PATRUM

NOVA BIBLIOTHECA.

NOVAE PATRUM BIBLIOTHECAE

TOMUS TERTIUS

CONTINENS

S. CYRILLI ALEXANDRINI COMMENTARIOS

IN IV. PAULI EPISTOLAS ET IN PSALMOS

CUM EIUSDEM CYRILLI ET ALIORUM PATRUM

FRAGMENTIS ALIQUOT MINORIBUS

EX VATICANIS PRAESERTIM CODICIBUS.

OMNIA

CUM LATINA EDITORIS INTERPRETATIONE

PROLOGIS ET ADNOTATIONIBUS.

ed.
Angelus Maius

ROMAE

TYPIS SACRI CONSILII PROPAGANDO CHRISTIANO NOMINI.

M.DCCC.XLV.

EDITORIS PRAEFATIO.

1. Alterum hoc procedit anecdotorum S. Cyrilli alexandrini scriptorum volumen, cuius graecum textum ex codicibus hausimus, latinam vero interpretationem festinato studio publici usus gratia fecimus; et parco licet, sed tamen rei praesertim dogmaticae idoneo adnotationum comitatu stipavimus. Nostrae igitur ob vestigandum Cyrillum curae ad ineditas Patrum catenas praecipue respexerunt. Sed in manuscriptis quidem ad octoteuchum et historicos ss. bibliorum libros commentariis, Cyrillum quaerendum vix putavimus; quia praeter quam quod ad pentateuchum glaphyra Cyrilli edita extant, copiosa insuper vulgata fuit superiore saeculo lipsiensibus typis Patrum catena, quae Cyrillum quoque, perinde ut est in vaticanis catenis, continet. Attamen ad libros regum egregiam planeque diversam Patrum catenam Venetiis nos in Bessarionis Cardinalis codice non observavimus solum, verum etiam quicquid erat Cyrilli ineditum manu nostra inde exscripsimus, atque hoc volumine inclusimus. Ad Iobum scripsisse Cyrillum constat; ceteroqui in vaticanis codicibus nihil praeter illam, quam Iunius edidit, catenam reperi; sed tamen praestantissimi codicis, quadratis litteris vetustissimis scripti, in quo cum aliis patribus Cyrillus quoque citatur, specimen aere cusum exhibui. De Cyrilli peramplis in psalmos commentariis infra dicam. Ad Proverbia vix unum comperi Cyrilli fragmentum; nihil autem ad Ecclesiasten. Ad duodecim minores prophetas Cyrilli curae aetatem tulerunt; item ad Isaiam: multa vero Cyrilli ad Hieremiam fragmenta vulgavit in catena Ghislerius. Ad Ezechielem vix octo exigua Cyrilli fragmenta vaticana catena, ceteroquin ingens, nobis obtulit; et ad Danielem tria. Cyrillum in Ezechielem scripsisse, extra omnem dubitationem est: nam praeter reperta a nobis fragmenta in catenis, Bandinius catal. cod. gr. laurent. T. I. p. 119. duo alia perbrevia in codice miscello memorat, quae a nostris diversa sunt. Quid plura? Leo Allatius in enchiridio p. 38. ut ostendat Spiritum sanctum esse spiritum filii, citat Cyrilli explanationem in Ezechielem τὴν ἐξήγησιν τοῦ Κυρίλλου εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ. Mihi tamen pretiosum hoc summeque optandum Cyrilli scriptum nusquam compertum est. Felicior in cantico Salomonis fui, ad quem librum non ita paucas Cyrilli reliquias superiore volumine complexus sum. Mitto libros deuterocanonicos Tobiae, Sapientiae, Ecclesiastici, et Machabaeorum, quos prisci Patres curis suis raro aut vix attigerunt: quamquam Sapientiam certe atque Ecclesiasticum Cyrillus noster ceu divinas scripturas non semel laudat: Sapientiae autem libro regia manus Matthaei Cantacuzeni graecum commentarium addidit, cuius nos excerpta in alio volumine inter scholia ad Nicephorum sparsim dedimus.

Cyrillus quaesitus in catenis T. vet.

2. Iam in novo testamento, ad Matthaeum quidem ex amplis qui perierunt Cyrilli tractatibus, mediocris fragmentorum numerus in Possini et Corderii catenis le-

Item in catenis T. N.

gitur: sed tamen ego quoque coacervaveram nova Cyrilli fragmenta ex vaticanis codicibus, ac paene impresseram; sed accepta interim oxoniensi cl. I. A. Crameri graeca catena, multum ex vaticanis deminui; ita tamen ut fragmenta supra viginti mihi adhuc inedita superfuerint, quae huic volumini inserui. Conquisitis novis in Matthaeum Cyrilli reliquiis, de commentario eius ad Marcum cogitandum a me esse non iudicavi; quia in eo, quem olim Possinus typis barberinis Romae excudit, Victor antiochenus (ut certe inscribitur) auctor ait neminem praeter se commentarios in Marcum scripsisse. Revera autem ne in vaticanis quidem codicibus graeca ulla Marci explanatio legitur, praeter illam quam sub Victoris nomine editam dixi: quae celeroqui multo copiosior mihi variansque occurrebat in codice vat. 756, nec non in ottoboniano 113, quo in utroque exemplari non Victori id opus tribuitur sed Origeni. Sed tamen in ottoboniano alius quoque nominatur huius scripti auctor Leontius aetolus. Etenim fol. 49, ubi opus incipit, ita se habet titulus: Ὠριγένους πρόλογος εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κατὰ Μάρκον ἁγίου εὐαγγελίου. Tum in margine adscribitur: ἀλλαχοῦ Λεοντίου ἀπὸ τῆς Αἰτωλίας. Ecce autem cl. anglus Cramerus in duobus nuper parisiacis codicibus, nec non in bodleiano, hunc in Marcum commentarium Cyrilli alexandrini nomine praetitulatum observavit, et in sua catenarum serie graece cum additamentis exhibuit: deque eo titulo sive auctore modeste ac docte in suae praefationis calce disseruit. Verumtamen haec nos historice tantum narramus; neque enim inter quatuor haec nomina, Origenis, Cyrilli, Victoris, atque Leontii, interponere nostrum iudicium volumus. Quamquam si ea potius ex diversis patribus catena est, ut satis constare videtur, quam unius hominis lucubratio, nemo iam mirabitur variare in titulis nomina auctorum. Nihil nos igitur Cyrilli ad Marci evangelium proferimus; quandoquidem quae in codicibus vaticanis incrementa erant, ea neque Cyrilli nomen gerunt, neque iam post oxoniensem librum incognita sunt. Sed ecce demum Cyrilli grandes et indubias ad Lucam lucubrationes, in superiore volumine nos ipsi edidimus. Ad Iohannis evangelium extat magnus Cyrilli duodecim libris commentarius; sed quia septimi et octavi libri lacuna, nonnisi ope catenae gallicanae expleta utcumque fuerat, alia mihi supplementa inventa sunt, quae neque Aubertus neque Corderius in excerptis habuerunt, et praedictum detrimentum minuunt. Ad apostolorum actus fragmenta Cyrilli paraveram Oecumenio incognita; sed ea demum omisi, praeter unum, postquam cognovi nuperas ad eum librum ex catenis accessiones. Postremo ad apocalypsin nihil habeo Cyrilli quod adferam.

Cyrilli fragm. ad ep. cath.

3. Cyrillum catholicas quoque epistolas commentariis suis ornavisse, satis constabat apud Montfauconium Biblioth. coislin. p. 163, ubi is in antiquissimo miroque codice ·CCII· saeculi ·V· vel ·VI· narrat extare tum aliorum patrum, tum etiam Cyrilli scholia, quae tamen ipse non recitat. Sed enim complura dat Cramerus in catena ad catholicas nuper Oxonii edita. Ego vero quum Cyrilli nomen in vaticanis ad eas epistolas commentariis frustra quaesissem, tandem his diebus gemina reperi Cyrilli ad primam Iohannis epistolam scholia, quae fausto casu conservavit Leo patricius et Caniclei praefectus in sua inedita utriusque Testamenti summaria expositione, cuius olim Leo Allatius de Engastrimytho capp. 9. et 20, locos tres recitavit, qui ad Testamenti veteris libros spectant. Quin adeo in codicibus quoque vindobonensibus 157. et 230. apud Lambecium idem Leonis patricii opus servatur. Mihi quidem duo praedicti operis codices vaticani comperti sunt, quorum alter integrior gemina quae dixi Cyrilli scholia suppeditavit. (Alterum quoque diversi generis mihi

in manibus est Leonis *κειμήλιον*, sed eius descriptio tempus aliud occasionemque postulat.) Nunc, quia absoluto iam hoc volumine, collocare in serie Cyrillum nequeo, praesente in pagina his fragmentis, ne pereant, sedem adsignabo. Ergo ad epistolam primam Iohannis cap. I. 5: *ὁ Θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία*: *Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae*, sic in codice lego. ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Ἢ *ὅτι κατ᾽ οὐσίαν φῶς ὑπάρχει ὁ Θεὸς, ἐν τοῖς ἐν αὐτῷ διὰ τῶν ἀρετῶν περιπατοῦσιν, ἀληθῶς φῶς γενόμενος· ἢ σκοτίαν, τὴν κακίαν λέγει διὰ τοὺς Ἰουδαίους*. Cyrilli. *Sic ait, vel quia Deus substantialiter lux est, quatenus iis hominibus, qui in ipso virtutibus suis ambulant, vere lux efficitur. Vel tenebras dicit nequitiam, propter Iudaeos*. Rursus ad cap. II. 13: *γράφω ὑμῖν πατέρες, γράφω ὑμῖν νεανίσκοι, γράφω ὑμῖν παιδία*: *scribo vobis, patres; scribo vobis, adolescentes; scribo vobis, infantes*. ΚΥΡΙΛΛΟΥ. *Ἡλικίας ἐνταῦθα μοι νόει κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· οὐ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς πρὸς βρέφη ἔγραφε· καὶ νεανίαι μὲν, οἱ εἰς ἀνδρίαν ἐλθόντες πνευματικήν· πρεσβύται δὲ οἱ εἰς φρόνησιν ἐλάσαντες· νήπιοι δὲ, οἱ ἐν Χριστῷ ἄρτι πιστεύσαντες*. Cyrilli. *Aetates hoc loco mecum intellige secundum interiorem hominem; neque enim evangelista ad infantes scriberet. Et adolescentes quidem sunt, qui ad spiritalem firmitatem pervenerant: senes, qui prudentiam adsecuti: infantes denique, qui nuper crediderant*. Iam vero primum ex his fragmentis in oxoniensi libro prorsus desideratur. Secundum autem anepigraphum, id est absque Cyrilli nomine, legitur lib. cit. p. 113, sed ita productum ac varium, ut Leonem nostrum compendium eius fecisse, prorsus appareat. Interim hoc adsequimur, ut auctorem fragmenti Cyrillum esse agnoscamus.

4. Reliqui ergo mihi fuerunt in vetere quidem Testamento, liber psalmorum; in novo, Pauli epistolae, ad quas divinae scripturae partes praeclaram aedepol Cyrilli explanationem inveni. Atque ut de Pauli epistolis primum dicam, in illa ad Romanos, in utraque ad Corinthios, itemque ad Hebraeos satis prospera fortuna usus sum: in reliquis quamquam eas Cyrillum partim saltem illustrasse compertum est, nihil ego reperi, praeter singula fragmenta ad Galatas et ad Colossenses. Igitur ut in quatuor epistolis, quas dixi, sistam; codex vaticanus valde pretiosus, saeculi ferme XII, cuius integram paginam aere incusam in hoc volumine ante paginam primam habes, egregias mihi cyrilliani commentarii partes ad Rom. et ad Corinth. I. et II. suppeditavit; quas ego diligenter exscriptas, adnotationibus etiam prout opus fuit instructas, et latina interpretatione donatas, in priore voluminis parte typis expressi. De doctrinis vero Cyrilli praecipuis, tum in adnotationibus tum in indice lectores admonui. Magna equidem voluptate fruebar, dum tantam praestantissimi Cyrilli partem ex eo codice eruerem; idque ego paulo post annum 1841 efficiebam: etenim intra hoc octennium, usque ad 1849, quinque haec novae Patrum bibliothecae volumina adornabam, interrupto identidem propter alias occupationes labore. Interim vero ex Anglia catenas Patrum accepi, quae graece tantum a cl. I. A. Cramero annis 1841. et 1844. imprimebantur: ubi quod attinet ad epistolam Pauli ad Romanos, et ad Corinthios primam, partes meas Cyrilli vaticanas, quas iam impresseram, vidi cum illis contemporalis in Anglia editoris passim congruere (quamquam etiam catenis incognitum Cyrilli tractum Nicephorus nobis suppeditavit, part. lat. p. 27–28. in adn.) non ita tamen in secunda ad Corinthios, ubi Cyrilli partes vaticanae nihil habent anglico libro simile: etenim Crameri codex, Cyrilli ad hanc epistolam curas prorsus desiderabat. Sed enim in prioribus quoque Pauli epistolis editio mea satis in

Cyrilli comment. in IV. Pauli ep.

hoc differt, quod Cyrillum a reliquorum interpretum turba seorsum exhibet, et cum interpretatione latina, quam anglicus liber nullam habet. Postremo super epistolam ad Hebraeos nihil Cyrilli mihi suppeditabant codices vaticani; sed insignem tamen partem ac novam Mediolano, doctis viris faventibus, accersivi; qua de re quum accurate suo loco p. gr. 105. dixerim, nihil heic superaddendum videtur. Dicam denique, satis constare Cyrillum hos commentarios in sermones (λόγους) distribuisse, uti reapse se habet commentarius eius in Isaiam, nec non thesaurus: quamquam ii sermones, sectiones potius commentariorum dicendi sunt. Certe Severus antiochenus apud nos p. gr. 103. citabat Cyrilli in ep. II. ad Cor. tertium sermonem (λόγον), et pag. lat. 67. septimum. Ceterum generalis horum Cyrilli operum exegeticorum titulus modo fuit ἑρμηνεία *interpretatio*, modo ὑπόμνημα *commentarius*, ut apud nos pagg. gr. 437. 438, et pag. lat. 290. videre est.

Cyrilli commentarius in psalterium.

5. Post Cyrilli ad quatuor Pauli epistolas commentarios, de eiusdem ad psalterium lucubrationibus cogitare coepi. Etenim ego Balthassaris Corderii in psalmos catenam cum aliquo vaticano codice forte comparans, statim agnoveram complures Cyrilli partes corderianae editioni deesse. Itaque constitui ea tantum Cyrilli segmenta ex vaticanis codicibus sumere, quae in tribus corderianae catenae voluminibus non apparebant. Hoc suscepto proposito, coepi vaticanas ad psalmos catenas prout se dabant excutere, totque illarum inveni codices, ut duodecimum numerum mihi expleverint; quos ego codices in libri mei marginibus denoto litteris A. B. C. D. E. F. G. H. I. K. L. M. Et quidem Cyrilli nomen in singulis codicum locis perpetuo scribitur, ut dixi pag. lat. 192. adn. 1. His accedit unicum folium veronense, de quo mox loquar. Ibi enimvero coepto et paulo longius progresso opere, quum inedita Cyrilli materia affatim et supra omnem spem abundaret, poenitentia me cepit, quod supplementa Cyrilli seorsum a catena Corderii typis excudere instituissem, quum contra oportuisset corderianas potius Cyrilli partes inter libri mei multo uberiores ac praestantiores divitias conserere: quo facto, integrum prope Cyrilli ad psalmos commentarium in seriem restituissem. Tanta enim est cyrillianae rei in vaticanis codicibus copia, ut fragmenta antehac edita longe superet obruatque. Nunc quia consilium mutare coepto in opere non licebat, superest ut tum demum totus Cyrilli in psalmos commentarius una serie connectatur, cum omnia sanctissimi viri opera, partim adhuc dispersa aut perturbata, novo ac meliore apparatu edentur; quod fore auguror, et in superioris voluminis prologo satis suasi.

Codices unde sumptus Cyrillus.

6. Sunt autem catenarum in psalmos vaticani codices, unde nos Cyrillum hausimus, hi. I. Codex quem A. appello, inter ceteros praestans, membraneus saeculi XIII. in fol., cuius scripturae specimen in adiuncta tabula n. 3. exhibuimus. Continet is Nicetae in psalmos Patrum catenam, praefixo prologo, quem nos ante Cyrillum nostrum minoribus formis extare voluimus. Est hic idem codex unde olim Fleckmannus nova magni Athanasii ad psalmos fragmenta extulit, quae in Montfauconii editione videre est. Quia vero hic codex nonnisi usque ad psalmum LXXVI. porrigitur, satis constat deesse alterum paris molis volumen, quod num alicubi adhuc extet, valde dubito. II. Codex B. chartaceus saeculi XV. fol. in duo magna volumina dispertitus, cum catena Patrum ad psalterium totum copiosissima. Quare et hic inter fere nobilissimos habendus est. III. Codex C. bombycinus in 4. saec. XIV., qui praeter catenam, habet etiam adiunctam quandam paraphrasim; ita tamen ut a ps. 36. ad 51. et interdum alibi scholiorum comitatu destituatur. IV. Codex D. membr. in fol. saec. XI.

valde nobilis, cum perpetua catena, cum hexaplaribus in margine varietatibus, et cum grandi isagoge, ex qua Montfauconius in aliis lecta codicibus tria Origenis opuscula edidit ante celeberrimam suam hexaplorum restitutionem. V. Codex E. membraneus fol. saec. XIV, catena in totum psalterium. VI. Codex F. in 4. membraneus saeculi XI. vel XII, eleganti scriptione, in psalmos omnes catena. VII. Codex G. fol. chart. recens, catena a psalmo 51. usque ad finem psalterii. VIII. Codex H. fol. chart. in duo volumina sectus, qui fuit olim Giberti episcopi veronensis, catena densa a psalmo 55. in omnes reliquos, quae cum illa praestante codicis B. valde conspirat. IX. Codex I. membr. fol. saec. XII, catena a psalmo primo ad quinquagesimum; quare vix est dubitandum, quin alia duo paris molis volumina interierint vel alicubi lateant. Est vero hic codex multo utilissimus, quia spatiosa paene prae ceteris continet Patrum excerpta: quae res me commovit, ut praeter Cyrillum, alios quoque aliquot excerperem Patres ineditos, quos tempore commodo in lucem proferam. X. Codex K. membr. fol. saec. XII. catena integra in psalmos, cum illa quoque isagoge de qua dixi ad cod. D. In hac isagoge sunt etiam Theodoreti argumenta psalmorum, multo editis pleniora, quamquam idemtidem certe interpolata sunt. XI. Codex L. membr. in 4. saeculi ferme XII. aut XIII, catena in universum psalterium, cum praedicta isagoge. Ceteroqui hic codex mendis abundat. XII. Codex M. chart. fol. saec. XV. in universum psalterium catena, de quo codice singulariter dixi in parte gr. p. 450. Patres autem in his catenis laudati supra quinquaginta sunt, nempe Anastasius, Andreas (cretensis), Anonymus quidam, Antiochus, Apollinaris, Arethas, Arsenius, Asterius nunc sine adiuncto nunc arianus, Athanasius, Basilius, Cassianus, Clemens, Cyrillus alex., Cyrillus hierosol., Cyrillus presbyter, Didymus, Diodorus, Dionysius, Dorotheus, Ephraemius, Epiphanius, Evagrius, Eulogius alex., Eusebius caesar., Gennadius, Georgius, Germanus, Gregorius naz., Gregorius nyss., Hadrianus, Hesychius, Hieronymus, Hypatius, Iohannes chrysostomus, Iohannes damascenus, Isidorus, Maximus, Metaphrastes, Methodius, Metrophanes, Nicetas David, Nilus, Olympiodorus, Origenes, Philo hebr., Photius, Severus, Scholia, Theodoretus, Theodorus modo sine adiuncto (fortasse heracleotes), modo antiochenus vel Mopsuestiae, Theodosius (cuius nos olim edidimus scholia quaedam ad Danielem), Theodotus, Theophilus, et fortasse nonnulli alii. Citantur praeterea aliquando textus hebraeus, septuaginta interpretes, Aquila, Symmachus, Theodotio, et quinta ac sexta editiones. Ex his quisque eruditus videt, quanti lateant in his codicibus doctrinae thesauri, qui singulorum Patrum editiones cumulare poterunt, vel etiam primitus in publicam lucem vindicari. Nos interea unum ex tot Cyrillum alexandrinum excerpsimus, et singulorum codicum indicativas litteras in libri nostri marginibus ad perpetuam veritatis demonstrationem laboriosa sedulitate adscripsimus.

Cyrilli fragmentum veronense et alia.

7. Dixi antea, me de veronensi quoque Cyrilli fragmento locuturum. Ea res ita se habet. Anno 1844, postquam Romae iam Cyrillum in Pauli epistolas typis impresseram, eiusdemque in psalmos commentarium partim aeque prelo supposueram, facto in autumnalibus feriis per superiorem Italiam excursu, Venetiis primo Cyrilli fragmenta ad regum libros ex nobili marciano codice collegi. Deinde Veronam veniens, adita RR. Canonicorum insigni codicum bibliotheca, quaesivi a bibliothecario numquid ibi Cyrilli conservaretur; qui mihi statim folium obtulit, inter codices illic conservatum, quod cupide inspiciens, ipsam esse cognovi Cyrilli praefationem (quae in vaticanis codicibus deerat) ad suum in psalmos commentarium, quem ego, ut dixi,

iam imprimere acephalum Romae coeperam. Ergo data a RR. Canonicis benigne venia gemmulae huius exemplar paribus litterarum formis faciendi, prout nunc in tabula nostra conspicitur (1); mox ibidem legi etiam manuscriptum capitularium codicum indiculum a Scipione Maffaeio confectum, in quo sub numero 119. vir ille doctissimus, cyrilliani folii antea possessor, ita scribit. « Codex non est, quem hic tibi, lector, » narro, sed pagella una membranei codicis, et quidem exilis admodum. Abscissa » procul dubio fuit, detrimento magno, emolumento nullo, ab eximio et multi fa» ciendo libello. Qui eam ad me misit, daturum se brevi persimiles alias multas, » subsequentes puto, spopondit: sed ab annis pluribus nequicquam expecto. Seri» ptum litteris maioribus constat, accentibus a prima manu superpositis; septimum » aut octavum saeculum redolet. Ne avolet pagella et depereat, ut initio nuper re» lati codicis diligenter assueretur, curavi. Quid autem contineat, accipe. (Heic Maf» faeius fragmentum exscribit, tum pergit dicere.) Cyrilli genuinum esse foetum, ex » paucis his verbis optime dignoscet quicumque illius opera aliquando triverit: de» prehendet enim statim proprium illud dicendi genus, ac veluti specialem linguam, » quam iure meritoque Photius (cod. 49. p. 38.) Cyrillo tribuit: λόγος πεπονη» *μένος, καὶ εἰς ἰδιάζουσαν ἰδέαν ἐκβεβιασμένος, καὶ οἷον λελυμένη καὶ τὸ* » *μέτρον ὑπερορῶσα ποίησις: eius oratio elaborata, et in peculiarem formam* » *contorta, ac velut libera metroque soluta poësis.* Phrases vides a communi usu » loquendi remotas, et poëtica verba quae in aliis Cyrilli operibus non una vice re» perias, v. gr. εὐκλεᾶ τε καὶ ἀξιάγαστον χορὸν libro septimo in genesim (in » glaphyris ed. Aubert. p. 238.) Opus autem non ineditum modo, sed ab eruditis » scriptorum enarratoribus immemoratum puto (ineditum recte dicit Maffaeius, non » item quod fuerit immemoratum.) Cyrillum ceteroquin in psalmos scripsisse, e nu» per descripto codice (seu folio), ex catena a Daniele Barbaro versa, et ex cor» deriana praesertim constat, in qua ultra centies laudatur: eius autem expositiones a » speciali in psalmos tractatu decerptas esse, primus (apud Corderium) quarti psalmi » argumentum continens locus, satis prodit. » Ita Maffaeius, qui in dissertatione etiam secunda de fragmentis Irenaei edit. Venet. T. II. p. 4. iam scripserat: « nemo » dixit S. Cyrillum alexandrinum in psalmos scripsisse, et tamen abs fragmento ali» cuius ms. celebris, quo potior, colligitur id vel certissime. » Patet autem Maffaeium dum haec postrema scriberet neque catenas adhuc consuluisse, neque Fabricium et nonnullos alios, qui Cyrilli deperditum in psalmos commentarium memoraverant. Hactenus de litterario meo apud Veronam casu. Statim ergo Romam redux, primum cyrilliani in psalmos operis folium ita refeci, ut veronensem prologum in capite, prout ius fasque erat, collocarem. Atque hic fuit veneti et veronensis itineris fructus. Sed neque frustra Mediolanum ac Florentiam adii: etenim illinc, si minus manu propria, propter temporis incommoditatem, favore certe hominum amicorum novas Cyrilli accessiones nactus sum. Cetera quae appendicis loco volumen habet fragmenta, sive Cyrilli ipsius, sive Irenaei, Basilii, Theophili, Theodori mopsuesteni, ac Didymi, ea singularibus monitis a me commendata fuerunt.

[illegible]

8. Nunc quia in specimine cuso titulum cyrilliani cuiusdam lexici exposuimus, superest ut de eo vaticano codice, satis prisco ac nobili, pauca verba faciamus. Quamquam igitur Cyrillo Alexandriae archiepiscopo id glossarium inscribitur, atta-

(1) Vides in tabula δύνομαι pro δύναμαι. Id pertinere videtur ad dialectum alexandrinam, quoniam in codice quoque celebri Bibliorum vatic. Matth. XXVI. 53. legitur aeque δύνομαι.

men alicuius potius Cyrilli grammatici credendus videbitur, quam illius sanctissimi praesulis: quumque is liber non semel, prout se varie in variis codicibus obtulit, editus fuerit, mihi nuda eius commemoratio satis sit. Pertingit id lexicon valde spatiosum in codice non parvi moduli a fol. 1. ad 154. Et hoc vaticanum quidem Cyrilli lexicon communis generis est: ceteroqui Fabricius B. G. ed. nov. T. IX. p. 493. ait extare ms. in variis bibliothecis etiam Κυρίλλου εἰς τὰς ἀπορουμένας λέξεις τῆς ἁγίας γραφῆς, *Cyrilli de ambiguis scripturae sanctae vocabulis;* cui subiungi solet eiusdem ἑρμηνεία ὀνομάτων καὶ λέξεων ἑβραϊκῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς, *interpretatio nominum ac vocabulorum divinae scripturae*, alphabetico ordine digestorum. Revera in Cyrilli apud nos commentario psalmorum nonnullae huiusmodi ex hebraico interpretationes occurrunt, nec non etiam ex syriaco in eiusdem Cyrilli fragmento de Abrahami transnominatione, quod ex florentino codice nos impetravimus. Legesis in hoc nostro volumine pp. 109. 227. 234. 242. 252. 253. 285. Suo igitur fortasse lexico utebatur Cyrillus, non Philonis aut Origenis, ut nos interdum putavimus. Nec aegre quisquam sibi persuaserit, Cyrillum, qui totum vitae suae tempus in sacrorum Bibliorum studio et explanatione consumpsit, lexica etiam marte proprio sibi concinnasse, quibus in sacro codice declarando commode uti posset; vel quae sponte, ut fit, lucubranti ipsi subnata fuissent. His de Cyrilli lexico dictis, reliquas codicis vaticani, quem coeperamus describere, partes prosequamur. Scilicet a p. 154. usque ad 163. est Ἰωάννου Φιλοπόνου περὶ τῶν διαφόρων σημασιῶν διαφόρως τονουμένων: *Iohannis Philoponi de vocabulis diverse pro diversitate accentuum significantibus.* Posthinc rhetorica quaedam lexica usque ad fol. 177. Ibi vero incipit: λεξικὸν ἐνδιαθέτων γραφῶν ἐκτεθὲν παρὰ Στεφάνου καὶ Θεοδώρου, καὶ ἑτέρων λεξιγράφων Κασιανοῦ καὶ Λογγίνου φιλοσόφου: *lexicon scripturae utriusque testamenti* (ἐνδιαθέτων *positarum in canone*) *editum a Stephano et Theodoro aliisque lexicographis Cassiano et Longino*, usque ad fol. 212. (Cassiani et Longini ἀποσπασμάτιον lexici ego vidi in alio etiam vat. codice.) Deinde λέξεις ἰατρικοῦ βιβλίου· περὶ βοτανῶν ἑρμηνεία, nempe *medicum et herbarium lexicon*, usque ad fol. 215. Mox post minora alia et fortasse levidensia fol. 255: Θεοδοσίου γραμματικοῦ Ἰωάννῃ τῷ θεοφιλεστάτῳ πρεσβυτέρῳ καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφῷ, περὶ τῶν ἐν τοῖς κανόνεσι τῶν ἁγίων ἑορτῶν: *Theodosii grammatici ad Iohannem Deo dilectissimum presbyterum et in Christo fratrem, de canonibus seu metris sanctarum sollemnitatum.* Postremo sunt Cosmae monachi itemque Iohannis (damasceni) canones aliquot seu metra cum odis. Cosmas quidem est ille philogregorius, et melodus celebris, cuius nos amplos commentarios ad Nazianzeni carmina his annis edidimus in Spicilegio rom. T. II. Profecto si occasio ferret de graecis lexicis loqui, quae permulta in vaticanis codicibus latent, dilatando sermoni nostro campus pateret: atque haec non spernenda fortasse mantissa foret lexicorum illorum quae Photius in sua bibliotheca numerat a cod. 145. ad 158. Profecto in his vaticanis nonnulla certe excellunt, quorum tamen materia cum Suida et cum etymologicis saepe congruit; sed non sine varietate multa seu vocabulorum seu etiam exemplorum: quo fit, ut egregia etiam deperditorum operum fragmenta, quasi auri probatissimi scobem, nancisci possimus. Sed de his alio fortasse tempore agemus. Nunc huius nostri voluminis materia capitulatim percensenda est.

VOLUMINE CONTINENTUR HAEC.

I. S. Cyrilli Commentarius in Pauli epistolam ad Romanos p. gr. et lat. 1.

II. Eiusdem in epistolam II. ad Corinthios gr. p. 48, lat. 33.

III. Eiusdem in epistolam II. ad Corinthios gr. p. 83, lat. 55.

IV. Eiusdem fragmenta aliquot in alias epistolas gr. p. 103, lat. 67.

V. Eiusdem in epistolam ad Hebraeos gr. p. 107, lat. 69.

VI. Eiusdem n Matthaeum Commentarii fragmenta gr. p. 128, lat. 83.

VII. Eiusdem in Iohannem Commentarii fragmenta gr. p. 134, lat. 85.

VIII. Eiusdem in Ezechielem Commentarii fragmenta gr. p. 137, lat. 86.

IX. Nicetae Serrarum episcopi praefatio ad Catenam in Psalmos gr. p. 139, lat. 87.

X. S. Cyrilli commentarius in psalmos gr. p. 143, lat. 91.

XI. Eiusdem in libros Regum Commentarii fragmenta ex codice veneto gr. p. 435, lat. 273.

XII. S. Irenaei et Theophili fragmenta quatuor gr. p. 446. lat. 279. Aliud Theophili gr. p. 447, lat. 279.

XIII. S. Basilii magni epistola ad Urbicium ex codice veneto gr. p. 449, lat. 281.

XIV. S. Cyrilli in Psalmos fragmenta ex alio codice vat. gr. p. 450. In Proverbia fragmentum unum gr. p. 452.

XV. Eiusdem fragmentum ex sermone vel libro de Synagogae repudio, ubi de Abrahami transnominatione gr. p. 451, lat. 285. De hoc vide dicta in parte latina p. 284-285.

XVI. Theodori mopsuesteni argumentum historicum psalmi LIV. gr. p. 453, lat. 282. psalmi XXXIV. gr. p. 455, lat. 283.

XVII. Didymi de titulo psalmi quarti gr. p. 456, lat. 284.

XVIII. S. Cyrilli fragmentum ex homilia dogmatica, item alia quinque ex prosphónetico ad Alexandrinos in parte latina p. 286. seq.

XIX. Eiusdem fragmenta duo, ex Nicephoro et Anastasio part. lat. p. 289. 290.

SPECIMINA SCRIPTURARUM.

I. Tabula. Ex codice vaticano saeculi XII. pagina integra, quae refertur ad nostram editionem commentarii S. Cyrilli in epistolam ad Romanos p. gr. 14.

II. Tabula. Continet varia specimina ex codicibus vaticanis. 1. et 2. Fragmentum Cyrilli in Iobum cap. III. 18, cum textu sacro ex codice saec. circiter VIII. – 3. Folium unicum archii capitularis veronensis saec. VII. aut VIII. continens pro logum S. Cyrilli in suum Commentarium ad psalmos, editionis nostrae p. 143. – 4. Specimen ex codice vat. A. commentarii Cyrilli in psalmos, in edit. nostra p. 144. – 5. Cyrilli de Christi genealogia fragmentum, ex cod. vat. 358, quod superiore tomo edidimus p. 484. – 6. Specimen eiusdem prisci codicis, in quo historia evangelica feminae adulterae. – 7. Titulus lexici nobilis graeci quod inscribitur Cyrillo in vetere codice vaticano.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

Περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Cap. I. 3.

Οὐκοῦν ὡς εἰκόνες πρὸς ἀρχέτυπον, οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ κατὰ θέσιν Cod. f. 2 b.
υἱοὶ πρὸς τὸν φύσει τε καὶ δυνάμει, καὶ ἀληθῶς ἐκ πατρὸς μεμαρτυρημένον εἰς τοῦτο κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης καὶ ἐκ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν· ὁρίζεται δὲ εἰς υἱὸν καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἔστι δὲ καὶ κατὰ φύσιν υἱὸς θεοῦ, καὶ ἐν δυνάμει μαρτυρούμενος κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, τουτέστιν ἀπό γε τοῦ δύνασθαι καταργεῖν τοῦ θανάτου τὸ κράτος.

Ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. v. 20.

Ἀπὸ κοινοῦ νοουμένου τοῦ καθορᾶται· πῶς δὲ γινώσκεται διὰ τῆς Cod. f. 14.
δημιουργίας ἡ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις; ὅτι φθαρτὴν ἐχόντων τὴν φύσιν τῶν παρηγμένων εἰς γένεσιν καὶ κεκλημένων ἐν χρόνῳ πρὸς (1) ὕπαρξιν, ἔσται που πάντως ὁ τούτων δημιουργὸς ἄφθαρτος καὶ ἀΐδιος· οὐκοῦν οὐδεμίαν εὑρήσουσιν ἀπολογίαν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσῃ; Cap. III. 3.

Ἐντιμότεροι τῶν ἄλλων οἱ προεγνωσμένοι καὶ νόμον λαχόντες Cod. f. 23 b.
παιδαγωγόν, καὶ ὑποσχέσεις ἔχοντες ἐπὶ Χριστῷ, καὶ δὴ καὶ ἀπειληφότες καὶ προκεκλημένοι τῶν ἄλλων· ἔφασκεν γὰρ ὁ σωτήρ· οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ· καὶ τῶν διὰ πίστεως ἀνασεσωσμένων ἀπαρχὴ γεγονότες· οὐ γὰρ εἴ τινες ἐκ φρενοβλαβείας τοῦ πιστεύειν ἀπώλισθον, ταύτῃ τοι, φησίν, ἀφαμαρτήσειεν ἂν τοῦ καὶ ἀληθὴς εἶναι θεός· οὐκοῦν πέπομφε μὲν ἐξ οὐ-

(1) In codice loco πρός, est τήν. Sed πρός vel εἰς heic requiri, tum sensus docet, tum alii Cyrilli loci apud nos p. 39. v. 19; p. 129. v. ult.; p. 231. v. 16; p. 247. v. 3; p. 418. v. 8.

ρανοῦ τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, πεπιστεύκασί γε μὴν οὐ πάντες αὐτῷ· ἆρ' οὖν ὅτι γεγόνασί τινες ὑβρισταί τε καὶ ἄπιστοι, οὐκ ἔσται ὁ Θεὸς ἀληθὴς διὰ τοῦτο; μὴ γένοιτο· γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης· ἀντὶ τοῦ νοείσθω τε καὶ λεγέσθω πρὸς ἡμῶν ἀληθὴς, καθοριζέσθω δὲ ὥσπερ ἀνθρώπου παντὸς τοῦ ψεύδους τὸ κατηγόρημα· ἄτρεπτος μὲν γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος παντελῶς ἡ θεία φύσις ἐστίν· σεσάλευται δὲ λίαν ἡ ἀνθρώπου φύσις, καὶ ὅσον ἧκεν εἰς τὸ ἐγχωροῦν πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· καταθλεῖ γάρ ἔσθ' ὅτε τῆς ἀνθρώπου διανοίας ὡς ἁμαρτία τὸ ψεῦδος, καὶ δέχεταί πως ἡ φύσις καὶ τοῦ τοιοῦδε τὴν νόσον· ἐπὶ δέ γε τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, τοιοῦτόν τι νοεῖν ἢ λέγειν οὐ θέμις· οὐκοῦν τό γε δύνασθαι παθεῖν τὸ ψεῦδος τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ἤγουν τὴν διάνοιαν, ἀληθὲς ἔσται τὸ κατηγόρημα· οὕτω πού φησι καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ· ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου, πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· ὁ αὐτὸς δ' ἂν γένοιτο λόγος περί τε Θεοῦ καὶ ἡμῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων· οἷον ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, φαίη γὰρ ἄν τις καὶ οὐκ ἔξω λόγου, γινέσθω δίκαιος ὁ Θεὸς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ἄδικος.

Cap. III. 5. Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν, Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι.

Cod. f. 25 Η τῆς τοιαύτης διαβολῆς πρόφασις, ἐντεῦθεν γεγένηται· μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ κελευσθέντες ὑπὸ Κύρου ἀναδείμασθαι τὸν νεὼν, καὶ πληροῦν εὐχὰς, καὶ προσάγειν θυσίας, γεγόνασι ῥᾴθυμοι, προφασιζόμενοι πτωχείαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ταλαιπωρίαν· ταύτῃ συμμέτροις ἐσωφρονίζοντο παιδείαις, ἀφορίαις καρπῶν, καὶ ὑετῶν ἐνδείαις· ἀσχάλλοντες δὲ πρὸς τὰς τοιαύτας πληγὰς, ἐμακάριζον μὲν τοὺς ἀλλογενεῖς, καὶ τοὺς μὴ δουλεύοντας τῷ Θεῷ ὡς ἐν εὐθυμίᾳ διάγοντας, καὶ ἔφασκον ἀμείνους ἑαυτῶν ὑπάρχειν ἐκείνους· καὶ γοῦν ἔφασκε πρὸς αὐτοὺς Μαλαχίας ὁ προφήτης· ἐβαρύνατε ἐπ' ἐμὲ τοὺς λόγους ὑμῶν, λέγει κύριος· καὶ εἴπατε· ἔν τινι κατελαλήσαμεν κατὰ σοῦ; εἴπατε, φησὶ, μάταιος ὁ δουλεύων Θεῷ· καὶ τί πλέον ὅτι ἐφυλάξαμεν τὰ φυλάγματα αὐτοῦ, καὶ διότι ἐπορεύθημεν ἱκέται πρὸ προσώπου κυρίου παντοκράτορος; καὶ νῦν ἡμεῖς μακαρίζομεν ἀλλοτρίους· καὶ ἀνοικοδομοῦνται ποιοῦντες ἄνομα· ἀντέστησαν Θεῷ, καὶ ἐσώθησαν· ταῦτα κατελάλησαν οἱ φοβούμενοι κύριον ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ· καὶ προσέσχε κύριος, καὶ εἰσήκουσε· ταύτης ἕνεκα, φησὶ, τῆς αἰτίας ᾤοντο τινὲς τοὺς Ἰουδαίους λέγειν,

ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά· ἔνδικον γε μὴν τὸ κρίμα εἰπὼν, ἢ τῶν ἰουδαίοις ἐπιφημιζόντων ἐκεῖνα, ἤγουν τῶν λέγειν ἀποτολμώντων, ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά.

Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου, δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται. Cap. III. 21.

Οἶδα ὅτι γέγραπται περί τινων, ὅτι ἦσαν δίκαιοι ἀμφότεροι πορευόμενοι ἐν ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Χριστοῦ ἄμεμπτοι· καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος ἔφη, ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γέγονεν ἄμεμπτος· ἀλλ' ὁ ἐν τούτοις ἄμεμπτος, οὔπω πέπραχε τὰ δι' ὧν ἔσται λαμπρὸς καὶ ἀοίδιμος· καὶ γοῦν αὐτὸς ἔφη πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος, ὡς ἡγεῖτο μὲν ἅπαντα τὰ ἐν νόμῳ ζημίαν, καὶ ἐν ἴσῳ σκυβάλοις κατελογίζετο· ζητοίη δὲ πάλιν τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ· κατακρίνει δὲ πάλιν ὁ νόμος τοὺς παραβαίνοντας· ταύτῃ τοι ἑτέρωθι φησίν· εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης δόξῃ· πλείστης δὲ οὔσης ἐντολῆς ἐν αὐτῷ, πᾶσα πως ἀνάγκη καὶ τὸν ἀκριβῆ νομοφύλακα διαπταίειν ἔν τισι, καὶ παραβάτην νόμου καθίστασθαι· καὶ ὅτι φορτικὸς ἀληθῶς, διωμολογήκασιν ἐναργῶς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· ἔφασκον γάρ· νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν θεὸν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστάσαι; ὅτε τοίνυν ἕλληνες μὲν ἦσαν ὑφ' ἁμαρτίαν ὡς ἠγνοηκότες τὸν δημιουργὸν, ἰουδαῖοι δὲ ὡς τῆς τοῦ νόμου παραβάσεως ἔνοχοι, ἐδέησεν ἀναγκαίως τοῖς οὖσιν ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ * δικαιοῦντος Χριστοῦ· δεδικαιώμεθα γὰρ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ πάλαι λέγων διὰ φωνῆς προφητῶν· ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι· διάττει γε μὴν ἡ δικαιοῦσα χάρις εἰς πάντας ἐν ἴσῳ, ἰουδαίους τέ φημι καὶ ἕλληνας, ὅτι καὶ πάντες ἥμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ· δόξα θεοῦ δὲ νοοῖτ' ἂν εἰκότως, τὸ μήτε εἰδέναι μήτε μὴ πεφυκέναι πλημμελεῖν· κατόπιν δὲ πάντως τῶν τῆς θεότητος αὐχημάτων, πᾶσα ἡ γενητὴ κτίσις· παρώλισθον γὰρ καὶ τῶν ἀγγέλων τινές· πλὴν εὐδόκησεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ τῷ δικαιοῦντι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι· τέθειται γὰρ ἱλαστήριον διὰ πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι· ἐπειδὴ γὰρ πεποίηται τῆς ἁπάντων ζωῆς ἀντάλλαγμα τὸ ἴδιον αἷμα, σέσωκε τὴν

Cod. f. 28. b

* cod. τῶ.

ὑπ' οὐρανὸν, ἵλεων τε καὶ εὐμενῆ κατέστησεν ἡμῖν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεόν.

Cap. III. 27. Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη.

Cod. f. [illegible] Τίς γὰρ ὅλως ἢ ἐπὶ τίσιν καυχήσεται, πάντων ἠχρειωμένων καὶ ἐκκεκλικότων τῆς εὐθείας ὁδοῦ, καὶ οὐδενὸς ὄντος παντελῶς τοῦ ποιοῦντος χρηστότητα; οὐκοῦν ἐξεκλείσθη, φησὶν, ἡ καύχησις, τουτέστιν ἐκβέβληται καὶ ἀνήρηται, τόπον οὐκ ἔχουσα παρ' ἡμῖν οὐδένα· ἐξεκλείσθη δὲ τίνα τρόπον; τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων πεπλουτήκαμεν, ἐλέῳ καὶ χάριτι δικαιούμενοι δωρεὰν ἐν Χριστῷ.

v. 31. Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ πίστεως;

Cod. f. [illegible] Ἔφη τῷ θεσπεσίῳ Μωσεῖ ὁ τῶν ὅλων θεός· προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὥσπερ σε, καὶ δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθ' ὅ τι ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὃς ἐὰν μὴ ἀκούσῃ τῶν λόγων αὐτοῦ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ· πῶς οὖν οὐχ' ἱστῶμεν νόμον διὰ τῆς πίστεως τὸν παρ' αὐτοῦ προσιέμενοι λόγον; καὶ προφήτης ὠνόμασται διὰ τὸ ἀνθρώπινον ὁ Ἐμμανουὴλ, ὁ ὡς ἐν τάξει Μωσέως μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν· ὁ μὲν νόμος ἦν ἐν σκιαῖς, πλὴν ὠδίνων ὁρᾶται τῆς ἀληθείας τὴν μόρφωσιν· οὐκ ἀναιρεῖ δὲ τοὺς τύπους ἡ ἀλήθεια, καθίστησι δὲ ἐμφανεστέρους.

Cap. IV. 2. Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν θεόν.

Cod. f. 33. b. Χρῆναι δὲ ὑπολαμβάνω, ἔφη τις, τὸν περὶ τοῦ προπάτορος Ἀβραὰμ πολυπραγμονοῦντας λόγον, ἐκεῖνο εἰπεῖν· εἴρηταί που τινὶ τῶν ἁγίων μαθητῶν, δίχα τῶν ἔργων τὴν πίστιν εἶναι νεκράν· προσεπάγει δὲ τούτοις τὸ, θέλεις δὲ γνῶναι, ὦ ἄνθρωπε κενὲ, ὅτι ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν; Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον; ἆρ' οὖν ἀλλήλοις τἀναντία φασὶν οἱ πνευματοφόροι; τί οὖν πρὸς ταῦτα φαμέν; εἰς γῆρας ἐληλακότι λοιπὸν, ἀδοκήτως λίαν ἐπηγγέλλετο αὐτῷ υἱὸν ὁ τῶν ὅλων θεός· ἔφασκέν τε ὅτι τῇ τῶν ἄστρων ἀναριθμήτῳ πληθύϊ φιλονεικοῦν τὸ ἐξ αὐτοῦ γενήσεται σπέρμα· ὁ δὲ ἐπείπερ ἐτίμα τὸν ὑπισχνούμενον τὸ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν, διὰ τούτου ἐπιμαρτυρῶν τῷ θεῷ, δεδικαίωται παρ' αὐτῷ, καὶ γέρας ἀντάξιον τῆς οὕτω θεοφιλοῦς ἐκομίζετο γνώμης τῶν ἀρχαίων αἰτιαμάτων τὴν ἀμνηστείαν·

πλὴν ἐποιεῖτο κατὰ καιροὺς γύμνασμα τῷ δικαίῳ θεὸς, ἐπί γε τῷ Ἰσαὰκ χρησμῳδημα· ἀλλ' ἦν καὶ ἐπ' αὐτῷ πιστὸς καὶ φιλόθεος, ὡς τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης προτάξας οὐδέν· πλὴν καθά φησι τοῦ σωτῆρος ὁ μαθητὴς, ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις, καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐβεβαιώθη· ἔφη δέ που καὶ αὐτὸς ὁ θαυμάσιος Παῦλος περὶ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ· πίστει προσενήνοχε τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος· πρὸς ὃν ἐλαλήθη, ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα· λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ θεός· οὐκοῦν κἂν εἰ λέγοιτο τυχὸν, ἐξ ἔργων δεδικαιῶσθαι διά τοι τὸ προσενεγκεῖν τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενον, ἀλλ' ἦν καὶ τοῦτο αὐτῷ πίστεως τῆς ἑδραιοτάτης ἀπόδειξις ἐναργής. (1)

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ θεῷ. Cap. V. 11.

Ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἀξιάγαστον ἀληθῶς τοῦ θεοῦ Cod. f. 45
καὶ πατρὸς ἀγάπησιν, ἣν εἰς ἡμᾶς ἐπεδείξατο, καθιστὰς ἐναργῆ, τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ πέρας, καὶ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος παρεκόμιζεν εἰς ἀπόδειξιν, ὧδέ πη λέγων· οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· ἔδωκε γὰρ ὡς ἀληθῶς ὑπὲρ ἡμῶν τὸν ἴδιον υἱόν· ἐκλελυτρώμεθα δὲ ἡμεῖς, ἀπηλλάγμεθα θανάτου καὶ ἁμαρτίας· οὐ γὰρ ἑτέρου τινὸς χάριν γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἢ ἵνα τὸν τῆς σαρκὸς θάνατον ἀνατλὰς, θριαμβεύσῃ μὲν ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, καταργήσῃ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν σατανᾶν· καὶ ἀνέλῃ μὲν τὴν φθορὰν, ἀποστήσῃ δὲ σὺν αὐτῇ καὶ τὴν καθ' ἡμῶν τυραννήσασαν ἁμαρτίαν· ἄπρακτόν τε οὕτως ἀποφήνῃ λοιπὸν τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀρὰν, ἣν ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις ὑπέμεινεν ἐν Ἀδὰμ ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους, καὶ ὡς ἐν ῥίζῃ τῇ πρώτῃ· παραβὰς γὰρ τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ, προσκέκρουκε τῷ δημιουργῷ· ταύτῃ τοι γέγονε καὶ ἐπάρατος καὶ θανάτῳ κάτοχος· ὁλοτρόπως δὲ ἀπολωλότας κατηλέησε πάλιν ὁ τῶν ὅλων δεσπότης· καθίκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ υἱὸς, ἀνιεὶς ἐγκλήματα, δικαιῶν ἐν πίστει τὸν ἀσεβῆ, μεταχαλκεύων ὡς θεὸς τὴν ἀνθρώπου φύσιν εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ ἀνακομίζων εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς· καινὴ γὰρ κτίσις τὰ ἐν

(1) Confer Wolfium anecdot. gr. T. IV. p. 64, qui olim ex catena quadam fragmenti huius cyrilliani partem sumpsit, quamquam aliis plerumque verbis a nescio quo eclogario convestitam.

Χριστῷ, ὅτι καὶ ῥίζα τέθειται καινή· γέγονε δὲ καὶ δεύτερος Ἀδάμ· καὶ οὐχ ὥσπερ ἐκεῖνος ὀργῆς παραίτιος καὶ ἀποστροφῆς τῆς ἄνωθεν τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεγονόσι, πρόξενος δὲ μᾶλλον καὶ δοτὴρ τῆς πρὸς θεὸν οἰκειότητος, δι' ἁγιασμοῦ τε καὶ ἀφθαρσίας, καὶ τῆς ἐν πίστει δικαιοσύνης· ταῦτα ἡμῖν ὁ σοφὸς ἐξηγεῖται Παῦλος διὰ τῆς προκειμένης ῥήσεως· οὐκοῦν ὡς δι' ἑνὸς ἀνθρώπου, φησὶν, ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον· εἰσέδυ μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ καὶ ἐν τῇ τοῦ γένους ἀρχῇ· εἶτα ὅλον ἐφ' ἑξῆς κατενεμήθη τὸ γένος· ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς ἁμαρτίας εὑρετὴς δράκων ἰσχύσας ἐν Ἀδὰμ τοῖς τῆς φαυλότητος τρόποις, βατὴν εἴργασται τὴν ἀνθρώπου διάνοιαν· πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· ἐκ προσώπου δὴ οὖν γεγονότες τοῦ παναγίου θεοῦ διά τοι τὸ ἐπιμελῶς ἐγκεῖσθαι τὴν ἀνθρώπου διάνοιαν ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος, ἀλογώτερον διεζῶμεν βίον· καὶ κατέπιεν μὲν ὁ θάνατος ἰσχύσας, ὡς ὁ προφήτης φησὶν, ἐπλάτυνε δὲ καὶ ὁ ᾅδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ διήνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ μὴ διαλιπεῖν· ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως γεγόναμεν μιμηταὶ καθ' ὃ πάντες ἥμαρτον, ταῖς ἴσαις ἐκείνῳ δίκαις ὑπενενήγμεθα· ἀλλ' οὐ μεμένηκεν ἀνεπικούρητος ἡ ὑπ' οὐρανὸν, καθῄρηται γὰρ ἡ ἁμαρτία, πέπτωκεν ὁ σατανᾶς, κατήργηται δὲ καὶ ὁ θάνατος.

Cap. V. 13. Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ.

Cod. f. 46 Ὁ νόμος ὁ διὰ Μωσέως, ἔλεγχος ἦν, ὡς ἔφην, τῆς τῶν πταιόντων ἀσθενείας, οὐ λυτικὸς ἁμαρτίας· κατειργάζετο δὲ μᾶλλον ὀργήν· ἦν γὰρ ἀνάγκη τοὺς παραβαίνοντας, ταῖς ἐν νόμῳ διωρισμέναις ὑποφέρεσθαι δίκαις· οὗ δὲ δὴ ὅλως παραβάσεως τρόπος, ἐκεῖ που πάντως καὶ ἁμαρτία· καὶ εἴπερ ἔστιν ἁμαρτία θανάτου πρόξενος, πᾶσα πως ἀνάγκη συνερρῶσθαι λέγειν αὐτῇ καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς ἀναφύντα θάνατον· καθῃρημένη τε πάντως συγκατασείεσθαι, καὶ οἷά περ ἰδίᾳ συνδιαλλύσθαι μητρί· ἦν οὖν ἄχρι νόμου ἁμαρτία, φησὶν, ἐν κόσμῳ· κειμένου γὰρ ἔτι τοῦ νόμου, καὶ τὰ τῆς παραβάσεως ἐγκλήματα κατὰ τῶν πταιόντων ἐκρατύνετο· ἀργοῦντος δὲ ἤδη, πέπαυται σὺν αὐτῷ τοῦ παραβαίνειν ἡ γραφή· πεπαυμένης δὲ τῆς ἁμαρτίας, ὡς ἔφην, συμπεπαύσεται καὶ ὁ θάνατος.

Ἀλλ᾽ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως κ. τ. λ. Cap. V. 14.

Ἀλλ᾽ εἰ τοῦτο, τίνα τρόπον φαίη τίς ἂν, κατεκράτησε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πρὸ νόμου θάνατος; - Εἰ γὰρ καί τινες οὐ γεγόνασι ταῖς τοῦ νόμου παραβάσεσιν ἔνοχοι, διά τοι τὸ μήπω τεθεῖσθαι τὸν νόμον, ἀλλ᾽ ὑπέδυσαν καὶ αὐτοὶ τὴν φθορὰν ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ· ὅμοιον ὡσεὶ λέγοι τυχὸν ἐπιτρέχοντος τοῦ θανάτου καθ᾽ ὁμοιότητα τὴν Ἀδὰμ, τὸ ἐξ αὐτοῦ πᾶν γένος ὥσπερ φυτοῦ παθόντος βλάβος εἰς ῥίζαν, πᾶσα πως ἀνάγκη τοὺς ἐξ αὐτοῦ γεγονότας μαραίνεσθαι κλῶνας· τύπον γε μὴν αὐτὸν τοῦ μέλλοντος εἶναί φησι, τουτέστι Χριστοῦ, καί τοι παραγεγονότος ἤδη, καὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας διαπεράναντος τὸ μυστήριον· πῶς οὖν μέλλοντα καλεῖ, φαίη τίς ἂν ἴσως; παραθεὶς γὰρ ἡμῖν τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, καὶ τῶν τῆς παραβάσεως διαμνημονεύσας καιρῶν, ὡς μετ᾽ αὐτοὺς παρεσόμενόν τε καὶ ἔσχατον Ἀδὰμ ὠνόμασε τὸν Χριστόν· προώριστο μὲν γὰρ ὡς ἐν θελήσει τε καὶ προμηθείᾳ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, σωτήρ τε καὶ λυτρωτής· ἐπέφανε δὲ καιροῖς ἰδίοις καθ᾽ οὓς ἠθέλησεν ὁ δυνάστης· οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ ἐν ἐσχάτοις καὶ οἷον ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος· οὐκοῦν τεθεικὼς εἰς τύπον τοῦ πρώτου τὸν δεύτερον, μονονουχὶ καὶ διαπυνθάνεται τὸν ἀκροώμενον, ὡς ἐν ὑποστιγμῇ τε καὶ ἐρωτήσει λέγων τὰ ἑξῆς·

Cod. f. 40 b

Ἀλλ᾽ οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα. v. 15

Ὅμοιον γὰρ ὡς λέγοι, κατακεκρίμεθα τῷ θανάτῳ, διὰ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως, ὅλης τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τοῦτο παθούσης ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ἦν ἀπαρχὴ τοῦ γένους· ἀλλ᾽ ἐν Χριστῷ πάλιν ἀνεθάλλομεν εἰς ζωήν· τύπος δὲ ἦν ὁ Ἀδὰμ τοῦ μέλλοντος, τουτέστι Χριστοῦ, τῇ τῶν φθασάντων σκαιότητι τὴν ἰσομοιροῦσαν ἡμῖν εἰσκομίζοντος χάριν· ἆρα οὖν, φησὶ, τοῦτο λέγων διημάρτηκα τἀληθοῦς; ἔξω φέρομαι τοῦ εἰκότος; οὐχ᾽ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα; ἀλλ᾽ ἴσχυσε μὲν δι᾽ ἑνὸς ὁ θάνατος, ἀτονήσει δὲ δι᾽ ἑνὸς ἡ ζωή; καί τοι πῶς οὐκ ἀληθὲς ἐκεῖνο εἰπεῖν; εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ὑπερίσσευσεν· ἀνέξεται γὰρ ἥκιστά γε, φιλάνθρωπος ὢν ὁ δημιουργὸς, κατισχῦσαι μὲν θάνατον διὰ τοῦ ἑνὸς, ἀπρακτῆσαι δὲ τὴν δι᾽ ἑνὸς ἀνθρώπου ζωήν· ὑπερκείσεται δὲ ἡ χάρις τὰ ἐξ ὀργῆς.

Cod. f. [illegible]

Cap. V. 16. Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα.

Col. [illegible] Ἀνατίθησιν ὥσπερ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν καὶ τὴν τοῦ νοήματος δύναμιν ἐπὶ τὸ ὅτι μάλιστα πρέπον τῷ θεῷ· εἰ γὰρ δὴ, φησὶ, τὸ ἐξ ἑνὸς, ἤ τοι δι' ἑνὸς, κατάκριμα τοῦ Ἀδὰμ ἀπεφοίτησεν εἰς πάντας καθ' ὁμοιότητα τὴν αὐτοῦ· ῥίζα γὰρ ἦν ὡς ἔφην τοῦ γένους παθοῦσα τὴν φθορὰν, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο καὶ πίστει παράδεκτον καὶ ἀγαπητὸν τῷ θεῷ τὸ δεῖν ἐξ ἑνὸς δικαιώματος, ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων δικαιοῦσθαι πολλούς; ἢ οὐχ' αἱρετὸν τὸ σώζειν μᾶλλον, ἢ ἀπολλύναι παρὰ θεῷ; ὥσπερ τοίνυν καταδεδίκασται μὲν ὁ Ἀδὰμ, κατεκράτησε δὲ Μωσέως ἡ τῆς ἀρᾶς δύναμις ὑποφέρουσα τῇ φθορᾷ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, οὕτως ἐπειδήπερ δεδικαίωται Χριστὸς ὁ δεύτερος Ἀδὰμ, ὁδῷ τῇ πρώτῃ βαδιεῖταί που πάντως καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ δικαίωσις· δεδικαιῶσθαι δὲ φαμὲν τὸν Χριστὸν, οὐχ' ὡς ἄδικον μὲν γεγονότα ποτὲ, προήκοντά γε μὴν ἐξ ἐπιδόσεως τῆς εἰς τὰ ἀμείνω εἰς δικαίωσιν, ἀλλ' ὅτι πρῶτός τε καὶ μόνος ἄνθρωπος αὐτὸς ἐπὶ γῆς οὐκ ἐποίησεν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

v. 17. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνὸς κ. τ. λ.

Col. f. 4b Ἄθρει δὴ πάλιν ὡς ἀλκιμωτέραν τῆς κατακρινούσης ἀρᾶς καταλογίζεται τὴν δικαιοῦσαν χάριν· οὐ γὰρ δὲ, φησὶ, φαίη τίς ἂν ὡς ἦν εἰκὸς κατισχύσαι μὲν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν δι' ἑνὸς θάνατον, εὐσθενείας γε μὴν ἀμοιρῆσαι τὴν ζωήν· πολλῷ γὰρ μᾶλλον οἱ χάριν ἔχοντες τὴν διὰ Χριστοῦ καὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης δωρεὰν ἐκ φιλοτιμίας τῆς ἄνωθεν, ἀποσείσονται μὲν τοῦ θανάτου τὸ κράτος, συμβασιλεύσουσι δὲ τῷ ζωοποιοῦντι τὰ πάντα Χριστῷ.

v. 18. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος, εἰς πάντας ἀνθρώπους, εἰς κατάκριμα κ. τ. λ.

Col. f. 5a Προσεπάγει ταῖς προκειμέναις ἐννοίαις ὁ θεσπέσιος Παῦλος οἱονεὶ τὸ συμπέρασμα, καὶ φησίν· ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος καὶ τὰ ἑξῆς· κατακεκρίμεθα μὲν γὰρ, ὡς προεῖπον, ἐν Ἀδὰμ, καὶ ὡς ἐκ ῥίζης τῆς πρώτης εἰς ἅπαν διέβη, τὸ ἐξ αὐτῆς, γενόμενος ὁ ἐξ ἀρᾶς θάνατος· δεδικαιώμεθα δὲ καὶ ἀνεβλαστήσαμεν εἰς ζωὴν, δικαιωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ· ἀφειδήσας μὲν γὰρ τῆς αὐτῷ δοθείσης ἐντολῆς ὁ προπάτωρ, προσκέκρουκε τῷ θεῷ καὶ ὑπομεμένηκε τὰ ἐκ θείας ὀργῆς· κατώλισθε γὰρ εἰς φθοράν· τότε καὶ εἰσήλατο τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἡ ἁμαρτία· οὕτω καὶ ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν

οἱ πολλοὶ, τουτέστιν οἱ ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν· ἀλλ' εἴποι τὶς ἄν· καὶ παρώλισθεν ὁ Ἀδὰμ, καὶ τῆς θείας ἀλογήσας ἐντολῆς, φθορᾷ καὶ θανάτῳ κατεδικάζετο· εἶτα πῶς ἁμαρτωλοὶ δι' αὐτὸν κατεστάθησαν οἱ πολλοί; τί πρὸς ἡμᾶς τὰ ἐκείνου πταίσματα; πῶς δὲ ὅλως οἱ μήπω γεγενημένοι καταδεδικάσμεθα σὺν αὐτῷ· καί τοι θεοῦ λέγοντος, οὐκ ἀποθανοῦνται πατέρες ὑπὲρ τέκνων, οὔτε τέκνα ὑπὲρ πατέρων, ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα αὕτη ἀποθανεῖται· τίς οὖν ἂν γένοιτο πρὸς ἡμᾶς τῆς ἀπολογίας ὁ τρόπος; οὐκοῦν ψυχὴ μὲν ἡ ἁμαρτάνουσα αὕτη ἀποθανεῖται· ἁμαρτωλοὶ δὲ γεγόναμεν διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ Ἀδὰμ διὰ τοιόνδε τρόπον· πεποίητο μὲν γὰρ ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ ζωῇ, ἦν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ βίος ἁγιοπρεπὴς ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ὅλος ἦν καὶ διὰ παντὸς ἐν θεοπτίαις ὁ νοῦς, ἐν εὐδείᾳ δὲ καὶ γαλήνῃ τὸ σῶμα, κατηρεμούσης ἁπάσης αἰσχρᾶς ἡδονῆς· οὐ γὰρ ἦν ἐκτόπων κινημάτων θόρυβος ἐν αὐτῷ· ἐπειδὴ δὲ πέπτωκεν ὑφ' ἁμαρτίαν, καὶ κατώλισθεν εἰς φθορὰν, ἐντεῦθεν εἰσέδραμον τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν ἡδοναί τε καὶ ἀκαθαρσίαι, ἀνέφυ δὲ καὶ ὁ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἀγριαίνων νόμος· νενόσηκεν οὖν ἡ φύσις τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς, τουτέστιν Ἀδάμ· οὕτως ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοὶ, οὐχ ὡς τῷ Ἀδὰμ συμπαραβεβηκότες, οὐ γὰρ ἦσαν πώποτε, ἀλλ' ὡς τῆς ἐκείνου φύσεως ὄντες τῆς ὑπὸ νόμον πεσούσης τὸν τῆς ἁμαρτίας· ὥσπερ τοίνυν ἠῤῥώστησεν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν Ἀδὰμ διὰ τῆς παρακοῆς τὴν φθορὰν, εἰσέδυ τε οὕτως αὐτὴν τὰ πάθη, οὕτως ἀπήλλακται πάλιν ἐν Χριστῷ· γέγονε γὰρ ὑπήκοος τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, καὶ οὐκ ἐποίησεν ἁμαρτίαν.

Νόμος δὲ παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. Cap. V. 20.

Διαλογεῖταί τις, φησὶ, κατὰ τὸ εἰκὸς ἐκεῖνό που, καὶ λέγει· τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος ὁ Ἀδὰμ, καὶ ὥσπερ ἐν ἐκείνῳ κατεστάθημεν ἁμαρτωλοὶ διὰ τὴν παράβασιν, οὕτως ἐν Χριστῷ δεδικαιώμεθα δι' ὑπακοῆς· ἔδει τοίνυν μεσολαβοῦντος, φησὶν, οὐδενὸς τὴν ἐν Χριστῷ δικαίωσιν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀναφαίνεσθαι· εἶτα ποία γέγονε τῶν διὰ Μωσέως νόμων ὡς ἐξ ἀνάγκης ἡ χρεία; Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα πάλιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος μονονουχὶ καὶ ἀνίσταται λέγων· νόμος δὲ παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· τὸ δὲ παρεισῆλθεν, ἀντὶ τοῦ παρεισβέβληκε μεταξὺ τῆς τε ἐν Ἀδὰμ κατακρίσεως, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ δικαιοσύνης· καὶ τίς ἂν νοοῖτο πάλιν τῆς τοῦ νόμου παρεισδρο- Cod. f. 53. b

μῆς ἡ χρεία, σαφῶς ἀκούσει λέγοντος, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· τί φῄς, ὦ Παῦλε; ἆρα καὶ ἁμαρτίας ὁ νόμος ἦν πρόξενος, καὶ πεπλήθυνται δι' αὐτοῦ τὸ παράπτωμα; μὴ γένοιτο· χρὴ τοίνυν κατευρύναι τῆς μυσταγωγίας τὸν τρόπον· ἔφη τοι γὰρ οὖν ὁ Δαβὶδ, ὅτι πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἑνός· διεφθάρκασι μὲν γὰρ πάντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ὁδὸν αὐτῶν μετὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν· ταύτῃ τοι καὶ ἐκολάζοντο, κοινὴν μὲν ἅπαντες ὑπομείναντες δίκην τὸν κατακλυσμόν· ἰδικῶς δὲ καὶ κατὰ καιροὺς καὶ κατὰ χώρας τε καὶ πόλεις· εἰ γὰρ καὶ νόμος οὐκ ἦν, ἀλλ' οὖν καὶ ἐξ ἐμφύτων κινημάτων ἐπαιδαγωγεῖτο παρὰ θεοῦ πρὸς εἴδησιν τῶν ἀγαθῶν ἡ ἀνθρώπου φύσις· πεπραχότας δὴ οὖν ἀθλίως τοὺς ἐπὶ γῆς, κατηλέει θεὸς, καὶ τῆς τυραννούσης αὐτοὺς ἁμαρτίας ἀπαλλάττειν ἐν Χριστῷ φιλαγάθως ἐσκέπτετο· ἀλλὰ δεῖν ᾠήθη καὶ μάλα ὀρθῶς πολὺ, νοσοῦντας προαναφαίνεσθαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα χρειωδεστάτην ἔχουσα τὴν εἰς τὸν κόσμον εἰσβολὴν, ἡ ἐν Χριστῷ δικαίωσις ὁρῷτο λοιπόν· δικαιοῦσθαι γὰρ φαμὲν οὐ τὸν ἤδη δίκαιον, ἀλλ' εἴ τις ἐστὶν ἁμαρτίαις ἔνοχος· πῶς οὖν ἔδει προαναδείκνυσθαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐν Χριστῷ χάριτος δεδεημένους; παρεισῆλθε νόμος, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· τουτέστιν, ἵνα ἐν τοῖς ὑπὸ νόμον πολὺ φαίνοιτο τὸ παράπτωμα, μηδενὸς δηλονότι δικαιοῦσθαι δυναμένου διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀσθενὲς, ὑποπιπτόντων δὲ ὥσπερ ἁπάντων ταῖς ἐκ παραβάσεως αἰτίαις· τέθειται τοίνυν ὁ νόμος ἔλεγχος οἷά τις τῆς ἁπάντων ἀσθενείας, ἵνα φαίνοιτο τὰ ἀνθρώπινα μόνης τῆς διὰ Χριστοῦ θεραπείας δεδεημένα· ταύτῃ τοι φησίν· οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις· ἔδει γὰρ εἶναι τοσαύτην, ὡς ἀμείνω φαίνεσθαι τοῦ κατακρίνοντος νόμου.

Cap. VI. 3. Ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν;

Cod. f. 56. b. Βεβαπτίσμεθα μὲν ὁμολογουμένως εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· εἰ δὲ δὴ λέγοι εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν βεβαπτίσμεθα, οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἐρεῖ· μάλιστα μὲν γὰρ ὀνόμασί τε καὶ ὑποστάσεσι καὶ προσώπων διαφοραῖς εἰς ἰδικὴν ἑτερότητα διεστήξει, πῶς πατὴρ πρὸς υἱὸν καὶ πρὸς ἄμφω τὸ πνεῦμα· πατὴρ γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ οὐχ' υἱός· υἱὸς δ' αὖ πάλιν κατὰ φύσιν ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐ πατὴρ, πνεῦμα δὲ ἰδικῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ δὲ ἐν

πατρὶ μὲν ἐστὶν ὁ υἱὸς, ἐν υἱῷ δὲ πατὴρ, ὄντος ἐν ἀμφοῖν τοῦ ἁγίου πνεύματος διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταὐτὸν, κἂν εἰ ἕν τις ὀνομάσῃ, δυνάμει θεωρημάτων τὴν τοῦ παντὸς δήλωσιν ἐποιήσατο· οὐκοῦν ὁ Χριστὸν ὀνομάσας, οὐκ ἀμνημονεύσει τοῦ πατρὸς, ἢ τοῦ πνεύματος· ἐπειδὴ δὲ γενόμενος ἄνθρωπος, τὸν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων ζωῆς ἀνέτλη θάνατον ὁ Ἰησοῦς, κεχώρηκεν ἀναγκαίως ὁ μακάριος Παῦλος ἐπὶ τὸ ὅ τι μάλιστα τῇ προκειμένῃ μυσταγωγίᾳ χρειωδέστατον· ἔδει γὰρ ὀνομάσαι τὸν πεπονθότα· ταύτῃ τοι φησὶν, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν· προκαταθέμενοι γὰρ ὥσπερ τὸ ἐκ συνειδήσεως ὀρθῆς ἀγαθὸν ἐπερώτημα εἰς Χριστὸν, καὶ πίστει παραδεξάμενοι ὅτι καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἐτάφη καὶ ἀνεβίω, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἐσχήκαμεν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τὴν τῆς ἁμαρτίας ὑπομένοντες νέκρωσιν, καὶ οἷον τῷ δι' ἡμᾶς τεθνεῶτι συναποθνήσκοντες, διὰ τὸ νεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφ' ἅπαξ, ὁ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ θεῷ· ἡμεῖς δὲ τὸν ἴσον αὐτῷ θάνατον ὑπομένομεν, καὶ μονονουχὶ συντεθάμμεθα, τὴν αὐτοῦ νέκρωσιν περιφέροντες ἐν ἰδίοις σώμασιν, συνετάφημεν δὲ τῷ Χριστῷ· τί δὴ ἄρα ἐντεῦθεν ἀποκερδαίνοντες, σαφηνιεῖ λέγων αὐτός· ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν· δεῖ γὰρ ἡμᾶς ὡς συντεθαμμένους, καὶ συνανίστασθαι νοητῶς· καὶ εἴπερ ἐστὶ τεθνάναι τῇ ἁμαρτίᾳ τὸ συνθάπτεσθαι τῷ Χριστῷ, δῆλον ἂν εἴη δήπουθεν ὡς οὐχ' ἕτερόν τι τὸ συνανίστασθαι νοοῖτ' ἂν εἰκότως, πλὴν ὅτι τὸ ζῆν ἐν δικαιοσύνῃ· ἐγηγέρθαι μὴν διαβεβαιοῦται Χριστὸν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὐχ' ὡς ἰσχύος ἐπιδεᾶ, καὶ γάρ ἐστιν αὐτὸς ὁ τῶν δυνάμεων κύριος, ἀλλ' ὅτι τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπου φύσιν τῇ τῆς ἀνωτάτω φύσεως δόξῃ προσάπτειν, ἔθος αὐτῷ τε Χριστῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ· οὐκοῦν κἂν εἴ τι λέγοιτο κατορθοῦν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, οὐκ ἐξοικειοῦμεν * τῆς ἐφ' ἅπασιν ἐνεργείας αὐτοῦ τὸν υἱόν; εἰ γὰρ πάντα γέγονε δι' αὐτοῦ, πῶς ἂν ἐνδοιάσειέν τις ὡς ἐνήργηκε διὰ υἱοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου σώματος τὴν ἀνάστασιν; καὶ γοῦν ὁ υἱὸς ἐνεργὸν εἰς τοῦτο δεικνὺς ἑαυτὸν, τοῖς Ἰουδαίοις ἔφασκε· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ἄθρει δὴ οὖν ὅπως αὐτὸς ἐγείρειν ἐπαγγέλλεται τὸν ἴδιον ναὸν, καί τοι τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἀναστῆσαι λε-

* Cod. [illegible]

γομένου· ἐπειδὴ γάρ ἐστιν αὐτὸς ἡ ζωοποιὸς δύναμις τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἴδιον ἐζωοποίει ναόν.

Cap. VI. 5. Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ κ. τ. λ.

Cod. f. [illegible] Pertinet ad hunc locum aliud Cyrilli fragmentum apud Oecumenium p. [illegible]

Χρῆναι φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοὺς συντεθαμμένους Χριστῷ, καὶ συναναστήσεσθαι προσδοκᾶν· καὶ τὸ μὲν σύμφυτοι, τὸ οἱονεὶ σύμμορφοί τε καὶ ταυτοειδεῖς νοητῶς ὑπεμφήνειεν ἄν· πλὴν ἐκεῖνο περιαθρεῖν ἀναγκαῖον· τέθεικεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ Ἐμμανουὴλ καὶ ἀπέθανε κατὰ σάρκα· συντεθάμμεθα δὲ αὐτῷ τίνα δὴ τρόπον ἡμεῖς οἱ βεβαπτισμένοι· ἆρα ὡς ἀναβλάντες σὺν αὐτῷ τὸν τῆς σαρκὸς θάνατον; οὐ μὲν οὖν· πῶς οὖν ἄρα σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, φέρε δὴ φέρε λέγωμεν· ἀπέθανε μὲν γὰρ κατὰ σάρκα Χριστὸς, ἵνα λύσῃ τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν· ἀποθνήσκομεν δὲ ἡμεῖς οὐ κατά γε τὴν σάρκα ποθὲν, ἀλλὰ τῇ ἁμαρτίᾳ, καθὰ γέγραπται, τουτέστι ἀεργῆ τε καὶ ἄπρακτον ἐν ἑαυτοῖς ἀποφαίνοντες τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ καταvεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν· σύμφυτοι δὴ οὖν γεγόναμεν, οὐχὶ δὴ μόνον τῷ κατὰ σάρκα θανάτῳ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ· τοῦτο δ' ἂν εἶναι νοοῖτο τὸ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας ἀποθανεῖν, καὶ οὐχ' ὑπέρ τε τῆς ἰδίας, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· καὶ γάρ ἐστιν ἄμωμος ὁ θεὸς, καὶ τοῦ δύνασθαι πλημμελεῖν ἀπωτάτω· ἀλλ' ἵνα, ὡς ἔφην, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ἁμαρτίας· ὃ γὰρ ἀπέθανε τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀπέθανεν ἐφ' ἅπαξ· οὐκοῦν σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἐσόμεθα δὲ πάντως σύμφυτοί τε καὶ ταυτοειδεῖς καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ· ζησόμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ, καὶ ἀναβιώσεται μὲν ἡ σάρξ, ζησόμεθα δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, αὐτῷ τὴν οἰκείαν ἀναθέντες ψυχὴν, μεταστοιχειούμενοι τὲ πρὸς ἁγιασμὸν καὶ εἰς εὐκλεᾶ πολιτείαν ἐν ἁγίῳ πνεύματι.

v. 6. Τοῦτο γινώσκοντες ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος κ. τ. λ.

Cod. f. 59. b. Τίς ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, ποῖον δὲ δὴ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας τὸ καταργούμενον, καὶ τίνα δὴ τρόπον συνεσταυρώθη Χριστῷ, πολυπραγμονεῖν ἀναγκαῖον· ἴσως μὲν οὖν οἰήσονταί τινες ἁμαρτίας εἰρῆσθαι σῶμα τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα, καθάπερ ἐν τάξει δίκης τῇ τοῦ ἀνθρώπου δοθεῖσαν ψυχῇ, διὰ τὸ καὶ πρὸ σωμάτων ἡμαρτηκέναι· δοκεῖ γὰρ ἀδέ τισι καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν· ἑλλήνων δὲ οὖσαν τὴν δόξαν,

ὡς οὐκ ἀληθῆ διωσώμεθα· σῶμα τοίνυν ἁμαρτίας καὶ παλαιὸν ἡμῶν ἄνθρωπον. τὸ σῶμα λέγει τὸ ἀπὸ γῆς, ἔχον ὥσπερ ἐκ παλαιότητος τῆς ἐν Ἀδὰμ τὸ καταφθείρεσθαι δεῖν· καταδεδικάσμεθα γὰρ ἐκ ἐκείνῳ καὶ πρώτῳ· ἠῤῥωστηκὸς δὲ πρὸς τούτῳ καὶ τὸ φιλήδονον· ἔχει γὰρ οὕτω κατὰ φύσιν ἡ σὰρξ ἐξ ἐμφύτων κινημάτων· πῶς οὖν ἄρα συνεσταύρωται τῷ Χριστῷ; γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς, καὶ σάρκα τὴν ἀπὸ γῆς ἠμπέσχετο καταῤῥωστοῦσαν, ὡς ἔφην, ὡς ἐκ παλαιότητος τῆς ἐν Ἀδὰμ τὸν θάνατον· ὠδίνουσαν δὲ ὥσπερ ἐν αὐτῇ καὶ τὸ ἐξ ἐμφύτων κινημάτων ἀκονᾶσθαι πρὸς ἁμαρτίαν· κατηρεμεῖ μὲν τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ πανάγνῳ σαρκὶ τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὔ τί που κεκινῆσθαι φαμὲν ἐν αὐτῷ τὰ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ἐκτοπώτερα, πλὴν ὅσα τὴν κίνησιν ἀδιάβλητον ἔχει, τὸ πεινῆν δὴ λέγω, καὶ τὸ διψῆν, καὶ τὸ κοπιᾶν, καὶ ὅσα καὶ παρ' ἡμῖν ὁ τῆς φύσεως νόμος ἔξω τετήρηκεν αἰτίας· ὅμως εἰ καὶ μὴ κεκίνηται τυχὸν ἐν Χριστῷ τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος, διά τοι τὸ κατευνᾶσθαι τῇ τοῦ οἰκονομοῦντος λόγου δυνάμει τε καὶ ἐνεργείᾳ, ἀλλ' οὖν ὅταν αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἡ τῆς σαρκὸς δοκιμάζεται φύσις, κἂν εἰ ἐν Χριστῷ νοοῖτο τυχὸν, οὐχ' ἑτέραν οὖσαν παρὰ τὴν ἡμῶν εἰρήσομεν· συνεσταυρώμεθα τοίνυν αὐτῷ, σταυρωθείσης αὐτοῦ τῆς σαρκὸς, καὶ οἷον ὅλην ἐχούσης ἐν ἑαυτῇ τὴν φύσιν· καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν Ἀδὰμ, ὅτε γέγονεν ἐπάρατος, ὅλη νενόσηκε τὴν ἀρὰν ἡ φύσις· οὕτω γὰρ καὶ συνεγηγέρθαι λεγόμεθα τῷ Χριστῷ, συγκαθῆσθαι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις· εἰ γὰρ καὶ ἐστὶν ὑπὲρ ἡμᾶς ὡς θεὸς ὁ Ἐμμανουὴλ, ἀλλ' οὖν ἐπεί τοι γέγονε καθ' ἡμᾶς ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, ἐγήγερταί τε καὶ συνεδρεύει τῷ θεῷ καὶ πατρί· συνεσταυρώθη τοίνυν ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος· λέλυται γὰρ διὰ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀρᾶς ἡ δύναμις· κατήργηται δὲ καὶ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐχὶ δὴ πάντως ἡ σὰρξ, ἀλλὰ τῶν ἐν αὐτῇ κινημάτων ἡ ἔμφυτος ἀγριότης, κατασείουσα μὲν ἀεὶ πρὸς τὰ αἰσχίω τὸν νοῦν, ἐνιεῖσα δὲ ὥσπερ πηλῷ καὶ τέλμασι ταῖς γεωδεστέραις ἡδοναῖς· ὅτι γὰρ ἐν Χριστῷ καὶ τοῦτο κατόρθωται τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει, πῶς ἂν ἐνδοιάσειέ τις; Παύλου λέγοντος ἐναργῶς, Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· ὁρᾷς οὖν ὅπως τὸ τῆς ἁμαρτίας κατήργηται σῶμα;

Conf. Oecum p. 276.

κατακέκριται γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ κέντρον· καὶ νενέκρωται μὲν ἐν πρώτῳ Χριστῷ, διαβέβηκε δὲ παρ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ χάρις.

Cap. VII. 1. Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί; γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ.

Cod. f. 69 b Πανταχοῦ ἐπισφαλὲς ἀποφαίνει τὸ ὑπὸ νόμῳ κεῖσθαι ζητεῖν· προτρέπει δὲ μᾶλλον ἐφίεσθαι καὶ ὅλῃ διανοίᾳ διψῆν τὴν διὰ πίστεως χάριν, τουτέστιν τὴν ἐν Χριστῷ δικαίωσιν· ᾧ καὶ συντεθάφθαι διϊσχυρίσατο τοὺς βεβαπτισμένους, ἵνα νεκρωθέντες τῇ ἁμαρτίᾳ, θεῷ ζήσειαν ἐν δικαιοσύνῃ· τοιγάρτοι καὶ ἔφασκεν· μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι εἰς τὸ ὑπακούειν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, μὴ δὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ· ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ θεῷ ὡσεὶ ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ θεῷ· ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐκέτι κυριεύσει· οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν. Ἄθρει δὴ οὖν ὅπως ἀποφοιτᾶν ἐπιτάττει τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς, ὑποτρέχειν δὲ μᾶλλον τὴν ἐν Χριστῷ χάριν· πλὴν οὐκ ἠγνόησεν ὁ πνευματοφόρος ὅτι δὴ πάντως ἐροῦσι τινὲς, ἤγουν διαλογιοῦνται, ὅτι διημαρτήκασιν ἄρα τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ ζωῆς οἱ πατέρες· ὤνησε δὲ αὐτοὺς ὁ νόμος οὐδὲν, καὶ φροῦδά πως ἤδη τῆς ἐκείνων πολιτείας τὰ αὐχήματα· εἰ γάρ ἐστι τῶν ἀτόπων τὸ ὑπὸ νόμῳ κεῖσθαι ζητεῖν, καὶ ἦν οὗτος τοῖς ἀρχαίοις ὁ τοῦ βίου σκοπὸς, πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς τοῦ πρέποντος διημαρτήκασιν; ἀγωνίζεται τοίνυν ὁ Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ καὶ ὑποπλάττεται μὲν εὐφυῶς τὸ καὶ αὐτοῖς βούλεσθαι συνειπεῖν τοῖς ὑπὸ νόμον βεβιωκόσι, περιτρέπει δὲ ποικίλως, εἴς γε τὸ δεῖν οἴεσθαι καιροῦ καλοῦντος εἰς πίστιν, μὴ λίαν ἐθέλειν τοῖς ἀρχαίοις ἔθεσιν ἐμφιλοχωρεῖν· ταύτῃ τοι φησίν· ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοὶ, γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; ὅρος οὗτος γενικὸς κατά τε νόμου παντὸς καὶ τῶν ὑπὸ νόμον· ἅπασι μὲν γὰρ τοῖς ὑπὸ σκῆπτρα βασιλέων διορίζουσι νόμοι τό τε πρακτέον, καὶ τὸ μή· ἰσχύουσι δὲ παρά γε τοῖς ζῶσιν ἔτι· εἰ δὲ δή τις τῶν ὑπὸ νόμον τῆς ἐνσωμάτου ζωῆς ἀπαλλάττοιτο, συναπεδύσατο τῇ ζωῇ καὶ τῶν νόμων τὴν ἐξουσίαν· εἰ γὰρ πέπαυται τοῦ πλημμελεῖν, ἀπρακτήσει που πάντως καὶ ὁ νόμος ἐπ' αὐτῷ· ἀληθὲς οὖν ὅτι κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ· καὶ τίς ἄρα ἐστιν ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς,

ἀναγκαῖον εἰπεῖν· δύο καὶ αὐτὸν εἰσκομίζει χρήσιμα· ἡμεῖς μὲν γὰρ, φησὶν, οἱ συντεθαμμένοι Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, οἱ ἀποθανόντες τῇ ἁμαρτίᾳ, ἔξω γεγόναμεν τῆς ἐξουσίας τοῦ νόμου, μετεστοιχειώμεθα γὰρ εἰς ζωὴν ἑτέραν· οἱ δέ γε πρὸ τῆς ἐπιδημίας, οὔπω τὸν ἐν Χριστῷ νοούμενον θάνατον ὑπομείναντες, ἔζων ἔτι τῇ ἁμαρτίᾳ· ἐκράτει δὴ οὖν ὡς ζώντων ὁ νόμος, καθάπερ ἀμέλει καὶ γυναικὸς ὁ ἀνήρ· ὥσπερ γὰρ ἡ ὕπανδρος γυνὴ, ζῶντος μὲν ἔτι τοῦ κατὰ νόμον συνῳκηκότος, οὐκ ἀνεύθυνον ποιεῖται τὴν ὑφ' ἑτέρῳ σύνοδον· εἰ δὲ δὴ τεθναίη, φησὶν, ἔξω κείσεται δίκης, κἂν εἰ ἕλοιτο τοῦτο δρᾷν ἐννόμως· κατὰ τὸν ἶσον οἶμαι τρόπον οἱ μήπω τῆς ἁμαρτίας τὴν νέκρωσιν ἔχοντες ἐν Χριστῷ, ζῶντες δὲ ὥσπερ ἐν αὐτῇ, πεπράχασιν εἰκότως καὶ ὑπὸ νόμον· κυριεύει γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ· οἱ δέ γε ὑπὸ χάριν ἤδη γεγονότες τὴν ἐν Χριστῷ, δι' ἧς καὶ τεθνήκασι τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ νενέκρωνται τῇ σαρκὶ, τουτέστι τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς, εἰ μηκέτι χρηματίζουσιν ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ, ἀκαταιτίατον ποιοῖντο ἂν τὴν ἔξω νόμου ζωήν· τεθανάτωνται γὰρ, ὡς ἔφην, διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπέθανον τῷ νόμῳ δικαιούμενοι διὰ πίστεως.

Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο κ. τ. λ. Cap. VII. 5.

Σάρκα μὲν τὸ σαρκικὸν ὀνομάζει φρόνημα, ὡς καὶ ἐν ἑτέροις φησίν· οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται· καί τοι πῶς οὐκ ἀληθές; ἔξω γεγονόσι τοῖς παρ' αὐτοῦ μυσταγωγουμένοις τὰ τοιάδε παρεγγυᾷ· τί δὲ βούλεται δηλοῦν, πολυπραγμονεῖν ἀναγκαῖον· ὅτε τοίνυν σαρκικῶς ἐπολιτευόμεθα, φησὶ, καὶ τὸ γεῶδες ἐν ἡμῖν ἐκράτει φρόνημα, τότε καὶ ἐνηργεῖτο ἐν ἡμῖν τὰ τῆς σαρκὸς πάθη διὰ τοῦ νόμου πρὸς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ· τί οὖν; φαίη τίς ἄν· τὰ πάθη τῆς σαρκὸς εἰσεκομίσθη διὰ τοῦ νόμου; εἶτα πῶς αὐτὸν ἐγκλημάτων ἀπαλλάξωμεν; τί οὖν πρὸς τοῦτο φαμέν; οὐ διὰ νόμου τὰ τῆς σαρκὸς ἐν ἡμῖν κεκίνηται πάθη, τίκτεται δὲ μᾶλλον καὶ ἐξ ἐμφύτου μὲν ἡδονῆς. τὸν δὲ ἀσθενῆ καταληΐζεται νοῦν· καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐμφανὲς καθίστησι λέγων· ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς, ταῦτα δὲ ἀλλήλοις ἀντίκειται· νυνὶ δὲ τοῦτο παρεὶς, ἀντεξάγειν τὴν σάρκα τῷ πνεύματι φησὶ, διὰ μέσου τιθεὶς οὐδέν· οὐκοῦν οὐ διά γε τοῦ νόμου τὰ τῆς σαρκὸς ἐν ἡμῖν κινεῖται πάθη, μᾶλλον δὲ φυσικῶς· καὶ τό γε παράδοξον τοῖς τοῦ νόμου θελήμασιν

ἀνθίσταται. ὡς αὐτός που φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ' ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύναται· εἰ δὲ μάχεται τῷ νόμῳ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, πῶς οὐκ ἀπόπληκτον ἐννοεῖν δι' αὐτοῦ κινεῖσθαι πρὸς ἐνέργειαν τὰ οὕτως ἀνθεστηκότα; τί οὖν ὁ Παῦλος φησίν; ὡς τεθνεῶσι τῇ ἁμαρτίᾳ διαλέγεται τοῖς διὰ τοῦ βαπτίσματος συντεθαμμένοις Χριστῷ, καὶ ὡς ἤδη τὴν τῶν παθῶν νέκρωσιν πεπλουτηκόσιν, οἷς ἂν πρέποι καὶ τὸ ἔξω δεῖν ἰέναι τοῦ νόμου, διά γε τοῦ ἀπηλλάχθαι παθῶν τῶν διὰ τοῦ νόμου καταδεδικασμένων· οὐκοῦν ἔτι μενόντων ἡμῶν ἐν τῷ φρονήματι τῆς σαρκὸς, πάθη τὰ διὰ τοῦ νόμου κατειρημένα τε καὶ ὠνομασμένα, φησίν, ἐνηργεῖτο ἐν ἡμῖν· ἦμεν δὲ καὶ ὑπεύθυνοι τὸ τηνικάδε τῷ νόμῳ, ἅτε δὴ καὶ ζώσης ἐν ἡμῖν τῆς ἁμαρτίας ἔτι.

Cap. VII. 6. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα.

Cod. [illegible] Ἔνοχοι μὲν γὰρ ἦμεν τῷ νόμῳ, φησὶν, ὑποθείσης ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας αὐτῷ· εἰ δὲ ἀπεθάνομεν ἐν ᾧ κατειχόμεθα, τουτέστιν τῇ ἁμαρτίᾳ, συναπρακτήσει πάντως αὐτῇ καὶ ὁ νόμος· τεθέσπισται γὰρ δι' αὐτὴν, ἵνα ἐλέγχῃ τοὺς παραβαίνοντας· ἔξω δὴ οὖν τῆς τοῦ νόμου χρείας, οἱ τῇ ἁμαρτίᾳ νενεκρωμένοι· γεγόναμεν γὰρ ἑτέρῳ, καὶ αὐτῷ δουλεύσωμεν ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος.

v. 7. Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία;

Cod. [illegible] Ἄθρει δὴ ὅπως σοφῶς τοὺς ἐπὶ τῷ νόμῳ ποιεῖται λόγους· ἔφη μὲν γὰρ, ὅτι ὅτε ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ· ἀπήλλακτο δ' ἂν οὐδαμῶς ὑποψίας ὁ λόγος· ἔφη γὰρ ἄν τις πρὸς ταῦτα εὐθύς· βραβευτὴς οὖν ἄρα καὶ εἰσηγητὴς ἁμαρτίας ὁ νόμος; εἰ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὡς ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται δι' αὐτοῦ τὰ παθήματα τῆς σαρκὸς, πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο καὶ ἁμαρτίας γένεσις; τί οὖν ὁ μυσταγωγός; δριμὺς ὑπαντᾷ, καὶ ἀποφάσκει μὲν ὅτι πατὴρ ἁμαρτίας ὁ νόμος, αἰτιᾶται δὲ μᾶλλον τὴν ἀνθρώπου φύσιν ὡς ἀσθενῆ καὶ δι' αὐτοῦ παθοῦσαν τὸ ἐναλῶναι δίκαις· ταύτῃ τοι φησί· τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου· ὅρα τὴν νῆψιν· οὐ γὰρ ἔφη, τὴν ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, εἰ μὴ διὰ νόμου, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔγνω μᾶλλον αὐτήν· οὐκοῦν οὐ πρόφασις ἁμαρτίας ὁ νόμος, παραδεικτικὸς δὲ μᾶλλον αὐτῆς τοῖς οὐκ εἰ-

δόσιν αὐτὴν ἐμφανῆ καθιστὰς, οὐχ' ἵνα μαθόντες ἐργάσαιντο, εἴ γε καὶ πρὶν εἰδέναι, πάντως που καὶ ἔδρων· οὐ γὰρ ἦν δίκαιος, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν· ἀλλ' ἵνα τὸ ἀδικοῦν εἰδότες, πρὸς τὰ ἀμείνω μεταχωρήσειαν· καί μοι δοκεῖ γενέσθαί τι τοιοῦτον τοῖς ἀρχαιοτέροις διὰ τῆς Μωσέως ἐντολῆς· ὑποκείσθω τῷ λόγῳ πλατεῖα τίς οἶμος ἀποκομίζουσά ποι, καὶ διερρίφθω μὲν ἐν αὐτῇ πολλὴ διὰ μέσου χερμὰς, ὀρωρύχθω δὲ εἰ δοκεῖ καὶ βόθροι· εἶτα τινὲς ἔστωσαν οἱ ἐν νυκτὶ, καὶ σκότῳ βαδίζοντες ἐν αὐτῇ, περιπταίοντές τε καὶ μάλα συχνῶς τοῖς διὰ μέσου κειμένοις, καὶ μὴν βόθροις ἀβουλήτως ἐγκαθιέμενοι· ἔχοντος δὲ ὧδε τοῦ πράγματος, δᾷδα τίς λαβὼν ἐπ' αὐταῖς ἔστησε ταῖς τριόδοις, ἐμφανῆ καθιστὰς τοῖς οὖσι τὰ μεταξὺ, οὐχ' ἵνα πάλιν αὐτοῖς περιπταίωσιν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ὑπερφέροιντο, καὶ ἀπαλλάττοιντο τοῦ κακοῦ· ἆρα οὖν ἠδίκησε τὸ φῶς, ὅτι παρέδειξε τὸ λυποῦν; ἢ μᾶλλον ἐκεῖνο φαμὲν, ὡς πλείστην ὅσην αὐτοῖς ἐνεποίει τὴν ὄνησιν, ἀπετέλει δὲ καὶ ἀσφαλεστέρους; ἀλλ' οἶμαι τοῦτο ἐστὶν οὐδενὶ τῶν ὄντων ἀσυμφανές· ὅτε τοίνυν ὄντες ἁμαρτωλοὶ, πλείστοις τε ὅσοις ἐγκλήμασι περιπταίοντες, ἐγνώκαμεν διὰ τοῦ νόμου τὴν ἁμαρτίαν, οὐχ' ἁμαρτία μᾶλλον ὁ νόμος νοοῖτ' ἂν εἰκότως ἢ λέγοιτο, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, παραδεκτικὸς δὲ μᾶλλον τῆς ἁμαρτίας, ὡς ἔφην.

Χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά. Cap. VII. 8.

Εἰ γὰρ μὴ κέοιτο, φησὶν, ὁ τὸν τῆς φαυλότητος τρόπον καταδικάζων νόμος, ἀδρανὲς ἂν γένοιτο τὸ κακόν· κατερεθίζεται γὰρ μονονουχὶ πρὸς ἰσχὺν διὰ τοῦ νόμου, καὶ ῥαθυμότερον μέν τισι τὸ τῆς ἡδονῆς ἐγκείσεται κέντρον, ἐπιτιμῶντος αὐτῷ μηδενός· μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀπαμβλύνεται τῷ τῆς ἐξουσίας πλάτει γοητευόμενον· οὗ γὰρ ὅλως τὸ ἀντιστατοῦν οὐδὲν, ἐκεῖ που πάντως ἀργεῖ τὸ φιλόνικον· νεκρὰ τοιγαροῦν ἡ ἁμαρτία, νόμου τὸ πρακτέον διακρίνοντος· ἐζηκέναι δὲ φησὶν ὁ μυσταγωγὸς χωρὶς νόμου ποτέ· εἶτα τῆς ἐντολῆς ἐλθούσης, ἀναβιῶναι μὲν τὴν ἁμαρτίαν, τεθνάναι γε μὴν αὐτὸν ἰσχυρίζεται· καὶ σχηματίζει μὲν ἐν τούτοις ἐφ' ἑαυτῷ τὸν λόγον· οἶμαι δὲ ἔγωγε τοῦτόν τι βούλεσθαι δηλοῦν αὐτόν· ὑπὸ δίκην μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἐστὶ καὶ τὸ ἐν ἀγνοίᾳ πλημμελεῖν· ἔσται δὲ ὅτι φορτικωτέρα τοῖς εἰδόσιν ἡ κόλασις. πεπληροφόρηκεν ὁ σωτὴρ λέγων· ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται πολλάς· ὁ δὲ μὴ εἰ-

Cod. f. 78 b

δὼς, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ὀλίγας· οὐκοῦν ἄμεινον ὁμολογουμένως τὸ ἐν ἀγνοίᾳ πλημμελεῖν, ἢ τὸ ἐν εἰδήσει νόμων· εἰ δὲ δή τις γέγονεν ὑπὸ νόμον, τὴν ἔξω νόμου ποτὲ διαζήσας ζωὴν, εἶτα τῶν τεθεσπισμένων ἀφειδεῖν ᾑρημένος, ἤλω γραφῇ ἀμαρτίας, καὶ πέπτωκεν ὑπὸ δίκην· τότε δὴ τότε ταῖς ἑαυτοῦ ῥᾳθυμίαις ἐπιστυγνάσας, καὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ νόμου μονονουχὶ κατακεκράξεται λέγων· ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ· ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἔζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον· εἰ γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἁμαρτία νεκρὰ χωρὶς νόμου, πῶς οὐ πιθανὸν ἐννοεῖν ζωοποιεῖσθαι τρόπον τινὰ διὰ τοῦ νόμου τὴν ἁμαρτίαν τοῦ καὶ ἐμφανῆ καθιστάντος αὐτὴν, καὶ οἷον ἔμπνουν ἀποτελοῦντος, καί τοι πάλαι μὴ ἐγνωσμένην, εἰ καὶ ἦν ἐν ἡμῖν; οὐ γὰρ ἦμεν δίκαιοι, ὥσπερ δὲ νεκρᾶς οὔσης τῆς ἁμαρτίας, διά τοι τὸ μὴ εἶναι τυχὸν τὸν καταδικάζοντα νόμον, ἐζῶμεν ἡμεῖς τῆς ἀγνοίας τὴν παραίτησιν εὐάμορφον ἔχοντες· οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις, καθά φησιν αὐτός· οὕτω παρελθούσης εἰς μέσον τῆς ἐντολῆς, ἀνεβίω μὲν ὥσπερ ἡ ἁμαρτία, κατηργήθη δὲ ὁ θάνατος, καὶ ἄρα καὶ δίκη τῶν ταῖς παραβάσεσιν ὑποπιπτόντων ἐξ ἀσθενείας· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; πέπρακταί τι τῶν ἐλπίδος ἔξω καὶ ἀδοκήτων ἐφ᾽ ἡμῖν· εὕρηται γὰρ ἡ ἐντολὴ, φησὶν, ἡ δοθεῖσα πρὸς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον· ὥσπερ γὰρ κατασίνεταί πως τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος τὸ φῶς τοὺς οἵ περ ἂν εἶεν τὴν ὄψιν ἠῤῥωστηκότες, καί τοι πεφυκὸς εἶναι γλυκὺ καὶ τριπόθητον, καὶ οὐκ αὐτὸ πάντως ἐστὶ τὸ ἀδικοῦν, νοοῖτο δὲ μᾶλλον τῆς τῶν πεπονθότων ἀῤῥωστίας ἔγκλημα τὸ ἀδικεῖσθαι παρ᾽ αὐτοῦ, κατὰ τὸν ἶσον οἶμαι τρόπον πρόφασιν διδόσθαι τῇ ἁμαρτίᾳ φησὶ τὴν ἐντολὴν, ἐξηπατῆσθαί τε δι᾽ αὐτῆς, κατακομισθῆναι δὲ καὶ εἰς θάνατον· φαίη δ᾽ ἄν τις καὶ ἑτέρως ὅτι δὴ σφόδρα φιλεῖ ταῖς τοῦ νόμου βουλαῖς ἀεί πως μάχεσθαι τὸ φιλήδονον· καὶ οἱ τῆς φαυλότητος τρόποι ταῖς ἐπιεικείαις ἀνακοπτόμενοι, γενικώτερον ἀντεξάγουσι, καὶ τὸν νοῦν ἔσθ᾽ ὅτε καταληΐζονται καταστρέφοντες εἰς παράβασιν, καὶ ταῖς ἐκ νόμου ποιναῖς ὑποφέροντες, καί τοι νόμον ἐσχηκότες, τοῦ πολέμου τὴν ἀφορμήν· ταύτῃ τοι φησὶ σοφὸς ὢν ὁ Παῦλος, ἠπατῆσθαί τε διὰ τῆς ἐντολῆς, καὶ δι᾽ αὐτῆς ἀποθανεῖν· ἀπέκτεινε γὰρ μονονουχὶ καταθήγουσα πρὸς ἀντίστασιν τὰς ἐν ἡμῖν ἡδονὰς, κατά γε τοὺς προειρημένους τρόπους.

Ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή. Cap. VII. 12.

Ἀποφαίνει γὰρ ἁγίους τε καὶ δικαίους καὶ ἀγαθοὺς τοὺς οἵ περ Cod. f. 81
ἂν δύναιντο φυλάτλειν αὐτὸν, ἵνα δὴ γένοιντο ταῖς ἐκ παραβάσεων αἰτίαις οὐδαμόθεν ἁλώσιμοι· ἀλλ' ἦν τοῦτό πως ἀνέφικτον· παραπτώματα γὰρ τίς συνήσει, κατὰ τὸ γεγραμμένον;

Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος;

Εἶτα πῶς ἔφασκε καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θά- v. 13.
νατον; ἆρα οὖν, εἰπέ μοι, γέγονε τὸ ἀγαθὸν ὀλέθρου πρόξενον; μὴ Cod. f. 82. b
γένοιτο, φησίν· ἐπαιτιῶμαι γὰρ ἐν τούτοις ἥκιστα μὲν τὸν νόμον, ἔστηκα δὲ ὥσπερ τῆς ἁμαρτίας κατήγορος· καταβιάζεται γὰρ οὕτω τὴν ἀνθρώπου φύσιν, καὶ τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας κεκράτηκεν· ὥστε αὐτὸν τὸ εἰς σωτηρίαν ἡμῖν καὶ ζωὴν δοθέντα νόμον, τὴν ἁγίαν ὄντως καὶ ἀγαθὴν ἐντολὴν, θανάτου γενέσθαι πρόφασιν τοῖς ὑπεζευγμένοις· πῶς ἢ τίνα τρόπον; εἰ γὰρ ἕψεται μὲν ἀεὶ τοῖς παρανομοῦσιν ἡ δίκη, διεληλάκαμεν δὲ πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἀσθενείας ἡμεῖς, ὡς ἀεὶ ταῖς παραβάσεσιν ἐναλίσκεσθαι, ἐναργὲς ἤδη πως, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ σώζων νόμος, ὁ ἅγιός τε καὶ ἀγαθὸς, νεῦρα πως δοκεῖ γενέσθαι τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ὁδὸς εἰς θάνατον τοῖς ὑφ' ἁμαρτίαν· καὶ τάχα που, φησὶν, ἵνα γίνηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς· τοῖς μὲν γὰρ ἠγνοηκόσι τὸ τῷ δεσπότῃ δοκοῦν, ἕψεται μὲν πάντως τὸ ἐναλῶναι δίκαις· ἠνομήκασι γὰρ, εἰ καὶ μὴ ἐγνώκασιν· πλὴν ἔστιν αὐτοῖς καὶ ἀπολογίας οὐκ ἀπίθανος οἶμαι λόγος· προβαλοῦνται γὰρ κατὰ τὸ εἰκὸς τὴν ἄγνοιαν· τοῖς γε μὴν ἐν νόμῳ τὸ μὴ εἰδέναι λέγειν τὸ θέλημα τὸ δεσποτικὸν, εἰ καὶ ὀνείδη πως· οὐκοῦν εἰ φαίνοιτο διαβιοῦν ᾑρημένος ἀνοσίως, οὐκ ἀγνοίας ἔσται, ἀλλ' ἀπονοίας τὸ κατηγόρημα, καὶ τῆς ἀνωτάτω λοιπὸν ἀφιλοθεΐας· οὕτως ἂν λέγοιτο καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς, ἁμαρτωλοῦ μὲν ὑπάρχοντος καὶ τοῦ πεπλημμεληκότος ὡς ἐν ἀγνοίᾳ, ἥκιστά γε μὴν καθ' ὑπερβολὴν λεγομένου τε καὶ ὄντος ἁμαρτωλοῦ.

Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν. v. 14.

Πνευματικὸν φησὶ τὸν νόμον, ὡς ἀποτελοῦντα πνευματικοὺς τοὺς Cod. f. 84. b.
ἑπομένους αὐτῷ· νοεῖται δὲ πνευματικὸς ὁ μὴ κατὰ σάρκα ζῶν, απονενευκὼς δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸ θέλειν ἕπεσθαι τῇ θελήσει τοῦ πνεύματος· ἔφη δὲ καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ· ὁ νόμος κυρίου ἄμωμος, ἐπιστρέ-

ζων ψυχάς· ἡ μαρτυρία κυρίου πιστὴ σοφίζουσα νήπια· ὁ φόβος κυρίου ἁγνὸς διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ὥσπερ οὖν ἄμωμον φησὶν εἶναι τὸν νόμον, οἶδε γὰρ ἀμώμους ἀποτελεῖν, πιστὴν δὲ τὴν μαρτυρίαν ὡς πιστοὺς ἀποφαίνουσαν, καὶ ἁγνὸν τὸν φόβον, ἔστι γὰρ ἁγνοποιὸς, οὕτως ἐκδέξῃ κἀνθάδε πνευματικὸν εἰρῆσθαι τὸν νόμον, ὡς πνευματικοὺς ἀποφαίνοντα τοὺς ἑπομένους αὐτῷ· εἰ γὰρ καὶ ἐστὶν ἐν σκιαῖς, ἀλλ' οὖν ἔχει τῆς ἀληθείας τὴν μόρφωσιν· τί οὖν ὁ Παῦλος; ἰσχυρίζεται μὲν, ὅτι πνευματικὸς ὁ νόμος, αἰτιᾶται δὲ τὴν ἀνθρώπου φύσιν ὡς πολὺ νοσοῦσαν τὴν ἁμαρτίαν· καὶ πειρᾶται πληροφορεῖν, ὡς ἐπείπερ ἐστὶ πνευματικὸς ὁ νόμος, ταύτῃ τοι μάλιστα φορτικός ἐστι τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει· τί γὰρ, εἰπέ μοι, φησὶν, εἰ ὁ μὲν νόμος ἐστὶ πνευματικὸς, ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, τουτέστιν τῷ τῆς σαρκὸς φρονήματι τυραννούμενος; ὁρᾷς ὅπως εἰς ὅσην ἡμῖν ἐναντιότητα θελημάτων τίθησι τὰ δηλούμενα· ἕτερον γὰρ τὸ θέλημα τοῦ πνεύματος, καὶ ἕτερον ἂν νοοῖτο τὸ τῆς σαρκός· ἀντίκεινται γὰρ ἀλλήλοις, καὶ ἀσύμβατον ἔχουσι τὴν εἰς ταυτότητα συνδρομήν· ὅτε τοίνυν σαρκικὸς μὲν ὁ ἄνθρωπος, πνευματικὸς δὲ ὁ νόμος, πῶς ἂν γένοιτο καὶ οἰστὸς τοῖς οὕτως ἠῤῥωστηκόσι τὴν ἁμαρτίαν; καὶ μάλα ἐμφρόνως· εἰ γάρ ἐστι σαρκικὸς, νοηθείη ἂν οἷά τις αἰχμάλωτος, καὶ ἐν τάξει τῇ οἰκετικῇ.

Cap. VII. 15. Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω.

Cod. f. 86 Οἴονται κατὰ τὸ εἰκὸς τῶν ἀμαθεστέρων τινὲς τῶν ἑλλήνων μῦθον ἐμπεδοῦν ἐθέλειν αὐτόν· ὃν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκεῖνοι πρεσβεύειν ἐγνώκασι, πλανῶντές τε καὶ πλανώμενοι· εἱμαρμένην γάρ τινα πλαστουργοῦντες καὶ τύχην κατὰ τὸ σφίσι δοκοῦν, εἶτα τὸ κρατεῖν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ταῖς οὐκ οὔσαις ἀνάπτοντες, παραιροῦνται τὸν ἄνθρωπον τοῦ ὅτι μάλιστα πρέποντος αὐτῷ, φημὶ δὲ τοῦ χρῆναι βιοῦν ἐλευθέρως, ἀνειμένην τε καὶ ἐθελούσιον ἔχοντα τὴν ῥοπὴν τὴν ἐφ' ὅπερ ἂν ἕλοιτο τῶν πρακτέων· ἀνάγκη δὲ ὥσπερ καὶ τοῖς παρ' ἐκείνων ὅροις τε καὶ ψήφοις ὑπάγοντες, οὐ μετρίως ἀδικοῦσι τοὺς κατὰ τόνδε τὸν βίον· εἰ γάρ τις ἴοι κατ' αὐτοὺς ἐπὶ τὸ δρᾶν ἃ μὴ θέμις, οὐκ ἐνὸν αὐτῷ κἂν εἰ βούλοιτο τυχὸν τῆς εἱμαρμένης τὸ νεῦμα διαφυγεῖν, οὐδ' ἂν ὅλως διαμωμήσαιτό τις εὖ φρονῶν, κἂν εἰ ὁρῷτο πλημμελῶν· ὃ γὰρ ἦν ἀνάγκη καὶ οὐχ' ἑκόντα δρᾶν, εἰ ἁλίσκοιτο πεπραχὼς, ἔξω που πάντως αἰτίας ἔσται καὶ δίκης· ἐπαινέσειε δ' ἄν τις οὐ λίαν ἐμ-

φρόνως τὸν ἐπιεικῆ καὶ κόσμιον· τί γὰρ εἰ γέγονε τοιοῦτος οὐχ᾽ ἑκὼν, ἀλλὰ τοῖς ἑτέρου νεύμασι παρενηνεγμένος εἰς τοῦτο, μᾶλλον δὲ καὶ ἄμαχον αὐτῷ τὴν ἀνάγκην κατεξανιστάσης τῆς τύχης; οὐκοῦν ἀπηχὲς μὲν παντελῶς τὸ ταῖς ἑλλήνων τερθρείαις συναποφέρεσθαι λέγειν τὸν τῶν καλλίστων εἰσηγητὴν, ἤγουν οἴεσθαι τῆς ἐκείνων ἀβελτερίας ἰέναι κατόπιν τὸν τῶν θείων ἡμῖν μυστηρίων γεγονότα ταμίαν, εἰ λέγοι τυχὸν, ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω, οὐ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ᾽ ὃ μισῶ τοῦτο ποιῶ· εἰ γὰρ δή τις ὅλως διϊσχυρίσαιτο, καὶ δὴ καὶ ἕλοιτο φρονεῖν, ὡς εἱμαρμένη μὲν καὶ τύχη τὴν τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἀπονενέμηκεν ἐξουσίαν, πῶς οὐκ ἂν εἰκότως ἔροιτο ἂν αὐτὸν ἐκεῖνό που λέγων· εἰ σκληραῖς καὶ δυσαντήτοις ἀνάγκαις ἐνειλημένοι τῶν πρακτέων, ἢ μὴ, κύριοι μὲν ἡμεῖς οὐδαμόθεν καθεστήκαμεν, εἴκομεν δὲ μᾶλλον ὡς κρατοῦσιν ἑτέροις καὶ τοῦ κατὰ γνώμην εἰργόμεθα, πῶς ἡμῖν γέγραφας αὐτὸς, ἢ ἀγνοεῖτε ἀδελφοὶ, γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ᾽ ὅσον χρόνον ζῇ; κυριεύει δὴ οὖν τίνα τρόπον τῶν ζώντων ὁ νόμος· ἀπρακτήσει μὲν γὰρ ἀραρότως ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσιν· ὁρίζεται δὲ οὐκ ἐκείνοις ποθὲν, ἀλλὰ τοῖς ἔτι τῶν ἐν σώματι τρίβουσι βίον· καὶ στεφανοῖ μὲν ἐπαίνοις τὸν εὐδοκιμεῖν εἰωθότα, καταψηφίζεται δὲ τῶν βεβήλων τὴν δίκην· εἶτα πῶς ὁ νομοθέτης ὅσιος ἔσται κριτὴς κολάζων ἡμαρτηκότας τοὺς εἰς τοῦτο πεσεῖν ἀβουλήτως ἐκ τύχης ἠναγκασμένους; μᾶλλον δὲ τί καὶ ὅλως τὸν νόμον ὡρίσατο; τοῖς μὲν γὰρ ἔχουσιν ἐπ᾽ ἐξουσίας ἃ ἂν βούλοιντο δρᾷν, ὁσίαν ὁ νόμος ὁρίζει τὴν δίκην, εἰ παρὸν εὐδοκιμεῖν ταῖς ἀγαθουργίαις ἐπιδόντας τὸν νοῦν, αὐτοὶ τὰ αἰσχίω τετιμήκασι, καὶ τῶν ἀμεινόνων ἠλλάξαντο τὰ διὰ νόμου κατεγνωσμένα· τοῖς γε μὴν ἐπηρτημένον ἔχουσι τὸν τῆς ἀνάγκης ζυγὸν, καὶ οἷ περ ἂν τοῖς κρατοῦσι δοκῇ τρεπομένοις ἀεὶ, περιττὸν οἶμαί που τὸ θέσπισμα· καί τοι πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς οὐδ᾽ ἂν ἡμῖν ὁ πάντα εἰδὼς τὸν ἐκ τοῦ νόμου ζυγὸν ἐπετίθει, τὸ αὐτὸ δοκοῦν εὖ μάλα βραβεύοντα καὶ παιδαγωγοῦντα πρὸς τὸ συμφέρον, εἰ τοῖς εἱμαρμένης βρόχοις ἐνειλημμένους ἠπίστατο; ἢ γὰρ ἐκεῖνο λεγόντων οἱ δι᾽ ἐναντίας, ὡς ἠγνόηκε τοῦτο θεὸς, ἢ εἴπερ ὀρθὰ φρονεῖν ᾑρημένοι δεδίασι σφόδρα τὸ τῆς ἀῤῥήτου δόξης καταχέαι τὴν ἄγνοιαν· νενομοθετηκέναι δὲ φασὶ, καὶ μὴν καὶ τῶν πλημμελούντων καθορίσαι τὰς δίκας, ὁμολογήσουσιν ἐναργῶς·

οὐδέ που πάντως ἐλευθέρῳ φρονήματι διαζῶντα τὸν ἄνθρωπον καὶ ῥοπαῖς ἐθελουσίοις ἐφ' ὅπερ ἂν ἐβούλετο διάττειν ἰσχύοντα, παραποδίζοντος οὐδενός· ταύτῃ τοι καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος κυριεύειν ἔφη τοῦ ἀνθρώπου τὸν νόμον ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ· οὐκοῦν οὐχ' ὡς τῆς ἀνθρώπου διανοίας τοῖς ἑτέρων ὑποκειμένης νεύμασι τὰ τοιάδε φησί· φιλοσοφεῖ δὲ καὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὰ πάθη περιεργάζεται, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀνορύττει λεπτῶς τὰ εἰς νοῦν ἔσω τῶν ἀῤῥωστημάτων, καὶ τῆς ἐμφύτου φιληδονίας τὸ σῶμα γράφεται τοῦ νοσοῦντος ἔτι τὴν φιλοσαρκίαν, ἑαυτῷ τὸ πρόσωπον εὖ μάλα περιτιθείς· εἰ γὰρ καὶ ἐσταύρωται μὲν αὐτὸς τῷ κόσμῳ, καὶ μὴν ὁ κόσμος αὐτῷ, καὶ ἦν ἀξιάγαστος ἀληθῶς, ἀλλ' ἡγεῖτο σοφὸν μὴ εἰς τὸ οἰκεῖον χάρισμα βλέπειν, ἀλλὰ τὴν τῶν οὔπω γεγονότων κατ' αὐτὸν ἀσθένειαν ὑπόθεσιν ἀναγκαίαν ποιεῖσθαι τῷ λόγῳ· ὅταν οὖν ἀκούσῃς λέγοντος, ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω, ἐννόει τινὰς τῶν ὑπὲρ ἄγαν ἁμαρτωλῶν οἰομένους, ὅτι τὸν πανάριστον ἀληθῶς διαζῶσι βίον, καὶ ὅτι τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ τρυφῆς καὶ ἐξιτηλίας, οὐδὲν ἂν γένοιτο τὸ ἰσοστατοῦν· καταμυσάττονται μὲν γὰρ τῆς ἐπιεικείας τοὺς τρόπους, ἐναμβρύνονται δὲ καὶ ἐνσπαταλῶσι λίαν ταῖς σφῶν αὐτῶν ἡδοναῖς· καὶ περὶ αὐτῶν οἶμαί που φησὶν ὁ Παῦλος· οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν· οὗτοι φαῖεν ἂν εἰκότως ὥς τι τῶν ἄγαν ἐπαινουμένων πληροῦντες τὸ φαῦλον, ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· οὐκοῦν ἀκουέτωσαν· ἐκνήψατε οἱ μεθύοντες ἐξ οἴνου αὐτῶν· ὅνπερ γὰρ τρόπον οἱ φιλοπόται καὶ κάτοινοι παρακεκομμένοι τῷ πάθει τῆς διανοίας τὸ ἀκριβὲς, οὐκ ἂν εἰδεῖεν τὰ σφίσι δρώμενα κατὰ τὸν τοῦ μεθύειν καιρὸν, οὕτως οἱ τὴν φρένα κατηῤῥωστηκότες ἐκ φιλοσαρκίας καὶ τῶν αἰσχίστων ἡδονῶν, οὐδὲ ὅ τί ποτε δρῶσιν εἰδεῖεν ἄν· νόσημα δὴ οὖν ἀνθρώπου καρδίας ὁ Παῦλος ἡμῖν ἐξηγεῖται λέγων· ὃ γὰρ κατεργάζομαι οὐ γινώσκω· εἰ δὲ δή τις εἴη τοῖς μὲν ἀπὸ τοῦ συνειδότος ἐλέγχοις τρυφερωτέραν ὥσπερ ὑπέχων τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν, καὶ ἀσχάλλων μὲν ὅτι πλημμελεῖ, πλὴν ἔτι πλεονεκτούμενος ταῖς εἰς ἁμαρτίαν ἡδοναῖς, καὶ οἷον ἀβουλήτως ἰὼν πρὸς τὸ πλημμελὲς, φαίην ἂν εἰκότως, οὐ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ τοῦτο ποιῶ· ὡς πόσοι ποσάκις τεθαυμάκασι μὲν τὴν ἐγκράτειαν, καὶ δὴ καὶ μελέτης τῆς εἰς αὐτὴν ἀρξάμενοι, τοῖς τῆς μυσαρᾶς ἡδονῆς

νενίκηνται κέντροις, καὶ ὀκλάσαντος αὐτοῖς τοῦ νοῦ πρὸς τὸ χεῖρον, ἐνηργήκασι τὴν ἁμαρτίαν, κατηφείας γε μὴν μεμέστωνται· τούτοις ἂν πρέποι καὶ μάλα εἰκότως μονονουχὶ καὶ ἀβουλήτως ἡσθηνηκόσι τὸ φάναι δὴ πάλιν, νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. Cap. VII. 16.

Ἐνίησι πάλιν τῆς θεωρίας τὸ ἀκριβὲς τῇ τοῦ σώματος φύσει, καὶ [illegible]
τῶν ἐνόντων αὐτῷ φυσικῶς ἀῤῥωστημάτων τὴν δύναμιν κατασκέπτεται· αἵ τε γὰρ ὀρέξεις αἱ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀποκομίζουσαι τῶν παθῶν, καὶ τῆς φιληδόνου ζωῆς τὰ ἐγκλήματα, πηγὴν ἔχουσι τὴν σάρκα· καὶ πρός γε τοῦτο ἡμᾶς ἐμπεδοῖ λέγων τοῦ σωτῆρος ὁ μαθητής· πόθεν πόλεμοι ἐν ὑμῖν καὶ πόθεν μάχαι; οὐκ ἐντεῦθεν ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν;

Τὸ γὰρ θέλειν, παράκειταί μοι· τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν, οὐχ εὑρίσκω. v. 18.

Τὸ γὰρ θέλειν, φησὶ, παράκειταί μοι· τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ [illegible]
καλὸν, οὐ· καὶ τὰ ἑξῆς· εἰς ἀπόδειξιν τοῦ κατηγορεῖσθαι τὴν σάρκα δεινῶς ὠδίνουσαν ἐν ἑαυτῇ τὴν ἁμαρτίαν, παραδέχεται σοφῶς τὸ παρακεῖσθαι μὲν ἡμῖν τὸ ἀγαθὸν, μὴ μὴν ἔτι καὶ τὸ δύνασθαι διαπεραίνειν αὐτό· καταβιάζεται γὰρ εἰς ἀβούλητον ἐντροπὴν καὶ οὐχ' ἑκόντα τὸν νοῦν· οὐκοῦν ὅσον ἧκεν εἴς γε τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ἦν ἂν ἔξω καὶ ἁμαρτίας· ἐπειδὴ δὲ δυσδιάφυκτον ὑπομένει πλεονεξίαν, εἴη ἂν εἰκότως, οὐκ αὐτοῦ δὴ μᾶλλον, ἀλλὰ τοῦ πλεονεκτοῦντος ἡ αἰτία· ταύτη τοι φησίν· εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ, τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. v. 21.

Ἄθρει δὴ πάλιν ὡς σοφῶς καὶ εὐτέχνως ἀποδέχεται τὸν νόμον, [illegible]
οὐχ' ὡς τῆς ἁμαρτίας τὸ κέντρον ἀπαμβλύνειν ἰσχύοντα, οὔτε μὴν κατανεκροῦν οἷόν τε τὴν ἐν ἡμῖν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ὡς ἐνιέντα μόνον τῷ νῷ τὴν τοῦ συμφέροντος γνῶσιν· εἰ γάρ ἐμοί, φησι, παράκειται τὸ κακὸν ὡς ἐνοικοῦν τῇ σαρκὶ, κατακιβδηλεύει γε μὴν, ὁ νόμος αὐτῷ χαρίζεται τὴν ἐπικουρίαν, καὶ νοεῖται σύμβουλος, οὐ μὴν ἔτι καὶ λυτρωτής· δεῖ δὲ δὴ πάντως τοῖς ἀῤῥωστοῦσι τὴν ἁμαρτίαν, οὐ τοῦ διειδέναι μόνον, ὅτι τὰ ἀμείνω προσήκει δρᾷν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοῦ δύνασθαι κατορθοῦν, ἅπερ ἂν εὖ ἔχοι καὶ τῷ νόμῳ δοκεῖ· καθάπερ ἀμέλει καὶ

τοῖς ἐθέλουσιν εὐδοκιμεῖν ἐν μάχαις, οὐκ ἀπόχρη πρὸς τοῦτο γυμνὴ καὶ μόνη τῶν τακτικῶν ἡ εἴδησις, ἀλλ' εἰ προσυπάρχοι τούτῳ καὶ τὸ εὐσθενὲς, εἶεν ἂν οἱ τοιοίδε μόλις λαμπροὶ καὶ ἀπόβλεπτοι· οὐκοῦν εἰ διδάσκει μὲν ὁ νόμος τὸ ἐν ἀγαθοῖς εὔτεχνες, κατ' οὐδένα δὲ τρόπον τοῖς πλεονεκτουμένοις ἐπικουρεῖ τὴν ἁμαρτίαν ἀπονευρῶν, καλὸς μὲν ὅτι καὶ διδάσκαλος, οὐ μὴν ἔτι καὶ ἐν ἴσῳ χάριτι τῇ διὰ Χριστοῦ καταλογισθείη ἂν εἰκότως, τοῦ καὶ σοφοῦν ἰσχύοντος, καὶ ἀλκιμωτέρους ἡμᾶς ἀποφαίνοντος τοῦ κακοῦ.

Cap. VII. 22. Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον.

Cod. f. 95 b. Ὡς ἔφην ἤδη διψῇ μὲν ὁ νοῦς τὸ ἐλεύθερον, καὶ τῶν διαβεβλημένων ἀπαλλακτιᾷ· καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς στεφανοῖ τὸν νόμον ὡς τῶν καλλίστων εἰσηγητήν· καταβιάζεται δὲ εἰς ἐκτόπους ἡδονὰς ἡ τῆς σαρκὸς φύσις, πολεμοῦντός τε καὶ ἐγκειμένου τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας· νόμον δὲ ἁμαρτίας εἶναί φησι τὸ ἔμφυτον κίνημα, καὶ ὅπερ ἂν ὑπάρχειν οἴοιτό τις τῆς φιλοσαρκίας τὸ πάθος, καθάπερ ἀμέλει καὶ νόμον ἔφη νοὸς, τὴν εἴς γε τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ ῥοπήν τε καὶ θέλησιν.

v. 25. Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ, τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας.

Cod. f. 96. Μακρὸς μὲν αὐτῷ ἐκπεποίηται λόγος, βασανίζοντι λεπτῶς ἕκαστα τῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τῆς πλεονεξίας τοὺς τρόπους, οὓς ὑπομένειν ἔθος τὴν ἀνθρώπου διάνοιαν, ἀντεξάγοντος αὐτῇ τοῦ κακοῦ· διϊσχυρίζετο δὲ ὡς ἀσχάλλει μὲν ἔσθ' ὅτε τῶν ἐπιεικεστέρων ὁ νοῦς τοῖς τῆς σαρκὸς πάθεσι τυραννούμενος, ἀλύει δὲ σφόδρα καὶ ἀσθενῶν αἰσχύνεται· τό γε μὴν ἀποφορτίσασθαι τὴν ἀβούλητον ἁμαρτίαν, οὐδαμόθεν ἔχει, δεινῶς κατεμπιπτούσης τῆς ἡδονῆς· ταύτῃ τοι καὶ ἀσθενεῖ πρὸς ἀντίστασιν, οὐδὲν τὸ παράπαν διά γε τοῦ νόμου πρὸς τοῦτο ἐπικουρούμενος· ἀληθεύει δὴ οὖν ὁ θεσπέσιος Παῦλος εἰ τῷ μὲν νοῒ δουλεύειν τῷ θείῳ διϊσχυρίσαιτο νόμῳ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας· καὶ τοῦτο οἶμαι ἐστὶν ὅπερ ἔφη, τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὔ· πάλαι μὲν οὖν, ὡς ἔφην, ἐνυπῆρχεν ἡμῖν τό γε ἧκον εἰς νοῦν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ θέλησιν τὸ ἑλέσθαι τῷ θείῳ δουλεύειν νόμῳ, κατεβιάζετο δὲ πρὸς ἁμαρτίαν ἡ σὰρξ τὸ οἰκεῖον ὥσπερ ἀντανιστᾶσα θέλημα· ἦν οὖν ἄρα κατάκριμα τοῖς ἐθέλουσι μὲν ἀποπεραίνειν τὸ ἀγαθὸν, οὐ μὴν ἔτι καὶ δυναμένοις διὰ τὸ τυραννεῖσθαι

τοῖς πάθεσιν· ἀλλ' ἐν Χριστῷ πέπαυται τὸ κατακρίνον, τουτέστιν ἡ
τῶν σαρκικῶν κινημάτων πλεονεξία.

Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Cap. VIII. 2.

Ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι πρὸς ἀκριβῆ διασάφησιν τῶν ἐν τούτοις ἐν- Cod. f. 9
νοιῶν ἐκεῖνο εἰπεῖν· ὥσπερ γὰρ ἁμαρτίας καὶ θανάτου νόμον, τὸ σαρ-
κικὸν ὀνομάζει φρόνημα, πρὸς πᾶν εἶδος φαυλότητος ἀποφέρον ἡμᾶς.
οὕτω καὶ νόμον πνεύματος ζωῆς. τὸ θέλημα τὸ πνευματικὸν. τουτέστιν
τὴν εἴς γε τὸ ἀγαθὸν τῆς διανοίας ῥοπήν· ἀλλ' ὁ μὲν σπείρων εἰς τὴν
σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα,
ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον· οὐκοῦν ὁ μὲν νόμος τοῦ πνεύ-
ματος τῆς ζωῆς, τουτέστιν τὸ θέλημα τοῦ νοῦ τὸ ἀποφέρον εἰς ζωὴν.
ἦν μὲν ἐν ἡμῖν καὶ πάλαι. ἐδουλεύομεν γὰρ τῷ νοῒ νόμῳ θεοῦ· ἀλλ'
ἠῤῥώστησεν, ὡς ἔφην, τὸ ἀδρανὲς εἰς ἀντίστασιν, καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς
ἐπιθυμίαις ἡττώμενος κατεκρίνετο τῷ νόμῳ· ἐπειδὴ δὲ τὸ νοσεῖν ἀπο-
βαλὼν. ἐῤῥώσθη διὰ Χριστοῦ. κατεσφραγίσμεθα γὰρ δι' αὐτοῦ τῷ
ἁγίῳ πνεύματι. καὶ τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν ἠμφιέσμεθα. ταύτῃ τοι καὶ
λελυτρώμεθα. καὶ ὑπεζευγνύμεθα μὲν οὐκ ἔτι τῷ κακῷ· βεβλήμεθα
δε. ὡς ἔφην, εἰς ἐλεύθερον ἀξίωμα· οὐκοῦν ὁ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς
ζωῆς, τουτέστιν τὸ θέλημα τοῦ νοῦ τὸ νενευκὸς εἰς ἀγαθουργίαν καὶ
εἰς ζωὴν ἀποφέρον, ὅτε τὴν διὰ Χριστοῦ πεπλούτηκεν χάριν. καὶ τῆς
ἀρχαίας ἀσθενείας ἀπήλλακται, τότε τῶν ἐξ ἁμαρτίας ὀλιγωρήσας
κακῶν καὶ τοῦ τῆς σαρκὸς κατευμεγεθήσας νόμου, ἠλευθέρωσέν με,
φησί· καὶ οὐκ αὐτός που πάντως τὴν ἐλευθερίαν διδοὺς, γεγονὼς δὲ
μᾶλλον ἡμῖν ἐλευθερίας πρόξενος τῆς διὰ Χριστοῦ· ὥσπερ δὲ τοὺς ὑπὸ
νόμον ὄντας τὸν τῆς ἁμαρτίας, πᾶσά πως ἀνάγκη καὶ τοῖς τοῦ θα-
νάτου καταδεσμεῖσθαι βρόχοις, οὕτω τοὺς ἔξω γεγονότας αὐτῆς. ἠλευ-
θερωμένους τε διὰ Χριστοῦ, δεῖ πάλιν ἔξω τε εἶναι θανάτου, καὶ
ἀμείνους ὁρᾶσθαι φθορᾶς, καὶ ζῆν ἐν ἁγιασμῷ.

Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός. v. 3.

Ἀξιάγαστος μὲν ὁ μυσταγωγὸς καὶ ἰσχνὸς ἄγαν εἰς θεωρίας. Cod. f. 98. b
ἰδιώτης δὲ εἶναι φησὶ τῷ λόγῳ· ταύτῃ τοι φαμὲν ἐρυθριῶντες οὐδὲν.
ὅτι τῇ συνθήκῃ τῶν προκειμένων λέξεων λείπει τί βραχὺ πρὸς ἐντελῆ
διασάφησιν· ἔδει γὰρ εἰπεῖν, τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει
διὰ τῆς σαρκὸς, λέλυται τυχὸν ἢ πέπαυται· εἶτα προσεπενεγκεῖν τοῦ

πράγματος τὴν ἀπόδοσιν, καὶ τοῦ λελύσθαι συνάψαι τὸν τρόπον, προστιθέντα πάλιν, ὁ γὰρ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατήργηκε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· καὶ τὰ τούτοις ἐφεξῆς δέδωκε τῆς τῶν λέξεων συνθήκης. κατά τε τὸν ἐνόντα σκοπὸν αὐτῷ· φέρε καταθρήσωμεν τῆς διὰ Χριστοῦ θεραπείας τὸν τρόπον. πέπαυται δὲ ὅπως τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, καὶ ποῖον ἂν ὅλως τὸ ἀδύνατον νοοῖτο τοῦ νόμου, καὶ ποίου νόμου· λεπτομυθεῖ γὰρ λίαν ὁ θεηγόρος ἐν τούτοις· ἀποδέχεται τοίνυν ὡς ὠφελεῖν εἰδότας, τόν τε τοῦ θεοῦ νόμον, φημὶ δὴ τὸν ἐν γράμμασι, καὶ τόν γε τοῦ πνεύματος, καθ' ὃν ἐσχήκαμεν τὸ θέλειν τὸ ἀγαθὸν, κἂν εἰ μὴ παρακέοιτο τυχὸν τὸ δύνασθαι δρᾶν αὐτό· ἔφη γὰρ, ὅτι τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὔ· πλεονεκτούσης δηλονότι τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ τῆς σαρκὸς νόμου καταστρέφοντος εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ οὐχ' ἑκόντα τὸν νοῦν· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ οἶμαι τουτονὶ τρόπον νοοῖτ' ἂν εἰκότως τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, τοῦ τε ἐν γράμμασι καὶ διὰ Μωσέως, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, καὶ μέν τοι τοῦ ἐμφύτου καὶ ἐν ἡμῖν, καθ' ὃν καὶ τὰ ἔθνη, καί τοι τὸν γραπτὸν οὐκ ἔχοντα νόμον, φύσει ποιοῦντα τὸν νόμον φαίνεται, καὶ νόμος εἰσὶν ἑαυτοῖς· ἐνδείκνυνται γὰρ τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καθὰ γέγραπται· ποῖον δὲ τὸ ἐν ἀμφοῖν ἀδύνατον. βασανίσαι καιρός· ὁ μὲν γὰρ ἐν γράμμασι νόμος, διδάσκαλος ἦν εὐκοσμίας καὶ τῶν ἀρίστων εἰσηγητὴς, δεδικαίωκε δὲ παντελῶς οὐδένα· ὅ γε μὴν ἔμφυτός τε καὶ ἐν ἡμῖν, ὃν καὶ ὀνομάζει τοῦ πνεύματος, ἀπονένευκε μὲν εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἡττᾶται δὲ λίαν τοῦ πρὸς τὰ αἰσχίω καλοῦντος νόμου· οὐκοῦν τὸ ἀδύνατον, τουτέστιν τὸ ἀσθενοῦν, εἴτε τοῦ ἐν γράμμασιν, εἴτε τοῦ ἐμφύτου νόμου, πέπαυται διὰ Χριστοῦ· νενεκρωμένης γὰρ τρόπον τινὰ τῆς σαρκὸς, καὶ οἷον ἀνῃρημένης τῆς ἐν ἡμῖν ἡδονῆς, κατ' οὐδένα τρόπον ὁ τοῦ πνεύματος ἤτοι τοῦ νοὸς ἀσθενήσει νόμος· νενέκρωται δὲ τίνα τρόπον ἡ ἐν ἡμῖν ἁμαρτία, φέρε λέγωμεν ὡς ἔνι· ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ λόγος ἐν εὐδοκίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἐν ὁμοιώματι γέγονε σαρκὸς ἁμαρτίας, ἵνα κατακρίνῃ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, καθεὶς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, καὶ ὁμοειδὲς μὲν ὅτι καὶ ὁμοφυὲς τοῖς ἡμετέροις σώμασι τὸ αὐτοῦ, πῶς ἂν ἐνδυάσειέ τις; πλὴν τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἁπάντων σώματα σάρκες ἂν λέγοιντο

τῆς ἁμαρτίας, διά τοι τὸ πεφυκέναι νοσεῖν τῶν ἐκτόπων ἡδονῶν τὴν γένεσιν· τὸ δέ γε σῶμα Χριστοῦ φαίη τίς ἂν οὐχ' ἁμαρτίας εἶναι σάρκα, μὴ γένοιτο, ὁμοίωμα δὲ μᾶλλον σαρκὸς ἁμαρτίας· τουτέστιν προσεοικὸς μὲν τοῖς ἡμετέροις σώμασιν, οὐ μὴν ἔτι καὶ νοσεῖν εἰδὸς σαρκικὴν ἀκαθαρσίαν· ἅγιος γὰρ ἐκ μήτρας ὁ θεῖος ἐκεῖνος νεώς· καὶ ὅσον μὲν ἧκεν εἰς ἐννοίας τε καὶ λόγους τοὺς ἐν τῇ φύσει, κατοκνήσειεν ἂν οὐδεὶς ἐκεῖνο εἰπεῖν. ὡς ἐπείπερ ἦν σὰρξ, ἔσχεν ἂν ἐν ἑαυτῇ τὸ ἴδιόν τε καὶ ἔμφυτον κίνημα· ἐπειδὴ δὲ ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν ἁγιάζων λόγος κατῴκηκεν ἐν αὐτῇ, κατακέκριται τῆς ἁμαρτίας ἡ δύναμις, ἵνα καὶ εἰς ἡμᾶς διαβαίνῃ τὸ κατορθωμένον· ΜΕΤΕΣΧΗΚΑΜΕΝ ΓΑΡ ΑΥΤΟΥ [illegible]
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΣ ΤΕ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΙΚΩΣ· ΟΤ' ΑΝ ΓΑΡ ΚΑΙ ΗΜΙΝ ΕΝΑΥΛΙΖΗΤΑΙ ΧΡΙΣΤΟΣ ΔΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΑ ΤΗΣ ΜΥΣΤΙΚΗΣ ΕΥΛΟΓΙΑΣ, τότε δὴ πάντως καὶ ἐν ἡμῖν ὁ τῆς ἁμαρτίας κατακρίνεται νόμος· ἀληθὲς οὖν ὅτι τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, πέπαυται διὰ Χριστοῦ κατακρίναντός τε καὶ κατηργηκότος τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν· πεπλήρωται γὰρ τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου, τουτέστιν ἡ δύναμις τῶν τεθεσπισμένων διὰ τοῦ νόμου, ἤγουν τὸ θέλημα τὸ βλέπον εἰς ἀρετὴν, τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος νόμου κατ' οὐδένα τρόπον ὡς ἔφην ἀσθενοῦντος ἔτι, διὰ τοῦ τυραννεῖσθαι ταῖς ἐμφύτοις ἡδοναῖς· πεπλήρωται τοίνυν ἐν ἡμῖν τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ζῆν δὲ μᾶλλον ἐθέλουσι πνευματικῶς.

Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. Cap. VIII. 6.

Θάνατον μὲν εἶναί φησι τὸ τῆς σαρκὸς φρόνημα, καὶ μάλα ὀρθῶς· τὸ δέ γε τοῦ πνεύματος, ζωὴν καὶ εἰρήνην· θανάτου μὲν γὰρ ἀληθῶς ἡ φιλοσαρκία πρόξενος· ζωῆς δὲ τῆς εἰς αἰῶνα καὶ τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν, τὸ διαβιοῦν ἑλέσθαι πνευματικῶς. Cod. [illegible]

Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. v. 11.

Ἐγήγερται ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐνεργουμένης περὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ τῆς ζωῆς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅ ἐστιν αὐτοῦ· ὅτι γὰρ αὐτὸς τὸν ἴδιον ἐζωοποίει ναὸν, λέγει πρὸς ἰουδαίους, λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· οὐκοῦν κἂν εἰ ἐγηγέρθαι λέγοιτο παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' οὖν αὐτὸς ἦν ἀνιστὰς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· πάντα γὰρ ἐνεργεῖται τὰ Cod. [illegible]

θεοπρεπῆ παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ υἱοῦ ἐν πνεύματι· ἐγερεῖ τοίνυν καὶ τὰ ἡμῶν σώματα ἐκ νεκρῶν ὁ Χριστός.

ROM. VIII, 17 Εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

Κατορθοῦται μὲν οὐ[κ ἄνευ πόνου] τὸ ἀγαθὸν, πλὴν ἐπὶ μεγάλαις ἐλπίσι τοῖς ἁγίοις ὁ πόνος· τῶν γὰρ ἐπιγείων οὐδὲν αὐτοῖς ἐπήγγελται, ἀλλὰ δόξα ἀμήρυτος, καὶ τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἡ μέθεξις· οἱ γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς ὑπερορῶντες, ἄξιοι καὶ τῶν ἀνωτάτω γερῶν καὶ οἱ προπεπονηκότες ἐν ἀνδρείᾳ καὶ ὑπομονῇ, μέλλουσι στεφάνων ἀπολαύειν ἐν ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς· μειονεκτεῖται γὰρ ὁ εἰς ἀρετὴν ϖόνος, τῶν μετὰ ταῦτα τιμῶν· δόξαν δὲ λέγει τῶν ἁγίων, ἐϖείπερ ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι κατὰ καιροὺς ὡς ὁ ἥλιος, ἐν τιμῇ καὶ δόξῃ καὶ ἀφθαρσίᾳ γεγονότες, ἐν τῷ μεταβληθῆναι αὐτῶν τὸ σῶμα, καθὼς μετεμορφώθη ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ὄρει.

v. 19 Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται.

Ἀϖοκαραδοκία μέν ἐστιν ἡ ἐλϖὶς, καὶ ἡ τῆς τῶν ϖραγμάτων ἐκβάσεως προσδοκία τε καὶ ἐπιτήρησις· ἐκδέχεταί γε μὴν ἡ κτίσις τὴν ἀϖοκάλυψιν τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ, οὐκ αὐτή ϖου ϖάντως εἰδυῖα τὸ ἐσόμενον, ϖῶς γὰρ ἢ ϖόθεν; ἀλλ' ὅτι ταῖς ἀπορρήτοις οἰκονομίαις τοῦ πάντα μεταρυθμίζοντος εἰς τὸ ἄμεινον θεοῦ, πρὸς τοῦτο ἥξει τὸ τέλος· μεταϖλαττομένων γὰρ ὥσπερ εἰς δόξαν ἐξ ἀτιμίας, καὶ ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, τῶν τοῦ θεοῦ τέκνων, τουτέστι τῶν τὴν εὐδόκιμον κατωρθωκότων ζωὴν, καὶ αὐτή που πάντως ἡ κτίσις μεθαρμοσθήσεται ϖρὸς τὸ ἄμεινον· καὶ ϖρός γε τοῦτο ἡμᾶς ὁ θεσϖέσιος Πέτρος ἐνδιάζειν οὐκ ἐᾷ εἰπὼν, ὅτι καινοὺς οὐρανοὺς, καὶ καινὴν γῆν, καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν.

v. 20 Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη.

Ματαιότητα ἐνθάδε φησὶν τοὺς ζῶντας ἐν ματαιότητι, τουτέστιν ἐν φρονήματι σαρκικῷ· περὶ ὧν ἂν λέγοιτο καὶ μάλα εἰκότως, ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη· καὶ μὴν καὶ ὅτι παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς· ματαιότης γὰρ ἀληθῶς τῶν τοιούτων ὁ βίος· τούτοις ἡ κτίσις ὑποτάσσεται, καὶ οὔ τί που πάντως ἑκοῦσα ποθὲν, πῶς δὲ δὴ ἄρα καὶ τοῦτο φαμέν; οἶδεν μὲν γὰρ ὅλως τῶν καθ' ἡμᾶς οὐδὲν ἡ αἰσθητή τε καὶ ὁρωμένη κτίσις, οὐ γάρ ἐστι λογική· ἀλλ' εἰ καί τις δοίη τὸ δύνασθαί τι νοεῖν αὐτὴν, οὐκ ἂν ἠνέ-

σχετό, φησι. τῆς οὕτως αἰσχρᾶς δουλείας. οὐδ' ἂν ἠθέλησεν ὑποτετάχθαι τὲ καὶ ὑπηρετεῖν τοῖς ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀναγκαίων ἤγουν ἀγαθῶν διαβιοῦν ἑλομένοις· ἀλλ' ἐπ' ἐλπίδι, φησὶ, τῶν σωθησομένων καὶ τῶν κατὰ καιροὺς ἁγίων τὲ καὶ ἐκλεκτῶν, ὑποτέτακταί τε ὡς καταζευγνύντος αὐτὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ οἷον τηροῦντος εἰς ἐλευθερίαν τὴν ὑπό γε τοῖς ἁγίοις καὶ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. ἵνα δὴ μόνοις ὑπηρετῇ τοῖς αὐτοῦ τέκνοις, καὶ ταῖς τῶν ἐξειλεγμένων παρακέστο χρείαις· ἀλύει μὲν γὰρ μονονουχὶ καὶ ὠδίνουσα καὶ ἀλγυνομένη· καὶ εἴπερ ἦν αὐτῇ τὸ καὶ εἰδέναι τί δύνασθαι τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, τάχα που καὶ ἀνοιμώζουσα· πλὴν τοῖς θείοις εἴκουσα νεύμασι, καραδοκεῖ τρόπον τινὰ τὴν ἀποκάλυψιν, ὡς ἔφην, τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ.

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, Cap. VIII. 23.
καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν.

(1) Δέχεται πρὸς ἀπόδειξιν τῶν εἰρημένων τὸ ἐν ἡμῖν γίνεσθαι πεφυκός· αὐτοὶ γὰρ ἡμεῖς, φησιν, οἱ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, στενάζομεν βαρούμενοι, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν· ἀληθὲς γὰρ ὅτι φθαρτὸν σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφροντίδα· γεγονότος δὲ ἅπαξ ἐν ἡμῖν τοῦ πνεύματος, καὶ μεταστοιχειοῦντος ἡμᾶς εἰς ἔφεσιν ἀρετῆς, ἀντεξάγει ὥσπερ ἡ φιλοσαρκία ἔξω τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἐγκατασκήψας νόμος, καὶ ἀεὶ καταθήγων εἰς ἐκτόπους ἡδονὰς, ἀπηνῶς ἀντανίσταται· ταύτῃ τοι στενάζομεν τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν ἀπολύτρωσιν, εἰς υἱοθεσίαν καταλογιζόμενοι· δεδιψήκαμεν γὰρ οὐ τὴν τῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, οὔτε μὴν ταύτην εἶναι φαμὲν τὴν λύτρωσιν· ἔσεσθαι δὲ προσδοκῶμεν τὸ σῶμα πνευματικὸν, τουτέστιν ἀποβεβληκὸς εἰς ἅπαν φρόνημα τὸ σαρκικὸν καὶ γεῶδες, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὸ κέντρον· τοῦτο εἶναι φαμὲν τὸ σῶμα τὸ πνευματικόν· εἰ δὲ τῆς υἱοθεσίας ἡ χάρις τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν ἀπολύτρωσιν ἔχει, μηδέ τινες ὅλως συκοφαντείτωσαν τὴν ἀνάστασιν· μήτε μὴν εἰς τοῦτο ἠκόντων ἀσεβείας, ὡς ἀπόβλητον μὲν ποιεῖσθαι τὴν σάρκα, καὶ ἀφανισθήσεσθαι λέγειν

(1) Quidquid continetur in codice a f. 113. ad 120. supplementum lacunae est, a manu recentiore parumque perita scriptum. Erant ergo ibi quaedam vitiata prorsus vocabula, quae tamen indubia coniectura sanare nobis licuit; quam rem quilibet agnoscet, cui codicis inspiciendi studium fuerit. Itaque ne onerandum quidem marginem libri nostri praedictis amanuensis erroribus iudicavimus. Ceteroqui nec alius codex quem inspeximus in epistola ad Romanos, suppetias ferebat; est enim secundus nil aliud quam prioris apographum, cum iisdem prorsus hoc in loco vitiis.

εἰς ἅπαν αὐτὴν πεσοῦσαν εἰς γῆν, ἀντανίστασθαι δὲ ὥσπερ ἕτερόν τι πνευματικὸν, ἰσχνόν φημι καὶ ἀεροειδές· νοοῦσι γὰρ ὧδε τὸ πνευματικὸν αὐτοί.

Cap. VIII. 24. Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν.

Cod. f. 114. Πιστεύομεν ὅτι μέλλει καὶ τὰ ἡμῶν σώματα κρείττω γίνεσθαι φθορᾶς καὶ θανάτου· ἀπόκειται δὲ τοῦτο ἡμῖν ἐν ἐλπίσιν, οὐχ ὡς ἤδη παρὸν, ἀλλ' ὡς πάντη τε καὶ πάντως ἐσόμενον· καὶ ἐκδεχόμεθα δι' ὑπομονῆς τληπαθοῦντες, ἵνα τύχωμεν τῆς οὕτω σεπτῆς δωρεᾶς.

26. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν κ. τ. λ. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις.

Cod. f. 114. b. Στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἡμῶν δηλονότι πνεῦμα· στενάζομεν γὰρ ἔσθ' ὅτε, τὰς πρὸς τὸν θεὸν ἱκετείας ποιεῖσθαι σπουδάζοντες· οὐκοῦν ἐν ἁγίῳ πνεύματι καὶ τοῦτο μανθάνομεν· σοφὸν γάρ ἐστι καθάπερ καὶ ὁ υἱός· ἐπειδὴ δέ φησι, τὸ τί προσευξόμεθα καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, ἐκεῖνο ζητήσωμεν· καί τοι τὸ τίνα δὴ τρόπον προσεύξεσθαι δεῖ, προπεπαιδεύμεθα παρὰ Χριστοῦ λέγοντος ἐναργῶς· οὕτως οὖν ὑμεῖς προσεύχεσθε· πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶν ἐφ' ἑξῆς· ὅτε τοίνυν ἐγνώκαμεν καθ' ὃν ἂν πρέποι τρόπον ποιεῖσθαι τὰς ἱκετείας, τίς ἂν γένοιτο λόγος τῶν ἀποστολικῶν γραμμάτων; ἢ ὅποι περ ἂν βλέποιτο διὰ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς; φαμὲν οὖν, ὅτι προσευξόμεθα μὲν τὴν τῶν ἀγαθῶν ζητοῦντες αἴτησιν, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τὰ εἰς δόξαν θεοῦ, καὶ τὰ δι' ὧν ἂν γένοιτο βιῶναι τε ὀρθῶς καὶ τὴν εὐδόκιμον ἀληθῶς κατορθῶσαι ζωήν· τὴν δὲ ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ αὐτοὶ στενάζομεν ἐν ἑαυτοῖς, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος· καὶ ὡς ἔν γε τούτῳ τῷ μέρει, τὸ τί προσευξόμεθα, καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν· εἰ γὰρ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, τί προσιόντες αἰτήσομεν; ἢ πῶς ἂν εἰδείημεν καὶ τεθεάμεθα, μᾶλλον δὲ καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ καὶ ταῖς ἀνθρώπων καρδίαις οὐκ ἐγνωσμένα; ποία δ' ἂν γένοιτο καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀπολύτρωσις, ἢ τίς ὁ μεταπλασμὸς, ἀναστοιχειοῦται δὲ ὅπως εἰς ἀφθαρσίαν καὶ δόξαν, αὐτὸς ἂν εἰδείη καὶ μόνος ὁ τοῦ-

των τεχνήτης· ἔφη δέ που πρός τινας τοῦ σωτῆρος ἡ μαθητής, καθ' ὃ δεῖ προσεύχεσθαι μὴ εἰδότας· αἰτεῖτε, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε· οὐκοῦν πρέπει ἂν καὶ μάλα εἰκότως τοῖς ὧδε διακειμένοις εἰπεῖν τὸ, τί προσευξόμεθα, μήθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν· ἀλαλήτοις δὴ οὖν στεναγμοῖς αἰτοῦμεν ἐν πνεύματι, ἃ καὶ ὅτι μὲν ἔσται πεπιστεύκαμεν, τίνα δὲ τρόπον, ἀγνοοῦμεν παντελῶς· ἡ μὲν φύσις ἡμῶν, φησίν, ἐστιν ἀσθενὴς, καὶ τὸ καθ' αὑτὴν ἀρνουμένη τὸ αὖθις ἀναβιώσεσθαι *· τὰ δὲ ἐπηγγελμένα, μεγάλα τε καὶ θεῖα, καὶ οἷα μηδὲ νῷ χωρηθῆναι δυνάμενα, μηδ' ὅλως ἐπὶ ἀνθρώπου καρδίαν ἀνέβη ποτέ· ἀλλ' ὅμως πρὸς πίστιν τούτων τῶν τηλικούτων οὐ μικρὰν ἐπικουρίαν ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἔχομεν· ταῦτα γὰρ καὶ αἰτήσεως κρείττονα, καὶ περὶ ὧν οὐκ ἴσμεν οὐδὲ ὅπως εὔξασθαι χρή· ἵνα εἴπῃ, τὰ καὶ ὑπὲρ νοῦν ἀνθρώπινον καὶ ὑπὲρ εὐχὴν, ταῦτα ἡμῖν ἡ δεδομένη τοῦ πνεύματος χάρις ἀποῤῥήτως εἰσπράττεται, καὶ δίδωσιν ἡ ἀπαρχὴ θαῤῥεῖν περὶ τοῦ παντός· ὥσπερ γὰρ οἱ ἐπὶ τῶν γάμων ἀῤῥαβῶνες, οὓς ἀλλήλοις οἱ γαμοῦντες δίδωσιν, ἐγγυῶνται τὰ μετὰ ταῦτα, καὶ προφερόμενοι τὰς ἐφ' οἷς δέδονται συνθήκας ἐπὶ πέρας ἀχθῆναι καταναγκάζουσιν, οὕτως οἶμαι καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ πνεύματος, τουτέστι τὸ μερικὸν τοῦ πνεύματος χάρισμα, ὅ ἐστιν ἀῤῥαβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, τὴν ἐπὶ καιροῦ δοθησομένην καθ' ὅλου χάριν ἡμῖν βεβαιοῖ· δέον οὖν ἄρα τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς πόνους μὴ ἀποφεύγειν· τὸ δὲ ἐντυγχάνειν, μεταφορικῶς εἶπεν, ἀπὸ τοῦ καὶ ἡμῶν τὰς χεῖρας ταῖς πρὸς ἀλλήλους ἐντυχίαις ἀνύεσθαι.

* codd. ἀναβιώσεσθαι.

Οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. Cap. VIII. 28.

Cod. f. 117.

Συνεργεῖ μὲν ἅπαντα πρὸς τὸ ἀγαθὸν τοῖς ἀγαπῶσι Θεὸν τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι· κατὰ πρόθεσιν δὲ ἄρα τήν τινων; τί δ' ἂν νοοῖτο τὸ κατὰ πρόθεσιν; οὐκοῦν τὸ κατὰ πρόθεσιν εἴη ἂν τὸ κατὰ βούλησιν· κέκληνται δὴ οὖν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος κατὰ βούλησίν τινων· πότερον δὴ τοῦ κεκληκότος, ἢ καὶ αὐτῶν τῶν κεκλημένων; οὐκοῦν ἅπασα μὲν ἔφεσις πρὸς δικαιοσύνην ἡμᾶς ἀποφέρουσα, γένοιτ' ἂν ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· ἔφη γάρ που ὁ Χριστός· οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν· πλὴν ἔν γε τούτοις οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος λέγων,

ὡς κλητοὶ γεγόνασί τινες κατὰ πρόθεσιν, τήν τε τοῦ κεκληκότος καὶ τὴν ἑαυτῶν.

Οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε· καὶ οὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασεν.

Εὐάφορμον τῆς ἀπιστίας τὸ χρῆμα ποιεῖσθαι τινὰς τὸ ἀπεικὸς οὐδὲν, ἐξ ἀμαθίας συνηρπασμένους καὶ λέγοντας· εἰ οὓς αὐτὸς προέγνω κατὰ πρόθεσιν καὶ προαίρεσιν, οὗτοι κέκληνται, πρὸς ἡμᾶς οὐδὲν τοὺς οὔπω πεπιστευκότας· οὐ γάρ τοι κεκλήμεθα, οὔτε μὴν προωρίσμεθα· πρὸς οὓς ἐροῦμεν, ὅτι ὁ ποιῶν τοὺς γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, τοὺς μὲν οἰκέτας ἀπέστειλεν συναγεῖραι τοὺς κεκλημένους, οἱ δὲ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν· εἰσῆλθον δὲ μετ' ἐκείνους οἱ κλητοὶ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν· πέπλησται δὲ οὕτως ὁ νυμφὼν τῶν ἀνακειμένων· οὐδ' οὖν ἄρ' αὐτοῖς ἐθέλουσιν ἐλθεῖν ἐμποδὼν ὁρᾶται κείμενον· ἀδικεῖ δὲ οὐδένα τὸ σύμπαν ἡ πρόγνωσις, οὔτε μὴν ὀνίνησι τινάς· ἐπεὶ διδασκόντων εἰ μὴ καὶ αὐτοὶ προεγνώσθησαν, οἱ ταῖς ἀπειθίαις ἐξυβρικότες τὸν κεκληκότα θεόν· ἀλλὰ καὶ κέκληνται μὲν καὶ εἰσπεπηδήκασί τινες εἰς τὸν γάμον, πλὴν οὐ γεγόνασιν ἐκλεκτοὶ, οὐδὲ δεδικαίωνται οὐδ' ἐδοξάσθησαν· διὰ ποίαν αἰτίαν; ὅτι μὴ πρέπουσαν τοῖς γάμοις ἠμφιέννυντο στολήν· ἄλλως τε καὶ αὐτὸν εὑρίσκομεν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀναφανδὸν εἰρηκότα· δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἰδοὺ ἤδη σύμπαντας ἐκάλει πρὸς ἑαυτόν· ἀμοιρήσειεν δ' ἂν οὐδεὶς τῆς ἐπὶ τῷ κεκλῆσθαι χάριτος· ἐν γὰρ τῷ πάντας εἰπεῖν, ἀπόπεμπτον ποιεῖται παντελῶς οὐδένα· οὓς εἰδὼς πόῤῥωθεν, φησὶν, ὁποῖοί τινες ἔσονται, ἀφώρισεν εἰς τὸ τῶν μελλόντων μετασχεῖν ἀγαθῶν, τούτους καὶ ἐκάλεσεν, ὥστε διὰ τῆς ἐπ' αὐτὸν πίστεως ἀπολαῦσαι δικαιώσεως, ἁμαρτεῖν οὐκ ἐπιδεχομένους τότε· ἡ δέ γε δόξα, ἐν ἀφθαρσίᾳ τε καὶ ἀθανασίᾳ γεγονόσι καθάπαξ, ἅπαντα μέν τοι ταῦτα ἀπέδωκε· πρὸς τὸ, οἴδαμεν δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν, διδάξαι βουλόμενος, ὡς οὐ περιορᾷ αὐτοὺς ὁ θεὸς, ἐν ταῖς παρούσαις ἐξελαζεσθαι ποιεῖ συμφοραῖς· πῶς γάρ; ὅ γε ἐπὶ τοσούτων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν καλέσας αὐτοὺς, καὶ τούτους οὐ νῦν ἀλλὰ πάλαι καὶ πρόπαλαι ἐξ ὅτε περ αὐτοῖς κατὰ τὴν ἀπόῤῥητον ἑαυτοῦ πρόγνωσιν ἠπίστατο ὁποῖοι τινὲς ἔσονται καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι· εἰδὼς γὰρ ἄνωθεν τοιούτους ἐσομένους

αὐτοὺς, ἀνάλογα τῇ περὶ αὐτῶν διαθέσει πόῤῥωθεν αὐτοῖς ηὐτρέπιζεν ἀγαθά· πῶς οὖν αὐτοὺς περιϊδεῖν οἷόν τε, καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τῆς προαιρέσεως αὐτῶν τὰς ἀμοιβὰς εὐτρεπίσαντα, καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοὺς καλέσαντα; ὥστε διὰ τῆς ἐπ' αὐτὸν πίστεως τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν, τοῖς ἀγαθοεργεῖν ἡρημένοις πάντα συνεργεῖ, θεοῦ ὑπερασπίζοντος· ὁ γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἠφειδηκὼς υἱοῦ, ἵνα σώσῃ κινδυνεύοντας, καὶ ἀπαλλάξῃ κινδύνων, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαριεῖται;

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου. Cap. IX. 1.

Ἀπόλεκτον μὲν ἐποιεῖτο θεὸς ἐν ἀρχαῖς τὸν Ἰσραὴλ, καὶ δὴ καὶ πρωτότοκον αὐτὸν ἀπεκάλει· ἀλλὰ γεγόνασιν ἀλαζόνες καὶ ὑβρισταὶ, καὶ τὸ ἔτι τούτων ἐπέκεινα κυριοκτόνοι· ταύτῃ τοι διολώλασιν· γεγόνασι γὰρ ἀπόπεμπτοι καὶ ἐξεῤῥιμμένοι, καὶ τῆς πρὸς θεὸν οἰκειότητος εἰς ἅπαν ὠλισθηκότες, τέθεινται κατόπιν ἐθνῶν· πεφήνασι δὲ καὶ τῆς τῶν πατέρων ἐλπίδος ἀλλότριοι· ἐπειδὴ δὲ ὁ μακάριος Παῦλος τῶν θείων εὐαγγελίων τέθειται λειτουργὸς, καὶ διεκήρυττεν τοῖς ἔθνεσιν τὸν Ἰησοῦν, ἄνω τε καὶ κάτω τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἀποπεπτωκέναι λέγων, καὶ τοὺς ἐν σκότῳ ποτὲ καὶ τῶν δαιμονίων θεραπευτὰς, κλητοὺς γενέσθαι κατὰ πρόθεσιν καὶ πρόγνωσιν θεοῦ διϊσχυριζόμενος, ἵνα μή τινες οἴονται τῶν ἀμαθεστέρων μονονουχὶ κειμένοις καὶ ἐνάλλεσθαι τοῖς ἐκ γένους αὐτὸν, καὶ πεσοῦσιν ἐπιμειδιᾷν, ἀναγκαίαν ποιεῖται τὴν ἀπολογίαν καὶ φησὶν, ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, καὶ τὰ ἑξῆς· ἀλλὰ τοῖς μὲν εἰς τοῦτο σκαιότητος τρόπον ἐκπεφοιτηκόσιν, ὡς τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης ἀπολισθεῖν, σκληράς τε τὰς ἐπὶ τοῦτο λοιπὸν ἀνατλῆναι δίκας, ἐπιστυγνάσειεν ἄν τις· καὶ τὸ ἐκ φιλαλληλίας αὐτοῖς ἐπιστάξαι δάκρυον, εἴη ἂν οὐ πέρα λόγου, μᾶλλον δὲ τῆς ἀγάπης τὴν πλήρωσιν ἔχει· τό γε δὴ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀνάθεμα θέλειν εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ, μέτρων ἐπέκεινα τῶν ἀγάπης λοιπόν· οὐ γὰρ ἂν ἕλοιτό τις εἴπερ ἐστιν ἐν καλῷ φρενὸς, τῆς ἑτέρων ἕνεκα σωτηρίας προσκρούειν θεῷ, καὶ ποιεῖσθαι μὲν παρ' οὐδὲν τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν, ἑτέροις γε μὴν τὸ χρῆμα ἐνεῖναι ἐλεῖν.

Τί οὖν ἄρα φησὶ, τῆς ἰουδαίων σωτηρίας ἀντάλλαγμα τὴν ἑαυτοῦ προτιθείς; οὐκοῦν ὑπερβολικὸς ὁ λόγος, καὶ ἀγάπης ἀπόδειξιν ἔχει τῆς τελεωτάτης· εὐχόμην γὰρ, φησιν, ἀνάθεμα εἶναι αὐτὸς ἐγὼ

ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου· ὅμοιον γὰρ ὡς εἴπερ λέγοι, εἰ προσκεκρουκότος ἐμοῦ τῷ Χριστῷ ὁ Ἰσραὴλ ἀνασώζεται, εἱλόμην ἂν αὐτὸς ἐγώ· ὁ καὶ τοῖς ἐν πίστει δεδικαιωμένοις εἰπών, οὐ γὰρ ἔκρινά τι εἰδέναι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον· ὁ πᾶσι διακηρύττων, τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ: θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα: τὸ οὕτω δεινὸν ὑποστῆναι κακὸν, καὶ εἰς ὑπὲρ πάντων χωρῆσαι πρὸς ὄλεθρον; τοῦτο δὲ ἦν σαγηνεύοντος μὲν τοὺς ἰουδαίους εἰς εὐπίθειαν, ἀποκρουομένου δὲ τὰς τῶν ἀσυνέτων συκοφαντίας· ᾤοντο γὰρ τῶν ἰουδαίων τινὲς οἷον ἀπόπληκτον γεγονότα τὸν θεσπέσιον Παῦλον, τοῖς διὰ Μωσέως ἀντιφέρεσθαι νόμοις· ταύτῃ τοι τοῖς πιστεύσασιν ἐπιστέλλει λέγων, εἴτε γὰρ ἐξέστημεν θεῷ, εἴτε σωφρονοῦμεν ὑμῖν· οὐκοῦν ἑλοίμην ἂν ἔγωγε καὶ μάλα προθύμως, φησὶν, ἵνα τοὺς ἐξ αἵματος ἀνασώσαιμι, ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· προσεπάγει δὲ, ὥσπερ τῆς ἐπ' αὐτοῖς λύπης τὴν αἰτίαν οὐκ ἀνικάνως ἔχουσαν ἀποφαίνων, εἴς γε τὸ δύνασθαι τοιαύτην αὐτῷ τὴν διάθεσιν ἐνεργάζεσθαι, ἵνα μή τι δοκοίη σκληρόν τε καὶ ἀπηχὲς εἰπεῖν, τῆς ἑτέρων ζωῆς ἀντάλλαγμα τὴν ἑαυτοῦ δωρούμενος· πρῶτον μὲν γὰρ, φησιν, εἰσὶν ἰσραηλῖται, αὐτῶν ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ἐξ αὐτῶν δὲ τὸ κατὰ σάρκα καὶ αὐτὸς ὁ Χριστός· ἀλλ' εἰ μὲν τινὲς ἦσαν τῶν οὐ πάλαι διεγνωκότων τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν, εἰ μὴ νόμος αὐτοῖς ὁ διὰ Μωσέως γέγονε βραβευτὴς τῆς εἰς αὐτὸν οἰκειότητος, εἰ μὴ τῆς τῶν ἁγίων πατέρων ἐξέφυσαν ῥίζης καὶ τῆς ἐκείνων εὐκλείας τέθεινται κληρονόμοι, εἰ μὴ πρῶτοι τοὺς τῆς εἰς θεὸν λατρείας μεμελετήκασι τρόπους, καὶ τὰς τῆς ἐπαγγελίας πεπλουτήκασιν ἐλπίδας, μετριωτέραν ἄν τις τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἐποιήσατο λύπην· ἐπειδὴ δὲ αὐτῶν οἱ πατέρες, καὶ τὰ ἄλλα· μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἐξουρίας αὐτοῖς τῶν πραγμάτων ἰόντων, εἰς ἀδόκητον ἐκπεπτώκασι τέλος, καὶ διημαρτήκασι τῆς ἐλπίδος· πῶς οὐ πάνδεινον ἀληθῶς τὸ τοῖς ἀθλίοις συμβεβηκός;

Cap. IX. 6. Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ.

Cod. f. 129. b. Ἀκριβὴς ὁ λόγος· ἥκιστα γὰρ διεψεῦσθαι φησὶν, ἤγουν δύνασθαι τῆς ἀληθείας διαπεσεῖν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον· ἐπήγγελται μὲν γὰρ ὁμο-

λογουμένως τῷ Ἀβραὰμ ἐν ἀρχαῖς ὁ τῶν ὅλων θεὸς, ὅτι πατὴρ ἔσται πολλῶν· καὶ πάλιν· πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει· ἔδει τοίνυν οὐχὶ μόνων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἀναδειχθῆναι πατέρα τὸν Ἀβραάμ· ἔθνος γὰρ ἦν ἓν τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὸς, μυρία δὲ ὅσα κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ἃ καὶ εἰς τέκνα τέθεινται τῷ Ἀβραὰμ, εἴπερ εἰσὶν ἐξ ἐπαγγελίας, καὶ στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ πίστεως αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ὡς γὰρ αὐτός που φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, οὐ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ εἰς τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως· εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, φησὶ, κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία· ὅτε τοίνυν ὡς ἐν Ἰσαὰκ τὸ ἐξ Ἀβραὰμ λελόγισται σπέρμα, τουτέστιν καθ' ὑπόσχεσιν, ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι καὶ ἔσται τῇ Σάῤῥᾳ υἱὸς, δῆλον ἂν εἴη δήπουθεν ὅτι οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς καταλογισθεῖεν ἂν πάντη τε καὶ πάντως εἰς τέκνα θεοῦ, ἔχοιεν δ' ἂν μᾶλλον ἐφ' ἑαυτοῖς τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν τὰ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, τουτέστιν τὰ διὰ πίστεως.

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Cap. IX. 10.

Ἰστέον ὅτι συμπέρασται μὲν οὐδαμῶς ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς, ἀπήρ- Cod. f. 132
τηται δὲ μᾶλλον, καὶ δεῖται τινὸς βραχείας ἐπαγωγῆς, ἤγουν προσυπακουομένων, ἵνα μὴ σκάζων ὁρῶτο· ἔστι δὲ ὃ φημι τοιοῦτον· προαπέδειξε μὲν γὰρ ὡς ἀπὸ τοῦ δεδόσθαι τῷ Ἀβραὰμ ἐξ ἐπαγγελίας τὸν Ἰσαὰκ, ὅτι μὴ πάντες τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα αὐτῷ καταλογισθεῖεν ἂν καὶ εἰς σπέρμα, πρέποι δ' ἂν τὸ χρηματίζειν αὐτὸν πατέρα τῶν ἐκ πίστεως καὶ ἐπαγγελίας· εἶτα δέχεται τὴν Ῥεβέκκαν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῇ γεγονότα, καὶ φησίν· οὐ μόνον δὲ, τουτέστιν οὐ μέχρι δὴ μόνης τῆς Ἰσαὰκ γεννήσεως ὁ ἐμὸς ἀφίξεται λόγος, ἀλλὰ γὰρ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν· καὶ ἦν ἀναγκαῖον προσεπενεγκεῖν συμπαραληφθήσεται τυχὸν πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πληροφορίαν, ἤγουν ἔσται πρὸς ὑποτύπωσιν καὶ εἰκονισμὸν τῆς κατ' ἐκλογήν τε καὶ πρόγνωσιν κλήσεώς τε καὶ χάριτος· ἐπενηνεγμένου γὰρ τοιούτου τινὸς, ἔδοξεν ἂν τότε ἄρτιος αὐτῷ πεποιῆσθαι λοιπὸν ὁ λόγος· ἀλλ' οὐκ οἶδα ὅπως τοῦτο παρεὶς, ἐπ' αὐτὰ κεχώρηκεν εὐθὺς τὰ ἐπὶ τῇ γενέσει τῶν ἐξ Ἰσαὰκ εἰρημένα τε καὶ πεπραγμένα.

Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ; μὴ γένοιτο (κ. τ. λ. ἕως) καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν.

Ἐπειδὴ ἦν εἰκὸς τῶν φιλεγκλημόνων οἴεσθαί τινας, ῥοπῆς θελημάτων ἀβασανίστου τυχεῖν τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἡσαῦ, καὶ τὸν μὲν ἠγαπῆσθαι ἰδίᾳ χάριτι, τὸν δὲ μεμισῆσθαι, προαναιρῶν ἀναγκαίως ὁ ἀπόστολος ὡς ὀλέθριον τὴν ἐπὶ τούτῳ διάληψιν ταῖς ἄνωθεν ψήφοις, πειρᾶται συνηγορεῖν τοῖς αὐτοῦ λόγοις τὸ ἀντιφέρεσθαι δοκοῦν, οἱονεί πως ἀντανιστάς· εἰ γὰρ δὴ, φησὶν, καὶ πρίν τι δράσαι τὰ βρέφη, καὶ πρὸ πείρας αὐτῆς καὶ πραγμάτων, ὁ μὲν τῆς ἀγάπης ἠξίωτο, ὁ δὲ μεμίσηται, τέτακτο δὲ καὶ εἰς δοῦλον τῷ ἐλάσσονι, τάχα που, φησι, καὶ ἄδικος ὁ θεός· εἶτα πῶς τοῦτο οὐκ ἀπόπληκτον; εἰ μὲν γὰρ οὐ γέγονεν ἀνὴρ ἀγαθὸς ὁ Ἰακὼβ, εἰ μὴ πονηρὸς ὁ Ἡσαῦ, φαίη τις ἂν εἰκότως πεπλανῆσθαι τάχα που τὴν πρόγνωσιν, καὶ ῥοπῆς εἰκαίας καὶ θελημάτων οὐκ ἀσφαλῶν ἔργον γενέσθαι τὰ ἐπ' ἀμφοῖν ὡρισμένα· ἐπειδὴ δὲ σκαιὸς μὲν ἦν λίαν ὁ Ἡσαῦ, σοφὸς δὲ ὁ Ἰακὼβ, ἀδικήσειεν ἂν ἡ τοῦ θεοῦ πρόγνωσις τὸ σύμπαν οὐδὲν, χαριζομένη καὶ πρὸ καιροῦ τῷ μὲν ἀγαθῷ τοὺς τρόπους τὸ ἀγαπᾶσθαι δεῖν, τῷ δὲ μὴ τοιούτῳ τὸ κατακρίνεσθαι· ἀνεξικακῆσαι μὲν γὰρ τὸν θεὸν, καὶ τὸν τῶν δρωμένων περιμεῖναι καιρὸν χαλεπὸν οὐδὲν, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἑκάτερος διαφαίνοιτο τῶν πραγμάτων· ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀναγκαῖον τῆς κατ' ἐκλογὴν χάριτος καὶ τῆς ἐν προγνώσει δωρεᾶς προανατυποῦσθαι τὸ μυστήριον, ταύτῃ τοι χρησίμως ὁ τῶν τοιούτων ἀριστοτέχνας θεὸς, μονονουχὶ καὶ ἐπεδράττετο τοῦ καιροῦ, καὶ ἐν τῇ τῶν παίδων γενέσει πεπληροφόρηκεν τὸν Ἰσαὰκ, ὡς εἷς τε καὶ μόνος ὑπάρχων ἐξ Ἀβραὰμ, ἀναριθμήτων ἔσται πατὴρ ἐθνῶν τῶν ἐξ ἐπαγγελίας καὶ ὡς ἐν πίστει πληθυνσομένων· εἰ δὲ δὴ κατὰ γνῶσιν οὓς ἂν ἕλοιτο τυχὸν, μᾶλλον δε καὶ οἷς ἂν εἰκότως τὸ ἐλεεῖσθαι πρέποι, οἰκτείρει πάλιν ὡς θεὸς, ἔφη γάρ που πρὸς Μωσέα, ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω, πῶς οὐχ ἁπάσης ἔσται διαβολῆς ἐκτὸς τὸ χρῆμα; προαναθρήσας δὲ οἶμαι σαφῶς ὁ ἀπόστολος ὡς τάχα που οἰήσονταί τινες νεύμασι τοῖς θείοις τοὺς μὲν εἶναι ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ ἀπιθεῖς, ἀναγκαίως αὐτὸς ἀνθυποφέρει τὰ ἐκ τῆς ἐκείνων ἀμαθίας, καὶ φησὶν, ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ· εἰ γὰρ δὴ μεμίσηται μὲν Ἡσαῦ καὶ πρίν τι δράσαι τῶν

φαύλων, τετίμηται δὲ πρὸ τῆς εἰς τὸ εἶναι πάροδον ὁ Ἰακώβ. ἐλεεῖ δὲ πάλιν οὓς ἐλεεῖ, πῶς οὐκ ἐκεῖνο λοιπὸν περινοεῖν ἄξιον, ὡς οὐδὲν ὀνίνησιν ὁ τρέχων ἢ θέλων, τουτέστιν ὁ δρᾶσαί τι τῶν ἀγαθῶν προθυμούμενος, ἀπήρτηται δὲ πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς τῶν παρὰ θεοῦ νευμάτων; εἶτα τούτοις ἐπισωρεύει καὶ τὰ προσεμπεδοῦν δυνάμενα τὴν ἐπὶ τῷδε δόξαν, καὶ φησί· λέγει γὰρ ἡ γραφὴ τῷ Φαραώ, ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου· προσεπάγει δὲ τούτοις τὸ οἱονεὶ συμπέρασμα τοῦ παντὸς προβλήματος, καὶ φησίν· ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.

Ἐρεῖς οὖν μοι· τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; τίς οὖν ἄρα γέγονεν αὐτῷ τῆς ἀπολογίας ὁ τρόπος; ἀσυμφανὴς μὲν λίαν, καὶ τοῖς παρ' ἐκείνων προβλήμασιν τάχα που καὶ ἐπαμύνειν δοκῶν· πλὴν ἀποχρῶν εἰς πληροφορίαν, ὡς οὐκ ἂν γένοιτό τι τῶν ἔξω λόγου τοῦ πρέποντος παρὰ θεοῦ· διανέμει γὰρ ἑκάστῳ τὸ πρέπον αὐτῷ, κατοικτείρει τε καὶ ἐλεεῖ τοὺς οἷς ἀναρμόσαι τὸ ἐλεεῖσθαι δεῖν, ὑποφέρει δὲ δίκαις τὸν ἀλιτήριον, οὐκ εὐθὺς καὶ κατὰ πόδα τῶν αἰτιαμάτων ἀκολουθούσης ὀργῆς, προεισβαλούσης δὲ μᾶλλον μακρᾶς ἀνεξικακίας, ὡς οἴεσθαί πού τινας καὶ ἀφειδῆσαι λοιπὸν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν θεόν· ἀντεξάγει δὴ οὖν ὁ Παῦλος, καὶ τοῖς ἐκεῖνα λέγουσιν ἀντανίσταται, τοῦ λόγου τὴν δύναμιν ἐπαφεὶς τῷ προσώπῳ τῶν παρενηνεγμένων, Ἠσαῦ τε φημὶ καὶ μέν τοι καὶ Φαραώ· ἔφη τοίνυν ὡς πρὸς ἑκάτερον τῶν ὠνομασμένων· ὦ ἄνθρωπε, μὲν οὖν γε σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐποίησας οὕτως; ἀποφαίνει μὲν γὰρ ὡς ἐκ παραδείγματος ἐναργοῦς, ὅτι παγχάλεπον τὸ θείοις κρίμασιν ἐπιτιμᾶν· εἰ γὰρ δή τις ἕλοιτο τὰ εἰκότα φρονεῖν, ἀναθήσει μὲν τῷ πάντα εἰδότι θεῷ τὸ κρίνειν ἕκαστα καθ' ὃν ἂν αὐτὸς εἰδείη τρόπον, ἐνδοιάσει δὲ κατ' οὐδὲν ὡς ἔστιν ὅσιον ὅπερ ἂν ἕλοιτο δρᾶν, διαπλάττων ἐπ' ἐξουσίας τὰ ἐφ' ἑκάστου τυχόν· οὐκοῦν αἰτιᾶται λίαν τοὺς τοῖς θείοις νεύμασιν ἐνιέντας ὅλως τὸν βασανίζοντα νοῦν πότερον καλῶς ἢ οὐχ οὕτως ἔχει· ἔδει γάρ, φησιν, ἀπομιμεῖσθαι μᾶλλον αὐτοὺς τὸ διὰ χειρὸς κεραμέως πλαττόμενον. καὶ μετὰ σιγῆς ὑπομένειν τὰ παρὰ θεοῦ· οὐ γὰρ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐποίησας οὕτως; ἀλλ' ἴσως καὶ πρός γε τοῦτο τινὲς ἐκεῖνο φασίν· εἰ κεραμέως δίκην καθ' ὃν ἂν βούλοιτο

τρόπον διαπλάττει θεὸς, ὡς τὸ μὲν εἰς τιμὴν ποιῆσαι σκεῦος, τὸ δὲ εἰς ἀτιμίαν, πῶς οὐχ ἅπας τις οὖν ἀναπείσει λόγος, τὸ γεγονὸς οἴεσθαι πάντη τε καὶ πάντως τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον καθ' ὃν καὶ πεποίηται: ὥστε ὁ μέν τις ἐστὶν εἰς ἀτιμίαν γεγονὼς, καὶ φύσιν τοιαύτην ἀπεκληρώσατο, πεποίηται δέ τις ἕτερος ἤγουν ἐξεγήγερται σκληρὸς, ἵνα ὡς αὐτός φησι, διαγγελῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ποία τοίνυν ἔτι τοῖς πταίουσιν ἡ γραφή; γεγόνασι γὰρ εἰς τοῦτο.

Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα φαίη τις ἂν, ὅτι μάλιστα μὲν οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν ὅτι φύσεων διαφορὰς ἐν τούτοις ἡμῖν ἡ τῶν νοημάτων δύναμις ὑπεσήμηνεν· οὐ γὰρ ἔφη πεποιῆσθαι τινὰς ὠμοὺς καὶ ἀπεσκληκότας, ἤγουν εἰς σκεύη τιμῆς τε καὶ ἀτιμίας, οὐδὲ φύσιν αὐτοῖς τὴν τοιαύτην ἐννενέμηκεν ὅλως· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἀναπείθει φρονεῖν, ὅτι διαπλάττονταί τινες οἷά περ σκεύη κεραμικὰ, ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν· καὶ τόν γε τοῦ παραδείγματος τρόπον ἐκ προφητικῶν ἡμῖν πεπαίδευται λόγων· τίνα οὖν ἄρα τρόπον διαπλάττονταί τινες, οἷά περ ἐκ κεραμέως, οἱ μὲν εἰς τιμὴν οἱ δὲ εἰς ἀτιμίαν, καὶ ἐπὶ ποίαις αἰτίαις εἰδείη τίς ἂν τοῖς Ἱερεμίου λόγοις ἐντυχών· γέγραπται δὲ οὕτως· ἀνάστηθι εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἀκούσῃ τοὺς λόγους μου· καὶ κατέβην εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐποίει ἔργον ἐπὶ τῶν λίθων· καὶ ἔπεσεν τὸ ἀγγεῖον, ὃ αὐτὸ ἐποίει, ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ· καὶ πάλιν αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὸ ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἤρεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι· καὶ ἐγένετο, φησὶ, λόγος κυρίου πρός με λέγων, εἰ καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος οὐ δυνήσομαι τοῦ ποιῆσαι ὑμᾶς οἶκος Ἰσραήλ; ἰδοὺ ὡς πηλὸς τοῦ κεραμέως ὑμεῖς ἐστὲ ἐν ταῖς χερσίν μου· πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος ἢ ἐπὶ βασιλείαν τοῦ ἐξᾶραι αὐτούς· καὶ ἐπιστρέψουσι τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ἀπὸ πάντων τῶν κακῶν αὐτῶν· καὶ μετανοήσω περὶ τῶν κακῶν ὧν ἐλογισάμην τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς· καὶ πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασιλείαν τοῦ ἀνοικοδομεῖσθαι καὶ τοῦ καταφυτεύεσθαι· καὶ ποιήσουσι τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου τοῦ μὴ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς μου, καὶ μετανοήσω περὶ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐλάλησα τοῦ ποιῆσαι αὐτοῖς. Ὁρᾷς πῶς πλάττονταί τινες εἰς τιμήν τε καὶ ἀτιμίαν, οὐ φύσιν λαχόντες τὴν ὧδε πεποιημένην, ἀλλ' οἷς ἂν δράσειαν τὴν ἰσοπαλῆ καὶ πρέπουσαν ἀντίδοσιν κομιζόμενοι; οὐκοῦν εἰ κολάζει τῶν ὅλων ὁ ποιητὴς τὸν ἐκ τρόπων ἀγαθῶν μεταφυτῶντα

πρὸς τὰ αἰσχίω, καὶ τὸν ἐκ τῶν αἰσχιόνων μεταχωροῦντα πρὸς τὰ βελτίω τιμαῖς στεφανοῖ, πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς ἥκιστα μὲν φαῦλοι γεγόνασι κατὰ φύσιν τινὲς, ἤγουν διαπλάττονται δι' αὐτοὺς, σκεύη δὲ μᾶλλον γεγόνασιν ἀτιμίας, ὅτι καί τοι μετὰ τὸ αὐτοὺς εὐδοκιμεῖν ἑλέσθαι παρὰ θεῷ, ἐθελούσιον ἠῤῥωστήκασι τὴν εἰς τὰ φαῦλα ῥοπήν;

Ἀλλ' ἐσκλήρυνεν αὐτός, φησι, τὴν καρδίαν Φαραώ· καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν πρὸς αὐτὸν, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου· οὐκοῦν εἰ καὶ σκληρύνει τινὰς καὶ ἐξανίστησιν αὐτὸς ὀργῆς ὄντας σκεύη, κεκατηρτίσθαι λεγόμενα εἰς ἀπώλειαν, τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκεν; πῶς δὲ ἂν γέγονεν ἀγαθὸς ὁ παρ' αὐτοῦ σκληρούμενος; τί οὖν ἂν ἔχοιμι πρὸς ταῦτα εἰπεῖν; ἀπόχρη πρός γε τὸ εἰδέναι τὸ ἀληθὲς, τὸ διακεῖσθαι τε καὶ φρονεῖν, ὡς οὐκ ἂν γένοιτό ποτε τῶν φαύλων δημιουργὸς ὁ θεός· πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν, καλὰ λίαν· εἰ μὲν οὖν οὐκ ἄνθρωπον εἶναι διατείνονται τὸν αἰγύπτιον, καὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν φύσεως [μὴ] μεταλαχεῖν ἀποδεικνύντων, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν· εἰ δὲ ἦν καθ' ἡμᾶς, ἢ τῆς θείας ἐναργῶς καταγορευόντων φωνῆς, ὡς οὐ τὸ καλὸν ὁρώσης καὶ τὸ μὴ οὕτως ἔχον· ἢ εἰ τοῦτο καταπεφρίκασιν, ὁμολογούντων εἶναι καλὰ τὰ παρ' αὐτοῦ πρὸς ὕπαρξιν παρενηνεγμένα· οὕτω γὰρ τὴν προαλεστάτην ἀποκρούσονται δόξαν. Τὸ δὲ, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, πρὸς τὸν Φαραὼ εἰρημένον, κατασημαίνει οὐ τὸ ἔκτισα ἢ δεδημιούργηκα, κέκληκα δὲ μᾶλλον εἰς τὸ ἐθελῆσαι δεῖν ἀντιπράττειν ἐμοὶ, καὶ οὐκ ἐν ἀρχῇ τῆς γεννήσεως, ἀλλ' ὅτε Μωσῆς ἀπεστέλλετο λυτρωσόμενος τὸν Ἰσραήλ· καὶ ἐπὶ ποίοις τισὶν, ἢ καὶ ὅτου χάριν, ὁ πάνσοφος ἡμῖν διατρανώσει Παῦλος· θέλων γάρ, φησιν, ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ τὰ ἑξῆς· πεπλάνητο ἡ σύμπασα γῆ κατά γε τοὺς ἄνωθεν ἔτι καιρούς· οἱ μὲν γὰρ τῇ κτίσει λελατρεύκασιν, οἱ δὲ τὸ δοκοῦν ἐποιοῦντο σέβας· κέκληται δὲ μόλις εἰς ἐπίγνωσιν Ἀβραὰμ, ἀνέφυ τε οὕτω τὸ ἐξ αὐτοῦ γένος, ταῖς εἰς θεὸν λατρείαις προσκείμενον.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτοὶ κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον, εἶτα χρόνους ἐν αὐτῇ διατετρίφασι μακροὺς, κατώλισθον εἰς ἀπάτην, καὶ τοῖς ἐγχωρίοις λελατρεύκασι θεοῖς· ἀλλ' ἐμέμνητο θεὸς τῶν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένων· καὶ προκεχείριστο μὲν εἰς ἀποστολὴν ὁ Μωσῆς, ἵνα

τῆς δουλείας ἀπολύσῃ τὸν Ἰσραήλ· ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον καὶ τοῖς καλουμένοις εἰς τὴν ὑπ' αὐτῷ λατρείαν, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπὶ γῆς, τὸ μὴ πύθεσθαι μόνον ὅτι πεφανέρωται διὰ χρόνων μακρῶν τῶν ἑβραίων θεὸς, ἀλλὰ γὰρ καὶ ταῖς ὑπεράγαν τερατουργίαις προσεμπεδοῦσθαι εἰς τὴν ὑπ' αὐτῷ πίστιν καὶ δόξαν, ὅτι μὴ κατὰ τοὺς ἄλλους ἐστὶν θεοὺς ἄφωνός τε καὶ ἀναλκής· πηδαλιουχεῖ δὲ μᾶλλον τὸ σύμπαν αὐτὸς, καὶ ὅτι τοῖς ἀντιπράττουσιν τοῖς αὐτοῦ νεύμασι καλασκήπτουσιν ὀργαί· ἀλλ' ἔδει πάλιν τερατουργεῖν ἐθέλοντα τὸν θεὸν εὐαφόρμως ὁρᾶσθαι πρὸς τοῦτο ἰόντα· ἐξεγήγερται τοίνυν ὁ Φαραὼ πρὸς ἀντίστασιν οἰκονομικῶς, καὶ καλεσκληρύνελο τῆς θείας δυνάμεως· ταύτῃ τοι ἐκολάζετο οὐκ ἀδίκως, ἀνόσιος τε γὰρ ἦν καὶ εἰδωλολάτρης, κατῃκίζετό τε πηλῷ καὶ πλινθίᾳ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ μισθὸν αὐτοῖς ἐπήρτησεν πόνον· διὸ καὶ σκεῦος ὀργῆς κεχρημάτικεν ἀναγκαίως, καὶ κατήρτιστο εἰς ἀπώλειαν, τουτέστιν εἰς τοῦτο φαυλότητος διήλασε τρόπων, ὡς σκεῦος εἶναι λοιπὸν ὀργῆς τε καὶ ἀπωλείας· τούτῳ θεὸς προσεχρήσατο πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἐνούσης ἰσχύος αὐτῷ, ἵνα διαγγελῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν πάσῃ τῇ γῇ, καὶ ἵνα παθεῖν αὐτὸς ὁρῷτο τοῦ παθεῖν ἄξιος· ὥστε τὸ παθεῖν ὠφείλετο διὰ πρώτας ἁμαρτίας, καὶ εἰ μὴ προσκέκρουκεν διὰ τῶν δευτέρων· οὐκοῦν λελύσθω πᾶς μῶμος καὶ φλυαρία κατὰ θεοῦ· θέλων γὰρ ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς καληρτισμένα εἰς ἀπώλειαν, ἵνα ὠφελήσῃ σκεύη ἐλέους, τουτέστι τοὺς ἠλεημένους διὰ πίστεως· κεκλήμεθα γὰρ οὐ μόνον ἐξ ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν.

Cap. X. 5. Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου κ. τ. λ.

Cod. f. 151. b. Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, φησίν· ὁ ποιήσας ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτῇ· ἀλλ' ἦν οὐδεὶς παντελῶς ὁ ἀμωμήτως αὐτὴν κατορθῶσαι δυνάμενος· τίς γὰρ συνήσει παραπτώματα; οὐκοῦν ἀμείνων ἡ δικαιοῦσα χάρις, καὶ γραφῆς ἡμᾶς ἀπαλάττουσα τῆς ἐν νόμῳ.

v. 11. Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυνθήσεται κ. τ. λ.

Cod. f. 153 Μὴ ποιείσθω ἴδιον ἀγαθὸν τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν ὁ Ἰσραήλ· πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται, φησὶ, τὸ ὄνομα κυρίου, σωθήσελαι, κἂν ἰουδαῖος ἢ κἂν ἕλλην, κἂν δοῦλος κἂν ἐλεύθερος· ἀδιαφόρως σώζει ὁ

θεὸς τῶν ὅλων, αὐτοῦ γὰρ ἅπαντα· οὕτω φαμὲν ἀνακεφαλαιοῦσθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ.

Μὴ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; μὴ γένοιτο. Cap. XI. 1

Ἐμφρόνως ὁ Παῦλος καί τοι παθόντα τὸν σκοτισμὸν οὐκ ἐᾷ μειζόνως καταςκληρύνεσθαι τὸν Ἰσραὴλ ταῖς εἰς ἅπαν ἀπογνώσεσι, μέτεισι δὲ ὥσπερ ἐντέχνως ταῖς χρηστοεπείαις· ἄρτι μὲν γὰρ ὡς ἀπιθῆ κατῃτιᾶτο τὸν Ἰσραήλ· ἐλπίδος γε μὴν τῆς ἄνωθεν οὐκ ἀπογυμνοῖ, οὔτε μὴν ὁλοτρόπως τῆς πρὸς θεὸν οἰκειότητος ἐξωσθῆναι φησὶ, καὶ σαφῆ τοῦ πράγματος ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν, ἑαυτὸν παραθεὶς ὄντα ἰσραηλίτην καὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, εὐφυέστατά τε καὶ θεοῦ λαὸν ἀποκαλῶν ἔτι, καὶ προστιθεὶς τὸ μὴ γένοιτο τοῖς περὶ τοῦ ἀπεῶσθαι λόγοις· ταῦτα δὲ ἦν οἱονεὶ περισαίνοντος τοὺς ἀπιθεῖν ἑλομένους, καὶ θωπικῶς ὑποτρέχοντος, καὶ εἰς ἕξιν αὐτοὺς ἀποφέροντος τὴν εὐσεβῆ καὶ εὐήνιον· εἴπερ οὖν ἐστὶν ἐναργὲς ὡς κέκληται πρὸς ἀποστολὴν αὐτὸς, τέθειται δὲ καὶ τῶν τοῦ σωτῆρος μυστηρίων ἱερουργὸς, εἰς τὰ ἔθνη κήρυξ καὶ ἀπόστολος, καί τοι ὑπάρχων ἐξ Ἰσραὴλ, πρόδηλον ὡς οὐκ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. Cod. f. 158

Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἡλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; v. 2.

Ἐπικαιρότατα καθάπερ εἰκόνα τινὰ τοῦ συμβεβηκότος τῷ Ἰσραὴλ παρακομίζει τὴν ἱστορίαν τὴν ἐπὶ τῷ Ἡλιοῦ· ἔστι γὰρ ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῶν τηνικάδε πραγμάτων κατιδεῖν εὐκόλως, ὡς αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ πεπαροίνηκεν ὁ Ἰσραήλ· βασιλεύοντος μὲν γὰρ Ἀχαὰβ τῆς Σαμαρείας, ἐκτόπως ἐθρησκεύετο τὰ χειρότμητα παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ, θυσίαι τε ἦσαν καὶ τεμένη πανταχοῦ· ἐδεδίεσαν δὲ πάντες οἱ θεῷ προσκείμενοι καὶ δύσοιστον οὕτω τὴν δίωξιν ὑπομεμενήκασιν, ὡς καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ πετρῶν καταδύσεσιν κρύπτεσθαι προφήτας, ὅτε καὶ αὐτὸς Ἡλίας ἀνήχθη εἰς βαθεῖαν ἔρημον· προσέπιπτεν δὲ τῷ θεῷ λέγων, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου· ἀντήκουεν δὲ πρὸς τοῦτο εὐθὺς, κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ· ἀλλ' ὥσπερ τότε θεὸς μὲν οὐκ ἦν οὕτω δειναῖς ἀνοσιουργίαις ἐνιεὶς τὸν Ἰσραὴλ, ἰδίαις δὲ μᾶλλον ἀπονοίαις χρώμενοι κατώλισθον αὐτοὶ, οὕτω δὴ πάλιν προθέντος ἅπασι τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τὴν διὰ Χριστὸν σωτηρίαν, διωθουμένου δὲ παντελῶς οὐ- Cod. f. 158. b

[illegible], κατώλισθον ἐθελοντὶ πρὸς ἀπόστασιν. παρωσάμενοι τὸν λυτρωτήν· οὐκοῦν οὐκ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, προὔθηκεν γὰρ, ὡς ἔφην, τὸ εἴ περ ἕλοιντο μεταλαχεῖν τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας.

Cap. XI. 6. Εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων κ. τ. λ.

[illegible] Εἰ δὲ χάριτι, φησὶν, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις, οὐκ ἔτι γίνεται χάρις· ἔνθα, φησὶν, ἂν οἴοιτό τις ἐξ ἔργων εὐδοκιμεῖν, ἐκεῖ δὴ πάντως εἰκαῖον ἔσται καὶ περιττὸν τὸ τῆς χάριτος ὄνομά τε καὶ χρῆμα· τῷ γὰρ ἐργαζομένῳ, φησὶν, ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν ἀλλὰ κατὰ ὀφείλημα· οὐκοῦν εἰ ἐξ ἔργων ἡ χάρις, οὐκ ἔτι γίνεται χάρις.

— 7. Τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν.

Cod. f. 160. b. Ἔφη μὲν ὅτι οὐκ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς ἀντανασῆναί τινας, ἐκεῖνό που πάντως προϊσχομένους καὶ λέγοντας· καί τοι πῶς οὐκ ἀπώσατο τὸν λαὸν ὁ θεὸς, εἴπερ ἀπώλισθεν ὁ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ μὴ εἰς ἅπαν καὶ ὁλοτελῶς, ἀλλ' οὖν ὡς ἐν μοίρᾳ; λεῖμμα γὰρ σέσωσται, καὶ τοῦτο κατ' ἐκλογήν· ὑπαντᾷ δὲ πάλιν καὶ μάλα ἐμφρόνως καὶ φησί· τί οὖν; τουτέστιν, τί δὴ πρὸς ταῦτα φημί; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπέτυχεν, ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν· ἐπεζήτει μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ τὴν ἐκ νόμου δικαίωσιν· εἶτα πῶς ἦν δικαιοῦσθαι αὐτὸν, φησὶ, τετελειωκότος οὐδένα τοῦ νόμου; οὐκοῦν τὴν διὰ τύπου δικαίωσιν ἐπεζήτει μὲν ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἐπέτυχεν δέ· ἀλλ' οἵ γε ἀπολέγδην καὶ τῶν ἄλλων ἐξῃρημένοι, διὰ τὸ εὐπιθὲς ἐπέτυχον· δεδικαίωνται γὰρ διὰ πίστεως· πεπώρωνται δὲ οἱ λοιποὶ, τουτέστιν οἱ σκληροί τε καὶ ἀνουθέτητοι.

— 9. Καὶ Δαβὶδ λέγει· γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν κ. τ. λ.

Cod. f. 162. Γενηθήτω, φησὶν, ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐπάρατος γὰρ καὶ μάλα ὀρθῶς γέγονεν αὐτῶν ἡ τράπεζα, τουτέστιν ἡ κακοξενία καὶ ἡ ὠμότης, ἣν ἐπὶ Χριστῷ πεποίηνται κατὰ τὸν τοῦ σταυροῦσθαι καιρόν· δεδιψηκότι γὰρ αὐτῷ προσεκόμισαν ὄξος χολῇ συμμιγές.

v. 11. Λέγω οὖν· μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσι; μὴ γένοιτο.

Cod. f. 163. Ἄγαμαί σε τῆς ἐπιεικείας, ὦ θεσπέσιε Παῦλε· μεταχειρίζῃ γὰρ εὐτεχνῶς τῆς οἰκονομίας τοὺς λόγους· οὐχὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας κεκλῆσθαι τὰ ἔθνη διατεινόμενος, ἵνα εἰς ἅπαν ἀποπέσοι τῆς εἰς θεὸν

ἐλπίδος ὁ Ἰσραὴλ οἷά τινι λίθῳ περιπταίσαντες Χριστῷ. ἀλλ' ἵνα μᾶλλον τοὺς ἀδοκήτως εἰσδεδεγμένους παραζηλοῦντες, μεταμαθεῖν ἕλοιντο τὰ αἰσχίω, καὶ φρονεῖν ἄμεινον, ἢ πρὶν, παραδέξαιντό τε οὕτω τὸν λυτρωτήν· παραστήσεται δὲ ὁ λόγος ὡς ἐν βραχεῖ παραδείγματι· παῖδες μὲν γὰρ ἔσθ' ὅτε μικροὶ καὶ ἄνηβοι, τὰς τοῖς ἔτι νηπίοις πρέπουσας εἰσδέχονται λύπας· εἶτα πατρὸς ἢ μητρὸς ἀποδραμόντες βραχὺ, ἀπροφάσιστον μὲν τῶν ὀμμάτων καταχέουσι δάκρυον· λυποῦσι δὲ οὐ μετρίως τοὺς γεγεννηκότας· φέρει γὰρ εἰς τοῦτο τῆς φυσικῆς φιλοστοργίας ὁ νόμος· καὶ δὴ τῆς μικροψυχίας καὶ εἰκαιότητος νηπιοπρεποῦς ἀφιστάντες εὐτεχνῶς, παιδίον ἁπλῶς τε παρατυχὸν ἁρπάζουσιν, αὐτῷ τε προσάγουσι τὰς παρὰ σφῶν τιμὰς, παραζηλοῦντες ἐκεῖνο καὶ οἷον κατερεθίζοντες εἰς ἐπιστροφὰς καὶ ἀγάπησιν τὴν ἐφ' ἑαυτοῖς· τοιοῦτόν τι πεπράχθαι, καθάπερ ἐγὼ οἶμαι, καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη Παῦλος, ἀπογινώσκειν οὐκ ἐφιεὶς, καί τοι προσκεκρουκότα, τὸν Ἰσραήλ.

Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν, πλοῦτος κόσμου. Cap. XI. 12.

Εἰ γὰρ πεπλούτηκε, φησὶν, ὁ κόσμος τὴν πρὸς Θεὸν οἰκειότητα διά γε τὸ προσκροῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπείπερ εἰσὶν ἐν ἐνδείᾳ φρενὸς ἀγαθῆς, προσελήφθη τὰ ἔθνη, τίς ἂν εἴη λοιπὸν ἡ πρόσληψις αὐτῶν, ἢ μονονουχὶ καὶ θανάτου λύσις καὶ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; Cod. [illegible]

Εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. V. 14.

Σάρκα πάλιν ἰδίαν ἐν τούτοις ὀνομάζει τὸν Ἰσραὴλ, ἤτοι τὸ κατὰ σάρκα γένος· ὅμοιον οὖν ὡσεὶ λέγοι τυχὸν, εὐκλεᾶ τε καὶ ἀξιόχρεων καὶ φιλαιτάτην Θεῷ τὴν ἀποστολὴν τὴν ἐμὴν εἶναι λέγω, καὶ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον χρειωδεστάτην· οὐχ ἵνα ταῖς διακένοις τιμαῖς καὶ ἐκτόποις φιλοκομπίαις τὴν ἐμαυτοῦ φαίνοιμι στεφανῶν κεφαλὴν, ἀλλ' ἵνα τὸ κατὰ σάρκα γένος ἀνασώσαιμι τὸ ἐμόν· μονονουχὶ διανύττων οἷά τινι κέντρῳ τῷ ζήλῳ, καὶ διανιστὰς εἰς τὸ ἑλέσθαι δεῖν τῇ διὰ Χριστοῦ χάριτι δικαιοῦσθαι. Cod. f. [illegible]

Ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. V. 25.

Ἐκεῖνο δὴ πάλιν ἄθρει καὶ κατασκέπτου· ἔφη μὲν γὰρ ὅτι τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελεύσεται, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· ἀλλ' εἴ τις ἕλοιτο πρὸς τοῦτο εἰπεῖν, καί τοι πολλοὶ τῶν ἐθνῶν ἐν ἀπιστίᾳ τεθνήκασι, πῶς οὖν εἰσβέβηκε τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν; ἀλλ' οὐδὲ πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὅτι τὸν τῆς ἀνομίας υἱὸν Cod. f. [illegible]

παραδέξονται οἱ ἰουδαῖοι, τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἠφειδηκότες· τοῦτο γὰρ αὐτὸς ἔφασκεν, ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε· καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος· ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς· διὰ τοῦτο πέμπει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει· τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς τοῦτο; φαμὲν, ὅτι θεοῦ προθέντος ἀδιαφθονήτως ἅπασι τὴν διὰ πίστεως χάριν, ἐξείργοντος δὲ παντελῶς οὐδένα, πῶς οὐκ εἰσβέβηκε τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν, τό γε ἧκον εἰς νοῦν καὶ σκοπὸν τὸν τοῦ κεκληκότος; οὐ γὰρ εἴ τινες ἐθελοντὶ παρώλισθον καὶ τῆς δωρεᾶς διημαρτήκασι, ταύτῃ τοι κατεψευσμένον τὸν τῆς γραφῆς εὑρήσομεν λόγον· ἐξὸν γὰρ αὐτοῖς τῶν ἅπαξ δεδωρημένων μεταλαχεῖν, ἐθελούσιον ἀνθ' ὅτου πεποίηνται τὴν ἀπόστασιν· οὐκοῦν ὅσον ἧκεν εἰς ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ κεκληκότος, καὶ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσβέβηκεν· σέσωσται δὲ καὶ ἅπας ὁ Ἰσραήλ· ἐπειδὴ δὲ ἀκαμπεῖς γεγόνασιν, ταύτῃ τοι καὶ πώρωσιν αὐτοῖς ἀπὸ μέρους γενέσθαι φησί.

Cap. XI. 26. Καθὼς γέγραπται, ἥξει ἐκ Σιὼν ὁ ῥυόμενος.

Cod. f. 17r Ὅτι μέλλει σώζεσθαι καὶ ὁ ἀπόβλητος Ἰσραὴλ κατὰ καιρούς, βεβαιοῖ τὰ τῆς ἐλπίδος, λόγιον παραθεὶς ἱερόν· σωθήσεται γὰρ κατὰ καιροὺς ὁ Ἰσραὴλ, ἔσχατος καλούμενος μετὰ τὴν τῶν ἐξ ἐθνῶν κλῆσιν.

v. 30. Ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτὲ ἠπειθήσατε τῷ θεῷ κ. τ. λ.

Cod. f. 17v Ἴσα δείκνυσι τὰ ἀμφοῖν ἐγκλήματα, καὶ μιᾷ χάριτι τεθεραπευμένους τούς τε ἐξ ἐθνῶν καὶ τὸν Ἰσραήλ· κέκληται μὲν γὰρ κατὰ καιροὺς διὰ τοῦ Μωσέως ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ταλαιπωρίας ἐξήρηται· ἀλλ' οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταὶ, τουτέστι τὰ ἔθνη, ὡς διά γε τῶν Αἰγυπτίων νοούμενα, τέως ἠπίθησαν τῷ ἐλέει τῶν ἐξ Ἰσραήλ· οὐ γὰρ πεπιστεύκασι ταῖς θεοσημείαις ταῖς διὰ Μωσέως, οὐκ ἤθελον εἰδέναι τὸν τῶν Ἑβραίων θεόν· ἀλλ' ἐξεπέμπετο μὲν μόλις ἱερουργήσων κατὰ τὴν ἔρημον τῶν ἰουδαίων ὁ δῆμος, εἴχοντο δὲ αὐτοὶ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης· ἀλλὰ νῦν ἠλέηνται προσκεκρουκότος τοῦ Ἰσραὴλ, ὃς καὶ ἠπίθησε τῷ ἐλέει τῶν ἐθνῶν, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐλεηθείη κατὰ καιρούς· ἴσα τοιγαροῦν, ὡς ἔφην, τὰ ἀμφοῖν ἐγκλήματα, τῆς τοῦ κατοικτείροντος ἐπικουρίας ἐν ἴσῳ τρόπῳ δεδεημένα· συγκεκλεῖσθαι δὲ φησὶ τοὺς πάντας εἰς ἀπίθειαν παρὰ θεοῦ, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ·

καὶ οὔ τί που τῆς θείας βουλῆς ἔργον γενέσθαι λογιούμεθα τὸ ἀπιθῆσαι τινὰς, ἵνα καὶ κατοικτείροιντο πεσόντες εἰς τοῦτο· συνέκλεισε δὲ μᾶλλον εἰς ἀπίθειαν, ἐνόχους ὄντας ἀποφαίνων τοῖς ἀπιθείας ἐγκλήμασι, καὶ οἷον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐληλεγμένους· ὡς εἰς τοῦτο λοιπὸν καθίκοντο δυσπραξίας. ὡς μόνου δεῖσθαι τοῦ κατοικτείρεσθαί τε καὶ ἐλεεῖσθαι.

Ὁ ἐσθίων, κυρίῳ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ θεῷ. Cap. XIV.

Οὐ περὶ τὰ καίρια τὸ πρᾶγμά ἐστιν· τὸ γὰρ ζητούμενον, εἰ διὰ Cod. f. 195 b
τὸν θεὸν οὗτος κἀκεῖνος ἐργάζεται, εἰ ἀμφότεροι εὐχαριστοῦσιν· εἰ οὖν τὸ εὐχαριστεῖν ἐστι τὸ ζητούμενον, οὐκοῦν ὁ ἐσθίων κρέα. οὐχ ὁ ἰουδαΐζων, οὗτός ἐστιν ὁ εὐχαριστῶν ὁ λαβὼν ἄδειαν ἐσθίειν κρέα. οὐ μὴν ὁ ἔτι τῷ νόμῳ κατεχόμενος.

Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ κ. τ. λ. v. 14.

Οἶδα καὶ πέπεισμαι, φησὶν, ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' Cod. f. 19.
ἑαυτοῦ. καὶ τὰ ἑξῆς· ἀξιόχρεως ὁ μάρτυς εἰδέναι καὶ πεπεῖσθαι διϊσχυριζόμενος· προσεπάγει δὲ τὸ ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ πρὸς τὸ καὶ ἔτι μειζόνως ἐμπεδοῦσθαι τὸ ἀληθὲς, ἕπεσθαί τε τοῖς ἀκροωμένοις τὴν πίστιν ἐνδοιασμοῦ τινος δίχα· διαμέμνηται δὲ πάντως που εἰρηκότος τοῦ Χριστοῦ, οὐ τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ ὅτι πᾶν ἔδεσμα χωρεῖ μὲν εἰς τὴν κοιλίαν, ἐκπέμπεται δὲ καὶ εἰς ἀφεδρῶνα· καὶ τοῦτο φύσις αὐτῷ καὶ χρεία· οὐκοῦν ὅσον μὲν ἧκεν εἰς ἰδίαν φύσιν, κοινὸν ἢ βέβηλον οὐδὲν τῶν τελούντων εἰς τροφὰς, ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου θεοῦ καὶ ἐντεύξεως· μεμνήμεθα δὲ ὅτι καὶ πρὸς τὸ εἶναι παρενεγκὼν τὰ πάντα θεὸς, εἶδεν φησὶν ὅτι καλὰ λίαν, καὶ εὐλόγησεν αὐτά· ἐπαινοῦντος γε μὴν θεοῦ καὶ μὴν καὶ ἀπηυλογηκότος τὰ ἴδια κτίσματα, τίς ὁ φάναι τολμῶν μολισμοῦ καὶ βεβηλώσεως εἶναι πρόξενα, καὶ οὐκ αὐτοῦ ποιήσεται τὴν κατάρρησιν τοῦ παρενεγκόντος εἰς ὕπαρξιν: οὐκοῦν κοινὸν μὲν τῇ φύσει τῶν πεποιημένων παντελῶς οὐδέν· εἰ δὲ δή τις οἴοιτο κοινὸν εἶναί τι, κεκοίνωται διὰ τοῦτο καὶ νενόσηκεν αὐτὸς ὡς ἐν ἰδίᾳ γνώμῃ τὴν βεβήλωσιν· πάντα μὲν γὰρ καθαρὰ, κοινοῖ δὲ τὸν ἄπιστον ἡ ἐπὶ τίσιν ὀλιγοπιστία. καὶ οὐκ αὐτά που πάντως ἃ νενόμικεν εἶναι κοινά· ὥσπερ γὰρ τοῖς τελείοις τὸν νοῦν εἷς ὁ φύσει θεὸς καὶ οὐδεὶς ἐπ' αὐτῷ ἕτερος, ἀλλ' οὔτε εἴδωλόν τι ἐστὶν ἐν κόσμῳ, λελόγισται δὲ παρ' οὐδὲν καὶ τὸ εἰδω-

λόθυτον· ὁ γὰρ εἴδωλον οὐκ εἰδὼς, πῶς ἂν εἰδείη τὸ εἰδωλόθυτον; τοῖς γε μὴν οἰομένοις πολλοὺς εἶναι θεοὺς, ἔσται τι πάντως καὶ εἰδωλόθυτον· οὕτω τοῖς πεπιστευκόσιν ἀβέβηλα τε εἶναι καὶ καθαρὰ τὰ παρὰ θεοῦ. κοινὸν μὲν τῇ φύσει παντελῶς οὐδέν· ἀνεῖται δὲ πάντως ἐπ' ἐξουσίας τῶν ἐδωδίμων ἡ χρῆσις· τοῖς γε μὴν οὔπω πρὸς τοῦτο γνώμης ἠγμένοις, οὕτω μὲν καθαρὰ κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν ἔχειν ὀρθῶς· κοινὰ δὲ, ὅτι σκάζει πως αὐτοῖς πρὸς ἀλήθειαν ὁ νοῦς.

Cap. XV, 7. Διὸ προσλαμβάνετε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ὑμᾶς εἰς δόξαν θεοῦ.

Ἓν σῶμα ἐσμὲν οἱ πολλοὶ, καὶ ἀλλήλων μέλη κατὰ τὸ γεγραμμένον, συνείροντος ἡμᾶς εἰς ἑνότητα τοῦ Χριστοῦ τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς· αὐτὸς γὰρ ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἓν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας· δεῖ δὴ οὖν ἄρα τὸ αὐτὸ φρονεῖν εἰς ἀλλήλους, καὶ εἴ τι πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχειν πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, χαίρειν πάντα τὰ μέλη· διὸ προσλαμβάνεσθε, φησὶν, ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ὑμᾶς εἰς δόξαν θεοῦ· προσληψόμεθα δὲ ἀλλήλους, τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἡρημένοι, βαστάζοντες δὲ καὶ ἀλλήλων τὰ βάρη, καὶ τηροῦντες τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης· οὕτως ἡμᾶς προσελάβετο καὶ ὁ θεὸς ἐν Χριστῷ· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθὴς οὕτως ἠγαπῆσθαι τὸν κόσμον εἰπὼν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὥστε καὶ αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν δεδόσθαι τὸν υἱόν· δέδοται γὰρ τῆς ἁπάντων ἡμῶν ζωῆς ἀντάλλαγμα, καὶ θανάτου τὴν καταλλαγὴν ἐσχήκαμεν, καὶ θανάτου καὶ ἁμαρτίας ἐκλελυτρώμεθα· καὶ τόν γε τῆς οἰκονομίας σκοπὸν διαλευκαίνει λέγων, Χριστὸν γεγενῆσθαι διάκονον περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐπειδὴ γὰρ τοῖς Ἰουδαίων πατράσι προεπήγγελται θεὸς, ὅτι καὶ εὐλογήσει τὸ ἐξ αὐτῶν ἐσόμενον σπέρμα, καὶ ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, ταύτῃ τοι πέφηνεν ἐν σαρκὶ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος θεὸς ὑπάρχων, ὁ λόγος αὐτὸς ὢν, ὁ πᾶσαν τὴν κτίσιν καὶ εἰς τὸ εἶναι συνέχων, καὶ τὸ εὖ εἶναι τοῖς οὖσιν ἀπονέμων ὡς θεός· ἦλθεν δὲ εἰς τόνδε τὸν κόσμον μετὰ σαρκὸς, πλὴν οὐ διακονηθῆναι μᾶλλον καθά φησιν αὐτὸς, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀντίλυτρον ὑπὲρ πολλῶν· ὡμολόγει γε μὴν ἀφῖχθαι σαφῶς, ἵνα πληρώσῃ τῷ Ἰσραὴλ τὴν ὑπόσχεσιν· ἔφα-

σκεν γὰρ, οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραήλ· οὐκοῦν οὐ ψευδοεπήσει λέγων ὁ Παῦλος διάκονον αὐτὸν γεγενῆσθαι ἐκ περιτομῆς. εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, τεθεῖσθαί τε πρὸς τοῦτο παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ εἰς ἔλαιον τοῖς ἐξ ἐθνῶν, ἵνα καὶ αὐτοὶ δοξάσειαν ὡς τῶν ὅλων γενεσιουργὸν καὶ τεχνίτην τὸν σωτῆρά τε καὶ λυτρωτήν· ἔδει γὰρ ἔδει διὰ πολλὴν ἀπίθειαν ὑβριζούσης αὐτὸν ἀνοσίως τῆς περιτομῆς, καὶ τὴν παρ᾽ αὐτοῦ λύτρωσιν οὐ προσιεμένης, μὴ ἀπρακτῆσαι δοκεῖν τὴν ἄφραστον τοῦ θεοῦ χάριν, ὀλίγων καὶ μόλις κομιδῇ διασεσωσμένων τῶν πεπιστευκότων ἐξ Ἰσραήλ· ταύτῃ τοι καὶ εὐρυνομένης ὥσπερ ἐφ᾽ ἅπαντας τῆς ἄνωθεν γαληνότητος προσελήφθη τὰ ἔθνη, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ σοφίας τὸ μυστήριον οὐχ ἡμαρτηκὸς ὁρᾶται τοῦ πρὸς ἡμερότητα βλέποντος σκοποῦ· σέσωσται γὰρ ἀντὶ τῶν ὠλισθηκότων ἡ ὑπ᾽ οὐρανὸν, κατοικτείροντος θεοῦ· ὅτι δὲ προαναπεφώνητο τὸ μυστήριον διὰ φωνῆς ἁγίων προεγνωκότων ἐν πνεύματι τὰ ἐσόμενα, καθίστησιν ἐναργεστάτῃ τῶν προφητειῶν παραθέσει.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ Α.

Cap. I. 1 Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀπεστάλθαι, φησὶν, ὁ θεσπέσιος Παῦλος παρὰ Χριστοῦ, εὐδοκίᾳ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· τοῦτο γάρ οἶμαι ἐστὶ τὸ διὰ θελήματος θεοῦ· ἐπειδὴ γὰρ δι' υἱοῦ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ἐστι τοῦ πατρὸς, δι' αὐτοῦ πάλιν τοὺς ἁγίους εἰς ἀποστολὴν προκεχειρῆσθαι φαμέν.

Καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφὸς κ. τ. λ.

Eadem Ὅτι ὀνήσει τῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις οὐ μόνον Κορινθίους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐν Χριστῷ κεκλημένους εἰς τὸν διὰ πίστεως ἁγιασμὸν, διατρανοῖ λέγων, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν· ὁ μὲν γὰρ νόμος οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ κεκέλευκε τοῦτο δρᾶν, ἀλλ' εἰς τὸν θεῖον αὐτὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν ἀφικέσθαι· ἐδεδίει γὰρ τῆς παρ' αὐτοῖς διανοίας ὡς εἰκὸς τὸ εὐμετακόμιστον, μὴ ἄρα πως προσκυνεῖν ἢ θύειν ἐν παντὶ τόπῳ κεκελευσμένοι, πρόφασιν τῆς εἰς τὸ αἴσχιον μεταβολῆς [ἔχοιεν] τὸν νόμον, καὶ προσκυνήσειαν τοῖς γλυπτοῖς, ναοὺς ἑαυτοῖς ἱστῶντες καὶ βωμούς· ἐπειδὴ δὲ κεκλήμεθα λοιπὸν οἱ ἐξ ἐθνῶν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν εἰς οἰκειότητα τὴν ὡς πρὸς θεὸν, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀσφάλειαν πεπλουτήκαμεν, προσκυνεῖν τετάγμεθα οὐκ ἔν γε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἅπαντες, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ· καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ τῶν προφητῶν λεγόμενον, καὶ προσκυνήσουσι τῷ κυρίῳ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ἐπιστέλλει δὴ οὖν ἅμα Σωσθένει τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησεν ὁ Χριστός· καὶ τίς αὐτὴν ὤπτο: πάντες οἱ ἡγιασμένοι καὶ κεκλημένοι διὰ Χριστοῦ πρὸς δικαίωσιν, ἐπικαλούμενοί τε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, τουτέστιν εἴτε ἐν

τῇ τῶν ἰουδαίων γῇ, εἴτ᾽ οὖν ἐν ταῖς τῶν ἐθνῶν πόλεσί τε καὶ χώραις· θεὸν δὲ κατὰ φύσιν διακηρύττει Χριστὸν, καὶ σὺν αὐτῷ τε καὶ δι᾽ αὐτοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὴν δόξαν πραγματεύεται· θεοῦ μὲν γὰρ ἐκκλησίαν ὀνομάζει τοὺς ἡγιασμένους· Χριστῷ δὲ πάλιν αὐτοὺς προσνέμει λέγων, εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Cap. I. 3.

Χάριτι στεφανοῖ τοὺς πεπιστευκότας τῇ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι᾽ αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· συνδοτήρ τέ ἐστι καὶ συγχορηγὸς τῷ γεγεννηκότι τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν, καὶ διανομεὺς τῶν ἐξ οὐρανοῦ χαρισμάτων, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ πάντων εἰρήνη, τῇ παρ᾽ ἑαυτοῦ χάριτι καταλαμπρύνων ἀρχὰς, θρόνους τε καὶ ἐξουσίας, καὶ ἅπαξ ἁπλῶς εἰπεῖν πᾶσαν κτίσιν λογικήν. Cod f. 219 b

Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. v. 10.

Ὅτι ὀνόματι τῷ δεσποτικῷ κατασεμνύνεσθαι δεῖν, ἀναγκαῖον ἦν ἅμα καὶ σοφὸν ἀναπεῖσαι, λέγων αὐτὸς δι᾽ ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι κληθήσεται ὄνομα καινὸν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς· χριστιανοὶ γὰρ ὠνομάσμεθα, καὶ τὸ ὄνομα τὸ καινὸν πεπλουτήκαμεν, οὗ δικαίως ἐστέρηνταί τινες τῶν ὀρθῶν τῆς ἐκκλησίας ἀποφοιτῶντες· καὶ προσκείμενοι πνεύμασι πλάνοις, καὶ ἀνοσίων τινῶν ψευδοδιδασκάλων τερατισμοῖς, τὸ αὐτῶν ἐσχήκασιν ὄνομα, καὶ μάλα εἰκότως· οὐ γάρ εἰσι τοῦ Χριστοῦ, τὴν κατ᾽ αὐτοῦ δυσφημίαν μερισάμενοι, καὶ εἰς διαφόρους δόξας τε καὶ γνώμας κατεσχισμένοι· καίτοι Χριστοῦ τοὺς ἰδίους κεκληκότος ἐν εἰρήνῃ· καὶ ὅτι εἷς ἔστιν αὐτὸς, καὶ οὐ μεμέρισται· ἓν οὖν οἱ πάντες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ, κατηρτίσμεθά τε πρὸς τοῦτο ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, συνδέντος ἡμᾶς εἰς ὁμοψυχίαν καθ᾽ ἕνωσιν τὴν πνευματικὴν τοῦ περὶ ἡμῶν λέγοντος τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, θέλω ὥσπερ ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν, οὕτως καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν. Cod f. 221 b

Μεμέρισται ὁ Χριστός; μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; v. 13.

Εἰ ἕτερος τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέτλη σταυρὸν, αὐτοῦ καὶ λεγώμεθα· Cod f. 222 b
καὶ εἰ βεβαπτίσμεθα τυχὸν εἰς τὴν ἑτέρου κλῆσιν, ἐκεῖνος ἡμᾶς ἐχέτω, καὶ αὐτὸν ἐπιγραφώμεθα σωτῆρα καὶ λυτρωτήν· εἰ δὲ Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ αὐτῷ καὶ μόνῳ συντεθάμ-

μεθα διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, πλουτείτω, φησὶ, τοὺς ἠγορασμένους αὐτός· σεσώσμεθα γὰρ δι᾽ αὐτοῦ τε καὶ παρ᾽ αὐτοῦ τεθεικότος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἰδίαν ψυχήν.

Cap. I, 17. Οὐ γὰρ ἀπέστειλέν με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ᾽ εὐαγγελίζεσθαι.

[illegible] Ἀπέσταλται μὲν ὁμολογουμένως διακηρύξων τοῖς ἔθνεσι τὸν Ἰησοῦν· ἀλλ᾽ ἔργον εἶναι φαμὲν τῆς ἀποστολῆς τὸ ὡς ἐν καιρῷ τε καὶ χρείαις πληροῦν, εἴτ᾽ οὖν ἕλοιτο καὶ τὸ βαπτίσαι τινάς· ἵνα δὲ μὴ τὸν τοῦ χρῆναι κηρύττειν καιρὸν ἑτέροις φαίνοιτο δαπανῶν σπουδάσμασι, παρεὶς εὖ μάλα τοῖς κατὰ χώρας καὶ πᾶσι τεταγμένοις εἰς ἐπισκοπὴν τὸ ὡς ἐν σχολῇ τοῦτο δρᾶν, εὐηγγελίζετο μᾶλλον αὐτὸς, ἅτε δὴ καὶ λόγου χρείαν πεπιστευμένος καὶ πολὺ λίαν ἠκριβωκὼς τὸ Χριστοῦ μυστήριον· ἀλλ᾽ ὥσπερ ὁ θεσπέσιος Στέφανος, καί τοι τραπεζῶν διάκονον προχειρισάμενος, οὐκ ἀπόπεμπτον ἐποιεῖτο τὸ χρῆναι μυσταγωγεῖν, οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος καί τοι τεθειμένος εἰς τὸ δεῖν εὐαγγελίζεσθαι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ἐπλήρου κατὰ καιρὸν καὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος χρείαν, προκειμένης ἐπ᾽ ἄμφω τῆς ἐξουσίας αὐτῷ, καὶ ἐξείργοντος οὐδενὸς εἴπερ ἕλοιτο τοῦτο δρᾶν.

v. 20. Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου;

[illegible] 225. Τοῖς μὲν μέγα φρονοῦσιν ἐπὶ σοφίᾳ κοσμικῇ καὶ τὴν πίστιν οὐ προσιεμένοις, δῆλον δὲ ὅτι τὴν εἰς Χριστὸν, μωρία τὸ εὐαγγέλιον· ἡμῖν δὲ οὐχ οὕτως, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· διατεθείμεθα γὰρ ὅτι δύναμις θεοῦ ἐστι, καὶ σωτηρίας ὁδὸς ἀποφέρουσα πρὸς ἁγιασμὸν, καὶ εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν παιδαγωγοῦσα σοφῶς δαψιλῶν κηρυγμάτων· οἶμαι δὲ ἔγωγε σοφοὺς νῦν αὐτὸν ἀποκαλεῖν τοὺς ῥήτορας, οἳ τῇ τῶν λόγων δεινότητι τὸ πιθανὸν ἀεὶ τῷ ψεύδει συμπλέκοντες, τῆς ἀληθείας αὐτῷ τὴν δόκησιν περιποιεῖν ἐσπούδαζον· γραμματέας δὲ οἶμαι τοὺς γραμματιστὰς ἤτοι γραμματικοὺς, οἷς ἦν ἔθος τὰς τῶν ποιητῶν περιεργάζεσθαι συγγραφὰς καὶ διερμηνεύειν τοῖς νέοις· συζητητὰς δέ φησι τοὺς λογομαχεῖν εἰωθότας καὶ ἀκριβείᾳ δῆθεν τῶν πραγμάτων βασανιστὰς, οἳ ταῖς τῶν ἐννοιῶν εὑρέσεσιν, ὡς ἐνὶ τὸ ἐφ᾽ ἑκάστῳ τῶν προκειμένων ἀδιαβλήτως ἔχειν δοκοῦν, ζητεῖν ὑποκρίνονται τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ᾽ οὔ τί πω ὀρθῶς, μᾶλλον δὲ εἰς ἅπαν ἡμελημένως· ἠγνοήκασι γὰρ τὸν τῶν ὅλων θεὸν, ὃς τόδε τὸ σύμπαν ἀπορρήτοις ἐνεργείαις ἀπονητὶ διεπήξατο, καὶ παρήνεγκεν εἰς τὸ εἶναι τὰ

οὐκ ὄντα πάντα, κατανεύσας μόνον· μεμώραται τοίνυν ἀληθῶς ἡ τοῦ κόσμου σοφία.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεὸν, Cap. I. 21
εὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.

Σοφίαν θεοῦ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὀνομάζει σύνεσιν καὶ τὴν εὐ- Cod. f. 225 b.
γλωττίαν, ἤτοι αὐτὸ τὸ τῆς λέξεως ἀνθηρόν· ἵνα διδάξῃ ὅτι νοῦ ποιητὴς ὁ θεὸς καὶ φρονήσεως χορηγὸς καὶ εὐγλωττίας, καὶ εἴ τινες αὐτοῖς ἐχρήσαντο ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν· μωρίαν δὲ τοῦ κηρύγματος, τῶν λέξεων τὴν ἁπλότητα λέγει· ἰδιῶται μὲν γὰρ τῷ λόγῳ γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, πλούσιοι δὲ τῇ γνώσει. (1)

Ἐπειδὴ καὶ ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσι. v. 22.

Κατ' ἄμφω ἀληθὴς ὁ τοῦ Παύλου λόγος· ἐξελαύνοντος γάρ ποτε Cod. f. 226
τοῦ Χριστοῦ τῶν ἱερῶν περιβόλων τοὺς πωλοῦντας τὰ πρόβατα καὶ τὰς βοῦς, τρυγόνας τε καὶ περιστερὰς, καὶ φάσκοντος μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου οἶκον ἐμπορίου, ἀντεφέροντο λέγοντες· τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ὅτι ταῦτα ποιεῖς; καὶ, τίς ἔδωκέν σοι τὴν ἐξουσίαν ταύτην; προσῄεσαν δὲ καὶ τῶν γραμματέων τινὲς μετὰ πλείστην ὅσην σημείων ἐπίδειξιν φιλοκακούργως λέγοντες· διδάσκαλε θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν· ὀλίγου τοίνυν παντελῶς ἀξιοῦντες λόγου τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς, δι' ὧν ἦν εἰκὸς αὐτοὺς δύνασθαι μαθεῖν ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ Χριστὸς, θεοσημείας ἐζήτουν· ὅθεν ἔλεγεν ὁ σωτὴρ τοῖς ἀποσταλεῖσιν ὑπὸ Ἰωάννου· ἀπελθόντες ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε· τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι κ. τ. λ. Καὶ οἱ ἕλληνες τὴν ἐν λέξει τε καὶ λόγοις ζητοῦντες λαμπρότητα, ἡγοῦνται δὲ καὶ μωρίαν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν τρόπον, καὶ φασί· τί γὰρ ὅλως ἔδει θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν τὸν ἐκ θεοῦ λόγον, θελήσει καὶ νεύματι κατορθοῦν ἰσχύοντα τὰ κατὰ γνώμην αὐτῷ, γενέσθαι ἄνθρωπον καὶ ὑπομεῖναι θάνατον; πῶς δ' ἂν γένοιτο, φασὶν, ἀποτεκεῖν παρθένον; πῶς δὲ καὶ ἀναστήσεται τὸ θανάτῳ κατεφθαρμένον; ἀλλ' οὐδὲν αὐτοὺς ἀπεικὸς τοιαῦτα λέγειν· ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν, ἀλλ' ἡμῖν θεοῦ δύναμίς ἐστι καὶ σοφία· σέσωκε γὰρ δι' αὐτοῦ τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, ὡς διὰ δυνάμεως τῆς ἐνούσης αὐτῷ φυσικῶς, καὶ τῆς ἀποῤῥή-

(1) Leguntur haec pleniora in Oecumenii catena p. 426.

του σοφίας τῆς ἑαυτοῦ δηλονότι· σοφία γὰρ καὶ δύναμις τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱός. δι᾽ ἧς τὰ πάντα παρῆκται πρὸς γένεσιν, καὶ πεποιημένα σώζεται· καὶ εἰ δή τις, φησὶν, ἕλοιτο ταῖς ἀνθρώπων δυνάμεσιν ἀντεξετάσαι τὴν ἐν θεῷ. καταθρήσει δὴ πάντως ὅτι τὸ δοκοῦν τῶν θείων ἔργων ὡς ἐν ἀσθενείᾳ πεπράχθαι τυχὸν, καὶ οἷον οὐχ ὅλῃ δυνάμει τοῦ πεποιηκότος. ἁπάσης ἐστὶν ἐπέκεινά τε καὶ ἄμεινον τῆς ἀνθρωπίνης ἰσχύος· καὶ αὐτὸν δὲ τουτονὶ τὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας νοήσεις. ὅτι τὸ μωρὸν [θεοῦ] εἶναι δοκοῦν, σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· οἱονεὶ πρὸς τὰ μεγέθη καὶ κάλλη τῶν στοιχείων οὐρανοῦ τε φημὶ καὶ ἡλίου καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων καὶ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ τῶν ἄλλων συγκρίναι τὶς βούλοιτο τὰ μικρὰ τῶν κτισμάτων καὶ ἐλάχιστα. ὀλίγη παντελῶς ἡ ἐν τούτοις εὑρεθήσεται δύναμίς τε καὶ σοφία, καὶ ὡς ἀπό γε τοῦ ἡττῆσθαι . . . τις εἶναι δόξειεν· ἀλλ᾽ οὐκ ἂν γένοιτό τις τῶν ἐν ἡμῖν οὐδὲ τῶν οὕτως . . . ἐργάτης· ἀληθῶς οὖν, ὅτι τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν, καὶ τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· ἔχει τοίνυν τὸ πάνσοφον ἡ οἰκονομία· βεβασίλευκε γὰρ συνετῶς ἁπάσης τῆς ὑπ᾽ οὐρανὸν ἐν σοφίᾳ Χριστός.

Cap. II. 1. Καταγγέλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ θεοῦ.

Cod. f. 229. Μαρτύριον τοῦ θεοῦ φησι τὸν Χριστόν· μεμαρτύρηκε γὰρ ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἐπ᾽ αὐτῷ λέγων· οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα.

v. 3. Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ κ. τ. λ.

Cod. f. 229. b. Καί τοι γὰρ οὕτω μετρίᾳ χρησάμενος ὑφηγήσει, ἐδεδίειν σφόδρα, φησὶ, μὴ ἄρα πως ἀμείνους τῆς ἐνούσης ἡμῖν εὑρισκόμενοι διανοίας, ὀνήσειαν μὲν οὐδὲν, ἀδικήσειαν δὲ μᾶλλον· τοῖς γὰρ νηπίοις τὴν φρένα τρυφερός τε καὶ εὐαφὴς πρέποι ἂν εἰς εἴδησιν λόγος· τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφὴ τῶν διὰ τὴν * ἐξ ὧν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ· γέγονε τοίνυν, φησὶν, ὡς ἐν ἀσθενείᾳ πολλῇ, καὶ οὐκ ἐν ὅλῃ δυνάμει τοῦ μυσταγωγοῦ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος· οὔτε μὴν ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης, ἀλλ᾽ ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἐν δυνάμει θεοῦ· τῷ γὰρ κηρύγματι προσεπῆγον οἱ ἀπόστολοι καὶ θεοσημείας ἀπόδειξιν ἐναργῆ, τὸ χρῆμα ποιούμενοι τὸ

* ita cod.

χρῆναι πιστεύειν ὅτι θεὸς ἐν τούτοις διὰ τοῦ πνεύματος καὶ δι' αὐτῶν μεμαρτύρηται τῶν πραγμάτων· ὡς ἀῤῥήτῳ τινὶ καὶ ἀφράστῳ δυνάμει τε καὶ ἐνεργείᾳ χρώμενοι, καὶ κατορθοῦν εὐκόλως τὰς τερατουργίας· τὰ μὲν γὰρ ἑλλήνων μυθάρια δέοιντ' ἂν εἰκότως τοῦ συνασπίζοντος λόγου, καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς ἀκαλλὲς οἱονεὶ περιστέλλοντος· ἀποχρῆ γε μὴν τῷ θείῳ κηρύγματι ψιλός τε καὶ εὐαφὴς καὶ ὡς ἐν δυνάμει θεοῦ μαρτυρούμενος λόγος.

Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Cap. II. 8.

Ἔχει πολὺ τὸ εἰκὸς ὁ λόγος· τεθριάμβευκε γὰρ ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ ἰδίου σταυροῦ τὰς πονηρὰς καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις, προσηλώσας τῷ ξύλῳ τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, ἀπεσόβησεν τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος τὸν σατανᾶν, κατήργηκε τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, ἀνῄκας τοῖς κάτω πνεύμασι τὰς ᾅδου πύλας, καθεῖλε τοῦ θανάτου τὸ κράτος· εἶτα πῶς οὐκ ἀπηχθημένον τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσίν ἐστι τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος; οὐκ ἂν ἐσταύρωσαν, εἴπερ ᾔδεσαν ἀκριβῶς αὐτὸν ὄντα τὸν λυτρωτὴν καὶ τῆς δόξης κύριον· ὅτι γὰρ διαβολικῆς ἀγριότητος ἔργον ἦν τὸ διὰ τῆς ἰουδαίων ἀπονοίας σταυροῦσθαι Χριστὸν, παρέδειξεν ἐναργῶς ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης εἰπὼν περὶ τοῦ Ἰούδα, μετὰ γὰρ τὸ ψωμίον, φησὶν, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ σατανᾶς, ὃς οὐκ ᾔδει θεὸν ὄντα τὸν Ἰησοῦν· εἰ γὰρ καὶ ἔγνω καὶ ἐπέπειστο, πῶς ἐπείραζεν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ λέγων, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται; γέγονε ὁμολογουμένως καὶ αὐτῷ τῷ σωτῆρι σπουδὴ τὸ λαθεῖν τοὺς ἄρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου, ἵνα καὶ πάθοι λαθὼν καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι κατακτήσηται τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἑαυτῷ τε καὶ τῷ ἰδίῳ πατρί. Cod. f. 230. b

Καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. v. 10.

Βάθη τοῦ θεοῦ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἡ κεκρυμμένη καὶ ἀπόθετος γνῶσις, ἣν εἰδὸς τὸ πνεῦμα ταῖς τῶν ἁγίων ἀποκαλύπτει ψυχαῖς, θεῖόν τινα νοῦν ἀποφαῖνον τὸν ἐν αὐτοῖς. (1) Cod. f. 232. b.

Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος. v. 14.

Ψυχικός ἐστιν ὁ κατὰ σάρκα ζῶν καὶ μήπω τὸν νοῦν φωτισθεὶς διὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μόνην τὴν ἔμφυτον καὶ ἀνθρωπίνην σύνεσιν ἔχων, ἣν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς ἐμβάλλει ὁ δημιουργός. Cod. f. 234.

(1) Aliis verbis recitatur brevis hic locus apud Oecum. caten. p. 434.

Cap. II. 15. Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα.

Cod. [illegible] Ὁ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα καὶ οἷον καταλεπτύνει ταῖς ἀκριβείαις, ἀνακρίνεται δὲ ὑπ᾽ οὐδενὸς αὐτός· ὅτι δὲ τοῖς λεγομένοις εἶναι ψυχικοῖς, δεῖ δὴ πάντως εἰς ὄνησιν καὶ παιδαγωγίαν πνευματικῶν διδασκάλων, καθίστησιν ἐναργὲς προστιθείς τε καὶ λέγων· τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ὅμοιον ὡσεὶ λέγοι, τὸν ψυχικὸν ἄνθρωπον συμβιβάσειεν ἂν οὐδεὶς, εἰ μὴ νοῦν ἔχοι Χριστοῦ· τὸ δὲ συμβιβάσαι φησὶν ἀντὶ τοῦ νοῆσαι παρασκευάσει· καὶ τίνες ἂν εἶεν οἱ νοῦν ἔχοντες κυρίου, πάλιν αὐτὸς παρέδειξεν εἰπὼν, ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, τουτέστι τὸ πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν ἁγίοις, καὶ ἐκκαλύπτον αὐτοῖς μυστήρια, καὶ θεῖόν τινα νοῦν ἀποφαῖνον τὸν ἐν αὐτοῖς.

Cap. III. 10. Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα.

Cod. f. 237. b Ἐπειδὴ οἶκον ὠνόμασεν θεοῦ τοὺς πεπιστευκότας, θεμέλιον εἰκότως ὀνομάζει Χριστόν· αὐχεῖ δὲ ὁ Παῦλος τὸ πρῶτος εἶναι τῶν ἄλλων, καὶ οἷόν τις ἀπαρχὴ τῶν εὐαγγελισαμένων αὐτοῖς τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὅς ἐστι θεμέλιος ἀκατάσειστος, ἀνέχων τοὺς ἐποικοδομουμένους αὐτῷ, καὶ ναοὺς ὑποφαίνων, συναρμολογουμένους τε ἀλλήλοις διὰ τῆς πίστεως καὶ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριτι συμβαίνοντος εἰς ὁμοψυχίαν· περὶ τούτου τοῦ θεμελίου ἔφασκεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ διὰ προφήτου· ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν λίθον πολυτελῆ ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ᾽ αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ· τεθεικέναι τοίνυν ὁ Παῦλος εὖ μάλα φησὶ τὸν θεμέλιον αὐτὸς, καὶ δύνασθαι μὲν ἑτέρους ἐπεργάζεσθαί τε καὶ οἰκοδομεῖν, οὐ μὴν ἔτι καταθεῖναι καὶ ἕτερον παρὰ τὸν ἤδη κείμενον· οὐ γάρ ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς· εἷς γὰρ θεὸς καὶ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι᾽ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι᾽ αὐτοῦ, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας· εἴ τις οὖν ἀρνεῖται τὸν θεμέλιον καὶ παραιτεῖται τὴν πέτραν, οὐκ οἰκοδομεῖ ἐπ᾽ αὐτῇ ἀλλ᾽ εἰς τὴν ἄμμον· ταύτῃ τοι καὶ λίαν εὐκόλως κατασεισθήσεται· ὃ γὰρ μὴ ἀνέχῃ Χριστὸς, τοῦτο δὴ πάντως κινηθήσεται, οὐχ ἑδραίαν ἔχων τὴν στάσιν.

Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. Cap. IV. 19.

Τίς ἡ ὄνησις λέξεως λαμπρᾶς ἐχούσης τῶν ἀγαθῶν οὐδὲν, ὁποῖα ἡ τῶν ἑλλήνων ἐστίν; ἡ δέ γε τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἁπλὴ μέν ἐστι καὶ κατειθισμένη, πλουσίως γε μὴν ὀνίνησι καὶ ἀποφέρει λαμπρῶς εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθῆ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος θεοῦ· ἀποτελεῖ δὲ πρὸς τοῦτο καὶ παντὸς ἄξια . . . τοῦ πράγματος ἐπιμελητάς· οὗ δὴ γεγονότος, καταπλουτήσειεν ἄν τις καὶ τῶν διὰ πνεύματος χαρισμάτων τὴν ἀξιόληπτον χάριν· οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἐν δυνάμει· τὸ δὲ ἐν δυνάμει νοήσεις, εἰ μὲν ἐπ' αὐτῶν φέροιτο τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὡς ἐν ἰσχύϊ τε καὶ ἐνεργείᾳ τῇ διὰ τοῦ πνεύματος, καθ' ἣν εἰσὶ καὶ θαυματουργοί· εἰ δ' ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν, ὡς ἐν δυνάμει ζωῆς τῆς ἁγίας καὶ εἰλικρινοῦς ἐκδέξῃ τὸ εἰρημένον. Cod. f. 248. b.

Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ; V. 21.

Βούλεσθε, φησὶν, σοφὴν ἐπίπληξιν οἷα τινὶ ῥάβδῳ ἐπαγάγω τοῖς ἡμαρτηκόσιν; ἢ ἐν πνεύματι πραΰτητος καὶ ὡς ἐν ἀγάπῃ προσενεχθεὶς παραδράμω σεσιγηκώς; ἀλλ' ἦν ἄμεινον αὐτοῖς ἡ ἐπίπληξις ἅμα κόπτουσα τὸ δεινὸν καὶ τὸ ῥᾴθυμον καὶ τῆς τοιαύτης παρανομίας τὴν ἐπιχείρησιν· περὶ ἧς καὶ ἡ θεόπνευστος ἔφη γραφὴ περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ φωνῆς Ἰωήλ· καὶ υἱὸς καὶ πατὴρ αὐτοῦ εἰσεπορεύοντο πρὸς τὴν αὐτὴν παιδίσκην, ὅπως βεβηλώσωσι τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ αὐτῶν· ταύτην φησὶ τὴν πορνείαν οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσίν ἐστιν ἀκοῦσαι· Θησέα γὰρ ἠκηκόει που κατὰ τὸ εἰκὸς τεθηγμένον ἐπὶ τῷ ἰδίῳ παιδὶ, ἐπαρασάμενόν τε αὐτῷ, καὶ δὴ ἀπεκτονότα διαβεβλημένον ἐκ μητρυιᾶς· καὶ ἑτέρους τινὰς ἐπὶ τοιοῖσδε αἰτιάμασι ταῖς τῶν ποιητῶν εὐστομίαις κατεσκωμμένους. Cod. f. 249.

Κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων; Cap. VI. 1.

Ἁγίους καλεῖ τοὺς ἡγιασμένους ἐν πνεύματι, ἀδίκους δὲ τοὺς οὔπω πεπιστευκότας ὡς ἑτοιμότατα λίαν πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἰόντας τῶν κακῶν· ἀνεπιτήδευτον γὰρ τῶν ἀτόπων οὐδὲν τοῖς οὔπω τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς εἰδόσι θεόν. Cod. f. 253.

Οὐκ οἴδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; μή τί γε βιωτικά; V. 2.

Εἰ δὲ ἔτι φιλονεικοῖεν τινὲς ἱερέας λέγειν αὐτὸν, ἐρώμεθα ποίους ἱερέας, τοὺς βιωτικῶς περιπατήσαντας πάντως; πῶς οὖν φησιν ἀγγέλους κρινοῦμεν, μή τί γε βιωτικά; πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν βιωτι- Cod. f. 253. b. In marg. Ὠριγένους ὁμοίως καὶ Κυρίλλου.

κὼν τιθεὶς τοὺς ἀγγέλους εἰκότως, ἅτε τῆς τούτων χρείας ἐκτὸς γενομένους διὰ τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχήν.

Cap. VI. 4. Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε.

Cod. f. [illegible] b. Μικρὸν κομιδῆ καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξιον τοῖς ἄγαν ἐπιεικέσιν ἐν ἐκκλησίᾳ τὸ κρίνειν ἐστὶ τὰ βιωτικά· πεπαιδεύμεθα δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ κυρίου· προσῄει μὲν γάρ τις αὐτῷ λέγων, διδάσκαλε εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν· ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· ἄνθρωπε, φησὶ, τίς με κατέστησε κριτὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς; πρέποι γὰρ ἂν μᾶλλον καὶ νουνεχεστέροις ἐν ἐκκλησίᾳ τὸ κρίνειν τὰ πνευματικὰ, τὸ βασανίζειν εὐτέχνως τὸν περὶ πίστεως λόγον· ἐνηρίθμηται δὲ τοῦτο τοῖς ἄνωθεν καὶ διὰ τοῦ πνεύματος ἀγαθοῖς· δίδοται γάρ τισι λόγος σοφίας καὶ λόγος γνώσεως, ἑτέροις δὲ καὶ διάκρισις πνευμάτων.

v. 15. Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστιν;

Cod. f. 257. b. Πῶς ἂν εἶεν μέλη Χριστοῦ τὰ ἡμῶν; ἔχομεν αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς αἰσθητῶς τε καὶ νοητῶς· κατοικεῖ μὲν γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ

De eucharistia τοῦ πνεύματος, ΜΕΤΕΣΧΗΚΑΜΕΝ ΔΕ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΥΤΟΥ ΣΑΡΚΟΣ, ἡγιάσμεθά τε διττῶς· καὶ κατῴκηκεν ἐν ἡμῖν ὡς ζῶν καὶ ζωοποιὸς, ἵνα τὸν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἐπισκήψαντα θάνατον καταργήσῃ δι' ἑαυτοῦ· εἰ τοίνυν αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ἡμεῖς ἄρα ἐσμὲν οἱ καθ' ἕκαστα μέλη· ὅτ' ἂν οὖν εἰς ἀτόπους ἡδονὰς καταπίπτωμεν, τότε δὴ τότε πλημμελήσομεν εἰς αὐτὸν, οὗ γεγόναμεν μέλη· πόρνοις γὰρ ὥσπερ τὰ αὐτοῦ χαριούμεθα.

v. 16. Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη;

Cod. f. 258 Τὰ μέλη τοῦ σώματος ἡμῶν διὰ τῆς ἁγνείας, Χριστοῦ μέλη μεμενηκότα, μεθέξουσι πάντως τῆς παρ' αὐτοῦ ζωῆς τε καὶ δόξης· μετασχηματίσει γὰρ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· εἰ δὲ δὴ γένοιτο πόρνης μέλη, πῶς ἂν λάβοι τὸν μετασχηματισμὸν καὶ τὴν τῆς πρὸς αὐτὸν συμμορφίας λαμπρότητα νοητήν;

v. 19. Οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός ἐστιν;

Cod. f. 259. b. Κατῴκηκε γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ τῆς υἱοθεσίας πνεῦμα, τουτέστι τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ κράζομεν ἀββᾶ ὁ πατήρ· ἠγοράσμεθα δὲ καὶ τιμῆς, τεθεικότος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἰδίαν ψυχὴν τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χρι-

σλοῦ· ἐσμὲν οὖν ἄρα ναοὶ θεοῦ ζῶντος. ἐναυλίζεται γὰρ ἡμῖν δι' ἁγίου πνεύματος Χριστὸς, ἔχων ἐν ἰδίᾳ φύσει καὶ τὸν ἐξ οὗ πέφηνεν οὐσιωδῶς πατέρα καὶ θεόν· ἔφη γὰρ αὐτός· ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα· ἀπέστω δὴ οὖν τῶν ἡμετέρων διανοιῶν ὡς ἀπὸ ναοῦ θεοῦ ἡ κάκοσμος ἡδονή. ἀναφοιτάτω δὴ μᾶλλον καθάπερ ἐν τάξει θυμιαμάτων τῆς ἐγκρατείας ἡ εὐοσμία. καὶ παραστήσωμεν τὰ σώματα ἡμῶν θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ θεῷ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν· ἠγοράσθημεν γὰρ οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι, κατὰ τὸ γεγραμμένον· οὐκοῦν τῷ πριαμένῳ δουλεύσωμεν, αὐτῷ παραστήσωμεν ἑαυτοὺς εἰς ὑπακοήν. καὶ τὰ μέλη ἡμῶν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ θεῷ· γέγραπται γὰρ ὅτι, τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ ἀλλὰ τῷ κυρίῳ, καὶ ὁ κύριος τῷ σώματι· ὅτ' ἂν τοίνυν τηρῶμεν τὰ μέλη τοῦ σώματος, τὸν ἐκ τῆς φιλοσαρκίας οὐκ ἔχοντα μολυσμὸν, τότε καὶ ὁ κύριος ἔσται τῷ σώματι· κατοικεῖ γὰρ ἐν ἁγίοις ἅγιος ὢν κατὰ φύσιν ὡς θεός.

Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις· καλὸν αὐτοῖς ἐστιν, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. Cap. VII. 8.

Ἐλαφροὶ καὶ εὐπάροιστοι κατεφωρῶντο λίαν εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν σφίσι καθ' ἡδονὴν οἱ ἐξ Ἰσραήλ· ταύτῃ τοι δικαίως τὸ χρῆναι γνωμοδοτεῖν παρῄρηντο νόμῳ· ἐπ' αὐτῶν γάρ, φησιν, οὐκ ἔστιν προσθεῖναι, καὶ ἀπ' αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἀφελεῖν· οἱ δέ γε τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων εἰσηγηταὶ βεβηκότα τὸν νοῦν ἔχοντες εἰς τὸ ἀγαθὸν, καὶ αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐσχηκότες λαλοῦντα Χριστὸν, ἐθαρσήθησαν εἰκότως ἐπ' ἐξουσίας ποιεῖσθαι πολλῆς τοὺς τῆς ὑφηγήσεως λόγους. κἂν εἰ μή τι κέοιτο τῶν πρακτέων παρά γε τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν· τοιοῦτός τις ὑπάρχων καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος, λέγω δὲ, φησὶ, τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγὼ, καὶ τὰ ἑξῆς· ἔνθα μὲν γὰρ οὐ θεῖος ἡμῖν νόμος, τὸ λέγω τέθεικεν· οὗ δὲ Χριστὸς ὁ προστάττων ἦν, τὸ παραγγέλλω, φησὶ, προσεπάγων εὐθὺς τὸ, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κύριος· τί δὲ ἄρα παρῶπται τῶν ἀναγκαίων νομοθετοῦντι Χριστῷ; ἐπινοοῦσι δέ τι τὸ ἄμεινον οἱ μυσταγωγοί; καί τοι πῶς οὐκ ἀμαθὲς καὶ ἀπόπληκτον παντελῶς τὸ μὴ ἀρτίως ἔχειν οἴεσθαι τὰ παρὰ Χριστοῦ; τί οὖν ἐροῦμεν; οὐκ ἀπέφησεν τὸν γάμον τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεσπέσιον κήρυγμα, ἐπιμετροῦντος οἶμαί που τοῦ θεοῦ τῇ

Cod. f. 263 b

ἀνθρώπου φύσει τὴν ἐντολήν· ἔφη γὰρ τοῖς πειράζουσι φαρισαίοις ὁ κύριος ἐρωτήσασιν αὐτὸν εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, ὅτι ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας. ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι· πρὸς ταῦτα λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί· εἰ οὕτως ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ αἰτία μετὰ τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει γαμῆσαι· ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵ τινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵ τινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵ τινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω· προὔθηκε γὰρ τοῖς ἐθέλουσι κατορθοῦν, οὐ μὴν ὑπήγαγε νόμῳ, ὅτι μὴ πάντας ἠπίστατο τῶν τῆς σαρκὸς κινημάτων κατευμεγεθεῖν δύνασθαι.

Καὶ τοῦτο εἰς ἅπαν ἔχει τι τοιοῦτον καὶ ἡ κατὰ νόμον σκιά· προστέταχε μὲν γὰρ τοὺς τῶν θυσιῶν ποιεῖσθαι τρόπους εἰς δόξαν θεοῦ, τοῦτο μὲν ὑπὲρ ἁμαρτίας καὶ ἀγνοημάτων, τοῦτο δὲ εἰς καθαρισμὸν καὶ ἀπόρριψιν ῥύπου, καὶ μὴν καὶ τὰς ἐν σαββάτῳ τὰς κατὰ νουμηνίαν, τὰς ἐν ταῖς ἑορταῖς· ἠφίει γε μὴν πρὸς τούτοις καὶ ἑκουσιάζεσθαι τινάς. τουτέστι προσκομίζειν θεῷ· τὰ ἑκούσια δὲ ταῦτα ἦσαν τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον, ὡς ἐξ ἀγαθῆς καὶ φιλοθέου φιλοτιμίας καρποί· ἀλλ' ἦν μὲν οὐ θέμις τῶν ἐν νόμῳ διατεταγμένων ῥαθυμῆσαι θυσιῶν· ἐπαίνου γε μὴν ἀξίους ἡγεῖτο θεὸς τοὺς προστιθέντας ἐκείνοις τὰ οἴκοθέν τε καὶ ἀπὸ γνώμης ἰδίας· τοῦτό τοι καὶ νῦν ἐξῳκονομῆσθαι φαμέν· οὐκ ἀπέφησε μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς τὸ εἴπέρ τις ἕλοιτο καὶ τῆς κατὰ νόμον ἅπτεσθαι κοινωνίας· κατορθοῦν δὲ τὸ μεῖζον ἡμᾶς ἀπείρξειεν ἂν οὐδὲν, εἰ τῆς εἰς λῆξιν εὐκλείας μεταποιεῖσθαι σπουδάζομεν· ἄριστα οὖν ὁ Παῦλος λέγει μὲν τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις. καλὸν αὐτοῖς ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ· τοῖς δὲ γεγραμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ ἀλλ' ὁ κύριος, καὶ τὰ ἑξῆς· παρακομίζει δὲ εἰς ὑποτύπωσιν τῆς ἐξειλεγμένης καὶ ἀπερισπάστου ζωῆς τὰ καθ' ἑαυτὸν, πάντως που τὴν ἀγαμίαν τοῦ ἑτέρου προθείς· οὐκοῦν εἰ καὶ ἀπεδύσατό τις τὸν τοῦ νόμου ζυγὸν, μενέτω φησὶν ἐν ἐγκρατείᾳ· κληρονομήσει γὰρ οὕτω τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· καὶ πιστώσεται λέγων ὁ τῶν στεφάνων διανομεύς· τάδε λέγει κύριος τοῖς εὐνούχοις· ὅσοι ἂν φυλάξωνται τὰ σάββατά μου, καὶ ἐκλέξωνται ἃ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ ἐν τῷ

τείχει μου τόπον ὀνομαστὸν, κρεῖσσον υἱῶν καὶ θυγατέρων ὄνομα αἰώ-
νιον δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει.

Οὐκοῦν τῆς ἐγκρατείας ἀξιόληπτος ὁ μισθός· τοῖς γε μὴν ἤδη τῷ
γάμῳ κατειλημμένοις, ἀποφοιτᾷν οὐκ ἀφίησι τῆς ἅπαξ συνῳκισμένης,
ἵνα μὴ θορύβων ἔμπλεων τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν τὸ σωτήριον ἀποφήνῃ κή-
ρυγμα· οὐκ ἐπαινοῦντος τὸ χρῆμα τοῦ πάντων σωτῆρος Χριστοῦ, εἰ
καὶ ὁ νόμος οἰκονομικῶς ἐφῆκε τοῖς ἀρχαιοτέροις τοῦτο ποιεῖν διὰ
τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν, καθά φησιν αὐτὸς ὁ σωτήρ· ὅτι δὲ ἀσφα-
λέστεροί τε καὶ ἀλκιμώτεροι τῶν ἀρχαιοτέρων οἱ ἐν Χριστῷ, κἀντεῦ-
θεν ἰδεῖν τοῖς ἐθέλουσι ῥᾷον· ὁ μὲν γὰρ νόμος τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπέ-
φησε τὸ δεῖν ἀλλοφύλοις συνιέναι τε καὶ γαμικῶς ἀναπλέκεσθαι· ἡμῖν
δὲ ὁ Παῦλος, εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ τὰ ἑξῆς.
Ἐκείνοις μὲν γὰρ ὁ νοῦς ἦν σαθρὸς καὶ σεσαλευμένος, ἡμεῖς δὲ οὐχ Cap. VII. 12. Cod. f. 264
οὕτως· κεχρίσμεθα γὰρ εἰς υἱοθεσίαν τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ κατῴ-
κηκεν ἐν ἡμῖν ὁ Χριστός· βεβηκότες δὴ οὖν οὕτως πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν
ἀγαθῶν, δεδίαμεν κατ᾽ οὐδένα τρόπον τὸ συνεῖναί τινι τῶν ἀπίστων
ἔτι· τεθαῤῥήκαμεν δὲ μᾶλλον ὅτι σαγηνεύσομεν εἰς εὐσέβειαν, καὶ
οὐχ ἡμεῖς τῆς ἐνούσης ἐκείνοις ἀμαθείας ἐσόμεθα θήραμα· καὶ εὐλο-
γοῦμεν μᾶλλον τοὺς οὔπω πιστεύσαντας, ἢ μολυνόμεθα παρ᾽ αὐτῶν·
ἡγίασται γάρ, φησιν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί· οὕτως εἰσὶν
ἅγια καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν, νικῶντος πάντος που τοῦ ἐν τοῖς πιστεύου-
σιν ἁγιασμοῦ τῶν οὔπω πεπιστευκότων τὸν ῥύπον· εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χω-
ρίζεται, φησὶν, χωριζέσθω· οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν
τοῖς τοιούτοις· οἰχέσθω γὰρ, εἰ δοκεῖ, τοῦ ἁγιάζοντος ὁ μεμολυσμέ-
νος, γνώμης ἰδίας ὀψώνιον ἔχων τὴν ἔν γε τούτῳ ζημίαν· ἀνυπαίτιος
δὲ παντελῶς ὁ ταῖς θείαις ἑπόμενος ἐντολαῖς· εὐλογηθήσεται γὰρ ὡς
εὐήνιος παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ.

Δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω. v. 21.

Τινὲς ὡς εἰκὸς τῶν ἐκ περιτομῆς διελογίζοντο καθ᾽ ἑαυτοὺς, πῶς Cod. f. 267. b
ἐσόμεθα δεκτοὶ καὶ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴν τιμήσομεν, ἔχοντες ἤδη τὴν
περιτομήν; δεήσει τάχα που καὶ ἐπισπᾶσθαι, τουτέστι παλινδρομεῖν
εἰς ἀκροβυστίαν, καὶ τὴν τῆς σαρκὸς καταβιάζεσθαι φύσιν· οἵ γε μὴν
ἐξ ἑλληνικῆς ἐρχόμενοι πλάνης, παρὰ τῶν ἔτι τὴν ἐν νόμῳ τιμώντων
σκιὰν τάχα που μανθάνοντες, ὡς ἔστι χρῆμα τίμιον ἡ περιτομὴ, καὶ

πᾶσιν ἁγίοις τετηρημένον. καί τοι τὴν πίστιν ἔσθ᾽ ὅτε παραδεξάμενοι, ἐπετελοῦντο σαρκί. καθάπερ ἀμέλει καὶ τῶν ἐν Γαλατίᾳ τινές. οἷς καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐπιπλήττει λέγων· ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; ἔδει τοίνυν σαφεῖ καὶ ἐναργεστάτῳ κηρύγματι τῆς ἀληθείας αὐτοῖς ἀνευρῦναι τὴν ὁδόν. καὶ ὡς ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι τῶν ἄλλων ἐντολῶν τοῦ θεοῦ ἐστερημένη· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστι μὴ εὐαγγελικῷ βίῳ κεκοσμημένη· προσήκει τοίνυν τὸν κεκλημένον ἐν τῇ κλήσει μένειν ὅπως ἂν ἔχοι σχήματος· μέλλουσι δὲ ἀναγκαίως ἐπὶ τὸ χρῆναι πάλιν δυσφημίαν ἑτέραν μονονουχὶ ἀποσοβεῖν τοῦ θείου κηρύγματος· πνεῦμα μὲν γὰρ δουλείας ἦν ἐν τοῖς ὑπὸ νόμον· τί δὲ θέσπισμα τὸ εὐαγγελικόν; τῆς υἱοθεσίας τὸ πνεῦμα τοῖς πιστεύειν ἐθέλουσιν ἐνίεσθαι φησίν, οὐκ ἔτι καλοῦν εἰς δουλείαν, ἀλλ᾽ εἰς ἐλεύθερον ἀξίωμα· οὐκοῦν κεκλημένοι διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐλευθερίαν τινὲς τὴν πνευματικήν, τῆς κατὰ σάρκα δουλείας ἀποφοιτᾶν ἐπεχείρουν· οἷς καὶ δι᾽ ἑτέρων ἐπιστέλλων, φησί, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί· παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς καὶ διὰ τούτων αὐτῶν λέγων. δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω· ἀλλ᾽ εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι· τουτέστι κἂν εἰς τὸν τῆς δουλείας τῆς κατὰ σάρκα ζυγὸν ἐπηρτημένον ἔχων ἐκλήθης διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐλευθέραν υἱότητα, κἂν εἰ τῆς θείας φύσεως γέγονας κοινωνός, ἄμεινον ἔσο μικροψυχίας, οὐκ ἄμισθον εὑρήσεις τὸν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ πόνον· δεῖ γὰρ πάντως τοὺς πεπονθότας ἔκ τινος πλεονεξίας τὴν δουλείαν, ἀποφορτίσασθαι τὸ κακόν, μεταστοιχιοῦντος ἅπαντα κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς τοῦ κυρίου· ἐλευθέραν γὰρ τὴν φύσιν ὁ δημιουργὸς πεποίηται· καὶ οὕτως ἔσται, ὡς ἔφην, κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα· καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὁ ἱερεύς, καὶ ὁ παῖς ὡς ὁ κύριος, καὶ ἡ θεράπαινα ὡς ἡ κυρία, κατὰ τὴν Ἡσαΐου προφητείαν· οὐκοῦν κἂν εἰ δύναιο, φησίν, ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι· καὶ γάρ ἐστιν, ὡς ἔφην, οὐκ ἀκερδὴς ὁ ζυγὸς τοῖς ἀγαθῇ κεχρημένοις εὐνοίᾳ καὶ ὀρθῶς ἐν αὐτῷ διαγεγονόσιν· ἄλλως τε, φησίν, οὐκ ἂν εἴη τῶν ἐνδεχομένων ἀνθρώπους ὄντας ἡμᾶς τὸ τῆς δουλείας ὄνομα φυγεῖν· δοῦλον γὰρ ἅπαν ἐστὶ τὸ πεποιημένον· ὥστε καὶ ὁ δοῦλος ἀπελεύθερός ἐστι Χριστοῦ, δοῦλος δὲ πάντως καὶ ὁ κεκλημένος εἰς ἐλευθερίαν, καθά φησιν ὁ ψαλμός, ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά.

Ἀποφαίνει γε μὴν ὁ μυσταγωγὸς καὶ καθ᾽ ἕτερον τρόπον ὠφελουμένους Χριστῷ τοὺς δι᾽ αὐτὸν σεσωσμένους· ταύτῃ τοι, φησὶ, τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων· ἠγοράσμεθα μὲν γὰρ τιμῆς ὁμολογουμένως τεθεικότος ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἴδιον αἷμα τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ἐξῃρήμεθα δὲ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας, τῆς τῶν δαιμονίων ὠμότητος, κεκλήμεθα δὲ πρὸς ἐλευθερίαν διὰ Χριστοῦ· οὐκοῦν ὡς ἠγορασμένοι, καὶ τῷ πριαμένῳ τὴν ἑαυτῶν ὀφείλοντες ζωὴν, μὴ γίνεσθε, φησὶ, δοῦλοι ἀνθρώπων· καὶ οὔ τι φαμὲν ὡς τῆς κατὰ σάρκα δουλείας ἀποπηδᾶν ἀναπείθει, διδάσκει δὲ μᾶλλον ἐκεῖνο καὶ μάλα ὀρθῶς μὴ δουλεύειν τοῖς ἀποφέρειν τοὺς πεπιστευκότας ἐπιχειροῦσιν εἰς νομικὴν ἐπιτήρησιν, καὶ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἐκχέουσι τὸν ἰὸν ταῖς τῶν ἁπλουστέρων ψυχαῖς, καὶ ἡμέρας καὶ μῆνας ἐπιτηρεῖν ἀναπείθουσι, καὶ τὴν καλουμένην ἐθελοθρησκείαν ἐπιτηδεύουσι, καὶ ἑτέροις ἑλέσθαι πληροῦν συμβουλεύουσιν· ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, τιμῆς ἠγοράσθητε, καὶ οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε, τιμίῳ δὲ μᾶλλον αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ, τοῖς αὐτοῦ μᾶλλον ὑποταττώμεθα νόμοις.

Οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τῆς νεφέλης ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον κ. τ. λ. Cap. X. 1

Προανατυπώσεις εἶναι φαμὲν τὰ τοιάδε τῶν κατορθωμάτων· καὶ Cod. f. [illegible]
ἡμεῖς γὰρ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ταῖς τῶν δαιμονίων πλεονεξίαις ὑπεζευγμένοι δεδουλεύκαμεν τῷ νοητῷ Φαραῷ, τουτέστι τῷ ἀρχεκάκῳ σατανᾷ· ἐπονοῦμεν αὐτῷ μάτην οἷα πηλῷ καὶ πλινθείᾳ τοῖς τῆς σαρκὸς ἔργοις ἐμβεβηκότες· ἐξείλετο δὲ καὶ ἡμᾶς ὁ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων· διεβίβασε καὶ ἡμᾶς οἷά τινα θάλασσαν τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, τετελείωκε διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ἄνωθέν τε καὶ νοητὴ νεφέλη, ἡ τοῦ ζῶντος ὕδατος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὴν ποιουμένη τὴν χορηγίαν· ὕδωρ δὲ ζῶν τὸ πνεῦμά ἐστιν· καὶ γοῦν ἔφη ὁ Χριστὸς, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος· διατρανῶν δὲ τὸ εἰρημένον ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς, προσεπήγαγεν εὐθὺς τοῖς περὶ τούτου λόγοις· τοῦτο δὲ εἶπεν περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἤμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· ἐφάγομεν καὶ ἡμεῖς ἄρτον ἀληθῶς

τὸν ζωοποιὸν, ἐπίομεν πόμα πνευματικὸν, καθάπερ ἀμέλει κἀκεῖνοι τὸ ὕδωρ ἐκ πέτρας· ἡ πέτρα δὲ ἦν ὁ Χριστὸς, ὃς καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐκ τῆς ἰδίας πλευρᾶς ὕδατι συμμιγὲς τὸ ἴδιον συνανέβλυσε αἷμα, διανυττόντων αὐτὸν τῇ λόγχῃ τῶν τοῦ Πιλάτου στρατιωτῶν· πέτρα δὲ λέγεται, ἐπειδή ἐστιν ἄθραυστος ὡς θεὸς, κἂν εἰ πέπονθεν ἑκὼν τοῦ θανάτου τὴν ἔφοδον· καὶ τί μετὰ τοῦτο τοῖς ἀρχαιοτέροις συνέβη; προσκεκρούκασι δὲ τίνα τρόπον, ἐβεβηλώθησαν ἐν Σαττὶ, λελατρεύκασιν εἰδώλοις, ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεγώρ· ἐπειδὴ γὰρ συνεπλάκησαν τοῖς εἰδωλολάτραις, συνέστιοί τε ἦσαν αὐτοῖς, καὶ τραπέζης ἥπτοντο τῆς εἰδωλικῆς, παρώλισθον εἰς ἀπόστασιν, καὶ συνεχόρευον γυναιξὶν, καὶ ὁ λαὸς συνιὼν συνεπλέκετο μετὰ πόρνης, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ καὶ ἀνέστησαν παίζειν· ἐπισφαλὲς οὖν τὸ συνδιαιτᾶσθαι πονηροῖς καὶ ἀπίστοις· καὶ γοῦν ἔφη που Σολομών· ὁ συμπορευόμενος σοφοῖς, σοφὸς ἔσται· ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσι, γνωσθήσεται.

Cap. XI. 3. Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ θεός.

Cod. f. 290. b Κεφαλὴν ἐνθάδε φησὶ τὸ ἀρχέτυπον κάλλος, οὗ τὴν εἰκόνα καταπλουτούντων ὠνομασμένων ἕκαστον νοοῖτ' ἂν εἰκότως, καὶ οὐσιώδη πως τὸν τῆς εὐγενείας, εἴτ' οὖν ἑτέρως ὁμοφυΐας, διακληρώσασθαι τρόπον· γέγονε μὲν γὰρ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, τουτέστιν Ἀδὰμ, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ· οὕτως γάρ που φησὶν ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ὅτι ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον· οὐκοῦν ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς, ἀρχέτυπος μὲν ὡς θεὸς, φύσεως δὲ νόμῳ τῆς καθ' ἡμᾶς καὶ ὁμοειδὴς ὅτε πέφηνεν ἄνθρωπος, καί τοι θεὸς ὢν λόγος, καὶ τὴν ἐκ θεοῦ πατρὸς γέννησιν ἀπόρρητον ἔχων· γέγονε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου τουτέστιν Ἀδὰμ ἡ γυνὴ, ἔκφυλος δὲ οὐδαμῶς, ὁμοφυὴς δὲ μᾶλλον καὶ ὁμοειδὴς αὐτῷ· καὶ τοῦτο αὐτὸς διωμολόγηκεν ἐναργῶς ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ φήσας· τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου, καὶ τὰ ἑξῆς· εἰ δὲ εἶναι γενητὸν φασὶν, καὶ τοῖς κτίσμασιν ἐναρίθμιον ἡγεῖσθαι πρέπειν τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγον, ἐπείπέρ ἐστι κεφαλὴ παντὸς ἀνδρὸς, πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο κατὰ τὸν ἴσον τρόπον κτιστὸς καὶ πεποιημένος ὑπάρχειν καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ, εἴπερ ἐστὶ κεφαλὴ τοῦ υἱοῦ σχέσιν ἔχοντος οὐσιώδη τὴν πρὸς

ἡμᾶς, ἤτοι πρὸς κτίσματα; ὡς γὰρ αὐτοί φασι, πάντη τε καὶ πάντως ἡ κεφαλὴ τῷ λοιπῷ σώματι εἰς ταυτότητα συνδεῖται νόμοις· οὐκοῦν ὡς διὰ μέσου τοῦ υἱοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἥξει τὸν θεὸν καὶ πατέρα τὸ πρὸς πάντα ἄνδρα συγγενές· ἀλλ' οὐ ταῖς ἐκείνων ἀβελτερίαις ἑψόμεθά ποθεν· ἀγένητον δὲ εἶναι πιστεύομεν ὡς ἐξ ἀγενήτου πατρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ φύντα λόγον· κεφαλὴν δὲ ὠνομάσθαί φαμεν παντὸς ἀνδρὸς ὡς ἀρχέτυπον μὲν, ὡς ἔφην, ἐπειδὴ δὲ πέφηνεν ἄνθρωπος ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, καὶ ὡς ἀνθρώποις ὁμόφυλα κατά γε τὸ ἀνθρώπινον εἰς κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας, ἥ τίς ἐστι τὸ σῶμα αὐτοῦ· πρωτεύει γὰρ αὐτὸς ἐν πᾶσι κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν.

Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνεται τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κ. τ. λ. Cap. XI. 4.

Ὁρᾶς ὅπως τοῦ ἑκατέρῳ πρέποντος βραβευτὴν ποιεῖται καὶ ὁριστὴν τὸν τῆς φύσεως νόμον; ἀνδράσι μὲν γὰρ ἡ παῤῥησία πρεπωδεστάτη, γυναικί γε μὴν τὸ ἐγκαλύπτεσθαι κόσμος· οὐκοῦν ὕβρις εἰς τὸ ἀρχέτυπον εἴη ἂν καὶ μάλα εἰκότως, τῆς εἰκόνος τὸ ἀκαλλές· εἰ γάρ ἐστιν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ, πεποίηται γὰρ κατὰ τὰς γραφὰς οὕτως, σωζέτω θεῷ τὴν πρέπουσαν παῤῥησίαν, ἀκατακάλυπτον ἔχων τὴν κεφαλὴν, καὶ οὐκ ἐπιτιμώσης αὐτῷ τῆς φύσεως εἴς γε τὸ ἐκκαλύπτεσθαι δεῖν· ἐλεύθερον γὰρ τὸ θεῖον καὶ πέρα μώμου παντὸς, ἰδίᾳ τε δόξῃ καταπλουτοῦν καὶ τεθαυμασμένον· καὶ εἴπερ ἐστὶν ἡ γυνὴ καθ' ὁμοίωσιν ἀνδρὸς, καὶ εἰκὼν εἰκόνος, καὶ δόξης δόξα, νομοθετεῖ δὲ αὐτῇ καὶ τὸ κομᾶν ἡ φύσις, τί τὸ πρῶτον φιλονεικεῖ τὸ ὑστερίζον ἐν χάριτι; κατ' εἰκόνα μὲν γὰρ καὶ αὕτη καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ, πλὴν ὡς διὰ μέσου τοῦ ἀνδρὸς, ὥστε κατά τι παραλλάττοι βραχὺ τὴν φύσιν· οὐ γράψομαι αἰδοῖ περιστέλλουσαν, ὡς ἔνι τὸ ζῷον, καὶ στεφανοῦσαν τῇ κόμῃ· τὸ γάρ τοι παῤῥησιάζεσθαι, γυναιξὶν οὐκ ἀζήμιον· οὐκοῦν κατακαλυπτέσθω, φησὶ, διὰ τοὺς ἀγγέλους, δῆλον δὲ ὅτι τοὺς ταῖς ἐκκλησίαις ἐνιδρυμένους παρὰ θεοῦ· δυσφοροῦσι γὰρ λίαν εἰ ἀμελοῖτο πρός τινος ὁ τοῦ πρέποντος νόμος, ὡς καὶ εἰδότες ὑπὲρ ἡμᾶς τὴν τοῦ δημιουργήσαντος βούλησιν· χρῆται γε μὴν ὁ θεσπέσιος Παῦλος εὐτεχνίᾳ πάλιν ἑτέρᾳ· ἔφη μὲν γὰρ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ πεποιῆσθαι τὸν ἄνδρα· κατόπιν δὲ τῆς αὐτοῦ τιμῆς τε καὶ δόξης οἷον ἐῤῥίφθαι τὸ θῆλυ, διϊσχυρίσατο σαφῶς ἐπάγων τὸ ἑξῆς· ἡ γυνὴ γάρ,

Cod. f. 291

Cod. f. 291 b

αυτοῦ. δόξα ἀνδρός ἐστιν· οὐ γὰρ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα· εἶτα περιστέλλων εὖ μάλα ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς λυπεῖσθαι τὸ θῆλυ, προσεπάγει καὶ φησί· πλὴν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς, οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός· γέγονε μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἐξ ἀνδρὸς ἡ γυνὴ, καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθές· εὕρηται γε μὴν εἰς ἀνδρὸς γένεσιν οὐκ ἀσυντελής· συνενεγκοῦσα δὲ ἄμφω πρὸς ἓν ἡ φύσις, ἀλλήλων ἐν χρείᾳ κατεστήσατο οἰκονομικῶς συνείρουσα πρὸς ἀγάπην· θεὸς δὲ ἔτι τῶν ὅλων ἐστὶν ὁ δημιουργός, προσεμπεδοῖ λέγων· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ, παρῆκται γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα διὰ Χριστοῦ.

Cap. XII. 3. Οὐδεὶς ἐν πνεύματι θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν κ. τ. λ.

Ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐπηγγέλλετο μὲν ἀπελθὼν πέμψειν ἡμῖν τὸν παράκλητον· προσετίθει δὲ τούτοις τὸ, ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει· συνίεμεν δὲ ἡμεῖς καὶ μάλα ὀρθῶς ὅτι δοξάζει Χριστὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ σοφοὺς ἀποτελοῦν τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, καὶ αὐτὸν τοῖς ἁγίοις ἐνοικίζον δι' ἑαυτοῦ· ἔστι γὰρ ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· δοξάζει δὲ καὶ ἑτέρως, ἐνεργεῖ γὰρ τὰ εἰς δόξαν αὐτοῦ διὰ χειρὸς ἁγίων· εἰ δὲ δοξάζει τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, πῶς ἂν εἰς αὐτὸν δυσφημήσειέν τις λαλῶν ἐν πνεύματι; ἐρεῖς γὰρ μᾶλλον ὅτι κύριος Ἰησοῦς· οὐκοῦν οἱ τῇ κτίσει συντάττοντες τὸν διὰ τοῦ τὰ πάντα παρῆκται πρὸς γένεσιν, ἀμέτοχοι παντελῶς εἶεν ἂν τοῦ ἁγίου πνεύματος· οἱ δὲ ὅτι θεὸς καὶ κύριος ὁμολογοῦντες εὐσεβῶς, ἐξ αὐτοῦ μαρτυρηθήσονται τοῦ πράγματος, ὅτι τῆς ἐπ' αὐτοὺς θεοπτίας τὴν γνῶσιν μεμυσταγώγηνται διὰ πνεύματος· τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ· εἰδὼς δὲ τὸ πνεῦμα τὰ ἐν θεῷ κεκρυμμένα, ταῖς τῶν ἁγίων αὐτὰ διαπορθμεύει ψυχαῖς, καὶ ἀπλανῆ καὶ ἀμώμητον αὐταῖς ἐνίησι γνῶσιν· καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ὁ θεσπέσιος Παῦλος προστιθείς τε καὶ λέγων· διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· ὥσπερ γὰρ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς κρατοῦντες πραγμάτων, καὶ τοῖς τῆς βασιλείας ἐμπρέποντες θρόνοις, διαφόροις τιμαῖς τοὺς τῶν ἰδίων ὑπασπιστῶν στεφανοῦσι γνησιωτέρους, οὕτως ἡ ἁγία τε καὶ ὁμοούσιος τριὰς τοῖς ἐξ ὑγιοῦς καρδίας καὶ φρενὸς ὁλοτελοῦς ἀγαπῶσιν αὐτὴν, ἀμφιλαφῆ διανέμει τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν τὴν κτῆσιν, δι' ἑνὸς τοῦ πνεύ-

ματος, ὡς διὰ Χριστοῦ παρὰ τοῦ πατρός· πάντα γὰρ παρὰ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι.

Ἑκάστῳ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος, πρὸς τὸ συμφέρον· ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας κ. τ. λ. Cap. XII. 7.

Οἶδεν γὰρ εἶδεν καιροὺς τοὺς ἑκάστῳ πρέποντας τῶν παρ' αὐτοῦ Cod. f. 19
δρωμένων, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ποῖα γε μὴν χαρίσματα καὶ ποῖαί τινες αἱ διανομαὶ, καὶ μὴν καὶ τὰ τῶν δυνάμεων ἐνεργήματα, διαλευκαίνει λέγων· ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας· σοφίας δὲ λόγος, κατά γε τὸ αὐτῷ μοι δοκοῦν, ὁ ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος, ὁ πρόχειρός τε καὶ εὔρους· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως· εἰσὶ γὰρ τῶν ἐν ἡμῖν τινες, οἱ τὸ πρόχειρον εἰς λόγους οὐκ ἔχοντες, καὶ τοῦ φράζειν εὐκόλως δύνασθαι τὴν παῤῥησίαν οὐ κεκτημένοι, βαθεῖς γε μὴν ἄγαν εἰς σύνεσιν, νουνεχέστατά τε τοῖς ἱεροῖς προσβάλλοντες [(1)] λόγοις· καὶ οὗτος μέν τοι ὁ λόγος κἀκεῖνος δι' ἑνὸς τοῦ πνεύματος τοῖς ἑλεῖν ἀξίοις χορηγεῖται παρὰ τοῦ πατρὸς δι' υἱοῦ. ὃς διαιρεῖν λέγεται τὰς διακονίας· οὓς μὲν γὰρ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διακηρύττειν ἐκέλευσε τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὸν τῆς πίστεως λόγον· ἑτέρους δ' αὖ ταῖς τῶν ἐθνῶν ἀπονενέμηκε χώραις· ἐνήργηκε δὲ τοῦτο διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ γοῦν ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γεγραμμένον εὑρήσομεν ὅτι λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ καὶ νηστευόντων, εἶπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀφορίσατε δή μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς· τέθειται δὲ ὁ θεσπέσιος Παῦλος εἰς ἀποστολὴν ἐθνῶν, καὶ ταύτην ἔλαχεν τὴν διακονίαν· καὶ πιστώσεται γράφων αὐτός· ἐφ' ὅσον μὲν οὖν ἐγὼ ἐθνῶν εἰμι ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω· οὐκοῦν διανέμει μὲν ὁ υἱὸς τὰς διακονίας, ἐνεργεῖ δὲ τὸ χρῆμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον μετ' ἐξουσίας· πνεῦμα γάρ ἐστι τοῦ υἱοῦ· ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν δυνάμεων ἐνεργήματα, τουτέστι τὰς διὰ τῶν ἁγίων θεοσημείας, ὁ αὐτὸς ἡμῖν ἀποπεραίνει θεός· πάντα γάρ, ὡς ἔφην, παρὰ πατρὸς δι' υἱοῦ ἐν πνεύματι· καὶ ἐφ' ἅπασι τοῖς κατορθουμένοις ἡγίασται καὶ ὁμοού-

(1) Praeter copiosum illum, quo perpetuo utimur, alius quoque antiquus catenae codex a nobis inspectus est, in quo tamen pauciores longe et contractiores Cyrilli partes sunt, cum aliqua interdum varietate lectionum, v. gr. p. 60. v. 20. ἐλευθερίας pro ἐλευθέραν; et v. 25. πεποίηκεν pro πεποίηται; et p. 61. v. 11. παρατήρησιν pro ἐπιτήρησιν. Heic autem p. 61. v. 15. προσβάλλονται pro προσβάλλοντες.

σιος τριὰς δοξάζεται· ἄθρει γὰρ ὅπως ἄρχεται μὲν ἀπὸ τοῦ πνεύματος ὡς ὄντος ἐν ἡμῖν καὶ τὴν τῶν θείων χαρισμάτων ἐνεργοῦντος διανομήν· ἀναβιβάσας δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν υἱὸν, ὅς ἐστιν υἱὸς κατὰ φύσιν, ἄνεισιν οὕτω λοιπὸν ἐπὶ τὸν πατέρα, τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν διὰ μέσου τοῦ υἱοῦ προσνέμων αὐτῷ.

Cap. XII, 9. Ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι.

ed. f. 299. b

Πίστις ἐν τούτοις εἴη ἂν, καθάπερ ἐγῷμαι *, ἡ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν ἑδραιότης καὶ ὧν ἂν βούλοιτο θεός· φαμὲν γὰρ οὕτω γενέσθαι πιστὸν ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ τὸν ἱεροφάντην Μωσέα· οὐ γὰρ τὸ χρῆναι πιστεῦσαι μόνον ὅτι φύσει καὶ ἀληθῶς εἷς ἐστι τῶν ὅλων θεὸς, πίστις ἂν νοοῖτο καὶ λέγοιτο, ἀλλὰ τὸ εὖ βεβηκέναι κατὰ ψυχὴν, καὶ ἕτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι μετὰ κυρίου τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· καὶ γοῦν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ προσῄεσάν ποτε τῷ Χριστῷ λέγοντες ἐναργῶς, πρόσθες ἡμῖν πίστιν· δίδοται δὲ πρὸς τούτῳ καὶ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ ἑνὶ πνεύματι· καί μοι πάλιν ἐπιτήρει λεπτῶς· τοῦ γὰρ πνεύματος διανέμειν λεγομένου τὰ τῶν ἰαμάτων χαρίσματα, Χριστός ἐστιν ὁ διδούς· δέδωκε γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων ὥστε ἐκβάλλειν αὐτά· καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν· ἀσθενοῦντας θεραπεύετε, καὶ νεκροὺς ἐγείρετε, λεπροὺς καθαρίζετε, καὶ δαιμόνια ἐκβάλλετε, δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε· αὐτοῦ δὲ δὴ πάντως καὶ τὰ τῶν δυνάμεων ἐνεργήματα, πλὴν ἐν πνεύματι τῷ ἑνί· οἷον ἔρριψεν ὁ Μωσῆς τὴν ῥάβδον εἰς γῆν καὶ γέγονεν ὄφις, μετεσκεύασεν εἰς αἷμα τοὺς ποταμοὺς, ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας· τετελέκασι δὲ πλεῖστα ὅσα καὶ πέρα λόγου καὶ θαύματος οἱ μακάριοι προφῆται· ταῦτα δὲ εἶναι φαμὲν τὰ τῶν δυνάμεων ἐνεργήματα δι' ἑνὸς τοῦ πνεύματος· ἀλλὰ καὶ προφητεύει τις ἕτερος, πλὴν οὐ δίχα τοῦ πνεύματος· ἔχει δέ τις καὶ διακρίσεις πνευμάτων, πλὴν ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι· ποίων δὲ πνευμάτων, εἴρηται πρότερον· διδόναι γε μὴν καὶ ἑτέροις ἰσχυρίζεται τὸ εἰδέναι γένη γλωσσῶν, καὶ μέντοι καὶ ἑρμηνείας· χάρισμα δὲ τοῦτο φαμὲν ἴδιον καὶ ἐν καιρῷ καὶ χρείᾳ τισὶν οἰκονομικῶς κεχορηγημένον· ἀλλ' οἱ μὲν ταῖς γλώσσαις ἐλάλουν, καίτοι πρὶν οὐκ εἰδότες αὐτὰς, καὶ συνῆσαν διερμηνεύοντες καίτοι πάλαι οὐκ ἐν ἔθει τῶν τοιούτων ὄντες φωνῶν· δεδόσθαι γε μὴν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς τὸ τηνικάδε διϊσχυρίζεται τὸ γλώσσαις λα-

* Ita codex uterque pro ἐγὼ οἴμαι.

λεῖν, οὐχ ὡς ἐν μοίρᾳ χαρίσματος, ἀλλ' ὡς ἐν τάξει σημείου τοῖς πιστοῖς· καί τοι καὶ προφητικὸν παρετίθει λόγιον οὕτως ἔχον, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' ὡς πιστεύσουσιν· ἐνεργεῖ δὲ διαφόρως ἐν ἑκάστῳ τὸ πνεῦμα τὴν τῶν χαρισμάτων διανομήν· ἵνα ὥσπερ, φησὶ, τὸ παχὺ δὴ τοῦτο καὶ ἀπὸ γῆς σῶμα συνέστηκεν ἐκ μορίων, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἤτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ ἐκκλησία, διὰ πολλῆς ἁγίων πληθύος εἰς ἑνότητα τὴν νοητὴν τελεωτάτην ἔχοι τὴν σύστασιν· ταύτῃ τοι καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ περιεστάλθαι φησὶν αὐτὴν ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ πεποικιλμένῳ, τὸ τῶν χαρισμάτων οἶμαι πολυειδὲς καὶ τίμιον ὡς ἔν γε τούτῳ σημαίνων.

Καθάπερ τὸ σῶμα ἕν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλὰ κ. τ. λ. Cap. XII. 12.

Ἡνώμεθα γὰρ * ἀλλήλοις, σύσσωμοί τε γεγόναμεν ἐν Χριστῷ. Cod. I [illegible] * al. cod. τοί- [illegible] συνεγείραντος ἡμᾶς καὶ μονονουχὶ συνδέοντος διὰ τοῦ ἑνὸς καὶ ἐν πᾶσιν ἁγίου πνεύματος, ὃ καὶ ἐν πόματος τάξει ζωοποιοῦ πεποτίσμεθα· καὶ γοῦν ἔφη Χριστὸς ὅτε πρὸς τὸ γύναιον ἐποιεῖτο τοὺς λόγους τὸ ἐπὶ τῇ πηγῇ τοῦ Ἰακώβ· ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἔφη δέ που καὶ πρὸς Ἰουδαίους· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος· τοῦτο δὲ εἶπεν, φησὶ, περὶ τοῦ πνεύματος οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· καὶ μὴ θαυμάσῃς· εἰ γάρ ἐστιν αὐτὸς ὁ ποταμὸς τοῦ θεοῦ, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνὴν, ὁ πλήρης ὑδάτων, ὁ χειμάῤῥους τῆς τρυφῆς, ὃν ποτίζειν λέγεται τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, πῶς οὐκ ἔδει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ πόμα τε καὶ ὕδωρ νοεῖσθαι τὸ ζωοποιόν; οὐκοῦν εἰς ἑνότητα κεκλημένοι διὰ τοῦ πνεύματος, σύσσωμοί τε γεγονότες Χριστῷ, τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον τηρήσωμεν ἀῤῥαγῆ.

Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ θεῷ κ. τ. λ. Cap. XIV. 2.

Ἐξίστησιν αὐτοὺς τοῦ χρῆναι νομίζειν ὡς ἔστι δὴ μᾶλλον πρὸς Cod. I [illegible] εὐκλείας αὐτῆς τοῦ διερμηνεύειν τὰ προφητῶν, τὸ γλώσσαις λαλεῖν· προϋποκειμένων γὰρ ἐν ἡμῖν πίστεώς τε καὶ ἐλπίδος καὶ μὴν καὶ ἀγάπης τῆς εἰς θεόν τε καὶ ἀδελφοὺς, ἣ καὶ παντὸς τοῦ νόμου τὴν πλήρωσιν ἔχει, προσεπαγέσθω τὰ ἕτερα· τότε γὰρ τότε καὶ λίαν ἐπὶ

καιροὶ καὶ αὐτῶν ἐσόμεθα τῶν παρὰ θεοῦ χαρισμάτων μεμεστωμένοι. καὶ τὰς διὰ τοῦ πνεύματος καταπλουτήσομεν δωρεάς· τὸ προφητεύειν δύνασθαί φημι. τουτέστι τὸ διερμηνεύειν τὰ προφητῶν· ἐνηνθρωπηκότος γὰρ ἅπαξ τοῦ μονογενοῦς. παθόντος τε καὶ ἐγηγερμένου. καὶ τῆς καθ᾽ ἡμᾶς οἰκονομίας ἐκπεπερασμένης, ποίας ἦν ἔτι προφητείας καιρὸς. ἢ ποίων ἔσται πραγμάτων ἡ προαγόρευσις: οὐκοῦν τὸ προφητεύειν ἐν τούτοις εἴη ἂν ἕτερον οὐδὲν, πλὴν ὅτι καὶ μόνον τὸ διερμηνεύειν δύνασθαι προφητείας· καὶ τοῖς ἀκροωμένοις ὡς ἔνι καταλευκαίνοντες. εἶτα πρὸς ἀλήθειαν τὸν οἰκεῖον ἐξ αὐτῶν ἐμπεδοῦντες λόγον. ὀρθοί τε καὶ ἀπλανεῖς ἐσόμεθα τῶν καλλίστων ἐξηγηταί· ὁ τοίνυν, φησὶ. γλώσσῃ λαλῶν. οὐκ ἀνθρώποις μᾶλλον ἀλλὰ τῷ θεῷ προσλαλεῖ· πῶς δὲ ἢ τινὰ τρόπον; οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, φησίν· εἰ γὰρ δέδοται τυχὸν τῷ μὲν δεῖνι τῶν μαθητῶν τὸ γλώσσῃ τῇ Μήδων δύνασθαι λαλεῖν. ἑτέρῳ δὲ αὖ τῇ Ἐλαμιτῶν, εἶτα ταῖς Ἰουδαίων προσδιαλέγοιντο συναγωγαῖς οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἤγουν ταῖς ἑλλήνων ἀγέλαις, τίς ὁ ἀκουσόμενος, ἢ ποία τῶν λόγων ἡ ὄνησις ἔσται; συνήσει γὰρ οὐδεὶς. πλὴν μόνου τοῦ πάντα εἰδότος θεοῦ· τῷ γὰρ πνεύματι, φησὶ. λαλεῖ μυστήρια· ἄθρει δὲ ὅπως ὁ θεῷ λαλῶν. πνεύματι λαλεῖ· θεὸς οὖν ἄρα τὸ πνεῦμα· οὐκοῦν ὁ γλώσσῃ λαλῶν. θεῷ μᾶλλον, φησὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ· ὁ δὲ προφητεύων. ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν· συνιεὶς οὖν ὅτι τὸ προφητεύειν ἐν τούτοις. τὸ διερμηνεύειν ἐστὶ τὰ τῶν προφητῶν. δι᾽ ὧν ὁ τῆς παρακλήσεως πιστοῦται λόγος. καὶ ὁ τῶν μυσταγωγουμένων χειραγωγεῖται νοῦς εἰς ἀλήθειαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ. προαποδείκνυσι καὶ ἑτέρως ἀσυγκρίτως ὂν ἐν ἀμείνοσι τοῦ γλώσσῃ λαλεῖν, τὸ διερμηνεύειν τὰ προφητῶν· ἑαυτὸν μὲν γὰρ οἰκοδομεῖ, φησὶ, ὁ γλώσσῃ λαλῶν· συνίησι γὰρ αὐτὸς, ἕτερος δὲ ὅλως οὐδείς· ὁ δὲ ταῖς τῶν ἁγίων προφητῶν φωναῖς καὶ προρρήσεσιν εἰς μαρτυρίαν χρώμενος, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ· μεῖζον οὖν ἄρα καὶ ἐν ὑπερτάτοις αὐχήμασι τὸ προφητεύειν ἐστὶν καὶ ἐν ἐλπίσι λαμπραῖς· εἴπερ ἐστὶν ἄμεινον ὁμολογουμένως τὸ ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖν. τοῦ ἑαυτῷ τε καὶ μόνῳ προσδιαλέγεσθαι γλώσσῃ.

Cap. XIV. 5. Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε κ. τ. λ.

Cod. f. 310. b. Ἐπειδὴ παράδοξον ἦν καὶ θεόσδοτον ἀληθῶς τὸ δύνασθαι γλώσσαις ταῖς ἑτέρων λαλεῖν ἄνδρας ὄντας ἑβραίους. ἵνα μή τις οἴηται

τὸν ἀπόστολον καθορίζειν ἀβούλως τοῦ γεγονότος τὸ εἰκαῖον εἶναι λέγειν τὸ διὰ τῆς τοῦ πνεύματος ἐνεργείας δεδωρημένον, ἀποδέχεται καὶ φησὶ, θέλω δὲ πάντας λαλεῖν γλώσσαις· ἀποκείρει δὲ παραχρῆμα σαφῶς τὴν ἔν γε τούτῳ σπουδὴν, καὶ μεθίστησι πρὸς τὸ ἄμεινον ἐπενεγκὼν εὐθὺς, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε, μείζονά τε τὸν προφητεύοντα τοῦ γλώσσῃ λαλοῦντος ἐναργέστατα λέγων· καταδείκνυσι δὲ οὐδὲ παντελῶς ἀνόνητον ἐκεῖνο τοῖς ἔχουσι καὶ τοῖς ἀκροωμένοις, ἐπιφέρων· ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, τουτέστιν εἰ μὴ ἔχοι τινὰ τὸν ἀεὶ προσεδρεύοντα καὶ τοῖς μυσταγωγουμένοις διερμηνεύοντα.

Καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. Cap. XIV. 10.

Ἄφωνον λέγει παντελῶς, οὐδὲν τῶν τελούντων ἐν λογικοῖς ἤγουν ἀνθρώποις· ἀλλὰ τῆς ἑκάστου φωνῆς τὴν δύναμιν εἰ μή τις εἰδείη τυχὸν, μήτε μὴν ἐκεῖνοι τῆς αὐτοῦ γλώσσης εἶεν ἐπιστήμονες, ἀλλήλοις ἔσονται βάρβαροι, καί τοι λαλοῦντες ὀρθῶς κατά γε τὴν ἰδίαν ἑκάστου φωνήν· δεῖ δὲ οὖν ἄρα τοὺς διδάσκειν ἑτέρους ἐθέλοντας, τὸν συνήθη τοῖς ἀκροωμένοις ἐρεύγεσθαι λόγον.

Ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων. v. 12.

Πνεῦμα ἐν τούτοις τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ὀνομάζει χάριν, τουτέστι τὸ δύνασθαι γλώσσαις λαλεῖν· ἐὰν οὖν, φησι, τὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εὐχὰς προσεύξωμαι πνεύματι, τουτέστιν ἀποκεχρημένος τῇ γλώσσῃ τῇ διὰ τοῦ πνεύματος, ἕξω ἄκαρπον τὸν νοῦν· δεῖ γὰρ ἐν προσευχαῖς συντείνεσθαι, καὶ τὰ τελοῦντα πρὸς σωτηρίαν παρὰ θεοῦ ζητεῖν, οὐκ ἐναβρύνεσθαι γλώσσῃ καὶ γίνεσθαι ἁπλῶς τοῦ γλώσσῃ λαλεῖν· ἐπεὶ ὁ νοῦς ἄκαρπος γίνεται, μὴ δὲ μίαν ἐκ τῆς τοιαύτης φιλοτιμίας ἀποφερόμενος ὄνησιν.

Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. v. 15.

Δεῖ, φησιν, εἴπερ ἑλοίμην εὐδοκιμεῖν, καὶ γλώσσῃ τυχὸν κεχρῆσθαι τῇ διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ μὴ πειρᾶσθαι σπουδαίως ἄκαρπον ἔχειν τὸν νοῦν, συναγείρειν δὲ ὥσπερ ἐν ἐμαυτῷ τὸν νοῦν· καὶ εἰ ψάλλοιμι τυχὸν ἐν γλώσσῃ, ψάλλειν οὐδὲν ἧττον καὶ τῷ νοΐ, τουτέστι συνιέναι λεπτῶς τῆς ψαλμῳδίας τὴν δύναμιν, καὶ τῆς προφητείας τοὺς λόγους μὴ ἀζητήτους ἐᾶν· οὐκοῦν ἄμεινον τὸ προφητεύειν ἤτοι διερμηνεύειν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰ ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, ἢ γλώσσαις ἁπλῶς κατακεχρῆσθαι φιλεῖν.

Cap. XIV. 16. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμήν;

Cod. f. [illegible] Ὅτ' ἂν, φησὶν, αὐτὸς μὲν γλώσσῃ λαλῇς, ὅ γε μὴν ἐν τάξει τῇ τοῦ λαϊκοῦ κείμενος, εἰ τὴν σὴν οὐκ εἰδείη φωνὴν, πῶς προσυπακούσεται τὸ ἀμὴν ἐν ταῖς ἰδίαις εὐχαριστίαις ἤτοι προσευχαῖς: ἵνα τῇ τῶν ἱερέων τελειότητι τὸ δοκοῦν ἐλλείπειν, τοῖς τῶν λαῶν ἀναπληροῖτο μέτροις, καὶ οἷον τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων ὡς ἑνότητι πνεύματος παραδέχοιτο θεός.

Cap. XV. 1. Γνωρίζω δὲ ὑμῖν ἀδελφοὶ τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.

Cod. f. 317 Ἐπὶ καιροῦ δὴ λίαν καὶ σοφῶς εὐαγγέλιον ἀποκαλεῖ τὸ περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως κήρυγμα, καὶ αὐτοῦ δὲ πάντως που Χριστοῦ· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἀγαθοῦ παντὸς ἀπαγγελία τοῖς τὴν πίστιν εἰσδεδεγμένοις· ἐν αὐτῷ δέ, φησιν, αὐτοὺς ἑστάναι τε καὶ σώζεσθαι· τοῦ μὲν ἑστάναι κατασημαίνοντος τὸ ἐν ἑδραιότητι τῆς ἐλπίδος, καὶ τὸ ἐν καλῷ τῆς δόξης γενέσθαι τοὺς πεπιστευκότας· τοῦ δέ γε σώζεσθαι, τὸ καὶ αὐτῆς ἀναπεφάνθαι τῆς ἁμαρτίας ἀμείνους, καὶ τῶν τοῦ θανάτου βρόχων ἐπέκεινα δραμεῖν.

v. 3. Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον.

Cod. f. 318 Παραδεδωκέναι φησὶν αὐτοῖς οὐ τὸ εἰς νοῦν ἧκον ἁπλῶς καὶ ἀβασανίστως εἰσδεδεγμένον, ἀλλ' εὐαγγέλιον ὃ παρέλαβεν, ἐνιέντος αὐτῷ τὴν γνῶσιν τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνηνθρωπηκότος· ἔφη γὰρ πάλιν ὁ αὐτὸς διὰ τοῦ εὐαγγελίου· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτὸ, οὐδὲ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· εἴπερ οὖν ἐστι θεοδίδακτος ὁ παραδιδοὺς, πῶς οὐκ ἀληθὲς τὸ δι' αὐτοῦ κηρυσσόμενον. ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφάς, δηλονότι τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας: πολλοὶ γὰρ λίαν οἵ τε τοῦ θανάτου Χριστοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως μάρτυρες· εἶναι λοιπὸν καθ' οὐδένα τρόπον ἐνδοίαστον τὸ ἐκτεθνάναι μὲν ὑπὲρ ἡμῶν, κατὰ σάρκα Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵν' ἐξέλῃ τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν· ἐγηγέρθαι τε αὖ πατοῦντα τὸν θάνατον, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὸ χρῆμα κερδάνωμεν· ἀναγκαίως δὲ εἰς τὸ παρὸν οὐ τεθνάναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τεθάφθαι φησὶν αὐτόν· πιστούμενος γὰρ τὸ τεθνάναι κατὰ ἀλήθειαν ὁ Ἐμμανουὴλ, τέθειται ἐν μνημείῳ· πλὴν ἀνεβίω, καθάπερ ἔφην ἀρτίως· διὰ μὲν τοῦ τεθνάναι σαρκὶ πληροφορῶν ὅτι γέγονε σάρξ, καί τοι θεὸς ὢν ὁ λό-

γος· διὰ δὲ τοῦ πατῆσαι τὸν θάνατον, ὅτι θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν, ἐναργῶς ἀποφαίνων· πλὴν οὐκ ἀλλότριον ζωοποιεῖ ναὸν ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος, οὐδὲ τὸ τίνος ἁπλῶς, σῶμα δὲ μᾶλλον τὸ ἴδιον αὐτοῦ, δι᾽ οὗ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τεθνάναι λέγεται, ἵνα καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως ἀγαθὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀληθῶς γεγονὸς εὑρεθῇ· ὅλη γὰρ ἦν ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν αὐτῷ πατοῦσα τὸν θάνατον· οὕτω γὰρ αὐτῷ συνταφῆναί τε καὶ συνεγηγέρθαι λεγόμεθα, συγκαθίσαι τε καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις· οὐκοῦν ἐγηγέρθαι μὲν φησὶ κατὰ τὰς γραφὰς, ὦφθαι δὲ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, ἀνὰ μέρος τε τισὶν ὡς ἐξειλεγμένοις, καὶ μὴν κατὰ πληθύν· ὤφθη δὲ κἀμοὶ ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι τῶν ἀποστόλων· μετριάζει δὲ σφόδρα, διῶξαί τε τὴν ἐκκλησίαν ἰσχυρίζεται, πλὴν ἠλεῆσθαι παρὰ Χριστοῦ καὶ κεκλῆσθαι πρὸς ἀποστολήν· ἀποφῆναι δὲ τὸ μέγα τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, οὔτε τοῖς ἀρχαίοις ἁγίοις ἠγνοημένον, προείρηται γὰρ, οὔτε μὴν τοῖς ἐξειλεγμένοις εἰς ἀποστολὴν οἳ καὶ αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γεγόνασι τοῦ λόγου.

Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; Cap. XV. 12.

Καταπλήττεται τῶν οὐκ οἶδ᾽ ὅπως ἀναπεπεισμένων ταῖς ἱεραῖς Cod. f. [illegible]
τε καὶ θείαις ἀντιφέρεσθαι γραφαῖς, καὶ ἕτερόν τι παρὰ τοῦτο φρονεῖν ἀποτολμώντων· εἰ γὰρ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς οὐχ ἵνα μένῃ νεκρὸς, ἀλλ᾽ ἵνα κρείττων θανάτου καὶ φθορᾶς εὑρεθεὶς, ὁδὸς ὥσπερ τις καὶ θύρα τῇ τοῦ ἀνθρώπου γένηται φύσει, πρός τε τὸ δύνασθαι καταθλεῖν τῆς φθορᾶς, καὶ παλινδρομῆσαι πρὸς ζωὴν, πῶς ἐγηγερμένου τοῦ δι᾽ ἡμᾶς ἐν νεκροῖς, ἵνα καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ πρὸς ζωὴν τοῖς τοῦ θανάτου βρόχοις καταδεσμοῦσιν ἔτι τοὺς δι᾽ οὓς τεθνάναι καὶ ἀναβιῶναι λέγεται θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Ἐμμανουὴλ, τί παραιροῦνται τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον τῶν ἐξ ἀναστάσεως ἀγαθῶν, καὶ τὸ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας συκοφαντοῦσι πέρας; εἰ γὰρ γέγονεν ὁ Χριστὸς ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων καὶ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἕψεταί που πάντως ἀπαρχῇ ἰδίᾳ τὸ λεῖπον αὐτῇ, καὶ τῷ πρωτοτόκῳ συμπαρομαρτήσειεν ἂν, καὶ μάλα εἰκότως, οἷόν περ ἂν νοοῖτο πρωτότοκος· καὶ μαρτυρήσει λέγων αὐτὸς ὁ θεσπέσιος Παῦλος· εἰ γὰρ σύμφυλοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα· οὐκοῦν εἰ συναινοῦσί τινες ὡς ἐγήγερται μὲν ὁ

Χριστός. οἱ προσίενται δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τὸ μυστήριον, ἠγνοήκασι παντελῶς τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς τὸν σκοπόν· γέγονε γὰρ ἄνθρωπος οὐ δι' ἑαυτὸν ὁ θεὸς λόγος, ἀντὶ δὲ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας· διὰ ποίαν αἰτίαν, διδάξει λέγων αὐτὸς ὁ σοφώτατος Παῦλος· ἐπειδὴ γὰρ τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας· οὐκοῦν εἰ μὴ καταργηθῇ θάνατος, εἰκαῖον αὐτῷ τὸ σκέμμα· ἀνόνητον δὲ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον· διημαρτήκαμεν δὲ καὶ τῆς εἰς ζωὴν ἐλπίδος· κεκλήμεθα δὲ πῶς εἰς υἱοθεσίαν καὶ ἐσμὲν τέκνα θεοῦ, καθά φησιν Ἰωάννης ὁ σοφός; εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὡς υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμεθα τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν· ποία δὲ ὅλως ἡ ἀπολύτρωσις, εἰ μὴ θανάτου κρείττους ἡμᾶς ἀπέφηνεν ὁ Χριστός; ἢ πῶς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ; ποῖος γὰρ ὅλως ὁ τοῦδε καιρὸς, εἰ μὴ ἀπρακτήσῃ θάνατος; ἢ ποῖος ἔσται μετασχηματισμὸς, τοῖς ἐν ταυτότητι, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν χείροσιν ἐσομένοις;

Ἄθρει δὲ ὅπως περιΐστησιν εὐτέχνως εἰς ἀναγκαίαν ὁμολογίαν, τοῦ χρῆναι λέγειν ὡς ἀναβιώσονται κατὰ καιροὺς τὰ ἐκ γῆς ἡμῶν σώματα· εἰ γὰρ δὴ, φησὶ, διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἐγηγερμένος ἐκ νεκρῶν διακεκήρυκται Χριστὸς, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; ἀπέθανεν γὰρ, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον ἀλλ' ἡμῖν ἵν' ἐπείπερ ἐστὶ ζωὴ κατὰ φύσιν ὡς θεὸς, τῷ θανάτῳ τῆς ἰδίας σαρκὸς καταργήσῃ θάνατον, ὡς ἑψομένης αὐτῷ τῆς ἀνθρώπου φύσεως· ἀνεβίω γὰρ καὶ γέγονεν ὥσπέρ τις ἀνθρωπότητος ἀπαρχὴ μεταφοιτώσης εἰς ζωὴν καὶ ἀνακτιζομένης εἰς ἀφθαρσίαν καὶ νικώσης θάνατον· καινὴ γὰρ κτίσις τὰ ἐν Χριστῷ λαβόντος τοῦ πράγματος τὴν ἀρχὴν, πῶς ἀπομενοῦμεν ἐν γῇ; ἢ πῶς ἐν ὑμῖν τινες ἀποτολμῶσι λέγειν οὐκ ἀναβιώσεσθαι τοὺς νεκρούς; Σαδδουκαῖοι δὲ οὗτοι, κατά γε τὸ εἰκός· ἔφασκον γὰρ αὐτοὶ μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μήτε ἄγγελον μήτε πνεῦμα· σεσυκοφαντήκασι δὲ τῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον καὶ Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος λέγοντες ἀνάστασιν

ἤδη γεγονέναι· πλὴν ἐναυάγησαν ἐκεῖνοι περὶ τὴν πίστιν, καὶ ὅσοι ταῖς ἐκείνων ἐξιτηλίαις ἕπεσθαι βούλονται.

Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα καὶ τὸ κήρυγμα. Cap. XV. 14.

Ἀκολουθεῖ γὰρ ὥσπερ τῷ πρώτῳ τὸ δεύτερον, καὶ τῷ δευτέρῳ [illegible]
συναναιρεῖται τὸ πρῶτον· οὗ δὴ γεγονότος, ἤγουν πρὸς ἡμῶν παραδεχθέντος εἰς πίστιν, κενὸν ἔσται τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸ κήρυγμα· κενὴ καὶ ἡ πίστις· ἔχει γὰρ ὧδε τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως τὸ διὰ τῶν ἁγίων μυσταγωγοῦν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν μεμυσταγωγημένοις· πῶς οὖν ἔτι πιστεύσομεν, εἰ μὴ ἀνεβίω κατά τινας; εὑρισκόμεθα γάρ, φησι, καὶ ψευδομάρτυρες κατὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι ἤγειρεν τὸν Χριστὸν, ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται· εἶτα τοσαύτη πληθὺς ἁγίων πῶς ἂν διαφύγοι συκοφαντίας γραφήν; οὐκοῦν εἶεν ἂν οὐδὲ ἅγιοι πόθεν, οἷς ἂν εἴη τὸ πλημμέλημα συκοφαντία κατὰ τοῦ θεοῦ· ἀλλ' οὐχ ὧδε ταῦτα ἔχει, ἀψευδεῖς γὰρ οἱ μυσταγωγοὶ Χριστὸν ἐγηγέρθαι λέγοντες.

Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. V. 17.

Ἀληθέστατα καὶ λίαν ὀρθῶς προσεπάγει τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο· Ibidem
δικαιοῖ μὲν γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' εἴ τις αὐτὴ καθαρίζει τὸ μάταιον ὡς Χριστοῦ μὴ ἐγηγερμένου· τί τὸ διάφορόν ἐστι λοιπόν; οὐκοῦν ἐνεσχήμεθα τοῖς ἀρχαίοις ἐγκλήμασιν, ἀναπόνιπτον ἔχομεν τὴν ἁμαρτίαν· μάτην καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη μελῳδός· εὐδόκησας κύριε τὴν γῆν σου, ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· καὶ πάλιν· μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίας· καί τοι τὸν ἔν γε τούτοις μακαρισμὸν ἐπί τε τὴν περιτομὴν καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν κατευρύνεσθαι, φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ, ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν.

Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο. V. 18.

Ἠπάτηνται γὰρ ὡς ἔοικεν καὶ ἀμισθὶ τεθείκασιν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν Cod. f. 321
ψυχὴν, εἴ γε μὴ ἐγήγερται Χριστός· εἰ μὴ ἀθανασίας ἐστὶ πλήρης τῶν ἁγίων ἡ ἐλπὶς, εἰ μὴ προσδοκῶσι συμβασιλεύειν αὐτῷ, ἀπολώλασι τάχα που· ἄπαγε τῆς οὕτω δεινῆς ἀμαθίας· ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν.

Cap. XV. 20. Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο κ. τ. λ.

Δέχεται λοιπὸν ὡς ὁμολογούμενον τὸ χρῆναι πιστεύειν, ὡς ἀνεξίω μὲν Χριστὸς. καὶ γέγονεν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, πρῶτος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πατήσας τὸν θάνατον· καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ πρῶτος εἰς αὐτὸν ἐμβέβηκεν, καὶ γέγονεν ἀπαρχὴ τῶν ὠλισθηκότων εἰς φθοράν· ἕψεται δὲ ὅτι τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσει καὶ ἡ τῶν νεκρῶν, προσεπάγει λέγων· ὥσπερ γὰρ δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν· ἄθρει δὲ ὅπως τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον θεοπρεποῦς ἀνάμεστον εὐτεχνίας ἀποφαίνει πάλιν· ἔδει γὰρ, ἔδει, φησὶν, ἄνθρωπον ὑπὲρ ἡμῶν νικῆσαι τὸν θάνατον· ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ὁ ἐκ θεοῦ πεφηνὼς θεὸς λόγος, οὐκ ἀγγέλων ἐπελάβετο, καθά φησιν αὐτὸς, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῇ· ἔδει γὰρ, ὡς ἔφην, θεραπεύεσθαι τὸ ἠῤῥωστηκὸς, ἀναστῆναι τὸ πεπτωκός· ἔδει καταθλῆσαι θανάτου δι' ὑπακοῆς καὶ δικαιοσύνης τὸ ὑπ' αὐτῷ γεγονὸς διὰ παραβάσεως καὶ ἁμαρτίας· ταύτῃ γέγονεν ἄνθρωπος οὐκ εἰδὼς ἁμαρτίαν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ἵν' ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες κατακεκρίμεθα, τῆς ἀνθρώπου φύσεως παθούσης * τὸν θάνατον, οὕτω καὶ δικαιωθέντες ἐν Χριστῷ συναποδυσόμεθα τῇ ἁμαρτίᾳ τὸν ἐξ αὐτῆς ἀναφύντα θάνατον· καὶ μαρτυρήσει λέγων αὐτὸς ὁ θεσπέσιος Παῦλος· ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί· οὐκοῦν ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσι, καταδεδικασμένης ὡς ἔφην ἐν αὐτῷ τῆς φύσεως διὰ τὴν παράβασιν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ ζωοποιηθήσονται, πάλιν εὐλογουμένης ἐν αὐτῷ τῆς φύσεως κατὰ τὸν ἴσον τρόπον διὰ τὴν δικαίωσιν· λύσις οὖν ἄρα τῶν πρώτων τὰ δεύτερα· παρεδόθη γὰρ διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν· ἐγηγερμένῳ δὴ οὖν συνεγηγέρμεθα καὶ ἡμεῖς· ζωὴ γάρ ἐστι κατὰ φύσιν ὁ ἐκ θεοῦ λόγος· οὐχὶ δή που μόνῃ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ τὸ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἀγαθὸν δωρούμενος, φημὶ δὴ τὴν ζωὴν, ἀλλ' εἰς ὅλην αὐτὸ παραπέμπων τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν· ἐγήγερται μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ὡς ἀπαρχὴ Χριστὸς, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἕψεταί γε μὴν ἐν καιρῷ τὸ ἀναβιῶναι τοὺς ἄλλους, πλὴν κατὰ τὸ εἰκὸς οὐ χύδην, ἀλλ' ἐν κόσμῳ τε καὶ διακεκριμένως καὶ οἷον ἐν

* cod. πατου-

κελεύσματι· μετὰ γάρ τοι τὴν ἀπαρχὴν, τουτέστι Χριστὸν, τοὺς αὐτοῦ φησιν ἐγερθήσεσθαι· δῆλον δὲ ὅτι τοὺς ἐν καιρῷ τῆς ἐπιδημίας, ἤγουν γεγονότας μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ ὡς ἐν πίστει κεκοιμημένους· ἦσαν μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἅγιοι κατὰ καιροὺς ἐν τῷ Ἰσραὴλ, τῆς ἐν νόμῳ ζωῆς ἐπαινουμένης τε καὶ κρατούσης ἔτι· πλὴν ἀμείνους οἱ ἐν Χριστῷ, δεδικαίωνται γὰρ διὰ πίστεως, καὶ τῆς θείας φύσεως γεγόνασι κοινωνοὶ, καὶ τὸ τῆς υἱοθεσίας ἐκπεπλουτήκασι πνεῦμα· κέκληνται δὲ καὶ εἰς ἀδελφότητα κατὰ χάριν τοῦ κατὰ φύσιν τε καὶ ἀληθῶς υἱοῦ· καὶ ἦν μὲν πνεῦμα δουλείας ἐν τοῖς ὑπὸ νόμον, κράζομεν δὲ ἡμεῖς ἀββᾶ ὁ πατήρ· οὐκοῦν ἀμείνους, ὡς ἔφην, τῶν ἀρχαιοτέρων οἱ ἐν Χριστῷ· τοιγάρτοι καὶ πρώτους αὐτοὺς ἀναβιώσεσθαί, φησιν, οἷον ἰόντας κατ᾽ ἴχνος τῇ πάντων ἀρχῇ, διά τοι τὸ εἶναι προσεχεστέρους αὐτῇ, καὶ προτετιμῆσθαι ταύτῃ τοι τῶν ἄλλων· ὑπεμφαίνει δέ τι τοιοῦτον καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν παραβολαῖς εὐαγγελικαῖς· ἔφη γὰρ ὅτι τοὺς ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα μισθούμενος, οἰκοδεσπότης δὲ οὗτος, ὀψίας γεγενημένης ἔφη τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ· κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθὸν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων.

Ἀλλ᾽ ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; κ. τ. λ. Cap. XV. 35.

Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μετὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως το μυστήριον ὡς ἔσται κατὰ καιροὺς θεοῦ κατανεύοντος, καὶ ἀφάτῳ δυνάμει Cod. f. 39. μεταπλάττοντος εἰς ζωὴν τὸ τῷ θανάτῳ κεκρατημένον, προανακεκράγει λέγων· ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ· ἡ γὰρ δρόσος, ἡ παρὰ σοῦ, ἴαμα αὐτοῖς ἐστιν· δρόσον οἶμαι λέγων τροπικῶς τὴν ζωοποιὸν ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ, καθ᾽ ἣν καὶ τὸ εἶναι τοῖς οὐκ οὖσι προσνέμει, καὶ τοῖς ἤδη παρενηνεγμένοις εἰς ὕπαρξιν τὸ εὖ εἶναι χαρίζεται· συνέστηκε γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, καθάπερ ἀμέλει καὶ δι᾽ αὐτοῦ παρήχθη πρὸς γένεσιν· ψάλλει δέ που καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ περὶ τῶν ἐπὶ γῆς πρὸς τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα θεόν· ἀνοίξαντος δέ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσεται χρηστότητος· ἀποστρέψαντος δέ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμα σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· πέπονθε μὲν

γὰρ ἡ ἀνθρώπου φύσις τοῦ θείου προσώπου τὴν ἀποστροφὴν ἐν Ἀδὰμ διὰ τὴν παράβασιν· τοιγάρτοι μονονουχὶ συγκέχυται καὶ τετάρακται. καὶ εἰς τὸν ἴδιον ὑπενόστησε χοῦν, κατεβιβάσθη τε καὶ εἰς θάνατον καὶ φθοράν· ἐπειδὴ δὲ γέγονε καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος πεπλουτήκαμεν μέθεξιν, ἀναμορφούμεθα πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς καὶ οἷον ἀνεκτίσμεθα· κεκλήμεθα γὰρ εἰς καινότητα ζωῆς, τὸ τοῦ θανάτου διαδιδράσκοντες κράτος· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ σοφώτατος Παῦλος· εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας ἐκ νεκρῶν Χριστὸν Ἰησοῦν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν· ὅτε τοίνυν ἀνεβίω μὲν ὁ Χριστὸς πατήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ γέγονεν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ὡς ἑψομένων πάντως τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἀπόπληκτον κομιδῆ τὸ κατά τι γοῦν ὅλως ἐνδοιάζειν ἔτι περὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον;

Ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνο ἐρεῖς· καὶ λέγεις ὀρθῶς· παρίημί τε λοιπὸν τὸ χρῆναι ζητεῖν πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί· διειδέναι γε μὴν ἀναγκαῖον ποίῳ σώματι ἔρχονται· ἆρα γὰρ τὸ ἐκ γῆς δὴ τοῦτο καὶ τῇ φθορᾷ κάτοχον ἀναβιώσεται σῶμα, ἢ ἕτερόν τι παρ' αὐτὸ πλὴν ἐξ αὐτοῦ; φαίην δ' ἂν ἔγωγε πρὸς τοῦτο εὐθὺς, ὡς ὁ μὲν ὀρθὸς τῆς πίστεως λόγος περιΐστησιν ἡμᾶς εἰς τήνδε τὴν σάρκα τὴν ἀνάστασιν· ἀνεβίω γὰρ οὕτω Χριστὸς ὁ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ἡ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων· ἐπειδὴ δὲ οὐ σφόδρα τισὶν ἀρέσκει τὸ δόγμα, φέρε παραθέντες ὃν εὖ ἔχειν οἴονται λόγον, τὰ εἰκότα λέγωμεν· (εἶτα παραθεὶς τῶν προϋπάρχειν λεγόντων τὰς ψυχὰς τὰς μυθολογίας [1]) φησίν· εἶτα πῶς ἀποσεμνύνεται θεὸς ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ; φησὶ γάρ που πρὸς τὸν μακάριον Ἰώβ· εἰ σὺ λαβὼν γῆς πηλὸν ἔπλασας ζῷον, καὶ λαλητὸν αὐτὸ ἔθου ἐπὶ τῆς γῆς: πέρα γὰρ οἶμαι παντὸς ἂν ἴοι θαύματος, τὸ λογικὸν ἐκ γῆς ἀποτελέσαι ζῷον· πῶς δὲ γεγονότα τὸν ἄνθρωπον εὐθὺς καὶ πεπλασμένον ἐκ γῆς εὐλόγησεν ὁ δημιουργὸς, αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε λέγων καὶ πληρώσατε τὴν γῆν; (καὶ πολλὰ ἕτερα πρὸς αὐτοὺς εἰπὼν, ἐπιφέρει·) ἀρίστῳ χρῆται παραδείγματι ὁ θεσπέσιος Παῦλος, πίπτειν μὲν εἰς γῆν τὸ σῶμα λέγων οἷά τινα κόκκον, οὐχ οὕτως ἀναστησόμενον καθὰ καὶ ἐσπάρη γυμνὸν, ἀλλ' ἐν αὐ-

(1) Heic vides supprimi partes aliquot Cyrilli ab auctore harum eclogarum, itemque alias mox.

φιέσει καὶ περιστολῇ τῶν ἐξ ἔθους ἐμφυομένων αὐτῷ. καλάμης δὴ λέγω καὶ φυλλάδος· δίδωσι γάρ, φησιν, ὁ θεὸς ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα· ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ἅπαντας τοὺς κεκοιμημένους ἀναβιώσεσθαι φησὶν ἐν δόξῃ, κἂν εἰ πάντες ἐν ἀφθαρσίᾳ· οὐ γάρ που τοῖς ἀνεπιεικέσι καὶ τοῖς τῶν φαύλων ἐργάταις τὸ ἐν εὐκλείᾳ τῇ παρὰ θεοῦ στεφανοῦσθαι πρέπει· ταύτῃ τοι χρησίμως διαφόρων μέμνηται σπερμάτων. οἷς καὶ διανέμει θεὸς, καθ' ὃν ἂν ἔλοι * τρόπον αὐτὸς. τὸ ἐν τοιῷδε τυχὸν ἢ * ἑτεροίῳ σχήματι διαφέρεσθαι.

Ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. Cap. XV. 40.

Ἰστέον ὅτι δυσὶν ἀρτίως παραδειγμάτοιν εἰς μέσον ἡμῖν παρενηνεγμένοιν τοῦ τε κατὰ τὸν κόκκον φημὶ, καὶ τοῦ διεκφαίνοντος τὴν τῶν οὐρανίων σωμάτων τὴν ὡς ἐν δόξῃ διαφορὰν, ἀποφέρει τέως πρὸς τὴν τοῦ πρώτου δύναμιν τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ἐμφέρειαν. καὶ φησὶ τὸ ἑξῆς.

Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. V. 42.

Ὃν περ γὰρ τρόπον ὁ τοῦ σίτου κόκκος ἐγκαταβληθεὶς τῷ βώλῳ γυμνὸς καὶ νεκρὸς, ἐν περιστολῇ σώματος καὶ ἐν προσθήκῃ κάλλους ἀναφὺς θαυμάζεται, κατὰ τὸν αὐτὸν τουτονὶ τρόπον καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα σπείρεται μὲν ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ τε καὶ ἐν ἀτιμίᾳ, πλὴν ἀναβιώσεται τιμῇ τε καὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ μὴν καὶ δυνάμει κατημφιασμένον· ἄξιον δὲ θαυμάσαι τοῦ θεηγόρου τὴν νῆψιν· ἐρηρεισμένην γὰρ ἔχων τὴν πίστιν, καὶ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἀναβιώσεται πεποιθὼς. σπορᾷ παρεικάζει τὴν τοῦ σώματος φθορὰν. εὐτέχνως δὴ λίαν καὶ σοφῶς πανταχῇ τῷ παραδείγματι τὴν τοῦ πράγματος φύσιν ἐξομοιῶν· οὐκοῦν τῷ κόκκῳ παραπλησίως οὐ γυμνὸν ἀναβιώσεται τὸ σῶμα, φησὶν, ἀλλ' εὖ μάλα περιεσταλμένον τὴν ἀφθαρσίαν τὴν δόξαν· καὶ πρός γε τούτοις εὐσθενὲς, καὶ μὴν καὶ τοῦτο καταπλουτοῦν τὸ ἐν φρονήματι γενέσθαι πνευματικῷ, μεταπλαττούσης τρόπον τινὰ τῆς ἄνωθεν χάριτος, καὶ τῆς ἀσυγκρίτου δυνάμεως τοῦ πάντων δημιουργοῦ πρὸς πᾶν τοὐναντίον τὰ ἐν αὐτῷ· ἐνυπάρχει μὲν γὰρ τῷ πεσόντι σώματι καὶ οἷον εἰς γῆν ἐσπαρμένῳ φθορὰ καὶ ἀσθενεία. καὶ τὸ ἀκαλλὲς. φρόνημά τε τὸ ψυχικὸν, ὃ καὶ ταὐτὸν εἶναι φαμὲν τῷ σαρκικῷ καὶ γεωδεστέρῳ· ἐπειδὴ δὲ παρήχθη πρὸς γένεσιν ἐν ἀρχαῖς, κατὰ φύσιν οὐχ ὧδε ἔχον· παρεισέδυσαν δὲ ταυτὶ διὰ τὴν πα-

ράβασιν καὶ τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ δίκην, ἀναφοιτούσης ἡμῖν τῆς φύσεως εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς· πράττεται μὲν ἀναγκαίως δυνάμει τε καὶ ἐνεργείᾳ θεοῦ τῶν μεταξὺ παρεισβεβληκότων ἡ ἀπόθεσις, ἀντεισκρίνεται δὲ τῶν πρώτων καὶ ἐν ἀρχαῖς ἐνόντων ἡμῖν ἀγαθῶν ἡ μέθεξις· ἀνεκαινίσμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ κατὰ τὰς γραφάς· ἔφη γὰρ προφήτης ἅγιος· θάρσει Σιών, μὴ παρείσθωσαν αἱ χεῖρές σου· κύριος ὁ θεός σου ἐν σοὶ, δυνατὸς σῶσαι σε, καὶ ἀνακαινιεῖ σε ἐν τῇ ἀγαπήσει αὐτοῦ· ὅτε γὰρ ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, τότε δὴ τότε καὶ ἀνεκαίνισεν ἐν Χριστῷ· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὡς πάντα τὰ ἐν αὐτῷ καινὴ κτίσις· καὶ τὰ μὲν ἀρχαῖα παρῆλθε, γέγονε δὲ καινά· ποῖα δέ φησιν ἀρχαῖα; τὰ παριππεύσαντα· καὶ ποῖα καινά; τὰ εἰσκεκριμένα· παλαιὰ μὲν ἡ φθορὰ, καὶ μέν τοι τὸ ἄναλκι, καὶ πρός γε τούτῳ τὸ δυσκλεὲς, καὶ τοῦ ψυχικοῦ φρονήματος τὰ ἐγκλήματα· καινὰ δὲ διὰ Χριστοῦ, δόξα τε καὶ ἀφθαρσία καὶ δύναμις καὶ τὸ φρόνημα τὸ πνευματικόν· ἔσται γὰρ ἡμῶν τὸ σῶμα πνευματικόν· φαίην δ' ἂν εἶναι πνευματικὸν, οὐ τὸ ἐν εἴδει σκιᾶς, ἤγουν ἀσωμάτου πνεύματος, τὸ ἀφεστηκὸς δὲ μᾶλλον καὶ μὴν καὶ εἰς ἅπαν ἀπηλλαγμένον τοῦ σαρκικοῦ καὶ γεωδεστέρου φρονήματος.

Cap. XV. 44. Σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν κ. τ. λ.

Cod. f. 331 Ὥσπερ γὰρ εἴπερ ἕλοιτό τις τὸ ἀπὸ γῆς ἡμῶν σῶμα ψυχικὸν ἀποκαλεῖν, περιθείη ἄν τις εἰκότως οὐ τὸ ψυχῆς εἶδος αὐτῷ, περιτρέψει δὲ μᾶλλον τοῦ λόγου τὴν δύναμιν εἰς τὸ φρόνημα τὸ ψυχικὸν ἤγουν τὸ σαρκικὸν, καθάπερ ἀμέλει καὶ σοφίαν νοοῦμεν ψυχικὴν καὶ ἐπίγειον τὴν καθ' ἡμᾶς τε καὶ ἀνθρωπίνην, οὕτω κἂν εἰ λέγοιτο σῶμα ψυχικὸν, οὐκ ἂν οἶμαι τῷ αὐτῷ τὸ ψυχῆς εἶδος περιτιθεὶς, τὴν ἐπὶ τὸ πεπλανῆσθαι διαφύγοι γραφὴν, ἐπεὶ κατά τινα τρόπον ζῶντές τε ἔτι καὶ ἐν αὐτοῖς δὴ τούτοις τοῖς ἀπὸ γῆς ὄντες σώμασι, ψυχικοὶ λέγονταί τινες καὶ πνευματικοί· γέγραπται γὰρ ὅτι ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν· ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται· ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀκόλουθον τὸν ἐπὶ τῷδε λόγον καὶ διὰ πραγμάτων ἐμπεδοῦν, προσεπάγει καὶ φησίν· ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν· ψυχικὸν μὲν οὖν ὠνόμασε τὸν Ἀδάμ· τοῦτο γὰρ οἶμαί ἐστι τὸ εἰς ψυχὴν πε-

ποιῆσθαι ζῶσαν, ὡς οὐκ εἰς ἅπαν ἀπηλλαγμένον σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν· αἵ τε γὰρ ὀρέξεις αἱ πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς ὁρῶσαί τε καὶ τετραμμέναι πάθη, κἂν εἰ νόμον ἔχοιεν τὸν συνήγορον, ἀλλ' οὖν εἶεν ἂν κατά γε τὸ ἀληθὲς σαρκικῆς ἀσθενείας ἐγκλήματα, εἰ πρός γε τὴν τῶν δρωμένων ὁρῶν τις φύσιν· οἷον δή τι φημί· τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· ἐγκαταβέβληται γὰρ τῇ τοῦ σώματος φύσει παρὰ τοῦ πάντων δημιουργοῦ κίνησις ὀρεκτική, διανιστᾶσα τὸ ζῷον εἰς παιδοποιΐας ἔφεσιν· εἴρηται γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν· καὶ ὁ πλάσας δέ φησιν ἐν ἀρχῇ, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· οὐκοῦν ἀκαταιτίατος μὲν ἡ εἰς μόνον ὁρῶσα παιδοποιΐαν ἔφεσις· πλὴν ὅσον ἧκεν εἰς τὴν τοῦ δρωμένου φύσιν, εἴη ἂν σαρκικὸν τὸ πάθος ἤτοι ψυχικόν· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀδιαβλήτων παθῶν· οὐκοῦν εἰς ζῶσαν ψυχὴν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ· ὁ δέ γε δεύτερος καὶ ἐξ οὐρανοῦ τουτέστι Χριστὸς οὐκ εἰς ψυχὴν μᾶλλον, ἀλλ' εἰς πνεῦμα γέγονε ζωοποιοῦν· ἑνώσας γὰρ ἑαυτῷ τὸ ἀνθρώπινον ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς πεφηνὼς κατὰ φύσιν θεὸς λόγος, οὐ τὴν καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ θείαν τινα καὶ θεοπρεπῆ καὶ ἀμώμητον παντελῶς διεβίω ζωήν· οὐ γὰρ ἐποίησεν ἁμαρτίαν, ἀνέπαφον μὲν ἡδοναῖς ἐκτόποις ἔχων τὸν νοῦν, ἐπιθυμίαις δὲ ταῖς τῶν ἐδωδίμων οὐχ ἁλώσιμον· εἰ γὰρ καὶ ὁρᾶται μετεσχηκὼς τροφῆς καὶ ποτοῦ, διά τοι τὸ πιστεύεσθαι κατὰ ἀλήθειαν εἶναι ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' οὖν ἐλευθέραν ἐποιεῖτο τὴν μέθεξιν· ἦν μὲν γὰρ ἐν σαρκὶ δι' ἡμᾶς οἰκονομικῶς, ὑπὲρ σάρκα δὲ πάλιν· πνεῦμα γὰρ ἦν ζωοποιὸν ὡς θεός· ὁ δέ γε προπάτωρ Ἀδὰμ οὐκ ἀνέγκλητον παντελῶς τὴν τῶν ἐδωδίμων ἔφεσιν εἰσεδέξατο· πεποίηται γὰρ εἰς ζῶσαν ψυχήν, καὶ βρωμάτων ἡδονῆς ἡττώμενος, ἔφαγεν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καί τοι τοῦ θείου νόμου τοῦτο δρᾶν ἐξείργοντος· ὅτι τοίνυν ὁ ψυχικὸς οὐ φύσεως ἡμῖν διαφορᾶς ὑπεμφήνειεν ἄν, ζωῆς δὲ μᾶλλον ἠθῶν τε τρόπων ποιότητα, καθ' ἣν ὁ μέν τίς ἐστι τῷ γεωδεστέρῳ καὶ σαρκικῷ φρονήματι κάτοχος, ὁ δὲ τῇ τοῦ πνεύματος ἐλευθερίᾳ περιφανής, ἀποδείκνυσι σαφῶς ἀπό τε Ἀδὰμ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου· ἄμφω μὲν γὰρ γεγόνασιν ἐν γηΐνοις σώμασιν, ἀλλ' ἥ γε τοῦ φρονήματος οἱονεὶ ποιότης, καὶ μὴν καὶ τὸ ἑτεροίως ἑλέσθαι διαβιοῦν, τὸν μὲν ἀπέφηνε ψυχικόν, ἕτερον γε μὴν ἀσυγκρίτως ἐν ἀμείνοσι τουτέστι πνευματικόν.

Ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν· ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

Ἐπιλαμβάνεται δὲ τρόπον τινὰ τῶν καιρῶν, καθ' οὓς γεγόνασι, καί φησιν· ἀλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν· ἔπειτα τὸ πνευματικόν· ἀποφαίνει λευκῶς ὡς ἔστιν οὐκ ἀπαράδεκτον τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει τὸ ἐκ φρονήματος ψυχικοῦ μεταφοιτᾶν εἰς πνευματικόν. καὶ ὅτι πρεσβύτερον τοῦ πνευματικοῦ τὸ ψυχικὸν εἴη ἂν καὶ τίς ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἡ πίστις;

v. 47. *Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἐκ γῆς χοϊκός κ. τ. λ.*

Ὁ πρῶτος, φησὶν, ἄνθρωπος τουτέστιν Ἀδὰμ, εἰς ψυχὴν πεποίηται ζῶσαν, τουτέστι γεώδης καὶ σαρκικός· ὅ γε μὴν δεύτερος ἐξ οὐρανοῦ· εἰ γὰρ καὶ γέγονε σὰρξ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος κατὰ τὰς γραφὰς, ἀλλ' ἦν [ὁ ἄνωθεν] καὶ ὁ ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐπάνω πάντων, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνήν· οὐκοῦν ἄμφω μὲν ἤστην *, ὡς ἔφην, ἐν γηΐνοις σώμασιν, οὐ μὴν καὶ ἐν ἴσοις ἔτι κατά τε τὴν γνώμην ἤτοι τὸν τῆς ζωῆς τρόπον· ἦν μὲν γὰρ ὁ πρῶτος ἐν φρονήματι σαρκικῷ, πνεῦμα δὲ ζωοποιοῦν ὁ δεύτερος καὶ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ὥσπερ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, τουτέστι τὴν πρὸς Ἀδὰμ ὁμοίωσιν, καὶ παθῶν ἡττώμενοι καὶ ἀσθενοῦντες εἰς ἁμαρτίας, καί τοι τῆς φθορᾶς ὑπενηνεγμένοι ζυγοῖς, οὕτω φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, τουτέστι Χριστοῦ· καὶ φιλοσαρκίας ἀμείνους καὶ τοῦ πλημμελεῖν ἐθέλειν ἔτι γεγενημένοι, καὶ αὐτὸν ἤδη νενικηκότες τὸν πάλαι δεινὸν καὶ δυσάντητον καὶ ἀγρίως καθ' ἡμῶν τυραννήσαντα θάνατον.

v. 50. *Ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται.*

Συνίστησι τὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ διὰ τούτου μυστήριον· ἕως μὲν γάρ ἐστι τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον σὰρξ καὶ αἷμα, τουτέστι θνητὸν καὶ φθαρτὸν, Θεοῦ βασιλείαν, τουτέστι τὸ εἶναι διηνεκῶς, οὐκ ἂν δύναιτο κληρονομεῖν· πᾶσα δὴ οὖν ἀνάγκη καταπίνεσθαι τὴν φθορὰν καὶ ἀφανίζεσθαι τὸ εὐμάραντον, μεταπλάττεσθαι δὲ πρὸς ἀφθαρσίαν αὐτὸ, καὶ θείᾳ τινι καὶ ἀποῤῥήτῳ δόξῃ καταφαιδρύνεσθαι· κληρονομήσει γὰρ τότε τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν.

v. 51. *Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα.*

Μέγα καὶ οὐράνιον ἀληθῶς τὸ μυστήριον, καὶ ἀποκαλυφθὲν αὐτῷ πάντως που διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ, ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι· αὐτὸς γάρ ἐστι καὶ τῶν

ἔσεσθαι προσδοκωμένων διανομεὺς ἀγαθῶν· αὐτὸς μεταστοιχειώσει τὴν κτίσιν, καὶ καινουργήσει τὸ σύμϖαν. καὶ ἀϖαλλάξει δουλείας εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ· καὶ εἰ ταῦτα ἀληθῆ. πῶς οὐκ ἔδει πάντη τε καὶ πάντως συνκαινουργεῖσθαι τῇ κτίσει τὸν δι' ὃν ἡ κλίσις. φημὶ δὲ τὸν ἄνθρωπον: ἔδει καὶ αὐτὸν ὁρᾶσθαι καινόν. οὐ φθορᾷ τῇ πρώτῃ τυραννούμενον, οὐ σαρκικαῖς ἡδοναῖς εἰς ἁμαρτίας ϖλεονεκτούμενον. ἐγηγερμένον δὲ μᾶλλον ἐν ἀφθαρσίᾳ τε καὶ ἐν εὐσθενείᾳ καὶ ἐν τιμῇ καὶ θείᾳ τινι δόξῃ περιεσταλμένον· ἔφη γάρ που καὶ ὁ θεσπέσιος Ἡσαΐας· καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ θεοῦ περιστελεῖ σε· καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς διεβεβαιοῦτο σαφῶς. ὡς ἐν καιρῷ συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου ἀναβιώσονται μὲν οἱ νεκροί. οἵ γε μὴν συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος· πλὴν οὐχ ἅπασιν ἀδιακρίτως ἡ τῆς τοιᾶσδε τιμῆς καὶ δόξης προκείσεται χάρις· πρέποι δ' ἂν μᾶλλον ἀπολέγδην τοῖς τῶν ἄλλων ἐξῃρημένοις. οἳ καὶ σύμμορφοι γεγόνασι τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· ἀναβιώσονται μὲν γὰρ ὁμολογουμένως τὰ πάντων σώματα τῇ τῆς ἀφθαρσίας χάριτι κατημφιασμένα, ἀλλαχθήσονται δὲ οὐ πάντες· ἀλλ' οἱ μὲν φαῦλοι ἀπομενοῦσιν ἐν τῷ τῆς ἀτιμίας σχήματι ἐπὶ μόνῳ τῷ χρῆναι κολάζεσθαι. οἱ δέ γε δίκαιοι ἀλλαχθήσονται μόνοι. ϖρὸς τῷ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθῷ. καὶ τῆς θείας δόξης καταπλουτήσαντες τὴν περιστολήν· αὐτὸς τοιγαροῦν ἰδίᾳ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ θεοϖρεϖεῖ μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν. σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ποῖον δὲ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν; τουτὶ τὸ ἐκ γῆς, τὸ τῷ θανάτῳ κατησχημένον ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀρᾶς, ἣν λέλυκεν ὁ Χριστὸς γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· ἔσται δὲ ὁ μετασχηματισμὸς οὐκ εἰς ἑτέραν τινὰ φύσιν ἀποκομίζων ἡμᾶς. ἐσόμεθα γὰρ ὅπερ ἐσμέν. τουτέστιν ἄνθρωποι, ϖλὴν ἀμείνους ἀσυγκρίτως· ἄφθαρτοι γὰρ καὶ ἀνώλεθροι. καὶ πρός γε τούτῳ δεδοξασμένοι· τί δ' ἂν βούλοιτο δηλοῦν ἡ ἐσχάτη σάλπιγξ ἣ διανιστᾷ τοὺς νεκρούς. αὐτὸς ἡμῖν σαφηνιεῖ λέγων ὁ θεσπέσιος Παῦλος· ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι· οὐκοῦν ϖαρεικάζει σάλϖιγγι τὴν τοῦ ἀρχαγγέλου φωνήν, καὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνο καὶ φρικωδέστατον

κέλευσμα· εἰ δὲ καὶ ὁ ἀρχάγγελός ἐστιν ὁ κεκραγὼς καὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως σύνθημα διδοὺς τοῖς ἐν γῇ κειμένοις, ἀλλ' οὖν τοῦ Χριστοῦ ἔσται φωνή· καὶ γάρ ἐστιν αὐτὸς ἰδίᾳ δυνάμει διανιστὰς τοὺς νεκροὺς, καὶ οὐχί που πάντως ἡ τοῦ ἀρχαγγέλου φωνή· δεσποτικοῖς γὰρ προστάγμασι πᾶσα κτίσις ὑπέζευκται λογική· ποία τοίνυν ὅλως ἀνάστασις ἔσται κατὰ ἀλήθειαν, εἰ μὴ αὐτὸ φαμὲν ἀναβιώσεσθαι τὸ τῷ θανάτῳ κατησχημένον: ἢ τίνα τρόπον ἐροῦμεν, μονονουχὶ καταρχούμενοι τῆς φθορᾶς, κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, καὶ τὰ ἑξῆς;

Cap. XV. 55. Ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος;

[illegible] Ἰστέον δὲ ὅτι τὴν τοῦ προκειμένου ῥητοῦ παράθεσιν ὁ μακάριος Παῦλος κατὰ τὴν ἑβραίων ἔκδοσιν ἐποιήσατο· ἔχει δὲ οὐχ οὕτως ἡ τῶν ἑβδομήκοντα· γέγραπται γὰρ ἐν προφήταις· ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου ᾅδη: πλὴν τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, φησὶν, ἡ ἁμαρτία· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος· πλήττει μὲν γὰρ οἷά τις σκορπίος ὁ τὸ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, τουτέστιν ὁ σατανᾶς· πλήττει δὲ οὐχ ἑτέρως, πλὴν ὅτι διὰ τῆς ἁμαρτίας· ἀλλ' ἔδωκεν ἡμῖν ὁ σωτὴρ ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων πατεῖν καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· κατηφάνισται γὰρ τοῦ θανάτου τὸ κέντρον ἐξῃρημένης * τῆς ἁμαρτίας, καὶ οὐκ ἔτι δύναμιν ἐχούσης τὸν νόμον· κατακρίνει γὰρ ὁ νόμος τοὺς ἁμαρτάνοντας· τοιγάρτοι φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος δύναμιν εἶναι τῆς ἁμαρτίας, τὸν νόμον· λέλυται δὲ καὶ τοῦτο ἐν Χριστῷ· ἁμαρτία γὰρ ἡμῶν οὐ κυριεύσει, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν· χωρὶς δὲ νόμου, ἁμαρτία νεκρά· τίς οὖν ὁ πάντων τούτων ἡμῖν χορηγὸς, τῆς δικαιοσύνης ὁ πρύτανις, τῆς ἐλευθερίας ὁ δοτὴρ, καὶ παντὸς ἀγαθοῦ πηγὴ καὶ πρόφασις, εἰσόμεθα λέγοντος τοῦ μακαρίου Παύλου· τῷ δὲ θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

* al. cod. [illegible]

* Ad Cap. VIII. 5. citatur in Oecumenii catena Cyrilli locus, qui deest in nostris codicibus. Θεοί. – Φησὶ τοὺς ἀγγέλους θεοὺς κατὰ χάριν κεκλῆσθαι· ὥσπερ γὰρ εἴρηνται ἀρχαὶ, καὶ ἐξουσίαι, κυριότητες, θρόνοι, οὕτως καὶ θεοί. Num autem reliqua illic edita in Oecumenii libro, Cyrilli an potius aliorum sint, non satis apparet.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ Β.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός. Cap. I. 1

Ὁ σοφώτατος ἀπόστολος Παῦλος προκεχειρισμένος εἰς διακονίαν [illegible] τὴν ἐπὶ Χριστῷ, διὰ θελήματος θεοῦ παρῆχθαι φησίν. τὴν τῶν ψευδοπροφητῶν καὶ ψευδαποστόλων δόξαν ὡς δυσσεβῆ παραιθούμενος, λαλῶν δὲ ἐν πνεύματι, καὶ αὐτὸν ἔχων ἐνκυλισμένον ἐν ἰδίᾳ ψυχῇ τὸν Ἰησοῦν· ὡς φάσκειν πῆ μὲν, δοκῶ δὲ κἀγὼ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν· πῆ δὲ, εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ· δοῦλον ἑαυτὸν εἶναι φησὶν αὐτοῦ, καί τοι τῶν ὅλων κατεξουσιάζοντος τοῦ θεοῦ καὶ κατάρχοντος μόνου· εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτὸν ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά· πῶς οὖν οὐκ ἐναργῶς φυσικήν τε αὐτῷ καὶ ἀληθῶς θεοπρεπεστάτην τῆς κυριότητος ἀπονέμει δόξαν, ποιεῖται δὲ μονονουχὶ συλλήπτορα καὶ κοινωνὸν τῶν ἐπεσταλμένων δοκιμώτατον ὄντα Τιμόθεον: ἵνα πείσῃ, τοῦ νόμου λέγοντος· ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.

Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. Ibidem

Γράφουσι τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, καί τοι Cod. f. 340. b Χριστοῦ λεγομένης εἶναι τῆς ἐκκλησίας· αὐτὸς γὰρ αὐτὴν ἑαυτῷ παρέστησε παρθένον ἁγνήν· εἴπερ οὖν ἐστιν ἡ ἐκκλησία θεοῦ, Χριστὸς δὲ ὁ ταύτην ἑαυτῷ παραστήσας, θεὸς ἄρα κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ ἐκ τῆς ἁγίας καὶ θεοτόκου Μαρίας.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. v. 2.

Εἴπερ οὐκ ὄντα θεὸν κατὰ φύσιν ἠπίσταλο τὸν υἱὸν, πῶς οὐκ ἔδει Ibidem μᾶλλον εἰπεῖν, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ καὶ πατρός: νυνὶ δὲ συνεισδεχόμενος καὶ συνδοτῆρα τιθεὶς τὸν Χριστὸν ὢν

ἂν ἡ θεία χαρίσαιτο φύσις. δῆλος ἂν εἴη δήπουθεν οὐκ ἠγνοηκὼς ὄντα κατὰ φύσιν θεόν· ἀναγκαίως τοιγαροῦν συνεισδεξόμεθα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὸν υἱὸν εἰς τὸν τῆς ταυτότητός τε καὶ ὁμοουσιότητος λόγον, ἵνα καὶ θεὸς εἰς χορηγὸς ὑπάρχων νοῆται τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν· Χριστὸν δὲ Ἰησοῦν ὀνομάζων, τὸν ἐκ θεοῦ λόγον ἐν σαρκὶ πεφηνότα δηλοῖ· εἰ δὲ ἐστὶ χορηγὸς ὢν ἂν καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ, πῶς οὐ θεὸς κατὰ φύσιν. καθ' ἕνωσιν οἰκονομικὴν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς νοεῖται Χριστός: οὕτω καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ που φησίν· ὧν οἱ πατέρες. καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.

Cap. I. 18. Πιστὸς δὲ ὁ θεὸς ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ.

[illegible] Οὐδεὶς λέγει κύριος Ἰησοῦς εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ· τὸ δὲ πνεῦμά ἐστιν ἀλήθεια, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἔμπλεων δὴ οὖν ἀληθείας, ἤτοι τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν διάνοιαν ἔχοντες οἱ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων κήρυκες, οὐκ ἂν νοοῖντο ψευδοεπεῖς, ἃ δ' ἂν λέγοιεν περὶ Χριστοῦ· ταῦτα δὴ πάντως ἐστὶν ὀρθῶς καὶ ἀραρότως ἔχοντα· καὶ πιστώσεται λέγων αὐτὸς ὁ Χριστός· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστὲ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν· πιστὸς οὖν ἐστιν ὁ θεὸς, τουτέστιν ἀψευδής τε καὶ ἀληθής· ἀναγκαίως δὲ καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν υἱὸς, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου. οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ· πᾶς γὰρ ὁ ἐπ' αὐτῷ λόγος, ἀληθὴς διὰ τῆς τῶν θεηγόρων γέγονε φωνῆς· καὶ ὅσαι δή, φησὶν, ἐπαγγελίαι τοῦ θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, τουτέστι φιλοτιμίαν τε καὶ ὑπόσχεσιν ἅπασαν ἐν αὐτῷ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἐσχήκαμεν· καὶ τοῦτο ἐν τῷ ναὶ, τουτέστιν ἐν ἀληθείᾳ· ἥκει γὰρ ταῦτα πρὸς πέρας διὰ Χριστοῦ· κατεπόθη γὰρ ὁ θάνατος εἰς νῖκος, καὶ τὸ τῆς φθορᾶς κατεσείσθη κράτος· παύσεται δὲ καὶ τὸ ἄναλκι καὶ πρὸς τούτοις ἡ ἀτιμία· καθὰ ἔφη καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ· ἀποδεδείγμεθα δὲ καὶ αὐτῆς τῆς τῶν ἁγίων βασιλείας κληρονόμοι καὶ μέτοχοι· ἐρεῖ γὰρ ἡμῖν αὐτὸς ἐπὶ τοῦ θείου βήματος ὁ ἐν ᾧ τὸ ναί· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· πᾶσα τοίνυν ἐπαγγελία τοῦ θεοῦ διὰ Χριστοῦ μόνον ἔχουσα τὸ ναί· ἀπαράδεκτον δὲ παντελῶς τὸ οὔ· ὅπερ ἐστὶν ἡ ἄρνησις· καὶ γάρ ἐστιν

αὐτὸς ἡ ἀλήθεια· προσαποδείκνυσι δὲ καὶ τοῦτον ἐνικῶς ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶ θεός· εἰ γὰρ οὐκ ἂν διαψεύσαιτο τὰς ἐπαγγελίας, ἀποπερανεῖ δὲ μᾶλλον τοῖς ἁγίοις αὐτάς. καί τοι τοῦ θεοῦ πατρὸς τὰ ἀγαθὰ διανέμοντος, πῶς οὐκ ἂν εἴη φύσει τε καὶ ἀληθῶς υἱὸς, καὶ ὡς ἐκ θεοῦ θεὸς, ὁ ἐν ᾧ πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον οὐ διεψευσμένως;

Ὅτι δέ ἐστιν ἀψευδὴς ὁ λόγος, προσεμπεδοῖ λέγων· διὸ καὶ δι' αὐτοῦ τῷ θεῷ τὸ ἀμὴν, πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν· ἐπειδὴ γάρ ἐστιν αὐτὸς ὁ μεσίτης, ὁ δι' οὗ καὶ μόνου προσιτὸς ὁ πατὴρ, ὁ ἐν ᾧ πᾶσα δόσις πνευματικὴ, δι' αὐτοῦ δὴ πάντως καὶ πᾶν ἔσται πέρας εὐχῆς· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀμήν· καὶ πρός γε τοῦτο ἡμᾶς αὐτὸς ὁ υἱὸς πεπαιδαγώγηκε λέγων τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τι αἰτήσητε τὸν πατέρα, δώσει ὑμῖν ἐν τῷ ὀνόματί μου· ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου· αἰτεῖτε καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη· δι' αὐτοῦ μὲν οὖν τὸ ἀμὴν τῷ θεῷ πατρὶ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν· ἔθος γὰρ ἡμῖν ἁπάσης εὐχῆς κατακλείειν πέρας ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· ὅτι δὲ οὐκ ἂν ἀμοιρήσειεν αὐτὸς τοῦ δοξολογεῖσθαι πρέπειν ἀκονιτὶ, διοψόμεθα τοῦ μακαρίου προφητεύοντος Ἰακώβ· Ἰούδα, σὲ αἰνέσαισαν οἱ ἀδελφοί σου· ἀνέφυ γὰρ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς κατὰ σάρκα Χριστός· Ἠσαΐου γε μὴν τοῦ προφήτου λέγοντος· εἶδον τὸν κύριον σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, περιεστηκότα δὲ τὰ σεραφεὶμ, ἅγιον αὐτὸν ἀποκαλοῦντα, καὶ κύριον σαβαὼθ ὀνομάζοντα, πλήρη τε λέγοντα εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ· ὅτι δὲ αὐτὸν τεθέαται τὸν υἱὸν, ἀποδείξει λέγων ὁ σοφὸς ὁ Ἰωάννης· ταῦτα δὲ εἶπεν Ἠσαΐας, ὅτι εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ ἐλάλησεν περὶ αὐτοῦ· οὐκοῦν καὶ εἰ ὁ πατὴρ δοξάζοιτο δι' αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ δὲ τέθειται διὰ πίστεως ἱλαστήριον, γέγονε δὲ καὶ τῶν ἁγίων λειτουργὸς διὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς θυσίαν πνευματικὴν τὴν ἑκάστου τῶν ἁγίων ἱερουργεῖ προσευχήν· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀμήν. καὶ οὐκ ἂν ἔξω νοοῖτο τοῦ καὶ προσκυνεῖσθαι δεῖν καὶ συνδοξάζεσθαι τῷ γεγεννηκότι· παρά γε ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἄνω πληθύος τῶν ἁγίων πνευμάτων· ἔφη δέ που θεσπέσιος Παῦλος· ὅτ' ἂν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάν-

τες ἄγγελοι θεοῦ· καί τοι τίνι τῶν ὄντων ἀσυμφανὲς ὡς ἔστι μονογενὴς καθ᾽ ὃ ἂν νοοῖτο θεός; μόνος γὰρ ἐκ μόνου γεγέννηται τοῦ πατρός· ἐπειδὴ δὲ καθεὶς ἑαυτὸν ἐν τοῖς καθ᾽ ἡμᾶς ἐν πολλοῖς γέγονεν ἀδελφοῖς, τότε τέθειται πρωτεύων αὐτός· καὶ πρός γε τῷ εἶναι μονογενὴς ὡς θεὸς, κεχρημάτικε καὶ πρωτότοκος διὰ τὸ ἀνθρώπινον.

[illegible] I 21. Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν κ. τ. λ.

[illegible] Βεβαιοῖ ἡμᾶς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ εἰς Χριστὸν, ὀρθὴν καὶ ἀκατάσειστον ἐνιδρυσάμενος πίστιν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς, ὡς ἔστι φύσει τε καὶ ἀληθείᾳ θεὸς, κἂν εἰ ἐν τῷ καθ᾽ ἡμᾶς ὁρῶτο σχήματι, γεννηθεὶς κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς ὁ ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν· καὶ γοῦν αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁμολογοῦντι τῷ Πέτρῳ τὴν πίστιν, λέγοντί τε σαφῶς, σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀντανεφώνει λέγων, μακάριος εἶ σὺ Σίμων βὰρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέν σοι, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἐπειδὴ γὰρ παμμέγεθες τὸ μυστήριον, δέοιτ᾽ ἂν εἰκότως μυσταγωγίας τῆς ἄνωθεν καὶ παρὰ πατρός· βεβαιοῖ τοιγαροῦν ἡμᾶς αὐτὸς εἰς Χριστὸν ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ χρίσας θεὸς, καὶ δοὺς τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος· εἴη δ᾽ ἂν οὐκ ἀσυμφανὲς καὶ διά γε τούτων ἡμῖν, ὅτι μὴ γέγονεν ὁ υἱὸς ναὶ καὶ οὔ· θεὸς δὲ μᾶλλον ἀληθινὸς, καὶ ἐφ᾽ ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς ἐν αὐτῷ τὸ ναί· θεοῦ γὰρ ἡμᾶς σφραγίσαι τε καὶ χρίσαι λεγομένου, δόντος τε τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος, Χριστὸς ἂν εἴη πάλιν ὁ ταῦτα πληρῶν ἐν ἡμῖν, οὐχ ὑπουργικῶς, οὔτε μὴν ἀλλοτρίῳ καταχρίων τε ἡμᾶς καὶ σφραγίζων πνεύματι, ἀλλ᾽ αὐτῷ τῷ ἰδίῳ καὶ τῷ τοῦ πατρός· ἐν γὰρ ἀμφοῖν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας οὐ μεμερισμένως, ἀλλ᾽ ὡς ἐκ πατρὸς δι᾽ υἱοῦ διῆκον ἐπὶ τὴν κτίσιν· ἐνεφύσησε γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις λέγων, λάβετε πνεῦμα ἅγιον· δι᾽ αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ πρὸς εἰκόνα κατεσφραγίσμεθα τὴν θείαν καὶ νοητήν· ἔφη γὰρ αὐτὸς ὁ θεῖος ἀπόστολος Γαλάταις ἐπιστέλλων· τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν· εἰ δὲ εἰς Χριστὸν μορφούμενοι, τὸν θεῖον ἐν ἑαυτοῖς πλουτοῦμεν εἰκονισμὸν, αὐτὸς ἄρα ἐστιν ἡ εἰκὼν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ ἡ ἀκριβὴς ἐμφέρεια, καὶ οὐ καθάπερ ἡμεῖς κατὰ μέθεξιν ἁγιασμοῦ πρὸς ὁμοιότητα κεκλημένοι, φύσει δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιωδῶς· θεὸς γὰρ ὁ φύσει πρὸς τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς θεὸν καὶ ἐκ τῆς αὐ-

τοῦ γεγενημένου οὐσίας, οὐδὲν ἂν ἔχοι τὸ ἀπεοικός· ἐσφραγίσθαι δὲ καὶ αὐτὸν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, Ἰωάννης φησὶν ὁ σοφώτατος· ὁ λαβὼν γὰρ αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ θεὸς ἀληθής ἐστιν· ἐσφράγισται δὲ πάλιν οὐκ ἐν ἴσῳ τρόπῳ καθ' ὃν καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ φύσει, μονονουχὶ γράφοντος τοῦ πατρὸς καὶ οἷον οὐσιωδῶς ἐνσημαινομένου· ταύτῃ τοι ἔφασκεν, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα.

Τῷ δὲ θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὀσμὴν γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. Cap. II. 14.

Ὥσπερ ὑπὲρ ἡμῶν τεθριάμβευται Χριστὸς τὸν ἐπὶ ξύλου θάνατον ἀνατλὰς, καὶ τελειωθεὶς διὰ παθημάτων, οὕτω καὶ αὐτοὶ θριαμβεύεσθαι φασὶν ὑπὲρ αὐτοῦ, τοῦ τε γνωρίζεσθαι τοῖς ἁπανταχῆ καὶ καταλαμπρύνεσθαι διὰ πειρασμῶν, καὶ νικᾶν τὸν κόσμον, διά γε τοῦ πάντα παθεῖν ἑτοίμως ἔχειν, καὶ λίαν ἀσμένως ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ· εἰσὶ γάρ εἰσι μέτοχοι τῶν αὐτοῦ παθημάτων, ὡς φησὶ, καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνοί· θεὸν δὲ εἶναι * φασὶ τὸν θριαμβεύοντα αὐτοὺς, οὐχ ὡς ἐνιέντα τῷ * πάσχειν αὐτοὺς οὔτε μὴν ὡς θλίψεις ἐπισωρεύοντα, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν διακηρύττοντες τὸν Ἰησοῦν, τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ περιπίπτουσι πειρασμοῖς. Ποία δέ τις ἄρα ἐστὶν ὀσμὴ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ καὶ πατρός; ἡ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τῷ κόσμῳ φανερουμένη καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, καθὰ φασὶν αὐτοὶ, διδάξει πάλιν αὐτὸς ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐκεῖνο λέγων· οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν· οὐ γὰρ ἔκρινα τί εἰδέναι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Χριστὸν Ἰησοῦν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον· εἶτα τίνα τρόπον ὁ γεννηθεὶς ἐκ γυναικὸς, ὁ σταυρὸν ὑπομείνας καὶ θάνατον ὑποδὺς, εἰ καὶ ἀνεβίω πάλιν, ὀσμὴ τῆς γνώσεως ἔσται τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, εἰ καθάπερ οἴονταί τινες ψιλὸς καθ' ἡμᾶς, ἤγουν θεοφόρος ἄνθρωπος, νοεῖται Χριστὸς, καὶ οὐκ αὐτὸ κατὰ φύσιν ὑπάρχων θεὸς, κἂν εἰ νοοῖτο προλαβὼν τὸ ἀνθρώπινον οἰκονομικῶς ὁ ἐκ θεοῦ λόγος; οὐ γὰρ ἔν γε τῷ εἶναι καθ' ἡμᾶς καὶ πέρα τοῦ μηδὲν τὴν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς εὐωδιάσει φύσιν, οὐδ' ἂν ὀσμὴ γένοιτο τοῦ μὴ εἰδότος θάνατον ὁ θάνατον ἀνατλάς· πῶς οὖν ὀσμὴ τῆς γνώσεως τοῦ πατρὸς ὁ Χριστὸς, ἢ δῆλον

* al. [illegible]

* al. [illegible]

ἔτι καθ' ὃ νοεῖται καὶ ἔστι θεὸς, κἂν εἰ πέφηνεν ἐν σαρκὶ δι' ἡμᾶς; ἐπεὶ τίνα τρόπον οἱ διακηρύσσοντες τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσι τῷ κόσμῳ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα θεόν; ἢ πῶς ἂν εἰδεῖεν τὸν Ἰησοῦν; τίνα δὲ τρόπον καὶ θεὸς καὶ πατὴρ ἐν Χριστῷ τὸν κόσμον ἑαυτῷ καταλλάττειν λέγεται παρὰ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν, εἰ μὴ συνεισδέξαιτό τις τῷ ἐκ θεοῦ φύντι λόγῳ πρὸς ἕνωσιν τὸ ἀνθρώπινον, ἀπαιτούσης τοῦτο τῆς σοφῆς οἰκονομίας; καταγγέλλουσι γὰρ οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ λαλοῦντες ἐν πνεύματι, οὐχ ἀνθρώπῳ κατοικήσαντα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἀλλ' ὡς σάρκα γεγονότα, τουτέστιν ἑνωθέντα σαρκὶ ψυχὴν ἐχούσῃ τὴν λογικήν· οὕτω γὰρ ἂν εἴη καὶ τῆς δόξης κύριος ὁ ἐσταυρωμένος· οὐκοῦν κἂν εἰ νοοῖτο μετὰ σαρκὸς, κἂν εἰ τοῦτο μὲν οὐχὶ, καταμόνας δὲ ὥσπερ καὶ οὕτω καθ' ἡμᾶς γεγονὼς ὁ ἐκ θεοῦ λόγος, ὀσμὴ τῆς γνώσεώς ἐστι τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὡς ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸν ἐξ οὗ πέρ ἐστιν εὐωδιάζων εἰς ἡμᾶς· καὶ εἴπέρ ἐστιν ἀληθὲς ὅ φημι, πῶς ἂν εἴη γεννητὸς καὶ τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων λαχοῦσι γένεσιν ἐναρίθμιος; οὐκ ἂν γὰρ γένοιτο τοῦ μὴ κτισμένου ὀσμὴ, μήτε ὑπάρχοντος γεννητῶς· οὐ γὰρ ἔν γε τῷ ἀγεννήτῳ τὸ γεννητὸν ὀψόμεθα, οὐδὲ ἐν τῷ γεννητῷ τὸ ἀγέννητον· ἀλλὰ μὴν ἔδειξεν ὁ υἱὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα· θεὸς ἄρα κατὰ φύσιν ἐστὶ διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταὐτόν· ἀκουέτω τοίνυν καὶ πρὸς ἡμῶν ὁ υἱός· μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου· ἐγνώκαμεν γὰρ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τὸν ἐξ οὗ γεγέννηται πατέρα καὶ θεόν.

Cap. II. 15. Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις.

Cod. f. 354. b. Εὐωδιάζουσι τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, πρῶτον μὲν ὡς αὐτὸν ἔχοντες διὰ τοῦ πνεύματος ἐνοικοῦντά τε καὶ ἐγκυλισμένον, εἶτα ὅτι τοῖς ἁπανταχοῦ διακηρύττοντές τε καὶ περιφέροντες τὸν ἐπ' αὐτῷ λόγον, καθάπερ τι τῶν εὐοσμοτάτων θυμιαμάτων, προσεκόμιζον τῷ θεῷ τὴν ἔν γε τούτῳ σπουδήν· κατὰ τρίτον δὲ τρόπον, ὅτι καὶ σύμμορφοι γεγονότες αὐτῷ, διὰ τῶν ἴσων τετελείωνται παθημάτων· εὐωδίαν γε μὴν ἑαυτοὺς εἶναι φασὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, οἷς μὲν ὀσμὴ ἐκ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὀσμὴ ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν, κατιδεῖν ἀκόλουθον· οὐκοῦν νοηθεῖεν πρὸς ἡμῶν εἰκότως οἱ σωζόμενοί τε καὶ ἀπολλύμενοι, κατά γε τὸν πρέποντα ταῖς θεωρίαις σκοπὸν, οἱ πιστεύοντές τε, καὶ οἱ τὴν πίστιν παρωθούμενοι, καὶ οἱ μὲν οὔπω θεὸν τὸν φύσει

τε καὶ ἀληθῶς ἐγνωκότες, λελατρευκότες δὲ μᾶλλον τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὗτοι τοῦ θείου κηρύγματος τὸν λόγον οὐ προσιέμενοι, διαγελῶντες δὲ μᾶλλον καὶ μωρίαν εἶναι νομίσαντες τὸ Χριστοῦ μυστήριον, δέχονται τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως τοῦ πατρὸς, ἐκ θανάτου πρὸς θάνατον· ἐν θανάτῳ γὰρ ὄντες διά τοι τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἀγνωσίαν καὶ πώρωσιν, μονονουχὶ καὶ δευτέρῳ θανάτῳ περιπταίοντες ἁλοῖεν ἄν· οἵ γε μὴν διὰ τῆς νομικῆς παιδεύσεως πρὸς ἀρχὰς ἐνηνεγμένοι τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, γεγόνασι μέν πως ἐν ζωῇ, πλὴν εἰ πιστεύσειαν παραδέξονται τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως τοῦ πατρὸς ἐκ ζωῆς εἰς ζωήν· φησὶ γάρ που Χριστὸς πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεόν· αὕτη δέ ἐστιν αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν· ἀλλὰ τίς ἂν γένοιτό, φησι, πρὸς ταῦτα ἱκανός; καὶ μάλα εἰκότως· δυσεύρετος γὰρ ἀληθῶς ᾧπερ ἂν ἐνυπάρχοι τὸ δύνασθαι λαλεῖν ὀρθῶς τε καὶ ἀπλανῶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὁποῖοί τινες ἦσαν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, καὶ τὰς τῶν ἑτεροφρόνων δυστροπίας διορθούμενοι, οἷς ἔθος ἐστὶ καὶ διὰ πλείστης τέθειται σπουδῆς τὸ οἷον ἐκκαπηλεύειν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἀπάτῃ τε καὶ ψεύδει συγκεκραμένην ἀεὶ ποιεῖσθαι φιλεῖν τῆς πίστεως τὴν ἀπόδοσιν· ἀλλ' οἵ γε θεῖοι μυσταγωγοὶ λαλοῦντες ἐν πνεύματι, ὡς ἐξ εἰλικρινείας κατέναντι θεοῦ πάντα τε δρῶσι καὶ λέγουσιν.

Οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις. Cap. III. 3.

Ἐπισφραγίζει καὶ προφητικῇ μαρτυρίᾳ τὸ οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις· ἔφη γάρ που, φησὶν, ὁ θεὸς διὰ φωνῆς προφήτου· ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ καὶ τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, φησὶ κύριος· διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτοὺς, ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, φησὶ κύριος· πάλαι μὲν γὰρ ὁ θεσπέσιος Μωσῆς νόμον ἐδέχετο τὸν παιδαγωγὸν ἐν πλαξὶ λιθίναις, καθὰ γέγραπται· αἴνιγμα δὲ τοῦτο γεγενῆσθαι φαμὲν τῆς ἰουδαίων σκληροκαρδίας· μᾶλλον γὰρ ἀπαράδεκτον ὥσπερ ταῖς σφῶν αὐτῶν

Cod. f. 357

διανοίαις ἀποφαίνει τὸν νόμον, καὶ οἷον ἐν λίθοις βραχὺ μὲν καὶ μόλις ἐνιζηκότα, πλὴν εὐαπόβλητον παντελῶς καὶ μάλα ῥαδίως ἀποπτυόμενον· καὶ γοῦν ἔφη που θεός· ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ᾽ ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων· ὁ δὲ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις, τουτέστιν αἰσθητικαῖς, τοὺς ἱεροὺς ἡμῖν καὶ θείους ἐγγράφει νόμους· τοιγάρτοι καὶ ἔφασκεν διὰ φωνῆς Ἰεζεκιὴλ τοῦ προφήτου· καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, ὅπως ἐν τοῖς προστάγμασί μου πορεύωνται· εἴ τις οὖν οὐ ταῖς διὰ Μωσέως προσερήρεισται σκιαῖς, οὔτε μὴν μέλανι γεγραμμένον ἔχει τὸν νόμον ὡς ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ᾽ εἰς νοῦν ἔσω διὰ τοῦ πνεύματος, οὗτός ἐστιν ἐπιστολὴ Χριστοῦ γινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων.

Cap. III. 4. Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ Χριστοῦ πρὸς τὸν θεόν κ. τ. λ.

[illegible] Πάντα μὲν ἐν Χριστῷ τοῖς ἀξίοις τὰ ἀγαθά· καὶ γάρ ἐστιν ἄνωθεν καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων πᾶν δώρημα τέλειον· ἀλλ᾽ οὖν ὁ δι᾽ οὗ τὰ πάντα καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα Χριστός ἐστιν, μεσιτεύων μὲν ἡμᾶς καὶ θεὸν διὰ τὴν οἰκονομίαν, πλὴν ἐνεργῶν τὰ πάντα παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων αὐτοσοφία τε καὶ δύναμις αὐτοῦ· ποία δέ ἐστιν ἡ πεποίθησις ἡ διὰ Χριστοῦ πρὸς θεὸν, ἄκουε δὴ προσεπάγοντός τε καὶ λέγοντος· οὐχ ὅτι ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἱκανοὶ ἐσμὲν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, πᾶσα γὰρ σοφία παρὰ κυρίου κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἀλλ᾽ ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· καὶ τί τὸ γράμμα ἐστίν; ὁ ἐν νόμῳ τύπος, τὰ ὡς ἐν σκιαῖς ἔτι πληρούμενα· πνεῦμα δὲ, τῆς ἐν Χριστῷ λατρείας ἡ δύναμις, πνευματικοὺς ἀποφαίνουσα τοὺς προσιόντας αὐτῇ διὰ τῆς πίστεως· ὅσῳ δ᾽ ἂν ἥττων τῆς ἀληθείας ὁ τύπος, τοσοῦτον οἶμαι κατόπιν οἱ διακονοῦντες αὐτὸν τῶν ἱερουργούντων τὴν ἀλήθειαν· ῥαντίζει γὰρ ἡμᾶς Χριστὸς αἵματι τῷ ἰδίῳ, καὶ οὐ πρὸς μόνην τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰ ἐν νόμῳ, καθαρίζει δὲ μᾶλλον καὶ τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ ἐξίστησι πλημμελήματος· χαρίζεται δὲ πρὸς τούτῳ καὶ

ζωῆς ἐλπίδα· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὡς ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ἐπήγγελται γὰρ καὶ αὐτῶν τῶν σωμάτων τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀναφοίτησιν τὴν εἰς ἀφθαρσίαν καὶ εἰς μακραίωνα βίον.

Τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος. Cap. III. 18.

Μεταπλάττεται ὥσπερ τῶν πιστευόντων ὁ νοῦς ἐκ νομικῆς εὐμαθείας εἰς παίδευσιν εὐαγγελικὴν, καὶ μεταμορφοῦται τρόπον τινὰ εἰς εἴδησιν τὴν πνευματικὴν, σκιᾶς ἢ τύπων οὐκ ἀνεχόμενος, ἀλλ' ἐκ δόξης τῆς κατὰ τὸν νόμον, εἰς δόξαν ἑτέραν τὴν ἐν Χριστῷ διὰ πνεύματος μεταφοιτᾶν ἠρημένος· οὐκοῦν τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα· μεθιστάντες γὰρ τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν, καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸν νόμον σκιᾶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον τῇ τῶν ἐννοιῶν ἰσχνότητι διαμορφοῦντες, ὡς ἐν εἴδει τὴν αὐτὴν εὑρήσομεν δόξαν· εἰ γὰρ δέδοται δόξα τοῖς διακονοῦσι τὸν νόμον, μείζων καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερκειμένη τὴν πρώτην ἡ τῶν ἁγίων ἱερουργῶν, οἳ καὶ ἱκάνωνται παρὰ θεοῦ διάκονοι καινῆς διαθήκης οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος· πρόδηλον δή που καὶ οὐδενὶ τῶν ὄντων ἀσυμφανὲς, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως οἱ ἐκ νομικῆς παιδεύσεως μηθιστάμενοι πρὸς ἀκρίβειαν εὐαγγελικὴν, ἐκ δόξης ὥσπερ τῆς πρώτης εἰς δόξαν ἰόντες ἑτέραν νοηθεῖεν ἂν, καὶ οἷον πρὸς τὰ ἀμείνω μεταπλαττόμενοι· τὸ δὲ δὴ μεθιστᾶν εἰς τοῦτο αὐτοὺς τὸ πνεῦμα ἐστι, τὸ τῆς ἐκ νόμου δουλείας ἐλευθεροῦν· ἐν αὐτῷ γὰρ κράζομεν ἀββᾶ ὁ πατὴρ ὡς υἱοὶ καὶ ἐλεύθεροι· ἔστι δὲ οὐχ ἑτέρως τῆς κατὰ τὸν νόμον ἰσχνολογίας τὸ βάθος ἰδεῖν, πλὴν ὅτι διὰ μόνου τοῦ ἁγίου πνεύματος· αὐτὸ γάρ ἐστι καὶ τὸ ἐρευνοῦν καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ· βάθη δὲ θεοῦ, τὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι τεθησαυρισμένην γνῶσιν ὠνομάσθαι φαμέν· ταύτῃ τοι καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ τὰς πρὸς θεὸν ἐποιεῖτο λιτὰς οὕτω λέγων· ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου· ἐποιεῖτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ οὐκ ἀθαύμαστον τὸν ἐκ νομικῆς εἰδήσεως ἀναβαίνοντα πρὸς πνευματικὴν τουτέστι τὴν εὐαγγελικήν· ἔφη γὰρ ὅτι διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ πλουσίῳ ὅς τις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ νέα καὶ παλαιά· παλαιὰ μὲν γὰρ, τὰ ἐν νόμῳ· νέα γε μὴν, τὰ ἐν Χριστῷ· εἰ δὲ δή τις βούλοιτο καὶ καθ' ἕτερον νοεῖσθαι τρόπον τὴν ἐκ δόξης εἰς δόξαν μεταμόρφωσιν τῆς αὐτῆς ἡμῶν εἰκόνος, παραδέ-

ξεταί τι τοιοῦτον εἰς νοῦν, ὅτι ὅσοι Χριστὸν ἐγνώκαμεν, καταλελογίσμεθα δὲ καὶ ἐν τέκνοις θεοῦ, πάντη τε καὶ πάντως ἐσμὲν ἐν δόξῃ· κατὰ δέ γε τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ὁ Χριστὸς, ὁ τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος χαρισάμενος, προσθήσει τὸ λεῖπον κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, μετασχηματίσει δὲ καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ἐπειδὴ δέ φησιν ὁ μυσταγωγὸς, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος, καὶ, οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐλευθερία, τῆς τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν συκοφαντίας οὐκ ἀνεξόμεθα, τοῖς γενητοῖς ἐναρίθμιον ποιεῖσθαι τὸ πνεῦμα· εἰ γὰρ ἔνθα που ἐστὶ τὸ πνεῦμα, ἐκεῖ που πάντως καὶ ἡ ἐλευθερία, πῶς οὐκ ἐλεύθερον κατὰ φύσιν ἐστίν; εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τῶν τῆς δουλείας ἄνω κεῖται μέτρων· πνεῦμα γάρ ἐστι τοῦ πατρὸς, ἐξ αὐτοῦ δὲ ἧκον ἐπὶ τὴν κτίσιν ἐν Χριστῷ.

Cap. IV. 4. Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ.

Cod. f. 363. b. Προὔθηκε μὲν ὁ τῶν ὅλων θεὸς τοῖς ἐθέλουσι πιστεύειν εἰς τὸν υἱὸν, τὸ γυμνῷ καὶ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ καταθεάσασθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ· διημαρτήκασι δὲ τῆς χάριτος οἱ τοῦ διαβόλου τὸν σκοτισμὸν ἀπόβλητον ἔχοντες, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων τὸ φῶς ἀσυνέτως οὐ προσιέμενοι· διηύγασε γὰρ ἂν οὕτως ὁ φωτισμὸς τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ· καὶ θεὸν μὲν τοῦ αἰῶνος τούτου κατονομάζει τὸν σατανᾶν, οὐχ ὅτι θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι τοῦτο εἶναι νενόμισται παρά γε τοῖς οὐκ εἰδόσι τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστι θεός· ἐκεῖνό γε μὴν ἄξιον καταθαυμάσαι πάλιν· θεολογεῖ γὰρ ὁ Παῦλος, καὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ μονογενοῦς διατρανοῖ τὸ μυστήριον· ἰδοὺ γὰρ σαφῶς φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης Χριστοῦ, τὸ ἀποστολικὸν ὀνομάζει κήρυγμα· καί τοι Χριστοῦ κεκλημένου, τοῦ ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν ὄντος υἱοῦ, κατὰ τὸν τῆς χρίσεως καιρὸν, καθ' ὃν καί τοι τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτὸς ὑπάρχων χορηγὸς, κεχρίσθαι λέγεται παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως· οὐκοῦν ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς γεγονὼς καὶ ὀφθεὶς ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, τότε δὴ τότε καὶ μάλα ὀρθῶς Χριστὸς νοεῖται καὶ λέγεται· οὐκ εἰς ἕνα τοίνυν

τῶν καθ' ἡμᾶς ἡ πίστις τῷ κόσμῳ διακηρύττεται καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τῶν πνευματοφόρων, καταγγέλλουσι δὲ μᾶλλον τὸν ἐκ θεοῦ λόγον ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφηνότα, καὶ ὡς πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς τὸν μονογενῆ· ἐπεὶ ποῖος ἂν νοοῖτο πρὸς ἡμῶν ὁ φωτισμὸς τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης αὐτοῦ, εἰ μὴ ἔν γε τῷ νοεῖσθαι θεὸς καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς, καὶ οὐκ ἐν ἴσῳ τρόπῳ τοῖς καθ' ἡμᾶς, οὐσιωδῶς δὲ μᾶλλον καὶ φυσικῶς; καὶ οὔ τι που φαμὲν ὡς ἄρα δεήσει καὶ αὐτὸν ἐν σαρκὶ γεγονότα νοεῖσθαι τὸν πατέρα· οὐ γάρ ἐστιν ἐν τούτοις τῆς εἰκόνος τὸ κάλλος· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον περινοεῖν ἄξιον, ὡς θεὸς ἦν ὁ λόγος καὶ πρὸ σαρκὸς χαρακτὴρ καὶ ὁμοίωσις φυσικὴ τοῦ γεννήτορος· καὶ πάλιν καθ' ἡμᾶς γεγονότι, τὸ ἐν μορφῇ νοεῖσθαι τοῦ πατρὸς ἑνούσης αὐτῷ τῆς οἰκονομίας τὸ ἀνθρώπινον· λελόγισται τοίνυν ὡς ἓν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκός· ἔστι δὲ καὶ οὕτως εἰκὼν τοῦ πατρὸς καθ' ὃ καὶ ἔστι θεὸς καὶ ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται κατὰ φύσιν.

Ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης Cap. IV. 6.
τοῦ θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι εἰς θεὸν ἡ πίστις, κἂν εἰ ἐν προσώπῳ πράττοιτο τοῦ Χριστοῦ, σαφηνιεῖ ὁ μυσταγωγὸς διὰ τῆς προκειμένης λέξεως· κέκληνται γὰρ ἰουδαῖοί τε καὶ ἕλληνες πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, οἱ μὲν ὡς ἐκ πλάνης καὶ λατρείας ψευδοῦς εἰς θεογνωσίαν τὴν ἀληθῆ, οἱ δὲ εἰς ἀκριβεστέραν εἴδησιν τῆς ἐν νόμῳ παιδαγωγούμενοι· ταύτῃ τοι καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ ὀλίγα πεφροντικὼς τῶν ἐν νόμῳ μαθημάτων ὁρᾶται· ὅτε τοίνυν Χριστὸν κηρύττουσιν οἱ μυσταγωγοὶ, καὶ οἱ πιστεύοντες εἰς θεὸν, εἰς θεὸν τὸν ἕνα καὶ ἀληθῶς πιστεύουσιν, πῶς οὐχὶ θεὸς ὁ Χριστὸς οὐ νόθος, οὐ ψευδώνυμος, ἤγουν ἑτεροφυὴς παρὰ τὸν πατέρα, ἀληθὴς δὲ μᾶλλον ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν; ἀχλύος μὲν γὰρ νοητῆς καὶ δαιμονιώδους ἀπάτης ὁ τῶν πλανωμένων μεμέστωται νοῦς, ἀλλ' ἐπηγγέλλετο θεὸς ἐκ σκότους ἡμῖν ἀναλάμψειν τὸ φῶς· ἔφη γάρ που διὰ φωνῆς Ἠσαΐου· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, ἴδε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς· καὶ ὁ θεσπέσιος δὲ Δαβὶδ φησὶν, ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότῳ· ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου κύριε, ὁ θεός μου φωτιεῖς τὸ σκότος μου· ἐπειδὴ δὲ πεπλήρωται λοιπὸν ἐφ' ἡμῖν ἡ ὑπόσχεσις τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ θεῖον ἡμῖν

καὶ νοητὸν διηύγασε φῶς. ἐγνώκαμεν αὐτοῦ τὴν δόξαν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ· εἶτα εἴπέρ ἐστιν ὁ Χριστὸς οὐ φύσει τε καὶ ἀληθῶς θεὸς, τὴν τοῦ πατρὸς δόξαν ἐν αὐτῷ τεθεάμεθα, καί τοι λέγοντος ἀκούω σαφῶς τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς. τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω· ἀλλ' ἰδοὺ δέδωκεν αὐτὴν τῷ υἱῷ· οὐχ ἕτερος ἄρα παρ' αὐτόν ἐστιν, πλὴν ὅσον ἐν ὑποστάσει καὶ τὸ ὑπάρχειν ἰδικῶς. ἵνα μὴ φαίνηται ψευδοεπήσας ὁ πατὴρ τῷ προσώπῳ τοῦ υἱοῦ τὴν ἰδίαν δόξαν προθεὶς. καὶ ὅτι θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν ἐν αὐτῷ τε καὶ δι' αὐτοῦ γινωσκόμενος· πρόσωπον γάρ ἐστι καὶ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ ἀποκαλύπτεται μὲν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀποκαλύπτει δὲ καὶ αὐτὸς ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα.

Cap. IV. 7. Ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν.

Ex alio codice. Ὀστράκινα σκεύη λέγομεν ἃ περικείμεθα σώματα ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὄντες. διανοίᾳ τοιαύτῃ· ἐπεὶ ἔτι σάρκα περικείμενοι τὴν ἐμποδίζουσαν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀληθείας, γνῶσιν ἔχομεν τὴν περὶ τῆς τριάδος. ἡ ὑπερβολὴ τοῦ μεγέθους τῆς γνώσεως οὐκ ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ θεοῦ δυνάμεως ὑπάρχουσα ἡμῖν γνωρίζεται.

v. 8. Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι κ. τ. λ.

Cod. f. 266. Φαίνονται μὲν γὰρ ὑπέρ γε τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας, καὶ αὐτὸν ἀνατλάντες τὸν θάνατον· πλὴν εἰ καὶ τοῦτο συνέβη παθεῖν αὐτοὺς. ἀλλ' οὖν ζῶσι. τῷ θεῷ ζήσειν μέλλοντες· καὶ καθά φησι τῆς σοφίας ὁ λόγος· ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀνθρώπων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἔξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσὶν ἐν εἰρήνῃ. καὶ ἡ ἐλπὶς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης· ποία τίς οὖν ἄρα τῶν ἱδρώτων ἡ νόησις. διερμηνεύει πάλιν ὁ Παῦλος οὕτω λέγων· πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ· διττὸν εἶναι φαμὲν τὸν τῆς ἐνθάδε νοουμένης νεκρώσεως τρόπον, ὧν εἷς μέν ἐστι νοητὸς καὶ πνευματικὸς. ἕτερος τε μὴν ὡς ἐν αἰσθήσει τῇ κατὰ σῶμα λαμβάνεται· θεὸς γὰρ ὑπάρχων καὶ ἐκ θεοῦ πεφηνὼς κατὰ φύσιν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ λόγος. ἰδίαν ἐποιήσατο σάρκα τὴν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὸ θνητὸν δὴ τοῦτο καὶ ἀνθρώπινον ἠμπέσχετο σῶμα, ψυχὴν ἔχων τὴν λογικήν· καὶ τίς ἡ τοῦδε πρόφασις; ἵνα νεκρώσῃ τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ. καὶ τῶν ἐμφύτων τε καὶ ἐν αὐτῇ κινημάτων τῶν εἰς ἐκτόπους

ἀποφερόντων ἡδονὰς ἀπαμβλύνῃ τὸ κέντρον· καλῶρθωκε δὲ οὐχ ἑαυτῷ. θεὸς ὢν ὁ λόγος, τὸ ἐπέκεινα τῶν ἐν ἡμῖν ὁρᾶσθαι παθῶν· οὐ γὰρ οἶδεν ἁμαρτίαν, ἀλλ' οἷον ὅλην ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρώπου φύσιν μεταστοιχειῶν εἰς ζωὴν ἁγίαν καὶ ἄμωμον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος καὶ ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς· γέγονε γὰρ ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ κατακολουθήσαντες ἔχωμεν ἐν ἑαυτοῖς τὴν αὐτοῦ νέκρωσιν, τουτέστιν ἀπρακτοῦσαν ἐν τῇ σαρκὶ τῆς ἁμαρτίας τὴν δύναμιν· οὕτω τε ἀναλαβεῖν ἰσχύσωμεν καὶ τὸ ἀμώμητον εἰς ζωήν· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὴν ἐνθάδε λεγομένην τοῦ Ἰησοῦ παραδέξῃ νέκρωσιν καὶ ζωήν· γέγονε γὰρ ὑπήκοος τῷ θεῷ καὶ πατρὶ, καθὰ γέγραπται, καὶ μέχρις αὐτοῦ θανάτου, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τέθεικεν ὑπὲρ τῶν προβάτων· πλὴν ἀπέθανεν * ἐφάπαξ τῇ ἁμαρτίᾳ, τουτέστιν ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου· τέθειται γὰρ ἱλασμὸς διὰ πίστεως· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ θεῷ· ταύτην οὖν ἄρα τὴν νέκρωσιν, τὴν διά γε τῶν παθημάτων καὶ μέχρις αὐτοῦ θανάτου διήκουσαν, ἐν τοῖς ἑαυτῶν σώμασι περιφέρουσιν οἱ μυσταγωγοὶ ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ, καθά φησιν αὐτὸς, ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν φανερωθῇ· ζήσονται γὰρ καὶ αὐτοὶ τῷ θεῷ τὴν ἁγίαν καὶ ἄμωμον καὶ μακαρίαν ζωήν· ὅτι δὲ ταύτης ἰδίως μέμνηται τῆς νεκρώσεως καὶ μέν τοι ζωῆς, εἴς γε τὸ παρὸν πιστώσεται μὲν καὶ ἡ τῶν προλαβόντων διάνοια, πειρασμῶν ἔχουσα καὶ πόνων ἀφήγησιν, οὓς ὑπομένειν ἀνάγκη πληροῦν ἐθέλοντα τῆς ἀποστολῆς τὸν εὐκλεᾶ δρόμον· οὐδὲν δὲ ἧττον ἡμᾶς οὕτω φρονεῖν ἀναπείσει μονονουχὶ καὶ διερμηνεύων αὐτοῖς ὅπερ ἔφη· προσεπάγει γὰρ εὐθὺς τὸ ἑξῆς.

Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν κ. τ. λ. Cap. IV. 11.

Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων καὶ αὐτοὺς ἀσμένως ὑπομένειν ἐθέλοντας Cod. f. 366. b. τὸν τῆς σαρκὸς θάνατον, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν· σκοπὸς γὰρ αὐτοῖς οὐκ εἰς τὰ παρόντα βλέπειν, προαθρεῖν δὲ μᾶλλον τὰ ἐσόμενα· τίς δὲ ἡ τοῦ Ἰησοῦ ζωή; ἡ ἀφθαρσία καὶ ἁγιασμὸς, δόξα τε μεγάλη καὶ ὑπερκόσμιος· οὕτως γὰρ ἡμῖν ὀφθήσεται κατὰ καιροὺς, ὅτ' ἂν ἡμῖν ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνῃ κριτής· μετασχηματίσει δὲ καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα· ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν

ὑμῖν· μεμίμηνται γὰρ τὸν ἑαυτῶν δεσπότην οἱ τῆς ὑφ' ἡλίῳ μυσταγωγοί· τεθνείκασι καὶ αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, ἵνα ἡμεῖς οἱ ποτὲ πλανώμενοι, τὴν ἐκ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀποκερδαίνωμεν ζωήν· τοιγάρτοι φασὶ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς ὡς πρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν· ὅτι ἕνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.

Cap. IV. 16. Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν· ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξωθεν ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ.

Ἔξεστι τῇ τῶν προκειμένων ἐννοίᾳ προσβαλεῖν οὐκ ἀκόμψως, κοινὸν ὥσπερ ἅπασι τοῖς εὐσεβεῖν ᾑρημένοις προθέντας τὸ χρῆμα· στρατεύεται μὲν γὰρ ἡ σὰρξ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός· ταῦτα γὰρ ἀντίκειται ἀλλήλοις, κατὰ τὸ γεγραμμένον· φαμὲν οὖν ὅτι πᾶσα πως ἀνάγκη κατεφθαρμένης τρόπον τινὰ τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ κινημάτων ἠσθενηκότων, τότε δὴ μάλιστα μειζόνως ἐῤῥῶσθαι τὸ ἕτερον, τουτέστι τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος· ὅτ' ἂν τοίνυν τοῖς εἰς ἄσκησιν πόνοις ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, τότε λοιπὸν ἀναγκαίως ὁ ἔσω ἡμῶν ἄνθρωπος ἀνακαινοῦται ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ· καὶ ἑτέρως γε μὴν τοῖς εἰρημένοις ἐπιβαλεῖς· ἐπειδὴ ἰουδαίοις τε καὶ ἕλλησι διεκήρυττον τὸν Ἰησοῦν, δεινοὺς καὶ ἀφορήτους ὑπομενήκασι διωγμοὺς, καὶ διέφθαρτο τοῖς εἰς τοῦτο πόνοις τὸ σῶμα αὐτῶν· ἀλλ' ἔσῳ μείζων ὁ πόνος, τοσούτῳ οἶμαί που παρέποιτο ἂν εἰκότως ἀμφιλαφεστέρα τῆς χάριτος ἡ ἀντέκτισις.

Cap. V. 1. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ κ. τ. λ.

Cod. f. 369. Ἐπίγειον ἡμῶν οἰκίαν τοῦ σκήνους, αὐτὸ περιφραστικῶς ὀνομάζει τὸ σκῆνος, ἤτοι τὸ σῶμα· γέγραπται γὰρ ἐν τῷ Ἰὼβ, τοὺς δὲ κατοικοῦντας οἰκίας πηλίνας· ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ ἐσμέν· ἴσμεν οὖν ἄρα, φησὶν, ὡς καταλύσαντος τοῦ θανάτου τὴν ἐπίγειον ἡμῶν τοῦ σκήνους οἰκίαν, τουτέστι τὸ σῶμα, διαδέξεται καὶ οὐκ εἰς μακρὰν, κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δῆλον ὅτι καιρὸν, οἰκητήριον τὸ ἐξ οὐρανοῦ, τουτέστιν ἡ ἀφθαρσία· ἄνωθεν δὲ αὐτὴν εἶναι φησὶ, πρῶτον μὲν ὅτι δοτὸν τὸ χρῆμά ἐστιν· εἶτα πρὸς τούτῳ διά τοι τὸ πάντας τοὺς τὴν ἄνωθεν οἰκοῦντας πόλιν, φημὶ δὴ τὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων συντάγματα, ἐν ἀφθάρτοις τε καὶ ἀνωλέθροις εἶναι σώμασιν· ἀπήλλακται γὰρ τῆς γεώδους ταυτησὶ παχύτητος ἡ ἀγγέλων φύσις· οἰκο-

δομὴν τοιγαροῦν ἐκ θεοῦ καὶ ἀχειροποίητον οἰκίαν καὶ μὴν καὶ αἰώνιον ὀνομάζει, τὴν ἀφθαρσίαν.

Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. Cap. V. 3.

Τὸ εἴ γε, τέθεικεν ἀντὶ τοῦ ὁπότε, ἵν' ᾖ τοιοῦτον εἰρημένον· ὁπότε Cod. f. 369. b
καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐκ ἀπόθεσιν τοῦ πρώτου πεισόμεθα, οὔτε μὴν ἐσόμεθα γυμνοὶ τοῦ προϋποκειμένου σώματος· καταπίνεται δὲ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς, οὐκ ἀφανιζόμενον, μεταστοιχειούμενον δὲ μᾶλλον εἰς ἀφθαρσίαν· πεποίηται γὰρ οὕτω καὶ ἐν ἀρχαῖς· γέγραπται γὰρ ὅτι καὶ ἔλαβεν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον· ἵνα δὲ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καταπίνηται, φθαρτὴ γὰρ ἡ σὰρξ κατὰ φύσιν, ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ἀλλ' εἰσκέκριται μεταξὺ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος· εἶτα, καθά φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, εὐδόκησεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ· ἀφίκετο γὰρ ἀνακαινίσων ἡμᾶς διὰ τοῦ πατρὸς εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς· καὶ αὐτός ἐστιν ὁ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς κατεργασάμενος ὡς θεὸς, καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος· οὐκοῦν ἐνέχυρον ὥσπερ ἀσφαλὲς τῆς ἐν ὑστέροις τοῦ αἰῶνος καιροῖς δοθησομένης ἡμῖν ἀφθαρσίας. τὸ ζωοποιὸν ἐντέθειται πνεῦμα παρὰ Χριστοῦ· νυνὶ μὲν τέως ὡς ἐν ἀπαρχῇ, μετὰ δέ γε τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ὡς ἐν ὁλοκλήρῳ μέτρῳ.

Ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος κ. τ. λ. V. 5. etc. usque ad cap. VI. 2.

Οἱ τὸν ἀῤῥαβῶνα τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἐλπίδα πεπλουτηκότες, τῶν ἔσεσθαι προσδοκωμένων ὡς ἐνεστηκότων ἤδη ἐπιδραττόμενοι φασὶν, ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα, πάντες γάρ ἐσμεν πνευματικοὶ καὶ οὐκ ἐν φθορᾷ σαρκικῇ· σάρκα γὰρ ἐν τούτοις, καθάπερ ἔγωμαι, τὴν τῆς σαρκὸς ὀνομάζει φθοράν· ἐπιλάμψαντος γὰρ ἡμῖν τοῦ μονογενοῦς, μεταστοιχειώμεθα πρὸς τὸν τὰ πάντα ζωοποιοῦντα λόγον· ὥσπερ γὰρ τοῖς τοῦ θανάτου δεσμοῖς ὑπεκείμεθα βασιλευούσης τῆς ἁμαρτίας, οὕτω τῆς ἐν Χριστῷ δικαιοσύνης εἰσκεκριμένης, ἀπεσεισάμεθα τὴν φθοράν· οὐδεὶς οὖν ἄρα ἐστὶν ἐν σαρκὶ, τουτέστιν ἐν ἀσθενείᾳ σαρκικῇ· καὶ πρός γε τῶν ἄλλων ἡ φθορὰ νοοῖτ' ἂν εἰκότως· ἐπειδὴ δὲ ἔφη οὐδένα ἐγνωκέναι κατὰ σάρκα, προσεπάγει τὰς τινῶν ὑφορώμενος ἐκτόπους ἐννοίας· εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι

Cod. f. 274.

γινώσκομεν· ὅμοιον ὡς εἴπερ ἕλοιτο λέγειν, γέγονε σὰρξ ὁ λόγος καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων ζωῆς ὑπέστη θάνατον κατὰ σάρκα, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐγνώκαμεν· πλὴν ἀπὸ τοῦ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν· εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἐν σαρκί. τριήμερος γὰρ ἀνεβίω καὶ ἔστι πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα. ἀλλ' οὖν ὑπὲρ σάρκα νοεῖται· ἅπαξ γὰρ ἀποθανὼν οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει. θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει· ὃ γὰρ ἀπέθανεν, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ· ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ θεῷ· οὐκοῦν εἰ γέγονεν ἐν τούτοις ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀρχηγὸς, πᾶσα πως ἀνάγκη καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ κατακολουθήσαντας, οὐκ ἐν σαρκὶ μᾶλλον, ἀλλ' ὑπὲρ σάρκα νοεῖσθαι· ὀρθῶς οὖν λίαν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, φησὶ, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινά· ἀρχαῖον μὲν γὰρ τὸ, γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· καὶ μὴν καὶ ἐκεῖνο τὸ ἐν βίβλῳ Μωσέως· ἐπιμελῶς γὰρ ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος· ἀρχαῖα δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὰ ἐν νόμῳ· ταυτὶ δὴ πάντα παρελάσαι φησίν· δεδικαιώμεθα γὰρ διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ πέπαυται τῆς ἀρᾶς ἡ δύναμις· ἀνεβίω γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ τοῦ θανάτου πατήσας τὸ κράτος, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν ἐγνώκαμεν, τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ πληροῦντες λατρείαν, μεσιτεύοντος τοῦ υἱοῦ, καὶ τὰς ἄνωθεν καὶ παρὰ πατρὸς εὐλογίας τῷ κόσμῳ διδόντος· ὅθεν τοι καὶ μάλα σοφῶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος, τὰ δὲ πάντα, φησὶν, ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Χριστοῦ· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθῶς οὐκ ἀβούλητον τῷ πατρὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον, καὶ ἡ δι' αὐτοῦ καινουργία· προσεπάγει δὲ τούτοις ὁ μυσταγωγὸς ὅτι αὐτὸς ὁ πατὴρ ἡμᾶς ἑαυτῷ κατήλλαξεν διὰ Χριστοῦ. ἐκπεπολεμωμένους αὐτῷ διὰ τῆς εἰς πολύθεον πλάνης ἕλληνας καὶ ἰουδαίους, διά γε τοῦ βούλεσθαι ταῖς κατὰ νόμον προσπεπῆχθαι σκιαῖς. καὶ τὸν τῆς ἀληθοῦς λατρείας οὐ προσίεσθαι λόγον· δι' αὐτοῦ γὰρ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν. καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, καθά φησιν αὐτὸς, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ· οὐκοῦν τὰ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς διὰ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς.

Ἄθρει δή μοι πάλιν ὅτι Χριστοῦ δεδωκότος αὐτοῖς τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς, κεχειροτόνηται γὰρ δι' αὐτοῦ πρὸς ἀποστολὴν, θεὸν

ἔχη τὸν δεδωκότα· θεὸν οὖν ἄρα καὶ ἰσοκλεᾶ τῷ πατρὶ διακηρύττουσιν αὐτόν. μίαν εἰδότες τὴν ἀμφοῖν κυριότητά τε καὶ ἐξουσίαν· ποῖος οὖν ἄρά ἐστι, τίς οὗτος ἐπὶ τῆς διακονίας ὁ λόγος, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς καταλλαγῆς, ἐπιφέρει λέγων· θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, τουτέστιν ὁ ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, θεὸς ἦν· διὰ γὰρ πίστεως, ὡς ἔφην, τῆς εἰς Χριστὸν, εἰρηνεύσαμεν πρὸς θεόν. ἤτοι κατηλλάγμεθα· καὶ τούτου σαφὴς ἀπόδειξις. τῶν πεπλημμελημένων ἡ ἄφεσις. ἣν χαρίζεται μὲν ὁ θεὸς καὶ πατήρ· ὀρέγει δὲ πάλιν ἐπ' ἐξουσίᾳ ὡς θεὸς ὁ υἱὸς, λέγων τῷ παραλυτικῷ· ἀφέωνταί σοι ἁμαρτίαι σου· οὐκοῦν ἐν Χριστῷ. τουτέστιν ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσει θεὸς. μὴ λογιζόμενος τοῖς ἡμαρτηκόσι τὰ παραπτώματα αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ τετάγμεθά φησι πρὸς ἱερουργίαν τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων. καὶ τέθειται τῆς καταλλαγῆς ἐν ἡμῖν ὁ λόγος, διάκονοι γάρ ἐσμεν θεοῦ. ἀναγκαίως τοῖς οὕτω πεπιστευκόσι τὰς ὑπέρ γε σφῶν αὐτῶν λιτὰς, καὶ οἷον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον ἀναλαβόντες Χριστοῦ. τοῖς ἀποφοιτᾷν ἐθέλουσι φαμέν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ. καταλλάγητε τῷ θεῷ. πιστεύσαντες εἰς αὐτόν. δῆλον ὅτι τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύομεν· Χριστὸς γὰρ ἡ θύρα, καὶ αὐτὸς ἡ ὁδός.

Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς ἀλογῆσαί τινας τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, καὶ λογίσασθαι παρ' οὐδὲν τὸν τῆς σωτηρίας καιρὸν τὸν εὐπρόσδεκτον ἀληθῶς, παρωθεῖσθαί τε καὶ μετὰ τοῦτο τὴν πίστιν, προσεπινοεῖ τι πάλιν αὐτοῖς ὁ μυσταγωγὸς οὐκ ἀνικάνως ἔχον εἰς ἐντροπὴν, καὶ πρὸς τὸ ἀναπεῖσαι ῥᾳδίως. μὴ ἀναπίπτειν εἰς ῥαθυμίας. ἐπιδράξασθαι δὲ μᾶλλον τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς· καί φησι περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ· ὅμοιον ὡσεὶ λέγοι τὸν οὐδὲν ἡμαρτηκότα πώποτε παρεσκεύασε παθεῖν τὸ τῶν σφόδρα φιλαμαρτημόνων. ἵν' ἡμᾶς ἀποφήνῃ δικαίους τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν εἰσδεδεγμένους· ὑπέμεινε γὰρ σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας· εἷς γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ὁ πάντων ἀντάξιος· ὅτ' ἂν τοίνυν ἁμαρτία γενέσθαι λέγηται. μὴ ὑπολάβῃς ὅτι πέπραχεν ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ οἶδεν πλημμελεῖν· θεὸς ἦν ὁ λόγος· ἴσθι δὲ μᾶλλον ὅτι δέδοται παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰ ὑπὲρ ἁμαρτίας σφάγια. κατὰ τὸν Μωσέως νόμον ἁμαρτίας ὠνόμαζον· γέγρα-

πται γοῦν ἐν προφήταις περὶ τῶν ἱερᾶσθαι προστεταγμένων· ἁμαρτίας λαοῦ φάγονται. καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν λήψονται τὰς ψυχὰς αὐτῶν· ἤσθιον γὰρ τὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν θύματα κατὰ τὸν νόμον, οἱ τῶν θείων θυσιαστηρίων ἐπιμεληταὶ καὶ διάκονοι· μέγα τοίνυν πρὸς ἐντροπὴν αὐτοῖς ἐθέλουσι ῥαθυμεῖν τὸ διενθυμεῖσθαι σοφῶς ὅτι τοῖς ἁμαρτωλοῖς συγκατεδικάσθη καὶ συγκεκρέμαται δι' ἡμᾶς ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίας. ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ· δεδικαιώμεθα γὰρ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνη ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ.

Cor. X. 1. Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πρᾳότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ κ. τ. λ.

Cod. f. 392. Πολλοὶ ἦσαν τῶν Ἀθήνησι σοφῶν, τοῖς ἐν Κορίνθῳ συνδιαιτώμενοι. οἳ μωρίαν ἡγοῦντο τὸν τοῦ σωτῆρος σταυρὸν, καὶ τὸν τῆς θεοπνεύστου γραφῆς διαγγέλλοντα λόγον, ἀγύρτην καὶ σπερμολόγον ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις καὶ αὐτὸν ὠνόμαζον τὸν μακάριον Παῦλον· ἕτεροι δέ τινες τῶν ἐκ περιτομῆς κατεπεφύοντο πάλιν τῶν πεπιστευκότων, ἐπαινοῦντες τὴν περιτομὴν καὶ τὰς νομικὰς θυσίας, ἐξεστηκότα τε λέγοντες τὸν μακάριον Παῦλον, ὡς τοῖς ἀρχαίοις θεσπίσμασιν ἀνοσίως πολεμεῖν ἡρημένον· πρὸς δὲ τοὺς τοιούτους παρωτρύνοντο καὶ μάλα εἰκότως τῶν Κορινθίων οἱ ζηλωταὶ, χεῖρας δὲ αὐτοῖς ἐπιφέρειν ἤθελον. ὡς ἐχθροῖς τοῦ θείου κηρύγματος· ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀκαλλὲς λίαν τὸ χρῆμα. καὶ τῆς ἁγίοις πρεπούσης ἐπιεικείας ὡς ἀπωτάτω, δοῦλον γὰρ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, ἐν πρᾳότητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, ἐπιτάττει λέγων· αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος ὁ τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργὸς, ὁ ταμίας καὶ ἀπόστολος, ὁ ζήλῳ διαπρεπὴς, παραθήγων καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς εἰς τὸ λέγειν σὺν ἐμοὶ, ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος, παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πρᾳότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως· ἐπὶ καιροῦ τοιγαροῦν τῆς Χριστοῦ ζωῆς εἰς ἀνάμνησιν αὐτοὺς ἀποφέρει, πρᾳοτάτους καὶ ἐπιεικεῖς καθιστάς· ἐγὼ δὲ αὐτός, φησιν, Παῦλος ὁ παρὼν μὲν ἐν ὑμῖν κατὰ πρόσωπον εἰμὶ ταπεινὸς, οὐ γαῦρος, οὔτε μὴν ἠκονημένος εἰς ἔριδάς τε καὶ

μάχας, ὃς θαῤῥῶ μὲν ἀπὼν, δέομαι δὲ καὶ νῦν μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι· ὅτι καθάπερ ἔπεισί μοι λογίζεσθαι, κατ' οὐδένα τρόπον τολμήσετε κατά τινων οἰομένων ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατεῖν, τουτέστι πολιτεύεσθαι σαρκικῶς ἔριδί τε καὶ ζήλῳ· ὅπου γάρ, φησι, ζῆλος καὶ ἔρις ἐν ὑμῖν, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; κρείττους οὖν ἄρα τῆς ἐκείνων ὑποψίας γενέσθαι προσήκει τοὺς ἀκολουθεῖν ἐθέλοντας ταῖς τοῦ σωτῆρος ἐπιεικείαις, καὶ μὴ σαρκικῶς περιπατεῖν· εἰ γὰρ ἀπιθοῦσι τινὲς, οὐ ξύλοις αὐτοὺς καταπαίοντας καταβιάζεσθαι χρὴ, περιμένειν δὲ μᾶλλον τὴν ἑκούσιον αὐτῶν πρὸς θεὸν ἐπιστροφήν.

Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ. Cap. X. 3.

Οἱ μὲν γὰρ εἰδότες εὐδοκιμεῖν ἐν μάχαις, καὶ τοῖς πολεμοῦσιν Cod. f. 392. b. αὐτοὺς ἀντανιστάμενοι σαρκικῶς, σαρκικὴν ἂν ἔχοιεν καὶ μάλα εἰκότως τὴν πανταυχίαν· κράνη γὰρ αὐτοῖς καὶ θώρακες ὅπλα τε καὶ ξίφη καὶ τὰ δι' ὧν ἂν δύναιντο νικᾶν· ἡμῖν δὲ ἡ πάλη καὶ ὁ τοῦ πολέμου τρόπος, ὅπλων χρήζει πνευματικῶν· καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τὸν ἐν Χριστῷ νοούμενον στρατιώτην, ταῖς οὕτω λαμπραῖς εὐοπλίαις κατασεμνύνεσθαι δεῖν εὖ μάλα φησί· θώρακα μὲν γὰρ αὐτῷ περιτίθησι δικαιοσύνην, περικεφαλαίαν δὲ σωτηρίου, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, δι' οὗ δὴ πάντα τὰ πεπυρωμένα τοῦ πονηροῦ κατασβέννυται βέλη· οὐκοῦν οὐ σαρκικὰ τῶν ἁγίων τὰ βέλη, πνευματικὰ δὲ μᾶλλον καὶ δυνατὰ τῷ θεῷ, χρήσιμά τε πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, τῶν ἑλληνικῶν δογμάτων φημὶ καὶ αἱρετικῶν, καὶ πρὸς τὸ ἀποφαίνειν τοὺς οἰκείους συλλογισμοὺς σαθρούς τε καὶ ἀτεχνεστάτους καὶ ἀσυνέτως συντεθειμένους· τοιούτους οὖν καθαιρήσωμεν, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ· αἰχμαλωτιοῦμεν δὲ πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πᾶν ὕψωμα κατὰ τοῦ θεοῦ ἐπαιρόμενον ἐννοιῶν δυσσεβῶν καθαιρήσωμεν, καὶ ταῖς πρεπούσαις φωναῖς δοξολογήσωμεν, μηδὲν ταπεινὸν περὶ αὐτοῦ φανταζόμενοι· ὀνήσομεν γὰρ καὶ ἑτέρους, εἰς ὀρθὴν καὶ ἀπλανεστάτην ἐννοιῶν ἀποκομίζοντες τρίβον, ὅπως ἐκδικήσωμεν πᾶσαν παρακοὴν, πληρωθείσης πρότερον τῆς ἡμῶν· ἔσται γὰρ μέγας ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐ-

[illegible] οὐχ ὁ διδάξας μόνον, ἀλλ' εἴ τις τῷ λόγῳ προσεπάγειν βούλοιτο τὰ ἐξ ἔργων ἀγαθῶν αὐχήματα.

Cap. XIII. 3. Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε κ. τ. λ. v. 4. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως θεοῦ εἰς ὑμᾶς.

Ἀπειλεῖ τοῖς ἐν Κορίνθῳ προημαρτηκόσιν, ὡς εἰ μὴ βούλοιντο δρᾷν ἃ προσῆκε καὶ διαζῆν ἁγίως, πάλιν οὐ φείσεται· τὸ δὲ πάλιν, τῆς ἤδη γεγενημένης ἀγανακτήσεως ἀνάμνησιν ἔχει· ὅτι δὲ πάντως τοῖς πταίουσιν ἐπιτιμήσειεν, ἔνεργον ἔσται τὸ ῥῆμα αὐτοῦ, πειρᾶται προσαναπείθειν καὶ ὡς ἀπό γε τῶν ἤδη παρῳχηκότων καὶ τῶν ἔσεσθαι προσδοκωμένων· ταύτῃ τοι φησὶ, εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ· εἰκὸς γάρ, φησι, περιμένετε καὶ διὰ τῶν δευτέρων ἰδεῖν πότερον πότε Χριστὸς ἐν ἐμοὶ λαλεῖ, καὶ πρὸς πέρας ἄγει τοὺς τῶν ἐπιτιμήσεων τρόπους· μὴ γὰρ οἴεσθε, φησὶ, κατά τινας τῶν ἀπίστων ἔτι καὶ ὑβριστῶν ἀσθενεῖν αὐτόν· δυνατεῖ γὰρ ἐν ὑμῖν. δῆλον ὅτι τοῖς πεπιστευκόσι καὶ ὑπ' αὐτῷ γεγονόσιν, ἐν οἷς καὶ ἀναγκαίαν χαρίζεται τὴν φροντίδα. καὶ πλημμελοῦντας ἐπιστρέφει· δυνατεῖ τοιγαροῦν ἐν ὑμῖν· ἐνεργεῖ γὰρ ὡς θεὸς καὶ ἀληθεῖς ἀποφαίνει τὰς τῶν ἁγίων φωνάς· καὶ τὸν ἐμὸν ἰσχύοντα πάντῃ τε καὶ πάντως εὑρήσετε λόγον· εἰμὶ γὰρ ὁ λαλῶν οὐκ αὐτὸς ἐγὼ, Χριστὸς δὲ μᾶλλον ὁ ἐν ἐμοί· ἐπειδὴ δὲ ποιεῖται μνήμην τῶν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀβελτηρίας οἰηθέντων ἀληθῶς ἀσθενῆσαι Χριστὸν. διά τοι τὸ ὑπομεῖναι σταυρὸν. καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀνασχέσθαι σκαιότητος ἤγουν δυσσεβείας. ἀπολογεῖται χρησίμως. τὴν τοῦ μυστηρίου δύναμιν εἰς μέσον ἄγων ἐπὶ καιροῦ. καὶ τὴν ἑκούσιον κένωσιν τοῦ μονογενοῦς ἐξηγούμενος, καὶ τῆς μετὰ τοῦτο δόξης τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχήν· * καὶ (1) γάρ φησιν. ὡς οἴονται κατὰ σφᾶς αὐτοὺς οἱ τοῦ πιστεύειν μακρὰν, ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας. πέπονθεν ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸν ἐν σαρκὶ θάνατον ὑπέμεινεν ἑκὼν, ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον εἰδέναι πρὸς τούτοις, ὅτι σκυλεύσας τὸν ᾅδην, καὶ πατήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος. ἀνεβίω τριήμερος, οὐκ ἀνθρωπείᾳ δυνάμει χρώμενος ἀλλὰ θείᾳ τε καὶ ἀπορρήτῳ· θεῷ γὰρ ἂν πρέποι καὶ μόνῳ τὸ δύνασθαι πάντα δρᾷν· ὡς καὶ αὐτοῦ θανάτου καταλῦσαι τὸ κράτος, καὶ τὸ τῇ φθορᾷ κάτοχον σῶμα. τῇ τῆς ἀφθαρσίας στεφα-

(1) Tractum hunc, quem inter duos asteriscos claudimus, recitat etiam Severus patriarcha antiochenus in suo inedito apologetico adversus Iulianum halicarnassensem in codice syriaco vaticano CXLI. p. 73.

νῶσαι χάριτι· οὐκοῦν ὑπέμεινεν ἑκὼν τὸ ἀσθενῆσαι βραχὺ κατά γε τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν· καθάπερ ἀμέλει πεινῆσαί τε καὶ διψῆσαι καὶ κοπιάσαι λέγεται, καὶ μὴν καὶ ἀποθανεῖν διὰ τὴν οἰκονομίαν· ζῇ γε μὴν ἐκ δυνάμεως θεοῦ, καὶ οὐ παρ' ἑτέρου τὸ πάντα δύνασθαι λαβὼν, ἀλλ' οἴκοθεν ἔχων καὶ οὐσιωδῶς ἐνυπάρχων· θεὸς γάρ ἐστιν κατὰ φύσιν ὁ σαρκὶ παθὼν δι' ἡμᾶς· (1) οὐκοῦν εἰ σκανδαλίζονται διὰ τὸν σταυρὸν, θαυμαζέτωσαν διὰ τὴν ἀνάστασιν *· κἂν εἰ λέγοιτο ζῆν ἐκ δυνάμεως θεοῦ, οὐδὲν ἧττον νοήσεις τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν αὐτὸν τὸν υἱόν.

Hactenus pertingebant in praestantissimo codice vaticano sancti Cyrilli explanationis in Paulum eclogae. Fragmentum aliud eiusdem Cyrilli in epistolam ad Corinthios (I. aut II.) ex codice arabico nos deprompsimus in tomo X. Spicilegii p. 200. Alia rursus eiusdem fragmenta in II. ad Cor. epistolam, ex codice syriaco vat. CXLI. operum Severi antiocheni, recitabimus postea in latina nostra interpretatione.

His subteximus graeca tria Cyrilli ad alias Pauli epistolas fragmenta, primum quidem et tertium ex vatt. codd., secundum ex codice veneto, seu catena in Pauli epistolas.

ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ.

Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Cap. IV. 19.

Κυρίλλου. Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις ἂν οἱ μεγάλοι Cod. Vat. ... f. 87 καὶ ὑπερφυεῖς τῆς θεότητος Χριστοῦ χαρακτῆρες εἰς τὸν ὑμέτερον διαπλασθῶσι νοῦν. (2)

ΠΡΟΣ ΚΟΛΟΣΣΑΕΙΣ.

Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος. Cap. IV. 6.

Κυρίλλου. Ἀλλ' οἶμαι μὴ πρότερον δύνασθαι τοιοῦτον ὁρᾶσθαι Cod. Ven. ... f. 155. b τὸν λόγον, πρὶν ἂν ὑμῖν τὰ κατὰ γνώμην ἔχοι καλῶς· ἀπὸ γὰρ τοῦ

(1) Heic abundat apud Severum Cyrillus sic: *ideoque plebi Iudaeorum, significans se neque carnis debilitatem respuere, neque virtutis suae excelsitatem velare; solvite,* inquit, *templum hoc, et ego tribus diebus idem instaurabo. Et si quidem vere ait divus Paulus Deum sibi dicentem audisse « virtus in infirmitate perficitur » quid ni oportuit Emmanuelem antea in carne infirmari, ut postea divinitus roboraretur? Qui ergo cruce scandalizantur* etc. Idem Severus in eodem inedito opere et codice p. 83. b. recitat ex libro tertio Cyrilli in secundam ad Corinthios epistolam, tractum illum, quem nos graece exhibuimus p. 96. a verbis φαμὲν οὖν usque ad ἡμέρα καὶ ἡμέρα.

(2) Aliud Cyrilli fragmentum deperditae explanationis in epistolam ad Gal. IV. 3. legitur in Oecumenii catena p. 750. Κυρίλλου. Στοιχεῖα κόσμου τὰ μόρια τοῦ παντὸς κόσμου· ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ αὐτὰ καλεῖ οὐ διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτῶν, (τί γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς μεγαλοπρεπέστερον; τί δὲ ἡλίου καὶ σελήνης τιμαλφέστερον καὶ ἄστρων;) ἀλλὰ διὰ τὸ ἐστερῆσθαι νοῦ καὶ ζωῆς καὶ αἰσθήσεως. Denique complementi gratia addo ex eodem Oecumenio p. 275. fragmentum aliud ad Rom. VI. 5. Κυρίλλου. Ὁμοίωμα θανάτου ὁ Χριστοῦ θάνατος, διὰ τὸ μὴ ἀπομεμενηκέναι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἀναβιῶναι τριήμερον.

περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ· ἀλιζέσθω τοίνυν τῶν εὐσεβούντων ὁ νοῦς· ἀποῤῥείτω καθάπερ τι περίττωμα τὴν ἁμαρτίαν· μὴ μαλακιζέσθω, πρὸς ἀτόπους ῥεμβόμενος ἡδονάς. (1)

ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ.

Cap. II. 14. Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος.

Cod. vat. 2062. f. 187. Κυρίλλου. Ἡμεῖς μὲν οἱ ἐν τέκνοις ἠριθμημένοι θεοῦ, κεκοινωνήκαμεν αἵματος καὶ σαρκὸς, τουτέστι ἐν αἵματι ἐσμὲν καὶ σαρκὶ καὶ ἐν φθαρτοῖς καὶ γηΐνοις σώμασιν· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, μετέσχεν τῶν αὐτῶν, καὶ οὐ καθ' ἕτερον τρόπον ἀλλὰ παραπλησίως ἡμῖν. (2)

Parergi loco heic addam Cyrilli ex eius deperditis ad Numerorum librum commentariis fragmenta duo, quae ex maximae molis miroque et pervetere exscripsi vaticano codice, in quo est Patrum catena ad octateuchum. Hanc ego catenam comparans cum illa aeque fere copiosa, quae Lipsiae anno 1772. impressa fuit, plerumque similem comperiebam, ita tamen ut in vaticano codice loci adhuc permulti sint vel auctiores vel novi vel etiam, in auctorum praesertim nominibus, varii.

Numer. cap. XVIII. 26. Ἀφελεῖτε ὑμεῖς ἀπ' αὐτοῦ ἀφαίρεμα.

Cat. f. 344. Κυρίλλου. Οἱ μὲν κατὰ νόμον τοῦ Μωσέως ἱερᾶσθαι κεκλημένοι, δεκάτας ἐδέχοντο παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς μερίδα καὶ κλῆρον θεοῦ· προσεκομίζοντο δὲ αὐτοὶ τὸ ἐπιδέκατον τῷ κατάρχοντι καὶ ἡγουμένῳ τῆς ἱερωσύνης, τουτέστι τῷ Ἀαρών· ὃς καὶ εἰς τύπον τέθειται τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἐν τῇ πρώτῃ σκηνῇ τῇ τὴν στάσιν ἐχούσῃ λειτουργῶν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐσωτέρᾳ καὶ κεκρυμμένῃ.

Numer. cap. XX. 8. Λάβε τὴν ῥάβδον, καὶ ἐκκλησίασον τὴν συναγωγήν.

Cat. f. 347. b. Κυρίλλου. Ἐπιτήρησον ὅτι βεβαιῶν εἰς πίστιν, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ τερατουργίας ἀποφέρει λέγων· λάβε τὴν ῥάβδον ἐν τῇ χειρί σου ἐν ᾗ ἐπάταξας τὸν ποταμόν. Et mox. Πέτρα παρεικάζεται Χριστὸς διὰ τὸ ἄθραυστον καὶ ἀκλόνητον.

(1) Desideratur hoc fragmentum in Oecumenio p. 144.

(2) Alia Cyrilli fragmenta ex eius explanatione deperdita in epistolam ad Hebraeos protulimus nos ex codicibus vat. Script. vet. T. VIII. circa finem. Aliud rursus in praef. Tomi IX. p. XVIII. — Addo obiter ex cat. vat. M. f. 49. ad Ps. XXXI. 1. fragmentum Eulogii patriarchae alexandrini, cuius iam alibi pauca quaedam edidi. Εὐλογίου πάπα Ἀλεξανδρείας. Τὸ μὲν ἀφέθησαν, ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος· τὸ δὲ ἐπεκαλύφθησαν ἐπὶ τῆς μετανοίας τάττεται· τὸ δὲ, ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος, ἐξήγησίς ἐστι τοῦ ἐπικαλυφθῆναι· ἡ γὰρ ὀρθὴ μετάνοια ἐπικαλύπτει τὰς ἁμαρτίας, ὥστε μὴ παρὰ τῷ θεῷ λογίζεσθαι ταύτας: *Remittuntur iniquitates in baptismo, teguntur in paenitentia. Dictio autem, non imputaverit Dominus, enucleat vocabulum tegere; nam recta paenitentia peccata tegit, ut iam apud Deum non reputentur.*

MONITUM.

Absoluta in tres priores Pauli epistolas commentariorum divi Cyrilli editione, quum nihil praeterea ad reliquas apostoli epistolas in vaticanis codicibus reperirem, memineram tamen, me Mediolani in bibliotheca ambrosiana olim vidisse codicem satis amplum (E. 63. part. inf.) in quo patrum graecorum catena in epistolam ad Hebraeos continebatur. Itaque quum inde quicquid erat Cyrilli, benigne annuentibus loci praesidibus, mihi sumere decrevissem; audivi interim editam nuper fuisse in Anglia catenam, quam cum illa mediolanensi fortasse congruere suspicatus sum. Itaque arcessito libro, et Mediolanum transmisso; cognitum est, ex duabus a docto anglo I. A. Cramero ad praedictam epistolam catenis editis, priore integra, altera tantum dimidia propter codicis parisiaci, unde sumpta fuit, defectum; cognitum, inquam, est hanc alteram integram esse in codice mediolanensi, cuius ope optatum diu Cyrilli supplementum consequi poteram. Quamobrem postulavi a R. D. Canonico Iosepho Robbiato, linguae graecae egregie perito, et legendis codicibus apprime idoneo, ut mihi excerperet Cyrilli partes in parisiensi codice desideratas: quod dum ille studiosissime faceret, recte agnovit, permulta ex eo Cyrilli commentario segmenta ad illius edita opera pertinere, etsi insignibus cum varietatibus, detractis nimirum aut breviatis multis, mutatis nonnullis, ut in huiusmodi excerptis usuvenire solet. Sed tamen tractus quoque complures in codice inerant, qui in nullis Cyrilli editionibus videntur occurrere.

Utrum vero ipse Cyrillus scripta sua in diversis propriorum operum locis repetiverit; an ea res potius catenarum auctoribus tribuenda sit, merito ambigitur. Certe qui ampla Cyrilli volumina pervolutabit, haud raro comperiet rem eamdem, praesertim dogmaticam, multis locis, iisdem propemodum verbis vel certe sententiis ab auctore inculcatam, puta in thesauro, in libris de adoratione in sp. ac ver., in glaphyris, in dogmaticis ad Theodosium et ad reginas tractatibus, ad Hermiam, contra Nestorium, et denique in homiliis. Itaque fieri potest ut Cyrillus dum in hanc Pauli epistolam postremo fortasse tempore commentaretur, iis aliquando, quae olim scripserat, abusus sit: vel contra idem Cyrillus, si antea fortasse in eam epistolam scripserat, nonnullis inde rivulis eos quos habebat in manibus libros irrigaverit. Ex quo contigisse videtur, ut iidem interdum tractus sub diversorum librorum titulis redeant. Sed tamen catenarum quoque sarcinatores easdem sine dubio Cyrilli auctoritates ad plures, prout res ferebat, lucubrationum suarum locos adhibuerunt. Ne sim verbosior in re certissima, unum narrabo quod hoc ipso in tempore exemplum comperi. Etenim tum catenam in Lucam a me editam, tum etiam hanc in epist. ad Hebr., unum eumdemque habere auctorem Nicetam, codices vaticanus et mediolanensis sollemni titulo in frontibus adfirmant. Iam vero quum ego in commentario Cyrilli ad Lucam cap. VI. 13. locum ex Cyrilli homilia ediderim, qui incipit τούτους προανετύπου, *usque ad* τὴν ὑπ' οὐρανόν; *ecce nunc Nicetas in catena epist. ad Hebr. cap. IX. 2. eundem Cyrilli tractum ex eadem nominatim homilia repetit in codice mediolanensi, nonnisi tamen dimidium, usque ad verbum* πανσύνετοι. *Itaque etiam hunc primum Cyrilli locum ex parte codicis inedita ad me Mediolano missum, nihilo tamen minus ego omisi, ne lectoribus meis* βιβλιολάθας *viderer.*

Quamquam vero dixi, multos ex Cyrilli locis in codice mediol. citatis pertinere ad edita eius opera, ut eruditus animadvertit Robbiatus, praesertim ad glaphyra (quos locos idcirco nos praetermisimus) nemo tamen suspicetur imaginarium esse Cyrilli in epist. ad Hebr. commentarium, quasi hunc catenarum auctores ex aliis Cyrilli scriptis totum corraserint. Nam praeter quam quod in ipsis sive paris. sive mediol. codicibus multa sunt segmenta, quae in aliis Cyrilli operibus prorsus non apparent, cyrilliani quidem ad hanc epistolam commentarii veritas testibus priscis certissimisque adseritur, quos Fabricius (B. G. ed. nov. T. IX. p. 495.) produxit; sunt autem Facundus hermianensis, Theodoretus, Theodorus Abucaras, Ephraemius antiochenus, Alexander hierapolitanus, auctor synodici contra tragoed. Iren., Anastasius sinaita in hodego. Praeter quam quod nos ipsi edidimus commentarii eius nominatim locos quatuor, ex Anastasio presbytero (Script. vet. T. VII. pp. 8. 10. 18. 24. Ibidemque alios duos, ex Leontio pp. 130. 140. Alios denique Script. vet. T. VIII. et IX. ut in praecedentibus paginis diximus. Item fragmenta aliquot eius operis sunt in codicibus syriacis vat. Neque mediocre fuisse id opus arguimus tum ex nota Cyrilli ubertate, tum quia Leontius citat eiusdem tomum secundum, Anastasius sinaita sextum. Iamque apparet, fore operae pretium, ut futurus aliquis Cyrilli operum editor, sparsas huius commentarii reliquias, Absyrti veluti membra, pie colligat; ea saltem vestigia persequens quae nos intento digito ostendimus; nempe codices, veteres testes, catenas editas, ne Oecumenio quidem omisso, postremoque symbolam curis nostris conlatam.

Nunc quid consilii ceperim, pressius dicendum est. Codicis parisiaci catenam, quae ut dixi nonnisi ad mediam Pauli epistolam pertinet, lectitando facile comperi, etsi editor nihil de editis vel ineditis dicit, magnam partem, ad Cyrillum quod adtinet, vulgatorum operum locis constare. Pars nihilominus videbatur nova, seu nunc primum edita. Prorsus itaque codicis parisiaci institutum, in mediolanensi codice continuatur, qui item partibus modo editis modo ineditis (quatenus scrutando cognoscere licuit) consarcinatur. Quae quum ita se haberent, visum mihi est partes Cyrilli novas (quantum credere licet) tum codicis parisiaci tum mediolanensis, una serie contexere, latinas etiam facere, et hoc meo volumine, quod totum ex cyrillianis scriptis componitur, apte comprehendere. Praesertim quia cl. Robbiatus, collata parisiaci quoque codicis parte cum integro codice mediolanensi, multas mihi et pulcherrimas, quae parisiaco libro fieri debent, emendationes suppeditavit.

Catena haec, unde Cyrillum excerpsimus, videtur anonyma in codice parisiensi; nam cl. Cramerus nullius auctoris nomen ponit. At mediolanensis eam diserte inscribit Nicetae Serrarum episcopo his verbis. Συναγωγὴ ἐξηγήσεων ἀπό τε θείων πατέρων καὶ τῶν ἄλλων διδασκάλων εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου, συλλεγεῖσα παρὰ τοῦ ἱερωτάτου μετροπολίτου Ἡρακλείας κυρίου Νικήτα τοῦ τῶν Σεῤῥῶν. *Et ab alia manu in paginae calce sic:* ἀπὸ ἑρμηνείας παρὰ τοῦ Σεῤῥῶν. *Sequitur mox prologus, de quo item nihil dicit Cramerus; sed eum totum ex Theodoreto atque Chrysostomo constare, libri editi demonstrant. Quamobrem hinc lacunae aliquot in oxoniensi editione relictae expleri potuissent, et menda etiam codicis parisiaci, vel quorumlibet librariorum, tolli.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης. Cap. I. 3.

Ἐλέγομεν ὅτι τοῖς μὲν ἀρχαιοτέροις ὁ θεὸς διὰ Μωϋσέως τεθέσπικε καὶ τῶν προφητῶν· ἡμεῖς δὲ γεγόναμεν κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν διδακτοὶ θεοῦ· διδάσκαλον γὰρ ἐσχήκαμεν αὐτὸν τὸν ἐκ θεοῦ λόγον ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς, τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων, τὸ τῆς πατρικῆς δόξης ἀπαύγασμα, τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως· ταῦτα περιοδικῶς θεωρήσαντες προσθήσομεν τὰ ἐχόμενα ἃ τάδε ἐστί.

Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων. v. 4.

Τὸ μὲν γὰρ ἄγγελος, ὄνομα λειτουργίας ἐστὶ σημαντικὸν, οἰκετικόν τε ἡμῖν ὑπεμφαίνει μέτρον· τὸ δέ γε υἱὸς, τὴν ἐκ πατρὸς ὕπαρξιν οὐσιώδη καὶ φυσικὴν δηλοῖ· διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ συγκριτικῶς εἴρηκε μείζων ἢ τιμιώτερος, ἵνα μὴ ὡς περὶ ὁμογενῶν τούτου κἀκείνων τίς λογίσηται· ἀλλὰ κρείττων εἴρηκεν, ἵνα τὸ διαλλάττον τῆς φύσεως τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ γενητὰ γνωρίσῃ· καὶ τούτων ἔχομεν τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, τοῦ μὲν Δαβὶδ ψάλλοντος· “ὅτι κρείσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας·” τοῦ δὲ Σολομῶντος ἀναφωνοῦντος· “κρείσσων σοφία λίθων πολυτελῶν·” πῶς γὰρ οὐχ ἑτεροούσια καὶ ἄλλα τὴν φύσιν, ἡ σοφία, καὶ οἱ ἀπὸ γῆς λίθοι; ποία δὲ συγγένεια τῶν ἐν οὐρανοῖς αὐλαῖς, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς οἴκοις; οὕτως ἄρα οὐδεμία συγγένεια τοῦ υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἐστί· μηδεμιᾶς δὲ οὔσης τῆς συγγενείας, οὐκ ἄρα συγκριτικῶς ἐλέχθη τὸ “κρείττων” ἀλλὰ διακριτικῶς διὰ τὸ διαλλάττον τῆς τούτου φύσεως ἀπ' ἐκείνων· καὶ αὐτὸς οὖν ὁ ἀπόστολος τὸ “κρείττων” ἑρμηνεύων, οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ, ἢ ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ γενητὰ τίθησι λέγων, ὅτι ὁ μὲν, υἱός· τὰ δὲ, δοῦλα· καὶ ὁ μὲν, ὡς υἱὸς, μετὰ τοῦ πατρὸς ἐν δεξιᾷ κάθηται· τὰ δὲ, ὡς δοῦλα παρέστηκε καὶ ἀποστέλλεται καὶ λειτουργεῖ.

Τούτων δὲ οὕτως γεγραμμένων, οὐ γενητὸς ἐκ τούτων ὁ υἱὸς σημαίνεται, ὦ Ἀρειανοὶ, ἀλλὰ μᾶλλον ἄλλος μὲν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ πατρὸς, ἐν τοῖς κόλποις ὢν αὐτοῦ· καὶ γὰρ καὶ τὸ γεγραμμένον ἐνταῦθα “γενόμενος” οὐ γενητὸν σημαίνει τὸν υἱὸν, ὥσπερ ὑμεῖς νομίζετε· εἰ μὲν γὰρ ἁπλῶς εἰρήκει γενόμενος καὶ ἐσιώπησεν, ἦν πρόφασις τοῖς Ἀρειανοῖς· ἐπεὶ δὲ υἱὸν προείρηκε, δι' ὅλης τῆς περικοπῆς ἀποδείξας αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῶν γενητῶν, οὐδὲ τὸ γενόμενος ἀπολελυμένως ἔθηκεν, ἀλλὰ τὸ κρείττων συνῆψε τῷ γενόμενος· ἀδιάφορον γὰρ ἡγήσατο τὴν λέξιν· εἰδὼς ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένως γνησίου υἱοῦ ὁ λέγων τὸ γενόμενος, ἶσον τῷ γεγενῆσθαι ὅτι ἐστὶ κρείττων λέγει· τὸ μὲν γὰρ γενητὸν οὐ διαφέρει, κἂν λέγῃ τίς γέγονεν ἢ πεποίηται· τὰ δὲ γενητὰ, δημιουργήματα ὄντα, ἀδύνατον λέγεσθαι γεννητά· εἰ μὴ ἄρα μετὰ ταῦτα μετασχόντα τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ, γεγεννῆσθαι

καὶ αὐτὰ λέγονται· οὔ τι γε διὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν μετουσίαν τοῦ υἱοῦ ἐν τῷ πατρί· καὶ τοῦτο πάλιν οἶδεν ἡ θεία γραφή· ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν λέγουσα "πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο" καὶ "πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν·" ἐπὶ δὲ τῶν υἱῶν τῶν γεννητῶν "ἐγένοντο τῷ Ἰακὼβ υἱοὶ ἑπτὰ καὶ θυγατέρες τρεῖς·" καὶ "Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἑκατὸν ἐτῶν ὅτε ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαὰκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ." Οὐκοῦν εἰ τῶν μὲν γενητῶν ἄλλος ἐστὶ, τῆς δὲ τοῦ πατρὸς οὐσίας μόνος ἴδιον γέννημα ὁ υἱὸς, μεματαίωται τοῖς Ἀρειανοῖς ἡ περὶ τοῦ γενομένου πρόφασις· κἂν γὰρ ἐν τούτοις αἰσχυνθέντες βιάζονται πάλιν λέγειν, συγκριτικῶς εἰρῆσθαι τὰ ῥητὰ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι τὰ συγκρινόμενα ὁμογενῆ, ὥστε τὸν υἱὸν τῆς τῶν ἀγγέλων εἶναι φύσεως, αἰσχυνθήσονται μὲν προηγουμένως ὡς τὰ Οὐαλεντίνου καὶ Καρποκράτους φθεγγόμενοι· ὧν, ὁ μὲν, τοὺς ἀγγέλους ὁμογενεῖς εἴρηκε τῷ Χριστῷ, ὁ δὲ, ἀγγέλους τοῦ κόσμου δημιουργοὺς εἶναι φύσιν· παρ' αὐτῶν γὰρ ἴσως μαθόντες καὶ οὗτοι, συγκρίνουσι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον τοῖς ἀγγέλοις· ἀλλ' ἐντραπήσονται τοιαῦτα φανταζόμενοι, παρὰ μὲν τοῦ ὑμνῳδοῦ λέγοντος· "τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ, καὶ τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, κύριε;" ἀκούσονται δὲ ὅμως, ἐὰν ἄρα μάθωσιν, ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμογενέσιν ὁμολογουμένως φιλεῖ τὸ τῆς συγκρίσεως γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν.

Οὐδεὶς γοῦν θεὸν συγκρίνει πρὸς ἄνθρωπον, οὐδὲ πάλιν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ἄλογα, οὐδὲ ξύλα πρὸς λίθους διὰ τὸ ἀνόμοιον τῆς φύσεως· ἀλλὰ θεὸς μὲν, ἀσύγκριτόν ἐστι πρᾶγμα, ἄνθρωπος δὲ πρὸς ἄνθρωπον συγκρίνεται, καὶ ξύλον πρὸς ξύλον, καὶ λίθος πρὸς λίθον· καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι ἐπὶ τούτων τὸ κρείττων, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ πλέον· οὕτως Ἰωσὴφ ὡραῖος μᾶλλον ἦν παρὰ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ Ῥαχὴλ τῆς Λείας· καὶ ἀστὴρ ἀστέρος οὐ κρείττων, ἀλλὰ μᾶλλον διαφέρει ἐν δόξῃ· ἐπὶ δὲ τῶν ἑτερογενῶν, ὅταν τίς ταῦτα παραβάλῃ πρὸς ἄλληλα, τότε τὸ κρείττων πρὸς τὸ διαλλάττον λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν λίθων εἴρηται· εἰ μὲν οὖν εἰρηκὼς ἦν ὁ ἀπόστολος τοσούτῳ μᾶλλον ὁ υἱὸς τῶν ἀγγέλων προάγει, ἢ τοσούτῳ μείζων ἐστὶν, ἦν ἂν ὑμῖν πρόφασις ὡς συγκρινομένου τοῦ υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους· νῦν δὲ λέγων κρείττονα αὐτὸν εἶναι, καὶ τοσούτῳ διαφέρειν, ὅσῳ διέστηκεν υἱὸς δούλων, δείκνυσιν αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως· λέγων δὲ πάλιν αὐτὸν εἶναι τὸν θεμελιώσαντα τὰ πάντα, δείκνυσιν αὐτὸν ἄλλον εἶναι πάντων τῶν γενητῶν· ἄλλου δὲ καὶ ἑτερουσίου αὐτοῦ ὄντος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ποία τῆς οὐσίας αὐτοῦ σύγκρισις ἢ ὁμοιότης πρὸς τὰ γενητά; διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς οὐκ εἴρηκεν· "ὁ πατήρ μου κρείττων μού ἐστιν;" ἵνα μὴ ξένον τίς τῆς ἐκείνου φύσεως αὐτὸν ὑπολάβῃ· ἀλλὰ "μείζων" εἶπεν, οὐ μεγέθει τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς γέννησιν· πλὴν ὅτι καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν "μείζων ἐστὶν" ἔδειξε πάλιν τῆς οὐσίας τὴν ἰδιότητα· καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ, οὐ τὴν τοῦ λόγου οὐσίαν προηγουμένως διακρίναι θέλων πρὸς τὰ γενητὰ ἔλεγε· "τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων·" ἀσύγκριτον γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο ἐστὶν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ λόγου βλέπων καὶ τὴν τότε γενομένην παρ' αὐτοῦ οἰκονομίαν, ἠθέλησε δεῖξαι οὐχ ὅμοιον εἶναι τοῦτον τοῖς πρότερον, ἵνα ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρει τῶν προαποσταλέντων παρ' αὐτοῦ, τοσούτῳ καὶ πλέον ἡ παρὰ τούτου καὶ δι' αὐτοῦ γενομένη χάρις, κρείττων τῆς δι' ἀγγέλων διακονίας γένηται· δοῦλον μὲν γὰρ ἦν ἀπαιτεῖν μόνον τ[illegible]ούς, υἱοῦ δὲ καὶ δεσπότου χαρίσασθαι τὰς ὀφειλὰς, καὶ μεταθεῖναι τὸν ἀμπελῶνα.

Ἔστι μὲν οὖν ἱκανὰ ταῦτα δυσωπῆσαι τοὺς μαχομένους πρὸς τὴν ἀλήθειαν· εἰ δ' ὅτι γέγραπται “γενόμενος” οὐ θέλουσιν ὡς περὶ υἱοῦ λεγόμενον, ἴσον ἀκοῦσαι τῷ “ἐστὶν”, ἢ διὰ τὸ γενέσθαι τὴν κρείττω διακονίαν τὸ “γενόμενος” λαβεῖν καὶ νοεῖν ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ νομίζουσιν ἐκ ταύτης τῆς λέξεως γενητὸν εἰρῆσθαι τὸν λόγον, ἀκουέτωσαν πάλιν· εἰ μὲν ἐκ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ὁ υἱὸς, ἔστω καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἐπ' ἐκείνων τὸ γενόμενος· καὶ μηδὲν αὐτῶν κατὰ τὴν φύσιν διαφερέτω, ἀλλ' ἔστωσαν ἢ καὶ αὐτοὶ υἱοὶ, ἢ κἀκεῖνος ἄγγελος· καὶ κοινῇ πάντες καθεζέσθωσαν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, ἢ μετὰ πάντων καὶ ὁ υἱὸς παρεστηκέτω ὡς λειτουργικὸν πνεῦμα, εἰς διακονίας ἀποστελλόμενος καὶ αὐτὸς τὰς ὁμοίας ἐκείνων· εἰ δὲ διΐστησι τὸν υἱὸν ὁ Παῦλος ἀπὸ τῶν γενητῶν λέγων· “τίνι γὰρ εἶπε ποτὲ τῶν ἀγγέλων, υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε;” καὶ πάλιν· “ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν.”

Πρὸς δὲ τὸν υἱόν· ὁ θρόνος σου, ὁ θεός.

Ἀνοηταίνουσι (1) δὲ καὶ οἱ λέγοντες τὸν υἱὸν ἑτεροφυᾶ, καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς οὐσίας· ἀμήχανον γὰρ τὸν ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν, κτιστὸν εἶναι (2) γενητόν· εἰ γὰρ πᾶν ὃ πέφυκε τίκτειν, ὁμοούσιον ἑαυτῷ γεννᾷ, γεγέννηκε δὲ κατ' ἀλήθειαν τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ, πάντως που καὶ ὁμοούσιον ἑαυτῷ γεγέννηκεν· ἢ γὰρ οὐκ ἄτοπον ἐξ ἀνθρώπου μὲν οὐχ ἑτεροειδὲς τίκτεσθαι ζῶον, καὶ μὴν ἐκ βοός γε καὶ ἵππου, τίκτει γὰρ ἕκαστον τὸ κατὰ φύσιν ὅμοιον (3) ἑαυτῷ, τὴν δέ γε θείαν καὶ ἀνωτάτω φύσιν, μηδὲ ἐν τούτοις εἶναι νομίζειν ἐν οἷς ἐστιν ἡ κτίσις· οὐκοῦν εἰ κτίσμα τὸ γεννηθὲν, κτιστὸς ἄρα καὶ ὁ τεκών· ἀλλ' ἔστιν ἀγέννητος ὁ πατήρ· οὐ γὰρ γέγονε παρά τινος· ἀγέννητος ἄρα καὶ ὁ υἱός· καὶ εἰ χαρακτήρ ἐστι τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεγεννηκότος, θεὸς δὲ κατ' ἀλήθειαν ἐστὶν ὁ τεκὼν, θεὸς ἄρα καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ· χαρακτηρίζει γὰρ, θεὸν μὲν θεὸς, κτίσιν δὲ κτίσις· ὥσπερ γὰρ εἴ τις βούλοιτο τὴν γενητὴν καὶ πεποιημένην κτίσιν καταδεῖξαι τισὶν, οὐ δύναται λέγειν, ὅρα μοι τὴν τῆς θεότητος φύσιν, καὶ ἐκ ταύτης νοήσεις ἐκείνην· ὀφθήσεται γὰρ ἀμαθὴς ὁ τοῦτο λέγων· οὐ γὰρ ἡ τῆς θεότητος φύσις ἐφ' ἑαυτῇ καταδείξει τὴν γενητὴν οὐσίαν· οὕτως εἴ τις βούλοιτο τὴν ἄκτιστον φύσιν ἰδεῖν, οὐκ ἂν ἴδοι ταύτην ὡς ἐν εἰκόνι τῇ κτίσει· διὸ ἔλεγε τῷ Φιλίππῳ ὁ κύριος· “ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα·” φυσικὴ δὲ πάντως ἡ ὁμοιότης υἱῷ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ οὐσιώδης ὁ χαρακτήρ.

Πῶς οὖν οὐκ ἀσύνετον καὶ θρασὺ τὸ περιεργάζεσθαι φύσιν, δι' ἧς τὰ πάντα παρήχθη πρὸς ὕπαρξιν, τὴν χρόνου παντὸς πρεσβυτέραν; γεγόνασι γὰρ δι' αὐτῆς, καὶ ἔστι πρὸ παντὸς αἰῶνος ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος· ἀλλ' οἱ πάντολμοι κατηγοροῦσιν αὐτοῦ τὸ νεώτερον, καὶ γενητὸν αὐτὸν εἶναι φασίν· οὐκ εἰδότες ὅτι τοῖς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀντιφέρονται λόγοις· δι' αὐτοῦ μὲν γὰρ πεποιῆσθαι τοὺς αἰῶνας φασὶν οἱ λαλοῦντες ἐν πνεύματι· οἱ δὲ γενητὸν εἶναι διϊσχυρίζονται τὸν ἐπέκεινα καὶ νοῦ λόγον (4), οὐδὲ ἐκεῖνο δέχονται κατὰ νοῦν· οὐ γὰρ ἐν χρόνῳ γέγονε πατὴρ ὁ θεὸς, ἀλλ' ἦν ἀεί τε καὶ ἐν ἀρχῇ·

(1) Hoc fragmentum dicitur sumptum ex homilia Cyrilli.

(2) Gravis heic et adhuc quater repetitus infra error in editis, nempe αὐτοῦ pro εἶναι, semelque pro αὐτῷ, ut rectissime habet codex mediolanensis.

(3) Rursus gravis error in editis αἴτιον pro ὅμοιον.

(4) Mendose in editis καινοῦ λόγου. Reliquas suppeditatas nobis a codice mediolanensi rectissimas emendationes quisquis comparare volet, cognoscet.

τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, πᾶσα πως ἀνάγκη συνυφεστάναι νοεῖν τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ἀληθῶς ὑπάρχῃ πατὴρ ὁ θεός· ἐπεὶ διδασκέτωσαν εἰ λόγος ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, καὶ σοφία καὶ δύναμις καὶ χαρακτὴρ, καὶ ἀπαύγασμα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ποῖος ἦν ἄρα χρόνος καθ᾽ ὃν ἦν ἄλογος ὁ πατὴρ, οὐχ ὑπάρχοντος τοῦ υἱοῦ: πότε δὲ ἦν δίχα τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἡ τῆς σοφίας πηγή: πότε δὲ δυνάμεως δίχα; πότε δὲ οὐκ ἦν ἐν θεῷ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ; ἢ πῶς οὐκ ἂν εἴη σὺν αὐτῷ τε καὶ ἐν αὐτῷ διηνεκῶς ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ: εἰ μὲν οὖν ἐν χρόνῳ ταῦτα γέγονεν, οὐκ ἦν ἄρα πατὴρ πρὶν γένηται, ἄλογος ἦν καὶ ἄσοφος, καὶ ἰσχὺν οὐκ ἔχων, χαρακτῆρος τε δίχα καὶ ἀπαυγάσματος· ἀλλ᾽ οἶμαι τοῦτο εἶναι δυσσεβὲς ἐννοεῖν, καὶ τῆς ἀνωτάτω δυσσεβείας ἀπόδειξιν ἔχει· ἀεὶ δὲ ἦν ὁ πατήρ· ἦν οὖν ἄρα καὶ ὁ υἱὸς, συνυφεστηκὼς ἀεὶ τῷ ἰδίῳ γεννήτορι.

v. 8. Ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.

(1) Κατὰ πολλοὺς δὲ τρόπους ἡ ῥάβδος νοεῖται· ποτὲ μὲν γὰρ σημαίνει τὴν βασιλείαν, ὡς ἐνταῦθα· ποτὲ τὴν ἰσχὺν, ὡς ἐν τῷ " ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι· * „ λαμβάνεται δὲ καὶ εἰς ἐπιστήμην τὴν ποιμαντικὴν κατὰ τὸ πρὸς τὸν υἱὸν εἰρημένον " ποίμαινε τὸν λαόν σου ἐν ῥάβδῳ. „ Βασιλεὺς μέν τοι χρηματίζει Χριστὸς, ὅτι καὶ ἐνανθρωπήσας ἔμεινεν ἐν ταῖς ἰδίαις ὑπεροχαῖς· βασιλεύει γὰρ ἐν δικαιοσύνῃ· διὸ ὡς ἐκ παραδείγματος τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων σκηπτροφορεῖν εἰωθότων τὸ τοῦ λόγου σχῆμα πεποίηται· σύμβολον γὰρ βασιλείας ἡ ῥάβδος (2).

v. 9. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός.

Ὁρᾷς (3) ὅτι θεὸς χρίεται παρὰ θεοῦ; ὅτε γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος μεμενηκὼς ὅπερ ἦν, τότε καὶ καθ᾽ ἡμᾶς ἀνθρωπίνως χρίεται πρὸς ἀποστολήν· χρίεται γὰρ ἡ ἀνθρωπότης τῷ θείῳ πνεύματι, οὐκ ἐνεργεῖται δὲ καθάπερ ἐπὶ τῶν ψιλῶν ἀνθρώπων, οἷον προφητῶν πατριαρχῶν· χρίσις δέ ἐστιν οἷον ὅλη τοῦ χρίοντος παρουσία (4)· χρίεται δὲ ὁ υἱὸς ὅτε εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσήχθη, τουτέστιν ὅτε ἐσαρκώθη· τότε γὰρ ἐκοινώνησε τῇ κτίσει (5), ἑνώσας ἑαυτῷ τὸ κτιστὸν, καὶ χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα τῇ θεότητι, ὥστε ποιῆσαι τὰ ἀμφότερα ἕν.

Cap. II. 7. Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ᾽ ἀγγέλους κ. τ. λ.

Πῶς ἠλάττωται παρὰ τοὺς ἀγγέλους ὁ παρ᾽ αὐτῶν προσκυνούμενος; ἢ ὅτι καθίκετο ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις, καὶ τὸ ἀποθνήσκειν πεφυκὸς σῶμα λαβὼν ἐν αὐτῷ πέπονθεν ἑκὼν (6), καὶ ταῖς ἀνωτάτω δόξαις στεφανοῦται διὰ τὸ πάθος, ὡς δι᾽ αὐτοῦ καταργήσας τὸν θάνατον, καὶ ἄπρακτον ἀποφήνας τὴν φθορὰν, ἅτε ἀφθαρσία ὢν καὶ ζωή· τὰ δὲ τῆς ὑπεροχῆς τοῖς ἀγγέλοις, ὅτι καὶ ἔξω σαρκὸς καὶ τοῦ τεθνάναι κρείττους εἰσί· γεγονότος ἐν τούτοις τοῦ υἱοῦ διὰ τὴν ἑκούσιον κένωσιν· ἀλλ᾽ ὁ βραχὺ παρ᾽ ἀγγέλους ἠλαττωμένος διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον, ἐν ὑπεροχῇ θεότητος ὢν προσκυνεῖται παρ᾽ αὐτῶν, καὶ ἐνίδρυται θώκοις οὓς περιεστᾶσιν ἐκεῖνοι δοξολογοῦντες ἀεὶ, καὶ τὴν δυνά-

(1) Fragmentum hoc dicitur sumptum ex Cyrillo in psalmos. Porro codex parisiacus, vel certe eius editio, habet ψαλμοῖς; sed codex ambrosianus ψαλμῶν. Et sic alibi.

(2) Habes haec partim in editione nostra commentariorum Cyrilli ad psalmos (ps. II. 14.)

(3) Hoc quoque fragmentum sumi dicitur ex Cyrilli homilia.

(4) Citat heic nominatim Cyrillum in catena sua Oecumenius p. 307.

(5) Cod. mediol. φύσει; sed hoc loco placet lectio codicis paris. κτίσει.

(6) Confer Cyrillum de fide ad Theod. T. V. part. 2. p. 24.

μεων αὐτὸν ὀνομάζοντες κύριον· “ καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας· ” οὕτω καὶ ἐνταῦθα φησὶ, διεμαρτύρατό τις· [τοῦτο δὲ αὐτὸ οἶμαι τὸ κρύπτειν, καὶ μὴ τιθέναι τὸν εἰρηκότα τὴν μαρτυρίαν, ἀλλ' ὡς περιφερομένην καὶ κατάδηλον οὖσαν εἰσάγειν, δεικνύντος ἐστὶ σφόδρα ἐμπείρους εἶναι τῶν γραφῶν (1).] Τὸ δὲ “ τί ἐστιν ἄνθρωπος ” καὶ τὰ ἑξῆς, εἰ καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἀνθρωπότητα εἴρηται, ἀλλ' ὅμως κυριώτερον ἁρμόσειεν ἂν τῷ Χριστῷ κατὰ σάρκα· τὸ γὰρ “ πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ ” ἐκείνου μᾶλλον ἐστὶν ἢ ἡμῶν· ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ οὐδὲν ἡμᾶς ὄντας ἐπεσκέψατο, καὶ τὸ ἐξ ἡμῶν ἀναλαβὼν καὶ ἑνώσας ἑαυτῷ, πάντων ἀνώτερος γέγονεν.

Τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν. v. 7.

Ἐστεφάνωσε (2) δὲ ἡμᾶς δόξῃ καὶ τιμῇ, δι' ὧν ὑπάρχων θεὸς κατὰ φύσιν ἠλάττωται δι' ἡμᾶς, ὡς ἂν ἡμεῖς ὑπὲρ φύσιν πλουτήσωμεν ἐν αὐτῷ· “ συνήγειρε γὰρ ἡμᾶς καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ· ” συνεδρεύοντος γὰρ αὐτοῦ, ἐφ' ὅλην τὴν ἀνθρώπου φύσιν δραμεῖται τὸ καύχημα· οὕτω γὰρ τῇ αὐτοῦ πτωχείᾳ πεπλουτήκαμεν, δι' οὓς καὶ δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωται, καί τοι τῆς δόξης κύριος ὢν ὡς θεός· ἄτιμοι γὰρ ἐν τῇ τοῦ Ἀδὰμ παραβάσει γεγενημένοι, ἐν τῇ ὑπὲρ ἡμῶν ὑπακοῇ τοῦ Χριστοῦ δεδοξάσμεθα.

Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου. v. 12.

Ὄνομα δὲ ἐνταῦθα τὴν δόξαν λέγει, κατὰ τὸ “ ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις κ. τ. λ. (3).

Ἐπειδὴ παιδία κεκοινώκε σαρκὸς καὶ αἵματος. v. 14.

Νοοῖτο (4) δ' ἂν πρὸς ἡμῶν ὁ παραπλησίως ἡμῖν μετεσχηκὼς αἵματος καὶ σαρκὸς, ὡς ἕτερος ὢν παρ' ἡμᾶς κατὰ φύσιν· οὐ γάρ τοι φαίη τίς ἂν ἀνθρώπῳ πρέπειν (5) τὸ ἀνθρωπότητος μετασχεῖν· ὃ γάρ ἐστι κατὰ φύσιν, πῶς ἄν τις νοοῖτο λαβὼν ὡς ἕτερον ὤν τι παρ' ὅπερ ἐστί; τί δέ ἐστι “ παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν; ” ἢ ἐκεῖνό που πάντως, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς ἐν αἵματι καὶ σαρκὶ, σῶμα λαβὼν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου, οὐκ ἄψυχον, καθάπερ ἔδοξέ τισι τῶν αἱρετικῶν, ἐψυχωμένον δὲ ψυχῇ λογικῇ· καὶ οὕτω προῆλθεν ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς, οὐκ ὀλιγωρήσας τὸ εἶναι θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐν προσλήψει σαρκὸς, μεμενηκὼς ὅπερ ἦν ἀεί. Ἐπειδὴ δὲ βαθὺς ὁ λόγος, πρόσεχε διεγηγερμένῳ νοΐ πῶς ἡμεῖς κεκοινωνήκαμεν αἵματος καὶ σαρκός· ἑτεροφυὴς μὲν γὰρ ἡ ψυχὴ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλ' εἰς ἄνθρωπον ἕνα δι' ἀμφοῖν συντεθείμεθα, τῆς τοῦ πλάσαντος ἡμᾶς εὐτεχνίαις, εἰς ἄφραστόν τινα συνδεδραμηκότων ἑνότητα τῶν ἀλλήλοις ἐναντίων κατὰ τὴν φύσιν· βούλει καθά φησιν Ἡσαΐας, μετρήσωμεν τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; βούλει τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἴδωμεν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς; οὐκοῦν παραθέντες εἰς παράδειγμα βραχὺ τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος

(1) Haec nos uncis clausimus, quia inserta a Niceta catenae auctore putavimus.

(2) Rursus fragmentum hoc ex commentario Cyrilli in psalmos excerpi dicitur.

(3) Tractus heic citatus, dicitur sumptus ex Cyrilli commentario in psalmos. Reapse totus hic codicis utriusque, mediolanensis et parisiensis, locus usque ad δηλοῖ τὸ ὄνομα, extat ad litteram in Cyrilli praedicto commentario a nobis edito nuper ps. XXI. 23. Quapropter heic praetermisimus, et lectores nostros illuc amandamus.

(4) Sequens fragmentum dicitur ex Cyrilli homilia in codice mediolanensi.

(5) Grave heic mendum in editis βλέπειν pro πρέπειν, ut rectissime habet codex mediolanensis.

ἀνθρώποι, ἀναπηδήσωμεν εἰς ἐννοίας τὰς ἐπὶ Χριστῷ· ἕνωσιν ἀληθῆ γενέσθαι φαμὲν προσλαβόντος τοῦ λόγου τὸ ἀνθρώπινον· ἴδιον δὲ ὡσανεὶ λέγοιτο τυχὸν καὶ ἡμῶν ἑκάστου τὸ αὐτοῦ· καὶ τοῦτο οἶμαι δηλοῦν τὸ γενέσθαι σάρκα αὐτὸν, οὐ κατὰ τροπὴν ἢ μετάστασιν· ἄτρεπτος γὰρ ἡ θεία φύσις· ἀλλ' ὅτι τῇ θείᾳ γραφῇ σύνηθές πως ἀεὶ καὶ ὅλον ἐσθ' ὅτε τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἐκ ψυχῆς δὴ λέγω καὶ σώματος, καὶ ὡς ἀπὸ μόνης καταδηλοῦν τῆς σαρκὸς, οἷον ἐστὶ τὸ " ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· "
ᵃ mediol. ἕνα τοίνυν ὁμολογοῦμεν υἱὸν *, γεννηθέντα μὲν θεϊκῶς ἐκ πατρὸς, καθ' ὃ νοεῖται καὶ ἔστι λόγος, ἀποτεχθέντα δὲ τὸν αὐτὸν ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα· νοηθήσεται γὰρ οὕτω, κεκοινωνηκὼς αἵματος καὶ σαρκὸς παραπλησίως ἡμῖν, ἵνα διὰ τοῦ οἰκείου θανάτου καταργήσῃ τὸν διάβολον, οὗ φθόνῳ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε· ῥίζα γὰρ ὥσπερ ζωῆς ὁ Χριστοῦ γέγονε θάνατος, καὶ φθορᾶς ἀναίρεσις, καὶ ἁμαρτίας ἀποτροπὴ καὶ πέρας ὀργῆς· γεγόναμεν ἐπάρατοι, καὶ ὑπὸ θανάτου δίκην ἐν Ἀδὰμ, ἀλλὰ κεχρημάτικεν ὁ λόγος, ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, υἱὸς Ἀδὰμ, καὶ λέλυται δι' αὐτοῦ τὰ τῆς πρώτης παραβάσεως τὰ ἐγκλήματα· ὤφθη γὰρ ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν Χριστῷ ὑγιῶς ἔχουσα· τὸ ἀπλημμελὲς τοῦτο σέσωκε νῦν ἐπὶ γῆς.

v. 17. Κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι.

Ὁμοιώθη κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς, κατά γε τὸ ἀνασχέσθαι λαβεῖν τὴν τοῦ δούλου μορφήν· κεχρημάτικε γὰρ οὕτω καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ γέγονεν ἀδελφὸς τοῖς ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ, ἤγουν τοῖς ἐν αἵματι καὶ σαρκί.

v. 17. Ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεύς.

Αὐτὸς γέγονεν ἀρχιερεὺς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· καί τοι παρὰ πάντων τὰς θυσίας δεχόμενος θεϊκῶς, αὐτὸς τὸ θῦμα κατὰ τὴν σάρκα· αὐτὸς ὁ ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν ἱλασκόμενος, κατά γε τὴν τῆς θεότητος ἐξουσίαν· εἷς οὖν ἄρα κύριος Ἰησοῦς Χριστός.

Οὐκ αὐτῇ (1) μέν τοι τῇ τοῦ λόγου φύσει, τὸ ἀρχιερέα κεκλῆσθαι καὶ τὰ τοιάδε τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ καὶ μέτροις τοῖς καθ' ἡμᾶς· καὶ φέρε πρῶτον
ᵃ mediol. ἐκεῖνο ζητήσωμεν, τίς ἦν ὁ δυνάμενος μὲν καὶ ἐξουσίαν ἔχων * ἐπιλαβέσθαι ἀγγέλων, εἰ τοῦτο χρήσιμον ἦν, οὐκ ἐπιλαβόμενος δὲ μᾶλλον ἐκείνων, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ; εἰ μὲν οὖν οἴονταί τινες περὶ ἀνθρώπου ταῦτα λέγεσθαι κοινοῦ, πῶς ἐνεδέχετο τὸν οὔπω γεγεννημένον μηδὲ ὑπάρχοντα, φύσεως ἐπιλαβέσθαι τῆς τῶν ἁγίων ἀγγέλων, εἴπερ ἤθελε τοῦτο δρᾷν, ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν οὐ πεποιηκότα, ἐπιλαβόμενον δὲ μᾶλλον σπέρματος Ἀβραάμ; ἄλλως τε, κἀκεῖνο γὰρ οἶμαι κατιδεῖν ἀναγκαῖον, τὸ λέγειν ἄνθρωπον ἀνθρωπότητος ἐπιλαβέσθαι, ἀσύνετον παντελῶς· οὐκοῦν ὁ ἔξω τῆς ἀνθρώπου φύσεως
ᵃ mediol. οὗτος. ὢν ὡς θεὸς, ἐπιλαμβάνεται σπέρματος Ἀβραάμ· σῶμα γὰρ οὕτω * λαβὼν ἔμψυχόν τε καὶ ἔννουν ἐκ τῆς ἁγίας καὶ θεοτόκου Μαρίας, ὡμοιώθη τοῖς ἀδελφοῖς κατὰ πάντα, τουτέστιν ἡμῖν· τότε γέγονεν ἐφ' ἡμᾶς ἀρχιερεὺς ἐλεήμων, καὶ πρός γε τούτῳ πιστός· πῶς οὖν γέγονεν, ἀκόλουθον ἰδεῖν· οὐ γὰρ ἦν ἐλεήμων καὶ πρὶν γένηται καθ' ἡμᾶς; οὐκ ἦν ἀγαθὸς ὡς ἐξ ἀγαθοῦ πατρός; ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε καὶ ἐλεήμων· προέκοψεν οὖν ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς λόγος, καὶ κρείττων ἑαυτοῦ γέγονεν, ὅτε σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπελάβετο· οὐκοῦν ὅπερ οὐκ ἦν ἐγένετο, καὶ ὠφέληται μᾶλλον γενόμενος

(1) Ex Cyrilli homilia sumi dicitur hoc fragmentum in utroque codice.

ἄνθρωπος· πῶς οὖν ἄτρεπτος ἔτι κατὰ φύσιν, εἰ γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν; πῶς μεμένηκεν ὁ αὐτός; ποῦ δὲ κεκένωκε καὶ καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς ταπείνωσιν, εἰ γέγονεν ἑαυτοῦ καλλίων; οὐχ οὕτω ταῦτ᾽ ἔχει, μὴ γένοιτο· ἦν γὰρ ἐλεήμων καὶ ἔστιν ἀεί· καὶ ἐπειδὴ τοῦτό ἐστιν, ἐπελάβετο σπέρματος Ἀβραάμ, ἵν᾽ εἰς ἡμᾶς ἱερεὺς ἐλεήμων γένηται· καὶ τίνα τρόπον, ἐρῶ· οὐκ ἦν ἐν νόμῳ δικαιωθῆναι τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἦν παραβῆναι τὴν δοθεῖσαν ἐντολὴν, καὶ μὴ δίκας ὑποσχεῖν παραχρῆμα καὶ μέχρι θανάτου· πιστώσεται δὲ γράφων ὁ Παῦλος· “ ἀθετήσας τὶς νόμον Μωϋσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶν μάρτυσιν ἀποθνήσκει· „ ἵνα τοίνυν ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῆς ἐν νόμῳ δίκης καὶ ἀρᾶς καὶ ἀποτομίας· κεχρημάτικεν ἡμῶν ἱερεὺς, οὐ δίκας αἰτῶν τῶν ἡμαρτημένων, οὐκ ἐνόχους τῇ κρίσει καθιστὰς τοὺς ἐξ ἀσθενείας ἀνθρωπίνης πεπλημμεληκότας· δικαιῶν δὲ μᾶλλον τῇ πίστει, καὶ ἐγκλημάτων ἀνιεὶς, καὶ ἁγίους ἀποφαίνων, καὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως κοινωνοὺς, οὕτω τε συνάπτων δι᾽ ἑαυτοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί· ἐλεήμων γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς ἡμᾶς γέγονεν ὁ Χριστὸς, οὐκέτι ταῖς νομικαῖς ἀποτομίαις κρατεῖν ἐπιτρέπων, ἀνιεὶς δὲ μᾶλλον τῶν ἀρχαίων αἰτιαμάτων τοὺς ἠσθενηκότας· πιστὸς δὲ, ὅτι μόνιμος καὶ διηνεκὴς, καὶ ἀξιόχρεως εἰς πίστιν τῶν ἐπηγγελμένων, καὶ ἀπαράβατον ἔχων τὴν ἱερωσύνην· ἐλεήμων τοίνυν καὶ πιστὸς, τουτέστιν ἀεὶ μένων γέγονεν ἱερεὺς ὅτε σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπελάβετο, θεὸς ὢν ὁ λόγος, καὶ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ πατρός· τί τοίνυν συκοφαντοῦσι τὴν ἀλήθειαν; τί παραιτοῦνται τὸν υἱὸν τοῦ εἶναι ὅ ἐστι, διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην (1);

Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθείς. V. 18

Τὸ δὲ “ πειρασθεὶς δύναται βοηθεῖν „ ταπεινὸν σφόδρα, πλὴν οὐκ ἔξω τῶν τῆς ἑνώσεως μέτρων· ἔπειτα καὶ διὰ τὸ νηπιῶδες τῶν ἀκουόντων εἴρηται εἰς ψυχαγωγίαν ἐκείνων· ἐπεὶ γάρ, φησι, πέπονθεν αὐτὸς εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα πειρασθεὶς, προθυμότερον βοηθήσει τοῖς πειραζομένοις (2).

Ἄθρει δὲ ὅπως οὐκ εἰς κατάκρισιν τῶν ἡμαρτηκότων γέγονεν ἱερεὺς, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι δὲ μᾶλλον τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· ὁ δέ γε τοῦ πειρασμοῦ καὶ τῆς θυσίας, ὁποῖος ἂν εἴη τρόπος; διεκαρτέρησε φησὶ πειραζόμενος, καὶ ὑπέμεινε σταυρόν· πλὴν ἑαυτὸν ὁ υἱὸς ὡς ἄμωμον ἱερεῖον προσεκόμισε τῷ πατρὶ, ἵνα διὰ τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς βοηθήσῃ τοῖς κάμνουσι καὶ πειραζομένοις· μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους.

Τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Cap. III. 1.

Ἀλλὰ (3) γὰρ οἱ χριστομάχοι τὰ ἐκ πανουργίας εὑρήματα πανταχόθεν ἑαυτοῖς συλλέγοντες εἰς ἐπικουρίαν, καὶ αὐτὰς τὰς θείας συκοφαντοῦσι γραφάς· καὶ δή φασι τὸν μακάριον Παῦλον, ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα καλέσαι τὸν Ἰησοῦν· ἀποστολὴ δέ φασι καὶ ἱερωσύνη, λειτουργίας εἰσὶ τρόποι· καὶ γοῦν ἀπεστάλησαν μὲν οἱ μαθηταί· ἱεράτευσε δὲ Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ· καὶ εἴπερ ἐν τούτοις ἐστί φασι τὸ τοῦ υἱοῦ μεῖζον, πῶς ὁμοούσιος εἶναι δύναται τῷ θεῷ καὶ πατρί; ὢ πολλῆς δυστροπίας· ἀποπροσποιοῦνται τὸ εἰδέναι τὴν

(1) In praecedentibus periodis perturbatio fit in ed. paris.

(2) Hoc fragmentum in editione oxon. continuatur cum praecedente ibi Chrysostomo. At in cod. mediol. inscribitur Cyrillo. Recte equidem; namque apud Chrysostomum T. XII. hom. V. p. 54. B. is locus non legitur. Contra autem, tractus σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαβέσθαι qui, in utroque codice inscribitur Cyrillo, reapse est Chrysostomi, ideoque a nobis fuit omissus.

(3) Sequens tractus in codice mediolanensi dicitur excerptus ex Cyrilli homiliis.

ἀλήθειαν, καὶ σκοπὸς αὐτοῖς μηδὲν ὑγιὲς φρονεῖν ἢ λέγειν· ὁμολογοῦντες γὰρ μεθ' ἡμῶν, ὅτι καί περ ὑπάρχων ἐν μορφῇ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱὸς, κεκένωκεν ἑαυτὸν ἑκὼν, οὐκ ἐπαινοῦσι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας μυστήριον· ἀκούοντες δὲ τοῦ ἀποστόλου λέγοντος "ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον Ἰησοῦν" οὐκ εἰσδέχονται κατὰ νοῦν ὅτι γεγονὼς καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς, ὠνόμασται τότε καὶ Ἰησοῦς, διὰ τῆς τοῦ ἀγγέλου φωνῆς· τότε κεχρημάτικε καὶ ἀπόστολος καὶ ἀρχιερεύς· οὐκοῦν ἢ ἀρνείσθωσαν ἐναργῶς, ὅτι γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, τουτέστιν ἄνθρωπος, ἐμψυχωμένον τὲ καὶ ἔννουν σῶμα λαβὼν, καὶ τότε πάντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα περιαγέτωσαν εἰς τὸν οἰκεῖον σκοπόν· ἢ εἰ φοβοῦνται τὸ ἀρνεῖσθαι τὸ μυστήριον, θαυμαζέτωσαν μεθ' ἡμῶν, τὸν δι' ἡμᾶς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς γεγονότα, μεμενηκότα δὲ καὶ οὕτω θεόν· τότε γὰρ τὸ τῆς κενώσεως πολυπραγμονοῦντες μέτρον, τὸν αὐτὸν εὑρήσουσι καὶ ἀπόστολον ἀνθρωπίνως, καὶ κηρυσσόμενον θεϊκῶς παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων· τίνα γὰρ ἐκήρυττον τοῖς ἔθνεσιν οἱ μακάριοι μαθηταὶ, καὶ τοῦτο ὡς θεὸν ἀληθινόν; ἆρ' οὐχὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν; οὐκ ἀπόστολον διὰ τὸ ἀνθρώπινον; οὐκ αὐτὸν ὄντα θεὸν, ὅτι λόγος ἦν τοῦ πατρός; πῶς αὐτὸν ἀρχιερέα γεγονότα θεωρήσομεν; ἆρα κατὰ τὸν Ἀαρών; ἆρα κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον, τὸν ἐξ ἀγέλης ἀμνοὺς καταθύοντα τῷ θεῷ; ἆρα τρυγόνας προσάγοντα καὶ περιστερὰς, καὶ σεμίδαλιν ἐλαίῳ βραχῆ; καίτοι τῶν τοιούτων οὐδὲν πέπραχεν ὁ Ἐμμανουήλ· ἱερατεύει γὰρ ὑπὲρ νόμον· αὐτὸς ἦν τὸ θῦμα, ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινὸς, αὐτὸς ὁ ἄμωμός τε καὶ ἄκακος ἀρχιερεὺς, οὐχ ὑπὲρ ἰδίων πλημμελημάτων ἱερουργῶν, κρείσσων γὰρ ἦν ἁμαρτίας ὡς θεὸς, ἀλλ' ἵνα λύσῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· γέγονε τοίνυν αὐτὸς τῆς ἰδίας προσφορᾶς ἱερουργός· οὐ γὰρ ἔδει κοινὸν ἄνθρωπον τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς θυσίαν προσενεγκεῖν.

(1) Τί φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, δοκιμάσωμεν ἀκριβέστερον· "κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν·" τουτέστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν· τί τοίνυν ἱερουργεῖ ἑαυτῷ καὶ τῷ πατρί· "πιστεύομεν γὰρ εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητὴν, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ·" οὐκοῦν οἱ λέγοντες ὅτι γέγονεν ἱερεὺς, διά τε τοῦτο σκανδαλιζόμενοι, διδασκέτωσαν ἡμᾶς ποῖος ἱερεὺς ἑαυτῷ ποιεῖται τὴν ἱερουργίαν, ἑαυτῷ προσφέρει τὴν θυσίαν; ποῖος ἱερεὺς ἐν ἴσῃ τάξει καὶ ἐν δόξῃ φαίνεται τῷ παρ' αὐτοῦ δεχομένῳ τὴν λειτουργίαν; ἀλλὰ καίτοι γεγονὼς ἀρχιερεὺς ὁ υἱὸς διὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἑαυτῷ προσκεκόμικε, καὶ δι' ἑαυτοῦ τῷ πατρὶ τὴν ὁμολογίαν ἡμῶν, καὶ ἐν τοῖς τῆς θεότητος ὁρᾶται θρόνοις· καὶ πιστώσεται γράφων ὁ Παῦλος· "κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις· τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς ἣν ἔπηξεν ὁ κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος·" οὐκοῦν ἱερατεύει μὲν ἀνθρωπίνως ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, συνεδρεύει δὲ θεϊκῶς ὅτι μεμένηκε λόγος.

Ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θεοῦ ζῶντος.

Θεὸν μέν τοι ζῶντα φησὶ τὸν Χριστὸν, οὗ πάντη τὲ καὶ πάντως ἀφίστανται τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἀποπηδῶντες τινές· ἀλλὰ τί φησιν ὁ αὐτοῦ μαθητής; "ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον, ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε (2)."

(1) Sequentia item continuantur tamquam Cyrilli in codice mediolanensi.
(2) Ex Cyrilli homilia hactenus. Cetera omittimus quia sunt ex thesauro.

Τό γε μὴν " διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος· „ ἔστι καὶ οὕτως CAP. IV. 12.
νοῆσαι, ὅτι τὸ παρὰ θεοῦ κήρυγμα διαιρεῖ καὶ μερίζει τὰ τῆς ψυχῆς μέρη, δεκτικὴν ποιοῦν καὶ χωρητικὴν τῶν ἀκουομένων.

Ἔχοντος οὖν ἀρχιερέα μέγαν. V. 14.

Καθ' (1) ἡμᾶς γὰρ γεγονὼς ὁ λόγος, καὶ σαρκὶ παθὼν ὑπὲρ ἡμῶν, τότε κεχρημάτικεν ἡμῶν ἀρχιερεὺς, οὐχ ὡς ὀθνεῖον προσάγων τὸ θῦμα, ἀλλ' ὢν αὐτὸς ὁ ἀμνὸς, τὸ νοητὸν ὁλοκαύτωμα, ἡ λαλιστάτη τρύγων, καὶ ἀκέραιος περιστερὰ, ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, τὸ χρυσοῦν θυμιατήριον, Χριστοῦ γὰρ ἐσμὲν εὐωδία· διαβῆναι δέ φησι τοὺς οὐρανοὺς αὐτὸν, σωματικῶς τε ἅμα καὶ θεοπρεπῶς· ἀνέβη γὰρ ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ· διεισί γε μὴν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τοὺς οὐρανοὺς ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς συνεδρεύων ὡς υἱὸς τῷ πατρὶ, καὶ εἰ γέγονε καθ' ἡμᾶς οἰκονομικῶς.

Εἰ καὶ μὴ γέγονεν ἄνθρωπος, φησὶν, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ᾔδει μὲν καὶ οὕτω τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ὡς δημιουργός· αὐτὸς γὰρ ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν· ἐπειδὴ δὲ τὴν ἡμῶν ὑπέσχετο σάρκα, πεπείραται κατὰ πάντα, καὶ οὐ δήπου φαμὲν ὡς ἠγνοηκὼς, ἀλλ' ὅτι τῇ γνώσει τῇ θεοπρεπεῖ προϋποκειμένῃ, καὶ τὸ διὰ πείρας αὐτῆς συνέβη μαθεῖν· γέγονε δὲ συμπαθὴς οὐκ ἀπό γε τοῦ πεπειρᾶσθαι· πόθεν δέ; ἦν γὰρ ἐλεήμων φύσει καὶ ἔστιν ὡς θεός· ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοῦ εἶναι ὅ ἐστι καὶ γέγονε καθ' ἡμᾶς ἀνθρωποπρεπῶς, καὶ ταῦτα λέγεται περὶ αὐτοῦ.

Ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα. CAP. V. 5.

Καθεὶς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν ὑπομένει κλῆσιν τὴν ἐκ πατρὸς ἀποφέρουσαν εἰς ἱερωσύνην τὴν πρεπωδεστάτην, οὐ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῇ καθ' ἡμᾶς· ἧς ἐπείπερ εἴσω γέγονεν, ὑπομένει τὰ αὐτῆς ἀδικούμενος ἐντεῦθεν οὐδὲν, εὐτέχνως δὲ μᾶλλον τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ χρώμενος· ὥσπερ γάρ καί τοι φύσει κύριος ὢν, μεμένηκεν ὅπερ ἦν, κἂν εἰ γέγονεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ· οὕτω φαμὲν, ὅτι καί τοι μυρίους ἔχων ἐν οὐρανῷ τοὺς ἱερουργοῦντας αὐτῷ, τὰς νοητὰς δηλονότι καὶ ἀναιμάκτους θυσίας, ὕμνους καὶ δοξολογίας, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνην ποιεῖται δεκτὴν, ἀποσώζων πανταχοῦ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις τὰ πρέποντα· κέκληται τοίνυν καθ' ἃ καὶ Ἀαρὼν, πλὴν οὐκ ἐν ἴσῳ τρόπῳ· ὁ μὲν γὰρ ἤρχετο πρὸς ἱερουργίαν, καὶ ἦν οἰκέτης, ὁ δὲ ὡς υἱὸς καλεῖται, καὶ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἱερουργεῖ τῷ πατρί· ὡς μὲν γὰρ φύσει θεὸς καὶ λόγος κατὰ τὴν προαιώνιον γέννησιν υἱὸς ὤν, ὡς δὲ ἄνθρωπος κατὰ τὴν νεωτάτην ἐν σαρκὶ ἧς ἂν εἴη δεκτικὸν καὶ τὸ σήμερον· καιρὸν γὰρ ἡμῖν σημαίνει τὸν ἐνεστηκότα· οἰκειοῦται δὴ οὖν καὶ τὴν σαρκικὴν αὐτοῦ γέννησιν ὁ πατήρ· οἶδεν γὰρ ἴδιον ὄντα υἱὸν τὸν ἐξ αὐτοῦ θεϊκῶς, καὶ ἐκ γυναικὸς ἀνθρωπίνως.

Ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον. V. 12.

Βαβαὶ πόση διαφορά· ὀφείλοντες ἄλλους διδάσκειν, οὐδὲ ἁπλῶς μαθηταί εἰσιν, ἀλλὰ μαθηταὶ ἔσχατοι· καί τοι δι' ὃ μάλιστα ἐξελύθητε, καὶ νήπιοι γεγόνατε, διὰ τοῦτο μάλιστα ὀφείλετε εἶναι ἰσχυροὶ, διὰ τὸν χρόνον· οἱ διδασκόμενοι οὐ διὰ παντὸς ἐπὶ τὸ μαθεῖν διατρίβουσιν, ἐπεὶ οὐ διδάσκονται· ἂν ἀεὶ μανθάνῃς, οὐδέποτε μαθήσῃ· μὴ οὕτως ἔρχου ὡς ἀεὶ μαθησόμενος, ἐπεὶ οὐδέποτε εἴσῃ, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάξων ἕτερον·

(1) Sequens fragmentum desideratur in codice parisiensi, sed nos supplemus ex mediolanensi.

ἂν δὲ ἀεὶ μανθάνῃς, τεκμήριόν ἐστι τοῦ μηδὲν μαθεῖν· τοῦτο τοῖς Ἰουδαίοις ὁ θεὸς ὀνειδίζων, εἶπεν “ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας καὶ παιδευόμενοι ἕως γήρως· „ ὅρα γοῦν καὶ Παῦλον διὰ τοῦτο δυσανασχετοῦντα, ὅτι πολὺν χρόνον τοῖς προτέροις ἐνδιέτριβον μαθήμασιν οἱ ἀκροαταὶ, καὶ ἔτι τῶν πρώτων εἴχοντο στοιχείων, ὅπερ ἱκανὸν τῷ διδάσκοντι πολὺν ἐνθεῖναι τὸν ὄκνον· στοιχεῖα δὲ ἐνταῦθα τοὺς περὶ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Χριστοῦ λόγους φησίν· ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν γραμμάτων, πρῶτα τὰ στοιχεῖα δεῖ μαθεῖν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρῶτον περὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐδιδάσκοντο, καὶ τοὺς ταπεινοτέρους περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγους (1).

Cap. VI. 7. Γῆ ἐκφέρουσα ἀκάνθας.

Ἡ γε μὴν ῥάθυμος ψυχὴ παρεικάζοιτο ἂν εἰκότως γῇ πονηρᾷ καὶ ἁλμάδι, δεχομένῃ μὲν πολλάκις παρὰ τῶν γηπονεῖν εἰωθότων τὰς τῶν σπερμάτων καταβολὰς, τικτούσῃ δὲ τὸ σύμπαν οὐδέν· εἰς ποῖον δὲ αὐτῇ τέλος ἡ ῥᾳθυμία ἐκβήσεται ἄπρακτον, ἀποφηνάσῃ τὴν δοθεῖσαν αὐτῇ παρὰ τοῦ θεοῦ δωρεὰν, διδάξει λέγων ὁ Παῦλος, ὅτι τὸ τέλος αὐτῆς εἰς καῦσιν· βούλει καὶ διὰ πραγμάτων τὸ εἰρημένον ἰδεῖν ἀληθές; γέγονέ ποτε γῆ καρποφόρος ὁ Ἰσραὴλ, ἄμπελος εὐκληματοῦσα κατὰ τὸ γεγραμμένον· ταύτῃ γεγόνασιν ἐν τάξει νεφῶν οἱ μακάριοι προφῆται, οἳ θείοις αὐτὴν κατάρδοντες λόγοις, ὠφελεῖν ἐσπούδαζον, ἀλλ᾽ ἐποίησεν ἀκάνθας, ἀγρία γέγονε καὶ ὑλομανής· δέδοται τοίνυν εἰς καῦσιν, τουτέστιν ἠχρειώθη παντελῶς, καὶ τῷ πυρὶ τεταμίευται.

Cap. VII. 27. Ὃς οὐκ ἔχει καθ᾽ ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἱερεῖς κ. τ. λ.

Καὶ οἱ μὲν κατὰ νόμον ἱερουργοὶ, θυσίας ἔχρῃζον οὐ μιᾶς, πλειόνων δὲ μᾶλλον, ἅτε δὴ προσάγοντες καθημέραν ὑπέρ τε ἑαυτῶν καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, διὰ τὸ πλειστάκις ἀσθενεῖν καὶ ὑπομένειν μαλακισμὸν τὸν εἰς πολύτροπον ἁμαρτίαν· ὁ δὲ κρείττων ἁμαρτίας ὑπάρχων ὡς θεὸς, προσκεκόμικεν ἑαυτὸν, καὶ γέγονεν ἡμῶν ἀρχιερεὺς, ἀνθρωπίνως μὲν λεγόμενος λειτουργὸς, ἱερεύων δὲ τῷ πατρὶ τὸ ἴδιον σῶμα· θεοπρεπῶς οὖν ἄρα παθεῖν οὐκ ἀνέχεται τὴν ἁμαρτίαν, ὅτι μὴ φύσεως ἦν γεννητῆς οὐκ ἐχούσης οὐσιωδῶς τὸ ἄτρεπτον καὶ τὸ εἰσάπαν δύνασθαι διαδιδράσκειν τὴν ἁμαρτίαν· υἱὸς οὖν ἄρα ἐστὶ παντέλειος, ἀνεπικούρητον ἔχων παρ᾽ ἑτέρου τὸ ἀκράδαντον, εἰς ἁγιασμὸν φύσεως τὲ καρπὸν ἴδιον, τὸ ἀπλημμελές· ὁ μὲν γὰρ νόμος ἀνθρώπους, φησὶ, καθίστα ἔχοντας ἀσθένειαν· ἡ δὲ χάρις υἱὸν τετελειωμένον· ὡς οὐκ ἔχοντα δηλονότι τὸ ἀσθενεῖν· τοῦτο γὰρ οἶμαί ἐστιν τὸ ἀρτίως ἔχον, ἤγουν τὸ ἐν παντὶ καλῷ τετελειωμένον· ὅτι μὴ κατ᾽ ἐκείνους ἐστὶν τοὺς κατὰ τὸν νόμον, οἷς οὐκ ἀσύνηθες τὸ καὶ ἀσθενεῖν ἔσθ᾽ ὅτε· πλὴν ἐκεῖνο ἄθρει, πῶς ὁ αὐτὸς καὶ ἀσθενείας κρείττων εἶναι πεπίστευται, καὶ ὡς υἱὸς τετελειωμένος· σταυροῦται δὲ καὶ ἐξ ἀσθενείας· οὐκοῦν ἀκόλουθον ἐννοεῖν, ὡς ἠσθένησε μὲν σαρκικῶς σταυρὸν ὑπομείνας· ἔστι γε μὴν ὡς θεὸς τοῦ ἀσθενεῖν ἐπέκεινα· τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· εἰ δὲ δὴ λέγοιεν τὴν ἀσθένειαν ἐν τούτῳ τὸ ἐν ἁμαρτίαις εἶναι δηλοῦν τοὺς κατὰ νόμον ἱερατεύοντας, οὐκ ἀντιτετάξομαι· σύμφημι δὲ μᾶλλον ὀρθὰ καὶ οὕτω φρονεῖν ᾑρημένοις

(1) Consentit partim cum hoc fragmento Chrysostomus homil. VIII. p. 86; nihilominus textus hic Cyrilli satis adhuc differt.

Τῶν ἁγίων λειτουργὸς καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς. Cap. VIII.

Ἐγήγερται μὲν κατὰ τὴν ἔρημον ἡ ἀρχαία σκηνὴ διὰ Μωϋσέως, καὶ τοῖς κατὰ νόμον ἱερατεύουσιν ἦν πρεπωδεστάτη· ἐνδιαίτημα δὲ τῷ Χριστῷ ἐοικὸς, ἡ ἄνω καλλίπολις, τουτέστιν ὁ οὐρανὸς, ἡ θεία σκηνὴ, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνης εὕρημα τέχνης, ἀλλ' ἱερὰ καὶ θεότεκτος· ἐκεῖ γεγονὼς προσκομίζει τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἡγιασμένους διὰ τοῦ πνεύματος· "οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται," φησὶ, "πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ·" καὶ τοῦτ' αὐτῷ τῆς ἐνταῦθα λεγομένης λειτουργίας ὁ τρόπος· θεοπρεπὲς δὲ τὸ χρῆμα κἂν εἰ τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἤγουν ἀνθρωπίνοις σημαίνοιτο λόγοις· τὸ γὰρ ἁγιάζειν δύνασθαι τῷ ἰδίῳ πνεύματι τοὺς πιστεύοντας, ἐλέῳ καὶ χάριτι δεδικαιωμένους, καὶ οἷον ἱερουργεῖν τῷ θεῷ, κόσμῳ μὲν ἀποθνήσκοντας, ζωοποιουμένους δὲ πνεύματι, καὶ εἰς εὐδόκιμον ἀναλάμποντας βίον, πῶς οὐκ ἂν εἴη θεοπρεπές; ὅτι δὲ καί τοι λεγόμενος λειτουργεῖν, οὐ μείζων ἐστὶ τοῦ πατρὸς, οὔτε μὴν κατόπιν ἔρχεται τῆς ἐνούσης εὐκλείας αὐτῷ, προσαποδείκνυσιν ἐναργῶς τὸ τοῖς θείοις αὐτὸν ἐνιδρύσθαι θώκοις, καὶ ἐν δεξιᾷ καθῆσθαι τοῦ γεγεννηκότος· εἰ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὅτι πᾶς ἱερεὺς ἕστηκεν ἀεὶ λειτουργῶν, καὶ οὐκ ἂν νοοῖτο ποτὲ σύνεδρός τε καὶ ἰσοκλεὴς, ὅσπερ καὶ λατρεύσει θεῷ, πῶς οὐκ ἀσυνήθως ἱερουργὸς ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ ἐν τοῖς τῆς θεότητος θώκοις ὡς θεὸς καὶ λειτουργῶν ἀνθρωπίνως;

DEINCEPS SOLUS CODEX MEDIOLANENSIS.

Χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον κ. τ. λ. Cap. IX.

Ἔσονται γὰρ ὑπὸ κόλασιν οἱ τηροῦντες τὴν σκιὰν μετὰ τὴν τῆς ἀληθείας ἀνάδειξιν (1), κατὰ τὸ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσετε· κολάσεως γὰρ καὶ φθορᾶς μήνυσις ἂν εἴη τὸ ἐκζέσαι σκώληκας τὸ τετηρημένον. — Ἀλλὰ ταῦτα μὲν διὰ μακροῦ περὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εἴρηται· ἀναλαβόντες δὲ διὰ βραχέων αὖθις ἐροῦμεν· ὅτι τρεῖς ἦσαν τόποι τῆς σκηνῆς· ὁ μὲν ἔξω ἀφωρισμένος πᾶσι, μεθ' ὃν τὸ πρῶτον καταπέτασμα, τὸ καὶ ἐπίσπαστρον ἀπὸ τοῦ ἐφέλκεσθαι καλούμενον, ὃ διεῖργε τὴν αὐλὴν, εἰς ἣν πάντες κοινῶς εἰσῄεσαν, ἐν ᾗ καὶ ἔθυον κατὰ τοῦ χαλκοῦ θυσιαστηρίου· ὁ δὲ μέσος μετὰ τὸ ἐπίσπαστρον, οὗ ἔνδον εἰσήρχοντο οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας καθεκάστην ἐπιτελοῦντες· τοῦτο δὲ τόπος ἐκαλεῖτο ἅγια, ἃ τύπος ἦσαν τῆς παλαιᾶς, ἅ τε τῶν δι' αἵματος θυσιῶν ἐκεῖ τελουμένων· ὁ δὲ ἐνδότερος ὀνομάζετο ἅγια ἁγίων, ἃ τύπος ἦν τῶν παρ' ἡμῖν μυστηρίων· τὴν μὲν οὖν μετὰ τὸ χαλκοῦν θυσιαστήριον σκηνὴν πρώτην ὁ ἀπόστολος λέγει, ὡς πρὸς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων· ἐπεί τοι μέση ἦν τῷ ἐπισπάστρῳ ἀπὸ τῆς αὐλῆς διειργομένη· μετὰ δὲ τὴν μέσην ταύτην σκηνὴν αὖθις τὸ καταπέτασμα ἐτέτατο· καὶ ἔνδον τοῦτο ἦν ἡ σκηνὴ ἡ λεγομένη ἅγια ἁγίων, εἰς ἣν οὐδεὶς εἰσῄει ἢ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, καὶ τοῦτο ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ· ἀπέκειτο δὲ ἐν ταύτῃ ἡ κιβωτὸς τὰς πλάκας νόμου φέρουσα, καὶ τὴν στάμνον τοῦ μάννα, καὶ τὴν ῥάβδον Ἀαρών· καὶ μὴν αἱ βασιλεῖαι φασὶν ἐν τῇ κιβωτῷ μόνας τεθεῖσθαι τὰς πλάκας, ἐκ παραδόσεως δὲ ἴσως ὁ Παῦλος καὶ τὴν ῥάβδον καὶ στάμνον προσέθηκεν· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς, τῆς κιβωτοῦ δηλαδὴ, χερουβὶμ δόξης ἤτοι τὰ ἔνδοξα, ἢ τὰ ὄντα τῆς δόξης, τουτέστι τοῦ θεοῦ· ἐπίτηδες δὲ ταῦτα ἐπαίρει τῷ λόγῳ, ἵνα δείξῃ μείζονα ὄντα τὰ μετὰ ταῦτα, τουτέστι τὰ καθ' ἡμᾶς· κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον· ἱλαστήριον

(1) Par Cyrilli locutio in comm. ad Lucam apud nos p. 396.

ἐλέγετο τὸ ἐπίθεμα, ἤτοι τὸ πῶμα τῆς κιβωτοῦ, ὅπερ οἱονεί τις τράπεζα ἦν τετράγωνος, τυποῦσα Χριστὸν τὸν γενόμενον ἡμῖν ἱλασμόν.

Ὑπεράνω δὲ αὐτῆς χερουβὶμ δόξης κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον.

Σύνες οὖν, ὅπως ἐποίει τὸ μὲν ἱλαστήριον εἰς εἰκόνα ἐνανθρωπήσαντος τοῦ υἱοῦ· τότε γὰρ γέγονεν ἱλαστήριον· πλὴν κύκλῳ περιεστάναι προστάττει τὰ χερουβὶμ, καὶ συσκιάζειν ταῖς πτέρυξιν, ἀεὶ πρὸς αὐτὸν τετραμμένα τε καὶ βλέποντα· εἶτα πῶς ἡμῖν αὐτὸν ὁ προφήτης τεθεᾶσθαι φησὶν, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ; εἶδον, γάρ φησι, τὸν κύριον σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ τε καὶ ἐπηρμένου· καὶ τὰ σεραφὶμ εἱστήκει κύκλῳ αὐτοῦ, καὶ τὸν ἐπὶ θρόνου κύριον ἐδοξολόγουν, τὰς πτέρυγας τείνοντα· οὕτω τετάχατο καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ σκηνῇ συσκιάζοντα ταῖς πτέρυξιν ἐπὶ τὸ ἱλαστήριον· εἰ δὲ ἦν τις τοῖς χερουβὶμ τοῖς ἐκ χρυσίου πεποιημένοις βοή τε καὶ λόγος, ἐδοξολόγησαν ἄν, ὡς κύριον σαβαὼθ, τὸν ἐν τῇ δούλου μορφῇ πεφηνότα υἱὸν μονογενῆ τὸν ἐκ θεοῦ πατρὸς κατὰ φύσιν (1).

v. 10. Μόνον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι.

Ἐκέλευσε δὲ ὁ θεὸς μὴ ἐσθίειν τὸν χοιρογρύλλιον, τὴν κάμηλον, τὴν καλαβώτην, καὶ τὰ ὅμοια (2)· ταῦτα δὲ οὐ τὰ ζῶα κακίζων λέγει, ἀλλὰ βίους καὶ πράξεις ἀτόπους ἀπαγορεύων πράττεσθαι· ἢ γὰρ οὐχὶ καὶ ἡμεῖς ταῦρον λέγομεν κερατιστὴν τὸν πονηρόν; λέοντα, τὸν θυμώδη; χοῖρον, τὸν βορβορώδη; κελεύει δὲ κτήνη ἐσθίειν τὰ διχηλοῦντα καὶ μηρυκισμὸν ἀνάγοντα· διττὴ γὰρ πᾶσα ἀρετή· ἢ γὰρ εἰς ἑαυτοὺς δρῶμεν τὸ ἀγαθὸν, οἷον ἡδονὰς ἐκτέμνοντες, καρδίαν καθαίροντες, πάθη καταπραΰνοντες· ἢ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ἀγαπῶντες μισοῦντας, μνησικακοῦντας ἱλαρύνοντες, ἐλεοῦντες, συμπαθοῦντες· διφυὴς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ τῆς δικαιοσύνης τρόπος, εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ εἰς ἑτέρους κατορθούμενος· τῆς μὲν οὖν ἐν ἔργοις πορείας τύπος ὁ πούς, κατὰ τὸ, ὁ πούς μου ἔστη ἐν εὐθύτητι· καὶ, ὁ πούς σου οὐ μὴ προσκόψῃ· καὶ, τροχιὰς ὀρθὰς ποίησον σοῖς ποσί· διχηλεῖν δέ ἐστι τὸ ὀρθῶς ἐθέλειν βαίνειν ἡμᾶς, εἴς τε τὴν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἐργασίαν, καὶ εἰς τὴν ἑτέρων εὐποιΐαν· ὁ οὖν τὸν βίον ἔχων ὀρθὸν, καὶ τὰ ἤθη κατορθώσας τὰ ἑαυτοῦ, καὶ τὰς πρὸς τοὺς ἑτέρους ἀρετὰς, πρὸς δὲ τούτοις ἐν τῇ ἑαυτοῦ πάλιν καρδίᾳ στρέφων τὰ θεῖα δόγματα, καὶ τοὺς θείους λόγους ἀναμηρυκώμενος καὶ γινώσκων καὶ ἐπιγινώσκων, τρέφων τε ἑαυτὸν ἐξ αὐτῶν, καὶ διδάσκων καὶ ἑτέρους· οὗτος καὶ διχηλεῖ ὁπλὴν, καὶ μηρυκισμὸν ἀνάγει, καὶ ἔστι καθαρὸς ὡς λόγῳ καὶ ἔργῳ τέλειος, καὶ λεπτοκοπῶν τὰς γραφὰς καὶ ἀκριβῶς ἑρμηνεύων· τὸν δὲ ἓν μόνον ἔχοντα τούτων, ἀκάθαρτον ἀποκαλεῖ· ὁ γὰρ βίον μὲν ἔχων ὀρθὸν, δόγμα δὲ διεστραμμένον, ἀκάθαρτος· ὁμοίως καὶ ὁ λόγον ἄνευ βίου· τούτων οὖν τοὺς τὸ ἓν ἔχοντας φεύγειν ἡμᾶς προσήκει· τῶν κρεῶν γάρ, φησιν, αὐτῶν οὐ φάγεσθε, καὶ τῶν ὀστῶν αὐτῶν οὐχ ἅψεσθε· ἤγουν τῶν διδασκαλιῶν τῶν αἱρετικῶν, οὐδὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν, προσψαύσετε· κάμηλον δὲ λέγει τὸν ἔνδοξον καὶ πλούσιον· λαγωὸν δὲ ἤγουν δασύποδα τὸν πτωχόν· φησὶ γοῦν, ὅτι οὔτε πτωχὸς οὔτε πλούσιος σωθήσεται ἄνευ τῶν δύο τούτων· ὅσα δέ, φησιν, ἐν τοῖς ὕδασιν ἔχει

(1) De Cherubinis et ipsorum significatu, pari modo sed diversis verbis loquitur Cyrillus lib. IX. de ador. opp. T. I. p. 295. sqq. itemque p. 306. 307.

(2) Refertur ad cap. XI. levitici, neque tamen in glaphyris reperitur. Ceteroqui de avibus immundis agit Cyrillus lib. XIV. de ador. p. 506. seqq.

πτέρυγας καὶ λεπίδας, ταῦτα φάγεσθε· θάλασσα δηλονότι ὁ βίος ἐστίν· ἰχθύες δὲ οἱ ἐν τῷδε τῷ βίῳ τὰ γήϊνα φρονοῦντες, καὶ τῇδε κἀκεῖσε τοῖς περισπασμοῖς στρεφόμενοι, πρὸς οὐρανὸν διαβλέψαι μὴ δυνάμενοι· οἱ οὖν ἔχοντες λεπίδας καὶ πτέρυγας ἰχθύες εὔδρομοί εἰσι, κόπτοντες κραταιῶς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀναπηδῶντες, καὶ τὸν ἥλιον βλέποντες, καὶ τὸ μὲν βάθος περιαιρούμενοι, ἄνω δὲ πλέοντες, καὶ οὐχ, ὥσπερ τὰ λοιπὰ ὀστρακόδερμα, ἐγγὺς τῆς γῆς τὴν ὕλην ἀεὶ τῆς θαλάσσης ἐσθίοντες· λεπιδωτοὺς δὲ λέγει τοὺς ἁμαρτάνοντας μὲν μικρὰ, διὰ τὸ ὑπὸ τὴν θάλασσαν εἶναι τὸν βίον, ὅμως δὲ οὐκ ἀναφανδὸν οὕτως ἀλλὰ κατὰ συστολῆς καὶ περικαλύψεως ἁμαρτάνοντας, τοὺς ποτὲ δὲ ἀναθρώσκοντας καὶ τὸν ἥλιον βλέποντας· οὐκ ἔχοντας δὲ λεπίδας, ἀλλὰ ἀπερικαλύπτους ὄντας, ἤγουν τοὺς μεμερισμένους θεῷ καὶ κόσμῳ, ἢ παρθενίαν μὲν καὶ σωφροσύνην οὐκ ἔχοντας, ἑτέρας δὲ ἀρετάς τινας, καὶ τούτους ἀκαθάρτους καλεῖ· τῶν δὲ πετεινῶν ἀποβάλλει τὰ πετόμενα τὰ ὕψη, καὶ τοῖς ταπεινοῖς μὴ συναπαγόμενα, ἤγουν τοὺς ἀλαζόνας· καὶ τὸν δὲ κόρακα καὶ γύπα, ὡς ἅρπαγας καὶ δεινοὺς εἰς κακουργίαν· στρουθὸν δὲ καὶ λάρον, ὡς ἄπληστα, πάντα γὰρ ἐσθίει· καὶ τὸν ἱέρακα, ὡς ἐπιβαίνοντα παντὸς ἀσθενεστέρου πτηνοῦ καὶ θάνατον ἐπάγοντα· ὁ δὲ πορφυρίων καὶ ἶβις καὶ ἰκτὶν τὰ ἐν τοῖς ὕδασιν ἐσθίουσιν ἰχθύδια· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ φιλήδονοι καὶ τὰς ἡδονὰς μεταδιώκοντες· νυκτερὶς δὲ καὶ ἔποψ καὶ ἐρωδιὸς, νυκτοχαρῆ ζῶα, καὶ ἐν τῷ σκότει διαιτώμενα· τοιοῦτοι δὲ οἱ μέθυσοι, οἱ κλέπται, καὶ πάντες οἱ τὰ τοῦ σκότους ἔργα φιλοῦντες· ἀκάθαρτα δὲ καὶ τὰ θηρία, οἱ λῃσταὶ, οἱ φονεῖς, οἱ θυμώδεις καὶ ἀνήμεροι· γαλῆν δὲ καὶ μῦν καὶ καλαβώτην ἀπαγορεύει ὡς ψοφοδεῆ, ὡς κλέπτας καὶ ὑποκριτάς· καὶ ὁ ἁπτόμενος αὐτῶν, φησιν, ἀκάθαρτος· ὁ κοινωνῶν γὰρ κλέπτῃ καὶ λῃστῇ καὶ αὐτὸς συγκολάζεται· ἢ πλυνεῖ τὰ ἱμάτια, καὶ ἀκάθαρτος ἔσται ἕως ἑσπέρας, τουτέστιν ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας· ἐν ἑσπέρᾳ γὰρ τὸ αὐτοῦ γεγονὸς μυστήριον ἀπήλλαξε πάντας ἁμαρτιῶν· ταῦτα τοίνυν αἰνιττόμενος ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν, ὅτι τὰ κατὰ νόμον τελούμενα ἐπὶ βρώμασιν ἦν καὶ μέντοι καὶ πόμασιν· εἶπε γάρ, φησι, κύριος πρὸς Ἀαρών· οἶνον καὶ σίκερα οὐ πίεσθε σὺ καὶ οἱ υἱοί σου ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαί σε εἰς τὴν σκηνήν· εἶτα ἐπάγει.

Καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς καὶ δικαιώμασι σαρκὸς μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα. v. 1

Τετελείωκεν ὁ νόμος οὐδένα (1) κατὰ συνείδησιν, εἰσκεκόμικε δὲ μᾶλλον βαπτισμῶν διδαχὰς, ἀφηγήσεις περιῤῥαντηρίων πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα· καταλήγει γὰρ εἰς τοῦτο μόλις τῆς νομικῆς ἱερωσύνης ἡ δύναμις· κἂν γὰρ νεκροῦ τις ἥψατο, κἂν λεπροῦ, κἂν γονοῤῥυὴς ἐγένετο ἐβαπτίζετο, καὶ οὕτως ἐδόκει καθαρίζεσθαι· ταῦτα δὲ δικαιώματα ἦσαν σαρκὸς, τουτέστιν ἐντολαὶ σάρκιναι, σαρκικῶς δικαιοῦσαι τοὺς κατὰ σάρκα δοκοῦντας ἀκαθάρτους. — Ὅτι δὲ τὴν κατὰ νόμον σκιαῖς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἀπαύστως ἐμφιλοχωρεῖν οὐκ ἠφίει θεὸς, ἐξ αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν ἱερῶν γραμμάτων· προσέταχε μὲν γὰρ καταθύεσθαι τὸν ἀμνὸν εἰς τύπον Χριστοῦ, ὁδοιποεικῶς δὲ ἐσταλμένους σιτεῖσθαι, σημαίνων ὡς μέχρι παντὸς οὐ στήσεται τὰ ἐν τύποις, ἀλλ᾽ οἱονεὶ δραμεῖται πρὸς ἀλήθειαν.

Οὐδὲ δι᾽ αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος. v. 1

Πῶς οὖν ὁ ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς ὡς θεὸς ἴδιον ἔχειν αἷμα λέγοιτ᾽ ἂν, εἰ μὴ πεπιστεύκαμεν, ὅτι ὁ ἐκ θεοῦ πατρὸς κατὰ φύσιν υἱὸς κεχρημάτικε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ τὸ

(1) Cyrill. de ador. lib. X. p. 337. C: τετελείωκεν ὁ νόμος οὐδέν.

ἴδιον αἷμα τῆς ἁπάντων ζωῆς ἀντάλλαγμα δοὺς, εὕρατο τῷ κόσμῳ ταύτην τὴν αἰωνίαν λύτρωσιν; οὐ γάρ που φαίη τις ἂν, ὡς ἦν πρέπον, καθάπερ ἐν τάξει τῶν ἀλόγων ζώων, σφάζεσθαι πλειστάκις τὸν Ἐμμανουήλ.

Οὕτω γὰρ γέγραπται (1) ἐν τῷ λευιτικῷ· ὅτι εἰσελεύσεται Ἀαρὼν εἰς τὰ ἄδυτα, λαβὼν μόσχον περὶ ἁμαρτίας, καὶ κριὸν εἰς ὁλοκαύτωμα· λήψεται δὲ καὶ παρὰ τῆς συναγωγῆς δύο χιμάρους περὶ ἁμαρτίας, καὶ κριὸν εἰς ὁλοκαύτωμα· καὶ προσάξει τὸν μόσχον· καὶ στήσει τοὺς χιμάρους ἔναντι κυρίου παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου· καὶ ῥανεῖ ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ μόσχου καὶ τοῦ χιμάρου τῷ δακτύλῳ ἑπτάκις ἐπὶ τὸ ἱλαστήριον, εἶτα καὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον· λαμβάνεται μὲν οὖν ὁ μόσχος εἰς τύπον Χριστοῦ, ὡς ἄμωμος καὶ μὴ πεπληγμένος ἐξ ἁμαρτίας· προσάγεται δὲ πρὸς αὐτὰς τὰς θύρας τῆς σκηνῆς, τὸ παθεῖν οὐ παραιτούμενος ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας, κατὰ τὸ, ὑπὲρ αὐτῶν ἁγιάζω ἐγὼ ἐμαυτὸν, τουτέστι προσάγω καὶ προσφέρω· ἐπιτιθεμένων δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἡμαρτηκότων, ἡ σφαγὴ γίνεται· αὐτὸς γὰρ ἡμῶν αἴρει τὰς ἁμαρτίας, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἔργων· ἔργον γὰρ καὶ πράξεως τύπος ἡ χείρ· ἐνώπιον δὲ κυρίου ἐσφάζετο ὁ ἀμνός· θελήσει γὰρ πατρὸς τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ τὸ πάθος ἐγένετο· λαμβάνει δὲ ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, καὶ ῥαίνει ἑπτάκις ἐπὶ τὸ ἱλαστήριον τῆς κιβωτοῦ· γέγονε γὰρ ἡμῖν Χριστὸς ἱλασμὸς ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου· ἑπτάκις δέ· τελεία γὰρ ἡμῖν ἡ ἄφεσις ἐδόθη ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ· τέλειος γὰρ ἀριθμὸς ὁ ἑπτά· χρίει δὲ καὶ τὰ κέρατα τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος· εὐωδία γὰρ αὐτοῦ ὁ θάνατος τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας· καὶ τὸ λοιπὸν δὲ αἷμα ἐχέετο ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν ὁλοκαυτωμάτων· ἔπαθε γὰρ οὐχ ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων· ἵνα σώσῃ Ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας· αἰρομένων δὲ αὐτοῦ τῶν ἐντοσθίων προσεφέρετο· ὁ γὰρ Χριστὸς τὴν μὲν σάρκα ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε, τὴν δὲ ψυχὴν τῷ πατρὶ παρατίθησι· χρίεται δὲ καὶ τὸ ἔξω θυσιαστήριον· ἅγιος γὰρ ὁ νόμος, καλῶν πρὸς ἐπίγνωσιν Χριστοῦ τοὺς ἀκούοντας· πλὴν ὁ μὲν κατὰ νόμον ἀρχιερεὺς ἅπαξ εἰσῄει εἰς τὰ ἄδυτα, μετὰ αἵματος ταύρων καὶ τράγων· ὁ δὲ Χριστὸς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφ' ἅπαξ εἰς τὰ ἅγια, τουτέστιν εἰς τὸν οὐρανόν· ἅγια γὰρ νῦν αὐτὸν ἐκάλεσε.

Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς κ. τ. λ.

Τοῦ θεοῦ λέγοντος, ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἐπαναπαύεσθαι καὶ αὐτὸν τοῖς ἄνω πνεύμασι φαμὲν τὸν υἱὸν, σκηνὴν ὥσπερ ἁγίαν ἔχοντα τὸν οὐρανὸν, καὶ οὐ κατὰ τοὺς ἐπὶ γῆς ἱερουργοῦντας σωματικῶς, καὶ τοὺς δι' αἱμάτων τελοῦντας θυσίας, εἰς ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν εἰστρέχοντα κατὰ τὸ τῷ νόμῳ δοκοῦν· ἐμφανίζεται δὲ νῦν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ τίνα τρόπον; ἆρα οὐκ ἀεὶ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑπάρχων ἐμφανής; καίτοι καταθρῆσαι ῥᾷον, ὡς αὐτὸς ἐστὶν ἡ δημιουργὸς σοφία τοῦ πατρὸς, δι' ἧς τὰ πάντα παρεκομίσθη πρὸς ὕπαρξιν, ᾗ προσέχαιρεν· ἐμφανίζεται δὲ νῦν οὐκέτι γυμνὸς καὶ ἄσαρκος λόγος, καθάπερ ἐν ἀρχῇ ἦν, ἀλλ' ἐν μορφῇ τε καὶ φύσει τῇ καθ' ἡμᾶς· φαμὲν γὰρ οὕτως αὐτὸν ἐμφανισθῆναι νυνὶ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οἷον ἐν ὄψει τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς τὴν αὐτῶν φύσιν ἀγαγεῖν, καίτοι γινομένην ἐν ἀποστροφῇ διὰ τὴν ἐν

(1) Sequens fragmentum conferatur cum ipso Cyrillo de ador. lib. X. p. 350; item cum glaphyr. in levit. p. 371. seqq.; denique cum homil. pasch. XXII. p. 273.

Ἀδὰμ παράβασιν· ἡμᾶς οὖν ἄρα παρίστησιν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ πατρὸς ὡς ἐν ἑαυτῷ καὶ πρώτῳ, καθ᾽ ὃ γέγονεν ἄνθρωπος, ἵν᾽ ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ πατρὶ, καὶ τῶν ἀρχαίων αἰτιαμάτων ἀπαλλάξας, καὶ εἰς καινότητα ζωῆς μεταστοιχειώσας ἐν πνεύματι, ὥστε καὶ ἀξίους ὁρᾶσθαι λοιπὸν τῆς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐποπτείας, ὡς ἐν υἱῶν τάξει παρειλημμένους.

Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. Cap. X. 4.

Καθοσιούμενον οὖν ἄρα τοῦ νόμου τὸ ψεῦδος; εἰ μὴ γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἤρκεσεν εἰς ἀπόνιψιν ἁμαρτίας, ἀνθ᾽ ὅτου φησὶν ὁ νομοθέτης, ὅτι ῥανεῖ τὸ αἷμα καὶ ἐξιλάσεται ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας τῶν υἱῶν Ἰσραήλ; ἆρ᾽ οὖν γέγονεν ἁμαρτοεπής; μὴ γένοιτο· ἐναργὲς δὲ, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς αἰνίγμασι μᾶλλον, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς δι᾽ αὐτῶν σημαινομένοις τὸ ἀληθὲς ἐκφαίνεται· Χριστὸς γάρ ἐστι τὸ ἄμωμον θῦμα, οὗ τεθνεῶτος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ σάρκα, γεγόναμεν ἡμεῖς ἀποπομπαῖοι, τουτέστιν ἀπεφοιτήσαμεν θανάτου καὶ φθορᾶς· ἐκλελυτρώμεθα γὰρ τῷ αὐτοῦ αἵματι, καὶ ἁπάσης ἀκαθαρσίας ἀπηλλάγμεθα· βεβαιότερον οὖν ποιεῖ τὸν λόγον ἀπὸ τῆς εὐτελείας τῶν προσαγομένων καὶ τοῦ μεγέθους τοῦ νοσήματος· τὸ μὲν γὰρ νόσημα, ἰσχυροτέρου ἐδεῖτο τοῦ βοηθήματος· τὸ δὲ αἷμα ψιλὸν, οὐδὲν μέγα· τίνα γὰρ ἀνδροφόνον ἢ πατραλοίαν ἀφῆκεν ἀνεύθυνον τῶν ἀλόγων τὸ αἷμα; διά τοι τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἐβόα Δαβίδ· ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαύτωμα οὐκ εὐδοκήσεις.

Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει· θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. v. 5.

Νενομοθέτηκε μὲν τὴν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις τοῖς παιδαγωγουμένοις κατάλληλον μάθησιν, οὐ μὴν ἵνα τοῖς οὕτω παχέσιν ἐμφιλοχωρῶσιν ἀεί· ὥσπερ γὰρ οἱ χαλκουργοὶ τὰ τῶν ἐσομένων σχήματα, κηρὸν διατήξαντες, χρησίμως προαναφαίνουσιν, οὐχ ἵνα μέχρι τούτου προήκοι τὰ ἀπὸ τῆς τέχνης, ἀλλ᾽ ἵν᾽ ἐν αὐτῷ τῶν ὅσον οὐδέπω ποιηθησομένων προαναλάμπῃ τὸ κάλλος· ἀφιγμένων γε μὴν εἰς πέρας αὐτοῖς τῶν ἐσπουδασμένων, οὐκ ἔτι ἂν ἐν δίκῃ τὸν τεχνίτην αἰτιασώμεθα περιορῶντα τὸν τύπον· οὕτως ἀναλάμψαντος τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἀλήθεια, καὶ τῆς δι᾽ αὐτοῦ λατρείας εἰσκεκομισμένης, καθοριούμενοι εἰκότως τὸ ἀδρανὲς τῶν τύπων· εἰκόνες γὰρ ἦσαν τῶν νοητῶν. — Ἀναβαίνει δὲ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τοῦ ἰδίου σώματος, ὅπερ αὐτὸς εἰληφέναι ἔλεγε παρὰ τοῦ πατρός· σῶμα γάρ, φησι, κατηρτίσω μοι.

Μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους. v. 14.

Μιᾷ προσφορᾷ, δῆλον δὲ ὅτι τῇ διὰ τοῦ ἰδίου σώματος, τετελείωκε νοητῶς διὰ πίστεως καὶ ἁγιασμοῦ ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, τῆς νομικῆς λατρείας τελειούσης οὐδέν· διὰ τοῦτο κατέληξαν μὲν οἱ τύποι, καὶ πέπαυται τῆς ἀρχαίας διαθήκης τὸ ἀνόνητον ἐν σκιαῖς· γέγονε δὲ ἀναγκαίως ἐπεισαγωγὴ κρείττονος ἐλπίδος, δι᾽ ἧς ἐγγίζομεν τῷ θεῷ, μεσιτεύοντος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τάξει γεγονότος ἀρχιερατικῇ, διά τοι τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν· προσκεκόμικε γὰρ ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ θεῷ καὶ πατρί· ὅρα δέ· εἶπεν ὅτι ἐκεῖναι αἱ θυσίαι οὐ προσφέρονται· συνελογίσατο τοῦτο ἀπὸ τῶν ἀγράφων· παρέστησε δὲ καὶ ῥητὸν προφητικὸν λόγον, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· εἶπεν, ὅτι ἀφῆκε τὰς ἁμαρτίας, καὶ πάλιν καὶ τοῦτο ἀπὸ ἐγγράφου μαρτυρίας πιστοῦται εἰπών· μαρτυρεῖ δὲ ἡμῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· τί μαρτυρεῖ; ὅτι ἀφέθησαν αἱ ἁμαρ-

τίαι ἡμῶν, ὅτι τελείως ἡμᾶς ἀπήλλαξεν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς μιᾶς προσφορᾶς, ὥστε μὴ δεηθῆναι δευτέρας.

Ἀθετήσας τις νόμον Μωϋσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἀποθνήσκει.

Μοιχοὺς γὰρ δὴ, καὶ φονευτὰς, γόητάς τε καὶ ἐπῳδοὺς, καὶ μέν τοι τοὺς ἀποστάτας, τὸ εἰς αἷμα πράττεσθαι δίκην χωρὶς οἰκτιρμῶν προστέταχε.

Καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας.

Ὥσπερ γὰρ στρατιώτην τὸν ῥίψασπιδα καὶ φυγοπόλεμον οὐ δευτέροις τιμᾶσθαι σημάντροις, ἀλλ' ἤδη κολάζεσθαι χρὴ, καὶ τῆς ἀνανδρίας ἀποτιννῦναι λόγον, τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον τὴν οὕτω σεπτήν τε καὶ ἀξιάγαστον περιυβρίζοντας χάριν οὐ δευτέρου τιμᾶσθαι πνεύματος δόσει, τῆς πρώτης ἀθετουμένης, ἀλλ' ἤδη ποιναῖς ὑποκεῖσθαι πρέπει· οὐ γὰρ ἡ αὐτῶν ἀπιστία τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσει, οὐδ' ἐπείπερ καταπεφρονήκασί τινες ἀνόπιν ἰόντες, τῆς θείας χάριτος τὸ ἀβέβαιον καταγραψόμεθα· ποιναῖς δὲ μᾶλλον ὁ τῶν ὅλων ὑποθήσει κριτὴς τοὺς εἰς τοῦτο δυσσεβείας κατολισθεῖν οὐ παραιτουμένους, ὡς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατῆσαι, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ὑβρίσαι, ἐν ᾧ ἡγιάσθησαν, καὶ τῆς θείας φύσεως γεγόνασι κοινωνοί.

Cap. X. 35. Ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην.

Διδάσκει δὲ καὶ πῶς τῶν ἐπάθλων τυχεῖν δυνατόν· ὅτι δι' ὑπομονῆς καὶ τοῦ μὴ ἀψικόρως ἔχειν περὶ τὸ πληροῦν τὰ ἐξαίρετα τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ διψῆν μὲν ἀεὶ, καὶ ἀκορέστως ἔχειν, καὶ ἀπλήστως ἐρᾶν παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος, καὶ κατασωρεύειν ἑαυτοῖς τὴν ἐκ πράξεων εὐδοκίμησιν, ἐν τοιαύταις δὲ εἶναι προθυμίαις, ἐν αἷς περ ἂν εἶεν καὶ οἱ τοῦ πλουτεῖν ἐρασταὶ, περὶ ὧν γέγραπται· ἀγαπῶν ἀργύριον, οὐ πλησθήσεται ἀργυρίου· εἰ δὲ οὐ κορέννυσιν ἐκείνους τὰ γήϊνα καὶ πρόσκαιρα καὶ εὐμάραντα, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον ἡμᾶς θερμοτέραις κεχρῆσθαι ταῖς ἐπιθυμίαις, ἵνα κερδάνωμεν τὰ παρὰ θεοῦ, ἃ καὶ εἰς ἀπεράντους αἰῶνας ἐκτείνεται, καὶ ἀκατάληκτον ἔχει τὴν εὐθυμίαν (1);

Cap. XI. 1. Ἔστι δὲ πίστις, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.

Τό γε μὴν πίστει παραδεχθὲν ἀπολυπραγμόνητον εἶναι χρὴ, ἀλλ' οὐ θρασυτέραις ὥσπερ ἐκβασανίζειν ἐρεύναις· πίστις γὰρ οὐκ ἔτι τὸ ζητούμενον· τὸ γάρ τοι βασανιζόμενον πῶς ἔτι πεπίστευται; ὃν περ γὰρ τρόπον ἐλπὶς βλεπομένη ἀζήτητον, πίστις οὐκ ἂν εἴη κατὰ τὸν ἴσον ἐλπίδι λόγον· τὸ γὰρ πίστει τετιμημένον, βασάνου πάντως ἐλεύθερον (2).

Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι.

Μέγα δὴ οὖν καὶ ἐξαίρετον ἀγαθὸν ἡ πίστις· πλουτεῖ γὰρ ἁμαρτιῶν ἀπόθεσιν, ῥύπου παντὸς ἀποκάθαρσιν· ἔστι δὲ καὶ μνηστείας πρόξενος τῆς παρὰ θεοῦ, καὶ ὁδὸς εἰς ἁγιασμὸν καὶ υἱοθεσίαν, καὶ ἁπαξαπλῶς παντὸς ἀγαθοῦ προμνήστρια· οὕτως εὐδόκιμοι γεγόνασιν οἱ πατέρες, οὕτως λαμπρὰν καὶ ἀοίδιμον ἐσχήκασι δόξαν· κατηνδρίσαντο δὲ καὶ αὐτοῦ θανάτου πολλοὶ, καὶ τὸν ἀμάραντον τῆς δόξης ἀνεδήσαντο στέφανον. Καὶ τί ταῦτα λέγω, τὰ ἀρχαῖα παραδραμών; ἡκέτω βοῶν ὁ θαυμάσιος Παῦλος.

(1) Dicitur hoc fragmentum in codice mediolanensi Cyrilli simul et Theodoreti. Re tamen vera si quis animadverterit, vix quatuor Theodoreti verba heic reperiet; ita ut Cyrillo totum sit vindicandum.

(2) Persimile, verbis tamen satis differens, recitat Cyrilli fragmentum ex secundo ad Hermiam Nicephorus patriarcha in apologetico maiore pro ss. imaginibus, part. gr. apud nos p. 138.

Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς, κατεσκεύαζε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ. v. 7

Ἐπειδὴ γὰρ ἡ σύμπασα γῆ τὴν ὁδὸν αὐτῆς διέφθειρε, καθὰ γέγραπται, καὶ ἀπονένευκεν ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος, κατακλυσμὸν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἐπηφίει θεὸς, οἷόν τινα κῆπον ὑλομανήσαντα καὶ κεχερσωμένον ἀνακτώμενος, καὶ φυτὸν ἐν αὐτῷ τηρήσας εὐγενὲς, τὸν πανάριστον Νῶε, ἵν' ἐξ αὐτοῦ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, εἰς ἑτέραν ὥσπερ ἀρχὴν μεταστοιχειούμενον, σώζηται πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς· πίστει οὖν χρηματισθεὶς Νῶε, κατεσκεύαζε τὴν κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, εἰς ἣν ὀλίγαι τουτέστιν ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος· μία μὲν γὰρ ἐξενήνεκται θανάτου ψῆφος κατὰ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, πεπληθυμένης δηλονότι τῆς ἁμαρτίας καὶ εἰς ἀβούλητον ὀργὴν καλεσάσης τὸν δημιουργόν· ἀλλ' ἐσώζετο πανοικὶ δίκαιος ὢν ὁ Νῶε, πεπίστευκε γὰρ τῷ θεῷ προσάττοντι κατασκευάσαι τὴν κιβωτόν· καὶ βεβάπτιστο μὲν σύμπασα γῆ, ἡ δὲ τοῖς ὕδασιν ἐπενήχετο, κυβερνήτην λαβοῦσα τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα θεόν· καὶ ἦν ἐν αὐτῇ λείψανον ἀνθρωπότητος ὁμοῦ γυναιξὶ καὶ τέκνοις· ὁ πίστιν ἔχων τὸ καύχημα (1)......

Πίστει προσήνεγκεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰμ πειραζόμενος. v. 17.

Ἀλλ' οὐ δύναμαι τοῦ μεγάλου τούτου ἀποστῆναι θαύματος· πρεσβύτης ἦν ὁ μακάριος Ἀβραὰμ, ἐθρήνει τὴν ἀπαιδίαν, ἐζήτει παρὰ θεοῦ κληρονόμον ἐξ ἐλευθέρας· εἶτα λαβὼν, καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶσαν ἔχων τὴν τοῦ γένους ἐλπίδα καὶ τὸ τῆς θείας ὑποσχέσεως τέλος, προσετάττετο θύειν αὐτόν· τί οὖν ὁ πρεσβύτης; ἐννοῶ μὲν ἐν ὅσαις γέγονε δυσθυμίαις· ἡ φύσις αὐτὸν ἐβιάζετο πρὸς φιλοστοργίαν, τὸ θεῖον ἐκάλει πρόσταγμα πρὸς ὑπακοήν· προσέκειτο τῷ παιδὶ μόνον ἔχων αὐτὸν, ἐδεδίει προσκροῦσαι θεῷ· καὶ καθάπερ τι δένδρον μέγα τε καὶ εὐμηκέστατον ταῖς τῶν ἀνέμων ἀντιπνοίαις τῇδε κἀκεῖσε διαρριπτούμενον μονονουχὶ μεθύει καὶ σείεται, οὕτω γέγονεν ἡ τοῦ δικαίου ψυχή· πῶς οὖν ἄρα τὸν τοῦ πειρασμοῦ χειμῶνα νενίκηκεν; ὁ νομομαθέστατος Παῦλος διδάξει λέγων· " πίστει προσήνεγκε τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος, λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι " δύναται ὁ θεός. " ὢ πίστεως ἑδραιότης· ὢ λογισμῶν ἁγιοπρεπῶν ἀσφάλεια· δέδωκε τῷ θεῷ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; εἰς ποῖον αὐτῷ τέλος ἐκδεδράμηκεν ἡ πίστις; τὸ γράμμα διδάξει τὸ ἱερόν· " ἐπίστευσε γάρ, φησιν, Ἀβραὰμ " τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. "

Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. v. 38

Εἰ τοίνυν ἐκεῖνοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος (παραχωρεῖ γὰρ τὸ προὔχειν τῇ τῶν κατορθωμάτων ὑπερβολῇ νικώμενος, κόσμον δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ νοεῖσθαι πρέπει); εἰ οὖν ἐκεῖνοι διὰ μεγάλων θλίψεων πυρωθέντες τὸ δοκίμιον ἐπεδείξαντο, οὔπω δὲ ἀπέλαβον, μὴ ἡμεῖς ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀνταπόδοσιν, μηδὲ οὕτως ὦμεν πένητες ὡς τῶν μικρῶν ἐφίεσθαι.

Ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας. Cap. XII.

Μᾶλλον δὲ ὧδε νοεῖν οἰκειότερον, ὅτι καίτοι ἐνὸν αὐτῷ τοῖς τῆς ἰδίας φύσεως ἀξιώμασιν ἐντρυφᾶν, καὶ ταῖς κατὰ πάντων ἀσυγκρίτως ὑπεροχαῖς θεοπρεπῶς ἐναβρύνεσθαι

(1) Abhinc in codice lacuna fit duorum circiter foliorum quae perierunt.

(τοῦτο γὰρ εἶναί φαμεν τὴν προκειμένην αὐτῷ χαράν·) κεκένωκεν ἑαυτὸν καθεὶς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἵν' ὑπὲρ παντὸς τὸν κατὰ σάρκα θάνατον ἀνατλὰς, εἶτα πατήσας αὐτὸν διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, βάσιμον καὶ ἡμῖν ἀποφήνῃ τὸ παλινδρομεῖν δύνασθαι πρὸς ζωήν· καὶ γέγονε μὲν αὐτῷ πρὸς ἐντροπῆς τε καὶ ἀδοξίας τὸ παθεῖν· ἐπεὶ δὲ ἀνέστησε τὸν ἑαυτοῦ ναὸν, καινοτομήσας τὸν θάνατον, καὶ πλεονεκτήσας τὴν φθορὰν, ὡς θεὸς ἐκ θεοῦ, καὶ εἰ πέφηνε μετὰ σαρκὸς, τὸ ἐν ἐκείνοις αἶσχος καὶ τὸ ἐντροπῆς ἀκαλλὲς κατηφάνισται τοῖς δευτέροις, καὶ δεδόξασται διὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ υἱὸς, καίτοι πρὸ αὐτῆς τὸν ἀτιμότατόν τε καὶ ἀκλεᾶ μὴ παρωσάμενος θάνατον διὰ τὴν ἑκούσιον κένωσιν.

v. 2 Ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ κεκάθικεν.

Δανιὴλ γοῦν θεοπτίας ἡμῖν ἀναγράφων καὶ ὁράσεις προφητικὰς, καθίζει μὲν ἐπὶ θρόνου τὸν παλαιὸν ἡμερῶν· παρείστησι δὲ αὐτῷ χιλίας μὲν χιλιάδας τῶν τεταγμένων εἰς λειτουργίαν, μυρίας δὲ μυριάδας τῶν παραστατῶν· Ἡσαΐας δὲ οὐκ ἐν μείονι δόξῃ τεθεᾶσθαί φησι τὸν υἱόν· εἶδον, γὰρ ἔφη, τὸν κύριον σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ· καὶ σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, καὶ ἐκεκράγεσαν τὸν ἐν τριττῷ μὲν ἐν ἀρχῇ, καταλήγοντα δὲ εἰς ἑνάδα καὶ εἰς κυριότητα μίαν, ἁγιασμόν· ἆρά σοι δοκεῖ τὸ ἰσοπαγὲς ἐν δόξῃ ἰδίᾳ κεκτῆσθαι λοιπὸν ὁ υἱός· ὅπου γὰρ θρόνος ὁ ἀνωτάτω, καὶ ἰσοδύναμος ἡ ὑπεροχὴ, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ δυνάμεων ἡ ὡς ἐν κύκλῳ στάσις, τὸ τῆς δουλείας τῶν γενητῶν ἐμφανίζουσα μέτρον, καὶ τὴν τῆς κυριότητος δόξαν προσμαρτυροῦσα τῷ καθημένῳ, ποῖον ἂν ἔχοι τόπον ἐνδοιασμοῦ, μὴ τῇ τοῦ πατρὸς κυριότητι φυσικῇ καταγλαΐζεσθαι τὸν υἱόν; πλὴν καίτοι ἰσοκλεὴς καὶ ὁμόθρονος ὢν ὁ κύριος, ὡς υἱὸς πατρὶ καὶ θεὸς θεῷ, μονονουχὶ καὶ εἰς ἀρχὰς τῆς οὕτω περιφανοῦς καὶ ὑπερκοσμίου δόξης ἀναβιβάζεσθαι δοκεῖ διὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν, ἀκούων, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ὃ γὰρ ἂν ὑποστορέσκεν ἑαυτῇ κατδυνάζουσα ἡ θεία φύσις, τοῦτο δὴ πάντως τοῖς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὑποφέρεται ποσὶν, οὐκ ἀνθρωπίνως ἐνηργηκότος, οὐδὲ ἐπεί τοι γέγονε σὰρξ, διὰ τοῦτο κρατεῖν τῶν ἠπειθηκότων ἰσχύοντος· ἀλλ' ὅτι τῆς ἀνθρωπότητος τὸ σμικροπρεπὲς εἰς τὸ τῆς ἀνωτάτω φύσεως ἀναθεὶς ἀξίωμα, καὶ τοῖς τῆς θεότητος θώκοις ἐνιδρύσας ἑαυτὸν, καὶ μετὰ σαρκὸς, ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος κατακυριεύει τῶν ὅλων οὐ δίχα πατρός· πάντα γὰρ δι' ἀμφοῖν ἐν ἴσῳ· ἐνεργοῦντος μὲν τοῦ πατρὸς, ἔχοντος δὲ δι' υἱοῦ καὶ σὺν αὐτῷ ἐν πνεύματι τὴν ἐφ' ὁτῳοῦν τῶν δρωμένων ἐνέργειάν τε καὶ θέλησιν.

Οὐ γὰρ προσεληλύθατε κ. τ. λ. ἔμφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος.

Ταύτης δὲ νῦν μέμνηται Παῦλος τῆς ἱστορίας, καὶ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν καθίκετο μὲν ἐν εἴδει πυρὸς ἐπὶ τὸ Σινᾶ ὁ θεὸς, καὶ φωνὴ τῆς σάλπιγγος ἤχει μέγα· ἦν δὲ ἀπρόσβλητος τοῖς ὁρῶσιν ἡ θέα, καὶ δύσοιστος ἡ τῶν σαλπίγγων ἠχή· διὸ ἔφασκον· τὸ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀψόμεθα ἔτι, καὶ οὐκ ἀκουσόμεθα τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

v. 26. Νῦν δὲ ἔτι ἐπήγγελται λέγων· ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω οὐ μόνον τὴν γῆν ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν.

Ἔγνω μὲν γὰρ ὁ οὐρανὸς τὸ μυστήριον, ἔγνω δὲ ὁμοίως καὶ ἡ σύμπασα γῆ· δύο γὰρ γεγόνασι μεταθέσεις βίων ἐπιφανεῖς ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος, καὶ διαθῆκαι δύο καλοῦνται (1), καὶ σεισμοὶ γῆς, διὰ τὸ τοῦ πράγματος περιβόητον· ἡ μὲν ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπὶ

(1) Vocabulum ambiguum in codice; immo et alia heic nonnulla aegre in codice leguntur.

τὸν νόμον, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου πρὸς τὸ εὐαγγέλιον· καὶ τρίτον σεισμὸν εὐαγγελιζόμεθα, τὴν ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ ἐκεῖσε μετάστασιν, τὰ μηκέτι κινούμενα μηδὲ σαλευόμενα.

Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες ἔχωμεν χάριν.

Ἐνταῦθα ἡδέως ἂν ἐροίμην τοὺς παυθῆναί ποτε τὴν βασιλείαν Χριστοῦ νομίζοντας, τίνος βασιλείας διαμεμνῆσθαι νῦν τὸν ἀπόστολον φήσομεν, ἣν καὶ ἐσηρισμένην ἔσεσθαι λέγει, καὶ ἀεὶ λαχοῦσαν τὸ ἀκατάσειστον; δηλοῖ γὰρ, οἶμαι που, τουτὶ τὸ ἀσάλευτον· πότερα τὴν υἱοῦ βασιλείαν ἐν τούτοις φησὶν, ἢ γοῦν τὴν αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις δοθησομένην; εἰ μὲν οὖν ἄμεινον τοῦ μεταπίπτειν εἶναι φασὶ τήν τε βασιλείαν καὶ ὑπεροχὴν τοῦ υἱοῦ, πεφλυαρηκότας εἰκῆ κατερυθριάσειν οἶμαι τοὺς δι' ἐναντίας· εἰ δὲ δὴ μεθέντες τὸν υἱὸν, ἀπαραποίητον ἔσεσθαι τοῖς ἁγίοις τὸ βασιλεύειν ἐροῦσι, πρῶτον μὲν ἀμείνους καὶ αὐτοῦ φανήσονται τοῦ Χριστοῦ, καὶ μοῖραν ἤδη λαχόντες τὴν ἐπέκεινα τῶν αὐτοῦ, εἰ ὁ μὲν ἀπόβλητον ποιήσεται τὴν ἀρχὴν, οἱ δὲ ἀμήρυτον λαχόντες τὴν εὐθυμίαν καὶ τὸ ἐν βεβαίῳ κεῖσθαι τῆς δόξης διακεκτήσονται· τὸ δὲ δὴ καὶ ἄγροικον ποιεῖσθαι τὴν συκοφαντίαν, πῶς οὐκ ἀπόβλητον κομιδῆ; τὸ μὲν γὰρ χρῆναι κρατεῖν καὶ βασιλεύειν τῶν ὅλων, προσήκοι ἂν οὐχ ἑτέρῳ μᾶλλον ἢ αὐτῷ τῷ Χριστῷ, οὐκ ἐπίκτητον ἢ δοτὸν πλουτοῦντι τὸ χρῆμα, καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλὰ τοῖς τῆς φυσικῆς κυριότητος ἑπόμενον λόγοις· οἱ δέ γε συμπάσχοντες καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ, καθὼς γέγραπται· οὐκοῦν ὁ μὲν τοῦ κατάρχειν κύριος, εἰσποίητοι δὲ ἡμεῖς καὶ τρόπῳ τῷ κατὰ μέθεξιν ἐκτετιμημένοι· συμβασιλεύσουσι γὰρ βασιλεύοντι τῷ κυρίῳ· εἶτα πῶς ἀσάλευτον ἕξουσι τὴν ἐπὶ τῷδε φιλοτιμίαν καὶ διηνεκῶς βασιλεύσουσιν, εἰ κατασεισθήσεται καὶ καταλήξει τὸ τοῦ Χριστοῦ κράτος, οὗ μετόχους αὐτοὺς εἶναι φαμέν; καὶ εἰ τῆς βασιλείας αὐτοῖς ὁ χορηγὸς καὶ πρύτανις ἀποπαύσεται τῆς ἀρχῆς, ποῦ τὰ αὐτῶν ἔτι κείσεται τοίον ἔχοντα βάραθρον; ποῦ γὰρ ἔτι συμμεθέξουσιν, εἰ τὸ κεκληκὸς εἰς δόξαν ἀσθενεῖ; ἢ οὐκ ἀνάγκη συγκατολισθεῖν τοῖς ἀνέχουσι τὸ ἀνεχόμενον, καὶ τοῖς κατωτάτοις βόθροις ἐνιζῆσαι τὰ ἐπερηρεισμένα, ὑποσπασθέντος τοῦ ἐρείδοντος; ὅτε τοίνυν ἡ τῆς εὐκλείας κρηπὶς καὶ ὁ τῆς εὐημερίας θεμέλιος κατασεισθήσεται κατ' αὐτοὺς, συνοιχήσεταί που πάντως εἰς τὸ δυσκελεές τε καὶ ἐν ὑφέσει καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἐλπίς· τὸ οὖν, ὅταν παραδιδῷ τὴν βασιλείαν, οὐ τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ταύτην ἀποθήσει, ἀλλ' ὅτι ὑφ' ἑτέρων ἐχομένην ἐκσπάσας προσάξει τῷ πατρί· συγκατάρξει γε μὴν τούτῳ καὶ αὐτός.

Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς αἰῶνας.

Τῶν φωνῶν αἱ μὲν θεοπρεπεῖς (1), ὡς τὸ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· αἱ δὲ ἀνθρωποπρεπεῖς, ὡς τὸ, νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν [αἱ δὲ μέσαι, ὧν αὕτη· Χριστὸν γὰρ εἰπὼν (2)] χθὲς καὶ σήμερον εἶναι φησὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἰδοὺ δὴ σαφῶς, ὁ πνευματοφόρος, ὁ παρὰ αὐτοῦ Χριστοῦ τὸ περὶ αὐτοῦ μεμαθηκὼς μυστήριον, τὸ ἐν ἀτρέπτῳ καὶ ἀμεταποιήτῳ φύσει κεῖσθαι τὸν υἱὸν ὁμολογεῖ, ὅπερ ἴδιόν ἐστι μόνου τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἑτέρῳ δὲ πρόσεστι τῶν γενητῶν οὐδενί· οὐκοῦν εἰ μόνος ἄτρεπτος ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, ἐν ταυτότητι δὲ φύσεως καὶ ὁ υἱὸς, ἀεὶ τοῦτο ὢν ὅπερ καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν, πῶς ἂν εἴη τῶν γενητῶν εἷς ὁ μόνος τῷ φύσαντι

(1) Videsis quid simile his in Cyrilli epistola ad Acacium melitinensem opp. T. V. part. 2. p. 117.
(2) Quae uncis inclusimus, ea valde sunt in codice evanida.

κατὰ τὸν ἄφραστον τῆς οὐσίας λόγον ἁμιλλώμενος, καὶ τοῦτο ὢν κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ πατὴρ, δίχα μόνου τοῦ εἶναι πατήρ; ὅτι γὰρ οὐκ ἀλλοιοῦται γεγονὼς ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς ὁ λόγος, ἐν τούτοις διαμεμήνυκεν ὁ πνευματοφόρος· καὶ σημαντικὸν μὲν τοῦ παρῳχηκότος χρόνου ποιεῖται τὸ χθὲς, τοῦ γε μὴν ἐνεστῶτος τὸ σήμερον, τοῦ δὲ ἐσομένου καὶ μέλλοντος τὸ εἰς τοὺς αἰῶνας· εἰ δὲ τὸ χθὲς καὶ σήμερον ἀντὶ τοῦ προσφάτου τινὲς δεχόμενοι διατείνονται, ὁ χθὲς καὶ σήμερον πῶς ἂν εἴη καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας; μεταστήσομεν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς ἐρωτήσεως δύναμιν εἰς τὸ ἔχον ἐναντίως· ὁ γὰρ εἰς τοὺς αἰῶνας ὢν λόγος, πῶς ἂν λάβοι τὸ χθὲς καὶ σήμερον ἐφ' ἑαυτῷ; εἴπερ ἐστὶν εἷς ὁ Χριστὸς, καὶ οὐ μεμέρισται, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν· ἢ δηλονότι Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον σωματικῶς· ὁ αὐτὸς πνευματικῶς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

v. 9 Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ παραφέρεσθε.

Τὸ δὲ παραφέρεσθαι εἴρηται ἐκ μεταφορᾶς τῶν μαινομένων, τῶν τῇδε κἀκεῖσε περιφερομένων (1)· ἢ τῶν εὐπαραφόρως ἐν ἴσῳ δόναξιν ἐς τὸ ἀεὶ προσωθὲν εὐκόλως μετακλινομένων, καὶ μηδὲν βέβαιον ἐχόντων· καίτοι Παύλου μὲν διακεκραγότος, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι· αὐτοῦ δὲ τοῦ δεσπότου τὸ λίαν εὐπάροιστον καὶ εὐδιαπτόητον τοῦ τρόπου τὴν ἀνωτάτω τοῖς ἔχουσι τιθέντος διαβολὴν, καὶ δίκην ὁρίζοντος τῇ νόσῳ τὴν ἀποστροφήν· ἔφη γὰρ ὧδε περί τινων· ἠγάπησαν κινεῖν πόδας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐφείσαντο, καὶ ὁ Θεὸς οὐκ εὐδόκησεν ἐν αὐτοῖς· τὸ γάρ τοι βεβαίως τε καὶ ἀκλινῶς ἱδρυμένον πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν τελούντων εἰς ὄνησιν ἀσφαλές τε καὶ ἄσυλον· καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες.

v. 11 Ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζῴων τὸ αἷμα κ. τ. λ.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι πλεῖστοι λόγοι περὶ τούτων, ἀλλὰ παρείσθωσαν νῦν διὰ τὸ πλῆθος· ἀπέθανε μέντοι κατὰ τὴν σάρκα Χριστὸς, ἵνα ἡμᾶς καθαρίσῃ τῷ ἰδίῳ αἵματι.

v. 13 Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν κ. τ. λ.

Φέρωμεν τοίνυν τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ, τουτέστι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν σταυρόν· οὕτω καὶ αὐτὸς ἔφη· ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος· τὸ δὲ ἔξω τῆς πύλης, ἔξω τοῦ κόσμου νοεῖν ἔοικε· ζωῆς γὰρ ἡμᾶς ἐξίστησι κοσμικῆς τὸ θέλειν ἕπεσθαι τῷ Χριστῷ.

v. 14 Οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν κ. τ. λ.

Οἱ εἰς ὡραιότητα διαπεπλασμένοι τὴν ὡς πρὸς υἱὸν, πάροικοι κατὰ τὸ ἀληθές εἰσιν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, καὶ οὐκ ἔχουσιν ὧδε μένουσαν πόλιν· περιπατοῦντες γὰρ ἐπὶ γῆς, ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται, καὶ γλίχονται μὲν οὐδαμῶς τῶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ πραγμάτων, μεταποιοῦνται δὲ σφόδρα τῶν εἰς αἰῶνα τῶν μελλόντων· ἀκολουθεῖν γὰρ ἐγνώκασι, διὰ τῆς οὕτως ἀστείας καὶ τετορνευμένης ζωῆς, τῷ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ παρῳκηκότι Χριστῷ· πεφρόνηκε γὰρ οὐ τὰ τοῦ κόσμου, τύπος δὲ μᾶλλον ἡμῖν τῆς ὑπερκοσμίου καὶ ἐννομωτάτης πέφηνε ζωῆς.

v. 16 Τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας κ. τ. λ.

Σὺ δέ μοι ὅρα πάλιν, ὅπως ἐνθάδε Θεὸν ὁ Παῦλος τὸν υἱὸν ἀποκαλεῖ· εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ σύμπαν ἄγων εἰς κρίσιν τὸ ποίημα, καὶ ἀποδιδοὺς ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα

(1) Ita manifeste in codice περιφ. non παραφ.

αὐτοῦ, διὰ δὲ τοῦτο τοὺς εὖ ποιοῦντας τὸν πλησίον ἀποδεχόμενος, καὶ λέγων, δεῦτε, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν, ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς, πῶς οὐκ ἔσται θεὸς ὁ οὕτως ἀποκεκλημένος διὰ τῆς ἀψευδοῦς τῶν ἁγίων φωνῆς, καὶ τὰς τῶν εὖ ποιούντων θυσίας ἀποδεχόμενος, ἀποδιδούς τε ἑκάστῳ τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀμοιβὴν, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσπέμπων τὸν τῶν ἁγίων χορόν; ἀναφέρωμεν οὖν τὴν τῆς αἰνέσεως θυσίαν, τὸν καρπὸν τῶν χειλέων τῷ κτίσαντι ἡμᾶς θεῷ· οὐ γὰρ δεῖ μόνον ἅλωνος καὶ ληνοῦ, ἀλλὰ καὶ λόγων ἀπάρχεσθαι δεῖ τῷ θεῷ, καὶ λόγων πολλῷ μᾶλλον ἢ δραγμάτων, ὅσῳ καὶ ἡμῖν οἰκειότερος ἐστὶν ὁ καρπὸς, καὶ αὐτῷ προσφιλέστερος τῷ τιμωμένῳ θεῷ· βότρυν μὲν γὰρ καὶ ἄσταχυν λαγόνες ἐκφέρουσι γῆς, καὶ τρέφουσιν ὄμβρων ἐπιρροαὶ, καὶ γηπόνων θεραπεύουσι χεῖρες· ὕμνον δὲ ἱερὸν τίκτει μὲν εὐλάβεια ψυχῆς, τρέφει δὲ συνειδὸς ἀγαθὸν, δέχεται δὲ εἰς τὰ ταμιεῖα τῶν οὐρανῶν ὁ θεός· ὅσῳ δὲ γῆς ἀμείνων ψυχὴ, τοσούτῳ καὶ αὕτη βελτίων ἐκείνης ἡ φορά· διά τοι τοῦτο καὶ τῶν προφητῶν τις, ἀνὴρ θαυμαστὸς καὶ μέγας, Ὠσηὲ ὄνομα αὐτῷ, τοῖς τῷ θεῷ προσκεκρουκόσι, καὶ μέλλουσιν ἵλεω καταστήσειν αὐτὸν, παραινεῖ λέγων· φέρετε μεθ᾽ ἑαυτῶν οὐχὶ βοῶν ἀγέλας, οὐδὲ σεμιδάλεως μέτρα τόσα καὶ τόσα, οὐδὲ τρυγόνα, καὶ περιστερὰν, οὐδὲ ἄλλό τι τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλὰ φέρετε μεθ᾽ ἑαυτῶν λόγους, φησί· καὶ ποία θυσία λόγος; εἴποι τις ἄν· μεγίστη μὲν οὖν καὶ σεμνοτάτη καὶ τῶν ἄλλων ἁπασῶν βελτίων· καὶ τίς ταῦτα φησίν; αὐτὸς ὁ Δαβίδ· τῷ γὰρ θεῷ ποτὲ εὐχαριστήρια θύων ἐπὶ νίκῃ πολέμου γεγενημένῃ, οὑτωσί πως φησίν· αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου μετ᾽ ᾠδῆς, μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν αἰνέσει· εἶτα τῆς θυσίας ταύτης τὴν ὑπεροχὴν ἡμῖν ἐνδεικνύμενος, ἐπήγαγε· καὶ ἀρέσει τῷ θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὁπλάς· ταῦτα ἱερεῖα καὶ ἡμεῖς θύσωμεν, καὶ τὸ θυσιαστήριον ἀπὸ τῶν θυμάτων τούτων αἱμάξωμεν τὸ πνευματικόν (1).

In codice syriaco antiquissimo vatic. CIV. inter diversorum ad Pauli epistolas expositiones hoc quoque Cyrilli fragmentum legitur, quod latine heic exhibebimus. Cyrillus in sua explanatione epistolae ad Hebraeos (VI. 4-6.) Ait sapientissimus Paulus: impossibile est eos qui semel sunt baptizati etc. Nunc huiusmodi verborum sententiam spectemus. Iudaei nonnulli evangelicis praeceptis illecti, Christo credentes baptizabantur, fiebantque Spiritus sancti participes per impositionem manuum apostolorum, verbaque divina gustabant, et futuri saeculi virtutes agnoscebant, id est mortuorum resurrectionem discebant, iustosque in regno, solis instar, splendidos fore, ac nobilissimam hereditatem capturos. Sed quia aliquot ex his Iudaeis vel ethnicis baptizatis recta mente non erant, idcirco his in fidei veritate infirmari contingebat quam gustaverant; ac retro cedebant, ad legis umbras et antiquas consuetudines infeliciter reduces. Postea vero baptismi gratiam rursus petebant, ex legis norma quae pro qualibet eveniente immunditia corpora lavari iubebat. Ideo magnus Paulus viam paenitentiae per secundum baptismum agendae obstruit dicens: impossibile est eos, qui semel baptizati fuere, et caelestia dona gustarunt, renovari ad paenitentiam, rursus filium Dei crucifigentes ac ludibrio publice habentes. Lex quidem eos aqua lavari mandavit, qui corpora sua maculassent; verumtamen Christus animae sordibus nos emundat, quia in morte eius baptizamur, qui semel mortuus resurrexit. Quid ni vero deforme sit, velle nos saepe baptizari, ceu si data semel gratia vana evasisset? Spiritus quoque sancti descensio dehonestatur, quasi ea nullam nobis utilitatem in primo baptismo contulisset, ideoque ad secundum invocetur.

(1) Numquid praeterea Cyrilli sit in postremis mediolanensis codicis paginis, cognosci nequit, quia margine circumciso, nomina auctorum, ex quibus catena conficitur, pessum data fuerunt.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ

ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ (1).

Matth. IV. 12. Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Cat. vat. f. 11. b. Οὐ διὰ δειλίαν ὑπεχώρησεν, ἀλλ' ἡμᾶς δι' ὧν ἐποίει διδάσκων ὑποχωρεῖν τοῖς διώκουσιν· ἀναχωρεῖ δὲ ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ τὰ ἔθνη, δεικνὺς ὅτι μόνον ὅτε εἰς αὐτὸν τὸν θεὸν ἐνυβρίζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀφίσταται αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὅτε εἰς τοὺς ἁγίους προφήτας ἁμαρτάνουσι· φῶς δὲ μέγα ἐστὶ Χριστὸς ὁ κύριος ἡμῶν, καὶ ἡ φαιδρότης τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· οὐκοῦν ὁ νόμος ὡς λύχνῳ ἦν ἀπεικασθείς· διὸ καὶ ἀεὶ ἐν τῇ σκηνῇ λύχνος ἐκαίετο, διὰ τὸ βραχὺ τῆς τοῦ νόμου αὐγῆς, ἄχρι μόνον τῶν ἰουδαϊκῶν ὅρων ἰσχύων ἐκπέμψαι τὸ ἴδιον φῶς. — Διδασκαλίας ἐστὶν τὸ ἀναχωρεῖν τὸν Ἰησοῦν· σαφῶς λόγος διδάσκει ὅτι οὐ χρὴ τινὰ ἐπὶ τὸ διδασκαλεῖον ἐλθεῖν, εἰ μὴ πρότερον βαπτισθῇ, ἢ τύχῃ πνεύματος ἁγίου, καὶ νηστεύσῃ ὁλοκλήρως, καὶ νικήσῃ πᾶν εἶδος πειρασμοῦ, ὡς ὁ τύπος τῆς ἀληθείας ἤρξατο, καὶ διὰ Χριστοῦ γίνεται.

[illegible] Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα.

[illegible] Σκότος ἐνταῦθα οὐ τὸ αἰσθητὸν καλεῖ, ἀλλὰ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀσέβειαν· διὸ καὶ ἐπήγαγε τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἔλαμψεν αὐτοῖς· εἶτα δεικνὺς ὅτι οὐκ αὐτοὶ ζητήσαντες εὗρον, ἀλλ' ὁ θεὸς αὐτοῖς ἄνωθεν ἐφάνη, φησίν· αὐτὸ τὸ φῶς ἀνέτειλε καὶ ἔλαμψεν, οὐκ αὐτοὶ πρότερον τῷ φωτὶ προσέδραμον· καὶ γὰρ ἐν σκότει τὰ ἀνθρώπινα ἦν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας· οὐδὲ γὰρ ἐβάδιζον ἐν σκότει, ἀλλ' ἐκάθηντο, ὅπερ σημεῖον ἦν τοῦ μὴ ἐλπίζειν αὐτοὺς ἀπαλλάττεσθαι.

[illegible] Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί.

[illegible] Εἰρηνοποιοὶ εἰσὶ καὶ οἱ τοὺς ἀπίστους μεταπείθοντες πιστεῦσαι, ὡς τοὺς πάλαι ἐχθροὺς τοῦ θεοῦ εἰρηνοποιοῦντες αὐτῷ.

[illegible] Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Cat. f. 19. Πάλιν τοῦ κόσμου, οὐκ ἔθνους ἑνὸς, οὐδὲ εἴκοσι πόλεων, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης· καὶ φῶς νοητὸν, καὶ τῆς ἀκτῖνος πολὺ βελτίον· ὥσπερ οὖν καὶ ἅλας πνευματικὸν, καὶ πρότερον ἅλας, καὶ τότε φῶς, ἵνα μάθῃς ἡλίκον τῶν κατεστυφόντων τὸ κέρδος, καὶ τῆς σεμνῆς διδασκαλίας τὸ ὄφελος· καὶ γὰρ σφίγγει, καὶ οὐκ ἀφίησι διαρρεῦσαι, καὶ διαβλέψαι ποιεῖ πρὸς ἀρετὴν χειραγωγοῦσα.

[illegible] Ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου.

Cat. f. 19. Ἀντὶ τῆς σαρκικῆς λατρείας εἰσήγαγεν ὁ κύριος τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ τάχα ἅπερ οὔτε σαρκικῶς ἐποίουν οἱ Ἰουδαῖοι, ταῦτα νῦν πνευματικῶς οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ

(1) Sancti Cyrilli in Matthaeum explanationis insignia nos fragmenta edidimus Script. vet. T. VII. p. 25 et 26, itemque T. VIII. part. II. p. 144-147. Alia item fragmenta a Severo antiocheno citata inseruimus Spicilegio rom. T. X. p. 195 et 197. Nunc alia demum ex vetere vaticana ms. catena depromimus, iis tamen omissis quae in Possini et Corderii catenis editis iam legebantur.

ποιοῦσι· διὸ φησίν· ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκ τοῦ νόμου, ἕως πάντα γένηται· δῆλον ὅτι οὐ πάντα ἐποίησαν οἱ ἰουδαῖοι· ἢ κἂν ἐποίησαν, ἐπαύσαντο τοῦ ποιεῖν, μηκέτι συγχωρούμενοι ποιῆσαι αὐτὰ, πῆ μὲν διὰ τὸν φόβον τῶν βασιλέων, πῆ δὲ καὶ τῷ καταλελύσθαι τὸν ναὸν, ἐν ᾧ μόνῳ ἔδει τὰς θυσίας ἐπιτελεῖσθαι.

Ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων. Cap. IV. 19.

Ὁ ἀθετῶν μίαν τῶν τοῦ νόμου ἐντολῶν, ἀθετεῖται παρὰ τοῦ θεοῦ ὡς θεομάχος, καὶ ἀντινομοθετῶν τῷ θεῷ (1)· καὶ νῦν ἐκ τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου δέχεται τὴν τιμωρίαν, ἣν ὁ νόμος πάλαι οὐκ ἦν ὁρίσας· διὸ καὶ ἀκολούθως λέγει ὁ Χριστὸς, ὅτι οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· ὁ γὰρ ἐκεῖ ἔλειπεν, ὧδε ἂν ἐπληρώθη· οἷον ἐν τῷ νόμῳ ἐλέχθη, ἀπὸ προσώπου πολιοῦ ἐξαναστήσῃ· καὶ ἐὰν ἴδῃς τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ σου ἐπιπεπτωκὸς ὑπὸ τὸν γόμον, συνέγειρον αὐτὸ μετ᾽ αὐτοῦ· ταῦτα εἰ παρέβη τίς, οὐκ ἦν τιμωρία ὁρισθεῖσα ὑπὸ τοῦ νόμου, ἣν ἀποπληρῶν ὁ Χριστός φησιν, ὅτι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ ὁ τοιοῦτος ἐξουθενηθήσεται· ταύτην οὖν καὶ εἰ ἐλαχίστην ἐντολὴν, ἐφ᾽ ἣν οὐκ ἦν ἐκεῖ παραβάσεως ἐπαγομένη κόλασις, ὁ ἀθετῶν, οὗτος ἐκ τῆς νέας διαθήκης τιμωρηθήσεται. Cat. f. 19.

Ἐὰν οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Cap. V. 23.

Τρόπον σωτηρίας καὶ διαφυγὴν τιμωρίας τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐφεῦρεν ὁ θεὸς τὴν μετάγνωσιν, καὶ τὴν τοῦ λελυπημένου θεραπείαν, ἀναβολὴν ἔσεσθαι τιμωρίας φησίν· ἐπεὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν κύριον· εἰκότως τὸν ὄντα ἐν λύπῃ τοῦ ἀδελφοῦ οὐ προσδέχεται, ὡς μὴ ἀληθῶς αὐτῷ προσιόντα. Cat. f. 20.

Μή ποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ κ. τ. λ. V. 25.

Ὑποκείσθω τίς, φησιν, ἐφ᾽ ἑνὸς τῶν τεταγμένων εἰς ἀρχὴν, αἰτιάματά τινα ποιησάμενος κατὰ σοῦ· εἶτα τοῖς ἐπάγουσιν ἐπὶ τὸ δικαστήριον ὑποδείξας ἀποφέρεσθαι ποιεῖ· ἕως τοίνυν, φησὶ, μετ᾽ αὐτοῦ εἶ ἐν τῇ ὁδῷ, τουτέστιν πρὶν ἀφικέσθαι πρὸς τὸν κριτὴν, δὸς ἐργασίαν, ἀντὶ τοῦ πᾶσαν θέσθαι μὴ ὀκνήσῃς σπουδὴν, ἵνα ἀπαλλαγῇς ἀπ᾽ αὐτοῦ· εἰ δὲ τοῦτο γένηται, παραδώσει σε τῷ κριτῇ· εἶτα ὅτ᾽ ἂν ἔνοχος τοῖς ὀφλήμασιν εὑρεθῇς, παραδοθήσῃ τῷ πράκτορι τουτέστι τοῖς ἀπαιτηταῖς, κἀκεῖνοι σε κατακλείσαντες ἀπαιτήσουσι καὶ τὸ ἔσχατον λεπτόν· οὐκοῦν ἔνοχοι μὲν πλημμελήμασιν ἐσμὲν ἅπαντες οἱ ὄντες ἐπὶ τῆς γῆς· ἑκάστου γε μὴν ἀντίδικος καὶ κατήγορος ὁ Σατανᾶς· ἐχθρὸς γάρ ἐστιν καὶ ἐκδικητής· ἕως τοίνυν ἐσμὲν ἐν τῇ ὁδῷ, τουτέστιν ἕως οὔπω πρὸς τὸ τῆς ἐνθάδε ζωῆς κατηντήσαμεν τέλος, ἀπαλλαγῶμεν αὐτοῦ, λύσωμεν τὰς καθ᾽ ἑαυτῶν αἰτίας, τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν ἁρπάσωμεν ἐλευθεροῦσαν ἡμᾶς παντὸς ὀφλήματός τε καὶ δίκης, ἔξω τιθείσης κολάσεώς τε καὶ φόβου· μὴ ἄρα πως ἀναπόνιπτον ἐσχηκότες τὸν μολυσμὸν, ἀπενεχθῶμεν πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ παραδοθῶμεν τοῖς πράκτορσιν, ἤτοι τοῖς κολασταῖς, ὧν οὐκ ἄν τις διαφύγῃ τὸ ἀπηνές· ἀπαιτηθήσεται δὲ μᾶλλον τὰς ἐπὶ παντὶ πλημμελήματι δίκας, μικρῷ καὶ μεγάλῳ· τούτων ἔσονται μακρὰν οἱ τὸν τῆς Χριστοῦ παρουσίας καιρὸν δοκιμάζοντες, καὶ τὸ ἐπ᾽ αὐτῷ μυστήριον οὐκ ἠγνοηκότες. Cat. f. 21.

(1) Fragmenti huius prior haec tantum particula hactenus legebatur iisdem fere verbis in Possini catena; cetera vero vaticanus codex nunc addit. Porro in corderiana aliud ad hunc eundem versiculum fragmentum legitur, idque etiam in nostro codice occurrebat; nos tamen idcirco omisimus.

Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε ὥσπερ οἱ ἐθνικοί.

Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς παρακελεύει διὰ συντόμου τὰς προσευχὰς ποιεῖσθαι, ἐπειδήπερ οἶδε τὸν νοῦν εὐπαράφορον ὄντα, καὶ δι' ἐννοιῶν καὶ φροντίδων ματαίων ἀποπλανώμενον, μάλιστα ἐν τῷ τῆς προσευχῆς καιρῷ· καὶ παραγγέλλει νηφαλέως καὶ ταχέως αἰτεῖν τὸν θεὸν ἃ ζητεῖ, μὴ πάντα ὅσα θέλει ἀναγγέλλοντα· τοῦτο γὰρ τῆς ἄκρας ἐστὶ φρενοβλαβείας· οἶδε γὰρ ὁ θεὸς καὶ πρὸ τοῦ ἡμᾶς αἰτῆσαι, τίνων χρῄζομεν· βαττολογία δὲ λέγεται ἡ πολυλογία, ἀπὸ Βάττου τινὸς ἕλληνος, μακροὺς καὶ πολυστίχους ὕμνους ποιήσαντος εἰς τὰ εἴδωλα, καὶ ταυτολογίαν ἔχοντος· βαττολογία ἐστὶ τὸ ἔξω τοῦ καλοῦ (1).

Cap. VII. 11. Εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;

Cat. f. 30. Δόματα ἀγαθὰ καλεῖ τὰς πνευματικὰς δωρεάς· ὁ δὲ Λουκᾶς πνεῦμα ἅγιον εἶπεν ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, ἀγαθά· καὶ οὐδὲν τὸ διάφορον· τὸ γὰρ ἅγιον πνεῦμα, αὐτό ἐστι τὸ φύσει ἀγαθόν· διὸ καὶ τοῖς μετόχοις αὐτοῦ δίδωσιν ἀγαθά· τοῖς δὲ ἄγαν πονηροῖς, διὰ τὸ ἀνενδότως ἁμαρτάνειν, τρόπον τινὰ φύσις αὐτοῖς ἡ κακία γίνεται· οἷος ἐστὶν ὁ Σατανᾶς καὶ οἱ δαίμονες· δυνατὸν γὰρ καὶ τούτους φύσει κακοὺς εἰπεῖν, καίπερ μὴ φύσει κακοὺς δημιουργηθέντας, ἀλλ' ἐξ αὐτοπροαιρέτου κακίας ἀπεσκληκότας.

v. 26. Ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον.

Cat. f. 32. Καλῶς δὲ μωρὸν ἐκάλεσε τοῦτον· τί γὰρ ἂν γένοιτο ἀνοητότερον τοῦ οἰκίαν οἰκοδομοῦντος ἐπὶ ψάμμου, καὶ τὸν μὲν πόνον ὑπομένοντος, τοῦ δὲ καρποῦ καὶ τῆς ἀναπαύσεως ἀπεστερημένου, καὶ ἀντὶ τούτου κόλασιν ὑπομένοντος; ὅτι γὰρ καὶ οἱ κακίας μετιόντες κάμνουσι, παντί που δῆλόν ἐστιν· ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τῶν πόνων τούτων καρποῦνται κέρδος, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ὑπομένουσι τὴν ζημίαν· ὡς γὰρ φησὶν ὁ Παῦλος, ὁ σπείρων ἐν τῇ σαρκὶ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν.

Fragmentum ad cap. VIII. 18, quod in corderiana catena dicitur Nicetae, in cod. vat. nominatim tribuitur Κυρίλλῳ Ἀλεξανδρείας, cui iure postliminii restituendum videtur. Est autem huiusmodi. (Cat. f. 33. b.) Ὑπεχώρει ὁ Χριστὸς ἀπὸ τῶν ὄχλων, ἵνα μὴ δόξῃ τίς φιλόκομπος εἶναι, χαίρων τοῖς παρὰ τῶν πολλῶν ἐπαίνοις, καὶ ἵνα μὴ ὀργίζωνται κατ' αὐτοῦ φαρισαῖοι· ἐλύπει γὰρ αὐτοὺς σφόδρα τὸ ἀκολουθεῖν αὐτῷ πολλούς· καὶ ἵνα τῶν πλησίον πόλεσιν ἐπιλάμψῃ τὸ οἰκεῖον καὶ σωτήριον φῶς.

Cap. IX. 6. Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας.

Cat. f. 36. Οἰκονομικῶς δὲ λέγει ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν, καὶ ἐπὶ γῆς ὀφθεὶς, θεὸς ἦν κατὰ φύσιν.

Cap. XI. 27. Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱός.

Cat. f. 46. Ὁ ὁρῶν τὸν υἱὸν, τὸν τοῦ πατρὸς εἰκόνα ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ, αὐτὸν ὁρᾷ τὸν πατέρα (2), ὡς ἐν πρωτοτύπῳ αὐτὸς τῷ πατρὶ φαινόμενος, ὑποφαίνων δὲ αὖ πάλιν ἐν ἰδίᾳ μορφῇ τὸ ἀρχέτυπον· ταῦτα δὲ θεοπρεπῶς νοητέον· ἐπεὶ δὲ εἶπε, πάντα μοι παρεδόθη, ἵνα μὴ δόξῃ ἑτέρας φυλῆς (3) εἶναι παρὰ τὸν πατέρα ἥττων, ἐπήγαγε τοῦτο, ἵνα δείξῃ τὸν

(1) Fragmenti huius pars extabat in possin. cat., pars item in corder.; reliqua nunc adduntur.

(2) Fragmentum hoc nonnisi hactenus, in corderiana catena legebatur; sequentia ibi deerant.

(3) Ita cod., non φύσεως, etsi sensus idem est. Vide nos ad Niceph. ed. lat. p. 63. adn. 2.

ἑαυτοῦ φύσιν ἀπόῤῥητον καὶ ἀκατάληπτον οὖσαν, καὶ τῆς * τοῦ πατρός· μόνη γὰρ θεία φύσις τῆς τριάδος ἑαυτὴν ἐπιγινώσκει· μόνος ὁ πατὴρ οἶδε τὸν υἱὸν τὸν ἴδιον, τὸν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως καρπόν· μόνον τὸ θεῖον γέννημα ἐπιγινώσκει τὸν ἐξ οὗ ἐτέχθη· μόνον τὸ ἅγιον πνεῦμα οἶδε τὰ βάθη τοῦ θεοῦ, ὅ ἐστι τὰς ἐννοίας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. * ita cod.

Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν. — Καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Cap. XVI. 18. et 19.

Ἄθρει (1) ὅπως κύριον ἑαυτὸν ἀποφαίνει συλλήβδην οὐρανοῦ καὶ γῆς· ὑπισχνεῖται γὰρ τὰ ὑπὲρ φύσιν τὴν καθ' ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ τάξεως τῆς ἀγγελικῆς, καὶ ὅσα μόνῃ πρέπει χαρίζεσθαι τῇ ἀνωτάτω πασῶν φύσει τε καὶ δόξῃ· πρῶτον μὲν γάρ φησιν ἐφ' ἑαυτοῦ εἶναι τὴν ἐκκλησίαν· καί τοι τῶν ἱερῶν γραμμάτων θεῷ μᾶλλον καὶ οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων ἀφιερούντων αὐτήν· ἔφη γὰρ ὁ Παῦλος ὅτι αὐτὴν ἑαυτῷ παρέστησεν ὁ Χριστὸς μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα· ἣν δὴ καὶ θεμελιοῦν ἐπαγγέλλεται, τὸ ἀκατάσειστον αὐτῇ προσνέμων, ὡς αὐτὸς ὑπάρχων τῆς δυνάμεως κύριος· καὶ ταύτης (2) ποιμένα τὸν Πέτρον ἐφίστησιν (3). Cat. f. 63.

Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. v. 27.

Δόξαν φησὶ τὸν μετασχηματισμὸν καὶ μεταλλαγμὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως, ἀσύγκριτον ἔχοντα δόξαν παρὰ τὸ νῦν ὁρώμενον σχῆμα. Cat. f. 64. b.

Sequentia duo sancti Cyrilli fragmenta sumuntur a nobis ex ineditis Macarii Chrysocephali tractatibus. Quippe hic Macarius ingentem explanationum in Matthaei evangelium collectionem fecerat, ex antiquis patribus consarcinatam, eamque in tres libros distribuerat, quorum singuli viginti tractatibus constabant, ut ipsemet narrat Macarius in praefatione explanationum ad Lucam, quam et ego manu scriptam lego, et Allatius olim, ut mox dicam, eruditis significavit. In hoc patrum Matthaeum explanantium numero Cyrillus alex. erat, cuius sane plurimas partes recuperassemus, si Macarii ineditum illud opus in manus nostras forte fortuna incidisset. Itaque duo haec tantum Cyrilli fragmenta, Matthaei locos illustrantia de Christi transfiguratione et de secundo eiusdem adventu, quae in Macarii codice, Lucae exegesim continente, invenimus heic apponere licuit.

Τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ. Cap. XXV. 31.

Πῶς δὲ ἐλεύσεται; πῶς ἥξει; ὡς αὐτὸς ἐδήλωσεν ἀλλαχοῦ λέγων· καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς· ἐλεύσεται γὰρ οὐκέτι ἐν ὑφέσει οὐδὲ ἐν μικροπρεπείᾳ τῇ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει θεότητος· κατ' ἀμφοτέρων δὲ ἀκούσῃ τὸ πολλῆς· μετὰ δυνάμεως γὰρ πολλῆς καὶ δόξης πολλῆς τὴν δευτέραν αὐτοῦ ποιήσεται θεοφάνειαν, ἐπεὶ τὴν προτέραν μετὰ ἀσθενείας καὶ ἀτιμίας ἐποιήσατο, ὅσον τὸ κατὰ τοῖς πολλοῖς ὁρώμενον· διὰ τί δὲ ἐν νεφέλῃ; ὅτι οὕτως ἀεὶ φαίνεται ὁ θεός· νεφέλη γὰρ καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ· καὶ, κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης· καὶ πάλιν· ὁ τιθεὶς νέφος τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ· καὶ, νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ, ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἐπὶ τῶν νεφελῶν· οὕτω γοῦν αὐτὸν καὶ Δανιὴλ θεωρεῖ· οὕτω καὶ τότε ἐλεύσεται οὐ λεληθότως, ἀλλ' ὡς θεὸς καὶ κύριος ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ, καὶ πάντα μεταστήσει πρὸς τὸ ἄμεινον· ἀναβιώσονται γὰρ οἱ νεκροὶ, καὶ ἀποδύσεται τὴν φθορὰν τὸ ἐκ γῆς τοῦτο εὐάλωτον τοῖς πάθεσι σῶμα, ἐν- Mac. trac. 14. cod. f. 315.

(1) Fragmentum hoc partim recitat Corderius, nonnullis nempe omissis in medio partibus.

(2) Male impressum in Corderii lat. interpretatione *illis* pro *illi*. Non enim angelorum sed ecclesiae factus fuit pastor Petrus.

(3) Sequuntur heic alia apud Corderium.

δύσεται ἤ τὴν ἀφθαρσίαν, Χριστοῦ νέμοντος αὐτὴν, καὶ συμμόρφους τοῦ σώματος τῆς δόξης αὐτοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἀποφαίνοντος· διὸ καὶ ἀπολύτρωσιν ἡμῶν αὐτὸς τὸ πρᾶγμα καλεῖ, λέγων· ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν.

Adhuc cap. XXV. 31. Mac. tract. III. l. b.

Ὥσπερ γὰρ εἰ λέγοι τίς περὶ ἀνθρώπου, ὅτι παρὰ τοῦ πατρὸς ἔλαβε τὸ λογικὸς εἶναι, ἐκ λογικοῦ σημαίνει καὶ αὐτὸν λογικὸν γεννηθῆναι, οὕτω καὶ ὁ μονογενὴς ἐκ θεοῦ θεὸς, καὶ ἐκ τοῦ κρίνοντος πᾶσαν τὴν γῆν προῆλθε κριτής· καὶ οὐκ ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκεν τῷ υἱῷ ὁ πατὴρ, αὐτὸς τῆς δεσποτείας ἐψίλωται· ἀχώριστος γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ, ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου· ἔστι γὰρ ἐν αὐτῷ φυσικῶς· καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἐστι, καὶ ἀνάπαλιν.

Edidi hactenus ex catena vaticana fragmenta sancti Cyrilli inedita explanationis in Matthaeum. Nunc dicendum est, aliam quoque diversam consuluisse me vaticanam catenam, in qua Cyrilli alia fragmenta in Matthaeum paulo minus quadraginta observavi: sed tamen his collatis cum catena a cl. anglo Cramero nuper Oxonii edita, catenam hanc alteram vaticanam ab oxoniensi non differre comperi, nisi quatenus nostra vel meliores aliquot lectiones vel exigua supplementa suppeditat, quae iam scribam. Subtexam denique ex catena inedita ad Isaiam eiusdem Cyrilli in Matthaeum fragmenta quatuor, et ex catena edita a Ghislerio in Hieremiam fragmenta tria.

Cramerus p. 5, corrupti codicis defectu, recitat lacunosum Cyrilli fragmentum εὐαγγέλιον ἐστὶ etc. At in catena vat. non Cyrillo sed Origeni auctori id tribuitur. Utriuslibet autem sit, ita integrum se habet. Εὐαγγέλιον ἐστὶ λόγος περιέχων ἀγαθῶν ἀγγελίαν πραγμάτων, κατὰ τὸ εὔλογον, καὶ διὰ τὸ ὠφελεῖν, εὐφραίνων τὸν ἀκούοντα, ἐὰν παραδέξηται τὸ ἐπαγγελλόμενον· ἢ λόγος περιέχων ἀγαθῶν παρουσίαν· ἢ λόγος ἀπαγγέλλων ἀγαθὸν προσδοκώμενον. (Eadem dicuntur in catena ad Ioh. apud Corder. p. 1, et Chrysostomo, vel potius incerto auctori tribuuntur.) Ibidem apud Cramerum aeque laborant lacunis fragmenta Chrysostomi, quae in vat. codice incolumia sunt sic. Βίβλον γενέσεως αὐτὴν καλεῖ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ πάσης τῆς οἰκονομίας τὸ κεφάλαιον etc. πάντων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν etc. λέγεται, ὅ ἐστιν εἰς τὴν ἑλλάδα γλῶσσαν etc. εἴρηται· υἱῷ ἤ Δαβὶδ πρῶτον εἴρηκε etc. οὐ γὰρ ὥς τινες νομίζουσι κάτωθεν καὶ ἄνω βουλόμενος etc. Rursus apud Cramerum p. 6. v. 3. supple καὶ τοῦ μηδὲν ποτέ. Tum v. 10. supple συγκαλείσης ἦλθεν ὁ ἰουδαϊκὸς λαός. Et v. 11. ἐφάνη ὁ νέος λαὸς μετὰ etc. Praeterea v. 22. τὸ Δαβίδ· αὗται διὰ τῶν μέσων. Et v. 23. ὁ Δαβίδ· οὐ γάρ ἐστιν. Denique v. 26. ὁ μὴ ὄντων σπουδαίων τῶν προγόνων γινόμενος ἀγαθός. Mox in eadem pagina fragmentum Anonymi apud Cramerum hians explendum est sic. Ζητητέον τί δήποτε ἐν πάσῃ τῇ γενεαλογίᾳ τὸ εὐαγγέλιον τριῶν μέμνηται γυναικῶν; ἐροῦμεν οὖν, ὅτι ἐπειδήπερ καὶ μόναι αὗται ἐκ παραδόξου συνεζεύχθησαν ἀνδράσιν etc.

Ad Cyrilli fragmenta quod adtinet, novum, nedum diversum, est in vat. catena fol. 7. Matth. cap. V. 14. fragmentum sic. Τὸ δὲ οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι καὶ τὰ ἑξῆς, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι οὕτω ἔσεσθε, φησὶν, πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ καταφανεῖς, ὥσπερ πόλις ὑπεράνω κορυφῆς ὄρους κειμένη, καὶ ὥσπερ λύχνος ἐπὶ τῆς λυχνίας φαίνων.

Apud Cramerum p. 118. v. 26. supplendum est ex codice vat. ἐγὼ γάρ, φησιν, εἰμὶ ὁ πάντα δυνάμενος ποιῆσαι. Notabile prae ceteris est, quod apud Cramerum

p. 179. et 180. fragmenta quatuor tribuuntur Origeni, quae tamen in codice vat. tribuuntur Cyrillo auctori, nempe δοῦλοι etc. τίνας ὕβρισαν etc. μὴ μεταθέμενον etc. δεσμεύουσιν etc.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον ἑρμηνείας. Διὰ τούτων ἁπάντων τὴν εἰς φαυλότητα τροπὴν ὑπεδήλου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ὅτι φειδοῦς τῆς ἄνωθεν ἀναξίους ἑαυτοὺς ἀποφήναντες, τῆς παρὰ τοῦ σωτῆρος ἐπικουρίας διήμαρτον. Ex cat. ined. ad Is. f. 70. b.

Δρόσον ἐν τούτοις οὐχ ἕτερόν τι παρὰ τὸ πνεῦμα λέγων, ἤτοι τὴν ζωοποιὸν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν, ἣ διὰ Χριστοῦ καὶ τοῖς ἤδη κατεφθαρμένοις ἐκχεομένη σώμασι, τὴν ὀλέθριον μὲν ἐξελαύνει φθορὰν, ἀντεισκρίνεσθαι δὲ ὥσπερ παρασκευάζει τὴν ζωήν. Ex cat. ined. ad Is. f. 98. b. Confer supra p. 75.

Ἀπείργει ἡμᾶς τῆς πρὸς ἐγγύτητος καὶ προσεχοῦς κοινωνίας οὐ τόπος οὐ διαστήματα, φιληδονία δὲ μᾶλλον καὶ κοσμικῆς ἀπάτης ἀκαθαρσία· εἴπερ οὖν ἐξαιρεθῇ τὸ μεσολαβοῦν, οὐδὲν ἔτι τὸ κωλύον τῷ φιλαρέτῳ κολλᾶσθαι θεῷ. Ex cat. ined. ad Is. f. [illegible]

Οὐ γὰρ ἰσχύσας ἰδεῖν τὸ ἐπὶ Χριστὸν μυστήριον, καί τοι τῆς θείας αὐτῆς ἀνισχούσης αὐγῆς· αὐγῆς δὲ δηλονότι φαμὲν τοῦ Χριστοῦ· ἀλλ᾽ ἐδόθη τοῖς ἔθνεσιν, καί τοι πολλὴν ἔχουσι τὴν ἀσέβειαν· ἐλάτρευσαν γὰρ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ex cat. ined. ad Is. f. 131.

Εἴη δ᾽ ἂν εἰκότως καὶ σφόδρα γε δὴ καρπὸς ἀληθοῦς μεταγνώσεως, πίστις μὲν πρὸ πάντων ἡ εἰς Χριστὸν, ζωῆς δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ἡ καινότης, τῆς μὲν τοῦ γράμματος ἀπηλλαγμένη παχύτητος, ἰσχνὴν δὲ ὥσπερ τινα καὶ καθαρωτάτην τὴν ἐν πνεύματι λατρείαν προσφέρουσα. Ex cat. ad Hier. cod. f. 147. b.

Ἐννοεῖν οὖν ἀληθὲς, ὅτι προηγουμένως οὐκ ἤδη τοὺς τύπους παρ᾽ ἡμῶν ἐζήτει θεὸς, μᾶλλον δὲ τὰ ἐξ αὐτῶν παραδηλούμενα, τουτέστι τὴν ἐν πνεύματι λατρείας τὴν δύναμιν. Ex cat. ad Hier. ibidem.

Κατεστυγημένη γὰρ ὄντως ἡ πάροινός τε καὶ ἀλαζὼν Ἱερουσαλὴμ, τὸν τῆς σωτηρίας καὶ ζωῆς χορηγόν τε καὶ πρύτανιν, τοῖς εἰς ἄγαν ἀπονοίαις ἀποσοβήσασα, καὶ τοῖς ὑπὲρ λόγον τολμήμασι, καὶ οὐχ ἑκόντα ἤδη πως εἰς ἑτέρους μεταχωρεῖν ἀναγκάσασα. Ex [illegible] f. [illegible]

Quum Cyrilli amplissima extet in Iohannem explanatio in duodecim libros diffusa, ex qua tamen vitio codicum septimus atque octavus liber exciderunt, quos nonnisi gallicanae cuiusdam catenae laciniis utcumque Aubertus supplevit, huc mens mea convertenda fuit: et quia libri illi desiderati nondum mihi nec aliis obvii fuerunt, consului catenam priscam, inter vaticanus praestantem, quam ceteroqui cum edita gallicana conspirare passim deprehendi, ita tamen ut fragmenta nova aliquot, tamquam auri dilapsi ramenta, mihi obtulerit, quae ne in corderiana quidem ad Iohannem catena reperta sunt. Rursus quum decimus sextus Macarii tractatus in Lazari resurrectione apud Iohannem narrata totus vertatur, quae pars cyrilliani commentarii in praedictis lacunis cubat (ed. Aubert. T. IV. p. 676.) heic quoque Macarium compellavi, num forte mihi novum aliquid poscenti praeberet: quod reapse, modicum licet, impetravi: etsi enim Macarius quoque eadem prope fragmenta quae sunt in Iohannis catenis recitat, nihilominus segmenta nonnulla editoribus Cyrilli ignota servavit. Aliae insuper in Auberti editione parvae veluti denotantur punctis lacunae (seu verae sint seu fictitiae) quas vaticanae catenae ope explere mihi non licuit: immo unam cap. VII. 21. ed. Aubert. T. IV. p. 499. imaginariam prorsus esse cognovi. Etenim in codice vat. f. 89. b. recte continua scribitur oratio: καὶ προσωφελεῖ τοὺς ὑβρίζοντας· ἀπειλεῖ δὲ χρησίμως *etc. Obiter etiam dicam, me contulisse cum codice vat. 587. lacunas quae sunt in Cyrilli ad Oseam ac Zachariam editis commentariis; nullo tamen fructu, tantumdem enim in codice deesse cognovi. Sed age iam librorum VII. et VIII. in Iohannem deperditorum supplementis, quae sunt in Auberti editione, nonnulla nos adiiciamus.*

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΕΚ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ.

Cap. X. 22. Cat. f. 200. Κυρίλλου. Παρῆν δὲ ἐν ταῖς ἑορταῖς ὁ κύριος, οὐχ ὡς συνεορτάσων· πῶς γάρ; ὁ εἰπών, μεμίσηκα, ἀπῶσμαι τὰς ἑορτὰς ὑμῶν· ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐπωφελεῖς αὐτοῦ λόγους ἐπὶ παρουσίᾳ πολλῶν εἴπῃ, ἐμφανῆ ἑαυτὸν καταστήσας τοῖς ἰουδαίοις, καὶ ἀζητήτως αὐτοῖς ἑαυτὸν καταμίξας· ἐγκαίνια δὲ οἰητέον ἐνταῦθα, ἤτοι τὴν πρώτην ἑορτήν, καθ' ἣν ὁ Σολομὼν ἐπετέλεσε τὰ ἐγκαίνια· ἢ ὅτε ὁ Ζοροβάβελ ὕστερον σὺν τῷ Ἰησοῦ μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, τὸν ναὸν ᾠκοδόμησεν· χειμῶνος δὲ καὶ ὑετοῦ ὄντος τηνικαῦτα, εἰκότως ἅπαντες ἐπὶ τὴν στοὰν ἔτρεχον· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἐκεῖ ἦλθεν, ἵνα πᾶσι γνωρίσῃ ἑαυτὸν τοῖς θέλουσιν αὐτὸν ἰδεῖν, καὶ μεταδῷ αὐτοῖς ὠφελείας· οἱ γὰρ ἐρῶντες ἠκονῶντο πρὸς τὸ ἐρωτᾷν τί αὐτόν· ὅτι καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς ἀργίαις πεφύκασιν οἱ ἄνθρωποι τοὺς τοιούτους ἐπιμελῶς ἀνακινεῖν λόγους.

v. 30. Cat. f. 206. b. In catena vaticana, aeque ac in editione Cyrilli T. IV. p. 666, legitur illa pars explanationis quae incipit ἐάσας γὰρ τὰ ἀνθρώπινα. Verumtamen in editione fragmentum desinit in verbis μείζων δὲ οὕτως ὡς ἂν εἴη θεὸς πρὸς τὰ ποιήματα. At enim in codice post praedicta verba, sic inedita prosequitur praeclara particula: ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· διὰ μὲν τοῦ, ἕν, τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας σημαίνει· διὰ δὲ τοῦ, ἐσμέν, εἰς δυάδα τέμνει τὸ νοούμενον, καὶ πάλιν εἰς μίαν περισφίγγει θεότητα.

v. 40. Catena vat. f. 217. b. differt aliquantum sub initio a catena gallicana apud Aubertum p. 675, et a corderiana p. 275. sic: δι' ὧν μέν τοι ἀπανίσταται τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ Χριστός, αἰνίττεται ὅτι καταλείψει μὲν τὴν Ἰουδαίαν, ἐπὶ δὲ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐξ ἐθνῶν μεταβήσεται, τὴν ἔχουσαν ἐν ἑαυτῇ τὴν πηγὴν τὴν ἁγίαν τοῦ βαπτίσματος, τουτέστι τὸν Ἰορδάνην, ὃν οἱ περάσαντες διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Cetera ut in edd.

Cap. XI. 34. Mac. tract. 16. cod. f. 372. b. Καὶ τὸ ἐρωτᾷν οὖν οὐδεμίαν ἄγνοιαν φέρει τῷ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενομένῳ· ἀλλ' ἐκ τοῦδε μᾶλλον ἴσος τῷ πατρὶ δείκνυται· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐρωτᾷ ποῦ Ἀδὰμ ἦν· καὶ οὗτος ἄγνοιαν σοφίζεται, καὶ πυνθάνεται ποῦ τεθείκατε, ὥστε διὰ τῆς πεύσεως, πλῆθος συναγερθῆναι πρὸς τὴν ἀπόδειξιν, καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μᾶλλον μαρτυρηθῆναι τὸ παράδοξον τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἤδη διαφθαρέντος. — Ἐρωτᾷ τοίνυν οὐχ ὡς ἀγνοῶν· καὶ γὰρ ἐπ' ἀλλοδαπῆς ὤν, εἰδὼς ὅτι τέθνηκε, πῶς ἂν ἠγνόησε τὸ μνῆμα; λέγει δὲ οὕτως ὡς ἀφιλόκομπος· οὐ μὴν δὲ εἶπεν, ἄγωμεν εἰς τὸ μνημεῖον, ἐγερῶ γὰρ αὐτόν· εἰ καὶ τὸ μάλιστα ἐρωτῆσαι οὕτως, ταύτην ἔχει τὴν ἔμφασιν· ὅμως καὶ τοῦτο εἰπών, πολλοὺς παρεσκεύασε προβαδίζειν αὐτοῦ, ὡς ὑποδείκνυται τὸ ζητούμενον· οἰκονομικῶς οὖν καὶ τοῦτο εἶπεν, ἕλκων διὰ τοῦ ῥήματος πολλοὺς εἰς τὸν τόπον· καὶ ἀγνοεῖν σχηματίζεται, τὴν τῆς ἀνθρωπότητος δουλείαν καὶ πτωχείαν οὐδαμοῦ παραιτούμενος ὁ φύσει θεός, καὶ πάντα εἰδὼς οὐ τὰ γεγονότα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐσόμενα πρὶν γενέσεως αὐτῶν.

v. 35. Mac. tract. 16. cod. f. 371. Ἀντὶ τοῦ, κεκινημένος εἰς ἔλεον ἐκ τοῦ δακρῦσαι πολλοὺς ἐνετείλατο τρόπον τινὰ τῷ ἰδίῳ πνεύματι καταπαλαίειν, καὶ πρὸ καιροῦ, τοῦ θανάτου, καὶ ἀναστῆσαι τὸν Λάζαρον.

v. 39. Mac. tract. 16. cod. f. 276. b. Τὸν γὰρ λίθον οὐκ ἀπεκύλισε δι' ἑαυτοῦ, ἓν μὲν διδάσκων, ὅτι περιττὸν τὸ μὴ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις θαυματουργεῖν· ἕτερον δέ, ὅτι αὐτὸς μὲν ἐγερεῖ τοὺς νεκροὺς ἐν τῇ συντελείᾳ, παραστήσονται δὲ εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ πράγματος οἱ ἄγγελοι, οὓς καὶ θεριστὰς ἀλλαχοῦ παραβολικῶς ἀποκαλεῖ ὁ κύριος.

v. 4[illegible]. Apud Macarium f. 280. verba Cyrilli aliquot scribuntur quae evidenter in Auberti editione p. 689. mendose desunt. Editio enim: διὰ τὰς ἰουδαϊκὰς ὑπονοίας φησίν· ἀλλ' εὐδοκίᾳ καὶ θελήσει. At vero apud Macarium Cyrillus: διὰ τὰς ἰουδαϊκὰς ὑπονοίας φησίν· ἥκω γὰρ οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ, ὡς οἱ ψευδοπροφῆται, ἀλλ' εὐδοκίᾳ σῇ καὶ θελήσει.

Apud Macarium f. 383-384. suppletur nonnullorum versuum lacuna editionis p. 690. fin. Etenim editio sic: πεσόντες γὰρ εἰς ἁμαρτίαν, τοῖς τοῦ θανάτου δεσμοῖς καταδεσμεύθημεν· λάμβανε δέ μοι τὸ θαῦμα etc. At Cyrillus apud Macar. in codice ita: πεσόντες γὰρ εἰς ἁμαρτίαν, καθάπερ τι κάλυμμα τὴν ἐντεῦθεν αἰσχύνην τῷ τῆς ψυχῆς προσώπῳ περιτεθείκαμεν, καὶ τοῖς τοῦ θανάτου καταδεσμεύθημεν βρόχοις· ὅταν οὖν ἡμᾶς κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν τῶν ἀπὸ γῆς μνημάτων ἐξοίσῃ Χριστὸς, τότε καὶ τῶν ἀρχαίων ἀπολύσας κακῶν, καὶ περιελὼν τρόπον τινὰ τῆς αἰσχύνης τὸ κάλυμμα, λοιπὸν ἐλευθέρως ἀνεῖσθαι κελεύει, οὔθ' ὑποκειμένους τῇ φθορᾷ καὶ τοῖς εἰωθόσι κακοῖς· ὡς πληροῦσθαι ἐν ἡμῖν τὸ δι' ἑνὸς τῶν προφητῶν εἰρημένον, ἐξελεύσεσθε καὶ σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα· Λάμβανε δέ μοι τὸ θαῦμα etc. Cap. XI. 44.

Cap. XI. 49. ubi in Auberti editione p. 692. legitur mendose et cum lacuna καὶ ἀγαπῶν ὥσπερ . . . τὰ οὐκ ὄντα, in cat. vat. f. 242. b. emendate pleneque est καὶ ἀγαγὼν ὥσπερ εἰς ὕπαρξιν τὰ οὐκ ὄντα. Item ubi in editione p. 693. v. ult. ad cap. XI. 55. legitur διὰ Χριστὸν γίνονται, in cat. vat. f. 245. (quod est codicis mutili folium extremum) recte, ut ibi praecedentia demonstrant, scribitur διὰ χριστιανῶν γίνονται.

Diximus antea p. 133. invenisse nos partim in catena vat., partim in Macarii opere, supplementa aliqua deperditorum septimi et octavi librorum sancti Cyrilli in Iohannem; eaque frusta, pauca licet, typis habes heic superius impressa. Deinde vero pleniore alia vestigata inter codices vaticanos catena (Reg. svec. cod. 9.) in Iohannem, comperimus prorsus, auctorem huius habuisse integros illos Cyrilli libros, ex iisque non paenitenda excerpta fecisse, quorum nos partem modo in Auberti supplementis, modo in Corderii catena, modo utrubique edita cognovimus, ideoque omisimus; partem tamen non spernendam, utrique editori incognitam, vidimus, eamque statim in sequentibus paginis lectori nostro libenter exhibemus.

Κυρίλλου. Τάχα δὲ οἱ πολλοὶ τῶν πιστευόντων, καὶ μὴ ἄτρεπτον καὶ βέβαιον ἔχοντες τὴν πίστιν, τοιοῦτοί εἰσιν ὥς τ' ἂν εἰπεῖν περὶ αὐτῶν ὅτι πιστεύουσιν εἰς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπιδέχονται τὸ ἀποθνήσκειν, καὶ ἀποθάνοιέν ποτε· ἀποθανόντες δὲ, οὐ μένουσιν ἐν θανάτῳ, ἀλλὰ ζήσονται· εἰ δέ τις ἤδη τὸ ἄτρεπτον καὶ βέβαιον ἀνειληφὼς, μετὰ ταύτης τῆς ἕξεως πιστεύοι, οὗτος ἂν εἴη ὁ ζῶν καὶ πιστεύων καὶ μὴ ἀποθανούμενος εἰς τὸν αἰῶνα· οἷος ἦν ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; καὶ τὰ ἑξῆς. v. 25. Cat. f. 123. b.

Οὐκ ἀγνοοῦντος τὸ σημεῖον, τὸ ποῦ τεθείκατε Λάζαρον, ἀλλ' ἐπειδὴ σφόδρα φίλον αὐτῷ τὸ ἀφιλόκομπον, παραιτεῖται λέγειν, ἀπίωμεν εἰς τὸ μνημεῖον· ἑτέρῳ δὲ τρόπῳ τοῦτό φησι· ἄλλως τε λέγων ὁ κύριος, ποῦ τεθείκατε αὐτὸν, πολλοὺς ἐποίει τοὺς συμβαδίζοντας καὶ καταμηνύειν ἐθέλοντας, μάλιστα ὅταν ὁ διερωτῶν εἴη δοκοίη τίμιος· εἰκὸς δὲ ὅτι ἐπείπερ ἦν ἐν αὐτῷ θεός τε καὶ ἄνθρωπος, ἀναμίσγει τῷ θεοπρεπεῖ τὸ ἀνθρώπινον· καὶ ἄπεισι μὲν ὡς τερατουργήσων ὡς θεὸς, λαλεῖ δὲ ὡς ἄνθρωπος· καὶ ἅπερ οἶδεν ὡς θεὸς, ἀγνοεῖν ἔσθ' ὅτε σχηματίζεται, τὴν τῆς ἀνθρωπότητος πτωχείαν οὐδαμοῦ παραιτούμενος. v. [illegible] [illegible]

Καταπλήττεται πάλιν ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς, δακρύσασαν βλέπων τὴν ἀδάκρυτον φύσιν· ἐπὶ τὸ πάθος ἦν ἀνθρώπινον· ἠλέει γὰρ εἰκότως κατεφθαρμένον ὁρῶν τὸν κατ' ἰδίαν εἰκόνα, καὶ ἐπιστυγνάζει ταῖς ἡμετέραις συμφοραῖς· εἰ γὰρ μὴ δεδάκρυκεν ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ ἂν τὸ ἐμὸν περιεστάλει δάκρυον· ὅνπερ γὰρ τρόπον αὐτὸς ἦν ὁ λόγος ὁ εἰπὼν ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ, συγκεχώρηκεν ἀπὸ μέρους τῆς ἰδίας σαρκὸς ἰσχύσαι κατ' αὐτῆς τὸ πεινῆν, οὕτω κἀνταῦθα λύπης ἀνεπίδεκτος ὢν ὡς θεὸς, ἐφῆκεν [illegible] ἐκτιναχθῆναι πρὸς δάκρυα τῇ [illegible] πρὸς ὑπογραμμὸν ἡμέτερον· ὥσπερ γὰρ τὸ κλαίειν σφοδρῶς, τῶν ἀτοπωτάτων εἴποι τις ἂν, οὕτω τὸ μηδ' ὅλως ἀνασχέσθαι κλαίειν, σκληρὸν καὶ ἀσυμπαθὲς (1). v. 35. Cat. ibidem.

Τὰ μεγάλα τῶν κατορθωμάτων ἀπιστεῖσθαι φιλεῖ· θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ τὴν πίστιν ὁμολογήσασα, πάλιν ὀλιγοπιστίᾳ χειμάζεται· εἰκότως δέ τι καὶ ἕτερον νοσήσασαν τοῦτο φάναι πρὸς τὸ παρόν· ἐκ πολλῆς γὰρ ὡς ἔοικεν εὐλαβείας, τῆς ἐκ τοῦ τεθνηκότος δυσώδους ἐκπνοῆς ἀντιλαβέσθαι Χριστὸν οὐ βου- v. 39. Cat. ibidem.

(1) Huius et sequentis fragmenti nonnisi particulae quaedam extabant in opp. Cyrilli T. IV. p. 686 et 687. et in catena corderiana p. 291.

λεται· πάσχομεν δὲ καὶ ἕτερον οἱ τῶν νεκρῶν κηδεμόνες· πρὸ γὰρ δυσώδους ὀσμῆς, κατακρύπτειν τῷ τάφῳ τὰ τῶν κατοιχομένων λείψανα διὰ σπουδῆς ποιούμεθα, ἀτιμίαν τοῦ κειμένου νομίζοντες τὸ τοῦ ἔτι ζόντων ἐπ' αὐτῷ βδελυγμένον· ἐρυθριᾷ δ' ὥσπερ ἡ φύσις τὸ παρὰ φύσιν ὑπομένουσα πάθος· οὐ γὰρ θανάτου δημιουργὸς ὁ θεὸς, οὐδὲ τέρπεται ἐπὶ ἀπωλείᾳ ζώντων.

Cap. XI. 43. Cat. f. 128. In editione Cyrilli p. 690, et in catena corderiana p. 295. fragmentum desinit in verbis ἵνα το ἐνεστὼς προσδοκώμενον ἐπιδείξῃ τον τύπον. At vero in codice f. 128. prosequitur Cyrillus. [illegible] νεκρότητος τὴν δυσωδίαν ἔχοντες, καὶ οἰκοῦντες νεκρῶν οἰκητήριον, ἐλθόντος πρὸς αὐτοὺς τοῦ λόγου ἀκούουσι, [illegible] ἐξέρχονται ἔτι κηρίαις τῶν νεκρῶν δεσμῶν δεδεμένοι· ἐξῆλθεν γάρ φησι ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος· εἶτα παρόντος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν, καὶ κελεύσαντος αὐτοῖς, λύουσι τῶν τοῦ νεκροῦ δεσμῶν τὸν πειθέντα τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ καὶ γενόμενον ἔξω τοῦ μνημείου· ὁ δὲ λυθεὶς ἄπεισιν ἐλεύθερος, καὶ ἑξῆς συνανάκειται τῷ Ἰησοῦ· τοιούτου τινὸς τάγματος σύμβολον εἶναι μοι δοκεῖ ὁ Λάζαρος, ὅστις μὲν ἦν ἀπὸ Βηθανίας τοῦ τῆς ὑπακοῆς οἴκου ἠσθένησεν ὕστερον, καί τοι γε ὅτε ὑγίαινεν φίλος ὢν τοῦ Ἰησοῦ· οὐ δεῖ οὖν ἀπογινώσκειν καὶ τὸν ἐν ἐσχάτῃ κακίᾳ γινόμενον· καὶ ὅτι καλὸν μὲν τὸ μὴ ἀσθενεῖν· εἰ δέ τις ἀσθενεῖ, εὐχέσθω ἵνα μὴ ἡ ἀσθένεια αὐτοῦ πρὸς θάνατον γένηται, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ· ὅ τε ἔστιν ἰδεῖν τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ Ἰησοῦ, τίνα τρόπον ὁ τοιοῦτος ἐξέρχεται μὲν διὰ τὴν Ἰησοῦ φωνήν· ἔτι δὲ σειραῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων δεδεμένος καὶ ἐσφιγμένος· διὰ μὲν τὴν μετάνοιαν καὶ τὸ ἀκηκοέναι τῆς Ἰησοῦ φωνῆς, ζῶν· διὰ δὲ τὸ μὴ ἀπολελύσθαι τῶν τῆς ἁμαρτίας δεσμῶν, μηδὲ ἤδη δύνασθαι ἐλευθέροις ἐπιβαίνειν ποσὶν, ἀλλὰ μηδὲ ἐνεργεῖν ἀπολελυμένως τὰ διαφέροντα, δεδεμένος τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας δεσμοῖς νεκρῶν κηρίαις· καὶ διὰ ταύτας τὴν ὄψιν τῇ ἀγνοίᾳ κεκαλυμμένος· διὰ δὲ τὴν πρόσταξιν τοῦ Ἰησοῦ λυθεὶς καὶ ἀφεθεὶς, πορεύεται τοιαύτην πορείαν, ὥστε φθάσαι αὐτὸν ἐπὶ τῷ ἕνα καὶ αὐτὸν γενέσθαι τῶν συνανακειμένων αὐτῷ Ἰησοῦ· τίσι δὲ λύειν αὐτὸν ἐπέτρεψεν, οὐ γέγραπται· ἢ τοῖς μαθηταῖς, ἢ τοῖς συνακολουθήσασιν Ἰουδαίοις, ἢ καὶ ἀγγέλοις ἴσως τοῖς διακονουμένοις αὐτῷ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν· καὶ ἔστι γε συνιδεῖν ἀποθνησκόντων διαφορὰν, τῶν μὲν μηδ' ὅλως ἐξιόντων τοῦ οἴκου, ὡς ἐπὶ τῆς Ἰαείρου θυγατρὸς, τῶν δὲ ἤδη ἀπιόντων ἐπὶ τὸ μνῆμα, ὡς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας· τῶν δὲ καὶ τεθέντων ἐν τῷ μνημείῳ καὶ ἤδη ὀζησάντων· ἄθλιοι δὲ παρὰ τούτοις οἱ ἐπὶ πλεῖον ἐμβραδύνοντες ἐν τοῖς μνήμασιν.

v. 49. Cat. f. 129. Οὐχ ὡς κατὰ πνεῦμα προφητείας ὑπὸ Καϊάφα ἐῤῥέθη· οὐ γὰρ τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν ἐπιβαλὸν συνίστησι κατὰ Χριστοῦ, ἀλλὰ κατά τινα συντυχίαν τῷ ἀληθεῖ καὶ γενησομένῳ πράγματι συνδραμόν· συγχωρηθὲν αὐτῷ τῆς τοιαύτης ἐπιψαῦσαι καθ' ὅτι ἦν ἀρχιερεὺς, ἵνα διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ φανερὸν γένηται τὸ κεκρυμμένον τοῖς ἀνθρώποις ἕως τότε καὶ ἀγνοούμενον.

v. 55. Cat. f. 130. Ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἑορτῆς τῆς σκηνοπηγίας ἅπασαν τὴν περιοικίδα ἀνελθεῖν ὁ νόμος ἐκέλευεν εἰς τὴν ἑορτὴν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ τιμωρίαν ὁρίζεται τοῖς μὴ ἀνιοῦσι· τῷ γε μὴν ἐν τῷ τοῦ πάσχα καιρῷ ἀφῆκεν ὁ νόμος ἀνεγκλήτως ἐν ἰδίαις ἑκάστῳ πόλεσί τε καὶ οἴκοις· πρόδηλον οὖν τὸ μὴ συνδραμεῖν ἐθελῆσαι τοῖς τῆς ἑορτῆς ἔθεσι κατὰ τὸν νόμον, τὸ μὴ ἐλθεῖν ἔφασκον εἰς τὴν ἑορτήν.

Cap. XII. 17. Cat. f. 132. Ἀναγκαίως ἄρα καὶ τῇ τάξει τελευταῖον τὸ κατὰ τὸν Λάζαρον ὁ κύριος τεθαυματούργηκεν, ἵνα ἐπὶ προσφάτῳ τούτῳ γεγονότι τιμηθείη μὲν ἐπιφανέστερον ὑπὸ τοῦ πλήθους, τῆς δὲ τιμῆς ἕνεκεν ὑπεραλγήσαντες οἱ Φαρισαῖοι βουλεύσαιντο κατ' αὐτοῦ· καὶ οὕτως ἐπιτελεσθείη τὸ πάθος, ὅπερ καὶ γίνεται· οἱ γοῦν Φαρισαῖοι εἶπον πρὸς αὐτούς· θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ ὠφελεῖτε οὐδέν; ὁρῶσιν ὅτι μάτην ἀντιλέγουσιν πρὸς τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστόν· μάτην ἀφορίζουσι τοὺς πιστεύοντας, τὰ μὲν διαλεγόμενοι, τὰ δὲ ἀπειλοῦντες· πάντα οὖν ἀνωφελῆ φασὶν εἶναι, εἰ μὴ πρὸς ἀναίρεσιν αὐτοῦ τράποιντο· ἰδοὺ γάρ φασι τὸ σύμπαν αὐτῷ πλῆθος ἀκολουθεῖ.

[illegible] Τοὐτέστι, μὴ δὴ κωλύσῃς ἰόντα πρὸς θάνατον, ἀλλὰ συγκατάνευσον διὰ τὸ πᾶσι λυσιτελές· δόξα γὰρ Χριστοῦ ὁ σταυρός· δοξάζεται δὲ καὶ πατὴρ, ὅταν φαίνηται τοιοῦτον ἔχων τὸν ἐξ ἑαυτοῦ ὁποῖός περ ὑπάρχειν αὐτὸς ὑπονοῆται· ἔστι δὲ ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος, φῶς, καὶ ζωὴ, καὶ φθορᾶς ἀμείνων.

ΕΚ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΕΙΣ ΙΕΖΕΚΙΗΛ. (1)

Καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἑνί. Cap. I. 6.

Ἑστήκασι γὰρ ἀεί πως αἱ νοεραὶ καὶ ἄνω δυνάμεις, οὐκ ὀκλάζουσαι πρὸς τὰ αἰσχίω, ἀλλὰ τὴν ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον τῆς αὐταῖς πρεπούσης ζωῆς δειττοῦσι τρίβον. Cat. Ezech f. 192. b.

Καὶ ἔσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων ὡς περιστεραί. Cap. VII. 16.

Οἱ μακάριοι μαθηταί· περιῆλθον γὰρ πᾶσαν ὑπ' οὐρανὸν, τὸ Χριστοῦ λαλοῦντες μυστήριον, καὶ ᾠδὴν καὶ λύραν ἔχοντες αὐτό. Cat. f. 198. b.

Καὶ ἐὰν ὦσιν οἱ τρεῖς ἄνδρες οὗτοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε, καὶ Δανιὴλ, καὶ Ἰώβ. Cap. XIV. 14.

Ἐπειδὴ οἶμαι δεῖν οὐκ ἀβασανίστους ἐᾷν τὰς τοῦ προφήτου φωνὰς, φέρε λέγωμεν τί δήποτε, Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιὴλ τεθνεώτων ἤδη, τάχα δέ που καὶ αὐτοῦ τοῦ Δανιὴλ, σωθήσεσθαί φησιν αὐτοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ δικαιοσύνῃ, καί τοι τῆς ἄλλης ἁπάσης γῆς καθ' ἧς ἂν ἡ τοῦ θανάτου ψῆφος ἐκφέροιτο καταφθειρομένης; ἔοικε τοίνυν τῷ μὲν Νῶε παρεικάζειν τοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς θεὸν εὐεργετοῦντας αὐτῷ· τῷ γε μὴν Δανιὴλ τοὺς σοφούς τε καὶ διορατικούς· Ἰὼβ δὲ πάλιν τοὺς διά γε τῆς ὑπομονῆς, δῆλον δὲ ὅτι τῆς εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐπαινουμένων εὐαρεστοῦντας αὐτῷ. Cat. f. 203. b.

Καὶ λήψομαι ἐγὼ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς κέδρου ἐκ κορυφῆς. Cap. XVII. 22.

Κέδροις μὲν ἀπεικάζει ταῖς ὑψηλαῖς καὶ εὐκοσμοτάταις τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐν οἷς τὸ ἐπίλεκτον, καὶ οἷον εἴ τις καρδία γέγονεν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἐξ οὗ λαβὼν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ κατεφύτευσε τὸν Ἐμμανουὴλ, ὃς καὶ εἰς κέδρον ἀνέστη μεγάλην, καὶ εἰσεδέξατο πάντας εἰς ἰδίαν σκιάν· ἔγνω τε λοιπὸν ἡ ὑφήλιος σύμπασα τὴν τοῦ πάντα ἰσχύοντος θεοῦ δύναμίν τε καὶ ἐξουσίαν· τεταπείνωκε γὰρ τὸ ξύλον τὸ ὑγρὸν, φῦναι δὲ καὶ ἀναβλαστῆναι παρεσκεύασε τὸ ξύλον τὸ ξη- Cat. f. 208.

(1) Cyrilli in minores prophetas commentarii extant editi; item in Esaiam. In Hieremiam vero multi sunt loci Cyrilli in Ghislerii edita, ut diximus, graece et latine catena. In Danielem locos Cyrilli edidimus nos cum catena vaticana, Script. vet. T. I. Denique ad Ezechielem magnam legimus Patrum catenam in codice quodam vaticano, ubi tamen nonnisi pauca, quae heic exhibemus, Cyrilli fragmenta comperimus, quamvis aliunde constat Cyrillum more suo in Ezechielem late scripsisse.

ρόν, τουτέστιν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν, ταῖς τοῦ διαβόλου πλεονεξίαις
* ita cod. κατευανθέν. *

Cap.XX.25. Καὶ ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλά.

Cat. f. 210. b. Ὅσον μὲν γὰρ ἧκεν εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, ὁ νόμος ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή· ὅσον γε μὲν εἰς τὴν τοῦ πράγματος εἰκαιότητα, καὶ μόνην τὴν ἐν σκιαῖς λατρείαν, οὐ καλὰ τὰ προστάγματα, ἀλλ' οὐδὲ ζωῆς τῆς αἰωνίου πρόξενα· δικαιοῦται γὰρ οὐδεὶς ἐν νόμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Cap.XXXIV. 3. Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε.

Cat. f. 224. Ἐξαιτοῦντες γὰρ κατὰ τὸν νόμον δεκάτας, ἀπαρχὰς, εὐχαριστήρια, καὶ ταῖς ἐκ λαῶν δωροφορίαις ἐντρυφῶντες ἀσώτως, οὐδένα τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐποιοῦντο λόγον.

v. 18. Καὶ οὐχ ἱκανὸν ὑμῖν ὅτι τὴν καλὴν νομὴν ἐνέμεσθε;

Cat. f. 224. b. Νομομαθεῖς γὰρ ὄντες οἱ ἐξ αἵματος Λευὶ, καὶ καλλίστην ὥσπερ νομὴν, λεπτὸν δὲ καὶ διειδὲς ἔχοντες ὕδωρ τὴν διὰ Μωϋσέως παίδευσιν οὐκ ἀνικάνως ἔχουσαν ποδηγεῖν εἰς ἀλήθειαν, κατεπάτουν τρόπον τινα τὴν νομήν· συνετάραττον δὲ καὶ τὸ ὕδωρ, παχεῖάν τινα καὶ ἰλώδη καὶ γαιώδους ἀκαθαρσίας ἀνάπλεον παραλιθέντες διδασκαλίαν τοῖς ἐν τάξει προβάτων ἀκολουθοῦσιν αὐτοῖς ὡς κριοῖς.

v. 23. Καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἕνα — τὸν δοῦλον μου Δαβίδ.

Cat. f. 225. Ὅτι δὲ περὶ Χριστοῦ τὰ τοιαῦτά φησιν, ἀταλαίπωρον ἰδεῖν· προτετελευτηκότος γὰρ ἤδη τοῦ μακαρίου Δαβὶδ καὶ ἐν τάφοις ἤδη κειμένου, προεφήτευσε μὲν ὁ μακάριος Ἰεζεκιήλ· ἐποιεῖτο δὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ὡς ἐσομένην κατὰ καιροὺς, καὶ οὐχ ὡς ἤδη τετελεσμένην· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἐσομένοις αἱ ὑποσχέσεις, οὐκέτι τοῖς ἤδη πεπραγμένοις.

In graeca cat. vat. ms. quam latine tantum edidit olim Peltanus, ad Prov. cap. VIII. 22. κύριος ἔκτισέ με, hanc legebam S. Cyrilli commentationem.

Κυρίλλου. Τὸ ἔκτισέ με, ἂν περὶ θεότητος ἐκλάβῃς, ἀντὶ τοῦ κατέστησέ με· ὡς τὸ, καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεός· καὶ, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ὡς ἑαυτῷ· οὐ γὰρ οὐσιωδῶς, ἵνα κτίσῃ τοὺς ἤδη γεγεννημένους, ἀλλ' ἵνα καταστήσῃ· κατέστησεν οὖν με ἀρχὴν τῶν προνοητικῶν αὐτοῦ καὶ ποιητικῶν ἔργων· καὶ τῷ Δαβὶδ γὰρ λέγει· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ.

DE PRAEFATIONE QUAM NICETAS SERRARUM PRIMO

DEINDE HERACLEENSIS ARCHIEPISCOPUS

CATENAE SUAE IN PSALMOS PRAEPOSUIT.

Ante sancti Cyrilli ineditam in psalmos explanationem, quam ex duodecim bibliothecae vaticanae codicibus, unoque etiam veronensi fragmento, colligendam pro viribus ordinandamque curavi, praefationem mihi placet tamquam in limine collocare Nicetae metropolitae heracleensis, qui saeculo Christi undecimo, magnam quidem sibimet laudem, legentibus autem parem utilitatem, comparavit contexendis ad omnes paene sacrorum Bibliorum libros catenis, quo veluti in thesauro tot iacent priscorum Patrum reliquiae, alibi saepe non reperiendae. Nicetae haec praefatio editur a me ex codice vaticano A, catenam in psalmos a primo usque ad LXXVI. *continente, ex quo item codice potiores ferme et copiosiores S. Cyrilli partes, ineditas ut dixi, decerpsi. Porro in hac ipsa praefatione Nicetas ab instituto suo non recedit: etenim pauca ipse prolocutus, reliqua omnia ex variorum patrum scriptis, ut videre est, coacervat.*

Συναγωγὴ ἐξηγήσεων ἀπὸ διαφόρων ἁγίων πατέρων καὶ διδασκάλων εἰς τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν, συλλεγεῖσα παρὰ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Ἡρακλείας κυρίου Νικήτα τοῦ τῶν Σεῤῥῶν. Cod. A. f. 1.

Πρόκειται μὲν ἡμῖν τῶν ἱερῶν ψαλμῶν ἡ ἐξήγησις· δεῖ δὲ πρότερον ἐκθέσθαί τινα τῷ σκοπῷ συλλαμβανόμενα, καὶ οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν τῶν ψαλμῶν ἀνάπτυξιν· ἔστιν οὖν ταῦτα τὰ ζητήσεως ἄξια· πρῶτον μὲν πότε ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος εἰς τὴν ἑλληνίδα γλῶτταν ἡ παλαιὰ καὶ θεία γραφὴ μετεβλήθη, καὶ ποσάκις καὶ ποίαν ἑρμηνείαν ἡμεῖς ἐδεξάμεθα· δεύτερον δὲ, τίς ἡ αἰτία τῆς τῶν προφητικῶν βιβλίων ἀσαφείας· τρίτον τί τὸ ψαλτήριον, καὶ τίς ὁ ψαλμὸς, καὶ τί τὸ διάψαλμα πολλαχοῦ τῶν γραφῶν εὑρισκόμενα. καὶ τί δηλοῖ τὸ ἀλληλούϊα· τί τε διαφέρει ψαλμὸς καὶ ᾠδὴ καὶ ὕμνος καὶ αἴνεσις καὶ προσευχή· τέταρτον δὲ, εἰ πάντες τοῦ Δαβὶδ οἱ ψαλμοὶ, καὶ τίνος ἕνεκεν εὐρύθμως καὶ μετ' ᾠδῆς αὕτη ἡ προφητεία λεγεται· πέμπτον δὲ καὶ τελευταῖον, εἰς πόσας μερίδας τὸ τῶν ψαλμῶν βιβλίον διῄρηται· ταῦτα τοίνυν εἰς ἀριθμὸν θέμενοι τὰ κεφάλαια, φέρε πρῶτον τὸ πρῶτον ζητήσωμεν, ὧδέ πως τοῦ λόγου ἀρχόμενοι.

Φιλωνος καὶ Ἰουστίνου.

Πάλαι μὲν ἰουδαῖοι μόνοι τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης εἶχον βιβλία κατὰ τὴν αὐτῶν συγγραφέντα διάλεκτον· ἡμεῖς δὲ τὴν ἐντεῦθεν οὐκ ἐτρυγῶμεν ὠφέλειαν· ὅτε δὲ μετὰ Ἀλέξανδρον τὸν μακεδόνα ὁ φιλάδελφος Πτολεμαῖος κατ' Αἴγυπτον ἐβασίλευσε, ζῆλον λαβὼν τῆς τῶν ἰουδαίων φιλοσοφίας, εἰς ἑλλάδα γλῶσσαν τὴν χαλδαϊκὴν μεθαρμόζεσθαι διενοεῖτο, καὶ πρέσβεις εὐθὺς ἐξέπεμψεν πρὸς Ἀζαρίαν τὸν τότε τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερέα, τὸ βούλημά τε δηλῶν, καὶ παροτρύνων ἀριστίνδην ἑλέσθαι τοὺς τὸν νόμον διερμηνεύσοντας· ὁ δὲ ἀρχιερεὺς, οἷα εἰκὸς, ἡσθεὶς, καὶ νομίσας οὐκ ἄνευ θείας ἐπιφροσύνης περὶ τὸ τοιοῦτον ἔργον ἐσπουδακέναι τὸν βασιλέα, σκεψάμενος τοὺς παρ' αὐτῷ δοκιμωτάτους Ἑβραίων, οἳ πρὸς τῇ πατρίῳ καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐπεπαίδευντο παιδείαν, καὶ ἐξ ἑκάστης τῶν δώδεκα φυλῶν ἓξ ἄνδρας ἐπιλεξάμενος, ἄσμενος ἀποστέλλει· οἱ δὲ ἐν διαφόροις οἰκίσκοις κατὰ δύο, ὥς φησιν ὁ ἰουδαῖος Φίλων, ἢ καὶ καθ' ἕνα, ὡς ὁ θεῖος Ἰουστῖνος ἀποφαίνεται, διαιρεθέντες, ἐν Φάρῳ τῇ Ἀλεξανδρείας νήσῳ πᾶσαν τὴν θείαν γραφὴν, καὶ αὐτοὺς τοὺς ψαλμοὺς ἡρμήνευσαν, καὶ πάντες ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ συνεφώνησαν, οὐδὲν ἀλλήλων παραλλάξαντες οὔτε κατὰ τὴν ἔννοιαν, οὔτε κατὰ τὴν λέξιν, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ ὀνόματα καὶ ῥήματα, ὥσπερ ὑποβολέως ἑκάστῳ ἀοράτως ἐνηχοῦντος τοῖς δηλουμένοις ἐναρμοσάμενοι πράγμασιν· ὥστε θαυμάσαι τὸν Πτολεμαῖον· γέγονε δὲ ἡ τῶν ἑβδομήκοντα δύο τούτων ἔκδοσις πρὸ τριακοσίων καὶ ἑνὸς ἐνιαυτοῦ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀδριανοῦ τοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος, Ἀκύλας ὁ σινωπεὺς, ἐξ ἑλληνισμοῦ εἰς χριστιανισμὸν μεταθέμενος, εἶτα πάλιν εἰς ἰουδαϊσμὸν ἀποκλίνας, κεχαρισμένην ἰουδαίοις ἑρμηνείαν ἐξέθετο. Μετὰ δὲ τούτων ἐπὶ Σεβήρου, ὁ ἐκ Σαμαρείας Σύμμαχος τῷ αἱρετικῷ Μαρκίωνι ὁμιλήσας, καί τι μηνίσας τοῖς Σαμαρείταις, διὰ τοῦτο τὰ τῶν ἰουδαίων ἀνθελόμενος, χαρίζεται αὐτοῖς τὴν διεφθαρμένην ἐπὶ τῇ ἐκδόσει διάνοιαν. Μεθ' οὓς ἐπὶ Κομόδου τοῦ βασιλέως, Θεοδοτίων ὁ ἐξ Ἐφέσου τὰς ἱερὰς βίβλους κακῶς καὶ διαστρόφως ἐξέδοτο. Καὶ πέμπτη δὲ καὶ ἕκτη εὑρέθη ἔκδοσις, ἡ μὲν ἐπὶ Καρακάλλου τοῦ Ῥωμαίων ἡγεμονεύσαντος, ἡ δὲ ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Μαμμαίας· ἀπάτορες μὲν ἀμφότεραι καὶ ἀνώνυμοι· πλὴν οὐδετέρα ἀσφαλής. Ἐπὶ δὲ Διοκλητιανοῦ

καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων, ὁ ἱερόμαρτυς Λουκιανός, ἀνὴρ οὐχ ἧττον τὰ ἰουδαίων ἀκριβωσάμενος ἢ τὰ ἑλλήνων, τὰς ἐκείνων βίβλους εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον μετατίθησιν, ἄριστά τε καὶ ἀσφαλέστατα· ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν τοιαύτην ἔκδοσιν σεβαζόμενοι, τῇ τῶν ἑβδομήκοντα δύο προσκείμεθα μάλιστα, ὅτι διῃρημένως τὴν τῆς διαλέκτου μεταβολὴν ποιησάμενοι, μίαν ἐν ἑκάστοις ἔννοιαν καὶ λέξιν ἀποδεδώκασιν.

Οὗτοι καὶ τοὺς ψαλμοὺς μεταθέμενοι, τὸν πρῶτον καὶ τὸν δεύτερον ἀνεπιγράφους ἐξέθεντο· τῷ Ἐσδρᾳ πάντας ἀκολουθήσαντες· Ἔσδρας γὰρ ἰουδαῖος φιλομαθὴς καὶ σπουδαῖος πρὸ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἐνιαυτῶν τῆς τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἐκδόσεως, πολλά τε ἄλλα τῶν προφητικῶν βιβλίων διαῤῥυέντα, τὸ μὲν διὰ τὴν ῥαθυμίαν τῶν ἰουδαίων, τὸ δὲ διὰ τὰς συχνὰς αἰχμαλωσίας, πάλιν συνήγαγε· καὶ μέν τοι καὶ ψαλμοὺς τρισχιλίους, οἷς καὶ ἐπιγράμματα τέθεικεν ἃ νῦν ἔχουσιν· ἀλλ' ὕστερον Ἐζεκίας ὁ θεοσεβὴς βασιλεὺς τοὺς ἑκατὸν μόνους καὶ πεντήκοντα ψαλμοὺς ἐκλεξάμενος, τοὺς ἄλλους ἠθέτησε· τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὰ τοῦ Σολομῶντος συγγράμματα πεποίηκε, τρία μονα ἐγκρίνας, τὰς παροιμίας, τὸν ἐκκλησιαστὴν, καὶ τὸ ᾆσμα· τὰ δ' ἄλλα πάντα ἀποδοκιμάσας ὅσα περιττὸς τὴν σοφίαν γενόμενος ὁ Σολομὼν περὶ οὐρανοῦ καὶ στοιχείων καὶ φυτῶν καὶ τῆς ἑκάστου δυνάμεως συνεγράψατο· τοῦτο δὲ κατὰ γνώμην εὐσεβῆ ὁ Ἐζεκίας ἐποίησε, βουλόμενος πάντας ἀνθρώπους εἰς θεὸν μόνον καταφεύγειν, καὶ παρ' αὐτοῦ ζητεῖν παντὸς πάθους καὶ νοσήματος θεραπείαν, ἀλλὰ μὴ ξύλοις καὶ λίθοις ἑαυτοὺς ἀνατιθέναι, κἀντεῦθεν καταφρονεῖν τῆς τοῦ θεοῦ τιμῆς· καὶ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα.

Χρυσοστόμου.

Δύο δὲ αἰτίας τῆς τῶν γραφῶν ἀσαφείας εἰπεῖν ἔχομεν· μίαν μὲν ὅτι ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος διαλέκτου εἰς τὴν ἑλληνίδα μετέθησαν· ὅταν δὲ γλῶττα εἰς ἑτέραν ἑρμηνευθῇ. πολλὴν ἔχει τὴν δυσκολίαν· καὶ ἴσασιν ὅσοι πολλῶν γλωσσῶν εἰσὶν ἔμπειροι· δευτέραν δὲ ὅτι πολλὰ προλέγουσιν ἰουδαίοις αἱ προφητεῖαι κακά· καὶ ὡς αὐτοὶ μὲν ἐκβληθήσονται, ἡμεῖς δὲ εἰσδεχθησόμεθα· ἵν' οὖν μὴ σαφῶς ἀκούσαντες παρὰ τὴν ἀρχὴν διαχειρίσωνται τοὺς λέγοντας ταῦτα προφήτας, καὶ τὰ βιβλία ἀφανίσωσι, διὰ τοῦτο τῇ δυσκολίᾳ τῆς ἑρμηνείας τὰς προῤῥήσεις ἀπέ-[illegible].

Ἀθανασίου.

Τρίτον προέκειτο ζητῆσαι τί τὸ ψαλτήριον καὶ τὰ [illegible]: ἔστι τοίνυν τὸ ψαλτήριον ὄργανον μουσικὸν δεκάχορδον. ἐκ τῶν ἄνωθεν μερῶν τῆς κατασκευῆς ἀποτελοῦν τὸν ἦχον, ἐναρμονίως τοὺς φθόγγους πρὸς τὴν ἐκ τῆς φωνῆς μελῳδίαν ἀποδιδόν· παρὰ μὲν Ἑβραίοις ναῦλα λεγόμενον. παρ' ἕλλησι δὲ κιθάρα ὀνομαζόμενον· κατεσκεύαστο γὰρ αὐτοῖς ὀρθὸν ξύλον καὶ ἀπαρέγκλιτον· χορδαὶ δὲ ἐν τούτῳ δέκα ἐτείνοντο· ἑκάστη δὲ τῶν χορδῶν εἰς τὸ ἀκροτελεύτιον τοῦ ψαλτηρίου διῃρημένως ἐναπεσφίγγετο· αἱ δὲ ἀρχαὶ τῶν χορδῶν καθίεντο ἄνωθεν· δέκα γὰρ κόλλαβοι εἶτ' οὖν πασσαλίσκοι περὶ τὸν πῆχυν τοῦ ψαλτηρίου στρεφόμενοι, ἔτεινον τε τὴν χορδὴν καὶ ἐχάλων πρός τε τὸν ῥυθμὸν τῆς ἁρμονίας, καὶ πρὸς τὸ τοῦ ψαλτῳδοῦ βούλημα.

Βασιλείου.

Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅ φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ὅτι τὸ ψαλτήριον ἄνωθεν ἔχει τῶν φθόγγων τὰς ἀφορμάς· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων ἅπαξ ὁ μουσικὸς ἐναρμοσάμενος τὰς χορδὰς, ἀπραγμόνως χρῆται τῷ κρούματι· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἁρμονίαν ἡ μὲν δεξιὰ χεὶρ τὸ πλῆκτρον μεταχειρίζεται, ἡ δὲ λαιὰ ἄνωθεν ἐπαφομένη τῶν χορδῶν κατὰ διαστάσεις· καὶ πυκνὰ τοὺς δακτύλους μετατιθεῖσα. βαρὺν ἢ ὀξὺν τὸν φθόγγον ἐργάζεται· πολλῶν δὲ ὄντων ὀργάνων μουσικῶν, τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν πρὸς τὸ λεγόμενον ψαλτήριον ἥρμοσεν ὁ προφήτης, ἐμοὶ δοκεῖν, τὴν ἄνωθεν ἐνηχοῦσαν αὐτῷ χάριν παρὰ τοῦ πνεύματος ἐνδεικνύμενος· διότι τοῦτο μόνον τῶν μουσικων ὀργάνων, τὴν αἰτίαν τῶν φθόγγων ἐκ τῶν ἄνωθεν ἔχει, ὡς εἴρηται· τῇ κιθάρᾳ μὲν γὰρ καὶ τῇ λύρᾳ κάτωθεν ὁ χαλκὸς ὑπηχεῖ πρὸς τὸ πλῆκτρον· τὸ ψαλτήριον δὲ τοῦτο, τῶν ἁρμονικῶν ῥυθμῶν ἄνωθεν ἔχει τὰς ἀφορμὰς, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶμεν, καὶ μὴ τῇ ἡδονῇ τοῦ μέλους ἐπὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη καταφερώμεθα· κἀκεῖνο δὲ οἶμαι τὸν προφητικὸν λόγον βαθέως ἡμῖν καὶ σοφῶς διὰ τῆς τοῦ ὀργάνου κατασκευῆς ἐνδεδεῖχθαι, ὅτι οἱ ἐμμελεῖς καὶ εὐάρμοστοι τὰς ψυχὰς, ῥᾳδίαν ἔχουσι τὴν εἰς τὰ ἄνω πορείαν· τὸ δὲ ψαλτήριον δεκάχορδον ὂν, αἰνιγματωδῶς παρεδήλου τὸ σῶμα, ἅτε πέντε αἰσθήσεις ἔχον, καὶ πέντε ψυχῆς ἐνεργείας, δι' ἑκάστης αἰσθήσεως γινομένης ἐνεργείας ἑκάστης· ὅταν γὰρ ἕκαστον αἰσθητήριον ἑκάστῃ δυνάμει τῆς ψυχῆς προσαρμόσωμεν, καὶ πρὸς τὸ ἱερὸν μέλος ἑαυτοὺς διοργανώσωμεν, δεκάχορδον γινόμεθα ψαλτήριον τῷ θεῷ, ἡμῖν μὲν μουσουργούμενον, καλῷ δὲ τεχνίτῃ τῷ πνεύματι ἀνακρουόμενον· ἀλλὰ τοιοῦτον μὲν τὸ ψαλτήριον.

Γρηγορίου Νύσσης.

Ψαλμὸς δέ ἐστι λόγος μουσικὸς καὶ ὕμνος τῷ θεῷ προσαγόμενος, ἀπὸ τοῦ ψαλτηρίου ὀργάνου βληθείς· διὸ αἱ ἄλλαι γραφαὶ ἐπεὶ μὴ πρὸς αὐλὸν ἐψάλλοντο, τῆς τοῦ ψαλμοῦ ἐστέρηνται κλήσεως· χρὴ δὲ μηδὲ τὸ διάψαλμα παραδραμεῖν ἀθεώρητον· τισὶ μὲν μεταβολὴν τοῦ νοήματος ἢ πράγματος ἢ προσώπου σημαίνειν ἐνομίσθη τὸ διάψαλμα· τισὶ δὲ μέλους ἐναλλαγὴν, ποτὲ μὲν βαρύτερον ἀπηχουμένου, ποτὲ δὲ ὀξύτερον· ἕτεροι δὲ φασὶν, ὅτι συντιθεὶς ὁ Δαβὶδ ἕκαστον τῶν ψαλμῶν παρεδίδου ἑνὶ χορῷ, καὶ ἔψαλλεν αὐτὸν ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ· εἰ δήπου ἔδοξεν αὐτῷ κατὰ μέσον τοῦ ψαλμοῦ, τότε καὶ ἡ διαδοχὴ τοῦ ῥυθμοῦ ἐκαλεῖτο διάψαλμα· ἡμεῖς δὲ τάς τε τῶν πατέρων ὑπολήψεις οὐκ ἀποβαλλομεν, ἐννοῆσαι δέ τι καὶ παρ' ἑαυτῶν πρὸς τὴν τοῦ ῥητοῦ σημασίαν οὐκ ἀποκνήσομεν· τοιαύτην οὖν τινα τοῦ διαψάλματος κατελάβομεν τὴν διάνοιαν, ὅτι προϊούσης κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ψαλμῳδίας, ἐάν τις ἐγένετο μεταξὺ προφητεύοντος τοῦ Δαβὶδ ἑτέρα τοῦ ἁγίου πνεύματος θεία ἔλλαμψις, καὶ προσθήκη τοῦ κατὰ τὴν γνῶσιν χαρίσματος, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεχομένων τὴν προφητειαν, ἐπέχων τὴν φωνὴν, καιρὸν ἐ[illegible]δου τῇ διανοίᾳ δέξασθαι τῶν νοημάτων τὴν γνῶσι[illegible] γινομένων ἐν αὐτῷ παρὰ τῆς θείας ἐλλάμψεως· κ[illegible] πολλάκις τινὲς μετ' ἀλλήλων διαλεγόμενοι, εἴ τ[illegible] ἤχησις ταῖς ἀκοαῖς προσβάλοι, παυσάμενοι τοῦ λόγου πρὸς τὸν ἦχον τῇ διανοίᾳ συντείνονται, σχολὴν παρέχοντες δι' ἡσυχίας τῇ ἀκοῇ, τοῦ γνῶναι τοῦ ἤχου τὴν δύναμιν· εἶτα παυσαμένης τῆς προσηχούσης φωνῆς πάλιν ἀλλήλοις διαλέγονται, οὕτω καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ προφητεύων

τῷ πνεύματι, ἅπερ τε φθάσας ἔμαθε, διεξῄει τῇ μελῳδίᾳ· καὶ εἴ τι μεταξὺ λέγων ἐπεδιδάσκετο, ὑπέχων τὴν τῆς ψυχῆς ἀκοὴν τῷ πνευματικῶς ἐνηχοῦντι, καὶ κατασιγάζων τὸ μέλος ὧν αὖ πλήρης ἐγίνετο, ταῦτα πάλιν διεξῄει.

Ἔστιν οὖν τὸ διάψαλμα μεταξὺ τῆς ψαλμῳδίας γινομένη κατὰ τὸ ἀθρόον ὑπηρέμησις πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ θεόθεν ἐπεισκρινομένου νοήματος· ἢ διάψαλμά ἐστι διδασκαλία τοῦ πνεύματος τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόῤῥητον ἐγγινομένη τῆς περὶ τὸ νόημα τοῦτο προσοχῆς, τὸ συνεχὲς τῆς μελῳδίας περικοπτούσης· ἵνα δὲ μὴ νομίσωσιν οἱ πολλοὶ, ὅτι ἡ σιωπὴ σημεῖόν ἐστι τοῦ ἐπιλελοιπέναι τὸν προφητεύοντα τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος δύναμιν, τούτου χάριν τινὲς τῶν ἑρμηνέων ἀντὶ τοῦ διαψάλματος, τὸ ἀεὶ τοῖς διαλείμμασι τούτοις ἐγγράφουσιν· ὡς ἂν διὰ τούτου μάθωμεν, ὅτι ἡ μὲν τοῦ ἁγίου πνεύματος χάρις πάντοτε ἦν· ὁ δὲ ἑρμηνεύων τὰ ἐγγινόμενα θεόθεν τῇ ψυχῇ νοήματα λόγος οὐ πάντοτε ἦν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξεφώνει τῆς διανοίας, τὸ δὲ ὑπεδέχετο· ἐν ᾧ μὲν γὰρ ἐξηγόρευε τὰ ἐντυπωθέντα τῇ διανοίᾳ νοήματα, προῄει δι' ἀκολούθου ἡ ψαλμῳδία· εἰ δέ τι τῶν θειοτέρων τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀκοὴν περιήχησεν, ὅλος τῆς ἀκροάσεως ἦν κατασιγάζων τὸ μέλος· ἀεὶ τοίνυν τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ παρὰ τὸν τῆς σιωπῆς καιρὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντος, ὁ λόγος ἐν διαλείμμασιν ἦν· τὸ δὲ διάλειμμα παρὰ τῶν ἑρμηνέων ὠνομάσθη διάψαλμα· ὅτι δὲ θειοτέρας ἐπιπνοίας ἐπίτασις ἐστὶ τὸ διάψαλμα, ἐντεῦθεν ἄν τις κατίδοι· ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ τρίτου ψαλμοῦ τὰς οἰκείας συμφορὰς ἀπολοφύρεται, καὶ διαπορούμενος λέγει· κύριε τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με, περὶ τὰ μέσα δή που τοῦ ψαλμοῦ, ἔνθα καὶ τὸ διάψαλμα κεῖται, θάῤῥους ἀναπλησθεὶς, πέποιθεν καὶ παῤῥησιάζεται τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ὥσπερ ὁρῶν· καὶ βοᾷ, ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι κύριος ἀντιλήψεταί μου· καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Τοῦ αὐτοῦ.

Τὸ δὲ ἀλληλούϊα, αἶνος θεοῦ ἑρμηνεύεται· ἐστὶ γὰρ τὸ μὲν ἀλληλοὺ, αἶνος (αἰνεῖτε·) τὸ δὲ ἰὰ, θεός· διὸ καὶ ἀντὶ τοῦ αἰνεῖτε τὸν κύριον ὅτι ἀγαθὸν ψαλμὸς, ἀλληλούϊα ὅτι ἀγαθὸν ψαλμὸς ὁ Σύμμαχος τέθεικε.

Βασιλείου.

Ψαλμὸς δὲ καὶ ᾠδὴ διαφέρει, ὅτι ὁ μὲν ψαλμὸς, λόγος ἐστὶ μουσικὸς ὅταν εὐρύθμως κατὰ τοὺς ἁρμονικοὺς λόγους πρὸς τὸ ὄργανον κρούσηται· ἡ δὲ ᾠδὴ φωνή ἐστιν ἐμμελὴς ἀποδιδομένη ἐναρμονίως, χωρὶς τῆς συνηχήσεως τοῦ ὀργάνου· ὥστε ἐπειδὴ ψαλτήριον τροπικῶς εἰς ὕμνους τοῦ θεοῦ ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν ἐστὶ κατασκευὴ, νοηθεῖεν ἂν καὶ ψαλμὸς αἱ διὰ τοῦ σώματος πράξεις, αἱ εἰς δόξαν θεοῦ ἀποδιδόμεναι. ὅταν ὑπὸ τοῦ λόγου ἡρμοσμένοι μηδὲν ἐκμελὲς ἀποτελῶμεν ἐν τοῖς κινήμασιν. Ὠιδὴ δὲ ὅσα θεωρίας ἔχεται ψιλῆς καὶ θεολογίας· καὶ οὕτω μὲν ὁ μέγας Βασίλειος.

Γρηγορίου Νύσσης.

Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γρηγόριος ψαλμὸν μὲν νοεῖ τὸν ἡμέτερον βίον, μὴ τοῖς γηΐνοις φθόγγοις τουτέστι νοήμασι περιηχούμενον, ἀλλὰ καθαρὸν καὶ ἐξάκουστον ἐκ τῶν ἄνωθεν καὶ οὐρανίων τὸν φθόγγον ἀπεργαζόμενον· ᾠδὴν δὲ τὴν περὶ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνην· καὶ φησὶν ὅτι ὥσπερ ἐκ τῶν μουσικῶν ὀργάνων μόνος ὁ ἦχος τῆς μελῳδίας προσπίπτει ταῖς ἀκοαῖς, αὐτὰ δὲ τὰ μελῳδούμενα ῥήματα οὐ διαρθροῦνται τοῖς φθόγγοις, ἐν δὲ τῇ ᾠδῇ τὸ συναμφότερον γίνεται· καὶ ὁ τοῦ μέλους ῥυθμὸς, καὶ τῶν ῥημάτων ἡ δύναμις συνδιεξαγομένη μετὰ τοῦ μέλους· ἣν ἀγνοεῖσθαι ἀνάγκη ὅταν διὰ μόνων τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἡ μελῳδία γίνηται· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν τὴν ἀρετὴν μετιόντων συμβαίνει· οἱ μὲν γὰρ τῇ θεωρητικῇ καὶ ἐποπτικῇ τῶν ὄντων φιλοσοφίᾳ τὸν νοῦν προσανέχοντες, τῇ ἀπεικαζομένῃ πρὸς τὸν ψαλμὸν, ἄδηλον τοῖς πολλοῖς τὴν ἀρετὴν κατορθοῦσιν ἐν τῷ ἰδίῳ συνειδότι τὸ ἀγαθὸν κατακλείοντες· οἷς δὲ καὶ τὸ ἦθος τοῦ βίου συγκατορθοῦται, οὗτοι τῇ περὶ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνῃ, καθάπερ τινὶ λόγῳ καὶ ᾠδῇ ἐμμελεῖ, τὴν τῆς ζωῆς ἑαυτῶν εὐρυθμίαν διασημαίνουσι· σημαίνεται οὖν διὰ μὲν τοῦ ψαλμοῦ τὸ κατὰ διάνοιαν ἀγαθόν· διὰ δὲ τῆς ᾠδῆς τὸ ἦθος καὶ ἡ περὶ τὸ [illegible] εὐσχημοσύνη ἐρ[illegible].

Ἐπεὶ δὲ μεμαθήκαμεν τί ἐστι ψαλμὸς ὅτι ἡ δι' ὀργάνου [illegible] μετὰ τοῦ στόματος γινομένη τοῦ μέλους μετὰ τῶν ῥημάτων ἐκφώνησις, ῥητέον λοιπὸν καὶ τί ὕμνος, ὅτι ἡ ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ θεῷ εὐφημία· αἶνος δὲ, ἤτοι αἴνεσις, τῶν θείων θαυμάτων ἔπαινος· προσευχὴ δὲ, ἱκετηρία περί τινος τῶν συμφερόντων προσαγομένη θεῷ· ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν καὶ αὖθις εἰρήσεται.

Χρυσοστόμου.

Τὸ μέν τοι τέταρτον κεφάλαιον ἐξετάζοντες εἰ πάντες εἰσὶ τοῦ Δαβὶδ οἱ ψαλμοὶ, φαμὲν ὅτι τρισχίλιοι ψαλτῳδοὶ ἀπὸ τοῦ λευϊτικοῦ καὶ ἱερατικοῦ γένους εἰς τρεῖς διῃρημένοι χορούς, τὸν τοῦ Δαβὶδ ψαλμὸν ἔψαλλον· ἐξῆρχε δὲ τοῦ μὲν πρώτου χοροῦ Ἰδιθοὺμ ὁ χοροδιδάσκαλος· τοῦ δὲ δευτέρου Αἰθάμ· καὶ τοῦ τρίτου Ἀσαφάτ· κεκμηκότας δὲ τούτους, οἱ υἱοὶ Κορὲ διεδέχοντο· ὅθεν καὶ πολλοὺς ὁ Δαβὶδ ψαλμοὺς ἐπὶ τῷ τούτων ὀνόματι ἔψαλλε· καί τινες ἐντεῦθεν κακῶς ὑπέλαβον, ὅτι αὐτῶν εἰσὶν οἱ ψαλμοὶ, διὰ τὸ καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἔν τισιν ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν εὑρίσκεσθαι· εἰσὶ δὲ πάντες οἱ ψαλμοὶ, ὡς τοῖς ἀκριβοῦσι δοκεῖ καὶ τῇ ἀληθείᾳ, τοῦ Δαβίδ.

Βασιλείου.

Μετ' ᾠδῆς δὲ αὕτη ἡ προφητεία λέγεται, ἵνα ἕκαστος καὶ τέρπῃ τὴν ψυχὴν ᾄδων, καὶ ὑποκλέπτῃ τὸν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως πόνον· ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὁ θεὸς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ῥᾳθυμοτέρους ὄντας καὶ πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἀνάγνωσιν δυσχερῶς ἔχοντας, καὶ τὸν ἐκεῖθεν οὐχ ἡδέως ὑπομένοντας κάματον, ποθεινότερον τὸν πόνον ποιῆσαι βουλόμενος καὶ τοῦ καμάτου ὑποτεμέσθαι τὴν αἴσθησιν, τὴν τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ἐκίνησε γλῶσσαν μελῳδίαν ἀναμίξαι τῇ προφητείᾳ, ἵνα τῷ ῥυθμῷ τοῦ μέλους ψυχαγωγούμενοι, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τοὺς ἱεροὺς αὐτῷ ἀναπέμπωμεν ὕμνους· οὕτω γὰρ ἡ φύσις ἡμῶν πρὸς τὰ ᾄσματα καὶ τὰ μέλη οἰκείως ἔχει, ὡς καὶ τὰ ὑπομάζια κλαυμυριζόμενα οὕτω κατακοιμίζεσθαι· καὶ γυναῖκες δὲ ἱστουργοῦσαι, καὶ ὁδοιπόροι καὶ ναῦται, τῷ ᾄσματι τὸν ἐκ τῶν ἔργων πόνον παραμυθοῦνται· ὡς τῆς ψυχῆς, εἰ μέλους ἀκούσειε καὶ ᾠδῆς, ῥᾷον ἅπαντα ἐνεγκεῖν δυναμένης τὰ ὀχληρὰ καὶ ἐπίπονα· ἐπεὶ οὖν ἡ ψυχὴ ἡμῶν οἰκείως ἔχει πρὸς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς τέρψεως, ἵνα μὴ πορνικὰ ᾄσματα οἱ δαίμονες εἰσάγοντες ἅπαντα ἀνατρέπωσι, τοὺς ψαλμοὺς αὐτοῖς ἐπετείχισεν ὁ θεὸς, ὥστε ὁμοῦ τὸ

πρᾶγμα καὶ ἡδονὴν καὶ ὠφέλειαν εἶναι, τοῦ ἁγίου πνεύματος τῇ τοιαῦτα ψαλλούσῃ ψυχῇ ταχέως ἐφιπταμένου.

Βασιλείου.

Ὡς γὰρ εἴρηται, ἐπειδὴ εἶδε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τὸ [illegible]ὴν ἐπιῤῥεπὲς τοῦ ὀρθοῦ βίου καταμελοῦντας ἡμᾶς, [illegible] μελῳδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα [illegible] προσηνεῖ καὶ λείῳ τῆς ἀκοῆς, τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον λανθάνοντας ὑποδεξώμεθα· καὶ καθάπερ οἱ σοφοὶ τῶν ἰατρῶν τὰ αὐστηρότερα καὶ πικρὰ τῶν ἀλεξητηρίων φάρμακα πίνειν διδόντες τοῖς ἀῤῥωστοῦσι καὶ κακοσίτοις, [illegible]ι τῇ τοῦ μέλιτος ἡδονῇ παραρτύοντ[illegible] πολιτείαν σκληρὰν οὖσαν, γλυκεῖαν ἡ μελῳδία ἐποίησε· διὰ τοῦτο τὰ ἐναρμόνια ταῦτα μέλη τῶν ψαλμῶν ἐπινενόηται, ἵνα οἱ παῖδες τὴν ἡλι[illegible] μελῳ[illegible]νται· ὢ τῆς σοφῆς [illegible] τοῦ διδασκάλου, [illegible]μοῦ τε καὶ ᾄδειν ἡμᾶς καὶ [illegible]άνειν μηχανωμένου· ὅθεν καὶ μᾶλλον ἐντυποῦται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα· βίαιον γὰρ μάθημα, οὐ πέφυκε παραμένειν· τὸ δὲ μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος εἰσδυόμενον, μονιμώτερόν πως ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν [illegible] ἡ μὲν οὖν πρόχειρος αἰτία, καθ' ἣν ἐν ἡδονῇ τὴν ἐν τοῖς ψαλμοῖς μελέτην ποιούμεθα, αὕτη ἐστὶ, τὸ μελῳδεῖν φημὶ τὰ ῥήματα.

Γρηγορίου Νύσσης.

Ἔοικε δὲ ἡ διὰ τῆς μελῳδίας φιλοσοφία καὶ μεῖζόν τι ἢ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν διάνοιαν ὑποσημαίνειν· τί οὖν ἐστιν ὅ φημι; ἤκουσά τινος τῶν σοφῶν τὸν περὶ τῆς φύσεως ἡμῶν διεξιόντος λόγον, ὅτι μικρός τις ἐστὶ κόσμος ὁ ἄνθρωπος, πάντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ μεγάλου κόσμου· ἡ δὲ τοῦ παντὸς διακόσμησις, ἁρμονία τίς ἐστι μουσικὴ πολυειδῶς καὶ ποικίλως κατά τινα τάξιν καὶ ῥυθμὸν πρὸς ἑαυτὴν ἡρμοσμένη· ταύτης δὲ τῆς θεσπεσίας ὑμνῳδίας δοκεῖ μοι καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ ἐν ἀκροάσει γενόμενος εἰπεῖν ἔν τινι τῶν ψαλμῶν, ὅτι αἰνοῦσι τὸν θεὸν αἵ τε ἄλλαι δυνάμεις αἱ κατ' οὐρανὸν πᾶσαι, καὶ τὸ ἄστρων φ[illegible] οὐρανοί, καὶ τὸ ὑπερουράνιον ὕδωρ· εἰ οὖν ὁ διάκοσμος ὅλος μουσική τις ἁρμονία ἐστὶν, μικρὸς δὲ κόσμος ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἐν τῷ παντὶ θεωρουμένη μουσικὴ καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει φανήσεται.

[illegible] δὲ τοῦτο καὶ ἡ ὀργανικὴ τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευὴ πρὸς ἐργασίαν μουσικῆς φιλοτεχνηθεῖσα παρὰ τῆς φύσεως· ὁρᾷς τὸν τῆς ἀρτηρίας αὐλὸν, τὴν τῆς ὑπερ[illegible]ας μαγάδα, τὴν διὰ γλώττης καὶ παρειῶν καὶ στόματος, ὡς διὰ χορδῶν καὶ πλήκτρου κιθαρῳδίαν· ἐπεὶ οὖν τὸ κατὰ φύσιν φίλον τῇ φύσει, ἀπεδείχθη δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν οὖσα ἡ μουσικὴ, τούτου χάριν ὁ μέγας Δαβὶδ τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν φιλοσοφίᾳ τὴν μελῳδίαν κατέμιξεν, οἷόν τινα μέλιτος ἡδονὴν, τῶν ὑψηλῶν καταχέας δογμάτων· κἀμοὶ δοκεῖ συμβουλεύειν δι' αἰνιγμάτων, ὅτι οὐ δεῖ ἄμουσόν τε καὶ ἔκτροπον καὶ παρηχημένον τῶν ἐν ἀρετῇ ζώντων εἶναι τὸ ἦθος, ἀλλ' ἐμμελὲς καὶ εὔρυθμον, καὶ μὴ πέρα τοῦ μέτρου ὑπερτεινόμενον· ῥήγνυται γὰρ πάντως τῇ ὑπερτάσει τῆς χορδῆς τὸ εὐάρμοστον, μήτε πρὸς τὸ ἐναντίον ἐν ἀμετρίᾳ τῆς ἡδονῆς ὑποχαλώμενον· κωφὴ γὰρ καὶ ἄναυδος γίνεται ἡ ψυχὴ, τοῖς τῆς ἡδονῆς ἐγχαυνωθεῖσα πάθεσι· δῆλον οὖν ἐκ τούτων ἐστὶν πρὸς ὅ τι βλέπει τῆς μελῳδίας τὸ αἴνιγμα, ὅτι τὴν τῶν παθημάτων συμβουλεύει συστολὴν ποιεῖσθαι, τῶν διαφόρως ἡμῖν ἐγγινομένων ἐκ τῶν βιωτικῶν περιστάσεων· ὅθεν καὶ τὰ κατορθώματα τῆς θείας ταύτης μουσικῆς προσμαρτυρεῖ τῷ Δαβὶδ ἡ ἱστορία, ὅτι παράφορόν ποτε καταλαβὼν τὸν Σαοὺλ καὶ ἐξεστηκότα τῆς διανοίας, οὕτως ἐξιάσατο κατεπᾴδων τοῦ πάθους, ὥστε αὐτῷ πάλιν πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ἐπανελθεῖν τὴν διάνοιαν.

Ἐπιφανίου.

Τὴν δὲ τῶν ψαλμῶν βίβλον, τοῦτο γὰρ ἐξετάσαι λείπεται, εἰς πέντε βιβλία Ἑβραῖοι διαιροῦσιν, ὥστε γενέσθαι καὶ αὐτὴν ἄλλην πεντάτευχον· ἀπὸ γὰρ τοῦ πρώτου ψαλμοῦ μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ, μίαν ἐλογίσαντο βίβλον· ἀπὸ δὲ τοῦ τεσσαρακοστοῦ μέχρι τοῦ οα΄, δευτέραν· ἀπὸ δὲ τοῦ οβ΄ ἕως τοῦ πή΄ τρίτην· ἀπὸ τοῦ πθ΄ ἕως τοῦ ρε΄ τετάρτην· ἐντεῦθεν ἕως τέλους, πέμπτην· ἕκαστον γὰρ ψαλμὸν ἐν τῷ τέλει ἔχοντα εὐλογητὸς κύριος γένοιτο, γένοιτο, τέλος εἶναι βιβλίου ἐδικαίωσαν, τῆς πέμπτης μόνης μερίδος ἀντὶ τοῦ εὐλογητὸς κύριος ἐχούσης τὸ, πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν κύριον· τίς δὲ ἡ ἐν τούτοις τεχνικὴ τάξις; τὸ μὲν πρῶτον τμῆμα, τῆς κακίας ἀφίστησι τὸν ἄνθρωπον· τὸ δὲ δεύτερον, ὑπερδιψῶντα τοῦτον εἰσάγει τοῦ βελτίονος κατὰ τὴν διψωδεστάτην ἔλαφον· τὸ δὲ τρίτον, ἐποπτικὸν αὐτὸν παρίστησι τῆς τῶν ὄντων φύσεως· ὡς ἀγαθὸς γάρ, φησιν, ὁ θεὸς τῷ Ἰσραήλ· ἐγὼ δὲ, φησι, κτηνώνης ἤμην, ὅτε ἐν τοῖς ἐπικαίροις τὸ ἀγαθὸν ὡριζόμην· νῦν δὲ μετὰ σοῦ εἰμὶ, ὅτε πρὸς τὰ δεξιὰ ὥρμησα· τὸ τέταρτον, οὐκέτι κοινὸν ἀφίησιν ἄνθρωπον εἶναι, ἀλλ' ἤδη τῷ θεῷ συνάπτει· ὁ γὰρ πθ΄ ψαλμὸς ἐπιγραφὴν ἔχει, προσευχὴ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ· τὸ δὲ πέμπτον ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ἄγει τῆς ἀναβάσεως, ἐν ᾗ πᾶσα συμπλήρωσις τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας ἐστί· πᾶσα γάρ, φησι, πνοὴ αἰνεσάτω τὸν κύριον· τοιοῦτον μὲν δὴ τὸ προσόψημα· καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν παραθεῖναι τὴν πανδαισίαν, ἣν ὁ θεῖος Δαβὶδ τοῖς καλοῖς δαιτυμόσιν ἡτοιμάσατο.

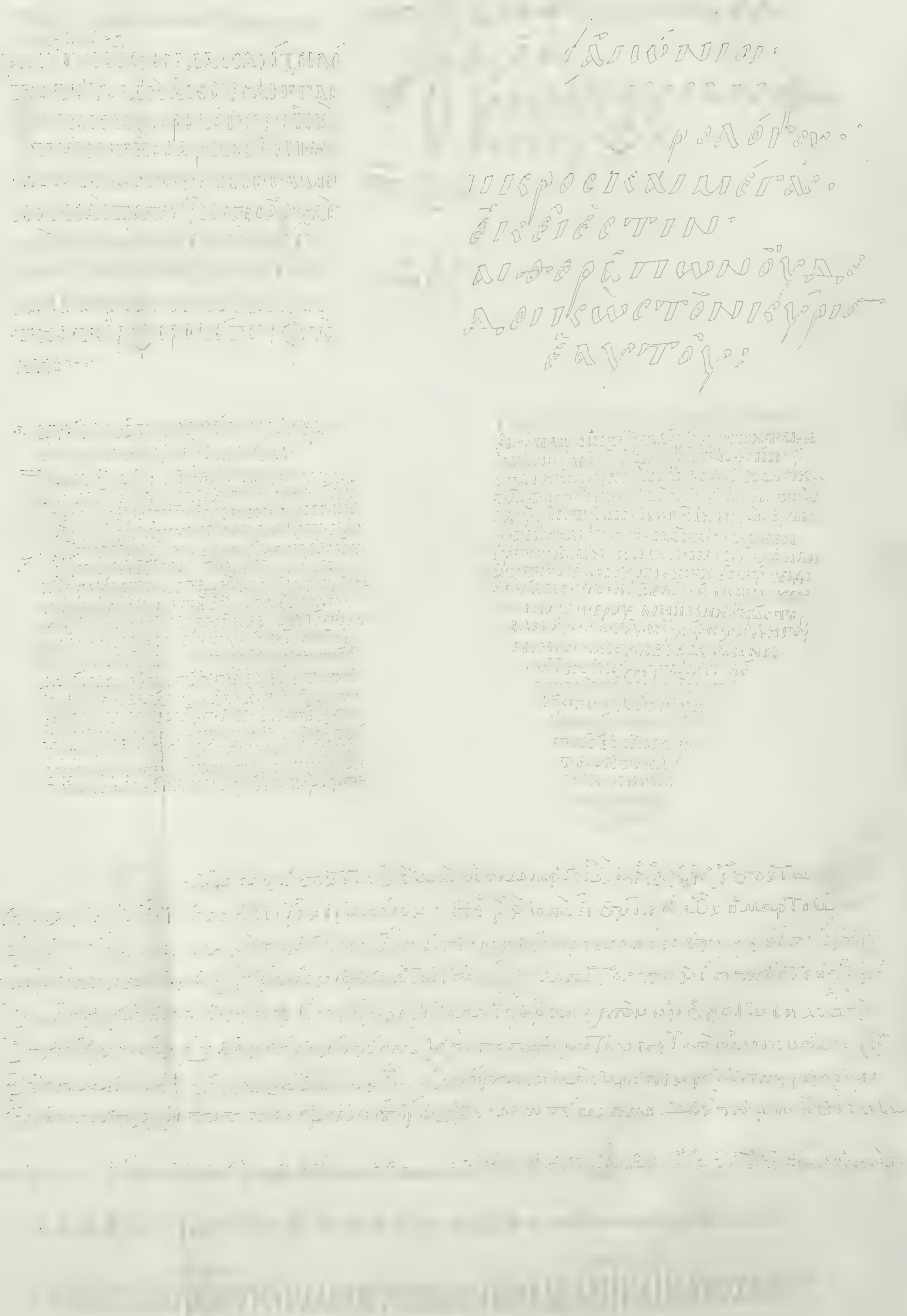
folio vetere
mbraneo ve-
nensi

cod. δώσον-
σι, quod et
libi vidi.

eliqua omnia
ex codicibus
vaticanis

. 3.

Cod. B. t. 3. b

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ἱεροὶ μὲν λόγοι, καὶ θείων ἄθροισις μαθημάτων, εὐκλεᾶ τοῖς εἰρηκόσιν περιποιοῦσι τὴν ὄνησιν· κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πολυτελῶν, πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς ἐστιν· χρῆναι δὲ οἶμαι πονεῖν καὶ μάλα προθύμως, ἔν γε δὴ τοῖς οὕτως ὀνησιφόροις ὄκνου τε εἶναι καὶ ῥαθυμίας κρείττονα τῶν ἀξιαγάστων ἐρῶντα πραγμάτων· οὐ γὰρ τοῖς εἰωθόσιν ἀναπίπτειν εἰς ῥαθυμίαν, ἁλώσιμα γένοιτ' ἂν τὰ ἐξαίρετα τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ τοῖς ἱδροῦν ἐθέλουσιν περὶ αὐτῶν· ἔνθέν τοι κἀγὼ παρατέθηγμαι καὶ νῦν ἐπί γε τὸ δεῖν ὀλίγα ἄττα κατὰ δύναμιν καὶ εἰς τὴν τῶν ψαλμῶν ἀφηγήσασθαι βίβλον· σφόδρα γὰρ αὐτῇ ἐν ἐκκλησίᾳ κυρίου ταῦτα ψάλλουσιν εἰς ὑπακοὴν τοῦ λαοῦ· δύνανται * δὲ οἱ περὶ τὸν Ἀσὰφ προφῆται δείκνυσθαι καὶ ἀρχηγοὶ καὶ διδάσκαλοι κατασταθέντες ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ εἰς τοὺς λαοὺς εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν κύριον καὶ ἐξομολογεῖσθαι αὐτῷ· καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἡμῖν εἴρηται· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν τῶν εὑρισκομένων, εἰ τύχοι, διαψάλματος, ἢ ὀβέλου, ἢ λημνίσκου, ἢ τινὸς ἑτέρου μνήμην (1) ἑκάστου ψαλμοῦ, τῇ τοῦ κυρίου χάριτι ὁδηγούμενος καὶ συμβιβαζόμενος τῇ ἐκείνου δυνάμει, λέξω καὶ πάλιν· καὶ περὶ αὐτῶν δὲ τῶν προλεχθέντων ἐν τοῖς ἑξῆς πλατύτερον τὸν λόγον διηγήσομαι τῇ τοῦ κυρίου χάριτι.

Ex folio vetere membraneo veronensi

* cod. ξύνονται, quod et alibi vidi.

ΨΑΛΜΟΣ α'.

Reliqua omnia ex codicibus vaticanis.

Καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῇ κατευοδωθήσεται. v. 3.

Cod. B. t. 3. b

Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ἦν οὐκ ἄτραχυ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὸ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν τῆς ἐκτόπου φιληδονίας, καὶ ὑπερφέρεσθαι κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν· ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ἡμῖν θεὸς ὢν ὁ κύριος, λεία καὶ ὁμαλὴ καὶ οὐδὲν ἔχουσα τὸ ἀνάντες ἢ τραχὺ γέγονεν ἡ εἰς ἀρετὴν ἡμᾶς ἀποφέρουσα τρίβος.

(1) Ita videbatur in folio veronensi, a quo nunc absum. Ceteroquin aliquot amanuensis veteris menda, quae tabula cusa exhibet, merito emendavi.

v. 5. Οὐκ ἀναστήσονται οἱ ἀσεβεῖς ἐν κρίσει.

Ἕπεται δέ τις αὐτοῖς ἔσθ' ὅτε καὶ οἰκτιρμὸς, ὡς μὴ ταῖς ἴσαις τοῖς ἀσεβέσιν κολάσεσι περιπεσεῖν. – Ἀναστήσονται δὲ καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἀλλ' οὐκ ἔσονται ἐν τῇ βουλῇ καὶ τῷ τάγματι τῶν δικαίων· εἰ γὰρ καὶ εἶεν τινὲς τῶν ἡμαρτηκότων ἐλέους * ἄξιοι, ἀλλ' οὐκ ἂν τοῖς τῶν ἁγίων ἐναριθμηθεῖεν χοροῖς· ἕτερος γὰρ ἐκείνων κλῆρος, καὶ ἀνεστηκότα τὰ αὐχήματα, περίοπτός τε ἡ χάρις, καὶ ἀτελεύτητος ἡ τρυφή· τετρυγήκασι γὰρ καρπὸν ἀνδραγαθημάτων, καὶ τῆς εἰς πᾶν ἀγαθὸν εὐανδρίας καταπλουτοῦσι τὰς ἀμοιβάς· (1) σὺ δὲ σημείωσαι ὅτι πρῶτος Δαβὶδ ἀνάστασιν καὶ κρίσιν καὶ ἐπαγγελίαν ζωῆς μελλούσης σαφῶς ἐδίδαξε, Μωσέως μηδὲν παραδεδωκότος.

ΨΑΛΜΟΣ β'.

v. 1. Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;

Καὶ ἐνταῦθα δὲ σαφέστερον τὰς τῶν ἰουδαίων ἀπονοίας, καὶ τὸ ἀχάλινον θράσος τὸ κατὰ Χριστοῦ, καὶ τὸ εἰκαῖον ἐν σκέμμασι, καὶ μειρακιῶδες ἐν λογισμοῖς, μονονουχὶ καταπιτᾶται λέγων, ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη; – Καὶ ἑτέρως δὲ μάτην ἐμελέτησαν τὰ τῶν προφητῶν βιβλία, τὸν ὑπ' αὐτῶν κηρυττόμενον σωτῆρα τοῦ γένους μὴ παραδεξάμενοι.

v. 6. Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ.

Ἀνενδεὴς δὲ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, ὅσα λέγεται λαμβάνειν, ἵνα ἡμεῖς μετάσχωμεν, εἴληφεν. (2) – Κεχειροτόνημαι, φησὶν, εἰς βασιλέα παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὥστε διαγγέλλειν τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐν Σιών· καὶ τοῦτο οἶμαι ἐστὶν ὅπερ ἔφη Χριστὸς, οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ· ἐπειδὴ γὰρ αὐτοῖς τῆς ἐπαγγελείας ὠφείλετο χάρις, αὐτοῖς καὶ πρώτοις τὸ τῆς εὐαγγελικῆς ἀφηγήσεως ἐχαρίζετο λόγον, καὶ τὴν διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν δικαίωσιν.

v. 7. Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

Οἶδεν οὖν ὁ Δαβὶδ τὸν Χριστὸν καὶ προαιώνιον ἔχοντα τὸν τῆς θεότητος θρόνον, διὰ τὴν ἐκ πατρὸς ἀπόρρητον γέννησιν· ὁ θρόνος σου γὰρ, φησιν, ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα· οἶδεν αὐτὸν καὶ βασιλείαν δεχό-

(1) Cod. B. addit: Χριστοῦ λέγοντος αὐτοῖς· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

(2) Nonnulla alia, quae heic sequebantur, habentur latius pag. 145.

μενον ἀνθρωπίνως ἐν χρόνῳ, διὰ τὸ τῆς οἰκονομίας νεώτερον· καὶ πάλιν τὴν προαιώνιον αὐτοῦ δηλοῖ γέννησιν εἰπών· υἱός μου εἶ σύ· ἦν γὰρ ἀεὶ υἱός· καὶ τὴν κατὰ σάρκα δὲ αὖθις δεικνύει ἐπενεγκών· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· τὸ γὰρ σήμερον, χρόνου ἐστίν· ἐχαρίσατο δὲ αὐτῷ ὁ θεὸς ὡς ἀνθρώπῳ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, τὸ τῆς υἱότητος δηλαδή.

Τὸ σήμερον [1], καιροῦ τοῦ ἐνεστηκότος, καθ' ὃν καὶ γέγονε σάρξ, ποιεῖται τὴν δήλωσιν, ὑπάρχων δὲ φύσει καὶ τῶν ὅλων κύριος· μεμαρτύρηκεν γὰρ Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, ἴδια λέγων αὐτοῦ τὸν κόσμον· ὡς εἰς δόξαν συνήθη τὴν τῆς βασιλείας καλούμενος, ἔφασκεν· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· ἠνέσχετο δὲ τῶν τοιούτων, ἵν' ὡς ἄνθρωπος υἱοποιηθείς, καί τοι κατὰ φύσιν ὑπάρχων υἱός, ὁδοποιήσῃ δι' αὐτοῦ τῇ ἀνθρώπου φύσει τῆς υἱοθεσίας τὴν μέθεξιν, καὶ καλέσῃ πρὸς βασιλείαν οὐρανῶν τοὺς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας τυραννουμένους· ὥσπερ γὰρ οἷά τινα κλῆρον, ἐκ πατρὸς εἰς ὅλον τὸ ἐξ αὐτοῦ διῆκον γένος τὰς ἐκ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως συμφορὰς ἐσχήκαμεν, ἀρᾷ καὶ θανάτῳ πεφορτισμένοι, οὕτω πάλιν εἰς ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος τὰ ἐν Χριστῷ διαδραμεῖται λαμπρά· δέχεται γὰρ ἡμῖν, οὐχ ἑαυτῷ δὲ πάντως ὁ μονογενής· πλήρης γάρ ἐστιν ὅτι καὶ φύσει θεός· δεῖται δὲ ὅλως οὐδενός· καταπλουτίζει δὲ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς ἄνωθεν ἀγαθοῖς τὴν σύμπασαν κτίσιν.

Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη. V. 8.

Ἑνὸς ἔθνους παροιστρήσαντος τοῦ ἐξ Ἰσραήλ, καὶ διὰ τοῦτο ἀποβληθέντος, πάντα τὰ ἔθνη δίδοται τῷ Χριστῷ πιστεύσαντα εἰς αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκή, καὶ ἐν αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι· καὶ ἀντὶ μιᾶς γῆς τῆς τῶν ἰουδαίων, τὰ τῆς οἰκουμένης πέρατα * ᾠκειώσατο.

Καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. V. 8.

Τέθειται γὰρ ὡς ἄνθρωπος κληρονόμος πάντων, ἵνα λοιπὸν ὡς ἴδιον ἀνασώσῃ κλῆρον τοὺς ἐπὶ γῆς διηρπασμένους ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων· οὗ δὴ πρὸς πέρας ἀχθέντος, ἔφη πρὸς τὸν πατέρα ὁ

(1) Nonus hic est codex vaticanus catenarum in psalmos, quem distinguimus littera I; grandis est et vetus, saeculi XI. aut XII, cum prolixis Patrum segmentis. Iam qui hoc fragmentum, Cyrillo alexandrino diserte in praedicto codice inscriptum, cum circumstantibus comparabit, varietatem facile cognoscet, qua usi sunt diversi eclogarii in eiusdem quandoque auctoris scriptis excerpendis.

υἱός· οὓς δέδωκάς μοι, ἐκ σοῦ ἦσαν, κἀμοὶ αὐτοὺς δέδωκας· εἰ δὲ τοῦ πατρὸς ἦσαν, καὶ τοῦ συμβασιλεύοντος αὐτῷ κατὰ φύσιν λόγου, εἰς τὸν ὑπάρχοντα αὐτοῦ πλοῦτον ἄνεισιν καὶ μετὰ σαρκός· τοιγαροῦν ἔφασκε· πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά· οὐκοῦν ἂν εἰ λέγοιτο λαβεῖν καὶ τεθεῖσθαι κληρονόμος, διὰ τὸ ἀνθρώπινον λέγεται· γέγονε γὰρ ἄνθρωπος ἵνα κηρύξῃ αἰχμαλώτοις ἄφεσιν τοῖς ἀποσκιρτήσασι τοῦ θεοῦ· ἀλλ᾽ ἔμεινεν οὐδὲν ἧττον θεὸς, καί τοι πτωχεύσας καθ᾽ ὃ γέγονεν ἄνθρωπος· διὸ καὶ πρὸς τοὺς ἑβραίους ἔφασκε Παῦλος· δι᾽ οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε. (1)

C. f. 4. b. Οὐκ ἐν χρείᾳ δόξης ἢ ἑτέρου τινὸς καθεστηκὼς ὁ υἱὸς, ὃς λόγος ἐστὶν, αἰτεῖν παρὰ τοῦ πατρὸς ἢ καὶ λαμβάνειν λέγεται· οἰκονομικῶς δὲ τοῦτο ποιεῖ· δέχεται μὲν γὰρ ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σχῆμα τῆς πρὸς ἡμᾶς ὁμοιώσεως· ἔστι δὲ πλήρης ὡς θεός. Καὶ μεθ᾽ ὀλίγα. Αἰτεῖ τοίνυν καὶ δέχεται παρὰ τοῦ πατρὸς δι᾽ ἡμᾶς, ἅπερ ἔχει μὲν φυσικῶς ὡς θεός· ἐπειδὴ σάρκα τοῦ δοξάζεσθαι χρήζουσαν ἀνέλαβεν, καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς, ἀλλ᾽ αὐτοῦ γέγονεν, εἰκότως ἰδιοποιεῖται τὰ εἰς αὐτὴν ἢ περὶ αὐτὴν γινόμενα· καὶ ὡς ἄνθρωπος μὴ ἔχων, δέχεται παρὰ τοῦ πατρὸς ἅπερ ἔχει φυσικῶς ὡς υἱὸς καὶ θεός.

v. 8. Καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς.

K. f. 27. b Τοῦτο (2) δείκνυσιν, ὅτι οὔτε ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὡς ἰουδαῖοι φασὶν, ἔχει λόγον· ποῖα γὰρ ἔλαβεν, ἢ ποίαν κατάσχεσιν περάτων γῆς; ἐπὶ δὲ τοῦ κυρίου τοῦ πάντα τὸν κόσμον ὑπαγομένου εἰς τὴν ἑαυτοῦ δεσποτείαν.

v. 9. Ὡς σκεύη κεραμέως συντρίψεις αὐτούς.

A. f. 14. Ἕως μὲν γὰρ ἐλπίδα εἶχον ἀναπλάσεως, πηλὸς ἤκουον· μὴ γάρ, φησι, καθὼς ὁ κεραμεὺς οὐ δυνήσομαι ὑμᾶς ἀναπλάσαι, οἶκος Ἰσραήλ; ὅτε δὲ ἐξοπτηθέντες πρὸς τὸ κακὸν γεγόνασιν ὄστρακα, συντριβὴν αὐτοῖς ἀπειλεῖ ἀδιόρθωτον· ποιμαίνει δὲ καὶ τὰ ἔθνη Χριστὸς ὡς ἐν ῥάβδῳ τῷ σταυρῷ, καὶ τῇ ἀρραγεῖ καὶ ἰσχυρᾷ αὐτοῦ βασιλείᾳ· ἡ γὰρ ῥάβδος καὶ βασιλείας ἐστὶ σύμβολον, ὡς τὸ, ῥάβδος εὐθύτητος

(1) Multa huius fragmenti congruunt cum iis quae apud Corderium tribuuntur Origeni; quamquam revera et illa origeniana in codice I. vat. f. 8. dari videntur potius Cyrillo, quia anonyma post huius fragmentum scribuntur.

(2) Decimus iam accedit catenarum in psalmos codex vaticanus, quem denotamus littera K, in quo solo fragmentum hoc Cyrilli reperimus; quamquam et illa duo habebat ἀνενδεὴς et ἑνὸς ἔθνους. Est autem codex K. maximae formae, saeculi XII. aut XIII. cum plurimis Patrum scholiis.

ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· καὶ συντρίβει ταῦτα οὐχ ὥστε ἀπολέσαι καὶ ἀναλῶσαι, ἀλλ᾽ ὥστε ἀναπλάσαι· πρὸς τοῦτο γὰρ σκοπὸς τῷ κεραμεῖ συντρίβειν τὰ οἰκεῖα σκεύη, ὅταν μὴ ἀκέραιον σώζῃ τὴν διάπλασιν οὐδέπω πυρὶ προσωμιληκότα.

Δράξασθε παιδείας. v. 12.

Τὸ δράξασθε, τὸ ἐν τάχει ἀποδοτέον, καθ᾽ ὑπέρβατον εἰρημένον· δράξασθε παιδείας ἐν τάχει, καὶ ἔτι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ τυγχάνοντες, μήποτε ὀργισθῇ κύριος, καὶ ἀλλοτριώσῃ ὑμᾶς τῆς χαρᾶς τῶν δικαίων· ἀπρὶξ ἡμᾶς ἔχεσθαι τῆς τοῦ κυρίου διδασκαλίας βουλόμενος, εἰκότως τῇ τοῦ δράξασθαι φωνῇ κέχρηται.

ΨΑΛΜΟΣ γ΄.

Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν; v. 2.

Φησὶ γοῦν· τί ἐπληθύνθησαν; τὸ τί, ἀντὶ τοῦ σφόδρα λέγων· καταπλήττεται γὰρ ἀναριθμήτους ὁρῶν τοὺς ἀρτύοντας αὐτῷ τὰς ἐπιβουλάς· καὶ δέδιε μὲν ὡς ἄνθρωπος, πλὴν οὐχ ἡττᾶται τοῖς δείμασιν· ἀλλ᾽ ἐῤῥωμένην ἔχων ἐπὶ θεῷ τὴν καρδίαν, προσδοκᾷ ὅτι τῶν ἐπιβουλευόντων περιγενήσεται· ἔθλιβον δὲ τὸν Δαβὶδ πληθυνόμενοι οἱ προστιθέμενοι τῷ Ἀβεσσαλὼμ διακόσιοι ἄνδρες ἐξ Ἱερουσαλὴμ, ὅτε αὐτῷ καὶ Ἀχιτόφελ καὶ Θεκὼν προσετέθησαν, καὶ σύστρεμμα ἰσχυρὸν καὶ λαὸς πολὺς σὺν αὐτῷ· οὗτοι γὰρ πάντες ἔθλιβον τὸν Δαβίδ· ἐν οἷς καὶ ὁ Σεμεεὶ, ὃς ἐκπορευομένῳ κατηρᾶτο τῷ Δαβίδ.

Σὺ δὲ κύριε ἀντιλήπτωρ μου εἶ. v. 4.

Τὴν γενομένην ἐκ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπαναστάσεως αὐτῷ συνοχήν τε καὶ ἀμηχανίαν προειπὼν ὁ Δαβὶδ, νῦν διαστέλλει τὸ μέλος τῷ διαψάλματι, καὶ τῷ κατὰ τὸ ἀπόῤῥητον αὐτῷ ἐνηχήσαντι ἐπιθαρσήσας, τὴν σωτήριον ταύτην φωνὴν φθέγγεται· σὺ δὲ κύριε ἀντιλήπτωρ μου εἶ· ἐκεῖνοι μέν, φησιν, ὅπλα κινοῦσι, καὶ περιέσεσθαί μου προσδοκῶσι, διὰ τὸ τῆς σῆς γεγυμνῶσθαί με χάριτος· ἐγὼ δὲ οἶδα τὸν ἐμαυτοῦ σωτῆρα καὶ λυτρωτήν· οὐκ ἐπὶ τόξῳ ἐλπιῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με· ἀλλὰ τεῖχος ἄῤῥηκτον ἐμοὶ καὶ δορυφόρων πλῆθος οὐκ εὐκαταγώνιστον τὸ σὸν εὐμενὲς, ὦ δέσποτα, καὶ ἡ παρά σου ἀντίληψις· δεηθήσομαι δὲ οὐδενὸς, τῆς σῆς ἡμερότητος ἐμοὶ καὶ δόξαν νεμούσης, καὶ τὴν ἐμὴν ὑψούσης κεφαλὴν, τουτέστιν ἐν περιφανείᾳ τι-

θείσης, καὶ οἷον ἐπέκεινα τῶν ἐχθρῶν· ἡ κεφαλὴν, τὴν ἀρχὴν λέγει τὴν ἑαυτοῦ, ἣν πρὸς βραχὺ ταπεινωθεῖσαν, πάλιν ὑψωθεῖσαν ἀνέλαβεν· εἴποι δ' ἂν καὶ ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν πατέρα ὡς ἄνθρωπος, ὅτι σὺ ἀντιλήπτωρ μου εἶ, καὶ οὐκ ἐγκαταλιμπάνων τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην· καὶ δόξα μου, καὶ τὴν ἐμὴν κεφαλὴν τὴν θεότητα ὕψωσας, τουτέστι διὰ τῶν θεοσημειῶν φανερὰν ἐποίησας· τὰ γὰρ ἐπὶ τῷ σταυρῷ θαύματα, τῆς τοῦ μονογενοῦς θεότητος σαφὴς ὄντως ἀπόδειξις· ὑψοῖ δὲ καὶ ἡμῶν τὴν κεφαλὴν ὁ θεὸς, ἤγουν τὸν νοῦν καὶ τὸ ἡγεμονικὸν, ὅταν ἄνω βλέπωμεν, πᾶν σωματικὸν ὑπερκύπτοντες.

v. 5. Φωνῇ μου πρὸς κύριον ἐκέκραξα κ. τ. λ.

A. I. 18. Τὰ οἰκεῖα πάθη διηγούμενος ὁ προφήτης, καὶ ὅπως ἤνεγκε τὰ συμπίπτοντα γενναίως, διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος διδασκαλίαν ἡμῖν ἐναργεστάτην τῆς ὑπομονῆς καταλιμπάνει, καὶ διδάσκει ὡς ἐν ταῖς περιστάσεσιν οὐκ ἄλλῳ ἢ θεῷ προσιέναι δεῖ, καὶ ὅτι ὁ καρπὸς τῆς τοιαύτης προσόδου, τὸ εἰσακούεσθαι· νῦν μέν τοι ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον πρὸς ἡμᾶς, καὶ διηγεῖται πῶς εὐξάμενος ἐπηκούσθη· καὶ φησί· φωνῇ μου πρὸς κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ.

v. 6. Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα.

[illegible] Ὕπνον ἐνταῦθα τὸν περὶ τὸν νοῦν φησὶ, δι' οὗ καὶ εἰς τὴν ἁμαρτίαν καλέπεσε· (codd. B. D. ὁμολογεῖ τὸ πλημμέλημα, καὶ ὕπνου τοῦ κατὰ νοῦν συμβάντος ἔγκλημα ποιεῖται τὸ γεγονός· νοῦ μὲν γὰρ etc.) νοῦ μὲν γὰρ ἐγρηγορότος ἔργον ἂν γένοιτο καὶ σπουδὴ τὸ παραιτεῖσθαι τὸ φαῦλον, καὶ ἀποφοιτᾷν ἐπείγεσθαι τοῦ πεφυκότος ἀδικεῖν· ῥέγχοντος δὲ καὶ ἠῤῥωστηκότος τὸ ῥάθυμον, τὸ ἡττᾶσθαι παθῶν καὶ τοῦτο σαρκικῶν· οὐκοῦν ἐν ταὐτῷ, καὶ τῆς ἁμαρτίας ποιεῖται τὴν μνήμην, καὶ ᾠδὴν ἀναφέρει χαριστήριον τῷ θεῷ, λέγων· ἐγὼ μὲν ὕπνωσα τῇ ῥαθυμίᾳ εἰς ἁμαρτίαν, τῇ Βηρσαβεὲ συμφθαρεὶς καὶ τὸν Οὐρίαν ἀπεκτονώς· οὐκ ἂν δὲ ἐξηγέρθην τῇ μετανοίᾳ, εἰ μὴ κύριος ἀντελάβετό μου· τοῦτο δέ ἐστιν ὁμολογοῦντος μὲν ἐναργῶς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας τὸ ἀσθενὲς, στεφανοῦντος δὲ ταῖς εὐφημίαις τὸν ἀεὶ σώζοντα καὶ ἐπικουροῦντα θεὸν, καὶ τὴν τοῦ διαβόλου παγίδα συνθραύοντα, καὶ ἐξέλκοντα αὐτῆς τοὺς ἁλόντας αὐτῇ· ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ φησὶν ἐπιβουλεύοντος, ἐγὼ ἐῤῥαθύμουν καὶ οἷον ἐκάθευδον· νῦν δὲ ἀνέ-

στην καὶ οἶδα, ὅτι κύριος ἀδικουμένου μου ἀντιλήψεται· ἐκτινάξομαι καὶ τὸν ὕπνον τὸν ἐξ ἀθυμίας, ὃν ἡ νύξ μοι τῆς συμφορᾶς ἐπήνεγκε· καὶ διεγερθήσομαι πρὸς εὐθυμίαν, λευκὴν ὥσπερ ἰδὼν ἡμέραν τὴν φαιδροτέραν τῶν πραγμάτων κατάστασιν· ἡ γὰρ προσδοκία τῆς τοῦ θεοῦ ἀντιλήψεως, οὐκ ἐᾷ με καθεύδειν καὶ ἀναπίπτειν.

Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ. V. 7.

Ἐπειδή, φησιν, ὁ κύριος ἀντελάβετό μου, διεγήγερμαι, καὶ οὕτω V. 1. 18 b.
νεανικὸν πεπλούτηκα φρόνημα, ὡς κατὰ μηδένα δεδιέναι τρόπον, κἂν μυριάδες λαῶν τῶν μετὰ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ περιστοιχίζοιντό με· καλὴ τοιγαροῦν τῶν ἁγίων ἡ πίστις· δεδίασι γὰρ οὐδαμῶς κατατεθηγμένης αὐτῶν ἀναριθμήτου πλήθους ἐχθρῶν, ὅταν ἐπαμύνῃ θεός· ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνος παρὼν τὰς πολλὰς μυριάδας διασκεδάσαι· οὐκ ἐφοβήθη, οὐδὲ ὁ κύριος τοὺς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους κυκλοῦντας αὐτῷ Ἰουδαίους καὶ ἐθνικούς· διὸ καὶ λεγεῶνας ἀγγέλων παρῃτήσατο.

Ἀνάστα κύριε, σῶσόν με ὁ θεός μου. V. 8.

Χρῆμα μὲν οὐκ ἀζήμιον τοῖς κάμνουσιν ἡ σιγή· χρήσιμον δὲ καὶ V. 1. 19
σωτήριον τὸ λέγειν ἀνάστα κύριε, σῶσόν με ὁ θεός μου· πλὴν οὐχ ἅπασιν οἶμαι πρέπειν αὐτό· οἱ γὰρ τῶν θείων μὲν καταφρονοῦντες θελημάτων, ταῖς δὲ ἰδίαις ἡδοναῖς ὥσπερ ὅλας ἀνέντες ἡνίας, πῶς ἢ πόθεν ἂν σχοῖεν πρὸς θεὸν παῤῥησίαν; τοῖς γε μὴν εὐάγωγον τοῖς παρὰ θεοῦ νόμοις ὑπέχουσι τὸν αὐχένα, παῤῥησία πολλὴ πρὸς αὐτόν· φαῖεν δ' ἂν εἰκότως τὸ, ἀνάστα, σῶσόν με τὸν σὸν γνήσιον οἰκέτην· καὶ ὁ Δαβὶδ οὖν κύριον ἑαυτοῦ τὸν θεὸν ὀνομάζει, ὡς ποιῶν αὐτοῦ τὸ θέλημα· καὶ φησὶ, σῶσόν με ὁ θεός μου· μετὰ πολλῆς διαθέσεως, τὸν τῶν ἁπάντων θεὸν ἰδιοποιούμενος, καὶ ἀναστῆναι παρακαλῶν εἰς βοήθειαν· ἀξία δὲ τῆς πρᾳότητος αὐτοῦ ἡ προσευχή· οὐ γὰρ εἶπεν, ἀπόλεσον τοὺς ἐχθρούς μου· ἀλλὰ τί; σῶσόν με· τοῦτο, φησὶ, μόνον ζητῶ ἵνα ἐγὼ σωθῶ, οὐ μὴν ἵνα οἱ ἐχθροί μου ἀπόλωντο· τάχα καὶ ὡς προφήτης εἰδὼς ὅτι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν ᾅδου κατασχεθεῖσαν ὁ Χριστὸς ἐκεῖθεν ἐλευθερώσει ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, προλέγει τὸ μέλλον· καὶ τοῦ κυρίου ἐπιταχῦναι εὔχεται τὴν ἀνάστασιν, ὅπως δι' αὐτῆς τύχοι καὶ αὐτὸς σωτηρίας· τέως μέν τοι κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς γραφῆς ὑπνοῦν λέγεται ὁ θεὸς, ὅταν μακροθυμεῖ· ὡς τὸ, ἵνα τί ὑπνοῖς, κύριε; ἀνίστασθαι δὲ πάλιν, ὅταν ἐκδικῇ καὶ ἐπισκέπτηται· καὶ ἐνταῦθα οὖν,

ἀνάστα, φησὶ, κύριε· τουτέστιν ἀπόθου τὴν πολλὴν μακροθυμίαν, καὶ ἐξεγέρθητι εἰς ἐμὴν ἀντίληψιν· ὅτε δὲ καὶ ὁ σωτὴρ ὑπὲρ ἡμῶν παρεδίδοτο, οἱονεὶ ἐκοιμᾶτο αὐτῷ ὁ πατὴρ ἀνεχόμενος· πρὸς ὃν καὶ ἔλεγε· σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἡμεῖς ἐν πειρασμοῖς λέγειν δυνάμεθα· πλὴν ὅρα ὅτι ὅταν ἐκνήψωμεν, τότε καὶ ὁ θεὸς πρὸς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἀνίσταται· καὶ ὁ Δαβὶδ οὖν αὐτὸς, πρότερον τὸν ὕπνον τῆς ῥαθυμίας ἀπέθετο, εἶτα καὶ τὸν θεὸν ἀναστῆναι παρακαλῶν εἰς βοήθειαν.

v. 8. Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως.

[illegible] Σκόπει δὲ τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές· οὐ γὰρ ἁπλῶς εἶπε τοὺς ἐχθραίνοντας, ἀλλὰ τοὺς τοῦτο δρῶντας ματαίως, τουτέστιν εἰκῆ καὶ περιττῶς καὶ ἐπ' οὐδενὶ πλημμελήματι· ἐχθραίνει δέ τις ματαίως, ὅταν μὴ προαδικηθῇ, μὴ δέ τι πάθοι τῶν εἰωθότων λυπεῖν καὶ παροξύνειν· κἀκεῖνος ἔχει ματαίως ἐχθροὺς, ὁ μὴ παρέχων πρόφασιν ἔχθρας καὶ μίσους, ὁποῖοι πάντες οἱ διωκόμενοι διὰ τὸ ζῆν εὐσεβῶς· πρὸς οὓς φησὶν ὁ σωτήρ· μακάριοί ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ὁ Δαβὶδ πολλοὺς εἶχε μάτην ἐχθραίνοντας, τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἀβεσσαλὼμ, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς· αὐτοῦ γὰρ πολλὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιδεικνυμένου πρᾳότητα, μάτην ἦσαν ἐχθροί.

v. 8. Ὀδόντας ἁμαρτωλῶν συνέτριψας.

N. 1. 19. b. Τὸ δὲ ὀδόντας συνέτριψας, ὡς ἐπὶ θηρίων ἀγρίων εἶπε· μιαιφόνοι γὰρ ὡς ἐπίπαν οἱ φιλαμαρτήμονες καὶ ταῖς τῶν ἁγίων εὐδοκιμήσεσιν ἐπιτρίζοντες τοὺς ὀδόντας· ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ θηρίοις ἐξομοιοῦν τοὺς ἀγρίως τισὶν ἐπιφύεσθαι μεμελετηκότας· τὸ οὖν συνέτριψας ὀδόντας, ἀντὶ τοῦ πάσης ἰσχύος αὐτοὺς ἐγύμνωσας εἴρηται, ἐκ μεταφορᾶς τῶν θηρίων, ἃ τῶν ὀδόντων στερούμενα, εὐκαταφρόνητα λίαν ἐστὶ καὶ εὐκαταγώνιστα· ἐρεῖ δὲ καὶ ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι σὺ ἐπάταξας μὲν Ἡρώδην τὸν βρεφοκτόνον ἐχθραίνοντά μοι ματαίως· πατάξεις δὲ καὶ τοὺς ἰουδαίους, ῥωμαίοις αὐτοὺς παραδοὺς· καὶ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν συντρίψεις, διότι εἶπον οὐκ ἔχομεν βασιλέα, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς· πατάσσονται δὲ ὑπὸ κυρίου καὶ οἱ δαίμονες, διότι μηδὲν παρ' ἡμῶν ἀδικηθέντες, μάτην ἡμῖν διὰ τὴν ἑαυτῶν κακίαν ἐπιβουλεύουσι· καὶ οἱ νοητοὶ ὀδόντες αὐτῶν, τὰ πάθη φημὶ, δι' ὧν

καλεσθίουσι τοὺς ἁπλουστέρους, συντρίβονται· σὺ γάρ, φησι, συνέθλασας τὰς κεφαλὰς τῶν ἐμφωλευόντων δρακόντων τοῖς ὕδασιν, ὁ τὸ μέγα κῆτος διὰ τῆς ἀναστάσεως χειρωσάμενος, ὁ ᾅδην καθελὼν καὶ θάνατον πατήσας, καὶ καταργήσας διάβολον· σὺ δέ μοι ὅρα, ὅτι οἱ ἀδικοῦντες ἐκεῖνοι εἰσὶν οἱ βλαπτόμενοι, πατάσσονται γὰρ ὑπὸ θεοῦ· οἱ δὲ ἀδικούμενοι, οὗτοι καὶ προσωφέλλνται, σώζονται γάρ.

Τοῦ κυρίου ἡ σωτηρία, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία σου. v. 9.

Ἁγιοπρεπὲς δὲ τὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρξαι παρακαλεῖν, ὅπερ A. f. 20.
ἑαυτῷ συμβῆναι βούλεται· οὐ γὰρ μόνος τῶν θεοσδότων ἀγαθῶν ἐν μεθέξει γενέσθαι ζητεῖ, ἀλλὰ κοινὴν ἅπασι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν τὴν ἐπὶ τούτοις προκεῖσθαι φιλοτιμίαν· καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ τοιοῦτος ἔνεστι τοῖς ἁγίοις σκοπὸς, ὅπου καὶ συναλγοῦσι τοῖς πάσχουσι, καὶ συνδακρύουσι τοῖς κλαίουσι, καὶ τὴν τοῖς φιλαμαρτήμοσιν ὀφειλομένην ὀργὴν ποιοῦνται κοινήν· τάχα δὲ καὶ θεολογεῖ ἐνταῦθα ὁ Δαβὶδ λέγων· ὅτι παρὰ σοῦ τοῦ κυρίου καὶ πατρὸς ἀποσταλήτω ὁ σωτὴρ Ἰησοῦς, ἡ σωτηρία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος εὐλογία ἐπὶ τὸν λαόν σου καταπεμφθήτω, τουτέστιν ἐπὶ τὰ ἔθνη· ἃ καὶ εὐλόγησον πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη, ἰουδαῖοι δὲ ἐξωσθήσονται· καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἣν ἐσώθη ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, τοῦ πατρὸς εἶναι λέγει, ὁμοίως καὶ τὴν ἐπὶ τοὺς πιστεύοντας εὐλογίαν αὐτῷ ἀνατίθησι· διὸ λέγει, δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε· δικαίως δὲ ὁ ψαλμὸς καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει προσαρμοσθήσεται, ἣν ἔθλιβον μὲν οἱ δαίμονες πρὸ τῆς τοῦ σωτῆρος παρουσίας· ἐπατάχθησαν δὲ τῇ ἀληθεῖ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει ἐνανθρωπήσαντος· ἡ δὲ ὑπ' αὐτῶν πολεμηθεῖσα φύσις καὶ σωτηρίας καὶ εὐλογίας ἀπέλαυσεν.

ΨΑΛΜΟΣ δʹ.

Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις· ψαλμὸς ᾠδῆς τῷ Δαβίδ. v. 1.

Τὸν μὲν τρίτον ψαλμὸν συνέταξεν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἔτι τοῦ A. f. 20.
πρὸς τὸν Ἀβεσσαλὼμ συνεστῶτος πολέμου, ὅθεν καὶ ὀλοφυρμοὺς περιεῖχε· τὸν δὲ τέταρτον τοῦτον, μετὰ τὸ νικῆσαι τὸν πόλεμον, ἀνατίθησι τῷ νικοποιῷ θεῷ εὐχαριστήριον· διὸ ἕτεροι τῶν ἑρμηνευτῶν ἀντὶ τοῦ εἰς τὸ τέλος, τῷ νικοποιῷ ἤγουν ἐπινίκιον ἀναγράφουσι τὴν ᾠδήν·

εἰς τὸ τέλος μὲν οὖν ἐπιγέγραπται, ὅτι ἐπὶ καταλύσει τῆς τυραννίδος ὁ ψαλμὸς συνετέθη· ἐν ὕμνοις δὲ, ὅτι οὐκ ἔτι δακρύει ὁ Δαβὶδ, ἀλλ' ὑμνεῖ τὸν τῆς νίκης δοτῆρα Θεόν· ψαλμὸς δὲ ᾠδῆς, ὅτι πανηγυρίζων, ᾠδικώτερον ᾄδει τὸ ἐπινίκιον.

v. 2. Ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου.

A. f. 21. Εὑρήσομεν δὲ αὐτὸν, τὸν ἐνθάδε χρησίμως δίκαιον ἑαυτὸν εἶναι λέγοντα, καὶ πλημμελείαις ἔνοχον ὁμολογοῦντα ὑπάρχειν· εἶτα πῶς ἂν εἴη, φησὶν, ἀληθὲς, ὅτι δίκαιος ὁ αὐτὸς καὶ πλημμελείαις ἔνοχος; ὅτι παρέπεται τοῖς δικαίοις καὶ ὀλισθήματα, κατὰ τὸ, ἑπτάκις πεσεῖται ὁ δίκαιος, καὶ ἀναστήσεται· ἕτερον τοίνυν ἐστὶ τὸ ἀκαταλήκτως πλημμελεῖν, καὶ ἕτερον τὸ ἐν τῷ πειρᾶσθαι κατορθοῦν τὴν δικαιοσύνην· ὀλιγάκις ἔσθ' ὅτε τὴν κοινὴν τῆς φύσεως ὑπομένειν ἀσθένειαν· παραπτώματα γὰρ τίς συνήσει, κατὰ τὸ γεγραμμένον; τίς δὲ καυχήσεται ἁγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν;

v. 2. Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με.

A. f. 21. b Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι εἰσήκουσέ μου ὁ Θεὸς, ὡσανεί τινος αὐτὸν ἐρωτήσαντος, κατὰ τί εἰσηκούσθης, ὦ προφῆτα; τί δέ σοι καταθύμιον εἰς πέρας ἐκβέβηκε; διαλευκαίνει τῆς ἐπικουρίας τὸν τρόπον, καὶ φησὶν, ὅτι ἐπλατύνθην ἐν θλίψει· τουτέστιν οὐκ ἀπήλλαγμαι μόνον τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ ἐν μοχθηροῖς εἶναι πράγμασιν, ἀλλὰ γὰρ ἰδοὺ καὶ πρὸς εὐθυμίαν κατευρύνομαι· εἰσήκουσέ μου γὰρ, οὐκ ἐν χρήμασιν οὐδ' ἵνα ἐχθρῷ κρατήσω, οὐ γὰρ ταῦτα ᾔτησα, ἀλλ' ἐν ἀνέσει τῇ ἐν μέσῳ τῆς θλίψεως γενομένῃ.

A. f. 22. Παῦλος γ' οὖν ἤκουσεν· ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου, ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται· καὶ οἱ διελάσαντες δὲ τῆς ἁμαρτίας τοὺς βρόχους, καὶ οἱ ἐν πίστει τελειωθέντες καὶ θλίψεις ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ αἰκίας ἀναδεξάμενοι, τοῖς ἄνωθεν ἐντρυφήσουσιν ἀγαθοῖς· ἔλθοι δ' ἂν ὁ λόγος καὶ ἐπὶ τὸν σωτῆρα, δεικνὺς καὶ αὐτὸν διὰ παθημάτων τελειωθέντα, καὶ ἐκ τοῦ παθεῖν γενόμενον ὑψηλότερον· ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο ὅτι τὰ περιστατικὰ, ἐπὶ μὲν τῶν ἁγίων θλίψεις ὀνομάζει ἡ θεία γραφὴ, διότι γυμνασίου ἕνεκεν αὐτοῖς συμβαίνουσιν· ὡς τὸ, πολλαὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων· ἐπὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν, μάστιγας· ὡς τὸ, πολλαὶ αἱ μάστιγες τῶν ἁμαρτωλῶν· μαστίζονται γὰρ, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παιδευόμενοι.

Καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. v. 2.

Ἀλλὰ πῶς ὁ εἰσηκοῦσθαι λέγων, ἀκουσθῆναι πάλιν παρακαλεῖ; ἢ χρόνος ἐστὶν ἀντὶ χρόνου· ἀντὶ γὰρ τοῦ ᾠκτείρησάς με καὶ εἰσήκουσας, εἴρηται τὸ οἰκτείρησον καὶ εἰσάκουσον· ἢ τάχα που, καὶ διηνεκῶς ἀκούεσθαι παρακαλεῖ· ἐπειδὴ τοὺς ζῆν εὐσεβῶς ἐθέλοντας, οὐκ ἐνδέχεται μὴ οὐχὶ πάντως ταῖς κατὰ τόνδε τὸν βίον ὁμιλεῖν θλίψεσιν· εἰ οὖν καὶ κατὰ πάντα εἰσηκούσθη ὅσα προσηύξατο, ἀλλ' ὅμως δέδοικε περὶ τοῦ μέλλοντος· διὸ καὶ πάλιν προσεύχεται, τὸ κέρδος τῆς προσευχῆς ἐπιστάμενος· [1] εἰ γὰρ καὶ ἀπηλλάγη τῶν ἀλγηδόνων καὶ τῆς ἀθυμίας, ἀλλ' ἄνθρωπος ὢν καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀγωνιῶν, μὴ οὐκ ἰσχύσῃ διὰ παντὸς ἐπικειμένων τῶν πειρασμῶν, πλατύνεσθαι αἰτεῖται, καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ ποιητικὰ τῶν ἀλγηδόνων παρελθεῖν· διὸ καὶ οἰκτείρησόν με φησὶ, τουτέστι λῦσον τὸν ἀγῶνα, δὸς παντελῶς ἀπαλλαγῆναι.

Υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως πότε βαρυκάρδιοι; v. 3.

Κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, ὡς πρὸς τοὺς οἰομένους τῷ πλήθει τοῦ στρατοῦ ἑλεῖν τὸν δίκαιον, ταῦτα εἴρηται· διὰ πείρας γὰρ αὐτῆς μαθὼν ὅσην ἔχει τὴν ὄνησιν τὸ ἐπὶ θεῷ πεποιθέναι, καὶ παρ' αὐτοῦ μόνου σώζεσθαι ζητεῖν, κοινωφελὲς μάθημα προτίθεται τὸ συμβεβηκὸς αὐτῷ, καὶ φησίν· ὦ τυφλοὶ τὰς φρένας, τὸν νοῦν τε παχεῖς, μέχρι τίνος οὐκ ἀποβαλεῖσθε τὴν ἀῤῥωστίαν; ἕως τίνος οὐ γνώσεσθε, ὅτι ἡ ἐπ' ἀνθρώποις ἐλπὶς ματαιότης ἐστὶ καὶ ψεῦδος; γίγας γὰρ οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ· καὶ ἁπλῶς δὲ ὁ Δαβὶδ υἱοὺς ἀνθρώπων καλεῖ τοὺς ἐν πονηρίᾳ ζῶντας, τοὺς πρὸς ἀσέβειαν ἐπιῤῥεπεῖς· ἐπεὶ οἱ μὴ τοιοῦτοι, τῇ φύσει μὲν ἀνθρώπων υἱοὶ, τῇ χάριτι δὲ οὐκ ἔτι, ἀλλ' υἱοὶ θεοῦ.

Καὶ γνῶτε ὅτι ἐθαυμάστωσε κύριος τὸν ὅσιον αὐτοῦ. v. 4.

Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἐπιγείων ἀπόλαυσις, κατ' οὐδὲν οἶμαι διαφέρει τῶν ἐν ὁράμασι τερπνῶν, ἃ μόνον ὀφθέντα καταλήγει πρὸς τὸ μηδὲν, τὸν τοῦ ῥέγχοντος νοῦν διαπαίξαντα· τὰ δέ γε λαμπρὰ τῆς δικαιοσύνης αὐχήματα, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῇ παρὰ τοῦ θεοῦ γέρα, μακρὰν καὶ ἀκράδαντον ἔχει τὴν μέθεξιν καὶ περιφανὲς τὸ ἀξίωμα· δέχεται γὰρ

(1) Hactenus tantummodo editum erat fragmentum apud Corderium, non sine aliqua varietate mendoque, in catena ad hunc psalmum.

ὁ θεὸς τὰς τῶν ὁσίων φωνὰς, καὶ ἀποπεραίνει τὰ αἰτήματα· οὗ τί γένοιτ' ἂν τὸ ἰσοστατοῦν;

v. 5. Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.

A. f. 25. Ἅπασι μὴν ἀνθρώποις συμβαίνει τὸ τῆς ὀργῆς πάθος, μητέρα ἔχον λύπην ἢ μικροψυχίαν ἢ πλεονεξίαν ἢ τὴν παρά τινων λοιδορίαν· ἔξεστι δὲ ταύτην ἀνακόπτειν, καθάπερ καὶ τὰς σωματικὰς ὀρέξεις· τὸ μὲν γὰρ μηδόλως αὐτὰς ἐν ἡμῖν κινεῖσθαι, τάχά που καὶ ἀνέφικτον καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἐν ἡμῖν δὲ τὸ ἐπιτιμᾷν τοῖς κινήμασιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ὀργῆς· δριμὺ μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἐστιν, ὅτε ποιεῖται τὸ κίνημα, πλὴν ὥσπέρ τισι χαλινοῖς ἀνακόπτεται, τοῖς εἰς τὸ ἄμεινον ἐπιλογισμοῖς· καὶ ἕως μὲν ἀδρανές ἐστι ἔτι τὸ πάθος ἐν ἡμῖν, συγγνώμης ἀξιοῦται παρὰ τοῦ θεοῦ· ἐπειδ' ἂν δὲ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐμφαίνηται κακὰ, τότε τὰς δίκας ὑφέξομεν· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σαρκικῶν ὀρέξεων· ἀπρακτούσης γὰρ ἐν ἡμῖν τῆς φαύλης ἡδονῆς, συνηρεμήσει πάντως καὶ αὐτῇ ὁ κολάζων νόμος· ἐνηνεγμένης δὲ ἤδη πρὸς πέρας, τὰ τῆς δίκης συνεκτείνεται· φησὶν οὖν καὶ νῦν ὁ Δαβίδ, ὅτι κἂν ἀπροαιρέτως ὀργισθῆτε, ὅπερ οὐχ' ἁμάρτημα τέλειον, μὴ προσθῆτε καὶ τὴν πρᾶξιν, ἵνα μὴ τέλειον ᾖ τὸ ἁμάρτημα· εὐφυῶς γὰρ συγχωρεῖ τὸ ἔλαττον ὡς ἀσθενεστέροις, τὴν ὀργὴν λέγω, ἵνα κωλύσῃ τὸ μεῖζον, τουτέστι τὸν φόνον καὶ ὅσα ἐκ τοῦ θυμοῦ μὴ κολαζομένου τίκτεται.

v. 6. Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίσατε ἐπὶ κύριον.

A. f. 25 b. Τίθησι δὲ τὰ καθ' ἑαυτὸν εἰς παράδειγμα ὁ Δαβίδ· καὶ ὅτι τοῖς θύουσι τῷ πανάγνῳ θεῷ τοὺς ἐκ τῆς δικαιοσύνης καρποὺς, οὐκ ἄμισθος ἡ εἰς αὐτὸν ἐλπὶς, πειρᾶται διδάσκειν· καὶ γὰρ μονονουχὶ φησὶ τέθυκα τὴν δικαιοσύνην, ἐποιησάμην δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ τὴν ἐλπίδα, καὶ κεκράτηκα τῶν ἐχθρῶν εἰ καὶ τεθρήνηκα πεσόντα τὸν νεανίαν· λέγων δὲ θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, οὐ τὴν ἐν σκιαῖς ἀποδέχεται ταῖς κατὰ τὸν νόμον, τὴν ἐν Χριστῷ δὲ μᾶλλον καὶ εὐαγγελικήν· ὁ μὲν γὰρ ἀρχαῖος ἐδίδασκε νόμος τὰς δι' αἱμάτων ποιεῖσθαι προσαγωγὰς, ἀλλ' οὐκ ἦν ἐν αὐταῖς τελειοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον κατὰ συνείδησιν· προσεκομίζοντο γὰρ τῆς ἀληθοῦς λατρείας προαναγραφοῦσαι τὴν εὐοσμίαν, καὶ ἦσαν μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμεναι· τοιγάρτοι καὶ ἐν Χριστῷ κατηργήθη μὲν ἡ σκιά· περιαστράπτει δὲ λοιπὸν τὰς τῶν πιστευσάντων καρδίας τῆς ἀληθείας τὸ φῶς· λέγοι δ' ἂν καὶ ἰουδαίοις ὁ κύ-

ριος, ὅτι αἱ δια τῶν θυμάτων θυσίαι καὶ αἱμάτων, ὑμᾶς εἰς οὐρανὸν οὐκ ἀναβιβάσουσιν· ἀλλ' ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς ἐγὼ, ἐφ' ὃν μόνον ἐλπίζετε, μηδένα τοῦ γράμματος ποιούμενοι λόγον.

Πολλοὶ λέγουσι, τίς δείξει ἡμῖν ἀγαθά; v. 7.

Οἱ μὲν γὰρ ὀλίγοι, φησὶ, καὶ δόκιμοι καὶ φιλοσοφεῖν εἰδότες, A. f. 25. b
ἀκαλάσειστον ἐπὶ θεῷ τὴν ἐλπίδα ἔχουσι· τεθαρσήκασι γὰρ ἐπαγγελλομένῳ τὰ ὑπὲρ νοῦν ἀγαθά· οἱ δὲ πολλοὶ, τουτέστι τὸ κεχυμένον πλῆθος, τὸ ἀδιάκριτον, τὸ ἀνοίᾳ προσηλωμένον, τὴν παραυτίκα μέθεξιν τῶν σαρκικῶν ἀκαθαρσιῶν, τῶν ἐν ἐλπίδι ἀγαθῶν προτιμήσαντες, φασί· τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθά; ταῦτα τῶν περὶ τὰς διοικήσεις τοῦ θεοῦ ὀλιγωρούντων τὰ ῥήματα· ποῦ τοῦ θεοῦ πρόνοια, τοσαύτης συγχύσεως ἐν τῷ βίῳ οὔσης; καὶ ἄλλων μὲν τρυφώντων, ἡμῶν δὲ ἐν πτωχείᾳ καὶ τοῖς ἐσχάτοις ὄντων κακοῖς, τί τεκμήριον τῆς θείας κηδεμονίας;

Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε. v. 7.

Κρυφιωδέστερον δὲ καὶ μυστικώτερον, πρόσωπον μὲν τοῦ θεοῦ καὶ
πατρὸς ὁ υἱὸς, φῶς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεμπόμενον πνεῦμα εἰς ἡμᾶς· δι' οὗ κατεσφραγίσμεθα, εἰς εἰκόνα τὴν πρώτην ἀναμορφούμενοι· δι' οὗ καὶ δεδιδάγμεθα τὰ ὄντως ἀγαθὰ, δι' ἃ καὶ τὴν νοητὴν εὐφροσύνην ἐσχήκαμεν τὴν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, βεβαιούμενοι πρὸς ἐλπίδα τὴν ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις ἀγαθοῖς.

Οἱ μὲν ἄγγελοι βλέπουσι διὰ παντὸς τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ, οἱ
δὲ ἄνθρωποι τὸ φῶς τοῦ προσώπου αὐτοῦ· πρόσωπον δὲ κυρίου ἐστὶ θεωρία πνευματικὴ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς· φῶς δὲ προσώπου ἐστὶν ἡ μερικὴ γνῶσις τούτων αὐτῶν· εἴπερ, κατὰ τὴν σοφὴν Θεκωΐτιδα, ὡς ἄγγελος θεοῦ ἦν ὁ Δαβὶδ εἰδὼς τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πάντα.

Καὶ ποῖον ἄρα ἐστὶν τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, οὗ τὸ K f. 31
φῶς ἐφ' ἡμᾶς σεσημείωται; ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκών· καὶ διὰ τοῦτο λέγων· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα μου· ἐσημάνθη δὲ ἡμῖν, συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδείξας ἑαυτῷ, καὶ τὸν διὰ πνεύματος τοῦ ἰδίου φωτισμὸν ἐγχαράξας ὡς θείαν εἰκόνα τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου. v. 8.

Οὕτως τεθαύμακα, φησὶ, τοὺς τολμῶντας λέγειν, τίς δείξει ἡμῖν A. f. 26. b
τὰ ἀγαθά; καί τοι παρὸν ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶ βεβαιοῦσθαι πρὸς τὰ

μέλλοντα· ἐσχήκαμεν γὰρ ἐνέχυρα τῆς μελλούσης ἡμερότητος ἔσεσθαι πλουσίως, τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ φειδῶ τε καὶ πρόνοιαν τοῦ δημιουργοῦ· χαρίζεται γὰρ τῇ φιλοτίμῳ δεξιᾷ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸ ζῆν· καὶ καθίησι μὲν ὑετοὺς, τὰς δὲ ἐξ ἀγρῶν εὐκαρπίας ἀνίησι κατὰ καιρούς· ὁ τοίνυν ἀμφιλαφῶς χορηγήσας τὰ ζωαρκῆ, πῶς ἂν διαψεύσαιτο χαριεῖσθαι λέγων τὰ μετὰ τόνδε τὸν βίον; ἐμοὶ οὖν ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν.

v. 9. Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω· ὅτι σὺ, κύριε, κατὰ μόνας ἐπ᾽ ἐλπίδι κατῴκισάς με.

[illegible] Κατὰ δὲ τὸν θεῖον Κύριλλον, ἐπὶ το αὐτὸ καὶ ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις τὸν ὕπνῳ ἐοικότα δέξομαι θάνατον· πλὴν ἐν εἰρήνῃ, μὴ ἔχων τὴν ἁμαρτίαν, ἥ ἐστιν ἔχθρα εἰς θεόν· καὶ οὕτω καταλύσας τὸν βίον, κατοικισθήσομαι παρὰ θεοῦ καὶ ἐπ᾽ ἀγαθαῖς ἐλπίσι, τουτέστι βεβαίαν καὶ ἀκράδαντον τὴν ἐλπίδα ἕξω· τὸ δὲ κατὰ μόνας ὑπεμφήνειεν ἂν, ὅτι ἰδικὸς καὶ ἐξαίρετός ἐστι τῶν ἁγίων ὁ κλῆρος· οὐ γὰρ ἀναμὶξ ἔσονται τοῖς πονηροῖς, ἀλλ᾽ οἷον ἐξῃρημένοι καὶ κατὰ μόνας· ἐκείνοις μὲν γὰρ πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταιγίδος ἡ τοῦ ποτηρίου μερὶς, τούτοις δὲ τὸ βασιλεύειν ἡτοίμασται καὶ ἀκαταλήκτως ἐντρυφᾷν τοῖς ἄνωθεν ἀγαθοῖς.

ΨΑΛΜΟΣ ε΄.

v. 2. Σύνες τῆς κραυγῆς μου.

D. f. 42. b. E. f. 8. b. Τὸ σύνες ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ κατεξέτασον καὶ βασάνισον τῆς ἐμῆς κραυγῆς τὸν σκοπόν· οὐ γὰρ αἰτῶ τι τῶν ἀνθρωπίνων ἢ τῶν ἀπᾳδόντων τοῖς σοῖς, ὦ δέσποτα, νόμοις· ἐκεῖνα δὲ μᾶλλον, ἃ καὶ τοῖς λαβοῦσι χρήσιμά τε καὶ ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν, καὶ τῇ σῇ φιλοτιμίᾳ χαρίζεσθαι πρέπει.

v. 4. Τὸ πρωῒ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου.

[illegible] Εἴη δ᾽ ἂν πρωΐα, καὶ ὁ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας καιρός· τότε γὰρ δεκταὶ γεγόνασιν αἱ πάντων εὐχαί.

C. f. 9. Μέγα εἰς ἁγνείαν καύχημα τὸ ἐκ πρωΐας τῆς αὐτῆς παρίστασθαι τῷ θεῷ, καὶ φθάνειν ἐν εὐχαριστίᾳ τὸν ἥλιον· οὕτω γάρ, φησιν, ἐπόψομαι τὰ θεῖα καὶ ἅγιά σου μυστήρια, ἃ ἡτοίμασας τοῖς ἀγαπῶσι σε.

Ἐμίσησας, κύριε, πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν κ. τ. λ. v. 6.

Τοὺς μὲν ἐν τῇ πολιτείᾳ πταίοντας, ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν C. f. 9.
ὠνόμασεν· τούτους δὲ μισεῖ ὁ θεὸς τοὺς ἀποπεσόντας τῆς ἀληθείας· ἑτεροδόξους, λαλοῦντας ψεῦδος εἶπεν, οὓς ἀπολεῖ ὁ θεός· καὶ τήρει διαφορὰν τοῦ ἐμίσησας καὶ ἀπολεῖς· πρῶτον μὲν εἰ χεῖρον τοῦ ἀπολεῖς τὸ ἐμίσησας· δεύτερον δὲ, διά τι τὸ μὲν εἰς παρεληλυθότα ἔκλινε χρόνον, τὸ δὲ εἰς μέλλοντα;

Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου κ. τ. λ. v. 8.

Ἐγὼ, φησὶν, ἐλέῳ τῷ σῷ εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου· οὕτω C. f. 9. b
γὰρ λέγειν δυνήσομαι, τὸ πρωῒ παραστήσομαί σοι καὶ ἐπόψομαι. καὶ ὡς ἠλεημένος σὺν εὐλαβείᾳ προσκυνήσω σοι ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ.

ΨΑΛΜΟΣ ϛʹ.

Μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. v. 2.

Λέγων δὲ μὴ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με, παραιτεῖσθαί πως ἔοικε A. f. 33.
τοῦ νομικοῦ γράμματος τὴν ἀποτομίαν· ἀθετήσας γάρ τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει· τοιγάρτοι καὶ κατακρίσεως διακονίαν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, τὸν νόμον ὀνομάζει· δεδικαίωκε γὰρ οὐδένα, πικρὰς δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐζήτει δίκας· οὐκοῦν τῆς ἐν νόμῳ παιδεύσεως, ἀμείνων ἐστὶν ἀσυγκρίτως ἡ διὰ Χριστοῦ· ἡ μὲν γὰρ εἰς ἔλεγχον ἔκειτο τῶν ἠσθενηκότων, καὶ εἰς κατάκριμα τῶν παραβαινόντων, ἡ δὲ εἰς δικαίωσιν τῶν ἠσθενηκότων· ὃ τοίνυν εἴπομεν, οὐ παρακαλεῖ μὴ ἐλεγχθῆναι, ἀλλὰ μὴ θυμῷ.

Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι ἀσθενής εἰμι. v. 3.

Οὐκ εἶπεν ἄνες μοι, οὐδὲ ἔνδος μοι, ἀλλ᾽ ἴασαι· τὰ γὰρ πρότερα A. f. 34.
ἀξιοῖ τραύματα ἀφανισθῆναι· προσελθὼν γὰρ ὡς ἰατρῷ πνευμάτων τῷ θεῷ, καὶ ὁμολογήσας τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν, αἰτεῖ τὴν ἐπικουρίαν· καὶ διψῶ τὴν ἴασιν λέγων, ἐν κακοῖς με γεγονότα ἐλέῳ θεράπευσον· ἐξ ἀσθενείας γὰρ ἦλθον ἐπὶ τὸ πάθος· τίς δὲ ἡ ἀσθένεια; ἐξηρθρώθη τὰ ὀστᾶ μου, καὶ διελύθη ἀπὸ τῆς μετ᾽ ἀλλήλων ἁρμονίας· ὀστᾶ δὲ λέγει τοὺς σώφρονας λογισμοὺς, τοὺς τὴν ψυχὴν διερείδοντας, καὶ τὰς λόγῳ ληπτὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, αἳ καὶ ἀνέχουσιν αὐτὴν εἰς νοητικὴν εὐρωστίαν· οἷον ἐγκράτεια, φρόνησις, ἡ κατὰ θεὸν ἀνδρεία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, καὶ ἅπαξ ἁπλῶς πᾶν εἶδος ἀρε-

της· ὧν οὐκ οὐσῶν ἐν ἡμῖν ἀσυγχύτως, ἤγουν ἐν κόσμῳ τῷ δεόντι διὰ τοῦ τὴν ἰδίαν ἔχειν ἰσχὺν, πᾶσα πως ἀνάγκη ταράττεσθαι τὴν ψυχὴν, ἀτακτούντων ἐν αὐτῇ τῶν παθῶν· τότε γὰρ οἷον ἐν σάλῳ γινομένη κοσμικῶν ἡδονῶν, κινδυνεύει δεινῶς· ἀτονούσης γὰρ ἐν ἡμῖν τῆς ἀρετῆς, κατακρατεῖ πάντως εἰς φαυλότητα κατασείουσα ἡδονή· ὅτι δὲ ὀστᾶ τροπικῶς νοηθεῖεν ἂν αἱ νοηταὶ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, καθ' ἃς ἔχει τὴν εἰς τὸ εὖ εἶναι σύστασιν καὶ διαμονὴν, αὐτὸς ὁ Δαβὶδ ἑρμηνεύει τοῦ λόγου τὸ αἴνιγμα δι' ὧν ἐπήγαγε τοῖς εἰρημένοις, ὅτι ἡ ψυχή μου ἐταράχθη σφόδρα.

v. 3. Ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου.

A. f. 35. b. Οἶμαι δὲ καὶ ἕτερόν τι κατασημαίνεσθαι, διὰ τοῦ φάναι τὸν ψάλλοντα ταραχὴν ὑπομεῖναι τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ· ἔκτισε μὲν γὰρ ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός· ἐπεὶ δὲ τὴν δοθεῖσαν πεπάτηκεν ἐντολὴν ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ καὶ παρώλισθεν εἰς παράβασιν, ἐπάρατος ἦν εὐθύς· εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτόν· γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· τετάραχθαι τοίνυν καὶ κατὰ τοῦτον οἶμαι τὸν τρόπον τὰ πάντων ὀστᾶ, ἅτε δὴ λυθείσης εἰς θάνατον τῆς σαρκός· εἰσέδραμον γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν θόρυβοί τε καὶ πτοῖαι, καὶ ἡ τῶν παθῶν τυραννίς· φθαρτοῦ γὰρ ἅπαξ γεγονότος τοῦ σώματος, τὰ τῆς φθορᾶς ἐν αὐτῷ βεβλάστηκε πάθη, καὶ ὁ τῆς ἁμαρτίας εἰσέδυ νόμος, ὁ ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς, ὁ ἀντιστρατευόμενος καὶ αἰχμαλωτίζων τὸν νοῦν εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐκτόπων· γέγονε τοίνυν ἴασις τῇ ἀνθρώπου φύσει, τῆς τοῦ μονογενοῦς ἐνανθρωπήσεως ἡ δύναμις· ἔπαυσε γὰρ τὴν φθορὰν, συνήγαγε τὰ πάντων ὀστᾶ κατεσκεδασμένα· πτοίας καὶ θορύβου παντὸς καὶ δειμάτων καὶ προσέτι παθῶν καὶ πλεονεξίας διαβολικῆς ἐλευθέραν ἀπέφηνε τὴν ἀνθρώπου φύσιν.

v. 4. Καὶ σὺ, κύριε, ἕως πότε;

A. f. 35. b. Μᾶλλον δὲ εἰ χρὴ τι καὶ μυστικώτερον εἰπεῖν, οὐκ ἐπιτιμᾷ τοῖς τοῦ Θεοῦ κρίμασιν ὁ προφήτης, οὔτε μὴν ὡς μέλλοντα καὶ ἀναδυόμενον τὴν ἐπικουρίαν κατaιτιᾶται τὸν τῶν ὅλων δεσπότην, περιεργάζεται δὲ μᾶλλον τὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν τοῦ εἰς τέλος ἐγηγερμένου Χριστοῦ κατὰ τὴν ὀγδόην· πότε γάρ, φησιν, ἐλεύσῃ ὁ διὰ τῆς ἀναστάσεώς σου τὴν ἴασιν ἡμῖν χαρισόμενος; ἔστι δὲ τὸ ἕως πότε, καὶ τῆς χρονίας μετανοίας παραστατικόν.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου. v. 6.

Ὁ γὰρ ἅπαξ τοῖς τοῦ θανάτου βρόχοις ἁλοὺς, ἀπρακτήσει ἂν πρὸς πᾶσαν ἀρετήν. Οὐκ ἔστιν, φησὶν, ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σοι, τουτέστιν ὁ τὰς ἐντολὰς τηρῆσαι δυνάμενος, τῆς βοηθείας τοῦ πνεύματος μὴ συμπαρούσης. A. f. 36. B. f. 54. E. f. 11.

Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου. v. 7.

Διδάσκει δὲ καὶ ἡμᾶς ὅτι τοὺς εὐαρεστεῖν ἐθέλοντας τῷ θεῷ, οὐκ ἀργίας καιρὸν ὕπνου τε καὶ ῥαθυμίας ἡγεῖσθαι προσήκει τὰ τῶν νυκτῶν διαστήματα, κτηνοπρεπὲς γὰρ τοῦτο καὶ ἀλογώτατον, πόνου δὲ μᾶλλον καὶ ἀϋπνίας τῆς ἐπ' ἀγαθοῖς· ἄριστον γὰρ τὸ ἐν ἡσυχίαις μάλιστα καὶ κατὰ μόνας μονονουχὶ θεῷ διαλέγεσθαι διὰ συχνῆς προσευχῆς, καὶ ἐφ' οἷς μὲν ἤδη κατεγνώσμεθα, συγγνώμην αἰτεῖν· τὰ δὲ ψυχωφελῆ ζητεῖν παρ' αὐτοῦ, καὶ ᾠδὴν αὐτὸν καὶ μέλος ποιεῖσθαι. A. f. 37.

Ἐταράχθη ἐν θυμῷ * ὁ ὀφθαλμός μου. v. 8.

Τάχα δὲ ὑπονοστεῖ ὁ προφήτης πρὸς ἀνάμνησιν τῶν τῇ ἀνθρώπου φύσει συμβεβηκότων διὰ τὸ προσκροῦσαι θεῷ τὴν τοῦ γένους ἀρχὴν, τουτέστι τὸν Ἀδάμ· πρὶν μὲν γὰρ ὀλιγωρῆσαι τῆς θείας ἐντολῆς, καθαρὸν εἶχε τὸν ὀφθαλμὸν, θεοπτίας ἔμπλεων καὶ ἐννοιῶν ἀγαθῶν, καὶ ἦν ἀθόλωτος, ἔτι τῷ θείῳ φωτὶ καταλαμπόμενος. A. f. 37. b. * in marg. γρ ἀπὸ θυμοῦ.

Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. v. 9.

Ἐξηγεῖται δὲ τίνα τρόπον εἰς πέρας ἐκβέβηκε τὰ τῆς εὐθυμίας αὐτῷ· εἰσηκοῦσθαι γάρ φησι τὴν φωνὴν τοῦ κλαυθμοῦ αὐτοῦ, δεκτήν τε γενέσθαι τὴν προσευχήν· Φωνὴν δέ φησιν, οὐχὶ πάντως τὴν διὰ χειλέων, ἐκείνην δὲ μᾶλλον τὴν ἐκ πραγμάτων μονονουχὶ πρὸς θεὸν πεμπομένην· ὥσπερ γάρ ἐστιν ἁμαρτίας φωνὴ, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς Κάϊν, Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρός με, οὕτω καὶ μετανοίας ἐστὶ φωνὴ, ἧς ἀκούει θεός· καὶ οὐ δή που φαίη τίς ἂν, ὅτι φωνὴν ἔντονον αἰτεῖ, οὐ γὰρ οὕτω προσεύχεσθαι προστετάγμεθα· κραυγὴν δὲ πάλιν ἐν τούτοις φησὶ τὴν ἐκ πόνου λιτὴν, ᾗ κεχρῆσθαι τοὺς ἁγίους ἔθος. A. f. 38.

Αἰσχυνθείησαν καὶ ταραχθείησαν. v. 11.

Καὶ οἱ τῆς κακίας δὲ εὑρεταὶ καὶ διδάσκαλοι δαίμονες ἀποστρέφονται καὶ ὀπίσω πίπτουσιν, ἀφόρητον ὑπομένοντες τὴν τροπήν· πρῶτον μὲν διὰ τὴν παρὰ τοῦ σώζοντος θεοῦ ἀντίληξιν, ἔπειτα δὲ διὰ τὸ θέλειν ἡμᾶς ἀπανίστασθαι μὲν τῶν ἀρχαίων ἀῤῥωστημάτων, μετα- [illegible]

φοιτᾶν δὲ νεανικῶς εἰς τὸ κατευμεγεθεῖν ἁπάσης φιλοσαρκίας. καὶ τῆς ἐν τῷδε τῷ βίῳ τύρβης οὐδένα ποιεῖσθαι λόγον, εἰς μόνα δὲ βλέπειν τὰ ἀρέσκοντα Θεῷ, καὶ ἐπ' αὐτὰ τρέχειν ἀμεταστρεπτί· ἀνδριζομένοις γὰρ οὕτω συνέσται Χριστὸς ὁ πάντων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν καὶ δοτὴρ καὶ πρύτανις.

ΨΑΛΜΟΣ ζ'.

V. 1 Τῷ κυρίῳ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσὶ υἱοῦ Ἰεμενεί.

Σὺ δέ μοι ὅρα, ὅτι σε τοσαύτης ἐγγυμνασθέντα νίκαις, πάλιν ἀπολύει πρὸς ἑτέρους ἀγῶνας ὁ λόγος, πάλιν ἀλείφει τῇ τῶν πειρασμῶν προσβολῇ· ὁ αὐτὸς γὰρ πολέμιος, ὁ Ἀβεσσαλὼμ ἐκεῖνος, ὥσπερ ἀναγεννηθεὶς ἐξ ἡμῶν, τὸν καθ' ἡμῶν ἐξαρτύεται πόλεμον· ὃν ἀνατρέπει φονῶντα καθ' ἡμῶν ἡ ἡμετέρα περὶ τοῦ πράγματος εὐβουλία· μᾶλλον δὲ ἡ παρὰ τοῦ θεοῦ συμμαχία· ἥ γε μὴν σώζουσα ἡμᾶς γνώμη, ἀγχόνη γίνεται τοῦ ἀντικειμένου· αὕτη δέ ἐστιν, τὸ ἶσον εἰς κακίαν ἡγεῖσθαι, ἄρχειν τε ἀδικίας καὶ ἀμύνεσθαι τὸν καταρξαντα· ὁριστὴς γὰρ τῆς καθ' ἑαυτοῦ τιμωρίας ὁ Δαβὶδ γίνεται, εἰ εὑρεθείη κακοῦ τὸ κακὸν ὥσπερ ἐν συναλλάγματι διαμείψας, καὶ ἀντιδοὺς παρεσχημένοις ὃ ἔλαβε.

V. 4. Εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσί μου.

A. I. 41 Τάχα δὲ οὐ τὸ πάντη ἐλεύθερον ἀδικίας ἑαυτῷ ὁ Δαβὶδ μαρτυρεῖ. ἠδίκησε γὰρ τὸν Οὐρίαν, ἀλλὰ τοῦτο λέγει ὅτι ἐν τῇ κατὰ τὸν παῖδα ὑποθέσει, καθαρός εἰμι καὶ ἀνυπαίτιος· οὐδὲν γὰρ αὐτὸν ἠδίκησα, οὔτε τοὺς μετ' αὐτοῦ, ὥστε καὶ εὐάφορμον αὐτοῖς γενέσθαι τὴν κατ' ἐμοῦ δίωξιν· εἶτα καὶ τὸ ἀμνησίκακον προβάλλεται, ἐκκαλούμενος δι' αὐτοῦ εἰς ἔλεον τὸν Θεόν· καὶ δῆλον ἀφ' ὧν ἐπάγει· λέγει γάρ· εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακά.

Ἀποπέσοιμι ἄρα τῶν ἐχθρῶν μου κενός.

Τουτέστιν ἀπολισθήσαιμι καὶ τιμῆς καὶ δόξης ἁπάσης, καὶ γενοίμην ὡς χοῦς ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν μου.

V. 7. Ἀνάστηθι κύριε ἐν ὀργῇ σου.

Ὅπερ οὖν ἔφην, μεταπεφοίτηκεν ὁ λόγος εἰς Χριστὸν, καὶ αὐτὸν ἀναστῆναι παρακαλεῖ οὐ κατὰ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ, πῶς γάρ; ὑπὲρ οὗ παρεκάλει λέγων φείσασθέ μου τοῦ παιδαρίου Ἀβεσσαλώμ, ἀλλ' ὑπὲρ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος ἀναστῆναι παρακαλεῖ τὸ Θεὸν, ὥσπερ

ἐξ ἠρεμίας τῆς πάλαι μακροθυμίας ἐν ὀργῇ καὶ κινήσει κατὰ τῶν περάτων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ· πλεῖστοι μὲν οὖν οἱ τῆς ἀνθρωπότητος ἐχθροὶ, τουτέστιν οἱ πονηροὶ καὶ ἀλιτήριοι δαίμονες· πέρατα δὲ αὐτῶν νοηθεῖεν ἂν οἱ προὔχοντες τῶν ἄλλων καὶ ὑπερκείμενοι, οἷον ὁ σατανᾶς καὶ οἱ ἐγγὺς, ἤγουν οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότου· τούτων κατεξανέστη Χριστός.

Καὶ ἐξεγέρθητι, κύριε, ὁ θεός μου ἐν προστάγματι, ᾧ ἐνετείλω. v. 7.

Ἐνταῦθα σαφῶς περὶ τῆς θεοφανείας τοῦ σωτῆρος εὐαγγελίζε- A. f. 43 v.
ται· ἄνωθεν γὰρ διὰ τῶν πατριαρχῶν ταύτην ἡμῖν τὴν σωτηρίαν ὑπέσχετο· καί γε μεμέστωται ἡ θεία γραφὴ τῶν τοῦ σωτῆρος φωνῶν, προϋπισχνουμένου διὰ προφητῶν ἁγίων ὡς ἥξει κατὰ καιροὺς, καὶ ἐξελεῖται τὴν ὑπ' οὐρανόν· καὶ οὐκ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ ποιήσεται τῆς ἐνούσης αὐτῷ ἡμερότητος τὴν ἐπίδειξιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπισκέψεται πάντα τὰ ἔθνη· καὶ γοῦν ἐλπὶς ὠνόμασται τῶν ἐθνῶν· ἐπέφανε γὰρ τῷ κόσμῳ παντὶ θεὸς ὢν κύριος καὶ φῶς τὸ ἀληθινὸν, δι' οὗ καὶ αὐτὸν ἐγνώκαμεν τὸν πατέρα, τῆς ἀρχαίας ἀχλύος ἐσκεδασμένης, τῆς ἐν τῷ πλανᾶσθαι φημὶ, καὶ ἀναλάμψαντος ἡμῖν ἑωσφόρου κατὰ τὸν νοῦν, καὶ διαυγαζούσης ἡμέρας, ἀνίσχοντος δὲ καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ· ἐξεγέρθητι τοίνυν, φησὶ, κατὰ τὸ πρόσταγμα ὃ ἐνετείλω, ἤγουν ὃ ἐπηγγείλω ποιήσειν· τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα δηλοῖ τὸ ἐντείλασθαι.

Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον. v. 8.

Τάχα δὲ τὸ εἰς ὕψος ἐπίστρεψον, ἢ τὸν τίμιον αἰνίττεται σταυ- A. f. 44.
ρὸν, εἰς ὃν ἀνήνεγκεν ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας· ἢ τὴν εἰς οὐρανοὺς τοῦ Χριστοῦ ἀναφοίτησιν· ἐπορεύθη γὰρ ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ πατρὸς ὑπὲρ ἡμῶν· πῶς ὑπὲρ ἡμῶν; ἡμῖν ἐγκαινίζων πρόσφατον ὁδὸν καὶ ζῶσαν, ἵνα καὶ αὖθις βάσιμος ὑπάρχῃ λοιπὸν ὁ οὐρανὸς, καὶ εἰσερχώμεθα εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ἀρξαμένου καὶ τοῦδε τοῦ ἐν πᾶσι πρωτεύοντος δηλονότι Χριστοῦ.

Κύριος κρινεῖ λαούς. v. 9.

Εἴρηται δὲ ἐνταῦθα τὸ κρινεῖ, ἀντὶ τοῦ δικάσει· ἐδίκασε γὰρ ἡμῖν A. f. 44.
τε καὶ τῷ σατανᾷ· καὶ τὸν μὲν ὡς πλεονεκτήσαντα τὴν ὑπ' οὐρανὸν, τῆς κατὰ πάντων τυραννίδος ἀπώσατο, τοὺς δὲ τὴν ἀφόρητον ὑπομείναντας πλεονεξίαν, κατηλέησεν ὡς θεὸς καὶ τῇ πίστει ἐδικαίωσε.

v. 9. Κρῖνόν με, κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου.

Ἑτέρως δὲ εἰπὼν ὁ προφήτης ὅτι κύριος κρινεῖ λαούς, εἰσφέρει νῦν καὶ τὸ τῶν κρινομένων πρόσωπον τὴν οἰκείαν ὁμολογούντων ἀσθένειαν, οὕτω τε κριθῆναι παρακαλούντων ὡς ἂν πρέποι τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις· ἑτέρα μὲν γάρ, ὡς ἔφημεν, ἀγγέλων δικαιοσύνη πρέπουσα πάντως τῇ αὐτῶν φύσει· ἑτέρα δὲ ἡ ἀνθρώπων, σμικρὰ δηλονότι, καὶ ἀναλόγως ἔχουσα τῇ τῆς φύσεως ἀσθενείᾳ.

v. 10. Συντελεσθήτω δὴ πονηρία ἁμαρτωλῶν.

Συντελεσθήτω οὖν πονηρία ἁμαρτωλῶν, τουτέστι καταργηθήτω τοῦ διαβόλου ἡ τυραννίς, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πονηρῶν δυνάμεων· ἵνα λοιπὸν δι᾽ εὐθείας ὥσπερ καὶ λειοτάτης ἔρχοιτο τρίβου πρὸς τὴν εὐδόκιμον πολιτείαν πᾶς εἴ τις ἐστὶ δικαιοσύνης ἐργάτης· παροτρυνόντος γὰρ μηδενὸς ἐπὶ θάτερα, κατευθυνεῖ πάντως ὁδὸν αὐτοῦ ὁ δίκαιος· ἢ τάχα συντελεσθῆναι τὴν ἐν τοῖς ἁμαρτωλοῖς πονηρίαν εὔχεται ὁ προφήτης, τουτέστι παύσασθαι μετατιθεμένων αὐτῶν πρὸς ἀρετήν· οὐκοῦν κατάληξιν ἁμαρτίας αἰτεῖ ἐν ἑκάστῳ τῶν ἐξ ἀσθενείας ὠλισθηκότων, ἵνα λοιπὸν ὁ δίκαιος κατευθύνηται· οὐ γάρ ἐστιν οὐκ ἔστιν ἀποφανθῆναί τινα τῶν εἰς ἀρετὴν ἀνδραγαθημάτων ἀποτελεστήν, πρὶν ἂν παύσηται τοῦ εἶναι πονηρός.

v. 11. Δικαία ἡ βοήθειά μου παρὰ τοῦ θεοῦ.

A. f. 46. b. Ἁρμόσει δὲ ὁ λόγος καὶ ἰουδαίοις καὶ ἕλλησιν· ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν ἐν γνώσει πλημμελεῖν, καταφρόνησίς ἐστιν ὁμολογουμένως· τό γε μὴν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦτο δρᾶν, εὐάφορμον ἔχει τῆς συγγνώμης τὴν αἴτησιν· πεπλάνηντο δὲ καὶ ἰουδαῖοι καὶ ἕλληνες, οἱ μὲν ταῖς τῶν ἡγουμένων δυστροπίαις ἀποκομιζόμενοι πρὸς τὸ εὐπειθές, καὶ τὸν λυτρωτὴν ἀγνοήσαντες· οἱ δὲ οὔπω τὸ θεῖον φῶς λαβόντες εἰς νοῦν, οὔτε μὴν ἐγνωκότες τίς ἐστιν ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς θεός· διὰ τοῦτο ὁ ἐτάζων καρδίαν καὶ νεφροὺς ἔγνω τούτους τε κἀκείνους πλημμελοῦντας ἐξ ἀμαθίας, καὶ ὡς ἀπό γε τοῦ μὴ εἰδέναι τὸ θέλημα τὸ δεσποτικόν, καὶ δικαίαν αὐτοῖς ἐκνενέμηκε τὴν ἐπικουρίαν· ὀφείλεται γὰρ τοῖς πεπλανημένοις ἡ ἐπιστροφή, τοῖς ἐσκοτισμένοις ὁ φωτισμός, τοῖς ἠσθενηκόσι τὸ ἐνισχύεσθαι παρ᾽ αὐτοῦ· διό φησιν, ἡ βοήθεια δικαία παρὰ τοῦ θεοῦ.

v. 12. Ὁ θεὸς κριτὴς δίκαιος, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ μακρόθυμος κ. τ. λ.

Ἐπωφελὲς μὲν οὖν τὸ παράγγελμα τοῖς τὸν ἄφελον καὶ ἀνειμέ-

νον ζῶσι βίον, ὅτι κριτὴς δίκαιος ὁ τῶν ὅλων Θεός· ἔστι δὲ πρὸς τοῦτο καὶ ἰσχυρός· ἐὰν γὰρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; ναὶ μὴν καὶ μακρόθυμος, μὴ παρὰ πόδας μὴ δὲ ὁμοῦ τῇ κακίᾳ τὴν ὀργὴν ἐπάγων τοῖς ἁμαρτάνουσι· πλὴν εἰ καὶ ἀνεξίκακος, οὐ χρὴ διὰ τοῦτο ἡμᾶς ῥαθυμεῖν. Μετακομιστέον δὲ πάλιν τοὺς λόγους καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν· ἐπιφωνήσοι γὰρ ἄν τις αὐτοῖς, ὡς εἰ μὴ θᾶττον ἀπόσχοιντο τῶν οἰκείων ἐπιτεδευμάτων, καὶ οἱ μὲν τοῦ τῇ κτίσει λατρεύειν ἀποσταῖεν, οἱ δὲ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν εἰσδέξαιντο, κριτῇ περιπεσοῦνται δικαίῳ καὶ ἰσχυρῷ, καὶ μακροθύμῳ μὲν, πλὴν εἰ μὴ ἀποδύσονται τὰ ἐγκλήματα, καὶ κολάζοντι· τοῦτο γὰρ διὰ τῶν ἐφεξῆς στίχων διδάσκει· ἵνα γὰρ μὴ ἀκούοντες ὅτι μακρόθυμος, ῥαθυμότεροι γένωνται, ἐπήγαγεν ὅτι

Τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στιλβώσει, τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινε. v. 13.

Στιλβώσει, ἀντὶ τοῦ γυμνώσει καθ' ὑμῶν τὴν μαχαίραν· φιλάν- A. f. 48. b. B. f. 29.
θρωπον δὲ τὸ κήρυγμα καὶ ἐξ ἡμερότητος τοῦ Θεοῦ προτεινόμενον τοῖς οὖσιν ἐν ἀσθενείαις· οὐ γὰρ ἁπλῶς ὅτι γεγόνασιν ἐργάται τῶν πονηρῶν ἠπείλησεν τὴν ῥομφαίαν αὐτοῖς, ἀλλ' εἰ μὴ βούλοιντο θᾶττον ἐπιστρέφειν, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως περιπεσοῦνται δεινοῖς ἐφήσει νοεῖν· ἐνέτεινε δὲ καὶ τὸ τόξον, ἕτοιμον ἔχων αὐτὸ τῶν τοῦ θανάτου σκευῶν ἤτοι τῶν βελῶν ἐπίμεστον, ἃ καὶ ἐξειργάσθαι φησὶν τοῖς καιομένοις, τοῖς τῆς γεέννης υἱοῖς *, οἳ κατὰ καιροὺς ἀκούσονται τοῦ κρι- * cod. υἱούς.
τοῦ λέγοντος, πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι, καὶ τὰ ἑξῆς· ῥομφαίαν γε μὴν τόξον τε καὶ βέλη καὶ σκεύη θανάτου, ἢ τὰς διαφορὰς τῶν κολάσεων φαμὲν ὑποδηλοῦν, ἤγουν δυνάμεις τινὰς ἐπιφερούσας ἀναλόγως τοῖς ἑκάστου πλημμελήμασι τὰς δίκας· ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων σχηματίζειν ἔσθ' ὅτε τὰ μὴ ἐμφανῶς, ἀλλ' ὡς ἐν κρυπτῷ καὶ νοήσει δρώμενα.

Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξειργάσατο. v. 14.

Ἀκουέτωσαν ταῦτα καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες, ὡς ταῖς ἀφύκτοις A. f. 49.
περιπεσοῦνται δίκαις, εἰ μὴ ἐπιστρέφειν ἕλοιντο, καὶ οἱ μὲν τῆς ἀρχαίας ἀπόσχοιντο πλάνης, οἱ δὲ τῇ μετανοίᾳ τὰ τῆς κυριοκτονίας ἐγκλήματα διασμήχοιντο.

Ὠδίνησεν ἀδικίαν κ. τ. λ.· Λάκκον ὤρυξε κ. τ. λ. v. 15.

Ἀλλὰ γὰρ προσεξεργαστέον καὶ ἔτι τὴν ψαλμῳδίαν· οὐκοῦν λέ- A. f. 50. b.

γοιτο ἂν εἰκότως καὶ περὶ παντὸς ἁμαρτήματος, ὅτι ὁ ἁμαρτάνων συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν· ἀεὶ γάρ πως προανίσχουσι τῶν ἐν κακοῖς ἀποτελεσμάτων, διαλογισμοὶ πονηροί· ἁρμόσειε δ' ἂν τὸ ῥητὸν καὶ τοῖς ἰουδαίων καθηγηταῖς, οἳ συλλαβόντες ἤγουν ἐν ὠδῖσι προεισδεξάμενοι τῆς κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείας τὰ σπέρματα, τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος ταῦτα αὐτοῖς ἐνσπειράσης, ἐξέτεκον ἀνομίαν τὴν κατ' αὐτοῦ δηλονότι· ὠδίνησεν ἀδικίαν καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν καὶ αὐτὸς ὁ σατανᾶς· πειράζων μὲν γὰρ προσῆλθε κατὰ τὴν ἔρημον· εἶτα ἀπέστη μέχρι καιροῦ, καὶ εἰς πέρας ἤγαγε τὸν ἐξ ἀρχῆς τεθέντα σκοπόν· κατέθηξε γὰρ ἐν αὐτῷ τὰς τῶν ἰουδαίων καρδίας καὶ τὴν τοῦ προδότου ψυχήν, ὃς δὴ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τῆς ἑαυτοῦ δυσσεβείας πατέρα, φημὶ δὴ τὸν σατανᾶν, συνέλαβε μὲν ἀδικίαν κατὰ τοῦ Χριστοῦ, αἰσχρῶν ἕνεκα λημμάτων, καταπροδοῦναι τοῖς φονῶσιν αὐτὸν βουλόμενος· εἶτα καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν, λαβὼν γὰρ τριάκοντα δηνάρια, παρέδωκεν αὐτόν, σύνθημα φόνου τὸ τῆς ἀγάπης σύμβολον ποιησάμενος, τουτέστι τὸ φίλημα, καὶ αὐτὴν ἀδικήσας τὴν ἀρετήν· εἶτα δέχεται μὲν ὁ προφήτης, ὡς ἐν λόγῳ παραδείγματος, τὸ ὀρύξαι λάκκον καὶ ἀνασκάψαι αὐτόν· καταλευκαίνει δὲ τοῦ φαινομένου τὴν διάνοιαν, ἐπενεγκὼν εὐθὺς τὸ ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ· πόνον δὲ οἶμαι λέγειν αὐτὸν, ἢ τὴν ἐπὶ τῷ τὸν βόθρον ὀρύξαι ματαιοπονίαν, ἢ τὸν φθόνον ὃς κατατήκει τὴν τῶν ἐχόντων καρδίαν· ἀδικίαν δὲ τὴν πλεονεξίαν, ἤγουν τὴν ἐπιβουλὴν ἣν ἄν τις ἐργάσαιτο κατὰ τοῦ πέλας· τοιοῦτόν τι καὶ ὁ παροιμιαστὴς εὑρίσκεται λέγων· ὁ ὀρύσσων βόθρον τῷ πλησίον, ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν· καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας τὸ τοιαύτην συγκληρῶσαι τῇ ἐπιβουλῇ τὴν φύσιν, ὥστε εἰς τοὺς ἐπιβουλεύοντας περιτρέψεσθαι· ἔνθεν καὶ ἡ εὐμηχανία τοῦ θεοῦ μάλιστα διαλάμπει, καὶ τοῖς πονηροῖς πολὺς ὁ σωφρονισμὸς, καὶ τοῖς διαφεύγουσιν ἡ ἡδονή.

v. 18. Ἐξομολογήσομαι τῷ κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ψαλῶ τῷ ὀνόματι κυρίου τοῦ ὑψίστου.

A f. 51 b. B f. 3? E. f. 13. b.

Αὕτη φωνὴ καὶ τῶν ἐν Χριστῷ σεσωσμένων, ὡς καταργηθέντος τοῦ σατανᾶ καὶ ἀναιρεθέντος τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας ἀνῃρημένης, καὶ ἐπιγνωσθέντος ἤδη τοῦ κατὰ ἀλήθειαν υἱοῦ τοῦ θεοῦ· τὸ δὲ ἐξομολογήσομαι φησὶν, ἀντὶ τοῦ μετ' ᾠδῆς ποιήσομαι τὴν εὐχα-

ριστίαν κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ (cod. E. μοι) δικαιοσύνην, ἤτοι κατὰ τὸ μέγεθος τῆς δικαιοκρισίας ἧς ἐποιήσατο, διασώσας τὴν ἁρπαζομένην ἀνθρωπότητα ὑπό τε τοῦ σατανᾶ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πονηρῶν δυνάμεων· μεγάλη τοίνυν ἡ θεοῦ δικαιοσύνη· διὸ ψάλλειν ἐπαγγέλλονται τῷ ὀνόματι κυρίου τοῦ ὑψίστου· ὃν γὰρ οὐκ ᾔδεισαν πάλαι, νῦν κύριον καὶ ὕψιστον ὀνομάζουσι.

ΨΑΛΜΟΣ η'.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν· ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. v. 1.

Προαναφωνεῖται τοίνυν διὰ τῆς προκειμένης ᾠδῆς ἡ τῶν ἐθνῶν κλῆ- A. f. 52
σις· ἐπεγράφη δὲ αὕτη εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν· καὶ τὸ μὲν εἰς τὸ τέλος δηλοῖ τὴν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γενομένην ἐπιδημίαν, ἤγουν ἐνανθρώπησιν τοῦ μονογενοῦς· τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν ληνῶν τοιάνδε τὴν διάνοιαν ἔχει· τινὲς μὲν γὰρ βούλονται ληνοὺς ὠνομάσθαι τροπικῶς τὰς ἐκκλησίας Χριστοῦ, εἰς ἃς οἷά τινας βότρυας συγκομίζουσιν οἱ μυσταγωγοὶ τοὺς ἔκ τε τῆς ἰουδαίων ἀγέλης καὶ ἐκ τῶν ἐθνῶν πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, καὶ οἷον ἐξ ἀμπελῶνος δεσποτικῆς καρποὺς συναγείρουσιν· ἢ ληνοὺς εἶναί φασι τὰ θυσιαστήρια, διὰ τὸ ἐν αὐτοῖς συμφέρεσθαι τὰς παρὰ πάντων δωροφορίας.

Κύριε, ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ; v. 2.

Πάλαι μὲν γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ δόξα μονονουχὶ συνεστέλλετο κατὰ A. f. 53.
μόνην τὴν Ἰουδαίαν· γνωστὸν γὰρ ἦν ἐν αὐτῇ ὁ θεὸς, καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ θεὸς ὢν κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, τεθαύμασται τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρὰ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν· ἐκπλήττεται τοίνυν ὁ προφήτης τὴν εἰς ἀνθρώπους χυθεῖσαν γνῶσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ· οὐκέτι γὰρ μόνοις γνωστὸς τοῖς ἐν τῷ Ἰούδᾳ ὁ θεός.

Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου. v. 2.

Τάχα δὲ οὐκ ἄλλη τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ ἡ ἐπαρθεῖσα μεγαλο- A. f. 53. b
πρέπεια· τί γάρ ἐστιν ἐν αὐτῇ μὴ ἔχον ἐν μεγάλοις τὸ πρέπον; ἐκ παρθένου τόκος, ἐν θαλάσσῃ πορεία, ἐν θανάτῳ ἀφθαρσία, καὶ ὅσα τούτοις ἐοικότα· αὕτη τοίνυν ἡ μεγαλοπρέπεια ἐπήρθη καθίσαντος ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, μετὰ τὸ καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν πεποιηκέναι· οὕτω νοητέον καὶ τὸ ὑψηλότερον αὐτὸν τῶν οὐρανῶν γεγονέναι μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

v. 3. Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κ. τ. λ.

C. f. 1. Τὴν νέαν καὶ καινὴν συναγωγὴν, ἐκ νηπίων λέγει συνεστάναι ψυχῶν, διὰ τὴν ἀναγέννησιν τὴν ἐν τῷ Χριστῷ πανταχοῦ συνιστάσαν τῆς οἰκουμένης μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ· διὸ καὶ βοώντων αὐτὸν τῶν παίδων, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, ἀγανακτοῦσι τοῖς ἰουδαίοις φησί· οὐδέποτε ἀνέγνωτε; καὶ τὰ ἑξῆς.

v. 3. Τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν.

A. f. 54 Τὸν διάβολον δηλονότι, ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἀναγκάσαι πληρῶσαι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τιμωρεῖται τοὺς ἁμαρτάνοντας, τὸ μέγεθος αὐτοῖς τοῦ ἁμαρτήματος ἐν ὀφθαλμοῖς παριστῶν· ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ εἰς τὸ πλημμελὲς κατωθεῖ, καὶ κατήγορος τῶν ἡμαρτηκότων γίνεται· ὡς μὲν οὖν ἐχθρὸς, ἁμαρτάνειν καταναγκάζει· ὡς δὲ ἐκδικητὴς, παραδεδομένους κολάζει. Ὑμέναιον γοῦν καὶ Ἀλέξανδρον αὐτὸς βλασφήμους ἀπεργασάμενος, πάλιν ἐπαίδευσε διὰ τὰς εἰς θεὸν βλασφημίας.

v. 5. Τίς ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ;

A. f. 56. Ἅπερ οὖν καὶ ὁ Δαβὶδ ἐννοῶν θαυμάζεται καὶ λέγει· εἰ καὶ θαυμαστά σου δημιουργήματα ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἅπερ ἥδρασας δι' ὅλου τοῦ αἰῶνος ἑστάναι, οὐ μὴν σοὶ μεγάλα πρὸς ὕπαρξιν, ἀλλὰ βραχείας δυνάμεως δακτύλοις ἀναλογούσης· οὕτω γὰρ τὰς μικρὰς δυνάμεις ἐκάλεσε τοῦ θεοῦ· ἀλλά γε τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον μᾶλλον ἐκπέπληγμαι θεωρῶν, ὅπως καὶ μέμνησαι τούτου καὶ προνοῇ· ὅπερ οὐκ ἂν ὑπῆρξεν, εἴπερ σμικρόν τι παρὰ σοὶ καὶ οὐδαμινὸν ἐτύγχανε ζῶον.

B. f. 32. Ἄλλοι μὲν τῶν ἰουδαίων καθηγηταὶ πεπλάνηνται, μὴ συνιέντες τὸ μυστήριον· ἐγὼ δέ, φησιν, τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασιν ἐνορῶν τὴν κτίσιν σὰ τὰ πάντα δημιουργήματα βλέπω· σὺ κατηρτίσω ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς τέθεικας νόμον διηνεκῆ· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ ἐθεμελίωσας αὐτά. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐκοῦν εἰ καὶ γέγονας, φησὶν, καθ' ἡμᾶς, καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον οἰκονομικῶς ὑπελθὼν οὐκ ἐπεγνώσθης παρά τινων, ἀλλ' ἐγὼ τὴν σὴν ἐπίσταμαι δόξαν· οἶδα τῆς κατὰ πάντων ὑπεροχῆς τὸ ἀξίωμα, ὁμολογῶ καὶ ἐν σαρκὶ γεγονότα δημιουργὸν τῶν ὅλων, οἶδα σὲ κύριον καὶ παρενεγκόντα πρὸς σὲ ἥλιον καὶ σελήνην· δέχεται δὲ ἀπὸ μέρους, ἵνα πᾶσαν νοῇς τὴν κτίσιν.

Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ᾽ ἀγγέλους. v. 6.

Λογικαὶ μὲν οὖν αἱ ἄνω δυνάμεις, μακρὰν τὲ καὶ ἀτελεύτητον A. f. 56. b B. f. 39. b K. f. 35. b.
τρίβουσαι ζωήν· ὁμοίως δὲ λογικὸς ἐπὶ γῆς ὁ ἄνθρωπος, εἰ καὶ μὴ ἐν ἴσῳ μέτρῳ τοῖς ἄνω, βραχὺ δὲ ὑποβέβηκε τὴν τῶν ἀγγέλων ἀξίαν διὰ τὴν πρὸς τὸ γεῶδες σῶμα συνάφειαν· καὶ ἐλάττων καθ᾽ ὃ ὑπὸ δίκην ἐστὶ θανάτου καὶ φθορᾶς, καὶ τοῦτο μετὰ τὴν παράβασιν· αὕτη γὰρ εἰσῆξε τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον. Ἠλαττῶσθαι τοίνυν ἀγγέλων λέγεται ὁ Χριστὸς διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου· παθεῖν γὰρ ἠνέσχετο σαρκὶ τῇ ἰδίᾳ, καί τοι μεμενηκὼς ἀπαθὴς τῇ τῆς θεότητος φύσει.

Κύριε, ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ; v. 10.

Ἀναδιπλασιάζει τὸ θαῦμα, καὶ πάλιν αὐτὸ τὸ προοίμιον ἀκρο- A. f. 58
τελεύτιον τίθησιν, ἐκπληττόμενος ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῶν ἀνθρώπων θεογνωσίᾳ· καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως καὶ μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τὰ αὐτὰ λέγει ῥήματα, καὶ ὡς ἀπό γε τοῦ πλείστου θαύματος ἔρχεται πρὸς δοξολογίαν· καὶ κατευθυνομένην ὁρῶν τῆς ὑφ᾽ ἥλιον πάσης τὴν δόξαν τοῦ σωτῆρος, μονονουχὶ καὶ ἀνασκιρτᾷ, καὶ τὸν ἑαυτοῦ λόγον ἀναλαβὼν λέγει· κύριε ὁ κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ;

ΨΑΛΜΟΣ Θ΄.

Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ. v. 1.

Ἡ εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφὴ δείκνυσιν, ὅτι συντέθειται τῷ Δαβὶδ A. f. 58. b.
ὁ ψαλμὸς οὐκ ἐπί τισιν ἤδη συντετελεσμένοις πράγμασιν, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος· ταῦτα δὴ ἦν τὰ κρύφια τοῦ υἱοῦ, τουτέστι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὃ προέγνωστο μὲν τοῖς ἁγίοις προφήταις, ἀποκαλύπτοντος αὐτοῖς τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἐκβέβηκε δὲ εἰς πέρας καιροῖς ἰδίοις· κρύφια τοίνυν τοῦ υἱοῦ, τὰ κρυφίως πεπραγμένα τῷ σωτῆρι· πολλὰ δὲ ταῦτα ἦν, ἥτε ἐκ παρθένου διὰ πνεύματος ἁγίου κατὰ σάρκα γέννησις, τά τε θαύματα, ὅ τε θάνατος αὐτὸς, καὶ ἡ εἰς ᾅδου κάθοδος, καὶ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσις, καὶ ἁπλῶς ὁ τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπος, καὶ τὰ ἐντεῦθεν τῷ βίῳ κατωρθωμένα· ταῦτα γὰρ πάντα κρυφίως αὐτῷ πέπρακται· ἀπέκρυψε γὰρ αὐτὰ καὶ τοὺς ἄρχοντας τοῦ κόσμου τούτου· μυστήριον γάρ φησι τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων καὶ ἀπὸ τῶν γενεῶν. Καὶ πάλιν· σοφίαν λαλοῦμεν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων

τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· ἐλάνθανε δὲ καὶ τοὺς μαθητὰς ὁ θάνατος Χριστοῦ. καὶ ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη· ἦν γάρ, φησι, τοῦτο κεκρυμμένον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· εἰκότως τοίνυν οἱ ἑβδομήκοντα τοῦ υἱοῦ τὸν θάνατον ὠνόμασαν κρύφιον. (1)

Περιέχει δὲ ὁ ψαλμὸς ἐθνῶν κλῆσιν καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ αὐτῶν, ἤγουν παρ᾽ αὐτῶν· καὶ τῆς Χριστοῦ οἰκονομίας μεμέστωται, καὶ προσώπων ἔχει διαφοράς, καὶ προσέτι θεωρημάτων ἄλλοτε ἄλλων ἐφ᾽ ἕτερα μεταστάσεις, πλὴν οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ἀποκομιζούσας τὸν νοῦν· ἄρχεται δὲ τοῦ ψαλμοῦ τὸ τῶν ἐθνῶν πρόσωπον ὑποδύς, ἤτοι τὸ τῆς ἀνθρωπότητος.

v. 3. Εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί.

A. f. [illegible] Μεγάλα μὲν οὖν πάντα καὶ ἀξιάκουστα τὰ διὰ Χριστοῦ, τοῖς γε μὴν ὁρῶσιν αὐτὰ καὶ ἐπεγνωκόσιν· αὐτὸς ὁ τούτων ἀποτελεστής, εὐφροσύνη γίνεται καὶ πρόφασις εὐθυμίας καὶ πανηγύρεως ἀφορμή, ὥστε καὶ λέγειν ἕκαστον· εὐφρανθήσομαι ἐν σοί· φιλοθέου δὲ ψυχῆς ἀπόδειξις τὸ χρῆμα ἐστί· τὸ γὰρ χαίρειν ἐπὶ θεῷ καὶ εὐφραίνεσθαι διαδείκνυσι σαφῶς, ὅτι ὁ νοῦς τῶν ἐπὶ θεῷ εὐφραινομένων ἔξω γέγονε τοῦ θέλειν ἐφήδεσθαι τοῖς κατὰ τόνδε τὸν βίον πράγμασιν, ἃ ματαιότητα καὶ μανίας ψευδεῖς εἴποι ἄν τις· εὐφραίνεται δὲ νοῦς ἐπὶ θεῷ, φιλάρετος ὤν, καὶ τῆς παρ᾽ αὐτοῦ δόξης ἐραστής, καὶ τῶν θαυμασίων τῶν παραδόξων αὐτοῦ θεωρὸς γεγονώς.

v. 4. Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω.

A. f. 60. Ἐπειδὴ δὲ δεδώκαμεν τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ποιεῖσθαι τὴν ἐξομολόγησιν, ὅταν ἀκούσωμεν λεγόντων αὐτῶν, εὐφρανθήσομαι ἐν σοὶ καὶ τὰ ἑξῆς, νοοῦμεν ὅτι πρέποι ἂν τοῖς ἤδη πιστεύσασι καὶ πεφωτισμένοις καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν ἡ φωνὴ αὕτη.

v. 4. Ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου.

A. f. 60. b. Κατὰ δὲ ἀναγωγήν, πρόσωπον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὁ υἱός, ὅς ἐστιν εἰκὼν αὐτοῦ ἀπαράλλακτος· ἠσθένησαν δὲ ἀπ᾽ αὐτοῦ πάντες οἱ τῆς αὐτοῦ δόξης ἐχθροί, τουτέστιν ὁ σατανᾶς καὶ αἱ σὺν αὐτῷ δυνάμεις· πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας, δυσάντητος ἦν καὶ ὅλης κατεθρασύνετο τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν, λέγων· τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλή-

(1) Fragmenti huius pars recitatur apud Corderium, nec non in eusebiana Montfauconii editione, sub nomine Eusebii. Sed in praestante codice vat. et prolixius id est, et Cyrillo universum tribuitur. Nihil tamen vetat quominus suspicemur Cyrillum aliquid, ut fit, ab Eusebio sumpsisse.

ψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιὰν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀρῶ· ἐπειδὴ
δὲ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν ὁ μονογενὴς γέγονεν ἄνθρωπος,
ἠσθένησεν ὁ ἐχθρός· πεπτώκασιν αἱ δυνάμεις αἱ δειναὶ καὶ ἀφόρητοι,
καὶ γεγόνασιν ὑπὸ πόδας ἁγίων.

Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην. V. 5.

Ἐπεξεργάζεται προθύμως ὅπερ ἔφη, καὶ διδάσκει σαφῶς ὅ τι ἂν A. f. 61.
βούλοιτο δηλοῦν τὸ, ὅτι ἐποίησας τὴν δίκην μου· καθίσαι γὰρ αὐτὸν
ἐπὶ θρόνου φησὶν ἀνθρωπινώτερον φθεγγόμενος, καὶ ὡς ἐξ ὁμοιότη-
τος τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων διαπλάττων τὰ νοητά· οἱ γὰρ βασι-
λεῖς ὅταν ἀκούσωσιν, ὅτι κάμνουσιν ἢ πόλεις ἢ χῶραι ἐκ βαρβαρικῆς
ἐπιδρομῆς ἢ τυραννικῆς ἀπονοίας, ἐπὶ τοὺς τῆς βασιλείας ἀναπηδῶσι
θώκους οἷον δικάζοντες τοῖς τετολμηκόσι, καὶ ψῆφον ἐκφέρουσι κατὰ
τῶν ἠδικηκότων, καὶ τοὺς μὲν κακοὺς κακῶς ἀπολέσθαι προστάττουσι,
σώζουσι δὲ τοὺς ἠδικημένους· οὕτω καὶ ὁ σωτὴρ ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνου,
καὶ οὐχ' ἵδρυσίν τινα ἐν τούτοις δηλοῖ τὸ ἐκάθισεν, ἀλλ' οἷον ἐξου-
σίας ἐπίδειξιν, καὶ δικαστικῆς λαμπρότητος δόξαν· ὡς εἶναι τὸ ἐκά-
θισας, ἀντὶ τοῦ ἐδίκασας, ἐπεξῆλθες, ἤμυνας.

Ἔοικε δὲ ἐν τούτοις ὁ ψάλλων διὰ μὲν τοῦ ἐκάθισας, τὴν εἰς τὸ A. f. 61
κρίνειν ἐπισκοπὴν δηλοῦν τοῦ θεοῦ· ἔθνη δὲ τὰς τῶν πονηρῶν δαιμόνων
ἀγέλας ἀποκαλεῖν ἀναγωγικῶς, αἳ διεμοιράσαντο τὴν ὑπ' οὐρανὸν εἰς
πολυειδῆ καὶ πολύτροπον ἀποφέρουσαι πλάνην καὶ ἁμαρτίαν· ἀσεβῆ
δὲ ἀπολλύμενον ἢ καθόλου πάντα τοιοῦτον, ἢ καὶ αὐτὸν τὸν διάβο-
λον· ἵνα δὲ μάθῃς τοῦ θεοῦ τὴν ἰσχὺν, ἄκουε τῶν ἑξῆς.

Τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα. V. 6.

Οὐ μόνον, φησὶν, ἠσθένησαν καὶ ἀπολώλασιν ἐπιτιμηθέντες οἱ B. f. 35.
δυσμενεῖς, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐξηλείφθη τὸ ὄνομα αὐτῶν· ὄνομα δέ φησιν
ἐν τούτοις οὐχ ἁπλῶς τὴν κλῆσιν, ἐπεὶ μηδὲ τοῦτο γέγονεν· μεμνή-
μεθα γὰρ εἰς δεῦρο καὶ τοῦ σατανᾶ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δαιμονίων ἀκα-
θάρτων· δηλοῖ δὲ τὴν δόξαν.

Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος. V. 7.

Ἐξέλιπον καὶ τοῦ διαβόλου αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος, ὅ ἐστι παν- A. f. 61. b.
τελῶς· αὗται δὲ εἶεν ἂν ἤτοι αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις, δι' ὧν ἦν ἰσχυ-
ρός· ἢ τὰ καθ' ἡμῶν τυραννήσαντα πάθη, δι' ὧν ἐχειροῦτο τοὺς ἐπὶ
τῆς γῆς, καὶ τραυματίας ἀποφαίνων, τοῖς ἰδίοις ὑπετίθει ζυγοῖς· ἢ

y

τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυστροπίας τὰ εὑρήματα. καὶ αἱ πολύτροποι μηχαναὶ, ἃς ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν εἰργάσατο· πᾶν γὰρ εἶδος αἰσχρᾶς ἡδονῆς καὶ τῶν ἑτέρων ἁμαρτιῶν, μαχαίρας εἶναι φαμὲν διαβολικὰς, ἤτοι βέλη τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων, δι' ὧν καρδίαν κατατοξεύουσι καὶ κατανεκροῦσιν εἰς ἁμαρτίαν· ἀλλ' ἐκλελοίπασιν αἱ ῥομφαῖαι· ἐνεδυσάμεθα γὰρ καὶ ἡμεῖς τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ, δι' ἧς αὐτὰς ἀπημβλύναμεν.

v. 8. Ἡτοίμασεν ἐν κρίσει τὸν θρόνον αὐτοῦ.

[illegible] Οὐκοῦν ὁ ἀεὶ βασιλεὺς Χριστὸς ὡς θεὸς βεβασίλευκε καὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ αὐτοὺς ὑποθεὶς τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐν κρίσει τὸν ἑαυτοῦ θρόνον ἑτοιμάσαι, καὶ κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτητι.

v. 9. Καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι.

A. f. 62. b. Ἐπεὶ δὲ ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ, τὸ κρίνειν ἀντὶ τοῦ δικάζειν λαμβάνειν, ἢ ἀντὶ τοῦ καθηγεῖσθαι καὶ προεστάναι πόλεων ἢ χωρῶν, κατὰ τὸ παιδεύθητε πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν, ῥητέον ὅτι ἐξαλειφθέντος εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ ὀνόματος τῶν ἐθνῶν, καὶ εἰς ἅπαν ἀνῃρημένης ἀρχῆς ἁπάσης καὶ ἐξουσίας διαβολικῆς ἐν δικαιοσύνῃ, κατάρξει καὶ κατακυριεύσει Χριστός· ὁ γάρ τοι θρόνος, τὴν βασιλείαν ὑποδηλοῖ, ἢ τις οὐδενὸς ἀνθεστηκότος ἑτοιμοτάτη τίς ἔσται, τουτέστιν ἀδιακωλύτως ἐκλάμπουσα, καὶ κατακρατοῦσα τῶν ὅλων· δικάσει γὰρ ὁ Χριστὸς ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κατάρξει λαῶν τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· βεβασίλευκε γὰρ τῆς ὑπ' οὐρανόν· νοήσεις δὲ τοὺς στίχους καὶ οὕτως· ὅτι ὁ τὴν τοῦ διαβόλου τυραννίδα καθελὼν, καὶ τῆς ἐκείνου σκαιότητος ὅλην ἀπαλλάξας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, αὐτὸς ἥξει κατὰ καιροὺς ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς, ἵνα κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ· πᾶσαν γὰρ τὴν κρίσιν δέδωκεν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, καὶ δεῖ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ.

v. 10. Καὶ ἐγένετο κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι, βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις ἐν θλίψεσι.

C. f. 16. b. Ποίῳ φησὶ πένητι; τῷ ἑκουσίως πενομένῳ καὶ διὰ τὸν θεόν· ἀντὶ γὰρ τῆς ἑκουσίου πενίας τούτῳ τὸν ἑαυτοῦ πλοῦτον ὁ θεὸς χαρίζεται, καὶ ἐν τῷ τῆς θλίψεως καιρῷ ῥύστης καὶ βοηθὸς αὐτοῦ εὑρίσκεται.

A. f. 63. Νοητέον δὲ ταῦτα καὶ κατὰ ἀναγωγὴν, ὅτι τῷ πτωχῷ τῷ πνεύματι λαῷ, τουτέστι τῷ πτωχεύοντι πρὸ τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπι-

δημίας, οὐ πρέσβυς οὐκ ἄγγελος οὐχ' ἑτέρα τίς δύναμις ἢ ἐξουσία
λογικὴ βεβοήθηκεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ κύριος, ὁ τοῦ νοητοῦ πλούτου χορη-
γός, αὐτὸς βεβοήθηκεν ἐν εὐκαιρίαις εἴτουν ἐν καιρῷ δεκτῷ θλίψεως
σέσωκεν ἐπὶ καιροῦ· ποία δὲ ἦν ἡ θλίψις; ἡ δυσφόρητος ἁμαρτία φορ-
τίου δίκην ἐπηρτημένη, ὥστε καὶ ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτῇ γεγονότων ἀνα-
φωνεῖν, ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ·
καὶ αὐτὸς δὲ ὁ σατανᾶς βαρὺς ἦν καὶ φορτίου παντὸς δυσαχθέστερος
ἐπιπίπτων μετὰ τῆς πονηρᾶς φάλαγγος· πεπιεσμένης τοίνυν τῆς ὑπ'
οὐρανὸν καὶ οἷον ἐκτεθλιμμένης, ἐπὶ καιροῦ ἐπεφοίτησε τοῖς ἐπὶ γῆς
ὁ κύριος, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησεν· οἱ δέ γε ἀλιτήριοι δαί-
μονες τὸ μὴ ἐν καιρῷ πεπράχθαι τὴν οἰκονομίαν κατεψεύδοντο λέγον-
τες, ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς· ἀλλ', ὦ παμπόνηροι, φαίη
τίς ἄν, οὐ πρὸ καιροῦ μᾶλλον, ἀλλ' ἐν εὐκαιρίᾳ καὶ ἐν θλίψει βε-
βοήθηκεν ἡμῖν, καὶ καταφυγὴ γέγονεν ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος.

Καὶ ἐλπισάτωσαν ἐπὶ σὲ * οἱ γινώσκοντες τὸ ὄνομά σου. v. 11.

Τίνες δέ εἰσιν οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτῷ καὶ γινώσκοντες τὸ ὄνομα A. f. 63. b * var. lect. σοί.
αὐτοῦ; οἱ τοῖς θεσπίσμασιν ὑπέχοντες τὸν αὐχένα· καὶ τοῦτο διδά-
ξει λέγων αὐτός· ὁ ἀγαπῶν με, τὰς ἐντολάς μου τηρεῖ.

Ὅτι οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς σε, κύριε. v. 11.

Ἰσχυρίζεται διὰ πείρας ἔχειν τὸ πρᾶγμα, εἰδέναι τε ὅτι τὸ ἀκρά- A. f. [illegible]
δαντον ἔχει· ἀληθὲς γὰρ τὸ τοῦ Ἱερεμίου, ὅτι εὐλογημένος ἄνθρωπος
ὃς πέποιθεν ἐπὶ τῷ κυρίῳ, καὶ ἔσται κύριος ἐλπὶς αὐτοῦ· καὶ ἔσται
ὡς ξύλον εὐθηνοῦν παρ' ὕδατι· οὕτω καὶ ἕτερός φησιν, ἐμβλέψατε εἰς
ἀρχαίας γενεάς, καὶ ἴδετε τίς ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, καὶ κατῃσχύνθη;
ἢ τίς ἐπεκαλέσατο αὐτὸν, καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτόν;

Ψάλατε τῷ κυρίῳ τῷ κατοικοῦντι ἐν Σιών. v. 12.

Εἰ τοίνυν λέγοιτο κατοικεῖν ὁ θεὸς ἐν Σιὼν, οὐ κατὰ τὰς Ἰου- A. f. [illegible]
δαίων ὑπονοίας αἰσθητῶς τοῦτο πράττεσθαι νοοῦμεν, οὐ γὰρ ἐν τῇ
ἐπιγείῳ Σιὼν, οὐδὲ ἐν μόνῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ κατοικεῖ ὁ θεός· ἀλλὰ
Σιὼν εἶναι φαμὲν τὴν νοητὴν ἐπὶ γῆς ἐκκλησίαν, ἣ καὶ ἀδελφὴ τῆς
ἄνω νοεῖται· πρέποι δ' ἂν ὀνομάζεσθαι Σιὼν τήν τε ἄνω καὶ ἐπὶ γῆς
ἐκκλησίαν, ἑρμηνεύεται γὰρ Σιὼν σκοπευτήριον· τοῦτο δέ ἐστιν αὕτη
τε κἀκείνη· οὐκοῦν κατοικεῖ θεὸς ἐν τῇ Σιὼν οὐ περιγραφόμενος, πλη-
ροῖ γὰρ τὰ πάντα, ἀλλ' οἷον ἐμφιλοχωρῶν καὶ ἀναπαυόμενος ἐν αὐτῇ·

ὧδε γάρ φησι κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην αὐτήν· ἀπεφοίτησε μὲν γὰρ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς λέγων, ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ὑμῖν· πεπλούτηκε δὲ αὐτὸν ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία, πρὸς ἣν ὁ ψάλλων φησὶν, ἄκουσον θύγατερ, καὶ τὰ ἑξῆς, ὅτι ἐπεθύμησεν ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· τοῖς γε μὴν κατοικοῦσιν ἐν ταύτῃ τῇ Σιὼν, τουτέστι τοῖς ἠλεημένοις καὶ σεσωσμένοις διὰ πίστεως, μηκέτι ζωοθυτεῖν· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς πνευματικὴν λατρείαν μετεφοίτησε τὰ ἐν νόμῳ, τὰς ᾠδὰς ἀνιέναι τῷ θεῷ, καὶ ψάλλειν αὐτῷ θυσίας αἰνέσεως θύοντας· ψάλλειν δὲ τὰ αὐτοῦ, καὶ μόνα λαλοῦντας μεγαλεῖα καὶ κατορθώματα.

v. 11 Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ.

A. f. 61. b Χριστοῦ δὲ φαμὲν ἐπιτηδεύματα, ἤτοι τὰς θεοσημείας, ἢ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ εὔτεχνες· βαθὺς γὰρ λίαν ὁ τοῦ μυστηρίου λόγος, καὶ ἰσχναῖς ἐρεύναις ἐκ μέρους ἁλώσιμος, καὶ πίστει δεκτός· πολὺ γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ θαῦμα.

v. 12 Ὅτι ὁ ἐκζητῶν τὰ αἵματα αὐτῶν ἐμνήσθη.

Καὶ τίνα τρόπον; ἐνηνθρώπηκε γὰρ καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν, ὑπέμεινε σταυρὸν, ἵνα πάντας ἀγοράσῃ τῷ ἰδίῳ αἵματι, καὶ διαβολικῶν ἁρπάσῃ βρόχων τοὺς ἁλόντας αὐτοῖς.

v. 13 Οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πένητας ἐν τούτοις ἢ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ὀνομάζει, ἢ τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν πλειστάκις παρακαλοῦντας ἁγίους· τοὺς μὲν, ὡς οὐκ ἔχοντας πλοῦτον τὸν νοητόν· οἱ γὰρ ὅλως τὸν φύσει θεὸν οὐκ εἰδότες, ποίαν ἂν ἔχοιεν λαμπρότητα νοητήν; τοὺς δὲ, ὡς ταπεινὸν καὶ συνεσταλμένον ἔχοντας φρόνημα· εἰ μὲν οὖν πένητας εἶναι φαμὲν τοὺς ἁγίους, οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς αὐτῶν, ἧς πεποίηνται πλειστάκις παρακαλοῦντες τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα θεὸν, ἐπισκέψασθαι τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἀντιλαβέσθαι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ἔφασκον γάρ· ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν χερουβὶμ, ἐμφάνηθι· ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς· καὶ πάλιν· κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς καὶ κατάβηθι· εἰ δὲ τὰ ἔθνη νοοῦμεν τοὺς πένητας, ἐπειδὴ φωνὰς ὑπὲρ ἑαυτῶν οὐκ ἂν ἔχοι τις αὐτὰ καταδεῖξαι ῥήξαντά ποτε, πῶς γὰρ ἂν ἐπεκαλέσαντο θεὸν ὃν οὐκ ᾔδεισαν; φαμὲν, ὅτι διὰ πραγμάτων μᾶλλον ἢ ῥημάτων παρ' αὐτῶν γέγονεν ἡ φωνή· πᾶσα γάρ πως ἀδικία μονονουχὶ κατακέκραγε τοῦ δρῶντος αὐτὴν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων προσάγει

λιτὴν, τοῦ πλημμελοῦντος τὸ ἀπηνὲς καταγγέλλουσα, καὶ διανιστῶσα πρὸς ἐπικουρίαν τὸν ἐπαμῦναι δυνάμενον· κατεβόησε γοῦν τοῦ Κάϊν τὸ αἷμα τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀναιρεθέντος· φωνὴ γάρ, φησιν, αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρός με· δέδωκε δὲ καὶ ὁ θεῖος Παῦλος φωνὴν τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, κρεῖττον γὰρ ἔφη λαλεῖν αὐτὸ παρὰ τὸ Ἄβελ· τὸ μὲν γὰρ κατέκρινε τὸν φονευτὴν, καὶ οἷα κατηγοροῦσαν ἠφίει φωνὴν, τὸ δὲ γέγονε τῷ κόσμῳ σωτήριον, καὶ πλημμελημάτων ἄφεσιν ἐκάλεσεν ἐπ' αὐτόν· καθαρίζει γὰρ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας τὸ αἷμα Χριστοῦ, καθὰ γέγραπται· οὐκοῦν ἡ ἀπώλεια τῶν ἐθνῶν, ἤγουν τὰ αἵματα αὐτῶν τὰ ζητηθέντα παρὰ θεοῦ, κραυγῆς δύναμιν ἀπετέλεσε, καὶ κέκληκε τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν εἰς ὀργὰς τὰς κατὰ τῶν ἀνῃρηκότων· ὥσπερ γὰρ τὸ αἷμα τοῦ Ἄβελ βοῆσαι λέγεται πρὸς τὸν θεὸν, οὐκ αὐτό που πάντως ἰδίαν ἔχον φωνὴν, ἀλλ' οἱονεὶ τὴν τοῦ πράγματος ἀτοπίαν κατεστυγηκότος θεοῦ, οὕτω νοήσει τίς καὶ ἐπὶ τῶν προσκυνούντων τοῖς δαίμοσιν· εἰ γὰρ οὐκ ἴσασι τὸν τῶν ὅλων θεὸν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐβόησαν πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ὅτι πεπλεονέκτηνται παρὰ τοῦ σατανᾶ, δι' αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ πράγματος ἀνακεκράγασι, τὴν ἐφ' ἑαυτοῖς πάντως αἰτοῦντες ἐπικουρίαν.

Ἐλέησόν με, κύριε, ἴδε τὴν ταπείνωσίν μου. v. 14.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, μνημονεύσας ὁ ψαλμῳδὸς πενήτων κραυγῆς A. f. 66.
ἧς οὐκ ἐπελάθετο ὁ θεὸς, εἰσεκόμισεν εὐθέως ὁποία γέγονεν ἡ κραυγὴ παρὰ τῶν πενήτων ἐθνῶν· οἷον γὰρ ἤδη πεφωτισμένοι καὶ ἀνανήψαντες καὶ τῆς τῶν δαιμόνων κατεγνωκότες ἀπάτης καὶ ἐν ἐπιγνώσει γεγονότες τῆς αὐτῶν ἐπιβουλῆς, ὡς καὶ ἐν πολεμίων ποιεῖσθαι μοίρᾳ τοὺς πάλαι προσκυνουμένους, παρακαλοῦσι τῆς ἄνωθεν ἐπικουρίας τυχεῖν, καὶ φασὶ τεταπεινῶσθαι, οὐχ' ὑπὸ τῆς ἑαυτῶν φύσεως, ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ γὰρ ἔκτισεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς· φθόνῳ γὰρ διαβόλου, θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ', ὦ δέσποτα, φησὶν, ἐλέησόν με· σὺ γὰρ ὁ ὑψῶσαι δυνάμενος ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τοὺς ἁλόντας αὐταῖς· πύλαι δὲ θανάτου αἱ πονηραὶ δυνάμεις, κατακομίζουσαι εἰς πυθμένα θανάτου τοὺς ὑπ' αὐτοῖς γεγονότας, καὶ αἱ πολυειδεῖς ἁμαρτίαι, ἐξ ὧν τοὺς ἐνειλημμένους ἐξαιρεῖται θεός· θυγατρὸς δὲ Σιὼν, τῆς ἐν οὐρανοῖς ἤτοι τῆς τῶν πρωτοτόκων ἐκκλησίας τὴν ἐπὶ γῆς ὀνομάζουσι, πεποίηται γὰρ

ὡς πρὸς ἐκείνην· ὅρα γάρ, φησι, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει· τύπος γὰρ ἦν ἐκκλησίας ἡ σκηνή· ἐν ταύτῃ τοίνυν γεγονὼς, τῇ Σιών φησιν, μελῳδήσω σοι, τὰς αἰνέσεις ἐξαγγελῶ καὶ πάσας ἀπαραλείπτως, ὡς μηδένα τρόπον ἐλλεῖψαι δοξολογίας· ἐοίκασι δὲ διὰ τούτου δηλοῦν, ὡς οὐχὶ τοῖς ἔξω τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ τοῖς ἐν αὐταῖς εἰσελαύνουσι διὰ τῆς πίστεως, πρέπει τὸ δοξολογεῖν· οὐ γὰρ ὡραῖος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ· καὶ πῶς ᾄσομεν τὴν ᾠδὴν κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας; φασὶν οὖν οἱ ἐξ ἐθνῶν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐγείρεις ἡμᾶς ἐκ τῆς ταπεινώσεως, ἵνα ἐν τῇ ἐπουρανίῳ Σιὼν χορεύσωμεν.

v. 15. Ἀγαλλιασόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου.

A. f. [illegible] b. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἀσμενίζουσι τὴν οἰκονομίαν οἱ ἐξ ἐθνῶν ἣν ἐν Χριστῷ πεποίηκεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ, σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν ἀναδείξας αὐτὸν τῷ κόσμῳ παντί· εὐδόκησε γὰρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· οὐκοῦν προσιέντες τὴν πίστιν, ὡς εἰσκομίζειν ἰσχύουσαν ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών· σωτήριον δὲ πανταχοῦ ἡ γραφὴ τὸν Χριστὸν ὀνομάζει· ᾄδεται γοῦν ὡς ἐκ προσώπου τινῶν δεδιψηκότων ἰδεῖν τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, δεῖξον ἡμῖν κύριε τὸ ἔλεός σου, καὶ τὸ σωτήριόν σου δῴης ἡμῖν.

v. 16. Ἐν παγίδι ταύτῃ ᾗ ἔκρυψαν.

A. f. 66. b. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἔθνη χρὴ λέγειν τὴν ἀκαθάρτην τῶν δαιμόνων πληθὺν, οἳ κατεσκεύασαν μὲν τῷ σωτῆρι, καθάπερ ᾠήθησαν, τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ διαφθοράν· ἐστρατήγησαν αὐτοὶ ταῖς ἰουδαίων μανίαις, στήσαντες ὑπουργὸν τὸν κλεπτίστατον μαθητήν· ἐνεπάγησαν δὲ αὐτοὶ μᾶλλον, ἤπερ ὁ τὴν παρ' αὐτῶν ὑπομείνας ἐπιβουλήν· ἐξεπρίατο γὰρ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος ἠλευθέρωσεν· ἔφη γὰρ τὸν τῷ κόσμῳ σωτήριον μέλλων ὑπομεῖναι σταυρὸν, νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται· καὶ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· καὶ οἱ διῶκται δὲ ταῦτα πεπόνθασιν, ἃ τοῖς πολλοῖς ἐξήρτυσαν.

v. 17. Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

A. f. 67. C. f. 18. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν. ὀρθοῦ κρίματος γεγονότος, καὶ κολάσεως ἐπενηνεγμένης τοῖς ἀνόσια πεπλημμεληκόσιν, ἐπιγινώσκεται ὁ κύριος παρὰ τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν, ὡς ὑπάρχων δίκαιος ὅσιός τε καὶ δυνα-

τός· ἐν γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός· τοῦτο δὲ διχῇ νοητέον· ἢ γὰρ ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Θεοῦ καθάπερ εἴς τινα παγίδα ἐμπεσὼν ὁ ἁμαρτωλὸς, τὰς τῆς δυσσεβείας δίδωσι δίκας· ἢ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν περιπεσὼν, συλληφθήσεται· ὁ γὰρ τῷ πλησίον ὀρύσσων βόθρον, ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν· καὶ κρίμα ἀληθῶς δίκαιον, τὸ τοὺς κατασκευάσαντας ἀνθρώπῳ τὸν θάνατον, ἐν αὐτῷ περιληφθῆναι, τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπάτην κατὰ τοῦ μηχανωμένου τρέποντος· ἁμαρτωλὸν δὲ ἐνταῦθα καλεῖ ὁ Δαβὶδ ἤτοι καθ' ὅλου τὸν ἁμαρτίαις ἔνοχον· πᾶσα γὰρ ἀνάγκη τὸν οὕτω ζῆν εἰωθότα, κολάζεσθαι τοῖς ἰδίοις ἔργοις ἐμπεπαρμένον· σειραῖς γὰρ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται· ἢ ἁμαρτωλὸν τὸν Ἰουδαίων δῆμον ὀνομάζει· καὶ μάλα εἰκότως, ἀπέμεινε γὰρ ἐν μολυσμοῖς, οὐ προσηκάμενος τὴν διασμήχουσαν χάριν, ἐναπέθανε τοῖς ἑαυτοῦ πλημμελήμασι· κληθείη δ' ἂν ἁμαρτωλὸς καὶ ὁ τῆς ἁμαρτίας εὑρετὴς σατανᾶς, ὃς δικαίῳ κρίματι συνελήφθη, τοῖς ἰδίοις ἔργοις περιπεσών· κατεσκεύασε μὲν γὰρ καὶ γέγονεν ὑπὸ πόδας δικαίων.

Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸν ᾅδην. v. 18.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθεΐας οἱ πιστεύσαντες A f. 67. b
ἐοίκασιν ἐπαρᾶσθαι τοῖς ἠθετηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν πολύευκτον χάριν, δι' ἧς ἠδύναντο τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀποφαίνεσθαι κληρονόμοι· ἢ τάχα ἔθνη Θεοῦ ἐπιλανθανόμενα, οἱ δαίμονές εἰσι· κατ' οὐδένα γὰρ τρόπον πρακτικῶς Θεοῦ διαμέμνηνται, ἀλλ' ἔξω πάσης εἰσὶν ἀρετῆς καὶ ἀγαθουργίας.

Ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός. v. 19.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πένητας ἐνταῦθα ἢ πάντας τοὺς ἁγίους ὀνο- A. f. 68.
μάζει ἁπλῶς ὑφειμένον καὶ ταπεινὸν ἔχοντας φρόνημα, ἢ τοὺς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένους, οἳ πάλαι ἐν ἐνδείᾳ ἦσαν παντὸς ἀγαθοῦ· τούτους οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεσθαί φησι, μνήμη γὰρ γέγονεν αὐτῶν παρὰ τῷ φιλοικτίρμονι Θεῷ, καὶ κέκληνται διὰ Χριστοῦ πρὸς ἐπίγνωσιν, τὸν τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀπολυσάμενοι ζυγόν.

Ἀνάστηθι, κύριε, μὴ κραταιούσθω ἄνθρωπος. v. 20.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἐπιλάμψειν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς εὔχεται τὸν A f. 68
μονογενῆ καὶ διεγερθῆναι, ὅπως ὁ ὑψηλόφρων ἐκεῖνος διάβολος, ὃν καὶ ἄνθρωπον ἐπὶ τοῦ παρόντος καλεῖ διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ τό γε πρὸς Θεὸν

μηδὲν ὅλως ὑπάρχειν αὐτόν, ἀλλ' οἷον ἐν τάξει τῶν γηγενῶν, μὴ ἐπὶ πλεῖον ἐπαίρῃ τὴν ὀφρῦν, μὴ δὲ κραταιὸς φαίνηται.

v. 20. Κριθήτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου.

A. f. 68. b Κατὰ δὲ ἀναγωγήν, τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ γενησομένην τῶν ἐθνῶν κρίσιν γενέσθαι εὔχεται· κριθήτωσαν γάρ φησιν ἔθνη, οὐχ' ἵνα τὰς τῶν ἐπταισμένων δοῖεν δίκας, ἀλλ' ἵνα γνωσθεῖεν ὡς ἠδικημένοι, καὶ τῆς τοῦ τυραννήσαντος ἔξω γένοιντο χειρός· ὡς εἶναι κρίσιν ἐνταῦθα τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοκρισίαν, καθ' ἣν ἠλέηται τὰ ἔθνη καὶ κέκληνται πρὸς τὴν θείαν ἐπίγνωσιν αὐτοῦ.

v. 21. Γνώτωσαν ἔθνη ὅτι ἄνθρωποί εἰσιν.

[illegible] Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· πολλοὶ καὶ τοῦτο ἀπολελώκασιν, ἐπελάθοντο τῆς φύσεως, εἰς μανίαν ἐξώκειλαν, ἠγνόησαν ἑαυτούς· ὁρᾷς πως ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖται τὴν δέησιν, καὶ τὴν μανίαν ἀξιοῖ διορθωθῆναι; τὸ γὰρ ἑαυτοὺς ἀγνοεῖν, ἐσχάτης μανίας καὶ φρενίτιδος χαλεπώτερον· τὸ μὲν γάρ, ἀνάγκης σώματος· τὸ δέ, διεφθαρμένης προαιρέσεως. Κατὰ δὲ ἀναγωγήν, εὔχεται τοῖς ἔθνεσι νομοθέτην καταστῆναι Χριστόν· καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιφέρει, δι' ἣν τοῦτο εὔχεται· γνώτωσαν ἔθνη, φησίν, ὅτι ἄνθρωποι εἰσί· πρὶν μὲν γὰρ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, καὶ τοῖς τοῦ σωτῆρος ζυγοῖς ὑπενεγκεῖν τὸν αὐχένα, κτηνοπρεπῆ διέζησαν βίον, οὐδὲν ὄντες ἕτερον πλὴν ὅτι σάρκα, καὶ οἷον βοσκήματα ταις τῆς γαστρὸς ἡδοναῖς προσκείμενοι· ὥστε τὸν Δαβὶδ ἐπιστενάζοντα λέγειν, ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσιν· ἀνεκομίσθησαν δὲ διὰ Χριστοῦ πρὸς σύνεσιν ἀνθρωποπρεπῆ, καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι πρὸς ἀρετὴν ἀπευθύνονται.

v. 22. Ἵνα τί, κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν;

[illegible] Κατὰ δὲ ἀναγωγήν, ἐπιταχῦναι τὴν μικρὸν ὕστερον γενησομένην τῶν ἐθνῶν κλῆσιν εὔχεται· τοῦτο δὲ αὐτῷ πεποίηκεν ἡ τοῦ διαβόλου ὑπεροψία, ἢ καὶ οὕτως· ἵνα τί ἀφέστηκας μακρόθεν, οἷον ἀποφέρων ἑαυτὸν τῶν ἠδικημένων, καὶ πλεονεκτεῖν ἐφιεὶς τοῖς τὰ σὰ διαρπάζουσι, καὶ οὐχὶ δὲ μᾶλλον ἔγγιον ἔρχῃ διὰ τῆς ἐπικουρίας, ὑπερορᾷς δὲ συντεθλιμμένους καί τοι καιροῦ καλοῦντος εἰς τὸ ἐπαμῦναι; πρέπει γὰρ οὐχ' ἑτέροις, ἢ τοῖς παθοῦσιν ὁ ἔλεος· οὐκοῦν ἡ θλῖψις, ὡς ἐπὶ καιροῦ βοήθειαν αἰτεῖ· οὐ γὰρ χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες· ἐσχημάτισται δὲ ὁ λόγος ὡς ἐφ' ἡμῶν

οὐ γὰρ ἀπέστη θεὸς, πληροῖ δὲ μᾶλλον τὰ πάντα, καὶ οὐδὲν αὐτοῦ κενόν· εἰ δὲ ἀφεστάναι λέγεται μακρὰν, μὴ τὴν ὡς ἐν τόπῳ νοήσῃς ἀπόστασιν, ἀπεριόριστον γὰρ τὸ θεῖον, ἀλλὰ καθ' ὃ συγκεχώρηκεν ἀδικηθῆναι καὶ παθεῖν, οὐ χαριζόμενος τὴν ἐπικουρίαν· ταύτῃ τοι καὶ ἀφεστάναι λέγεται· ἔτι ἀφέστηκεν ὥσπερ ἡμῶν ὁ θεὸς τῇ τῆς φύσεως διαφορᾷ· πολὺ γάρ τι τὸ μεσολαβοῦν θεὸν καὶ κτίσιν, καὶ ἀσύγκριτος ἡ διαφορά· ἔοικε τοίνυν ἐνταῦθα καλεῖν τὸν μονογενῆ λόγον εἰς ἐνανθρώπησιν· οὕτω γὰρ γέγονεν ἐγγὺς ἡμῶν ὁ μακρὰν, ὅτι θεὸς ὢν φύσει, γέγονε σάρξ· ἐπὶ καιροῦ δὲ πέπρακται τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον, ὅτε καὶ εἰς λῆξιν κακοῦ διελήλακεν ἡ ὑπ' οὐρανὸν, πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἐπαρτυσάντων αὐτῇ τῶν ἐχθρῶν.

Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ, ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός. V. 23

Οὐ μόνον ἐν τοῖς ἀνθρωπικοῖς ἀδικούμενος πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ C. f. 18. b.
εἰς ἁμαρτίαν ἐρεθιζόμενος· ὅταν γὰρ ἴδῃ τὸν ἀσεβῆ εὐοδούμενον, ὑπὸ τῶν λογισμῶν ἐμπυρίζεται, τοῦ σατανᾶ ὑποβάλλοντος αὐτῷ ζηλῶσαι τὸν ἄνομον.

Οὐκοῦν ἀληθὴς ὁ λόγος καὶ κατὰ παντὸς ἀλαζόνος καὶ ἀπηνοῦς A. f. 69. b
λεγόμενος, ἀφύκτοις ὥσπερ πλεονεξίαις καταφλέγοντος τοὺς ἀσθενεστέρους· ἀληθὲς γὰρ κἀκεῖνο· οἱ γὰρ τὴν ἐγκόσμιον ταύτην καὶ δαιμονιώδη καὶ ψυχικὴν σοφίαν ἐξησκηκότες ἀλαζονεύονται διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἐν πτωχείᾳ φρενῶν ἐμπυρίζουσι, τουτέστιν υἱοὺς γεέννης ἀποφαίνουσι, συνηγοροῦντες τῷ ψεύδει, καὶ ταῖς αὐτῶν εὐγλωττίαις τὴν ἀπάτην κατακαλλύνοντες, καὶ ἀποφέροντες διὰ τούτου πρὸς τὸ πλανᾶσθαι πολλούς· οὗτοι συλλαμβάνονται καθάπερ εἰς παγίδα πεσόντες εἰς τὰ τῶν πλάνων διαβούλια· ὃ γὰρ ἂν ἐκεῖνοι συμβουλεύσειαν, τοῦτο τοῖς ἀσθενεστέροις πάγη καὶ βρόχος γίνεται· ἑτέρως δὲ ὑπερήφανος μὲν ὁ σατανᾶς· ἐπειδὴ δὲ τοιοῦτός ἐστιν, ἕως ἐξῆν αὐτῷ τοῦτο δρᾷν καὶ κατεπαίρεσθαι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐνεπυρίσθη πᾶς ὁ πτωχὸς, τουτέστιν ὁ ἐν ἐνδείᾳ φρενῶν, καὶ πνευματικῆς ἰσχύος ἐπιδεής· ἡ γὰρ ὑπεροψία τοῦ πονηροῦ, πύρωσις τῷ πτωχῷ γίνεται λαῷ· συνελήφθησαν γὰρ ἐν διαβουλίοις οἷς διαλογίζονται· καὶ τίνες οἱ διαλογιζόμενοι; ἢ αὐτὸς ὁ τῆς ἁμαρτίας εὑρετὴς, καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ κόσμου τούτου, ὧν τὰ διαβούλια καὶ αἱ κακουργίαι καὶ κατὰ πάντων μηχανήματα, παγίδες εἰσὶ τοῖς ἁλισκομένοις· ἢ αὐτοὶ οἱ πλεο-

νεκτούμενοι, ἐν τοῖς ἑαυτῶν διαβουλίοις συλλαμβάνονται· ὃ γὰρ ἂν βουλεύσωνται, τοῦτο πάντως ἔσται κατ' αὐτῶν· ὡς ἐν κεφαλαίῳ τοίνυν εἰπεῖν, ἐκ μέσου γενέσθαι παρακαλεῖ τὸν ἀλαζόνα δράκοντα καὶ τὰς σὺν αὐτῷ πονηρὰς δυνάμεις, ὧν τοῖς διαβουλίοις ὁ πτωχὸς ἐμπυρίζεται, πρὸς πᾶν εἶδος φαυλότητος κατωθούμενος· διὰ τοῦ μὴ εἰδέναι τίς ὁ φύσει Θεὸς, μήτε μὴν τοῖς θείοις νόμοις πρὸς τὸ καλὸν ἀπευθύνεσθαι.

v. 24. Ὅτι ἐπαινεῖται ὁ ἁμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.

A f. 70 Ἢ καὶ οὕτως· εἰς τοῦτο, φησὶ, φαυλότητος καὶ ἀτοπίας πραγμάτων κατεκομίσθη τὰ ἀνθρώπινα ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ, ὡς εἶναι μὲν παντελῶς οὐδένα τῆς ἀγαθουργίας τὸν ἐπιμελητὴν, ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων καὶ ἐπαινεῖσθαι παρὰ πάντων τοὺς ταῖς τῶν ἰδίων ψυχῶν ἐπιθυμίαις ἀκολουθοῦντας, οἳ τάχα που καὶ ἐναβρύνονται τῷ κακῷ καὶ ἐπὶ τῷ εἶναι πονηροὶ μέγα φρονοῦσι, κατασκώπτοντος μὲν αὐτοὺς οὐδενὸς, εὐλογοῦντος δὲ μᾶλλον ἤγουν εὐφημοῦντος.

v. 25. Παρώξυνε τὸν κύριον ὁ ἁμαρτωλός.

A f. 70 Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως ὅτι παρώξυνε τὸν κύριον, χλευάζων τοὺς περὶ τῆς προνοίας καὶ τῆς κρίσεως αὐτοῦ λόγους· πολλοὶ γοῦν ἀκούοντες τοιοῦτόν τι, γελῶσιν εὐθέως· τούτῳ δὲ συναπτέον καὶ τὸ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ἵνα ᾖ τὸ ὅλον οὕτω· παρώξυνε γὰρ, φησι, τὸν κύριον ὁ ἁμαρτωλὸς, πλῆθος ὀργῆς ἑαυτῷ θησαυρίζων· τὸ γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ παροξύνοντος αὐτὸν ληπτέον· εἶτα τὸ οὐκ ἐκζητήσει, καθ' ὑποστιγμὴν ἀναγνωστέον· ἵνα ᾖ τὸ νοούμενον οὕτως· ἆρ' οὖν ὁ μὲν παροξύνει τὸν θεὸν, καὶ τὸ πλῆθος ἑαυτῷ ἐκκαίων ὀργῆς; ὁ δὲ οὐκ ἐκζητήσει; ἢ καὶ οὕτως· παροξύνει μὲν τὸν θεὸν ὁ ἁμαρτωλὸς, οὐκ ἔχων αὐτὸν εἰς νοῦν· εἶτα ὡς ἐν ἐπερωτήσει· τί δέ; ὁ θεὸς οὐκ ἐκζητήσει κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, ὅτε καὶ τὸ πλῆθος καὶ ἡ ἔκκαυσις ἔσται τῆς ὀργῆς αὐτοῦ;

v. 25. 26. Οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς ἐνώπιον αὐτοῦ· βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.

A f. 70 b Ὁ γὰρ μὴ ἐπιστάμενος ὅτι ἔστι Θεὸς, οὐδὲ ὅτι κριτής ἐστιν οἶδε· ἐπὶ μὲν οὖν ἀνθρώπων, οὕτως ἂν νοηθεῖεν οἱ προκείμενοι λόγοι τῶν στίχων, ὅτι παντὸς φιλαμαρτήμονος, καὶ ἀσχέτως βλέποντος εἰς τὸ πλημμελὲς, καὶ ὁλοτρόπως ἐκνενευκότος εἰς τὸ παροξύνειν Θεὸν, διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν ἐνώπιον αὐτοῦ, βεβηλοῦνται πάντως αἱ ὁδοὶ, τοῦτ-

ἔστιν αἱ πράξεις, καὶ ἀκαθαρσίας εἰσὶ μεσταὶ, καὶ τῷ τῆς φαυλότητος βορβόρῳ καταμιαίνονται, καὶ οἷον βλέπουσι πρὸς ἀναίρεσιν τῶν τοῦ θεοῦ κριμάτων, ἤτοι νόμων· πᾶσα γὰρ ἁμαρτία μάχεται τῷ σκοπῷ τῶν ἱερῶν θεσπισμάτων [1], καὶ τό γε ἧκον εἰς αὐτὴν, ὁ τῆς ἀρετῆς βραβευτὴς ἀναιρεῖται νόμος, καὶ ἀνατέτραπται θέλημα τὸ δεσποτικόν· ἐπὶ δὲ τοῦ σατανᾶ λεγόμενα ταῦτα, πολὺ τὸ εἰκὸς ἔχει· ἀεὶ γὰρ ἀκάθαρτοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, καὶ τοῖς τοῦ θεοῦ νόμοις ἀντανίστανται.

Πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει. v. 26.

Οὐ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει ὁ σατανᾶς· πάντες [illegible]
δὲ οἱ δίκαιοι ἐχθροὶ αὐτοῦ ὄντες, πάντων ἄρα τούτων κατακυριεύσει: οὐκ ἐν παντὶ δηλονότι κατακυριεύσει πράγματι, ἀλλ' ἔν τινι· μόνος γὰρ ὁ Χριστὸς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Οὗ ἀρᾶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου. v. 28.

Καὶ τοῦ διαβόλου δὲ τὸ στόμα πικρίας καὶ δόλου πεπλήρω- A. I. 71
ται· καὶ μὴν καὶ ἐνεδρεύει πτωχοὺς πρὸς τὸ ἀποκτεῖναι διὰ τῶν οἰκείων παγίδων· τὸ δὲ μετὰ πλουσίων, τί ἂν ἕτερον νοηθείη, ἢ τῶν πλουτούντων ἐν κακοῖς; οὗτοι γὰρ δὴ τῷ διαβόλῳ κατὰ τῶν πτωχῶν τῷ πνεύματι συμπράττουσι· νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν αἱρετικῶν· ὥσπερ γὰρ οἱ δεινοὶ καὶ πικροὶ τῶν ὄφεων ἐν τοῖς δήγμασιν ὅλην ἔχουσι τὴν ἰσχὺν, οὕτως καὶ οὗτοι· μεστοὶ γάρ εἰσι ῥημάτων πικρῶν καὶ ἐπαράτων ἐννοιῶν καὶ ἀπάτης καὶ δόλου, καὶ πόνον ὑπὸ τὴν γλῶτταν ἔχουσι· συντρίβουσι γὰρ αἱ τῶν ἀνοσίων φωναὶ τὰς τῶν ἁπλουστέρων καρδίας, διὰ δόλου καὶ ἀπάτης ἀποφέρουσαι πλειστάκις ἐφ' ἃ μὴ θέμις· ἐπάρατον δὲ μάλιστα τοῦ σατανᾶ τὸ δολερὸν καὶ ἀπατηλόν· ἀποφέρει γὰρ οὕτως εἰς τὸ πλημμελὲς, ψιθυρίζων ὁ πονηρὸς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, καὶ συναγορεύων ἀεὶ τῷ κακῷ, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ λέγων αὐτός τε καὶ οἱ μιμηταὶ τῆς αὐτοῦ σκαιότητος· ἔργον γὰρ αὐτοῖς τὸ ὑποσκελίζειν ἀγαθοὺς καὶ ἀποκτέννειν ἀθώους· ἐνεδρεύοντας * ἐν ἀποκρύφοις, τουτέστι κρύπτοντας τὴν πονηρίαν, καὶ οἷς * ita cod
ἂν δύνωνται τρόποις κατασκιάζοντας τὸ κακόν· οἱ γὰρ ἀπατῶντες τοὺς ὀρθοποδοῦντας, ὑποπλάττονται πολλάκις εἶναι χρηστοί· εἶτα κολλώμενοι ἐπιπλέκουσι τὸν τῆς ἀπάτης ἰὸν, καὶ κατὰ βραχὺ παρακλέ-

(1) Huius fragmenti pars legitur etiam apud Corderium.

πλουσι τῶν ἀκεραίων τὸν νοῦν, ἀποφέροντες αὐτοὺς εἰς τὰ οἰκεῖα· πλὴν τοῦτο δρῶσιν, οὐ κατὰ πάντων ἀδιακρίτως, κατ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον οἷς πτωχός ἐστι νοῦς, τὸν ἐκφρονήσεως δηλονότι πλοῦτον οὐκ ἔχων· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποβλέπουσι.

v. 30. Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ ὡς λέων ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐτοῦ.

C. f. 14. b. Τὸν γὰρ ἐν ἀρετῇ ζῶντα κἂν ἑλκύσῃ αὐτὸν πρὸς μικρὸν, ὅμως εἰς τέλος νήψαντος καὶ ἀποστάντος οὐ περιγίνεται· τὸν δὲ πτωχὸν τῇ ἀρετῇ καὶ ἀσύνετον ὅταν ἑλκῦσαι φθάσῃ, εἰς τὸ σπήλαιον τῆς κακίας λαβὼν μασᾶται, καθάπερ λέων ἐν ἀποκρύφῳ πρόβατον.

A. f. 71. b. B. f. 39. b. Τί δὲ βούλεται τὸ ἐνεδρεύει ὡς λέων; φασὶν γὰρ ἐν τοῖς ὄρεσι τὸν λεόντα ἐν ταῖς οἰκείαις μάνδραις ἠρεμεῖν, καὶ οἷον κατακρύπτεσθαι, μὴ ἄρα πῶς τῇ θέᾳ καταπτοήσῃ τί τῶν ἑτέρων ζώων, ἃ δὴ ποιεῖται τροφήν· ἐπ' ἂν δὲ ἴδῃ τὸ γεγονὸς ἐγγὺς, ἀναπηδήσας εὐθὺς καταβρυχᾶται μέγα, καὶ καταβροντήσας ἀφορήτως ἐπιπηδᾷ, καὶ ἁρπάζει τὸ παρατυχὸν, προαπονευρώσας τοῖς δείμασι· λέων γὰρ ἐρεύξεται, φησὶ, καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται; λέοντι τοίνυν παραπλησίως ὁ σατανᾶς [1] ἐνεδρεύει τοῦ ἁρπάσαι πτωχόν· δέδιε γὰρ τοῦ πλουτοῦντος κατ' ἀρετὴν τὴν ἀντίστασιν· τοὺς δὲ ἐν ἐνδείᾳ φρενῶν καὶ πνευματικῆς ἰσχύος, ἑτοιμότατα λαβὼν, γλυκὺ ποιεῖται τὸ θήραμα· πλεῖσται δὲ λίαν αἱ τοῦ διαβόλου παγίδες, καὶ πρός γε τῶν ἄλλων, τὸ μὴ εἰδέναι τὸν φύσει θεόν· τὸ δὲ κύψει καὶ πεσεῖται, διχῇ νοητέον· ἤτοι γὰρ ἐν τῷ κατακυριεῦσαι τὸν ἀσεβῆ τῶν πενήτων, πᾶς ὁ τοῦτο πεπονθὼς, ὑπὸ τὴν ἐκείνου χεῖρα καὶ τυραννίδα γεγονὼς, κύψει καὶ πεσεῖται· τουτέστι ταπεινωθήσεται, καὶ οἷον ἐν γῇ κείσεται, τοῖς ἐν πολέμῳ τεθνεῶσι προσεοικώς· ἢ αὐτὸς ὁ ἀσεβὴς ἐπειδὰν κυριεύσῃ τῶν πτωχῶν, τουτέστι τῶν ἀσθενῶν, πεσεῖται· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ σατανᾶς, ὅτε κεκυρίευκε τῶν πενήτων, τότε τεταπείνωται.

v. 32. Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, ἐπιλέλησται ὁ θεός.

A. f. 72. Ὠιήθη δὲ καὶ ὁ σατανᾶς ὅτι κατακυριεύσει τῶν πενήτων, οὐκ ἐφορῶντος ἔτι τοῦ θεοῦ τὴν γῆν, ἀλλ' ἅπαν ἀποστρεφομένου, καὶ μὴ κηδομένου τοὺς ἐν αὐτῇ.

1) Huius quoque fragmenti nonnisi pars extat apud Corderium, apud quem παραπλήσιος, pro παραπλησίως.

Ὑψωθήτω ἡ χείρ σου. v. 33.

Καταπαιέτω ἡ χείρ σου, φησὶ, καὶ ὑψούσθω λοιπὸν, ἐπιφέρουσα A. f. 72. B. f. 40.
τοῖς πλημμελοῦσι τὴν μάστιγα, κατά γε τὸ εἰρημένον διὰ τῆς Ἡσαΐου φωνῆς· ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή· αἴρεται γὰρ ἀεὶ πῶς ὑψοῦ τῶν παιόντων ἡ χείρ·[1] εἰ γὰρ οὕτως συνήσεις τὸν στίχον, ἤγουν καὶ ἑτέρως δὲ χείρ ἐστι θεοῦ, ἡ πάντα ἰσχύουσα αὐτοῦ, ζῶσα τὲ καὶ ἐνυπόστατος δύναμις, τουτέστιν ὁ υἱὸς, ὃς ὑψωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τὸν τίμιον ὑπομείνας σταυρὸν ἐδοξάσθη· κατήργηκε γὰρ οὕτω τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ ἀνεκόμισεν εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ἐκ φθορᾶς τὴν ἀνθρώπου φύσιν· καὶ γὰρ δι' υἱοῦ τὰ πάντα κατεργάζεται· οὕτω γάρ που φησὶν ὁ θεὸς καὶ πατήρ· ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν.

Ἕνεκεν τίνος παρώξυνεν ὁ ἀσεβὴς τὸν θεόν; v. 34.

Ὁ μὲν οὖν παράνομος ταῦτα φησὶν, ὁ ἁρπάζων, ὁ πλεονεκτῶν, A. f. 72. B. f. 40. b
ὁ μὴ διδοὺς δίκην· ὁ δὲ προφήτης ἀναιρῶν αὐτοῦ τὰ δόγματα, τὸν περὶ μακροθυμίας ἐξαπλοῖ λόγον· ἐκεῖνος μὲν γάρ φησιν, ὅτι ἀπέστρεψεν ὁ θεὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ βλέπειν· ὁ δὲ Δαβὶδ ἀπεναντίας λέγει, ὅτι καὶ βλέπεις καὶ κατανοεῖς καὶ τὸν κόπων τῶν ἀδικουμένων καὶ τὸν θυμὸν τῶν ἀδικούντων αὐτούς· μακροθυμεῖς δὲ ἕως ἂν αὐτοὶ ἐμπέσωσιν εἰς χεῖρας σου· οὐχ ἕτεροι δὲ ἡμᾶς εἰς χεῖρας θεοῦ πέμπουσιν, ἀλλ' ἕκαστος ὑπὸ τῶν ἰδίων πλημμελημάτων μονονουχὶ καὶ προσάγεται· τὸ μέν τοι ἕνεκεν τίνος, οὐκ ἐνδοιάζοντος ἐστὶν, οὐδὲ ἀγνοοῦντος τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐθάρρησεν ὁ ἀσεβὴς παροξῦναι τὸν θεὸν, ἐξηγουμένου δὲ μᾶλλον αὐτήν· ὡς ἐν ἐρωτήσει καὶ ὑποστιγμῇ οὖν τὸν πρῶτον στίχον ἀναγνωστέον, ὡς ἀπόδοσιν αἰτίας τὸν δεύτερον ποιησώμεθα· ἀλλ' ὁ μὲν ἀσεβὴς ᾠήθη καθ' ἑαυτὸν μὴ ἐκζητεῖν τὸν θεὸν, μήτε μὴν ἐφορᾷν τὰ ἀνθρώπινα· ὅτι δὲ τῆς ἀληθείας ἐσφάλλετο, καὶ τοῦ ἰδέναι τὴν ἐνοῦσαν ἡμερότητα τῷ θεῷ καὶ φιλανθρωπίαν ἀπεκομίσθη μακρὰν, αὐτὰ δι' ἑαυτῶν βοήσει τὰ πράγματα· κατημέλησε γὰρ τῶν τῇδε ὁ θεὸς οὐδαμῶς, ἀλλ' ἔπεμψεν ἐξ οὐρανῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ζητῆσαι τὸ ἀπολωλὸς, ἐπιστρέψοντα τὸν πεπλανημένον, ἀναῤῥωννύντα τὸ ἀσθενὲς, ἀπαλλάσσοντα τοῦ νοσεῖν τὸν συντετριμμένον.

(1) Ad haec usque verba extabat fragmentum apud Corderium. In sequentibus autem codices duo vat. nonnihil differebant inter se.

v. 35. Σοὶ ἐγκαταλέλειπται ὁ πτωχός.

[illegible] Τὸν ἀσθενῆ φησὶ καὶ τὸν ἀνεπικούρητον, τὴν παρὰ σου μόνου ζητουμένους ἐπικουρίαν· δύναται γὰρ διασώζειν τοὺς πτωχοὺς τὲ καὶ ὀρφανούς· αὐτοὶ δ' ἂν εἶεν καὶ μάλα εἰκότως οἱ οὔπω θεὸν τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἐπεγνωκότες· καὶ πτωχοὶ μὲν ὡς πλοῦτον οὐκ ἔχοντες τὸν ἐκ θείων τὲ καὶ ἱερῶν χαρισμάτων, ἤγουν τῶν ἐκ πολιτείας εὐαγοῦς καὶ ζωῆς τῆς κατὰ Χριστόν· ὀρφανοὶ δὲ ὡς οὔπω λαχόντες πατέρα τὸν θεόν· δέδωκε γὰρ ἐξουσίαν ὁ υἱὸς τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ τέκνα θεοῦ γενέσθαι· οἱ τοίνυν οὔπω πιστεύσαντες, οὔτε μὴν τὴν ἐξ ὕδατός τε καὶ πνεύματος ἔχοντες ἀναγέννησιν, ὀρφανοὶ πάντως νοηθεῖεν.

v. 35. Ὀρφανῷ σὺ ἦσθα βοηθός.

[illegible] Οὐκ εἶπε σὺ εἶ, ἀλλ' ἦσθα· πρότερον γὰρ πάντων παρανομούντων, σὺ μόνος βοηθὸς τῶν ὀρφανῶν ἐτύγχανες· νῦν δὲ καὶ οἱ σοὶ, οἱ τοῦ νόμου τὰς ἐντολὰς φυλάσσοντες.

v. 36. Σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ.

[illegible] Καὶ [1] τοῦ σατανᾶ δὲ τοσαύτη γέγονεν ἡ ἁμαρτία ὥστε διερευνηθεῖσαν παρὰ θεοῦ, δίκης ἄξιον αὐτὸν τῆς ἐσχάτης ἀποφῆναι· τοιγάρτοι καὶ συνετρίβη καὶ ἠτόνησεν ὁ βραχίων αὐτοῦ, τουτέστιν ἡ καθ' ἡμῶν δυναστεία· πλὴν [2] ἁγιοπρεπὴς ἡ αἴτησις καὶ παντὸς ἐπαίνου μεστὸν τῆς προσευχῆς τὸ χρῆμα· ὅσιον γὰρ καὶ παντὶ τῷ βίῳ χρήσιμον τὸ παντὸς ἁμαρτωλοῦ συντρίβεσθαι βραχίονα, τουτέστι τὴν δυναστείαν· ἐπ' οὐδενὶ γὰρ ἔχουσιν αὐτὴν ἑτέρῳ, ἐπὶ δὲ τῷ συντρίβειν πτωχούς· ἁμαρτωλοῦ τούτου ὁ βραχίων ὑπὸ κυρίου συντρίβεται, καὶ ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ ζητουμένη οὐχ εὑρίσκεται.

v. 36. Ζητηθήσεται ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐχ εὑρεθῇ.

B f. 41 Εἰ γὰρ ἐρευνῶτο, φησὶν, ἡ τοῦ τὰ φαῦλα δρῶντος ἁμαρτωλοῦ, οὐκ ἀνευρεθείη δι' αὐτὴν, τουτέστι δικαίως ἀφανισθήσεται.

v. 37. Ἀπολεῖσθε ἔθνη ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ.

[illegible] Ἐν γὰρ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ βληθήσονται εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· ἔθνη δὲ λέγει τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπους οὓς ἦν ἐλπὶς σωθήσεσθαι διὰ Χριστοῦ δικαιωθέντας ἐν πίστει· πῶς ἂν ηὔξατο δραμεῖν εἰς ἀπώλειαν καὶ ἔθνη τὰ ἄπιστα;

(1) Fragmentum hoc in codice dicitur Chrysostomi simul et Cyrilli. Reapse in Montfauconii operum Chrysostomi editione T. V. p. 111. psal. IX. pars eius aliqua legitur.

(2) Pars postrema huius fragmenti est apud Corderium.

Τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πενήτων εἰσήκουσε κύριος. v. 38.

Αὕτη ἦν αὐτῶν ἡ ἐπιθυμία, τὸ τῶν μελλόντων ἀξιωθῆναι ἀγαθῶν· εἰς τοῦτο γὰρ ἑτοιμαζόμενοι, πάντα ὑπομένειν τὴν καρδίαν ηὐτρεπίζον· ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τὶς, καὶ ποία τίς ἦν ἐπιθυμία τοιαύτη παρὰ τοῖς ἔτι πλανωμένοις; φαμὲν οὖν ὅτι συντριβέντος τοῦ βραχίονος τοῦ πονηροῦ, καὶ οὐκ ἐνεργοῦντος ἐν αὐτοῖς καθὰ καὶ πάλαι τὸ ἐν ἀγνοίᾳ κεῖσθαι θεοῦ, κέκληνται τὰ ἔθνη πρὸς ἐπιθυμίαν τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας καὶ τοῦ εἰδέναι τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἑτοιμοτάτην ἔσχον τὴν καρδίαν εἰς τὸ πιστεύειν εἰς αὐτόν. A. f. 73.

Κρῖναι ὀρφανῷ καὶ ταπεινῷ, ἵνα μὴ προσθῇ ἔτι τοῦ μεγαλαυχεῖν. v. 39.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πτωχὸς καὶ ταπεινὸς οἱ οὔπω πιστεύσαντες· τούτοις εὔχεται γενέσθαι κριτὴν τὸν Χριστὸν, καταδικάζοντα μὲν τὸν σατανᾶν, δικαιοῦντα δὲ τοὺς ἠπατημένους· τούτου γὰρ γεγονότος, οὐκ ἂν ἔτι μεγαλαυχήσειεν ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, ἢ αὐτὸς ὁ σατανᾶς ἄνθρωπος κληθεὶς, διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ ἀσθένειαν· οὐδεὶς γάρ ἐστι παντελῶς ὡς πρός γε τὴν θείαν ἰσχὺν, ἢ ἁπλῶς πᾶς ἄνθρωπος τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος ὑπουργὸς καὶ τῶν αὐτοῦ θελημάτων ὄργανον· ὁ γὰρ τοιοῦτος, οὐκ ἔτι μέγα φρονήσει περιγινόμενος τῶν ἀσθενεστέρων· δῴη δὲ καὶ ἡμῖν ὁ θεὸς νικῆσαι τὸν ἐν κρυφίοις ἐνεδρεύοντα καθ' ἡμῶν θῆρα, ὥστε μηκέτι τοῦ ἐχθροῦ τὸ καθ' ἡμῶν περιλειφθῆναι καύχημα. A. f. 73.

ΨΑΛΜΟΣ ι'.

Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα· πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου; κ. τ. λ. v. 1.

Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τοῦ ψάλλοντος ἐναργής· πεποιθέναι γάρ φησιν ἐπὶ τῷ κυρίῳ· ὁ δὲ ἐπιφερόμενος στίχος διαφόρους ἡμῖν ἐννοίας εἰσκομίζει· τίκτει γὰρ ὑπόνοιαν, ὅτι προσδιαλέγεταί τισι, καὶ οἷον ἐπιπλήττει λέγουσιν αὐτῷ, μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη· διὰ τί γάρ μοι, φησὶν, ἐπὶ τῷ θεῷ πεποιθότι, στρουθίῳ παρεικάζεσθαι συμβουλεύετε, καὶ ἐν ὄρεσιν ἀναπτῆναι τοῖς ὑψηλοτάτοις; ἔδει τοίνυν, φησὶν, ἐπὶ τῷ κυρίῳ με πεποιθότα, μὴ μᾶλλον ἀκούειν μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη, ἀλλ' ἐπαινεῖσθαι τῆς γνώμης, καὶ ὡς τῶν ἀρίστων βουλευμάτων ἐπιδραξάμενον, εὖ μάλα καταθαυμάζεσθαι· μία μὲν οὖν αὕτη διάνοια· ἑτέρα δέ· πειρασμοῦ γὰρ ἐπικειμένου καὶ πολέμου κινεῖσθαι μέλλοντος, ἢ νοητοῦ τυχὸν ἢ αἰσθητοῦ, πῶς ἡμᾶς χρὴ διακεῖσθαι, μετα- A. f. 73. b. B. f. 42 C. f. 21.

σχηματίσας ἐφ' ἑαυτῷ τὸν λόγον, πειρᾶται διδάσκειν, καὶ φησὶν, ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα· μέχρι τούτου στήσας τὸν λόγον, τοῖς εἰωθόσι παρακαλεῖν τοὺς ἐν περιστάσει, ἐπιφθέγγεται· πῶς ἐρεῖτε τῇ ψυχῇ μου; τουτέστι τίνα ἐστὶν ἅπερ ἂν εἰσηγησαμένους ὑμᾶς ἐπαινέσαι δικαίως, μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον; ταῦτά μοι παρ' ὑμῶν λεγέσθω, φησί· τοὺς γὰρ ἐπὶ τῷ θεῷ πεποιθότας, νοητῶς ἀναπτῆναι προσήκει καὶ ἁγίοις ὄρεσιν ἐμφιλοχωρεῖν, τουτέστι τὰς τῶν ἁγίων ἐκείνων κατασκέπτεσθαι πολιτείας, καὶ τοὺς τῆς εὐδοκιμήσεως περιεργάζεσθαι τρόπους, οὕτω τε κατ' ἴχνος ἰέναι τῆς ἐκείνων ἀγωγῆς· ὄρη δὲ ἅγια φαμὲν εἶναι τοὺς ἁγίους προφήτας καὶ δικαίους· εἴ τις οὖν ἀναπτὰς οἷά περ στρουθίον τούτοις τοῖς νοητοῖς ὄρεσιν ἐνιζήσειεν, ὄψεται πάντως λαμπροὺς γεγονότας, οὐ διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἰσχὺν, ἀλλ' ὅτι πεποιθότες ἦσαν ἐπὶ τῷ κυρίῳ· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τοὺς ἐπὶ τῷ κυρίῳ πεποιθότας ὡς στρουθίον ἀνίπτασθαι δεῖ ἐπὶ τὰ ὄρη· ὄρη δὲ εἶναι φαμὲν τὰς ἀρετὰς, οὐδὲν ἐχούσας χαμαιριφές· ἐν οἷς ὄρεσι πέμποντες τὰ φρονήματα, καὶ τὸ χαμαίζηλον τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων διωθούμενοι, ἀνάλωτοι τῶν εἰς τὸ φαῦλον ἡδονῶν ἐσόμεθα.

v. 2. Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐνέτειναν τόξον.

A f. 7. b Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ἀναγκαίαν εἶναι φησὶ τὴν εἰς τὰ ὄρη νοητὴν ἀναφοίτησιν, ὡς ἐντεινάντων τὸ τόξον τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ηὐτρεπισμένων ἤδη πρὸς μάχην· τούτοις γὰρ τοῖς λόγοις φυγεῖν ἠρέθιζον, φάσκοντες, εἰ μὴ φύγοι, κατατοξεύειν αὐτὸν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐν σκοτομήνῃ, ἀντὶ τοῦ λεληθότως καὶ ὡς ἐν σελήνης ἀμυδροῖς φέγγεσι· τοιαῦτα γὰρ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν τὰ τοξεύματα· τῷ ζόφῳ γὰρ ἑαυτὸν ἐγκρύπτων ὁ πονηρὸς κατατοξεύει τὸ καλὸν σῶμα τῆς ἐκκλησίας.

A f. 7. b Εἶεν δ' ἂν ἁμαρτωλοὶ, καὶ οἱ τὴν πίστιν διώκοντες, καὶ οἱ τοῖς εὐαγῶς ἐθέλουσι ζῆν ἀνέδην ἐπιβουλεύοντες· δρῶσι δὲ τοῦτο καὶ μάλα ἐντόνως καὶ αἱ πονηραὶ δυνάμεις πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς τοῖς ἁγίοις ἀρτύουσαι.

v. 2. Τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ.

C. f. 21 Εὐτρεπῆ μὲν τῶν πολεμίων τόξα ἐν σκοτομήνῃ· οὕτω δὲ τὸ τὴν σελήνην ὑποτρέχον σκότος καὶ σκιάζον αὐτὴν ὠνόμασεν· τότε τοίνυν πολεμοῦσιν οἱ ἁμαρτωλοὶ δαίμονες· τοξεῦσαι γὰρ ἐν φωτὶ τοὺς δικαίους οὐ δύνανται, ἀλλ' ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας, ὅταν νεφέλη ῥα-

θυμίας ἐπελθοῦσα ἀμαυροῖ τὸ φῶς τῆς ἡμετέρας σελήνης ἤτοι τῆς διανοίας ἐργάσηται.

Ὅτι ἃ σὺ κατηρτίσω αὐτοὶ καθεῖλον. v. 3.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, δείκνυσιν ἐναργῶς ὡς θεῷ μαχόμενος ὁ σατανᾶς, καὶ αἱ σὺν αὐτῷ πονηραὶ δυνάμεις τοῖς εὖ βιοῦν ᾑρημένοις ἐπιβουλεύουσι· σκοπὸς γὰρ αὐτοῖς, τὸ οἰκοδομούμενον ὑπὸ θεοῦ καταστρέφειν, καὶ τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν ἀντανίστασθαι· κατήνεγκε γάρ φησιν ὁ ἐχθρὸς τὸν ἄνθρωπον εἰς φθορὰν, καί τοι ἐπὶ ἀφθαρσίαν κατηρτισμένον. - Μάχονται τῷ θείῳ σκοπῷ· καὶ ἅπερ ἂν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων δεσπότης καταρτίσαιτο πρός γε τὸ εὖ ἔχειν, καθαιροῦσιν αὐτοί· πλάττει γὰρ κόπον ἐπὶ προστάγματι ὁ τῆς ἀνομίας θρόνος, τουτέστιν ὁ σατανᾶς. A f. 73 b B. f. 42. b

Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησε; κύριος ἐν ναῷ ἁγίῳ αὐτοῦ κ. τ. λ. v. 3.

Δίκαιον νῦν τὸν θεὸν ὁμολογεῖ, πάντων μὲν, ἐξαιρέτως δὲ τῆς τῶν δικαίων σωτηρίας, νοήσωμεν λέγεσθαι. - Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, τὴν τοῦ διαβόλου δυστροπίαν εἰρηκὼς ὁ Δαβὶδ, ἐναργῆ καθίστησι τὸν σώζειν εἰδότα καὶ τῆς ἐκείνου πλεονεξίας ἐξέλκοντα· τοῦ γὰρ διαβόλου, φησὶ, καθαιρεῖν ἐπιχειροῦντος ἅπερ ἂν εἰς σωτηρίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς καταρτίσαιτο θεὸς νομοθετῶν καὶ διδάσκων, τί πεποίηκεν ὁ δίκαιος; ὁ ἐν τῷ ἰδίῳ ναῷ κατοικῶν, ὁ θρόνον ἔχων τὸν οὐρανὸν, οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἐπιβλέπουσι· δεῖ γὰρ συνάψαι τοὺς στίχους ὡς εἰς μίαν τελοῦντας διάνοιαν· ἡ δὲ ἐπίβλεψις ἐνταῦθα τὴν ἐπισκοπὴν κατασημαίνει· σώζει δὲ πάντως ἐφορῶν, καὶ ἔξω παγίδος τίθησι· ἐπιβλέπει δὲ τὸν πένητα, τὸν πτωχὸν δηλαδὴ τῷ πνεύματι· ἐπὶ τίνα γάρ φησιν ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον; ὅταν δὲ ἡ θεία γραφὴ τοὺς περὶ θεοῦ ποιεῖται λόγους, εἶτα μορίων μνημονεύσει σωματικῶν, μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ἐνορμιζέσθω τῶν ἀκροωμένων ὁ νοῦς, ἀλλ' ἐκ τῶν αἰσθητῶν ὡς ἐξ εἰκότων πραγμάτων, πρὸς τὸ τῶν νοητῶν ἀναφοιτάτω κάλλος, ἔξω τὲ σχημάτων καὶ ποσότητος καὶ περιγραφῆς, εἴδους τὲ καὶ τῶν ἑτέρων, ἃ τοῖς σώμασιν ἀκολουθεῖ, νοείτω θεόν· ἔστι μὲν γὰρ ὑπὲρ πάντα νοῦν· ἀνθρωπίνως δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ λαλοῦμεν· οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως ἡμᾶς νοεῖν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς· βλέφαρα τοίνυν, ἤγουν ὀφθαλμοὶ, ἡ ἐποπτικὴ ἐνέργεια τοῦ θεοῦ λέγεται, ἥπερ ἂν νοοῖτο κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν· ἐξετάζει δὲ, ἤγουν ἀκριβῶς ἐρευνᾷ καὶ κατασκέπτεται, τόν τε δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ· καὶ τῷ μὲν χεῖρα νέμει τὴν ἐπί- C f. 21 A f. 76

κουρον, καὶ φῶς ἐνίησιν εἰς νοῦν, ἵνα μὴ ἐν σκοτομήνῃ τοξεύηται· τὸν δὲ ὡς ἀχαλίνως ἐρχόμενον, κατὰ πετρῶν καὶ κρημνῶν ἀφίησιν.

v. 4. Τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.

C f. 71 Ὅτε κρίσεως καιρὸς, τοῖς βλεφάροις ὡς ἀπειλὴν μηνύουσιν κέχρηται· ταῦτα γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀνασπᾶν ἐν τῷ θυμοῦσθαι εἰώθαμεν· ἀλλὰ μὴν καὶ ὅταν ἀκριβῶς τί κατοπτεῦσαι βουλόμεθα· ὅθεν οὐδὲ
* ita cod. Σολομὼν αὐτῶν ἐν τῷ * τὸν νυμφίον ἢ τὴν νύμφην, ὡς θυμῷ καὶ κρίσει μᾶλλον, οὐχὶ δὲ γάμῳ καὶ χαρᾷ πρεπόντων ἐμνημόνευσεν· ἢ ὀφθαλμὸς τὸ ἀλάθητον τοῦ θεοῦ σημαίνει.

v. 6. Πνεῦμα καταιγίδος ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν.

A f. 76. b. Ποτήριον δὲ ἐνταῦθα τὴν τιμωρίαν ὀνομάζει, ὡς τὸ ποτήριον ἐν χειρὶ κυρίου ἐξ οὗ πίονται ἁμαρτωλοί· τὸ μὲν οὖν τῶν δικαίων ποτήριον ἀποφέρει πρὸς σωτηρίαν αὐτούς· ποιεῖται γὰρ εὐφροσύνην καὶ ζωήν· κατὰ τὸ, ποτήριον σωτηρίου λήψομαι· τὸ δέ γε τῶν ἁμαρτωλῶν κατακομίζει πρὸς θάνατον, καὶ ἀκατεύναστον ἔχει φλόγα· πῦρ γάρ ἐστι, θεῖον καὶ πνεῦμα καταιγίδος, ἵν' ἐννοῶμεν ὅτι καθάπερ ἄνεμος ἐμπεσὼν εἰς φλόγα διανίστησιν αὐτὴν καὶ ἀποφέρει πως ἐνεργεστέραν, οὕτω καὶ ὁ τοῦ κρίνοντος θυμὸς, οἷον πνεῦμα καταιγίδος ἐμπίπτων τοῖς κολαζομένοις, ἄσβεστον ἀεὶ ἀποφαίνει τὴν τιμωρίαν.

v. 7. Ὅτι δίκαιος κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν.

C f. [illegible] Τουτέστιν ἰσότητα, ἥτις τότε σώζεται καὶ φανεροῦται μάλιστα ὅταν ὑψωθῶσι τοῖς ἀγαθοῖς οἱ διὰ τὸν θεὸν ἑαυτοὺς ταπεινώσαντες· ταπεινῶσι δὲ ταῖς τιμωρίαις πάλιν, οὓς ὁ διάβολος ὕψωσε· ταύτην γὰρ ὁ θεὸς ὁρᾷ καὶ οἰκεῖ τὴν εὐθύτητα.

A f. 76. b. Κολασθήσονται τοίνυν οἱ τῆς ἀδικίας ἐρασταί· ἐφορᾷ δὲ τὸν εὐθῆ τουτέστι τὸν ὅσιόν τε καὶ ἀδιάστροφον, καὶ ὥσπέρ τινα κανόνα τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας καὶ ζωῆς τὸν θεῖον νόμον ποιούμενον.

ΨΑΛΜΟΣ ιά.

v. 1. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

A f. 77. Ἄδεται μὲν καὶ ὁ προκείμενος ψαλμὸς, τῆς εἰς θεὸν εὐνοίας καὶ γνησιότητος ἔχων ἐπίδειξιν· διαβάλλει δὲ ὁ Δαβὶδ τοὺς διπλόῃ κεχρημένους, καὶ φιλίαν μὲν ὑπισχνουμένους, προϊεμένους δὲ αὐτὸν τῷ πολεμίῳ Σαοὺλ, καὶ μηνύοντας ἔνθα διῆγε· πρέποι δ' ἂν τὰ τοῦ ψαλ-

μου ῥήματα καὶ ἁγίῳ παντὶ, λαμπρὰν καὶ ἐξῃρημένην ἔχοντι τὴν ζωὴν, καὶ οὐχὶ δὴ μόνης τῆς ἰδίας κηδομένῳ ψυχῆς, ἀλλὰ γὰρ καὶ ταῖς τῶν πεπλανημένων ἀμαθίαις ἐπιστυγνάζοντι, γλιχομένῳ τε καὶ αὐτοὺς ἰδεῖν ὑποπίπτοντας τῷ θεῷ· ἡ δέ γε τῆς ᾠδῆς δύναμις ἔντευξιν μὲν ἔχει κατὰ παντὸς ἀδίκου καὶ πονηροῦ διψύχου τε καὶ ἑτερογνώμονος, ψευδοεποῦς τε καὶ βωμολόχου, δόλοις καὶ ἀπάταις ἐντεθραμμένου· ἔοικε δέ πως καὶ τῆς ἑλλήνων σοφίας καταβοᾷν· ποιεῖται δὲ καὶ μνήμην τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· περιέχει δὲ καὶ ἐπαγγελίαν, ὡς παρ' αὐτοῦ γενομένην, ὡς ὅσον οὐδέπω παρεσομένου πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ὑπὸ τοῦ διαβόλου πλεονεκτουμένων· ᾄδεται δὲ περὶ τῆς ὀγδόης, καθ' ἣν ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν γέγονε κλῆσις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος δόσις, καὶ τῆς νοητῆς ἤγουν τῆς ἐν πνεύματι περιτομῆς ἡ δύναμις· εὔχεται δὲ ὁ προφήτης ῥυσθῆναι τῆς γενεᾶς τῆς πονηρᾶς· αὕτη δ' ἂν εἴη γενεὰ, ἡ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, περὶ ἧς αὐτὸς ἔλεγεν, ἄνδρες νινευῖται κρινοῦσι τὴν γενεὰν ταύτην· ἄρχεται τοίνυν τῆς ᾠδῆς οὕτως.

Σῶσόν με, κύριε, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὅσιος. v. 2.

Τοσαύτην οὖν, φησὶν ὁ Δαβὶδ, τῶν ἀγαθουργεῖν εἰωθότων εἶναι A f. 77. b
τὴν σπάνιν, ὡς τάχα που συναρπάζεσθαι εἰς φαυλότητα καὶ αὐτοὺς τοὺς τῷ θείῳ νόμῳ παιδαγωγουμένους· δεῖσθαι δέ φησιν ἑαυτὸν, ἤγουν ἅπαντας τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος, τῆς φρουροῦ χειρὸς τουτέστι Χριστοῦ, καὶ οὐχὶ μόνους ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν· αὐτὸς γάρ ἐστι προσδόκησις ἐθνῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Ὅτι ὠλιγώθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. v. 2.

Ψευδῆ δὲ καὶ τὰ ἑλλήνων ἅπαντα, σοφία καὶ λόγοι καὶ ζωή· καὶ A f. 78
τῶν ἀληθῶν, ἤγουν ἀναγκαίων καὶ ἐπωφελῶν, εὕροι τίς ἂν παρ' αὐτοῖς οὐδὲν, οἵ γε τεθεοποιήκασι τὴν κτίσιν, τὸν φύσει ἀφέντες θεόν· ὠλιγώθησαν τοίνυν αἱ ἀλήθειαι παρ' αὐτοῖς.

Μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. v. 3.

Τοῦτο (1) καὶ ἐπὶ ἰουδαίων ἀληθές· ἕκαστος ἐλάλησε μάταια πρὸς A f. 78
τὸν πλησίον, τὰς κατὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν συνάγων ἐπιβουλάς· καὶ οἱ παρ' ἕλλησι δὲ ποιηταὶ καὶ λογογράφοι, κατ' οὐδένα τρόπον τοῦ ἀλη-

(1) Fragmentum hoc dicitur in codice Cyrilli simul et Athanasii; verumtamen in Athanasii certe Montfauconii editione nihil huiusmodi extat. Neque id mirum; non enim integrum in psalmos commentarium Athanasii habemus, sed eius partes tantummodo ab editore ex catenis consarcinatas.

θεῖς εἶναι φροντίσαντες, συντεθείκασιν ἀβασανίστως τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, σκοπὸν ἔχοντες ἕνα τὸ ἐπίδειξιν ποιήσασθαι γλώττης.

v. 4. Ἐξολοθρεύσαι κύριος πάντα τὰ χείλη τὰ δόλια, γλῶσσαν μεγαλοῤῥήμονα.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πῶς οὐ μεγαλοῤῥήμων ἡ γλῶσσα ἐκείνη ἡ τολμήσασα τῷ σωτῆρι λέγειν, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι δέδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; τῆς Ἰουδαίων δὲ τόλμης καὶ τὸ λέγειν· τὰ χείλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστι· τίς ἡμῶν κύριος ἐστίν; ὡς τοῦτο διανοουμένων ἐκείνων, τὸ ἐξουσίαν ἔχειν πᾶν ὅ τι ἂν βούλοιντο κατὰ τοῦ σωτῆρος εἰπεῖν.

v. 5. Τὰ χείλη ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἐστι.

Τουτέστιν ἡμεῖς εὑρεταὶ γεγόναμεν τῆς καλλιεπείας.

v. 6. Ἕνεκεν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν.

Ὑπεξίσταται δὲ λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ τῶν λιτανευόντων πρόσωπον· αὐτὸς δὲ ὁ τὰς ἐντεύξεις δεχόμενος ἀποκρίνεται, ἐπαγγελλόμενος τοῖς αἰτοῦσι τὴν ἄφιξιν καὶ τῆς ἐπικουρίας τὴν ἐπίδοσιν· καὶ πένητας ὀνομάζει τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, ὧν καὶ τοῦ στεναγμοῦ ἀκούσας, ἀναστήσομαι φησίν.

v. 6. Νῦν ἀναστήσομαι, λέγει κύριος· θήσομαι ἐν σωτηρίῳ, παῤῥησιάσομαι ἐν αὐτῷ.

Ἐξεγερθήσεσθαι λέγει καὶ οὔ τι ποῦ φαμὲν σωματικὴν εἶναι τὴν ἀνάστασιν, ἤτοι τὴν ἔγερσιν, ἀλλ' οἷον τὸ διανεῦσαι λοιπὸν ἐπὶ τῷ θέλειν τοῖς κάμνουσι χεῖρα νεῖμαι τὴν σώζουσαν.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, φανερὸν πᾶσι κατέστη τὸ διὰ Χριστοῦ σωτήριον, καὶ ἐξάκουστον πᾶσιν· ἐκηρύχθη γὰρ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν μετὰ παῤῥησίας.

v. 7. Τὰ λόγια κυρίου λόγια ἁγνὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον.

Τουτέστιν ἁγνοποιά· νοσεῖ γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον, λαμπρὰ δὲ οὕτως ἐστὶν καὶ κεκαθαρμένα, ὥστε δοκεῖν ἀργύριον εἶναι, πεπυρωμένον δὲ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πλειστάκις· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ ἑπταπλασίως· δεδοκιμασμένα τοίνυν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ σωτῆρος τὰ λόγια.

Ἰουδαίοις δὲ διὰ Ἠσαΐου ὀνειδίζει λέγων· τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον, τουτέστιν ὁ λόγος τῆς πίστεως παρατετυπωμένος ἐστὶ καὶ παράσημος, τὸν ἀκριβῆ χαρακτῆρα τῆς βασιλικῆς εἰκόνος μὴ διασώζων.

Σὺ, κύριε, φυλάξεις * ἡμᾶς, καὶ διατηρήσεις ἡμᾶς. v. 8.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, εὔχεται ὁ προφήτης ῥυσθῆναι τῆς ἐπὶ τοῦ σωτῆρος γενεᾶς τῶν ἰουδαίων, τῆς ἀπίστου καὶ φονευτρίας καὶ μοιχαλίδος. A. f. 80. * 2. man. hic et postea ξαις.

Κύκλῳ οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦσι. v. 9.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, διὰ τοῦτό φησι φυλάξεις ἡμᾶς, ἐπειδὴ κυκλοῦντες κυκλοῦσιν ἡμᾶς οἱ ἀσεβεῖς, ἐπιβουλεύοντες τῇ ἡμῶν σωτηρίᾳ. A. f. 8[illegible]

ΨΑΛΜΟΣ ιβ'.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. v. 1.

Τοῦτον ᾄδει τὸν ψαλμὸν ἐν μετανοίᾳ τοῦ ἁμαρτήματος γεγονὼς, ἅμα δὲ καὶ τὸ σωτήριον ἡμῖν εὐαγγελιζόμενος, δι' οὗ ἐλάβομεν ὑπογραμμὸν, πῶς δεῖ ἡμᾶς ἐν ἁμαρτίᾳ γενομένους προσιέναι θεῷ. A. f. 80. b

Ἕως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; κ. τ. λ. v. 2.

Ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον ὁ θεὸς ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, τί πράττων; ἀναξίους εἶναι κρίνας τῆς ἐποπτίας αὐτοῦ· διὸ ὑπὸ τοῦ συνειδότος νυττόμενος, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ δεδιὼς κρίσιν, ὡς καὶ μακρὰν γινόμενος αὐτῷ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἐν τῇ μετανοίᾳ ἀνανεῶμαι φησὶ βουλόμενος κατὰ ψυχὴν, μήπως ἄρα ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ἀποθανοῦμαι· καὶ τοῦτό ἐστι μάλιστα ὃ ὀδύνας μου τῇ ψυχῇ παρασκευάζει· ἀνθ' οὗ Σύμμαχος ἔφη μέριμναν ἐν τῇ καρδίᾳ μου καθ' ἡμέραν· ταῦτα δὲ ἐγράφη πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, πῶς δεῖ μετανοεῖν ἐφ' ἁμαρτήμασιν ἐκδιδάσκοντα, τοῖς παροῦσι ῥήμασιν οἷα δὴ ὡς φαρμάκοις χρωμένους· ἢ καὶ λήθην καλεῖ τὴν τῆς βοηθείας ἀναβολὴν, καὶ παρακαλεῖ μὴ τελέως τῆς θείας γυμνωθῆναι προνοίας. C[illegible]

Ἕως πότε ὑψωθήσεται ὁ ἐχθρός μου ἐπ' ἐμέ; v. 3.

Ἐρωτᾷ δὲ περὶ τούτων τὸν θεὸν οὐχ ὡς αὐτὸν αἴτιον, ἀλλ' ὡς κωλῦσαι διὰ τῆς ῥοπῆς τῆς οἰκείας δυνάμενον. C. f. [illegible] b

Εἰ γὰρ θεοσεβούντων ἡμῶν ταπεινοῦται ὁ ἐχθρὸς, δηλονότι ἁμαρτανόντων ὑψοῦται· ὕψος γὰρ τοῦ σατανᾶ, ἡ τῶν ἀνθρώπων ταπείνωσις· ἐπεὶ καθάπερ ὁ θεὸς ὑψοῦσθαι ἐν τῇ σωτηρίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, οὕτως ὁ διάβολος ἐν τῇ ἀπωλείᾳ ἐπαίρεσθαι λέγεται· ἀρκεῖ, φησὶν, αὐτῷ ὅτι ἅπαξ ὑψώθη, ἐμοῦ τῇ ἁμαρτίᾳ ταπεινωθέντος· ἵνα τί μέχρι πολλοῦ κατ' ἐμοῦ ὑψοῦται; A. f. 81

v. 4. Μήποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον.

Ὕπνον τὴν ῥαθυμίαν ὠνόμασεν, ἐν ᾗ ταῖς τοῦ βίου φαντασίαις ῥεμβόμεθα· ἀργοὶ δὲ ἐπὶ κλίνης τῆς ἡδονῆς ἀναπεσόντες κείμεθα· ὥστε τοίνυν μὴ τῷ ὕπνῳ τῆς ῥαθυμίας τὸν χαλεπὸν ἀκολουθῆσαι θάνατον, φωτισθῆναι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τουτέστι τὰς τῆς ψυχῆς αἰσθήσεις, προσεύχεται, ἵνα βλέπωσι τὴν ἀλήθειαν· δέδια μὴ εἰς θάνατον ὁ ὕπνος μεταπέσῃ, ἰσχυροτέρας τῆς λύπης γενομένης τῶν συμφορῶν.

v. 5. Οἱ θλίβοντές με ἀγαλλιάσονται, ἐὰν σαλευθῶ.

Ὥσπερ ἀθλητὴς ἀπὸ τοῦ σκάμματος ἀποπηδήσας ἥττηται, οὕτως καὶ ὁ πιστὸς ἀφεὶς ἃ ἐξ ἀρχῆς παρέλαβεν, σαλευόμενος πίπτει· μὴ τοίνυν ἀλλοιωθῶμεν, ἵνα μὴ χαρὰν τοῖς ἡμετέροις ἐχθροῖς ἐμποιήσωμεν.

v. 6. Ἄσω τῷ κυρίῳ τῷ εὐεργετήσαντί με.

Ἰστέον καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τὸ πρότερον, οὐχ ὅτι νῦν ὁ προφήτης οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ὅτι τελεώτερον ᾄσει προκόπτων καὶ τελειούμενος· τίνι δὲ ᾄσει; τῷ εὐεργέτῃ δηλονότι τῷ πλάσαντι καὶ ἀναπλάσαντι.

v. 6. Καὶ ψαλῶ τῷ ὀνόματι κυρίου τοῦ ὑψίστου.

Μακάριος ὃς ψάλλει τῷ πνεύματι καὶ τῷ νοΐ, εἰδὼς ᾧ ψάλλει, καὶ τοῖς ἔργοις συνιστῶν ὡς ἐπίσταται· ὁ γὰρ οὕτος ψάλλων, τὸν οὐρανὸν τέμνει, τὰς νεφέλας ὑπερβαίνει, καὶ τῷ ὑψίστῳ, οὗ τῷ ὀνόματι μελῳδεῖ, παρίσταται μηδενὸς ἐμποδίζοντος.

ΨΑΛΜΟΣ ιγ'.

v. 1. Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι θεός.

Κορυφὴ τοῦτο πάσης πονηρίας ἐστί· τὸ γὰρ οἴεσθαι μὴ εἶναι θεὸν ἀλλ' ἀπὸ ταυτομάτου γεγενῆσθαι τὸ πᾶν, ἀρχὴ πάσης ἀκολασίας καὶ παρανόμου καθέστηκε πράξεως· δηλοῖ οὖν ὁ λόγος ὡς εἰς τοσοῦτον ἀσεβείας τὸ γένος ἐλήλακεν, ὡς μὴ δὲ θεὸν ἐφιστάνειν τοῖς οὖσιν, ἀλλ' ἡγεῖσθαι τὸν σύμπαντα τοῦτον κόσμον, τυχαίαν καὶ αὐτόματον εἰληφέναι τὴν σύστασιν· τί δέ ἐστιν, εἶπεν ἐν καρδίᾳ; ἐπειδὴ τῶν λόγων ὁ μέν ἐστι προφορικὸς, ὁ δὲ ἐνδιάθετος, οὐ περὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου φησὶν ὁ προφήτης, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ δόξης· εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, τουτέστιν ἐλογίσατο ὅτι οὐκ ἔστι θεός· καὶ πᾶς δὲ ὁ ἀνέδην ἁμαρτάνων, δι' ὧν ὁρᾶται καταφρονῶν, κἂν εἰ μὴ λέγοι φωναῖς, ἀλλ' ἔργοις αὐτοῖς καὶ τῇ τοῦ βίου σκαιότητι μονονουχὶ δια-

-κέκραγε τὸ, οὐκ ἔστι θεός· οἱ γὰρ οὕτως ζῆν εἰωθότες ὡς μὴ ἐφορῶντος θεοῦ, πάντα τὲ δρῶντες ἀπερισκέπτως, ἔργοις αὐτοῖς καὶ πράγμασιν ἀρνοῦνται Θεόν.

Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα. v. 3.

Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν· ἡ γὰρ ἀπὸ γῆς σὰρξ, τὸν A. f. 83. b.
τῆς ἁμαρτίας ἐν αὐτῇ κατηῤῥώστησε νόμον· καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, εὐπαράφορος λίαν εἰς τὸ ἐκνεῦσαι ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος κατὰ τὸ γεγραμμένον· δικαίως οὖν ὁ ἱερὸς ἐπιστυγνάζει λόγος ἡμῖν· ϖάντες γάρ, φησιν, ἐξέκλιναν· δέον γὰρ τὴν εὐθεῖαν τραπέσθαι, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν κτισμάτων καλλονῆς τὲ καὶ τάξεως ἀναλόγως τὸν γενεσιουργὸν κατιδεῖν, καὶ διὰ τῶν προφητικῶν φωνῶν ὁδηγηθῆναι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοῦτο μὲν οὐ γέγονεν· εἰς μυρίας δὲ πλάνης καὶ ἀπωλείας ὁδοὺς ἐξετράπησαν, καὶ τοῖς ἔργοις τῆς αἰσχύνης ἠχρειώθησαν, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ ποιῶν τὸ ἀγαθόν.

Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν κ. τ. λ. v. 3.

Διόδωρος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Κύριλλος, καὶ Δίδυμος, τάφος K. f. [illegible]
ἀνεῳγμένος κ. τ. λ. usque ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Ἐν δὲ τῷ ἑξαπλῷ ταῦτα οὐχ εὕρηται. (1)

Οὐχὶ γνώσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν; v. 4.

Τοῦτον τὸν στίχον ὡς ἐν ἐρωτήσει ἀναγνωστέον· ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν A. f. 83. b.
ὅτι πάντες ἐξέκλιναν καὶ ἐργάζονται τὴν ἀνομίαν, νῦν φησὶ, καὶ ἆρα οὐ μέλλουσι γινώσκειν οὗτοι τὸν κύριον, καὶ πιστεύειν εἰς αὐτόν; ναὶ πάντως πολλοὶ πιστεύσουσιν· εἰσὶ δὲ οἳ καὶ μενοῦσιν ἐν ἀπιστίᾳ, καὶ διώξουσι καὶ τυραννήσουσι τοὺς πιστεύσαντας εἰς Χριστόν.

Ἐκεῖ ἐδειλίασαν φόβον *, οὗ οὐκ ἦν φόβος. v. 5.

Καταγινώσκει γὰρ τῶν τοιούτων ὁ ψαλμῳδός· ἰουδαῖοι γοῦν οἱ A. f. [illegible] * [illegible]
ἐν ἀπιστίᾳ μεμενηκότες, ψοφοδεῆ φόβον ἐφοβήθησαν ὃν οὐκ ἔδει αὐτοὺς φοβηθῆναι· τίς δὲ ὁ ἀνόητος φόβος; ἐδειλίασαν, μήποτε παραδεξάμενοι τὸν Χριστὸν, καὶ εἰς αὐτὸν πιστεύσαντες προσκρούωσι τῷ Θεῷ· λεχθείη δ' ἂν καὶ περὶ τῶν πιστευσάντων ἡ τοῦ στίχου δύναμις, ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· ὁ μὲν νόμος, φησὶ, Μωσέως κόλασιν ἐποίει· ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ φόβος ἁγνός ἐστιν, ὡς υἱοὺς γὰρ φοβεῖσθαι

(1) Dicitur in scholio, tractum illum a τάφος ad αὐτῶν, lectum fuisse in Diodori, Theodori, Cyrilli, et Didymi commentariis; defuisse vero in hexaplis.

πατέρα παρεσκεύασε· μετὰ τὸν καιρὸν τοίνυν ἐκεῖνον, καθ' ὃν δηλονότι ἡ ἐπιφάνεια, φόβον φοβηθήσονται οὗ οὐκ ἔστι φόβος, ἐκ νομικῆς δηλονότι ἀπειλῆς, ἀλλ' ἡ πρέπουσα μᾶλλον ἐλευθέροις εὐλάβεια.

V. 7. Τίς δώσει ἐκ Σιὼν τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραήλ;

A. I. 84. Ὅρα πῶς διψῇ τὸν κύριον, καὶ οἷον μέλλοντος οὐκ ἀνέχεται, καθ' ὃν ἐπιλάμψειν ἔμελλε καιρὸν τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, τουτέστι Χριστός· φησὶ δὲ αὐτὸν σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τὸ ἀφικέσθαι τάχα πρωτοτύπως ἕνεκα τοῦ Ἰσραήλ· ἔφη γάρ· οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ· ἢ καθ' ἕτερον τρόπον· ὡς γὰρ ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος, ἰουδαίων ἦσαν αἱ ἐπαγγελίαι, αἱ νομοθεσίαι, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ οἱ πατέρες ἐξ ὧν γεγένηται τὸ κατὰ σάρκα Χριστός· διψῶ οὖν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ὁ προφήτης φησί· τίς μοι δώσει ἰδεῖν τὸν σωτῆρα ἢ ἐκ τῆς ἄνω Σιὼν καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδημήσαντα, ἢ ἐκ τῆς κάτω Σιὼν διὰ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως προερχόμενον;

ΨΑΛΜΟΣ ιδ'.

V. 1. Τίς κατασκηνώσει ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ σου;

C. I. 35. Ὄρος ἅγιόν ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ὄρος, διὰ τὸ ὑψηλὸν καὶ ὑπερκείμενον· ἅγιον, ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ οὐ κατοικεῖ βέβηλος· ὁ τοίνυν παροικῶν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ τῇ νῦν πολιτείᾳ ὡς σκιᾷ καὶ χόρτῳ κατὰ πάροδον χρώμενος, οὗτος κατασκηνοῦν, τουτέστι κατοικεῖν, ἐν τῇ μελλούσῃ βασιλείᾳ δυνήσεται· τίς δὲ ὁ τοιοῦτος, καὶ πῶς πολιτευόμενος, ἔχει τοῦ ψαλμοῦ τὰ ἐπαγόμενα.

V. 3. Καὶ ὀνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα αὐτοῦ.

B. I. 30. Ἔχει τί τὸ ἀσαφὲς ὁ λόγος· ἄδηλον γὰρ πότερον ποτὲ παρὰ τῶν ἔγγιστα τισὶν οὐκ ἔλαβεν ὀνειδισμὸν, ἤγουν αὐτὸς κατ' ἐκείνων τὸν ὀνειδισμόν; καὶ οἶμαι δὲ ἔγω γε τοῖς δικαιοσύνης ἐπιμεληταῖς ἐπεῖναι πρέπειν κατ' αὐτὸν ἀμφότερα· καρπὸς γὰρ εἰς λῆξιν τῆς ἐπιεικείας τὸ σεπτὸν οὕτω ποιεῖσθαι τοῦ βίου ἀγωγὴν, ὥστε μὴ παρ' ἑτέρων ὀνειδίζεσθαι τυχὸν ἐπὶ τῇ τῶν καλλίστων ῥαστώνῃ, μήτε μὴν αὐτὸν καταονειδίζειν ἑτέροις, κἂν εἴ που τι διαπέσειαν τὲ καὶ διαπταίσειαν· νοσεῖ γὰρ ἀνθρώπου φύσις, καὶ πίπτει ῥαδίως εἰς τὸ πλημμελές.

B. I. 29. Ἡ ἐξουδένωσις οὐκ ἐξ ὑπερόπτου φρονήματος, ἀλλ' ἐκ μισοκάκου μᾶλλον καὶ βδελυττομένου τὰ πονηρά.

ΨΑΛΜΟΣ ιε'.

Φύλαξόν με, κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἤλπισα. V. 1.

Πάλιν καὶ τοῦτο πρέπον τῇ τοῦ δούλου μορφῇ· δηλοῖ δὲ ἅμα καὶ C. 1. 2.
τὴν ἐν πίστει δι' ὁμολογίας δικαίωσιν. - Ἐνταῦθα τὸ κοινὸν ὥσπερ A. 1. ss. b
πρόσωπον τῆς ἀνθρωπότητος ἀναλαβὼν ὁ σωτὴρ, τοὺς πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα ποιεῖται λόγους οὐχ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ μᾶλλον, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν διὰ τὴν οἰκονομίαν· κύριον οὖν ὀνομάζει τὸν πατέρα, διὰ τὸ ἐν τῇ τοῦ δούλου αὐτὸς γενέσθαι μορφῇ· φυλαχθῆναι δὲ ἑαυτὸν αἰτεῖ, διὰ τὴν ἐκκλησίαν ἥ ἐστιν ἡ σὰρξ αὐτοῦ· ἡ γὰρ σὰρξ αὐτοῦ ἐκκλησία· φυλαχθῆναι δὲ ταύτην αἰτεῖ εἰκότως· καὶ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἀναφέροιτ' ἂν ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ φυλακή· τίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ δεῖν αὐτὸν φυλάττεσθαι· διὰ τοῦτο γάρ φησιν, ὦ πάτερ, αἰτῶ παρὰ σοῦ φυλαχθῆναι, διότι ἐπὶ σοὶ ἤλπισα· ἐμαυτὸν δὲ λέγων, τὴν ἐκκλησίαν λέγει.

Εἶπα τῷ κυρίῳ, κύριός μου εἶ σὺ, ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου V. 2.
οὐ χρείαν ἔχεις.

Καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἔλεγεν· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου, A. f. ss. b
καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν· καὶ νῦν ὡς φύσει γενόμενος ἄνθρωπος, κύριον ἑαυτοῦ τὸν πατέρα καλεῖ· προσθεὶς δὲ ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρείαν ἔχεις, τῆς νομικῆς λατρείας ἔδειξε τὸ ἀνόνητον· ἀγαθὰ γὰρ ἐνταῦθα, τὰς κατὰ νόμον προσφερομένας θυσίας ὠνόμασεν, ἃς οὐ παραδεχόμενος φαίνεται· τὸ γὰρ τῆς πίστεως ῥῆμα ἐκείνας ἀναιρεῖ· μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, καὶ αἷμα τράγων πίομαι; καὶ πάλιν· θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὅρα δὲ ὅτι θεοῦ μόνου τὸ ἀνενδεές· οἱ δὲ ἄλλοι λεγόμενοι κύριοι, χρήζουσιν ὧν προσάγουσιν αὐτοῖς οἱ ὑπ' αὐτοὺς, οἷον τῆς τῶν οἰκετῶν γεωργίας, τῆς οἰκοδομῆς, καὶ τῶν ἄλλων· τοῦτο οὖν καὶ ὁ Χριστὸς τεκμήριον τίθησι τοῦ ἀληθῶς κύριον εἶναι τὸν πατέρα, ὅτι οὐ χρήζει τῶν ἀγαθῶν τῶν προσαγομένων παρ' αὐτοῦ, τουτέστι παρὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῆς ἐκκλησίας· καὶ μέν τοι κἂν προσεύχηται ὁ υἱὸς, κἂν δακρύῃ, κἂν παρακαλῇ, οὐκ ἔχει ὁ πατὴρ χρείαν τῶν τοιούτων ἀγαθῶν· εἰδὼς γὰρ πάντα, οὔτε προσευχῆς δέεται, οὔτε λόγων χρήζει προφητικῶν.

v. 3. Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν γῇ αὐτοῦ.

C f. 26. b. Ἁγίους [1] εἶναί φησι τοὺς ἡγιασμένους ἐν πνεύματι· γῆν δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν· τὸ δὲ ἐθαυμάστωσεν, ἀντὶ τοῦ ἔδειξεν, ἐδόξασεν τέθειται· τὸ δὲ αὐτοῦ, τὸν πατέρα σημαίνει· ἵνα ᾖ τὸ ὅλον οὕτω, τοῖς ἡγιασμένοις ἐν πίστει γνωστὸν ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ πατρός· διὸ καὶ καλεῖται μεγάλης βουλῆς ἄγγελος.

v. 4. Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν.

C f. 26. b. Τῶν ἐθνῶν δηλονότι· μήπω τῆς ἀληθείας φανερωθείσης τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπληθύνθησαν αἱ ἁμαρτίαι καὶ τὰ πάθη· μετὰ ταῦτα, φανερωθείσης τῆς σωτηρίας, ἐτάχυναν εἰς τὴν γνῶσιν, καὶ τῶν κακῶν ἀθέτησιν.

F f. 26. b. Τινὲς δὲ τὰς ποικίλας τῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρείας καὶ ἀσθενείας ἐδήλωσαν, ἐξ ὧν οἱ μεταβάλλοντες ἅγιοι γεγόνασι τοῦ θεοῦ· περὶ ὧν ἔφη τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ, οἳ καὶ ταχέως ἀπέστησαν τῶν εἰδώλων, ἢ τῶν διαπονημάτων, ἢ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν τῶν πρὸ τῆς πίστεως, θαυμαστωθέντων τῶν τοῦ σωτῆρος ἐν αὐτοῖς θελημάτων.

v. 4. Οὐ μὴ συναγάγω τὰς συναγωγὰς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων.

B f. 32. Εἰ μέν τις βούλοιτο νοεῖν ταῦτα ὡς ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, ἀποφαντικῶς ἀναγνωστέον τοὺς στίχους, οἷον ἐναργῶς διαγορεύοντος τοῦ θεοῦ τὰς αἰτίας τῆς ἀποβολῆς τοῦ Ἰσραήλ· οὐκ ἂν συνάξαιμι, φησὶν, τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, ἀλλ' οὐδ' ἂν μνησθείην ἔτι αὐτῶν τῶν ὀνομάτων διὰ χειλέων μου· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ἐξ αἱμάτων φησὶν, τουτέστιν διὰ τὸ πλείστοις αὐτοῖς αἵμασιν ἐνησχολῆσθαι καὶ φόνοις. [2] Εἰ δή τις λέγοι καὶ περὶ ἐθνῶν χρῆναι νοεῖν αὐτὸν ἐκδέξαι κατὰ τοιόνδε τινὰ τρόπον· ἐπειδὴ γὰρ ἐτάχυναν περὶ τὴν πίστιν, φησὶ, καὶ ἀμελητὶ παρεδέξαντο τὸν ἐπιλάμψαντα κύριον, καὶ πρὸς τὸ θεῖον αὐτοῦ δεδραμήκασι φῶς, οὐ μὴ συναγάγω τὰς συναγωγὰς αὐτῶν. Ἀναγνωστέον δὲ ὡς ἐν ἐρωτήσει καὶ ὑποστιγμῇ· ἀλλὰ καὶ συνάξω, φη-

(1) Fragmentum hoc recitatur sub Athanasii nomine apud Corderium; verum nos Cyrillo, freti codice vaticano, restituimus. Et quidem auctorum nomina saepe a Corderio perturbata fuisse, demonstrat Montfauconius praef. ad Athanasii commentarium in psalmos his verbis: *Corderius anno* 1643. *prolixiorem catenam PP. graecorum in totum psalterium edidit tribus tomis comprehensam, in qua naevi non pauci occurrunt. Nobile autem est illud erratum, quod expositiones Theodori et Theodoreti Athanasio adscribat.* Quin adeo nos ipsi nonnullos eiusmodi coarguimus bene merentis Corderii errores, praef. ad Cyrillum in Lucam AA. class. T. X.

(2) Huc usque extabat fragmentum etiam apud Corderium.

σὶν, ἐξ αἱμάτων; τουτέστιν, ἐπειδὴ πάντες ἀνήρηνται, καὶ τὰ πολλὰ αὐτῶν ἐξεχύθη αἵματα, κομίζοντος εἰς ἀπώλειαν τοῦ σατανᾶ, καὶ τῆς τῶν δαιμονίων ἀγέλης ὀλέθρου οὔσης αὐτοῖς· δηλοῖ δὲ τὸ αἷμα τὴν ἀναίρεσιν, ἤγουν τὴν ἀπώλειαν ἣν ὑπέστησαν αὐτοὶ, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν· καταφέρεσθαι δὲ ἀγέλη δεῖ εἰς τὸν ᾅδην· οὕτω γὰρ γέγραπται περὶ αὐτῶν καὶ τοῦ σατανᾶ· ὁ ἐκζητῶν τὰ αἵματα αὐτῶν ἐμνήσθη· καὶ τὸ, ὡς πρόβατα ἐν ᾅδῃ ἔθεντο· θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ θάνατος, τουτέστιν ὁ θανάτου πρόξενος σατανᾶς καταποιμένων αὐτούς· καὶ ὥσπερ ἔν τισι σηκοῖς κατακλεῖ τοῖς ᾅδου μυχοῖς· ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, πολλὰ γέγονεν αὐτῶν τὰ αἵματα, καὶ ὅτι ἐτάχυναν εἰς πίστιν, οὐκ ἂν εἰκότως ἐλεήσας συνάξαιμι τὰς συναγωγὰς αὐτῶν;

Ὁ μέν τοι θεῖος Κύριλλος ἐν ἐρωτήσει τοὺς στίχους ἀναγινώσκεσθαι βούλεται· ἐπειδὴ γάρ, φησιν, οἱ ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι περὶ τὴν πίστιν ἐτάχυναν, ἆρά γε οὐ μὴ συναγάγω τὰς συναγωγὰς αὐτῶν; τὸ δὲ ἐξ αἱμάτων ἀντὶ τοῦ, ἐπειδὴ πάντες ἀνήρηνται etc. ut supra. A. f. 89.

Ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, οὐ σπήσω σπονδὰς αὐτῶν ἐξ αἱμάτων· πάλαι μὲν ἔσπενδον οἱ ἰουδαῖοι κατὰ τὸν νόμον θεῷ, ἕλληνες δὲ τοῖς εἰδώλοις· ἐγὼ δὲ παραδώσω καινὰ μυστήρια πᾶσι καὶ θυσίαν ἀναίμακτον, μηκέτι δεχόμενος τὰς κατὰ νόμον σπονδάς. C. f. 26. b

Σχοινία ἐπέπεσέ * μοι ἐν τοῖς κρατίσταις μου. v. 6.

Σχοινίον μέτρον ἐστὶν, ὡς γέγραπται ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ· τὸ, οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα· ἢ τάχα τὸ μέτρον οὐ πρὸς τὴν γνῶσιν αὐτὴν ὀνομάζεται, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν ὑποδεχόμενον αὐτὴν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν γνώσεως μείζονος δεκτικόν· καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς μὲν ὑετός ἐστι, μετρεῖται δὲ ἐν τοῖς ὑποδεχομένοις ἀγγείοις. C. f. 27. * 2. manus ἐπέπεσον.

Ἡ κληρονομία μου κρατίστη. v. 6.

Ἡ μὲν πρώτη κληρονομία, τουτέστιν ὁ Ἰσραὴλ, οὐ κρατίστη ἦν ἀλλὰ καὶ θεοστυγὴς μᾶλλον· ἀγάπης δὲ σχοινίοις καὶ ἐντονωτάτῃ διαθέσει Χριστῷ συνῆπται, κλῆρος ὥσπερ ἐξαίρετος, ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία, ἣν καὶ κρατίστην εἰκότως ἀποκαλεῖ· ἔνεστι γὰρ αὐτῇ πολὺ τὸ εὐπειθὲς καὶ εὐήνιον, καὶ κάλλος ἐκλάμπει τὸ νοητὸν, διὰ πάσης ἀρετῆς κοσμούμενον· ἢ τάχα τὰ σχοινία, οὐ τοὺς δεσμοὺς τῆς ἀγάπης δηλοῖ, ἀλλ' ἐκ μεταφορᾶς τῶν γεωμετρούντων εἴρηται· ἔτι σχοι- A. f. 89. b.

νίοις ὁ πατὴρ τὴν κληρονομίαν μοι διεμέτρησε, καὶ ὁροθεσίοις περιέλαβε καὶ κύκλῳ περιετείχισε καὶ καλησφαλίσατο, ὥστε μηκέτι τὴν κραλίσλην παρ' ἐμοὶ καὶ παλρώαν διαρπαγῇ κληρονομίαν, εἰς ἣν ἔπεσέ μοι τὰ τῆς κληροδοσίας σχοινία, τουτέστιν ἥ τις ἐκληρώθη μοι.

[illegible] Κληρονομία ἐστὶ φύσεως λογικῆς, ἡ θεωρία τῶν γεγονότων καὶ γενησομένων αἰώνων· κληρονομία δὲ Χριστοῦ ἐστὶν ἡ γνῶσις ἐκ τοῦ θεοῦ.

v. 8. Προωρώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός.

A. f. 90. Τοῦτο ὅμοιον τῷ εὐαγγελικῷ ἐκείνῳ ῥητῷ τῷ λέγοντι, οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πατήρ μου μετ' ἐμοῦ ἐστί· καθ' ὃ μὲν οὖν νοεῖται θεὸς ὁ Χριστὸς, αὐτός ἐστιν ὁ πάντα στηρίζων καὶ ἀνέχων· καθ' ὃ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, πρέποι ἂν αὐτῷ καὶ τὸ λέγειν ἐκ δεξιῶν ἐσχηκέναι τὸν κύριον, ἵνα μὴ σαλευθῇ· συμπλάττεται γὰρ αὐτοῦ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις, καὶ τὸ τῇ κενώσει πρέπον οὐκ αἰσχύνεται διὰ τὴν οἰκονομίαν· προσεδεχόμην οὖν, φησιν, ὅτι ὁ πατήρ μου βοηθεῖ καὶ οὐκ ἐᾷ περιτραπῆναι· τὸ ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, εἶπεν ἀντὶ τοῦ βοηθεῖ μοι, ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ καὶ κρείττονος τὴν βοήθειαν καλέσας· σὺ δέ μοι ὅρα ὅπως γέγονεν ἡ φύσις ἡμῶν εὐδόκιμος ἐν Χριστῷ· προσηνέχθημεν εἰς πρόσωπον τοῦ πατρὸς οἱ ἐκβεβλημένοι διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν, καὶ ἐσχήκαμεν αὐτὸν ἐπαμύνοντα καὶ στηρίζοντα· ἔχοιμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἀεὶ τὸν θεὸν πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ ὡς παρόντος καὶ βοηθοῦντος, οὕτω διανοώμεθα, ἵνα μὴ μετακινηθῶμεν ἀπὸ τοῦ καθήκοντος· ἀλλὰ παυθείη μὲν ὁ ἀπὸ τῶν δεξιῶν ἡμῖν ἀντικείμενος διάβολος· μὴ δεχοίμεθα δὲ τὴν ἀρὰν, ἣν Ἰούδας λαμβάνει λέγουσαν· στήτω ὁ διάβολος ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ· ἐκ δεξιῶν γὰρ τοῦ μὲν δικαίου ὁ κύριος, τοῦ δὲ ἁμαρτωλοῦ ὁ διάβολος.

v. 8. Ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ σαλευθῶ.

C. f. 27. Διὰ τὸ κάθου ἐκ δεξιῶν μου, καὶ τὸ κεκαθηκέναι μετὰ τὴν ἀνάληψιν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς τῆς μεγαλοσύνης· πῶς οὖν ὁ υἱὸς λέγει, προωρώμην τὸν κύριον ἐκ δεξιῶν μου διὰ παντὸς, τὸν πατέρα δηλῶν; οὐκοῦν δεξιὸς τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ, κατὰ τὸ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· ἔοικε δὲ τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρῆσθαι· καθ' ὃ γὰρ θεὸς, οὐ σαλεύεται· οὐκ ἄψυχος δὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ· οὐ γὰρ αὐτῆς τὸ λέγειν ἐκ δεξιῶν ἔχειν τὸν θεὸν καὶ

προορᾷν αὐτὸν διὰ παντὸς, ἵνα μὴ ἁμαρτάνῃ· κίνησιν γὰρ ἁμαρτικὴν
τὸ σαλευθῆναι δηλοῖ.

Μετὰ τοῦ προσώπου σου τερπνότητες ἐν τῇ δεξιᾷ σου εἰς τέλος. v. 11.

Ἦν οὖν ἄρα πρέπον τε ἐοικῶς τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ καὶ κυρίῳ B. f. 54
καὶ θεῷ τὸ ἀγαλλιᾶσθαι καὶ εὐφραίνεσθαι τῶν αὐτοῦ κτισμάτων
ἀναμορφουμένων ἐπὶ τὸ ἄμεινον, καὶ εἰς ὅπερ ἦσαν ἐν ἀρχαῖς ἀνα-
στοιχειούμενον παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, δι' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ· ὥσπερ
γὰρ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα παρήχθη πρὸς γένεσιν, δι' αὐτοῦ τὴν εἰς τὰ
ἀμείνω δέχεται διασκευήν.

Δεξιὰ μὲν τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ὡραῖος, τερπνότητα τῆς σαρκὸς C. f. 28.
αὐτοῦ, ὃς τὴν ἄμορφον καὶ ἀκαλλῆ φύσιν ὑψώσας, ἐν δεξιᾷ τοῦ πα-
τρὸς θεώσει θεὸν ἐκάθησεν.

ΨΑΛΜΟΣ ιϛ'.

Εἰσάκουσον, κύριε, δικαιοσύνης μου. v. 1.

Δικαιοσύνην ἐνταῦθα οὐ τὴν τελείαν ἀρετὴν λέγει, κομπηρὸν γὰρ A. f. 91. b
τοῦτο καὶ φαρισαϊκὸν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν αἴτησιν· αἰτεῖ γὰρ ὁ Δα-
βὶδ οὐκ ἀπώλειαν τοῦ Σαοὺλ, ἀλλ' ἑαυτοῦ σωτηρίαν· ἴσως δὲ ἐπεὶ
οὐ ψιλῶν ῥημάτων ἀκούει θεὸς, ἀλλ' ἀρετῆς ὥσπερ βοώσης διὰ τῶν
πραγμάτων, διδάσκει ἡμᾶς ὁ προφήτης πῶς καὶ αὐτοὶ παρακαλοῦν-
τες εἰσακουσθησόμεθα ὅτι μετὰ δικαιοσύνης· εἰ δὲ ὁ χορὸς τῶν ἀπο-
στόλων ἐστὶν ἐνταῦθα ὁ παρακαλῶν, δικαιοσύνης κύριον ὀνομάζει τὸν
Χριστὸν, οὐχὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ· ἐκείνη γὰρ οὐκ ἦν ἄμεμπτος, ἀλλ'
ἔκειτο μέχρι καιροῦ διορθώσεως, ἀλλὰ τῆς ἐν ἀληθείᾳ δικαιοσύνης,
τουτέστι τῆς εὐαγγελικῆς· ἀγαπῶντες οὖν οἱ ἀπόστολοι ἐν πνεύματι
προσκύνησιν καὶ λατρείαν φασὶν, εἰσάκουσον ἡμῶν, ὦ κύριε, καὶ θεέ·
οὐχὶ τῆς ἐν τύποις δικαιοσύνης, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς, τουτέστι τῆς ἀλη-
θινῆς καὶ πνευματικῆς, καθ' ἣν καὶ διαβιοῦν ἐθέλομεν, ἣν καὶ τοῖς
ἄλλοις κηρύττομεν· αὐτῷ δὲ τῷ Χριστῷ μάλιστα πάντων ἁρμοδιώ-
τατον τὸ λέγειν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα, εἰσ-
άκουσον δικαιοσύνης μου· αὐτὸς γὰρ ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑ-
ρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ἐπεσκέψω νυκτὸς, ἐπύρωσάς με, καὶ οὐχ εὑρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία. v. 3.

Ὁ καὶ νυκτὸς καὶ ἐν ὕπνοις ἀνεπίδεκτος, αἰσχρῶν καὶ παραλό- C. f. 28. b

γων φαντασιῶν, εἴ γε δυνατὸν ταῦτα λεγέτω· σημειωτέον δὲ τὸ ἐπεσκέψω οὐκ ἐπὶ κολάσεως κείμενον· καὶ πάλιν ἰστέον ὅτι ἐναντίως ὁ διάβολος πυροῖ τῷ Θεῷ· Θεὸς δὲ πυροῖ εἴτε τὴν προϋπάρχουσαν εὑρίσκῃ ἀδικίαν· ἢ ἐπεὶ οὐ προϋπάρχει, οὐχ εὑρίσκει.

v. 7. Ἐκ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ δεξιᾷ σου.

C. f. 94 Ἀνθεστηκότας τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ τοὺς δαίμονας φησί· δεξιὰ δὲ τοῦ Θεοῦ πᾶς εὐσεβὴς καὶ δίκαιος· περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λέγει, γενηθήτω ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς μου· τούτου τῇ σωτηρίᾳ οἱ δαίμονες ἀνθίστανται, ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ἐλευθεροῖ τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν.

A. f. 94 Ἀνθεστήκασι καὶ τῷ κυρίῳ, ὅς ἐστι δεξιὰ τοῦ πατρὸς, ἰουδαῖοι καὶ ἕλληνες καὶ οἱ τῶν βεβήλων αἱρέσεων εὑρεταί· ἐξ ὧν ῥυσθῆναι παρακαλοῦσιν οἱ ἀπόστολοι· καὶ τὸ ἀσφαλὲς ὅπερ ἡ φύσις τῇ κόρῃ τοῦ ὀφθαλμοῦ δεδώρηται, τοῦτο ζηλοῦσι παρὰ θεοῦ, ἵνα κατὰ μηδένα τρόπον ἀδικηθῇ αὐτοῖς ὁ τῆς διανοίας ὀφθαλμὸς, καὶ πάθοι τὸ σκοτισθῆναι· ταὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ σωτὴρ ἂν εὔξαιτο πρὸς τὸν πατέρα, ἵνα φυλαχθῇ αὐτὸς, τουτέστι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἡ τῶν πιστῶν ἐκκλησία, ἐκ τῶν πολεμούντων αὐτῇ, καθάπερ τις κόρη ὀφθαλμοῦ ἀνεπιθόλωτος καὶ ὀρθὰ βλέπουσα· φυλαχθείημεν καὶ ἡμεῖς ἀπὸ δαιμόνων τῶν ἐναντιουμένων τῇ δεξιᾷ καὶ ἀγαθῇ ἡμῶν πράξει· ἥτις τοῦ θεοῦ εἶναι λέγεται, ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ ἐνεργείας κατορθουμένη, μήποτε τοῦ ἐντὸς ἡμῶν ὀφθαλμοῦ σκοτισθέντος, εἰς τὴν ἀχλὺν τῆς ἁμαρτίας ἐμπέσοιμεν.

v. 8. Ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σου σκεπάσαις με.

A. f. 94. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ ἀναγκαίαν ποιοῦνται τὴν αἴτησιν, ὑπὸ σκέπην γενέσθαι τὴν ἐν Χριστῷ, ταλαιπώρους αὐτοὺς ἀποφαίνειν ἐπιχειρούντων ἐχθρῶν καὶ πᾶν εἶδος ἐπιῤῥιπτούντων ἀγρίως ἐπιβουλῆς· πάντες γὰρ οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· ἤθελε καὶ ὁ σωτὴρ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὰ τέκνα συναγαγεῖν, ὃν τρόπον ὄρνις συνάγει τὰ νοσσία ὑπὸ τὰς πτέρυγας, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε· διὸ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ὡς ὑπὲρ ἰδίου σώματος αἰτεῖ παρὰ τοῦ πατρὸς τὴν φρουρητικὴν δύναμιν· καταπονοῦσι καὶ ἡμᾶς καὶ ἀθλίους καὶ ταλαιπώρους ἐργάζονται οἱ τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς ἁμαρτίας εὑρεταὶ δαίμονες· ἀλλ' ὁ Θεὸς φρουρήσει τὰς καρδίας ἡμῶν καὶ τὰ νοήματα ἡμῶν, ὡς διά τινων πτερύγων συμφυῶν αὐτῷ καὶ ὁμοουσίων, τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ζωοποιοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος.

Ἐκβαλόντες με νυνὶ, περιεκύκλωσάν με. V. 11.

Καὶ τίνος ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν, ὅταν κυκλῶσαι καὶ συλλαβέσθαι βούλονται; τοῦ νόμου πάντως καὶ τῶν ἐντολῶν· ὃς ἀντὶ τείχους καὶ πόλεως ἰσχυρᾶς ὑπάρχει τοῖς νήφουσι· περὶ ἧς εὑρήσεις τὸν προφήτην φθεγξάμενον· τίς ἀπάξει με εἰς πόλιν περιοχῆς; μὴ τοίνυν ποτὲ ἐκ ταύτης ἀπατηθέντες ἐκπέσωμεν, μήποτε ὑπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων γενώμεθα. C. f. 29. b.

Καὶ οἱ πολεμοῦντες δὲ τοῖς ἁγίοις, οὐδὲν ἄλλο ἑώρων, ἤγουν ἐνενόουν, πλὴν αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ μόνον, τὸ ἐκβαλεῖν τοὺς ἁγίους ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν σπουδασμάτων, καὶ ἐκκλῖναι αὐτοὺς καὶ ἐκτρέψαι τῆς κατὰ θεὸν ὁδοῦ· ποῦ δὲ βούλονται οἱ ἐχθροὶ ἀποστῆσαι τοὺς ἁγίους τῆς φιλοθεΐας; ἐν τῇ γῇ, τουτέστιν ἕως ζῶσι, καὶ τὸν ἐπίγειον χῶρον τοῦτον οἰκοῦσιν οἱ ἅγιοι· μετὰ γὰρ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν, ἐπηρεάζειν οἱ πολεμοῦντες οὐ δύνανται· λέγουσι μέν τοι οἱ ἅγιοι πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ὑπομένοντες, τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ἐξέβαλον καὶ τὸν κύριον ἰουδαῖοι ἔξω τῆς πόλεως καὶ περιεκύκλωσαν, καὶ μέν τοι καὶ ἐσκόπουν πῶς αὐτὸν ἀπολέσωσι, καὶ εἰς γῆν καταστρέψωσι· καὶ σκοποῦντες εὗρον ἀρέσκοντα αὐτοῖς τὸν διὰ σταυροῦ ἀτιμότατον θάνατον. A. f. 95.

Ὑπέλαβόν με ὡσεὶ λέων ἕτοιμος εἰς θήραν. V. 12.

Φοβερὰν ἡμῖν τὴν ἐπιβουλὴν τῶν δαιμόνων ὑποτίθεται· τί γὰρ λέοντος ἁρπακτικώτερον ἢ φονικώτερον; οὕτως τοίνυν ἡμῖν οἱ ἀόρατοι ἐχθροὶ μετὰ τὴν θήραν κέχρηνται· ἀλλ' ὅταν ἀντιστῶμεν ἡμεῖς τῷ Πέτρῳ πειθόμενοι· νήψατέ, φησι, γρηγορήσατε, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπίει· ᾧ ἐὰν ἀντιστῆτε τῇ πίστει, παραχρῆμα ταπεινοῦται, καὶ ὡσεὶ σκύμνος οἰκῶν ἐν ἀποκρύφοις, διὰ δειλίαν εὑρίσκονται [οἱ δαίμονες·] φοβούμενοι μὲν ὡς ἰσχυροῖς ἐπελθεῖν, καιρὸν δὲ ὅμως ζητοῦντες· τούτου γὰρ χάριν κρύπτονται. C. f. 29. b.

Cyrilli aliud fragmentum a Corderio hoc loco recitatum (etenim omnia corderiana consulto omittimus, ne quid iam editum demus) concluditur in vat. codice hac particula inedita: ἀρτύει γὰρ λεληθότως ἐπιβουλάς· περιθείη δ' ἄν τις τὰ τοιάδε καὶ αὐτοῖς τοῖς αὐτοῦ τέκνοις· φρονοῦσι γὰρ τὰ αὐτά. B. f. 57.

v. 13. Ῥομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρός σου.

Ῥομφαίαν αὐτοῦ θεοῦ καλεῖ τὸν δίκαιον, μαχαίρας δίκην τὰς τῶν δαιμόνων παραλάξεις τέμνοντα· δικαίου γὰρ ψυχὴ, ἁμαρτίας ἀναίρεσις· δικαίου ζωὴ, θάνατος ἡδονῶν· καὶ διὰ τοῦ ῥυσθῆναι αὐτὴν ἀπὸ ἀσεβοῦς καὶ χειρὸς ἐχθρῶν, τουτέστι τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων· ὡς σφόδρα παρὰ πάντων ἐπιβουλευόμενος προσεύχεται.

v. 13. Ἀνάστηθι, κύριε, πρόφθασον αὐτοὺς, καὶ ὑποσκέλισον αὐτούς.

Τὸ μὲν πρόφθασον δηλοῖ τὸ μὴ ἐπιτρέψῃς εἰς πέρας αὐτοῖς ἐκβῆναι τὸ σπουδαζόμενον· προλαβὼν δὲ τὸν ἐμὸν κίνδυνον τὸ τέλος ἀχρεῖον αὐτῶν ἀποφῆναι τὴν σκαιότητα· τὸ δ' ὑποσκέλισον, ἀντὶ τοῦ μὴ εὐοδώσῃς τρέχοντας κατ' ἐμοῦ· πιπτέτωσαν δὲ μᾶλλον ὡς ὑπαντῶντός τινος, καὶ τὸν παγχάλεπον αὐτῶν ἀνακόπτων δρόμον.

ΨΑΛΜΟΣ ιζ'.

v. 1. Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδὶ κυρίου τῷ Δαβίδ· ἐλάλησε τῷ κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ταύτης κ. τ. λ.

Τὸ δὲ ἀληθὲς καὶ μυστικὸν, οἱ πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γεγονότα, καὶ σὺν αὐτῷ υἱοὶ τοῦ Δαβὶδ χρηματίσαντες, οὗτοι τῷ Χριστῷ τὴν ᾠδὴν ταύτην ἀνακομίζουσιν, ὡς ἐκ πάντων ἐχθρῶν ῥυσθέντες, καὶ ἐκ τοῦ ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὃν τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος ἐξέβαλεν ὁ υἱὸς, καθ' ἃ καὶ πάλαι θεὸς τὸν Σαοὺλ ἀπώσατο τοῦ βασιλεύειν ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ· εἰσφέρεται δὲ ἐν τῷ ψαλμῷ, ποτὲ μὲν τὸ πρόσωπον τῶν πιστευσάντων, ποτὲ δὲ τὸ τοῦ Χριστοῦ, ταῖς ἀνθρωπίναις κεχρημένον φωναῖς· ταύτῃ τοι καὶ εἰς τὸ τέλος ἡ ἐπιγραφή· περιέχει γὰρ ὁ ψαλμὸς τὴν κάθοδον τοῦ μονογενοῦς, τὴν ἀνάληψιν, τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων νίκην, τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἐκβολὴν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν, ἅ τινα πάντα ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων ἐγένετο, ὅτε ὁ μονογενὴς ἐνηνθρώπησεν· εἴημεν καὶ ἡμεῖς παῖδες κυρίῳ, ὅ ἐστι δοῦλοι· καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ, τῇ ἀρετῇ καὶ τοῖς ἔργοις τοῦ φωτὸς εὐσχημόνως περιπατοῦντες, ῥυσθείημεν ἐκ πάντων τῶν ἐχθρῶν, μάλιστα δὲ τῆς χειρὸς τοῦ Σαοὺλ, τουτέστι τῆς πράξεως καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ σατανᾶ· ἡ γὰρ χεὶρ, πράξεως σύμβολον· καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς νίκης ἐλθόντες, εὐχαριστεῖν ἀξιωθείημεν τῷ νικοποιῷ Χριστῷ.

Ὑπερασπιστής μου, καὶ κέρας σωτηρίας μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου. V. 3.

Ταῦτα δὲ πάντα δικαίως ὀνομάζεται, περὶ οὗ ψάλλειν ἡμᾶς αὐτὸς οὗτος ὁ προφήτης ἐδίδαξεν· ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν· οὕτως ἡμῶν ὑπερασπιστὴς διὰ τῆς σαρκὸς, καθάπερ ἐν ἀσπίδι βέλη τὰ ὑπὲρ ἡμῶν πάθη δεξάμενος· ἀντιλήπτωρ διὰ τῆς θεότητος· μόνη γὰρ ἡμῶν ἀντιλαβέσθαι διὰ τῆς ἀπαθείας ἐδύνατο· κέρας ἡμῶν σωτηρίας διὰ τοῦ σταυροῦ ἐγένετο· οὐδὲν γὰρ τοῖς δαίμοσιν τοῦ σταυροῦ φοβερώτερον. C. f. 31.

Ἀνέβη καπνὸς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ πῦρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. V. 9.

Ὥσπερ γὰρ καπνὸς προηγεῖται πυρὸς, ἀνακαιομένου δὲ πυρὸς καὶ ξυλικὴν δαπανῶντος ὕλην, ἄνθρακας γίνεσθαι συμβαίνει, οὕτω καὶ ἡ τοῦ θεοῦ ὀργὴ, ἤρξατο μὲν ὡς διὰ καπνοῦ, ηὔξησε δὲ ὡς πῦρ, καὶ τέλος ἀπηνθράκωσε τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Δαβίδ· εἰκότως δὲ καπνὸς καὶ τιμωρία λέγεται, ὡς δακρύων ἐμποιητική· ἐξέλκει γάρ πως ἀεὶ τῶν ὀμμάτων τὸ δάκρυον ὁ καπνὸς ἐμπίπτων τοῖς ὀφθαλμοῖς· ὀργισθέντος δὲ τοῦ δημιουργοῦ καὶ κατὰ δαιμονίων διὰ τὴν τοῦ πλάσματος ἀπώλειαν, προηγήσατο τῆς ἐκδικήσεως ὁ καπνὸς, ἡ μετρία τοῦ τυραννήσαντος ἐποχή· ἠκολούθησε δὲ καὶ πῦρ, ἡ παντελὴς πάντως τοῦ πολεμίου φθορὰ γενομένη, ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ τουτέστιν ἀπὸ Χριστοῦ, ὅς ἐστι τοῦ θεοῦ πρόσωπον καὶ χαρακτὴρ τῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως· ἐνανθρωπήσαντος γὰρ τοῦ μονογενοῦς, ἀνήφθη ἀπ' αὐτοῦ πῦρ ὀργῆς κατὰ τῶν δαιμονίων, ὥστε κράζειν αὐτὰ, ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς· καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων δὲ προανεδόθη ὥσπερ καπνὸς ἡ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπ' αὐτοὺς ἀπειλή· ἔφασκε γάρ· ὅταν ἴδητε κυκλουμένην τὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ στρατοπέδων, τότε ἐρεῖτε τοῖς ὄρεσι, καλύψατε ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς, πέσετε ἐφ' ἡμᾶς· εἶτα ἐπηκολούθησε καὶ πῦρ ἡ ὀργὴ, καὶ τοσοῦτον ἐπ' αὐτοῖς ἐξεκαύθη· ὥστε καὶ ἄνθρακας αὐτοὺς ἀποτελέσαι, τουτέστι δαπανῆσαι καὶ διαφθεῖραι· οἶδα καὶ πῦρ καλὸν, ὅπερ ἦλθε Χριστὸς βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν· τοῦτο τὸ πῦρ ἐπαινετοὺς ἄνθρακας ἀποτελεῖ· διὰ γὰρ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος θερμότητος, τῷ πνεύματι ζέοντες ἀποφαίνονταί τινες· ἀνήφθησαν γοῦν ἀπὸ θεοῦ ἄνθρακες οἱ ἀπόστολοι τῇ πρὸς αὐτὸν ἑνώσει πυρούμενοι, καὶ φωστῆρες ἐν κόσμῳ φαινόμενοι· καὶ περὶ αὐτῶν λέλεκται πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ. ἔχεις ἄνθρακας πυρὸς καθίσαι ἐπ' αὐτούς. οὗτοι ἔσονταί σοι βοήθεια. A. f. 100. Κυρίλλου καὶ Ὑπατίου.

v. 10. Ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη κ. τ. λ.

[illegible] Κατέβη ἵνα τὴν γῆν τῷ οὐρανῷ συνάψῃ, καὶ τοῖς κάτω πρὸς τὰ ἄνω κοινωνίαν χαρίσηται· οὐκ ἂν δὲ τοῦτο ἐγένετο, εἰ μὴ καταβὰς τοῦτον τὸν τρόπον ἐπεδήμει τῇ γῇ καθ᾽ ὃν ἐδύνατο δέχεσθαι, τουτέστιν ἐν σαρκὶ, ἥν τινα γνόφον ὑπὸ τοὺς πόδας ἐκάλεσεν· αὕτη γὰρ τοῦ θεοῦ τὴν παρουσίαν τὴν ἐπὶ συντελείᾳ πρὸς ἡμᾶς γενομένην ἀπέκρυψεν.

v. 12. Καὶ ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ.

R f. 48. Σκότος ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῆς ἀκαταληψίας ἀχλὺν, ἣ καὶ τοῖς εἰς νοῦν τὸν ἡμέτερον ὀφθαλμοῖς ἐμπίπτουσα τὸν ἀϊδίως ὄντα μετὰ πατρὸς, χρόνου μέτροις μετρεῖν οὐκ ἐᾷ.

C f. 31. b. Σκότος τὸ ἀσαφὲς τοῦ μυστηρίου νόησον, ὅπερ ἀπὸ τῆς σαρκὸς τοῖς ἀπίστοις συνέβαινεν· ὅθεν καὶ ἀποκρυφὴν εἰκότως προσηγόρευσεν· οὕτως ἑαυτὸν ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων ἔκρυψεν, οἳ θεωροῦντες αὐτὸν καὶ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπιστούμενον, ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἔτρεχον, οὐκ εἰδότες τοῦ σταυρωθέντος τὴν δύναμιν.

v. 12. Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων.

F f. 28. Κεκρυμμένον γὰρ οὕτως ἐστὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον.

v. 17. Ἐξαπέστειλεν ἐξ ὕψους καὶ ἔλαβέ με, προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν.

A f. 16. b. Ὁμολογεῖ καὶ ἡ τῶν πιστῶν ἐκκλησία, σωτῆρα ἐξ οὐρανοῦ τὸν κύριον παρὰ τοῦ πατρὸς ἀποσταλῆναι ὡς ἀκτῖνα ἐξ ἡλίου, καὶ ἐλευθερῶσαι αὐτὴν ἀπὸ τῶν πολλῶν ὑδάτων, τουτέστι τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, καὶ τῶν ἁλμυρῶν καὶ ταραχωδῶν τοῦ βίου πραγμάτων καὶ περιστάσεων· πολλὰ δὲ λέγει τὰ ὕδατα· διάφοροι γὰρ τῶν πειρασμῶν οἱ τρόποι, καὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων αἱ ἐπιβουλαί· ἀλλ᾽ ἐκ πάντων τούτων σέσωκεν ἡμᾶς ὁ Χριστός.

v. 21. Κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι.

C f. 34. Συζύγως δὲ καθαρότητα χειρῶν ἐρεῖς τὰ λαμπρὰ καὶ ἀμολύντως ἐνεργούμενα τῆς πίστεως ἔργα, ὧν χωρὶς ἡ πίστις νεκρά ἐστιν.

v. 31. Ὁ θεός μου, ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ.

C f. 5. b. Ὁ τοῦ θεοῦ λόγος μόνος θεὸς ἀληθής· διὸ καὶ μονογενὴς διὰ τὸ μόνος εἶναι ὥσπερ θεός· πάντες γὰρ οἱ ἄλλοι παρουσίᾳ τοῦ θεοῦ λόγου θεοὶ κατασκευάζονται· ἐκείνους γὰρ θεοὺς εἶπεν, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο.

Ὁ θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν, καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου. V. 33.

Ἁρμόζει δὲ ταῦτα καὶ τοῖς ἱερουργοῖς τοῦ εὐαγγελίου, οἷς ἔλε- A. f. 105. b.
γεν ὁ σωτήρ· καθίσατε ἐν Ἱερουσαλὴμ ἕως οὗ ἐνδύσησθε δύναμιν ἐξ ὕψους· ἣν περιζωσάμενοι καὶ τῷ ἁγίῳ καθοπλισθέντες πνεύματι, τοῦτο γὰρ ἡ ἐπηγγελμένη δύναμις, ἀκαταγώνιστοι ἐγίνοντο καὶ δαίμοσι καὶ διώκταις καὶ πάθεσι, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς ἀνεπιλήπτως διῆλθον.

Καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου, καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἱστῶν με. V. 34.

Φασὶ τὰς ἐλάφους εὐδρομωτάτας εἶναι, καὶ μὴν καὶ ὀφιοκτόνους, A. f. 105. b.
καὶ διωκομένας ὑπὸ τῶν θηρευτῶν, ὑψοῦ φέρεσθαι· ἐδίωξαν οὖν καὶ τὸν Δαβὶδ ἄλλοι τὲ καὶ ὁ Σαούλ· ἀλλ᾽ οὐ κατέλαβεν αὐτὸν, τοῦ θεοῦ τάχος αὐτῷ ἐμπαρέχοντος, καὶ καταπατεῖν ὡς ἰοβόλα θηρία τοὺς πολεμίους ποιοῦντος· ἐπεὶ δὲ ἴδιόν ἐστι τῆς τῶν νεβρῶν φύσεως τὸ ἀναλωτικὸν τῶν θηρίων, καὶ τὸ φυγαδεύειν τῷ ἄσθματι καὶ τῇ τοῦ χρωτὸς ἰδιότητι τὸ τῶν ὄφεων γένος, εἰκότως νεβρὸς ὁ κύριος λέγεται, ὡς πατῶν καὶ ἀναλίσκων τὴν ἐναντίαν ἐνέργειαν, καὶ τοὺς μαθητὰς εἰς τὴν τῶν ἐλάφων καταρτιζόμενος φύσιν, ἐν οἷς λέγει· δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων· διώκει μὲν οὖν ὁ σατανᾶς οἷά τις ὄφις· ἀλλ᾽ οὗτοι λαβόντες ἐξουσίαν παρὰ τοῦ σωτῆρος πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, τῶν νοητῶν δηλαδὴ, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, οὐχ᾽ ἁλίσκονται· ἀλλὰ τὸ χαμαιριφὲς ἀφέντες φρόνημα, ἀναφοιτῶσιν ὥσπερ εἰς ὄρος τὴν ἀξιόκτητον ἀρετήν· πλὴν οὐκ ἀρκεῖ τὸ ἀναφοιτῆσαι μόνον, ἀλλὰ χρὴ προσεῖναι καὶ τὸ ἐμμένειν τοῖς ἄνω καὶ ἐμφιλοχωρεῖν τοῖς τῶν ἀρετῶν ὑψώμασι· διὸ καὶ τὸν δίκαιον τὸν τοὺς πόδας κατηρτισμένους ἔχοντα, οὐ μόνον ἀνάγει ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ὁ θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἱστᾷ ἄνω, τουτέστιν ἵστασθαι παρασκευάζει ἐν τῇ ἀρετῇ καὶ μὴ καταπίπτειν.

Ἐπλάτυνας τὰ διαβήματά μου. V. 37.

Διαβήματα λέγει καθ᾽ ἃ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν, καὶ ἐξ αἰσθη- C. f. 36.
τῶν ἐπὶ νοητὰ, καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος αἰῶνος εἰς τὸν μέλλοντα διαβαίνει· κατ᾽ ἀρχὰς μὲν οὖν τὰ στενὰ καὶ ἐπίπονα τῷ τὴν τεθλιμμένην ὁδεύοντι, καὶ τῶν ἐχθρῶν βουλομένῳ διαβαίνειν τὰ σκάνδαλα· τῇ δὲ προκοπῇ, πλατυνόμενα.

Λαὸς, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδούλευσέ μοι. V. 44.

Οὐκ ἀγνοίας ἐστὶ σημαντικόν· ταῦτα γὰρ οἶδεν ὡς θεός· ἀλλ᾽ ὅτι D. f. 67.

οἱ κατὰ καιροὺς τὴν οἰκειότητα τὴν εἰς ἐμὲ μὴ λαχόντες. – Λέγοιτο δὲ ταῦτα καὶ ἐκ προσώπου Χριστοῦ καὶ Δαβὶδ, οὗπερ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γενομένου τὸ πρόσωπον ἀνείληφεν ὁ Χριστός· εἰ δὲ μὴ τῶν ἐθνῶν ἐβασίλευσεν ὁ Δαβὶδ, ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ Χριστὸν τὸν λόγον ἀνύσωμεν, τὸν ἀεὶ μὲν ὡς θεὸν ἁπάντων δεσπόζοντα, μετὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν ἐθελούσιον τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων δουλείαν δεξάμενον· διττὸν δὲ τὸ γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν, ἢ τὸ ἐπίστασθαι ἢ τὸ ἠνῶσθαι γνωστῷ τὸ γινώσκον· κατὰ πρότερον σημαινόμενον καὶ τοὺς φαύλους γινώσκει θεός. πρὸς οὓς εἶπεν ὁ σωτήρ· ὑμεῖς ἐστὲ ὡς δικαιοῦντες αὐτοὺς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ θεὸς γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν. Καὶ ἐν τῷ προφήτῃ· διότι ἔγνω πάσας τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν· κατὰ δὲ τὸ β'. μόνους λέγεται τοὺς δικαίους εἰδέναι· ἔγνω γὰρ κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ· πρὸς γὰρ φαύλους ἔλεγεν ὁ σωτήρ· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ ἐργάται ἀνομίας, οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τοίνυν λαὸς εἰδωλολατρῶν πάλαι καὶ ἁμαρτάνων, καὶ τούτου χάριν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος μὴ γινωσκόμενος, μεταβαίνων διὰ μετανοίας, εἴρηται δουλεύειν αὐτῷ· διόπερ οὐκ εἶπεν, ὃν οὐ γινώσκω· ὁ γὰρ ἔτι τὰ τῆς κακίας ἐνεργῶν, οὐ γινώσκεται· ἀλλ' ὃν οὐκ ἔγνω πάλαι, νῦν δὲ δῆλον ἐστὶ γινώσκειν· ὁποῖον τὸ ἀποστολικόν· ἀλλὰ τότε μὴν οὐδ' εἰδότες θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς φύσει μὴ οὖσι θεοῖς· νῦν δὲ γνῶντες θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπ' αὐτοῦ· ἀγνοοῦντες γὰρ, ἠγνοοῦντο· γνῶντες δὲ, ἠγνώσθησαν.

v. 46. Υἱοὶ ἀλλότριοι.

Ὁ κληθεὶς υἱὸς πρωτότοκος Ἰσραὴλ, ἀλλότριος ἐκλήθη διὰ τὴν ἀπιστίαν υἱός.

v. 46. Ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτοῦ.

Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλαναν, ἀτιμασθήσονται καὶ ἐντραπήσονται Σύμμαχος εἴρηκεν.

v. 47. Ζῇ κύριος.

Τὸ ζῇ κύριος, ἀντὶ τοῦ μὰ τὸν ζῶντα κύριον, ἔχει ἡ γραφή· καθὼς καὶ ὁ Ἰὼβ φησι· ζῇ κύριος ὃς οὕτω με κέκρικεν, καὶ ὁ πικράνας μου τὴν ψυχήν· ἢ * μὲν ἔτι τῆς πνοῆς μου ἐνούσης, πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισίν.

* ita cod.

ΨΑΛΜΟΣ ιη'.

Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. V. 2.

Ἡ μὲν τῶν ἑλλήνων πληθὺς τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει τῶν ὁρωμένων κτισμάτων οὐ προσβάλλουσα συνετῶς, ὑπέλαβον θεὸν εἶναι οὐρανὸν ἤγουν τὸ στερέωμα, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ· καί τοι ἐδύναντο συνιδεῖν τὸν τεχνίτην ἀπὸ τοῦ θαυμαστῶς ἔχειν τὸ ποίημα· εἰ γὰρ μέγα καὶ ἐξαίρετον τὸ ποιηθὲν, οὐ τὴν ἰδίαν μᾶλλον ἀλλὰ τὴν τοῦ τεχνίτου δόξαν διαβοήσειεν ἄν· διηγοῦνται τοίνυν οἱ οὐρανοὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν ἄνευ φωνῆς, καὶ τὸ στερέωμα μονονουχὶ βοᾷ ὅτι αἱ χεῖρες τοῦ θεοῦ αὐτὸ ἐποίησαν. A. f. 109. b.

Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν. V. 3.

Συμφώνως τῷ Μωϋσῇ οὐρανοῦ μνημονεύσας πρῶτον, εἶτα στερεώματος, ἐφεξῆς καὶ περὶ τοῦ ποιοῦντος τὴν ἡμέραν φωτὸς διαλέγεται, καὶ δείκνυσιν ὅτι δυνατὸν καὶ ἐξ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καταθαυμάσαι τὴν οἰκονομίαν τοῦ τάξιν καὶ μέτρα καὶ ἀνακύκλησιν τὴν ἐξ ἀμοιβῆς ἐπιθέντος αὐτοῖς· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐκτρέπων εἰς τὸ πρωῒ σκιὰν, τουτέστιν ὁ μεθιστὰς εἰς ὄρθρον καὶ φῶς τὴν νύκτα, καὶ ποιῶν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην, ἤγουν ἡμέραν καὶ νύκτα· αὐτὸς προστάττει ἡμέρας μὲν ἡμέραις παραχωρεῖν τὰ τῶν ὡρῶν διαστήματα, νύκτας δὲ νυξίν· ὡς ποτὲ μὲν εἶναι μείζους αὐτὰς, ποτὲ δὲ ἐλάττους· καὶ γὰρ μονονουχὶ λέγει ἡ ἡμέρα ἐν θέρει τυχὸν τῇ ἐν χειμῶνι παραχωρεῖ μοι τὸ πλέον ἐν διαστήματι τῶν ὡρῶν· τοῦτο γὰρ τῷ πατριάρχῃ δοκεῖ· ἡ νὺξ δὲ τῇ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν, τὴν περὶ τοῦ ποιήσαντος δηλαδή· ἢ ὅτι χρὴ πάντως τὰς ἐν τῷ χειμῶνι νύκτας μακροτέρας εἶναι, ἧττους γε μὴν τὰς ἐν θέρει· καὶ τοῦτο οἶμαι ἐστὶ τὸ ἡμέραν μὲν τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεσθαι ῥῆμα, καὶ μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέναι, τὸ περιττὸν ἐν διαστήματι τῶν ὡρῶν ἀπαιτοῦσαν· νύκτα δὲ νυκτὶ τὴν αὐτὴν ἀπαγγέλλειν γνῶσιν. A. f. 110. b.

Οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. V. 4.

Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος καὶ ὁ πάμμεγας Ἀθανάσιος, ἐν ἐρωτήσει ἀναγινώσκουσι τὸ οὐκ εἰσὶ λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν· τουτέστιν ἆρα οὐκ εἰσὶ καὶ τῶν ἀφώνων ἢ πραγμάτων ἢ ἔργων φωναὶ χωρὶς λόγου καὶ γλώττης; ναὶ φαίη ἄν τις· ὥσπερ γὰρ τοῦ ὑφαντοῦ τὴν τέχνην ἡ παμποίκιλος ἐσθὴς ἀναβοᾷ, καὶ τὸν A. f. 111. b.

ναυπηγὸν ἡ ἀδιαβλήτως ἔχουσα ναῦς ἀνακηρύττει, καὶ τὸν σιδηρέα τὸ ἔργον αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ κτίσις, ἧς ἀρτίως διεμνημονεύσαμεν, ἄφωνος μὲν ἤγουν ἄλογος· λαλιαὶ δὲ ὥσπερ αὐτῆς τὸ θαῦμα ἐστὶ καὶ οἷον φωνὴ τὸ κάλλος καὶ ἡ εὐταξία· τὸ γὰρ διήγημα τὸ οὐράνιον καὶ τὸ ῥῆμα τὸ παρὰ τῆς ἡμέρας βοώμενον, φωνὴ μὲν ἔναρθρος οὐκ ἔστιν οὔτε λαλιὰ διὰ στόματος, διδασκαλία δὲ θείας δυνάμεως γίνεται τοῖς ἐπαΐειν ἐπισταμένοις σιωπώσης φωνῆς· πλὴν ἄφωνον τὴν κτίσιν εἰπὼν ὁ Δαβὶδ ἀπέφηνεν, ὅτι μήτε ἔμπνους μήτε λογικὴ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς ἑλλήνων σοφοῖς· ζῶον γὰρ εἶναι φασὶν ἓν τὸν σύμπαντα τοῦτον κόσμον· ζῶα δὲ ὁμοίως καὶ τὰ μέρη, ἐξ ὧν συμπληροῦται.

v. 6. Καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ.

Διαμέμνηται χρησίμως ὁ Δαβὶδ τῆς εὐτάκτου πορείας τοῦ ἡλίου, καὶ ὅτι ἀναφοιτᾷ ὥσπερ ἀπὸ παστοῦ τῆς ἐσχατιᾶς, οἷά τις νυμφίος εὖ μάλα διαπρεπής· εἶτα καθάπερ ἀπὸ βαλβίδος τὸ τοῦ δρόμου σύνθημα λαβὼν, ὀξεῖαν τὲ καὶ εὐσθενῆ ποιεῖται τὴν πλῆσιν, καὶ ἀμογητὶ διατρέχει· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ.

v. 8. Ὁ νόμος κυρίου ἄμωμος, ἐπιστρέφων ψυχάς.

Οὐκ ἀνόνητος τοῖς νουνεχεστέροις ἡ φυσικὴ γίνεται θεωρία παριστῶσα τοῖς ὁρᾶν ἐθέλουσι τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν, ὡς ἀπό γε τῆς τῶν κτισμάτων καλλονῆς τὲ καὶ εὐταξίας· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἀλλ' ὧδε τούτων ἐχόντων, καὶ αὐτὸς ἐπέφανεν ἡμῖν ὁ Χριστὸς, καὶ τῷ πατρὶ ἡμᾶς προσεκόμισεν, οὐ διὰ νομικῆς λατρείας, διὰ νουθεσίας δὲ μᾶλλον εὐαγγελικῆς· οὐκοῦν πρὸς τῇ φυσικῇ θεωρίᾳ, τουτέστι τῇ ἀπό γε τῆς τῶν κτισμάτων ποιήσεώς τε καὶ εὐταξίας, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν κήρυγμα· ἀπέχρη μὲν καὶ ἡ κτίσις δεῖξαι τοῖς ἀνθρώποις τὸν ποιητὴν, ἀλλ' ὅμως καὶ νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἐπιστρέψαι τοὺς πλανωμένους δυνάμενον· τῷ μὲν οὖν ἀπερισκέπτως ἐξετάζοντι τὰ τοῦ ψαλμοῦ ῥήματα, δοκεῖ μὴ ἀκολουθεῖν τοῖς προλαβοῦσιν ὁ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν δικαιωμάτων οὑτοσὶ λόγος· ἔστι δὲ πολλὴ μᾶλλον ἡ συμφυΐα· καὶ ὅπως ἔνθεν ἐρῶ, τρεῖς εἰσὶν οὗτοι θεῖοι σύμπαντες νόμοι· εἷς μὲν ὁ φυσικὸς ὁμοῦ καὶ δημιουργικὸς, καθ' ὃν ἐκ τῆς συνειδήσεως καὶ ἐκ τῶν κτισμάτων, τὸ δέον γινώσκομεν καὶ τὸν δημιουργὸν

ἐπιγινώσκομεν· ἕτερος δὲ ὁ γραπτὸς, ὁ διὰ Μωσέως δοθείς· καὶ τρίτος ὁ πνευματικὸς καὶ εὐαγγελικός· ἐπεὶ οὖν περὶ τοῦ νόμου τοῦ ἐκ τῆς δημιουργίας ἱκανῶς διέλαβεν ὁ Δαβὶδ, καὶ ἔδειξεν ὅτι καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ τὸ στερέωμα καὶ ἡμέρα καὶ νὺξ καὶ ἥλιος τὸν ποιήσαντα καλαγγέλλουσι, συμπεριέλαβε δὲ καὶ τὸν φυσικὸν νόμον διὰ τῆς κτίσεως, ἓν γάρ ἐστι τῶν κλισμάτων καὶ ἡ φύσις, μελαβαίνει λοιπὸν ἐπὶ τοὺς λοιποὺς τόν τε γραπlὸν καὶ τὸν πνευμαlικὸν, καὶ ἑκάτερον ὑποδιαιρεῖ εἰς ἐντολὰς καὶ νόμους καὶ κρίματα καὶ μαρτυρίας καὶ δικαιώματα.

Πρῶτα τοίνυν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, νόμον κυρίου λέγει· οὐ A. f. 114.
γὰρ δι' ἑνὸς ἐξεφωνήθη τῶν προφητῶν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ πάντων δεσπότου· ἔπειτα ἄμωμον ὀνομάζει· ὁ γὰρ διὰ Μωσέως νόμος, οὐκ ἦν ἄμεμπτος, ὡς ὁ πάνσεπτος Παῦλος γράφει· οὐδένα γὰρ ἐτελείωσεν· ἔφη δέ που καὶ ὁ θεὸς περὶ τῶν ἰουδαίων, ὅτι ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς νόμιμα οὐ καλὰ, καὶ δικαιώματα ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς· ἀντιπαραθέσει γὰρ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων, οὐ καλὸς ὁ νόμος· ἄμωμα δὲ ὁμολογουμένως τὰ Χριστοῦ παιδεύμαlα, ἃ καὶ ἐπιστρέφει ψυχὰς ἐκ φαυλότητος πρὸς ἀρετὴν, ἐκ πλάνης ἑλληνικῆς πρὸς εὐσέβειαν, ἐξ ἀγνοίας καὶ σκότου εἰς φῶς καὶ σύνεσιν· νόμος δὲ ὠνόμασται τὸ εὐαγγέλιον, διὰ τὸ ἀπονέμειν ἑκάστῳ τὰ ταῖς αὐτοῦ πράξεσι πρεπωδέστατα, ἐπαίνους μὲν τοῖς ἀγαθοῖς, ποινὰς δὲ τοῖς καταφρονηταῖς.

Ὁ φόβος κυρίου ἁγνὸς, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. v. 10.

Καθαρὸς μὲν οὐδεὶς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν ἡ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐ- A. f. 114. b. Κυρίλλου καὶ Ὑπατίου
τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· πλὴν ὥσπερ τὴν πόαν σμηκτικὴν εἶναί φασι τοῦ ῥύπου τῶν ἱμαlίων, οὕτως ὁ τοῦ θεοῦ φόβος ὁ ἁγνὸς, τουτέσlιν ὁ ἁγνοποιὸς, εἰς νοῦν εἰ γένοιτο τὸν ἀνθρώπινον, πᾶσαν αὐτοῦ διασμήχει κηλίδα· τηρήσει δὲ καὶ εἰς μακραίωνα βίον τὸν τοιοῦτον· ὁ γὰρ ἐν ἁγνείᾳ διαπεράνας τὸν βίον, τοιοῦτος ἔσται καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα.

Τὰ κρίματα κυρίου ἀληθινὰ, δεδικαιωμένα ἐπὶ τὸ αὐτό. v. 10.

Κρίματα πάλιν καλεῖ τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι θείας ψήφους A. f. 115.
καὶ ἀποφάσεις· ταῦlα δὲ ἀληθινὰ καὶ δίκαια εἰσὶν ἐπὶ τὸ αὐlὸ, τουτέσlιν οὐκ ἀσύμφωνα καὶ ἀλλήλοις μαχόμενα, ἀδελφὰ δὲ μᾶλλον καὶ

ἀλλήλοις συμβαίνοντα· οὐδὲ μία γὰρ ἐναντιότης ἐν τοῖς τοῦ σωτῆρος εὑρίσκεται νόμοις· διττῶς δὲ κρίνει ὁ θεὸς, ἢ φιλαγάθως ἢ δικαίως· καὶ φιλανθρώπως μὲν ὡς ὅτε τῷ περὶ ἑνδεκάτην ὥραν κληθέντι εἰς τὸν ἀμπελῶνα, ἴσον μισθὸν ἀπονέμει τοῖς προκεκμηκόσι· δικαίως δὲ ὡς ἐν τῇ στάσει τῶν προβάτων καὶ ἐρίφων· τοῖς μὲν λέγων, δεῦτε, κληρονομήσατε τὴν βασιλείαν· τοῖς δὲ, πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον.

v. 14. Ἐὰν μή μου κατακυριεύσωσι, τότε ἄμωμος ἔσομαι, καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ ἁμαρτίας μεγάλης.

A. f. 115. b. Ὁμολογήσας ὁ προφήτης ὅτι καὶ τὸν ἰσχνὸν νομοφύλακα πολλὰ παριππεύει, φησὶν, ὅτι ὦ δέσποτα, τὰ κρύφιά τε καὶ ἀλλότριοι μή μου κατακυριεύσωσι, σοῦ τοῦ κρίνοντος, μὴ ἱστῶντος αὐτὰ, μὴ δὲ εἰς ἁμαρτίαν ἐμοὶ καταγράφοντος· ἢ ὅταν οἱ πονηροὶ λογισμοὶ, οὓς ὁ διάβολος τῷ νῷ ἐνίησι, μὴ κατακυριεύσωσί μου ὥστε συγκαταθέσθαι αὐτοῖς· τότε καὶ ἄμωμος ἂν εἴην, καὶ ἀπὸ τῆς κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτίας καθαρισθήσομαι ἥτις μεγάλη ἐστὶν, ὡς πρὸς σύγκρισιν τῆς κατὰ διάνοιαν· προφητικῶς δὲ καὶ ἡ φύσις πᾶσα βοᾷ πρὸς τὸν θεόν· ὁ μὲν νόμος, ὦ δέσποτα, τὸ σῶμα μόνον προσκαίροις ἥγνιζε ῥαντισμοῖς· σὺ δὲ καὶ ἐκ τῶν κρυφίων καθάρισόν με διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ φεῖσαί μου ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων δαιμόνων· ἐὰν γὰρ οὗτοι μή μου κατακυριεύσωσι, τότε ἀληθῶς ἄμεμπτος ἔσομαι καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ τῆς ἀπιστίας, ἢ καὶ τῆς παραβάσεως ἥ τις ἁμαρτία ἐστὶ μεγάλη.

C. f. 8. Ἁμαρτίαν μεγάλην τὴν ἀποτελεσματικὴν λέγει, ἣν ὁ τῶν κρυφίων κωλύει καθαρισμός.

ΨΑΛΜΟΣ ιθ'.

v. 2. Ἐπακούσαι σου κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως.

A. f. 116. b. Ἀεὶ τῶν ἁγίων τέταται πρὸς θεὸν ὁ σκοπὸς, καὶ πρὸς μόνον αὐτὸν ἀποβλέποντες, τὴν παρ' αὐτοῦ ζητοῦσι βοήθειαν, κἄν που τί σαλεύηται κῦμα, καὶ χαλεπὸς ἐκ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς ἐγείρηται χειμών· τοῦτο καὶ Ἱερεμίας ἐπιστάμενος ἔλεγε· κύριε ἰσχύς μου, καὶ βοηθέ μου, καὶ καταφυγή μου, ἐν ἡμέρᾳ κακῶν μου· ἡ μὲν γὰρ ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρία σαθρὰ, ἀσφαλὴς δὲ ἡ ἄνωθεν βοήθεια· διά τοι τοῦτο καὶ οἱ ἅγιοι ταλαίπωρον εἶναι φασὶ τὸν ἄνθρωπον, μᾶλ-

λον δὲ κεκατηραμένον τὸν τὴν ἐλπίδα ἔχοντα ἐπ' ἄνθρωπον, καὶ ἀπὸ κυρίου τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν ἀποστήσαντα· ἔοικε δὲ νῦν ὁ Δαβὶδ ἡμέραν θλίψεως λέγειν, ἱστορικῶς μὲν καθ' ἣν ὁ Σεναχηρεὶμ τοῦ Ῥαψάκου τὰ ἀτάσθαλα ἐκεῖνα ἔπεμψε γράμματα, μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεκίας ὅτι ῥύσεται ὁ θεὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρός μου· ἀλληγορικῶς δὲ τὴν τοῦ πάθους ἡμέραν ὅτε ἔλεγεν ὁ σωτὴρ, περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου· εὔχονται οὖν καὶ οἱ περὶ τὸν Ἐζεκίαν ἐπακοῦσαι αὐτοῦ τὸν θεὸν θλιβομένου ἐφ' οἷς ἐβλασφήμησε ὁ Σεναχηρείμ· καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ σωτῆρος, ἵνα ἐπακούσῃ αὐτοῦ ὁ θεὸς καὶ πατήρ· μανθάνομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἐν καιρῷ θλίψεως μὴ καταπίπτειν, ἀλλ' εὔχεσθαι, καὶ μὴ ἀνθρώποις πιστεύειν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, τῷ θεῷ δὲ τῷ πάντα ἰσχύοντι.

Μνησθείη πάσης θυσίας σου. v. 4.

Λέγοι δ' ἂν ταῦτα καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀθυμοῦντος παραμυθίαν, ἢ C. f. [illegible] b
ὁ ἐνυπάρχων τῇ ψυχῇ λόγος, ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα· εὐχῆς δὲ δεῖ τῷ θλιβομένῳ, καὶ τοῦ μὴ καταβαλεῖν τὰς ἐλπίδας· οὕτω γὰρ θεὸς ὑπήκοος γίνεται.

ΨΑΛΜΟΣ κ'.

Ἔθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου. v. 4.

Παραταξάμενος ὁ Δαβὶδ πρὸς Ἀμμανίτας νενίκηκε, καὶ εἷλεν A. C. 119.
αὐτοὺς κατὰ κράτος, καὶ ἔλαβε τὸν στέφανον τοῦ Μολχώμ· τοῦτο δὲ εἴδωλον ἦν τῶν Ἀμμανιτῶν, καὶ εὑρὼν ἐν τῷ στεφάνῳ λίθον πολύτιμον, ἐνέθηκε τῷ ἰδίῳ στεφάνῳ· ταύτης τῆς ἱστορίας νῦν μνημονεύει, καὶ φησὶ πρὸς τὸν θεὸν, ὅτι ταῖς φιλοτιμίαις φθάνεις, ὦ δέσποτα, καὶ αὐτήν μου τὴν αἴτησιν· οὐ γὰρ ἱκέτευσα περὶ λίθου τιμίου, ἀλλὰ σὺ καὶ τοῦτον δέδωκας, προλαβών μου τὴν αἴτησιν· καὶ ἄλλως δὲ πρὸ τῆς χειροτονίας εὐλόγησας, τουτέστιν ἐπῄνεσας λέγων· εὗρον Δαβὶδ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, καὶ ἔσται μοι εἰς βασιλέα. Καὶ ἔτι ἐγὼ μὲν σωτηρίαν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐκ σοῦ ἐζήτησα, σὺ δὲ ἐν εὐλογίαις, τουτέστιν ἐν δαψιλείᾳ καὶ πλεονασμῷ ἀγαθότητος, καὶ νίκην μοι δέδωκας, καὶ βασιλείαν, καὶ προφητείαν, καὶ τὸ μέγιστον θεοπατορίαν· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐζεκίας ἐλευθερίαν μόνον ᾔτησεν, εὕρατο δὲ νίκην τοσαύτην καὶ τῶν ἐχθρῶν πανολεθρίαν· καὶ τὴν βασιλείαν δὲ μὴ αἰτήσας, ἔλαβε· λίθοι δὲ τίμιοι καὶ οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ, καὶ

ἁπλῶς οἱ πιστοὶ, κόσμος ὄντες αὐτοῦ καὶ δόξα καὶ οἱονεὶ στέφανος τῇ κεφαλῇ ἐπικείμενος· ἐν μὲν οὖν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ πατὴρ λέγεται ποιεῖν τῷ υἱῷ τοὺς γάμους, ἐνταῦθα δὲ ὁ προφήτης πρὸς τὸν Θεὸν λέγει· ἔθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον· στέφανος δὲ Χριστῷ ἡ ἐκκλησία γίνεται, διὰ τῶν ἐμψύχων λίθων τὴν κεφαλὴν ἐν κύκλῳ διαλαμβάνουσα· λίθον ἂν εἴποις πολύτιμον καὶ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ὡς ἐκλεκτὸν δηλονότι καὶ ἀξιάγαστον μαργαρίτην, ὃν δέδωκεν ἡμῖν στέφανον δόξης ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, εὐλογῶν ἡμᾶς εὐλογίᾳ ἁγιασμοῦ
C. I. [illegible] b. καὶ χρηστότητος. - Ἐκ τῶν ἔργων καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ τις στεφανοῦται· ἀμέλει ὁ δικαστὴς τὸ δίκαιον διώξας, ἀπολήψεται τὸν τῆς δικαιοσύνης στέφανον.

v. 9. Εὑρεθείη ἡ χείρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς σου.

C. I. [illegible] Ἄλλως τοῖς ἐπιμένουσι τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ ἄλλως τοῖς μετανοοῦσιν εὑρίσκεται· τοῖς μὲν γὰρ κριτὴς, τοῖς δὲ λυτρωτὴς εὑρίσκεται· πλὴν ὅτι πρῶτον ἡμᾶς τὸν Θεὸν εὑρεῖν ὁ προφήτης, καὶ τότε παρ' αὐτοῦ εὑρεθήσεσθαι [λέγει] σαφῶς οὖν τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἐν ἡμῖν ἡ σωτηρία.

ΨΑΛΜΟΣ κα΄.

v. 1. Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

V. I. 1[illegible]. b. Τινὲς δὲ ἀντίληψιν ἑωθινὴν λέγουσι τὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος καιρόν· ἐγήγερται γὰρ ὄρθρου βαθέος πατήσας τὸν θάνατον· ἀντίληψις οὖν ἡ ἀνάστασις, ὡς ἀποσοβοῦσα μὲν τῶν σωμάτων τὴν φθορὰν, καθαίρουσα δὲ τῇ πίστει τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς· ἐὰν γὰρ εἴπῃς, φησὶν, ἐν τῷ στόματί σου, κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ· ἀλλ' ἴδωμεν ὁποῖα πρὸς τὸν πατέρα ὡς ἄνθρωπος ὁ κύριος φθέγγεται, μεσιτεύων ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ πληροφορῶν ὅτι παράκλητός ἡμῶν ἐστιν.

v. 7. Ὄνειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ.

V. I. 123. b. Τοῦτο δὲ λέγοντες κατὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ὀνειδισμὸν ἀπέρριπτον, ὡς ἀδυνατοῦντος σῶσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὃν θέλει, τουτέστιν ὃν ἀγαπᾷ· θαυμάσειε δ' ἄν τις τὴν ἀμέτρητον τῶν ἰουδαίων νωθείαν, πῶς ταῦτα ἀναγινώσκοντες τὰ ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ λεγόμενα κατ' αὐτῶν, οὐ συνίεσαν ὁρῶντες αὐτὸν σταυρούμενον, καὶ τοῖς ἑαυτῶν τολμήμασι συμφωνοῦσαν τὴν προφητείαν.

Ἐγενήθη ἡ καρδία μου ὡσεὶ κηρὸς τηκόμενος ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. v. 15.

Διδασκάλου φωνὴ ὅταν ἴδῃ τοὺς ἑαυτῷ γεννηθέντας συμφορὰν ὑπο- C. f. 43.
μένοντας, ὁποίαν ὁ σωτὴρ περὶ τοὺς μαθητὰς συμπαθητικὴν ἐξ ἀγάπης
ἔσχεν διάθεσιν, ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας συμπαθοῦσαν οἷς ἔτεκεν· ἀλλὰ
καὶ τὸ γλυκὺ τῆς καρδίας, ὥς τε κηρὸς ὑπῆρχεν ἐτάκη, ὅτε τροφὴ γέ-
γονεν, εἰς γαστέρα κεχώρηκε· λέγει δὲ τὰς νοήσεις διὰ συνεχοῦς μελέ-
της λεπτυνομένας, ὥστε πρὸς τὴν τοῦ τραφέντος ἀναδίδοσθαι σύστασιν.

Διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. v. 23.

Ὄνομα ἐνταῦθα τὴν δόξαν λέγει, κατὰ τὸ, ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνο- A. f. 125. b.
μα τοῖς ἀνθρώποις· κατέστησε γὰρ ἐναργῆ τὴν δόξαν αὐτοῦ, οὐχ ὅτι
μόνον πατήρ ἐστιν εἰπὼν καὶ διδάξας, ἀλλ' ἐμφανῆ καθιστὰς τήν τε
ἡμερότητα καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ ἡμῖν τοῖς γενομένοις αὐτοῦ ἀδελφοῖς
καθ' ὃ γέγονε καθ' ἡμᾶς· ἔφη γὰρ ὅτι οὕτως ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κό-
σμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων
εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· πεφανέρωκε δὲ καὶ
ἑτέρως ἡμῖν τὴν τοῦ πατρὸς δόξαν· ὅσοι γὰρ τεθέανται τὸν υἱὸν τοῖς
τῆς διανοίας ὄμμασι, θεοπρεπεστάτην ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸ
ἐφ' ἅπασι παναλκὲς, τεθέανται τὸν πατέρα καὶ ἐγνώκασιν αὐτόν· ἔφη
γοῦν καὶ αὐτὸς, ὅτι ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν πατέρα· ἀλλὰ καὶ
ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε· ἐκκλησίας δὲ ποίας; ἢ ἐκείνης πάντως
ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστη ὁ υἱὸς, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα, ἁγίαν
δὲ καὶ ἄμωμον· ὑμνεῖ γε μὴν τὸν πατέρα, τὴν δόξαν αὐτοῦ καθιστὰς
φανεράν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὄνομα.

ΨΑΛΜΟΣ κβ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. v. 1.

Ὁ ἐν χερσὶ ψαλμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν τοῖς λεχθεῖσιν ἐν A. f. 128
τῷ τέλει τοῦ πρὸ τούτου ψαλμοῦ· οἱ γὰρ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες, δι-
δακτοὶ θεοῦ γεγονότες, κατὰ τὸ γεγραμμένον, φαγόντες καὶ ἐμπλη-
σθέντες πνευματικῶς, τὸν τῆς σωτηρίου τροφῆς χορηγὸν ἐπιγινώσκουσι,
καὶ ποιμένα καὶ τροφέα καλοῦσι, καὶ δὴ καὶ φασὶν ὡς ἓν ὄντες διὰ
τὴν πίστιν καὶ εἰς μίαν τελοῦντες ἀγέλην.

Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδέν με ὑστερήσει. v. 2.

Μέγα φρονοῦσιν οἱ διὰ Χριστοῦ ταῖς θείαις αὐλαῖς ἐνσεσηκισμέ- A. f. 128.

νοι, ποιμανθέντες τε παρ' αὐτοῦ· καὶ οὐχ ἕνα τινὰ τῶν ἁγίων ἁπλῶς λαχόντες καθηγητὴν, ὥσπερ ὁ Ἰσραὴλ τὸν Μωσέα, ἀλλὰ τῶν ποιμένων τὸν ἀρχιποίμενα, καὶ τῶν διδασκόντων τὸν παιδευτὴν, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι· καὶ τοῦτο εἰδότες φασὶ τὸ, οὐδέν με ὑστερήσει· παναλκὴς γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ ἀμφιλαφῆ ποιεῖται τὴν χορηγίαν τῶν ἑαυτοῦ χαρισμάτων τοῖς ἐπεγνωκόσιν αὐτοῦ τὴν ἐπιφάνειαν· δίδωσι γὰρ ἐξ οἰκείου πληρώματος, καὶ χορηγεῖ τὰς παρὰ πατρὸς εὐλογίας, καὶ ἔστιν αὐτὸς ἀγαθοῦ παντὸς καὶ πηγὴ καὶ πρύτανις.

v. 2. Εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν.

A. f. 128. Ἐπειδὴ φωνὴ πρέπουσα προβάτοις ἐστὶ τὸ, κύριος ποιμαίνει με, ἐπιμένουσι τῇ τοῦ λόγου τροπῇ οἱ παρὰ Χριστοῦ ποιμαινόμενοι, καὶ προσεπάγουσι τὰ ἐκ τῆς ποιμενικῆς εὐτεχνίας ἐκβεβηκότα αὐτοῖς ἀγαθὰ, χλόην καὶ ὕδωρ αὐτὰ ὀνομάζοντες· νοηθείη δ' ἂν τόπος μὲν χλόης, τὰ τοῦ θεοῦ ἀειθαλῆ λόγια, ἡ ἁγία καὶ θεόπνευστος γραφὴ πρὸς εὐανδρίαν τρέφουσα πνευματικὴν τὰς τῶν πιστευόντων καρδίας· ὕδωρ δὲ τὸ ζῶν καὶ ζωοποιὸν, ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος χορηγία.

A. f. 128. b. Ἢ τάχα κυριώτερον τόπος χλόης, ὁ παράδεισος ἐστὶν οὗ ἐκπεπτώκαμεν, εἰς ὃν ἡμᾶς ἐπανάγει Χριστὸς καὶ κατασκηνοῖ, διὰ τοῦ ὕδατος τῆς ἀναπαύσεως, τουτέστι διὰ τοῦ βαπτίσματος· ἐὰν γὰρ μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

v. 4. Ἐὰν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου·

A. f. 128. b. Ἐπεὶ δὲ εἰς τὸν θάνατον Χριστοῦ βαπτιζόμεθα, λεχθήσεται καὶ τὸ βάπτισμα σκιὰ θανάτου καὶ μίμημα, ὃν οὐ χρὴ φοβεῖσθαι· νοοῖτο δ' ἂν σκιὰ θανάτου καὶ ὁ φυσικὸς καὶ κοινὸς θάνατος, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ προαιρετικοῦ θανάτου, τοῦ τῆς ψυχῆς φημὶ, ὃς οὐκ ἔστι σκιὰ θανάτου, ἀλλὰ θάνατος ἀληθής.

v. 5. Ἡτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξεναντίας τῶν θλιβόντων με.

A. f. 129. b. Γευσάμενοι οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες τῆς εὐαγγελικῆς τραπέζης, λέγουσι πρὸς τὸν παρατεθεικότα ταύτην Χριστὸν, ὅτι ἡ τράπεζα ἣν ἡμῖν ἡτοίμασας, ἐναντίως ἔχει πρὸς τὴν τῶν ἑλλήνων τράπεζαν· οἱ γὰρ παρ' ἕλλησι σοφοὶ, οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἡμᾶς ἐδίδαξαν· ἀλλ' ἐπίεζόν τε καὶ ἔθλιβον ἐν λιμῷ καὶ σπάνῃ παντὸς ὀνησιφόρου μα-

θήματος· ἡ δὲ θεία τε καὶ ἱερὰ τράπεζα, ἡ θεόπνευστος γραφὴ, ἐναντίως ἔχει πρὸς τὴν τῶν θλιβόντων ἡμᾶς ἐκείνην τὴν φθοροποιὸν καὶ ἄτροφον, πλουσία οὖσα καὶ πολυτελὴς, καὶ ὄψων ἤγουν ἐδεσμάτων ποικιλίαν ἔχουσα πολλὴν καὶ παράθεσιν· νουθεσίαι γὰρ ἐν αὐτῇ πλεῖσται καὶ σωτηριώδεις, καὶ τῆς ἀληθοῦς εὐζωΐας παραδεικτικαὶ, καὶ εἰς εὐεξίαν πνευματικὴν φέρουσαι· τάχα δὲ καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγουσιν οἱ πιστεύσαντες, ὅτι ἡτοίμασας ἡμῖν πνευματικὴν τράπεζαν, ἵνα φαγόντες καὶ ἰσχύσαντες, δυνηθῶμεν ἐλθεῖν ἀπεναντίας τῶν πολὺ θλιβόντων ἡμᾶς· ἡ γὰρ πνευματικὴ εὐτροφία τὴν ψυχὴν εὐρώσασα, ἀνθίστασθαι αὐτὴν ποιεῖ καὶ ἀκαθάρτοις πνεύμασι καὶ τοῖς ἐν πλάνῃ διδασκάλοις· ἀλλὰ καὶ Η ΜΥΣΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ, Η ΣΑΡΞ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ, ἰσχυροὺς ἡμᾶς κατὰ παθῶν καὶ κατὰ δαιμόνων ἐργάζεται· φοβεῖται γὰρ ὁ σατανᾶς τοὺς μετ᾽ εὐλαβείας τῶν μυστηρίων μεταλαμβάνοντας.

Καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξει με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. v. 6.

Ἕψεται πάντως τοῖς ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ καὶ ἠξιωμένοις τῶν A. f. 130. b.
παρ᾽ αὐτοῦ χαρισμάτων, ὥστε καὶ τραπέζης ψαῦσαι τῆς ἱερᾶς, καταλιπανθῆναι δὲ καὶ ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν, καὶ μὴν καὶ ἐκ τοῦ κρατίστου ποτηρίου πιεῖν εἰς μέθην, τὸ ἐν μεθέξει πλουσίᾳ γενέσθαι διηνεκοῦς εὐθυμίας· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῖ, τὸ οἷον διώκεσθαι διὰ παντὸς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τοῦ αἰῶνος ὑπὸ ἐλέους θεοῦ· ἀναφαίρετος γὰρ ἡ δοθεῖσα παρὰ Χριστοῦ τοῖς ἁγίοις χάρις, καὶ ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα αὐτοῦ καὶ ἡ κλῆσις· γράφει γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς οὕτω τετιμημένοις, ὅτι βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνουσιν· οὐ γάρ ἐστιν ἀποπεσεῖν τῶν δοθησομένων ἀγαθῶν· ἑδραιότατος γὰρ καὶ ἀκράδαντος ἡ τῶν ἁγίων ἐλπίς· καὶ ὁ πάλαι δὲ νόμος καί τοι σκιὰν ἔχων καὶ τύπους καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, τὸ ἀμετάστατον τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος ὑπεδήλου πλαγίως· προσέταττε γὰρ ἐν σαββάτῳ μηδένα τῆς ἑαυτοῦ προϊέναι σκηνῆς, ἐμφιλοχωρεῖν δὲ μᾶλλον αὐτῇ, καὶ εἴσω μένοντα τοῖς ἤδη πεπορισμένοις ἐντρυφᾶν· αἴνιγμα δὲ ἦν τοῦτο τοῦ ὅτι ἐν ταῖς ἄνω μοναῖς διηνεκῶς ἀπομενοῦσιν οἱ ἅγιοι· ἐκεῖθεν γὰρ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός· εἰκότως οὖν ἄρα φασὶν οἱ τῆς εἰς Χριστὸν ἐλπίδος ἀπηρτημένοι, καὶ εἰς τὰς ἄνω γενέσθαι προσδοκῶντες μονὰς, ὅτι πάντως ἕψεται τὸ ἔλεος αὐτοῖς εἰς μακραίωνα χρόνον· τινὲς δὲ ἔλεον θεοῦ

αὐτὸν τὸν Χριστὸν ἐνόησαν, ὃς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ διώκει, ἕως ἂν πάντας καλαλάβῃ τοὺς σωθησομένους· ἁπλῶς δὲ ἐπεὶ οὐ τοσοῦτον ἐξ ἔργων ἐστὶν ἡμᾶς δικαιοῦσθαι, ὅσον ἐκ χάριτος καὶ ἐλέους Θεοῦ· διὰ τοῦτο οἱ πιστεύσαντες, εἰκότως τὸ ἔλεον τοῦ Θεοῦ ἐπικαλοῦνται, καὶ ἐπὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ καταφεύγουσι.

ΨΑΛΜΟΣ κγ'.

v. 1. Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ὑπὲρ τῆς μιᾶς τῶν σαββάτων.

A. f. 131 Ἐν μὲν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ, οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰσήγοντο χαίροντες καὶ οἷον μέγα φρονοῦντες, ὅτι ἐκλήθησαν παρὰ Χριστοῦ διὰ τῆς πίστεως, καὶ ὅτι μέτοχοι τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων γεγόνασιν· ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ πρόσωπον εἰσφέρεται μυσταγωγῶν ἁγίων ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου πνεύματος περιαγγέλλον, ὅτι σεσαγήνευται διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἡ ὑπ' οὐρανόν· εἰδέναι δὲ χρὴ ὡς τὴν δεσποτικὴν ἀνάστασιν προλέγει διὰ τῆς μιᾶς σαββάτων· οὕτω γὰρ τὰ εὐαγγέλια τὴν κυριακὴν ὀνομάζουσι· προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς ἀντιλήψεως, καὶ μέν τοι καὶ διδασκαλίαν εἰσφέρει, πῶς ἂν καὶ οἱ πιστεύσαντες ἄξιοι γένωνται τῶν ἐπουρανίων σκηνῶν· ἀλλ' ἴδωμεν τί τὸ μέγα καὶ ἱερὸν καὶ ἀξιάγαστον κήρυγμα.

v. 2. Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτὴν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἡτοίμασεν αὐτήν.

A. f. 132. Τὸ δὲ ἡτοίμασεν ἐπὶ ποταμῶν, τὸ διεκόσμησε δηλοῖ· ἔδει γὰρ ἅπαξ γενομένην τὴν γῆν, καὶ ταῖς ἀβύσσοις παραδόξως ἐπικρεμαμένην, πλήρη ποτίμων ὑδάτων γενέσθαι παρὰ Θεοῦ, ὥστε δύνασθαι τρέφειν τὰ ἐν αὐτῇ· πνευματικῶς δὲ νοηθεῖεν ἂν οἱ ἀπόστολοι ποταμοὶ, οἵ τινες νοητοῖς ῥεύμασι τὴν ὑπ' οὐρανὸν * ἐπικλύζουσι, καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἄνωθεν λόγον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς διακομίζουσι· δυνατὸν δὲ ἀλληγορῆσαι οἰκουμένην μὲν τὴν ἐκκλησίαν, θαλάσσας δὲ τοὺς πειρασμοὺς, καὶ ποταμοὺς τὰ γλυκέα τοῦ πνεύματος χαρίσματα, καὶ εἰπεῖν ὅτι τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ κατοικεῖ ὁ Θεὸς, ταύτην ἐν τοῖς πειρασμοῖς μάλιστα συνεστήσατο ἐν τῇ πίστει, καὶ ἐθεμελίωσε, καὶ εὐτρεπῆ ἐποίησε δέξασθαι πνεῦμα ἅγιον, ἀφ' οὗ ὡς ἐκ πηγῆς ποταμοὶ τὰ ποικίλα χαρίσματα ῥέουσι.

* cod. αὐτόν.

v. 4. Ἀθῶος χερσὶ καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ.

A. f. 132. b. Πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ὁ μέλ-

λων ἀναβῆναι εἰς τὸ νοητὸν ὄρος κυρίου, ἄμωμος ἔστω καὶ τῷ σώ-
ματι καὶ τῷ πνεύματι· ἀθῶος μὲν χερσὶ, τουτέστιν ἀνεύθυνος ἐν τῇ
πρακτικῇ, ἔργου γὰρ σημεῖον ἡ χείρ· ἀμόλυντος δὲ τῇ καρδίᾳ, σύμ-
φωνον ἔχων τῇ κατὰ τὸ ἐμφανὲς πρακτικῇ τὴν ἔσω καὶ εἰς νοῦν πνευ-
ματικὴν φαιδρότητα· τὸν γὰρ διὰ πάντων καθαρὸν, τοῦτον ἐπὶ τὸ τοῦ
θεοῦ ὄρος ὁ λόγος ἀνάγει, ὃς μήτε γνώσει μήτε ἐννοίᾳ μήτε ταῖς πρά-
ξεσιν εἰς τέλος κατεμίανε τὴν ψυχὴν, ἐμμείνας τοῖς κακοῖς.

Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; κύριος κραταιὸς καὶ δυνατός. v. 8.

Καὶ τῷ νῦν πολέμῳ καὶ τροπαίῳ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος· ἐντεῦ- A. f. 134.
θεν συνίεμεν, ὅτι οὐ πάσαις ἦν ταῖς ἄνω δυνάμεσι φανερὸν τὸ κατὰ
Χριστὸν μυστήριον, πλὴν ἐκείναις αἵ τινες πρὸς τὴν τοῦ πράγματος
διακονίαν παρελήφθησαν, ὡς ὁ Γαβριὴλ καὶ οἱ ἐν τῇ γεννήσει λέ-
γοντες, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ· ἐλειτούργουν γὰρ καὶ ἐν ἀνθρωπείᾳ
μορφῇ πεφηνότι τῷ μονογενεῖ· ἐπειδὴ δὲ συμπεπερασμένης τῆς οἰκο-
νομίας ἀνέβη πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα μετὰ τῆς ἑνωθείσης σαρ-
κὸς αὐτῷ, κατεπλήττοντο τὸ τοῦ πράγματος ξένον αἱ λογικαὶ δυνά-
μεις, μηδέ ποτε ἑωρακυῖαι τοῦτο τὸ θέαμα· ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ πνεύ-
ματος ἤκουον λέγοντος, ἄρατε πύλας, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς
τῆς δόξης, τάχα που διελογίζοντο, τίς οὗτος εἴη καὶ ποταπὸς, ἄν-
θρωπος μὲν ὁρώμενος τό γε ἧκον εἰς τὴν τῆς σαρκὸς φύσιν, βασιλεὺς
δὲ τῆς δόξης εἶναι λεγόμενος· τί οὖν τὸ πνεῦμα πρὸς αὐτάς; ἐνδυά-
ζετε, φησὶ, καὶ τίς οὗτος, βούλεσθε μαθεῖν; ἀκούετε τοίνυν, ὅτι οὗ-
τός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.

ΨΑΛΜΟΣ κδ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. v. 1.

Εἰσηγεῖται δὲ καὶ παραίνεσιν πᾶσιν ἀνθρώποις ὠφέλιμον· ἁρ- A. f. 135
μόζει δὲ μάλιστα ὁ προκείμενος ψαλμὸς, τοῖς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις,
καὶ πολλὴν ἀκολουθίαν ἔχει πρὸς τὸν πρὸ αὐτοῦ· ἐν μὲν γὰρ ἐκείνῳ
κλῆσις ἦν ἐθνῶν καὶ μυσταγωγία διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος διδάσκου-
σα τίσιν ἄρα γένοιτο βάσιμος ἡ ἄνω πόλις, ὅτι τοῖς ἀθώοις χερσὶ
καὶ καθαροῖς τῇ καρδίᾳ, καὶ ὅτι Χριστὸς ὁδοποιήσει τῇ ἀνθρώπου
φύσει τὴν εἰς τὸ ἄνω βάδισιν, πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰς οὐρανοὺς ἀνα-
βάς· ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ, τὸ τῶν κεκλημένων εἰσφέρεται

πρόσωπον, ἤγουν ἁπάντων τῶν συνειλεγμένων ἐν πίστει πρὸς ἑνότητα πνευματικήν· καὶ ἀπευθύνεσθαι ζητεῖ παρὰ τοῦ καλέσαντος θεοῦ πρὸς τὴν τοῦ χρησίμου τε καὶ ἀναγκαίου θήραν, καὶ καθυπισχνεῖται τὸ γνήσιον· ἄκουε γὰρ οἷα μετὰ τὸ ἐπιστρέψαι ἐκ πλάνης χορὸς εἷς οἱ πάντες γενόμενοι λέγουσι.

V. 4. Τὰς ὁδούς σου, κύριε, γνώρισόν μοι, καὶ τὰς τρίβους σου.

A. f. 135. b. Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου· οἱ γὰρ πάλαι τὰς τοῦ διαβόλου τρέχοντες ὁδοὺς, νῦν τὰς ὁδοὺς τοῦ κυρίου περιεργάζοντες, τουτέστι τὰ εὐαγγελικὰ θεσπίσματα, καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἁγιοπρεποῦς πολιτείας· αὗται γάρ εἰσιν αἱ τρίβοι τοῦ κυρίου· καὶ ὁ μὲν νόμος, σκιὰν ἔχει καὶ μόρφωσιν τῆς ἀληθείας· τὸ δὲ εὐαγγέλιον, αὐτή ἐστιν ἡ ἀλήθεια, εἰς ἣν ὁδηγεῖσθαι παρακαλοῦσιν ὑπὸ θεοῦ· καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ἀλήθειά ἐστι, καὶ φέρει ἐπ' αὐτὸν ὁ πατὴρ τοὺς ἐπιζητοῦντας αὐτὸν διὰ πίστεως· οὕτω γάρ που πρὸς Ἰουδαίους φησίν· οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν· τάχα δὲ καὶ ἡ τοῦ νόμου παιδαγωγία, ὁδὸς καὶ τρίβος τοῦ κυρίου λέγεται ἄγουσα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, τουτέστιν ἐπὶ τὸν Χριστόν· περὶ αὐτοῦ γὰρ ἔγραψεν ὁ Μωσῆς· γνώρισον οὖν μοι τὰς ἐν τῷ νόμῳ σκιὰς, αἵ τινες εἰκονίζουσι τὴν ἀλήθειαν· παρακαλεῖ δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ μαθεῖν τὰς ὁδοὺς τοῦ θεοῦ, τουτέστι τὰς οἰκονομίας καὶ τὰς διοικήσεις καθ' ἃς ἄγει τὰ πάντα· καὶ ὁδηγηθῆναι εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν εὔχεται, ἵνα μὴ τὸ ψεῦδος ἀντ' αὐτῆς λαθὼν προτιμήσῃ.

V. 7. Ἁμαρτίας νεότητός μου καὶ ἀγνοίας μου μὴ μνησθῇς.

A. f. 136. b. Ἤκουσαν γὰρ οἱ ἐξ ἐθνῶν κληθέντες λέγοντος τοῦ κυρίου· λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς· καὶ διὰ τοῦτο προσέρχονται ὁμολογοῦντες ὅτι νεότητος ἔχουσιν ἁμαρτήματα, εἴτε σωματικῆς, εἴτε νοητῆς, τουτέστιν ἀφροσύνης· πᾶσα γὰρ ἁμαρτία ἐξ ἀφροσύνης· κἂν τις γηραιὸς ὢν ἁμαρτάνῃ, αὐτὸ τοῦτο νεωτερικὸν ποιεῖ καὶ ἀφρονέστατον ὅτι ἁμαρτάνει· διὸ καὶ νέος ὁ τοιοῦτος λέγεται, ὡς ἐκεῖνος ὁ ἐν εὐαγγελίοις ἄσωτος· νεώτερος γὰρ υἱὸς κἀκεῖνος ὠνόμασται· ἐπιλήσθητι οὖν, φασιν, ὦ δέσποτα, ὧν ἡμάρτομεν ἐν τῷ τῆς εἰδωλολατρείας καιρῷ, ὃς ἀφροσύνη σαφὴς ἦν· καὶ ὑπευθύνους ὄντας κολάσει καὶ δίκῃ διὰ τὰ πολλὰ ἡμῶν πταίσματα, τῆς παρὰ σοὶ μνήμης ἡμᾶς ἀξίωσον· οὐ διὰ τὰ ἔργα ἡμῶν· διὰ ταῦτα γὰρ δικαίως ἂν ἐκολάσθη-

μεν· ἀλλὰ διὰ μόνην τὴν σὴν χρηστότητα, καὶ τὸ σοὶ πρέπον· ὅτι ἐλεεῖς τοὺς ὑποπίπτοντας, καὶ τὴν παρὰ σοῦ ζητοῦντας φιλανθρωπίαν· σὺ γὰρ ἔφης, οὐ δι' ὑμᾶς ἐγὼ ποιῶ, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ ὄνομά μου· ὅρα δὲ ὅτι ἁλισκόμεθα πλημμελοῦντες, ἤτοι διὰ τὸ τὸν θεῖον οὐκ εἰδέναι νόμον, ἢ διὰ τὸ ἀνεθελήτως ἐκβεβιᾶσθαι εἰς τὰ μὴ δοκοῦντα θεῷ· ταύτῃ τοι καὶ Δαβὶδ ἡμῖν ἐφώνει, ἁμαρτίας νεότητός μου καὶ ἀγνοίας μου μὴ μνησθῇς· ὁ δὲ Ἰὼβ ὡς ἀγαθὸν ὄντα τὸν θεὸν καὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως οὐκ ἀγνοήσαντα τὴν ἀσθένειαν, μονονουχὶ καὶ αἰτιᾶται μέλλοντα καὶ ἀναδυόμενον περὶ τὸ ἀνεῖναι αὐτῷ τὰς ἁμαρτίας· οὕτω τέ φησιν, ἵνα τί οὐκ ἐποιήσω τῆς ἀνομίας μου λήθην, καὶ καθαρισμὸν τῆς ἁμαρτίας μου;

Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια. v. 10.

Οἱ μὲν πιστεύοντες καὶ τὰ κεκρυμμένα συνιέναι δύνανται, κατὰ A. I 137.
τό, ἡμεῖς δὲ ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν· περὶ δὲ τῶν μὴ πιστευόντων εἴρηται, ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε· οὕτως ἀδίδακτοι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέμειναν· κάλυμμα γοῦν κεῖσθαι ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν φησὶν ὁ ἱερώτατος Παῦλος ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς· οἱ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι διὰ τῆς πίστεως, ὡς ἤδη σοφισθέντες διὰ τῆς τοῦ πνεύματος ἐλλάμψεως, καὶ τὰ εὐαγγελικὰ συνιέντες θεσπίσματα, φασὶν ὅτι πᾶσαι αἱ ὁδοὶ κυρίου, ἔλεός εἰσι καὶ ἀλήθεια· οὐ κατὰ τὸν Μωσέως νόμον ἀποτομία καὶ σκιά· οὔτε γὰρ ἔλεος ἦν τοῖς τὰς Μωσέως παραβαίνουσιν ἐντολάς, ἀπέθνησκον γὰρ ἄνευ οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶ καὶ τρισὶ μάρτυσιν· οὔτε μὴν ἦσαν ἀλήθεια τὰ νομικά, σκιὰ γὰρ καὶ τύπος ὁ νόμος ἦν· οὐκοῦν οἱ ἐξ ἐθνῶν ἀντιδιαστέλλοντες ὥσπερ τῷ νόμῳ τὰ διὰ Χριστοῦ, αὐτοῦ τὰς ὁδοὺς ἔλεος εἶναι φασὶ καὶ ἀλήθειαν· πῶς γὰρ οὐκ ἔλεος, εἰ καλοῦσι πρὸς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν αἱ τοῦ Χριστοῦ ἐντολαί, καὶ λύτρωσιν ἔχουσι τῶν τετυραννημένων ὑπό τε τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ σατανᾶ; ἀληθείᾳ δὲ λατρεύουσιν οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες, οὐ κατὰ τὰς ἐν νόμῳ θυσίας τὰς δι' αἱμάτων καὶ καπνοῦ προσάγοντες· τελοῦντες δὲ μᾶλλον τὴν πνευματικὴν καὶ εὐάρεστον τῷ θεῷ πολιτείαν, καὶ τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν προσκομίζοντες εὐοσμίαν· ἀλλὰ τίσιν ἂν γένοιντο αἱ ὁδοὶ κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια, διατρανοῦσι λέγοντες, ὅτι τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν

διαθήκην αὐτοῦ καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, τουτέστι τοῖς ἀνἐχομένοις αὐτοῦ, καὶ ἀγαπᾷν αὐτὸν ᾑρημένοις, διὰ τοῦ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, οὐ μὴν τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ τὰς παρὰ Χριστοῦ δοθείσας ἀποσειομένοις ἐντολάς· ἀλλ᾽ οὐδὲ τοῖς παθοῦσι τοιοῦτον ὁποῖον Γαλάται πρὸς τὰς τοῦ νόμου σκιὰς, ἀνόπιν ἰόντες μετὰ τὴν πίστιν· πρὸς οὓς γράφει Παῦλος· " ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. „ Καὶ πάλιν· " ἀπηλλοτριώθητε ἀπὸ Χριστοῦ· οἵ τινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε τοῖς τοιούτοις· „ οὐκ ἂν εἶεν αἱ ὁδοὶ κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια, οὐδὲ γένοιτο ἐντεῦθεν ὄνησις.

ΨΑΛΜΟΣ κε΄.

v. 1 Κρῖνόν με, κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην.

A f. 141. Τὸ μέν τοι ἐνταῦθα εἰσφερόμενον πρόσωπον κρίνεσθαι ζητεῖ, οὐκ ἐπί γε τοῖς πεπλημμελημένοις· οὐ γὰρ εἰκὸς ἄνθρωπον ὄντα καὶ πολλὴν ἀῤῥωστοῦντα τὴν εἰς τὸ πλημμελεῖν ἀσθένειαν, καὶ ὀλισθημάτων οὐκ ἐλεύθερον παντελῶς, ἐκ παῤῥησίας εἰπεῖν τὸ, κρῖνόν με κύριε· οὐ τοίνυν ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασι κριθῆναι ἀξιοῖ, ἀλλ᾽ ἐπὶ μόνῳ τῷ κατὰ μηδένα τρόπον ἰουδαίοις συμφρονῆσαι δεδυσσεβηκόσι κατὰ Χριστοῦ· ἅ τε γὰρ ἀγαθῷ συνειδότι μαρτυρούμενος, ὅτι καὶ γνήσιον ἔχει τὸ φρόνημα, καὶ τῆς ἰουδαίων σκαιότητος εἰς ἅπαν ἀπηλλαγμένον, φησὶ κρῖνόν με, κύριε, πεπόρευμαι γὰρ ἐν ἀκακίᾳ· ἀκακίαν λέγων τὸ μὴ μετασχεῖν τῆς φαυλότητος καὶ τῆς ἀπονοίας τῶν ἰουδαίων· δεῖ γὰρ τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, μὴ πονηροὺς εἶναι ζητητὰς, ὁποῖοι ἦσαν οἱ λέγοντες περὶ Χριστοῦ, πόθεν τούτῳ τὰ σημεῖα καὶ ἡ σοφία αὕτη; καὶ πῶς οὗτος οἶδε γράμματα μὴ μεμαθηκώς; ἢ καὶ διὰ τί σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; ἀλλ᾽ οὗτος ἐν ἁπλῇ τῇ πίστει τὸν ἐπ᾽ αὐτῷ παραδεξάμενος λόγον, ἐν ἀκακίᾳ πεπόρευμαί φησιν· οὕτω καὶ γέγραπται· φρονήσατε περὶ τοῦ κυρίου ἀληθῆ, καὶ ἐν ἁπλότητι καρδίας ζητήσατε αὐτόν· ἐμφανῆ γὰρ τοῖς τοιούτοις ἑαυτὸν καθίστησιν ὡς τῷ ἐκ γεννητῆς τυφλῷ· οὐκοῦν τὸ ἐν ἀκακίᾳ καὶ ἁπλότητι καρδίας πιστεύειν αὐτῷ, τοῦ παντὸς ἂν εἴη πρόξενον ἀγαθοῦ.

v. 1. Ἐπὶ τῷ κυρίῳ ἐλπίζων, οὐ μὴ ἀσθενήσω.

Οὐ κατοκνήσω, οὐ περιπατήσομαι· βεβαίαν δὲ ἕξω τὴν αἴτησιν, εἰς σὲ τὰς ἐλπίδας ἀπογραψάμενος· ἔχω γάρ σε τὸν δυναμοῦντά με.

- Ὁ μὲν ἐφ' ἑαυτῷ ἢ ἄλλῳ τινὶ ἔχων τὰς ἐλπίδας, ἀσθενήσεται ἄν· ὁ δὲ ἐπὶ τῷ κυρίῳ, οὐδὲν σαλευθείη· εἰ ἐτάσεις, φησὶ, τῆς ψυχῆς μου τὰ πάθη, ἐπὶ τῷ σῷ εὑρήσεις ἐλέει μόνῳ πάντα με τῆς διανοίας πόνον ἔχοντα· τοῦτο δὲ ποιῶν, εὐάρεστος ἔσομαι παρὰ σοὶ, τὴν σὴν ἀγαπήσας ἀλήθειαν.

ΨΑΛΜΟΣ κς'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ πρὸ τοῦ χρισθῆναι. v. 1.

Ἐφαρμοσθήσεται μὲν καὶ ὁ προκείμενος ἡμῖν ψαλμὸς τῷ προσώ- A. f. 145.
πῳ τοῦ νέου λαοῦ τοῦ διὰ πίστεως ἐν Χριστῷ τελειωμένου· εἰσκομίζεται γὰρ ἐνταῦθα πνευματικῶς ἀνδριζόμενος καὶ τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς ἐλπίδα πήξας ἐπὶ Χριστῷ, καὶ μελετῶν ὅτι μάλιστα τὸ ἄθραυστον εἰς πόνους, καὶ παρακαλῶν τοῖς παρὰ Χριστοῦ νόμοις ἰθύνεσθαι, καὶ πρὸς ὁδὸν εὐθεῖαν ἀποφέρεσθαι· ἐφαρμοσθείη δ' ἂν ὁ αὐτὸς ψαλμὸς οὐκ ἔξω λόγου καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ, παρ' οὗ καὶ συντέθειται πρὸ τοῦ χρισθῆναι εἰς βασιλέα· προεγνωκὼς γὰρ τὰ ἐσόμενα διὰ τῆς τοῦ πνεύματος φωταγωγίας, καὶ εὖ εἰδὼς ὅτι προχειρισθήσεται εἰς τὸ βασιλεύειν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, περιπεσεῖται δὲ πάντως καὶ ἀδοκήτοις πειρασμοῖς πολέμοις τε καὶ μάχαις καὶ τοῖς ἐκ τῶν περιστάσεων κύμασι, πολλοὶ γὰρ οἱ ἀνέδην τοῖς οὕτω λαμπροῖς ἐπιβουλεύοντες, μονονουχὶ προαναζώννυται τὴν ὀσφὺν, καὶ ὡς ἤδη παρόντα καὶ ἐνεστηκότα τὰ ἐσόμενα βλέπων καὶ πρὸς τὸ παθεῖν ἑτοιμάζων τὴν ἑαυτοῦ καρδίαν, ὅπλον δὲ ποιούμενος ἀῤῥαγὲς τὴν παρὰ θεοῦ ἐπικουρίαν, καὶ ὅτι πάντως περιγενήσεται τῶν αὐτῷ μαχομένων προσδοκῶν, ποιεῖται τὴν προσευχήν.

Ὅτι ἔκρυψέ με ἐν σκηνῇ αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ κακῶν μου ἐσκέπασέ με κ. τ. λ. v. 5.

Προσαπτέον δὲ τοὺς στίχους καὶ τοῖς κεκλημένοις διὰ πίστεως, A. f. 147
καὶ ῥητέον ὅτι ὅτ' ἂν τινες αὐτοῖς θλίψεις καὶ διωγμοὺς ἐπισωρεύσωσι, τότε ὁ θεὸς, καθ' ἃ φησιν ὁ Μωσῆς, ὡς ἀετὸς σκεπάζει νοσσιὰν αὐτοῦ, οὕτω διεὶς τὰς πτέρυγας δέχεται αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐφίησι τοῖς ἐθελοκακοῦσι καλευμεγεθεῖν αὐτῶν· τοῦτο γὰρ οἶμαι λέγειν σκηνὴν καὶ σκηνῆς ἀπόκρυφα· οὐ μόνον δέ, φησιν, ἔκρυψέ με καὶ ἐσκέπασεν, ἀλλὰ καὶ ἐν πέτρᾳ ὕψωσέ με· πέτραν δὲ εἶναι φαμὲν ἐνταῦθα, ἢ τὴν ἀῤῥαγῆ καὶ ἄθραυστον τῆς διανοίας παράστασιν εἰς τὸ καρτερεῖν, ἢ τὸν Χριστὸν ἐφ' ᾧ πάντες ἐρειδόμεθα· καὶ γάρ ἐστιν αὐτὸς ἡ πάντων ἰσχὺς,

ἡ ἀκατάσειστος ὑποβάθρα· ἐν αὐτῷ δὴ οὖν γεγονότες, διὰ πίστεώς τε καὶ ἁγιασμοῦ ὑψούμεθα· χθαμαλὸν γὰρ οὐδὲν ἐν Χριστῷ· ἀποφέρει δὲ μᾶλλον ὕψου τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα τοὺς ἀνακειμένους αὐτῷ· ὕψου δέ φημι κατ' ἀρετὴν, καὶ ὅτι χαμαιριφὲς ἐν τοῖς ἁγίοις οὐδὲν, καθ' ἃ γέγραπται, ὅτι τοῦ Θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν.

ΨΑΛΜΟΣ κζ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

Ἄιδει τὸν παρόντα ψαλμὸν ἐκ προσώπου τῶν πιστευσάντων εἰς Χριστὸν, διὰ δεήσεως εἰς ἐπικουρίαν καλῶν τὸν Θεόν· ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀπονοίας τῶν Ἰουδαίων ποιεῖται κατάῤῥησιν, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας ἀποφοιτᾷ, καὶ προσοικειοῦσθαι ζητεῖ τῷ Χριστῷ πνευματικῶς δηλονότι.

V. 1. Πρός σε, κύριε, ἐκέκραξα.

Τὴν δέ γε κραυγὴν ἐνταῦθα φαμὲν, οὐχ' ὑψηλὴν ἢ μεγάλην φωνήν, ἀνάρμοστον γὰρ ἁγίοις τὸ οὕτω προσεύχεσθαι, ἀλλὰ τὸ τῆς διανοίας ἔντονον καὶ ἐρηρεισμένον ἀπερισπάστως πρὸς Θεόν· δέχεται γάρ πως τὰς τοιαύτας τῶν εὐχομένων φωνὰς, ὅταν ὁσίους ἐπαίρωσι χεῖρας ἐν καιρῷ προσευχῆς· καὶ ἀσύνηθες μὲν Ἰουδαίοις τὸ χεῖρας ἐπαίρειν ἐν καιρῷ λιτῆς, ἐντριβὲς δὲ τοῖς ἐν Χριστῷ· δεικνύουσι γὰρ διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως, τὸ τίμιον σχῆμα τοῦ σωτηρίου σταυροῦ· δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος ὁμολογοῦντες ὅτι Χριστῷ καθιεροῦνται, ποιούμενοι καύχημα τὸν σταυρὸν αὐτοῦ· ὥσπερ γὰρ κοινωνοὶ τῶν παθημάτων αὐτοῦ γεγονότες, αἴροντες τὸν ἑαυτῶν σταυρὸν, καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ, καθ' ἅ φησιν αὐτὸς, τὸ τοῦ σταυροῦ πλαττόμεθα σχῆμα· πλὴν οὐκ ἐν γωνίαις τῶν πλατειῶν ἰουδαϊκῶς προσευχόμεθα πρὸς τὸ θεαθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν ναῷ ἁγίῳ Θεοῦ συνεσταλμένως χεῖρας ἐπαίρομεν, καὶ τὰς αἰτήσεις προσάγομεν· ὁ γὰρ οἶκός μου, φησὶν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται.

ΨΑΛΜΟΣ κθ'.

Ad psalmum 28. nihil est in codd.

V. 1. Κύριε, ἐν τῷ θελήματί σου παρέσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν.

A f. 163. b. Ἐν προσώπῳ μὲν σώματος τὸ κάλλος νοεῖται· πλεῖστα δὲ αὐτοῦ τὰ μέρη συνεισφέροντα τοῦ ἑνὸς κάλλους τὸ ἀποτέλεσμα, οἷον ὀφ-

θαλμὸς, ὀφρὺς, παρειαὶ, καὶ τὰ λοιπά· κατὰ τὸν ἴσον τρόπον καὶ τὸ κάλλος ἐννοοῦμεν τὸ πνευματικὸν, ἓν γάρ ἐστιν ἐκ πολλῶν ἀρετῶν συνηγμένον εἰς τὸ ἀρτίως ἔχειν· καὶ ἐν τάξει μὲν ὀφθαλμοῦ τιθέμεθα τὴν πίστιν· ὡς ἐν τάξει δὲ στόματος τὸν ἐν προφορᾷ λόγον, καὶ τὰ ἄλλα ἀνάλογον· πλὴν ἵνα καὶ κάλλος ἐπιγένηται τῇ ψυχῇ καὶ δύναμις τῶν δεόντων ἐπιτελεστικὴ, θείας εἰς τοῦτο χάριτος χρήζομεν· ὡς τοίνυν ἄνω εἴρηκεν, ὅτι ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ, οὕτως νῦν ὑψοῖ τὸν θεὸν διὰ τῆς εὐχαριστίας λέγων, ὅτι ἐν τῷ θελήματί σου παρέσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν· καλὸς ἤμην φησὶ κατὰ τὴν φύσιν, ἀσθενὴς δὲ γέγονα διὰ τὸ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ὄφεως νεκρωθῆναι τῷ παραπτώματι· τῷ οὖν κάλλει μου, ᾧ παρὰ σοῦ ἔλαβον ἐκ τῆς πρώτης κατασκευῆς, προσέθηκας δύναμιν τὴν τῶν δεόντων πρακτικήν· καλὴ μὲν οὖν πᾶσα ψυχὴ ἡ ἐν συμμετρίᾳ τῶν οἰκείων δυνάμεων θεωρουμένη· ἐπεὶ καὶ σώματος κάλλος, ἡ τῶν μελῶν συμμετρία· καὶ ὁ αἰσθόμενος τῆς ἑαυτοῦ ἀρετῆς, τὴν εὐχαριστικὴν ταύτην ἀφίησι φωνήν· προνοητέον τοίνυν ἡμῖν τοῦ κάλλους, ἵνα καὶ ὁ νυμφίος λόγος ἀποδεξάμενος ἡμᾶς εἴπῃ· ὅλη καλὴ ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί.

Μὴ ἐξομολογήσεταί σοι χοῦς; ἢ ἀναγγελεῖ τὴν ἀλήθειάν σου; v. 10.

Οἱ γὰρ ἅπαξ τεθνεῶτες, ἀποπαύσονται τάχα που καὶ τοῦ δοξολογεῖν, προσεπιθεῖεν δ' ἂν οἷς εἰργάσαντο παντελῶς οὐδὲν, μένουσι δὲ μᾶλλον ἐν οἷς κατελήφθησαν, καὶ τὸν τῆς καθόλου κρίσεως ἐκδέχονται καιρόν· οὐκοῦν οἱ ζῶντες, καὶ τοῦ δρᾶν ἔτι τὸ ἀγαθὸν ἔχοντες ἐξουσίαν, ἐπειδὰν εὖ πάθοιεν, εὐλογήσουσί σε, ὃν τρόπον κἀγώ· δέομαι οὖν ἀναχθῆναι ἐκ τοῦ λάκκου, ἐπειδὴ οὐκ ἐξομολογήσεταί σοι χοῦς· ζώντων γὰρ ἴδιον τὸ ὑμνεῖν σε· οἱ δὲ εἰς χοῦν διαλυόμενοι, πῶς ἂν δυνηθεῖεν τοῦτο; λέγοι δ' ἂν καὶ Δαβὶδ πρὸς θεὸν περὶ ἑαυτοῦ· μαθεῖν βούλομαι τίς ὠφέλεια ἢ ἐμοὶ ἢ ἑτέροις ἐκ τοῦ αἵματός μου; ἢ τί πλέον ὑπάρξει ἐκ τοῦ ἐμὲ ἐλθεῖν εἰς διαφθοράν; A. f. 165.

ΨΑΛΜΟΣ λ'.

Ἐπὶ σοὶ, κύριε, ἤλπισα· μὴ καταισχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα. v. 2.

Πειραζομένου μὲν ἡ φωνὴ, πλὴν οὔπω κατεπληχότος, ἤγουν κατενηνεγμένου πρὸς ἀνανδρίαν, ὑφορωμένου δὲ μᾶλλον μὴ ἄρά πως ἡτ- A. f. 166. b.

των γένοιτο τοῦ διώκοντος· ἐπὶ σοί, φησιν, ἤλπισα· σοῦ γὰρ μὴ βοηθοῦντος, ἀνόνητος εἰς τὸ σῶσαι περιβολή· μακάριος οὖν ὁ πάσης ἐλπίδος τῶν κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἑαυτὸν ἀποστήσας, καὶ μόνην ἔχων ἑαυτοῦ ἐλπίδα τὸν Θεόν· ὡς γὰρ ἐπικατάρατος ἄνθρωπος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, οὕτως εὐλογημένος ὁ ἐπιστηριζόμενος τῷ κυρίῳ· οὐ γὰρ ἐπιδέχεται ἐπαμφοτερισμὸν ἡ εἰς Θεὸν ἐλπίς· οὐδὲ καταδέχεται ὁ κύριος ὁλόκληρον τὴν παρ' ἑαυτοῦ παρέχειν βοήθειαν τῷ ποτὲ μὲν ἐπὶ χρήμασιν ἠλπικότι καὶ δόξῃ ἀνθρωπίνῃ καὶ δυνάμει τῇ κατὰ κόσμον, ποτὲ δὲ αὐτὸν ὡς ἐλπίδα ἑαυτοῦ προβαλλομένῳ· ἀλλὰ δεῖ ἀληθινῶς ἐπαναπαύεσθαι τῇ παρὰ Θεοῦ βοηθείᾳ, ὥστε λέγειν μετὰ τοῦ Δαβίδ· ἐπὶ σοὶ, κύριε, ἤλπισα· μὴ καταισχυνθείην εἰς τὸν αἰῶνα· ᾐσχύνθην φησὶν ἡμαρτηκὼς, ἱκετεύω δὲ μὴ μέχρι πολλοῦ τὴν αἰσχύνην ἐπιμεῖναι μοι, διὰ τὴν ἐπὶ σοί μοι γενομένην πεποίθησιν· μὴ τοίνυν εἰς τὴν ἐμὴν ἀποβλέψῃς ἁμαρτίαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν διωκόντων με παρανομίαν· εἰ γὰρ καὶ βασιλεὺς ἦν ὁ Δαβίδ, καὶ πλούτῳ περιεῤῥεῖτο, καὶ νίκαις ἐκόμα ταῖς κατ' ἐχθρῶν, ἀλλὰ τούτων οὐδὲν πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῷ συμβαλεῖσθαι ἐπέπειστο, μόνην δὲ τὴν ἐπὶ κύριον ἐλπίδα· διὸ ἱκέτευε ταύτης μήποτε ἐκπεσεῖν· καὶ ὁ ἐλπίσας δὲ τυχεῖν τοῦ τέλους τοῦ ἀποκειμένου τοῖς ἁγίοις, οἶδε μὴ καταισχυνθήσεσθαι εἰς τὸν αἰῶνα.

v. 2. Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥῦσαί με καὶ ἐξελοῦμαι *.

C. f. 60. b. * ita cod. Τουτέστιν ἐν τῷ Χριστῷ ῥῦσαί με ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ διαβόλου· καὶ ἐξελοῦμαι ἀπὸ τῆς ἐν γεέννῃ κολάσεως· γέγονε γὰρ ἡμῖν δικαιοσύνη· οὐκ ἔστι γὰρ ὄνομα ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις, ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς· ἔφη γάρ· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἡ θύρα· καὶ χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε τί ποιεῖν ἀγαθόν.

v. 4. Καὶ ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, ὁδηγήσεις με καὶ διαθρέψεις με.

A. f. 167. Ἕπεται καὶ ταῦτα τῇ πρὸ αὐτῶν θεωρίᾳ· κραταίωμα γὰρ καὶ καταφυγὴν ὀνομάσας ἑαυτοῦ τὸν τῶν ὅλων Θεόν, διατρανοῖ προστιθεὶς ὅτι ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τουτέστι τῆς δόξης, ὁδηγεῖ καὶ διατρέφει τοὺς ἐκ διανοίας εἰλικρινοῦς καὶ ἀγάπης βεβαίας ὑπ' αὐτῶν γεγονότας, καὶ τὰ αὐτῷ δοκοῦντα φρονεῖν καὶ δρᾶν ᾑρημένους· εὖ δὲ δὴ σφόδρα τὸ ὁδηγήσεις με φησὶ, καὶ διαθρέψεις με· κατορθοῦται γὰρ οὐχ' ἑτέρως ἀρετὴ, πλὴν ὅτι διὰ δύο πραγμάτων, γνώσεως φημὶ καὶ

εὐσθενείας πνευματικῆς· μετριάζει δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν ἀξιῶν τυχεῖν, διὰ δὲ τὸ θεῖον ὄνομα.

Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. v. 6.

Κατὰ δὲ διάνοιαν, ἐφεδρεύσαντες αὐτοῦ τῇ ψυχῇ, συνελάβοντο A. f. 167. b.
αὐτὸν ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ· πολλαὶ γὰρ αἱ τοῦ βίου παγίδες μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς· ὡς τὴν ψυχὴν οὖν πολεμούμενος, σώματος γὰρ τοῖς ἁγίοις ὀλίγη φροντὶς, καὶ πρὸς τῶν ἀπατεώνων τρωθῆναι φοβούμενος, τὸ πνεῦμα παρατίθεται τῷ θεῷ, τὰς προνοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις χεῖρας καλῶν· τῷ δὲ παρόντι ῥητῷ καὶ ὁ σωτὴρ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ προσηλωμένος ἐχρήσατο· πνεῦμα δὲ ποτὲ μὲν τὴν διάνοιαν ἡ γραφὴ καλεῖ· ὡς ὅταν λέγῃ ὁ ἀπόστολος περὶ τῆς παρθένου, ἵνα ᾖ ἁγία πνεύματι καὶ σώματι· ποτὲ τὴν ψυχὴν, ὡς παρ' Ἰακώβῳ, ὥσπερ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν ἐστι· ποτὲ δὲ τὸ συνεζυγμένον τῇ ψυχῇ συνειδὸς, ὡς τὸ, τίς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ; τὸ δὲ προκείμενον, κατὰ τοὺς τρεῖς νοηθήσεται τρόπους· ὁ μέντοι Δαβὶδ παρὰ τῶν πολεμίων ἁλοὺς, ὑπὸ θεοῦ λελυτρῶσθαι φησὶ καὶ ὡς μὴ δὲ ψευσθεὶς τῶν ἐλπίδων, οἰκείως θεὸν ἀλήθειαν αὐτὸν ὀνομάζει.

Ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. v. 9.

Εἰ μὲν οὖν τὸ εὐρύχωρον ταὐτόν ἐστι τῇ ὁδῷ τῇ πλατείᾳ, ἥ τις A. f. 168. C. f. 61. b.
ἐστὶν ἡ φιληδονία, εὐχαριστεῖ ὁ δίκαιος διότι ἐν τῷ περιγείῳ τόπῳ τυγχάνων, ἐν ᾧ διὰ τὰς ἐμφωλευούσας κακίας τὸ ζῆν ἐστιν ἐπισφαλὲς, στάσιν ἔσχε τοῦ μὴ τῆδε κἀκεῖσε πρὸς τῶν παθῶν περιφέρεσθαι· εἰ δὲ ὡς ἐπαινετὸν φησὶ τὸ εὐρύχωρον, ὁμολογεῖ χάριν ὅτι θλιβόμενος οὐ στενοχωρεῖται, πλατυνόμενος καὶ τοῖς πόνοις ἐγκατερῶν.

Ἐλέησόν με, κύριε, ὅτι θλίβομαι. v. 10.

Δοκεῖ μέν πως οὐ σφόδρα συνᾴδειν τοῖς ἀνωτέρω στίχοις ἡ τοῦ A. f. 168. D. f. 91.
προκειμένου διάνοια· ἐρεῖ γάρ τις ἴσως ὅτι ὁ ἐν εὐρυχώρῳ λέγων τοὺς ἑαυτοῦ στῆναι πόδας, πῶς ἐνθάδε θλίβεσθαι φησὶν ὥσπερ εἰς λήθην ἐνεχθεὶς ὧν ἔφησε; τί οὖν ἐροῦμεν; αἰσθάνεται μὲν τῆς χάριτος τῆς διὰ Χριστοῦ, καὶ δὴ τεθαύμακε τῆς ἐπικουρίας τὸν τρόπον· ἀλλ' οἷον οὔπω τυχὼν, ἀναμασσᾶται τὰ διηγήματα, καὶ τῶν πρὸ τῆς χάριτος διαμνημονεύει κακῶν, ἵνα καὶ ἔτι μειζόνως ὁ σώσας θαυμάζηται· τίς δὲ ἡ θλίψις, διεξοδικώτερον ἐκφράζει.

v. 12. Παρὰ πάντας τοὺς ἐχθρούς μου ἐγενήθην ὄνειδος κ. τ. λ.

A. f. 168. b. Κἂν ἐπὶ τὸν ἐξομολογούμενον δὲ ἐν τῷ ψαλμῷ λαμβάνηται, τὴν πολλὴν αὐτοῦ τά τε πρὸ τούτων ῥητὰ καὶ τὰ νῦν παρίστησι κάκωσιν·
* Ita cod. γέγονα γάρ φησιν ὄνειδος παρ' ἐχθροῖς * ὡς ἐμαυτὸν κατακόπτων εἰκῇ, καὶ τοῖς γνωστοῖς καὶ γείτοσι φόβος, δεδιόσιν οἶμαί που μὴ ἄρά πως καὶ ἀπολοίμην διὰ τὴν ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἐξομολογήσει βλεπομένην ταλαιπωρίαν, καὶ τὴν ὑπερβολὴν ἧς ἐνεδεικνύμην μετανοίας· σάκκῳ καὶ σποδῷ κατατρυχόμενος, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας κλαίων, καὶ τοῖς οὕτως ἀνιαροῖς ἐκτηκόμενος πόνοις· καὶ οἱ θεωροῦντες ἔξω ἀπ' ἐμοῦ πεφεύγασιν ἀπεγνωκότες μου τὴν σωτηρίαν ὡς ἤδη γεγονότος νεκροῦ· τάχα που μαίνεσθαι λέγοντες, καὶ οὐδὲ ὅλως ἐφίεσθαι τοῦ ζῆν· ὥστε καὶ εἰς λήθην πέμψαι τὰ κατ' ἐμὲ, οἰηθῆναί τε ὅτι σκεῦος εἰμὶ ἀχρεῖον καὶ ἀπολωλός· φευγόντων γὰρ αὐτῶν ἐν λήθῃ γέγενημαι, ὥσπερ ἀμέλει καὶ νεκρός· ἐδόκουν δὲ καὶ παρεῤῥίφθαι ὥσπερ τῶν σκευῶν τὰ ἀτιμώτατα καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξια, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἐπιζητούμενα.

v. 13. Ἐπελήσθην ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας.

D. f. 91. b. Ἀπὸ καρδίας, τουτέστι ἀπὸ τοῦ νοὸς καὶ τῆς μνήμης.

v. 14. Ὅτι ἤκουσα ψόγον πολλῶν παροικούντων κυκλόθεν.

A. f. 169. Τάχα δὲ τὸ ἤκουσα ψόγον, αἰτία ἐστὶ τῶν ἀνωτέρω ῥηθέντων· ὡς ἂν εἰ λέγοι· οὐ μάτην ἐμαυτὸν ἐκάκουν, ἀλλὰ διότι οἱ ἀφανεῖς ἐχθροὶ περιπεσόντος μου τῇ ἁμαρτίᾳ, συνετάσσοντο πρὸς ἀλλήλους, ὅπως τὴν ἐμὴν ψυχὴν διαρπάσωσι· διὸ τῇ πολλῇ κακώσει, τὸν Θεὸν ἐπεσπώμην εἰς ἔλεον.

v. 16. Ἐν ταῖς χερσί σου οἱ κλῆροί μου.

A. f. 169. Ἢ οἱ παρὰ Θεῷ κλῆροι, περὶ ὧν ὁ θεῖος φησὶ Δαβίδ· τὰ ἐν ἐλπίσιν εἰσὶν ἀγαθὰ τοῖς εὐσεβοῦσιν ἐπηγγελμένα· ἃ καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς [κατὰ] καιρόν.

v. 17. Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου.

A. f. 169. b. Ἐποπτείας μὲν ἀξιοῖ Θεὸς τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὐήνιον καὶ τῷ θείῳ φόβῳ κατεσταλμένον· ἀποστρέφεται δὲ τὸν δυσάγωγόν τε καὶ δυσμαχῆ καὶ ἐν οὐδενὶ τιθέμενον τὸ δοκοῦν αὐτῷ· ἔστι δὲ οὐδενὶ τῶν εὖ φρονούντων ἀμφίβολον, ὡς ἀμείνους ἔσονται παντὸς πειρασμοῦ καὶ τῆς τῶν πολεμούντων ἐπιβουλῆς, οἵ περ ἂν ἔχοιεν αὐτοῦ τὴν ἀντίληψιν· ὥσπερ γὰρ ἡλίου μὲν ἀνατείλαντος λύεται τὸ σκότος, ὑπὸ γῆν δὲ γενο-

μένου διαδέχεται νὺξ, ἐν ᾗ προΐασιν ἐκ τῶν οἰκείων καταδύσεων θῆρες ἄγριοι, καὶ ἄνδρες κακουργίας ἐργάται, οὕτως ἀποστρεφομένου μέν τινα τοῦ θεοῦ, οἱ τῆς ψυχῆς ἐχθροὶ ἐπανίστανται· ἐπιλάμψαντος δὲ αὐτοῦ τὸ φῶς τῆς θεότητος, ὃ δὴ θεοῦ πρόσωπον φησὶν ἡ γραφὴ, ἀποτρέπονται πάντες οἱ τὰ σκότους ἄξια δρῶντες· οὗ δὴ τυχεῖν ἀξιοῖ καὶ ὁ προφήτης, οὐ διὰ πράξεις ἰδίας, δι' ἔλεος δὲ τοῦ θεοῦ· οὗτος γάρ μοι, φησὶ, μόνος τρόπος τῆς σωτηρίας, εἰ τὸ σὸν ἐπιφάνοις πρόσωπον.

Κύριε, μὴ καταισχυνθείην, ὅτι ἐπεκαλεσάμην σε. v. 18.

Τοῖς ἀθέοις οὐκ ἐμοὶ προσῆκον ἐστὶν αἰσχύνεσθαι· πάθοιεν δ' ἂν A. f. 169. b.
τοῦτο δικαίως οἱ ἀσεβεῖς, τουτέστιν οἱ μὴ εἰδότες σε, μήτε μὴν τὴν σὴν ὁμολογοῦντες θεότητα καὶ ὑπεροχὴν, ἀνατιθέντες δὲ μᾶλλον τοῖς δαιμονίοις τὴν κυριότητα, καὶ τὸ κατάρχειν τῶν ὅλων ἐκνενεμηκότες τῷ σατανᾷ, καὶ τοὺς ἑαυτῶν κλήρους ἀνατιθέντες ἐκείνοις· αὐτῶν δ' ἂν εἴη καὶ τὸ βαδίζειν εἰς ᾅδου, καὶ συνταρταροῦσθαι τοῖς αὐτόθι καθειργμένοις, οὓς καὶ ἰδίους θεοὺς ἐπεγράφοντο.

Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, κύριε, ἧς ἔκρυψας τοῖς φοβουμένοις σε· v. 20.
ἐξειργάσω τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων.

Δοκεῖ δέ πως ἀσυναφὲς εἶναι τὸ ἔκρυψας, πρὸς τὸ ἐξειργάσω· εἰ A. f. 170 K. f. 66. b.
γὰρ ἔκρυψε τὸ τῆς χρηστότητος πλῆθος, πῶς ἐξειργάσατο πάλιν αὐτὴν ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων; οὐκοῦν τὸ ἔκρυψε νοητέον, ἀντὶ τοῦ ἀπόθετον ἤγουν τεθησαυρισμένην τοῖς οἰκείοις καὶ μόνοις τὴν χρηστότητα ἐποιήσατο, πλὴν ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, τουτέστιν ἀγνοοῦντος οὐδενός· τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἀγαθός ἐστιν ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, οὐκ εἰς ἅπαντας ἁπλῶς ἀλλ' εἰς ἐκείνους μᾶλλον οἵ περ ἂν ἐν ἰδίαις ψυχαῖς τὸν θεῖον ἔχοντες φόβον; τούτοις γὰρ ἀπέκρυψε τουτέστιν ἀπέθετο ἰδικὸν ὥστέρ τινα κλῆρον τὸ τῆς χρηστότητος πλῆθος· καὶ οὐκ ἐν μόναις ἐλπίσι τὸ χρῆμα αὐτοῖς, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐξειργάσατο πλειστάκις, τουτέστι καὶ διὰ πραγμάτων αὐτῶν γέγονεν ἐμφανές· οἷον ἐπεπόλασέ ποτε σκότος τοῖς Αἰγυπτίοις βαθὺ καὶ τριήμερον, ἀλλ' ἡ χρηστότης τοῦ σώζοντος τοὺς ἀνακειμένους αὐτῷ, τοῦ σκότους ἀπείρατον ἐτήρει τὸν Ἰσραήλ· ἀπολώλασι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων ἐν μιᾷ νυκτὶ, ἐν δέ γε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ οὐδὲ κύων ἔβρυξεν, ἀλλ' ἦσαν ἐκτὸς πληγῆς παντελῶς, ἀπείργοντος θεοῦ τὸν ὀλο-

θρευτήν· ὁρᾷς ὅπως ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων, τουτέστι παρρησίᾳ καὶ φανερῶς ἐξειργάσατο τὸ τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος πλῆθος εἰς τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν; ἣν καὶ οἷον ἔκρυψεν, ἐπεὶ μὴ πᾶσιν ἐξὸν μετασχεῖν αὐτῆς· τετήρηται γὰρ μόνοις, ὡς ἔφην, τοῖς φοβουμένοις αὐτόν· καὶ οὐκ ἄμισθος ἡ εἰς θεὸν ἐλπὶς, σωτηρίας δὲ μᾶλλον τῆς παρ' αὐτοῦ προμνήστρια, καὶ πολλὴν τοῖς κεχρημένοις ἐμποιοῦσα τὴν ὄνησιν· κρύπτεις οὖν, φησι, τὴν σὴν χρηστότητα, τουτέστι φυλάττεις τοῖς φοβουμένοις σε· ἐπεὶ καὶ εἰς τοῦτο αὐτὴν ἐξειργάσω, εἰς τὸ παρασχεῖν τοῖς ἐλπίζουσιν εἰς σέ· καὶ παρέξεις γε αὐτὴν ἐνώπιον, ὥστε πάντας ἰδεῖν ἐν καιρῷ ἀμοιβῆς διδομένην τοῖς ἀξίοις· ἑτέρως δὲ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος τοῦ θεοῦ κεκρυμμένην ἔχει τὴν ὠφέλειαν, καὶ οὔτω νῦν τηλαυγῶς καθορᾶται, ἀναμένει δὲ τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας, ὥστε ἐν αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι.

v. 22. Εὐλογητὸς κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς.

A. f. 170. b. D. f. 92. b. Τὴν πρὸς θεὸν ἔντευξιν εἰς ἀγαθὸν κατέστρεψε τέλος, εὐλογῶν τὸν θεὸν ἐφ' οἷς εὖ πέπονθε· δι' ἐμοῦ γάρ φησιν ὁ θεὸς ἐδοξάσθη· ὅτι μυρίων ἐπ' ἐμὲ συστάντων πολέμων, καὶ δίκην μεγάλης πόλεως τὴν ἐμὴν ψυχὴν πολιορκεῖν πειρωμένων, ὁ ἐμὸς φύλαξ φραγμόν μοι περιβαλὼν, τὸ ἔλεός σου θαυμαστὸν ἔδειξας· οὕτως με σώσας, ὡσεὶ καὶ πόλιν τείχει περιβεβλημένην ὀχυρῷ· μᾶλλον δὲ πόλιν περιοχῆς αὐτὸν τὸν υἱὸν ὀνομάζει τὸν ἀποκρύπτοντα τοὺς ἁγίους καὶ οἷον καταπυκάζοντα καθάπερ ἐν σκηνῇ, ἔξω τε τιθέντα καὶ ἀνθρώπων ταραχῆς καὶ ἀντιλογίας γλωσσῶν· ἢ τάχα που τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ τὴν τῶν ἁγίων καλεῖ πόλιν, τὴν ἀπόρθητον τῷ σατανᾷ, τὴν ἀνάλωτον παντελῶς, τὸ μέγα καὶ ἀσφαλὲς καὶ ἀκαταμάχητον τεῖχος· πύλαι γὰρ ᾅδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς· πλὴν ὅτι τὸ ἔλεος οὐκ ἔξω τῆς ἁγίας πόλεως δίδοται μᾶλλον, ἀλλὰ τοῖς οὖσιν ἐν αὐτῇ· ἐν αὐτῇ γὰρ τεθαυμαστῶσθαι φησὶν αὐτό· ἦν πόλις περιοχῆς ἤγουν τετειχισμένη, ἡ ἀπαθὴς ψυχὴ τοῦ Δαβὶδ, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀπαθείας τεῖχος καθελόντες οἱ ἐχθροὶ μετὰ τῆς Βηρσαβεὲ, εἰσῆλθον πρὸς τὸν Δαβίδ· διόπερ καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ ψαλμῷ παρακαλεῖ τὸν κύριον ἵν' οἰκοδομηθῇ τὰ τείχη Ἱερουσαλήμ.

ΨΑΛΜΟΣ λα'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ συνέσεως. Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι. v. 1.

Τὴν κακοπάθειαν αὐτοῦ τὴν πολλὴν ὁ Δαβὶδ προβαλλόμενος, ἣν ἐν τῇ μετανοίᾳ ὑπέμεινε, μακαρίζει τοὺς ἀταλαιπώρως ἀφέσεως τετυχηκότας διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας· συνέσεως δὲ ἐπιγέγραπται ὁ ψαλμὸς, διὰ τὸ ταύτης μάλιστα δεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους· ὅτι δὴ σφόδρα ἐκνενευκότες ἐπὶ τὰ πάθη, ἵπποις καὶ ἡμιόνοις ἀπεικάσθησαν· ἢ ἐπὶ σύνεσιν προτρέπεται, ἐπεὶ πολλὰ κεκρυμμένα ὁ ψαλμὸς ἔχει, καὶ χρεία συνέσεως τῷ ἐντυγχάνοντι. A. f. 171. b.

Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν. v. 2.

Τρίτη τίς αὕτη τάξις τῶν ἁμαρτανομένων, ὧν ἡ μὲν πρᾶξις οὐκ ἐπαινετὴ, τὸ δὲ τῆς γνώμης ἀνεύθυνον· ὁ μὲν οὖν πρῶτος στίχος ἁρμόσειεν ἂν τοῖς ἠλεημένοις διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· ἐκείνων γὰρ ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι· ὁ δεύτερος δὲ τοῖς ἐθέλουσι μετανοεῖν· ἐπικαλύπτονται γὰρ αὐτῶν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τῆς μετανοίας, καταχωννύντος ὥσπερ αὐτὰς ταῖς ἀμνηστίαις τοῦ φιλαγάθου θεοῦ, ὡς μηκέτι βούλεσθαι μὴ δὲ ὁρᾷν αὐτάς· τοῖς γὰρ ἁμαρτοῦσι μετὰ τὴν ἄφεσιν, οὐκέτι δευτέραν ἄφεσιν, ἀλλ' ἐπικάλυψιν ἁμαρτιῶν παρέχει· διὰ γὰρ τῶν δευτέρων κατορθωμάτων, καλύπτειν τὰ προημαρτημένα συνεχώρησεν· ὁ δὲ τρίτος τοῖς σφαλεῖσι μὲν, πλὴν οὐκ ἀπὸ γνώμης ἐθελοκάκου καὶ πονηρᾶς. A. f. 171. b.

Σύ μου εἶ καταφυγὴ ἀπὸ θλίψεως τῆς περιεχούσης με. v. 7.

Μέγα τὸ μὴ φρονεῖν ἐφ' ἑαυτῷ, εἰδέναι δὲ μᾶλλον τὸν ἐξελέσθαι δυνάμενον, ὅταν ἡμῶν καταρέχωσι λογισμοὶ καὶ θλίψεις αἱ δι' εὐσέβειαν σκηπτοῦ δίκην ἐμπίπτουσαι καὶ θορυβοῦσαι. A. f. 172. b.

Τὸ ἀγαλλίαμά μου, λύτρωσαί με ἀπὸ τῶν κυκλωσάντων με. v. 7.

Ταῦτά φησιν ὡς ἐκ προσώπου τῶν δεδιψηκότων τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν, δι' οὗ τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀρᾶς διεκρουσάμεθα δυσθυμίαν· μετημφιασάμεθα δὲ ὥσπερ εὐφροσύνην καὶ χαρὰν, θανάτου καὶ ἁμαρτίας ἀπηλλαγμένοι· καὶ τί γὰρ οὐχὶ, τῶν ἄνωθεν καταπλουτήσαντες ἀγαθῶν; κυκλοῦσι δὲ τοὺς ἁγίους οὐκ ἄνθρωποι μόνον δυσσεβεῖς καὶ ἀλιτήριοι, ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτὰ τὰ φιλοκάκουργα τῶν δαιμόνων στίφη. A. f. 172. b

v. 8. Συνετιῶ σε καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ μου ταύτῃ ᾗ σὺ πορεύσῃ.

A. f. 173. Εὐξαμένῳ λύτρωσιν ἐχθρῶν, ἀντιφθέγγεται θεὸς ὁδηγήσειν ἐπαγγελλόμενος ἐν εὐθείᾳ ὁδῷ· συνετίσω σε γάρ, φησι, καὶ ὑποδείξω σοι ὁδὸν ἣν ὁδεύσεις ἐπὶ τὸ τρισμακάριον ἄγουσαν τέλος, καὶ ἔσομαι πάντως τε ἐποπτεύων τὰ κατὰ σὲ, ὅπως ἐκ τῶν φωτιστικῶν αὐγῶν φωτιζόμενος, τὴν ὁδὸν βλέπειν ἔχῃς τὴν ἐπηγγελμένην σοι.

v. 9. Ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγξαις.

A. f. 173. b. C. f. 66. b. Ὡς πρὸς τὸν θεὸν ἀποστρέφει τὸν λόγον· ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· τοὺς μὴ βουλομένους μετανοεῖν, οἷά τινι χαλινῷ τῇ παιδείᾳ ἐπίστρεψον πρὸς ἑαυτόν· καὶ τὸ σκιρτητικὸν καὶ ἀφηνιαστικὸν ἀποθεμένους, τό τε ἀπειθὲς καὶ σκληρόστομον, τῷ σῷ ζυγῷ τούτους ὑπόβαλον· καὶ μὴ ἐάσῃς τὸν χαλινὸν τούτους ἐνδακόντας ὁρμῆσαι ἐπὶ τὸν κρημνὸν ἢ τὸ βάραθρον· ἀλλὰ περιαγαγὼν τὸν αὐχένα τῇ χειρὶ, ἐπὶ τὴν σώζουσαν ὁδὸν κατεύθυνον· εἰ γάρ τις ἀπόσχοιτο τοῦ κακοῦ, καὶ εἰς σύνεσιν ἀναδραμὼν τὴν ἀνθρώπῳ πρέπουσαν ἀποσκευάσοιτο μὲν φρόνημα τὸ κτηνοπρεπὲς, γένοιτο δὲ σοφὸς καὶ ἀρτίφρων ἀνὴρ, τότε δὴ ἐλπίδα καὶ καταφυγὴν ἑαυτοῦ ποιήσαι τὸν συνετίσαντα θεόν· τότε κυκλωθήσεται καὶ αὐτὸς ἐλέῳ καὶ οἰκτιρμοῖς, καὶ ὑπὸ χεῖρα γενήσεται τοῦ σώζειν εἰδότος καὶ δυναμένου θεοῦ.

v. 11. Εὐφράνθητε ἐπὶ κύριον, καὶ ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι.

A. f. 173. b. C. f. 66. b. Ὡς ἄγαν σοφὸν τῆς ᾠδῆς τὸ συμπέρασμα· ἀποτρέπει γὰρ ἐπί τινι τῶν κοσμικῶν ἐπαγάλλεσθαι, ἐπὶ θεῷ δὲ μᾶλλον χαίρειν παραινεῖ· εἶεν δ' ἂν ταῦτα χαρισμάτων δηλονότι πνευματικῶν διανομαὶ, καὶ γερῶν ἐλπίς· πλὴν οὐχ' ἅπασιν ἂν πρέποι χαίρειν ἐπὶ θεῷ, ἁρμόσοι δ' ἂν μᾶλλον τοῖς δικαιοσύνης ἐρασταῖς· τούτων ἐστὶ τὸ ἐπὶ μόνῳ θεῷ ἀγαλλιᾶσθαι, καὶ ἐπ' αὐτῷ καυχᾶσθαι κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, ὁ καυχώμενος, ἐν κυρίῳ καυχάσθω, παρεγγυώμενον.

ΨΑΛΜΟΣ λβ'.

v. 1. Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις.

A. f. 174. b. C. f. 66. b. Καί γε ᾄδεσθαι φαμὲν τὸν μετὰ χεῖρας ψαλμὸν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, εἴτουν εἰς τιμὴν καὶ δόξαν Χριστοῦ, ὃς καὶ ὠνομάσθη Δαβὶδ διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν· ἐξέφυ γὰρ ἐξ αἵματος Ἰεσσαὶ καὶ Δαβίδ· περιέχει δὲ τῆς προκειμένης ᾠδῆς ἡ δύναμις

πρῶτον μὲν πρόκλησίν τινα καὶ προτροπήν· ἁγίοις γὰρ χρῆναι δοξολογεῖν καὶ ᾠδὰς τὰς χαριστηρίους ἀνάπτειν Θεῷ σώσαντι τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν, ἀνακεφαλαιωσαμένῳ τὲ τὰ πάντα ἐν Χριστῷ τά τε ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς πάντας ἡμᾶς ἐξείλετο τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος καὶ σκαιότητος· εἶτα πρὸς τοῦτο, λόγος εὐθὺς εἰσκομίζεται μυσταγωγικὸς, δι᾽ οὗ μανθάνομεν ὡς ἄμαχον ἔχει τὴν χεῖρα Χριστὸς καὶ τὸ νεῦμα παναλκὲς, καὶ μὴν καὶ τὸ κατὰ πάντων κράτος, καὶ δόξαν θεοπρεπῆ καὶ ὑπερκόσμιον ὑπεροχήν· ἀποφαίνει γὰρ αὐτὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων· τῷ γὰρ λόγῳ, φησὶ, κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· διδάσκει δὲ πρὸς τούτοις ὡς ἐστὶ καὶ πανεπίσκοπος, καὶ πανδερκὲς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἀφίησιν ὄμμα, καὶ ἑκάστου τροχιὰς περισκέπτεται· ἐπιφέρει δὲ ὥσπερ χρήσιμόν τι καὶ ἀναγκαῖον τῇ προτεθείσῃ μυσταγωγίᾳ τὸ συμπέρασμα· καταδείκνυσι γὰρ ὅτι σαθρὰ μὲν καὶ εὐδιάκλαστος ἡ ἐπ᾽ ἀνθρώποις ἐλπίς· καὶ οὐκ ἂν ἀρκέσειέ τις τῶν ἐπὶ τῆς γῆς εἰς τὸ δύνασθαι σώζειν ἑαυτὸν, εἰ μὴ ἐπαμύνοι θεός· διακεῖσθαί τε οὕτω παρασκευάζει τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, ὡς τὰ αὐτοῦ φρονεῖν, καὶ τοῖς αὐτοῦ νεύμασιν ἐπείγεσθαι κατακολουθεῖν, καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθέναι, εἰδέναι τὲ βεβαίως ὅτι παντὸς ἔξω τίθησι πειρασμοῦ, καὶ ἀμογητὶ διασώζει τοὺς ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθότας· ἄρχεται οὖν τῆς ᾠδῆς καὶ φησίν.

Ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι ἐν κυρίῳ. v. 1.

Ἐν αὐτῷ οὖν γενόμενοι τῷ κυρίῳ, καὶ καθ᾽ ὅσον ἐσμὲν δυνατοὶ A. f. 175.
κατοπτεύοντες αὐτοῦ τὰ θαυμάσια, οὕτως συναγάγωμεν ἐκ τῆς θεωρίας ταῖς καρδίαις ἡμῶν εὐφροσύνην· καὶ ἵνα συνελὼν εἴπω, τοῦτο ἐστὶ τὸ ἀγαλλιᾶσθαι τοὺς δικαίους ἐν κυρίῳ, τὸ φρονεῖν ἑλέσθαι μόνα τὰ αὐτῷ θυμήρη καὶ φίλα, καὶ γλίχεσθαι μὲν τῶν ἀρίστων ἐπιτηδευμάτων, ἀποφοιτᾶν δὲ τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς ἐν τῷδε τῷ βίῳ τύρβης.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ. v. 2.

Ἐν ἑτέροις γέγραπται ψαλμοῖς, πῆ μὲν ὅτι ἑκουσίως θύσω σοι· A. f. 175. b.
πῆ δὲ αὖ, ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ· δι᾽ ὧν σημαίνει τὸ μὴ ἀβουλήτως μὴ δὲ οἷον ἐν κατηφείᾳ καὶ ὀκνηρῶς ποιεῖσθαι δεῖν τὰς εὐχὰς, ἀλλ᾽ ἐκ διανοίας ἀγαθῆς καὶ ἐκ φρονήματος ἱλαροῦ· τοῦτο κἀνθάδε παραδηλοῦσθαι φαμὲν, ὡς ἐν τάξει παραδείγματος παρενεγ-

κόντος τοῦ λόγου τοὺς κιθάρᾳ καὶ ψαλτηρίῳ κεχρῆσθαι κατειθισμένους· οὐ γάρ τοι τὸ διὰ χορδῶν ἀνακρούειν μέλος ἐπιτάττει τὸ πνεῦμα· οὔτε μὴν κοσμικῶν ἀθυρμάτων ἅπτεσθαι κελεύει τοὺς τῆς νοητῆς εὐθύτητος ἐπιμελητάς, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἁγιοπρεποῦς θυμηδίας ποιεῖσθαι κελεύει τὰς δοξολογίας· εἰκὸς δὲ ὅτι τοῖς ἀρχαίοις ἔθεσιν ἀκολουθῶν ὁ ψάλλων, ἐνταῦθα διαμέμνηται τῶν ὀργάνων· ἔθος γὰρ ἰουδαίοις καὶ λυροκτυπεῖν ἔσθ' ὅτε, κυμβάλοις τε καὶ νάβλαις καὶ ἑτέροις τισὶ κεχρῆσθαι τοιούτοις, καὶ ὑμνολογεῖν ἐν τῷ παρ' αὐτοῖς ὄντι ναῷ.

B. f. 97. Ἄθρει ὅπως οὐ βουθυτὴν τοῖς ἁγίοις εἴτουν τοῖς εὐθέσιν ἐπιτάττει μᾶλλον, οὔτε μὴν καπνοῖς κεχρῆσθαι καὶ λιβάνῳ· τῷ ὑμνολογεῖν δὲ μᾶλλον, καὶ ἀναιμάκτους προσάγειν θυσίας, ὅπερ ἐστὶν τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας σύμβολον· ἀποφήσας γὰρ τὰς δι' αἱμάτων θυσίας, διὰ τοῦ φάναι ὡς τὸν Ἰσραὴλ, οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδ' ἐκ τῶν ποιμνίων σου χειμάῤῥους, εἰς ᾠδὰς καὶ μέλη προτρέπει λέγων, θῦσον τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως.

v. 3. Ἄσατε τῷ κυρίῳ ᾆσμα καινὸν, καλῶς ψάλατε αὐτῷ ἐν ἀλαλαγμῷ.

A. f. 176. b. Ἴδοι τίς ἂν κἀντεῦθεν, ὅτι μὴ τοῖς τὴν ἐν νόμῳ τελοῦσι λατρείαν προσδιαλέγεται νυνὶ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦ ψάλλοντος, ἀλλὰ τοῖς ἐρασταῖς τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας, καὶ τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν παρ' αὐτοῦ πεπλουτηκόσιν· εἶεν δ' ἂν οὗτοι, περὶ ὧν ἔλεγεν ἐν ἀρχῇ τοῦ προλαβόντος ψαλμοῦ, μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι· τίσι γὰρ ἀφῆκε τὰς ἁμαρτίας, εἰ μὴ τοῖς εἰς καινότητα ζωῆς ἀναμορφωθεῖσι δι' ἁγιασμοῦ ἐν πνεύματι, οἳ καὶ πάντα μολυσμὸν ἀπελούσαντο διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος; τούτοις ᾄδειν κελεύει, καὶ οὐχ' ἁπλῶς, ἀλλὰ κατά τινα τρόπον τὸν ἀσυνήθη τάχα τοῖς πρὸ ἡμῶν· δεῖν γὰρ εἶναί φησι τὸ ᾆσμα καινὸν, ὅπερ σαφῶς δηλοῖ ὅτι διὰ Μωσέως νόμος τέλος ἔσχηκε· ψάλλειν δὲ καλῶς, τουτέστιν ἐμφρόνως ὡς ἐν ἀλαλαγμῷ· τὸν δὲ ἀλαλαγμὸν, κραυγὴν ἐπινίκιον εἶναι φαμὲν ἀναφωνουμένην ὑπὸ στρατιᾶς ἐπὶ πεσοῦσιν ἐχθροῖς.

v. 7. Τιθεὶς ἐν θησαυροῖς ἀβύσσους.

B. f. 100. Οὕτω ποῦ περὶ τῆς θαλάσσης φησίν· ἐθέμην αὐτῇ ὅρια, ἐπιθεὶς κλεῖθρα καὶ πύλας· εἶπα δὲ αὐτῇ, μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ συντριβήσεταί σου τὰ κύματα· ἔφη δὲ ποῦ καὶ πρός τινας τῶν ἀρχαιοτέρων δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· μὴ

ἐμὲ οὐ φοβηθήσεσθε, λέγει κύριος, ἢ ἀπὸ τοῦ προσώπου μου οὐκ εὐλαβηθήσεσθε, τὸν τάξαντα ἄμμον ὅριον τῇ θαλάσσῃ, πρόσταγμα αἰώνιον, καὶ οὐχ ὑπερβήσεται αὐτό; ὅτι γὰρ ὑποβρύχιον οὖσαν τὴν γῆν νεῦμα θεῖον ἐξεκάλυψεν ἐν ἀρχαῖς διεσάφησεν ὁ Μωσῆς ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λέγων· συναχθήτω τὸ ὕδωρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά· οὐκοῦν δυναμένην τὴν ἄβυσσον ὅλην καταχῶσαι τὴν γῆν, θεῖα περιέχουσα δύναμις δίκην ἀσκοῦ συνέχει, καὶ οἷον ἀνασυράζουσα τοὺς ἐκνεμηθέντας αὐτῇ τόπους ὑπεραίρειν οὐκ ἐᾷ.

Φοβηθήτω τὸν κύριον πᾶσα ἡ γῆ. v. 8.

Ὅτι μὴ μάτην, ὀνησιφόρως δὴ μᾶλλον, καὶ ὑπέρ γε τοῦ πᾶσι B. f. 100. A. f. 180. C. f. 68.
χρησίμου καὶ ἀναγκαίου πρὸς σωτηρίαν, τοὺς περὶ τῆς θείας δόξης, καὶ τῆς κατὰ πάντα ὑπεροχῆς πρὸς ἡμᾶς πεποίηται λόγους, ἡ τῶν προκειμένων ἡμῖν σαφηνίει δύναμις· συμβουλεύει γὰρ ἅπασαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν μηκέτι τοῖς δαιμονίοις προσάγειν τὸ σέβας, ἀλλὰ τῷ θείῳ κατακαλλύνεσθαι φόβῳ, καὶ εἰσοικίσασθαι κατὰ νοῦν τὴν περὶ τοῦ πάντων κρατοῦντος ἔννοιαν, ὃς λόγῳ μὲν παρήγαγε τὰ πάντα εἰς ὕπαρξιν, ἐστερέωσε δὲ οὐρανοὺς, καὶ συνέχει πρὸς τὸ εὖ εἶναι καὶ ὑφεστάναι τὰ γεγονότα, διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου πνεύματος· διὰ τοῦτο γὰρ τοὺς περὶ τῆς θείας δόξης πεποίηται λόγους ὁ Δαβὶδ, ἵνα τῆς ἐνούσης ὑπεροχῆς τὸ μέγεθος τῇ θείᾳ καὶ ἀποῤῥήτῳ φύσει μανθάνοντες, ἀποπεμψόμεθα μὲν ὡς ὀλέθριον χρῆμα τὸ ῥᾴθυμον εἰς ἀγαθουργίαν· ἐμβάλλοντες δὲ ταῖς ἑαυτῶν καρδίαις τὸν τοῦ θεοῦ φόβον, ἀντεχώμεθα παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ οὕτως ἀναβαίνωμεν εἰς οἰκειότητα τὴν πρὸς αὐτόν· ὅτι γὰρ σωτήριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὁ θεῖος ἐστὶ φόβος, διδάξει τὸ γράμμα τὸ ἱερόν· φόβος γὰρ κυρίου, φησὶ, τέρψει καρδίαν, καὶ δώσει εὐφροσύνην καὶ χαρὰν καὶ μακροημέρευσιν.

Ἀπ' αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. v. 8.

Ἀκούοντες, φησὶν, αὐτοῦ οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες ἄνθρωποι, A. f. 180. b. B. f. 100. b. C. f. 68.
ἀπὸ τῆς προτέρας στάσεως ἧς εἶχον, εἰδωλολατροῦντες δηλονότι, σαλευθήτωσαν, τῷ ἰδίῳ δημιουργῷ ὑπακούοντες· τὸ γὰρ σαλευθῆναι ἐνταῦθα ὑποδηλοῖ οὐ κίνησίν τινα σωματικὴν ἢ κλόνον τοιοῦτον· ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἔθος καὶ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν ἐπισήμως δρωμένων λέγειν, ὅτι ἐσαλεύθη· οἷον ὅτε ἐποχούμενος τῷ πώλῳ μειρακίων ὑμνολογούντων αὐτὸν, ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα, τότε

τὸ ἐπίσημον τῆς εἰσβολῆς διερμηνεύων ὁ εὐαγγελιστὴς γέγραφεν, ὅτι εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις· ἀντὶ τοῦ ἔγνω, καὶ ἔλαθεν οὐδένα, καὶ τεθαύμαστο παρὰ πάντων· οὕτω καὶ ἐνθάδε νοήσεις τὸ σαλευθῆναι πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην, καταπληττομένους οἱονεὶ καὶ θαυμάζοντας· ὡς ἀγνοῆσαι παντελῶς οὐδένα τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν, καὶ τὸ ὑπερφερὲς ἀξίωμα τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως καὶ ὑπεροχῆς.

v. 9. Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.

180. b. Ἦν μὲν καὶ ἔστιν αὐτὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκτίσμεθα διὰ τοῦ ζῶντος αὐτοῦ καὶ ἐνυποστάτου λόγου, ὅς ἐστιν αὐτοῦ καὶ σοφία καὶ δύναμις· τὸ δὲ ἐνετείλατο μὴ νομίσῃς ἀνθρωπρεπῶς, ἐννόει δὲ μᾶλλον ὅτι καὶ τῶν βαναυσικῶν τεχνῶν οἱ ἐπιστήμονες, ὅταν τι διατεκτήνασθαι βούλωνται τῶν ἐγνωσμένων αὐτοῖς, μονονουχὶ καὶ ἐντέλλονται τῇ ἑαυτῶν ἐπιστήμῃ καὶ τέχνῃ διά γε τοῦ ἐθέλειν ἐργάσασθαί τι· καὶ ἡ τοῦ νοῦ πρὸς τὰ ἔργα ῥοπὴ, δύναμιν ἔχει προστάγματος καὶ αὐτοκελεύστου φορᾶς· ἀλλ' ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων, ἀνυπόστατος αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἥ τε σοφία καὶ ἡ δύναμις αὐτῶν· ἐπὶ δὲ θεοῦ, οὐκέτι· ὑφέστηκε γὰρ ὁ λόγος δι' οὗ τὰ πάντα ἐργάζεται, διά γε, φημὶ, τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως καὶ σοφίας.

Ὅρα δὲ ὅτι πρὸς δύο ταῦτα προάγοντα, τὸ φοβηθήτω πᾶσα ἡ γῆ, καὶ τὸ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, δύο ἐπήγαγε· τὸ, αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν· καὶ τὸ, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν· ἐπειδὴ γὰρ σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἔκ τε τοῦ γηΐνου πλάσματος καὶ ἐκ τῆς ἐνοικούσης ψυχῆς τῷ σώματι, γῆ μὲν λέγεται τὸ ἐκ τῆς γῆς πεπλασμένον· κατοικῶν δὲ τὴν οἰκουμένην, ἡ τὴν ἐν σώματι διαγωγὴν λαχοῦσα ψυχή· καταλλήλως οὖν τῇ μὲν γῇ ἤγουν τῷ πλάσματι ἡμῶν τῷ ἀπὸ τῆς γῆς, τὸ ἐγενήθη ἀποδέδοται· ἐπὶ δὲ τῆς κατ' εἰκόνα θεοῦ κτισθείσης ψυχῆς, τὸ ἐκτίσθη· ἐπειδὴ δὲ ἡ κτίσις ἐπὶ τῆς μετακοσμήσεως καὶ βελτιώσεως πολλάκις λαμβάνεται, ὡς τὸ, εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, καὶ τὸ, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, τάχα τὸ μὲν ἐγενήθη ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ ἀνθρώπου οὐσιώσεως λέγεται, τὸ δὲ ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς δευτέρας διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀναγεννήσεως· ὅσον δὲ λόγου ψιλοῦ ἐντολὴ θεοῦ διαφέρει, τοσοῦτον κτίσεως πρὸς γένεσιν ἐστὶ τὸ διάφορον.

Ἡ δὲ βουλὴ τοῦ κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει. v. 11.

Ἀναπηδᾷ τοίνυν ἐνταῦθα εἰς ἔννοιαν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας A. f. 181. b.
τοῦ μονογενοῦς, καὶ οἷα κατώρθωται δι' αὐτῆς περιαθρεῖ· ὁ μὲν γὰρ νομισθεὶς εἶναι θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τὰ τῶν δαιμονίων ἔθνη πικρὰ καθ' ἡμῶν ἐσκέπτοντο· πλείστη γὰρ ἦν ἡ τοῦ θανάτου πάγη πανταχοῦ, καὶ οἱ τῆς ἁμαρτίας βρόχοι διεῤῥιμμένοι· ἐν ὁδῷ γάρ, φησι, ταύτῃ ᾗ ἐπορευόμην ἔκρυψαν παγίδα μοι, καὶ οὐκ ἦν διαφυγεῖν τῆς ἐκείνων σκαιότητος τὰ ἐπιτηδεύματα· προσεκύνουν μὲν γὰρ οἱ ἄνθρωποι αὐτοῖς τε τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ μὴν καὶ ξύλοις, καὶ λίθοις, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἑνός, ἐν ταῖς οὕτω δειναῖς ἀῤῥωστίαις πεπιεσμένων ἁπάντων, καὶ ἰσχύοντος οὐδενὸς τῆς ἐκείνων πλεονεξίας ἀπολῦσαι τὸν αὐχένα· ἤθελον γὰρ ἡμῶν κατάρχειν αὐτοί· διεσκέδασε δὲ αὐτῶν τὰς βουλὰς τῶν ἀρχόντων· ἐξείλετο γὰρ καὶ σέσωκεν, αἰχμαλώτους ὄντας ἐλυτρώσατο, καὶ τυραννικῶν ἀπαλλάξας βρόχων, τοῖς ἰδίοις ἐγκατέδησε ζυγοῖς· ἀνεκεφαλαιώσατο γὰρ ἐν Χριστῷ τὰ πάντα, καὶ τῆς κατὰ πάντων ἀρχῆς ἀπεσόβησε τὸν σατανᾶν· καὶ οὐ μέχρι τινὸς ἤτοι χρόνων μεμετρημένων ἐν τούτοις ἐσόμεθα, ἀλλ' εἰς αἰῶνας παρατείνει μακρούς τε καὶ ἀπεράντους ἡ παρ' αὐτοῦ χάρις· ἃ γὰρ ὁ θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, φησὶ, τίς διασκεδάσει; οὐκοῦν ἡ βουλὴ τοῦ κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οἱ λογισμοὶ τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν· οὐ γὰρ ὑφ' ἑτέρῳ πάλιν ἐσόμεθα, ἀλλ' αὐτὸς καὶ μόνος ἡμῶν κατάρξει Χριστός· βασιλεύσει γὰρ εἰς τοὺς αἰῶνας· καὶ ὡς ὁ ψάλλων φησὶν, αὐτὸς ποιμανεῖ ἡμᾶς εἰς αἰῶνας.

Μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστι κύριος ὁ θεὸς αὐτοῦ. v. 12.

Μακάριος ὁ λαὸς ὁ μηδένα μὲν τῶν ψευδωνύμων θεῶν εἰδὼς ἢ C f. [illegible]
ὀνομάζων ἔτι, κύριον δὲ καὶ θεὸν ἐπιγραψάμενος τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, καὶ αὐτῷ τὴν οἰκείαν καταζεύξας ψυχήν· οὕτω τε ἐξειλεγμένος, ὥστε καὶ κλῆρον γενέσθαι καὶ μερίδα θεοῦ.

Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ κύριος. v. 13.

Τοῦτο οἶμαί ἐστιν τὸ καὶ ἑτέρωθί που δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προ- E f. 10? C f. 18? b.
φητῶν εἰρημένον, ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἐν Χριστῷ κεκλημένους εἰς δικαίωσιν, καὶ ἐπισκέψαι ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους· ἀκούω δὲ πάλιν καὶ τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ ψάλλοντος τε καὶ λέγοντος πρὸς τὸν ἐν τοῖς

οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεὸν ἐπισκέψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου· σωτήριον δὲ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὠνόμασταί τε καὶ ἔστιν ἀληθῶς ὁ υἱός· ἀλλ᾽ ἔπεμψεν ἡμῖν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἐξ οὐρανοῦ καθάπερ τι φῶς καὶ λαμπάδα τὴν δικαιοσύνην καὶ τὸ σωτήριον ἑαυτοῦ, τουτέστιν τὸν υἱόν· δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ τὸ θεῖόν τε καὶ νοητὸν τεθεάμεθα φῶς· οὐκοῦν ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ λόγου νοοῖτ᾽ ἂν εἰκότως ἐπίσκεψις εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἤγουν ἐπίβλεψις ἐνθάδε λεγομένη.

v. 14. Ἐξ ἑτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν.

B. f. 102 [illegible] Ἕτοιμος δὲ κατοικητήριον ἡ θεία γραφὴ τὸν οὐρανὸν εἴωθεν ὀνομάζειν, ἤτοι τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ κατοικοῦντας ἁγίους ἀγγέλους· διά τοι, καθάπερ ἔγωγμαι τὸ μὴ πόνῳ καθαίρεσθαι τὰς ἄνω δυνάμεις, καθάπερ ἡμεῖς, εἶναι δὲ μᾶλλον ἁγίας, ὥστε αὐταῖς καὶ ἐπαναπαύεσθαι τὸν θεόν· γεγόναμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ· ναοὶ γοῦν αὐτοῦ χρηματίζομεν, πλὴν οὐχ ἑτοίμως πρὸς τοῦτον ἐρχόμεθα, ἀλλ᾽ ἢ χάριτι καὶ δωρεᾷ θεοῦ δικαιούμενοι· ἤγουν πόνῳ καὶ ἱδρῶτι τὸν οἰκεῖον διασμήχοντες νοῦν· ὥστε καὶ ἁγίους γεγονότας, ἔναυλον ἔχειν τὸν πάναγνόν τε καὶ ἅγιον ἀληθῶς.

B. f. 102. b. Ἐπιτήρει δὲ ὅτι γενέσθαι φησὶ τὴν ἐπίβλεψιν ἐξ οὐρανοῦ οὐκ ἐπὶ μόνον τὸν Ἰσραὴλ, καθ᾽ ἃ καὶ πάλαι μεσιτεύοντος τοῦ πανσόφου Μωσέως, ἀλλ᾽ ἐπὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην· κέκληται γὰρ εἰς σωτηρίαν διά γε τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς ἡ κατὰ πᾶσαν οὖσα τὴν γῆν· γενικωτάτη γὰρ καὶ κατὰ παντὸς ἔθνους τε καὶ γένους ἀνθρώπων ἡ διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ κεχώρηκε χάρις.

v. 15. Ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεὶς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν.

B. f. 102. b.
C. f. [illegible] Θεὸς οὖν ἄρα κατὰ ἀλήθειαν ὁ υἱὸς, ὁ καὶ τὰς καρδίας ἡμῶν εἰδὼς, ὁ πλάσας αὐτὰς κατὰ μόνας· καὶ πάντα τὰ ἔργα συνιεὶς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐ μαρτυροῦντος τινὸς ἤγουν ἀπαγγέλλοντος, ἀλλ᾽ ὡς ἐπόπτης διανοιῶν, καὶ εἰς καρδίας ὁρῶν, καὶ γινώσκων τὰ ἐγκεκρυμμένα· τὸ γὰρ φῶς μετ᾽ αὐτοῦ ἐστιν, καθάπερ γέγραπται, μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν τὸ φῶς.

v. 17. Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν.

B. f. 103. b. Ἔσται δὲ ψευδὴς εἰς σωτηρίαν ἵππος, τουτέστιν ἱππικὴ παράταξις· σφάλλεται γάρ ἐσθ᾽ ὅτε τῆς ἐλπίδος ὁ ἐπ᾽ αὐτῇ πεποιθὼς,

καὶ προέσεσθαι προσδοκῶν, ὑπὸ χεῖρα πέπτωκεν ἐχθρῶν· ἐν γὰρ τῷ πλήθει τῆς δυνάμεως αὐτοῦ σωθήσεται τίς; οὐ σωθήσεται ὁ βασιλεὺς, ἤγουν ἡ παράταξις, ὡς ἔφην, ἡ ἱππική· ἐφαρμόσεις γὰρ εὐτέχνως, ὅπερ ἂν ἕλοιο τῶν ὠνομασμένων, τοῦ στίχου τὴν δύναμιν· θεὸς οὖν ἄρά ἐστιν ὁ τῶν δυνάμεων κύριος, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ νικᾷν ἐστιν· ἐκρύεται δὲ καὶ ἀνασώζει ῥᾳδίως τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεποιθότας· οἷς καὶ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ὧδέ πη φησί· καὶ ἔσται ὁ ἁπτόμενος ὑμῶν ὡς ὁ ἁπτόμενος τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτοῦ.

Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. v. 18.

Ἀποδείκνυσιν ὅτι κήδεται θεὸς τῶν τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα πε- B. f. 103. b C. f. 69.
πλουτηκότων, πνευματικὴν δηλονότι· καὶ μὴν ἔτι τὴν ἐξ ἀγάπης αὐτοῖς ἐποπτείαν ἐπιδιδοὺς, παντὸς ἐπέκεινα τίθησι κακοῦ· ἰδοὺ γάρ φησιν τόδε· ἰδοὺ λέγων, μονονουχὶ καταδείκνυσιν ἀληθὲς ὂν τὸ χρῆμα, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐγνωσμένον· οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν· εἶτά τι τοῦτο τὸ ἰσοσταλοῦν εἰς εὐημερίαν; ἢ πῶς οὐκ ἁπάσης ἂν εἶεν ἔμπλεω θυμηδίας, οἷς ἂν ὑπάρχοι τὸ ἐποπτεύεσθαι παρὰ θεοῦ; καὶ γοῦν τὸ μὴ τούτου τυχεῖν δεδίασιν ἀναγκαίως οἱ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἀπηρτημένοι· οἱ καὶ τεθαρσήκασιν οὐκ ἐφ' ἑαυτοῖς μᾶλλον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταοικτείροντι θεῷ, ἐλπίδα τιθέντες τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

Ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν. v. 19.

Ἐφορᾷ γάρ φησιν, ὥστε καὶ ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς B. f. 103. b. C. f. 69.
αὐτῶν, καὶ οὐ πάντως σαρκικοῦ, νοητοῦ δὲ μᾶλλον· ψυχῆς δὲ θάνατον εἶναι φαμὲν τὸ ἁλῶναι βρόχοις διαβολικοῖς καὶ τοῖς τῆς ἁμαρτίας τέλμασιν περιπεσεῖν· καὶ πρός γε δὴ τούτοις, τὸ ἀσθενεῖν ἐν πειρασμοῖς, καὶ ὀκλάζειν ἐν δοκιμασίαις· σκοπὸς οὖν ἄρα τῷ ἐπόπτῃ τῶν ἁγίων θεῷ καὶ ἐκ θανάτου ῥύσασθαι τὰς τῶν φοβουμένων αὐτὸν ψυχὰς, καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ.

Καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ. v. 19.

Ἐμπίπλησι γὰρ αὐτὰς νοητῶς τε καὶ ἱερῶς, ἄρτον αὐταῖς ἐπι- B. f. 104. C. f. 69.
διδοὺς τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τουτέστιν τὸ ζωοποιὸν ἀληθῶς καὶ σωτήριον μάθημα, καὶ παράκλησιν τὴν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος, δι' ἧς πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν νευρούμεθα· οὐ γὰρ λιμοκτονήσῃ κύριος ψυχὴν δικαίαν· ἔφη γοῦν, τὴν πνευματικὴν ἡμῖν ἁπλώσας τράπεζαν, φάγετε καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε οἱ πλησίον.

*

v. 20. Ἡ δὲ ψυχὴ μου ὑπομένει τῷ κυρίῳ.

B. f. 104. Τὸ ὑπομένειν τῷ κυρίῳ, οὐδὲν ἕτερον εἶναι φαμὲν, πλὴν ὅτι τὸ ἑλέσθαι τληπαθεῖν ὑπέρ γε τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, καὶ ὀνησιφόροις ἱδρῶσιν ὁμιλεῖν, ἵνα τὸ αὐτῷ δοκοῦν κατορθώσειαν· ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν, φησὶν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιήσαντες κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν.

v. 20. Ὅτι βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἡμῶν ἐστιν.

B. f. 104. Ἆρ' οὖν ταῖς ἰδίαις δυνάμεσιν ψιλαῖς τε καὶ μόναις ἐπιθαῤῥήσαντες τὰ τοιάδε φασὶν, καὶ μέγα φρονοῦσιν ἐφ' ἑαυτούς; οὐ μὲν οὖν· ἴσασι δὲ μᾶλλον ὅτι συνασπίζει θεὸς, καὶ ὅτι συμπαραστάτην ἔχουσιν αὐτὸν ἐνισχύοντά τε καὶ σώζοντα· τοιγάρτοι καὶ προσεπάγουσιν ὅτι βοηθὸς καὶ ὑπερασπιστὴς ἡμῶν ἐστιν· οὐκοῦν ὑπομενοῦμεν διὰ τοῦτο, φασὶν, καὶ διὰ πάσης καρτερίας δοκιμωτάτους ἑαυτοὺς παραστήσωμεν, καὶ τὸν τῆς γνησιότητος ἀναδησόμεθα στέφανον, ὡς ἐπίκουρον καὶ προασπιστὴν ἔχοντες αὐτόν.

v. 22. Γένοιτο τὸ ἔλεός σου, κύριε, ἐφ' ἡμᾶς.

C. f. 10. Ἀκολουθείτω τὸ σὸν ἔλεος, ἤγουν ὑπαρξάτω τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ· γνησιότητος δὲ τοῦτο σημεῖον γένοιτο καὶ μάλα σαφές· ὡς γὰρ ἐν αὐτῷ προσοικειωθέντες, καὶ ἐπ' αὐτῷ χαίροντες μόνῳ, καὶ τὰς ἐλπίδας ἔχοντες ἐπ' αὐτῷ, ζητοῦσι τὸ κατοικτείρεσθαι.

ΨΑΛΜΟΣ λγ'.

v. 1. Τῷ Δαβὶδ, ὁπότε ἠλλοίωσεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ· καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ ἀπῆλθε.

B. f. 10. C. f. 10. Τῶν ἐξ ἔθους οὐδὲν ἐπιγέγραπται τοῖς προκειμένοις· οὔτε γὰρ ᾠδὴν, οὔτε ψαλμὸν ὠνόμασεν αὐτά· ἔοικε τοίνυν χαριστηρίου τρόπον ἐπέχειν ἀνακομισθέντος θεῷ, ὡς ἐκ προσώπου μὲν τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ, ὄντος γε μὴν οὐκ ἀνωφελοῦς καὶ ἑτέροις οἵπερ ἂν διὰ θεοῦ ῥυσθεῖεν ἐκ πειρασμῶν, καὶ ἀπεκρούσαντο διὰ θεοῦ τὰς τῶν διωκόντων αὐτοὺς καὶ τὰς λίαν ἀφορήτους οὔσας ἐπιβουλάς· ποτὲ δὲ ἠλλοίωσεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ Ἀβιμέλεχ, ἢ πῶς ἀπέλυσεν αὐτὸν, εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐξυφαίνοντας τὴν ἀφήγησιν· ἐδιώκετο τοίνυν κατὰ καιροὺς ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ ὁ τρισμακάριος Δαβίδ· ἀντιφέρεσθαι δὲ οὔπω δυνάμενος, διὰ τὸ ἕπεσθαι τέως τοῖς ἐκείνου

νεύμασιν τὸ μάχιμον ἅπαν τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, ἐβουλεύσατο φυγεῖν πρὸς Ἀγχοῦν βασιλέα Γὲθ, ἤτοι τῶν ἀλλοφύλων, συμβούλῳ τῷ Ἰωνάθαν χρησάμενος· εἶτα τῆς ὁδοιπορίας ἐχόμενος περιέτυχεν τῷ ἱερεῖ Ἀβιμέλεχ ἐν τῇ πόλει Νομβάν· καὶ ἔκρυψε μὲν τὴν φυγὴν, ἀπεστάλθαι δὲ εἴρηκεν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὡς καὶ τὴν ῥομφαίαν αἰτῆσαι τοῦ Γολιάθ· καὶ οὐχ ὡμολόγησεν μὲν ὡς αὐτὸς εἴη Δαβὶδ ὁ κεχρισμένος εἰς βασιλέα διὰ χειρὸς τοῦ θεσπεσίου προφήτου Σαμουὴλ, ἀλλ' ὡς εἷς τις τῶν ἀγελαίων, ἄρτους ἐζήτει παρ' αὐτοῦ· ὁ δὲ ἔφασκεν ἑτέρους οὐκ εἶναι παρ' αὐτοῦ πλὴν μόνους τοὺς τῆς προθέσεως κατὰ τὸν Μωσέως νόμον· αἰτοῦντος δὲ καὶ αὐτοὺς τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, καὶ τοῦ ἱερέως φάσκοντος μὴ ἄρα πῶς ἐστὶν ἐν μολυσμοῖς τὰ παιδάρια, ἔφασκεν ὅτι γυναικὸς ἀπέσχοντο τρίτην ταύτην ἡμέραν οἱ σὺν αὐτῷ πάντες τῆς ὁδοιπορίας ἐχόμενοι· λαβὼν οὖν τοὺς ἄρτους ἔφαγεν· ἐπεὶ τοίνυν ἄλλα μὲν εἶπεν, ἕτερα δὲ ἐφρόνει, ἠλλοιωκέναι αὐτὸν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ φασίν· εἶτα γεγονὼς ἐν Γὲθ, καὶ φοβηθεὶς τὰς τῶν ἐναντίων ἐπιβουλὰς, ὑπεπλάττετο μωρίαν, ὅτε καθ' ἃ γέγραπται, καὶ σίελον κατέῤῥει κατὰ τοῦ πώγωνος, καὶ περιεφέρετο βαδίζων ἔξω φρενὸς γεγονὼς καὶ κορυβαντιῶν· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς σωτηρίας τετύχηκεν· ταυτησὶ τῆς ἱστορίας ποιεῖται μνήμην ἡ προγραφή· ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔφη πρός τινας τῶν φαρισαίων κατηγοροῦντας τῶν μαθητῶν, ὅτι περιτρίβοντες στάχυας ἤσθιον ἐν σαββάτῳ· οὐ κατέγνωτε τί ἐποίησεν Δαβὶδ ὅτε ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξῆν αὐτῷ φαγεῖν εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς: σεσωσμένος δὴ οὖν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, καὶ πάντα πόλεμον διαφυγὼν, ἀνακομίζει τὸ χαριστήριον, καί φησιν.

Ἐν τῷ κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχή μου. v. 2.

Οὐδεὶς τῶν κατὰ σάρκα ζώντων, ἀλλ' εἴ τις ἐστὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ζωῆς τῆς τεθαυμασμένης ἔγκριτος ἐραστὴς, ἐρεῖ τῷ κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχή μου· οἱ γὰρ ψυχικόν τε καὶ γεῶδες ἔχοντες φρόνημα, τὴν δόξαν ἔχουσιν ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν· οὐ γὰρ τοῦ βουλομένου τὸ ἔργον, ἀλλὰ τοῦ κατευθύνοντος ἡ χάρις. C. f. 69. b

Ἀκουσάτωσαν πραεῖς καὶ εὐφρανθήτωσαν. v. 3.

Εὐφρανθήτωσαν οἱ πραεῖς ἐπὶ τοῖς ψυχωφελέσι λόγοις, καὶ δὴ C. f. 69. b

χαιρέτωσαν ἐπ' αὐτοῖς· οἱ γὰρ σοφοὶ τὴν καρδίαν, σοφῶν ῥημάτων εἰσὶν ἐρασταὶ, καὶ προβλήσεις δέχονται τὰς ἐπ' ἀγαθοῖς, μελισμοῦ τινὸς δίχα.

v. 4 Μεγαλύνατε τὸν κύριον σὺν ἐμοί.

c. 170 Ἐπεὶ δὲ εἷς νοῦς, καὶ ἑνὸς ἀνδρὸς μελέτη, οὐδὲ πρὸς βραχὺ αὐταρκεῖ πρὸς τὴν τῶν μεγαλείων τοῦ θεοῦ κατάληψιν, πάντας ὁμοῦ τοὺς πραεῖς εἰς τὴν κοινωνίαν ταύτης τῆς ἐνεργείας παραλαμβάνει.

v. 6. Προσέλθατε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε.

c. 170 Οἱ θέλοντες λέγειν τί περὶ τῆς θείας τὲ καὶ ἀνωτάτης φύσεως, οὐδὲν τῶν κατεῤῥιμμένων ἤτοι ἀνθρωποπρεπῶν ἢ καὶ ἑτέρως ἐοικότων τῇ γενητῇ καὶ πεποιημένῃ φύσει φρονοῦσι περὶ αὐτῆς ἢ λέγουσι, ἀλλ' ὅσα μᾶλλον ἐστὶν ὕψου τε ἠρμένα, καὶ οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἐνόντα. - Ζητεῖται ὁ θεὸς οὐ τοπικῶς, ἐπεὶ μὴ ἐν τόπῳ θεῖον, ἔξω τὲ πάσης περιγραφῆς, πληροῦν τὰ πάντα, κατὰ διάθεσιν δὲ δηλονότι, καὶ κατὰ τῆς λατρείας τὸν τρόπον· εὑρίσκεται γὰρ διά τε πρακτικῆς ἀρετῆς, καὶ δογματικῆς ὀρθότητος, κατὰ τὸ κρίμα τὲ καὶ δικαιοσύνην ποιεῖν. - Ἕως τίς ἐστιν ἐν τοῖς τῆς φαυλότητος τρόποις καὶ βορβόροις ἐμβεβηκὼς τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, οὔπω πρόσεισι τῷ θεῷ, ἀποφοιτᾷ γὰρ αὐτοῦ· ἐπ' ἂν δὲ γένηται λάτρης θεοῦ, καὶ διψήσῃ τὸ ἀγαθὸν, καὶ πάσης ἀρετῆς ἐπιστήμονα τὸν νοῦν ἀποφήνῃ, τότε πρόσεισι θεῷ. - Τοῖς καθημένοις ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου παρακελεύεται προσελθεῖν τῷ κυρίῳ, καὶ ἐγγίσαι αὐτοῦ ταῖς ἀκτῖσι τῆς θεότητος, ἵνα ἐκ τοῦ προσεγγισμοῦ ἐλλαμφθέντες χάριτι τῶν φωτισμῶν αὐτοῦ, εἰς ἑαυτοὺς χωρήσωσιν.

v. 7 Ὁ κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ.

c. 170. b. Εἴ τις ἐστὶ μετριόφρων, τούτῳ ὁ θεὸς ἀνευρύνει τὸ οὖς, χαρίζεται δὲ καὶ λίαν ἑτοίμως αὐτῷ τὰ αἰτήματα, ὥστε ἐκ πασῶν αὐτὸν ῥύεσθαι τῶν αὐτοῦ θλίψεων.

v. 8. Παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κ. τ. λ.

c. 170. b Πειραζομένοις τοῖς ἁγίοις παρίστησιν ἀγγέλους ἀκονῶντας εἰς εὐανδρίαν, καὶ τὰς τῶν πλεονεκτούντων ἐφόδους ἀποσοβεῖν δυναμένους· οὐ γὰρ ἂν ἡ ἀνθρώπου διάνοια μόνη ἀντέσχε πρὸς τοσαύτην ἔφοδον ἐχθρῶν.

Μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν. v. 9.

Τί οὖν ἄρα τὸ ἐπέκεινα πρὸς ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ παντάπασιν ὀρέγοντος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; ὁ γὰρ ἐπ' αὐτῷ θέμενος τὴν ἐλπίδα, πάντη τε καὶ πάντως τρισμακάριος εἴη· ἀγαθὸν γὰρ τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ κύριον, φησὶν, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄρχοντας, οἷς οὐκ ἔστιν σωτηρία· σαθρὰ μὲν καὶ εὐδιάκλαστος ἡ ἐπ' ἀνθρώπου ἐλπίς· ἀσφαλὴς δὲ καὶ μένουσα πάντη τε καὶ πάντως ἡ ἐπὶ τῷ τῶν ὅλων θεῷ. B. f. 108.

Φοβήθητε τὸν κύριον πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ. v. 10.

Τοῖς ἁγίοις ἤδη καὶ ἀγαθοῖς τὴν φρένα, καὶ τὸν τῶν ὅλων εἰδόσι θεὸν, εἰκότως ἐπιφωνεῖ τὸ φοβήθητε τὸν κύριον πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ· ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνο ἐρεῖ τις· εἶτα πῶς, εἰπέ μοι, τοῖς ἡγιασμένοις ἤδη τὸ φοβήθητε τὸν κύριον ἐπιφθέγγεται; ἔστιν γὰρ ὅλως ἐφικτὸν ἁγίοις εἶναί τισιν, οὔπω τὸν θεῖον ἐν ἑαυτοῖς ἐσχηκόσι φόβον; εἶτα πῶς τοῦτο οὐκ ἀμαθές; πεφόβηνται γὰρ πρῶτον, εἶθ' οὕτω γεγόνασιν ἅγιοι· καὶ ἡ τῶν πραγμάτων τάξις ἀναγκαῖον ἔχει τουτονὶ τὸν λόγον· τί οὖν ἄρα φαμέν; τὸ φοβήθητε τέθεικεν ἐν τούτοις ἀντὶ τοῦ θαυμάσατε, ἤγουν καταπλάγητε· καθάπερ ἀμέλει ὁ προφήτης Ἀμβακοὺμ τὰς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θαυμάζων οἰκονομίας, κύριε, φησὶν εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην· κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. B. f. 108. b. C. f. 70. b.

Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν. v. 11.

Διαπίπτει ἐνίοτε τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ἀδοκήτους δέχεται τὰς μεταβολὰς, ὡς τὸν χθὲς πλούσιον, ἐσχάτῃ πτωχείᾳ περιπεσεῖν· καὶ τὸν τρυφῶντα, ἄρτου λείπεσθαι στενοῦ· ἀσφαλὲς γὰρ ἢ βέβαιον ἐν ἀνθρωπίνοις οὐδέν. C. f. 70. b.

Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου. v. 12.

Διδασκαλίαν ἐθνῶν περιτίθεται, ἧς πρῶτον, τὸν φόβον τοῦ θεοῦ εἶναι φησί· δεύτερον, τὸ μὴ καταλαλεῖν τῶν ἀδελφῶν· τρίτον, δόλου παντὸς παύειν τὰ χείλη· τέταρτον, ἀποχὴν παντὸς κακοῦ, καὶ ἐπιτήδευσιν ἀγαθοῦ· ἐπὶ πᾶσι τούτοις, εἰρήνης ἀντέχεσθαι· εἰρήνη δὲ ὁ Χριστός· τούτων δὲ τὴν ἐπιτήδευσιν, ζωὴν εἶναι λέγει καὶ ἡμέρας ἀγαθάς. C. f. 71.

Τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωήν; v. 13.

Τίς ἄρα, φησὶν, ἐστὶν ἄνθρωπος, τουτέστιν λογικός τε καὶ συνετὸς, ὃς δὴ καὶ βούλεται τὴν εἰς ἀπεράντους αἰῶνας ἀποκερδάναι ζωήν. B. f. 109. b

καὶ τυχεῖν εὐημερίας ἀκαταλήκτου καὶ μακρᾶς; ἡκέτω τῶν ἐμῶν ἀκροασάμενος λόγων. ἀπολαύτω τὴν νῆσον. εἰσοικιζέσθω μάθημα τὸ σωτήριον· εὐτρέπισται γὰρ τοῖς τῆς ἐννόμου ζωῆς ἐρασταῖς, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη· μόνον ἔστω ποιητὴς ἔργων ὁ διδασκόμενος· ὁ γάρ τοι μεμαθηκὼς, εἶτα δρᾶν τῶν ἀρίστων οὐδὲν, ἔοικε φαύλῃ τε καὶ ἀλμάδι γῇ, δεχομένῃ μὲν παρὰ τῶν γηπόνων σπέρματα, τικτούσῃ δὲ παντελῶς οὐδέν· ὁ δὲ λόγων ἀκροατὴς καὶ ποιητὴς ἔργων, παρεικάζοιτο ἂν εἰκότως εὐκάρπῳ τὲ καὶ γονιμωτάτῃ γῇ.

Τίς ἐστιν ἄνθρωπος οὐρανικός τε καὶ συνετὸς, ὁ θέλων ζωήν; οὐ τὴν κοινὴν ταύτην, ἣν καὶ τὰ ἄλογα ζῇ, ἀλλὰ τὴν ὄντως ζωὴν, τὴν θανάτῳ μὴ διακοπτομένην· ἔστι δὲ ἡ ὄντως ζωὴ, ὁ Χριστός· οὐκοῦν καὶ ἡ ἡμετέρα ἐν αὐτῷ διαγωγὴ, ζωή ἐστιν ἀληθινή.

Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ.

Τὸ μὲν οὖν θύραν ἐπιθεῖναι τῇ γλώττῃ, καὶ μὴ ἐᾶν ἀσχημόνως τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἰέναι λόγους, κατόρθωμα ἐστὶ καὶ εὐκαρπία σοφῆς καὶ ἁγίας ψυχῆς.

B. f. 110 Χρὴ δὲ παραιτεῖσθαι καὶ πρό γε τῶν ἄλλων δυσφημίας τὲ καὶ ψευδορκίας, ψιθυρισμοὺς, καταλαλιὰς, λοιδορίας, αἰσχρολογίας, εἰκαιομυθίας, εὐτραπελίας· εὐλογεῖν δὲ μᾶλλον, καὶ μὴ καταρᾶσθαι, καὶ ταῖς εἰς Θεὸν ὑμνῳδίαις μονονουχὶ καταρυθμίζειν τὴν γλῶτταν. λαλεῖν ἀλήθειαν πρὸς τὸν πλησίον, ἀποπαύειν δὲ τὰ χείλη τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον· δόλος δέ ἐστιν τὸ ψεῦδος, καὶ ἡ ἀπάτη, καὶ συκοφαντία, καὶ διαβολαὶ τὸ ἀληθὲς οὐκ ἔχουσαι.

Ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν.

Ἐπειδὴ ἀρχὴ πρὸς τὴν ἀνάληψιν τῶν καλῶν, ἡ ἀναχώρησις τῶν κακῶν, ἔστιν ὅτε οὐ κακοποιεῖ μὲν τίς, οὐ μὴν οὐδὲ ἀγαθοποιεῖ.

v. 16. Ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν.

B. f. 110. b C. f. 71. a. b Ἐφορᾷ μὲν τοὺς δικαίους ὁ κύριος, καὶ τῆς ἄνωθεν ἐποπτείας ἀξιοῖ τοὺς τὰ αὐτοῦ * φρονεῖν ᾑρημένους· ἀνευρύνει δὲ καὶ τὸ οὖς ταῖς παρ' αὐτῶν ἱκετείαις· ἐπιφέρει τε τὸ πρόσωπον ἐπὶ τοὺς τῶν φαύλων ἐργάτας, οὐχ ἵνα μᾶλλον ὠφελῇ διὰ τῆς ἐποπτείας αὐτοὺς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπὶ τῶν δικαίων ἐλέγομεν, ἀλλ' ἵν' ἐκ γῆς ἐξολοθρεύσειεν αὐτῶν τὸ μνημόσυνον· γῆς δὲ οὐχὶ πάντως τῆς ὑπὸ πόδας ἡμῖν

* cod. αὐτῷ.

κειμένης, ἐκείνης δὲ μᾶλλον περὶ ἧς φησὶν ὁ σωτὴρ, μακάριοι οἱ πραεῖς ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν· οὐ γὰρ βάσιμος τοῖς πονηροῖς ἡ ἄνω πόλις, οὔτε μὴν τῶν ἁγίων ὁ κλῆρος ἐκνεμηθήσεταί τινι τῶν φιλαμαρτημόνων· μερὶς γὰρ οὐδεμία πιστῷ μετὰ ἀπίστου, καθ' ἃ γέγραπται· ἐφορᾷ τοίνυν, φησὶν, τοὺς δικαίους ὁ κύριος ἱλαρῷ δηλονότι βλέμματι, καθ' ἃ καὶ φιλόπαις πατὴρ ἐπιτηρῶν πανταχοῦ μὴ ἄρα πως περιπταίσειαν σκανδάλοις βιωτικοῖς *, ἤγουν ἁλώσιμοι γένοιντο τοῖς ἐκείνου βρόχοις· διανευρούμενοι δὲ μᾶλλον τῇ παρ' αὐτοῦ χάριτι, ὡς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀρίστων ἀμογητὶ διατρέχωσιν· ἐπιφέρει δὲ τὸ πρόσωπον τοῖς πονηροῖς, ὡς ἂν νοοῖτο δεσπότης πλημμελοῦσιν οἰκέταις καὶ προσκεκρουκόσιν αὐτῷ πολυτρόπως, σκληρόν τε καὶ ἀμειδὲς ἐνερείδων τὸ ὄμμα καὶ οἷον ἀπειλοῦν αὐτοῖς, ὡς ὅσον οὐδέπω ἤγουν παραυτίκα τὰς ἐσχάτας ὑπομένουσι δίκας.

* al. cod διαβολικοῖς

Ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ἐῤῥύσατο αὐτούς. v. 18.

Οὐκ ἐκ μιᾶς ἀλλ' ἐξ ἁπάσης αὐτῶν θλίψεως αὐτοὺς ἐῤῥύσατο· C. f. 71. b.
καθίστησι γὰρ εἰς ἀγαθουργίαν εὐτολμωτάτους, πρὸς ἔφεσιν ἀναβαίνοντας τοῦ τληπαθεῖν.

Ἐγγὺς ὁ κύριος. v. 19.

Πειρᾶται ἐνταῦθα δεικνύειν, ὅτι οὐκ ἄπεστι τῶν ἁγίων ὁ θεὸς, C. f. 71. b.
σύνεστι δὲ μᾶλλον αὐτοῖς διαπαντός· θεὸς γὰρ ἐγγίζων ἐγώ εἰμι, λέγει.

Πολλαὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων. v. 20.

Ἀεὶ οἱ τῶν φαύλων ἐργάται τοὺς ὀδόντας ἐπιτρίζουσι τοῖς εὐαγ- C. f. 71. b.
γελικὴν κατορθοῦσι ζωὴν, καὶ θηριοπρεπῶς ἐπιμαίνονται· παροτρύνει δὲ καὶ ὁ σατανᾶς κατασωρεύειν τὰς τῶν ἁγίων θλίψεις· πλὴν ἐξ αὐτῶν ῥύσεται αὐτοὺς ὁ κύριος.

Φυλάσσει κύριος πάντα τὰ ὀστᾶ αὐτῶν. v. 21.

Ὀστᾶ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις λέγει, τὰς ἐπὶ παντὶ πράγματι C. f. 71. b.
καλῷ τε καὶ ἀγαθῷ· ὡς γὰρ ὀστῶν δίχα τῶν αἰσθητῶν, οὐκ ἂν συσταίη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, οὕτως οὐδ' ἀνθρώπου ψυχὴ κατορθώσειέ τι τῶν ἀγαθῶν, μὴ τὰς ἑαυτῆς ἐνεργείας ἐῤῥωμένας ἔχουσα, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον συντεθραυσμένας.

Ἐν μὲν τοῖς φιλαμαρτήμοσιν καὶ φιληδόνοις καὶ ταῖς τοῦ παρόν- B. f. 112.
τος βίου τύρβαις ἐνειλημμένοις (καὶ) συντετριμμένοις, πῶς ἐστιν ἤδη τὰ τῆς ψυχῆς ὀστᾶ; τὰ δέ γε τῶν ἁγίων ὁ κύριος φυλάττει, ὡς μηδ'

ὁτιοῦν ἐξ αὐτῶν ὑπομεῖναι τινὰ συντριβήν· ἢ τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος ἐπενεχθείσης αὐτοῖς, ἢ ἀνθρώπων πονηρῶν κατεξανιστάντων αὐτοῖς θορύβους καὶ περιστάσεις καὶ διωγμούς· οὐαὶ γὰρ τῷ κόσμῳ, φησὶν ὁ σωτὴρ, ἀπὸ τῶν σκανδάλων· ἀνάγκη γὰρ τοῦ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα.

v. 23. Καὶ οὐ μὴ πλημμελήσουσι πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐτόν.

B. f. 112. b. C. f. 71. b. Τὸ μηδ' ὅλως πλημμελεῖν, οὐδενὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἁρμόσειεν ἄν· πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες, καὶ ἀπὸ ῥύπου καθαρὸς οὐδεὶς, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ᾖ ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς· τετήρηται δὲ μόνῳ τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ, θεὸς γὰρ ἦν ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς· ἔξω γε μὴν καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα τοῦ πλημμελεῖν, παραιτούμενοι τὰ φορτικὰ καὶ δύσοιστα καὶ πρὸς θάνατον ἄγοντα τῶν πλημμελημάτων· οὐ γὰρ πᾶσα ἁμαρτία πρὸς θάνατον. (cod. B. addit κατὰ τὴν ἁγίου φωνήν.)

ΨΑΛΜΟΣ λδ'.

v. 1. Πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με.

B. f. 113. Ἄθρει δὲ οὖν ὅπως πεπολεμήκασιν αὐτῷ, καὶ τοῦ εἶναι θεὸν, καὶ υἱὸν θεοῦ, τό γε ἧκον εἰς αὐτοὺς, ἐκπέμποντες· καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τῶν ὑπερόγκων θαυμάτων ἀποτελεστὴν ὁρῶντες αὐτὸν διασύρειν ἀπετόλμων, ἐν Βεελζεβοὺλ λέγοντες ἄρχοντι τῶν δαιμόνων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· καὶ οὔτε πιστεύειν ἤθελον αὐτοὶ, γεγόνασι δὲ καὶ ἐμπόδιον ἑτέροις· ἔφη γοῦν ὁ Χριστὸς, καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαὶ, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, οὔτε ὑμεῖς εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε· ἔφασκον δήπου καὶ τοῖς ὄχλοις περὶ αὐτοῦ, δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται· τί ἀκούετε αὐτοῦ;

v. 4. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχήν μου.

B. f. 113. b. Τὴν οὕτω πικρὰν καὶ τό γε ἧκον εἰς αὐτοὺς ἀδιάφυκτον τῷ σωτῆρι στήσαντες πάγην, οἷα τοῖς τοῦ θανάτου βρόχοις περιβαλόντες αὐτὸν, ᾐσχύνθησαν καὶ ἐνετράπησαν, ὅταν κατασείσας ὡς θεὸς τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἤγειρεν τὸν ἑαυτοῦ ναόν· ἀνεβίω γὰρ ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀνέβη πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεόν· τότε δὴ τότε κατησχύνθησαν μὲν καὶ ἐνετράπησαν, ὡς ἔφην· ἀπεστράφησαν δὲ καὶ εἰς τὰ ὀπίσω.

v. 4. Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω.

B. f. 113. b. Ἐπεὶ δὲ οὐ προσήκαντο τὴν πίστιν, ἀλλ' ἔκ τε τῶν ἐναντίων ἐζή-

τησαν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω· γεγόνασι γὰρ ἀπόβλητοι, καὶ θεοστυγεῖς ἐκπεπτώκασι τῆς πρὸς θεὸν οἰκειότητος, ἄγευστοι τῶν τῆς ἐπιδημίας μεμενήκασιν ἀγαθῶν, καὶ πρὸς τούτοις πᾶν εἶδος ἀνηκέστου συμφορᾶς αὐτοῖς ἐπενήνεκται· καὶ πεπλήρωτο τὸ γεγραμμένον ἐπ' αὐτοῖς· καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλήν σοι· καὶ πάλιν· οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ· ἃ γὰρ συνέβη παθεῖν αὐτοὺς, εἰδόσι λέγειν περιττὸν οἶμαι που· αἰσχυνθῆναι δὲ καὶ ἐντραπῆναι συνέβη, καὶ μὴν καὶ ὀπίσω πεσεῖν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τῷ σατανᾷ, οὗ τοῖς στρατηγήμασιν ἀκολουθήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι σταυρῷ παρέδοσαν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς· φαίη δ' ἂν οἶμαι τὶς καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ καὶ τοῖς ἀνοσίοις αἱρετικοῖς πρέπον ὅτι μάλιστα, τὴν τῶν προκειμένων στίχων ἁρμόσαι δύναμιν.

Καὶ ἄγγελος κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς. v. 5.

Καὶ τὸ ἔτι τούτου φορτικώτερον, ἀγγέλου γὰρ ἐπιπίπτοντος, καὶ B f. 11.
πᾶσαν αὐτῶν ἐπισωρεύοντος θλίψιν, ταῖς ἁπασῶν ἐσχάταις ὑποκείσονται συμφοραῖς· οὕτως ἀνῃρῆσθαι φαμὲν καὶ τὰ τῶν Αἰγυπτίων πρωτότοκα· καὶ μὴν καὶ τὰς τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας, ὅτε Ῥαψάκης παλιμφήμους ἠφίει φωνὰς, καὶ τῆς θείας ὑπεροχῆς ἀνοσίως κατεθρασύνετο· ἐξῆλθεν γὰρ ἄγγελος κυρίου, φησὶν, καὶ ἀνεῖλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀλλοφύλων ρπέ χιλιάδας.

Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος. v. 6.

Εὑρήσωμεν πλεισταχοῦ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τοῖς B f. 11 b
εὐαγγελικοῖς προστάγμασιν τῆς αὐτοῦ παρουσίας, τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ φημὶ, τὴν ὄνησιν ἐναργῆ καθιστῶντα καὶ λέγοντα· ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθα· ἀπειθήσαντες τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ ἀληθινῷ, καὶ τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας καμμύοντες ὀφθαλμὸν μεμενήκασιν ἐν σκότῳ· καὶ τοῦτο ἡμῖν προφητικῶς ἄνωθεν ἀνεκεκράγει λόγος· ὑπομεινάντων γὰρ αὐτῶν, φησὶν, φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκότος· μείναντες αὐγὴν, ἐν ἀωρὶ περιεπάτησαν· τὸ δὲ ὑπομεινάντων φησὶν ἀντὶ τοῦ προσδοκησάντων.

Καὶ ἄγγελος κυρίου καταδιώκων αὐτούς. v. 6.

Περιολισθαίνουσιν τοίνυν, καὶ ἐν σκότῳ βαδίζουσιν, συνελαύνον- B f. 11 b.

τος καὶ εἰς τοῦτο αὐτοὺς ἀγγέλου Θεοῦ· οὐ γὰρ δὴ συμπράττουσιν αὐτοῖς, ὡς ἔφην, αἱ λογικαί τε καὶ ἅγιαι δυνάμεις· ἀντανίστανται δὲ μᾶλλον ὡς μεμισημένοις παρὰ Χριστοῦ, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἐκσεσοβημένοις.

v. 7. Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διαφθοράν.

B. f. 114. b. Ἐγκαλεῖν ἔχοντες μηδὲν, εἰς τοσοῦτο καὶ σκαιότητος ἐννοιῶν καὶ μὴν καὶ θράσους καὶ ἀνοσίων καθίκοντο τολμημάτων, ὥστε καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς αὐτῷ διαπῆξαι πάγην· καί τοι λέγοντι σαφῶς, τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι; ἔνθα δὲ ὅλως οὐκ ἦν ἁμαρτίας εὕρεσις, ἐκεῖ που πάντως ἐστὶν τῶν διωκόντων τὸ μίσος ἀπροφάσιστον παντελῶς· ἕδραν δὲ καὶ βάσιν ἤγουν ἀφορμὴν τὸ φονᾶν οὐκ ἔχει.

v. 7. Μάτην ὠνείδισαν τὴν ψυχήν μου.

B. f. 114. b. Ἆρ' οὐ δωρεὰν οὐ μάτην αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ὠνείδιζον, ποτὲ μὲν σαμαρείτην καὶ φιλοπότην εἶναι διαβεβαιούμενοι, ποτὲ δὲ καὶ δαιμόνιον ἔχειν λέγοντες, καὶ πλανᾶν τοὺς ὄχλους, καὶ μὴν καὶ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἐργάζεσθαι τὰς θεοσημείας; οὐκοῦν ἁλοῖεν ἂν εἰκῆ καὶ μάτην ἐπ' αὐτῷ θρασυστομήσαντες Ἰουδαῖοι, καὶ λαλήσαντες κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, ἄραντες τὲ τὸ κέρας εἰς ὕψος, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν.

v. 8. Καὶ ἡ θήρα ἣν ἔκρυψαν, συλλαβέτω αὐτούς.

B. f. 115. Ἡ θήρα ἣν ἔκρυψαν τῷ Χριστῷ, αὕτη συνέλαβεν αὐτοὺς, καὶ τῇ ἰδίᾳ παγίδι συνεπεπλώκασιν· τεθήρανται γὰρ, ὡς ἔφην, ὑπενηνεγμένοι ταῖς δίκαις, καὶ πεπτώκασιν ὑπὸ τὸ λινὸν τῆς θείας ὀργῆς· ὡς γάρ φησιν ὁ παροιμιαστὴς, οὐκ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς· αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακά· ἡ δὲ καταστροφὴ ἀνδρῶν παρανόμων κακή· γέγραπται δὲ πάλιν ὁ κυλίων λίθον, ὑφ' ἑαυτῷ κυλίει.

v. 9. Ἡ δὲ ψυχή μου ἀγαλλιάσεται ἐπὶ τῷ κυρίῳ.

B. f. 115. Χρῆναι φημὶ διαμεμνῆσθαι τῶν λόγων ὧν ἐποιησάμην ἐν ἀρχαῖς τοῦ ψαλμοῦ· ἔφην γὰρ ὅτι τὸ Χριστοῦ πρόσωπον εἰσκεκόμισται τῆς ἰουδαίων ἀνοσιότητος, μονονουχὶ καταχεκραγὸς, πλὴν τοὺς τῇ κενώσει πρέποντας οὐ παραιτούμενον λόγους, ἀνθρωπίνως δὲ μᾶλλον ἢ θεοπρεπῶς διαλεγόμενον πλεισταχοῦ διὰ τὸ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας

μυστήριον· ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ κἀνθάδε ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ τοῦ πατρὸς εὐφραίνεσθαι φησὶν, ὡς παρ' αὐτοῦ δηλονότι σεσωσμένος· εὑρήσωμεν δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, οἳ καὶ αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γεγόνασι τοῦ λόγου, καὶ ταμίαι γνήσιοι τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων, ἐγηγέρθαι λέγοντες αὐτὸν παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, δόξαν τε καὶ κυριότητα λαβεῖν, ὑποταγέντων αὐτῷ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ.

Πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι κ. τ. λ. v. 10.

Ὅταν τί λέγῃ Χριστὸς ἀνθρωπίνως, τοῦτο ἡμεῖς ἁρπάζομεν εἰς ὄνησιν ἑαυτῶν· τί δὲ δὴ καὶ φησίν; πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι, κύριε κύριε, τίς ὅμοιός σοι; ὅμοιον ὡσεὶ καὶ ἔφη τυχὸν, ἐξ ὅλης δυνάμεως καὶ ἰσχύος καὶ ἐξ αὐτῶν ὥσπερ τῶν ἐκ βάθους μυελῶν ποιήσομαι τὴν ὁμολογίαν ἀπαράβλητον εἰς ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν ἀνατίθησιν οἱ τῷ τῶν ὅλων κρατοῦντι καὶ βασιλεύοντι. [illegible]

Ῥυόμενος πτωχὸν ἐκ χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ. V. 10.

Γενικὸς ὁ λόγος καὶ ἀληθὴς κατὰ πάντων· τὸν γὰρ πτωχὸν τῷ πνεύματι καὶ συνεσταλμένον ἔχοντα τὸ φρόνημα, καὶ πᾶσαν ἐπὶ θεῷ θέμενον τὴν ἐλπίδα καταβιάζονταί τε καὶ διαρπάζουσιν, βαρβάρων ἀγρίων ἐπιπηδῶντες δίκην, ἄνδρες ἀλιτήριοι καὶ διαβολικῶν σκεμμάτων ὑπουργοὶ, καὶ δαιμονιώδους μανίας ἐκμεμεστωμένοι· καὶ προσέτι τούτοις καὶ αὐτὴ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων ἡ ἀπηνεστάτη πληθύς· ἐπιτρίζουσι γὰρ τοὺς ὀδόντας τοῖς εὐδοκιμεῖν ἐθέλουσιν, καὶ τοῖς θείοις νόμοις εὐήνιον ὑπέχουσι τὸν αὐχένα· πλὴν οὐ κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν πάντως τὸ τῶν πραγμάτων ἔρχεται πέρας· σώζει γὰρ τοὺς δικαίους ὁ πανσθενὴς τοῦ θεοῦ λόγος. [illegible]

Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίνωσκον ἠρώτων με. v. 11.

Ἐνταῦθα σαφῶς τῆς ἰουδαϊκῆς ἀνοσιότητος διαμνημονεύει Χριστος, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πεπαρῳνημένων ποιεῖται κατάλογον· σεσυκοφαντήκασιν μὲν γὰρ αὐτὸν Πιλάτῳ προσάγοντες οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί· εἰσεκόμισαν γὰρ ψευδομαρτυροῦντας τινὰς, οὗτος ἔφη ὅτι δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῆσαι αὐτόν· καὶ αὐτοὶ δὲ τὰς αἰτίας εἰπεῖν ἐξαιτούμενοι δι' ἃς ἐπεφωνοῦντο ἆραι ἆραι, σταυροῦ αὐτὸν, κατεψεύδοντο λέγοντες ὅτι κωλύει φόρους διδόναι Καίσαρι, καὶ ὅτι ἀνασείει τοὺς ὄχλους· σεσυκοφαντήκασι δὲ καὶ πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ καθ' ἑτέρους τρό- B. f. 115. b.

πους· ἔφασκον γὰρ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς, εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυεν τὸ σάββατον· διετείνοντο δὲ ὅτι καὶ δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται. φάγον τε καὶ οἰνοπότην, ἐνεργοῦντά τε διὰ τοῦ Βεελζεβοὺλ, ὠνόμαζον αὐτόν.

v. 12. Ἀνταπεδίδοσαν ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου.

P. f. 116 b. Ἔθος τῇ θείᾳ γραφῇ υἱοὺς ὀνομάζειν κατὰ μαθητείαν τῶν μυσταγωγεῖν εἰωθότων τοὺς μυσταγωγουμένους· καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλων τισὶν, ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ, φησὶν, διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· καὶ μὴν καὶ Γαλάταις· τεκνία οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν· ὠνομάζοντο δὲ καὶ υἱοὶ των ἁγίων προφητῶν, οἱ κατὰ διάθεσίν τε καὶ μάθησιν οἰκεῖοι καὶ προσεδρεύοντες αὐτοῖς· ὅτι γὰρ οὐ συνεχώρουν ὑπὸ Χριστοῦ μαθητεύεσθαι τινὰς οἱ καθηγεῖσθαι λαχόντες τῶν ἰουδαϊκῶν ταγμάτων, σαφὲς ἂν γένοιτο κἀντεῦθεν ἀκονητί· προσεφώνουν μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, τοῖς ὄχλοις ὅτι δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται· τί ἀκούετε αὐτοῦ; ἔτυπτον δὲ καὶ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἐν συνεδρίῳ πολλάκις ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς τὴν μυσταγωγίαν.

v. 13. Ἡ προσευχή μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται.

P. f. 117. Ἡ προσευχή μου γάρ, φησιν, εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται, τουτέστιν οὐκ ἄπρακτος οὐδὲ ἀνήνυτος γέγονεν παρὰ Θεῷ, δεκτὴ δὲ μᾶλλον, καὶ οἷον εἰς κόλπον δοθεῖσα τοὺς ἐμούς· εἰθίσμεθα πῶς ἐν κόλπῳ δέχεσθαι τὰ παρ᾽ ὅτου οὖν προσφερόμενα δῶρα· ὅτι γὰρ τὰς τῶν ὁσίων ἱκετηρίας προσίεται Θεὸς, πῶς ἂν ἐνδυάσειέ τις; αὐτοῦ λέγοντος ἐναργῶς, ποτὲ μὲν ὅτι, κέκραξον πρός με καὶ εἰσακούσομαί σου· ποτὲ δὲ πάλιν ἑκάστῳ τῶν προσαγόντων τὰς ἱκετηρίας, ἔτι σου λαλοῦντος ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι.

v. 15. Διεσχίσθησαν, καὶ οὐ κατηνύγησαν.

P. f. 117 b. Τουτέστιν ἀκαμπὴς ἀπομεμένηκεν καὶ ἀφιλοικτίρμων ὁ νοῦς αὐτοῖς· πλὴν ἐγὼ, φησὶν, οὐκ ἔγνων· τί δὲ οὐκ ἔγνων; τὴν αἰτίαν δηλονότι δι᾽ ἣν αἱ μὲν μάστιγες κατεῤῥήγνυντο· οἱ δὲ οὐ κατηνύγησαν· οὐδὲν γὰρ, ὡς ἔφην, ἐγκαλεῖν ἔχοντες, ἐπεμαίνοντο τῷ Χριστῷ· καὶ γοῦν ἔφασκεν ἐναργῶς· τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετέ μοι; οὐκοῦν ἁμαρτίαν ἐμαυτοῦ, φησὶν, οὐδεμίαν ἔγνων.

Ἐπείρασάν με, ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμόν. v. 16.

Ὁ τοῖς εὐαγγελικοῖς συγγράμμασιν ὁμιλῶν εὑρήσει καὶ τοῦτο B. I. 117 b
τολμήσαντας ἰουδαίους κατὰ τοῦ καλέσαντος εἰς ζωὴν, δῆλον δὲ ὅτι Χριστοῦ· μυρίας γὰρ καὶ πικρὰς ἐπεσώρευον αὐτῷ τὰς θλίψεις· καὶ προσεῖσαν πλεισταχοῦ, διδάσκαλον μὲν ἀποκαλοῦντες αὐτὸν, ἀρτύοντες δὲ παγίδας καὶ βρόχους· ἐπέπεμψαν γὰρ ὁμοῦ τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς τοὺς ἡρωδιανοὺς λέγοντες· οἴδαμεν ὅτι ἐν ἀληθείᾳ τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπου· ἔξεστι δοῦναι φόρους Καίσαρι, ἢ οὔ; ποτὲ δὲ καὶ νομικὰς προτάσεις προσάγοντες καὶ φιλομαθείας δόκησιν ἑαυτοῖς περιπλάττοντες ἐζήτουν τί θηρεῦσαι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ καθ' ἃ γέγραπται· ἀλλ' ἤκουον τότε, τί με πειράζετε ὑποκριταί; οὐ γὰρ ἦν δύνασθαι λαθεῖν τὸν εἰς καρδίαν ὁρῶντα καὶ νεφροὺς, καὶ εἰδότα τὰ κεκρυμμένα· ὅτι δὲ καὶ ἐξεμυκτήρισαν αὐτὸν, χαλεπὸν οὐδὲν ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων ἰδεῖν· ὁ μὲν γὰρ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος, ἀμὴν ἀμὴν, φησὶν, λέγω ὑμῖν· ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· προσετίθει δὲ ὅτι θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα· οἱ δὲ ὑπήντουν σκληροὶ καὶ ἀγέρωχοι, καὶ ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀσυνεσίας οὐ συνιέντες τὸ εἰρημένον ἀντανίσταντο λέγοντες· Ἀβραὰμ ἀπέθανεν, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις, ἐάν τις τὸν λόγον μου ἀκούσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα; τίνα σεαυτὸν ποιεῖς;

Ἀποκατάστησον τὴν ψυχήν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν. v. 17.

Τῆς Ἰουδαίων ἀνοσιότητος διαμνημονεύσας πανταχοῦ, πλεῖστά τε B. I. 118
ὅσα περὶ τοῦ σωτηρίου πάθους εἰπὼν, εἰσκεκόμικεν ἀναγκαίως διὰ τῆς τῶν προκειμένων ἐννοίας καὶ τὸν περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐπ' αὐτοῦ λόγον· χάριτι μὲν γὰρ θεοῦ ὑπὲρ παντὸς ἐγεύσατο θανάτου, κατὰ τὸ γεγραμμένον· πλὴν οὐ μεμένηκεν τῷ θανάτῳ κάτοχος· οὐκοῦν κἂν εἰ ὁ πατὴρ ἀποκατασταθῆσαι λέγοιτο, ἀλλ' ἐν υἱῷ καὶ τοῦτο πεπράχθαι φαμέν· σοφία γὰρ ἐστι θεοῦ καὶ δύναμις τοῦ πατρός.

Ἀπὸ λεόντων τὴν μονογενῆ μου. v. 17.

Λέοντας φησὶν ἢ τὰς πονηρὰς καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις, αἳ μο- B. I. 118 b
νονουχὶ κατεβρυχήσαντο τοῦ Χριστοῦ· ἢ τάχα που καὶ αὐτοὺς τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητάς· οὕτω γὰρ αὐτῶν διαμνημονεύει λέγων διὰ

φωνῆς Ἠσαΐου· ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ· ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς· διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν· μονογενῆ γε μὴν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὀνομάζει, τὸ μονογενῆ τιθεὶς ἀντὶ τοῦ ἠγαπημένην· ἀεὶ γάρ πως ἐστὶν ἐν ἀγάπῃ πλείστῃ τὸ μονογενὲς ἐν τέκνοις.

Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ, ἐν λαῷ βαρεῖ αἰνέσω σε.

Ἐκκλησίαν ἐν τούτοις μεγάλην τὴν ἐξ ἐθνῶν ὀνομάζει· καὶ μάλα εἰκότως, ὡς ἀναριθμήτῳ πληθύϊ κομῶσαν, καὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος καὶ κατὰ τοῦτο ὑπερκειμένην· μεγάλη δὲ καὶ ἑτέρως ὡς τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύνην ἔχουσα, καὶ διὰ πολιτείας εὐαγγελικῆς τελειουμένη πρὸς ἁγιασμόν· ἐν ὑπεροχῇ δὲ τῆς ἐν νόμῳ λατρείας ἡ πνευματική, καὶ τῶν ἐν σκιαῖς ἡ ἀλήθεια· οὐκοῦν τὸ μέγα κατά τε πληθὺν νοοῖτ' ἂν εἰκότως, καὶ πρός γε τοῦτο κατὰ τὴν ἀρετήν. - Βαρὺς δὲ λαὸς ὀνομάζεται, ἅτε δὴ καὶ ἀπηλλαγμένος κουφότητος ἰουδαϊκῆς, καὶ τὸ εὐπαράφορον οὐκ ἔχων, οὔτε μὴν παντὶ ἀνέμῳ περιφερόμενος, βεβηκὼς δὲ μᾶλλον, καὶ τὸ ἀκράδαντον ἐν πίστει τηρῶν· οὐκοῦν καὶ τὸν μέχρις αἵματος ἀγῶνα διήνεγκαν μαρτυροῦντι Χριστῷ· καὶ τετηρήκασιν τὸ γεγραμμένον, ἕως θανάτου ἀγώνισαι περὶ τῆς ἀληθείας.

v. 19. Μὴ ἐπιχαρείησάν μοι οἱ ἐχθραίνοντές μοι ἀδίκως.

Πῶς ἂν ἐπέχαιρον Ἰουδαῖοι Χριστῷ, ἢ ποίας ἂν ἐσχήκασιν ἀφορμὰς τῆς κατ' αὐτοῦ θυμηδίας, εἰ μεμένηκεν ἐν νεκροῖς; δηλονότι εἰ καὶ αὐτὸς ἐν ἴσῳ τοῖς ἄλλοις κάτοχος ἐγεγόνει ταῖς ᾅδου πύλαις, καὶ μηδεὶς ἦν αὐτοῦ λόγος ἔτι μετὰ τὸ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθη.

v. 19. Οἱ μισοῦντές με δωρεὰν, καὶ διανεύοντες ὀφθαλμοῖς.

Ἐπ' οὐδενὶ γὰρ ἐδίωκον τὸν κύριον, τουτέστιν ἀφορμὴν οὐδεμίαν ἐσχηκότες κατ' αὐτόν, δι' ἣν ἐχρῆν ὁρᾶσθαι μεμισηκότας τοὺς διανεύοντας τοῖς ὀφθαλμοῖς· περιτυγχάνοντες γάρ, ὡς ἔφην, αὐτῷ καὶ διδάσκαλον ὀνομάζοντες, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκειν ἐν ἀληθείᾳ λέγοντες, διέλεγον ἀλλήλοις κατειρωνευόμενοι πάντως που, καὶ τὴν ὑπόκρισιν ὑπεμφαίνοντες, εἰς ἀπολογίαν τοῦ μὴ δοκεῖν ἀληθές τι λέγειν περὶ αὐτοῦ, ὅτι διδάσκαλον ὀνομάζειν ἤθελον.

v. 20. Ὅτι ἐμοὶ μὲν εἰρηνικὰ ἐλάλουν.

Προσιόντες γάρ, ὡς ἔφην, τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ τῶν φαρισαίων τινὲς, καὶ φιλομαθείας ὑπόληψιν περιτιθέντες ἑαυτοῖς, εὐ-

φημεῖν ὑπεκρίνοντο, καὶ προσηνεστάτους αὐτῷ προσεκόμιζον λόγους, οὐκ εὐλογοῦντες κατ' ἀλήθειαν, ἀλλ' ἵνα παγιδεύσωσιν αὐτὸν καὶ θηρεύσωσιν τί ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἀλλ' ἠλέγχοντο λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, τί με πειράζετε ὑποκριταί;

Εἶδες κύριε, μὴ παρασιωπήσῃς, κύριε μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ. v. 22.

Αἰτεῖ παρὰ τοῦ πατρὸς κατὰ τῶν εἰς αὐτὸν πεπαρῳνημένων γενέσθαι τὴν κίνησιν· καὶ μονονουχὶ διαμαρτύρεται λέγων· εἶδες κύριε, μὴ παρασιωπήσῃς· βούλεται γὰρ οὐκ ἔτι μὲν ἐπ' αὐτοῖς ἀνεξικακῆσαι τὸν θεὸν καὶ πατέρα, κατεξαναστῆναι δὲ ὥσπερ, καὶ συστείλαντα τὴν μακροθυμίαν, αἰτῆσαι δίκας αὐτοὺς τῶν εἰς αὐτὸν οὐχ ὁσίως πλημμελημένων· καὶ ταῦτα φησὶν οὐκ ἀεργὴς ὢν αὐτός· οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκεν τῷ υἱῷ. - Λέγων δὲ τὸ μὴ ἀποστῇς ἀπ' ἐμοῦ, διαδείκνυσιν ἐναργῶς ὅτι πάμμεγα πρὸς σωτηρίαν ἐφόδιον τὸ μόνον ἔχειν παρεστηκότα καὶ συνασπίζοντα τὸν τῶν ὅλων θεόν· οἱ γὰρ τούτου λαχόντες τὴν μέθεξιν, πάντη τε καὶ πάντως περιέσονται τῶν ἐχθρῶν, καὶ τὰς τῶν πολεμούντων αὐτοῖς ἐφόδους διακρούσονται γενικῶς, καὶ οὐκ ἀνέλοιεν πώποτε γεγονότες ὑπ' αὐτοῖς.

(B. f. 119 — beside "Αἰτεῖ παρὰ"; B. f. 119. b. — beside "κρίνει οὐδένα")

Κρῖνόν με, κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην σου. v. 24.

Ἐξήνεγκεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ὅσιον ἐφ' υἱῷ τὸ κρίμα· οὐ γὰρ συγκεχώρηκεν ἀκαταλήκτως ἐπιχειρεῖν αὐτῷ τοὺς εἰς αὐτὸν δυσσεβήσαντας, ἔσβεσε δὲ μᾶλλον αὐτῶν τὸν γέλωτα. - Ὡς κρίμα δίκαιον αἰτεῖ τῇ τοῦ πατρὸς δικαιοσύνῃ πρεπωδέστατον τὸ μὴ ἀφεῖναι τοῖς ἀποκτείνασιν αὐτὸν ταῖς κατ' αὐτοῦ θυμηδίαις ἐντρυφᾶν, μήτε μὴν ἐπιγάννυσθαι πεπονθότι, καὶ τοῦτο μέχρι παντός. B. f. 119. b.

Μὴ εἴπαισαν ἐν καρδίαις αὐτῶν, εὖγε εὖγε τῇ ψυχῇ ἡμῶν· v. 25.
μηδὲ εἴπαισαν καταπίομεν αὐτόν.

Διὰ τοῦτο ἔσβεσεν τῶν Ἰουδαίων ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τὸν γέλωτα, ἵνα μὴ λέγοιεν ἐν ταῖς ἑαυτῶν καρδίαις, εὖγε εὖγε τῇ ψυχῇ ἡμῶν· εἰ γὰρ μεμένηκεν ὁ Χριστὸς ἐν μόνῳ τῷ σταυρωθῆναι καὶ ἀποθανεῖν, ἔφασαν ἂν εἰκότως οἱ ἀποκτείναντες αὐτόν, εὖγε εὖγε τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ προσέτι τοῦτο τὸ κατεπίομεν αὐτόν. - Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ μὲν γεγόνασιν ἐν παντὶ κακῷ, κατεμπρησθείσης αὐτῶν ἁπάσης τῆς χώρας καὶ πολέμου δαπανήσαντος τοὺς ἐν αὐτῇ· ὁ δὲ πεπονθὼς δοξάζεται λέγοντος αὐτῷ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω B. f. 119. b.

σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς· ἔτι τε πρὸς τοῦτο· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· πέπτωκεν ἡ τῶν Ἰουδαίων ὀφρὺς, εἰς γῆν κατηνέχθη τὸ φρόνημα, καὶ οὐκ ἐπέχαρον αὐτῷ, οὔτε μὴν ἴσχυσαν εἰπεῖν κατεπίομεν αὐτόν.

v. 27. Ἀγαλλιάσθωσαν καὶ εὐφρανθείησαν οἱ θέλοντες τὴν δικαιοσύνην μου.

Οὐδὲν ἧττον τῶν ἐννοιῶν ἡ δύναμις κατὰ παντὸς ὁτουοῦν ἔρχεται τοῦ θέλοντος αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγαπῶντες εἰρήνην· οἷς καὶ ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην δοθῆναι βούλεται, χορηγουμένην δηλονότι δι᾽ αὐτοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· γέγραπται γὰρ περὶ δικαίου παντός· ἐπὶ γὰρ κεφαλῆς αὐτῶν αἴνεσις, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτούς· πλὴν ὁποία τίς ἐστιν ἡ δικαιοσύνη περὶ ἧς νῦν ὁ λόγος αὐτῷ, ζητητέον· ἐδόκει μὲν γὰρ ὁ δι᾽ ἀγγέλων τοῖς ἀρχαιοτέροις λαληθεὶς νόμος, μεσιτεύοντος τοῦ πανσόφου Μωσέως, διδάσκαλος ἡμῖν δικαιοσύνης, πλὴν οὐ τῆς τελεωτέρας· τοιγάρτοι καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος οὐκ ἄμεμπτον εἶναί φησιν αὐτὴν, δευτέρας τύπον, τῆς ἐν Χριστῷ δηλονότι, ἣ διά γε τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων εἰσφέρεται, καὶ ἔστιν τελεωτάτη· ταύτην οὖν ἄρα τὴν δικαιοσύνην οἱ θέλοντες, ἀγαλλιάσαιντο, φησὶν, καὶ εὐφρανθήτωσαν.

v. 27. Οἱ θέλοντες τὴν εἰρήνην τοῦ δούλου αὐτοῦ.

Εἰ μὲν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ νοοῖντο τινὲς τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην, οὗτοι τοὺς τύπους ἀπολελοιπότες καὶ τὰς ἐν τῷ νόμῳ σκιὰς, μετακεχωρήκασιν εἰς ἀλήθειαν, ἤ τίς ἐστιν ἡ δικαιοσύνη· τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ ἱερώτατος Παῦλος· ἡμεῖς φύσει ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί· εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐν αὐτῷ· εἰ δὲ ἐξ ἐθνῶν νοοῖντο τυχὸν οἱ κεκλημένοι διὰ τῆς πίστεως, καί τοι τὴν εἰρήνην ἠσπάσαντο τὴν πρός γε μὴν φησὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὴν διϊστῶσαν αὐτοῦ ἀπάτην διαπηδήσαντες καὶ καταλύσαντες τὴν ἔχθραν, καὶ ἐκ μέσου ποιήσαντες τὸ μεσολαβοῦν· οἷς καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος προσπεφώνηκεν λέγων, δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως· εἰ δὲ δοῦλον ἑαυτὸν ὀνομάζει Χριστὸς, ταρασσέσθω μηδεὶς, ἐννοήσας ὅτι μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὢν * ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτόν.

* Ita cod., non [illegible]

Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσει τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαινόν σου. v. 28.

Ἄθρει δή μοι πάλιν ἐν τούτοις τὸ τῆς ἀνθρωπότητος πρόσωπον εὖ μάλα διαμορφούμενον ἐν Χριστῷ· ἐπειδὴ γὰρ γέγονεν καθ᾽ ἡμᾶς, ταύτῃ τοι καὶ σφόδρα εἰκότως ὡς μέτροις ἐμβεβηκὼς τοῖς δουλοπρεπέσιν, ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην πληροῦν ἐπαγγέλλεται· ἔργον δὲ δικαιοσύνης τῆς καθ᾽ ἡμᾶς τὸ μελέτην ποιεῖσθαι καὶ τοῦτο διηνεκῆ τῷ θεῷ πρέπουσαν καὶ ὀφειλομένην δοξολογίαν. - Ἐπαγγέλλεται Χριστὸς καὶ καθάπερ τινὰ θυσίαν πνευματικὴν ἀνακομίζειν τῷ πατρὶ τὴν δοξολογίαν, κατὰ πᾶσαν ἡμέραν τὸν ἔπαινον αὐτοῦ· καί τοι τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, εἰ τελεῖν ἔλοιντο χαριστήρια, βουθυτεῖν ἐκέλευεν ἡ τοῦ νόμου σκιὰ, ἢ μηλοσφαγίαις κεχρῆσθαι τυχὸν, ἢ τρυγόνας προσάγειν, ἢ δύο νεοττοὺς περιστερῶν, λάγανά τε καὶ σεμίδαλιν ἐλαιόδευτον· ἀλλ᾽ οὐκ ἐν Χριστῷ τοὺς τύπους ἔδει κρατοῦντας ὁρᾶσθαι.

ΨΑΛΜΟΣ λε΄.

Εἰς τὸ τέλος τῷ δούλῳ κυρίου τῷ Δαβίδ. v. 1.

Καὶ οὕτω μὲν ἱστορικώτερον· ὑψηλότερον δὲ κατηγορίαν ὁ ψαλμὸς περιέχει τῆς ὑπερηφανίας τοῦ λαοῦ Ἰουδαίων, καὶ τῆς κακίας ἔλεγχον, καὶ μὴν ὑμνολογίαν τῶν δικαίων κριμάτων, δι᾽ ὧν ἔσωσε τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν ὁ κύριος· πρὸς δὲ τούτοις εὐχαριστίαν πρὸς τὸν πατέρα ὑπὲρ ὧν εὐηργέτησε διὰ τοῦ υἱοῦ· ἐφ᾽ ἅπασι δὲ τούτοις εὐχὴν ἀσφαλιζομένην τοῦ μὴ πεσεῖν εἰς ὑπερηφανίαν· τὸ μὲν οὖν εἰς τέλος, ὅ τι ποτέ ἐστι, πολλάκις εἴρηται, καὶ φορτικὸν ἴσως τὸ ταυτολογεῖν· τό γε μὴν ἐπιγεγράφθαι τῷ δούλῳ κυρίῳ τῷ Δαβὶδ, διαδείκνυσιν ὅτι πρέποι ἂν τὴν ᾠδὴν ἀνακεῖσθαι τῷ προσώπῳ τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ, ἅ τε δὴ καὶ ἁγίῳ γεγονότι καὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας τὸν αὐχένα τοῖς θείοις ὑποτιθέντι ζυγοῖς· ἔφη γὰρ περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Σαμουὴλ ὁ θεός· εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου· εἰ δὲ δή τις εἴη καὶ ἕτερος δοῦλος θεοῦ, καὶ πολιτείαν ἔχων ἁγιοπρεπῆ, κεχρήσεται καὶ αὐτὸς τῇ τοιᾷδε προσευχῇ πρὸς τὸν θεόν· περιέχει γὰρ αὐτῆς ἡ δύναμις ψόγον μὲν τῶν ὁλοτρόπως κεκλικότων εἰς τὸ πλημμελεῖν· εἶτα τὴν τοῦ θεοῦ γαληνότητα τοῖς αὐτῇ πρέπουσιν ἐπαίνοις στεφανοῖ, καὶ καθίστησιν ἐραστὰς τῆς παρ᾽ αὐτοῦ μεγαλοδωρεᾶς τοὺς μονοτρόπως αὐτῷ δουλεύον-

τας καὶ τὴν οἰκείαν αὐτῷ ζωὴν ἀνατεθεικότας· πρὸς δὲ τῷ τέλει, τὰ τοῖς παρανόμοις συμβησόμενα δηλοῖ· συνελαύνων πανταχόθεν ἑαυτόν τε καὶ τοὺς ἐντευξομένους, εἰς ὁσίαν καὶ ἀβέβηλον ζωήν· ἄρχεται δὲ οὕτως τῆς προσευχῆς.

v. 2. Φησὶν ὁ παράνομος τοῦ ἁμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.

Τουτέστιν ἡγεῖται μηδένα βλέπειν αὐτοῦ τὰ βουλεύματα· ἅπαξ δὲ προθέμενος τοῦ παρανομεῖν, ἔξω τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὸν τοῦ Θεοῦ τίθεται φόβον· φαμὲν δὲ εἶναι παράνομον τὸν τοῖς θείοις νόμοις εἰς ἅπαν ἀπειρηκότα, ὡς μὴ δὲ εἶναι θέλειν αὐτοὺς, ἀγέρωχον δὲ παντελῶς καὶ ἐξίτηλον διαβιῶναι ζωὴν, καὶ οἷον ἀμεταστρεπτὶ τρέχουσαν εἰς πέταυρον ᾅδου, καὶ εἰς παγίδα θανάτου· τῶν οὕτω βιοῦν εἰωθότων μέμνηταί που τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, οὕτω τε φησὶν περὶ ἑκάστου· λέγει δὲ κυρίῳ· ἀπόστα ἀπ' ἐμοῦ, εἰδέναι ὁδούς σου οὐ βούλομαι· ὁ τοιοῦτος τετύφλωται, φησὶ, καὶ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον οὐχ' ὁρᾷ, δι' οὗπερ ἂν γένοιτο θερμὴ μὲν ἔφεσις εἰς ἀγαθουργίαν, ἄμαχος δέ τις καὶ δυσάντητος προθυμία πρός γε τὸ χρῆναι βιῶναι λαμπρῶς· οἱ γὰρ ἀφοβίαν Θεοῦ νοσοῦντες, οὐδὲν μὲν εἶδος κακίας ὀκνοῦσι· κρύπτουσι δὲ ὑπὸ φόβου πολλάκις ἢ αἰσχύνης τῷ πλησίον κωλυόμενοι ταύτην ἐξαγαγεῖν.

v. 3. Τοῦ εὑρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ καὶ μισῆσαι.

B. f. 121. b. Εἰ ἔσχεν ἐν ὀφθαλμοῖς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, εὗρεν ἂν τὴν ἀνομίαν ἑαυτοῦ, καὶ ἐμίσησεν αὐτὴν, ὥστε καὶ ἀποφοιτῆσαι μὲν τῆς εἰς τὰ φαῦλα ῥοπῆς, μεθορμισθῆναι δὲ πρὸς ἀγαθουργίαν, καὶ οἷον ἐκ βυθοῦ κακῶν ἀνενεγκεῖν δύνασθαι πρὸς ἀγαθὴν καὶ φιλάρετον ἕξιν τε καὶ ζωήν.

v. 4. Οὐκ ἠβουλήθη συνιέναι τοῦ ἀγαθῦναι.

B. f. 121. b. Πάμμεγα πρὸς ἐγκλήματος δύναμιν τὸ μηδὲ ἀνασχέσθαι μαθεῖν τίνα τρόπον χρηστὸς ἂν καὶ ἀγαθουργός· καὶ ἀπόδειξις ἂν εἴη σαφὴς τοῦ κατολισθῆναι εἰς πυθμένα φαυλότητος τὸν κατώτατον, μηδὲ ὅσον εἰπεῖν κἂν γοῦν ἄκρῳ δακτύλῳ θέλειν ἀποθιγεῖν μαθημάτων τῶν ἱερῶν, δι' ὧν ἄν τις ἐν ἑαυτῷ συλλέξαιτο τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀρίστοις ἡμᾶς ἀποκομίζουσαν ἐπιστήμην· ἀπαίδευτος οὖν ὁ παράνομος, καὶ μαθημάτων τῶν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἀμέτοχος παντελῶς.

Τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία καὶ δόλος. v. 4.

Οὐ γλώσσῃ κέχρηται σοφῇ τε καὶ ἐπιστήμονι, καὶ θύρας ἐχούσῃ καὶ μοχλόν· ἀθυροστομεῖ δὲ οὕτως καὶ κίβδηλον πανταχοῦ ποιεῖται τὸν λόγον· ὡς ἐπίμεστον ὁρᾶσθαι καὶ ἀνομίας καὶ δόλου· ἀνομίας μὲν, ὡς ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων δι' ἃς ἐπήγαγον ὕβρεις Χριστῷ· δόλου δὲ, ὅτι καὶ παγιδεύειν αὐτὸν βουλόμενοι, χρηστοῖς προσήεσαν λόγοις. C. i. 7[illegible]

Ἀνομίαν ἐλογίσατο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ. v. 5.

Οἱ μὲν γὰρ τοῖς ἱεροῖς εἴκοντες νόμοις, οἱ καυχήμασιν ἁγιοπρεπέσιν ἐνιδροῦν εἰωθότες, οἱ τὴν εὐκλεᾶ καὶ ἀκατάψεκτον διαβιοῦντες ζωὴν, καὶ ταῖς καθηκούσαις δοξολογίαις τὸν ἁπάντων σωτῆρα καταγεραίρουσιν· μεσονύκτιον γάρ φησιν ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, ἤγουν ταῖς θείαις περιτυγχάνοντες γραφαῖς, εὐωδίας πάσης πνευματικῆς τὸν οἰκεῖον ἀναπιμπλῶσι νοῦν, καὶ τὰς ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀγαθοῖς περιεργάζονται τρίβους, καὶ ἀναζητοῦσι λεπτῶς τίνα δέ τροπον γένοιντ' ἂν ἑαυτῶν ἀμείνους, τρέχοντες εἰς ἴδησιν ἐπιεικείας τε ὁμοῦ καὶ λαμπρότητος ἁγιοπρεποῦς· οἱ δέ γε φαῦλοι καὶ παράνομοι τὸν τῆς ἡσυχίας καιρὸν δαπανῶσιν εἰς πονηρίας, καὶ ταῖς εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν φαύλων διασκέψεσιν τὴν ἑαυτῶν καρδίαν καταμολύνοντες, τὸν τῶν ἐκτόπων ἐννοιῶν καρπὸν, μονονουχὶ διαυγαζούσης αὐτοῖς ἡμέρας, ἐκφέρουσιν· παρίστανται γὰρ ὁδῷ οὐκ ἀγαθῇ. B. i. 191. [illegible]

Παρέστη πάσῃ ὁδῷ οὐκ ἀγαθῇ. v. 5.

Προήκει δὲ φαυλότητος εἰς τοῦτο αὐτοῖς ὁ νοῦς, ὥστε μηδὲ προσοχθῆναι τῇ κακίᾳ πώποτε· οὐ γὰρ γεγόνασιν μισηταὶ τῶν ἐκτόπων οἱ παρανομεῖν εἰωθότες· οὐ γὰρ ἂν ἔδρασαν αὐτὰ μισεῖν εἰρημένοι. B. i. 1[illegible]

Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν. v. 6.

Τινὲς δὲ ἀκούσαντες ὅτι ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν, καὶ ἀπατηθέντες ἐντεῦθεν, ἀπρονόητα τὰ ὑπὸ σελήνην ἀπεφήναντο· ὧν ἐστὶ καὶ Ἀριστοτέλης· ἀλλ' οὕτω μέν τινες τὸ τῆς ἱστορίας φεύγοντες πάχος, εἰς τροπολογίας ἀναβαίνουσιν, οὐρανοὺς μὲν λέγοντες τοὺς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλους, νεφέλας δὲ τοὺς προφήτας, ὄρη δὲ θεοῦ λογικὰς καὶ ὑψηλὰς δυνάμεις, ἢ τοὺς ἠρμένους ὕψου κατ' ἀρετὴν ἀνθρώπους· ἀλλ' ἔν γε τοῖς προκειμένοις, οὐκ ἐπὶ καιροῦ τὰ τοιάδε νοηθεῖεν· οὐ γὰρ ἐν μόνοις τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις ἐστὶ τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ, οὔτε μὴν ἐν A. i. 18[illegible] B. i. 192 C. i. 7[illegible]

μόνοις τοῖς ἐν ὕψει γενομένοις κατ' ἀρετὴν ἡ τοῦ θεοῦ δικαιοσύνη γίνεται. ἀλλ' εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ τῆς θείας ἡμερότητος ἐκτείνεται χάρις· ἐν δὲ τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ, καὶ ἕως τῶν νεφελῶν τὴν ἀλήθειαν ἦρθαι φησὶν. ἐοικέναι δὲ καὶ ὄρεσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἵνα τὸ ὑψηλὸν καὶ ὑπερηρμένον καὶ ὑπερκείμενον νοῶμεν διὰ τῶν ὠνομασμένων· τί γὰρ ὑψηλότερον οὐρανοῦ καὶ νεφῶν καὶ ὀρῶν; ὃ δὲ κατασκευάζει, τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ ἐλεήμων, φησὶ, καὶ ἀληθινὸς καὶ δίκαιος οὐ κατοικτείρειν ἐπίσταται μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὡς ἀληθινὸς μισεῖ τοὺς δόλον ἔχοντας εἰς νοῦν, καὶ ἀπάτῃ συντεθραμμένους· καὶ ὡς δικαιοσύνην ἔχων ἤ τις φιλονεικεῖ τοῖς λίαν ἠρμένοις τῶν ὀρῶν, ἐποίσει πάντως τοῖς μὲν ἀγαθοῖς τὴν αὐτοῖς πρέπουσαν τῶν χαρισμάτων διανομὴν, τοῖς δ' αὖ πονηροῖς τὴν ἰσόῤῥοπον δίκην.

v. 7 Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις κύριε.

A. f. 188. b. Καὶ ἐνταῦθα δέ τι ὅμοιον ἐστὶ τοῦ Παύλου· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε τῶν δύο λαῶν τὴν σωτηρίαν διηγήσασθαι, οἳ καὶ σημαίνονται διὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κτηνῶν, ἀνθρώπων μὲν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ὡς κατηχουμένων ἐκ τοῦ νόμου καὶ νοούντων τὰ διαφέροντα, κτηνῶν δὲ ὡς ἀλογωτέρων τῶν ἐξ ἐθνῶν· παιδευθέντες γὰρ οἱ ἐξ ἰουδαίων τὸ μυστήριον διὰ νόμου καὶ προφητῶν, ἐξέπεσον· οἱ δὲ οὐδέποτε ἀκηκοότες οἱ ἐξ ἐθνῶν, προελήφθησαν· τούτου χάριν εἴρηκεν ὁ Δαβίδ· τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλὴ, ἤγουν ἀκατάληπτα καὶ ἀζήτητα παντελῶς· τὸ γάρ τοι πολυπραγμονεῖν ἑλέσθαι τὰ ὑπὲρ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον, ἐπισφαλὲς καὶ ἐπιζήμιον· γέγραπται γοῦν, βαθύτερά σου μὴ ζήτει· καὶ πάλιν· μὴ σοφίζου περιττὰ, μήποτε ἐκπλαγῇς.

Τῆς τοῦ θεοῦ γαληνότητος τὸ ὑπερφερὲς, καὶ τῆς ἡμερότητος τὴν ἀπαράβλητον ὑπεροχὴν κἀν τούτῳ δὴ πάλιν ἔνεστιν ἰδεῖν· καὶ γοῦν τὴν παρ' ἑαυτοῦ φειδῶ νέμειν ἀξιοῖ πᾶσι τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγονόσιν, καὶ οὐχὶ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων· ἔφη γάρ που καὶ πρὸς τὸν θεσπέσιον Ἰωνᾶν· σὺ ἐφείσω ὑπὲρ τῆς κολοκύντης, ὑπὲρ ἧς οὐκ ἐκακοπάθησας οὐδὲ ἐκοπίασας, ἣ ὑπὸ νύκτα ἀπώλετο· ἐγὼ οὐ φείσομαι ὑπὲρ Νινευῆ τῆς πόλεως τῆς μεγάλης, ἐν ᾗ κατοικοῦσιν πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνδρῶν, οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν δεξιὰν αὐτῶν ἢ ἀριστερὰν αὐτῶν, καὶ κτήνη πολλά; θαυμάζεται δὲ καὶ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος λύρας, ὡς ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτή-

νεσιν καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων· καὶ μὴν τὸν ἐπὶ τῷ σαββάτῳ τιθεὶς νόμον, καὶ τὴν τοῦ χρῆναι παντελῶς ἐργάζεσθαι μηδὲν, διατρανῶν αἰτίαν, ἵνα ἀναπαύσηται, φησὶν, ὁ παῖς σου, καὶ ἡ παιδίσκη σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ πᾶν κτῆνος σου· εἰ δὲ δοκεῖ πως τοῖς εἰρημένοις ἀντιφέρεσθαι τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς εἰρημένον, μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; φαμὲν, ὅτι τὰς ἐν τῷ νόμῳ σκιὰς ἀναιρεῖν ἀκόλουθον ὠδινούσας τὴν ἀλήθειαν, οὔτε μὴν ἀφιλοικτίρμονα νομίζειν εἶναι τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν.

Ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἔλεός σου ὁ θεός. v. 8.

Ὅτε θεὸς ὢν ὁ λόγος ἐπέλαμψεν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ὁμοιώματι B. f. 193
ἀνθρώπων, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων σωτηρίας ὑπέμεινε θάνατον, δῆλον δὲ ὅτι τὸν κατὰ σάρκα, τότε καὶ πεπλήθυνται τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ· οὐ γὰρ ἔτι μόνον ἐλυτρώσατο τὸν Ἰσραὴλ καθὰ πάλαι διὰ Μωσέως, ἀλλ᾽ εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ τῆς σωτηρίας ἐκτέταται χάρις, σαγηνεύουσα διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας καὶ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος θεοῦ, καὶ προσοικειοῦσα δι᾽ ἁγιασμοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί.

Ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σου ἐλπιοῦσιν. v. 8.

Γεγόναμεν τοίνυν ὑπὸ πτέρυγας, ἤτοι σκέπην τὴν ὑπὸ Χριστῷ, B. f. 193
ὥστε λέγειν ἡμᾶς τὸ ἐν τῷ ᾄσματι τῶν ᾀσμάτων· ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ἐπεθύμησα, καὶ ἐκάθισα· καὶ αὐτὸς δή που φησὶν ὁ σωτήρ· ἐγὼ ὡς ἄρκευθος πυκάζουσα· γεγόνασί γε μὴν ὑπὸ πτέρυγας αὐτοῦ· πεπλήθυνται καὶ τὸ ἔλεος κατὰ τοὺς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένους τρόπους.

Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς. v. 10.

Εἰ φῶς ἐστιν ἐκ φωτὸς τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, πότε οὐκ ἦν ἐν τῷ A. f. 190.
πατρὶ τὸ φῶς αὐτοῦ; ὡς γὰρ ἀχώριστον τοῦ πυρὸς τὸ φωτίζειν, οὕτω καὶ τοῦ πατρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον φῶς.

Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε. v. 11.

Αἰτὴν ἀνατείνει τὴν ὑπὲρ τῶν ἀγαπώντων τὸν κύριον καὶ τὴν αὐ- A. f. 190. B. f. 194
τοῦ ἐπεγνωκότων ἐπιφάνειαν· οἷς καὶ πρέποι ἂν τὸ ἐν παντὶ γενέσθαι καλῷ καὶ τοῖς παρ᾽ αὐτοῦ χαρίσμασιν ἐντρυφᾶν· τοῖς μὲν οὖν γινώσκουσιν αὐτὸν, παρατείνεσθαι τὸ ἔλεος παρακαλεῖ· τοῖς δὲ τὴν καρδίαν εὐθέσι, τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καθ᾽ ἣν αὐτοῖς τὰ πρὸς ἀξίαν απονεμηθήσεται· εἶεν δ᾽ ἂν οὐχ᾽ ἕτεροι παρὰ τοὺς πρώτους οἱ δεύτεροι· τουτέστι παρὰ τοὺς γινώσκοντας οἱ εὐθεῖς· ἕπεται γὰρ τῇ παρὰ θεοῦ

γνώσει τὸ καὶ εὐθῆ τὴν διάνοιαν ἔχειν, τουτέστι κατ' οὐδένα τρόπον διεστραμμένην.

[illegible] Οἱ μὲν τὴν γνῶσιν μόνην ἔχοντες, τουτέστι τὴν πίστιν, ἐλέῳ δικαιοῦνται καὶ σώζονται· οἱ δὲ καὶ τὸ εὐθὲς ἐν ταῖς πράξεσι, τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπολαμβάνουσι στέφανον, ἤτοι τῆς ὁσίας ψήφου.

v. 12. Μὴ ἐλθέτω μοι ποῦς ὑπερηφανείας.

[illegible] f. 190. b Ἔξω τοῦ πάθους ἀξιοῖ γενέσθαι· ὅμοιον ὡσεὶ λέγοι, παρατείνοντός σου τὸ ἔλεος εἰς ἐμὲ τὸν γινώσκοντά σε, καὶ τὴν δικαιοσύνην ἤτοι τὴν ὁσίαν ψῆφον ὀρέγοντος, μὴ κατολισθήσαιμί ποτε πρὸς τοῦτο σκαιότητος ἐννοιῶν, ὡς μέγα φρονεῖν ἑλέσθαι καὶ βαδίζειν ἐν ὑπεροψίᾳ, καὶ τὴν οὕτως ἐπισφαλῶς ἔχουσαν ἰέναι τρίβον· μὴ δὲ παρακινησάτω με τῆς παρὰ σοὶ στάσεως πρᾶξις ἄτοπος.

v. 12. Καὶ χεὶρ ἁμαρτωλοῦ μὴ σαλεύσαι με.

[illegible] Χεὶρ ἁμαρτωλοῦ διαβολικὴ ἐνέργεια· χεὶρ ἁμαρτωλοῦ ἡ τοῦ πλεονέκτου· χεὶρ ἁμαρτωλοῦ ἡ τοῦ δῶρα διδόντος ἐπὶ φθορᾷ καὶ λαμβάνοντος· χεὶρ ἁμαρτωλοῦ ἡ τοῦ ἱερέως τοὺς ἀναξίους τῷ θυσιαστηρίῳ προσάγοντος· ὑπὸ ταύτης τῆς χειρὸς μὴ σαλευθῆναι, τουτέστιν μὴ παρατραπῆναι, καὶ ἡμεῖς προσευξώμεθα· χρὴ γὰρ ἑδραίους καὶ ἀσαλεύτους ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, κἂν παρανομῶσιν ἄλλοι, τοὺς νήφοντας κτᾶσθαι.

v. 13. Ἐκεῖ ἔπεσον πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

A. f. 190. b. C. f. 76. Κυρίλλου καὶ Χρυσοστόμου. Τὸ ἐκεῖ εἶπεν ἀντὶ τοῦ ἀπὸ τούτου τοῦ πράγματος, τουτέστι τῆς ὑπερηφανίας· ἢ καὶ ἀντὶ τοῦ ὅπου· ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· μὴ γενοίμην ἐκεῖ ἔνθα οἱ σαλευθέντες πίπτουσι, καὶ πεσόντες ἐξωθοῦνται, καὶ ἐξωσθέντες οὐκέτι ἐπανελθεῖν δυνήσονται· ἢ ἐκεῖ, τουτέστιν ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ, κατὰ τὸ, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμός.

v. 13. Ἐξώσθησαν, καὶ οὐ μὴ δύνωνται στῆναι.

B. f. [illegible] b. Δεῖ δὴ οὖν ἄρα προσιόντας θεῷ τῶν μὲν ἀγαθῶν ποιεῖσθαι τὴν αἴτησιν, παραιτεῖσθαι δὲ καὶ τὸ ἁλῶναι ψυχικοῖς ἀρρωστήμασιν, καὶ τὸ ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι δαιμονικὴν τὴν ἀεὶ σαλεύουσαν καὶ τοὺς ἑστάναι δοκοῦντας εἰ ῥαθυμοῦντες εὑρίσκοιντο, καὶ οὐκ ἐῶσαν στῆναι τοὺς διὰ πλείστην ὅσην ἀσέβειαν ἐξωσθέντας παρὰ θεῷ· ὃ δὴ πέπονθεν ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραήλ· πεπαρῴνηκεν γὰρ ἀφορήτως εἰς τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν.

ΨΑΛΜΟΣ λϛ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

Ἠθικός ἐστιν ὁ ψαλμὸς καὶ θεραπευτικὴν ἡμῶν τῆς ψυχῆς διδα- V. f. 190. b
σκαλίαν περιέχων, εἰσηγούμενος τῷ νέῳ λαῷ ἀποχὴν μὲν τῶν πονηρῶν, ἐπιτήδευσιν δὲ τῶν ἀγαθῶν, ἐξ ἑκατέρων πείθων ἔκ τε τῆς τοῖς ἀγαθοῖς ἀποκειμένης ἐλπίδος, ἔκ τε τῆς τοῖς πονηροῖς τεταμιευμένης κολάσεως· ἀνακείσεται μέν τοι τῷ Δαβὶδ μενονουχὶ κατεπᾴδοντι τοῖς ὀρθότητος ἐρασταῖς καὶ παροτρύνοντι αὐτοὺς εἰς τὸ μεταποιεῖσθαι προθύμως τῆς οὐκ ἀθαυμάστου ζωῆς· ποιεῖ δὲ τοῦτο ἐπὶ καιροῦ· ἐν μὲν γὰρ τῷ τετελεσμένῳ ψαλμῷ πλείστη γέγονε κατάῤῥησις παντὸς παρανόμου· ἐν δὲ τῷ προκειμένῳ νουθεσίαν ἡμῖν εἰσκομίζει, ἀποφέρουσαν μὲν τῆς πρὸς ἐκείνους ταὐτοεργίας, ἀναβιβάζουσαν δὲ πρὸς τὸ ἄμεινον.

Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, μὴ δὲ ζήλου τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν. V. 1.

Μήτε πάλιν μιμοῦ ἢ μακάριζε τοὺς τοιούτους εὐθηνοῦντας ὁρῶν· V. f. 191.
πρὸς ὀλίγον γὰρ ἀνθοῦντες, ξηραίνονται· πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος· τί οὖν ἔχουσι ζηλωτὸν οἵ τινες πρὸς ὀλίγον ἀνθήσαντες, αὔριον εἰς κλίβανον βάλλονται, καθ' ἅ φησιν ὁ σωτήρ; οὐ γάρ τοι φαίην ἂν εἶναί πως ἀξιοζήλωτον τοῖς ἐθέλουσι ζῆν ἁγιοπρεπῶς τὴν τῶν πονηρευομένων πρόσκαιρον εὐημερίαν· ἐννοεῖν δὲ χρὴ μᾶλλον, εἰς οἷον αὐτοῖς ἐκβήσεται πέρας τὸ διαβιοῦν ἑλέσθαι κακῶς, καὶ ἀπᾴδειν τῷ θεῷ· (1) μὴ τοίνυν ζήλου τοὺς τοιούτους, φησὶν, μὴ δὲ κατερεθίζου πρὸς μίμησιν τῶν φιλαμαρτημόνων· κἂν εἰ δοκοῖεν ἔχειν τὰς ἐν τῷ παρόντι βίῳ τρυφάς· κἂν ἴδῃς ἀσεβῆ εὐπράττοντα, φεῦγε τὴν ἰσοτροπίαν, εἰς τὰ ἐσόμενα βλέπων· οὐ γὰρ ἐν τούτοις ἔσται διηνεκῶς τὰ πράγματα· διὸ ἐπάγει·

Ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηρανθήσονται. V. 2.

Παραινεῖ φεύγειν πονηρίαν, ἔκπτωσιν εἶναι παντὸς ἀγαθοῦ, ταύ- V. f. 191. a
της ὑπογράφων τὸ τέλος· τί δὲ οὕτως εὐμάραντον ὡς χόρτος ἀγροῦ, καὶ λαχάνου φύσις; βραχὺ γάρ πως ἀνθήσαντα τὰ τοιάδε μαραίνεται· οὕτω που φησὶ περὶ τῶν ἐν κόσμῳ λαμπρῶν, γενηθήτωσαν ὡσεὶ

(1) Fragmenti huius pars posterior legebatur quidem etiam apud Corderium; sed eam nos tamen, prout est item in codice nostro, heic continuavimus, ne fragmentum incommode minueremus.

χόρτος δαμάτων· οἱ γὰρ ἐν δάμασι τικλόμενοι τῶν χόρλων, ῥίζαν οὐκ ἔχοντες, ἄκαρποι τέ εἰσι καὶ πρὸς μαρασμὸν ἑτοιμότεροι διὰ τοῦτο· - οὐ δεῖ τοίνυν ταῦτα ζηλοῦν, ὧν τὰ μὲν ἐπ' ἀτιμίᾳ ῥίπτεται, τὰ δὲ πυρὶ παραδίδοται, τῆς ἀκμῆς τῆς προσκαίρου παυσάμενα, ὡς τὰ τῆς χλόης λάχανα, ἃ τὴν χρῆσιν ἐν τῷ χλοάζειν ἔχουσι· τούτοις γὰρ ἡ τῶν ἀνθρώπων εὐπραγία, διὰ τὸ σαθρὸν καὶ πρόσκαιρον ἔοικε· καὶ ὅτι πῦρ αὐτὴν τὸ τῆς γεέννης ἐκδέχεται· ἁγιοπρεπὲς δὲ ζηλοῦν ἐκείνους, οἷς ἂν ἕποιτο διηνεκὴς ἡ παρὰ Θεοῦ δόξα τῇ τῶν ἀνδραγαθημάτων φιλονεικοῦσα λαμπρότητι.

V. 3. Ἔλπισον ἐπὶ κύριον, καὶ ποίει χρηστότητα, καὶ κατασκήνου τὴν γῆν.

Τουτέστιν ἀγάπησον τὸ εὐδοκιμεῖν, δίψησον τῶν ἱερῶν χαρισμάτων τὴν κτῆσιν, ἀγάπησον τὰ τοῖς ἁγίοις τετηρημένα καὶ παρὰ Θεῷ τεθησαυρισμένα. - Ἢ τὸ μὲν κατασκήνου τέθεικεν ἀντὶ τοῦ κατασκηνώσεις· γῆν δὲ ἐκείνην λέγει τὴν τοῖς πραέσιν ἐπηγγελμένην δηλονότι, ἐν ᾗ γεγονὼς ποιμανθήσῃ, φησὶν, ἐπὶ τῷ πλούτῳ αὐτῆς· πλοῦτος δὲ τῆς τῶν πραέων γῆς, ἤτοι τῆς ἄνω πόλεως ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἡ τῶν θείων χαρισμάτων ἀμφιλαφὴς χορηγία, καὶ τὸ τελείως ἔχον ἐν τούτοις· τάχα δὲ σκηνῇ ἀπεικάζει τὸν πρόσκαιρον βίον, καὶ βούλεται ἡμᾶς χρᾶσθαι αὐτῷ ὡς σκηνῇ κατὰ πάροδον, κυριεύοντας αὐτοῦ οὐ κυριευομένους ὑπ' αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον οὐ πρὸς ἡδονὰς ἀποχρωμένους· οὕλω γὰρ ποιμανθησόμεθα ὑπὸ ποιμένι καλῷ· εἴ λις πλοῦτος ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις θείων δογμάτων, τοῦτον καρπούμενοι· ὥστε λέγειν, κύριος ποιμαίνει με καὶ οὐδέν με ὑστερήσει.

V. 4. Κατατρύφησον τοῦ κυρίου.

Οἱ δὲ καταλρυφῶντες Χριστοῦ, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων ἔμπλεω τὴν διάνοιαν ἔχοντες, εἰς πέρας ἐνηνεγμένων τῶν ἀγαθῶν θελημάτων αὐτοῦ, γυμνὴν καὶ ἀναμφίεστον τῷ Θεῷ τὴν ἑαυτῶν δεικνῦσιν ὁδὸν, τουτέστιν τῆς πολιτείας τὸν τρόπον.

V. 5. Ἀποκάλυψον πρὸς κύριον τὴν ὁδόν σου, καὶ ἔλπισον ἐπ' αὐτόν κ. τ. λ.

Ἔσο φησὶ φανερὸς τὴν ἀρέσκουσαν αὐτῷ βαδίζων ὁδὸν, τουτέστι γυμνὴν καὶ ἀναμφίεστον τῷ Θεῷ τὴν σεαυτοῦ δεικνὺς πολιτείαν· αὐτὸς δὲ τί ποιήσει; ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐμφανῆ καλαστήσει, καὶ οἷον περίοπτον ἀποφανεῖ, λαθεῖν οὐκ ἐῶν τῆς σῆς εὐζωΐας τὸ κάλλος· ἔσλαι γὰρ ἅπασιν ἐναργὴς ἡ δικαιοσύνη σου δίκην φωλὸς ἀναλάμπουσα,

φωτὸς μεσημβρινοῦ· μεσημβρία γε μὴν ὀνομάζεται τῆς ἡμέρας αὐτὸ τὸ μεσαίτατον· καί σε κρινεῖ ἄξιον εἶναι φωτὸς ἐκεῖ.

Ὑποτάγηθι τῷ κυρίῳ καὶ ἱκέτευσον αὐτόν. v. 7

Αὐτὸς μέν σε ἄξιον φωτὸς ἀποδείξει ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, σὺ A. f. 193 B. f. 126.
δὲ ἐνταῦθα ὑποτάγηθι αὐτῷ· δύο δὲ ταῦτα τίθησιν ἁγιοπρεπῆ κατορθώματα καὶ οἷον ἀλλήλων ἐχόμενα, τὸ ὑποτάσσεσθαι φημὶ τῷ κυρίῳ, καὶ τὸ ἱκετεύειν αὐτόν· ἑκάτερον δὲ αὐτῶν πρέποι ἂν ταῖς ὅτι μάλιστα τῶν ἁγίων ἱκεσείαις, καὶ τοῖς τὴν χρηστότητα μετελθεῖν εἰωθόσιν· ἐν μὲν γὰρ τὸ ὑποτάττεσθαι κυρίῳ ἁπάσης ἐντολῆς νοεῖται πλήρωσις·
ἥκει * γὰρ τοῖς αὐτοῦ νόμοις καὶ τρυφερὸν, καὶ εὐήνιον ὑποφέρει τὸν * al. cod. εἴκει.
αὐχένα, ὁ θελήμασι τοῖς δεσποτικοῖς ἐνευδοκῶν, ἀλλὰ μὴ ἀπειθείας καταδεχόμενος ὑπομένειν γραφήν· ἐν δὲ τῷ ἱκετεύειν αὐτὸν, τὸ δοξολογεῖν ἐστι, καὶ τὰς εὐρύθμους ἀναφέρειν ᾠδὰς συμπεπλεγμένης εὐχῆς, καὶ οἷόν τινος νοητοῦ θυμιάματος τῆς τῶν ἔργων φαιδρότητος συνευοδιαζούσης παρὰ θεῷ· ὑποταγὴν οὖν ἐνταῦθα λέγει, τὴν τῶν κακῶν ἀναχώρησιν· οὐδεὶς γὰρ ἁμαρτάνων ὑποτέτακται τῷ κυρίῳ. (1)

Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς, καὶ ἐγκατάλιπε θυμόν. v. 8.

Ἐπωφελὲς τὸ παράγγελμα, καὶ τοῖς ὑποτεταγμένοις θεῷ πρε- A. f. 193. v. B. f. 126 b.
πωδέστατον· χρὴ γάρ φησι πρᾴους τὲ αὐτοὺς ὑπάρχειν καὶ εὖ μάλα καθεστηκότας, καὶ ἀταραξίαν ἔχοντας εἰς νοῦν, ἀγαπῶντάς τε διαπαντὸς τὴν ἀπό γε τῆς μακροθυμίας εὐδίαν, καὶ τῶν ἐξ ὀργῆς κυμάτων ἀποφοιτᾷν· γέγραπται γὰρ ὅτι ὀργὴ ἀπόλλυσιν καὶ φρονίμους. Καὶ πάλιν· ἀνὴρ δὲ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων· τῶν γὰρ παθῶν τινὰ μὲν οὐ πίπτει εἰς πολλοὺς, ἀλλὰ καὶ οἱ τυχόντες ἀπέβαλον αὐτὰ προκόπτοντες· τὸ δὲ μιαρὸν τοῦτο πάθος ἡ ὀργὴ, ἐκκαίει καὶ τοὺς δοκοῦντας εἶναι φρονίμους· καὶ ταράσσει, οὐ τινὰ μὲν, τινὰ δὲ οὔ, ἀλλὰ κινδύνευω λέγειν πάντας ἀνθρώπους, παρὲξ τοῦ τελείου, ἐάν που εὑρεθῇ τις τέλειος.

Μὴ παραζήλου ὥστε πονηρεύεσθαι, ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται. v. 8.

Λεγέσθω καὶ παρὰ Δαβὶδ τὰ τοῦ Παύλου, ὅτι τὰ αὐτὰ λέγειν A. f. 193 b.
ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές· οὐ γὰρ ἔχει κόρον παρά γε τοῖς φιλομαθέσι, τὸ πλειστάκις εἰς νοῦν τοὺς περὶ τῶν αὐτῶν ὀνησιφόρους εἰσοικίζεσθαι λόγους· τοῦτο τοι καὶ νῦν ὁ ψάλλων ἐργάζε-

(1) Pars intermedia huius fragmenti extabat etiam apud Corderium.

*

ται, ἄνω τε καὶ κάτω ἀνακυκλῶν τὸ σοφὸν δὴ τοῦτο καὶ ἀξιάκουστον ἄκουσμα· τὸ μὴ παραζήλου, φημὶ, ὥστε πονηρεύεσθαι, ἵνα μὴ ὁλόρριζος ἐκ γῆς ἀπολῇ· καὶ γὰρ οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται ἐν τῷ αἰῶνι δηλαδὴ τῷ μέλλοντι· ἐξολοθρευθῆναι δέ ἐστι, τὸ ἐκπεσεῖν θεοῦ· ἴδιον μέν τοι κακόν ἐστιν ἡ πονηρία παρὰ τὰς λοιπὰς ἁμαρτίας· ἔνθεν θαυμασίως ὁ λόγος, ἄλλον μὲν εἶπε τὸν ἁμαρτωλὸν, ἄλλον δὲ τὸν πονηρόν· σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ· ὡρίσαντο δέ τινες τὴν πονηρίαν οὐκ ἀγεννῶς εἶναι ἑκούσιον κακοποιΐαν· ἄλλο γάρ ἐστι κατὰ ἄγνοιαν κακοποιεῖν καὶ οἱονεὶ νικώμενον, καὶ ἄλλο αὐτὸ τοῦτο θέλειν κακῶς ποιῆσαι· ὅπέρ ἐστι καὶ πονηρία, δι' ἣν καὶ ὁ διάβολος πονηρὸς λέγεται.

v. 9 Οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

Ἐπειδὴ εἰώθαμέν πως ἀεὶ τῶν μὲν πονηρῶν ἀφίστασθαι, τῷ τοῦ κολάζεσθαι δέει συνωθούμενοι πρὸς τὸ ἄμεινον, ἐφέσει δὲ τῶν παρὰ θεοῦ χαρισμάτων συνελαύνεσθαι εἰς τὸ διαζῆν ἐννόμως, διὰ τοῦτο δείξας ὁ ψάλλων ὀλέθριον τῶν πονηρευομένων τὸ τέλος, ἐπάγει ὅτι οἱ τὸν κύριον ὑπομένοντες, τουτέστιν οἱ διὰ καρτερίας καὶ ὑπομονῆς τὸν εὐδόκιμον κατορθοῦντες βίον, κληρονομήσουσι τὴν γῆν· ἥ τις οὐκ ἔστι μέρος ταύτης τῆς γῆς τῆς ὑπὸ κατάραν γενομένης, ἣν ἐν λύπαις ἐσθίει πάσας τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ὁ ἐργαζόμενος αὐτὴν, ἀλλὰ γῆν ἐκείνην τὴν τοῖς ἁγίοις ηὐτρεπισμένην· κλῆρος γὰρ αὐτοῖς ἡ τῶν ἁγίων καλλίπολις, ἡ ἱερά τε καὶ ἄνω· ἐκεῖ γὰρ τοῖς τῶν ἀγγέλων συνέσονται χοροῖς, δοξολογοῦντες ἀκαταλήκτως τὸν κληροδοτήσαντα θεὸν, καὶ τῶν ὑπὲρ λόγον αὐτοῖς χαρισμάτων χορηγὸν γεγονότα· ὥσπερ δέ ἐστιν ὁ σωτὴρ, σοφία, λόγος, εἰρήνη, καὶ δικαιοσύνη, οὕτως καὶ ὑπομονή· γέγραπται γάρ· καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονή μου; οὐχὶ κύριος; ἀφ' οὗ ἀρύεσθαί ἐστι καὶ λαμβάνειν πάντα ἃ λέγεται εἶναι κατὰ τὰς γραφὰς ὁ Χριστός· ὡς γὰρ μετοχῇ αὐτοῦ δίκαιοι γινόμεθα καὶ σοφοὶ καὶ εἰρηνεύομεν, οὕτως καὶ μετοχῇ αὐτοῦ ὑπομένομεν· ἡσύχαζε οὖν ὑπομένων καὶ ἐκδεχόμενος τὸν θεὸν, μὴ ταραττόμενος τοῖς παροῦσι.

v. 10 Καὶ ἔτι ὀλίγον καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ ἁμαρτωλός.

A. f. 194. Ἔτι βραχὺ καὶ οὐκ ἂν ἴδῃς ὑπάρχοντα τὸν ἁμαρτωλόν· καταληφθήσεται γὰρ τῷ τῆς ζωῆς τέλει, καὶ ὁμοῦ τῇ σαρκὶ συναπεμπολήσει ταῦτα, ὅσα περ ἐδόκει κεκτῆσθαι χρηστά· βραχὺς γὰρ λίαν ὁ

ἀνθρώπου βίος, καὶ ὁ τῆς ἐν σώματι ζωῆς συνέσταλται χρόνος· οὐκοῦν οὔτε αὐτὸς ὁ τῷ τῆς ζωῆς τέλει καλειλημμένος τὸν ἑαυτοῦ τόπον ὄψεται· μεταχωρήσει γὰρ πάντως εἰς ᾄδου, οὔτε μὴν οἱ ζῶντες ἔτι τὸν αὐτοῦ ἐπιγνώσονται τόπον.

Οἱ φρονοῦντες τὰ κοσμικὰ, καὶ τῇ τοῦ παρόντος βίου τύρβῃ τὸν ἑαυτῶν ἐνδήσαντες νοῦν, καὶ βρόχοις ἐνειλημμένοι τῆς ἐπαράτου φιλοσαρκίας, ἀεί πως ἐπιμεμήνασιν τοῖς τὸν εὐαγῆ καὶ ἀπόλεκτον διαβιοῦσι βίον, καὶ ἐχθρὸν ἡγοῦνται τῆς δικαιοσύνης τὸν ἐραστήν. B. f. 127.

Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν. V. 11.

Οἰκονομικώτατα δὲ λίαν ὁ Δαβὶδ ἀντιπαρεξάγει ταῖς τῶν παρανόμων κολάσεσι, τὰ τῶν ἁγίων γέρα· ἀκονᾷ γὰρ διὰ τούτων αὐτοὺς εἰς ἔφεσιν εὐανδρίας πνευματικῆς, δι' ἧς ἂν γένοιτο κατορθοῦν πάντα τρόπον ἀρετῆς· ταύτῃ τοι φησίν· οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν, τὴν ἄνω δηλαδή. A. f. 194.

Καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης. V. 11.

Ποῖον ἂν νοοῖτο τῆς εἰρήνης τὸ πλῆθος τῆς τοῖς πραέσιν ἐπηγγελμένης, ἄξιον ἰδεῖν; φαμὲν οὖν ὅτι ζῶντες μὲν ἔτι μετὰ σωμάτων ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ οἱ ἅγιοι πλείστην ὅσην πολέμων ὑπομένουσιν ἔφοδον, τοῦτο μὲν τῆς σαρκὸς πανέμφυλον τῆς ἁμαρτίας ἀῤῥωστούσης νόμον, καὶ κατεξανισταμένης ἀεὶ τοῦ πνεύματος· ταῦτα γὰρ ἀντίκειται ἀλλήλοις· συνήδομαι γάρ φησι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου· τοῦτο δὲ καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ αἰῶνος τούτου, κατασωρευόντων αὐτοῖς πολέμους ἀεὶ καὶ μάχας· τοῦτο δὲ καὶ τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν ἀνθεστηκότων αὐτοῖς· οὐκοῦν ἕως εἰσὶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ οἱ ἅγιοι, πολλοὶ λίαν οἱ μαχόμενοι· γεγονόσι γε μὴν εἰς τὴν τοῖς πραέσιν ηὐτρεπισμένην γῆν, ὑπάρξει πλῆθος εἰρήνης· νοήσεις δὲ πλῆθος εἰρήνης, ἀπάθειαν ψυχῆς μετὰ γνώσεως τῶν ὄντων ἀληθῶς. A. f. 194. b.

Παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ βρύξει ἐπ' αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ κ. τ. λ. V. 12.

Τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ ψάλλων ἐν τούτοις, ὅτι παρατηρήσεται ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, τουτέστιν φιλέχθρως διακείμενος ὁ φαῦλος καιροφυλακήσει πολλάκις τάχα πως τὸν δίκαιον λοχήσας ἑλεῖν δυνηθῇ· ἐπιτρίζει γὰρ αὐτῷ τοὺς ὀδόντας ἀεί· πλὴν ὁ κύριος γέλωτος A. f. 194. b. B. f. 127. b.

ἄξιον ἀποφαίνει· προβλέπει γὰρ ὅτι ἥξει ἡ ἡμέρα αὐτοῦ ἡ τελευταῖα πάντως, καθ' ἣν ἐκ ποδῶν ἔσται πεσὼν εἰς θάνατον.

V. f. 194. b. Ἢ τάχα που φορτικὸν αὐτοῖς καὶ δύσοιστον εἶναι δοκεῖ τὸ διὰ τῆς ἐκείνων ἐπιεικείας κατακρίνεσθαι δοκεῖν, ὅτι μὴ τῶν ἀρίστων καὶ αὐτοὶ γεγόνασιν ἐρασταί· τὸ δὲ βρύξει τοὺς ὀδόντας, οὐ πάντως ἐπὶ τοῦ σώματος ἀκουστέον, ἀλλὰ σιωπὴν μὲν ἀπὸ φωνῆς, κραυγὴν δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ λογιζομένην κατὰ τοῦ δικαίου πονηράν· πλὴν ὁ μὲν ἁμαρτωλὸς μέμηνε κατὰ τῶν δικαίων· ὁ δὲ κύριος διαγελᾷ τὰς κατ' αὐτῶν ἐπιβουλὰς τῶν ἁμαρτωλῶν, εἰδὼς ὡς ἔστησεν ἡμέραν, καθ' ἣν τοῖς μὲν ἀποδώσει τὴν αἰώνιον ζωὴν, τοῖς δὲ τὴν αἰώνιον κόλασιν· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου ληφθῆναι πρόσφορον· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ἁμαρτωλὸς, ὁ βρύχων τοὺς ὀδόντας κατὰ τῶν ἁγίων, ὃς εἰς γέλωτα τέτακται· παίζεται γὰρ παρὰ τῶν δικαίων ἡττώμενος· ἥξει δὲ ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν εἰς τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῷ πῦρ πεμφθήσεται.

v. 14. Τοῦ καταβαλεῖν πτωχὸν καὶ πένητα.

V. f. 195. a. Σκοπὸς τῷ ἁμαρτωλῷ οὐχ ἵνα τινὰ τῶν ἀδικησάντων αὐτὸν ἀμύνηται, ἢ καθά τι ὅλως προσκεκρουκότων αὐτῷ, καὶ προφάσεις τῷ πολέμῳ δεδωκότων εὐλόγους, ἀλλ' ἵνα καταβάλῃ πτωχὸν καὶ πένητα, καὶ ἀποσφάξει τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ· πτωχὸν δὲ καὶ πένητα φησὶν, τὸν ἐπιεικῆ καὶ μετριόφρονα καὶ φιλοκομπίας ἀμείνω, καὶ ταπεινὸν τῇ καρδίᾳ· τὸν τοιοῦτον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ πτωχὸν ἔφη τῷ πνεύματι, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἄξιον εἶναι φησίν· μάλιστα γὰρ κατὰ τῶν πενήτων οἱ συκοφάνται στρατεύονται· ἔτι δὲ καὶ κατὰ τῶν δικαίων τῶν εὐθῆ τὴν γλῶσσαν ἐχόντων οἱ παράνομοι βασκαίνοντες αὐτῶν τῇ δικαιοσύνῃ, καταδιαβολὰς * καθάπερ ῥομφαίας ὁπλίζειν εἰώθασιν.

* ita cod.

v. 15. Ἡ ῥομφαία αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν.

V. f. 195. b. Ταῦτα, φησὶ, πεπόνθασιν οἱ πονηροὶ δαίμονες, ἃ ποιήσειν τοῖς ἁγίοις ἐπεβούλευσαν· καὶ τοῖς ἁγίοις δὲ ἐπιμεμήνασι μὲν οἱ φιλαμαρτήμονες, καὶ τὸ τῆς βασκανίας τόξον ἐντείνουσι κατ' αὐτῶν, καὶ τὴν τῆς ἑαυτῶν σκαιότητος ἀπογυμνοῦσι ῥομφαίαν, οὐδένα τρόπον ἐπιβουλῆς ἐῶντες ἀνεπιτήδευτον· ἀλλ' οἷον διὰ πάσης ἐρχόμενοι δυσσεβείας, τὰς ὁσίας πολιορκοῦσι ψυχάς· τίνα δὲ τρόπον αὐτοὺς ἀνταμύνεσθαι χρὴ, καὶ ὅπως ὑπαντιάζειν, ἐντεῦθεν μαθησόμεθα· τὰ ὅπλα

ἡμῶν οὐ σαρκικά· καὶ ἐν σαρκὶ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνοσιότητα μιμησόμεθα· οὐ γὰρ ὡς ἐκεῖνοι ἐντενοῦμεν τόξα καὶ ἡμεῖς, ἢ ξίφος ἀπογυμνώσομεν· ἐσόμεθα δὲ μαχομένων ἀμείνους καὶ τὴν βελτίω ψῆφον ἀποισόμεθα, θεῷ προσφεύγοντες, καὶ χεῖρας ὁσίας ἀνατείνοντες, χεῖρά τε τὴν ἀεὶ σώζουσαν ὑποτρέχοντες, καὶ τὸν πανάλκη καὶ ἄτρεπτον καλοῦντες εἰς ἐπικουρίαν· λέγοντες περὶ τῶν εἰκῆ πολεμούντων ἡμῖν, ἡ ῥομφαία αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν.

Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ, ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν πολύν. v. 16.

Εὐτεχνέστατα καὶ νῦν ἐξυφαίνει τὴν ὑφήγησιν· ἀντιπαρεξάγει γὰρ A. f. 196 B. f. 198
ὥσπερ καὶ ἐκ παραλλήλου τίθησι τά τε τῶν ἁμαρτωλῶν ἡττήματα καὶ τῶν δικαίων τὰ πλεονεκτήματα, πανταχοῦ τὴν ἀρετὴν ἀποφαίνων ἔγκαρπον, ἀνόνητον δὲ τὸν εἰκαῖον τοῦ βίου περισπασμὸν καὶ τὴν ἐπάρατον ζωήν· πλουτεῖ μὲν γάρ φησιν ὁ ἁμαρτωλὸς ἔσθ' ὅτε, καὶ ταῖς ἐντεῦθεν ἐμπλατύνεται τρυφαῖς, καὶ μεγαλοφρονεῖ δόξαν ἔχων εὐμάραντον, καὶ σάρκα πιαίνων, πλέον ἔχων οὐδὲν τοῦ τοῖς γηΐνοις ἐφήδεσθαι· ὁ δέ γε πτωχὸς τῇ καρδίᾳ καὶ δικαιοσύνης ἐραστής, ἁπάντων τῶν τοιούτων ἀποφοιτᾷ, καὶ τὴν ἐπιεικῆ καὶ σώφρονα πτωχείαν ἀγαπᾷ· ἀλλὰ κρεῖττον τοῦτο αὐτῷ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλοῦ πολύν.

Ὅτι βραχίονες ἁμαρτωλῶν συντριβήσονται, ὑποστηρίζει δὲ τοὺς δικαίους ὁ κύριος. v. 17.

Ὅτι ἄμισθον μὲν τοῖς φιλαμαρτήμοσι τὸ πλουτεῖν καὶ ὀλέθριον A. f. 196 B. f. 198
(cod. B. Ὅτι δὲ ἀνόνητον μὲν τοῖς φιλαμαρτήμοσι τὸ πλουτεῖν, ἢ καὶ ἄμεινον καὶ ἀληθὲς εἰπεῖν, τῆς ἐσχάτης πρόξενον δίκης) τό γε μὴν τῶν δικαίων ὀλιγαρκὲς ἔγκαρπον καὶ ἀρέσκον θεῷ, ἐντεῦθεν δείκνυται· καρπὸς μὲν γάρ φησι τοῦ τῶν ἀνόμων πλούτου, συντριβὴ καὶ ἰσχύος ἁπάσης ἀπόθεσις· δηλοῖ γὰρ οἶμαι τοῦτο τῶν βραχιόνων ἡ συντριβή, τῆς γε μὴν αὐταρκείας τὸ ὑποστηρίζεσθαι παρὰ θεοῦ· ἀνέχει γὰρ τοὺς δικαίους, καὶ ἀκράδαντον αὐτοῖς νέμει τὴν εὐθυμίαν, καὶ ἀκατάσειστον ἔχουσι τὸ εὐημερεῖν, παραλύοντος οὐδενὸς ἢ κομίσαι δυναμένου πρὸς τὸ ἐναντίον· τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλήν, τίς ἀποστρέψει; κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Γινώσκει κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων. v. 18.

Κατὰ τὰς γραφὰς ὁ κύριος μόνα τὰ καλὰ γινώσκει, ἀγνοεῖ δὲ A. f. 196 b B. f. 198 K. f. [illegible]
τὰ κακὰ ὡς ἀνάξια ὄντα τῆς γνώσεως αὐτοῦ· διὸ ἔγνω κύριος τοὺς

ὄντας αὐτοῦ, καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων ἀστείας οὔσας· τὸ δὲ γινώσκει, ἐνταῦθα εἴρηται ἀντὶ τοῦ ἀποδέχεται καὶ τιμᾷ εἴτουν ἀγαπᾷ, καὶ ἐφορᾷν ἀξιοῖ· ἐπεὶ πῶς οὐχ' ἅπασιν ἐναργὲς, ὅτι καὶ τὰς τῶν φιλαμαρτημόνων εἶδεν ὁδοὺς, λανθάνει δὲ αὐτὸν παντελῶς οὐδέν; οὐκοῦν ἡ γνῶσις ἐν τούτοις τὴν ἀνάκρασιν καὶ οἰκειότητα σημαίνει· εἰώθαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοῖς προσκρούουσι λέγειν τὸ, οὐκ οἶδά σε πολλάκις, οὐχ' ὡς ἀγνοοῦντες πάντως, ἀλλ' ὡς τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης καὶ σχέσεως ἀλλοτριοῦν ἐθέλοντες· οἶδε τοίνυν τὰς τῶν ἁγίων ὁδοὺς καὶ πράξεις, τουτέστιν ἐφορᾷ αὐτὰς ἀσμένως· εἰσὶ γὰρ ἀγαθαὶ καὶ παντὸς ἐπαίνου μεσταί.

v. 19. Οὐ καταισχυνθήσονται ἐν καιρῷ πονηρῷ.

A. f. 196. b. B. f. 128. b. Πονηρὸν ἐν τούτοις ὀνομάζει καιρὸν τῶν διωγμῶν καὶ τῶν περιστάσεων ἤτοι τῶν πειρασμῶν· οὕτω γάρ που καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐπιστέλλει τισὶν, ποτὲ μὲν ὅτι ὁ καιρὸς πονηρός ἐστιν· ποτὲ δὲ πάλιν, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσιν· ὅταν τοίνυν καιρῷ πονηρῷ περιπταίωσι, φησὶν, οὐ καταισχυνθήσονται πεσόντες εἰς τὸ πλημμελὲς, καὶ τῆς πρεπούσης αὐτοῖς εὐκοσμίας ἐξολισθήσαντες· χαριεῖται γὰρ αὐτοῖς ὁ τῶν ὅλων θεὸς τὴν ἁπάντων τῶν ἀρίστων μητέρα καὶ τροφὸν καρτερίαν καὶ ὑπομονήν· ἢ τάχα κληρονομήσουσι τὰς ἐπαγγελίας οἱ δίκαιοι, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως οὐ καταισχυνθήσονται, ὅταν οἱ μὲν εἰς ζωὴν ἀνίστανται, οἱ δὲ εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον.

v. 19. Καὶ ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτασθήσονται.

A. f. 197. B. f. 128. b. Συνίεμεν δὲ καὶ τοῦτο κατά τοῖον δέ τινα τρόπον· ἔοικεν γάρ πως ὁ λόγος δι' αἰνίγματος ὑποδηλοῦν, ὅτι ἐν καιρῷ θλίψεως αὐτοὶ τὸ τῆς ἄνωθεν εὐημερίας ἕξουσι πλάτος· τὸ μὲν γὰρ ἐν ἡμέραις λιμοῦ χορτάζεσθαι, κατασημαίνει τί τοιοῦτον. Πλὴν εἰ βούλοιτό τις καὶ ἑτέρως τὴν τοῦ στίχου διάνοιαν ἐκλαβεῖν, ἐκεῖνο συνήσῃς· εὑρήσωμεν γὰρ τὸν τῶν ὅλων θεὸν πλεισταχοῦ μὲν τοῖς τῆς ἀνομίας ἐρασταῖς ἀποστρέφειν ἐπιφέροντα καὶ μαθημάτων λιμὸν ἱερῶν· εἴρηται γοῦν παρ' αὐτοῦ, πεπαρωνηκότων οὐ φορητῶς τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραήλ· ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον κυρίου· ἀλλ' ἐπενήνεκται μὲν τοῖς προσκεκρουκόσιν ὁ τῶν ἱερῶν μαθημάτων λιμὸς, οὐ μὴν ἔτι καὶ τοῖς τῶν

θείων ἐνταλμάτων ἐπιμεληταῖς· ἀλλὰ κατὰ τὸν καιρὸν τῶν διωγμῶν ἐκλειπόντων τῶν διδασκάλων, αὐτὸς ὁ κύριος τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι θρέψει τοὺς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότος.

Ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται, οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ κυρίου ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτοὺς v. 20.
καὶ ὑψωθῆναι, ἐκλείποντες ὡσεὶ καπνὸς ἐξέλιπον.

Ἀντιπαρατίθησι πάλιν ταῖς τῶν δικαίων τιμαῖς τὰ τοῖς φιλαμαρτήμοσι συμβησόμενα κατὰ καιροὺς ἐκ θείας ὀργῆς· εἶεν δ' ἂν οἶμαι ταυτὶ τὰ εἰς ἐσχάτην αὐτοὺς κατακομίζοντα συμφοράν· εἰ γὰρ καὶ δόξειαν ἔσθ' ὅτε πράττειν δεξιῶς κατά γε τὸν ἐνεστηκότα καιρὸν, τρυφῶντες δηλονότι καὶ ταῖς παρὰ πάντων εὐφημίαις στεφανούμενοι, καὶ δυναστείαις ἀξιωμάτων ἐπαυχοῦντες κοσμικῶν, ἀλλ' οὖν ἀπολοῦνται· καταστρέφει γὰρ αὐτοῖς τοῦ βίου τὸ πέρας εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν· ἐχθροὺς δὲ εἶναι φαμὲν τοῦ κυρίου, καὶ τοὺς γεγονότας μὲν ὑπ' αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, ἀντενηνεγμένους δὲ ὥσπερ διὰ πολλῆς ἀπειθείας, καὶ τοῖς θείοις αὐτοῦ θεσπίσμασιν ἀκαταλήκτως μεμαχημένους· εἶεν δ' ἂν ἐχθροὶ καὶ οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταὶ, καὶ οἱ προσκυνοῦντες τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν, ἤγουν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες· καὶ ἔτι οἱ τῶν αἱρέσεων εὑρεταὶ, ἅ τε δὴ τὸ ψεῦδος ἀντανιστᾷν εἰωθότες τῇ τῶν ἀληθῶν δογμάτων ὀρθότητι· οὗτοι βραχὺ ἀνθήσαντες, καὶ χόρτοις ἐν ἴσῳ μεμαρασμένοι, πεσοῦνται πρὸς θάνατον, καὶ τὰς τῶν ἡμαρτημένων ἐκτίσουσι δίκας, ὡς ἐχθροὶ τοῦ κυρίου κολαζόμενοι, καὶ καπνοῦ δίκην ἐκλείποντες· λείψανον δὲ πυρός ἐστιν ὁ καπνὸς, καταμαρανθέντος ἤδη καὶ ἀπεσβηκότος, καὶ οἱονεὶ καταλήξαντος εἰς τὸ εἶναι τέφρα καὶ σποδός· καπνῷ οὖν συγκρίνονται, ἐπειδὴ καθάπερ τοῦ πυρὸς σβεσθέντος ὁ καπνὸς ἀφανίζεται, οὕτω καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀποθανόντων, ἡ περὶ αὐτοὺς πᾶσα δόξα ἀπόλλυται.

A. f. 197. B. f. 198. b

Δανείζεται ὁ ἁμαρτωλὸς καὶ οὐκ ἀποτίσει, ὁ δὲ δίκαιος οἰκτείρει καὶ δίδωσιν. v. 21.

Οὐκ ἀντιδίδωσι, φησὶν, ὁ ἁμαρτωλὸς εὐχαριστίαν ὑπὲρ ὧν εὐηργέτηται παρὰ θεοῦ· ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰ εὖ πάθοι παρά τινων, βελτίων ἔσται· οὔτε μὴν ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν γεγονότων, τὴν τοῦ κατοικτείρειν διδάσκεται τρίβον· οὐδ' ἀνέχεται διὰ τῶν ἴσων ἀμείψασθαι τοὺς αὐτὸν ὠφελήσαντας· ἀλλ' οἷά τις κλέπτης εὕρημα * ποιεῖται τὸ δοθὲν, καὶ εἰς μόνον ὁρῶν τὸ κερδῆσαι, αὔχημα ποιεῖται τὸ καταλῆξαι ταῖς λύ-

A. f. 197. b. B. f. 199

* al. cod εὕρεμα

παις τὸν δεδανεικότα· ὁ δέ γε δίκαιος ἀντιδίδωσιν οἰκτιρμοὺς, τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην μιμούμενος· κἂν γὰρ μὴ λάβοιτο δοθὲν, ἀλλὰ καὶ οὕτω μένει φιλότιμος, καὶ κοινωνικὸς ὢν οὐ παύεται· μιμεῖται γὰρ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα θεὸν, ὃς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

Ἕκαστος ἡμῶν δέχεται παρὰ θεοῦ πλείστας τε ὅσας καὶ μεγάλας εὐεργεσίας αἰσθητάς τε καὶ νοητάς· ἀλλ' εἴ τις ᾖ φιλαμαρτήμων καὶ ἀσχέτως ἀπονενευκὼς εἰς φιληδονίαν, καὶ τῇ τύρβῃ τῶν ἐν τῷδε κόσμῳ πραγμάτων τὸν ἑαυτοῦ καταχώσας νοῦν, πολλὰ παρὰ θεοῦ οὐδὲν ἀποτίσει, τουτέστιν οὐ προσοίσει τὴν ὑπακοὴν, οὐ ταῖς αὐτοῦ ζεύγλαις ὑποθήσει τὸν αὐχένα, οὐχ ἕψεται τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν, οὐ καρποφορήσει τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' οὐδὲ ὥσπέρ τινα τόκον καταθήσει τῷ θεῷ τὸ ἐπιεικὲς εἰς τρόπους, οὐ δογματικῆς εὐτεχνίας ἐπιμελήσεται, μένει δὲ σκληρὸς καὶ ἄκαρπος· πλὴν κἂν εἰ οὕτω διατεθείη, φησὶν, ὁ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς, δῆλον δὲ ὅτι θεὸς οὐ παύσεται τοῦ κατοικτείρειν αὐτὸν, καὶ διδόναι τὰ παρ' ἑαυτοῦ· ἵνα λοιπὸν λέγηται πρὸς αὐτόν· ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς
* ita cod. ἀνοχλῆς *, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς; καὶ τὰ ἑξῆς.

v. 22. Ὅτι οἱ εὐλογοῦντες αὐτὸν, κληρονομήσουσι γῆν.

A. f. 198. B. f. 129. b. Κυρίλλου καὶ Ὠριγένους.

Ὅμοιον τῷ εἰρημένῳ πρὸς Ἀβραάμ· τοὺς εὐλογοῦντάς σε εὐλογήσω, τοὺς δὲ καταρωμένους σε καταράσομαι· οὐκοῦν εἰ μὲν ὁ θεὸς εἴη ὁ κατοικτείρων καὶ διδοὺς, οἱ δοξολογοῦντες αὐτὸν διὰ τοῦτο, ἤγουν εὐλογοῦντες, ἔσονται κληρονόμοι τῆς ἐπηγγελμένης τοῖς ἁγίοις γῆς, καὶ λήψονται γῆν τὴν ἀγαθὴν τὴν πολλὴν, τὴν οὐ κέντρου καὶ σημείου λόγον ἔχουσαν· κίνδυνος δὲ ἐν τῷ κατάραν ἡμᾶς τιθέναι τῷ δικαίῳ, ὀλέθρου τοῦ ἐσχάτου· λέγει γὰρ πρὸς τὸν δίκαιον ὁ κύριος· ἐχθρεύσω τοῖς ἐχθροῖς σου, καὶ ἀντικείσομαι τοῖς ἀντικειμένοις σοι· καὶ ὥσπερ λέγει, τοῦτον ἔθρεψας, ἐμὲ ἔθρεψας, οὕτως ἀκόλουθον εἰπεῖν, τοῦτον ἐλοιδόρησας, ἐμὲ ἐλοιδόρησας (1)· καταρῶνται δὲ θεὸν οἱ μὴ εἰδότες αὐτὸν εἰς τέλος ὀλοθρεύοντα, οἱ κατὰ τῆς αὐτοῦ δόξης παλιμφήμους ἔσθ' ὅτε ῥίπτοντες φωνάς· πρὸς τῷ μηδὲ ἑτέρους, ἐφ' οἷς εὖ πεπόνθασιν, ἀνέχεσθαι προσάγειν αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας· Χριστὸν μὲν οὖν

(1) Sententia haec aliis verbis partim extat latine apud Origenem in homilia tertia de hoc psalmo, Rufino interprete.

εὐλογοῦσι τὰ ἔθνη, διὸ κληρονομοῦσι τὴν βασιλείαν· οἱ Ἰουδαῖοι δὲ βλασφημοῦντες αὐτὸν, εἰς τέλος ἀφανίζονται καὶ ὀλοθρεύονται.

Καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει. V. 23.

Ἄμεινον δὲ ἴσως νοεῖν ὅτι ὁ κύριος θελήσει τὴν ὁδὸν τοῦ ἀνθρώ- A. f. 198. b B. f. 130
που, τουτέστι ποιήσει θελητὴν καὶ ἀποδέξεται· ὥσπερ γὰρ ἀνεθελήτους ἔχει τὰς τῶν παρανόμων ὁδοὺς, οὕτω ποιεῖται θελητὰς τὰς τῶν ἀγαθουργεῖν ἡρημένων· ὃ δὲ ἀρέσκει θεῷ, τοῦτο που πάντως ἐστὶ καὶ ἐξαίρετον καὶ παντὸς ἐπαίνου μεστόν· οὐ γὰρ ἂν ἠθέλησε θεὸς τὸ μὴ οὕτως ἔχον.

Ὅταν πέσῃ οὐ καταῤῥαχθήσεται, ὅτι κύριος ἀντιστηρίζει χεῖρα αὐτοῦ. V. 24.

Εἰ καὶ συμβῇ, φησὶν, ὀλίγόν τι παρασφαλῆναι τὸν δίκαιον, οὐκ A. f. 198. b B. f. 130.
ἀδικηθήσεται· ἀλλ᾽ οἷα γενναιότατος ἀθλητὴς ἐκβιασθεὶς καὶ πρὸς ὀλίγον ἐνδοὺς, παραχρῆμα ἑαυτὸν ἀναλήψεται· διὰ τί; ὅτι ἔχει τὸν θεὸν ἀντιστηρίζοντα· τοῦτο γὰρ τοῖς δικαίοις ἀεὶ ὁ θεὸς κατανεύει, ταῖς ἀνθρωπίναις μικροψυχίαις ἀπονέμων τὸν ἔλεον· ἑπτάκις γάρ, φησι, πεσεῖται ὁ δίκαιος καὶ ἀναστήσεται· δεῖ γὰρ ὥσπερ ἐκ κυμάτων ἀνανήχεσθαι φιλεῖν τοὺς πλεονεξίαν ἔσθ᾽ ὅτε διαβολικὴν ὑπομείναντας, καί τι βραχὺ παραπταίσαντας· οὐ γὰρ πᾶσα ἁμαρτία πρὸς θάνατον, καθ᾽ ἃ γέγραπται· οὐκοῦν εἴ τι πάθοι τοιοῦτον ὁ δίκαιος, ἀντιστηρίζει θεὸς, τὴν αὐτοῦ χεῖρα προτείνων τὴν ἀνέχουσαν πρὸς τὸ εὖ εἶναι· ἧς οὐκ ἐπαμυνούσης, ἀτονήσει πᾶς νοῦς· ἀντιστηριζούσης δὲ καὶ διακρατούσης φιλαγάθως, εὐτονήσει πάντως τὸ ἀσθενὲς καὶ ἀνανήξεται τὸ βεβαπτισμένον.

Νεώτερος ἐγενόμην, καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον. V. 25.

Ἀξιόχρεως τῶν λεγομένων ὁ μάρτυς, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων πνευ- A. f. 199. B. f. 130.
ματοφόρος, καὶ τῇ τῆς προφητείας χάριτι στεφανούμενος, καὶ ὡς ἐν μήκει χρόνου διὰ πολλῆς ἐλάσας πραγμάτων πείρας, ὃ μεμάθηκεν ἀκριβῶς, ταῖς παρ᾽ αὐτοῦ ψήφοις διακυροῦν εὖ μάλα βεβουλημένος· ἐκ νεότητος φησὶν εἰς δεῦρο, γεγήρακα γὰρ, οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον.

Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δανείζει ὁ δίκαιος. V. 26.

Καὶ ἑτέρως δὲ δανείζει ὁ δίκαιος τὰ ἐν ἠθικαῖς ἐντολαῖς, ἐπὶ A. f. 200.
τῷ τοὺς εἰληφότας δι᾽ ἔργων τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι τοῦ δάνους· καρποί γε μὴν τῶν ἀγαθῶν δανεισμάτων ἕψονται παρὰ θεοῦ τοῖς δεδα-

νεικόσιν αὐτῷ, τὸ μήτε αὐτοὺς ἐγκαταλειφθῆναι πώποτε διὰ τὸ εἶναι κοινωνικοὺς καὶ εὐμεταδότους, μήτε τὸ σπέρμα αὐτῶν, ἤτοι τοὺς ἐξ αὐτῶν υἱοὺς ἢ κατὰ σάρκα νοουμένους ἢ κατὰ μαθητείαν καὶ ταυτοεργίας, δεδεῆσθαι τῶν ἀναγκαίων εἰς ζωὴν, ἀλλὰ τῆς θείας αὐτοὺς εὐλογίας μετεσχηκέναι.

v. 27. Ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθὸν, καὶ κατασκήνου εἰς αἰῶνα αἰῶνος.

A. f. 200. B. f. 130. b. Πολιτείας ἡμῖν ἀκραιφνοῦς ἐξηγεῖται τρόπον, καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς οὐκ ἀπᾴδοντα νόμοις· ὁ μὲν γὰρ παλαιὸς νόμος ἀπεσόβει μὲν τοῦ κακοῦ, οὐ μὴν εἰσεκόμιζε τοῖς παιδευομένοις τὸ τελέως ἀγαθὸν, ἤγουν τῆς ἀμωμήτου ζωῆς τὴν εἴδησιν· ἔσται δὲ τοῦτο ἡμῖν ἐναργὲς, εἰ τοῖς τοῦ σωτῆρος λόγοις ἀκριβῶς τὴν διάνοιαν ἐπιστήσαιμεν· ἔφη γὰρ ὧδὶ, τῆς νομικῆς πολιτείας ἐπέκεινα τιθεὶς τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας· ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις· τοῦτό ἐστι τὸ ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ· τὸ γὰρ μὴ φονᾶν, οὐκ ἐργάσασθαί τι τῶν ἀγαθῶν ἐστιν, ἀπέχεσθαι δὲ μᾶλλον ἁμαρτίας· ὁμοίως καὶ τὸ οὐ μοιχεύσεις, οὐκ ἐπιορκήσεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις· ποῦ δὲ τὸ ποίησον ἀγαθόν; ἐν τῷ λέγειν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῆ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· καὶ ἐν τῷ, πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα, καὶ τὰ ἑξῆς· ὅταν οὖν, φησιν, ἐκκλίνῃς ἀπὸ κακοῦ, ποιήσῃς δὲ τὸ ἀγαθὸν, τότε κατασκηνώσεις εἰς αἰῶνα αἰῶνος, καὶ εἰς ἑδραίαν καὶ ἀκράδαντον εἰσελάσεις ἐλπίδα, καθ᾽ ἃ φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας· οἱ ὀφθαλμοί σου ὄψονται Ἱερουσαλὴμ, ἥ τίς ἐστιν πόλις πλουσία, σκηναὶ αἳ οὐ μὴ σεισθῶσιν.

v. 28. Ὅτι κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψει τοὺς ὁσίους αὐτοῦ.

A. f. 200. b. B. f. 130. b. Κρίσιν ἐνταῦθα τὴν δικαιοκρισίαν φησί· κατὰ τὸ ἑτέρωθι ἐκ παραλλήλου ὑμνούμενον περὶ τοῦ τὰ δίκαια βραβεύοντος νόμου· κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακὼβ σὺ ἐποίησας· ἀγαπᾷ τοίνυν τὴν δικαιοσύνην ὁ θεὸς, καὶ τοὺς ταύτης ἐργάτας ἀτελευτήτῳ χάριτι στεφανοῖ· καὶ οὐκ ἂν περιΐδοι ποτὲ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ (1), ἤγουν τοὺς τὴν πρὸς αὐτὸν πλουτήσαντας οἰκειότητα, ἀλλ᾽ ἐκδικήσει αὐτούς· ὅπερ δηλοῖ, ὅτι κατὰ τὸν παρόντα βίον οὐκ ἐν εὐδίᾳ πάντως ὁ τῶν ἁγίων ἐστὶν χορὸς, ἀλλ᾽ οἷον ἐν ἀγῶσι καὶ πόνοις καὶ διωγμοῖς, τοῦ σατανᾶ τοὺς ἰδίους ὑπασπιστὰς ἐπ᾽ αὐτοὺς καταθήγοντος· ὥστε καὶ μέχρις αἵματος ἀντικαθίστασθαι τῇ ἁμαρτίᾳ μαχομένους· πλὴν οὐκ ἀνεκδίκη-

(1) Partes aliquot huius fragmenti recitat etiam Corderius.

τοι μενοῦσι· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, οὐκ ἐγκαταλείψει τοὺς ὁσίους αὐτοῦ, ἀλλ' ἐποίσει θεὸς τὴν χεῖρα τοῖς πολεμοῦσιν αὐτοῖς· φυλαχθῆναι γε μὴν εἰς τὸν αἰῶνα φησὶν αὐτούς· οὐ γὰρ πρόσκαιρος ἡ ἐπ' αὐτοῖς χάρις, οὔτε μὴν εἰς καιροὺς περιωρισμένους ἡ τῆς ἐλπίδος φιλοτιμία τοῖς ἀγαθοῖς ἐκνεμηθήσεται παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ μακρὰ καὶ διηνεκῶς, τοῖς ἀπεράντοις αἰῶσι συνεκλεινομένη τὲ καὶ οἱονεὶ συνεκτρέχουσα.

Ἄμωμοι δὲ ἐκδικηθήσονται (1), καὶ σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται. v. 28.

Σκοπὸς τῷ ψάλλοντι καὶ διὰ τῶν προκειμένων στίχων πληρο- A. f. 200. b. B. f. 130. b
φορεῖν, ὅτι πλεῖστα μὲν τῶν ἁγίων τὰ γέρα. κόλασις δὲ καὶ πᾶν ὁτιοῦν τῶν ὀλοθρεύειν εἰδότων τῆς τῶν φιλαμαρτημόνων καταρτηθήσεται κεφαλῆς· ἐκδικηθήσονται μὲν γὰρ οἱ δίκαιοι, φησὶν, ὀλέθρῳ δὲ περιπεσοῦνται οἱ ἀσεβεῖς, καὶ ὁλόρριζοι ἀπολοῦνται, ἐκδιωκόμενοι ἀπὸ βασιλείας εἰς γέενναν, ἀπὸ τῶν χωρίων τοῦ φωτὸς εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· χρησίμως δὲ ὁ ψαλμῳδὸς καὶ τὰς τῶν δικαίων ἀφηγεῖται τιμὰς, καὶ τὰς τῶν φιλαμαρτημόνων ποινὰς παραδείκνυσι· τῷ μὲν φόβῳ τοῦ κολαζέσθαι τοὺς πονηροὺς ἀφιστὰς τῶν ἐν χερσὶν ἐπιχειρημάτων, τῇ δὲ τῶν δώρων ἐπιθυμίᾳ πρὸς ἀκμαιοτέραν ἔφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ τοὺς εὖ βιοῦν ᾑρημένους ἀνακομίζων ἀστείως· τὸ δέ γε σπέρμα τῶν ἀσεβῶν, ὃ δὴ καὶ ἐξολοθρευθήσεσθαι φησὶν, ἢ τὰ ἔργα αὐτῶν χρὴ νοεῖν· ὃ γὰρ ἐὰν σπείρει ἄνθρωπος, φησὶ, τοῦτο καὶ θερίσει· ἢ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐσομένους υἱοὺς, ἢ κατὰ σάρκα τυχὸν, ἢ καθ' ἕτερον τρόπον, εἰ πατρώζειν ἕλοιντο, καὶ προγονικῆς σκαιότητος γένοιντο μιμηταί.

Δίκαιοι δὲ κληρονομήσουσι γῆν. v. 29.

Ἀλλ' οὗτοι μὲν κακοὶ κακῶς ὄλουνται, δίκαιοι δὲ τὴν τῶν πραέων A. f. 201 B. f. 131.
κληρονομήσουσι γῆν, ἧς πολλάκις ἐμνήσθημεν, καὶ εἰς αἰῶνα ἐπ' αὐτῆς κατασκηνώσουσιν· ἤγουν ἀσάλευτον παραλήψονται βασιλείαν, καὶ διηνεκῶς ἐντρυφήσουσι τοῖς ἄνωθεν ἀγαθοῖς οἱ διὰ τῆς ἀρετῆς δικαιωθέντες, καὶ τὰς ἐν οὐρανοῖς εἰληφότες κληρονομίας τὰς αἰωνίους καὶ ἀνωλέθρους.

Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ (δικαίου) λαλήσει κρίσιν. v. 30.

Κρίσιν εἶναι φαμὲν ἤτοι τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων ὀρθὴν B. f. 131.

(1) Codd. A. B. habent ἄνομοι ἐκδιωχθήσονται, ut etiam vulgatus latinus *iniusti punientur*. Sed alexandrinus nunc vatic. textus, quem in subiecta explanatione sequitur Cyrillus, habet ut scripsimus.

καὶ ἀδιαβλήτως ἔχουσαν ὑφήγησιν, καὶ εὐθὺ τοῦ πρέποντος ἀποφέρουσαν τοὺς παιδευομένους, ἤγουν τὸν τοῦ θεοῦ νόμον· κέκτηται γὰρ οὕτω πλεισταχοῦ· γέγραπται γοῦν περί τε θεοῦ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκεῖ ἔθετο αὐτῷ δικαιώματα καὶ κρίσιν.

v. 31. Ὁ νόμος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαβήματα αὐτοῦ.

A. f. 201. b. B. f. 131. b. Οὐκ εἰς μακρὰν ἀποφαίνει τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ὄνησιν, ἀλλ' οἷον κατὰ πόδας δείκνυσι τὸν καρπὸν τοῦ λαλεῖν τὴν σοφίαν καὶ μελέτην ποιεῖσθαι τὴν δικαιοσύνην· τὸν γὰρ τοῦ θεοῦ νόμον εἰσοικισάμενος, καὶ οἷον ἀπόθετον ἔχων εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, τὸ μηδένα τρόπον ὑποσκελισθήσεσθαι κερδανεῖ, ἥξει δὲ μᾶλλον εὐθὺ παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος· καὶ παραποδίζοντος οὐδὲν ἢ κατασείοντος, τὴν βασιλικὴν καὶ εὐθείαν διελάσει τρίβον· ὃν γὰρ τρόπον αἱ νῆες ἄττουσιν δὴ πάντως ὀρθῶς καὶ ἀδιαστρόφως εὖ μάλα πηδαλιουχούμεναι, καὶ μὴν καὶ ἵππος ὁ δρομικώτατος εὐτάκτῳ χρήσεται δρόμῳ χαλινῷ πρὸς τοῦτο διοικούμενος, οὕτω καὶ ἡ τοῦ δικαίου ψυχὴ πηδαλίου δίκην τὸν θεῖον ἔχουσα νόμον, ὀρθὰς ποιεῖται τὰς τροχιὰς, καὶ τὰ ἐκ τῶν περιστάσεων διαπερᾷ κύματα, καὶ τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα διανήχεται· δέδοται γὰρ εἰς βοήθειαν * ὁ νόμος· ταύτῃ τοι καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλει πού πρὸς τὸν θεὸν, καί φησίν· εἰ μὴ ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστὶ, πάλαι ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου· ἐπαινετὸς οὖν ὁ τοῖς ἱεροῖς λόγοις ἐφηδόμενος, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον εἰς νοῦν ἔχων ἀεὶ οἷά τι λύχνον ἐν νυκτὶ φαίνοντα· τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος; τὸ μὴ ὑποσκελίζεσθαι τὰ διαβήματα.

* al. cod. ἐπικουρίαν.

v. 32. Κατανοεῖ ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ ζητεῖ τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν κ. τ. λ.

A. f. 201. b. B. f. 131. b. Ὅτι τοίνυν οἱ τῶν εἰς εὐσέβειαν ἀνδραγαθημάτων ἐπιμεληταὶ πικρὰν ἐν τῷδε τῷ βίῳ καὶ οὐκ ἀφθόνητον ἔχουσι τὴν ζωὴν, ἀλλὰ δυσάρεστον σφόδρα τοῖς οὐκ οὖσιν ἀγαθοῖς, διαδείκνυσιν εὖ μάλα, κατανοεῖν λέγων τὸν ἁμαρτωλὸν αὐτοὺς, καὶ ζητεῖν τοῦ θανατῶσαι αὐτούς· τίς δ' ἂν νοοῖτο πάλιν ὁ ἁμαρτωλός; ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, ὁ φαυλότητος ἁπάσης εὑρετὴς καὶ πατήρ· πρέποι γὰρ ἂν αὐτῷ κυρίως ἡ τοιάδε κλῆσις· οὗτος ἐπιτρίζει τοῖς ἁγίοις τοὺς ὀδόντας καὶ τῷ τῆς βασκανίας ἐπ' αὐτοῖς καταφλέγεται πυρὶ, καὶ διακυκᾷ θανατῶσαι ζητῶν τοὺς εὐαρεστεῖν ἐθέλοντας τῷ θεῷ· ἐπιπηδᾷ δὲ ὡς ὄφις, τὸν τῆς

ἁμαρτίας ἐκχέων ἰὸν, ἡδονὰς ἐνσπείρων αἰσχρὰς, καὶ καλερεθίζων ἀεὶ πρὸς ἐκτόπους ἐπιθυμίας, καὶ οἷον μέλιτι καταχρίων τοὺς τῆς φαυλότητος τρόπους, ἵνα παγιδεύῃ πολλούς.

Ὁ δὲ κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ κ. τ. λ. v. 33.

Ἀλλ' ὁ κύριος, φησὶν, οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν εἰς χεῖρας αὐτοῦ· παραδείξας τὴν ἔφοδον, οὐκ ἐᾷ καταπίπτειν τῶν ἁγίων τὸν νοῦν, παραστήσας εὐθὺς τὸν ἐπίκουρον, τῆς ἐκείνου σκαιότητος τὴν ἔφοδον ἀφανίζοντα· θεοῦ γὰρ προεστηκότος, τίς ὁ κακώσων ἐστί; καὶ ψῆφος μέν τοι ὀρθὴ καὶ ἀδέκαστος ἐξενεχθήσεται πάντως παρὰ θεοῦ, κατακρίνουσα μὲν τοὺς βεβήλους καὶ πονηροὺς, ἀπαλλάττουσα δὲ καὶ κινδύνου καὶ φόβου πάντας τοὺς ἀνακειμένους αὐτῷ, καὶ τὸν ἱερὸν αὐτοῦ νόμον εἰς νοῦν ἔχοντας καὶ καρδίαν, καὶ μελέτην ποιουμένους τὴν δικαιοσύνην· ἐν γὰρ τῷ κρίνεσθαι, φησὶ, τὸν δίκαιον, οὐ μὴ καταδικάσηται αὐτόν. A. f. 201. b. B. f. 131. b

Ὑπόμεινον τὸν κύριον, καὶ φύλαξον τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. v. 34.

Χρῆμα ἄριστον ἡ ὑπομονὴ, τίκτει γὰρ τὴν δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ τὴν ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνῃ· ψάλλει γοῦν καὶ φησὶν ὁ θεσπέσιος μελῳδός· ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον, καὶ προσέσχε μοι· καὶ ἕτερος τῶν ἁγίων, ὑπομονῆς γὰρ, φησι, χρείαν ἔχετε, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν· εὑρήσομεν δὲ διὰ πάσης θεοπνεύστου γραφῆς, ὡς παντὸς ἀγαθοῦ προμνήστριαν ᾀδομένην τὴν ὑπομονήν· τὸ δὲ φύλασσε τὴν ὁδὸν κυρίου, εἴη ἂν οἶμαι που τὸ τοῖς θείοις πηδαλιουχεῖσθαι νόμοις πρὸς τὸ ἀμωμήτως ἔχον, καὶ εἰς ἐξαίρετόν τινα καὶ τεθαυμασμένην ζωὴν ἀναφέρεσθαι, προθυμίαις ἀσχέτοις εἰς τοῦτο διάττοντα· εἴη δ' ἂν τληπαθείας τῆς ἐπ' ἀγαθοῖς καὶ ἱδρώτων ἁγιοπρεπῶν πέρας, τὸ ὑψοῦσθαι παρὰ θεοῦ, ὥστε τῶν γηΐνων ὑψοῦ γενέσθαι περισπασμῶν· γέγραπται γὰρ ὅτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ, τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν· ἐπιτείνων δὲ τὴν παράκλησιν ὁ ψάλλων, σὺ μέν φησιν ὑψωθήσῃ, ὥστε κατακληρονομῆσαι τὴν ἄνω που ἱδρυμένην καὶ ἐν ὕψει κειμένην γῆν τῶν πραέων· δῆλον γὰρ ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ τὴν ἐν ποσὶ κληρονομῆσαι γῆν ὑψοῦταί τις, ἀλλὰ τὴν οὕτως ὑψηλὴν οὖσαν, ὡς θεοῦ δεῖσθαι τοῦ ἐπ' αὐτὴν ἀναβιβάζοντος ὥστε αὐτὴν κληρονομῇ· τούς γε μὴν παρανόμους τοὺς ἐπὶ σοὶ βρύχοντας τοὺς ὀδόντας, ἐκκοπτομένους θεάσῃ· ἐξολοθρευθήσονται γὰρ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ὄψει. A. f. 202. B. f. 131. b.

Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου κ. τ. λ.

Θεασάμενος, φησὶν, ἄνδρας πονηροὺς εὐημεροῦντας, ἐνενόουν πῶς τούτου ἐπέτυχον· εἶτα τοιαῦτα ἐννοῶν καὶ θαυμάζων ἐν ἐμαυτῷ, δεύτερον βουλόμενος αὐτοὺς θεωρῆσαι, ἐπῆρα τοὺς ὀφθαλμοὺς, οἱ δὲ ἦσαν οὐδαμοῦ· εἶτα μνημεῖον αὐτῶν βουληθεὶς καταλαβεῖν, οὐδὲ τὸν τόπον ἐν ᾧ ἑστάναι ἐδόκουν εὑρεῖν δεδύνημαι· ὁρᾷς πῶς τὰ τοῖς ἀσεβέσι συμβαίνοντα, μονονουχὶ καὶ ἐν ὄψει τῇ πάντων κεῖσθαι φησὶν, ἀγνοεῖν δὲ αὐτὰ παντελῶς οὐδένα; τὸ γὰρ ἴδιον, κοινὸν ὥσπερ ποιεῖται τοῖς ἄλλοις· οὐ γάρ που μόνος αὐτὸς τεθεᾶσθαι φησὶν, ἀλλὰ τὸ πᾶσιν εἰς θέαν ἐκκείμενον κατασημαίνει ἐνταῦθα τὸ εἶδον· τεθέαμαι οὖν, φησι, τὸν ἀσεβῆ τοῖς τῶν κέδρων ἀναστήμασι φιλονεικοῦντα συμμετεωρίζεσθαι, καὶ ἐν ἴσῳ τοῖς ἄγαν εὐμηκεστάτοις τῶν φυτῶν ὑψούμενον, ἐξ ὑπεροψίας δηλονότι καὶ διακένου φυσήματος καὶ δοξαρίων κοσμικῶν καὶ τῆς ἑτέρας ἐξιτηλίας· [ἀλλ' οὗτος διὰ βραχέως] καιροῦ γέγονεν ἐκ μέσου, καὶ εἰς τοῦτο κατεβιβάσθη ταλαιπωρίας, ὡς μὴ εὑρίσκεσθαι τὸν τόπον αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦ τόπου, τὴν μνήμην ἐδήλωσεν.

Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ.

Καὶ ἡ τιμωρία, φησὶ, τῶν ἀσεβῶν, καὶ τὸ ἐγκατάλειμμα ἤτοι ἡ κληρονομία τῶν ἀγαθῶν, παρασκευαζέτω σε ἐπιτηδεύειν ἁπλότητα· ἀκακίαν γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἁπλότητα νοητέον, καθ' ἣν ἄδολόν τε καὶ ἀκραιφνῆ καὶ ὑποκρίσεως δίχα καὶ οἷον διπλόης ἀπηλλαγμένην ζῶμεν ζωήν· ὁποῖός τις ἦν ὁ θεσπέσιος Ναθαναὴλ, περὶ οὗ φησὶν ὁ Χριστός· ἴδε ἀληθῶς ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν· ἔφη δέ που καὶ τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, ὅτι καὶ ἦν Ἰακὼβ ἀνὴρ ἄπλαστος, οἰκῶν οἰκίαν· οὐκοῦν τὸ μὲν ἁπλοῦν ἐν τρόποις καὶ ἀκακόηθες, τοῦτο εἶναι φαμὲν τὴν ἀκακίαν· εὐθύτητα δὲ οὐκ ἄλλό τι νοήσομεν, ἢ τὸ ἐν γνώσει τῶν θείων δογμάτων οἷον εὐθυτενὲς καὶ ἀδιάστροφον· ὀρθοτομεῖσθαι γὰρ χρὴ τῆς ἀληθείας τὸν λόγον· ἢ τὸ ἐν ἀρετῇ τῇ πρακτικῇ κατ' οὐδένα τρόπον διεστραμμένον· εἴρηται γάρ που περὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὧν αἱ τρίβοι σκολιαὶ, καὶ καμπύλαι αἱ τροχιαὶ αὐτῶν· φύλασσε δὴ οὖν, φησι, τὴν ἀκακίαν καὶ τὴν εὐθύτητα· καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; ὅτι ἔστιν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῷ· ἐπειδὴ γὰρ ὁλόρριζον ἐκ γῆς ὄλλυσθαι τὸν ἀσεβῆ φησὶν, ὡς μὴ δὲ εὑρίσκεσθαι τὸν τόπον αὐτοῦ, τετήρηκε τοῖς φιλοθέειν ᾑρημένοις καὶ φυλάττουσι τὴν ἀκα-

κίαν τὸ κατάλειμμα· τὸν δὲ τοιοῦτον, εἰρηνικὸν ὀνομάζει· εἰρηνεύει γὰρ καὶ πρὸς θεὸν καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἁγίους ὁ εὐθής τε καὶ ἄκακος.

Οἱ δὲ παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται ἐπὶ τὸ αὐτό. v. 38.

Ἐξολοθρευθήσονται δέ, φησιν, οἱ παράνομοι· καὶ τοῦτο οἶμαι ἐστὶ, τὸ μὴ εὑρίσκεσθαι τὸν τόπον αὐτῶν· τὸ δὲ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ἀντὶ τοῦ εὐθὺς * καὶ παραχρῆμα· ὡς δοκεῖν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι καιρὸν, καὶ τῆς ὑψώσεως αὐτῶν, καὶ τοῦ καταβιβασθῆναι πρὸς ὄλεθρον· οὐ γάρ τοι μακρὸς μεταξὺ διϊππεύσει χρόνος, ἔσται δὲ μᾶλλον ἀκαριαῖος καὶ βραχύς· ἅμα γὰρ ὑψώθη, καὶ πέπτωκεν· ὤφθη, καὶ συνεστάλη· ἤνθη, καὶ μεμάρανται· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἐπὶ τὸ αὐτό.

Σωτηρία δὲ τῶν δικαίων παρὰ κυρίου. v. 39.

Ἐκρύεται μὲν τοὺς ἀνακειμένους αὐτῷ θεὸς, καὶ τῆς τῶν φαύλων σκαιότητος ἄπρακτον ἀποφαίνει τὸ βέλος· οὐ γὰρ ἀφίησιν πλήττεσθαι τοὺς ἁγίους, ἀλλ' ἔξω σκοποῦ πέμπουσιν οἱ κατ' αὐτῶν· καὶ πᾶν αὐτῶν ἐπιχείρημα στρέφεται κατὰ τῆς αὐτῶν κεφαλῆς. B 1. 133

ΨΑΛΜΟΣ λζ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν περὶ τοῦ σαββάτου. v. 1.

Ἀνατίθεται (1) μὲν καὶ ὁ ἐν χερσὶ ψαλμὸς ὥσπερ τῷ προσώπῳ τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ ἀλύοντος καὶ τεταραγμένου διὰ τὸ πλημμελείαις περιπεσεῖν, καὶ ἰδεῖν μὲν οὐχ' ὁσίοις ὄμμασι τὴν Οὐρίου γαμετὴν, ἐπιβουλεῦσαι δὲ αὐτῷ καὶ θανάτου ψῆφον ἀδίκως ἐπενεγκεῖν· εἶτα ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας παρὰ θεοῦ παιδεύεσθαι, φροντίσι καὶ λύπαις καταλήκοντος αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν πόνοις αὐτὴν διασμήχοντος· γέγραπται γὰρ ὅτι ἐκπλυνεῖ κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιὼν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως· καὶ πάλιν· ὃν ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται· διόλωλε τοίνυν τῷ Δαβὶδ ὁ υἱὸς Ἀμνών· ὁ Ἀβεσσαλὼμ ἐπανέστη, οὐ τῆς βασιλείας μόνον ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῆν ἐξελάσαι κρίνων τὸν γεγεννηκότα· τούτων δὴ εἰς αἴσθησιν ἐλθὼν, καὶ τοῖς τοῦ συνειδότος ἐλέγχοις καταπαιόμενος, ἐννενοηκὼς δὲ καὶ τὴν παναλκῆ τοῦ θεοῦ χεῖρα μαχομένην αὐτῷ, προσάγει τὴν ἱκετηρίαν, ὁμολογεῖ τὸ πλημμέλημα, καὶ ὡς ἰατρῷ πνευμάτων τὸ τραῦμα γυμ-

(1) Al. cod. ἀνακείσεται. Porro fragmenti huius pars legitur etiam apud Corderium.

νοῖ, καὶ θεραπείας τυχεῖν ἀξιοῖ· καί γε ᾄδει τὸν ψαλμὸν ἀναμιμνήσκων ἑαυτὸν τῆς συνεχούσης ταλαιπωρίας ἧς ὑπέμεινε διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀξιοῖ δι᾽ ἑαυτοῦ τὸν θεὸν, σαββατισμὸν αὐτῷ δοῦναι ἤτοι ἀνάπαυσιν τῶν συμφορῶν· ἢ τάχα ἐπειδὴ τὸ σάββατον ἐν διπλῷ τὰ τῆς θυσίας προσκομίζεσθαι δεῖν ὁ νόμος διεκελεύετο, ἀνεφέρετο δὲ πᾶσα θυσία παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ εἰς ἀνάμνησιν, τουτέστιν ἵνα ἐν μνήμῃ γένοιτο τῇ παρὰ θεῷ πᾶς ὁ προσάγων αὐτὴν, διὰ τοῦτο πνευματικὸς ὢν ὁ Δαβὶδ, καὶ προεγνωκὼς ὅτι κατὰ καιροὺς ἡ σκιὰ παυθήσεται, εἰσκεκριμένης τῆς ἀληθοῦς λατρείας τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τῆς κατὰ τὸν νόμον ἐν τοῖς σάββασι διατεταγμένης θυσίας, ποιεῖται τὴν ἐξομολόγησιν.

Ἁρμόσει δὲ ἡ ᾠδὴ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, ἤγουν ἀνθρώπῳ παντὶ πληττομένῳ μὲν ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐφ᾽ οἷς ἂν εἰδείη πεπαρῳνηκὼς εἰς τὸν τοῦ θεοῦ νόμον, πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες, αἰτοῦντι δὲ παρ᾽ αὐτοῦ τὸν ἔλεον, καὶ τὸ ἐκ μετανοίας δάκρυον τῶν ὀμμάτων ἐκθλίβοντι· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, πῶς εἰς δεῦρο καὶ πρὸς ἡμῶν ὁ ψαλμὸς ἀναφέρεται; τί γὰρ πρὸς ἡμᾶς ἑτέρου τυχὸν ἐξομολόγησις, εἴπερ ἐκείνῳ μόνῳ καὶ οὐδενὶ τῶν ἑτέρων ἥρμοσε; πρόκειται δὴ οὖν τοῖς ἐφ᾽ ἁμαρτίαις ταῖς ἑαυτῶν δακρυῤῥοεῖν ᾑρημένοις, τὸ προσάγειν θεῷ τὸν προκείμενον ψαλμὸν ἤτοι τὴν ἐξομολόγησιν ὡς θυσίαν τὴν ἐν σαββάτῳ, ἥτις ἦν ἐν διπλῷ, καὶ εἰς ἀνάμνησιν ἄγουσα τὴν παρὰ θεῷ τοὺς προσάγοντας. Τὰ μέν τοι τοῦ ἕκτου ψαλμοῦ ῥήματα, συγγενῆ τυγχάνει τοῖς ἐν τῷ προκειμένῳ φερομένοις· ἀλλ᾽ ἐν τῷ ἕκτῳ ἡ προγραφὴ εἶχεν, εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· ἐν δὲ τῷ παρόντι, τούτων μὲν οὐδὲν, μόνον δὲ ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν ἐπιγέγραπται· καὶ ἔοικεν ἡ προσθήκη ἀναπέμπειν ἡμᾶς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐν τῷ ἕκτῳ προγραφῆς· ὥστε εἶναι καὶ τὰ παρόντα, εἰς τέλος καὶ ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὀγδόης· δοκεῖ δέ μοι ὁ Δαβὶδ διαφόρως ἐν πολλοῖς περὶ τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἐξομολογησάμενος, ἰδίως τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀφορίσαι εἰς ἀνάμνησιν ὡς ἀεὶ φέρειν αὐτὸν ἀνὰ στόμα· κεχρῆσθαι δὲ αὐτῷ ἀντ᾽ ἐπῳδῆς ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς· ἱκετηρίαν γοῦν ἀναφέρει τῷ θεῷ, δι᾽ ἧς ἀποστρέφει μὲν τὴν ὀργὴν τὴν πᾶσιν ἁμαρτάνουσιν ἐπηρτημένην, ἱλάσκεται δὲ τὸν ἀγαθὸν κύριον ταῖς μεθ᾽ ὑπερβαλλούσης ἐξομολογήσεως φωναῖς.

Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μὴ δὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. V. 2.

Ὡς εἰ καὶ ἰατρῷ τις τὰ διὰ καυτῆρος καὶ σιδήρου καὶ πικρῶν A. I. [illegible] B. I. [illegible] ἀντιδότων προσφέροντι βοηθήματα ἐπὶ θεραπείᾳ πάθους ὑποκειμένου, λέγει· μὴ διὰ πυρός με θεραπεύσῃς, μὴ διὰ καυτῆρος καὶ τομῶν, διὰ δὲ ἠπίων καὶ πραοτέρων φαρμάκων· ὁ γὰρ τοιοῦτος, οὐ τὴν θεραπείαν ἀρνεῖται, ἀλλὰ τὸ ἐπίπονον τῶν βοηθημάτων· ὥστε ἀγάσαιτο ἂν οἶμαί τις καὶ σφόδρα εἰκότως τῆς τῶν ἁγίων ψυχῆς τὸ ἐπιεικές· ἐν γάρ τοι τοῖς ὀλισθήμασιν, ἅπερ ἂν αὐτοῖς συμβαίνει παθεῖν, ἅτε δὴ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας οὐκ εἰς ἅπαν ἀπηλλαγμένοις, οὔτε δυσφοροῦντας ἄγαν κατίδοι τίς ἂν αὐτοὺς, οὔτε μὴν ὁλοτρόπως κατενηνεγμένους εἰς ἀδικίαν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ παιδεύεσθαι παρὰ θεοῦ φεύγοντάς τε καὶ ἀποσειομένους, αἰτοῦντας δὲ μᾶλλον τὸ μὴ ἐν ὀργῇ τοῦτο παθεῖν· μήτε μὲν ἐλέγχεσθαι πικρῶς· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ κολάζεσθαι· ἅπασι μὲν γὰρ ἀνθρώποις καὶ ἀβουλήτως ἔσθ' ὅτε συμβαίνει τοῦ τοῖς θείοις προσκρούειν νόμοις· ἀλλ' ἔτι ἀνορθοῖ τὸ συμβὰν ὁ τῶν πνευμάτων ἰατρὸς συμμέτροις ἔσθ' ὅτε κινήσεσιν· γράφει γάρ που ὁ Σολομῶν· παίδευε υἱόν σου, οὕτω γὰρ ἔσται εὔελπις· σὺ μὲν γὰρ πατάξεις αὐτὸν ῥάβδῳ, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου ῥύσῃ.

Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. V. 3.

Ἐμπεπῆχθαι δὴ οὖν φησὶν αὐτῷ τὰ βέλη τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν χεῖρα A. I. 205 b. B. I. 134. ἐπεστηρίχθαι αὐτῷ δηλονότι τὴν νύττουσαν, καὶ τοῦτο ἐνδελεχῶς καὶ ἀδιαστάτως· ἄλλο γὰρ ἐπ' ἄλλῳ συμβαίνει πολλάκις τῶν καταλυπεῖν εἰωθότων τοῖς παιδευομένοις παρὰ θεοῦ ἢ τοῖς πειραζομένοις· καθ' ἃ καὶ τῷ Ἰὼβ συμβέβηκεν, ἄλλα γὰρ ἐπ' ἄλλοις συχνῶς ἀπηγγέλλετο, εἰ καὶ ἀκλόνητος ἦν· εἰ δὲ δή τις ἕλοιτο νοεῖν τὸ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρα σου τὴν παιδευτικὴν, ἀντὶ τοῦ βεβάρημαι σφόδρα καὶ δυσαχθεστάτην ἥγημαι τὴν πληγὴν, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος· ὁ γὰρ ἐπιστηρίζων τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα τινὶ, δυσδιακόμιστον ἄχθος ἐπιτίθησιν αὐτῷ· μὴ οὖν τῷ θυμῷ σου, φησὶ, μὴ δὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με· διὰ τί; ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι· παραλαβόντα γὰρ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν τὰ παρὰ σοῦ καθικνούμενα βέλη, ἤγουν αἱ τιμωρητικαὶ δυνάμεις, ἱκανῶς με τιμωρεῖται· διὸ ἱκετεύω μὴ ὀργῆς ἑτέρας πειραθῶ.

*

v. 4. Οὐκ ἔστιν ἴασις ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου,
οὐκ ἔστιν εἰρήνη τοῖς ὀστέοις μου.

Ἁπλούστερον δὲ ἐπιτείνει τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπενεχθείσης αὐτῷ πληγῆς ἀπὸ τῶν θείων βελῶν, καὶ τοῦ ἐπεστηρίχθαι αὐτῷ τὴν χεῖρα· καὶ φησὶν ὅτι οὐδεὶς ἂν ἐπινοηθείη τρόπος ἰάσεως παντελῶς ἀρκέσαι δυνάμενος τῇ κακώσει τῆς σαρκὸς, ἤγουν τῇ κοπώσει τῶν μονονουχὶ καὶ ἐξαρμοσθέντων ὀστῶν· τὸ γὰρ μὴ ἔχειν αὐτὰ πρὸς ἄλληλα τὴν εἰρήνην, δηλοῖ τὸ ἐξηρμόσθαι καὶ οἷον ἀποφοιτᾷν τῆς κατὰ φύσιν ἁρμονίας αὐτά· ἐν δέ γε ταῖς σφοδροτέραις τῶν κακώσεων καλειθίσμεθά πως καὶ τοῦτο λέγειν ὅτι ἐξηρμόσθη τὰ ὀστᾶ μου· οὐκοῦν ἐγγὺς ἀνιάτων αὐτῷ φησι γενέσθαι τὸ ἀῤῥώστημα τῆς σαρκὸς, ἢ φροντίσιν ἐκτρυχωμένης καὶ πικραῖς μερίμναις ἐκτηκομένης, ἢ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον μαραινομένης διά τε νηστείας καὶ μακρῶν ἀσιτιῶν καὶ ἀϋπνίας· ἄτοπον δὲ οὐδὲν ὀστὰ τοὺς οἰκείους ἀποκαλεῖν· εἰ γὰρ ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη, καὶ ὡς ἓν οἱ πάντες κατελογίσθημεν σῶμα, τί τὸ ἀπεῖργον ὀστᾶ τοὺς κατὰ μέρος καὶ χρειωδεστάτους μάλιστα λέγειν; ὥστε δυσφοροτέρας εἶναι τοῦ παρ' ἐχθρῶν πολέμου, τὰς τῶν οἰκείων ἐπαναστάσεις, οὓς καὶ ὀστᾶ φαμὲν ὠνομάσθαι τροπικῶς.

v. 5. Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλήν μου.

Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ὁ λόγος μὴ κρύπτειν τὰ ἑαυτῶν κακὰ, μὴ δὲ ὥσπέρ τινα μελανίαν καὶ σῆψιν κατὰ βάθους τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἁμαρτήματα, τὴν συνείδησιν καυτηριαζομένους· ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν πυρεττόντων, εἴσω μὲν κατὰ βάθους χωρῶν ὁ πυρετὸς, μείζονα τὴν νόσον ἐργάζεται, προκόψας δὲ εἰς τὸ ἐμφανὲς, ἐλπίδα παρακμῆς ὑποφαίνει, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἂν γένοιτο· καὶ τοῦτο εἶναι φημὶ τὸ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ εἰρημένον· μὴ αἰσχυνθῇς ὁμολογῆσαι ἐφ' ἁμαρτίαις σου, καὶ λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς· καὶ γάρ ἐστιν τῶν ἀτοπωτάτων τοὺς μὲν τῶν ἰατρῶν ὀφθαλμοὺς μὴ αἰσχύνεσθαι, γυμνοῦν δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ κεκρυμμένα τῶν παθῶν ὑπέρ γε τοῦ ἀλγῆσαι μειζόνως, ἀλλ' ἐκκοπήν τινα σχεῖν τὴν εἰς τὸ πρόσω πάροδον τῶν παθῶν, μὴ ἀνέχεσθαι δὲ τῷ τῶν πνευμάτων ἰατρῷ τὰ ἐν ψυχαῖς γεγονότα δεικνύναι πάθη, καί τοι πάντα εἰδότι κἂν μή τις ἕλοιτο τοῦτο δρᾷν· ὑπερῆρθαι τοίνυν φησὶ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὰς ἁμαρτίας· τοῦ ὑπερῆρθαι σημαίνοντος τὸ οἷον φορτίου δίκην ἐπενηνέχθαι δυσαχ-

θεστάτου· τουτὶ γὰρ ἡμῖν καὶ ὁ γείτων εὐθὺς διερμηνεύει στίχος, βεβαρύνθαι λέγων αὐτὰς ὡς φορτίον βαρύ· δυσδιακόμιστον γὰρ φορτίον νοῦ καὶ φρενὸς, ἔλεγχος ὁ ἐφ' ἁμαρτίαις· πλὴν ἀπαλλάττει τοῦ κακοῦ τοὺς ἠῤῥωστηκότας ὁ κύριος, λέγων· δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· καὶ ἄλλο δέ τι διδάσκει περὶ ἑαυτὸν γεγονὸς ὁ Δαβὶδ λέγων· ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ· ἐβάρει γὰρ αὐτοῦ τὴν συνείδησιν τὰ τετολμημένα αὐτῷ, ὡς μὴ δύνασθαι βαστάζειν αὐτὰ, δι' εὐγένειαν καὶ εὐγνωμοσύνην ψυχῆς· ὁ μὲν γὰρ ἀτεράμων καὶ απόσκληρος, κατὰ τὴν σκληρότητα ἑαυτοῦ θησαυρίζει ἑαυτῷ ὀργὴν, αὔξων τὰ ἑαυτοῦ κακά· ὅταν γὰρ ἔλθῃ ἁμαρτωλὸς εἰς βάθη κακῶν, καταφρονεῖ· ὁ δὲ εὐγνώμων, εἰ καὶ ἅπαξ ποτὲ ὀλισθήσειε κατά τινα τοῦ διαβόλου συναρπαγὴν, δεινῶς βαρεῖται τὴν συνείδησιν, ὡς μὴ δύνασθαι σιγᾷν, μὴ δὲ κρύπτειν τὸ ἑαυτοῦ κακόν· ἐκ περισσεύματος γοῦν τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ· ὅθεν μὴ φέρων σιωπᾷν, ἐξέφηνε τὰ συνέχοντα αὐτὸν λέγων· ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμὲ, δηλονότι αἱ ἀνομίαι μου· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο εἰπεῖν τοὺς μὴ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων αἰσθανομένους· τινὲς γοῦν καὶ ἥδονται καὶ ἐγκαυχῶνται τοῖς αὐτῶν πλημμελήμασιν, ὡς ἡδέως ταῦτα βαστάζοντες· κεφαλὴν δὲ λέγει τὸ ἡγεμονικόν· φύσει δὲ τῆς κακίας κατωφεροῦς οὔσης καὶ βαρυτάτης ὡς ταλάντῳ μολίβδου παραβάλλεσθαι, μόνος ὁ μετανοῶν τοῦ βάρους αὐτῆς αἰσθάνεται.

Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου. V. 6.

Πληγῶν δὲ καὶ τραυμάτων λείψανα φαίη τίς ἂν εἶναι τοὺς ἐνα- A. [illegible] B. 135.
πομένοντας τῇ σαρκὶ μώλωπας εἰ συμβαίη πλήττεσθαι παρ' ὁτοοῦν· πλὴν εἰ μὴ καὶ οὗτοι θεραπεύοιντο, καταλγύνουσιν οὐ μικρῶς· ἀνευρύνονται δὲ καὶ εἰς ἑλκώσεις ἔσθ' ὅτε, καὶ παλινδρομοῦσιν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς· τοιοῦτον καὶ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ὁρᾶται συμβαῖνον· πλήττει μὲν γὰρ ἡ ἁμαρτία, καὶ τραύματος δίκην αὐτοῖς ἐμφύεται τὸ κακὸν, εἰ διεξάγοιτό πως εἰς πέρας· ἀλλ' εἰ καὶ παύσαιτό πως ἐνεργῶν τίς τὸ πλημμέλημα, ἤγουν τῆς ἐκτόπου καὶ βδελυρᾶς ἡδονῆς τὴν ἀπόλαυσιν, ἕως ἔστιν ἐν αὐτῷ τῆς ἐπιθυμίας ἡ δύναμις κρατυνομένη τε καὶ ἰσχύουσα, εἰ καὶ ἀνακόπτοιτό πως τοῖς εἰς τὸ ἄμεινον ἐπιλογισμοῖς, τοὺς τῶν τραυμάτων μώλωπας ἔχει· εἰ δὲ δὴ συμβαίνοι καὶ ἐγχρονίζειν αὐτοὺς, μεταφοιτήσειεν ἂν ἴσως, ὡς ἔφην, καὶ εἰς

ἑλκώσεις ἔσθ' ὅτε, τῆς εἰς τὸ φαῦλον ἡδονῆς διεξαγομένης εἰς πέρας· οἱ μὲν οὖν τοῖς ἁμαρτήμασιν ἐπιμένοντες, χαίροντες ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἐνηδόμενοι, χοίροις ἐοίκασιν ἐγκυλιομένοις βορβόρῳ· ὁ δ' εἰς ἅπαξ ὀλισθήσας, ἔπειτα ἀναλαβὼν ἑαυτὸν, καὶ τὴν χοιρώδη ζωὴν καὶ ἵν' οὕτως ὀνομάσω αἴσθησιν ἀποθέμενος, ἀναλαβὼν δὲ θείαν αἴσθησιν ὡς αἰσθάνεσθαι τῆς δυσωδίας τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων, τὴν μιαρὰν ἐκείνην πρᾶξιν ὡς δυσώδη καὶ ἀκάθαρτον βδελύσσεται· τοιοῦτόν τι πεπονθὼς ὁ Δαβὶδ ὑπὸ συναισθήσεως ὑγιοῦς ὁμολογεῖ λέγων· ὅσα πεποίηκα δι' ἀφροσύνην, ταῦτά μοι ἐσάπη μὴ ἀνακαινιζόμενα παρ' ἐμοῦ, καὶ πάντα μοι ἧξει μετανοοῦντι· ἐπεὶ τοίνυν ὑπερήρθησαν αἱ ἀνομίαι μου πληθυνθεῖσαι, καὶ τῆς κεφαλῆς ἀνώτεραι γενόμεναι, ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμὲ, καὶ προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν, τούτου χάριν ἰατρεύων ἐμαυτὸν,

v. 7. ἐταλαιπώρησα καὶ κατεκάμφθην ἕως τέλους, ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην.

[illegible] Ἐνταῦθα σαφῶς ἀπαριθμεῖται τὰ ὡς ἀπό γε τοῦ συνειδότος ἀνθρώπῳ παντὶ συμβαίνοντα, ὅταν ἔχῃ πολὺ τὸ κατηφὲς ἐφ' ἁμαρτίαις δὲ δηλονότι καὶ πράξεσιν οὐκ ὀρθαῖς· ἐπιπίπτει γὰρ καρδίαις φορτίου δίκην, καὶ ἀνανεύειν οὐκ ἐᾷ, ἀλλὰ τὴν ἐσχάτην αὐτὰς ὑπομένειν παρασκευάζει ταλαιπωρίαν, ὥστε καὶ κατάγχεσθαι * δοκεῖν καὶ συγκαλύπτεσθαι, καὶ σκυθρωπάζειν ἀεὶ, καὶ οὐχ' ἑκούσας καταβιάζεται· καὶ τοῦτο μέχρι παντὸς, τουτέστιν εἰς ἔσχατον τοῦ πάθους, ἄχρις ἂν ἐλεήσῃ Θεὸς καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦ κακοῦ, κατανεύσας τὴν ἀμνηστίαν, καὶ διανευρώσας τὸν νοῦν εἰς τὸ ἀνακύψαι λοιπὸν, καὶ ἀποσείσασθαι μὲν τὸ κατηφὲς, ἀναθαρσῆσαι δὲ εἰς τὸ δύνασθαι κρατεῖν καὶ ἀντιφέρεσθαι γενικῶς ταῖς τῆς ἁμαρτίας ἐφόδοις· ὑφ' ἧς καὶ ἠνάγκασται ταλαιπωρῆσαι τὲ καὶ κατακαμφθῆναι, καὶ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν σκυθρωπάζων πορεύεσθαι· καρδίας γάρ, φησιν, εὐφραινομένης θάλλει πρόσωπον, ἐν δὲ λύπαις οὔσης σκυθρωπάζει· εὐφραίνει δὲ πάντως ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀρίστοις τὸ συνειδὸς, μαρτυροῦν αὐτοῖς ἀστειότητα βίου λαμπρὰν καὶ εἰλικρινῆ καὶ ἀξιεπαινετάτην ζωήν· καταλγύνει δὲ οὐ μικρῶς καὶ σκυθρωπὸν αὐτοῖς ἀποφαίνει τὸ πρόσωπον, ὅταν ἐπὶ πταίσμασι κατηγορῇ καὶ πικροῖς ἐλέγχοις κατατιτρώσκῃ τὸν νοῦν.

* al. cod. κατεάγνυσθαι

v. 8. Ὅτι αἱ ψύαι * μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, καὶ οὐκ ἔστιν ἴασις ἐν τῇ σαρκί μου.

* [illegible] et [illegible]

A. f. 208. b.
B. f. 135. b.

Ἑτέραν τινὰ πρὸς τούτοις ἀθλιότητα δηλοῖ τοῖς πλημμελοῦσι

συμβαίνουσαν· ἡ γὰρ ψυχή [1] μου, φησὶν, ἐπλήσθη ἐμπαιγμῶν· ἐμπαιγμὸν δέ φησιν ἡ θεόπνευστος γραφὴ τὴν παρά τινων χλευασίαν, ἤτοι τὸν γέλωτα τὸν παρ᾽ ἐχθρῶν· εἰσὶ γὰρ εἰσί τινες τῶν ἐν ἡμῖν σκαιοί τε καὶ φιλοσκώμμονες, φιλεγκλήμονές τε καὶ δεινοί· καὶ τῶν μὲν ἰδίων πλημμελημάτων οὐδ᾽ ὅσον εἰπεῖν τίθενται τινὰ λόγον, ἐπιτωθάζουσι δὲ τοῖς ἄλλοις, εἰ δήπου συμβαίνοι παρολισθεῖν καὶ ὑπενεχθῆναι· διὰ τοῦτο ταῖς τῶν ἀθυροστομεῖν εἰωθότων συκοφαντίαις ἤγουν λοιδορίαις τῶν τοιούτων ἐμπαιγμῶν ἐμπεπλῆσθαι φησὶν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, κατηγορούντων πάντως που τῶν ὠνομασμένων· καὶ τοῦτό, φησιν, οὐκ οὔσης ἰάσεως ἐν τῇ ἐμῇ σαρκὶ, τουτέστιν ἀγρίως οὕτω δεδαμασμένης ὑπό γε τῶν τῆς ἀσκήσεως πόνων, ὡς πέρα γενέσθαι λαβεῖν τὴν ἴασιν.

Ὠρυόμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου. v. 9.

Κακοῦσθαι φησὶν ὠρύεσθαί τε ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς ἑαυτοῦ καρ- A. f. 208
δίας· μαστίζον γὰρ τὸ συνειδὸς τὴν καρδίαν στεναγμοὺς ἀφιέναι ποιεῖ· ὁ γὰρ ἁλοὺς ὅλως ἐπὶ πταίσματι, καὶ ὑπὸ τοῦ συνειδότος κατηγορούμενος, συνεὶς δὲ ὅτι προσκέκρουκε τῷ θεῷ, οὐ ῥαθυμεῖν ὀφείλει, λύπῃ δὲ μᾶλλον μονονουχὶ καταμεθύουσαν ἔχειν τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν καρδίαν κεκακωμένην ὡς ἀπό γε πικρᾶς ὀδύνης, ὥστε καὶ ὠρύεσθαι δοκεῖν ἀνιεμένων ἐκ βάθους τῶν στεναγμῶν, καὶ ἐκ τῶν κατωτάτω τῆς καρδίας μυχῶν βαρείας καὶ ἀλαλήτου πεμπομένης ἠχῆς· οὐ γὰρ ἵνα, φησὶ, τοῖς πολλοῖς φανερὸς γένωμαι, τοῖς χείλεσιν ἐξομολογοῦμαι, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ καρδίᾳ τὸ ὄμμα μύων σοὶ μόνῳ τῷ βλέποντι τὰ ἐν κρυπτῷ τοὺς ἐμαυτοῦ στεναγμοὺς ἐπεδείκνυον, ἐν ἐμαυτῷ ὠρυόμενος· οὐδὲ γὰρ μακρῶν μοι λόγων χρεία ἦν πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν, ἀλλ᾽ ἤρκουν πρὸς ταύτην οἱ τῆς καρδίας στεναγμοὶ, καὶ οἱ ἀπὸ βάθους τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν θεὸν ἀναπεμπόμενοι ὀδυρμοί.

Κύριε, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου. v. 10.

Ἡδοναὶ μὲν γὰρ αἱ πρὸς τὰ τῆς φαυλότητος ἔργα τὴν τοῦ αν- A. f. 209
θρώπου διάνοιαν καταφέρουσαι, ἐξ ὀφθαλμῶν εἰσὶ τοῦ πανάγνου θεοῦ· οὐ γὰρ ἂν ἐπισκέψαιτο τὸ ἀπηχθημένον αὐτῷ· ἐπιθυμία δὲ πᾶσα κα-

(1) Habet ψυχὴ heic et postea codex B, quasi Cyrillus etiam in textu biblico ita legerit pro ψύαι, vel certe metaphoram existimaverit. Codex tamen A variat a lectione codicis B, sive potius hoc in loco brevior est; ideoque apud ipsum neque ψύαι vocabulum legitur in explanatione neque ψυχή.

λεῦσα πρὸς ἀρετὴν ἐφορᾶται παρ' αὐτοῦ· ἀναθετέον δὴ οὖν τῷ Θεῷ αὐτὴν, εἱονεί πως ἁπάσης ἡμῶν ἐπιθυμίας τὴν πηγὴν, ὥστε ὅλον τὸ ἐπιθυμητικὸν προσφέροντας δύνασθαι λέγειν· κύριε, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου· ὁ δὲ Δαβὶδ καὶ τοιοῦτόν τι λέγει· ὁ τῆς ἐμῆς πόθος μετανοίας, στήτω ἐναντίον σου.

v. 10. Καὶ ὁ στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη.

Προστίθησι δὲ ὁ ψάλλων ὅτι οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ σου ὁ στεναγμός μου. ἵνα τί τοιοῦτον ἐννοῶμεν καταδηλοῦν αὐτόν· σὲ γάρ φησι τὸν παντεπόπτην, τὸν ἐτάζοντα καρδίας καὶ νεφροὺς, ποιοῦμαι μάρτυρα τῶν ἐμῶν στεναγμῶν· οὐ γὰρ ἐφ' ἑτέρῳ φησὶ πέπρακται παρ' ἐμοῦ, πλὴν ὅτι ἐπὶ μόνῳ τῷ λελυπῆσθαι καὶ κλαίειν, ὅτι τοῖς σοῖς προσκέκρουκα νόμοις· ἔθος δὲ τοῖς ἀνατείνουσι λιτὰς τὸ ἀναβράττειν ἐκ βάθους, ὡς ἔφην, τοὺς στεναγμοὺς, Θεοῦ καὶ τοῦτο δόντος ἀνθρώποις εἰς ἄκεσιν καὶ ἀνακωχὴν τοῦ καταβρίθοντος πόνου.

v. 11. Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχύς μου.

A. f. 209. b
B. f. 186. b.

Ἀπαριθμεῖται πάλιν τὰ συμβαίνειν εἰωθότα τοῖς ἔσθ' ὅτε νενικημένοις ἐκ πικρᾶς ἡδονῆς, καὶ καταληϊζομένης τρόπον τινὰ τὸν νοῦν, καὶ ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε κατακομιζούσης αὐτόν· τίνα γὰρ τρόπον συμβέβηκεν αὐτῷ τὸ παρολισθεῖν, διαδείκνυσιν εὖ μάλα· θόρυβος γὰρ ἤτοι ταραχὴ τὴν ἐμὴν εἰσέδυ καρδίαν, κατεσκοτίσθη δὲ καὶ ὁ νοῦς· ἕως μὲν γὰρ ἀνάλωτός ἐστι ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς, καὶ ἱδρυμένην ἔχει τὴν στάσιν εἰς τὸ βούλεσθαι διὰ πάσης ἐπιεικείας τὴν εὐφυᾶ καὶ ἐξαίρετον διάττειν τοῦ βίου τρίβον, εὐδίαν ἔχει καὶ γαλήνην καὶ πλείστην ὅσην ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀταραξίαν· καὶ πρός γε τούτῳ, καθαρὸν αὐτῷ τῆς παρὰ Θεοῦ νήψεως ἐναστράπτει τὸ φῶς· ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν· ἐπὰν δὲ μονονουχὶ καὶ δορύληπτος ἡ καρδία γένηται, τῆς ἐκτόπου καὶ πονηρᾶς ἡδονῆς ἐπιχεομένης αὐτῇ, ἐμπίπλησι μὲν αὐτὴν θορύβων ὁ σατανᾶς, καὶ λογισμοὺς ἐντίκτει πονηροὺς, καταθολοῖ δὲ, καὶ σκότους τοῦ νοητοῦ μεμεστωμένην εὐθὺς ἀποφαίνει, καὶ μονονουχὶ πολέμου καὶ μάχης ἀναμεστοῖ, τοῦτο μὲν λογισμῶν ἀγαθῶν ἀπεχόντων αὐτῆς εἴς γε τὸ δεῖν τῆς ἀρετῆς ἀντέχεσθαι, τοῦτο δὲ τοῦ τῆς ἁμαρτίας νόμου καθέλκοντος εἰς τὸ πλημμελές· τάχα δὲ καὶ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι καὶ

μεσούσης ἡμέρας, ὡς ἐν σκότῳ διῆγον ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, καὶ τῷ πολλῷ θρήνῳ τὴν ἐμὴν ἰσχὺν ἀπωλώλεκα.

Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου ἤγγισαν καὶ ἔστησαν κ. τ. λ. v. 12.

Ἕτερόν τι φησὶν ἁγίοις εἰωθὸς ἐπισυμβαίνειν ἔσθ' ὅτε, καὶ ἁπλῶς τοῖς ἐκ θεοῦ δι' ἁμαρτίας παιδευομένοις· ἀφίστησι γὰρ αὐτῶν τὴν ἑαυτοῦ χάριν, ὥστε καὶ εἰς τοῦτο ἀφικέσθαι ταλαιπωρίας αὐτοὺς, ὡς μηδένα παντελῶς εὑρεῖν δύνασθαι τὸν παραστάτην ἢ φιλαλλήλως συναλγοῦντα· ἐν τάξει δὲ μᾶλλον ἐχθρῶν γεγονότας, καὶ τοὺς ἐγγὺς κατὰ γένος ἢ κατὰ διάθεσιν ἢ καθ' ἕτερόν τινα φιλίας καὶ οἰκειότητος τρόπον· τῶν οὖν φίλων μου, φησὶ, καὶ τῶν πλησίον, οἱ μὲν καὶ φανερῶς ἐξ ἐναντίας ἤγγισαν καὶ ἔστησαν, τουτέστιν ἀντέστησάν μοι, ὡς ὁ Ἀβεσσαλὰμ καὶ ὁ Ἀχιτόφελ· οἱ δὲ τὸ φιλανθρωπότατον, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν, τῆς πρὸς ἐμὲ διαθέσεως ὡς ἀποτάτω δραμόντες.

Καὶ ἐξεβιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχήν μου. v. 13.

Πρός γε τούτοις οἱ ζητοῦντές μου τὴν ψυχὴν ἐξεβιάσαντο· καὶ ἐθέλοντές μοι τὰ κακὰ, ματαιότητας ἐλάλησαν, καὶ δολιότητας ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν· ἐπαμύνοντος γὰρ οὐδενὸς ἢ κατοικτείροντος ἤγουν συμπαρεστῶτος, οἱ ἐχθροὶ κατεβιάζοντο καὶ συνέτριβον, τοῦτο μὲν συκοφαντίαις, τοῦτο δὲ καταλαλιαῖς ταῖς κατεψευσμέναις, προσεπάγοντες καὶ δόλους, τουτέστι παγίδα ἀρτύοντες· καὶ τί γὰρ οὐχὶ ποικίλως ἐκμηχανώμενοι τῶν κακοῦν εἰωθότων; καὶ ταύτη μὲν πλείστοις τῶν ἁγίων συνέβη παθεῖν· ἰστέον δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ταῦτα πρὸ ἡμῶν δι' ἡμᾶς τε καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομεμένηκεν ὁ Χριστός.

Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον κ. τ. λ. v. 14.

Ἐπεὶ οὖν εἰς σὲ ἤλπισα, ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, διὰ τοῦτο εἰσακούσῃ, ὅτι θελητὴς ἐλέους εἶ σὺ, καὶ οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ· οὐκοῦν ἐγώ, φησιν, ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, γέγονα δὲ παραπλήσιος τοῖς μὴ λόγον ἔχουσιν ἐν γλώσσῃ, μήτε μὴν ἀκούουσιν ὅλως, ἢ γοῦν ἔχειν δυναμένοις ἐλέγχους ἐν τῷ στόματι· οἱ γὰρ τοῖς συκοφαντοῦσιν ἀντιλέγειν ἐθέλοντες, ὡς ψεύστας ἐλέγχουσιν, ἐφ' ἑκάστῃ τῶν λοιδοριῶν ἀπολογούμενοι δηλονότι, καὶ τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐγκλήματα παραλύοντες· ἀλλ' ἐγώ, φησιν, οὐ γέγονα τοιοῦτος· σεσίγηκα δὲ διακαρτερῶν, ἵνα μὴ κατ' ἐμαυτοῦ πικροτέρους τοὺς μισοῦντας ἐργάσωμαι· χρὴ γὰρ ἐν πειρασμοῖς εἴκειν μᾶλ-

λον. ἀλλὰ μὴ ἐν ἴσῳ τρόπῳ τοῖς διώκουσιν ἀντιφέρεσθαι· ὅτι δὲ τὸ κεκωφῶσθαι δοκεῖν ἐν καιρῷ πειρασμῶν, καὶ ἀλάλους ἐοικέναι, οὐ κτηνοπρεποῦς ἀναισθησίας ἔργον ἐστὶ, καρτερίας δὲ μᾶλλον ἐπαινουμένης καρπὸς, ἐνταῦθα διαδείκνυσι· σεσίγηκα γάρ, φησι, διὰ μόνον τὸ ἐπὶ σοὶ τὰς τῆς σωτηρίας ἔχειν ἐλπίδας, καὶ ὅτι σὲ τῶν ἁπάντων ἐπέκεινα ἐπεγραφόμην ἐκδικητήν. ὃς καὶ τοῖς ἐπεμβαίνουσι τῷ Ἰὼβ φίλοις ἐπιτιμήσας, ὡς ἀπηνῶς προσλαλοῦσιν ἀνδρὶ δοκιμαζομένῳ καὶ πυρουμένῳ, ἔδειξας ὅτι ἀπήχθηταί σοι τὸ κατεπιφύεσθαί τινας τῶν ἐν περιστάσει καὶ πειρασμοῖς· σὺ μὲν οὖν, ὦ δέσποτα, ἀκούσῃ τοὺς ἐπ᾽ ἐμοὶ γενομένους παρὰ τῶν ἐχθρῶν τωθασμοὺς, ἤγουν τὰ τῶν λοιδοριῶν εἴδη, ὄψει δὲ καὶ ἅπερ ἐξεμηχανήσαντο κατ᾽ ἐμοῦ· ἐγὼ δὲ καὶ λόγους καὶ θυμοὺς ἀνακόψας, καὶ μονονουχὶ κεκωφωμένος, ἐπὶ σοὶ πᾶσαν ἐθέμην τὴν ἐλπίδα, εἰδὼς ὅτι σὺ ἀκούεις, κἂν ἐγὼ κωφεύω πρὸς τὰς κατ᾽ ἐμοῦ βλασφημίας.

v. 17. Ὅτι εἶπα, μήποτε ἐπιχαρῶσί μοι οἱ ἐχθροί μου κ. τ. λ.

Ἐγώ, φησιν, ἐπὶ σοὶ ἐλπίσας, τὰ μὲν ἄλλα κεκωφῶσθαι ἐδόκουν, πλὴν ἐκεῖνο μόνον ἐζήτουν, τὸ μὴ ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν, μήτε μὴν ἐφησθῆναί μοι τινὰς τῶν πολεμεῖν εἰωθότων, ὥς γε τὸν εἰς ἅπαν ὑπομείναντι κλόνον, καὶ ἀνατετραμμένῳ παντελῶς, καὶ ἐξωσθέντι παρὰ σοῦ, καὶ ἀλλοτρίωσιν ὑπομείναντι τὴν ἐξ ἀκράτου θυμοῦ· ἐδεδίειν δὲ πρὸς τούτῳ, μὴ ἄρά πως σεσαλευμένους ὁρῶντες τοὺς ἐμοὺς πόδας, ὑπέρκομπόν τι καὶ ἀπηχὲς, κατὰ τῆς σῆς λέγωσι δόξης· τοῦτο γὰρ σημαίνει, καὶ ἕτερον οὐδὲν, τὸ μεγαλοῤῥημονῆσαί τινας δοκιμαζομένων ἁγίων· οἴονται γὰρ ἔσθ᾽ ὅτε, μὴ διαρκέσειν δύνασθαι πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς τὴν τοῦ διασώζοντος χεῖρα, ὡς ἀτονήσαντος πρὸς τὰς παρ᾽ αὐτῶν ἐφόδους τὸν ἐφ᾽ ᾧ πεποίηνται τὴν ἐλπίδα· καθάπερ ἀμέλει καὶ Ῥαψάκης ὁ βαβυλώνιος ἀμετρήτῳ γλωσσαλγίᾳ κατὰ Θεοῦ χρώμενος ἔφασκεν· μὴ ἐῤῥύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρός μου;

v. 18. Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἕτοιμος, καὶ ἡ ἀλγηδών μου ἐνώπιόν μου διὰ παντός.

A. f. 212. Ταύτην ἰάσασθαι καὶ Δαβὶδ φροντίζων, αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγόρει διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσεων· διό φησιν, ἡ ἀλγηδών μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός· ἀλγηδόνα ἴσως τὴν τοῦ ἀλγεῖν ὀνομάζων πρόφασιν, τουτέστι τὴν ἁμαρτίαν ἣν καὶ τραῦμα νοῦ καὶ καρδίας πλη-

γὴν, οὐκ ἄκομψον εἰπεῖν· τό γε μὴν ἀεὶ μεμνῆσθαι τῆς ἰδίας ἁμαρτίας πρέποι ἂν ἁγίοις· ἐνταῦθα μέν τοι σαφῶς ἐκεῖνο φησὶ, τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ ἐν βίβλῳ βασιλειῶν· ἐμπεσούμεθα εἰς χεῖρας κυρίου καὶ οὐκ εἰς χεῖρας ἀνθρώπων· ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἀγαθὸς καὶ φιλοικτίρμων καὶ θᾶττον μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις κατὰ τὴν γραφὴν, οἱ δὲ τραχεῖς καὶ ἀνήμεροι, καὶ εἰς ἄμετρον πολλάκις ἐκτείνοντες τὰς ὀργάς· φεύγει μὲν οὖν ὁ Δαβὶδ τὸ ἐπιχαρῆναί τινας τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ σαλευομένῳ τε καὶ πίπτοντι· τοῦτο γὰρ ὑπεμφαίνει τὸ σαλευθῆναι τοὺς πόδας· τό γε μὴν θεοῦ πλήττοντος ὑπενεχθῆναι τῇ μάστιγι, καὶ ἀσπαστὸν ἡγεῖται, καί τοι πικρὸν ὂν, διὰ τὸ ἐκ τοῦ παιδεύεσθαι χρήσιμον· ἑαυτὸν γὰρ ὑποφέρει τῇ μάστιγι, ἑτοιμότατά τε πρὸς τοῦτο ἰέναι διϊσχυρίζεται· ἀποχρῶσα δὲ τοῦτο φιλαρέτου ψυχῆς ἀπόδειξις, δυσφορούσης μὲν λίαν ἐφ᾽ οἷς ἂν ἀῤῥωστήσειε παρενεχθεῖσα πρὸς ἃ μὴ θέμις, ἐνομιλούσης δὲ τοῖς ἀγαθοῖς σπουδάσμασιν ἥδιστά τε καὶ προθυμότατα· τουτὶ γὰρ οἶμαι καὶ μάλιστα σαφῶς ἐκδείξειε, τὸ ἑτοίμως ἔχειν εἰς μάστιγας, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς ἀεὶ τὴν ἀλγηδόνα φέρειν, τουτέστι τὴν ἁμαρτίαν τὴν τοῦ ἀλγεῖν αἰτίαν.

Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγελῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου. v. 19.

Πιστῆς ψυχῆς καὶ ἀκριβῶς πεπεισμένης περὶ τῆς κρίσεως τοῦ A. I. 212. b
θεοῦ τυγχάνουσιν αἱ τοιαῦται φωναί· τὸ μέν τοι ἀναγγελῶ τέθεικεν ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ ἀνήγγειλα· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μεριμνήσω, ἀντὶ τοῦ ἐμερίμνησα ἤτοι πεφρόντικα· ἀδιαφορεῖ γὰρ ἔσθ᾽ ὅτε περὶ τὴν τῶν χρόνων προφορὰν ἡ θεία γραφή· οὐ γέγονα τοίνυν φησὶ μελλητὴς εἰς μετάγνωσιν, οὐ βραδὺς εἰς δάκρυον, οὐδὲ ὀκνηρὸς εἰς ἐξομολόγησιν, ἀλλ᾽ οἷον εὐθὺ κατ᾽ ἴχνος τῶν πεπλημμελημένων, ἡ ὑπὲρ αὐτῶν γέγονεν ἱκετεία πρὸς θεόν· ὀνίνησι δὲ καὶ τοῦτο ἡμᾶς οὐ μετρίως, τὸ εἰδέναι φημὶ τοὺς τῆς μεταγνώσεως τρόπους.

Οἱ ἐχθροί μου ζῶσι, καὶ κεκραταίωνται ὑπὲρ ἐμὲ, καὶ ἐπληθύνθησαν v. 20.
οἱ μισοῦντες με ἀδίκως.

Εἰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς αἰσθητοὺς νοήσεις, οὕτως ἐπιβαλεῖς· ὅτι ἐγὼ A. I. 213. B. I. 138. b 139.
μὲν οὖν, φησὶν, δεδάκρυκα καὶ πεφρόντικα, καὶ τὸ ἐπὶ ταῖς μεταγνώσεσι προσεκόμισα δάκρυον, ὅτι πεπαρῴνηκα μὲν, καὶ τοῖς ἱεροῖς προσκέκρουκα νόμοις· οἱ δὲ τὰ ἐχθρά μοι φρονοῦντες ζῶσι καὶ κεκραταίωνται ὑπὲρ ἐμέ· τὸ ζῶσιν, ἐν τούτοις θετέον ἀντὶ τοῦ ἐν ἀκμαῖς εἰσὶν

τοῦ δύνασθαι κατορθοῦν ἅπερ ἂν βούλοιντο κατ᾽ ἐμοῦ· οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ κατειθίσμεθα πολλάκις περί τινος τῶν εὐζωνοτάτων καὶ εὐδρανῶς ἐχόντων τὸ κίνημα λέγειν, ὅτι ὁ δεῖνα τυχὸν ζῶν ἐστιν ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἂν ᾔτησεν ὁ δίκαιος παρὰ Θεοῦ θάνατον τῶν ἰδίων ἐχθρῶν· ἀπαθεῖ δὲ τοῦτο τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ· οὐκοῦν τὸ ζῶσιν ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ ἐν ἀκμαῖς εἰσὶ δυνάμεως καὶ εὐημερίας· ἐπιφέρει γοῦν εὐθὺς ὅτι καὶ κεκραταίωνται ὑπὲρ αὐτόν· πληθυνθῆναι δέ φησι τοὺς μισοῦντας αὐτόν, καὶ τοῦτο ἀδίκως, ἐκ θείας ἀποστροφῆς δηλαδὴ καὶ τούτου συμβαίνοντος τοῖς πλημμελημάτων ἕνεκεν διασμηχόμενοις πόνοις τὲ ὁμιλοῦσι καὶ πειρασμοῖς· εἰ γὰρ γένοιτό τινα παθεῖν ἀποστροφὴν Θεοῦ, καὶ ἔξ ὀφθαλμῶν εὑρεθῆναι τοῦ πᾶσαν νέμειν εἰδότος ἀσφάλειαν καὶ ἐπικουρίαν, οὗτος ἔσται μεμισημένος καὶ τοῖς πάλαι φίλοις, κἂν μηδὲν εἴη τὸ διακόπτον τὴν φιλίαν, καὶ ποιοῦν τὴν διαφοράν· τοῦτο γὰρ οἶμαί ἐστι τὸ μισεῖσθαι μάτην ἤγουν ἀδίκως· τίνες δ᾽ ἂν εἶεν οἱ μισοῦντες ἀδίκως, διαλευκαίνει πάλιν ἐν τούτοις· οἱ ἀνταποδιδόντες μοι γάρ, φησιν, ἀντὶ ἀγαθῶν κακά, κατηγόρευόν μου, καὶ οὐκ ἐπί τινι τῶν ἀτόπων, ἀλλ᾽ ἐφ᾽ οἷς ἔδει καὶ ἐπαινεῖσθαι ὅτι γέγονα τῆς δικαιοσύνης ἐραστής· οἱ γὰρ Θεῷ προσκρούοντες, ὡς ἔφην, καὶ τοὺς πάλαι φίλους εὑρίσκουσι πολεμίους, εἰκῆ κατατεθηγμένους καὶ ἐπ᾽ οὐδενὶ καὶ εἰς μάτην λελυττηκότας, πονηρά τε ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποτιννύναι σπουδάζοντας· ἀπογυμνώσας οὖν τὰ τραύματα τῷ τῶν ὅλων Θεῷ, λύσιν ἐπιζητεῖ τῶν συμβεβηκότων, καὶ μότωσιν αἰτεῖ τὴν ἀπὸ τοῦ πατάξαντος· γέγραπται γάρ, ὅτι ὁ πλήξας καὶ μοτώσει· ἡ δὲ μότωσις καὶ ἀπαλλαγὴ τῶν συμβεβηκότων, εἴη ἂν τὸ μὴ εἰς ἅπαν ἐγκαταλειφθῆναι παρὰ Θεοῦ, προσέχειν δὲ μᾶλλον εἰς τὸ στῆναι τὲ καὶ ἐπαμῦναι καὶ σώζειν αὐτόν· κύριον δὲ τῆς σωτηρίας ἀποκαλεῖ τὸν Θεόν· τοῖς γὰρ αὐτοῦ νεύμασι, καὶ ἡ τῆς σωτηρίας ὁδὸς εὐήλατος ἔσται καὶ ὁμαλή.

ΨΑΛΜΟΣ λη΄.

v. 1. ᾨδὴ τῷ Δαβίδ· εἰς τὸ τέλος τῷ Ἰδιθούμ.

A. f. 214. Ἱεροψάλτης ὑπάρχων ὁ Ἰδιθοὺμ καὶ προφητικῇ χάριτι κατεστεμμένος, ᾠδὴν ἀναβάλλεται, προσωποποιΐαν εἰσφέρων αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ ἐξομολογουμένου ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ· ἢ τὴν μὲν ᾠδὴν ὁ Δαβὶδ συνέταξε, δέδωκε δὲ τῷ Ἰδιθοὺμ εἰς τὸ ψάλλειν· εἰς τὸ τέλος δὲ παραπέμπει

ἡμᾶς, ἐπειδὴ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως τραγῳδεῖ τὴν εὐτέλειαν, καὶ τὸ ταύτης ὑποδείκνυσι τέλος· εἶπε δὲ τὸν ψαλμὸν ὁ Δαβὶδ ὑπὸ Ἀβεσσαλὼμ διωκόμενος, καὶ ὑπὸ Σεμεεὶ λοιδορούμενος· ἐμφέρεια δὲ πλείστη τῆς παρούσης ᾠδῆς πρὸς τὸν προλαβόντα ψαλμόν· ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν ὁ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν συνέταξεν ἑαυτῷ, ταύτην δὲ παρέδωκεν ἑτέροις, ὡς ἡμαρτηκότας μετάνοιαν τὴν ἴσην ζηλοῦν.

Εἶπα, φυλάξω τὰς ὁδούς μου, τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν με ἐν γλώσσῃ μου κ. τ. λ. v. 2.
v. 3. ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν.

Ἀπόδειξις σαφὴς ἱδρυμένης καρδίας· ἐπειδὴ γὰρ πολύτροπος ἁμαρτία ἡ διὰ γλώσσης ἐνεργουμένη, καὶ σχεδὸν πάσης ἁμαρτίας ἀρχὴ διὰ λόγου γίνεται, συνθήκας φησὶ πρὸς ἐμαυτὸν ἐποιησάμην, ὅπως μὴ ἁμάρτω τῇ γλώσσῃ, διὰ τὸ καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ λόγου μέλλειν λόγους ὑπέχειν, καὶ ἐκ τῶν λόγων τῶν οἰκείων ἢ δικαιοῦσθαι ἢ κατακρίνεσθαι· ἀλλὰ φαίη τις ἄν, καὶ πῶς ἦν ἁμαρτάνειν, τῷ τοῖς ὀνειδίζουσιν ἀντιφέρεσθαι; πρὸς τοῦτο ἐροῦμεν ὡς ὁ σοφὸς διδάσκει Πέτρος, ὥστε μὴ οὐδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας· ἔφη δὲ Παῦλος ὅτι καὶ καταρώμενοι εὐλογοῦμεν, δυσφημούμενοι παρακαλοῦμεν· καὶ περὶ τοῦ σωτῆρος δὲ ὁ Πέτρος φησίν· ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἐλοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως· τὸ δὲ ἐξ ἀγαθῶν, εὐφήμως ἀντὶ τῶν κακῶν τὰ ἀγαθὰ τέθεικεν· καθάπερ ἀμέλει καὶ τοὺς τὰς ὄψεις ἠδικημένους, βλέποντας πολλάκις κατονομάζειν ἔθος ἐστίν. Καὶ καθ' ἕτερον νοήσεις τρόπον· οὐ γάρ τοι, φησὶν, εἷς ὑπάρχων κἀγὼ τῶν ἐξ ἔθους ἀτιμάζεσθαι πεφυκότων, οἷς καὶ οὐχ ἑκοῦσιν τοὺς τῶν κρατούντων [ἀνάγκη] φέρειν ὀνειδισμοὺς, ἀλλ' εἷς ὑπάρχων τῶν ἐν πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς, ἅτε δὴ καὶ βασιλικῇ δόξῃ κατεστεμμένος, τὴν ἀτιμίαν ὅμως ὑπήνεγκα, καὶ φυλακὴν ἐθέμην τῷ στόματί μου· ἀλλ' οὔτε ἐξ ἀναισθησίας τοῦτο παθὼν, ἀλλ' ἐκ τοῦ φιλοσοφεῖν ἑλέσθαι, καὶ ταπεινοῦν ἑαυτὸν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ θεοῦ.

A f. 71 [illegible]
B f. 140 b
I f. [illegible] b

Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου. v. 4.

Ἡ μνήμη, φησὶ, τῆς ἁμαρτίας, οἷα πῦρ εἰς τὴν καρδίαν μου ἐγένετο· ἢ ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ὀργιζομένοις ἀνάπτεσθαι, τοῦ περικαρδίου αὐτοῖς αἵματος περιζέοντος, ἐθερμάνθη φησὶν ἡ καρδία μου ἐφ' οἷς ἐλοιδορούμην· ἀκολούθως δὲ εἴρηκε τὸ ἐπὶ τοῦ πυρὸς συμβαῖνον· προηγεῖ-

A f. 71 [illegible]
B f. [illegible]
L f. 106 b
I f. 19[illegible] b

ται γὰρ τοῦ πυρὸς ἢ τῆς φλογὸς θέρμη· πρῶτον οὖν ἐθερμάνθη, εἶτα ἐξήφθη· μελετῶν τὴν ἀρετὴν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν ἀνεξικακίαν, ἐν τοῖς ἐμοῖς σπλάγχνοις ἐξεκαύθη πύρ· καταφλέγουσι γὰρ αἱ λύπαι καὶ αὐτὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, ἀλλ᾽ οὐκ εἰς πέρας ἄγεται τι τῶν ἐκ θυμοῦ καὶ ὀργῆς· καὶ τοῦτο οἶμαι ἐστὶ τὸ, ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· τὸ μὲν γὰρ μηδ᾽ ὅλως εἰσδέξασθαι τὴν ὀργὴν μὴ δὲ θερμανθῆναι, κρεῖττον ἴσως ἢ καθ᾽ ἡμᾶς καὶ οὐκ ἐφ᾽ ἡμῖν τάχα που· τὸ δὲ ἀνακόπτειν δύνασθαι τοῖς εἰς τὸ ἄμεινον λογισμοῖς, ἐφικτὸν ἁγίοις· ἐθερμάνθη οὖν, φησιν, ἐντὸς ἡ καρδία μου, οὐ μὴν καὶ εἰς τὸ ἔξω τὴν ὀργὴν προήνεγκα, ἀλλ᾽ ἐν ἐμαυτῷ ταύτην κατέσχον καὶ οἷον ἀπέπνιξα, μηδὲν μήτε εἰπὼν μήτε δράσας ἀπὸ θυμοῦ, ἀλλ᾽ ἢ μόνον ἐν τῷ μελετᾷν καὶ ἀναλογίζεσθαι τὴν λοιδορίαν, ἐκκαιόμενος ἔνδον ὑπὸ τῆς λύπης· ὅτι δ᾽ ἐστὶ τοῦτο κατορθωμάτων ἄριστον, διδάξει λέγων ὁ Σολομών· ὁ κρατῶν ὀργῆς, κρείσσων τοῦ καταλαμβανομένου πόλιν.

v. 5. Ἵνα γνῶ τί ὑστερῶ ἐγώ.

A f. 215 b. [illegible] Ἐγὼ οἶμαι τὸ ἀπίθανον ἐνεῖναι τοῖς τοιοῖσδε λόγοις τῶν οὕτως ἑρμηνευσάντων· ἦν μὲν γὰρ ἅγιος καὶ προφήτης ὁ Δαβίδ· ἀλλ᾽ οὖν ἐπείπερ ὑπὲρ ἀφέσεως πλημμελημάτων ἐναργῶς ἐποιεῖτο τὴν ἱκετηρίαν, οὐκ ἐν καιρῷ τάχα που διαμαθεῖν ἠπείγετο τί τὸ λεῖπον αὐτῷ κατὰ ἀρετήν· ἔδει δὲ μᾶλλον ἔλεον αἰτεῖν ἐφ᾽ οἷς ᾔδει πεπαρῳνηκὼς εἰς τοὺς ἱεροὺς καὶ θείους νόμους, ἀλλ᾽ οὐκ ἀκριβῆ ποιεῖσθαι κατάσκεψιν τῶν αὐτῷ κατωρθωμένων· τί οὖν ἐστιν ὅ φησιν; διακαρτερήσας ἐν πόνοις, καὶ παρατεινομένης τῆς ἐπ᾽ ἐμοὶ πληγῆς, λοιπὸν τὰ ἐξ ἀνθρωπίνης μακροψυχίας ἐλάλουν, πλὴν οὐκ ἐναργῶς, ἀλλ᾽ ἠρέμα καὶ ἐν γλώσσῃ· ἔφην τε· ὦ δέσποτα, γνώρισόν μοι τῆς ἐμῆς ζωῆς τὸ πέρας, καὶ τῶν ἐτῶν μου τὸν ἀριθμόν· ἀντιπαραθήσει γὰρ τῆς σῆς ὑπάρξεως, τοῦ ἀεὶ ὄντος, γνωσθήσεται τί ὑστερῶ ἐγὼ, τουτέστιν ὅσον ἀπολιμπάνομαι τῆς σῆς δόξης καὶ ὑπεροχῆς, ὁ χόρτοις ἐν ἴσῳ τοῖς ἐν ἀγρῷ, βραχὺ μὲν ἀνθήσας, μαραινόμενος δὲ διὰ τοῦ πίπτειν εἰς θάνατον.

v. 6. Καὶ ὑπόστασίς μου ὡσεὶ οὐθὲν ἐνώπιόν σου.

[illegible] Ἢ καὶ οὕτως· ἡ ὑπόστασίς μου ὡσεὶ οὐθὲν ἐνώπιόν σου, ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡσεὶ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς (1) ἥτις παρῆλθεν, ἢ

(1) Ἐχθὲς pro χθὲς, prope constanter scribitur etiam in codice Bibliorum alexandrino nunc vaticano.

φυλακὴ ἐν νυκτὶ τουτέστιν ὧραι τρεῖς ἢ τέσσαρες· οὐκοῦν ἐπειδήπερ αὐτὸς μὲν ὑπάρχεις ἀεὶ, ἡ δ' ἐμὴ ὑπόστασις ὀλίγη παντελῶς ἐστιν καὶ συνεσταλμένη, καὶ ὡς οὐδὲν ὅλως ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, μὴ ἀφῇς κολάζεσθαι μακρὰ τὸν ἐξ ἀσθενείας ὠλισθηκότα, μήτε μὴν τῷ παντὶ τοῦ βίου μήκει σύνδρομον ἔχοιμι τὴν πληγήν. Ἀντὶ δὲ τοῦ ὑπόστασις, ὁ μὲν Ἀκύλας κατάδυσις εἶπεν· ὁ δὲ Σύμμαχος βίωσις· ὁ γὰρ ἀνθρώπινος βίος οὐδέν ἐστιν, ὡς πρὸς τὴν θείαν ἀϊδιότητα· κατὰ τὸ, σὺ δὲ αὐτὸς εἶ· ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ παρ' ἀνθρώποις σπουδὴ, ματαιότης ματαιοτήτων.

Ἰδοὺ παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου. V. 6.

Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος ὡς σπιθάμην ἔδωκας τὰς ἡμέρας μου· ἢ καὶ παλαιστὰς τὸ πλήρης εἶναι τοῦ ἐκ τῶν πειρατηρίων ἀγῶνος. L. f. 107.

Μέντοιγε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος, πλὴν μάτην ταράσσεται κ. τ. λ. V. 7.

Κατὰ δὲ τοὺς πάνυ Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον, ἐπειδὴ ἐν εἰκόνι καὶ οὐκ ἐν ἀληθείᾳ νῦν διαπορεύεται ὁ ἄνθρωπος, ἡ γὰρ ἀληθὴς ζωὴ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἐστὶν, εἰκότως ὁ ψάλλων τὴν εἰκόνα ματαιότητα προσεῖπεν· ἐπειδὴ οὐ τὴν ἀληθινὴν νῦν ζῶμεν ζωὴν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἐν εἰκόνι, οὐδὲ περὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ ποιούμεθα τὴν σπουδήν· διὸ μάτην ταρασσόμεθα περὶ κοσμικὰς ἐπιθυμίας στρεφόμενοι καὶ συνάγοντες θησαυροὺς, ὧν οὐκ ἴσμεν τοὺς διαδόχους. A. f. 216. b. Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου

Τῶν ἐν εἰκόνι γεγραμμένων οἱ ζῶντες οὐδὲν διαφέρουσιν ἄνθρωποι, ἀπανθοῦντες ὡς χρώματα· ὁμοίως γὰρ καὶ τούτων κἀκείνων ἡ φύσις ὑποῤῥεῖ τῷ χρόνῳ καὶ διαφθείρεται· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἧττον διαταράττονται, φιλονεικοῦντες, διαμαχόμενοι, πολεμοῦντες, ἐμπορευόμενοι· καὶ ζάλης ἅπας ὁ βίος μεστὸς, τέλος ἔχων τὸν θάνατον· σὺν πόνῳ δὲ πολλῷ καὶ ἱδρῶτι τὸν πλοῦτον ἀθροίζοντες, τὸν ἐσόμενον οὐκ ἴσασιν κληρονόμον· τοῦτο δὲ ὁ μακάριος Δαβὶδ καὶ ἐκ τῶν καθ' ἑαυτὸν κινούμενος γέγραφεν· τοῖς γὰρ ἐκ τῶν πολέμων λαφύροις, καὶ τῷ παρὰ τῶν ἀλλοφύλων φερομένῳ δασμῷ μεγίστην καὶ περιφανῆ λίαν ἀποφήνας τὴν βασιλείαν, ἠγνόει τοῦ παιδὸς τὴν δυσσεβῆ καὶ παράνομον γνώμην· εἶτα θεασάμενος αὐτὸν ἐγκρατῆ τῶν βασιλείων γενόμενον, καὶ τὸν ἀποκείμενον σφετερισάμενον πλοῦτον, τὴν θαυμασίαν ἀφῆκεν φωνήν· πλὴν μάτην ταράσσεται· θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίνι συνάξει αὐτά. B. f. 141. b. I. f. 195. L. f. 107. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου

v. 8. Καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονή μου; οὐχὶ κύριος; καὶ ἡ ὑπόστασίς μου παρὰ σοί ἐστιν.

Εἰκότως ἐπὶ τὸν Χριστὸν τὴν ἐλπίδα ἔχειν φησὶν, ἅ τε καταγνοὺς τῶν ἐν βίῳ περισπασμῶν· τίς γάρ μοι, φησὶ, δέδωκε τὸ δύνασθαι καρτερεῖν. καὶ νεανικῶς διακεῖσθαι ἐν καιρῷ πληγῆς, καθυφεῖναι δὲ κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τὸ δεῖν δρᾶσαί τι τυχὸν ἢ καὶ εἰπεῖν ἑλέσθαι τῶν ἐξ ἀνθρωπίνης μικροψυχίας; οὐχὶ κύριος; τίς δέ μου ἡ ὑπόστασις; τουτέστι τίς ὁ ἐνισχύσας ὑφίστασθαί με καὶ φέρειν τὰ ἐξ ὀργῆς ἐπενηνεγμένα τῆς ἄνωθεν, θεοῦ παιδεύοντος φιλόπαιδος ἐν τάξει πατρὸς ἐπὶ τῷ ἐκλέγεσθαι τὰ βελτίω; οὐκοῦν κἂν εἰ παιδεύοι θεὸς διὰ συμμέτρου κινήσεως, ἀλλ' οὖν αὐτὸς εὑρίσκεται χορηγὸς τοῖς πάσχουσι καρτερίας καὶ ὑπομονῆς· τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ ὑποστάσις· εἰ δέ τις εἴποι καὶ τὴν ὕπαρξιν καὶ κατασκευὴν τῆς φύσεως ἢ καὶ τὴν καραδοκίαν δηλοῦσθαι διὰ τῆς ὑποστάσεως, οὐδ' οὕτω κακῶς· παρὰ θεοῦ γὰρ καὶ εἰς τὸ εἶναι ὑπέστημεν, καὶ αὐτὸν προσδοκίαν καὶ ἐλπίδα ἔχομεν.

v. 9. Ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῦσαί με.

Σύ μοι τὸ δύνασθαι φέρειν κεχάρισαι, τὸ μηδὲν ἐξ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας εἰπεῖν ἢ δρᾶσαι· σὺ δὲ καὶ παιδεύσας ὑποστῆναι με ταῦτα, καὶ δύνασθαι φέρειν ἐποίησας· ἡ δὲ σύνταξις τοῦ προκειμένου ῥητοῦ τοιαύτη ἐστίν· ἀπὸ πασῶν τῶν ἀνομιῶν μου ῥῦσαί με, ὅτι σὺ ἐποίησας, τουτέστιν ἔπλασας, καὶ ὡς δημιουργὸς τὴν ἐνοῦσαν ἀσθένειαν τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει ἐπίστασαι· γέγραπται δὲ καὶ ἑτέρωθι, ὅτι " φθαρ-„ τὸν σῶμα βαρύνει ψυχὴν, καὶ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυ-„ φροντίδα· „ εὑρήσομεν δὲ καὶ τὸν τληπαθέστατον Ἰὼβ τοιαύταις χρησάμενον λέξεσιν· " μνήσθητι γὰρ, φησὶν, ὅτι χοῦν με ἔπλασας. Καὶ „ πάλιν· ἢ οὐχ ὥσπερ γάλα με ἤμελξας; ἐτύρασας δέ με ἴσα τυρῷ, „ δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνεῖρας; „ Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς Δαβίδ· " μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμέν· ἄνθρωπος ὡσεὶ „ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει· „ ὅτι πνεῦμα διῆλθεν ἐν αὐτῷ καὶ οὐχ ὑπάρξει „ τοιαύταις γὰρ φωναῖς οἱ ἅγιοι κέχρηνται, ἀμνηστίας ἁμαρτιῶν τυχεῖν ἐφιέμενοι παρὰ τοῦ τῶν ὅλων θεοῦ, τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἐνδεικνύμενοι· καί γε πάντες τὸ τῆς φύσεως εὐόλισθον πρὸς ἁμαρτίας εἰς συγγνώμην προτείνουσι· αἰτεῖ τοίνυν συγγνώμην ὡς ἀποχρώντως ἤδη πεπαιδευμένος.

Ἐκωφώθην, καὶ οὐκ ἤνοιξα τὸ στόμα μου. v. 10

Φέρω, φησὶν, ὀνειδιζόμενος νῦν, καὶ οὐδὲν ἀντιφθέγγομαι, ὡς παρὰ σοῦ τοῦτο εἰδὼς βουλομένου με τοῖς ὀνείδεσι ἐγγυμνάζεσθαι.

Ἄνες μοι ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν. v. 14.

Τάχα δὲ καὶ τὰ λυπηρὰ καὶ δακρύων αἴτια, ἤδη ποτὲ παυθῆναι παρακαλεῖ· οὐχ' ὅσον εἰς μακαριότητα παντελῆ, οὐ γάρ ἐστιν αὕτη νῦν, ἀλλ' ὅσον εἰς ἀνάψυξιν καὶ παραμυθίαν ἣν ἐν τῷ βραχεῖ βίῳ ζηλοῦμεν, ὃν ἐν γῇ ζῶμεν, ὥσπερ ξένοι καὶ πάροικοι, ἐκ πατέρων ἔχοντες τὸ ὑφ' ἁμαρτίας εἶναι, καὶ ταῖς δι' ἁμαρτίας κακώσεσι κατεχόμενοι καὶ τῷ ἐξ Ἀδὰμ θανάτῳ· ὃν πρὶν ἐπιπεσεῖν, ἀξιοῦμέν τινα καὶ ἀνάπαυσιν τῶν πόνων γενέσθαι.

ΨΑΛΜΟΣ λθ'.

Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. v. 1.

Τινὲς ἐκ προσώπου τοῦ Δαβὶδ εἰρῆσθαι φασὶ τὸν προκείμενον ψαλμὸν, ὡς ἐξῃρημένου λοιπὸν θλίψεώς τε πάσης καὶ τῶν ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενηνεγμένων αὐτῷ διὰ τὴν εἰς Οὐρίου γυναῖκα, καὶ αὐτὸν τὸν Οὐρίαν, ἁμαρτίαν· καὶ εἶναί γε αὐτὸν χαριστήριον ἐπὶ τῇ τῶν συσχόντων αὐτὸν πειρασμῶν * ἀπαλλαγῇ· ἀλλ' εὑρήσομεν, φησὶν, ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τοῦ σωτῆρος τὸ πρόσωπον εἰσκεκομισμένον, τῆς τε ἐνανθρωπήσεως ἀπαγγέλλον τὴν οἰκονομίαν, καὶ ὅτι ἀνακηρύξει τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν τὴν διὰ πίστεως χάριν· εἶτα μετὰ τοῦτο πρόσωπον ἕτερον ἀνδρὸς εἰσκομίζεται κατοικτείρεσθαι γλιχόμενον παρὰ θεοῦ, καὶ ὁμολογοῦν ὅτι μονονουχὶ κατακέχωσται τοῖς ἰδίοις παθήμασιν· εἶτα πῶς ἥρμοσεν αὐτῷ θεσπεσίῳ Δαβὶδ, ἢ πῶς ἂν τοῦ σωτῆρος ἔφη φωνὰς, ἢ ἑτέρῳ τινὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὡς σεσωσμένῳ παρὰ θεοῦ καὶ ᾠδὰς ἀνάπτοντι χαριστηρίους; ἡμεῖς δ' εἰρῆσθαι αὐτὸν νομίζομεν ἐκ προσώπου τοῦ νέου λαοῦ, καὶ εὐδοκιμήσαντος ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ, καὶ ἀνακομισθέντος ἀληθῶς ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας, τουτέστιν ἐκ βάθους ἁμαρτιῶν, ἐκ πηλοῦ τε ὕλεως· εἰσβάλλει γὰρ μεταξὺ καὶ οὐκ ἔξω σκοποῦ τοῦ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, τοῖς εὐχαριστοῦσιν οἱονεί πως ἀνοιγνύντος τοῦ μυστηρίου βάθος, καὶ τῆς οἰκονομίας διδάσκοντος τὸν τρόπον, δι' οὗ καὶ σεσώσμεθα· εἶτα μετά γε τοὺς παρ' αὐτοῦ λόγους, πάλιν τὸ τοῦ λαοῦ πρόσωπον εἰσφέρεται, ὁμολογοῦντος οὐδὲν

* al. cod τιμωριῶν.

ἧττον τὰ ἐν οἷς ἦν κακὰ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν αἰτιαμάτων, ἵνα καὶ ἔτι μειζόνως δοξάζηται Χριστὸς ὁ ἐκ βάθρων αὐτοὺς ἁρπάσας. καὶ τῶν τῆς ἀπωλείας τελμάτων ἔξω θεὶς. διὰ πίστεως δηλονότι· ἀξιοῦσι γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύσαντες ῥυσθῆναι τῆς διὰ τὴν ἀπείθειαν ἁμαρτίας. ἅμα δὲ καὶ διηγοῦνται τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς διὰ τὴν ἀπιστίαν κακά· ἄλλοι [1] δὲ καὶ εἰς τοὺς ἐν Βαβυλῶνι τὴν ᾠδὴν ἀναφέρουσιν, ὠφεληθέντας τῇ ἐκεῖσε θλίψει καὶ ἐπαναχθέντας.

Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον καὶ προσέσχε μοι κ. τ. λ.

Ἀλλὰ φαίη τίς· πῶς ἂν ὑπομεμενήκασιν οὗτοι τὸν κύριον, ἢ πῶς εἰσηκούσθησαν ὅλως οἱ τάχα που μηδὲ βοήσαντες πρὸς αὐτὸν, ἀφεστηκότες δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ εἰδέναι τίς ὁ φύσει τῶν ὅλων ἐστὶ γενεσιουργὸς καὶ δεσπότης; φαμὲν οὖν ὅτι σεσαγήνευκεν ὁ σωτὴρ διὰ τῆς πίστεως τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. καταργήσας τοῦ διαβόλου τὸ κράτος. καὶ τῶν πονηρῶν δυνάμεων τὴν σκαιότητα καταλύσας, πνευματικῇ τετίμηκεν ἐλευθερίᾳ τοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ· πλὴν οὐχὶ μόνη τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς εἰσβέβηκε διὰ πίστεως, ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραήλ· ἀνέκτισε γὰρ ὁ Χριστὸς τοὺς δύο λαοὺς. εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην. καὶ ἀποκαταλλάσσων ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν πατέρα. καθ' ἃ γέγραπται· ἄμφω δὴ οὖν εἷς γεγόνασι λαὸς, κατὰ τὴν αὐτοῦ σωτῆρος φωνήν· καὶ ἄλλα γὰρ, φησὶν, ἔχω πρόβατα, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνα δεῖ με ἀγαγεῖν· καὶ γενήσονται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν· οὐκοῦν ὅπερ ἂν ἐξ ἑνὸς λέγηται προσώπου, τοῦτο πάντως ἁρμόσειεν ἂν τούτοις τε κἀκείνοις, διὰ τὸν τῆς ἑνότητος σύνδεσμον τῆς ἐν Χριστῷ διὰ πνεύματος· ὅτι δὲ τὸ Χριστοῦ μυστήριον προαπηγγέλλετο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διά τε νόμου καὶ προφητῶν, εἴη ἂν οὐκ ἀσυμφανὲς τοῖς τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐπιστήμοσιν· ἔφη γάρ που Χριστὸς Ἰουδαίοις προσδιαλεγόμενος· εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν· προσεδόκων γὰρ αὐ-

(1) Nempe Theodorus mopsuestenus, ἰουδαιόφρων a nonnullis olim dictus, propterea quod prophetica plurima non ad novum Christi populum, sed ad priscum iudaicum, referre solitus fuit. Huius ineditum fragmentum, quod Cyrillus evidenter respicit, recitare nos non piget ex codice B. f. 143. b. ΘΕΟΔΩΡΟΥ. Καὶ ἐν τούτῳ προφητεύει τὰ κατὰ τὸν λαὸν ὡσανεὶ αἰχμαλωτισθέντα ὑπὸ τοῦ βαβυλωνίου βασιλέως· καὶ ἐκ τοῦ ἐκείνων προσώπου φθέγγεται, εὐχαριστῶν τῷ θεῷ, ὡς μελλόντων αὐτῶν ἀπαλλαγήσεσθαι τῆς αἰχμαλωσίας· διδάσκων, ὡς ἐὰν ἐν ταῖς συμφοραῖς ἐπὶ τὸν θεὸν θῶνται τὴν ἐλπίδα, δυνήσονται ῥυσθῆναι τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν· ἔπειτα καὶ μακαρίζει τοὺς ἐν ταῖς συμφοραῖς ἐξαιτασθέντας, πάσης δ' ἐκτὸς γεγονότας ἐκτόπου πράξεως, καὶ τοῦ θεοῦ ἠρτημένους, ὥσπερ αὐτοῦ τευξομένους μόνου βοηθείας

τὸν ἀφίξεσθαι κατὰ καιροὺς Ἰουδαῖοι σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν, οὐχὶ μόνων ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν· καὶ γοῦν Συμεὼν ὁ δίκαιος, ὅτε βρέφος ὄντα Χριστὸν ἐν τῷ θείῳ τεθέατο ναῷ, νῦν ἀπολύεις, ἔφη, τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπόν σου· φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ Ἰσραήλ· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκ Σαμαρείας γύναιον ὅτε Χριστῷ διελέγετο, διωμολόγηκεν ἐναργῶς· ἔφη γάρ· οἴδαμεν ὅτι Μεσίας ἔρχεται, ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος ἀπαγγελεῖ ἡμῖν πάντα· εἴρηται δὲ καὶ δι᾽ ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς Ἰουδαίων δήμοις, ἐπαγγελλομένου τοῦ Χριστοῦ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἄφιξιν· διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν με, λέγει κύριος, εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον, διότι τὸ κρίμα μου εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν· οὐκοῦν φαῖεν ἂν εἰκότως, ὅτι τὴν τοῦ σωτῆρος ἄφιξιν ὡς ἔσται κατὰ καιροὺς προσδοκήσαντες, ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον, ἀντὶ τοῦ προσδοκῶν προσεδόκησα· καὶ προσέσχεν μοι, τουτέστιν ἐπεσκέψατό με· θεὸς γὰρ ὢν κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, καὶ ἀνήγαγεν ἡμᾶς ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν καὶ τῆς ἐκεῖσε φθορᾶς, ἧς καὶ ἀπηλλάγμεθα διὰ Χριστοῦ μεταμορφοῦντος εἰς ἀφθαρσίαν ἐν ἑαυτῷ καὶ πρώτῳ τὴν ἀνθρώπου φύσιν, καὶ ἀναπλάττοντος εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς, καὶ ἀπὸ πηλοῦ ὕλεως τῶν τοῦ κόσμου περισπασμῶν, καὶ τῆς δυσώδους ἁμαρτίας· ἐκ τούτων γὰρ ἀνίμησεν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀῤῥήτου χειρὸς καὶ τῆς ἀφράστου δυνάμεως τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ.

Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτρᾳ τοὺς πόδας μου κ. τ. λ. V. 3.

Στερεὸς γὰρ νοῦς τοῖς ἐν Χριστῷ, καθ᾽ ἅ φησιν ὁ Παῦλος, ἡμεῖς L. f. 200
δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν· πέτρα δὲ καὶ ἑτέρως νοεῖται Χριστὸς, τὸ πάντων ἔρεισμα, ὁ ἐκλεκτὸς λίθος, ὁ εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν τεθειμένος παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ἐφ᾽ ᾧ πάντες οἰκοδομούμεθα, οἶκος πνευματικὸς καὶ ναὸς ἅγιος εἰς κατοικητήριον θεοῦ ἐν πνεύματι· κατεύθυνεν δὲ καὶ τὰ διαβήματα ἡμῶν· ἐδιδάχθημεν γὰρ ὀρθὰς ποιεῖσθαι τροχιὰς οἱ πάλαι καμπύλας ποιοῦντες καὶ διεστραμμένας ὁδούς.

Καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ᾆσμα καινόν. V. 4.

Ἐν μοίρᾳ καὶ τοῦτο θετέον τῶν παρὰ Χριστοῦ χαρισμάτων· οὐ L. f. 200 b.
γάρ τοι πᾶσιν ἀδιακρίτως ἔποιτο ἂν τὸ ἐξεῖναι δοξολογεῖν· ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἂν γένοιτό τις δεκτὸς παρὰ θεῷ τοῦτο δρᾶν ἐθέλων, εἰ μή τις εἴη

τῶν εὖ βιοῦν εἰωθότων· ὅτι οὐχ ὡραῖος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ· καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα μου ᾆσμα καινὸν, ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ τοῦ διὰ Μωσέως· ἐπὶ καινοῖς γὰρ κατορθώμασιν, καινόν που πάντως εἴη ἂν καὶ τὸ ᾆσμα, καὶ οὐ τοῖς ἀρχαίοις ὕμνοις προσεοικός· καὶ ἀντὶ δὲ τοῦ τοῖς πονηροῖς δαίμοσίν τε καὶ εἰδώλοις προσαγομένου ᾄσματος, τοὺς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀναφωνεῖν ἐδιδάχθημεν ὕμνους.

v. 4. Ὄψονται πολλοὶ καὶ φοβηθήσονται, καὶ ἐλπιοῦσιν ἐπὶ κύριον.

Ὑπόδειγμα, φησὶν, ἑτέροις ἔσομαι τοῦ κατὰ ζῆλον ἐμὸν παύσασθαι τῶν κακῶν, καὶ τὴν ὁμοίαν ἔχειν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐλπίδα· ἀεὶ γάρ πως οἱ μήπω πιστεύσαντες, τῶν ἤδη πεπιστευκότων ἀναδείκνυνται ζηλωταὶ, καὶ τῆς ἐκείνων πολιτείας καὶ ἐπιεικείας κατ' ἴχνος ἰέναι σπουδάζοντες ἀνανήφουσι πρὸς ἀλήθειαν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἴασι φῶς· εἶτα τί τὸ ἐντεῦθεν; τὸν θεῖον εἰς νοῦν δέχονται φόβον, περὶ οὗ εἴρηται· ἀρχὴ σοφίας φόβος κυρίου· καὶ, τῷ φόβῳ κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ· οἱ τοίνυν, φησὶ, ζηλωταὶ γενόμενοι τῶν πεπιστευκότων, καὶ ἤδη τὸν θεῖον ὠδινήσαντες φόβον, οὗτοι καὶ τὰς ἑαυτῶν ἐλπίδας ἱδρύσαντες ἐπὶ θεῷ, παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου τὰς τῶν ἀγαθῶν ζητοῦσι χορηγίας, καί τοι πάλαι τύχῃ τινὶ καὶ γενέσει καὶ εἱμαρμένῃ τὰς τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἡνίας ἀνάπτοντες (1)· καὶ ἄλλως δὲ τὸ ὄψονται, ἀντὶ τοῦ ἀναβλέψουσιν εἴρηται· ἔφη γάρ που θεὸς διὰ φωνῆς Ἡσαΐου περὶ τῶν ἐθνῶν ἐν Ἡσαΐᾳ· ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ ᾗ οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τρίβους ἃς οὐκ ᾔδεισαν πατῆσαι ποιήσω αὐτούς· λέγει δὲ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Χριστός· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς· ἀλλὰ καὶ ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν ἀπεστάλη παρὰ τοῦ πατρός· ὄψονται δὴ οὖν τουτέστιν ἀναβλέψουσιν· καὶ τὰ ἑξῆς.

v. 5. Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἐστι τὸ ὄνομα κυρίου ἐλπὶς αὐτοῦ κ. τ. λ.

T. I. 201. Ἡμεῖς ἐσμὲν πάντως οἱ τὸν τοιοῦτον λαχόντες μακαρισμὸν, ὠνομάσμεθα γὰρ χριστιανοί· καὶ τοῦτό ἐστιν τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς· εἰ δὲ δή τις βούλοιτο πρὸς τοῖς εἰρημένοις, ματαιότητάς τε καὶ μανίας ψευδεῖς εἶναι λέγειν τὴν ἑλληνικὴν λατρείαν, καὶ τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς εἶναι τίμια, φημὶ δὴ μαντικὴν πᾶσαν, ἢ καὶ πάσας τὰς ἑτεροδιδασκαλίας, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος· γέγραπται γοῦν περί τινων, ὅτι μανίαν ἐν οἴκῳ κυρίου κατέπηξαν· μανίαν

(1) Habet partim hoc fragmentum etiam Corderius.

δὲ τὴν μαντείαν φησίν· τετολμήκασι γὰρ, φησί, τινες τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τὰ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλεῖν, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος κυρίου· καὶ πλεῖστοι γεγόνασι ψευδοπροφῆται παρ' αὐτοῖς· ἀλλ' ἦν ἴσως φορητὸν, εἰ ἐν τοῖς τῶν εἰδώλων τέμνεσι τετόλμητό τι τοιοῦτον· ἐπειδὴ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ κυρίου γέγονε, πῶς οὐ παγχάλεπον εἴη ἄν;

Πολλὰ ἐποίησας σὺ, κύριε, ὁ Θεός μου τὰ θαυμάσιά σου κ. τ. λ. [illegible]

Καθ' ἑτέραν δὲ διάνοιαν νοήσεις καὶ οὕτως· ἃ πέπραχάς, φησιν, ἐν τῷ τῆς οἰκονομίας καιρῷ, πολλά ἐστι καὶ θαυμάσια· ταῦτα καὶ τοῖς ἑτέροις ἀπήγγειλα, ἡ δὲ ἐπαγγελία ὅλην διέδραμε τὴν ὑπ' οὐρανόν· εὐφημοῦσι διὰ τούτων τὸν ὅλων σωτῆρα Χριστὸν, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀληθὲς ὂν ἀποφαίνουσιν οἱ διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν σεσωσμένοι, ὡς ἔλαβον ᾆσμα καινὸν, ὕμνον τε τὸν πρέποντα αὐτῷ· ἰδοὺ γὰρ ἰδοὺ πολλὰ πεποιῆσθαι παρ' αὐτοῦ φησὶ τὰ θαυμάσια, καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα γενέσθαι τερατουργήματα, καὶ τὰ ὑπὸ τῆς αὐτοῦ προμηθείας οἰκονομούμενα, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὰ ἐπὶ Ἰησοῦ, τὰ ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ, καὶ τὰ τούτων πρεσβύτερα, τὰ κατὰ τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ πατριάρχας, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον διεξέρχωμαι· ἀλλὰ τὸ νῦν γεγενημένον τούτων ἁπάντων θαυμασιώτερον· οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς οὐδὲ ἑνὸς ἔθνους, ἀλλὰ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ἐπραγματεύσω τὴν σωτηρίαν· καὶ τὴν νομικὴν λατρείαν καταπαύσας, τῇ Ἰουδαίων ἀσθενείᾳ συμβαίνουσαν, τὴν καινὴν ἔδωκας χάριν, τὴν λογικὴν λατρείαν νομοθετοῦσαν, δι' ἧς οἱ τυφλοὶ τὴν καρδίαν τὸ θεῖον καὶ νοητὸν εἰσεδέξαντο φῶς, ὀρθοποδεῖν ἔμαθον οἱ πάλαι χωλεύοντες, καὶ τρανὴ γέγονε γλῶσσα μογιλάλων, ὦτα κωφῶν ἤκουσαν, κατηργήθη θάνατος, ἐξῄρηται δὲ καὶ ἡ πάντων ἁμαρτία, ἀνέλαμψεν ἀφθαρσίας ἡ χάρις· καὶ ταῦτα πάντα διώρθωται διὰ Χριστοῦ· τοιγάρτοι φασὶν ὅτι πλεῖστα πεποίηκεν τὰ θαυμάσια.

Τοῖς γε μὲν αὐτοῦ διαλογισμοῖς οὐκ ἔστι τίς ὁμοιωθήσεται· τίνες δὲ ἄρα γεγόνασιν οἱ τοῦ θεοῦ διαλογισμοὶ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν εὐτεχνές; θεὸς ὢν φύσει, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ μεμένηκεν ὅπερ ἦν· καὶ ποία τις ἦν τοῦ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἡ πρόφασις, σαφηνιεῖ λέγων ὁ τῶν αὐτοῦ μυστηρίων ἱερουργός· ἐπειδὴ τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν Ibidem

διάβολον· καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας· ταῦτα, φησίν, ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλησα μαρτυρῶν, ὅτι παντός εἰσιν ἐπέκεινα λόγου· ταῦτα πεπραχότας εὑρίσκομεν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς· καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Ἰωάννης πρὸς οἷς ἔφη τερατουργήμασι προσεπενεγκὼν εὑρίσκεται· ἔστι δὲ καὶ ἕτερα πολλά, ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἃ οὐκ ἔστιν γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ· καὶ μὴν ὅτι ἅτινα ἐὰν γράφηται, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι χωρήσειν τὸν κόσμον τὰ γράφομενα βιβλία· ἐπειδὴ ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· καὶ οὔτε τὰ εἰς Χριστὸν δόγματα, οὔτε τὰ θαύματα χωροῦμεν διηγήσασθαι· ἀλλὰ κἂν πολλὰ ὦσι τὰ λαληθέντα, πλεῖον τὸ περιττεῦον καὶ μὴ λαληθὲν εὑρίσκεται· ὑπὲρ ἀριθμὸν γὰρ τὰ τοῦ Χριστοῦ, ἤτοι ὡς μὴ ὄντα τῇ φύσει ἀριθμητά, ἢ ὡς ὑπερβαίνοντα διὰ τὸ πλῆθος τὴν φύσιν τοῦ ἀριθμοῦ.

Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι κ. τ. λ.

Προφητικῇ χάριτι στεφανούμενος ὁ τὸν προκείμενον συνθεὶς ψαλμόν, ὡς ἐξ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἑαυτοῦ λόγους ἀνίησιν ἀγαθούς, οἵπερ ἂν εἶεν οὐκ ἀνάρμοστοι τῷ προσώπῳ τοῦ μονογένους υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑποδεδυκότι, σαρκωθέντι τὲ καὶ ἐνανθρωπήσαντι, καὶ τὴν τοῦ δούλου λαβόντι μορφήν· ἐπειδὴ γάρ, φησιν, ὦ πάτερ, τὰς κατὰ νόμον θυσίας οὐκ ἠθέλησας, ἀνάμνησιν μόνον ἐχούσας ἁμαρτιῶν καὶ ἔλεγχον, οὐ μὴν καὶ ἄφεσιν, ἥκω σῶμα λαβὼν ὅπερ μοι αὐτὸς κατηρτίσω· πνεῦμα γὰρ ἅγιον καὶ ὑψίστου δύναμις ἐπεσκίασε τῇ ἁγίᾳ παρθένῳ· ἥκω δέ, ἵνα τὸ σὸν ποιήσω θέλημα· ὅπέρ ἐστι τό, ἐμαυτὸν προσενεγκεῖν ὥσπερ ἄμωμον ἱερεῖον, ἵνα στήσω τὰ ἐν νόμῳ περιελεῖν ἁμαρτίας οὐ δυνάμενα· τούτῳ φαμὲν ἐοικέναι τὸ δι' αὐτοῦ Χριστοῦ σαφῶς εἰρημένον, ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ οὐχὶ ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με· παρέσχεν οὖν ἀφορμὴν τοῦ ὅλον ψαλμὸν εἰρῆσθαι ὑπ' αὐτοῦ, τηροῦντα τὸ αὐτὸ πρόσωπον μέχρι τέλους τοῦ λέγοντος· παρελθόντος τοίνυν τοῦ καιροῦ τῆς σκιᾶς, καθ' ὃν θυσία καὶ προσφορὰ προσήγετο, οὐκέτι τὴν διὰ τούτων λατρείαν βουληθεὶς ὁ θεός, κατηρτίσατο ἐκ τῆς παρθένου σῶμα τῷ υἱῷ, ὡς μηκέτι εὐδοκεῖν ὁλοκαυτώματα· καὶ περὶ ἁμαρτίας εἰπόντος τοῦ σωτῆρος τῷ πατρί, ἰδοὺ ἥκω κατὰ τὸ θέλημά σου· καθ' ὃ θέλημα ἦρεν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· αὐτὸς τυθεὶς καὶ προσ-

ενεχθεὶς ὑπὲρ τῆς πάντων ἁμαρτίας· ἵνα ἀφέσεως γενομένης, μηκέτι χρεία ᾖ τῆς περὶ ἁμαρτιῶν θυσίας.

Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. v. 8.

Κεφαλίδα ἔφη τὴν οἱονεὶ περιοχὴν τῶν οὐσῶν ἐννοιῶν ἐν αὐτῇ· αὗται δέ εἰσιν αἱ περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ἰστέον δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης Ἰεζεκιὴλ κεφαλίδα βιβλίου τὴν οἱονεὶ σύμπασαν περιοχὴν τῆς ἑαυτοῦ προφητείας ὀνομάσας εὑρίσκεται· τὸ δὲ ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, οὕτω νοητέον· βιβλίον μὲν πενταμερὲς ὅλον ἐστὶ τὸ Μωσέως σοφώτατον σύγγραμμα, κεφαλὴ δὲ ὥσπερ καὶ ἀρχὴ τοῦ βιβλίου παντὸς ἡ ἐπίκλην γένεσις, ἐν ᾗ τὰ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γέγραπται εἰς Χριστὸν ὀρθῶς ἀναφερόμενα· ὅτι δὲ πάλιν ἡ κεφαλὴ τὴν ἀρχὴν παρὰ ταῖς θείαις σημαίνει γραφαῖς, πληροφορηθήσῃ καλῶς ἐκεῖνο συνεὶς ὅπερ ὁ Παῦλος φησὶν, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ θεός· ἀρχὴ μὲν γὰρ τοῦ ἀνδρὸς ὁ Χριστὸς, ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγών· ἀρχὴ δὲ πάλιν τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη· Χριστοῦ δὲ ἀρχὴ ὁ θεὸς, ἐπείπερ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ ἀρχὴν ἄναρχον ἔχει τὸν γεννήσαντα μετὰ καὶ τοῦ συνυπάρχειν ἀϊδίως αὐτῷ· τούτους τοὺς στίχους καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, ἐκ προσώπου τοῦ σωτῆρος εἰρῆσθαι φησίν· εἰπὼν γὰρ ὅτι τὸ αἷμα τῶν ζώων ἀφελεῖν ἁμαρτίας οὐκ ἠδύνατο, ἐπάγει· διὸ εἰσερχόμενος ὁ Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον, λέγει πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι οὐδένα τρόπον προσφορᾶς ἠρετίσω τῆς κατὰ νόμον, οὐ περὶ σωτηρίας, οὐ περὶ ἁμαρτίας, ἐμοὶ δὲ σῶμα κατηρτίσω· καὶ ἀφῖγμαι, φησὶν, ἤγουν ἔφην ἥκω, ἵνα τὸ σὸν ποιήσω θέλημα· εἶτα προστίθησιν· ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ· τουτέστιν ἐκβάλλει τὰς θυσίας, ἵνα κυρώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ προσενεχθεῖσαν θυσίαν· ἀναβαίνει γὰρ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας τῷ θεῷ καὶ πατρὶ διὰ τοῦ ἰδίου σώματος.

Καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς καρδίας μου. v. 9.

Ἔχων δὲ τὸ σὸν θέλημα κεκρυμμένον ἐν ἐμαυτῷ, τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῖ τὸ ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας (1) μου, τοῖς γνησίοις αὐτὸ ἐναργὲς καταστήσω· εἰδέναι γὰρ ἡμᾶς ἀναγκαῖον, ὅτι τὰ τῶν μαθημάτων ἐξηγη-

(1) Hinc constat Cyrillum legisse in textu biblico κοιλίας, non καρδίας.

μένα τοῖς ἐξειλεγμένοις προσελάλει Χριστὸς, καὶ οὐχ' ἅπασιν ἁπλῶς καὶ ἀδιακρίτως προσδιελέγετο· καὶ γοῦν τοῖς μὲν Ἰουδαίοις ἐν παραβολαῖς ἐλάλει· τοῖς γε μὴν ἁγίοις ἀποστόλοις, ἅτε δὴ καὶ ἀκραιφνῆ τὴν διάνοιαν ἔχουσι καὶ τελεωτάτων μαθημάτων δεκτικὴν, ὑμῖν δέδοται, φησι, γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται. - Καλὸν δὲ ἡμᾶς τὴν κοιλίαν καθαίρειν ὅτι μάλιστα καὶ ποιεῖν λεπτοτέραν, ὥστε τὸν νόμον κυρίου ἐν μέσῳ δέχεσθαι· ψυχῆς δὲ κοιλία, τὸ δοχεῖον τῶν πνευματικῶν τροφῶν, εἴτουν τὸ διανοητικόν.

v. 10. Εὐηγγελισάμην δικαιοσύνην ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ.

Μεγάλη ἐκκλησία ἡ ἐκ μεγάλων καὶ τελείων συμπληρουμένη, ἐν ᾗ εὐηγγελίζετο δικαιοσύνην τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ· ἔγνω δὲ αὐτὸς ταύτην ὡς ἀποδεξάμενός τε καὶ οἰκειούμενος ὡς ἀδιαστάτως· ὅτι δὲ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις κατεβρόντησε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ πεπλήρωκε τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, τουτέστι τὴν δι' αὐτοῦ συστᾶσαν καὶ συναγηγερμένην πληθὺν τῶν ἐπεγνωκότων τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, δῆλον ἂν εἴη δήπουθεν· οὐ γὰρ κεκώλυκεν ἑαυτοῦ τὰ χείλη· λαλεῖ γὰρ εἰς δεῦρο διὰ τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν καὶ τῶν κατὰ καιροὺς διδασκάλων· τούτους καὶ Χριστοῦ χείλη καλεῖν, τῶν ἀπεοικότων οὐδέν· γράφει γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ· ἐγνωκέναι δέ φησι τὸν πατέρα τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, τὴν κεκρυμμένην, τὴν ὑπὲρ νόμον καὶ σκιὰν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν εὐαγγελικὴν, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς τῆς διὰ Μωσέως λαληθείσης τοῖς ἀρχαιοτέροις ἀποφαίνει κρείττονα, τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις παρεγγυῶν τε καὶ λέγων· ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

ΨΑΛΜΟΣ μ'.

v. 1. Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

A. f. 223. Κυρίλλου καὶ [illegible]

Τινὲς μὲν τῷ Δαβὶδ ἀνέθεσαν τὸν παρόντα ψαλμὸν, τινὲς δὲ τὰ κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ἐν τούτῳ φασὶ προφητεύεσθαι, ὅπως τε δι' ἔπαρσιν ἐνόσησε, καὶ πῶς περὶ αὐτὸν οἱ φίλοι διετέθησαν, καὶ ὅτι διὰ τὴν εἰς τοὺς πένητας ἐπιμέλειαν τῆς ὑγείας ἔτυχεν· οὐκ ἐᾷ δὲ ἡμᾶς τὸ θεῖον εὐαγγέλιον οὐδέτερον δέξασθαι· τοῦ γὰρ κυρίου εἰπόντος, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ πτέρναν αὐτοῦ, καὶ δεικνῦντος αὐτῷ καὶ οὐκ ἄλλῳ προσήκοντα τὸν ψαλμὸν, θρα-

σὺ νομίζω καὶ τολμηρὸν ἄλλην αὐτῷ διαπλάσαι ὑπόθεσιν [1]· μακαρίζει τοίνυν ὁ προκείμενος ψαλμὸς τοὺς πιστεύσαντας εἰς Χριστόν· καὶ μὴν καὶ ἀμοιβὰς αὐτοῖς τῆς πίστεως δίδωσι τὴν παρ' αὐτοῦ ἐπικουρίαν· εἰσφέρεται δὲ καὶ αὐτὸ τοῦ κυρίου τὸ πρόσωπον καταλέγον τε τῶν ἀρχόντων τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ προδότου ἐξαιρέτως· διὸ καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται, ἀναπέμπων ἡμᾶς ἐπὶ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος, καθ' ἣν ἐπληροῦτο τὰ γεγραμμένα.

Μακάριος ὁ συνιὼν ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα. v. 2.

Μακαρίζει τὸν δυνάμενον συνιέναι τὴν πτωχείαν, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνείληφεν ὁ Χριστός· τοῦτον γὰρ λέγει πτωχὸν, διότι πλούσιος ὢν, ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. A. f. [illegible]

Κύριος διαφυλάξαι αὐτὸν καὶ ζῆσαι αὐτὸν καὶ μακαρίσαι αὐτὸν ἐν τῇ γῇ. v. 3.

Αὗται τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως αἱ ἀμοιβαὶ, ἡ παρὰ τοῦ κυρίου φυλακὴ, ἡ μέθεξις τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἡ ἐν τῇ γῇ τῶν πραέων μακαριότης, καὶ ἡ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν ἀπαλλαγή· αὗται καὶ τῆς φιλοπτωχίας, οὐ μόνον γὰρ τὰ μέλλοντα δίδωσι τῷ φιλοπτώχῳ ὁ κύριος καὶ τὴν ἀληθινὴν ἐκείνην ζωὴν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα μακαρισμὸν ἀποδείκνυσι. A. f. 2[illegible] b.

Ἐγὼ εἶπα, κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι τὴν ψυχήν μου, ὅτι ἥμαρτόν σοι. v. 5.

Καὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἁμαρτίας ὁ Δαβὶδ εὔχεται, ἅτε δὴ ἑαυτὸν εἰδὼς ἕνα τῶν συνιέντων ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα· ἀλλ' ὁ μὲν Δαβὶδ οὐ θαυμαστὸν εἰ καὶ νῦν ἐξομολογούμενος τοῦτό φησιν· ὁ δὲ σωτὴρ ταῦτα ἂν λέγοι, τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν οἰκειούμενος, ὡς ἀπαρχὴ τῆς φύσεως· Χριστὸς γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· καὶ τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν· οἷς ἁρμόζει καὶ τὸ ἐλέους δέεσθαι. A. f. [illegible] Κυρίλλου καὶ Διδύμου.

Τὰ δὲ ἑξῆς κυρίως ἁρμόττειν τοῖς περὶ τοῦ πάθους τοῦ σωτῆρος λόγοις, πάντες φασίν· τὸ δὲ ἥμαρτόν σοι, ὅτι εἰς τοὺς σοὺς, ὦ I. f. 207. Κυρίλλου καὶ Διδύμου.

(1) Heic quoque manifeste reprehendit Cyrillus Theodorum mopsuestenum, qui hunc psalmum ad aegrotantem Ezeciam ausus fuerat referre. Sic enim habemus in eius inedito fragmento cod. B. f. 148. b. ΘΕΟΔΩΡΟΥ. Ἐν τούτῳ τὰ κατὰ τὸν μακάριον Ἐζεκίαν προφητεύει ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὅπως τέ καὶ τινος ἕνεκεν ἠῤῥώστησεν, λεγω δὴ της ἁμαρτιας· και τι εν τῷ καιρῷ της ἀῤῥωστιας ὑπο τῶν φιλων αυτῷ γεγονεν· ἔπειτα διδάσκει ὡς διὰ τὴν εἰς τοὺς πένητας ἐπιμέλειαν, τῆς ὑγείας ἔτυχεν· πάντας ἑξῆς προτρεπόμενος τοῦτο ποιεῖν. Sed enim de Theodori genere interpretandi late nos olim disputavimus in praefatione ad volumen sextum Scriptorum veterum, ubi etiam p. XII Leontium laudavimus, qui Theodorum diserte obiurgat ob relatos ab eo plerosque psalmos ad Ezeciam et ad Zorobabelem, id est ad captivitatis babylonicae tempora, uti reapse factitatum a Theodoro vidimus in praecedente psalmo. Ceteroquin, ut in eadem praefatione diximus ex Facundo hermianensi, suum illum in psalmos laborem ipse auctor et iuvenilem fuisse fassus est, nec prudentem satis aut elimatum.

δέσποτα, πεπαρώνηκα νόμους· πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ ἁμαρτία καταφωρᾶται τοιαύτη.

v. 6. Οἱ ἐχθροί μου εἶπον κακά μοι, πότε ἀποθανεῖται καὶ ἀπολεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ;

A. f. 224. Ἐντεῦθεν τὸ πρόσωπον εἰσφέρεται τοῦ Χριστοῦ διηγούμενον τὰ παρὰ τῶν Ἰουδαίων αὐτῷ γεγενημένα, οὓς καὶ ἐχθροὺς καλεῖ, βασκαίνοντας αὐτῷ καὶ τὸν θάνατον καττύοντας· οἳ καὶ ὁρῶντες αὐτοῦ τὸ ὄνομα πολλῆς πεπληρωμένον δυνάμεως, ὡς δι᾽ αὐτοῦ ἀπελαύνεσθαι ἀκάθαρτα πνεύματα καὶ πᾶσαν νόσον θεραπεύεσθαι, ἐνόμιζον αὐτὸ ὡς ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον σβέννυσθαι· ἀλλ᾽ ἡ ἐκκλησία τἀναντία τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Χριστοῦ φρονοῦσα, εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ἀνεφώνει λέγουσα ἐν ὕμνοις· μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· καί, μῦρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου· πεπεισμένη κεχαρίσθαι αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα.

v. 7. Καὶ εἰ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν, μάτην ἐλάλει.

A. f. 224. Περιΐστησι τὸν λόγον ἡ προφητεία εἰς τὸν Ἰούδαν, ὡς μαθητὴν μὲν εἰσιόντα, πονηρὰ δὲ κατὰ τοῦ κυρίου διαλεγόμενον καὶ διανοούμενον, καὶ Ἰουδαίοις συνταττόμενον τοῖς τὰς πονηρὰς ἐπὶ τῷ κυρίῳ βουλευομένοις βουλάς, καὶ παρὰ τὸν νόμον ἀποκτεῖναι τὸν ἀθῷον ὄντως σπεύδουσα· οἱ μὲν οὖν ἄλλοι, φησίν, ἐχθροὶ μονονουχὶ λέγοντες, βαρὺς ἡμῖν ἐστι καὶ βλεπόμενος, θάνατον αὐτῷ κατεσκεύαζον· ὁ δὲ Ἰούδας εἰσεπορεύετο ὡς οἰκεῖος τοῦ κατασκοπῆσαι· ἐκαιροφυλάκει γὰρ τὸν προδοσίας καιρόν, τοὺς ἀνόμους περὶ ταύτης ἀνακινῶν καὶ συνάγων λογισμούς· ἐκεκρίκει γὰρ τοῖς φονῶσι παραδοῦναι τὸν κύριον. καὶ λανθάνειν αὐτὸν ᾤετο ἐν τῷ μάτην λαλεῖν, ἤγουν ῥαββὶ αὐτὸν ὀνομάζειν καὶ διδάσκαλον.

v. 7. Ἐξεπορεύετο ἔξω, καὶ ἐλάλει ἐπὶ τὸ αὐτό.

A. f. 224. Ἔξω, φησί, προϊὼν συνετάττετο τοῖς γραμματεῦσι καὶ ἀρχιερεῦσι καὶ φαρισαίοις, οὐκ ἔτι ἐν τῇ καρδίᾳ λαλῶν ἀλλὰ προδήλως διαλεγόμενος· τί δὲ ἐλάλει; τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν;

v. 8. Κατ᾽ ἐμοῦ ἐψιθύριζον πάντες οἱ ἐχθροί μου.

A. f. 224. Τὰς κατ᾽ αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων συσκευὰς σημαίνει καὶ τὰ λεληθότα σκέμματα· εὐλαβούμενοι γὰρ τὸ πλῆθος, οὐκ ἐτόλμων φανερῶς ταῦτα τίθεσθαι, ἀλλὰ συμβούλιον λαθραίως ἐποιοῦντο· ψιθυρισμὸς

γάρ ἐστιν ἀπαῤῥησίαστον φθέγμα καὶ λαθραία κακολογία, ὡς λοιδορία ἡ ἐν φανερῷ καὶ κατὰ πρόσωπον κακηγορία.

Λόγον παράνομον κατέθεντο κατ' ἐμοῦ. v. 9.

Τὸ αἶρε αἶρε, σταύρωσον αὐτόν· οὗτος δὲ ὅτι παράνομος ἦν ὁ λό- A. f. 224. b.
γος, δῆλον ἐκ τοῦ εἰρημένου, ἀθῷον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τυραννίδος γραφὴν καθ' αὐτοῦ ἐποιήσαντο λέγοντες, ὅτι βασιλέα ἑαυτὸν ποιεῖ, καὶ κωλύει Καίσαρι φόρον δοῦναι· ἀλλὰ καὶ ψευδομάρτυρας κατὰ Χριστοῦ ἐζήτουν, καὶ τὰ ψευδῆ ἐπλάττοντο.

Μὴ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τὸ ἀναστῆναι; v. 9.

Διαγελᾷ τῶν Ἰουδαίων ὁ σωτὴρ τὰ σκέμματα ὡς οἰομένων διὰ A. f. 224. b.
τοῦ θανάτου θραύειν αὐτὸν, ὡς ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς· καί φησι· πῶς νομίζετε θανάτῳ περιβαλεῖν τὴν ζωήν; ὕπνος γάρ ἐστιν ἐν ἐμοὶ τὸ θανεῖν, καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐπὶ ἀναστάσει γίνεται· εἰ γὰρ τριήμερος ἀνίσταμαι, πῶς οὐχ' ὕπνος ὁ ἐμὸς θάνατος;

Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου, ἐφ' ὃν ἤλπισα κ. τ. λ. v. 10.

Εἰρήνης ἄνθρωπον τὸν Ἰούδαν φησὶ, διά τοι τὸ δοκεῖν ἐν τοῖς εὐ- A. f. 224. b B. f. 151.
νοοῦσιν αὐτῷ τετάχθαι καὶ φίλοις, τό γε ἧκον εἰς τὸ εἶναι μαθητήν· ὃ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι· τί θαυμαστὸν εἰ οἱ ἐχθροὶ κατ' ἐμοῦ κατέθεντο τοιαῦτα, ὅπου γε ὁ οὕτως οἰκεῖος καὶ ὁμοτράπεζος ὤν μοι καὶ σύσσιτος, τὴν πτέρναν αὐτοῦ ὥσπερ λὰξ ἐντείνων κατ' ἐμοῦ ἐπῆρε, καὶ ὃν εἶχε δόλον ἐγύμνωσε, σκελίσαι με διὰ τῆς προδοσίας ἐπιχειρήσας; πτέρναν γὰρ τὸν δόλον καὶ τὴν κακουργίαν ὠνόμασε, ἐκ μεταφορᾶς τῶν περὶ τάχους ἀγωνιζομένων, καὶ τῇ πτέρνῃ προσπταίειν καὶ πίπτειν παρασκευαζόντων τοὺς συνθέοντας.

Σὺ δε, κύριε, ἐλέησόν με, καὶ ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. v. 11.

Ταῦτα ἁρμόττει τῷ Χριστῷ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον· A. f. 224. b. I. f. 208.
ἄθρει γάρ μοι πάλιν τὸν ὑπάρχοντα μὲν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς θεὸν λόγον, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ πεφηνότα, σύνθρονόν τε αὐτοῦ καὶ συγκατάρχοντα τῶν ὅλων, ὡς ἐν ὑφέσει τε ὄντα καὶ ἐν μείοσιν διά τοι τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν, καὶ ἀνθρωπίνως μᾶλλον διὰ τὴν κένωσιν, ἤ γουν θεοπρεπῶς, τοὺς πρός γε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ποιούμενον λόγους· ἐλέησόν με γάρ, φησιν, καὶ ἀνάστησόν με· καί τοι πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργὲς ὡς αὐτός ἐστιν κατὰ φύσιν τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ καὶ πατρός; αὐτὸς δὲ ὁμοίως ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ, κατὰ

*

τὴν αὐτοῦ φωνήν· ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον πᾶσαν αὐτὸν πληρῶσαι δικαιοσύνην· καὶ ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μὴ παραιτεῖσθαι σμικροπρεπές, μήτε μὴν τοὺς αὐτῇ πρέποντας ἀπαξιῶσαι λόγους, διὰ τὸ τῆς οἰκονομίας εὐτεχνές· φαμὲν δὲ ὅτι τὸν ἔλεον, καὶ συνεζευγμένως αὐτῷ τὴν ἀνάστασιν, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, ἀλλ' ἡμῖν αἰτεῖ τοῖς ἐν χρείᾳ καθεστηκόσιν ἐλέου καὶ ἀναστάσεως· ὥσπερ γὰρ εἰσελθούσης εἰς τὸν κόσμον τῆς ἁμαρτίας, συνεισήλατο καθάπερ ἰδίᾳ μητρὶ, καὶ ὁ δι' αὐτήν τε καὶ δι' αὐτῆς ἀναφὺς θάνατος, οὕτως ἐξωσθείσης ἐκ τοῦ κόσμου τῆς ἁμαρτίας, συνεξήλατο καὶ ὁ θάνατος· δικαιούμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ κατοικτείροντος ἡμᾶς τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· λύσιν οὖν ὁ θάνατος ἔχει τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ πρὸς ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν ἀνέθαλεν ἡ ἀνθρώπου φύσις· ὅταν τοίνυν ἀναστήσῃς με, φησὶν, ὦ πάτερ, τότε καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς, δῆλον δὲ ὅτι τοῖς εἰς αὐτὸν πεπαρῳνηκόσιν· ἐπιτήρει δ' ὅμως, ὡς ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς σμικροπρεπείας ἀναφοιτᾷ πάλιν [1] . . [εἰς τὸ] θεοπρεπές· οὐ γὰρ ἔφη πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα, ὅτι ὅταν ἀναστήσῃς με, τότε καὶ ἀνταποδώσεις αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἐσόμενος τῶν ὅλων κριτὴς καὶ ἔστι καὶ νοεῖται θεὸς, ἀνταποδώσω, φησὶν, αὐτοῖς· ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν, ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν κρίσιν δέδωκεν τῷ υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα· ὅτι δὲ τοῦ πατρὸς ἀναστῆσαι λεγομένου τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, δι' αὐτοῦ καὶ τοῦτο κατώρθωται, πῶς ἂν ἐνδοιάσειέ τις; αὐτὸς γάρ ἐστιν, ὡς ἔφην, ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή· τοιγάρτοι καὶ ἔφη πρὸς Ἰουδαίους περὶ τοῦ ἰδίου σώματος, λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ὅτι δὲ δίκας ἐκτετίκασιν Ἰουδαῖοι τῆς εἰς αὐτὸν γενομένης δυσσεβείας, οὐ μακρῶν ἂν γένοιτο χρεία λόγων, αὐτῶν τοῦτο κεκραγότων τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς· ἀνταπέδωκε γὰρ, Ῥωμαίοις αὐτοὺς παραδούς· εἶτα πάλιν ἀνθρωπίνως φησίν·

v. 12. Ἐν τούτῳ ἔγνων ὅτι τεθέληκάς με κ. τ. λ.

Λαλεῖ πάλιν ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς διὰ τοῦτο γενόμενος ἄνθρωπος, ἵν' ἡμᾶς ἐν ἑαυτῷ παραθῆται τῷ θεῷ καὶ πατρὶ . . ἀποστροφῇ, διὰ τὴν παράβασιν, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν τυραννήσασαν ἁμαρτίαν· ἐν Χριστῷ γὰρ ἐσχήκαμεν τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα, καὶ τὸ ἀγα-

1) Unicus brevis versiculus, heic et interdum alibi, in abscissa membrana periit.

πᾶσθαι λοιπόν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, θύρα τε καὶ ὁδὸς πρὸς οἰκειότητα τὴν πνευματικήν· ὅταν οὖν, φησιν, ὦ πάτερ, ἐλεήσας με ἀναστήσῃς, εἴσομαι δὴ τότε ὅτι τεθέληκάς με, ἀντὶ τοῦ ἠγάπησας· ἐν ἀγάπῃ γὰρ ὄντως πᾶν εἴ τι ἐστὶ θελητόν. Καὶ τότε οὐ μὴ ἐπιχαρῇ ὁ ἐχθρός μου ἐπ᾽ ἐμέ· ἐχθρὸν δὲ νοήσεις πάσης τῆς ἀνθρωπότητος τὸν διάβολον, τὸν εἰσαγαγόντα διὰ τῆς ἁμαρτίας τὸν θάνατον· οὗτος τοίνυν καταλήξει τοῦ χαίρειν, ὅταν ἴδῃ μεταστοιχειουμένην εἰς ἀφθαρσίαν τὴν ἀνθρώπου φύσιν, καὶ ἀναμορφουμένην εἰς εἶδος τὸ ἐν ἀρχαῖς, ἐκποδὼν γεγενημένης τῆς ἁμαρτίας, καὶ σὺν αὐτῇ τῆς φθορᾶς· ἰδικῶς δὲ καὶ καταμόνας ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ νοητέον ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ φαρισαίους τοὺς καταμισθωσαμένους τὸν Ἰούδαν, καὶ πρὸς Πιλάτον ἀπα[γαγόντας τὸν Ἰησοῦν.]

Εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ κ. τ. λ. v. 11.

Κατακλείει καὶ νῦν εἰς εὐχαριστίαν τὸν ψαλμὸν, ὡς ὑπὲρ πάν- A. f. 225. b
των τε καὶ παρὰ πάντων ἀναφερομένην τῷ θεῷ καὶ πατρί· καὶ ἄξιος εἶ, φησὶ, τοῦ εὐλογεῖσθαι αἰωνίως, ἀπὸ μὲν τοῦ παρόντος παρ᾽ ἡμῶν ἀρχομένης τῆς εὐλογίας, τελειουμένης δὲ ἐν τῷ μέλλοντι ὅταν τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

ΨΑΛΜΟΣ μα΄.

Εἰς τὸ τέλος, εἰς σύνεσιν, τοῖς υἱοῖς Κορέ. v. 1.

Οἱ τοῦ πρώτου μέρους ψαλμοὶ τῷ Δαβὶδ ἦσαν οἱ τεσσαράκοντα· A. f. 225. b.
τὸ δὲ νῦν δεύτερον τμῆμα τριάκοντα περιέχει καὶ ἕνα, ὧν ὀκτὼ μὲν B. f. 152. I. f. 209. L. f. 112. b.
τοῖς υἱοῖς Κορὲ ἐπιγράφονται· εἷς δὲ τῷ Ἀσάφ· καὶ Σολομῶντος εἷς· οἱ δὲ λοιποὶ τῷ Δαβίδ· πρῶτοι δὲ τούτων οἱ τῶν υἱῶν Κορέ· ἱεροψάλται δὲ γεγόνασιν οὗτοι, καὶ τὴν ᾠδὴν ᾄδουσιν, οὐκ αὐτοὶ δὲ πάντως συνθέντες αὐτὴν, ἀλλ᾽ ἐξ ἀνδρῶν πνευματοφόρων δεχόμενοι, οἷς ἡ τῶν ἐσομένων κατὰ καιροὺς ἐδέδοτο γνῶσις παρὰ τοῦ πάντα εἰδότος θεοῦ· λαβόντες τοίνυν τὸν ψαλμὸν παρὰ τοῦ συνθέντος αὐτὸν Δαβὶδ, τὰ ἐπ᾽ ἐσχάτων σημαίνουσι τῶν καιρῶν· εἰσφέρουσι δὲ τὸ αὐτοῦ τοῦ Ἰσραὴλ πρόσωπον ἐξομολογούμενον Χριστῷ διὰ τῆς μεταγνώσεως ἧς ποιήσονται ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων· διὸ καὶ εἰς τὸ τέλος ἐπιγέγραπται, διὰ τὸ περὶ τῶν μελλόντων εἶναι τὸν λόγον· καὶ εἰς σύνεσιν προτρέπεται τοὺς ἐντευξομένους ἡ προγραφὴ, ἐπεὶ θείας ἔδει συν-

έσεως τοῖς νοεῖν μέλλουσι τὰ μετὰ χρόνους ὅσους ἐσόμενα. Ἀλλὰ τίς ὁ Κορέ; οὗτος γέγονε μὲν ἐπὶ Μωσέως, ἀπώλετο δὲ μεθ' ὧν συνέστη καταστασίασας αὐτοῦ· οἱ δὲ τούτου παῖδες οὔτε τῆς δυσσεβείας οὔτε τῆς ἀπωλείας ἐκοινώνησαν τοῦ πατρός· τοσοῦτον δὲ γεγόνασιν εὐλαβεῖς, ὡς καὶ ψαλτῳδοὶ χρηματίσαι.

v. 3. Ἐδίψησεν ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα κ. τ. λ.

Ἐπείπερ ἐν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ ἐκ τοῦ σωτῆρος εἴρητο, κύριε, ἐλέησόν με καὶ ἀνάστησόν με καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς, νῦν τὸ τῶν ἐσταυρωκότων ὑπόκειται πρόσωπον, οἳ πεπόνθασιν ἀνήκεστα, προδήλου ὄντος ὡς ὕστερον προσληφθήσονται· καὶ δίψην λέγουσι τὸν Θεὸν, καὶ τῆς παρ' αὐτῷ πηγῆς ἐπιθυμεῖν, περὶ ἧς εἴρηται ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς· περὶ αὐτῶν γοῦν ὁ Παῦλος ἔφησεν· εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι οἱ κατὰ φύσιν ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ; ταῦτα τοίνυν Ἰσραὴλ μεταγινώσκων φησὶ ποθεῖν ἐγγὺς γενέσθαι θεοῦ κατὰ διάθεσιν καὶ ἁγιασμὸν τὸν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ· καὶ ὃν ἀπεκτόνασιν ὡς ἄνθρωπον, τοῦτον θεὸν ὀνομάζουσιν ζῶντα, πλάνην ὁμολογοῦντες καθ' ἣν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς τῷ θανάτῳ παρέδωκαν· τὸ δὲ πότε ἥξω, γλιχομένων ἐστὶ τῆς εἰς ὕστερον κλήσεως, καὶ ζητούντων μαθεῖν τὸν καιρὸν καθ' ὃν καὶ αὐτοὶ ἐμφανεῖς ἔσονται τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, εἰ καὶ νῦν εἰσὶν ἐν ἀποστροφῇ τοῦ θεοῦ· καθ' ἃ δι' Ἡσαΐου φησίν· ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτείνης πρός με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις· ὅταν δὲ κλιθῶσιν, ὀφθήσονται τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ· γέγραπται γὰρ, ὅτι ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους.

v. 4. Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἐμοὶ ἄρτος ἡμέρας καὶ νυκτός.

Ἐκπεπτωκότα τὸν Ἰσραὴλ φειδοῦς τῆς ἄνωθεν, δειναὶ κατειλήφασι συμφοραί· πεπόρθηνται γὰρ αἱ τῆς Ἰουδαίας πόλεις ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς· καὶ ὅτι ταῦτα αὐτοῖς συμβήσεται, προκαταμεμήνυκεν ὁ Χριστός· “ ὅτ' ἂν γὰρ ἴδητε, φησὶν, κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε ἐρεῖτε τοῖς ὄρεσιν καλύψατε ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς πέσατε ἐφ' ἡμᾶς· „ ταῦτα δὴ οὖν ὑπομένοντι τῷ Ἰσραὴλ, ἐπετώθαζον κατὰ τὸ εἰκὸς τῶν ἀστυγειτόνων τινές· ἐπέχαιρον γὰρ ἀεὶ

πολεμουμένοις καὶ κάμνουσιν τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν· οὐκοῦν ἀντὶ τῶν ἡδίστων καὶ ἀναγκαίων, φησὶ, τουτέστι τραπέζης καὶ τροφῆς, γέγονέ μοι τὸ δακρυῤῥοεῖν καὶ καλοφύρεσθαι πικρῶς τὴν ἀδόκητον τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὰ χείρω φοράν· ποίων δὲ ἄρα μνησθῆναι φησί; πρῶτον μὲν, ὅτι θεῷ προσκέκρουκε διὰ τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας· εἶτα, ὅτι τῆς δι' αὐτοῦ σωτηρίας ἠμοιρηκὼς ἠχρειώθη τρόπον τινὰ, καὶ ἁπάσης ἐλπίδος ἀπώλισθεν ἀγαθῆς, ἥλω τε ταῖς οὕτω δειναῖς συμφοραῖς· καὶ τρίτον, ὅτι ταυτὶ πεπονθότα ἐπετώθαζόν τινες, ἐπιφωνοῦντες ἀεὶ τὸ, ποῦ ἐστιν ὁ θεός σου;

Ὅτι διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς, ἕως τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, v. 5.
ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως, ἤχου ἑορτάζοντος.

Οἱ ἐπὶ τοῖς τῶν ἐχθρῶν τωθασμοῖς ἀλύοντες, οὐ μετρίως τῇ τῶν A. f. [illegible]. b
ἀγαθῶν ἐλπίδι καταπιαίνονται, καὶ μεταπηδῶσιν ἐπὶ τὸ χαίρειν τε B. f. 154
καὶ ἁπάσης δυσθυμίας ἀμείνω τὴν διάνοιαν ἔχειν, καὶ εὐαγγελίζον- I. f. 214
ται ἑαυτοῖς ὡς ἐν καιρῷ τευξόμενοι τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τε καὶ ζωῆς, καὶ ταῖς θείαις αὐλαῖς ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις ἐνδιαιτησόμενοι, καὶ συμμεθέξοντες τῆς ἑορτῆς τῆς ἐπεί γε φημὶ ταῖς ἀκαταλήκτοις δοξολογίαις πραττομέναις εἰς θεόν· ἁγιοπρεπὴς γὰρ ἡ τοιάδε πανήγυρις· καὶ πιστώσεται λέγων ἑτέρωθί που πάλιν ὁ θεσπέσιος Δαβίδ· "μακάριοι πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰνέσουσίν σε·" θαυμαστὴν δὲ σκηνὴν ὀνομάζει καὶ οἶκον θεοῦ, τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐκκλησίας τὸ μίμημα τὴν ἐπὶ γῆς δηλονότι· ἔτι δὲ ὑψηλότερον προσδοκῶσιν οἱ ἅγιοι, ὅτι μετὰ τὰς ἐνταῦθα κακοπαθείας διαδέξεται αὐτοὺς τὸ τρισμακάριον τέλος, ἡ θαυμαστὴ σκηνὴ τοῦ θεοῦ ἡ ἄνω, καὶ ὁ ἐνδοτάτω αὐτῆς οἶκος, εἰς ὃν ὑπ' ἀγγελικῶν δυνάμεων αἰρόμενοι εἰσαχθήσονται, κατὰ τὸν Σύμμαχον εἰπόντα, διαβασταχθήσομαι ἕως τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ· ὅθεν καὶ τὸ ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλῃ· πρὸς τὴν αἰσθητὴν δὲ διὰ Μωσέως σκηνὴν, τὴν νοητὴν ἐκάλεσε θαυμαστὴν τὴν ἀληθινὴν, ἣν ἔπηξεν ὁ κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος· εἰ δὲ χαρὰ γίνεται ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, πῶς οὐκ εἰκὸς ψυχῆς μετὰ γυμνασίαν αὐτάρκη ἀναγουμένης εἰς τὰ ἅγια τὰ ἐπουράνια, φωνὴν εὔφημον γίνεσθαι πλήθους τῶν πανηγυριζόντων ἐπὶ τῇ τῶν σωζομένων σωτηρίᾳ; ἔνθα, φησὶν, ἀφίξομαι ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως καὶ ἐξομολογήσεως,

ἤχου ἑορταζόντων, ὑμνολογῶν δηλονότι, καὶ τοῖς ἑορτάζουσιν ἀναμὶξ ἀνάπτων τὰς ὑμνῳδίας τῷ σεσωκότι Χριστῷ.

v. 6. Ἵνα τί περίλυπος εἶ ἡ ψυχή μου; καὶ ἵνα τί συνταράσσεις με; ἔλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ, σωτήριον τοῦ προσώπου μου ὁ Θεός μου.

Ἐπιτιμᾷ ταῖς λύπαις, τῇ εἰς Χριστὸν ἐλπίδι χρώμενος ὁ σταυρωτὴς λαός, καί φησιν· εἰ τετήρηται ὦ ψυχὴ καιρός, καθ' ὃν ἡ διὰ πίστεως ἡμῶν κλῆσις ἀγάγοι ἡμᾶς μετὰ τῶν ἑορταζόντων εἰς τὴν σκηνήν, διὰ τί περίλυπος εἶ, καὶ κατατρύχῃ ταῖς λύπαις; ἔλπισον ἐπὶ τὸν Θεόν· ἐξομολογήσομαι γὰρ αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἔσται σωτήριον τοῦ ἐμοῦ προσώπου· τὸ δέ γε πρόσωπον ἔοικεν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ κάλλους εἰπεῖν· τοῖς μὲν γὰρ πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, τὸ θεῖον ἐμπρέπει κάλλος· μορφοῦται γὰρ ἐν αὐτοῖς δι' ἁγιασμοῦ τε καὶ δικαιοσύνης *· τοῖς γε μὴν ἀπίστοις ἕψεται δὲ πάντως τὸ εἰδεχθές· οὐ γὰρ ἔχουσιν ἐμπρέπον ἑαυτοῖς τὸ θεῖόν τε καὶ ἀκήρατον κάλλος· διὰ τοῦτο καὶ τοῖς τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην τετιμηκόσιν μετὰ τὴν πίστιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλει λέγων· " τεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν· „ οὐκοῦν ὅτε Χριστὸς ἐν ἡμῖν μορφοῦται, τότε τοῦ τῆς ψυχῆς προσώπου, τουτέστι τοῦ κάλλους αὐτῆς, τὴν σωτηρίαν ἐργάζεται· εὖ δὲ δὴ σφόδρα θεὸν ὁμολογεῖ τὸν Ἐμμανουὴλ ὁ σταυρωτὴς λαός, καί τοι διώκων αὐτὸν ποτὲ καὶ λέγων· διὰ τί σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; ἀλλ' ὡς ἤδη καὶ ἐγνωκὼς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ προσενεγκὼν τὴν ἐξομολόγησιν, θεὸν αὐτὸν ἑαυτοῦ φησίν, καὶ τὸ καλὸν ὄνομα μεθ' ἡμῶν ἐπιγράφεται, τὸ εἶναί τε καὶ καλεῖσθαι χριστιανός.

* al. cod. [illegible]

v. 7 Πρὸς ἐμαυτὸν ἡ ψυχή μου ἐταράχθη· διὰ τοῦτο μνησθήσομαί σου ἐκ γῆς Ἰορδάνου καὶ Ἑρμωνιεὶμ ἀπὸ ὄρους μικροῦ.

A. I. 239. b. Ἐπειδὴ ἐταράχθη, φησίν, ἡ ψυχή μου, ἀναμνήσας ἐμαυτὸν τῶν σῶν θαυμασίων, ὧν τε κατὰ τὸν Ἰορδάνην ἡμῖν ἔδειξας, ὧν τε κατὰ τὸ γειτονοῦν αὐτῷ ὄρος τὸ Ἀερμών, παραμυθήσομαι ἐμαυτόν· ὑψηλῶς δὲ οὕτω φησί· γενησόμενος ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, τουτέστιν ἀξιωθεὶς τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, τὸ τηνικαῦτά σου μνησθήσομαι διὰ τοῦ ῥήματος τῆς ὁμολογίας· μνησθήσομαι δὲ καὶ τοῦ Ἑρμωνιείμ, ὃ ἑρμηνεύεται ὁδὸς λύχνου, ὡς τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ὁδὸν ἀνοίγοντος φωτισμοῦ· δοκεῖ δέ μοι ἡ τῶν εἰρημένων διάνοια τοῦτον ἔχειν τὸν νοῦν, κατὰ τὸ

ῥητόν· μετὰ τὴν Μωσέως τελευτὴν, Ἰησοῦ τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσάγοντος, ὡς οἱ ἱερεῖς ἐπέβησαν τῷ Ἰορδάνῃ, τὴν κιβωτὸν ἐπ' ὤμοις φέροντες, ὁ Ἰορδάνης, ὥς φησιν ἡ γραφὴ, ἐπληροῦτο καθ' ὅλην τὴν κρηπῖδα αὐτοῦ· καὶ ἔστη τὰ ὕδατα καταβαίνοντα ἄνωθεν πῆγμα ἕν· τὸ δὲ καταβαῖνον κατέβη εἰς τὴν θάλασσαν τῶν ἁλῶν· καὶ πάντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ διέβησαν διὰ ξηρᾶς ἐν μέσῳ τοῦ Ἰορδάνου, τοῦ μὲν κάτω φερομένου ῥεύματος χωροῦντος εἰς τὴν θάλασσαν τὴν ἁλικὴν, τοῦ δὲ ἄνωθεν κατιόντος, παραδόξως θεοῦ δυνάμει ἀναστελλομένου, καὶ εἰς τοὐπίσω χωροῦντος· καὶ δὴ τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν ἄνωθεν προχεόμενα τοῦ Ἰορδάνου ῥεύματα μὴ ἔχοντα διέξοδον, ἐκυρτοῦτο, καὶ σωρὸς εἷς ἐγίνετο, ἐπαιρομένων τῶν ὑδάτων καταλλήλων, διὰ τὸ ἀποκεκλεῖσθαι αὐτοῖς τὴν διέξοδον· ἀναπολῶν οὖν φησι τῇ μνήμῃ τῆς τότε γενομένης τῷ λαῷ ἐπισκοπῆς τὴν χάριν, εἰκότως ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν ψυχὴν κατατήκομαι, μηδεμιᾶς τοιαύτης καὶ ἐφ' ἡμῶν γενομένης τοῦ θεοῦ προνοίας· οἱ μὲν γὰρ παραδόξως τὸν Ἰορδάνην διῆλθον, καὶ τὸ παρακείμενον ὄρος τὸ Ἀερμών· ἐπ' ἐμοῦ δὲ τοῦ ταῦτα λέγοντος, τοιοῦτον οὐδὲν πέπρακται· ταῦτα τῶν αἰχμαλώτων τὰ ῥήματα.

Ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταῤῥακτῶν σου. v. 8.

Ἄβυσσος δηλοῖ τὸ τῆς πολυπληθίας ἄπειρον· ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, τὴν ἀλλήλων συμμαχίαν ἐπὶ τῇ καθ' ἡμῶν συγκαλοῦνται * συνδρομῇ, διὰ τὸ τὴν συγχώρησιν τῆς ἐκείνων συνδρομῆς * εἶναι διάβασιν· καταῤῥακτῶν γὰρ εἰκότως τὴν τοῦ θεοῦ συγχώρησιν ὡς πρὸς τὰς ἀβύσσους ἐκάλεσεν.

Οὐ μόνον τοῦ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ γενομένου θαύματος ποιοῦνται μνήμην ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων πάλιν θαυμάτων ποιοῦνται κατάλογον, τιθέντες ἐφεξῆς ἅπερ συνέβη γενέσθαι κατὰ καιρούς· ἀλλόφυλοι μὲν γάρ ποτε κατεστρατεύοντο τῶν ἐξ Ἰσραὴλ εἰς Μασσηφάτ· γέγραπται γὰρ οὕτως ἐν ταῖς βασιλείαις· ὡς δὲ προσήγαγον εἰς μάχην, τὸν τοῦ πολέμου νόμον ἐξηρτυμένοι, δεδιότες τὴν ἔφοδον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, προσήεσαν τῷ θεσπεσίῳ Σαμουὴλ, καὶ τὰς ὑπέρ γε σφῶν αὐτῶν ποιεῖσθαι λιτὰς ἐλιπάρουν· ὁ δὲ τέθυκεν ἄρνα γαλαθηνὸν, καὶ ὕδωρ ἐξέχεεν ἐπὶ τὴν γῆν, εἰς τύπον μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστόν· καὶ τοιαύτης γενομένης ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας, κατηνέχθη τῶν πολεμίων χάλαζα τοσαύτη, ὥστε σχεδὸν ἅπαντας οὐδενὸς αὐτοῖς ἀν-

θρόμβου μαχομένου πεσεῖν· ἔοικεν δὴ οὖν τὴν τῆς χαλάζης ἄσχετον φορὰν, ἄβυσσον ἐπ᾽ ἀβύσσῳ τρέχουσαν ὀνομάζειν· τὸ γὰρ ἐπικαλεῖται, ἀντὶ τοῦ ἐκκαλεῖται * φησίν· ἀλλεπάλληλος γὰρ ἦν ἡ ταύτης φορὰ, καὶ ὥσπερ ἐξεκαλεῖτο τὴν δευτέραν ἡ πρώτη· φωναὶ δὲ καταῤῥακτῶν, αἱ τῆς χαλάζης καταφοραὶ νοηθεῖεν ἄν. [1]

v. 8. *Πάντες οἱ μετεωρισμοί σου, καὶ τὰ κύματά σου ἐπ᾽ ἐμὲ διῆλθον.*

Εἶτ᾽ εὐθὺς ἑτέρου διαμνημονεύουσι θαύματος· διῆλθον γὰρ διὰ τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τὴν τοῦ Φαραὼ φυγόντες μοχθηρίαν· καὶ οἷον ἐδόκουν μὲν οἱ τῶν κυμάτων μετεωρισμοὶ, τουτέστιν αἱ ὑψώσεις, φέρεσθαι κατ᾽ αὐτῶν· ἀλλ᾽ ἠδίκουν οὐδέν· τοῦτο οἶμαι ἔστι τὸ, πάντες οἱ μετεωρισμοί σου, καὶ τὰ κυματά σου ἐπ᾽ ἐμὲ διῆλθον· ἐπάγη γὰρ ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα, καὶ ξηρὰ ἐφυλάχθη ἡ διάβασις.

v. 9. *Ἡμέρας ἐντελεῖται κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ νυκτὸς ᾠδὴ αὐτῷ.* *

Καὶ μέν τοι μεθ᾽ ἡμέραν ὁ θεὸς, τουτέστι φανερῶς, καὶ οἱονεί πως ἐν φωτὶ καθυπισχνεῖται τὸν ἔλεον διὰ φωνῆς ἁγίων· δηλοῖ δὲ αὐτὸν, τουτέστι κατάστασιν ἐμφανῆ, καὶ εἰς πέρας ἄγει διὰ νυκτὸς, τουτέστι κατὰ τὸ ἀφανές· ἴσως δὲ καὶ τὸ τάχος βούλεται εἰπεῖν τῆς τοῦ θεοῦ βοηθείας· ὥσπερ γὰρ βουληθεὶς κύματα πολεμίων ἐπήγαγές μοι, οὕτω βουληθεὶς ἀπαλλάξαι με, ὀξυτάτην νεμεῖς τὴν ἐπικουρίαν· ὥστε ἅμα τῷ προστάξαι σε, μηδὲν κωλῦσαί με εὐχαριστῆσαι σοι, καὶ μηδὲν μέσον εἶναι τοῦ σοῦ προστάγματος καὶ τῆς ἀπολύσεως *.

* cod. ἀπολαύσεως.

B. f. 156. Τρίτον ἐπισυνάπτει τοῖς εἰρημένοις σημεῖον, ἡνίκα Ῥαψάκης πολιορκήσας τὴν Ἱερουσαλὴμ, τὸν τῶν ὅλων ὡς μὴ δυνάμενον αὐτοὺς σώζειν ἐβλασφήμει θεὸν, ὅτε τῶν σὺν αὐτῷ διὰ μιᾶς νυκτὸς ὑπ᾽ ἀγγέλου χιλιάδες ρπε´ ἀνῄρηνται· τοῦ θεοῦ τῇ πρὸ τῆς νυκτὸς ἡμέρᾳ τῷ Ἐζεκίᾳ προειρηκότος, ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης δι᾽ ἐμὲ καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου· ὡς ἐν ἡμέρᾳ μὲν γενέσθαι τὴν ὑπόσχεσιν, ἐν νυκτὶ δὲ τὸ ἔργον· ὃ δηλοῖ τὸ, ἡμέρας ἐντελεῖται κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ νυκτὸς δηλώσει· ἐπὶ τοσαύτῃ τοίνυν προνοίᾳ θεοῦ πῶς οὐκ ἄξιον ἀποθέσθαι τὴν λύπην, ἐπ᾽ αὐτῷ θέμενον τὴν ἐλπίδα;

v. 9. *Παρ᾽ ἐμοὶ προσευχὴ τῷ θεῷ τῆς ζωῆς μου.*

Ὁ δέ γε θεῖος Κύριλλος στίζων εἰς τὸ καὶ νυκτὸς ᾠδὴ αὐτῷ, εἶτα ἐπάγων τὸ, παρ᾽ ἐμοὶ προσευχὴ τῷ θεῷ τῆς ζωῆς μου, οὕτως

(1) Hactenus extabat fragmentum etiam apud Corderium, paucis tamen ibi demptis.

ἑρμηνεύει τὸν στίχον· ὅτι ὡς πιστὸς ἤδη ὁ ἀπόβλητος Ἰσραὴλ προσευχὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ φησι τὴν ὑπέρ γε μόνης τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς, καὶ μηδηνὸς ἄλλου τῶν προσκαίρων· ἢ ὅτι πάλαι μὲν κατὰ τὸν νόμον θυσίας ἐπηγγέλλοντο τῷ θεῷ τὰς δι' αἱμάτων, μεταβαλούσης δὲ τῆς σκιᾶς εἰς ἀλήθειαν, τὴν ἑαυτῶν ζωὴν καθιεροῦμεν αὐτῷ· κατὰ τὸ, παραστήσατε τῷ θεῷ τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν· ἡ προσευχὴ τοίνυν ἐνταῦθα σημαίνει τὴν ὑπόσχεσιν· ὡς εἶναι τὸν νοῦν τοιοῦτον, ὅτι παρ' ἐμοὶ τῷ Ἰσραὴλ ἡ τῆς ζωῆς μου εὐχὴ καὶ ἡ ὑπόσχεσις τῷ θεῷ καθιέρωται· εἶτα διδάσκει τῆς προσευχῆς τὰ ῥήματα.

Ἐρῶ τῷ θεῷ, ἀντιλήπτωρ μου εἶ· διὰ τί μου ἐπελάθου; κ. τ. λ. v. 10.

Ἐπαναλαμβάνει πάλιν ὁ μεταγινώσκων λαὸς τὴν ἱκετηρίαν ἐπὶ [illegible]
πλέον ἐκκαλούμενος εἰς ἔλεον τὸν θεόν· ἐγὼ μὲν γάρ, φησιν, οὐκ ἐπιλανθάνομαι τοὺς σοὺς εἰδὼς οἰκτιρμοὺς καὶ τὰς ἀποκειμένας ἐλπίδας· σὺ δὲ οὐκ οἶδα τίνος μου χάριν ἐπιλέλησαι· λήθην δὲ ἐπὶ θεοῦ μὴ πάθος εἶναι νόμιζε, ἀλλὰ τὴν ἐγκατάλειψιν· ἡ γὰρ λήθη τὸ ἀνθρώπινον πάθος, μνήμης οὖσα ἀποβολή, θείας φύσεως οὐχ ἅπτεται· ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀμετάβλητον· διὰ τοῦτο καὶ ἐρωτᾷ τὸ, διὰ τί μου ἐπελάθου; οὐδεὶς δὲ περὶ ἀκουσίου πάθους τῆς λήθης λέγει τὸ, διὰ τί· ἀλλ' ἑκούσιον λήθην παρίστησι τὴν περὶ ἄνθρωπον ἀφροντιστίαν, τὸν τῆς παρὰ θεοῦ ἀνάξιον ἐπιμελείας.

Ἐν τῷ καταθλᾶσθαι τὰ ὀστᾶ μου ὠνείδισάν με οἱ θλίβοντές με. v. 11.

Ἐχθρῶν δὲ διαμνημονεύσας, διαβάλλει μὲν αὐτῶν τὸ ἀνήμερον [illegible]
καὶ ἀνηλεές· συνέθλων γὰρ τὰ ὀστᾶ μου, φησὶν, τουτέστιν ἀφορήτως ἐπεπήδων, καὶ ἀδεῶς ἐναλλόμενοι πᾶσαν ἐπῆγον συντριβήν· ἀλλ' ἦν μοι τοῦτο δυσφορητότερον τὸ κατονειδίζεσθαι παρ' αὐτῶν, ἀεὶ κεκραγότων ποῦ ἐστὶν ὁ θεός σου; ὅπερ ἐστι, τίς δὴ ἄρα σε τῶν διωγμῶν ἐξαρπάσει; ποῦ δὲ καὶ ὁ πάλαι βοηθεῖν ὑπισχνούμενος, ἐφ' ᾧ πᾶσαν ἔθου τὴν ἐλπίδα; οὐκ ἀνεκτὴ γὰρ τοῖς ἁγίοις ἡ κατὰ θεοῦ γλωσσαλγία.

Ἵνα τί περίλυπος εἶ ἡ ψυχή μου, καὶ ἵνα τί συνταράσσεις με; v. 12.
ἔλπισον ἐπὶ τὸν θεὸν κ. τ. λ.

Ἴδιον τῶν πασχόντων τὸ συνεχεῖς λογισμοὺς στρέφειν ἐν ἑαυτοῖς, A. f. 232. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.
ποτὲ μὲν ἀπογνώσεως, ποτὲ δὲ ἐλπίδος· τοῦτο κἀνταῦθα ὅ τε μεταγινώσκων ὁ Ἰσραὴλ, ὅ τε αἰχμάλωτος ποιεῖ· ἱκανῶς γὰρ τῇ συμφορᾷ ἑκάτερος ἐπιδακρύσας, πάλιν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ἐγκελεύεται μὴ κατα-

τήκεσθαι τῇ λύπῃ μηδὲ ταράττεσθαι, ἀλλ' ἐλπίδα τὸν θεὸν τίθεσθαι, καὶ αὐτῷ εὐχαριστεῖν, ὅστις δούλου μορφὴν ἀναλαβὼν, σωτηρία γέγονε τοῦ ἡμετέρου προσώπου, τουτέστι τοῦ κάλλους τῆς εἰρή-
I. f. 218. νης ἣν ἐρυπώσαμεν. - Εἶτα πάλιν εἰς εὐθυμίαν ἀναβιβάζων τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ ἐῶν εἰς ἅπαν ταῖς δυσθυμίαις καλαμαραίνεσθαι, βλέπει σοφῶς εἰς ἐλπίδα τὴν παρὰ θεῷ· καὶ δὴ καὶ φησίν· ἵνα τί περίλυπος εἶ ἡ ψυχή μου; καὶ ἵνα τί συνταράσσεις με; ἔλπισον ἐπὶ τὸν θεὸν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ· ἡ σωτηρία τοῦ προσώπου μου ὁ θεός μου· τούτων δὲ τὴν ἑρμηνείαν φθάσαντες εἰρήκαμεν.

ΨΑΛΜΟΣ μβ'.

Ψαλμὸς τῷ Δαβίδ.

[illegible] Κύριλλος ὁ θεῖος φησὶν, ὡς ἐν μὲν τῷ πρὸ τούτου ψαλμῷ τὸ
[illegible] I. f. 115. b. τοῦ Ἰσραὴλ εἰσεκομίσθη πρόσωπον, οἷα δὴ τὴν κλῆσιν ἑαυτοῦ τὴν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς εἰδὸς, καὶ δεδιψηκὸς δὲ οὕτω τὸ προσοικειοῦσθαι λοιπὸν διὰ πίστεως τῷ θεῷ· ἐν δέ γε τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ τὸ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθύος εἰσκομίζεται πρόσωπον, σωθῆναι παρακαλούντων διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν· βούλονται δὲ καὶ βασανισθῆναι τὴν αἰτίαν ὑφ' ἧς διολώλασιν· αὕτη δὲ ἦν ἡ τοῦ διαβόλου σκαιότης, καὶ ἡ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων πλεονεξία· τούτους γὰρ καὶ ἀνόσιον ἔθνος ὀνομάζουσιν· ἢ τάχα που καὶ τοὺς τῆς ἐκείνων ἀνοσιότητος ὑπουργοὺς, τοὺς ἑλλήνων φημὶ λογάδας καὶ ποιητάς· τούτους δὲ καὶ ἀδίκους καὶ δολίους ὀνομάζουσιν, ὡς ἀπαταιῶνας καὶ ψεύστας· φησὶ γάρ·

v. 1. Κρῖνόν με ὁ θεὸς, καὶ δίκασον τὴν δίκην μου ἐξ ἔθνους οὐχ ὁσίου κ. τ. λ.

A. f. 232. b. Σὺ, φησὶν, αὐτὸς γενοῦ μοι κριτὴς, κύριε, ὁ μὴ ἐξ ἀκροάσεως δικάζων, ἀλλ' ἐξ ἐπιστήμης τὸ δίκαιον ἐπιφέρων, καὶ τῆς τοῦ σατανᾶ
* num ἄλλων? πλεονεξίας καὶ τῶν ἀλλοτρίων * δαιμόνων ἀπάλλαξον· ἄνθρωπον γὰρ τὸν διάβολον καὶ Ἡσαΐας ὀνομάζει λέγων· αἰγύπτιον ἄνθρωπον καὶ οὐ θεὸν εἶπον βοηθῆσαι αὐτοῖς.

v. 2. Ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς κραταίωμά μου κ. τ. λ.

A. f. 232. [illegible] f. 219. b. I. f. 115. b. Καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς μεταγινώσκοντες, κραταίωμα ἑαυτῶν τὸν θεὸν ἐπιγράφονται· καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες, τοῦτον ἰσχὺν ἑαυτῶν τίθενται· καὶ οἱ αἰχμάλωτοι, παρ' ἄλλου λυτρωθῆναι οὐκ ἐλπίζουσιν· ὅτ' ἂν δὲ οἱ μὴ πιστεύσαντες θεῷ λέγωσιν, ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς

κραταίωμά μου, φαμὲν ὅτι θεός ἐστιν τῶν ὅλων δημιουργὸς, καὶ πάντα πρὸς τὸ εὖ εἶναι συνέχων· αὐτὸς κραταίωμα τῶν ὅλων, κατά γε τὴν ἐν ἀρχῇ τῇ κοινῇ φύσει δοθεῖσαν χάριν· εἰ δὲ προσκεκρούκασίν τινες, ὄλισθον ὑπομείναντες προαιρετικὸν, καὶ μακρὰν γεγόνασι θεοῦ, διά τε τῆς ἁμαρτίας, καὶ προσέτι τοῦ λατρεῦσαι παρ' αὐτὸν τῇ κτίσει . . οὐδὲν [κωλύει] κραταίωμα καὶ αὐτὸν εἶναι λέγειν τὸν θεόν· ἀλλ' ἐξώσθησαν διὰ τὴν μεταξὺ χωρήσασαν ἁμαρτίαν, καταθλίβοντος καὶ ἐγκειμένου τοῦ σατανᾶ, καὶ σκυθρωπάζειν παρασκευάζοντος διὰ προσδοκίαν· πῶς γὰρ ἦν ἔχειν δύνασθαι τὸ χρῆναι δὴ χαίρειν τοῖς ὅσον οὐδέπω κολασθησομένοις διὰ τὴν ἁμαρτίαν;

Ἵνα τί ἀπώσω με κ. τ. λ. v. 2.

Οἱ τῆς ἐν Χριστῷ ἐπιθυμοῦντες κλήσεως, ἐπιταχύνουσι ταύτην, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ ἀποστροφὴν λυθῆναι παρακαλοῦσιν, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον ἐκθλίβῃ αὐτοὺς ὁ σατανᾶς· καὶ οἱ δορυάλωτοι εἰδότες ὡς παρὰ θεοῦ ἦν αὐτοῖς τὸ κρατεῖν, εἰκότως ἀπωσμὸν θεοῦ τὸ κρατεῖσθαι ὀνομάζουσι· τὸ δὲ, ἵνα τί; οὐχ ὡς ἐγκαλοῦντες ἢ ἀποδυσπετοῦντες λέγουσιν, ἀλλ' ὡς τῆς κακοπαθείας πέρας ἔχειν ὀφειλούσης διὰ τὸν ἔλεον· ἵνα τί γάρ, φασι, κύριε τὸ σὸν οὐκ ἐπιτελεῖται, ὅπερ ἐστιν ὁ ἔλεος, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἡμῶν πλεονέξει;

Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. v. 3.

Ἐναργῶς γὰρ ἐν τούτοις τὸν διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ κατασημαίνουσι φωτισμόν· τοῦτο γὰρ καὶ πάλαι θεὸς διὰ φωνῆς Ἡσαΐου καθυπισχνεῖται λέγων· ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν· καὶ πρὸς αὐτὸν λέγεται τὸν υἱόν· ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην, γενοῦ εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν· ἱκετεύουσι δὴ τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς θεὸν καὶ πατέρα, τὸ ἴδιον αὐτοῖς ἀποστεῖλαι φῶς, τουτέστι τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ θεοπρεπῶς ἀπαστράψαντα λόγον, ὃν δὴ καὶ ἀλήθειαν ὀνομάζουσιν, ἀντιδιαστέλλοντες τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς· καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον ἀποπηδῶντας αὐτοὺς τῆς ἀρχαίας ἀπάτης, καὶ πρὸς τὸ φῶς τρέχοντας τὸ ἀληθινὸν, ταῖς τοιαύταις κεχρῆσθαι φωναῖς· καὶ αὐτὸς δὲ περὶ ἑαυτοῦ φησὶν ὁ Χριστός· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή· οὐχ ἕτερον δὲ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας κατ' οὐσίαν, ἀμφότερα γάρ ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ἀλλ' ἐπινοίᾳ μόνῃ· καθ' ὃ γὰρ σκιᾶς καὶ ψεύδους

ἐλευθεροῖ, ἀλήθεια· καθ' ὃ δὲ πλάνης καὶ ἀγνοίας, φῶς ἐστιν. — Ἀποσταλῆναι μέν τοι αἰτοῦσι τὸ φῶς καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς μὴ ἔχοντες ταῦτα δηλαδή· οἱ δὲ αἰχμάλωτοι ὡς ἐν σκότει ταῖς συμφοραῖς διάγοντες καὶ ταῖς θλίψεσι, τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν φῶς ὀνομάζουσι, καὶ τὴν ἀληθινὴν καὶ βεβαίαν τοῦ θεοῦ ἀντίληψιν.

v. 3. Αὐτά με ὡδήγησαν, καὶ ἤγαγόν με εἰς ὄρος ἅγιόν σου καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου.

Τὸ ὡδήγησαν φασὶν ἀντὶ τοῦ ὁδηγήσουσιν, χρόνον ἀντὶ χρόνου λαβόντες· οὐ γὰρ ὡς ἤδη τοῦ θείου φωτὸς ἐν μεθέξει γεγονότες, καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιδραξάμενοι, δι' αὐτῶν ὁδηγεῖσθαι διατείνονται, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ὡς εἰ ἐν μεθέξει γένοιντο φωτός τε καὶ ἀληθείας, ὁδηγηθήσονται εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, καὶ εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ· ὅτι δὲ χρόνος ἀντὶ τοῦ χρόνου παρελήφθη, διδάξειεν ἂν εὐκόλως ἡ τῶν ἐφεξῆς στίχων ἀπόδοσις· οἱ αὐτοὶ γὰρ φασὶν, ὅτι καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι· ὁ δὲ νοῦς οὗτος· ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου, ἅτινα ὁδηγήσει με καὶ ἄξει με εἰς τὸ οὐράνιον ὄρος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σκηνώματα· ἢ ὄρος ἅγιον ἐκκλησίαν νοοῦμεν· οὕτω γὰρ αὐτὴν ὀνομάζειν ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις, ἅτε δὴ καὶ ὑψοῦ κειμένην νοητῶς, καὶ χθαμαλὸν ἔχουσαν οὐδέν· ἡ γὰρ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευσάντων πληθὺς οὐκ ἀξιοῖ φρονεῖν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐν οὐρανοῖς πολιτεύεται, κἂν ἐπὶ γῆς περιπατῇ.

v. 4. Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ.

Εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐξ ἐθνῶν εἴη προσώπου, προσεπάγουσι τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα, ὡς οὔπω μὲν εἰσελάσαντες εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ, εἰσελευσόμενοι δὲ κατὰ τὸν τῆς κλήσεως καιρὸν εἰς τὸ θεῖον καὶ πάναγνον τοῦ σωτῆρος θυσιαστήριον, τουτέστι τὴν ἐκκλησίαν ἐν ᾗ τὴν ἁγίαν καὶ καθαρωτάτην καὶ ἀναίμακτον τελοῦμεν λατρείαν· καὶ ἀντὶ τοῦ λεπτοῦ καὶ συνθέτου θυμιάματος, προσκομίζομεν τῷ θεῷ τὰς δοξολογίας, οἷά περ κιθάρᾳ χρώμενοι· καὶ τὸν ἐκ τοῦ πράγματος δὲ καρπὸν, ὡς εὖ εἰδότες ὅποι ἔσται, φασὶ πρὸς τὸν θεὸν τὸν εὐφραίνοντα τὴν νεότητά μου· νεότητα δὲ οὐ σωματικὴν ἐν τούτοις νοοῦμεν, νοητὴν δὲ μᾶλλον, τὴν ὡς ἔν γε φημὶ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς παρὰ θεοῦ τελουμένην· ἐκδύσασθε γάρ φησι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον τὸν

κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ· περὶ οὗ καὶ ὁ ψάλλων φησίν· ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου, καθ' ἣν εὐφραίνεταί τις τὰ τῆς εὐσεβείας ἔργα πληρῶν.

Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν κιθάρᾳ κ. τ. λ. v. 4.

Κιθάραν τὸ σῶμα λέγει, δι' οὗ πέφυκεν ὁ νοῦς ἀνακρούεσθαι. A. f. 233. b. Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου.
καθάπερ διὰ χορδῶν τῶν αἰσθητηρίων μελῳδίαν ἀναπεμπομένων θεῷ· δηλοῖ δὲ ἡ κιθάρα καὶ τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος, καὶ τὴν συμφωνίαν τῶν ἀρελῶν· τὴν μὲν γὰρ νέκρωσιν, αἱ νευραί· τὴν δὲ συμφωνίαν, αἱ ἁρμονίαι αἰνίττονται· δέδειχε δὲ τὴν μὲν φαιδρότητα τῇ τῆς κιθάρας προσθήκῃ· τὴν δὲ ἀγάπην ἐν τῇ προσφωνήσει τῇ δὶς ἐπαναλαμβανομένῃ· ὁ θεὸς γάρ, φησιν, ὁ θεός μου, ἵνα μάθῃς ὅτι τὸν ἐπὶ πάντων θεόν, τοῦτον ἐξαίρετον θεὸν διὰ ζῆλον καὶ πίστιν οἱ ἐκ περιτομῆς μεταγινώσκοντες, καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντες ἐπιγράφονται· οἷς καὶ ἡ πνευματικὴ νεότης εὐφραίνεται, ἀντικειμένως ἔχουσα πρὸς τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον· μόνος γὰρ ὁ πνεύματι καὶ φρονήματι νεάζων, συγγενὰς τῷ καινῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῇ καινότητι τοῦ πνεύματος, εἴσισι πρὸς τὸν θεόν, τὸν εὐφραίνοντα τὴν τοιαύτην νεότητα.

Ἔλπισον ἐπὶ τὸν θεόν. v. 5.

Ἀντὶ τοῦ ἔλπισον, ἀνάμεινον εἶπεν ὁ Σύμμαχος· οὕτω γάρ σοι [illegible]
λέγειν ἐξέσται, ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον, καὶ προσέσχέ μοι· καί, ἡ ἐλπὶς δὲ οὐ καταισχύνει· τί δὲ δεῖ καὶ λυπεῖσθαι, ἀγαθῶν τοιούτων ἐλπιζομένων; ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον, καὶ ὁ ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ, ὅς ἐστι φῶς καὶ ἀλήθεια.

ΨΑΛΜΟΣ μγ'.

Εἰς τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κορέ, εἰς σύνεσιν. v. 1.

Τῆς αὐτῆς οὔσης προγραφῆς τῆς τοῦ τεσσαρακοστοῦ πρώτου ψαλ- [illegible]
μοῦ, καὶ τὸν ἴσον περιεχούσης τῇ πρώτῃ λόγον, ὁποῖός τις ἄρά ἐστιν ὁ τῶν ψαλλόντων σκοπός, εἰπεῖν ἀναγκαῖον· περιθήσομεν τοίνυν αὐτοῖς τὸ πρόσωπον τῶν ἀμέμπτως ἐν νόμῳ πολιτευσαμένων, καὶ κατωρθωκότων εὖ μάλα τῆς ἐπαινουμένης τὸ τηνικάδε πολιτείας τὰ αὐχήματα· ὁποῖός τις ἦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος γράφων, ὅτι γέγονεν ἄμεμπτος κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ· εἰσὶ δὲ οἷς ἄμεινον εἶναι φαίνεται τὰ ῥηθέντα κατὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν, φημὶ δὴ ὑπὸ Εὐσεβίου τοῦ Και-

σαρείας [1]· οὐκοῦν πρέποι ἂν φέρεσθαι τὸν ψαλμὸν, ἢ ἐκ προσώπου τῶν ἁγίων προφητῶν, ἢ γουν παρὰ τῶν ἀδιαβλήτως τὴν ἐν νόμῳ λατρείαν κατωρθωκότων.

v. [illegible] Καὶ κατεφύτευσας αὐτούς.

[illegible] Ὡς ἐπὶ ἀμπέλου δὲ τὸ κατεφυτεύθησαν λέλεκται· ἄμπελος γὰρ εὐκληματοῦσα ὁ Ἰσραήλ· καὶ, ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας· ἐκάκωσας λαοὺς, καὶ ἐξέβαλες αὐτούς.

v. [illegible] Ἡ δεξιά σου, καὶ ὁ βραχίων σου, καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου.

B. f. 159. b
L. f. [illegible] Προστιθέντες, φησὶν, ὅτι καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου, τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργείας κατὰ τὸ εἰκὸς διαμέμνηνται· πρόσωπον μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος ὑπάρχων αὐτοῦ, καὶ τῆς ὑποστάσεως χαρακτήρ· φωτισμός γε μὴν ὁ ἐξ αὐτοῦ πεμπόμενος εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τῶν καλουμένων εἰς ἀπολύτρωσιν, ἡ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος σύνεσις θεῷ προσάγουσα τοὺς φωτιζομένους· οὐκοῦν ἐνηργῆσθαι φασὶν τήν τε λύτρωσιν Ἰσραὴλ, καὶ μὴν καὶ τὸ κατισχύσαι τῶν ἐθνῶν αὐτοὺς, ὡς ἐκ θεοῦ πατρὸς διὰ τῆς πανσθενοῦς αὐτοῦ χειρὸς, ἤτοι βραχίονος, τουτέστι τοῦ υἱοῦ, καὶ ὡς ἔν γε φωτισμῷ τῷ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Τὸν αὐτὸν δὲ σωτῆρα λόγον τὸν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν ὄντα, διαφόροις ἐπινοίαις χεῖρα τοῦ θεοῦ καὶ δεξιὰν καὶ βραχίονα ὀνομάζουσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ, ὡς καὶ σοφίαν θεοῦ καὶ δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμὸν καὶ δύναμιν· ὡς ὀνόματα εἶναι διάφορα καθ' ἑνὸς ὑποκειμένου· Ἡσαΐας γοῦν φησι· κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Δαβὶδ δὲ αὐτὸν ἐνταῦθα οὐ μόνον βραχίονα, ἀλλὰ καὶ δεξιὰν χεῖρα ὀνομάζει· πρὸς δὲ διάνοιαν, τοῦ Ἰσραὴλ ἐκβεβλημένου μετὰ τὸ προδοῦναι τὸν σωτῆρα, ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κατηχήσει θείᾳ ταῖς θείαις γραφαῖς ἐνεφυτεύθημεν· καὶ ὁ βραχίων ἡμῶν καὶ ἡ ἐργασία οὐκ ἔσωσεν ἡμᾶς, χάριτι δὲ τὴν σωτηρίαν ἐσχήκαμεν· οὐ γὰρ ἐξ ἔργων ἀλλ' ἐκ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἐδικαιώθημεν.

v. [illegible] Σὺ εἶ αὐτὸς ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου, ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ.

[illegible] Σύμμαχος, σὺ εἶ βασιλεύς μου ὁ θεὸς, ἔντειλαι περὶ τῆς σωτηρίας Ἰακώβ· ταῦτα δὲ τοῖς ἐν τῷ λαῷ κατορθοῦσι, καὶ τοῖς προ-

(1) Hanc videsis sententiam in maurina Eusebii editione, qui personam prophetarum loquentem introducit.

φήταις ἁρμόσει, μὴ οἰκείᾳ σώζεσθαι ὁμολογοῦσι δυνάμει. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· ἐοίκασιν ὁμολογεῖν διὰ τοῦ, σὺ εἶ αὐτὸς ὁ βασιλεύς μου καὶ ὁ θεός μου, ὅτι ἀεὶ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχεις· οὐκοῦν ὁπότε, φησὶν, ἐπίκουρος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ὁ παναλκὴς καὶ ἀνίκητος, καὶ οὐκ ἔστιν ἡμᾶς ὑποπτεῦσαι τὴν αὐτοῦ ἐξατονῆσαι δύναμιν, λείπεται λοιπὸν οὐδὲν ἕτερον ἐννοεῖν, πλὴν ὅτι προσκεκρούκαμεν· ταύτῃ τοι καὶ παρεωράμεθα, καὶ πεπτώκαμεν, καὶ μόνην ἔχομεν ἐλπίδα τὴν παρὰ τῆς σῆς γαληνότητος καὶ φιλανθρωπίας ἐπίδοσιν. Σὺ γὰρ εἶ ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακὼβ, ἀντὶ τοῦ ὑπισχνούμενος· ἐπήγγελτο δὲ θεὸς τοῖς περὶ τὸν θεσπέσιον Ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ, διασώσειν ἅπαν τὸ ἐξ αὐτῶν ἐσόμενον γένος. - Γέγραπται γὰρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου· ἢ τὸ ἔντειλαι, νεῦσον μόνον, καὶ σωτηρίας ὁ σὸς λαὸς ἀπολαύσηται.

Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. V. 6.

Τὰ κερασφόρα ζῶα ὅπλον τὸ κέρας παρὰ τῆς φύσεως εἴληφε· ἡμεῖς δὲ κέρας σωτηρίας καὶ νικηφόρον ὅπλον τὸ σὸν ἔχομεν ὄνομα· οὔτε γὰρ τόξῳ οὔτε ἄλλοις ὅπλοις θαῤῥῶ· πεῖραν γὰρ τῆς σῆς δυνάμεως ἔλαβον, διὰ σοῦ τῶν ἐναντίων ἤδη κρατήσας.

Τῶν δὲ ἁγίων κέρας ὁ κύριος· παρὰ δὲ τῷ Δανιὴλ βασιλείας σημαίνει τὰ κέρατα· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φησὶν, ὑπερασπιστής μου καὶ κέρας σωτηρίας μου· πῶς οὖν ἑτέρωθι λέγει, καὶ ὑψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ, ὡς ἑτέρου ὄντος τοῦ ὑψοῦντος παρὰ τὸ κέρας; σαφῶς ἄρα τοῦ λαοῦ κέρας ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ὑψούμενος ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ἐπείπερ ἐκένωσεν αὐτόν· διὰ τοῦτο ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, κατὰ τὸν ἀπόστολον· τούτῳ οὖν τῷ κέρατι αὐτῶν καὶ τῷ βασιλεῖ θαῤῥεῖν φασὶ πρὸς σωτηρίαν, ἀλλ' οὐ τῇ σφετέρᾳ δυνάμει· διόπερ ἐπάγουσιν· ἐν τῷ θεῷ ἐπαινεθησόμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἢ κατὰ Ἀκύλαν, καυχησόμεθα· ἢ κατὰ Σύμμαχον, ὑμνοῦμεν· λέγουσι δὲ καὶ ἐξομολογεῖσθαι αὐτῷ, συνήθως τῆς γραφῆς ἀντὶ εὐχαριστίας ταττούσης ἐξομολόγησιν.

Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐξουδενώσομεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν. V. 6.

Ὄνομα αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἐξουδενῶσι τοὺς ἐπανισταμένους, τὴν δόξαν δηλοῖ· ἵνα γὰρ δοξάζηται θεὸς, ἐδίδου τὸ δύνασθαι· ἐλυτρώσατο γοῦν θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς Αἰγυπτίων, ταῖς θεοπρεπέσιν εὐκλείαις L. f. 116. b.

ἑαυτὸν στεφανῶν· καὶ γοῦν ἔφη πρὸς Φαραώ· ὅτι δι᾽ αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ἔφη δέ που ὁ Θεὸς καὶ δι᾽ ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· τοὺς δὲ υἱοὺς Ἰούδα ἐλεήσω, καὶ σώσω αὐτοὺς ἐν κυρίῳ Θεῷ αὐτῶν· καὶ οὐ σώσω αὐτοὺς ἐν τόξῳ, οὔτε ἐν ῥομφαίᾳ, οὔτε ἐν πολέμῳ, οὔτε ἐν ἅρμασιν, οὔτε ἐν ἵπποις, οὔτε ἐν ἱππεῦσιν.

v. 10. Νυνὶ δὲ ἀπώσω, καὶ κατῄσχυνας ἡμᾶς.

Ὡς ἰδίου σώματος ἀναλαμβάνουσιν εἰς ἑαυτοὺς οἱ ταῦτα λέγοντες προφῆται τὰ τοῦ ἀσεβοῦντος λαοῦ· οἱ μὲν γὰρ πατέρες ἡμῶν ταῦτα, φησὶν, ἀνήγγειλαν ἡμῖν· εἶτα μέσον διάψαλμα, εἰς παράστασιν τῆς μεταβολῆς· νυνὶ δὲ τἀναντία πάρεστιν θεωρεῖν· ἀβοηθήτους γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ κατέλιπες· οὐδὲ γὰρ συνεξῆλθες ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν.

v. 13. Καὶ οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλαλάγμασιν ἡμῶν.

B. f. 161. b. I. f. 225. b. K. f. 86. b. Ὁ μὲν οὖν ἀλαλαγμὸς, ἐπινίκιός ἐστι φωνὴ τῶν νενικηκότων· ἐπειδ᾽ ἂν δὲ καὶ ὀλίγους εἶναι συμβαίνῃ τοὺς τοῦτο δρᾷν εἰωθότας, τότε φαμὲν μὴ δὲ εἶναι πλῆθος ἐν τοῖς ἀλαλάγμασιν αὐτῶν· ἡττήμεθα οὖν καὶ διηρπάσθημεν παρ᾽ ἐχθρῶν, καὶ τούτων εὐαριθμήτων· οὐ γὰρ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλαλάγμασιν αὐτῶν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· εἰς τοῦτο ἥκομεν κακῶν καὶ ἀσυγκρίτου ταλαιπωρίας, ὡς ἁλῶναι κατὰ κράτος, καὶ οὐ πολλῇ τῶν μαχομένων πληθύϊ.

v. 15. Ἔθου ἡμᾶς εἰς παραβολὴν τοῖς γείτοσιν ἡμῶν.

A. f. 239. b. Τί δέ ἐστι παραβολὴ νῦν; διήγημα, ὑπόδειγμα, καὶ ὀνειδισμός· καὶ οἱ πόῤῥωθεν γὰρ τὰ ἡμέτερα διηγοῦνται· αἰχμάλωτοι γὰρ γεγονότες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ταῖς τῶν ἑλόντων πλεονεξίαις ἐνειλημμένοι, κεχρηματίκασιν ἐπάρατοι, φασκόντων ἡμῖν * κατά γε τὸ εἰκὸς οὕτω· μὴ γενοίμην ὡς οἱ Ἰσραηλῖται.

* cod. ἡμῶν. Num pro ἐκείνων?

v. 19. Καὶ ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου.

A. f. 240. b. B. f. 162. b. I. f. 226. b. Κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον τὸ ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, οὕτω νοήσεις· ἀπειθήσας ὁ Ἰσραὴλ τοῖς διὰ Χριστοῦ κηρύγμασιν, προσαποβέβληκε καὶ τὸ εὐδοκιμεῖν δύνασθαι διὰ νομικῆς λατρείας· πέπαυται γὰρ ἡ τοῦ νόμου σκιὰ, καὶ μετεσκευάσθησαν οἱ τύποι πρὸς ἀλήθειαν· τοῦτο διδάσκουσι λέγοντες, ὅτι ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου· ἔφη δέ που καὶ δι᾽ ἑνὸς τῶν προφητῶν περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· ἰδοὺ ἐγὼ φράσσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκό-

λοφι, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εὕρῃ· οὐ γὰρ οἶδεν ὅλως ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ τοὺς τῆς κατὰ θεὸν εὐδοκιμήσεως τρόπους· ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰ μάθοι τυχὸν, βάσιμον ἔχει τὸ χρῆμα· Χριστὸν γὰρ οὐκ οἶδεν τὸν ἐμφανίζοντα τὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἄν τις εἰσελάσειε πρὸς ζωήν· ταῦτα οὖν φασὶν, ὅτι ἀσεβήσαντες εἰς Χριστὸν, καὶ τοῦ τελεῖν τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ἐξώσθησαν· ἤδη δὲ ἔφαμεν ὡς οἱ προφῆται εἰσὶν οἱ ἀναφέροντες τὴν ἱκετείαν ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ, οἰκειοποιούμενοι τὰ διὰ τὰς αὐτῶν ἁμαρτίας συμβάντα κακά· ἐπεὶ ἄλλως, πῶς ἐνταῦθα φησὶ μήτε ἐπιλαθέσθαι, μήτε μὴν ἀδικῆσαι ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ, καὶ οἷον ἀνόπιν πέμψαι τὰς ἑαυτῶν καρδίας, εἶτα παθεῖν τὴν ἀποστροφὴν, καὶ τὰ ἐξ ὀργῆς ὑπομεῖναι βλάβη; ἢ γὰρ ψεύσονται μὴ ἀδικῆσαι λέγοντες ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ, ἢ τῶν θείων κριμάτων οὐ μετρίαν ποιήσονται τὴν καταβοὴν, ὡς οὐκ ἐν δίκῃ παθόντες κεκολασμένοι· οὐκοῦν οἱ προφῆται ὄντες δίκαιοι, καὶ νομοφύλακες γεγονότες, ὡς ἐξ αἵματος τοῦ Ἰσραὴλ, οἰκειοῦνται τὰ πάθη τῆς ἀγελαίου πληθύος, ἥτις καὶ πεπαρῴνηκεν εἰς Χριστόν· καὶ τὰς τῶν προσκεκρουκότων ποιοῦνται λιτὰς, εὖ εἰδότες ὅτι κατοικτείρειν ἔθος τῷ πάντων δεσπότῃ, καὶ πολλοὺς ἔσθ' ὅτε τῶν ἁμαρτωλῶν δι' ὀλίγους δικαίους· καὶ ὥσπερ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀσεβήσαντος ποτὲ τοῦ λαοῦ, καὶ παραδοθέντος τῷ ὀλοθρευτῇ, λαβὼν Ἀαρὼν τὸ θυμιατήριον προσήνεγκεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ θυμίαμα, καὶ ὁ θεὸς ἱλάσθη τῷ πλήθει διὰ τὴν τοῦ ἱερέως ἀναφορὰν, οὕτως καὶ οἱ ἐν τῷ λαῷ κατορθοῦντες, τὴν λογικὴν αὐτῶν θυσίαν ἀναπέμπουσιν ὑπερευχόμενοι τοῦ λαοῦ, καὶ τὰ οἰκεῖα προσάγοντες κατορθώματα· τῷ γὰρ πλήθει ταῦτα λέγειν οὐχ ἥρμοζεν, ὅπερ ἀσεβῆσαν τοῖς ἐχθροῖς παραδέδοτο· ἀλλ' ὥσπερ εἰς ἑαυτοὺς ἀνέλαβον οἱ προφῆται τὰ πάθη τοῦ πλήθους, οὕτω τὰ ἑαυτῶν ἐκοινοποίησαν κατορθώματα· ἀκόλουθον γὰρ πάσχοντος μέλους ἑνὸς συμπάσχειν πάντα τὰ μέλη, καὶ δοξαζομένου συγχαίρειν.

Οὐχὶ θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα; αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρυφία τῆς καρδίας. v. 22.

Αὐτὸν ποιεῖ μάρτυρα λόγων τε καὶ διανοημάτων, ὅτι μηδὲν αὐτοὺς τῆς εὐσεβείας * μετέστρεψεν· ἐν γὰρ τῷ σῷ ὀνόματι παῤῥησίαν ἔχοντες, φασὶν, ἐγκαυχώμεθα· οἶσθα δὲ καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτοὺς, ἐν οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἕνεκα τῆς εὐσεβείας ἐθανατούμεθα· ὁ γὰρ τῇ προθέσει λογισάμενος ἐφ' ἑκάστῳ πειρασμῷ τὸν ὑπὲρ ἀληθείας

L. f. 118. b.

* cod. heic et infra ἀσεβείας.

ἀναδέξασθαι θάνατον, δυνάμει τέθνηκεν· ὅπερ ἔφη καὶ Παῦλος διαφόρους ὑφιστάμενος πειρασμούς. καὶ λέγων· καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν· ἐν τοῖς οὖν κρυφίοις ἡμῶν ἐθανατούμεθα πᾶσαν ἡμέραν, καὶ παραδεδωκότες ἅπαξ ἑαυτοὺς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, τῷ λογισμῷ τοῦτο πεπόνθαμεν· ὡς οὖν ταῦτα παθόντες ἐπιστρέφομέν σε πρὸς ἡμᾶς, καὶ διεγείρομεν ὥσπερ καὶ καθεύδοντα εἰς τὰ φαῦλα.

v. 27. Ἀνάστα, κύριε, βοήθησον ἡμῖν, καὶ λύτρωσον ἡμᾶς ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου.

Τὴν ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐσομένην τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστροφὴν καὶ κλῆσιν, διὰ τῶν προκειμένων ἡμῖν κατασημαίνουσι στίχων· προσεπάγοντες δὲ τοῖς ἑαυτῶν λόγοις, ἤτοι ταῖς πρὸς θεὸν ἱκετείαις τὸ, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, διαῤῥήδην ὁμολογοῦσιν, ὡς οὐκ ἄξιοι μὲν τοῦ ἐλεεῖσθαι δεῖν, οἱ τῆς ἑαυτῶν ἀγνοίας τὸ κέρας ἀκονήσαντες τῷ Χριστῷ· πρέπει γε μὴν τὸ ἐλεεῖν αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις πταίσμασιν μὴ συνεκτείνειν τὰ ἐξ ὀργῆς, κατοικτείρειν δὲ μᾶλλον δι' ἑαυτόν· καὶ γοῦν ἔφη δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· οὐ δι' ὑμᾶς ἐγὼ ποιῶ, λέγει κύριος, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά μου.

ΨΑΛΜΟΣ μδʹ.

v. 1. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ ἀλλοιωθησομένων, τοῖς υἱοῖς Κορὲ, εἰς σύνεσιν ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ.

Ἀδέσθαι γε μὴν ὁ ψαλμὸς εἰς τὸ τέλος· διήγησιν γὰρ, ἤγουν προαναφώνησιν, ἔχει τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου, ὃ γέγονεν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ παρόντος αἰῶνος· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἐπέφανεν ὁ υἱός· ἡ δέ γε τῆς ᾠδῆς δύναμις ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ, συντεθεῖσθαι λέγεται· ἠλλοιῶσθαι δὲ φαμὲν Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, ὥστε καὶ εἰς ἕνα καὶ ἀγαπητὸν γενέσθαι λαὸν τοὺς ἐξ ἀμφοῖν κεκλημένους· ὡς γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, τοὺς δύο λαοὺς ἔκτισεν ὁ Χριστὸς εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον.

v. 2. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν.

Ἐνταῦθά μοι νόει [1] τοῦ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς θεοῦ

(1) Hoc loco non parum differt, verbis certe, codex B. f. 165, quamquam aeque Cyrilli nomine inscribitur fragmentum. Sic enim se habet. Τὴν ἀπαθῆ γέννησιν τοῦ υἱοῦ, τὴν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, παραβολικῶς ἐδήλωσε διὰ καρδίας καὶ λόγου· οὐ γὰρ γεννᾷ σωματικῶς ἡ καρδία τὸν λόγον, ἀεὶ αὐτῇ συνυπάρχοντα· ἡ λογικὴ γὰρ δύναμις τῆς τοῦ ἔχοντος οὐσίας ἀχώριστος· ἀγαθὸν δὲ προσφόρως τὸν λόγον ἐκάλεσεν ὡς ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἑκουσίως κενώσαντα· ὡς ἤδη δὲ προειρημένης τῆς ἀφράστου γεννήσεως διὰ τοῦ στίχου τοῦ προλαβόντος, ὁ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἑξῆς εἰσάγεται λόγος· τοιγαροῦν ὡς ἀνθρώπινα φέ-

λόγου πρόοδον ἤτοι γέννησιν, οὐχ' ὡς σῶμα ἐκ σώματος, ἀλλὰ ἀσύνθετον ἄϋλόν τε καὶ νοητὴν, ὡς λόγον ἐκ νοῦ, οὐ κατὰ μερισμὸν ἢ διαίρεσιν· τίς γὰρ ἀποστήσει καρδίας ἤτοι νοῦ λόγον, τὸν ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἀεὶ σὺν αὐτῷ; ἀποστήσει δὲ οὕτως, ὡς ἔξω γενέσθαι παντελῶς αὐτοῦ; δοκεῖ μὲν γάρ πως ὁ ἐν προφορᾷ καὶ διὰ γλώττης προϊέμενος λόγος, ἕτερος εἶναί τις παρὰ τὴν ἀναβράττουσαν αὐτὸν καρδίαν· πρόεισί γε μὴν ἐξ αὐτῆς, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐκ ἀλλότριος αὐτῆς· οὐ γὰρ ἐνδέχεται νοῦν ἤτοι καρδίαν ἄλογον εἶναί ποτε· οὔτε μὴν λόγον, ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ νοῦ καὶ εἰς νοῦν, ἤτοι καρδίαν καὶ ἐν καρδίᾳ· οὐκοῦν ὡς ἐν τάξει πα[ραδείγματος τινὸς] ἐπὶ θεοῦ δεξάμενοι καρδίαν καὶ λόγον, τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας ὑπερτείνωμεν ὀφθαλμὸν εἰς τὸ ἐπέκεινα τῶν αἰσθητῶν, καὶ θεοπρεπῆ τοῦ θεοῦ λόγου τὴν γέννησιν γενέσθαι πιστεύωμεν· ὃν ὡς λόγον ὁ πατὴρ ἐκ καρδίας ἐξηρεύξατο· ἀγαθὸν δὲ αὐτὸν ἀποκαλεῖ, καὶ μάλα εἰκότως ἔν γε δὴ μάλιστα τῷ προκειμένῳ σκοπῷ· ἐπειδὴ γὰρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἕνεκα καὶ ζωῆς εἵλετο παθεῖν τὴν ἑκούσιον κένωσιν, ἐξ ἡμερότητος ἐμφύτου καὶ γαληνότητος τῆς θεοπρεποῦς, ἀναγκαῖον ἦν ἀγαθὸν ὀνομάζεσθαι νυνὶ μάλιστα· καί τοι καὶ φῶς ὄντα καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν· ὡς ἤδη δὲ προειρημένης διὰ τοῦ προλαβόντος στίχου τῆς ἀφράστου γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς, ὁ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰσφέρεται λόγος· ἔστι μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, ἐν ὑπεροχῇ καὶ δόξῃ θεότητος ὁ υἱός· ἐπειδὴ δὴ δὲ ἅπαξ κεκένωκεν ἑαυτὸν, τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀνέχεται μέτρων· ἐοικὸς δὲ ἀνθρώπῳ τὸ διδακτῶς ἔχειν ἅπερ οὐκ οἶδεν· ἢ γὰρ θεὸς εἰς νοῦν ἐνήχει τὴν παντὸς εἴδησιν ἀγαθοῦ, ἤγουν . . παραινέσεις ἀποτελοῦσιν σοφούς.

Ἄθρει δὴ οὖν ἐν τούτοις, ὡσπερεὶ ἐνανθρωπήσαντος τοῦ υἱοῦ λέγοντα τὸν πατέρα· λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ· μόνον γὰρ οὐχὶ καθυπισχνεῖται διδάσκειν αὐτὸν ὁποίοις τισὶν κεχρήσεται λόγοις, ἐμβιβάζων ἡμᾶς εἰς τὸ δρᾶν ἐθέλειν τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἔργα δὲ θεοῦ εἶναι φαμὲν τὴν εὐσεβῆ πολιτείαν, καὶ τῶν ἁγιοπρεπῶν ἀνδραγαθημάτων τὴν δύναμιν, ἣ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων γέγονεν ἡμῖν ἐμφανής· ἔφασκε γὰρ ὁ σωτήρ· " ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλ'

ροντι μέτρα φησὶν ὁ πατήρ· λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ· διδασκαλίας γάρ ἐστιν ὑπόσχεσις ὡς διδάσκεται λόγων ὀφείλοντι προαγαγεῖν ἡμᾶς εἰς ἔργα τὰ τοῦ πατρὸς τὴν εὐσεβῆ πολιτείαν διὰ τῶν εὐαγγελίων διδασκομένην· ἔλεγε γάρ· ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν etc. reliqua enim satis conspirant.

ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω·„ καὶ πάλιν· “ τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐκ ἔστιν ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με·„ γράφει δὲ καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ· ὅτι “ ὁ πισἱεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἐσφράγισεν ὅτι ὁ θεὸς ἀληθής ἐστιν· ὃν γὰρ ἀπέσἱειλεν ὁ θεὸς, τὰ ῥήμαἱα τοῦ θεοῦ λαλεῖ·„ ἐπειδὴ γὰρ παρωσάμενος τὴν ἐν νόμῳ σκιὰν ἑαυτὸν ἔφασκεν εἶναι τὴν ἀλήθειαν, ἐδίδασκε δὲ τὴν ἐν πνεύματί τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησίν τε καὶ λατρείαν, ὡς ἂν μὴ τοῖς Ἰουδαίοις παρά γε τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν, ἱοὺς περὶ ἱῶν τοιούτων γίνεσθαι λόγους, τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ καὶ παἱρὸς οἰκονομικῶς, ὡς ἔφην, ἀναἱίθει τὰς ἑαυτοῦ φωνάς· μεμνήμεθα δὲ ὅτι καὶ ἐν τῷ ὄρει Χωρὴβ συναγηγερμένῳ τῷ Ἰσραὴλ ἐπαγγελίαν ἐδίδου θεὸς τὴν περὶ Χριστοῦ, λέγων πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωσέα, ὅτι “ προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὥσπερ σέ·„ καὶ δώσω τὰ ῥήματά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς κατὰ πάντα ὅσα ἂν ἐνἱείλωμαι αὐἱῷ·„ ἔφη δέ που καὶ αὐἱὸς ὁ Χρισἱός· “ ὁ παἱὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε·„ τὸ γὰρ δείκνυσθαι τὰ ἔργα τοῦ παἱρὸς τῷ υἱῷ, οὐκ ἀπηλλάχθαι μὲν ἴσως φαίη τίς ἂν ἀνθρωπίνης σμικροπρεπείας, ἔοικε γε μὴν τῷ τῆς κενώσεως σκοπῷ· εὖ δὲ δὴ σφόδρα βασιλέα τὸν υἱὸν ὁ πατὴρ ἀποκαλεῖ, ἵνα μὴ τῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως μέἱρῳ τὸ μυσἱήριον ἀποφέρειν αὐἱόν πως δοκῇ ἱῆς ἐνούσης αὐτῷ κατὰ φύσιν ἀξίας καὶ τῆς κατὰ πάντων ὑπεροχῆς· εἰ γὰρ καὶ γέγονεν ἐν τῇ [γῇ ἄνθρωπος,] οὐδὲν ἧττον ὡς ἐκ βασιλέως γεννηθεὶς τοῦ πατρὸς, μεμένηκε βασιλεὺς καὶ ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ὑψώμασιν θεοπρεπέσιν δὲ δηλονότι, καὶ τοῖς ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κτίσιν.

v. 2. *Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου.*

Ἑτεροίως ἡμῖν ὁ θεὸς καὶ παἱὴρ τὸν ἐκ τῆς οὐσίας ἑαυἱοῦ καἱασημαίνει λόγον· γλῶσσαν γὰρ ἰδίαν αὐτὸν ὀνομάζει, οὐχ᾽ ὡς ἕτερόν τι λαλοῦντα, πλὴν ὅτι τὰ ἐν αὐτῷ· δρᾷ γὰρ τοῦτο καὶ ἐν ἡμῖν ἡ γλῶττα τὰ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τοῖς ἔξω διαπορθμεύουσα· καὶ ὀξυγράφου δὲ κάλαμον αὐτὸν εἶναι φησίν· ὁ γὰρ τοῦ ὀξυγράφου κάλαμος ὀξέως ταῖς δέλτοις ἐναποσημαίνεται τάς τινῶν φωνάς· ὁ δέ γε μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος αὐτὸ δὴ τουτὶ πληροῖ, ταῖς τῶν πιστευόντων καρδίαις νοηἱῶς ἐγχαράἱἱων τὸ μέγα καὶ σοφὸν καὶ ἀληθὲς βού-

λημα τοῦ πατρός· τί δὲ τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, αὐτὸς ἐν εὐαγγελίοις διασαφεῖ λέγων· " ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέν μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· „ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον· ἐγγράφει γὰρ ἡμῖν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον· ὀξὺς δὴ οὖν λίαν ὁ τοῦ πατρὸς κάλαμος· ὁ μὲν γὰρ νόμος ὁ διὰ Μωσέως διὰ κύκλου μακροῦ καὶ περισκελίας πολλῆς, τῆς κατὰ τὸ γράμμα φημὶ, ἀμυδρῶς καὶ μόλις ὑπεδήλου τὰ χρήσιμα· ὁ δέ γε τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος, περιαγωγῆς ἁπάσης δίχα, συντόμως ἡμῖν ὡς ἔφην ἀπεκάλυψεν τὸ θέλημα τοῦ πατρός· ἔστι γὰρ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος· ἔφη δέ που καὶ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν περὶ τῶν κεκλημένων ἐν πίστει, ὅτι " ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει κύριος, διδοὺς δώσω νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς· „ γράφει δὲ πρὸς αὐτοὺς καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος· " ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστὲ, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων· φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, γεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι θεοῦ ζῶντος· „ ἀλλ' οὗτος ὁ κάλαμος πρὸς τῷ εἶναι ταχὺς καὶ ὀξὺς, ἔχει καὶ τὸ ὡραῖον ἐν κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· προσπεφώνηκε μὲν γὰρ τοῖς ἀρχαιοτέροις ὁ θεσπέσιος Μωσῆς τὸν δι' ἀγγέλων διακονηθέντα νόμον· προσελάλουν δὲ καὶ οἱ προφῆται τὰ ἐξ ἀποκαλύψεως θεοῦ τοῖς ἀρχαιοτέροις· ἀλλ' ὡραῖος ἐν κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὁ τοῦ πατρὸς κάλαμος· τίς γὰρ τῶν ἁγίων ἁμιλλήσεται τῷ Χριστῷ; οὐδεὶς παντελῶς· διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ἡ ἐν τῷ ᾄσματι τῶν ᾀσμάτων εἰσφερομένη νύμφη, τὸ τῆς ἐκκλησίας φοροῦσα πρόσωπον, καί τοι προκείμενον αὐτῇ ταῖς τοῦ πανσόφου Μωσέως ἐντυγχάνειν συγγραφαῖς, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων προφητῶν, τὸν παρὰ Χριστοῦ δεδίψηκε λόγον, καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν· " δεῖξόν μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούτισόν με τὴν φωνήν σου· ὅτι ἡ φωνή σου ἡδεῖα καὶ ἡ ὄψις σου ὡραία· τὰ ὅμοια κατὰ διάνοιαν πρὸς τοῖς ἤδη ῥηθεῖσιν, ἐν δευτέρᾳ ἐξηγήσει [1] Εὐσέβιος ὁ Καισαρεὺς φησίν· εἰ καὶ μὴ μετὰ τοσαύτης τῶν γραφικῶν μαρτυρίας.

(1) Tam hoc loco, quam superiore p. 311, videmur notitiam legere duplicis editionis, quam suae in psalterium explanationis Eusebius caesariensis fecerit, quarum unam typis impressit praestantissimus Montfauconius.

Νοήματα δὲ ἡμῖν ἐγγράφει τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πλάτους τῆς καρδίας, καὶ πλείονα ἢ ἐλάττονα, ἢ ἐμφανῆ πᾶσιν ἢ ἀμυδρότερα κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς καθαρότητος.

Ὡραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων κ. τ. λ.

Τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς διὰ τῶν προλαβόντων στίχων τὰ πρῶτα εἰπόντος, ἁρπάζει τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ χορὸς, καὶ οἱονεὶ ἐπικροτεῖ τοῖς τοῦ πατρὸς λόγοις, καὶ τῇ συναινέσει τιμᾷ τὸ μυστήριον, καὶ οἷον ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθεΐας ἀναφωνεῖ· ἐπειδή σοι πρόσεστιν τὸ ὡραῖον ἐν κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χείλεσίν σου, καὶ διὰ τοῦτο ηὐλόγησέν σε ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα· τὸ δὲ ηὐλόγησεν, ἀντὶ τοῦ ηὐλογημένον ἐποίησεν· δοξολογοῦμεν γὰρ ἀκαταλήκτως αὐτὸν οἱ πιστεύσαντες· δοξασθήσεται δὲ καὶ εἰς ἀεὶ, θεὸς ὢν ἀληθινὸς καὶ υἱὸς τοῦ ἐπὶ πάντας θεοῦ, καὶ αὐτὸς ὑπάρχων ὁ τῆς δόξης κύριος· εἰ δὲ δή τις λέγοι δοτὸν γενέσθαι τῷ υἱῷ παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ εὐλογεῖσθαι πρὸς ἡμῶν, διενθυμείσθω κἀκεῖνο· ὥσπερ γὰρ ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵν' ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστός· οὕτω καὶ εὐλογητὸς [ὑπὸ τοῦ θεοῦ δοτὸν αὐτῷ] λέγεται τὸ εὐλογεῖσθαι παρὰ πάντων· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κένωσις· ἃ γὰρ ἔχει ὡς θεὸς φυσικῶς, ταῦτα λέγεται λαβεῖν ἀνθρωπίνως· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἔδει τὸν υἱὸν γενόμενον ἄνθρωπον χρηματίσαντα δεύτερον Ἀδὰμ, καὶ εἰς ῥίζαν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τεθέντα δευτέραν, εὐλογηθῆναι παρὰ τοῦ πατρὸς ὡς ἄνθρωπον, ἵνα παύσηται λοιπὸν ἡ τῆς ἀρᾶς δύναμις τῆς ἐπενεχθείσης τῷ ἐκ γῆς τε καὶ χοϊκῷ, ἤτοι τῇ πρώτῃ ῥίζῃ τῆς ἀνθρωπότητος, τουτέστιν Ἀδάμ· ὥσπερ γὰρ ἐν ἐκείνῳ γεγόναμεν ἐπάρατοι, οὕτως ηὐλογήθημεν ἐν Χριστῷ· πέμποντος εἰς ἅπαν τὸ γένος τὴν ὡς ἀνθρώπῳ δοθεῖσαν αὐτῷ χάριν· καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ χαίρων ὁ μελῳδὸς ἀνεφώνει, εὐλογημένοι ἡμεῖς τῷ κυρίῳ τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατὲ, τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.

Ὦ δέσποτα, φασὶ, πρὸς τῷ κάλλει σου τῷ ὑπὲρ πάντας καὶ ἀπαραβλήτῳ, περίζωσαι καὶ ῥομφαίαν, καὶ οὔ τι που ἀλλοτρίαν,

τὴν σὴν δὲ μᾶλλον· οὐδὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν ἢ εἰσκεκριμένον προσεῖναι φαμὲν τῷ Χριστῷ, ἀλλ᾽ ἴδια αὐτῷ τὰ θεοπρεπῆ νοοῖντ᾽ ἂν εἰκότως.. δυνατὸς γάρ ἐστιν. τουτέστι τῶν δυνάμεων κύριος· οὐ παρ᾽ ἑτέρου τὸ δύνασθαι λαβὼν, ἀλλ᾽ ἴδιον καὶ ἐμπεφυκὸς οὐσιωδῶς μετὰ τῶν ἑτέρων θεοπρεπεστάτων ἀξιωμάτων· ἔστι γε μὴν ὡραῖος μὲν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς ἐπεγνωκόσιν τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασιν καταθρεῖν δυναμένοις τὸ ἐξαίσιον αὐτοῦ καὶ ὑπερκόσμιον κάλλος· τῷ δὲ μηρῷ τὴν ῥομφαίαν ἡρμοσμένην ἔχων, ἵνα τὰς τῶν ἀντικειμένων φάλαγγας θορυβῇ, ἢ καὶ τὰς τῶν ἀπειθούντων ἀπονοίας καταπτοῇ, δίκην αὐτοῖς καὶ κόλασιν ἀπειλῶν· τοῦτο γάρ που καὶ ἑτέρωθι φησὶν ὁ ψάλλων· “ ἐὰν μὴ ἐπιστραφῆτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στιλβώσει· τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινεν καὶ ἡτοίμασεν αὐτὸ, καὶ ἐν αὐτῷ ἡτοίμασεν σκεύη θανάτου, τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξειργάσατο. „

Καὶ ἔντεινον, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε, ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραΰτητος V. 5.
καὶ δικαιοσύνης.

Τὸ κατευοδοῦ, ἀντὶ τοῦ παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος εὐθὺ κέλευε A. f. 276 b B. f. 167 b L. f. 93
τρέχειν τοὺς τὰ σὰ φρονεῖν ἑλομένους, οὕτω τε βασίλευε τῶν κατευοδουμένων· ἔνεστι γε μὴν τῷ λόγῳ πλείστην τε ὅσην ἰδεῖν ἐνοῦσαν ἀκολουθίαν· οὐ γὰρ ἦν ὅλως ἰσχύσαι τινὰς δι᾽ εὐθείας ὥσπερ ἄττειν ὁδοῦ πρὸς τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ἐγκειμένου τοῦ σατανᾶ· ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως πρῶτον ἐντείνει τὸ τόξον· ἵν᾽ ἐκ μέσου γεγονότος ἐκείνου, καὶ σὺν αὐτῷ τῶν ἑτέρων, οἳ ταῖς τῶν ἁγίων εὐδοκιμήσεσιν ἐπιμαίνονται, δυνηθῶσιν εὐοδοῦσθαι λοιπὸν, καὶ διὰ ψιλῆς ὥσπερ ἰέναι τρίβου, μαχομένου τε καὶ ὑπαντιάζοντος οὐδενὸς, πρός τε τὸ χρῆναι τῆς ὑπ᾽ αὐτῷ βασιλείας ὑπελθεῖν τὸν ζυγόν· ὀρθῶς οὖν ἄρα φασὶ πρῶτον μὲν τὸ ἔντεινον, εἶτα τὸ κατευοδοῦ, καὶ τρίτον εὐθὺς τὸ βασίλευε· προσεπάγουσι δὲ τὸ, ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· πραότητα, καθάπερ ἐγῷμαι, καὶ μὴν καὶ ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην, οὐδὲν ἕτερον εἶναι λέγοντες, πλὴν ὅτι τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν δι᾽ οὗ γεγόναμεν ὑπὸ Χριστῷ· βεβασίλευκε γὰρ δι᾽ αὐτοῦ τῆς ὑπ᾽ οὐρανόν· ἔστι δὲ ἀλήθεια μὲν, ὅτι τύπων ἐπέκεινα καὶ σκιᾶς ἐστιν τῆς κατὰ τὸν Μωσέα. γυμνῶς τε καὶ ἀπημφιεσμένως τὸ Χριστοῦ μυστήριον διδάσκει· πραότητος δὲ πάλιν· οὐ γὰρ ἔχει τὴν ἀποτομίαν τὴν ἔν γε τῷ

νομον· ὡς γάρ ὁ Παῦλος φησὶν, ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτειρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶν μάρτυσιν ἀποθνήσκει· πρᾳότητος δὲ καὶ ἑτέρως τὸ εὐαγγελικόν ἐστι κήρυγμα· πρᾴους γὰρ ἀποτελεῖ τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, οὐκ ἀμυντικοὺς καὶ ὀργίλους, οὔτε μὴν ἀπαιτεῖν ἐθέλοντας ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ πόδα ἀντὶ ποδὸς, καὶ χεῖρα ἀντὶ χειρὸς, ἀλλὰ τῷ παίοντι τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέφοντας καὶ τὴν ἄλλην· ἑπομένους τε αὐτῷ λέγοντι, μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾷός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· εἰ δὲ δή τις προσεῖναι λέγοι καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τό τε ἀληθὲς ἐν πᾶσιν, οὐδὲν γὰρ ἐψευσμένον ἐν αὐτῷ τῶν θεοπρεπῶν, καὶ μὴν καὶ τὴν εἰς ἄκρον πρᾳότητα καὶ δικαιοσύνην, οὐκ ἂν ἔξω γένοιτο τοῦ εἰκότος· ἀληθὲς γὰρ καὶ ταυτὸ ἔνεστι γε μὴν τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν καὶ ἡ δικαιοσύνη· ὁσίους γὰρ καὶ ἀμώμους ἀποτελεῖ.

Καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιά σου.

Ὁ θεσπέσιος Παῦλος τὸν τῆς διανοίας ἑαυτοῦ ὀφθαλμὸν ἀνατείνων εἰς θεοπτείαν, " ὦ βάθος, φησὶ, πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ· τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; " δεῖται γὰρ τὸ σύμπαν οὐδενὸς εἴς γε τὸ εἰδέναι καλῶς τε καὶ ἀμωμήτως τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν τοῖς ὑπ' αὐτῷ γενομένοις, ἀλλ' οἷόν τινα ποδηγὸν εἰς ἕκαστα τῶν πρακτέων αὐτὸς ἑαυτὸν ἔχει μόνος· τὰ πάντα γὰρ οἶδε, καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι· τί δὴ οὖν ἄρα φασὶν οἱ ἅγιοι τῷ Χριστῷ; ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιά σου· βλέποντι γὰρ φησὶν τὰ εἰς κατόρθωσιν σωτηρίας τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, σύμβουλος ἔσται τῶν καθ' ἡμᾶς, ἤγουν ἕτερός τις τῶν ἐπέκεινα παντελῶς οὐδείς· ἀρκέσει γὰρ πρὸς τοῦτο ἡ σὴ δεξιά· καὶ οὐχ' ὡς ἑτέραν τινὰ παρ' αὐτὸν οὖσαν τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, ἤτοι τὴν δύναμιν, ἐν τούτῳ κατασημαίνουσιν, ἀλλ' οἷον ὡσεὶ ἔλεγον, ἡ δεξιά σου, ἤγουν ἡ μεγαλοπρέπειά σου, οὐχ' ἕτερόν τινα παρ' αὐτὸν ἔδει νοεῖν· οὕτω κἂν εἰ λέγοιεν ἡ δεξιὰ, τουτέστιν ἡ δύναμις, αὐτὸν δὴ μόνον ὡς ἐν περιφράσει σημαίνουσιν· οἶδε γὰρ οἶδεν ἡ δεξιά σου, φασὶ, τίσι μὲν ἂν πρέποι τὴν ῥομφαίαν ἐπενεγκεῖν, ἢ καὶ κατὰ τίνων τὸ ἀδιάφυκτον ἐντεῖναι τόξον, τίνας δὲ αὖ καὶ κατευοδοῦσθαι πρέποι ἂν καὶ τοῖς σοῖς ὑποφέ-

ρεσθαι ζυγοῖς, ἵνα σὲ καὶ μόνον ὁμολογῶσιν θεόν τε καὶ βασιλέα σω-
τῆρα καὶ λυτρωτήν.

Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ· λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ v. 6.
τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως.

Οὐδεὶς δὲ θεομάχος ἢ ἀλαζὼν ὑποκάτω πίπτει τοῦ θεοῦ, ἀλλ' A f. [illegible]
οἱ τὴν ἐκ πίστεως ὑποταγὴν καταδεξάμενοι· βέλη οὖν τοῦ δυνατοῦ,
τουτέστι τοῦ Χριστοῦ, οἱ ἀπόστολοι· ἐχθροὶ δὲ τοῦ βασιλέως, ἤγουν
τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὁ σατανᾶς, καὶ ἁπλῶς οἱ τοῖς θείοις δόγμα-
σιν ἀντεξάγοντες· κατατοξευθέντος οὖν τοῦ σατανᾶ, καὶ τρωθείσης
τῆς καρδίας τῶν νοητῶν ἐχθρῶν, διὰ τῶν βελῶν τοῦ δυνατοῦ, ὑπο-
πεπτώκασι λαοὶ ὑπὸ πόδας Χριστοῦ, καὶ τοῖς ζυγοῖς τῆς αὐτοῦ βα-
σιλείας ὑπέπεσον καὶ ὑπελάγησαν· οἱ γὰρ μυσταγωγοὶ πλήττουσι τοὺς
πεπλανημένους καὶ τὸν φύσει θεὸν οὐκ εἰδότας, πλὴν οὐκ εἰς θάνα-
τον, ἀλλ' εἰς ἀγάπην αὐτοὺς ἀποφέροντες τὴν ἐν Χριστῷ, ἵνα ὑπο-
κάτω πίπτοιεν αὐτοῦ, καὶ λέγοιεν· τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ· εἶδες τοῦ
πολέμου τὸ κατόρθωμα, τὴν προσαγωγὴν τῶν πρὸ τούτου στασιαζόν-
των; ἡ γὰρ πρόσπτωσις αὕτη ὕψους ἐστὶν ὑπόθεσις καὶ ῥίζα.

Ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. v. 7.

Ἄθρει τοίνυν ὅτι θεὸν τὸν ἐνανθρωπήσαντα καλεῖ, καὶ θρόνον A f. [illegible] B. f. [illegible]
αὐτῷ νέμει τὸν ἀνωτάτω· θεὸς γὰρ ἦν ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ I. f. 2[illegible]
ἔξω γεγονὼς διὰ τοῦτο τοῦ εἶναι ὃ ἦν, μεμενηκὼς δὲ μᾶλλον ἐν ταῖς
ἰδίαις ὑπεροχαῖς, καὶ τὴν τῆς εὐθύτητος ἔχων ῥάβδον· ῥάβδος δὲ,
καὶ βασιλείας σύμβολον· βασιλεύει γὰρ ἐν δικαιοσύνῃ Χριστός· ἔφη
γάρ τις τῶν ἁγίων προφητῶν περί τε αὐτοῦ καὶ τῶν ἁγίων μυστα-
γωγῶν· ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρί-
σεως ἄρξουσιν· οὐκοῦν ὡς ἐκ παραδείγματος τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων
σκηπτροφορεῖν εἰωθότων, τὸ τοῦ λόγου γέγονε σχῆμα· ἰστέον δὲ ὅτι
καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ῥάβδος ὠνομάσθη πολλαχοῦ τῆς θεοπνεύστου
γραφῆς· ἐπειδὴ δὲ μικτός ἐστιν ὁ περὶ τοῦ σωτῆρος λόγος, διά τε τὴν
φύσιν τῆς θεότητος καὶ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρωπήσεως, πάλιν εἰς
τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ ἀποβλέψας ὁ Δαβὶδ φησί.

Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς κ. τ. λ. v. 8.

Εὑρίσκεται παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς κεί- B. f. 168. b. D. f. 123. b.
μενα τοιαῦτα πολλά. ὅτι δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνην ἠγάπησας· I. f. 239.

καὶ πάλιν· ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν· καὶ πάλιν· ἐγώ εἰμι κύριος ἀγαπῶν δικαιοσύνην, καὶ μισῶν ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας· ἆρ᾽ οὖν, εἴπερ καὶ διὰ ταῦτα λέγει μέγας ὁ κύριος ἡμῶν, ὅτι τὴν μὲν δικαιοσύνην ἀγαπᾷ, μισεῖ δὲ τὴν ἀδικίαν, μισθὸς ἔσται τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὸ μέγας: καὶ ἀρετῆς ἀνταπόδοσις, ὅτι τάδε μὲν ἀγαπᾷ, μισεῖ δὲ ἐκεῖνα: ἀλλ᾽ οὐκ ἄν τις τοῦτο μανείη ποτέ· ὥσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ πατρὸς εὐσεβῶς νοεῖται τὰ τοιάσδε λεγόμενα, ὡσαύτως ἐκληφθείη καὶ ἐφ᾽ υἱοῦ· πρὸς γὰρ τὸ ἀρχέτυπον ἡ εἰκών, καὶ τὸ ἀρχέτυπον πρὸς τὴν εἰκόνα. Εἶτ᾽ ἐπειδή, φησί, θεὸς ὢν πλημμελεῖν οὐκ οἶσθα, δικαιοσύνην γὰρ ἀγαπᾷς, καὶ ἀποστρέφῃ ἀνομίαν, ἄβατον ἵν᾽ οὕτως εἴπω τὴν σαυτοῦ φύσιν ἔχων παντὶ πονηρῷ, διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου· κέχρισται γὰρ εἰς ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γενόμενος ἄνθρωπος ὁ υἱός, ἵν᾽ ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν εὐωδιάζοντας· χρίεται δὲ τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως, ἵνα τὴν διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐννοήσωμεν χάριν, πρὸς εὐθυμίαν ἡμᾶς καὶ ἀγαλλίασιν ἀναφέρουσαν διηνεκῆ· εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ Χριστῷ πεπράχθαι λέγεται, ἀλλ᾽ οἰκονομίας ἦν τὸ χρῆμα μεστόν· ἔστι μὲν γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἁγίου πνεύματος χορηγός, ἔνεστι γὰρ αὐτῷ φυσικῶς πάντα τοῦ πατρός [1]· δέχεται δὲ ἀνθρωπίνως μεθ᾽ ἡμῶν τὸ πνεῦμα καὶ αὐτός, ὅτε γέγονε καθ᾽ ἡμᾶς, οὐχ᾽ ἑαυτῷ τι προστιθεὶς καθ᾽ ὃ νοεῖται καὶ θεὸς καὶ λόγος, ἀλλ᾽ ἐν ἑαυτῷ καὶ πρώτῳ τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει προξενῶν τὸ τῆς ἀγαλλιάσεως πνεῦμα· ὅπου γὰρ θείας φύσεως μέθεξις, καὶ χάρις υἱοθεσίας, καὶ ζωῆς ὑπόσχεσις τῆς εἰς μακρὸν αἰῶνα καὶ οὐρανῶν βασιλείαν, ἐκεῖ που πάντως τὸ ἀγαλλιᾶσθαι ἐστίν· πλὴν παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ κέχρισται Χριστός· ἡμεῖς μὲν γὰρ τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ἑαυτοῖς ἐσχήκαμεν· ὡς δὲ ὁ Παῦλος φησί, πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος ἐν Χριστῷ νοεῖται σωματικῶς· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐκ μέρους αὐτὸν διδόναι φασὶ τὸ πνεῦμα οἱ ἅγιοι, ὁμολογοῦσι δὲ μᾶλλον ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνουσιν.

1 Vides testimonium satis idoneum Cyrilli de processione Spiritus sancti etiam a Filio. Respicit enim ad Ioh. xv. 26. Ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Etenim si ibi solet debetque intelligi aeterna a Patre processio in verbis *qui a Patre procedit*, ex Filio quoque eadem processio ibidem intelligenda est, quia Cyrillus heic dicit inesse naturaliter Filio quicquid habet Pater. Mire saepe, de sanctissima praesertim Trinitate, in hoc commentario Cyrillus θεολογεῖ.

Πότε δὲ ἐχρίσθη ὁ Χριστός; ὅτε ὡς ἐν εἴδει περιστερᾶς τὸ πνεῦμα ἦλθεν ἐπ' αὐτόν· τότε καὶ τὸ καινὸν ὄνομα ἐδέξατο, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· ἔφη γὰρ ὅτι καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ καινὸν ὃ κύριος ὀνομάσει αὐτῷ· πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως γυμνὸς ἔτι καὶ ἄσαρκος ὁ λόγος ὤν, θεοπρεπῶς ὠνομάζετο φῶς καὶ ζωὴ καὶ τὰ τοιαῦτα· μετὰ δὲ τὴν ἐνανθρώπησιν ἧς τὴν οἰκονομίαν ἡ τοῦ κεχρίσθαι δύναμις εἰσφέρει, ὡς κεχρισμένος ἤδη παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ καινὸν ὄνομα δέχεται, τουτέστι τὸ Χριστός· αὐτὸς γὰρ ὢν ὁ τοῖς ἄλλοις ἁγιασμοῦ χορηγὸς ὡς θεὸς, μεθ' ἡμῶν ἁγιάζεται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· περὶ ὃ καὶ ἡ χάρις, καὶ τῆς σαρκὸς ὁ ἁγιασμὸς, τῆς οὐ κατὰ φύσιν ἁγίας, ἀλλ' ὡς ἐν μεθέξει τῇ παρὰ θεῷ· τοὺς δὲ μαθητὰς ἀδελφοὺς ὠνόμασε, καὶ μετόχους ἑαυτοῦ κατεστήσατο· ἁγιάζει γὰρ ὡς θεὸς τῷ ἰδίῳ καταχρίων πνεύματι τοὺς ἐν μεθέξει γεγονότας αὐτοῦ διὰ πίστεως. A f. 250. b

Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, ἀπὸ βάρεων ἐλεφαντίνων, v. 9
ἐξ ὧν ηὔφρανάν σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου.

Ἱμάτια Χριστοῦ νοητέον τοὺς ἐγγὺς αὐτοῦ γεγονότας, καὶ οἱονεί πως ἐν χρῷ καὶ περὶ αὐτὸν, διά τε πίστεως καὶ ἁγιασμοῦ καὶ οἰκειότητος τῆς πνευματικῆς· βάρεις γε μὴν ἐλεφαντίνας, τὰς ἐκκλησίας ἐν τούτοις φασί· βάρις μὲν γὰρ καλεῖται πύργος ἅπας· πεπυργῶσθαι δὲ φαμὲν τὰς ἐκκλησίας τῇ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει καὶ χάριτι· τεθεμελίωνται γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν· ἐλεφαντίνας δὲ, ἀντὶ τοῦ λαμπρὰς καὶ τιμίας καὶ περικαλλεστάτας· ἔνεστι γὰρ καὶ τοῦτο αὐταῖς, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῖς ἐξ ἐλέφαντος κατεσκευασμένοις τῶν σκευῶν· αὗται δὲ αἱ ἐξ ἐλέφαντος βάρεις, καὶ βασιλέων εἰσὶ θυγατέρες· πῶς ἢ τίνα τρόπον; υἱοὶ γὰρ ὄντες τῆς βασιλείας οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, ὀνομάζοιντο ἂν καὶ βασιλεῖς εἰκότως· γεγόνασι δὲ καὶ πατέρες τῶν ἐκκλησιῶν, ἐγέννησαν γὰρ αὐτὰς διὰ τοῦ εὐαγγελίου καὶ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων· τοῦτο γάρ φησι καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· οὐκοῦν ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, καὶ ἀπὸ τῶν βάρεων τῶν ἐλεφαντίνων, τουτέστι τῶν περικαλλεστάτων ἐκκλησιῶν, ἐκδίδοται σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία, τουτέστι τρόπος ἅπας εὐωδίας πνευματικῆς· τούτοις γάρ σε τοῖς ἀρώμασιν, ἤτοι ταῖς νοηταῖς εὐοσμίαις, αἱ τῶν βασιλέων ηὔφραναν θυ-

γατέρες ἐν τῇ τιμῇ σου, τουτέστιν ἐν καιρῷ καθ' ὃν ἔδει τιμηθῆναί σε παρ' αὐτῶν· ὅτε γὰρ κέκληνται, τότε καὶ τετιμήκασιν· ἰστέον δὲ ὅτι κατά γε τὸν Μωσέως νόμον, ἡ τοῦ ἁγίου ἐλαίου σύνθεσις, ὑφ' οὗ κατεχρίοντο καὶ ἡ σκηνὴ καὶ σκεύη τὰ ἱερὰ καὶ οἱ καλούμενοι πρὸς ἱερουργίαν, διὰ τῶν ὠνομασμένων ἀρωμάτων ἐδέχετο τὴν κατασκευήν.

v. 10 Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου.

Τὰς κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίας, μίαν νῦν ὀνομάζει, διὰ τὸ ἑνὸς εἶναι δεσπότου, καὶ μίαν εἶναι τὴν πίστιν ἐν αὐταῖς, ἕν τε ὁμοίως τὸ σωτήριον βάπτισμα· οὐ γὰρ μερίζονται πρὸς διχόνοιαν· ὥστε καὶ ἀναριθμήτους οὔσας, μίαν εἶναί τε καὶ ὀνομάζεσθαι.

v. 11 Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου.

Μυσταγωγοῦσι τὴν βασιλίδα καὶ σοφώτατην ἀποτελεῖν σπουδάζουσιν οἱ νυμφαγωγοὶ, καὶ τὰ δι' ὧν ἔσται τῷ νυμφίῳ θυμηρεστάτη παραφωνοῦσιν αὐτῇ· πρόεισι γε μὴν ἐν κόσμῳ τῷ δέοντι καὶ νῦν ὁ λόγος αὐτοῖς· δεῖ γὰρ πρῶτον ἡμᾶς ἀκοῦσαι, τουτέστιν εἰς οὖς δέξασθαι τὸ λαλούμενον, καὶ ἀνασχέσθαι μυσταγωγίας· εἶθ' οὕτως ἐν κατανοήσει γενέσθαι τῶν εἰρημένων· κατακλίνεσθαι τὸ οὖς μετὰ τοῦτο, τουτέστιν προσκομίσαι λοιπὸν τὸ εἰς ἅπαν εὐήκοον· θυγατέρα γε μὴν καλοῦσι τὴν ἐκκλησίαν, ἅτε δὴ δι' αὐτῶν προσκεκοσμημένην τῷ ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανῶν νυμφίῳ, τουτέστι Χριστῷ· θεοῦ γὰρ γεγόνασι συνεργοὶ, θεοῦ διάκονοι, καταλλάσσοντες αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὴν ὑπ' οὐρανόν.

v. 11-12 Καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· ὅτι αὐτός ἐστιν κύριος σου· καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ.

Ἐν τούτοις εὖ μάλα καὶ ἐναργῶς τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν αἰνίττεται λόγος· οὐ γὰρ ἂν εἶπεν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, τὸ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· τοῖς δ' ἐξ ἐθνῶν προσιοῦσιν ταῦτα ἂν λέγοιτο εἰκότως, ἐπειδήπερ ἦμέν ποτε ἀνόητοι καὶ τέκνα ὀργῆς, πατέρα τὸν διάβολον ἐπιγραφόμενοι, λαός τε ἡμῶν ἦν πᾶς τε ἄθεος καὶ εἰδωλολάτρης· ἐπεὶ οὖν ἐκ τοιούτων μεταβέβληται ἡ ἐπὶ γῆς ἐκκλησία, εἰκότως ὁ λόγος προσφωνεῖ φάσκων αὐτῇ, ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· οὕτω ποτὲ καὶ τῷ Ἀβραὰμ ἐλέγετο· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ

δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω· τετήρηται δὲ καὶ εἰς δεῦρο παρ᾽ ἡμῖν, τὸ χρῆναι τοὺς ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἐπιλανθάνεσθαι τρόπον τινὰ τοῦ οἴκου τοῦ πρώτου πατρὸς καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· εἰσιόντας γοῦν ἐπὶ τὸ σωτήριον βάπτισμα, εἶτα στραφέντας πρὸς δυσμὰς, βοᾶν ἀναπείθομεν, ἀποτάσσομαί σοι, σατανᾶ, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγγέλοις σου, καὶ πάσῃ τῇ πομπῇ σου, καὶ πάσῃ τῇ λατρείᾳ σου [1]· ὁποῖον δ᾽ ἕξει μισθὸν ἡ Χριστοῦ θυγάτηρ ταῦτα ποιοῦσα, ἑξῆς παρίστησι λέγων· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστιν κύριός σου· ἐὰν γάρ, φησιν, καθαρθεῖσα λήθην ποιήσαιο τῶν προτέρων κακῶν, καὶ τὸ φυσικὸν κάλλος τῆς ψυχῆς τὸ κατ᾽ εἰκόνα θεοῦ πεποιημένον ἀναλαβοῦσα, τὸν ἀγαπητὸν τοῦ θεοῦ ἕξεις ἐρώμενον· αὐτὸς γὰρ ὁ μέγας βασιλεὺς ἐπιθυμήσει τοῦ κάλλους σου· οὐκ ἀπαξιώσει * τε κύριός σου χρηματίζειν, * cod. ἀξιώσει καί περ ὢν ἁπάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ βασιλεύς. Ἀντὶ δὲ τοῦ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ὁ μὲν Ἀκύλας, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ, ἑρμήνευσεν· ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ προσκύνει αὐτόν· ἀξίαν σεαυτὴν παραστήσασα τῆς αὐτοῦ προσκυνήσεως, προσκαλούμενος δὲ αὐτὴν ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν. - Ἕτεροι δὲ κατὰ πρόγνωσιν οὕτω αὐτὴν καλεῖσθαι φασίν.

Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν [2] ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς. 14.

Κρυπτός, φησιν, ὁ κόσμος τῆς ἐκκλησίας εἰς νοῦν καὶ διάνοιαν· A. f. 253. κροσσοὶ δὲ εἶτουν σειραὶ, αἱ πολυειδεῖς ἀρεταὶ, μονονουχὶ καὶ ἀπηρτημέναι τῆς τῶν ἁγίων πληθύος.

Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοὶ, καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· πάλαι μὲν ἐβασίλευον τῆς Ἱερουσαλὴμ οἱ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς· τετάχατο δὲ πρὸς τὸ κρίνειν οἱ ἐν τῇ ἁγίᾳ σκηνῇ προσεδρεύοντες· χείλη γάρ, φησιν, ἱερέως φυλάξεται κρίσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτῶν· ἐπεὶ δὲ τῆς σκιᾶς συνεσταλμένης, καὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας λαμψάσης, ἔδει τῷ κόσμῳ λαμπροτέρων κριτῶν, εἰσκέκληνται πρὸς τοῦτο λοιπὸν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· διὸ πρὸς τὴν Ἰουδαίων μητέρα τὴν Ἱερουσαλὴμ φησίν· ἀντὶ τῶν

(1) Merito tenax sacrae antiquitatis ecclesia conservat adhuc in ritualibus libris et in quotidiana praxi sollemnes has inter administrandum baptismum proclamationes.

(2) Peregrinam codicis alex. nunc vat. lectionem Ἐσεβὼν pro ἔσωθεν non habet in suo commentario Cyrillus. Fuit certe facilis vocabulorum haud valde dissimilium inter se commutatio.

πατέρων σου ἐγεννήθησαν υἱοὶ, τουτέστι τὴν τῶν πατέρων τάξιν διέλαχον· πρὸς δὲ τὸν κύριον, καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας· ὃ καὶ ἐξέβη· ἄρχοντας γὰρ πεποιήμεθα, καὶ κριτὰς ἐσχήκαμεν οἰκουμενικοὺς τοὺς ἁγίους μαθητὰς, ὧν ταῖς ὑποθήκαις καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ Χριστοῦ λαλεῖται μυστήριον· ἐπείπερ εἰσὶν αὐτοὶ καὶ ταμίαι τοῦ σώζοντος λόγου, καὶ τῶν πρακτέων εἰσηγηταὶ, τὸ μὲν κίβδηλον ἀποκρίνοντες, τὸ δ᾽ ὠφέλιμον συμβουλεύοντες· οὐκοῦν οὕτως συντακτέον οἱ υἱοὶ ἀντὶ πατέρων σου γεννήσονται.

[illegible] Ἔκτισεν ὁ Χριστὸς τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην καὶ ἀποκαταλλάξας τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν πατέρα· ἐκ τούτων τε κἀκείνων τὸ τῆς ἐκκλησίας νοεῖται πλήρωμα· φασὶ δὴ οὖν πρὸς αὐτὴν οἱ προφῆται· ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί· ἐοίκασι δὲ διὰ τουτωνὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὲ καὶ εὐαγγελιστῶν ποιεῖσθαι μνήμην· ἦσαν μὲν γὰρ πατέρες τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς Ἀβραάμ τε καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ οἱ μετ᾽ ἐκείνους πατριάρχαι τὲ καὶ προφῆται· ἐπεὶ δὴ δὲ θεὸς ὢν κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, κεχειροτόνηνται παρ᾽ αὐτοῦ τῆς ἐκκλησίας πατέρες, καὶ ἐν τάξει γεγόνασι τῶν πρώτων οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· ὅτι γὰρ ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων πατὴρ ἦν ὁ θεσπέσιος Ἀβραὰμ, πῶς ἐστιν ἀμφιβαλεῖν; τοῦ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ, κατὰ σάρκα γέγονε πατήρ· τοῖς γε μὴν ἐξ ἐθνῶν, δι᾽ ἐπαγγελίας· εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτὸν, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε· ἠκολούθησαν γὰρ τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ δικαιωθέντες ἐκ πίστεως· καὶ ἐπειδὴ γεγόνασι πιστοὶ, ηὐλογήθησαν σὺν αὐτῷ· ἐν τάξει δὴ οὖν πατέρων τέθεινται τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ πάνσοφοι μαθηταί· ἔστι γοῦν [ἀληθὲς τὸ τοῦ Παύλου, ὥστε κἂν] μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ᾽ οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· ναὶ μὴν καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης ὡς τέκνοις ἄνω τὲ καὶ κάτω τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύσασι διαλέγεται.

V. 18. Μνησθήσονται τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ.

t. 1. 244. b Εἰ γὰρ καὶ τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἀπηλλάχθησαν πραγμάτων, ἔτι διαμέμνηνται καὶ οὕτω Χριστοῦ, βίβλοις τὲ ἱεραῖς ἐναπέθεντο τὰς μυσταγωγίας, καὶ εἰς δεῦρο κηρύττουσι θεὸν αὐτόν.

ΨΑΛΜΟΣ με'.

Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταράσσεσθαι τὴν γῆν. v. 3.

Κἂν εἰ πᾶσα, φησὶ, ταραχθείη καθ' ἡμῶν ἡ γῆ, τουτέστιν οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ, κἂν εἰ τοσαῦτα πῶς ἰσχύσειαν οἱ παρ' ἡμῶν κηρύγμασιν τὴν ἑαυτῶν σκαιότητα κατεξανιστᾶν ἐθέλοντες, ὥστε καὶ ὄρη δύνασθαι μεθιστᾶν, καὶ εἰς θάλασσαν ἐμβαλεῖν, ἀλλ' ἡμῖν εἰς ἐπικουρίαν ἀρκέσει ἡ παναλκὴς δεξιὰ, καὶ θορύβου πέρα λιθεῖσα παντὸς τοὺς ἀνακειμένους θεῷ· καὶ τὰ ἀνάντη καταλειαίνουσα, καὶ τὰ δυσχερῆ μεθιστᾶσα πρὸς εὐχέρειαν, καὶ βάσιμον ἀποφαίνουσα ἠρμένον ὕψου, καὶ τὴν τῶν ὑπερηφάνων ὀφρὺν καταφέρουσα. K. f. 91. I. f. 246. Κυρίλλου καὶ Βασιλείου.

Ἤχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν, ἐταράχθησαν τὰ ὄρη ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ. v. 4.

Ὕδατα δὲ ἠχοῦντα καὶ ταραττόμενα νοήσεις τὴν τῶν ἐθνῶν πληθύν· οὕτω γὰρ εἴωθεν ἡ θεόπνευστος γραφὴ ταῦτα καλεῖν· οὕτω γάρ που φησὶ καὶ περὶ τῆς Νινευὴ, ὅτι Νινευὴ ὡς κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδατα αὐτῆς· ἔφη δέ τις καὶ ἕτερος τῶν ἁγίων προφητῶν· τάδε λέγει κύριος κατάρχων ὑδάτων πολλῶν, ἀντὶ τοῦ ἐθνῶν· βεβασίλευκε γὰρ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη Χριστός. — Ἀλλὰ καὶ τὰ ὄρη, φησὶν, ἐταράχθησαν ἐν τῇ κραταιότητι αὐτοῦ· ὄρη δὲ φησὶ τοὺς τῶν ἐν κόσμῳ τάχα που φανερωτέρους, καὶ ἐπὶ κενοῖς δοξαρίοις * φρονοῦντας μέγα· ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐταράχθησαν καὶ κατεξανέστησαν τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν· ἠδίκησε δὲ αὐτοὺς οὐδὲν ὁ ἀλιτήριος σατανᾶς· οἱ γὰρ ἐν ἀρχαῖς τοῖς ἁγίοις ἐπιπηδῶντες μυσταγωγοῖς . . τηλα τὴν ἐν Χριστῷ, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων γεγόνασιν ἐρασταί· ὃ δὴ καλεθαύμακεν ὁ μακάριος Δαβίδ· ἔφη γάρ· τοιαύτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου. B. f. 175. I. f. 246. b. E. f. 84. b. I. f. 246. b. Κυρίλλου καὶ Βασιλείου. * al. cod. ἐπὶ δόξῃ κενῇ.

Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὁρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ. v. 5.

Ὅτι δὲ ποταμὸς καὶ ὁ Χριστὸς ὠνομάσθη πλεισταχοῦ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, οἶδέ που πάντως ὁ φιλομαθής· ἔφη μὲν γὰρ αὐτὸς περὶ ἡμῶν δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· „ ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάῤῥους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν· „ εὖ δὲ δὴ σφόδρα τὸ ἐκκλίνω φησίν· ἦν μὲν γὰρ ἡ πορεία, φησὶν, ἤτοι ἡ ὁδὸς αὐτῷ πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ· ἐπειδὴ δὲ ἀπεώσαντο τὴν πίστιν, καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ ναμάτων τὴν μέθεξιν οὐδενὸς ἠξίωσαν I. f. 247.

λόγου, ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως ἐκκέκλικεν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένους, καὶ γέγονεν ἡμῖν ποταμὸς εἰρήνης καὶ χείμαῤῥος ἐπικλύζων. - Ἡγίασεν τὸ σκήνωμα αὐτοῦ ὁ ὕψιστος· σκήνωμα δὲ οὐ-
* ita cod. δὲν ἧττον αὐτὴν εἶναι φαμὲν τὴν ἐκκλησίαν· καλοικεῖ γὰρ ἐν ἁγίοις *, καὶ ὁσίαις ψυχαῖς, ἁγίας αὐτὰς ἀποφαίνων, διὰ τοῦ μετόχους ἀποτελεῖν τοῦ ἁγίου πνεύματος.

v. 6. Βοηθήσει αὐτῇ ὁ θεὸς τὸ πρὸς πρωὶ πρωΐ.

B. f. 176. A. f. 248. L. f. 193. b. Κυρίλλου καὶ Διδύμου

Ἐπειδὴ ὄρθρου βαθέως ἡ ἀνάσλασις κυρίου, αὐτὴν καλεῖ τὴν βοήθειαν· βοηθεῖται ἡ πόλις τοῦ θεοῦ ἐγγιζούσης ἡμέρας. Ἑτέρα δ' ἐσλὶν γραφὴ ἡ λέγουσα, βοηθήσει αὐτῇ ὁ θεὸς τῷ προσώπῳ· σώζει γὰρ αὐτῆς τὸ κάλλος ἄτρωλόν τε καὶ ἀπαράφθορον, τὸ νοηλὸν δηλονότι, ὅταν ταραχὴν δέξηλαι ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων· ἕως μὲν γὰρ ἀδιάβλητον ἔχει τὴν πίσλιν ἐν ἑαυλῇ ψυχῇ, καὶ λοὺς ἐξ ἁπάσης ἀρελῆς ὡραϊσμοὺς ἑαυλῇ περιτίθησιν, κάλλος ἔχει τὸ νοητὸν, ᾧ καὶ αὐτὸς ἐπιγάννυται Χριστός· παρενεχθεῖσα γε μὴν τοῦ εἰκότος, παραχρῆμα τὸ εἰδεχθὲς καὶ ἀτερπὲς ἔχει· ἀλλ' οὐ πείσελαι τοῦτο, φησὶν, ἡ ἐκκλησία, σώζει γὰρ αὐτῆς τὸ κάλλος· πρόσωπον δὲ νοηθεῖεν ἂν ἐκκλησίας οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς, οὓς καὶ νευροῖ συντόνως πρὸς τὸ δύνασθαι ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ κηρύγματος.

v. 8. Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν, ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ θεὸς Ἰακώβ.

A. f. 258. b.

Εἰ δὲ δή τις βούλοιτο καὶ καθ' ἕτερον ἐκδέχεσθαι τρόπον, οὐκ ἂν ἀμοιρήσειεν ἐννοιῶν ἀγαθῶν· μεθ' ἡμῶν γὰρ γέγονεν ὁ τῶν δυνάμεων κύριος, ὅλε γέγονεν καθ' ἡμᾶς, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ἐμμανουὴλ ὠνόμασται, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον μεθ' ἡμῶν ὁ θεός· τότε γὰρ ἡμῶν ἀντελάβετο καὶ σέσωκε κεκινδυνευκότας· ἀπήλλαξε γὰρ ἁμαρτιῶν καὶ φθορᾶς, καὶ τοῦ καταδυναστεύεσθαι παρ' ἐχθρῶν αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν· εἶδεν οὖν ὁ Δαβὶδ τὸν ἐνανθρωπήσαντα θεόν· εἶδε τὸν ἐκ παρθένου γεννηθέντα Ἐμμανουήλ· καὶ διὰ τοῦλο προφηλικῶς ἐβόα· κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· δεικνὺς ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ τοῖς ἁγίοις προφήταις καὶ πατριάρχαις ἐμφανισθείς. Ἀντιλήπτωρ ἡμῶν, φησὶ, οὐχὶ ἄλλος θεὸς παρὰ τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν παραδιδόμενον, ἀλλ' ὁ θεὸς Ἰακὼβ, ὁ ἐν τῷ χρηματισμῷ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα διαλεχθείς· ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ.

Ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ κυρίου, ἃ ἔθετο τέρατα ἐπὶ τῆς γῆς. v. 9

Πλεῖστα γὰρ ὅσα γέγονε τὰ τερατουργήματα λαμπρά τε καὶ διαβόητα, καὶ οὔ τί που κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν, ἀλλὰ γὰρ καὶ πᾶσιν ἐγνωσμένα τοῖς ἐπὶ γῆς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τῶν ἁγίων ἱερουργῶν, οἳ πᾶσαν φοιτῶντες τὴν ὑπ' οὐρανῶν, τὴν ἀξιάγαστον δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν τοῦ Χριστοῦ καθέστησαν ἐναργῆ, τοῦτο μὲν τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα λέγοντες, τοῦτο δὲ καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ κατορθοῦντες· εἰ δὲ δή τις λέγοι χρῆναι μαθεῖν τοὺς ἐξ ἐθνῶν καλουμένους τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, τουτέστιν τὴν ὁρωμένην κτίσιν, πολὺ λίαν ἔχουσαν τὸ ἀξιοθαύμαστον καὶ τερατουργίας οὐ μακρὰν, ὥστε εἰδέναι σύμπαντας ὅτι τῶν ὅλων ἐστὶ δημιουργὸς, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος.

ΨΑΛΜΟΣ μϛ'.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ. v. 1.

Διακονοῦσι τινὲς τοῖς υἱοῖς Κορὲ ἱεροψάλται πάντως που, οἳ δὴ καὶ ἀναφέρουσιν τὴν λιτήν· ἐπιγέγραπται γοῦν ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορὲ, οὐχ ὡς ὑπέρ γε πάντως ἐκείνων γενομένης τῆς ᾠδῆς, ἀλλ' ὡς δι' αὐτῶν ὑπηρετεῖν τεταγμένων τῇ ἀναφορᾷ τῆς ᾠδῆς· ἔστι δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸ πρόσωπον, ὡς ἤδη κεκελευσμένων μαθητεῦσαι μὲν πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίσαι τὲ αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ἐπειδὴ δὲ πλείστων ὅσων αὐτοῖς καὶ μεγάλων ἀγαθῶν προμνήστρια γέγονεν ἡ πίστις, κέκληνται γὰρ δι' αὐτῆς εἰς υἱοθεσίαν θεοῦ, εἰς μέθεξιν τοῦ ἁγίου πνεύματος, θείας τὲ φύσεως γεγόνασι κοινωνοὶ, καὶ τὴν τῶν ἐξ οὐρανοῦ χαρισμάτων πεπλουτήκασι χάριν, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος γεγόνασι κοινωνοὶ, ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως πανηγυρίζειν αὐτοῖς ἐπιτάττουσι λέγοντες·

Πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ θεῷ. v. 2.

Τὸ δ' αἴτιον τῆς πανηγύρεως, ὅτι τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἐγνώσθη Χριστὸς τοῦτο ὑπάρχων, ὅπερ ἐστι κατὰ ἀλήθειαν, βασιλεὺς δηλονότι, καὶ θεὸς ὕψιστος τὲ καὶ φοβερὸς, βασιλεὺς δὲ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἀρχὴν ἔχων καὶ τῆς βασιλείας, ὅτε κεκράτηκεν αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι κύριος ὢν τῶν ὅλων καὶ βασιλεὺς ὡς θεὸς, ὑπὸ σκῆπτρα τέθεικε τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας καὶ αὐτὰ, τῆς τῶν πάλαι κρατούντων πλεονεξίας ἐξελών. - Ἐπινίκιος ᾠδή ἐστιν ὁ ψαλμός· ὡς οὖν πεπτωκυιῶν τῶν ἀν- A. f. 261.

τικειμένων δυνάμεων. ᾄδειν τὰ ἔθνη παρακελεύεται· ἀλαλάξουσι δὲ ὡς νικήσαντες ἐν Χριστῷ.

Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, τὴν καλλονὴν Ἰακὼβ ἣν ἠγάπησεν.

Δοκεῖ γε μὴν ἑτέροις τὸ ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, καὶ ἑτέρως χρῆναι νοεῖν· λαοὺς γὰρ δὴ καὶ ἔθνη τὰ ὑπὸ πόδας ἁγίων αὐτόν τε τὸν σατανᾶν καὶ τὰς σὺν αὐτῷ πονηρὰς δυνάμεις εἶναι φασί· περὶ ὧν ἔφη ὁ Χριστός· " ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· „ καταθαυμάζουσι δὲ καὶ τὴν τοῦ σωτῆρος φιλοτιμίαν, ὅτι ψήφῳ δικαίᾳ θεοῦ πάντα τὰ γέρα τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἐκείνοις ἐπηγγελμένα παρὰ θεοῦ, δέδοται μᾶλλον τοῖς ἐξ ἐθνῶν, ἅτε δὴ προσηκαμένοις τὴν πίστιν, καὶ ἐπεγνωκόσι τὸν εὐεργέτην· καὶ γοῦν περὶ αὐτοῦ τοῦ θείου κηρύγματος εἴρηταί που πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ παρὰ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν· " ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαλῆσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ ἀναξίους ἑαυτοὺς κρίνετε τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη· οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ κύριος· „ χαίρουσι τοίνυν ὡς λαβόντες παρὰ Χριστοῦ τὸ εἶναι κλῆρος αὐτοῦ, καταλογισθῆναι δὲ ὥσπερ καὶ ἐν τῇ καλλονῇ Ἰακώβ· πάλαι μὲν γὰρ ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακὼβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ· ἐπειδὴ δὲ πεπαρῴνηκεν εἰς Χριστὸν, ἐξώσθη τοῦ εἶναι κλῆρος αὐτοῦ· σεσαγήνευται δὲ διὰ πίστεως τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, καὶ ἀνεκομίσθη παρὰ θεοῦ εἰς τὸ εἶναι σχοίνισμά τε καὶ κλῆρος αὐτοῦ· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον νοήσεις, ὅτι πρὸς τῇ τῶν ἐθνῶν πληθύϊ, καὶ αὐτὸν ἐσχήκασιν ὑπὸ πόδας τὸν Ἰακὼβ, ἤτοι τοὺς ἐξ αἵματος Ἰακώβ· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἅπας πεπίστευκεν Ἰακὼβ, ἀλλ' οὖν ἡ καλλονὴ παντὸς τοῦ λαοῦ δεδράμηκεν εἰς τοῦτο, ἵνα νοῇς τὸ κατάλειμμα· ἐννοεῖν γὰρ ἀκόλουθον, ὅτι τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης οἱ συνετώτεροι πεπιστεύκασιν εἰς Χριστὸν, ἔκ τε νόμου καὶ προφητῶν τὸ περὶ αὐτοῦ συνέντες μυστήριον· καὶ δι' ὧν ἔφη τε ὁμοῦ καὶ τεθαυματούργηκεν ὁ Χριστός· καὶ γοῦν ὁ μὲν Φίλιππος ἔφη τῷ Ναθαναήλ· " ὃν ἔγραψεν Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν Ἰησοῦν υἱὸν Ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ· „ εἶτα πρὸς ταῦτα ἐκεῖνος· " ἐκ Ναζαρὲθ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; „ ἅμα γὰρ ἀκήκοεν τὴν Ναζαρὲθ, καὶ εἰς ἀρχὰς ἀνε-

πήδα τῆς ἐπὶ Χριστῷ γνώσεώς τε καὶ ἀκριβείας· ταύτην εἶναι φαμὲν τὴν καλλονὴν Ἰακώβ· οἱ γὰρ οὕτω διατεθέντες, καθ' ἃ καὶ αὐτὸς ὁ Ναθαναὴλ ὁ ἀληθῶς ἰσραηλίτης, καὶ ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἦν, εἰκότως ἂν λέγοιντο καλλονὴ τοῦ Ἰακὼβ, καὶ δὴ καὶ ἠγαπῆσθαι παρὰ θεοῦ, οἳ δὴ καὶ ὁμοῦ τούτοις ὑπετάχθησαν τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς.

Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Ψάλατε τῷ θεῷ ἡμῶν κ. τ. λ. v. 6-7.

Συγχορευτὰς ἀποφαίνουσιν τῶν ἐν οὐρανοῖς ἁγίων ἀγγέλων τοὺς I. f. 252. b.
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μίαν ὥσπερ ἁρμοσαμένους τὴν λύραν, εὔρυθμόν τε καὶ εὔηχον ἀνακρούειν μέλος, χαίροντας ὅτι τὴν καθ' ἡμᾶς πληρώσας οἰκονομίαν ἀνέβη πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεόν· ἀπαρχή τις ὥσπερ ἀνθρωπότητος γεγονὼς ἀνανεωθείσης εἰς ἀφθαρσίαν· καὶ τοῦτο γὰρ ἐν Χριστῷ πεπλουτήκαμεν· ψάλατε δὴ οὖν φησὶ καὶ ἔτι ψάλατε, καὶ ἀκατάληκτον ποιεῖσθε τὴν ὑμνῳδίαν· ἀνέβη γὰρ ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, καὶ ὁ κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος· οὐχ ἕτερος ὢν ὁ θεὸς, καὶ ἕτερος κύριος, ἀλλ' εἷς τε καὶ ὁ αὐτός· ἕψεται γὰρ πάντως τῷ εἶναι θεὸν ἡ τῆς κυριότητος δόξα· καθάπερ ἀμέλει καὶ τῷ κατὰ φύσιν ὄντι κυρίῳ, τὸ εἶναι θεόν· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀλαλαγμοῦ ποιεῖται μνήμην καὶ σάλπιγγος φωνῆς, εἰς ἐννοίας ἄνιμεν τοιαύτας οἱ τὰ Χριστοῦ φρονοῦντες καὶ λέγοντες· ἀνέβη μὲν γὰρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλ' ἦν τοῖς ἐν οὐρανῷ πνεύμασιν θέαμα ξένον θεοπρεπεῖ δόξῃ διαπρέπων ἄνθρωπος, καὶ ἐν ὑπεροχαῖς ὁρώμενος ταῖς ἐπέκεινα λόγου· ἦν οὖν ἀναγκαῖον μυσταγωγεῖσθαι παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος τας ἄνω δυνάμεις, ὅτι θεὸς ὢν φύσει, γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· ταύτῃ τοι καὶ προσέταττεν αὐτοῖς αἴρειν τὲ τὰς ἄνω πύλας· καὶ μὴν τὸ εἰδέναι σαφῶς, τὸν ἐν εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς ἀναφοιτῶντα θεὸν εἰς τὴν αὐτῷ καὶ μόνῳ πρέπουσαν καὶ οὐσιωδῶς ἐνυπάρχουσαν δόξαν· ἔφασκε γὰρ, ὅτι ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ἐρομένων δὲ τῶν ἄνω πνευμάτων ἢ καὶ ἐνδοιαζόντων ὑπό γε τοῦ μὴ εἰδέναι σαφῶς τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, ἐμάνθανον ὅτι κύριος ἦν τῶν δυνάμεων, καὶ κύριος δυνατὸς ἐν πολέμῳ· γράφει δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος· “ ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων ἣν ἐποίησεν ἐν τῷ Χριστῷ „ ἐδιδάσκοντο τοίνυν

ἀλαλάζειν αὐτῷ καὶ δυνάμεις αἱ νοηταί. καὶ οἷά τινος σάλπιγγος ἠχὴ διαπρύσιος ἡ διὰ τοῦ πνεύματος ἀποκάλυψις ἐν αὐταῖς ἦν, τὸ βαθὺ τῆς ἐνανθρωπήσεως μυστήριον ἐκκαλύπτουσα· ἦν οὖν ἀναγκαῖον τοῖς ἄνω πνεύμασιν συναλαλάζειν τοὺς σεσωσμένους. ψάλλειν τε διηνεκῶς, καὶ ἀκατάληκτον αὐτῷ προσάγειν τὴν ὑμνῳδίαν· πλὴν τὸ ἀνέβη λέγοντες, διδάσκουσιν ὅτι κατέβη· συνιεὶς γὰρ οὕτως καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησί· " τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; καὶ πάλιν· ὁ καταβὰς, αὐτός ἐστιν καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. „

v. 8. Ὅτι βασιλεὺς πάσης τῆς γῆς ὁ Θεὸς, ψάλατε συνετῶς.

112. Οὐκ ἐπὶ μόνης τῆς Ἰουδαίας Θεός τε καὶ βασιλεὺς ὑπάρχων ὁ υἱὸς γνωρίζεται, ἀλλὰ γὰρ ἤδη καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ· ὑποδεδράμηκε γὰρ τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας τὸν ζυγὸν ἡ πολλὴ καὶ ἀμέτρητος τῶν ἐθνῶν πληθὺς τῶν ἀνὰ πᾶσαν ὄντων τὴν ὑπ' οὐρανόν· ψάλατε δὴ οὖν συνετῶς, τουτέστιν ἁγιοπρεπεῖ συνέσει χρώμενοι, καὶ συνιέντες ὀρθῶς τοῦ Χριστοῦ μυστήριον· νοῦ γὰρ καὶ καρδίας δεῖται σοφῆς· οὕτω γάρ που καὶ ὁ προφήτης φησί· " τίς σοφὸς, καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ συνετὸς, καὶ ἐπιγνώσεται αὐτά; „ οἶμαι δὲ δεῖν καὶ καθ' ἑτέραν ἔννοιαν τοῖς προκειμένοις προσβαλεῖν· ψάλατε γὰρ δὴ καὶ δοξολογεῖτε· βεβασίλευκε γὰρ ὁ Θεὸς συνετῶς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη· τὸ δὲ συνετῶς, ἀντὶ τοῦ μετὰ σοφίας, καὶ ἀπορρήτου τινὸς οἰκονομίας· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθῶς σοφίας ἔμπλεων τὸ Χριστοῦ μυστήριον.

v. 9. Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ.

f. 253. b Θρόνον ὀνομάζει θεοῦ τὸν οὐρανὸν ἡ θεόπνευστος γραφή· καὶ οὐχ ἵνα τί νοῶμεν σωματικὸν, οὐ γὰρ ἐν τάξει τῇ καθ' ἡμᾶς τὸ θεῖον, ἀσώματον γὰρ καὶ ἀπερινόητον παντελῶς· διὰ δὲ τοῦ θρόνου τὴν βασιλείαν ἔθος ὀνομάζειν αὐτῇ· ὅταν οὖν θρόνον ἔχειν λέγηται τὸν οὐρανὸν, ἰστέον ὅτι τὴν κατὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἀρχὴν διὰ τούτου νοεῖσθαι πρέπει· γεγόνασι δὲ θρόνος αὐτοῦ καὶ οἱ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, οἳ καὶ εἰσὶν ἅγιοι, ἅτε δὲ καὶ ἀπόνιψιν μὲν ἐσχηκότες τῶν ἡμαρτημένων, κατακεχριμένοι δὲ τὰς καρδίας τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνεργείᾳ καὶ χάριτι· γεγόνασι δὲ οὕτω καὶ τῆς θείας φύσεως αὐτοῦ κοινωνοί· ὅτι τοίνυν ἐπανεπαύσατο καὶ ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, χαίροντες οἱ πνευματοφόροι καὶ τοῦτο φασίν· ὅτι κάθηται ἐπὶ

θρόνου ἁγίου αὐτοῦ, τουτέστιν ἐπαναπαύεται τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις, καὶ ἔστιν ἐν ἡμῖν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν τοῖς ἄνω πνεύμασιν· εἰ δὲ δὴ βούλοιτό τις διὰ τοῦ θρόνου τὸ ἱδρυμένον καὶ ἀκατάσειστον παντελῶς τῆς Χριστοῦ βασιλείας σημαίνεσθαι, συνήσει καὶ οὕτως ὀρθῶς· διηνεκὴς γὰρ ἡ βασιλεία Χριστοῦ, καὶ εἰς ἀτελευτήτους αἰῶνας πέμπεται· οὐ γὰρ ἔσται τέλος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, κατὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου φωνήν.

Ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ Ἀβραάμ, ὅτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ v. 10.
τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν.

Ἐοίκασιν ἐν τούτοις ἢ τὴν ἑαυτῶν ἀνάῤῥησιν καταδηλοῦν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ, ἤγουν ὡς ἐν τάξει προφητείας τὴν τῶν ἐσομένων μετ' αὐτοὺς ποιμένων ἁγίων πληθὺν ὑπομένειν· ἄρχοντες γὰρ γεγόνασι λαῶν πρῶτοι μὲν αὐτοὶ, μετ' αὐτοὺς δὲ καὶ καθ' ἑξῆς ἕτεροι πλεῖστοι τε ὅσοι καὶ σοφοὶ, καὶ τῆς αὐτῶν εὐσεβείας κατόπιν ἰέναι σπουδάζοντες, καὶ τὸ θεῖον τὲ καὶ ἀγγελικὸν περιαγγέλλοντες κήρυγμα τοῖς ἁπανταχοῦ· οὗτοι δὴ οὖν συνήχθησαν, τουτέστι συνῆλθον ἤτοι συνέβησαν εἰς ὁμοπιστίαν τὲ καὶ ὁμοψυχίαν, προσθείην δ' ἂν ὅτι καὶ ταυτοέπειαν· εἷς γὰρ κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, καὶ εἷς ὁ παρὰ πάντων ἐστὶ λόγος ἐπὶ Χριστῷ τῶν συνιέντων ὀρθῶς τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον· εἰ δὲ παρασημαίνουσί τινες καὶ παρευθύνουσι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐδεὶς τῶν τοιούτων ἡμῖν ὁ λόγος, οἷς καὶ σύνεστιν ὁ Χριστός· καὶ οὐ πρόσφατος ὑπάρχων θεὸς, ἀλλ' ἐκεῖνος αὐτὸς ὁ καὶ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ· οὕτω συνήχθησαν οἱ ἄρχοντες, οἱ περὶ ὧν ἀρτίως γέγονεν ἡμῖν ὁ λόγος μετὰ τοῦ θεοῦ Ἀβραάμ. Ὅτι δὲ γεγόνασιν ἐπίσημοι καὶ ἀπόβλεπτοι τοῖς ἁπανταχοῦ, Χριστοῦ νέμοντος αὐτοῖς τὸ εἶναι τοιούτους, διασαφοῦσι λέγοντες ὅτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ, τουτέστιν οἱ πνευματικὴν ἔχοντες εὐανδρίαν, οἱ εὐσθενέστατοι μαχηταὶ, οἱ ταῖς τοῦ διαβόλου δυστροπίαις ἀντιπαττόμενοι, καὶ ταῖς τῶν φλυαρούντων κενοφωνίαις ἀντανιστάμενοι, τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν· τουτέστιν οὐ χθαμαλοὶ καὶ ἄσημοι καὶ ἀπεῤῥιμμένοι νοηθεῖεν ἂν, ἀλλ' οἷον ὕψου βεβηκότες κατὰ ἀρετὴν, καὶ ἀνῳκισμένην ἔχοντες ζωὴν, καὶ οὐ βάσιμον τοῖς πολλοῖς· ἢ τάχα που καὶ τὸ ἐπῆρθαι λέγειν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς γῆς, κατασημαίνειεν τὸ νοῦν ἔχειν αὐτοὺς οὐ τοῖς ἐπιγείοις ἐμπεπηγότα πράγμασιν, ἀλλ' ὑπερορῶντα τῶν σαρκικῶν, καὶ ἄνω βλέ-

ποντα. διά τοι τὸ βούλεσθαι δογματικῆς εὐτεχνίας καὶ πρακτικῆς ἀστειότητος εἰς λῆξιν ἐλθεῖν.

ΨΑΛΜΟΣ μζ'.

v. 2. Μέγας κύριος, καὶ αἰνετὸς σφόδρα ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ἐν ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ.

B. f. 181. [illegible] L. f. 125 * ita cod.

Μέγας δὲ κυρίως *, ἅτε δὴ καὶ ἐκ μεγάλου γεγεννημένος τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· ἔφη γὰρ ὅτι ὁ πατὴρ ὃς δέδωκέν μοι, πάντων μείζων ἐστίν· εἰ γὰρ κεχάρηκεν καθ' ἑτέρων ἡ κλῆσις, καὶ τίνες εἴρηνται μεγάλοι καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς πνευμάτων, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, ἀλλ' οὖν κατὰ μέθεξιν καὶ μίμησιν τοῦ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς καὶ φύσει μεγάλου, κεκερδάκασι καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπωνυμίαν. – Οὐκέτι ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν μόνον μέγας ὁ θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἡγιασμένον, ἤγουν τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὸ ὑψηλὸν τῶν περὶ θεοῦ δογμάτων.

v. 3. Εὐρίζων ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς, ὄρη Σιὼν τὰ πλευρὰ τοῦ βοῤῥᾶ.

[illegible]

Καὶ ἀγαλλίαμα δὲ τυγχάνει πάσης τῆς γῆς· οὕτω δὴ αὐτὸν ἑτέρωθί που κατωνόμασε λέγων ὁ θεσπέσιος Δαβίδ· τὸ ἀγαλλίαμά μου λύτρωσαί με ἀπὸ τῶν κυκλωσάντων με· [εὐφρο]σύνη γὰρ καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ τῆς ἀνωτάτω θυμηδίας ὑπόθεσις τοῖς ἀνὰ πᾶσαν ἔστιν τὴν γῆν Χριστὸς, πᾶσαν ἡμῖν κατήφειαν ἐξιστὰς, καὶ περιστέλλων τὸ δάκρυον. κατά γε τὴν Ἠσαΐου φωνήν· ἔφη γάρ· ὅτι κατέπινεν ὁ θάνατος ἰσχύσας. καὶ πάλιν ἀφεῖλεν ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· καὶ ὅπως ἀγαλλίαμα τυγχάνει πάσης τῆς γῆς, σαφῶς εἴρηται. (1)

I. f. 257. Ἐπισημήνασθαι δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι καὶ ὁ νόμος ὁ διὰ Μωσέως ἀμνὸν ἐκέλευε σφάζεσθαι ἐκ πλαγίων τοῦ θυσιαστηρίου βλέποντα πρὸς βοῤῥᾶν· ὑποδηλοῦντος τοῦ τύπου ὅτι . . γῆν ὁ Χριστὸς εἰς τὰ βόῤῥεια τῆς οἰκουμένης τετράψεται μέρη, καὶ ἐπ' αὐτὰ χωρήσει λοιπὸν, καὶ αὐτοῖς χαριεῖται τὴν ἐποπτείαν, κατά γε τὸ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον· “ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποβλέπουσιν. „

(1) Heic in aliquot vatt. codicibus subsequitur tributa Cyrillo interpretatio verborum (v. 3.) τὰ πλευρὰ τοῦ βοῤῥᾶ; verumtamen eadem totidem verbis legitur in Eusebii edito commentario apud Montfauconium p. 201; ideoque a nobis omittitur; sive error apud codices sit in nomine Cyrilli, sive aliter. Nam certe locus iam publice extat. Ceterum mendose scribitur in citato Eusebii libro λέβητα τὸν ὑποκείμενον *ollam subiectam* ex Hierem. I. 13, nec non etiam in eiusdem Eusebii quodam codice vat. quem inspexi. Nam vera lectio tum in fragmentis Cyrilli, tum in codice alex. vat., tum passim apud veteres est ὑποκαιόμενον *succensam.* Quamobrem sic est emendanda Montfauconii editio.

Ὁ θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκεται. v. 4.

Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· βάρεις ὠνομάσθαι φαμὲν τοὺς ἐπισήμους [illegible]
μάλιστα τῶν πύργων, οἵπερ ἂν εἶεν ἐν τειχῶν περιβολαῖς· οὐδὲν οὖν L. f. 126.
ἄρα ἀπεικὸς, ἅτε δὴ πόλεως ἅπαξ τῆς ἐκκλησίας ὠνομασμένης, βάρεις αὐτῆς εἶναι λέγειν τοὺς ἁγίους ἀποσΊόλους, ἤγουν τοὺς καθάπαξ κατὰ καιροὺς τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν διδασκάλους καὶ μυσταγωγούς· οὗτοι πύργων δίκην ὑπερανεστήκασιν τῶν ἄλλων, καὶ εἰσὶν ἐπισημότεροι, καὶ οἷον ἔρεισμα τοῦ πανὶὸς Ίῆς ἐκκλησίας σώμαῖος· ἐν ταύΊαις δὴ οὖν ταῖς βάρεσιν πᾶς ὅσΊις ἐσΊὶν εἰς εὐσθένειαν ἐπιγινώσκεῖαι ΧρισΊὸς, ὅταν ἀνῖιλαμβάνηται αὐτῆς, δῆλον δὲ ὅτι τῆς ἐκκλησίας.. ἀνωτάῖω διανέμων ἀεὶ Ίοῖς προεσΊηκόσιν αὐΊῆς, καὶ δὴ καὶ ἀμείνους ἀποφαίνων ἀεὶ πανταχοῦ τῶν ἀνθεστηκότων· δῆλον ἂν εἴη δήπουθεν παντὸς ἄξιων λόγου τὴν ἐκκλησίαν. Ἰστέον γε μὴν κἀκεῖνο πρὸς τούτῳ· βάρεις γὰρ εἶναι λέγουσιν οὐ Ίοὺς ἐν Ίοῖς Ίείχεσι πύργους μόνον, ἀλλὰ γὰρ καί τινα τῶν πλοίων εὖ καὶ ἐντέχνως διηρτισμένα· παρεικαστέον δὲ πάλιν καὶ τούΊοις αὐΊοῖς τὰς τῶν ἁγίων κεφαλὰς, διά τοι τὸ πανταχοῦ μονονουχὶ διαπλεῖν, καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας φόρτον διακομίζειν τοῖς ἁπανταχοῦ· ὁποῖός τις ἦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι Ίοῦ Ἰλλυρικοῦ διαῖρέχων καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον Ίοῦ Χριστοῦ· ἔφη δέ που καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ἐν τῇ πλατείᾳ καὶ εὐρυχώρῳ θαλάσσῃ πλοῖά τε διαπορεύεσθαι· καὶ μὴν καὶ δράκοντα τὸν πεπλασμένον εἰς τὸ ἐμπαίζεσθαι· πλοῖα.. ἱερῶν κηρυγμάτων διακομιστάς· δράκοντά τε τὸν ἐφεδρεύοντα αὐτοῖς σατανᾶν, ὃν καὶ νενικήκασιν οἱ πλοῖα χρηματίζοντες ἅγιοι, ἀντίληψιν αὐτοῖς τὴν ἀποχρῶσαν εἰς σωτηρίαν νέμοντος τοῦ Χριστοῦ· τὰ δ' ἄλλα τῷ πρώτῳ ὁμοίως.

Συντρίψεις πλοῖα Θαρσεῖς. v. 8.

Θαρσεῖς θαλάσσης· λέγεῖαι δὲ μέρος Ίῆς Αἰθιοπίας· καὶ Ταρσὸς L. f. 126.
ἡ πόλις, παρὰ Ἰωνᾶ Θαρσεῖς καλεῖται.

Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἴδομεν, ἐν πόλει κυρίου τῶν δυνάμεων, v. 9.
ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

Συνέδραμον μὲν ὡς πολεμήσοντες οἱ τῆς ἐκκλησίας ἐχθροί· θεα- B. f. 182. b.
σάμενοι δὲ τῆς πολεμουμένης τὸ ἄμαχον κατεπλάγησαν, καὶ τοῦ πο- I. f. 260. b. L. f. 126. Κυρίλλου καὶ
λεμεῖν καὶ βάλλειν παυσάμενοι, βοῶσι· καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕΊω καὶ Θεοδώρου.

εἴδομεν· τὰς γὰρ περὶ αὐτῆς προῤῥήσεις οὐ βουλόμενοι δέχεσθαι, δι' ἑαυτῶν ἐθεασάμεθα τὴν ἐκείνων ἀλήθειαν· πῶς δὲ λέγειν ἐδύναντο ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν, μὴ πιστοὶ γεγονότες; οἱ γὰρ θεόν τε ὁμοῦ καὶ τῶν δυνάμεων κύριον ὁμολογοῦντες ὑπάρχειν αὐτὸν, ἱδρυμένην πάντως που τὴν πίστιν ἐν ἑαυτοῖς [ἔχειν σημαίνουσιν·] ποῦ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν εἶδον πληρωθεῖσαν, ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥ τις ἐστὶν πόλις τοῦ θεοῦ; ὅσον διὰ τῆς πίστεως ἀκούομεν θεοῦ, ταῦτα διὰ τοῦ καθαροῦ βίου γινώσκομεν πεπιστευμένως, τὰς ἀποδείξεις διὰ τῆς ἀπαθείας λαμβάνοντες. Δείξας τῶν πολεμίων τὴν μεταβολὴν, προλέγει λοιπὸν ὁποίοις χρήσονται λόγοις οἱ τῆς σωτηρίας τετυχηκότες ὑμνοῦντες τὸν εὐεργέτην.

v. 10-11. Ὑπελάβομεν ὁ θεὸς τὸ ἔλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ σου κ. τ. λ.

Τὸ ὑπελάβομεν ἐν τούτοις ἐκληπτέον ἀντὶ τοῦ εἰκάσαμεν, ἢ ἐνενοήσαμεν, ἢ διετέθημεν βεβαίως ἀραρότως, ὅτι τὸ ἔλεός σου πάντη τε καὶ πάντως ὑπάρξει τοῖς ἐν μέσῳ γεγονόσι τοῦ ναοῦ· οὐ γάρ τοι φαμὲν τοῖς ἀπίστοις ἔτι ἡ τῶν παρὰ θεοῦ χαρισμάτων ἐκνεμηθήσεται μέθεξις, ἀλλὰ τοῖς ἤδη πιστεύσασιν· εἴρηται γὰρ τοῖς ἀρχαιοτέροις, ὅτι " τὸ πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν, θαρσεῖτε· " ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτου, ὅτι " θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, οὐ σαλευθήσεται· κατὰ τὸ ὄνομά σου ὁ θεὸς, οὕτως καὶ ἡ αἴνεσίς σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. " Ὄνομα τὴν δόξαν ἔθος τῇ θείᾳ λέγειν γραφῇ· ἕπεσθαι δὲ τῇ τοῦ θεοῦ δόξῃ τὴν περὶ αὐτοῦ φησὶν εὐφημίαν, ἀναλόγως τε καὶ εἰκότως· ὑμνεῖται γὰρ πρὸς ἁπάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ ὕψος τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ· τί γὰρ δὴ καὶ φαμὲν ὑμνοῦντες αὐτόν; " ὁ θεὸς τίς ὁμοιωθήσεταί σοι; καὶ, τίς θεὸς μέγας, ὡς θεὸς ἡμῶν; σοί εἰσιν οἱ οὐρανοὶ, καὶ σή ἐστιν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας· σή ἐστιν ἡ ἡμέρα, καὶ σή ἐστιν ἡ νύξ· σὺ κατηρτίσω ἥλιον καὶ σελήνην " καὶ ἁπλῶς ὡς θεὸν τῶν ὅλων καὶ κύριον ὑμνολογοῦμεν αὐτόν. " Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιά σου· " τεθαυμάκασι μὲν τὴν αἴνεσιν τοῦ ἐπὶ πάντας θεοῦ τὴν ἐξ ἁπάσης αὐτῷ γινομένην τῆς γῆς, ὡς ἀναλόγως ἔχουσαν τῇ αὐτοῦ δόξῃ καὶ ὑπεροχῇ· θαυμάζουσι δὲ καὶ ἕτερόν τι πρὸς τούτοις· τὴν γάρ τοι τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς δεξιὰν πλήρη φασὶν εἶναι δικαιοσύνης ἤτοι δικαιοκρισίας· τίς δ' ἂν νοοῖτο πρὸς ἡμῶν ἡ δεξιὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, πλὴν ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ὁ ἐξ αὐτοῦ πεφηνὼς μονογενὴς θεοῦ λόγος; αὕτη ἡ μεγάλη καὶ

ὑπερφυὴς καὶ πάντων ἐπέκεινα δεξιὰ τοῦ πατρὸς δικαίᾳ ψήφῳ τὸν ἀλιτήριον σατανᾶν ἀπεσόβησε μὲν τῶν ἐπὶ τῆς . . πάλαι κεκρατημένους καὶ πεσόντας ὑπ' αὐτῷ· δεδικαίωκε γὰρ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῶν ἀρχαίων ἐλευθερώσας αἰτιαμάτων ἁγίους αὐτοὺς καὶ ἀμώμους προσεκόμισεν τῷ θεῷ καὶ πατρί· πιστώσεται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὧδε λέγων· “ νῦν κρίσις ἐστὶν τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. „ οὐκοῦν ἐφ' ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ τεθαύμασται λίαν πρὸς ἁπάντων τῶν ἐθνῶν ἡ ἀξιάγαστος δεξιὰ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, ὡς ἐπαμύνασα τοῖς ἠδικημένοις, καὶ ἀναστήσασα τοὺς κατεῤῥαγμένους, καὶ φωτίσασα τοὺς ἐσκοτισμένους.

Εὐφρανθήτω τὸ ὄρος Σιὼν, ἀγαλλιάσθωσαν αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας. v. 12.

Οἱ ἐξ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν εἰς τὸ τῆς ἀληθείας διελάσαντες φῶς. B. f. 183. I. f. 261. b. L. f. 126. b.
χαίρουσι μὲν λίαν ἐπί γε σφίσιν αὐτοῖς, ὡς ἠλεημένοι καὶ ἐν μεθέξει παντὸς γεγονότες καλοῦ διὰ τῆς θείας καὶ πανσθενοῦς δεξιᾶς τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· ἐοίκασι δέ πως καὶ τῷ ἑτέρῳ συγχαίρειν λαῷ, φημὶ δὴ τῷ Ἰσραὴλ, ὡς κληθησομένῳ κατὰ καιροὺς εἰς ἐπίγνωσιν τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ εἰς μέθεξιν χαρισμάτων ὧν ἐσχήκασιν ἤδη προεισβαλόντες αὐτοί· τοῦτο δὲ καὶ προφητικὸς ἐμπεδοῖ λόγος “ μετὰ ταῦτα, φήσας, ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσιν κύριον τὸν θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ κυρίῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν· „ εὐφραινέσθω δὴ οὖν φασὶ τὸ ὄρος Σιὼν, τουτέστιν ἡ Ἱερουσαλὴμ, καὶ αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας ἕνεκεν τῶν κριμάτων σου, κύριε, τῶν ἀγαθῶν δηλονότι· θυγατέρες δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ νοηθεῖεν ἂν αἱ περὶ αὐτήν τε καὶ ὑπ' αὐτὴν κείμεναι πόλεις. Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· ὄρος μὲν Σιὼν τὴν ἐκκλησίαν λέγων Χριστοῦ· θυγατέρας δὲ αὐτῆς, τὰς ἐν αὐτῇ τεθραμμένας τῶν ἁγίων ψυχὰς, ἤτοι τῆς ἐκκλησίας τέκνα, τῆς τὴν ἐν πνεύματι λαχούσης περιτομὴν, ἣ καὶ ἀμείνων ἐστὶ τῆς πρώτης καὶ ἀληθεστέρα· σκιὰ γὰρ ἦν νόμος, ἀλήθεια δὲ Χριστὸς, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ.

Κυκλώσατε Σιὼν, καὶ περιλάβετε αὐτὴν, διηγήσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. v. 13.

Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον προσφωνεῖ ταῖς θείαις δυνάμεσι τὴν ἐκκλη- E. f. 86. b. Κυρίλλου καὶ Εὐσεβίου.
σίαν τοῦ θεοῦ φρουρῆσαι, ὥστε πανταχόθεν αὐτὴν περιλαβεῖν καὶ φυ-

λάττειν· ἀντὶ δὲ τοῦ περιλάβετε, περιτειχίσατε εἶπεν ὁ Σύμμαχος· ἀντὶ δὲ τοῦ διηγήσασθε. ὁ μὲν Ἀκύλας ψηφίσατέ φησι τοὺς πύργους αὐτῆς· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀριθμήσατε.

Ἐπιβαλεῖς καὶ οὕτως· χοροῦ κελεύει πλάττεσθαι σχῆμα, καὶ οἷον ἐχούσας μέσην ὡς μητέρα τὴν Σιὼν τὰς ἁγίας αὐτῆς θυγατέρας λέγειν εἰς εὐφημίαν Χριστοῦ· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ διηγήσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς· βάρεις (1) μὲν οὖν ἤτοι πύργους τῆς ἐκκλησίας τοὺς ἁγίους εἶναι φαμὲν ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς· διηγούμεθά γε μὴν ἐν αὐτοῖς ἀποστοματίζοντες, καὶ ταῖς αὐτῶν κεχρημένοι φωναῖς καὶ ἀκραιφνέσι μυσταγωγίαις, ἵν᾿ ὦμεν κατὰ τὸ εἰρημένον ὡς περιστεραὶ μελετῆλικαί· μεμνήμεθα δὲ καὶ προφήτου λέγονlος· λάβετε μεθ᾿ ἑαυτῶν λόγους, τοὺς ἐξ ἁγίου πνεύματος δηλονότι, δι᾿ ὧν ἐστὶ μαθεῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον· χρῆμα γὰρ ὄντως σωτήριον τὸ μεμνῆσθαι θεοῦ, καὶ ἐπὶ γλώττης ἔχειν τὰ εἰς δό.. καὶ ἑτέρωθί που φησὶν ὁ ψάλλων· “ἡ γλῶσσά μου μελέlήσει lὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν σωτηρίαν σου· „ ἔτι γε μὴν ἐπιφωνεῖ τὸ πνεῦμα σαφῶς τοῖς ἐν Χριστῷ δεδικαιωμένοις, ἀνευρύνειν εὖ μάλα τῆς διανοίας τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἀκριβῶς καlασκέπτεσθαι τῆς ἐκκλησίας τὸν λυτρωτὴν, ὅς ἐστιν Χριστὸς Ἰησοῦς· πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ δύναμις, αὐτός τε καὶ ἐν αὐτῷ· καὶ γοῦν ἔφη πρὸς ἡμᾶς “ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· „ ὀψόμεθα δὲ Χριστὸν μάλιστα μὲν ὡς ἀπό γε ἀοράτου καὶ ὁρατῆς κτίσεως· καὶ γάρ ἐστι τῶν ὅλων δημιουργὸς, θεὸς ὢν καὶ κύριος καὶ σύνθρονος τῷ γεννήσανlι πατρί· καὶ ὡς ἀπό γε τῶν κατορθωμένων κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ καιρόν· καθεῖλεν γὰρ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, σέσωκε τὴν ὑπ᾿ οὐρανὸν, δικαιώσας τῇ πίσlει lοὺς πεπλανημένους, καὶ καλέσας εἰς υἱοθεσίαν lοὺς ἀπ᾿ ἐσχάτου τῆς γῆς, τοῦτο μὲν πανσόφοις μυσταγωγίαις, τοῦτο δὲ καὶ παραδόξοις θεοσημείαις, δι᾿ ὧν ἦν δύνασθαι κατιδεῖν ὅσος.. οὐδὲν ἐλάττων τοῦ θεοῦ καὶ παlρός· ὅπου δὲ ἰσχύος ἰσότης ἀπαραλλάκlως ὁρᾶται, ἐκεῖ δὲ πάντως ἂν εἴη καὶ ἡ τῆς οὐσίας ταυτότης.

Βάρεις δὲ πάλιν (2) ὠνομάσθαι φαμὲν lοὺς ἐπισήμους μάλισlα lῶν πύργων· εἶεν δὲ βάρεις οἱ μεγάλοι καὶ ἐξαίρετοι τῆς τοῦ θεοῦ πό-

(1) Videtur Cyrillus in hoc quoque 13. versiculo legisse in textu biblico βάρεσι pro πύργοις.

(2) Vocabulum πάλιν, *rursus*, videtur satis indicare, Cyrillum reapse repetere aliis verbis quae partim antea dixerat.

λεως, οἱ ἐν αὐτῇ ὑπερέχοντες, ἐν οἷς γινώσκεται ὁ θεὸς ἀντιλαμβανόμενος καὶ σώζων αὐτοὺς ἐκ τῶν πειρασμῶν· τούτοις ἡμεῖς οἱ μετ' ἐκείνους μυσταγωγοὶ μονονουχὶ μεριζόμεθα, τὰ παρ' αὐτῶν ὀρθῶς τε καὶ ἀπλανῶς εἰρημένα δεχόμενοι πρὸς βεβαίωσιν ὧν ἂν ποιώμεθα λόγων, τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασι συναγορεύειν ἐθέλοντες, ἤγουν τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς ὑφήγησιν ἐξυφαίνοντες ἠθικήν· διηγούμεθα δὲ ταῦτα καὶ εἰς γενεὰν ἑτέραν παραπεμπομένης ἀεὶ τῆς μυσταγωγίας καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς· ἰσχυρίζεται δὲ τῶν μυσταγωγούντων ὁ λόγος, ἀεί τε καὶ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτι θεὸς ὢν οὐ πεπαύσεται, βασιλεύσει δὲ μᾶλλον ἡμῶν διηνεκῶς.

ΨΑΛΜΟΣ μη'.

Εἰς τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κορέ. V. 1

Διὰ τοῦ παρόντος ἠθικοῦ ψαλμοῦ τὰ περὶ τοῦ θείου δικαστηρίου A. f. 269
τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις κηρύττεται, καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη καθ' ἣν ἄξει ὁ θεὸς τὸ ποίημα εἰς κρίσιν· ἔχοιεν δ' ἂν οἱ υἱοὶ Κορὲ τῶν ἀποστόλων τὸ πρόσωπον τῶν μυσταγωγησάντων τὴν ὑπ' οὐρανόν· ὅθεν δι' ἀκολούθου ἐνταῦθα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν διαφοιτᾷ τοῦ λόγου τὸ κήρυγμα· καὶ ὥσπερ ἦν πρὸ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν χεῖλος ἓν πᾶσι καὶ μία φωνή, οὕτω καὶ νῦν πάντα ἔθνη καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα καὶ πάντες ἄνθρωποι μία γίνονται ἀκοὴ καὶ καρδία μία, ἑνὸς τοῖς πᾶσιν ἐνηχοῦντος τοῦ λόγου· βραδύγλωσσος μὲν γὰρ ὁμολογουμένως καὶ εὐστομεῖν οὐκ εἰδὼς ὁ πάλαι νόμος, διὰ κύκλου μόλις μακροῦ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα μονονουχὶ καὶ ὑποψελλίζων ἡμῖν τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν· στόμα δὲ Μωσέως τὸ εὐφωνώτατον ὁ Χριστὸς, μεθιστὰς τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν, καὶ προτιθεὶς ἑτοίμην ἀπανταχοῦ τῶν ἀναγκαίων τὴν εἴδησιν· καὶ ὁ μὲν νόμος πεπαιδαγώγηκε μόνον τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραήλ, ὁ δὲ Χριστὸς τὸ τῆς ἡμερότητος ἁπλώσας λῖνον ὅλην σεσαγήνευκε τὴν οἰκουμένην· εἰκότως οὖν ἄρα καὶ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν συμβουλεύει· ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη κ. τ. λ.

Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου. V. 5.

Ὅμοιον ὡσεὶ λέγοι, κατείθισμαι μὲν φιλοζητητής τις εἶναι, καὶ I. f. 267. b
ἥδιστα μανθάνω τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀσυμφανέστατα τῶν θεωρημάτων· εἰ δὲ δή τις γένοιτο χρεία καὶ ἀνοῖξαι ταῦτα, τουτέστιν ἐμφανῆ καταστῆσαι τοῖς πολλοῖς, μεθ' ἡδονῆς τοῦτο δρῶ· οὐ γὰρ ἄχαρις ὁ παρ'

ἐμοῦ γενήσεται λόγος, ἀλλ' οἷόν τις ᾠδὴ ψαλτηρίου· τὸ δὲ πρόβλημα φησὶν ἅπερ ἂν πρόθωμαι λαλεῖν· ἀεὶ δέ πως ἡδονῇ συγκέκραται τῶν ἁγίων ὁ λόγος· οὕτω γάρ που καὶ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, ὅτι " ὁ λόγος ὑμῶν ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσιν· „ ἐνδοιάσειε δ' ἂν οὐδεὶς ὡς ἔσται που πάντως ἡδὺς καὶ φίλος ταῖς τῶν φιλαρέτων ψυχαῖς.

6-8. Ἵνα τί φοβοῦμαι ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ; κ. τ. λ. Οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν κ. τ. λ. Ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται κ. τ. λ.

[illegible] Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως. Ἐγὼ μὲν ὁ θεσπίζειν ἁγίῳ πνεύματι τὰ θεῖα λόγια κατηξιωμένος, περίφοβος εἰμὶ, τὴν κρίσιν τοῦ θεοῦ πεφρικώς· ὑμεῖς δὲ ἀκούσατε οἱ ἄφοβοι, οἱ διὰ τὴν παροῦσαν τρυφὴν καθηδυπαθοῦντες τοῦ βίου, οἱ μὴ ἐπὶ θεῷ ἀλλ' ἐπὶ τῇ δυνάμει ἑαυτῶν πεποιθότες, καὶ ἐπὶ τῷ πλήθει τοῦ πλούτου ὑμῶν καυχώμενοι· γινώσκετε ὅτι ταῦτα ὑμῖν οὐ παραστήσεται ἐν τῇ προλεχθείσῃ ἡμέρᾳ· οὔτε δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν λυτρώσεται, οὔτε φίλος φίλον· " ἕκαστος γὰρ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ποῖόν ἐστιν, τὸ πῦρ δοκιμάσει „ τίς οὖν ἄλλος ἀνθρώπων λυτρώσεται τὸν τοιοῦτον; διὸ λέλεκται· ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος; ἀλλ' οὐδὲ δώσει τις τῷ θεῷ ἐξίλασμα ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, οὐδ' ὥσπερ ἐξωνούμενος ἑαυτὸν, τιμὴν ἀντὶ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καταθήσεται· ὥστε μάταιος ὁ πλοῦτος τῷ κεκτημένῳ, καὶ ματαία ἡ θνητὴ δύναμις τῶν ἐπ' αὐτῇ πεποιθότων· εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸν παρόντα βίον καὶ τὴν ἐνεστῶσαν ζωὴν χρήσαιτό τις πλούτῳ καλῶς, ἐπιστημόνως χρώμενος αὐτοῦ τῇ κτήσει κατὰ τὴν σωτήριον παραγγελίαν, ἥ φησί· τίς ἄρα ὁ πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος, ὃς ἐν καιρῷ δώσει τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις; ἐλπίδας ἕξει ἀγαθάς· ἐντεῦθεν ἤδη σπείρας ἑαυτῷ εἰς δικαιοσύνην, τρύγησον δὲ τότε καρποὺς ζωῆς· λύτρον γὰρ ἀνδρὸς, ἥ φησιν ὁ σοφὸς, ἴδιος πλοῦτος· εἰ δὲ μηδὲν τούτων πράξειε, ναυάγιον πεπονθὼς, σὺν αὐτῷ τῷ φόρτῳ τοῦ πλούτου, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ζημιωθήσεται, οὐκέτι χρῆσθαι δυνάμενος τῷ πλούτῳ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγήν· διὸ ἐν τῇ προλεχθείσῃ ἡμέρᾳ, οὔτε αὐτὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐξίλασμα δώσει, οὐδὲ τιμὴν λυτρώσεως καὶ ἐλευθερίας τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, οὔτε ὑπὸ ἀδελφοῦ καὶ συγγενέως ὠφεληθήσεται· οἱ δὲ μήτ' ἐπὶ πλούτῳ πεποιθότες, μήτ' ἐπὶ δυνάμει ἀλαζονευόμενοι, ἔγκοπον δὲ

καὶ ἐπίπονον τὸν παρόντα κλησάμενοι βίον, τῆς ὑπὸ τοῦ λόγου ἐπηγγελμένης ζωῆς καταξιωθήσονται.

Καὶ ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα. – Οὐκ ὄψεται καταφθορὰν, ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. v. 9-11.

Ἀντὶ τοῦ καὶ ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ Σύμμαχος ἀλλὰ παυ- I. f. 270. b.
σάμενος φησὶ τῷ αἰῶνι τούτῳ, ζῶν εἰς αἰῶνα διατελέσει· κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, καὶ ἐπαύσατο εἰς αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς νῖκος· ἡ δὲ πέμπτη ἔκδοσις, καὶ ἐκοπίασεν φησὶν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς νῖκος· ὁ γὰρ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι κοπιάσας ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης, τῆς πολλῆς τύρβης καὶ ταραχῆς παυσάμενος, ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάξει, τευξόμενος ἐπὶ τέλει τῆς αἰωνίου ζωῆς· ὁ τοιοῦτος οὐκ ὄψεται καταφθορὰν, ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας· ἢ κατὰ τὸν Σύμμαχον, οὐκ ὄψεται τὴν διαφθορὰν ὅταν βλέπῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας· εἰς τοσοῦτον γὰρ μακρὰν τῶν ἀσεβῶν, ὡς μηδὲ πλησιάζειν αὐτῶν τῇ ἀπωλείᾳ, πόῤῥωθεν δὲ καὶ ἄνωθεν ποθὲν ὡς ἀφ᾽ ὑψηλοῦ σκοποῦ τὴν διαφθορὰν τῶν σοφῶν πεύσεται· ποίων δὲ σοφῶν, ἢ ὧν ὁ Θεὸς ἐμώρανεν τὴν σοφίαν;

Ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εὐδοκήσουσιν. v. 14.

Ὅταν τοίνυν, φησὶν, ἡμεῖς οἱ τὴν σεπτὴν καὶ ἀβέβηλον ἀγαπῶν- A. f. 277
τες ζωὴν, τοῖς οὐχ οὕτω ζῆν εἰωθόσιν ἐπιστυγνάζωμεν λέγοντες, ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε, καὶ τὰ ἑξῆς, τότε καὶ αὐτοὶ εἰ καὶ μὴ νῦν ὁμολογεῖν ἀνέχονται, ἕως εἰσὶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, ἀλλ᾽ οὖν μετὰ ταῦτα τοῖς παρ᾽ ἡμῶν εὐδοκήσουσι λόγοις· ὅτι γὰρ εἰσιν ἀληθεῖς, ἐξ αὐτῶν ἤδη τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς ἀναπεπεισμένοι συννεύσουσι.

Ἑτέρα δὲ φέρεται γραφή· μετὰ ταῦτα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εὐ- B. f. 189. E. f. 87. b
λογήσουσιν (1), ἀντὶ τοῦ καταράσονται ἑαυτοῖς, μετανοοῦντες ἐφ᾽ οἷς I. f. 273. b L. f. 129. b
τοιαῦτα διεπράξαντο· ἐν ἐκείνῃ γάρ, φησι, τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν.

Θάνατος ποιμανεῖ αὐτοὺς, καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τοπρωΐ. v. 15.

Θάνατον τοίνυν ποιμαίνοντα αὐτοὺς, τὴν ἐν θανάτῳ συνήσεις κό- A. f. 278. B. f. 189. b
λασιν· πᾶσαν γὰρ ἀποβαλόντες τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἰσχύν τε καὶ δό- E. f. 87. b. I. f. 274. L. f. 129. b
ξαν, κατακυριευθήσονται τρόπον τινὰ παρὰ τῶν ἁγίων ὅταν γένηται πρωΐ, τουτέστιν ὅταν αὐτοῖς ὁ τῆς Χριστοῦ δόξης ἐπιλάμψῃ καιρός·

(1) Reapse utramque lectionem εὐλογήσουσιν et εὐδοκήσουσιν agnitam esse a Cyrillo, ait Nobilius in adn. ad hunc bibliorum locum. Num ergo in mss. catenis vidit id Nobilius?

καταβήσεται γὰρ ἐξ οὐρανοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, μετὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. τοῖς μὲν ἁγίοις ἀποκαταστήσων τὰ ηὐτρεπισμένα τῶν γερῶν, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς κολάσεσι καὶ δίκαις ὑποτιθείς· τότε καὶ ἡ τούτων βοήθεια παλαιωθήσεται, τουτέστιν ἀφανισθήσεται· τὸ γὰρ παλαιούμενον, φησὶ, καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ· ἀπὸ δέ γε τῆς ἑαυτῶν δόξης ἧς εἶχον ἐν τῷ κόσμῳ μετοιχήσονται πρὸς ἀτιμίαν.

v. 16. Πλὴν ὁ θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχήν μου ἐκ χειρὸς ᾅδου, ὅταν λαμβάνῃ με.

Αἱ γὰρ τῶν ἁγίων ψυχαὶ εἰς χεῖρας δραμοῦνται θεοῦ· προὐξένησεν δὲ καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος ἐν καιρῷ τοῦ τιμίου σταυροῦ πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεὸν εἰπών· πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου· καὶ βάσιμον ταῖς ἀνθρώπων ψυχαῖς ἀπένειμεν τὸν παράδεισον, πρῶτος εἰσελάσας, καὶ πρὸς τὸν συγκρεμάμενον αὐτῷ λῃστὴν εἰπών· σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ· ταύτῃ τοι καὶ ὁ μακάριος Στέφανος λιθαζόμενος ἔλεγε· κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου· οὐκέτι γὰρ εἰς τὸν ᾅδην χωροῦσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ, ὥσπερ αἱ τῶν ἁμαρτωλῶν· καὶ τοῦτο οἶμαι ἐστὶν ὅ φησί· πλὴν ὁ θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχήν μου ἐκ χειρὸς ᾅδου, ὅταν λαμβάνῃ με.

v. 20. Εἰσελεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ, ἕως αἰῶνος οὐκ ὄψεται φῶς.

Ὁ τοιοῦτος ἐστέρηται φωτὸς, μετὰ τῶν καθ' ὁμοιοτροπίαν πατέρων αὐτοῦ· οἱ γὰρ τὰ τοῦ σκότους πράξαντες ἔργα, εἰς σκότος χωροῦσι τὸ ἐξώτερον, οἵτινες ἔσχον τὴν κτηνώδη ζωήν.

ΨΑΛΜΟΣ μθ'.

v. 1. Ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν.

Καλοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ οἱ ἅγιοι, ὅτε ἐνανθρωπήσας ἐλάλησε καὶ πᾶσαν συνεκάλεσε τὴν γῆν· τί δὲ ἐλάλησε; μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τὸ, δεῖ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ· Χριστὸς γὰρ ἡ μεγάλη τε καὶ διαπρύσιόν τι βοῶσα σάλπιγξ· οὕτω γὰρ τῶν δι' αὐτοῦ κηρυγμάτων διαμνημονεύει λέγων ὁ προφήτης Ἡσαΐας· " καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ σαλπιοῦσιν τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ· „ κέκληκε τοίνυν οὐ κατά γε τὸν ἱεροφάντην μόνον Μωσέα τὸν Ἰσραὴλ, ἅπαντας δὲ μᾶλλον τοὺς ἐξ ἀνατολῆς ἡλίου μέχρι δυσμῶν.

- Νοήσεις καὶ οὕτως· Μωσῆς ὁ θεσπέσιος μόνον ἐκάλει τὸν Ἰσραὴλ, I. f. [illegible]
ἅτε δὴ καὶ μέτρον ἔχων οἰκετικὸν, ἰσχνόφωνός τε καὶ βραδύγλωσσος ὤν· ταύτῃ τοι κατὰ τὴν ψάλλοντος φωνὴν, γνωστὸς ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ θεὸς, καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ὁ δέ γε τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων ἐν θεοῦ θεὸς, ἐπέφανεν ἡμῖν, ἵνα πᾶσαν καλέσῃ τὴν οἰκουμένην, τοὺς ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ μέχρι δυσμῶν· ἔφη γάρ· " δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· „ ἐνετέλλετο δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις λέγων· " πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. „

Ἐκ Σιὼν ἡ εὐπρέπεια τῆς ὡραιότητος αὐτοῦ. v. 2.

Ἦν μὲν γὰρ καὶ ἔστι θεὸς ὁ λόγος ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, καὶ τῇ A. f. 280. b. B. f. 192. I. f. 275.
καλὰ πᾶν ὅτι οὖν ἐμφερείᾳ διαπρεπής· ἀλλ' ὧδε φύσεως ἔχων, καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, ἔλαβέν τε δούλου μορφήν· ἐδόκει δὴ οὖν οὐκ ἐν τῷ τῆς ὡραιότητος ὁρᾶσθαι κάλλει, διά τοι τὸ ἐν ὁμοιώσει γενέσθαι τῇ πρὸς ἡμᾶς· ὅτι τοίνυν κατίδοι τις ἂν οὐκ ἀπό γε τῶν τῆς ἀνθρωπότητος μέτρων τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον κάλλος, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐστι θεὸς καὶ ἰσοσθενὴς τῷ πατρὶ, διαδείκνυσι λέγων· " ἐκ Σιὼν ἡ εὐπρέπεια τῆς ὡραιότητος αὐτοῦ· „ τὸ δὲ ἐκ Σιὼν νοήσεις ἀντὶ τοῦ ἐκ τῆς ἄνω Σιών· ἤγουν διὰ τῆς Σιὼν τὸ ἐξ οὐρανῶν καὶ ἄνωθεν· οὐ γὰρ ἦν ἁπλῶς ἄνθρωπος ὁ Χριστὸς, ἐπουράνιός γε μᾶλλον· οὐχ ὡς ἐξ οὐρανοῦ τὴν σάρκα καταγαγὼν, γεγέννηται γὰρ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου· ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐξ οὐρανῶν ὁ ἑνωθεὶς τῇ σαρκὶ λόγος, οὐράνιος ἄνθρωπος ὠνομάσθη Χριστός· διὰ τοῦτο ἐκ Σιὼν ἡ εὐπρέπεια τῆς ὡραιότητος αὐτοῦ, συνέντας αὐτοῦ τὸ κάλλος τοὺς ἁγίους ἀποστόλους εὑρήσομεν· ἔφη γὰρ ὁ πάνσοφος Παῦλος· " εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν· „ μετὰ γὰρ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν καὶ τὴν ἀναφοίτησιν τὴν εἰς οὐρανοὺς, οὐκ ἐκ τῶν τῆς κενώσεως μέτρων, ἀλλ' ἐκ λαμπρότητος τῆς θεοπρεποῦς ἐπιγινώσκομεν αὐτόν.

Ὁ θεὸς ἡμῶν ἐμφανῶς ἥξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. v. 3.

Πότε ἦλθεν ἐμφανῶς, εἰ μὴ ὅτε γέγονε σὰρξ κατὰ τὴν Ἰωάννου A. f. 280. b. B. f. 192. I. f. 275. b.
φωνήν; (1) ὅτε τὴν καθ' ἡμᾶς ὁμοίωσιν ἀναλαβὼν, διὰ τῆς ἁγίας ἐγεν-

(1) Consonat sibi Cyrillus, citato hoc psalmi loco, in comm. ad Is. lib. V. ed Aubert. T. II. p. 734; nec non contra Iul. lib. X. T. VI. p. 334.

νύθη παρθένου καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη· τότε γὰρ ὁρατὸς γέγονεν ὁ κατὰ φύσιν ἰδίαν οὐχ ὁρατὸς, ἁπτὸς ὁ ἀναφὴς, καθ' ἡμᾶς ὁ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κλίσιν· ἀφίκετο τοίνυν ἐμφανῶς· ἐλθὼν δὲ, φησὶν, οὐ παρασιωπήσεται, τουτέστιν ἐλέγξει τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, ἤγουν ὅτι τὴν τοῦ πατρὸς βούλησιν ἀπαγγελεῖ· καλεῖται γὰρ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος.

Πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ καταιγὶς σφόδρα.

Ἐπὶ δὲ τῆς προτέρας παρουσίας νοούμενον τὸ πῦρ, ἢ ἀντὶ τοῦ φωτὸς, ὡς φωτὸς γένεσιν ὀνομάζει τὸ πῦρ· ἵν' ἐννοῶμεν ὅτι φῶς προσελάσει [1] τὸ νοητὸν τῆς ἐπὶ Χριστῷ γνώσεως, δι' ἧς ἡ εἰς αὐτὸν πράττεται πίστις· οὗ καὶ τύπος ὁ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ἐν νυκτὶ προβιβάζων στύλος τοῦ πυρὸς, καὶ καταδεικνύων αὐτὸς τὴν ὁδόν· ἢ τάχα που τοῦτο περινοεῖν ἀκόλουθον· ἀπεψυγμένους γὰρ ὥσπερ εἰς πολύτροπον ἁμαρτίαν τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος εὑρὼν ἀνεζωπύρησεν εἰς ἔφεσίν τε καὶ προθυμίαν παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος. πῦρ ὥσπέρ τι νοητὸν ἐμβαλὼν αὐτῇ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος μέθεξιν· ἔφη γοῦν, ὅτι " πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; „ γεγόναμεν γὰρ τῷ πνεύματι ζέοντες ὅσοι τῆς τοιαύτης ἠξιώμεθα χάριτος· καὶ τῆς θείας φύσεως γεγόναμεν κοινωνοὶ διὰ τοῦ μεταλαχεῖν ἁγίου πνεύματος· ταύτῃ τοι καὶ ἐν τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος χάριτι πυρὸς δήλωσις συνεισφέρεται· βαπτιζόμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ, κατά γε τὴν Ἰωάννου φωνὴν, ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί· ἔφη δέ που τις περὶ αὐτοῦ τῶν ἁγίων προφητῶν, ὅτι " ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ κύριος ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ἄγγελος τῆς διαθήκης ὃν ὑμεῖς θέλετε· ἰδοὺ ἔρχεται κύριος, καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ; ὅτι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόντων· καὶ καθιεῖται χωνεύων καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον· „ ἐκτήκει γὰρ πάντα ῥύπον τὸν ἐν ἡμῖν ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνέργειά τε καὶ δύναμις πυρὸς δίκην τὸν τῆς ἁμαρτίας δαπανῶσα συρφετόν· ὤνησέ γε μὴν τὴν τῶν Ἰουδαίων σκληροκαρδίαν οὐδὲν, ὅτι μὴ προσήκαντο τὴν χάριν· ταύτῃ τοι καὶ διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς ἔφη περὶ αὐτῶν ὁ τῶν ὅλων θεός· " ἐξέλιπεν φυσητὴρ ἀπὸ πυρὸς, ἐξέλιπεν μόλιβδος· εἰς κενὸν ἀργυ-

(1) Alii codices habent ἡγεῖται pro προσελάσει.

ροκόπος ἀργυροκοπεῖ· πονηρίαι αὐτῶν οὐκ ἐτάκησαν. (1) „ - Κύκλῳ δὲ αὐτοῦ καταιγίς· ὅσοι γὰρ θέλουσιν εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται. - Νοήσεις δὲ καὶ οὕτως· ἑωρᾶτο μὲν γὰρ, ὥς φησιν, Χριστὸς ἐν A. f. 281. B. f. [illegible] I. f. 275.
εἴδει τῷ καθ' ἡμᾶς, τουτέστιν ἄνθρωπος, ἀλλ' ἦν καὶ οὕτως ἐν ἐξουσίᾳ τὲ καὶ δυνάμει θεότητος· καθάπερ τι πῦρ καὶ καταιγίδα σφοδρὰν ἐπαφιεὶς τοῖς ἀντικειμένοις τοῖς παρ' αὐτοῦ θεσπίσμασιν, καὶ καταφλέγων μὲν πᾶσαν ἰσχὺν διαβολικὴν, δαπανῶν δὲ τὰς πονηρὰς καὶ ἀντικειμένας δυνάμεις· οὕτω γάρ που καὶ ἑτέρωθι φησὶν ὁ ψάλλων πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν ἀνθεστηκότων αὐτοῦ τῇ δόξῃ· " ὁ θεός μου, θοῦ αὐτοὺς τροχὸν, ὡς καλάμην κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, ὡσεὶ πῦρ ὃ καταφλέξει δρυμοὺς, ὡσεὶ φλὸξ κατακαύσαι ὄρη· οὕτως καταδιώξεις αὐτοὺς ἐν τῇ καταιγίδι σου, καὶ ἐν τῇ ὀργῇ σου συνταράξεις αὐτούς. „

Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. v. 4.

Ἐνταῦθα δὲ πάλιν τῆς τοῦ σωτῆρος οἰκονομίας τῆς ἐφ' ἡμῖν γενομένης εὑρήσεις τὸ εὐτεχνές· πάλαι μὲν γὰρ οἱ ἐπὶ τῆς γῆς κτηνοπρεπῆ διαζῶντες βίον διετέλουν, καὶ μερίδες ἀλωπέκων κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν· λελατρεύκασι γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν, κατὰ χώρας τὲ καὶ πόλεις σέβας ἔχοντες, καὶ θεὸν εἶναι νομίζοντες τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν· ἐπειδὴ δὲ θεὸς ὢν κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, ἐνέστραψεν ταῖς ἁπάντων καρδίαις τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας τὸ φῶς, ἐπέστρεψε τὸ πεπλανημένον, κατέδησε τὸ ἠῤῥωστηκός· ἅτε δὴ ποιμὴν ὑπάρχων ἀγαθὸς, ἀπεσόβησε τοὺς θῆρας τῆς τῶν προβάτων αὐλῆς, ἡγίασε πνεύματι, ἠσφαλίσατο δυνάμεσιν ἀγγελικαῖς, ἐπέστησε τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἁγίους μυσταγωγούς. Ibidem

Προσκαλέσεται τοίνυν φησὶν τὸν οὐρανὸν ἄνω, τουτέστιν τοὺς ὄντας ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς ἁγίους ἀγγέλους, καὶ τὴν γῆν, ἤτοι τοὺς ἐξειλεγμένους ἐν αὐτῇ, καὶ προχειρισθέντας εἰς ἀποστολὴν, πρὸς τὸ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ· οἱ γὰρ τὸ θεῖον ἱερουργοῦντες κήρυγμα, τοὺς μὲν πειθηνίους προσεκόμιζον τῷ θεῷ, τοὺς δὲ μὴ τοιούτους ἠρίεσαν τῷ σατανᾷ, μονονουχὶ λέγοντες· πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἐξεκαύσατε· καί γουν Ἰουδαίοις προσελάλουν· ἐπειδὴ δὲ τεθέανται σκληροὺς ὄντας, καὶ πολὺ βλέποντας εἰς τὸ ἐξήνιον, I. f. 276. b.

(1) Hactenus fragmentum recitabatur, cum nonnullis varietatibus etiam apud Corderium sub Athanasii nomine (recole dicta a nobis p. 194. de huiusmodi mendis corderianis.) Attamen immerito; nam praeter codicem I. f. 275. b, etiam codex A. f. 281. Cyrillo adtribuit.

διαῤῥήδην ἔφασκον· “ ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαλῆσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ ἀναξίους ἑαυτοὺς κρίνετε τῆς αἰωνίου ζωῆς. ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη· „ ἄθρει δὴ οὖν ὅπως διακρίνουσι τὸν τοῦ κυρίου λαόν· ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς ἐπικουροῦσιν ἄγγελοι, καὶ αὐτοῖς μυσταγωγουμένοις, σαφηνιεῖ Παῦλος λέγων περὶ αὐτῶν· “ οὐχὶ πάντες εἰσὶν λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; „ οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰακὼβ τὴν κλίμακα τεθεᾶσθαι φησὶ τὴν ἐκ γῆς ἄνω διήκουσαν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐπεστηρίχθαι μὲν ἐπ' αὐτῇ τὸν κύριον, ἄνω δὲ καὶ κάτω διαθεῖν τοὺς ἀγγέλους· ἐν κυρίῳ γὰρ τοῖς ἄνω συνήφθη τὰ κάτω, καὶ κοινωνία γέγονεν ἀνθρώποις καὶ ἀγάπης δεσμὸς πρὸς τοὺς ἁγίους ἀγγέλους· ψάλλει δέ που καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβίδ· “ παρεμβαλεῖ ἄγγελος κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς· „ συμπράττοντες τοίνυν τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς διακρίνουσι καὶ αὐτοὶ τὸν λαὸν κυρίου. (1)

V. 5. Συναγάγετε αὐτῷ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ.

Νοήσεις καὶ οὕτως· ἅπερ μοι δοκεῖ ἄμεινον εἰρῆσθαι· τοῦτό ἐστιν ἐναργῶς τὸ διακρίνεσθαι τὸν λαὸν κυρίου παρά τε δυνάμεων λογικῶν, καὶ παρὰ τῶν τεταγμένων ἱερουργεῖν τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα· αὐτοῖς γὰρ δὴ τὸ πνεῦμα διακελεύεται συναγείρειν Χριστῷ τοὺς ὁσίους αὐτοῦ· “ οὓς προέγνω, φησὶ, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν· οὓς δὲ ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ ἐδικαίωσεν, τούτους καὶ ἐδόξασεν· „ οὐκοῦν ἐξ ἁπάσης τῆς γῆς τοὺς ἤδη προεγνωσμένους ὡς ἔσονται πιστοὶ καὶ γνήσιοι, συγκομίσατε φησίν· οἱ δὲ καὶ διατίθενται, τουτέστι πληροῦν ἐπείγονται τὴν διαθήκην Χριστοῦ ἐπὶ θυσίαις οὐχὶ ταῖς δι' αἱμάτων καὶ καπνῶν, ἐπὶ πνευματικαῖς δὲ μᾶλλον· γέγραπται γάρ “ θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίσατε ἐπὶ κύριον· „ ταῖς τοιαύταις θυσίαις ἐπιγάννυται θεός· προσδέξεται δὲ πάλιν ἐν εὐωδίας τάξει τῆς νοητῆς τὴν δοξολογίαν· ἔφη γοῦν ὁ θεσπέσιος μελῳδός· “ ἐκύκλωσα καὶ ἔθυσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυσίαν ἀλαλαγμοῦ· „ πλεῖστα δ' ἄν τις καὶ ἕτερα τούτοις ἐπισωρεύσειεν εὐκόλως, δι' ὧν ἔνεστιν ἰδεῖν ὅτι

(1) Hoc quoque fragmentum recitatur mendose apud Corderium tamquam Athanasii, contra codicum nostrorum auctoritatem.

τῆς δοξολογίας τὸ χρῆμα γένοιτ' ἂν εἰς θυσίαν εὐπαράδεκτον τῷ θεῷ· εἶτ' ἐφεξῆς φησί·

Καὶ ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην σου κύριε. v. 6.

Ὅτι πρό γε τῶν ἄλλων προὔθηκε τὸ σωτήριον κήρυγμα τοῖς ἐξ A. f. 28[illegible] a. B. f. 193 b. L. f. 278.
Ἰσραήλ· ἦσαν γὰρ αὐτῶν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ οἱ πατέρες· ἐπειδὴ δὲ γεγόνασι πονηροὶ καὶ ἀμείλικτοι, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ὀλίγα πεφροντικότες, τὴν τοῦ καλοῦντος εἰς σωτηρίαν ἀπεώσαντο χάριν, μεταφοίτηκεν δὲ ἀναγκαίως ἐπὶ τὰς ἐθνῶν ἀγέλας, καὶ πᾶσαν ἐκτήσατο τὴν ὑπ' οὐρανόν· καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς ὁσίας ψήφου ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· κριτὴς γάρ ἐστι δίκαιος, ὅσιός τε καὶ ἀγαθός· ἐδίκασε δὲ καὶ ἑτέρως τοῖς τε ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τῷ πονηρῷ καὶ ἀποστάτῃ δράκοντι· καὶ γοῦν ἔφασκεν ἐναργῶς· “ νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω· καὶ ἐγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· „ καί τοι φησὶν αὐτός· “ οὐκ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· „ πῶς οὖν γέγονε κρίσις τοῦ κόσμου τούτου; κατεψηφίσατο ὡς πλεονεκτοῦντος τοῦ σατανᾶ καὶ σὺν αὐτῷ τῶν ἀλιτηρίων δαιμόνων· δεδικαίωκε δὲ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἠδικημένους. - Ἐνταῦθα κριτὴν σαφῶς οἶδεν ὁ Δαβὶδ τὸν Χριστόν· καὶ ὅτι τὴν κρίσιν πᾶσαν παρὰ τοῦ πατρὸς ἔλαβεν, οὐκ ἔκρυψεν εἰπὼν, ὅτι ὁ θεὸς κριτής ἐστι· οὕτω δικάσας ἐδοξολογήθη παρὰ τῶν ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς ἁγίων πνευμάτων, ὡς θεὸς κριτὴς ὅσιος, καὶ ὀρθότητι τῇ κατὰ πᾶν ὁτιοῦν ἀδεκάστῳ χρώμενος· διάψαλμα.

Ἄκουσον λαός μου, καὶ λαλήσω σοι· Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαί σοι· v. 7.
ὁ θεὸς ὁ θεός σου εἰμὶ ἐγώ.

Ἀναφανδὸν ἐν τούτοις τὸ τοῦ θεοῦ πρόσωπον εἰσκεκόμισται, τοὺς I. f. 278 b.
ἐν νόμῳ τύπους μεθιστάντος εἰς ἀλήθειαν· μέχρι γὰρ καιροῦ διορθώσεως τεθεῖσθαι φησὶν ὁ πάνσοφος Παῦλος τὴν διὰ Μωσέως ἐντολήν· ὁ δέ γε τῆς διορθώσεως καιρὸς οὐχ ἕτερος ἦν παρ' ἐκεῖνον καθ' ὃν ἔλαμψεν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Χριστὸς ἐναργέστατα λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· ἀνόνητα δὲ οὖν τὰ ἐν τύποις, τῆς ἀληθείας παρούσης· αὐτὴν γὰρ ὠδίνουσιν αἱ σκιαὶ, καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν μόρφωσιν ἐν τοῖς τοῦ νόμου γράμμασιν καταθρήσας τίς ἂν εἴπερ εἴη πνευ-

μαθικός· οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἔμελλεν ὁ σωτὴρ τῆς ὑπὲρ νόμον μυσταγωγίας εἰσηγητὴς ἀναφαίνεσθαι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀναγκαίως διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος λύρας προσεγγυᾷ καὶ διαμαρτύρεται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ λέγων· “ ἄκουσον λαός μου, καὶ λαλήσω σοι· Ἰσραὴλ, καὶ διαμαρτύρομαί σοι· „ ἵνα δὲ μή τις ὑπολάβοι, μὴ τὰ ἀπὸ στόματος κυρίου μᾶλλον, ἀλλ᾽ ἐκ καρδίας τῆς ἑαυτοῦ τὸν ψάλλοντα ποιεῖσθαι τοὺς λόγους, προσεπήνεγκεν· “ ὁ θεὸς ὁ θεός σου εἰμὶ ἐγώ· „ ποῖος οὖν; ἀγαθὸς, ὁ ἐκ καμίνου σιδηρᾶς ἀπαλλάξας τὸν Ἰσραὴλ τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας, ὁ τὴν διὰ θαλάττης ὁδὸν δωρησάμενος, ὁ ἐν ἐρήμῳ διαθρέψας, ὁ τὸν νόμον ἐκεῖνον σοι δεδωκώς· μὴ γὰρ δὴ ἄλλον με νομοθέτην νομίσης, τὸν νόμων ὁρῶν τὸ διάφορον.

v. 12. Ἐὰν πεινάσω, οὐ μή σοι εἴπω.

B. f. 194. b. L. f. 281. b. I. f. 132. Ὡς ἐν ἔθει δὲ ληπτέον τὸ, ἐὰν πεινάσω οὐ μή σοι εἴπω· τὸ γὰρ ἀνέφικτον ὡς ἐφικτὸν ὑποτίθεται, διελέγχων τοὺς ἀνοήτους· ὡς γὰρ ὁ προφήτης φησὶν Ἡσαΐας “ θεὸς αἰώνιος, θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει οὐδὲ κοπιάσει, οὐδ᾽ ἔστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. „

v. 16. Τῷ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεὸς κ. τ. λ.

[illegible] Ὅτι μὴ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς, καὶ τοῖς οὔπω τὸ θεῖον πλουτήσασιν φῶς τὰ τοιάδε προσδιαλέγεται θεὸς, ἀλλὰ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, δῆλον ἂν εἴη δήπουθεν· ποία γὰρ ἦν ὅλως παρ᾽ ἐκείνοις τοῦ θείου νόμου μελέτη, οἳ μηδὲ ὅτι τέθειται διεγνώκασιν; τίς δὲ παρ᾽ ἐκείνοις ἦν ὁ τὴν θείαν διαθήκην ἀναλαβὼν ἐπὶ στόματος; ἁμαρτωλὸν οὖν ἄρα φησὶν ἐν τούτοις τὸν ἀπειθῆ καὶ ἀλύτρωτον ἰουδαῖον τὸν ἔτι δοῦλον τῆς ἁμαρτίας· πᾶς γάρ φησιν ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστιν τῆς ἁμαρτίας· οὐ γὰρ ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς ὁ υἱός.

v. 20. Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις.

[illegible] Καθήμενοι δὲ καὶ ἐν συνεδρίοις κατελάλουν Χριστοῦ λέγοντες· τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα; ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσιν ἡμῖν καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὴν χώραν· τότε καὶ τὸ κατ᾽ αὐτοῦ σκάνδαλον ἐτεκτήναντο, καὶ τὴν τοῦ θανάτου παγὴν ἐσκεύασαν· προσήγαγον γὰρ Πιλάτῳ καὶ σταυροῦσθαι παρεκάλουν· εἰ δὲ ἀδελφὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ υἱὸν τῆς μητρὸς αὐτῶν ὀνομάζει Χριστὸν, οὐκ ἔξω φέρεται τοῦ καθήκοντος τὸ χρῆμα

λόγου· γέγονεν γὰρ κατὰ σάρκα ἐξ Ἰουδαίων, καὶ υἱὸς ἂν λέγοιτο διὰ τοῦτο τῆς συναγωγῆς.

Καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ἣ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον Θεοῦ. v. 23.

Ἐπιτήρησον γὰρ ὅτι καί τοι πάλαι δοθέντος τοῦ νόμου, ὡς οὔπω A. f. [illegible] b. I. f. [illegible] b. δειχθείσης τῆς ὁδοῦ δι᾽ ἧς ἄν τις ἐλάσαι πρὸς σωτηρίαν, ἐπιδείξειν αὐτὴν ἐπαγγέλλεται· ἀσυγκρίτως δὴ οὖν ἐν ἀμείνοσι τῶν διὰ Μωσέως τὰ διὰ Χριστοῦ, εἴπερ ἐν αὐτοῖς ἡ τῆς σωτηρίας ὁδὸς, αὐτὸς ἂν νοοῖτο ὁ Χριστὸς, καὶ τὰ δι᾽ αὐτοῦ θεσπίσματα· ἔφη γοῦν Ἡσαΐας μὲν ὁ θεσπέσιος· ἔσται ἐκεῖ etc. Reliqua omittimus, quia apud Corderium leguntur.

ΨΑΛΜΟΣ ν΄.

Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου. v. 3.

Οὐδὲν δὲ οὕτως εἰς ἔλεον ἐπισπᾶται δεσπότην, ὡς ὁμολογία πλημ- A. f. 287. b. μελήματος· διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ ὅλον εἰς ἑαυτὸν ἱκετεύει χεθῆναι τὸν B. f. 197. b. ἔλεον, πᾶσαν τῶν οἰκτιρμῶν τὴν πηγήν· ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐλέου τὸ μέγα L. f. 134. ᾔτησεν, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν οἰκτιρμῶν τὸ πλῆθος ἐξήτησεν, ὡς μεγάλου ὄντος τοῦ πλημμελήματος, καὶ μὴ δυναμένου ἄλλως ἐξαλειφθῆναι, εἰ μὴ ἀναλόγου τύχῃ φιλανθρωπίας· μόνων γάρ ἐστιν τῶν τοῦ Θεοῦ οἰκτιρμῶν τῆς μιαιφονίας ἀπολοῦσαι τὰς χεῖρας· ἐλεεῖ δὲ τὴν φύσιν ὁ πλάσας αὐτήν· οἶδε γὰρ ὅτι πολὺ νοσοῦσα τὸ ἀδρανὲς, κατασείεται προχείρως εἰς τὰ βέβηλα τῆς σαρκὸς πάθη· καταληΐζεται γὰρ εὐκόλως τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὁ τῆς ἁμαρτίας εὑρετὴς, συνεργὸν ἔχων τὸν ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἀγριαίνοντα νόμον· προσιτέον οὖν τῷ ἰατρῷ τῶν πνευμάτων, ἵνα τὸ εὐσθενὲς ἐργάσηται τῷ νῷ· πᾶσα γὰρ ἰσχὺς παρ᾽ αὐτοῦ· τάχα δὲ προγνοὺς ὁ Δαβὶδ, ὅτι κατὰ καιροὺς ἐπιλάμψει τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ Χριστὸς ἐξαλείφων πᾶσαν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἔλεος μέγα τὴν οὕτω λαμπρὰν εἰκότως χάριν καλεῖ· γέγραπται γὰρ ὅτι πᾶσα ἁμαρτία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς· κατὰ γὰρ τὸν ἀπόστολον, Θεὸς ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων; ἀνόμημα δὲ τὸ πλημμέλημα, ὅτι διπλῆν ἔχει τοῦ νόμου παράβασιν.

Ἐπιπλεῖον πλῦνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου κ. τ. λ. v. 4.

Λέγων δὲ τὸ ἐπιπλεῖον πλῦνόν με, πάλιν ὅρα κατὰ τὸ εἰκὸς εἰς A. f. 287. b. B. f. 197. b. τοῦ Χριστοῦ μυστήριον· εἶχεν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος τὴν δι᾽ ὕδατος κάθ- I. f. 288. K. f. 95. b. αρσιν, ἧς καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος διαμνημονεύει λέγων· “ εἰ γὰρ τὸ

αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα· „ πλὴν ὁ τύπος ἦν ἀδρανὴς εἰς ἀπόνιψιν ἁμαρτίας, ἐπράττετο δὲ μόνον πρὸς τὴν καθαρότητα τῆς σαρκός· ἡ δέ γε διὰ Χριστοῦ, καὶ ἡ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάρις καὶ δύναμις ὑπερβαίνουσα (1) τὴν ἐν νόμῳ κάθαρσιν, ἐπιπλεῖον ἐκπλύνει· μᾶλλον δὲ καὶ τὸν εἰς ἅπαν ἐργάζεται καθαρισμὸν καὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς. (2)

v. 6. Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον κ. τ. λ.

A. f. [illegible]
F. f. [illegible]
I. f. 288. b.
K. f. [illegible]

Ἀσεβὴς ὁ λέγων βασιλεῖ παρανομεῖς, ἔφη που ἡ θεία γραφή· ἐπειδὴ τοίνυν οὐδεὶς ἦν ὁ ἐλέγχειν με δυνάμενος ἡμαρτηκότα, ἐπηνώρθωσας δὲ σὺ μόνος, σοὶ καὶ μόνῳ ἥμαρτον· καλῶς δὲ προστέθεικε, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα· τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τέθειται· ὤφθη γάρ, φησι, τὸ γεγονὸς πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου.

v. 6. Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

I. f. 288. b. [Ἐγὼ] μέν φησι πρόξενος ἐγενόμην κακῶν, τὸ δὲ σὸν δίκαιον ἀναλάμπει καὶ οὕτως· κρίσεως γὰρ γενομένης, καὶ τῶν παρὰ σοῦ εἰς ἐμὲ γενομένων φερομένων εἰς μέσον, καὶ τῶν παρ' ἐμοῦ τετολμημένων παρεξεταζομένων ἐκείνοις, σὺ μὲν ἀποφανθήσῃ δίκαιος καὶ φιλάνθρωπος, ἐγὼ δὲ παράνομος ὀφθήσομαι καὶ ἀχάριστος· τὸ τοίνυν " ὅπως „ οὐκ ἔστιν αἰτίας ἐνταῦθα δηλωτικόν· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἥμαρτεν ὁ Δαβὶδ ἵνα ὁ θεὸς δικαιωθῇ, ἀλλὰ τοὐναντίον καὶ τῆς ἁμαρτίας ὑπὸ τούτου, τοῦ θεοῦ τὸ δίκαιον ἀναδείκνυται· πάντων γὰρ ἀνθρώπων πεποίηται πρόνοιαν.

v. 7. Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην.

A. f. 288. b. Τοῦτο δὲ λέγει οὐχ ὅτι φυσικὴ ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐνέργεια, ἀτιμώρητος γὰρ ἂν ἦν, ἀλλ' ὅτι τὸ εὐόλισθον τῇ φύσει συγκεκλήρωται· νικᾷ δὲ ὅμως γνώμῃ καὶ πόνοις, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκῃ κρατεῖται διὰ τὸ αὐτε-
A. f. 289. ξούσιον. — Λέγοιεν δ' ἂν καὶ οἱ ἐν Βαβυλῶνι κατά τινας πρὸς θεόν· εἰ δίκας με ἀπαιτῆσαι βούλει ὧν ἐπλημμέλησα εἰς σέ, ὥρα σοι καὶ τοὺς προγόνους εἰσπράττεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι εὐγνώμονες ὤφθησαν· τρόπον οὖν τινα, τὴν τῶν πατέρων ἀγνωμοσύνην ἐκληρονόμησα, καὶ ἐξ ἐκείνων τὸ ἁμαρτάνειν ἐπισύρομαι.

(1) Alii codices habent ὑπεραίρουσα.
(2) Extabat hoc fragmentum apud Corderium, sed imperfectum.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις ἐκμειλίσσεσθαι θεὸν καὶ καλεῖν εἰς ἔλεον διὰ πλείστων μὲν ὅσων ἔσθ' ὅτε φωνῶν, πλὴν καὶ διά γε τοῦ κατηγορεῖν ἐπείγεσθαι τῆς ἐνούσης ἀσθενείας τῇ ἀνθρώπου φύσει· ἔστι γοῦν ἀκοῦσαι βοώντων· μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμέν· ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· καὶ πάλιν· μνήσθητι τίς μου ἡ ὑπόστασις· ἐναργέστερον δὲ τοῦτο τιθεὶς ὁ τληπαθέστατος Ἰὼβ, ἀνεφώνει πρὸς θεόν· " ἢ οὐχ ὥσπερ γάλα με ἤμελξας, ἐτύρασας δέ με ἴσα τυρῷ; δέρμα καὶ κρέα με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνείρας· ζωὴν δὲ καὶ ἔλεος ἔθου παρ' ἐμοί; „ τοσοῦτον δή τοι καὶ νῦν διὰ τῶν προκειμένων στίχων ὑποδηλοῦσθαι φαμέν· αὐτὴν γὰρ ἡμῶν τῆς γενέσεως τὴν ἀρχὴν οὐ δίχα ῥύπου φιλοσαρκίας γενέσθαι φησί· τίμιος μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ὁ γάμος καὶ πέρα διαβολῆς τὸ χρῆμα παρὰ θεῷ· πλὴν εἴ τις περιεργάσαιτο τῆς συνόδου τὴν πρόφασιν, ὄρεξιν εὑρήσει σαρκὸς . . αὐτὴν, κἂν μὴ ἐπα[μύνηται ὡς ἁ]μαρτία τὸ δρώμενον· κολάζεται γοῦν ἡ σύνοδος, ἐὰν μὴ νόμον ἔχῃ τὸν βραβευτὴν, καὶ παιδοποιίας ἔφεσιν τὴν ἀληθῆ τοῦ πράγματος ἀφορμήν· οὐκοῦν τό γε ἧκον εἰς ὀρέξεις μόνας καὶ κίνημα σαρκικὸν, ἐν ἀνομίαις ἡμῶν ἡ σύλληψις, καὶ ἐν ἁμαρτίαις κισσῶσιν αἱ μητέρες· εἰ δὲ ῥίζαν ἔχει τὴν φιλοσαρκίαν τῶν σωμάτων ἡ γένεσις, νοσεῖ που πάντως αὐτὴ, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς γεννώμενα· καὶ γοῦν ὁ ἱερώτατος Παῦλος πλείστην ὅσην τὴν καταβοὴν τῶν σαρκικῶν ἐποιήσατο κινημάτων οὕτω λέγων· " συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσίν μου· ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; „ χάρις δὲ τῷ θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ καὶ τῆς ἁμαρτίας ἐτισσασεύθη νόμος, καὶ τῶν σαρκικῶν κινημάτων ἡ προσβολὴ τοῖς εἰς . . αν νεύμασι, καὶ οὐχ ἑκου . . χωρεῖ· κατώρθωκε . . καὶ τοῦτο μετὰ τῶν [ἄλλων ὁ μο]νογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος γενόμενος ἄνθρωπος· καὶ πιστώσεται [πάλιν ὁ] θεσπέσιος Παῦλος· " τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώτητι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. „ (Breviantur haec apud Corderium.)

v. 8. Ἰδοὺ γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας, τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι.

A. f. 289. B. f. 190. b. Ἔδειξεν ὡς ἐξ ἀρχῆς ἡ ἀνθρώπων φύσις ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν πέπτωκεν ἀπὸ τῆς ἐν Εὔᾳ παραβάσεως, καὶ ὑπὸ κατάρᾳ ἡ γένεσις γέγονεν· ἄνωθεν δὲ ὑφαίνει τὸν λόγον ἵνα δείξῃ τὸ μέγεθος τῆς τοῦ θεοῦ δωρεᾶς· ὡς τῆς οὕτω μακρᾶς κατάρας διὰ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας ῥυσαμένου· ἔοικε μέν τοι ἐνταῦθα ἀλήθειαν ὀνομάζειν τὸν ἐν ἀληθείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ ἀνυπόκριτον βίον· ὁ γὰρ μὴ οὕτω ζῆν ᾑρημένος, ψεύδεται τῷ θεῷ· ὁ γὰρ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς παρενεχθεὶς εἰς γένεσιν, καθ' ἅ φησιν ὁ σοφώτατος Παῦλος, εἰ πονηρὸς γένοιτο, ψεύδεται τῷ δημιουργῷ, τοὺς τῆς δικαιοσύνης οὐκ ἔχων καρπούς· οὕτω φησὶ καὶ ἑτέρωθι ὁ θεῖος Δαβὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ περὶ τῶν ἐξ Ἰσραήλ· " υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι· „ τοιοῦτον καὶ τὸ " ψεύσεται ἔργον ἐλαίας. „ Καὶ ἑτέρως δὲ προσβαλεῖς· ὅτι ἀδρανὴς ὁ νόμος πρὸς ἀποκάθαρσιν ἁμαρτίας, ὕδατι περιῤῥαίνων εἰς ἔκπλυσιν τῆς σαρκός· ἔνεστι δὲ τὸ ἄμεινον ἀσυγκρίτως τῇ διὰ Χριστοῦ χάριτι πάντα ῥύπον ἀφανίσαι δυναμένῃ· μαρτυρεῖ τοίνυν ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀγαπᾷ ὁ θεός· ἀλήθεια δὲ ὁ Χριστὸς καὶ τὰ δι' αὐτοῦ, ὥσπερ οὖν ὁ νόμος τύποι καὶ σκιαί· σὺ οὖν φησι, κύριε, ἡ ἀλήθεια ὢν καὶ ἀλήθειαν ἀγαπῶν, βουλόμενος ἡμᾶς ἐν ἀληθείᾳ διάγειν, ὑποκαθαριεῖς ἡμᾶς τῆς ἀρχαίας ἁμαρτίας καὶ ὥσπερ χίονα λευκανθῆναι. Τὸ δὲ, τὰ κρύφια ἐδήλωσάς μοι, ὡς πάντα αὐτῷ τὰ ἐσόμενα, ἃ ἐν τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ ἔθετο ὁ θεὸς, διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀπεκάλυψεν· ἴσως δὲ καὶ ὀγκοῖ τὴν ἑαυτοῦ ἁμαρτίαν πρὸς ἐντροπήν· δεικνὺς ὅτι οὐ κατὰ ἄγνοιαν ἥμαρτεν, ἀλλ' ἔχων τὴν γνῶσιν ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ μετὰ τῆς βασιλείας καὶ προφητείᾳ τετιμημένος· δείξας οὖν ἐντεῦθεν τὸ κραταιὸν τῆς ἁμαρτίας, τὴν λύσιν ἐν τοῖς ἑξῆς αἰτεῖ, λέγων.

v. 9. Ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι.

A. f. 289. b. F. f. 77. b K. f. 99. b Ὑσσώπῳ τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνέργειαν ἀφομοιοῖ, ἅτε θερμαίνουσαν, καὶ πάντα τὸν ἐν ἡμῖν ῥύπον ἀποσμήχουσαν· ἡ ἀποκάθαρσις οὖν δι' ὑσσώπου γενήσεται, ἤτοι διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τὴν γὰρ ὕσσωπον πόαν εἶναι φασὶ θερμοτάτην καὶ συνεκτικὴν ἔχουσαν τὴν ἐνέργειαν· καὶ δὴ καὶ ἰατρῶν παῖδες ταύτην θαυμάζουσιν, ὡς δυναμένην τὴν ἐν σπλάγχνοις ἐκτήκειν ἀκαθαρσίαν καὶ καταλεπτύνειν εὖ μάλα τὰ τῶν φλεγμάτων συμπεπηγότα, καὶ τὴν ἐξ ἑτέρων χυμῶν σύστασιν

καὶ παχύτητα, διὰ τὸ τῆς ἐνούσης αὐτῇ φυσικῆς θερμασίας εὐσθενές· πλαγίως οὖν ὑπεμφαίνει τὴν ἐν ἡμῖν γινομένην τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνέργειαν, οὗ ἡ χάρις ζέοντας ἡμᾶς ἀποτελεῖ τῷ πνεύματι, καὶ πάντα ῥύπον ἐκτήκει τὸν ἐν ἡμῖν, πυρὸς δίκην ἀοράτως εἰσχεομένη· διὰ γάρ τοι τοῦτο βαπτίζεσθαι φασὶν ἡμᾶς οἱ πνευματοφόροι παρὰ Χριστοῦ πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί [1]· καὶ τὸ τίμιον δὲ αἷμα Χριστοῦ οὐ μόνον ἡμᾶς ἀπαλλάττει φθορᾶς, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἁπάσης ἀκαθαρσίας τῆς εἰς τὸ ἔσω κεκρυμμένης, καὶ ἀποψύχεσθαι οὐκ ἐᾷ πρὸς ῥᾴθυμον.

Ἀκουτιεῖς μοι ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνην κ. τ. λ. v. 10.

Ἀκουστήν, φησι, γενέσθαι μοι παρασκευάσεις διὰ τοῦ πνεύματος A. f. 290. τὴν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐσομένην ἀγαλλίασιν· τίς δὲ ἂν εἴη αὕτη, ἢ ἐκείνη ἡ γνῶσις, ἡ περὶ τῆς ἀναστάσεως; ἣν καὶ ἔδειξεν εἰπὼν, ἀγαλλιάσονται ὀστέα τεταπεινωμένα· πότε δὲ ἄλλοτε ἀγαλλιάσονται τὰ σεσηπμένα ἡμῶν ὀστᾶ, ἢ κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν, καθ᾽ ὃν, ὡσεὶ προφητεία, τὰ ὀστᾶ ἡμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ; εἰκότως δὲ μετὰ τὸ ῥαντιεῖς με, ταῦτα ἐπήγαγεν· ἕπεται γὰρ τῇ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, ἡ τῆς ἀναστάσεως ἐλπὶς, εἰς ἀρχὰς ἀναφέρουσα τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν ἀτελευτήτου καὶ τρισμακαρίας ζωῆς· τότε γὰρ οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος, καὶ τοῖς ὑπὲρ νοῦν ἐντρυφῶντες ἀγαθοῖς ἀκατάληκτον ἕξουσι τὴν εὐφροσύνην· οὐκοῦν ἡ μὲν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος κάθαρσις πράττεται παραχρῆμα· δίδοται γὰρ ἡ χάρις ἐν Χριστῷ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἁγιάζοντος καὶ διασμήχοντος τὰς τῶν πιστευόντων καρδίας· ἀκούεται δὲ, καὶ τέως ἐστὶν ἐλπὶς οὐκ ἐψευσμένη, ἡ ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις ἀγαθοῖς ἀγαλλίασίς τε καὶ εὐφροσύνη· δοκεῖ δέ τισι τῶν ἐξηγητῶν ἀγαλλίασις καὶ εὐφροσύνη, ἀκοαῖς θείαις ἐνηχουμένη, οὐχ ἑτέρα τίς εἶναι παρὰ τὸν ταύτης πάροχον, φημὶ δὴ Χριστὸν, ὃς ἀνανεώσει καὶ ἀναστήσει τῆς ἑκάστου ψυχῆς τὰς δυνάμεις παθούσας τὴν συντριβήν· ὀστᾶ γὰρ νοητέον ἐνταῦθα τὰς εὐτονίας τοῦ νοῦ· ἁπλούστερον δέ φημι· ἀκούσαιμί, φησι, τὴν φωνὴν τῆς ἀγαλλιάσεως, ὅτι ἀφεῖταί μοι καὶ συγκεχώρηται ἡ διπλὴ ἁμαρτία.

Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου κ. τ. λ. v. 11.

Μὴ εἴδῃς, φησὶ, τὰς ὑπ᾽ ἐμοῦ τετολμημένας ἀνομίας, ἀλλ᾽ ἐμὲ A. f. 290 L. f. 135

(1) Praedicta partim extant apud Corderium.

τὸν ταῦτα ὀλοφυρόμενον. - Τὸ δὲ ταῦτα αἰτεῖν, οὐδὲν ἦν ἕτερον, πλὴν ὅτι τὴν ἐν Χριστῷ βούλεσθαι δοθῆναι χάριν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς.

v. 12 Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός.

Κτίσις ἐν τῇ γραφῇ λέγεται οὐ μόνον ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ ὄντος ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολή· ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, τοῦτό ἐστιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐργάσασθαι· κτίζει δὲ καὶ ὅταν τὸν πονηρὸν ἄνθρωπον, καλὸν ἀπεργάσηται· ἐνταῦθα τὸ κτίζειν, πραγμάτων ἐστὶ μεταβολὴ πρὸς τὸ βέλτιον· καὶ ἄκουσον τοῦ Δαβίδ· ἐπειδὴ γὰρ ἦν αὐτὸς καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ ἐκτισμένη, συνεπεώσθη δὲ τῇ μοιχείᾳ καὶ τῷ φόνῳ, καὶ πρὸς φθορὰν κατεφέρετο, κτίσον φησὶν ἐν ἐμοὶ καρδίαν καθαράν· οὐχ ὅτι πρότερον οὐκ εἶχε καρδίαν, οὐδὲ περὶ τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς λέγων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας. - Τάχα δὲ καὶ ὡς ῥυπώσης τῆς ἁπάντων καρδίας, διὰ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως καὶ τῆς εἰς τὸ φαῦλον παρατροπῆς, ἀναστοιχείωσίν τινα τῶν καθ' ἡμᾶς γενέσθαι πραγμάτων οἱ ἅγιοι παρακαλοῦσι παρὰ τοῦ πάντων δημιουργοῦ τοῦ καὶ εἰδότος τὸ πλάσμα ἡμῶν καὶ πάντα ποιεῖν ἰσχύοντος, ὃ δὴ καὶ πεποίηκεν· ἀνεκτίσθημεν γὰρ ἐν Χριστῷ τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ἡμῶν, καὶ καρδίαν ἐσχήκαμεν καθαρὰν, μεθορμισθέντες εἰς ἔφεσιν ἀρετῆς.

v. 13. Μὴ ἀπεῤῥίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ.

Ἐκ τῶν καθ' ἑαυτὸν κινηθεὶς ὁ Δαβὶδ, τὸν κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος πρόσωπον ἀναλαβὼν, τὰς ὑπὲρ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ποιεῖται λιτάς· ἀπὸ γὰρ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως, ὥσπερ ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους, ἐν ἀποστροφῇ τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἡ ἀνθρώπου φύσις· καὶ γοῦν ἔξω τέθειται τοῦ παραδείσου, καὶ ἐπάρατος ἦν ἡ πάλαι ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ εὐλογηθεῖσα· ἐκτεινομένου δὲ τοῦ γένους εἰς πλῆθος, καὶ τυραννούσης κατὰ πάντων τῆς ἁμαρτίας, ἀπέπτη καὶ τὸ ἐν ἀρχαῖς ἐμφυσηθὲν ἡμῖν ἅγιον πνεῦμα Θεοῦ, καὶ τὸ τῆς εἰκόνος παρεχαράττετο κάλλος· ἔφη γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ὅτι οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας· λέγων τοίνυν μὴ ἀποῤῥίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ, δύο κατὰ ταὐτὸν αἰτεῖ, ἀπόλυσιν μὲν τῆς συμβάσης ἀποστροφῆς, τοῦ γε μὴν ἁγίου πνεύματος ὑποστροφὴν εἰς ἡμᾶς· ὅτι γὰρ

ἀπεφοίτησεν εἰκότως, ἅτε δὴ τῆς ἁπάντων καρδίας ἐγκειμένης ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότηΊος, διαδείκνυσιν εὖ μάλα Ίὸ μὴ ἀνΊανέλης εἰπών· πλὴν ἐξ ἡμερότητος Θεοῦ, τῶν ἀδοκήτως συμβεβηκότων τὴν λύσιν γενέσθαι παρακαλεῖ· αὕτη δ' ἦν ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἀποπτάντος ἡμῶν ἁγίου πνεύματος· ὃ δὴ καὶ γέγονεν ἐν Χριστῷ· τὴν γὰρ πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν λαβὼν, ἔλυσε τὴν ἀποστροφὴν, καθαρὰν καὶ ἄμωμον ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀνθρώπου φύσιν παρασΊήσας Ίῷ Θεῷ καὶ παΊρί· ἔλαβε δὲ καὶ Ίὸ πνεῦμα· καί τοι καθ' ὃ νοεῖται, αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ πνεύματος χορηγὸς, καὶ δι' αὐτοῦ τοῖς ἁγίοις ἐνίησιν αὐτὸ ὁ πατήρ· ἐνεφύσησε γοῦν τοῖς ἀποστόλοις εἰπών· λάβετε πνεῦμα ἅγιον· οὕτω γὰρ ἐδόθη καὶ ἐν ἀρχαῖς τῇ ἀνθρώπου φύσει. (1)

Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου. v. 14.

Ὑπάρξαι δὲ καὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει παρακαλεῖ τῶν ἐν ἀρ- A. f. 291.
χαῖς ἀγαθῶν τὴν μέθεξιν, ὃ καὶ γέγονεν αὐτῇ μεσιτεύοντος τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἀγαλλίαμα καὶ σωτήριον· ἠλευθερώθημεν γὰρ τῆς ἐπὶ τῷ φθείρεσθαι καΊηφείας, καθῃρημένου θανάΊου· σεσώσμεθα δὲ, Ίὸ τῆς ἁμαρτίας φορτίον ἀποπεμψάμενοι διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· καὶ ἐστηρίχθημεν τῷ ἡγεμονικῷ πνεύματι, ὅπερ ἐστιν ἡ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος εὐανδρία· ἣν εἴπερ τις ἕλοιτο καὶ ἐνοικίσαιτο κατὰ νοῦν, ἄρξει πάντως τῶν ἑαυτοῦ θελημάτων, καὶ πλεονεξίας ἀμείνων ἔσται διαβολικῆς, ἡγεμονοῦν ἔχων ἐν ἑαυΊῷ Ίὸ πνεῦμα· ὅσοι γάρ, φησι, πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ· καὶ πάλιν· πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.

Ἀγαλλιάσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν δικαιοσύνην σου. v. 16.

Ἢ καὶ οὕτως· πρόφασιν πνευμαΊικῆς ἑορτῆς τὴν σὴν ποιήσεΊαι δι- B. f. 29[illegible]
καιοσύνην, διὰ πίστεως χάριν δικαιοῦσαν τὸν ἀσεβῆ· ἤγουν αὐτὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃς γέγονεν ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὲ καὶ πατρὸς δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις.

Κύριε, τὰ χείλη μου ἀνοίξεις. v. 17.

Ἡ ἁμαρΊία πέφυκε τὴν γλῶσσαν δεσμεῖν καὶ ἐμφράΊΊειν τὸ στό- A. f. [illegible]
μα· ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦ Δαβὶδ κεκλεισμένα τὰ χείλη διὰ τὴν ἁμαρΊίαν ἐΊύγχανεν, εὔχεΊαι ΊαῦΊα ἀνοιγῆναι, καὶ Ίῆς προΊέρας παῤῥησίας μεΊαλαχεῖν· τὰ χείλη μου ἀνοίξεις, θεόσδοτον γὰρ τὸ χρῆμα ἐστίν· οὐ

(1) Extabat partim hoc fragmentum etiam apud Corderium.

γὰρ ὡραῖος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ· ἀνοίγεται δὲ διὰ μετανοίας, καὶ τοῦ θεοῦ διηγεῖσθαι τὴν αἴνεσιν ἄρχεται· καὶ οἱ δορυάλωτοι δὲ διὰ τὸ μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς ᾄδειν τὴν ᾠδὴν κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας, ἢ θυσίας ἐπιτελεῖν, εὔχονται τὴν ἐπάνοδον.

v. 19. Θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.

Τῆς πνευματικῆς λατρείας ἡ δύναμις οὐ διὰ ψιλῆς καὶ μόνης διανοίας ἔρχεται, συνδρομὴν δὲ ἀεί πως δέχεσθαι φιλεῖ καὶ τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν εὐοσμίαν, ἣν δὴ κατορθοῦντες τὴν δι' ὑπακοῆς καὶ εὐπειθείας· τὴν δέ γε ὑπακοὴν καρπὸν εἶναι φαμὲν τρυφερᾶς καὶ εὐαφοῦς καρδίας καὶ οὐδὲν ἐχούσης τὸ ἀπηνές· ὁποῖά τις ἦν ἡ τῶν ἀτέγκτων Ἰουδαίων σκληρὰ καὶ δυσαγωγός· καὶ γοῦν τὸ αὐτῶν πρόσωπον ἀναλαβὼν ἔφη τις τῶν ἁγίων προφητῶν· “ τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, κύριε, τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκλήρυνας ἡμῶν τὰς καρδίας τοῦ μὴ φοβεῖσθαί σε; „ σκληραῖς δὲ καρδίαις ἀπαράδεκτος παντελῶς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· οὐκοῦν εἴη ἂν καὶ μάλα εἰκότως εἰς θυσίαν τῷ θεῷ καὶ εἰς ἀφιέρωσιν πνευματικῆς εὐοσμίας πνεῦμα συντετριμμένον, τουτέστι ψυχὴ τρυφερὰ καὶ τοῖς θείοις εἴκουσα λόγοις.

v. 20. Ἀγάθυνον, κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών.

A. f. 292. b. Κατὰ δὲ ἀναγωγήν, ὅταν, φησιν, ἀγαθύνῃς τὴν Σιών, εἴτουν τὴν ἐκκλησίαν, εὐδοκήσας ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ υἱῷ, καὶ ὅταν οἰκοδομηθῇ τὰ τείχη τῆς ἐκκλησίας, ἅπερ εἰσιν οἱ ταύτην περιφράττοντες ἱερουργοὶ καὶ μυσταγωγοί, τότε καὶ ἀνενεχθήσονται θυσίαι οὐχὶ δι' αἱμάτων ἀλλ' αἱ τῆς δικαιοσύνης, εἴτουν αἱ τῆς αἰνέσεως· ὁμοίως καὶ ἀναφορὰ καὶ ὁλοκαυτώματα, καὶ ταῦτα δικαιοσύνη.

v. 21. Τότε ἀνοίσουσι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους.

A. f. 292. b. B. f. 203. K. f. 100. b. Ἱερὸν μὲν ζῶον καὶ κατὰ νόμον ὁ μόσχος· προσκομίζεται γὰρ εἰς θυσίαν ὡς καθαρόν· μεῖζον γε μὲν καὶ αἰγὸς καὶ προβάτου μεγέθει σώματος εἰς τύπον καὶ αὐτὸ τῆς τελεωτάτης θυσίας, καὶ τῆς εἰς λῆξιν ἰούσης εὐοσμίας. δῆλον δὲ ὅτι τῆς νοητῆς· ὁ γὰρ τοῦ σώματος ὄγκος εἰκὼν ἂν εἴη τῆς πνευματικῆς ποσότητος τῆς ὡς ἔν γε ταῖς ἀρεταῖς νοουμένης· ἀνοίσουσι δὴ οὖν, φησὶ, μόσχους ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου, τουτέστι τελεωτάτας θυσίας· ἢ τάχα που μόσχους, τοὺς τῶν λαῶν ἡγουμένους αἰνιγματωδῶς ἐνθάδε ὀνομάζει, διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ νοητὴν εὐανδρίαν, ὧν ἐστι καὶ ἱερὸς βίος· ἐφίστησι δὲ ἡμᾶς τοιαύταις

ἐννοίαις ὁ πάνσοφος Παῦλος εἰπὼν γεγράφθαι ἐν τῷ νόμῳ· οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα· εἶτα τούτοις ἐπενεγκών· μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει;

ΨΑΛΜΟΣ να'.

Τί ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ ὁ δυνατὸς ἀνομίαν; v. 3.

Δυνατὸν καλεῖ τὸν Δωὴκ ὡς τῷ Σαοὺλ προσῳκειωμένον, ἢ καὶ A. f. 293. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.
ὡς ἐν τῇ κακίᾳ πολύν· ἢ τὸν Ῥαψάκην ὡς στρατηγεῖν πεπιστευμένον
κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀφ' ἧς ὡρμημένος ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἠχμαλωτίσθη· θαυμάζοντος δὲ καὶ ἀποροῦντος ὡς εἰκὸς τὸ προοίμιον, ὅτι τοσοῦτον τινὲς εἰς κακίαν προέκοψαν, ὥστε ἐφ' οἷς ἔδει πενθεῖν, ἐπὶ τούτοις καυχῶνται· πλὴν ὅτι τὸν μὲν Δωὴκ ἡ ἱστορία περιέχει, Ἰούδαν δὲ τὸν προδότην αἰνίττεται, δυνατὸν λίαν ἐν κακίᾳ γενόμενον, ὡς τὸν εὐεργέτην προδοῦναι.

Ὡσεὶ ξυρὸν ἠκονημένον ἐποίησας δόλον. v. 4.

Τοῦτο περὶ μὲν τοῦ Δωὴκ εἴρηται διὰ τὸ ξυρῆσαι καὶ ἐκκόψαι A. f. 293. b
πᾶσαν τῶν ἱερέων τὴν πόλιν, οὕτως ὀξεῖα ἦν ἡ διαβολή· περὶ δὲ τοῦ Ῥαψάκου, ὡς ἀπαλῆσαι βουλομένου τὸν λαὸν, ὥστε προδοῦναι τὴν πόλιν· ὀξὺς δὲ ἦν καὶ ἀνεπαισθήτως τέμνων καὶ ὁ τοῦ Ἰούδα δόλος· τί γὰρ τοῦ δόλου ἐκείνου ὀξύτερον, ὃν τῇ γλώσσῃ τῆς προδοσίας ἀκονήσας πρὸς τοὺς συλλαβόντας τὸν Ἰησοῦν συνέθετο, ὃν ἂν φιλήσω αὐτός ἐστι, κρατήσατε αὐτόν;

Ἠγάπησας κακίαν ὑπὲρ ἀγαθωσύνην, ἀδικίαν ὑπὲρ τὸ λαλῆσαι δικαιοσύνην. v. 5.

Ἠδίκει ὁ Δωὴκ καταψευδόμενος τοῦ ἱερέως καὶ τὰ μὴ πραχθέντα A. f. 294. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.
κατ' αὐτοῦ λέγων· τὸ γὰρ εἰπεῖν ὡς ἐπηρώτησε τὸν θεὸν περὶ τοῦ Δαβὶδ, ψεῦδος ἦν καὶ οὐκ ἀλήθεια· ἐξῆν δὲ αὐτῷ λαλῆσαι δικαιοσύνην, διδάξαντι τὸν Σαοὺλ, ὅτι τὴν μὲν αἰτίαν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Δαβὶδ ἠγνόει ὁ ἱερεὺς, ὡς φίλον δὲ αὐτὸν ὑπεδέχετο τοῦ βασιλέως, καὶ ὡς ἀπεσταλμένον ἐπὶ διακονίᾳ βασιλικῇ, εἰς τιμὴν τοῦ πέμψαντος ἐδεξιοῦτο· ταῦτα καὶ τοῦ σατανᾶ ἰδιώματα, τὸ κακίᾳ χαίρειν φημὶ καὶ ἀδικίᾳ· ἐπιτιμᾷ οὖν καὶ τοῖς Ἰουδαίοις τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύνην οὐ προσιεμένοις.

Ἠγάπησας πάντα ῥήματα καταποντισμοῦ, γλῶσσαν δολίαν. v. 6.

Λέγοιτο δ' ἂν ταῦτα δικαίως, καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰου- A. f. 294.

δαίων καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰούδα· δεδυσφημήκασι γὰρ κἀκεῖνοι ἀκαθέκτως εἰς τὸν κύριον· καὶ ὁ προδότης δὲ ῥήμασιν ἐκέχρητο δόλου μεστοῖς καὶ ὑποκρίσεως· εἶεν δ᾽ ἂν ῥήματα καταποντισμοῦ τὰ εἰς θάνατον καὶ εἰς ᾅδην καταφέροντα τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, ψιθυρισμοὶ, καταλαλιαὶ, καὶ ἡ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημία.

v. 7. Μεταναστεύσαι σε ἀπὸ σκηνώματος, καὶ τὸ ῥίζωμά σου ἐκ γῆς ζώντων.

A. f. 294. b. Καὶ ἀπὸ τῆς σκηνῆς, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς μαθητείας μετέστησε, καὶ τὴν ῥίζαν εἰς ἀκανθώδους φυτοῦ ἐκ τῆς τῶν ζώντων γῆς καὶ τοῦ γεωργίου τῶν ἀποστόλων ἐξέτιλε· καὶ τοῖς Ἰουδαίων δὲ λαοῖς ταῦτα συνέβη, τὴν ἐν Χριστῷ μὴ προσιεμένοις δικαίωσιν· ὅμοιον δὲ τοῦτο τὸ, ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων· μετετέθησαν δὲ καὶ τῆς ἱερατικῆς σκηνῆς, γεγονότες αἰχμάλωτοι διὰ τὸν τοῦ κυρίου σταυρόν. *

v. 10. Ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἐγὼ, φησὶν, οὐδενὶ τῶν ματαίων καὶ χαμαιριφῶν ἐπεποίθησα, ἀλλ᾽ εἰς τὸ καταδιῶκον τοὺς ἀδικουμένους θεῖον ἔλεος· ἀναγωγικῶς δὲ ἔλεος τοῦ Θεοῦ αἱ θεῖαι γραφαὶ τὸν Χριστὸν ὀνομάζουσι, διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἡμῖν δι᾽ αὐτοῦ ἔλεος· ἀνεκεφαλαιώσατο γὰρ ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντα καὶ ἀνεστοιχείωσεν ὁ πατήρ· καὶ ὁ ἐλεημοσύνας δὲ καρποφορήσας, ἐλπίζει ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, εἰδὼς ὅτι οἱ ἐλεήμονες ἐλεηθήσονται· ἔχει δὲ τὴν ἐλπίδα οὐκ ἐφ᾽ ἕνα αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ τούτων διάστημα, οὗ μέτρον ἐστὶν ἡ ἀπειρία, ὅπερ αἰώνων ὀνομάζει αἰῶνα.

ΨΑΛΜΟΣ νβ´.

v. 1. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ μαελὲθ συνέσεως τῷ Δαβίδ.

Διὰ τῶν αὐτῶν ῥημάτων σχεδὸν τῷ τρισκαιδεκάτῳ, καὶ ὁ παρὼν ψαλμὸς ἔρχεται, καὶ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχει τὴν εἰς τὸν Ῥαψάκην καὶ τὰ τότε γενόμενα, καὶ τὴν περὶ τῆς σωτηρίου θεοφανείας προφητείαν· βραχεῖαι δὲ λέξεις τὴν ἐν ἀμφοτέροις διαφορὰν ἐργάζονται· ὁ μὲν γὰρ τρισκαιδέκατος, εἰς τὸ τέλος τῷ Δαβὶδ ἐλέγετο· ὁ δὲ παρὼν ἔχει μὲν καὶ τὴν εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφὴν, πλεονάζει δὲ ἐν τῷ λέγειν ὑπὲρ μαελὲθ συνέσεως· ὅπερ σημαίνει ἐπινίκιον εἶναι τὸν ψαλμὸν, διὰ χορείας ἐν συνέσει γενόμενον· τέρψις μὲν γὰρ ἤτοι χορεία, τὸ μαελὲθ ἑρμηνεύεται· ἀντὶ δὲ τοῦ εἰς τὸ τέλος, ἕτεροι τῶν ἑρμηνέων ἐπινίκιον ἐκδεδώκασι· καὶ ἵνα τὴν ἐπιγραφὴν πᾶσαν ἰσχνῶς θεωρήσωμεν, τὸ μὲν

εἰς τέλος σημαντικὸν ἂν εἴη τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔμελλε πληροῦσθαι τὰ προφητευόμενα, τά τε κατὰ τὸν Ῥαψάκην καὶ τοὺς Ἀσσυρίους, τά τε κατὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν· ὅ τε γὰρ τῶν Ἀσσυρίων παράδοξος ὄλεθρος χρόνοις πολλοῖς ὕστερον ἐγένετο μετὰ τὸν Δαβίδ, οὗ χάριν καὶ ὑπὲρ χορείας ἐπιγράφεται ἣν ἐποιήσαντο οἱ τῆς σωτηρίας τετυχηκότες· τό τε σωτήριον τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος ἐπιφανὲν τοῖς ἐπὶ γῆς, χορείαν συνεστήσατο τὴν ἐξ ἁπάντων ἐθνῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ συγκεκροτημένην· καί τοι γε πεποίηται ὁ ψαλμὸς ἐπὶ τέρψεσι καὶ χορείαις ταῖς ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς γεγενημέναις, ὅτε κεχρημάτικεν ἄνθρωπος ὁ μονογενής· τὸ δὲ συνέσεως ἀναγκαίως πρόσκειται, ἐπειδήπερ συνέσεως ἡμῖν δεῖ πρὸς τὸ νοῆσαι τὴν τῆς ψαλμῳδίας διάνοιαν.

Ὁ Θεὸς διεσκόρπισεν ὀστᾶ ἀνθρωπαρέσκων. V. 6.

Ὀστᾶ τὰς δογματικὰς φησὶ δυνάμεις τῶν ἀσεβῶν, ἃ ταῖς ἰδίαις ἐνέθηκαν συγγραφαῖς, προσκυνεῖν ἀναπείθοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. K. f. 102

Exin in codice A. lacuna est quaternionum duorum, nempe usque ad versiculum 3. psalmi 57. Sed mirum est, quod ne in ceteris quidem vatt. codicibus, quamquam integris, neque apud ipsum Corderium, quicquam Cyrilli superest ad interiectos psalmos 53. 54. 55. 56., praeter unum in codd. F. f. 80. b. et K. f. 102. b. frustulum ad ps. 53. v. 3. " Ἐν τῇ δυνάμει σου κρινεῖς με. „ Τουτέστιν ἐν τῷ Χριστῷ· δύναμις γὰρ τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱός.

ΨΑΛΜΟΣ νζ'.

Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῇ. V. 3.

Οὐ μάτην δὲ πρόσκειται τὸ ἐν τῇ γῇ· κἂν γὰρ ἐν καρδίᾳ τίς ἀνομίαν ποιήσῃ, ἐν τῇ γῇ ἐνεργεῖ αὐτὴν, τουτέστι περὶ τὰ ὑλικά· ἀκούσαιεν δ' ἂν καὶ Ἰουδαῖοι· κρίνατε εὐθεῖα, καὶ λογίσασθε παρ' ἑαυτοῖς εἰ τοῖς ὑμετέροις λόγοις συμφωνεῖ τὰ ἔργα· δείκνυσθε γὰρ ἀδικίαν ἐν τῇ καρδίᾳ λογιζόμενοι, καὶ ἕτερα μὲν διανοούμενοι, ἕτερα δὲ τῷ στόματι λαλοῦντες· εἰ γὰρ καὶ οἱ λόγοι χρηστοὶ, δι' ὧν ἐκδικεῖν βούλεσθε τὸν νόμον, ἀλλ' ἡ καρδία πικρίας ἐστὶ πλήρης, καὶ αἱ πράξεις δὲ ὁμοίως ἀδικίας πεπλήρωνται, ἔλεγχος οὖσαι τῶν ἐν καρδίᾳ νοημάτων, ἅπερ ἐν γῇ δύνανται λανθάνειν. οὐ μὴν καὶ ὅταν πάντα γυμνὰ κρίνηται· εἶτα ἐπάγει σχετλιάζων ὑπὲρ τῶν τῆς σωτηρίας ἐκπεπτωκότων, τὰς μετὰ ταῦτα φωνὰς λέγων. A. f. 298.

V. 4. Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας.

A. f. 298. b. Εἰσὶ δέ τινες οἱ μὴ εἰδότες τὸ ἔθος τῆς ἐν ταῖς θεοπνεύστοις γραφαῖς φράσεως, καὶ νομίζουσιν ἀπηλλοτριῶσθαί τινας ἀπὸ θεοῦ ἐκ μήτρας αὐτῆς, καὶ οἱονεὶ ἐξ αὐτῆς πεπλανῆσθαι γαστρὸς καὶ πρὸ τῆς τοῦ λόγου συμπληρώσεως· ἔστι δὲ τοῦτο οὐδὲν ἕτερον εἰπεῖν, ἢ ἐκεῖνο που πάντως, ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶ τὸ κακὸν, καὶ γεγόνασι τινὲς ἐξ αὐτῆς τῆς δημιουργίας, οἱ μὲν ἀγαθοὶ τὸν τρόπον, οἱ δὲ κακοί· ἔστι δὲ Μανιχαίων τὸ οὕτω φρονεῖν, μᾶλλον δὲ παραφρονεῖν, οὕτω γὰρ εἰπεῖν ἀληθέστερον· ἐπιτήρει τοίνυν, ὅτι οὐκ εἴρηκεν ὁ μακάριος Δαβὶδ ἀπηλλοτριώθησαν ἀπὸ θεοῦ τινὲς, ἁπλῶς δὲ μᾶλλον καὶ ἀπολελυμένως οὐκ ἀπὸ θεοῦ μᾶλλον ἀλλ' ἀπὸ μήτρας· ὡς γὰρ ἤδη γεγονότες, φησὶν, ἁμαρτωλοὶ ἀπηλλοτριώθησαν μήτρας καὶ γαστρὸς, τουτέστι ξένοι γεγόνασι καὶ μακρὰν, οὐ μήτραν ἔχοντες καὶ γαστέρα νοητὴν, τίκτειν δυναμένην καρποὺς ἀγαθούς· τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς ἡμῶν σώματα τίκτουσι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν· αἱ δὲ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ καθάπερ ἀπὸ γαστρὸς καὶ μήτρας τῆς ἑαυτῶν καρδίας, ἐκφέρουσι καρποὺς ἀγαθοὺς, ἄνωθεν καὶ παρὰ θεοῦ τὰ τῆς εὐσεβείας δεχόμεναι σπέρματα.

V. 4. Ἐπλανήθησαν, ἀπὸ γαστρὸς ἐλάλησαν ψευδῆ.

A. f. 299. Δείκνυσι δὲ ἡ προφητεία καὶ τοὺς Ἰουδαίους, μὴ δὲ μίαν τὸ παράπαν ἐσχηκότας αἰτίαν εἰς σωτηρίαν, οἳ τῇ προγνωστικῇ τοῦ θεοῦ προνοίᾳ, ἐν πεπλανημένοις ἐλογίσθησαν παρ' αὐτῷ, καὶ πρὸ τοῦ συλληφθῆναι οὐκ ἠγνοοῦντο· ἐλάλησαν δὲ ψευδῆ οὐκ ἀπὸ γαστρὸς, ἀλλ' εἰς ἡλικίαν ἐλθόντες· συνήθως μέν τοι τῇ ἀναδιπλώσει ὁ Δαβὶδ κέχρηται· τὸ γὰρ ἀπηλλοτριώθησαν ταὐτὸν τῷ ἐπλανήθησαν, καὶ ἡ μήτρα τῇ γαστρὶ, ἵνα ᾖ τὸ δι' ἀμφοτέρων δηλούμενον τοιοῦτον· ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, καὶ ἐλάλησαν ψευδῆ· ὧν ὁ θυμὸς πρὸς τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους τὸν πρῶτον ὄφιν ἔχει τὴν ὁμοιότητα· ἄκουε γάρ· θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ ὄφεως.

V. 8. Ἐξουδενωθήσονται ὡσεὶ ὕδωρ διαπορευόμενον.

F. f. 86. b. Τὸ διατρέχον ὕδωρ οὐκ ἕστηκεν ἐν τῷ αὐτῷ· κατὰ τὸν ἴσον οὖν τρόπον καὶ οἱ δυσσεβεῖς οὐ μένουσιν ἐν εὐημερίαις, ἀλλ' οἷον ὡσεὶ ὕδωρ τρέχον, δρομαῖοι βαδιοῦνται πρὸς ὄλεθρον.

V. 8. Ἐντενεῖ τὸ τόξον αὐτοῦ.

F. f. 86. b. Τόξον δὲ ὅταν ἀκούσῃς ἐπὶ θεοῦ, ὀργὴν ἐννόει θανατηφόρον.

Καὶ ἐρεῖ ἄνθρωπος· εἰ ἄρα ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ κ. τ. λ. v. 12.

Τὸ ἄρα ἐν τούτοις οὐκ ἀμφιβάλλοντός ἐστιν, πεπληροφορημένου E. f. 106.
δὲ μᾶλλον καὶ πεπιστευκότος καὶ οἷον ἤδη συννεύοντος, ὅτι καρπὸν ἔχει τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ φειδῶ καὶ ἐπικουρίαν· ἢ γὰρ σώζεται μὲν αὐτὸς, ὡς ἔφην, ἐπαμύνοντος τοῦ θεοῦ· κολάζεται δὲ δι' αὐτὸν ὁ ἁμαρτωλός.

ΨΑΛΜΟΣ νη'.

Ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχήν μου. v. 4.

Οὐ γὰρ διελελοίπασιν οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι τὰ τῆς αὐτῶν δυστροπίας ἐπιφέροντες τῷ Χριστῷ, καὶ παγίδας ἀρτύοντες καὶ δόλους, καὶ πάντα τρόπον ἀνόσιον ἐγχειρημάτων κατασκευάζοντες. E. f. 106 b

Καὶ σὺ, κύριε, ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ κ. τ. λ. v. 6.

Τὸ ἀναμάρτητον ὁ Δαβὶδ ἐν μόνῳ θεωρήσας τῷ ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα Χριστῷ, καὶ τὴν τῶν ὁμοφυλίων Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ μανίαν προθεωρήσας τῷ πνεύματι, τὸν τῶν δυνάμεων τῶν ἀγγελικῶν κύριον καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἱκετεύει θεὸν, καταλιπεῖν μὲν Ἰουδαίους ἀτημελήτους, μᾶλλον μὲν οὖν μὴ δὲ μιᾶς αὐτοὺς συγγνώμης ἀξιῶσαι ὡς θεοκτόνους, πᾶσαν δὲ εἰς τὰ ἔθνη μεταθεῖναι τὴν πρόνοιαν καὶ τῷ τῆς θεογνωσίας καταυγάσαι φωτί· οὐ μόνος δὲ ὁ Δαβὶδ εὔχεται ἐπιστροφὴν μὲν τῶν εἰδωλολατρῶν γενέσθαι ἐπὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἀποβολὴν δὲ τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κύριος· ἄκουε γοῦν ὅπως καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὡς ἤδη γεγονὼς καθ' ἡμᾶς, ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου τὰς διαλέξεις ποιεῖται πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεόν *. Ἐπεσκέψατο μὲν γὰρ καὶ πάλαι θεὸς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἦν ἐπὶ μόνον τὸν Ἰσραὴλ ἡ ἐπίσκεψις· καὶ πεπαιδαγώγηκεν ὁ Μωσῆς διὰ τύπου καὶ σκιᾶς ἀναφέρων ἐπὶ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ· τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός· ἠκούετο μὲν γὰρ ὁ πάλαι νόμος, ἀλλὰ κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν· τὸ δὲ θεῖον καὶ οὐράνιον κήρυγμα ὅλην περιπεφοίτηκε τὴν ὑπ' οὐρανόν· ἔφη γὰρ τοῦτο περὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. - Καὶ ταῦτα ἀνθρωπίνως πρὸς τὸν αὐτοῦ πατέρα καὶ κύριον τῶν δυνάμεων καὶ θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ τυγχάνοντα, καὶ ἰδεῖν ὁ Χριστὸς βούλεται καὶ προσεύχεται.

A f. 300. — * heic desunt aliqua. — E. f. 107. Κυρίλλου καὶ Ἡσυχίου.

ΨΑΛΜΟΣ νθ'.

V. 7. *Σῶσον τῇ δεξιᾷ σου.*

Δεξιὰν εἶναι φαμὲν τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, δι' ὃν τὰ πάντα ἐγένετο.

V. 14. *Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουδενώσει τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς.*

Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐν δυναμοῦντί με Χριστῷ· καὶ πάλιν· οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις ἡ σὺν ἐμοί.

ΨΑΛΜΟΣ ξ'.

V. 3-4. *Ὡδήγησάς με, ὅτι ἐγενήθης ἐλπίς μου, πύργος ἰσχύος.*

Ἐπεὶ δὲ τῶν ὁδηγούντων ἴδιον τὸ δεικνύειν ποία μὲν ἀσφαλὴς ὁδὸς, ποία δὲ σφαλερὰ καὶ βλαβερὰ μαρτύρεσθαι, καὶ τοῦτο Χριστὸς πεποιηκὼς εὑρίσκεται, ἐν τῷ λέγειν· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα· τὸ δὲ πύργος ἰσχύος, ὅμοιον ὡσεὶ λέγοι· τεῖχος καὶ ἀσφάλεια γέγονας, εἰς τὸ μηδὲν παθεῖν ἐπηρεαζόντων τῶν ἐχθρῶν· ὥσπερ γὰρ πολεμίων ἐμβεβληκότων, οἱ πύργον ἔχοντες ἰσχυρὸν κερδαίνουσι τὴν σωτηρίαν, οὕτως μαχομένων ἡμῖν ἐχθρῶν, πύργος ἑδραῖος καὶ ἀκατάσειστος γίνεται ὁ Χριστὸς, καὶ ἀνασώζει ῥᾳδίως τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεποιθότας.

V. 5. *Παροικήσω ἐν τῷ σκηνώματί σου εἰς τοὺς αἰῶνας, σκεπασθήσομαι ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σου.*

Πρὸς δὲ νοῦν, ἀφ' ὧν ἤδη εἴληφεν ἀγαθῶν, καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἐλπίζει, ὅτι δὴ εἰς τὰς ἄνω σκηνὰς γεγονὼς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ διὰ παντὸς γενήσεται σκέπην· ὥσπερ γὰρ οἱ μέλλοντες ἐπιτελεῖν ἑορτὴν, ἐγγύς τε καὶ ἐπὶ θύραις ἔχοντες αὐτὴν προαναπίπλανται θυμηδίας, καὶ τὴν οὔπω παροῦσαν ὡς ἤδη παροῦσαν ὁρῶσιν, οὕτω καὶ οἱ ἅγιοι χρηστὰς ἔχοντες ἐλπίδας ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ζωῇ, χαίρουσιν ἐπ' αὐτῇ· πτέρυγας δὲ καλεῖ τὰς τοῦ Θεοῦ προνοητικὰς δυνάμεις, ὑφ' ἃς σκέπεται ὁ θεοφιλὴς, μηδέποτε τῆς σκηνῆς ἀναχωρῶν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ δι' αἰῶνος ἐν αὐτῇ κατοικῶν.

V. 7. *Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας τοῦ βασιλέως προσθήσεις.*

Πρὸς δὲ νοῦν, σημαίνει ὁ λόγος, ὡς καὶ τοῦτο μέρος κληρονομίας ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωή· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἡμέρας ἡμερῶν τοῖς ἔτεσι τοῦ βασιλέως προσθῆναι· σημαίνει γὰρ διὰ τῶν ἡμερῶν χρόνους τινὰς καὶ αἰῶνας· μὴ ὑπολάβῃς δὲ ὅτι περὶ ἑνός τινος βασιλέως τὰ τοιάδε φησὶν,

ἴσθι δὲ μᾶλλον ὅτι περὶ παντὸς τοῦ κεκλημένου πρὸς βασιλείαν οὐρανῶν· ὃν καὶ διαμένειν φησὶν εἰς τὸν αἰῶνα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ· οἱ γὰρ σύμμορφοι γενόμενοι τῶν παθημάτων αὐτοῦ, καὶ συμβασιλεύσουσιν αὐτῷ διηνεκῶς· προειπὼν μέν τοι ὁ προφήτης ὅτι σὺ ὁ θεὸς εἰσήκουσας τῶν εὐχῶν μου, καθ' ὑπέρβαλον συνῆψε τὸ ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας τοῦ βασιλέως προσθήσεις· ἀκούσας γάρ φησι τῶν εὐχῶν μου, ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας προσέθηκας· διὰ μέσου δὲ ἐνεβλήθη ἡ περὶ τῶν φοβουμένων τὸ ὄνομα κυρίου μνήμη, ἐπειδὴ καὶ αὐτοῖς ἐπήγγελται τὴν κληρονομίαν ἡ προφητεία· ἣν δὲ ἡ αἰώνιος ζωή.

ΨΑΛΜΟΣ ξα'.

Οὐχὶ τῷ θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχή μου; v. 2.

Τὸ ὑποταγῆναι τῷ θεῷ τὴν ψυχὴν, σωτηρίαν εἶναι ὁ Δαβὶδ ἀπεφήνατο· ἄριστον καὶ ἐπωφελὲς καὶ ἁπάσης ἡμῖν ἐλπίδος πρόξενον ἀγαθῆς, τὸ ὑποτάττεσθαι τῷ κυρίῳ καὶ ὑποφέρειν αὐτῷ τῆς διανοίας τὸν αὐχένα, καὶ προσοικειοῦσθαι αὐτῷ διὰ πάσης ἐπιεικείας, τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λέγοντας· ἰδοὺ οἵδε ἡμεῖς ἐσόμεθά σοι, ὅτι κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν εἶ. A. f. 316. b. Κυρίλλου καὶ τοῦ Νύσσης

Ἕως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἄνθρωπον; φονεύετε πάντες ὑμεῖς; v. 4.

Φονευτὴς γάρ ἐστιν ὁ σατανᾶς ψυχῶν καὶ πνευμάτων, καὶ τὰ τούτου τέκνα· καὶ τοὺς ἤδη διανενευκότας πρὸς τὸ πλημμελὲς, διὰ τὴν ἐνοῦσαν ἀσθένειαν τῇ φύσει, προσωθεῖν καταστρέφων. Τάχα δὲ καὶ τοῖς πονηροῖς ὑπηρέταις τοῦ διαβόλου ὁ λόγος μάχεται, αἰτιώμενος τὴν ἀμετρίαν τῆς παρ' αὐτῶν ἐπαγομένης ἐπιβουλῆς· ὅτι οἱ μὲν ἄνθρωποι εἰσὶ ζῶον ἀσθενὲς, ὑμεῖς δὲ ἐπιτίθεσθε, οὐκ ἀρκούμενοι πρώτῃ προσβολῇ, ἀλλὰ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἐπάγετε· ἕως ἂν οὕτω τὴν ψυχὴν τοῦ περιπεσόντος ὑμῖν καταστρέψητε, ὥστε γενέσθαι παραπλησίαν τοίχῳ κλιθέντι καὶ φραγμῷ ἀνατραπέντι. A. f. 317. b

Πλὴν τὴν τιμήν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι. v. 5.

Μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ λογικοῦ οἱ δαίμονες ἡμᾶς ἀπεστέρησαν, ξύλα καὶ λίθους ἀναγκάσαντες προσκυνεῖν· ὡς καὶ λέγεσθαι περὶ ἡμῶν, ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. A. f. 317. b.

Ἔδραμον ἐν δίψει. v. 5.

Τὸ σύντονον λέγει τῆς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς, ὅτι τρέχουσι καθ' ἡμῶν διψῶντες ἡμῶν τὴν ἀπώλειαν καὶ τὴν ἀποστέρησιν τῆς τιμῆς· A. f. [illegible]

* cod. ἐξωθεῖν. ἀκούεις ὅπως οἱ τῆς ἀνομίας υἱοὶ ἐξωθεῖν * ἡμᾶς σπουδάζουσι τῆς ἐκνεμηθείσης παρὰ θεοῦ τιμῆς, καὶ ἀποστερεῖν ἐπείγοντες τῶν δεδωρημένων ἡμῖν ἄνωθεν ἀγαθῶν; θέλοντες δὲ τιμῆς ἐξῶσαι τοὺς ἡγιασμένους, δεδιψήκασι τοῦ πράγματος τὴν κατόρθωσιν, καὶ πᾶσαν εἰς τοῦτο πεποίηνται τὴν σπουδήν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἔδραμον ἐν δίψει· ποίαις δὲ κέχρηνται μηχαναῖς;

v. 5. Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο.

E. f. 112. b. Εἰσὶ γὰρ εἰσὶν οἱ μὲν τὴν γλῶτταν ἔχουσι διφυᾶ, διπρόσωπον δὲ τὴν καρδίαν, οἳ χρηστοὶ μέν εἰσιν ὅσον ἧκον εἰς λόγους, ἰοῦ δὲ μεμεστωμένον καὶ πονηρίας ἁπάσης ἔχουσι τὸν νοῦν.

v. 6. Πλὴν τῷ θεῷ ὑποτάγηθι ἡ ψυχή μου.

A. f. 318. Κυρίλλου, Βασιλείου, Θεοδωρήτου. Πάλιν τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ διαλέγεται, τὴν ὑποταγὴν αὐτῆς τὴν πρὸς θεὸν ἐπιτείνων· ἐνδείκνυται δὲ τὸ μέγεθος τῶν πειρασμῶν, καὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου λέγει, ὅτι οὐκ ἐάσει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δυνάμεθα ὑπενεγκεῖν· παρ' αὐτοῦ γὰρ ἡ ὑπομονή μου.

v. 7. Καὶ γὰρ αὐτὸς θεός μου καὶ σωτήρ μου, ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μεταναστεύσω.

A. f. 318. b. Ὁμολογοῦμεν οὐχ' ὑπεσταλμένως ἀλλ' ἐν παῤῥησίᾳ τεθαρσηκότες καὶ ἀληθεύοντες ὅτι θεὸς ἡμῶν ὁ Ἐμμανουὴλ, ὃν ἡ ἁγία θεοτόκος παρθένος ἀπεκύησεν· αὐτὸν οὖν εἰδότες ἀληθινὸν θεὸν καὶ σωτηρίας πηγὴν, οὐκ ἀνεξόμεθα τὴν δουλείαν ἀμεῖψαι καὶ πρὸς ἑτέραν δεσποτείαν ἀναδραμεῖν· τὸ γὰρ οὐ μὴ μεταναστεύσω, ἀντὶ τοῦ οὐ μεταθήσομαι τέθεικεν· οὐ γενήσομαί φησι μετανάστης ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰς πλάνην, καὶ δοῦλος τῆς ἁμαρτίας.

v. 9. Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτὸν πᾶσα συναγωγὴ λαῶν.

A. f. 318. b. I. f. 113. Συναγωγὴν οὐ μερικήν τινα λέγει, καθὰ καὶ πάλιν Μωσῆς. — Ἅμα δὲ καὶ προφηλικώτερον τὴν τῶν ἐθνῶν πάντων προαναφωνεῖ κλῆσιν· ἐπεφάνη γὰρ ὁ μονογενὴς οὐ μερικήν τινα ποιούμενος κλῆσιν, οὐδὲ σώζων ἔτι μόνον τὸν Ἰσραὴλ καθὰ καὶ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀλλὰ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην προσφωνῶν τὲ καὶ λέγων, ἀκούσατε πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰ ἑξῆς· ὁ μὲν γὰρ διὰ Μωσέως [νόμος] ἓν ἐπαίδευσεν ἔθνος τὸν Ἰσραήλ· ἡ δὲ διὰ Χριστοῦ χάρις, εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐπευρύνεται.

v. 10. Πλὴν μάταιοι οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.

F. f. 91. b. Μάταιοι δὲ κατὰ τὸ ἀληθὲς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, τουτέστιν οἱ

μόνα φρονοῦντες τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις προσκείμενοι, καὶ μόνα ζητοῦντες τὰ πρόσκαιρα.

Πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, μὴ προστίθεσθε καρδίαν. v. 11.

Μηδὲν μέγα τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίσῃς· παρατρέχει γὰρ, ὡς ἔφην, B. f. 255. b / H. f. 88.
ὡς πλοῦτος, καὶ μόνον ὀφθεὶς σκιᾶς ἐν ἴσῳ φεύγει· ζητῶμεν δὲ πανταχοῦ τὴν δικαιοσύνην τοῦ θεοῦ, ἐρευνῶμεν τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

Ἅπαξ ἐλάλησεν ὁ θεὸς, δύο ταῦτα ἤκουσα. v. 12.

Τί φὴς, ὦ μακάριε Δαβίδ; ἅπαξ λαλῆσαι διϊσχυρίζῃ τὸν τῶν A. f. 319. b
ὅλων θεόν; εἶτα πῶς ὁ λόγος ἐστὶν ἀληθής; λελάληκε γὰρ οὐχ' ἅπαξ ἀλλὰ πλειστάκις πολυμερῶς τε καὶ πολυτρόπως τοῖς πατράσιν· πῶς οὖν ἔφης ἐνταῦθα, ἅπαξ λαλῆσαι τὸν θεόν; νοήσωμεν τοῦ λόγου τὴν δύναμιν· βούλεται δέ τι τοιοῦτον δηλοῦν ὁ πνευματοφόρος· κἂν ἅπαξ, φησὶν, ἐλάλησεν ὁ θεὸς, ἀλλ' ἔχων πᾶσαν εὐθὺς τὴν τοῦ συμφέροντος γνῶσιν, οὐ μακρῶν εἰς τοῦτο δεηθήσομαι λόγων· ἅπαξ λαλείτω, καὶ πείθομεν· καὶ διττὴν ἐν ἐμαυτῷ συλλέγω τὴν παίδευσιν, ψυχικήν τε ἅμα καὶ πνευματικήν· διττὸς γὰρ ἀεί πως ἐστὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐπιεικείας ὁ τρόπος, καὶ διπλοῦν ἡμῶν τὸ ἐπιτήδευμα, τὸ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας προσφερόμενον παρ' ἡμῶν τῷ θεῷ· δεῖ γὰρ ἡμᾶς καθαροὺς εἶναι τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Ἢ τὸ, ἅπαξ ἐλάλησεν, ἀντὶ τοῦ ἕστηκε βεβαίως ὁ τοῦ θεοῦ λόγος Μωσῇ ῥηθεὶς ἅπαξ καὶ μηκέτι μετακινούμενος, ὅτι κύριος ὁ θεὸς οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων καὶ δικαιοσύνην διατηρῶν· τὸ τοίνυν ἅπαξ οὐκ ἐπὶ ἀριθμοῦ τέθεικεν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πάντως ἐσομένου· ἀδύνατον γὰρ μὴ γενέσθαι ὃ ὁ θεὸς ἀπεφήνατο· οὐκ ἀναβαλεῖται τὴν ἀπόφασιν· ὡς τὸ, ἅπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, ἀντὶ τοῦ βεβαίως· ἢ τὸ ἅπαξ, ὅτι κἂν πολλάκις ἐλάλησεν, εἷς αὐτῷ σκοπὸς τῶν πολυμερῶν διαλέξεων, τὸ γνῶναι ἡμᾶς ἰσχυρὸν εἶναι τὸν θεὸν καὶ φιλάνθρωπον, ἵν' ὡς μὲν ἰσχυρὸν φοβηθῶμεν, ὡς δὲ φιλανθρώπῳ προσδράμωμεν.

Ὅτι τὸ κράτος τοῦ θεοῦ· καὶ σοῦ, κύριε, τὸ ἔλεος. v. 12-13.

Ὅτι δυνατός, φησιν, ὁ θεὸς ἐν τῇ κρίσει, ὁ αὐτὸς καὶ ἐλεήμων· A. f. 320. / B. f. 256. / H. f. 89. b
ἀπεφήνατο γὰρ λόγον περὶ τῆς κρίσεως, δι' οὗ δύο ταῦτα ἀκήκοα, ἓν μὲν ὅτι τοῖς δεηθεῖσιν ὀργῆς διὰ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ὑπερβολὴν, ὀργὴν ἀποδώσει· τοῖς δὲ ἄξια πεποιηκόσιν ἐλέους, ἀπονέμει ἔλεον· τὸ γὰρ κράτος τὴν ὀργὴν σημαίνει καὶ τὴν ἀποτομίαν τὴν κατὰ τῶν ἀξίων

αὐτῆς γινομένην· κατακρατεῖ γὰρ τῶν ὅλων ὁ πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν Θεός· καὶ ἰσχυρᾷ μὲν χειρὶ καταστρέψει τὸν ἀλαζόνα, καὶ κολάζει τὸν ἀποστάτην, ἐλεεῖ δὲ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν· ἀποδώσει γὰρ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· μήτε οὖν ἐλπίζετε ἐπ' ἀδικίαν, μήτε ἐπὶ πλοῦτον προστίθεσθε.

ΨΑΛΜΟΣ ξϛ΄.

v. 2. Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρός σε ὀρθρίζω.

F. f. 92 b. Ὀρθρίζειν δέ φησι πρὸς τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς ἑτέροις πράγμασι τὴν διάνοιαν ἔχοντας ἀλλ' ἐπὶ μόνοις τοῖς αὐτῷ δοκοῦσι καὶ φίλοις· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἁγιοπρεπὴς ἀληθῶς πολιτεία, καὶ τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς τὰ κατορθώματα.

v. 2. Ἐδίψησέν σοι ἡ ψυχή μου, ποσαπλῶς σοι ἡ σάρξ μου, ἐν γῇ ἐρήμῳ καὶ ἀβάτῳ καὶ ἀνύδρῳ.

A. f. 320. b. E. f. 114. b. Κυρίλλου καὶ τοῦ Νύσσης Λέγει δὲ ταῦτα ψυχὴ οὖσα μὲν ἐν γῇ ἐρήμῳ διδασκαλίας ὑγιαινούσης, ζητοῦσα δὲ θείαν ἐπιῤῥοήν· δύναται δὲ λέγειν τὸ, ἐδίψησέ σε ἡ ψυχή μου, καὶ ἡ σάρξ μου, καὶ ὅς τις ὑποτάξει τὴν σάρκα τῷ πνεύματι καὶ συμφωνοῦσαν τῇ ψυχῇ ἀπεργάσεται, ἔρημον οὖσαν παθῶν καὶ ἄβατον αὐτοῖς καὶ ἄνυδρον, εἴτουν τῆς λαγνείας ἀπηλλαγμένην καὶ τῆς μιαρᾶς ῥεύσεως καὶ τῆς κατὰ ἡδονὰς ὑγρότητος· ὅταν οὖν καὶ ἡμεῖς κατανεκρώσωμεν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τότε ἐροῦμεν ἐκ παῤῥησίας τὰ τοῦ Δαβίδ· οὕτως ἐν τῷ ἁγίῳ, καὶ τὰ ἑξῆς. Ἡ διψῶν καὶ ἐπιποθῶν τὴν περὶ τὸν ἅγιόν σου συνάφειαν· τίς δὲ ὁ ἅγιος, ἢ ὁ μονογενής σου υἱός;

v. 4. Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωάς.

A. f. 321. E. f. 114. b. Οἱ τῷ ἐλέῳ προσελθόντες Θεοῦ, τουτέστι Χριστοῦ, οὐδὲν ἡγούμενοι τοῦ παρόντος βίου τὴν ζωὴν, τὴν τοιαύτην ἀναφθέγγονται φωνήν· ὑπὲρ πλῆθος ζωῆς τῆς παρούσης δηλονότι λέγοντες εἶναι τὸ δεδομένον αὐτοῖς παρὰ τοῦ μονογενοῦς ἔλεος· ἢ ἔλεος μὲν ὀνομάζει τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν· ζωὰς δὲ τὸν νόμον ἤτοι τῆς κατὰ νόμον πολιτείας τὴν ὁδόν· μεῖζον τοίνυν, φησὶν, ὑπὲρ ζωὰς τὸ ἔλεος σου.

v. 4-5. Τὰ χείλη μου ἐπαινέσουσί σε, οὕτως εὐλογήσω σε ἐν τῇ ζωῇ μου.

A. f. 321 Καρπὸν χειλέων τὴν ὑμνῳδίαν ἐπαγγέλλεται, καὶ τὸν Θεὸν οὐ μόνον στόματι εὐλογεῖν συντίθεται, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ζωῆς τοῦτο ποιεῖν, τουτέστι δι' ἐναρέτου πολιτείας δοξάζειν αὐτόν· καὶ φησὶν ὅτι οὐ πρὸς

θεὸν ἀλλότριον τὰς χεῖρας ἐκτενῶ, ἀλλ᾽ ἢ σοὶ μόνῳ, καὶ τὸ σὸν ἐπικαλούμενος ἐν προσευχαῖς ὄνομα, οὐκ αἰτήσω παρά τινος αἴτημα τῶν ψευδωνύμων θεῶν· σοὶ δὲ τῷ κατὰ φύσιν ὄντι θεῷ προσκομιῶ τὰς λιτάς· καύχημα δὲ τοῦτο ἀξιοπρεπὲς καὶ ἐξαίρετον, τὸ μόνον εἰδέναι τὸν τῶν ὅλων θεὸν, καὶ αὐτῷ προσκομίζειν τὰς προσευχάς.

Ὡς ἐκ στέατος καὶ πιότητος ἐμπλησθείη ἡ ψυχή μου. v. 6.

Δείκνυσιν πόσον τὸ κέρδος τῶν ἐπ᾽ αὐτῷ μόνῳ τὰς ἐλπίδας ἐχόν- A. f. 321.
των· ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα τοῖς ἐστεατωμένοις ὅ ἐστι τοῖς λιπαροῖς ὄψοις πιαίνεται μᾶλλον, οὕτως ἡ ψυχὴ τῇ δαψιλεῖ χορηγίᾳ τοῦ πνεύματος καὶ τῇ εὐφροσύνῃ, ἧς ἐμπλησθῆναι ὁ προφήτης εὔχεται, ἵνα ἐν χείλει ἀγαλλιάσεως αἰνέσῃ τὸν κύριον, τῆς πνευματικῆς τροφῆς κορεσθείς· ὅτε γάρ, φησι, τοῦ σοῦ ἐν μνήμῃ ὀνόματος γένωμαι, τότε δὴ τότε χαρᾶς πληροῦται τὸ στόμα μου.

Ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερύγων σου ἀγαλλιάσομαι. v. 8.

Τὴν φρουρητικὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ σημαίνει· ἢ τὴν παλαιὰν καὶ D. f. 159. G. f. 32. b.
τὴν νέαν.

Ἐκολλήθη ἡ ψυχή μου ὀπίσω σου. v. 9.

Κόλλησιν ὀνομάζει τὸ οἱονεί πως πεπηγὸς φρόνημα, καὶ τὸ ἐκτε- A. f. 321. b. E. f. 115.
νὲς εἰς ἀρετὴν, καὶ τὸ ἀδιάσπαστον εἰς ἀγάπην· τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ὅταν δέ τις τῷ καθαρῷ συναφθείη διὰ καθάρσεως, ὑπὸ τῆς ἐκείνου λοιπὸν ἄγεται δεξιᾶς, τουτέστι Χριστοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ δεξιὰ τοῦ θεοῦ, δι᾽ ἧς τὰ πάντα κατορθοῖ καὶ πάντα ἐργάζεται· ἐκεῖνος δὲ δύναται κολληθῆναι τῷ κυρίῳ, ὁ ἐπ᾽ αὐτὸ φθάσας τὸ τῆς μακαριότητος τέλος· ὃς καὶ ἀκούει παρὰ θεοῦ, σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι μετ᾽ ἐμοῦ.

Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. v. 10.

Κατακράζει λοιπὸν τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων δι᾽ ἣν ὑπέμεινε βίαν, A. f. 322.
εὐχόμενος ταῖς αἰωνίαις αὐτοὺς παραδοθῆναι κολάσεσιν· ἢ καὶ προφητεύει ὅτι στραφήσεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς ἃ κατ᾽ αὐτοῦ ἐμηχανήσαντο, θάνατος, καὶ ἡ εἰς ᾅδου κατάβασις, καὶ ξίφος ὅπερ ἤραντο κατ᾽ αὐτοῦ, καὶ θηρίων ἅλωσις.

Παραδοθήσονται εἰς χεῖρας ῥομφαίας, μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται. v. 11.

Τὴν ἐκεῖ δὲ τιμωρίαν ἡ ῥομφαία δηλοῖ· ταύτης δὲ χεῖρας ἢ τοὺς A. f. 322. B. f. 259. C. f. 132.
ὑπ᾽ αὐτῆς πόνους, ἢ τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτῇ, σκεύη λεγομένους ὀργῆς· E. f. 115. b. H. f. 97.

καὶ διὰ τὴν πονηρίαν αἱ πονηραὶ δυνάμεις ἀλώπεκες λέγονται· μερίζονται γὰρ τὰς τῶν ἀσθενεστέρων ψυχὰς αἱ ἀλώπεκες αἱ νοηταὶ, αἱ νεκροῖς καὶ ὀδωδόσι τρεφόμεναι σώμασι, τουτέστι τὰ πονηρὰ καὶ δυστροπώτατα πνεύματα· πανοῦργον γὰρ καὶ ἀκάθαρτον οὖσα θηρίον ἡ ἀλώπηξ, εἰς εἰκόνα τῶν ἀκαθάρτων τῆς πονηρίας πνευμάτων λαμβάνεται, ὑφ' ὧν τῇδέ τε κἀκεῖσε περιελεύσονται οἱ πρὸς τὸ ῥᾴθυμον νενευκότες, οὐ μὴν καὶ οἱ νομοφύλακες· ὀρθῶς γὰρ περὶ τοῦ δικαίου εἴρηται· ὁ νόμος τοῦ θεοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐχ' ὑποσκελισθήσεται τὰ διαβήματα αὐτοῦ· ἀπορθοῖ γὰρ ὁ νόμος εἰς τὸ ἀρέσκον θεῷ.

V. 12. Ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὀμνύων ἐν αὐτῷ.

Οὕτω, φησὶ, καύχημα αὐτῶν ἔσται Χριστὸς, τῶν βασιλευσάντων δηλονότι, ὡς καὶ ὅρκον αὐτὸν ποιουμένους ἐπαινεῖσθαι δικαίως· ὀμοῦνται γὰρ τὸν θεὸν τὸν ἀληθινὸν, κατὰ τὸ γεγραμμένον· φησὶ δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Μωσῆς· κύριον τὸν θεόν σου φοβηθήσῃ, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῇ τουτέστιν ὀμώσεις· χρὴ γὰρ καὶ ἡμᾶς καὶ ἐν ταῖς τῶν ὅρκων χρείαις, θεοῦ τοῦ φύσει καὶ ἀληθῶς διαμεμνῆσθαι μόνου, ἑτέρου δὲ παρ' αὐτὸν παντελῶς οὐδενός· τοιοῦτόν τι καὶ νῦν μακάριος Δαβὶδ ἐξηγεῖται λέγων· ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὀμνύων ἐν αὐτῷ· δεῖγμα γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, τὸ εἰ γένοιτο τυχὸν ὅρκου χρεία, αὐτοῦ διαμνημονεῦσαι μόνου· ἆρ' οὖν ἐκεῖνο φαμὲν, ὅτι προτρέπει πρὸς ὅρκους ἡμᾶς ὁ τοῦ προφήτου λόγος; καί τοι πῶς οὐκ ἄμεινον μὴ δὲ ὀμνύναι ποτέ; τοῦτο γὰρ ἡμῖν ποιεῖν καὶ αὐτὸς προστέταχεν ὁ σωτήρ· τί οὖν ἄρα ἐστὶ τὸ ἐν τούτοις δηλούμενον; πῶς ἐπαινετὸς ὁ ὀμνύων κατ' αὐτοῦ; ἔχει τινὰ σοφὴν καὶ ἀναγκαίαν οἰκονομίαν ὁ λόγος· ἄκουε δέ· οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καί τοι τῷ θείῳ παιδαγωγούμενοι νόμῳ, ἕνα τε καὶ μόνον θεὸν κεκελευσμένοι προσκυνεῖν, ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀνοσιότητος, εἰς ἀτόπους εἰδωλολατρείας ἐτράποντο κατὰ καιροὺς, καὶ προσκεκυνήκασι τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν, τὸν φύσει θεὸν ἀφέντες, καὶ ὤμνυον κατὰ τῶν οὐκ ὄντων θεῶν· ἦν οὖν ἄρα τὸ τηνικάδε πιστὸς καὶ γνήσιος, καὶ τῶν τῆς εἰδωλολατρείας ἐγκλημάτων ἀπηλλαγμένος, ὅς τις μὴ ὤμνυε κατά τινος ἑτέρου θεοῦ, ἐν δὲ ταῖς τῶν ὅρκων χρείαις ὠνόμαζε τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος θεοῦ· ἀπὸ τῆς τοίνυν τότε κρατούσης συνηθείας, τὸν πιστὸν ἀληθῶς καὶ γνήσιον προσκυνητὴν κατασημαίνει λέγων, ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὀμνύων ἐν τῷ θεῷ.

ΨΑΛΜΟΣ ξγʹ.

Εἰσάκουσον ὁ θεὸς φωνῆς μου, ἐν τῷ δέεσθαί με πρὸς σὲ, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ ἐξελοῦ τὴν ψυχήν μου. v. 2.

Τὸ δὲ εἰσάκουσόν μου ἐν τῷ δέεσθαι, ἀντὶ τοῦ οὐ σιωπῶντος ἀλλ' εὐχομένου· χρῆμα γὰρ ἐπιζήμιον ἐν τοῖς τοιούτοις ἡ σιωπή· ἢ ὅτι ταχύ μου εἰσάκουσον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δέεσθαι· κατὰ τὸ, ἔτι λαλοῦντος σου, ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι· ὅρα δὲ ὅπως ἐστὶν ἀκριβὴς τῆς προσευχῆς ὁ λόγος· οὐ γὰρ εἴρηκεν ἀπὸ ἐχθροῦ ἐξελοῦ τὴν ψυχήν μου, ἀλλ' ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ· οὐ δέδιε τοὺς ἀγῶνας, οὐ παραιτεῖται τὴν μάχην, οὐ φεύγει τὴν ἀντίστασιν, αἰτεῖ δὲ μᾶλλον τὸ δύνασθαι παρὰ θεοῦ, ἵνα μὴ καταθραύηται τῷ φόβῳ· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῖ τὸ, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ ἐξελοῦ τὴν ψυχήν μου· ἀνδρείαν γὰρ αἰτεῖ τὸν θεὸν, εἰς τὸ πάντως καταβαλεῖν τὸν ἀντικείμενον. A. f. 324.

Ἐνέτειναν τόξον πρᾶγμα πικρὸν, τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον. v. 4-5.

Πρᾶγμα δὲ πικρὸν, τὴν κατὰ τοῦ ἀμώμου εἴτουν ἀθώου συκοφαντίαν ἐκάλεσεν· ἐπειδὴ ἄτοπον καὶ τὸν τυχόντα συκοφαντεῖν, τὸ δὲ τὸν δίκαιον, δεινότερον· ὃν ἐν ἀποκρύφῳ τοξεύουσι, τουτέστι κατὰ τὸ λεληθός· οὐδὲ γὰρ τολμῶσιν εἰς τὸ ἐμφανὲς αὐτὸν διαβάλλειν· οὐ γὰρ ὁρατοῖς μάχονται βέλεσιν οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες, οὔτε μὴν τοῖς ἐκ καλάμου καὶ ξύλου πεποιημένοις, ἀλλ' οἱονεί τι τόξον τὴν ἑαυτῶν δυστροπίαν ἐντείνοντες, βέλεσι πικροῖς καὶ φιλοκακούργως κατεσκευασμένοις τὰς τῶν ὁσίων κατατιτρώσκουσι ψυχάς. A. f. 323. b L. f. 116.

Καὶ οὐ φοβηθήσονται. v. 5.

Τίνα φοβηθήσονται; οὐδὲ γὰρ δεδίασιν, φησὶ, τὸν τῶν ἁγίων προεστηκότα θεόν· οἴονται δέ που τάχα καὶ λανθάνειν ἐκεῖνον, λέγοντες· οὐκ ὄψεται κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ θεὸς Ἰακώβ. L. f. 116.

Ἐκραταίωσαν ἑαυτοῖς λόγον πονηρόν. v. 6.

Πονηρὰ γὰρ, ὡς ἤδη πλειστάκις ἔφην, τὰ τῶν ἀνοσίων ἐστὶ βουλεύματα· καὶ πάντα σκαιότητος διερευνώμενοι τρόπον προσκρούουσι τῷ φιλαρέτῳ θεῷ. B. f. 260. b. L. f. 116. b.

ΨΑΛΜΟΣ ξδʹ.

Σοὶ πρέπει ὕμνος ὁ θεὸς ἐν Σιὼν, καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ. v. 2.

Σιὼν φησὶν οὐ τὴν ἐπίγειον τὴν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ χώρᾳ κειμένην, ἀλλὰ τὴν ἄνω καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὴν ἀληθῶς καλλίπολιν, τὴν τῶν A. f. 325. L. f. 117. b.

*

πρωτοτόκων ἐκκλησίαν, τὴν τῶν ἁγίων μητέρα, τὸ τῶν ἀγγέλων πανάγιον ἐνδιαίτημα· πρὸς ὁμοιότητα δὲ ταύτης καὶ ἡμεῖς τὴν ἐπίγειον πληροῦμεν Σιὼν, τουτέστι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ταῖς καθηκούσαις δοξολογίαις στεφανοῦμεν τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα καὶ λυτρωτήν· ἐκεῖ γὰρ οἱ τέλειοι καὶ ἀληθεῖς ὕμνοι ἀποδίδονται τῷ Θεῷ· ὁ τοίνυν ὕμνος ὁ ἐν τῇ Σιὼν, ἤτοι τῇ ἐπουρανίῳ, ἢ καὶ τῇ ἐπὶ γῆς ἐκκλησίᾳ, τῷ Θεῷ ἀποδιδόμενος, πρέποι ἂν μόνῳ τῷ ὑμνουμένῳ Θεῷ, ᾧ καὶ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι προσήκει· εὐχὴν δὲ σύνηθες τῇ γραφῇ καλεῖν τὴν ἐπαγγελίαν ἣν ἐπαγγέλληταί τις τῷ Θεῷ, διὰ μέν τοι τοῦ εἰπεῖν πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἥξει, εἴτουν πιστεύσει πᾶς ἄνθρωπος· συνεκδοχικῶς γὰρ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ἀπὸ μέρους τοῦ παντὸς δηλουμένου· τὴν κλῆσιν πάντων τῶν ἐθνῶν εὐαγγελίζεται, ἀλλ' οὐχὶ μόνου τοῦ Ἰσραὴλ ὡς διὰ τοῦ νομικοῦ γράμματος.

v. 4. Λόγοι ἀνόμων ὑπερδυνάμωσαν ἡμᾶς.

I. f. 148. Λόγους ἀνόμων φησὶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, δι' ἧς καὶ ἐξησθένησαν τῆς ἀληθοῦς ἐκπεσόντες γνώσεως.

v. 7. Ἑτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχύϊ σου.

E. f. 118. b. Ἑτοιμάζων φησὶν ἀντὶ τοῦ καταλεαίνειν καὶ εὐπρεπεῖς ἀποφαίνειν· δύνασθαι δέ τινας ἀποπηδᾶν καὶ ἐν ὄρεσι, τουτέστιν ἐν ταῖς ὑψηλοτάταις γίνεσθαι ἀρεταῖς.

v. 8. Ὁ συνταράσσων τὸ κῦτος τῆς θαλάσσης. - ταραχθήσονται τὰ ἔθνη.

A. f. 326. b.
B. f. 264.
D. f. 161. b.
G. f. 35. b. et 36.
H. f. 110. b.
I. f. 151. b.
Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου.

Θάλασσαν ὀνομάζει τὸν κόσμον, καὶ τὸ πλῆθος ἁπάντων ἐν αὐτῷ κατοικούντων ἐθνῶν. Πρὸς δὲ διάνοιαν, συνταράσσει Χριστὸς οἷόν τι κῦτος καὶ πλάτος θαλάσσης, τὰ πλήθη τῶν ἐθνῶν· μὴ συγχωρήσας αὐτὰ ἠρεμεῖν ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἀπάταις, κεκινηκὼς δὲ μᾶλλον εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ὑπεροχῆς, καὶ ὥσπέρ τινας ἤχους κυμάτων ἀνασαλεύσας ἁπάντων τὰς ἐπ' αὐτῷ δοξολογίας· ποῦ γὰρ ἢ παρὰ τίνων οὐ δοξολογεῖται Χριστός; Καὶ μετ' ὀλίγα. Καὶ τίνα τρόπον ταραχθήσονται, πάλιν αὐτὸς διερμηνεύει λέγων· καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου· πεφόβηνται γὰρ τὰ ἔθνη τὸν Χριστόν· ἀκηκόασι γὰρ αὐτοῦ τὰ παράδοξα τὰ διὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεώς τε καὶ ἐξουσίας τετελεσμένα· ἐγνώκασιν ἐκ μνημάτων τοὺς νεκροὺς ἐγειρομένους· ἑνὶ λόγῳ καὶ νεύματι τὸν παράλυτον ἐξ οὕτω μακρᾶς ἀπήλλαξεν ἀῤῥωστίας· τυφλοῖς ἀδοκήτως ἐνετίθει τὸ βλέπειν·

θάλασσαν ἀγριαίνουσαν κατεκοίμησε παραδόξως· Τούτων τῶν σημείων ἀκηκοότα τὰ ἔθνη πεφόβηνται δικαίως τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα καὶ λυτρωτήν· καὶ τὴν ἀρχαίαν σύντροφον ἀφέντα πλάνην, παρεδέξαντο τὴν πίστιν. Ἢ θάλασσαν ἐνταῦθα, τὸ πλῆθος τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων φησὶν, ὃ συνταράσσεται τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ· διὸ καὶ φοβούμενοι ἔλεγον· ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς· ἢ θάλασσαν μὲν τὸ πλῆθος καλεῖ τῶν τυράννων, διὰ τὸ ἁλμυρὸν τῆς εἰδωλολατρείας αὐτῶν· ἤχους δὲ κυμάτων, τὰς κατὰ τῶν μαρτύρων ἐπιβουλὰς καὶ βασάνους, ἃς τίς ὑπέμεινεν εἰ μὴ τῇ δυνάμει Χριστοῦ ἐνεδυναμοῦτο καὶ ἐστηρίζετο;

Ἐξόδους πρωΐας καὶ ἑσπέρας τέρψεις. V. 9.

Καὶ ὅταν ἄρξηται τρέχειν ἡ πρωΐα τῆς ἡμέρας, καὶ ἐν τῇ ἑσπέρᾳ, ὅ ἐστιν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἡμέρας καὶ ἐν τῷ τέλει· καὶ μέν τοι ὅταν τὰ μεγάλα σημεῖα θεωρήσαντες οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες φοβηθῶσι τὸν ἀγαθὸν φόβον, τότε δὴ καὶ εἰς τὰς πρωΐας καὶ εἰς τὰς ἑσπέρας ἐξόδους, τουτέστιν ἐν παντὶ καιρῷ, τέρψις ἔσται αὐτοῖς ἀγαλλιωμένοις ἐφ' οἷς κατώρθωσεν ἡ Χριστοῦ παρουσία· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ δύο ἔξοδοι ἤγουν πρόοδοι, ἡ μὲν πρωΐας πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ πατρὸς γενομένη, κατὰ τὸ, αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος· ἡ δὲ ἑσπέρας, ἡ ἐκ παρθένου, ἥτις ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἀπήντησεν· ἑκάτερα δὲ τέρψις ἐστὶ καὶ ἀγαλλίασις. Ὁ μέν τοι Σύμμαχος εἰπὼν, τὰς προσελεύσεις τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς ἑσπέρας ὑμνολογοῦσι, τοῦτο δοκεῖ λέγειν, ὅτι καὶ ἀρχομένης καὶ ληγούσης ἡμέρας, τὴν ἀρεστὴν τῷ θεῷ προσοίσουσιν ὑμνῳδίαν, οἱ τὴν πλάνην καταλιπόντες, τὸν δὲ φύσει γνόντες θεόν· τινὲς δὲ ἐξόδους μὲν πρωΐας, τὰ ἀνατολικὰ μέρη τῆς γῆς νοοῦσιν· ἐξόδους δὲ ἑσπέρας, τὰ δυτικά· ἐνανθρωπήσας οὖν φησι καὶ πολιτευσάμενος ἐπὶ γῆς, εὐφρανεῖς καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ τοὺς ἐπὶ δυσμῶν. - Ἐν τῷ φωτί σου ἐξαγάγῃς τὰ ἔθνη, καὶ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος πληρώσῃς ταῦτα ἀγαλλιάσεως.

Ἐπεσκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. V. 10.

Κατεκόρεσας φησὶ τῶν ἄνωθεν ἀγαθῶν τὴν σύμπασαν γῆν, πεπλήρωκας αὐτὴν τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων, τοὺς κατὰ πᾶσαν ὄντας τὴν ὑπ' οὐρανόν· ἡμᾶς δὲ τοὺς πεπλανημένους, γῆν ὄντας ξηρὰν ὥσπερ καὶ ἄνυδρον, καρποφόρον ἔδειξας καὶ γονιμωτάτην.

v. 10. Ὁ ποταμὸς τοῦ θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων.

[illegible] Θεοῦ ποταμὸς ὁ λόγος αὐτοῦ τυγχάνει· αὐτὸς καὶ ζωῆς πηγὴ, καθ' ἃ εἴρηται, παρὰ σοῦ πηγὴ ζωῆς· τούτου τὰ ὁρμήματα, τουτέστιν αἱ διδασκαλίαι, εὐφραίνουσι τὴν ἐκκλησίαν.

v. 11. Τοὺς αὔλακας αὐτῆς μέθυσον.

E. f. 119. b. Κυρίλλου καὶ Ἡσυχίου. Αὔλακάς φησι τὰ βάθη τῆς καρδίας· ἅπερ ὅτ' ἂν μεθυσθῇ τῇ χορηγίᾳ τοῦ πνεύματος, πλῆθος ἐν ἡμῖν ἀρετῶν βλαστάνει.

v. 12. Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου.

A. f. 328. b D. f. 162. E. f. 119. b L. f. 152. Πρὸς δὲ νοῦν, ἐνιαυτὸς χρηστότητος καρπὸν φέρων εὐσέβειαν, ὁ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ὅτε καὶ εὐλογήμεθα, ἐμφύτῳ χρηστότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ χρησαμένου θεοῦ· οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς διὰ φωνῆς Ἠσαΐου τοῦ προφήτου φησί· πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέν με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέν με, καὶ ἑξῆς· καλέσαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν· δεκτὸς γὰρ ἐνιαυτὸς ἦν, καθ' ὃν ἐνηνθρώπησεν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος· εἰσδεδέγμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς διὰ πίστεως, προσκομίζοντος ἡμᾶς αὐτοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὅταν τοίνυν εὐλογήσῃς τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου, τότε καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσονται πιότητος· πεδίοις δὲ καὶ γαίαις παρεικάζει τὰς τῶν πιστευόντων ψυχὰς, ἃς τοῖς θείοις καὶ πνευματικοῖς χαρίσμασι καταπιαίνει ὁ θεὸς, ἵνα δύνωνται φέρειν τοὺς τῆς εὐσεβείας καρπούς.

v. 13. Καὶ ἀγαλλίασιν οἱ βουνοὶ περιζώσονται.

A. f. 328. b. C. f. 134. b. D. f. 162 F. f. 95. b. Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου. Πρὸς δὲ νοῦν, τῆς τοῦ θεοῦ φανείσης χρηστότητος ἡ πάλαι ἔρημος καρποφορήσει· καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ταῖς εἰδωλικαῖς θυσίαις μιαινόμενοι, τοὺς τὸν ἀγγελικὸν αἱρουμένους βίον δεξάμενοι εὐφρανθήσονται· ἢ βουνοῖς ἀπεικάζει τοὺς κατὰ καιροὺς τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν ἡγουμένους, καὶ λαῶν προεστηκότας ἤτοι ποιμένας καὶ διδασκάλους· ὥσπερ γὰρ τῆς ἄλλης ἁπάσης γῆς ὑπερανέχουσι τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ἀξία ὑψηλοτέρα τῶν ἄλλων ἐστίν· οὗτοι καὶ ἀγαλλίασιν περιζώννυνται, τουτέστιν τὴν τοῦ πνεύματος παράκλησιν ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

v. 14. Καὶ αἱ κοιλάδες πληθυνοῦσι σῖτον.

[illegible] Τότε καὶ αἱ κοιλάδες τουτέστιν αἱ ἐκκλησίαι τὸν σῖτον ἐκεῖνον ἐπλήθυναν, περὶ οὗ ὁ κύριος ἔλεγεν· ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν

εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει· καὶ τίνος χάριν αἱ ἐκκλησίαι κοιλάδες χρηματίζουσιν; ὅτι τῶν νοητῶν ὀρῶν δηλαδὴ τῶν προφητῶν τὸ ὕδωρ ἀποδέχονται.

ΨΑΛΜΟΣ ξε΄.

Εἰς τὸ τέλος, ᾠδὴ ψαλμοῦ ἀναστάσεως. v. 1.

Προλέγει δὲ κατὰ ταὐτὸν καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν καὶ σωτηρίαν, A. f. 329. καὶ τὴν ἀνάστασιν τῶν ψυχῶν αὐτῶν τὴν γενομένην εὐαγγελίζεται· κατὰ τὸ εἰρημένον, ὁ ἀνιστῶν ἀπὸ γῆς πτωχόν· καὶ μὴν καὶ τῶν ἀποστόλων εἰσφέρεται τὸ πρόσωπον, διδασκόντων ὅσα ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος πεπόνθασι τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ ὡς αἱ θλίψεις εἰς αἰωνίους εὐφροσύνας ἐξήγαγον αὐτούς· ἔτι μὴν καὶ τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ σημαίνεται ἡ ἀποβολή.

Εἴπατε τῷ θεῷ, ὡς φοβερὰ τὰ ἔργα σου; v. 3.

Καὶ οὕτω μὲν πρὸς ἱστορίαν [1]· πρὸς δὲ πνευματικὴν ἔκληψιν, λίαν A. f. 330 b. φοβερὰ τὰ ἔργα Χριστοῦ, εἴτουν αἱ θεοσημεῖαι, καὶ τὸ ἐκποδὼν γενέ- C. f. 135. σθαι τῶν ἀκαθάρτων δαιμόνων τὰ πλήθη· πλῆθος δὲ καὶ περιουσία D. f. 162 b. E. f. 190. b. F. f. 96 G. f. 37. b Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου. δυνάμεως, ἡ ἀνάστασις αὐτοῦ καταστρέφουσα μὲν τοῦ θανάτου τὸ κράτος, ἅπασαν δὲ τὴν ἀνθρώπου φύσιν εἰς ἀφθαρσίαν ἀνακαινίζουσα· ἀλλ' οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι, καί τοι τῶν μεγάλων Χριστοῦ θαυμάτων γεγονότες θεωροὶ, δέον ἀποθαυμάζειν τὸν τερατουργὸν, ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων δυσφημοῦντες ἔλεγον· οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἐπιπλήττει τοίνυν αὐτοῖς ὁ μακάριος ψαλμῳδὸς λέγων· εἴπατε τῷ θεῷ, φοβερὰ τὰ ἔργα σου· παύσασθε, φησὶ, τὴν οὕτως ἀσελγῆ καὶ ἀχάλινον ἀφιέντες γλῶτταν τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ· ἔθος δὲ τοῖς ἁγίοις οὐ μετρίως ἀγανακτεῖν ἐφ' οἷς ἂν πλημμελῶσι τινὲς εἰς τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν· καὶ ὁ μὲν μακάριος προφήτης Δαβὶδ πρᾳότερον αὐτοῖς ἐπιτιμᾷ λέγων· εἴπατε, καὶ τὰ ἑξῆς· ὁ δέ γε προφήτης Ἡσαΐας θερμότερον τοῖς ὑβρίζουσιν ἐπιπηδᾷ λέγων· υἱοὶ ἄνομοι, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐχ ὑμεῖς ἐστὲ τέκνα ἀπωλείας; οὐκοῦν ἐπειδὴ ἀπειθοῦντας ἑώρα, ἀφεὶς τὸ πρὸς αὐτοὺς διαλέγεσθαι, τῷ συκοφαντουμένῳ Χριστῷ προσομιλεῖ λέγων· πολλή σου ἡ δύναμις, εἰ καὶ

(1) Non extat in codicibus pars haec historica explanationis.

οἱ ἐχθροί σου ἐψεύσαντό σε· ἑκουσίως πρὸς τὸ φανὲν τῷ κόσμῳ θεῖόν σου φῶς μύσαντες, καὶ μὴ δὲ τῶν θαυμάτων τῆς ὑπερβολῆς παρενεγκούσης αὐτοὺς εἰς τὸ πείθεσθαι· πλήθει γὰρ δυνάμεως τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐκτελέσαντος τὴν οἰκείαν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ Ἑβραῖοι ἐψεύσαντο αὐτὸν, τουτέστιν ἐνδιέβαλλον τὴν ἀνάστασιν. - Ἐχθροὺς δὲ καὶ ψεύστας τοὺς τῶν Ἰουδαίων διδασκάλους δηλοῖ, ψευσαμένους τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοῖς στρατιώταις δόντες ἀργύρια.

v. 4. Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλάτωσάν σοι.

A. f. 330 Κυρ., Ἀθαν., καὶ τοῦ Νύσ-σης. Εἰ καὶ Ἰουδαῖοι, φησὶν, ἀρνήσονταί σε, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνων ὑποκλιθήσεταί σοι καὶ προσκυνήσει πᾶσα ἡ γῆ, ἤτοι τὰ ἔθνη τὰ κατοικοῦντα τὴν γῆν· οὐκέτι γὰρ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ προσκύνησις, τῆς νομικῆς παυσαμένης σκιᾶς, κατὰ τὸ, προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ· καὶ τῆς προσκυνήσεως γενομένης ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, κατ' ἀλλήλων ἔργων πραττομένων τῇ προσκυνήσει θεοῦ, τῆς αὐτοῦ προσηγορίας ἐπικληθείσης αὐτοῖς· πρόῤῥησις δὲ ταῦτα τοῦ παρόντος καιροῦ, καθ' ὃν ἐν ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν ὁ τῶν ὅλων ὑμνεῖται θεὸς, καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς ὕψιστος παρὰ πάντων καλεῖται.

v. 6. Ἐκεῖ εὐφρανθησόμεθα ἐπ' αὐτῷ.

A. f. 330. b. Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου Πρὸς δὲ νοῦν, ἐκεῖ σὺν Χριστῷ βασιλεύσομεν, ἡνίκα τοῦ νέου αἰῶνος βασιλεύσει, καὶ εὐφρανθησόμεθα ἐπ' αὐτῷ· εὐφραινόμεθα δὲ ἐν τῷ

E. f. 121. ποιήσαντι τὰ δυσχερῆ ῥᾴδια. - Ἐκεῖ γὰρ ἡμῶν ἀπομάττεται τὸ δάκρυον, ἐκεῖ πάσης ἡμᾶς ἐξίστησι λύπης, φιλανθρώπως ἐπιφωνῶν τε καὶ λέγων· ἐγώ εἰμι, ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι.

v. 7. Οἱ παραπικραίνοντες μὴ ὑψούσθωσαν ἐν ἑαυτοῖς.

[illegible] Παραπικραίνοντας Ἰουδαίους καλεῖ. - Τουτέστι μὴ μέγα φρονείτω καὶ νῦν ὁ ὑπέροπτος λαὸς, τουτέστιν ὁ Ἰσραὴλ, μηδὲ κατὰ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθύος ὑψηλὴν ἐπαιρέτω τὴν ὀφρύν· μὴ λεγέτω καθ' ἑαυτὸν, ἐγὼ γέγονα πρωτότοκος ἐν τέκνοις θεοῦ, ἐγὼ πατέρα τὸν Ἀβραὰμ ἔχω· μὴ μέγα φρονείτω, ἴστω δὲ μᾶλλον ὅτι διὰ τῆς ἀπειθείας παρεπίκραναν ἐφ' ἑαυτοῖς τὸν τιμήσαντα θεόν.

v. 8. Ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ.

B. f. 268. Γ. f. 121. b. H. f. 120. b. Ὅταν, φησὶν, ἀκούσητε παρ' ἡμῶν τίνα τρόπον προσήκει δοξολο-

γεῖν, τότε μεθ' ἡμῶν εὐλογήσατε, οὐκέτι ὡς πάλαι τοὺς ψευδωνύμους
θεοὺς, ἀλλὰ τὸν θεὸν ἡμῶν. - Τουτέστι διδάχθητε παρ' ἡμῶν, καὶ
τότε δοξολογήσατε μεθ' ἡμῶν, στεφανοῦντες ἀεὶ ταῖς ἀκαταλήκτοις
εὐφημίαις τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα καὶ λυτρωτήν.

Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς ὁ θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. v. 10.

Πρὸς δὲ νοῦν, τὰς θλίψεις τὰς γενομένας διὰ τὸ κήρυγμα τοῖς A. f. 331. b. B. f. 268. H. f. 121. b.
ἀποστόλοις τὸ πνεῦμα προαναφωνεῖ ἐκ προσώπου αὐτῶν ταύτας κατα- Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου.
λέγον· ὥσπερ γὰρ ὁ ἄργυρος πυρὶ τηκόμενος εὖ μάλα διακαθαίρεται,
οὕτω καὶ αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ παντὸς ἀπαλλάττονται ῥύπου, ταῖς
τῶν πειρασμῶν ἐφόδοις προσβάλλουσαι νεανικῶς· καὶ ἡ αὐτῶν εὐδο-
κίμησις διὰ πυρώσεων γίνεται, δοκιμαζομένων ὡς διὰ πυρός· ταύτας
τὰς φωνὰς τοῖς ἁγίοις μάρτυσιν ὁ Παῦλος ἀνατίθησιν· ἀλλὰ καὶ οἱ
διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος τοῦ ζέοντος θυμοῦ, καὶ τῆς διακεχυμένης ἡδονῆς
καὶ ἐπιθυμίας διελθόντες, καὶ μὴ ἐναπομείναντες τούτοις τοῖς πά-
θεσιν, εὑρίσκουσι τὴν ἀνάψυξιν.

Ὁ τοῦ σωτῆρος ἡμῖν προσπεφώνηκε μαθητής· ἀδελφοὶ, μὴ ξενί- D. f. 163. b. G. f. 39. L. f. 154.
ζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν ἐγγινομένῃ, ὡς ξένου
ὑμῖν συμβαίνοντος· ἀλλὰ καθ' ὃ κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθή-
μασι, χαίρετε· πύρωσιν δέ φησιν ἐν τούτοις τὴν διὰ πόνων δοκιμασίαν·
χρὴ γὰρ ἡμᾶς ἐν τούτοις ὁρᾶσθαι νεανικοὺς, εἰδότας ὅτι τὸ δόκιμον
ἡμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν· ἀλλ' ἡ ὑπομονὴ, φησι, ἔρ-
γον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι ἐν μηδενὶ λειπόμενοι.
Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐκοῦν οἱ γενναίως διενεγκόντες τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσε-
βείας ἀγῶνας, καὶ εὐδοκιμεῖν εἰωθότες διὰ πειρασμῶν, εἶτα νενικηκό-
τες, καὶ εἰς τὸ τῆς ἐλπίδος καταντήσαντες τέλος, λέγουσι· διήλθομεν
διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν. - Πύρωσιν E. f. [illegible]
δὲ, ὡς ἔφην, ὀνομάζει τὴν ἐν τοῖς ἀγῶσι θλίψιν· ὕδασι δὲ πάλιν ἀφο-
μοιεῖ τὰς τῶν διωκόντων ἐπηρείας, ἤτοι τὰς ἀκαθέκτους ὁρμὰς καὶ τὰς
ἀφορήτους ἐφόδους· ἀφόρητος γάρ ἐστιν τῶν ποταμίων ὑδάτων ἡ ἔφοδος.

Ἔθου θλίψεις ἐπὶ τῶν νώτων ἡμῶν. v. 11.

Ποῦ γὰρ ἡ τοῦ παλαίειν εἰδότος εὐτεχνία διαγινώσκεται, ἢ δῆλον K. f. 118. b.
ὅτι προτεθέντων ἀγώνων, καὶ στεφάνων ἐπηγγελμένων; ποῦ δὲ ὁ στρα-
τιώτης; ἆρ' οὐχὶ καιροῦ καλοῦντος εἰς μάχην; οὐκοῦν καὶ τὸν γεν-
ναῖον τῆς ἀσεβείας ἐραστὴν δοκιμάζουσιν οἱ πόνοι, καταλαμπρύνουσιν

οἱ πειρασμοί· θεὸς γὰρ εἰσήγαγεν εἰς τὴν παγίδα, οὐκ ἀρτύσας τὸν πειρασμὸν, συγχωρήσας δὲ μᾶλλον τὸ πειράζεσθαι, ἵνα φαίνωνται γνήσιοι, ἵνα τὸν ἀμαράντινον κομίσωνται στέφανον.

v. 15. *Ὁλοκαυτώματα μεμυαλωμένα ἀνοίσω σοι κ. τ. λ.*

Πρὸς δὲ διάνοιαν, πνευματικὰ πάντα καὶ τὰ ὁλοκαυτώματα καὶ οἱ βόες καὶ οἱ χίμαροι, οὓς ἀποδώσειν ἐπαγγέλλεται· καὶ μετὰ κριῶν δὲ ἡ προσφορὰ γίνεται· εἰσὶ δὲ κριοὶ, κινήσεις καὶ ὁρμαὶ ἀπὸ τοῦ θυμικοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ὁρμὴν ἔχουσαι· ἢ λογισμοὶ ἡγεμονικοὶ τὰ πάθη κερατίζοντες· βοῦν δὲ ἱερουργεῖ, ὁ προσάγων θυσίαν ζῶσαν ἑαυτὸν διὰ πράξεως· ἀναλογεῖ γὰρ τῷ ἐκ τῆς γῆς πλασθέντι σώματι γεωπόνον ὑπάρχον τὸ ζῶον ὁ βοῦς· χίμαροι δὲ, τὰ μετανοίας ἔργα, περὶ ἁμαρτίας γὰρ προσεφέροντο· θυμίαμα δὲ, ἡ ἀποπνέουσα τῶν καθαρῶν ψυχῶν εὐωδία.

v. 16. *Δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγήσομαι.*

Οὐκ ἀρχαίων διηγημάτων ποιεῖται μνήμην, ἀλλ' οὐδέ τινα τρόπον ἐξ Αἰγύπτου λελύτρωται κατὰ καιροὺς ὁ Ἰσραήλ· διδάσκει δὲ οὐ καθ' ἅ φησιν τὸ γράμμα τὸ νομικὸν, ἀλλ' ὡς νέας διαθήκης κηρύξας τὰ νέα, τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θαυμάζει κατορθώματα, ὅσα ταῖς ἁπάντων ἡμῶν ἐχαρίσατο ψυχαῖς.

v. 17. *Πρὸς αὐτὸν τῷ στόματί μου ἐκέκραξα, καὶ ὕψωσα ὑπὸ τὴν γλῶσσαν μου.*

Τί δὴ ἄρα ἐστὶ τὸ ἐκέκραξα καὶ ὕψωσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου, ἀναγκαῖον ἀκριβολογουμένους ἰδεῖν· τινὲς μὲν γὰρ προσευχόμενοι, τὰς ἰουδαϊκὰς μιμοῦνται κακίας, καὶ τὴν τῶν ἀνοσίων φαρισαίων ζηλοῦσι φιλοδοξίαν, ὑψηλῇ καὶ μεγάλῃ κεχρημένοι τῇ φωνῇ· νομίζουσι γὰρ κατὰ τὸ εἰκὸς ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀμαθίας, ὡς εἰ μὴ μέγα κράξαιεν, οὐκ ἂν ἀκούσοι θεός· δεῖ οὖν, ἡμᾶς πάντας εἰδότος θεοῦ καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ, ἠρέμα καὶ λεληθότως πρὸς αὐτὸν εὔχεσθαι· καὶ ἀνακεκραγέτω μὲν ὁ νοῦς πρὸς τὸν θεὸν διὰ τὸ συντείνεσθαι τὴν αἴτησιν· οὕτως ἡμᾶς αὐτὸς προσεύχεσθαι ἐδίδαξεν ὁ σωτὴρ λέγων· σὺ δὲ ὅτ' ἂν προσεύχῃ, καὶ τὰ ἑξῆς· τί οὖν δηλοῖ τὸ, πρὸς αὐτὸν ἐκέκραξα; τὴν ἔνδον ἐνταῦθα λέγει κραυγὴν τὴν σύντονον, ἣν ἡ πεπυρωμένη καρδία ἔτικτεν.

v. 18. *Ἀδικίαν εἰ ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακουσάτω μου κύριος.*

Καλὴ τῶν ἁγίων παῤῥησία, καθαρὸν γὰρ ἔχουσι τὸ συνειδὸς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. - Καὶ ἕτερόν τι καύχημα προσφέρει θεῷ, τὸ ἔξω πά-

σης ἀδικίας γενέσθαι· διὸ καὶ εἰσακούεσθαι θαῤῥεῖ· ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως· ἀδικίαν εἰ προεῖδον ἐν καρδίᾳ μου, μὴ ὑπακούσῃ κύριος· εἰ παρακαλῶν φησὶ τῆς δουλείας ἀπαλλαγῆναι καὶ τῆς ἐπανόδου τυχεῖν, ἄδικα τινὰ δράσσειν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐφαντάσθην, τῆς θείας εὐμενείας μὴ τύχοιμι· ὅτι δὲ οὐ ψεύδομαι, τὰ πράγματα μαρτυρεῖ· οὐκ εἶπεν εἰ ἐθεώρησα, ἀλλ' εἰ ἐθεώρουν· τὸ μὲν πρῶτον, ὀλιγοχρόνιον σημαίνει τὸν πονηρὸν λογισμόν· τὸ δὲ δεύτερον, πολυχρονιώτερον.

Εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ὃς οὐκ ἀπέστησε τὴν προσευχήν μου. V. 19.

Καθαρὸν γάρ με τοιούτων λογισμῶν θεασάμενος, φιλοτιμίᾳ τῶν οἰκείων ἠξίωσε δωρεῶν· οὕτω ταῦτα διηγησάμενος τῶν εὐσεβῶν ὁ χορὸς, εἰς ὕμνον συμπεραίνει τοὺς λόγους· τοῦ καθαρὰν ἔχοντος τὴν καρδίαν, μὴ ἀφίστατο ἡ καθαρὰ προσευχή· ἡ δὲ προσευχὴ, καὶ τὸ ἔλεον δηλονότι· διὰ γὰρ τῆς προσευχῆς τὸν ἔλεον αἰτοῦμαι παρὰ θεῷ. C 1 ?? b

ΨΑΛΜΟΣ ξϛʹ.

Τοῦ γνῶναι ἐν τῇ γῇ τὴν ὁδόν σου. V. 3.

Ἱκετεύω φησὶν, ὦ δέσποτα, τὸ σὸν ἐπιφανῆναι πρόσωπον, ὥστε καταυγάσαι τὰ ἐν σκότῳ καθήμενα ἔθνη καὶ πρὸς σωτηρίαν ἑλκύσαι, ὥστε τοὺς ἐν τῇ γῇ καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἔθνεσι γνῶναι τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας· ἐπιφάναντος γάρ σου τὸ πρόσωπον, γινώσκεται ἡ ὁδὸς ἡ πρὸς σὲ ἄγουσα· τίς δὲ αὕτη, ἢ ὁ εἰπὼν, ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ; δι' ἧς καὶ σεσώσμεθα διὰ τῆς πίστεως· ἐγνώκαμεν τὴν ὁδὸν τὴν ἀποκομίζουσαν πρὸς τὸν πατέρα, αὐτὸν δὴ πάλιν τὸν υἱόν· ὁδὸς τοῦ θεοῦ καὶ αἱ ἐντολαὶ, κατὰ τὸ, ὁδὸν δικαιωμάτων σου συνέτισόν με· ἃς αἰτεῖ, οὐκ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ μόνῃ ἔνθα νόμος ἐδόθη κηρύττεσθαι, ἐν πᾶσι δὲ γνωσθῆναι τοῖς ἔθνεσιν. A 1 333

Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ ὁ θεός. V. 4.

Πάντων τῶν ἐθνῶν τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν προφητεύει τὸ προφητικὸν πνεῦμα, καὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς οἰκουμένης ἡδόμενον, πολλάκις τὰ αὐτὰ φθέγγεται, τῇ συνεχεῖ διηγήσει εὐφροσύνης ἀπολαῦον· φησὶ γοῦν ὅτι προσήκει λαοὺς ἅπαντας καὶ τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνη εὐφραίνεσθαι, καὶ χορεύειν, καὶ τὰς σὰς εὐεργεσίας διεξιέναι· ἔγνωσαν γὰρ ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἀκηδεμόνευτον, ἀλλὰ πάντων ὑπάρχεις κριτὴς δικαίας ἐκφέρων τὰς ψήφους, καὶ ὁδηγῶν μὲν τοὺς πλανωμέ- A 1 333 Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.

νους πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοὺς δὲ πείθεσθαι μὴ βουλομένους κολάζων· γνωσθείσης γὰρ τῆς ὁδοῦ τοῖς ἐν γῇ, καὶ σωτηρίου τοῦ θεοῦ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἐλευθερωθέντα πάσης κακίας καὶ πολυθέου ἀπάτης τὰ ἔθνη εὐφραίνεται κατορθοῦντα ἠθικὴν ἀρετὴν, καὶ ἀγάλλεται λαβόντα γνῶσιν θεοῦ· λαοὶ δὲ καὶ ἔθνη ἐκ παραλλήλου οἱ αὐτοί.

v. 6. Ἐξομολογησάσθωσάν σοι λαοὶ ὁ θεὸς, ἐξομολογησασθωσάν σοι λαοὶ πάντες.

G. f. 40. b. L. f. 155. Πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλον οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωποι αἰνεῖν τε καὶ καρποφορεῖν, ἐν παντὶ τόπῳ προσαγομένου θυμιάματος καὶ θυσίας καθαρᾶς, κατὰ τὴν ἐνταῦθα λέγει προφητείαν; αἱ δὲ ταυτολογίαι προθύμους ἐργάζονται τοὺς ἀκούοντας· εἰδέναι μέν τοι προσήκει, ὡς εὐλογοῦντες ἄνθρωποι τὸν θεὸν, λόγους αὐτῷ προσφέρουσι μόνους, ἔργῳ δὲ αὐτὸν εὐεργετῆσαι οὐ δύνανται· ὁ δὲ θεὸς εὐλογῶν βεβαιοῖ τοὺς λόγους τῷ ἔργῳ, καὶ παντοδαπῶν ἀγαθῶν παρέχει τοῖς εὐλογημένοις φοράν· εἶτα διδάσκει τῆς θείας εὐλογίας τυχεῖν.

v. 7. Γῆ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς· εὐλογήσαι ἡμᾶς ὁ θεός.

[illegible] Τότε γὰρ ἑκάστου ἀνθρώπου ὁ καρπὸς εὑρίσκεται τῶν ἔργων· γῆ γὰρ ὁ ἄνθρωπος· αἰνίττεται δὲ καὶ σταυρόν· ὡσαύτως τὴν εὐλογίαν ἐζήτησεν· εὐλογεῖσθαι δὲ παρακαλοῦντες οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἐοίκασί πως παραιτεῖσθαι τὴν διὰ τοῦ νόμου κρίσιν, διψῆν δὲ μᾶλλον τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν καὶ χάριν.

v. 8. Καὶ φοβηθήτωσαν αὐτὸν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς.

A. f. 333. b. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου. Συνελαύνει γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ φόβος εἰς κατόρθωσιν ἀρετῆς· οὗ δὴ γεγονότος, πάντη τε καὶ πάντως συμβήσεται τοῖς ἔχουσιν τὸ ἐν παντὶ γενέσθαι καλῷ[1]· ὁ γὰρ εὐλαβῶς περὶ τοὺς θείους διακείμενος νόμους, καὶ τὸ μέλλον δειμαίνων κριτήριον, διὰ τῆς τούτων φυλακῆς τὸν θεὸν θεραπεύει· ἡ δὲ θεία θεραπεία τὴν εὐλογίαν προξενεῖ· ὅρα δὲ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ τέλος, οὐκ ἰουδαίοις μόνοις ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις τὸν θεῖον ἔχειν εἰσηγήσατο φόβον· πᾶσαι γὰρ φυλαὶ πᾶσαι γλῶσσαι τὴν τριάδα πεφόβηνται καὶ δοξάζουσιν· ἐπισημαντέον δὲ ὅτι τῷ τριπλασιασμῷ τὸ θεὸς, ἐπαγαγὼν ἑνικῶς τὸ φοβηθήτωσαν αὐτὸν, καὶ τὸ τῆς ἁγίας τριάδος παρεγύμνωσε μυστήριον, καὶ τὸ ἑνιαῖον τῆς θεότητος.

(1) Hactenus tantum legitur fragmentum apud Corderium. Porro ad corderianum fragmentum sequentis psalmi v. 5., quod desinit καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι, addendum illic est ex cod. A. f. 336. b. ὀφθαλμοὶ δὲ κυρίου ἐπὶ δικαίους.

ΨΑΛΜΟΣ ξζ'.

Ἀναστήτω ὁ θεὸς, καὶ διεσκορπίσθητωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. v. 2.

Ἕως μὲν γὰρ ἀνεξικακῇ καὶ οὐκ ἐπιφέρῃ τοῖς πλημμελοῦσιν τὴν αὐτοῖς πρέπουσαν κόλασιν, νοεῖται πῶς καθεύδειν καὶ ἠρεμεῖν· ὅταν δὲ τῆς ἀγανακτήσεως κινήσῃ τὸ μέτρον, τότε πῶς καὶ ἐξανίστασθαι καὶ καταστρατεύεσθαι τῶν ἰδίων ἐχθρῶν· καὶ πρὸς τοῦτο αὐτὸ ἐγκαλοῦνται τῶν ἁγίων οἱ λόγοι. — Ὅτε τοίνυν γέγονεν ἄνθρωπος, τότε γὰρ καὶ διεσκορπίσθησαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ, καὶ πεφεύγασιν οἱ μισοῦντες αὐτόν. E. f. 124. b

Ταραχθήτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, τοῦ πατρὸς τῶν ὀρφανῶν, καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. v. 6.

Τὸ κηδεμονικὸν τοῦ θεοῦ παρέστησε, πατέρα εἰπὼν, καὶ τὸ δικαστικὸν κριτὴν, καὶ ὅτι κηδεμών ἐστι τῶν ἀπροστατεύτων, καὶ κριτὴς τῶν ἀδικουμένων· ἀλλὰ τίνες οἱ ταραττόμενοι, ἢ οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες; ἐπειδὴ γὰρ κεκλῆνται τὰ ἔθνη εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἀναγκαίως ἐκεῖνοι ταράττονται ὡς καὶ βοᾶν, τί ἡμῖν καὶ σοί; οἱ δὲ πάλαι πλανώμενοι καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίστην λελατρευκότες, ὀρφανοί τινες ὄντες κατὰ τόνδε τὸν κόσμον ἀνεπικούρητοι παντελῶς, καὶ πρὸς πᾶσαν πλεονεξίαν ἕτοιμοι, καὶ χῆραι μὴ ἔχουσαι τὸν νυμφίον λόγον, διηρπασμένοι τε παρὰ τοῦ σατανᾶ, καὶ μερίδες ἀλωπέκων γεγονότες, ἐπειδὴ πεπιστεύκασιν εἰς Χριστὸν πεπλουτήκασι πατέρα τὸν θεὸν ὡς κηδεμόνα, καὶ νυμφίον τὸν Χριστὸν τὰς θείας αὐτοῖς ἐνιέντα γονὰς, ὡς συναφθέντες αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως. A. f. 337. F. f. 98. b.

Ὁ θεὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ. v. 6.

Τόπος ἅγιος τοῦ θεοῦ οἱ ἀγαπῶντες αὐτὸν, ἢ καὶ παντὸς ἁγίου ψυχή. E. f. 125. b

Ὁ θεὸς κατοικίζει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. v. 7.

Βεβαίαν αὐτοῖς, φησὶ, καὶ ἀσφαλῆ χαρίζεται τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς διαμονήν· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐν οἴκῳ κατοικίζεσθαι παρὰ θεοῦ· τίς δὲ ὁ μονότροπος, εἰπεῖν ἀναγκαῖον· πολλοὶ μὲν γὰρ παρεδέξαντο τὴν εἰς τὸν κύριον πίστιν, ἀλλ' οὔπω παντελῶς τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν ἀποστήσαντες τῆς ἀρχαίας ἀπάτης, νοσοῦσι ἐκ μέρους· θεὸν μὲν γὰρ εἶναι πιστεύουσι Χριστὸν, ἀλλ' ἔχουσιν ἑλληνικὰς διαθέσεις ἐν ἑαυτοῖς· καὶ γὰρ παραιτοῦνται τῶν ἐδεσμάτων τινὰ ὡς βδελυρὰ, καὶ ἡμέρας παρατηροῦνται· ἀλλὰ καὶ εἱμαρμένην τινὰ καλοῦσι καὶ τύχην καὶ A. f. 337. b.

γένη ἀναπλάττοντες, δι' αὐτῶν νομίζουσι διοικεῖσθαι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα· ὁ δὲ οὕτω πεφρονηκὼς, καὶ τοῦτο μετὰ τὴν πίστιν, οὐκ ἔστι μονότροπος, πολυγνώμων δὲ μᾶλλον καὶ πολύτροπος καὶ ἀνασφαλὴς καὶ σεσαλευμένος.

v. 7. Ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ.

Ὅμοιον τῷ, ὁ λέγων τοῖς ἐν δεσμοῖς ἐξέλθετε· καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, ἀνακαλύπτεσθε· δεσμοὶ δὲ καὶ σκότος ἡ τῶν εἰδώλων λατρεία καὶ ἡ ἐν ᾅδῃ κατοχή· τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι καὶ ἐν ᾅδῃ πορευθεὶς ἐν ἰσχύϊ θεότητος καὶ τοῖς ἐκεῖ πνεύμασιν ἐκήρυξεν ἀπειθήσασί ποτε, καὶ τοὺς σειραῖς ἁμαρτημάτων πεπεδημένους, καὶ δεσμοῖς πρότερον διαβολικοῖς κατεσφιγμένους, ἠλευθέρωσε δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῷ θανάτῳ δεσμίους ὄντας ἐξ αἰῶνος, συνανέστησεν ἑαυτῷ, λύσας τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν· οὐ μόνον δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἠθέλησεν ἐλευθεροῦν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ περιτομῆς· τούτους γὰρ ἀποκαλεῖ παραπικραίνοντας· ἢ παραπικραίνοντας, τοὺς ἀπιστοῦντας λέγει, οὓς καὶ αὐτοὺς ἐβούλετο ἐξαγαγεῖν· ἐπιμένοντες δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ὡς ἐν τάφοις δυσώδεσι τοῖς οἰκείοις σώμασι κατοικοῦσι.

v. 8. Ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαί σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου.

Ὅτε τοῖς εἰδώλοις λελατρευκότα τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τοῖς Αἰγυπτίων ἔθεσιν ἐντεθραμμένον ἐλευθεροῦν ὁ Θεὸς ἐσκέπτετο, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν μετακομίζειν, μονονουχὶ καὶ καταδονήσας ὁρᾶται τὰ πάντα, τῶν μὲν ὑδάτων εἰς αἷμα μετεσκευασμένων, οὐρανοῦ δὲ χάλαζαν καθιέντος, τεμνομένης θαλάσσης καὶ πηγνυμένων τῶν ἐν αὐτῇ κυμάτων, οὐρανοῦ τε μάννα καταστάζοντος· καὶ νῦν ὁ ψαλμῳδὸς δεικνὺς, ὡς ὁ καταβὰς μέχρις ᾅδου, αὐτός ἐστιν ὁ καὶ πάλαι διὰ Μωσέως ἐξαγαγὼν ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ, φησὶ πρὸς αὐτόν· ὅτι καὶ τότε καθ' ὃν καιρὸν ἐξήγαγες τοὺς Ἰουδαίους καὶ προηγοῦ αὐτῶν ἐν στύλῳ πυρὸς καὶ νεφέλῃ κατὰ τὴν ἔρημον, ἡ σύμπασα γῆ ἐσείετο, τῆς φήμης τὰς ἁπάντων ἀκοὰς πληρούσης, ὡς ἐπισήμου γενομένης τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ λαθούσης οὐδένα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ἐξάκουστα γὰρ γέγονε τὰ παρὰ σοῦ, καὶ ἔγνω ἡ σύμπασα γῆ· ὥσπερ γὰρ εἴ τις λέγοι τυχὸν, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις, ἀντὶ τοῦ ἤκουσε καὶ τεθαύμακεν, οὕτω νοήσεις ἐνθάδε τὸ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς γῆ ἐσείσθη· τεθαύμακε γὰρ τὰ παραδόξως ἀποτετελεσμένα παρὰ σοῦ τοῦ ἐν

ὄρει Σινᾷ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ χρηματίσαντος· ὑψηλότερον δέ· ὅτε ἐξεπορεύετο ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ὁ Θεὸς, λέγων ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου καὶ μετέβην εἰς τὴν ἔρημον τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν, τότε σεισμὸς καὶ μεταβολὴ πραγμάτων μεγίστη ἐγένετο· καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ τοὺς θείους καὶ πνευματικοὺς λόγους καὶ νόμους ἔσταξαν, τουτέστιν οἱ τὰ οὐράνια φρονοῦντες ἀπόστολοι· τοῦτο καὶ διὰ τῶν δύο χιμάρων ἐδηλοῦτο, ὧν ὁ μὲν ἐθύετο, ὁ δὲ ἀπελύετο εἰς τὴν ἔρημον, ἵνα καὶ Χριστὸν σαρκὶ πάσχοντα νοῶμεν ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ ἀπαθῆ κατὰ τὴν θεότητα μείναντα, καὶ ὡς εἰς ἔρημον ἀπὸ τῶν θεοκτόνων εἰς τὰ ἔθνη μεταβαίνοντα· ἐπεφοίτησε δὲ καὶ ἡ τοῦ πνεύματος χάρις, οἷόν τινας δρόσου ψεκάδας μιμουμένη.

Βροχὴν ἑκούσιον ἀφοριεῖς ὁ Θεὸς τῇ κληρονομίᾳ σου. v. 10.

Κατὰ μὲν τὸ γράμμα βροχὴν ὀνομάζει τὸ μάννα, ὅπερ ἰδίως καὶ [illegible]
ἀφωρισμένως τοῖς ἰουδαίοις ὑετίζετο· κατὰ δὲ τὸ πνεῦμα, βροχὴν μὲν λέγει τὸν εὐαγγελικὸν λόγον, τὸν ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ παρὰ Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς γεγονότα, ἢ αὐτὸν τὸν ἐπιδημήσαντα σωτῆρα τῇ ἀνθρωπότητι· καθώσπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ· καταβήσεται ὡς ὑετὸς, καὶ τὰ ἑξῆς· ἑκούσιον δὲ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς νομικῆς λατρείας· τὰ γὰρ τῆς παλαιᾶς τρόπον τινὰ οὐκ ἦν αὐτῷ ἑκούσια, οὐδὲ προηγουμένως ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐμετρήθη τῇ φύσει τῶν παραδεχομένων· διὸ ἔλεγε· τίς ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; κληρονομία δὲ Χριστοῦ, ἡ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησία, κατὰ τὸ, δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· ταύτῃ οὖν ἀφωρίσθη κατὰ βουλὴν θεοῦ καὶ εὐδοκίαν ὁ λόγος ὁ εὐαγγελικός. (1)

Τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. v. 12.

Δηλαδὴ τοῖς ἀποστόλοις· πολλὴν γὰρ δύναμιν διασημειῶν καὶ [illegible]
θαυμάτων δίδωσιν. Ἡσυχίου.

Ὡραιότητι τοῦ οἴκου διελέσθαι σκῦλα. v. 13.

Διεμερίσαντο γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν οἱ μακάριοι μαθηταί· καὶ οἱ E. f. 126. b. F. f. 99. b.
μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνοις ἐκήρυξαν· διείλοντο τοίνυν σκῦλα· τοὺς γὰρ πάλαι τῷ διαβόλῳ λελατρευκότας ταῖς νουθεσίαις ἁρπάζοντες, προσ-

(1) Fragmentum Cyrilli ad v. 14. πτέρυγες περιηργυρωμέναι, extat apud Corderium. Verum pars ibidem sequens a verbis πτέρυγας λέγων ad ἀκίνητος γὰρ ὁ ὕπνος, quae apud Corderium dicitur anonymi, in codice nostro H. f. 144. inscribitur eidem Cyrillo; cui rei partim suffragatur etiam codex C. f. 138. b.

ἐκόμιζον τῷ Χριστῷ εἰς ὡραιότητα τοῦ οἴκου αὐτοῦ· ὡραιότης γὰρ καὶ κόσμος ἐστὶν ἐκκλησιῶν, ἡ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων ἁγία πληθύς.

v. 15. Χιονωθήσονται ἐν Σελμών.

A. f. 339 E. f. 127 H. f. 144. b. Οἱ ἀπόστολοι δηλονότι λαμπρυνθήσονται· οὗτοι τοίνυν ἐχιονώθησαν ἐν Σελμών· τὸ δὲ ἐν Σελμὼν ἑβραϊκὴ μέν ἐστιν ἡ φωνή, ἑρμηνεύεται δὲ ἀνταπόδοσις· καὶ αὐτοὶ γοῦν οἱ διασταλέντες χιονωθήσονται ὡς ἐν ἀνταποδόσει, τουτέστι λαμπροὶ γενήσονται, μισθὸν ὥσπερ τῆς εἰς Χριστὸν γνησιότητος λαβόντες τὴν λαμπρότητα [1]· προλέγει οὖν τὴν τῆς πεντηκοστῆς ἡμέραν, καθ' ἣν τὸ πνεῦμα ἐν Σελμών, τουτέστιν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐδέξαντο καὶ ἐλαμπρύνθησαν οἱ ἀπόστολοι, οἷς διήρει τὴν τῆς οἰκουμένης βασιλείαν, καὶ τῷ μὲν τῶνδε τῶν ἐθνῶν, τῷ δὲ ἐκείνων προστατεῖν ἐκέλευεν.

v. 18. Τὸ ἅρμα τοῦ θεοῦ μυριοπλάσιον.

A. f. 340. E. f. 127 b. Ἅρμα τοῦ θεοῦ τὰς οὐρανίους καὶ νοητὰς δυνάμεις φησίν, ἐν οἷς ἐποχεῖται θεός· εἶεν δ' ἂν ἅρμα καὶ οἱ ἀπόστολοι, οἷς ἐποχούμενος ὁ θεὸς λόγος διατρέχει τὴν ὑφήλιον· καὶ οἱ μετ' ἐκείνους καθαροί, εὐθηνοῦντες ταῖς ἀρεταῖς, καὶ καρποφοροῦντες θεῷ τὴν εὐσέβειαν, καὶ μυριοπλασίους ὄντες, τῶν παρ' Ἰουδαίοις πάλαι τῆς θείας ἐπιβάσεως ἀξίων.

v. 19. Ἀνέβης εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν.

[illegible] Εἰς ποῖον ὕψος ἀναβέβηκεν ὁ κύριος; εἰς τὸ τοῦ σταυροῦ, ὡς αὐτός σε διδάσκει λέγων· κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, τουτέστιν ὅταν τὸν ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς ὑπομείνω σταυρόν, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· βεβασίλευκε γὰρ τῆς ὑπ' οὐρανὸν διὰ τοῦ τιμίου σταυροῦ καταργήσας τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πάντας ἑλκύσας πρὸς ἑαυτόν.

v. 19. Ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώπῳ. — Καὶ γὰρ ἀπειθοῦντας κ. τ. λ.

E. f. 127 b. F. f. 100. Κυρίλλου καὶ Ἀθανασίου. Καὶ ποῖα ταῦτα ἐστίν, αὐτὸς ὁ υἱὸς σαφηνιεῖ λέγων ὡς ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. — Τοὺς γὰρ ἀπειθοῦντας πάλαι καὶ πλανωμένους ἔδωκεν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, ἵνα ἐν αὐτοῖς κατοικήσας διὰ τοῦ πνεύματος, υἱοὺς αὐτοὺς ἀποφήνῃ θεοῦ.

v. 20. Κατευοδώσαι ἡμῖν ὁ θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν.

A. f. 340. b. F. f. 100. Ὁ τὴν σωτηρίαν ἡμῖν, φησί, δωρησάμενος, οὗτος ἡμῖν καὶ τὴν ὁδὸν ἐξομαλίσει, ὥστε τοσούτων μὴ διαμαρτεῖν ἀγαθῶν· καὶ θύραν ἀνοίξει τοῦ λόγου, εἰς τὸ τὴν ὁδὸν τοῦ κηρύγματος κατευοδωθῆναι ἡμῖν.

(1) Extabat partim hoc fragmentum apud Corderium.

Ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. v. 21.

Θαρσοῦσι σαφῶς οἱ ἀπόστολοι, οὓς καὶ μέχρι θανάτου ἐλθόντας A. f. 340 b. I. f. 198. F. f. 100. H. f. 150 b.
διὰ τὸ κήρυγμα, ἐξάγει γενναίως ὁ θεός· τῆς αὐτοῦ δυνάμεως εἶναι
φασὶ τὰς διεξόδους τοῦ θανάτου, ἤτοι τὴν ἀπαλλαγὴν, διδόντος τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτὸν τὸ διεξελθεῖν δύνασθαι ἤτοι ἐκφυγεῖν τοῦ θανάτου
τοὺς βρόχους· μόνος γὰρ αὐτὸς θεὸς ὢν τοῦ σώζειν καὶ πηγὴ σωτη-
ρίας, ἐξόδους εὕρατο τοῦ θανάτου, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν· ἐπειδὴ πᾶς ἄν-
θρωπος εἰς μὲν τὴν εἴσοδον τοῦ θανάτου ἔφθασε, οὐκέτι δὲ διεξελθεῖν
δεδύνηται αὐτόν· ὁ δὲ διὰ τῶν παρόντων δηλούμενος κύριος, διεξόδους
ποιησάμενος τοῦ θανάτου, καὶ τὴν ἀδιεξόδευτον αὐτοῦ φρουρὰν ἡμῖν
διανοίξας, γέγονε θεὸς τοῦ σώζειν· διὸ καὶ τῷ Ἰὼβ ἔλεγεν· ἦλθες ἐπὶ
πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἴχνεσιν ἀβύσσου περιεπάτησας· ἀνοίγονται δὲ
σοι φόβῳ πύλαι θανάτου, πυλωροὶ δὲ ᾅδου ἰδόντες σε ἔπτηξαν.

Ἐπιστρέψω ἐν βυθοῖς θαλάσσης. v. 23.

Τοὺς κατενεχθέντας, φησὶν, εἰς τῶν ἡδονῶν τὸν βυθὸν, καὶ εἰς E. f. 128. K. f. 122.
τὰς κοσμικὰς φιληδονίας βεβαπτισμένους, ἐπιστρέψω πρὸς ἐμαυτόν.

Ὅπως ἂν βαφῇ ὁ πούς σου ἐν αἵματι. v. 24.

Πῶς ἐπιστρέψουσι διδάσκει, ὅτι ἀναιρεθεισῶν τῶν πονηρῶν δυνά- A. f. 341 b.
μεων· κατήγαγε γὰρ εἰς γῆν τὸ αἷμα αὐτῶν καὶ κατερραντίσθη τῷ
κατανικήματι αὐτῶν, κατὰ τὴν Ἡσαΐου φωνὴν, ὡς καὶ τὸν πόδα αὐτοῦ
βαφῆναι ἐν αἵματι· ἱστορικώτερον δὲ τὰ τοιαῦτα διαγράφει ὁ λόγος,
καὶ οἷον ὡς ἐπὶ πολέμου καὶ στρατηγοῦ διαπλάττεται· οἱ γὰρ ἐν πο-
λέμῳ καὶ μάχαις νικᾷν εἰωθότες, τοῖς τῶν πεσόντων αἵμασι βαπτί-
ζουσι τὸν πόδα ἐν τῷ ἐπεμβαίνειν τοῖς ἀνῃρημένοις· κἀνταῦθα οὖν ἐπει-
δὴ ἔδειξε τὸν τῶν ὅλων θεὸν, οἷόν τινα ἀριστέα τοὺς πολεμίους κατα-
γωνιζόμενον, καὶ τοὺς ἀδίκως δεδουλωμένους ἐλευθεροῦντα, διαγράφει
τῷ λόγῳ καὶ αἱμάτων ῥύακας, καὶ συμπατουμένους νεκροὺς καὶ τού-
τους ἀτάφους ἐῤῥιμμένους, καὶ κυσὶ βορὰν προκειμένους· σώζεις τοι-
γαροῦν, φησὶ, τοὺς κινδυνεύοντας, καταστρατεύῃ δὲ τῶν ἐχθρῶν, ὅπως
ἂν βαφῇ ὁ πούς σου ἐν αἵματι, βαφῇ δὲ καὶ ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου
ἐν αἵματι τῶν ἐχθρῶν· δέχεται πάλιν ὡς ἀπὸ πράγματος ἐναργοῦς τὸ
παράδειγμα· ταῖς γὰρ τῶν θρεμμάτων ἀγέλαις σύνεισιν ἀεὶ καὶ κύ-
νες, ὑλακαῖς καὶ δήγμασι καταπτοοῦντες τοὺς θῆρας· σύνεισι δὲ καὶ
ταῖς λογικαῖς τοῦ σωτῆρος ἀγέλαις ἱεροὶ καὶ πάνσοφοι κύνες ταῖς

ἑαυτῶν εὐστομίαις καθάπερ τισιν ὑλακαῖς τοὺς ἀλλοτρίους ἐλαύνοντες θῆρας· κύνας οὖν κυρίου τοὺς τῆς νοητῆς ποίμνης φύλακας φησὶν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους καὶ τοὺς ἐπισκόπους, ὧν δὴ καὶ ἡ γλῶσσα μονονουχὶ τοῦ αἵματος τῶν νοητῶν ἐχθρῶν ἀπογεύεται· λέγει τοίνυν ὡς μονονουχὶ θανάτου αἰτία τῶν πονηρῶν δαιμόνων γενήσεται, ἡ τῶν ἀποστόλων φωνὴ, παρ' αὐτοῦ τουτέστι παρὰ τοῦ θεοῦ βοηθουμένη· τοῦτο δὲ μεταφορικόν· τῶν γὰρ ἐχθρῶν ἀναιρεθέντων, καὶ οἱ κύνες τῶν ἀνελόντων λάπτουσι τοῦ αἵματος αὐτῶν, καὶ τὰ τούτων διασπαράσσουσι σώματα· ἑτέρως δὲ, ποῦς Χριστοῦ ὁ ἐκ Μαρίας ἄνθρωπος, ὅστις διὰ τοῦ πάθους ἐβάφη τῷ αἵματι· ἡ γλῶσσα δὲ τῶν κυνῶν, ἤγουν τῶν ἀκαθάρτων πάλιν ἐθνῶν, ἐγεύσατο τοῦ ἀχράντου αἵματος, ὅτε ἐπέστρεψαν ἐκ τοῦ διαβόλου.

v. 27. Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν θεὸν, κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραήλ.

Πηγαὶ τοῦ Ἰσραὴλ εἶεν ἂν οἱ μακάριοι προφῆται, καὶ πρό γε τούτων ὁ νόμος· λέγει οὖν, ὡς ἄλλοθεν οὐ προσῆκεν ἡμῖν τὸν θεὸν ἢ ἐκ τούτων αὐτῶν ἀρυομένους ὑμνολογεῖν· τοῦτο δέ φησι, διὰ τὰ ἑτερόδοξα τῶν αἱρετικῶν συγγράμματα· ἐκ γὰρ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν γραφῶν ὁ κύριος εὐλογεῖται πρὸς τῶν δυναμένων ἀντλεῖν ἐξ αὐτῶν σωτηρίου πηγῶν οὐσῶν μετ' εὐφροσύνης ὕδωρ.

v. 28. Ἐκεῖ Βενιαμὶν νεώτερος ἐν ἐκστάσει.

Ἐκεῖ ποῦ; ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἢ ἐν μέσῳ τῶν ψαλλόντων· τίς δὲ ὁ Βενιαμὶν, ἢ ὁ μακάριος Παῦλος ὁ ἐκ φυλῆς Βενιαμίν; τὸ δὲ νεώτερος, διὰ τὸ ὕστερον αὐτῷ τῶν ἀποστόλων ὀφθῆναι τὸν κύριον· ἐν ἐκστάσει δὲ διὰ τὴν εἰς τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγὴν, καὶ διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ἀποκαλύψεων, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ εἰρημένον· εἴτε ἐξέστημεν θεῷ, εἴτε σωφρονοῦμεν ὑμῖν· καὶ διὰ τὸ θειοτέρας αὐτὸν τυχεῖν ἀλλοιώσεως· ἐφ' οὗ καὶ ἀληθεύει τὸ, πρωῒ ἔδεται· καὶ τὸ, ἑσπέρας διαδώσει τροφήν· ὁ γὰρ διώκων τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ὀλίγῳ τὴν πίστιν εὐηγγελίσατο.

v. 28. Ἄρχοντες Ἰούδα ἡγεμόνες αὐτῶν.

Μέμνηται καὶ τῶν λοιπῶν τῆς ἐκκλησίας παιδευτῶν τε καὶ ἀποστόλων. οἳ σχεδὸν ἐξ ἁπάσης φυλῆς τῆς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπόλεκτοι γεγόνασι καὶ φωστῆρες οἰκουμενικοί· καὶ φησὶν ὅτι αὐτῶν τῶν ψαλλόντων ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες ἐχειροτονήθησαν· ἔκ τε τῆς Ἰούδα φυλῆς, ὡς οἱ ἀδελφοὶ τοῦ κυρίου, καὶ Λευῒς ἤτοι Ματθαῖος· ἔκ τε τῆς Ζα-

βουλὼν, καὶ τῆς Νεφθαλεὶμ, ὡς Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, καὶ οἱ τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Φίλιππος, ἀπὸ Βησθαϊδὰ τῆς κώμης ὄντες, καὶ Ἰάκωβος ὁ Ἀλφαίου ἐκ Καπερναοὺμ, Σίμων δὲ ὁ ζηλωτὸς κανανίτης ὠνόμασται· ταῦτα δὲ πάντα τὰ χωρία τῆς Γαλιλαίας ἐστί· Ζαβουλὼν δὲ καὶ Νεφθαλεὶμ ἐκεῖνον ἔσχον τὸν κλῆρον· καὶ τούτου μάρτυρες δύο, ὁ μὲν προφήτης, ὁ δὲ εὐαγγελιστής· ὁ μὲν προλέγων, ὁ δὲ τὴν μαρτυρίαν προφέρων· ὥστε ἐκ τούτων τῶν φυλῶν οὗτοι οἱ ἀπόστολοι ὥρμηντο οἱ καταστάντες ἄρχοντες καὶ ἡγεμόνες τῶν ἐκκλησιῶν.

Ἔντειλαι ὁ θεὸς τῇ δυνάμει σου. v. 29

Δύναμιν τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν φησὶ, κατὰ τὸ, Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· παρακαλεῖ τοίνυν τὸν πατέρα ὁ ἀποστολικὸς χορὸς, ἵνα ἐντείληται τῷ υἱῷ τὰ περὶ τοῦ κηρύγματος· ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ γάρ φησι λαλῶ οὐδὲν, ἀλλ᾽ ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ πατρός· καὶ ἵνα δυναμώσῃ αὐτοῖς ὃ κατήρτισεν αὐτοῖς, μονονουχὶ καὶ δακτύλῳ δεικνὺς, ὅτι τὸ ἠσθενηκὸς σῶμα, καὶ πεπτωκὸς εἰς θάνατον διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν, ὅτι τοῦτο δυναμώσει κατὰ καιροὺς ὁ Χριστός· αἰτοῦσιν οὖν ἵνα τῆς φθορᾶς ἀπαλλάξας τὸ σῶμα, τὴν ἀφθαρσίαν ἐνδύσῃ, ἀναγαγὼν αὖθις εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ, τουτέστιν εἰς τὴν ἐν ἀρχῇ μακαρίαν καὶ ἀκήρατον ζωήν· ὃ καὶ ποιήσει κύριος κατὰ καιροὺς, ὅτε καταβήσεται ἐξ οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι.

A f. [illegible] b. B f. [illegible] 2. D f. [illegible]. H. f. [illegible] K. f. 122. b

Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. v. 31.

Ἐπειδὴ πολλοὶ οἱ τῇ κατὰ θεὸν πολιτείᾳ τῶν ἁγίων δυσμεναίνοντες, καὶ μάλιστα οἱ ἀκάθαρτοι δαίμονες, τούτου χάριν εὔχεται ἐπιτιμηθῆναι αὐτοὺς θηρία ὄντας καλάμου· ἰστέον δὲ, ὅτι τόπος ἐστὶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐν παρόδῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ ᾧ ὄνομα Κάλαμος, διὰ τὸ πλείστους εἶναι τοὺς καλάμους ἐν αὐτῷ· ἐν τούτῳ λανθάνουσι λέοντες δεινοὶ ὠμοβόροι, καὶ ἕτεροι θῆρες ἄγριοι περὶ τὸ ἄλσος ἐμφωλεύοντες, οἳ καὶ ἐπεβούλευον τοῖς ἀνιοῦσιν εἰς Ἱερουσαλήμ· οὐκοῦν ὡς ἀπὸ πράγματος ἐμφανοῦς εἰς ἐννοίας ἡμᾶς κεκρυμμένας καὶ πνευματικὰς ὁ τοῦ ψάλλοντος ἀποφέρει λόγος· τί πράττουσιν οἱ ἐν τῷ καλάμῳ θῆρες; ἐπιβουλεύουσι δεινῶς τοῖς ἀναβαίνουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα· τοῦτο αὐτὸ καὶ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας ποιοῦντας εὑρήσομεν· ἐπιβουλεύουσι γὰρ τοῖς ἐν τῇ νοητῇ Ἱερουσαλὴμ ἀπιοῦσιν οἱ νοητοὶ λέοντες, οἱ τῇ ἀκαρπίᾳ καὶ κουφότητι τῶν ἀστηρίκτων ἐμφωλεύοντες, καὶ

A f. [illegible] E f. [illegible] b

*

ἐπαναπαυόμενοι τοῖς ξηροῖς πρὸς ἀρετὴν, καὶ ὑγροῖς πρὸς φιληδονίαν· κατὰ τὸ ἐν Ἰὼβ περὶ τοῦ διαβόλου εἰρημένον, ὅτι ὑπὸ πᾶν δένδρον κοιμᾶται. παρὰ κάλαμον καὶ βούτομον καὶ πάπυρον· εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι τοῦ καλάμου θῆρες ἀνοσίων αἱρέσεων εὑρεταὶ, καὶ λανθανόντως καὶ θηριωδῶς συγγράφοντες τὰ διεστραμμένα, οἳ καθάπερ ὀδόντι τῷ καλάμῳ χρώμενοι, τὰς τῶν ἁπλουστέρων ψυχὰς κατεσθίουσιν.

V. 31-32 Διασκόρπισον ἔθνη. — Ἥξουσιν πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου· Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ.

Ὡς διασκορπισθέντων τῶν νοητῶν ἐχθρῶν, λοιπὸν ἐπὶ τὸ κήρυγμα οἱ ἀπόστολοι δραμοῦνται· πιστεύσουσι δὲ Αἰγύπτιοί τε καὶ Αἰθίοπες, τουτέστι τὰ πέρατα τῆς γῆς· ἔσχατοι γὰρ πάντων ἐν ἀνατολῇ καὶ δύσει Αἰθίοπες· σημαίνει δὲ διὰ μὲν τῶν Αἰγυπτίων, τοὺς ἄγαν εἰδωλολάτρας καὶ ἐναντίους τῇ λατρείᾳ τοῦ Ἰσραήλ· ἡ γὰρ Αἴγυπτος τῆς ἀσεβείας τὸ κράτος ἀνεδήσατο· διὰ δὲ τῶν Αἰθιόπων τὰ πέρατα τῆς γῆς· πῶς δὲ προσέδραμεν ἡ Αἰθιοπία εἰς τὸ κήρυγμα, καὶ τὸ περὶ αὐτῆς προφητευόμενον, τέλους τετύχηκεν, ἔξεστιν ἀπὸ τοῦ εὐνούχου ἰδεῖν τοῦ αἰθίοπος ὃν Φίλιππος πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐποδήγησε, χεῖρα ὄντα τῆς βασιλίσσης τῶν Αἰθιόπων, ὡς δυνάστην Αἰθιοπίας, καὶ καθ' ὃ ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς εἴτουν τοῦ θησαυροῦ ἐτέτακτο· ὅτι γε μὴν ἡ Αἰθιοπία πάντα τὰ ἔθνη δηλοῖ μέλανα ὄντα ἐν ἁμαρτίᾳ, παρίστησιν ἡ ἐν τῷ ᾄσματι διὰ μετανοίας λέγουσα νύμφη, μέλαινα εἰμὶ καὶ καλὴ, τὸ μὲν διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ τὴν κακίαν, τὸ δὲ διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀναχώρησιν· ὥστε τὴν Αἰθιοπίαν προφθάσαι χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ, ἤτοι ἐν τῷ εὔχεσθαι, ἢ καὶ ἐν τῷ προσάγειν δῶρα τῷ βασιλεῖ τά τε τῆς εὐσεβείας ἀρώματα καὶ τὸ τῆς θεογνωσίας χρυσίον.

V. 35 Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις.

Ἐξ Ἰσραὴλ γὰρ τὸ γένος κατάγοντες οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι, τὴν τοῦ θεοῦ μεγαλουργίαν δι' ὧν εἰργάζοντο θαυμάτων ὑπέδειξαν· καὶ οἱ μετ' ἐκείνους δὲ τὸ διδασκαλικὸν δεξάμενοι χάρισμα, καθάπέρ τινες νεφέλαι ἐκ τῆς τοῦ παναγίου πνεύματος θαλάττης τὸν ὑετὸν ἀνιμώμενοι, τὴν ἀρδείαν τοῖς ἀνθρώποις προσφέρουσιν· ἢ τὸ, ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐν ταῖς νεφέλαις, ἀντὶ τοῦ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ καὶ περίοπτος· ἑτέρως δὲ τῷ θεωρητικωτάτῳ Ἰσραὴλ τὰ μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ γνωρίζονται, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ τῷ ὑπερκειμένῳ τῶν γηρῶν.

Θαυμαστὸς ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, ὁ θεὸς Ἰσραήλ. v. 36.

Οἱ τῆς ἀρετῆς ἐρασταὶ τὸν θεὸν δι' ἑαυτῶν εὖ βιοῦντες ὑμνεῖσθαι A. f. 344.
παρασκευάζουσι, καὶ αὐτοὶ δὲ μόνοι θαυμάζουσι τὸν θεὸν, οἷα δυνάμενοι κατανοεῖν τὰς μεγαλοπρεπεῖς οἰκονομίας αὐτοῦ· αὐτὸς οὖν ὁ τοῦ πνευματικοῦ Ἰσραὴλ θεὸς, ἴσον δὲ εἰπεῖν ὁ τῶν ἁγίων θεὸς, ἐνισχύσει καὶ τὸν νέον λαὸν, ὥστε πάντα καὶ λαλεῖν καὶ δρᾶν ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτοῦ· καὶ δύναμιν μὲν δώσει εἰς τὸ ῥυσθῆναι τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων, κραταίωσιν δὲ εἰς τὸ ἐμμεῖναι τῇ ἀμωμήτῳ πίστει Χριστοῦ· ὃς εὔνοος ἐστὶν, ὡς καὶ πλάσας καὶ ἀναπλάσας καὶ τοσούτων ἀγαθῶν καταξιώσας τὸν λαὸν αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ξη'.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων τῷ Δαβίδ. v. 1

Περιέχει μέν τοι ὁ ψαλμὸς προσευχὴν τοῦ σωτῆρος ἐκ προσώπου A. f. 344. b. B. f. 284. b G. f. 50
τῆς ἀνθρωπότητος προσφερομένην, τάς τε αἰτίας δι' ἃς αὐτῷ τὸν ἐπὶ σταυροῦ κατεσκεύασαν θάνατον, ἔτι τε αὐτὸ τὸ πάθος διηγεῖται σαφῶς, καὶ τὰς μετὰ τὸ πάθος τοῖς Ἰουδαίοις συμβησομένας συμφοράς· πρὸς δὲ τούτοις καὶ εἰσαγωγὴν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, τῆς τε ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείας διδασκαλίαν, εἰς ἣν καὶ περιγράφει τὸν ψαλμόν· ὅτι δὲ πᾶσαν ἣν ηὔξατο ὁ σωτὴρ προσευχὴν, ἐκ προσώπου τῆς ἀνθρώπου φύσεως ηὔξατο, αὐτὸ τοῦτο ἐπισημαίνει ἐπὶ τέλους τοῦ ψαλμοῦ, καὶ φησὶν, ὅτι εἰσήκουσε τῶν πενήτων ὁ κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένωσεν (1)· ἐπὶ συντελείᾳ γὰρ τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐπέφανεν ἡμῖν θεὸς κύριος, καὶ τὴν νοητὴν ἀλλοίωσιν ἠλλοιώθημεν, οὐκ ἐξ ἀγαθῶν πεσόντες ἐπὶ τὰ χείρονα, καθὰ καὶ ἐν τῷ Ἀδὰμ, ἀλλ' ἐκ παντὸς κακοῦ μεθιστάμενοι πρὸς πᾶν ἀγαθόν· γράφει δὲ καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους περὶ Χριστοῦ, ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ δεήσεις καὶ ἱκετηρίας, πρὸς τὸν δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου, μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσήνεγκε· καὶ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον μετὰ ἱδρώτων, ἀγγέλου ἐνισχύοντος, ἐν ἀγωνίᾳ γενόμενος, ἐκτενέστερον προσηύχετο.

Σῶσόν με ὁ θεὸς, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. v. 2.

Ἔοικε δὲ καὶ ἐκ προσώπου τοῦ κυρίου λέγεσθαι τὰ συμβάντα, A. f. 345

(1) Hactenus fragmentum recitat sub Athanasii nomine etiam Corderius, qui tamen perperam v. 6. scribit ἐπιγράφει pro περιγράφει.

ὅτε γενόμενος ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου· ἐπειδὴ γὰρ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, εἰκότως καὶ εὔχεται ῥυσθῆναι ἐκ τῶν πειρασμῶν τῶν χειμάῤῥου δίκην περικλυσάντων αὐτοῦ τὴν ψυχήν· καὶ ὁ τύπος δὲ Χριστοῦ Ἰωνᾶς· περιεχύθη μοι ὕδωρ, φησὶν, ἕως ψυχῆς μου· καὶ ἐν Ἰώβ· ἦλθες ἐπὶ πηγὴν θαλάσσης, ἐν δὲ ἴχνεσιν ἀβύσσου περιεπάτησας, δι' ὧν τὰ τοῦ ᾅδου χωρία δηλοῦται. — Διὰ τῶν ὑδάτων τοὺς πειρασμοὺς σημαίνει ἡ θεόπνευστος γραφή. H. f. 166

v. 3. Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταιγὶς κατεπόντισέ με.

Ποικίλλει τὸν λόγον ταῖς διαφόροις εἰκόσιν, οὐχ' εὑρίσκων ἀξίαν εἰκόνα τῶν κατεχόντων τοὺς αἰχμαλώτους ἀνιαρῶν· αἰνίττεται δὲ καὶ τὰ τοῦ ᾅδου χωρία, ἔνθα μόνος ὁ σωτὴρ καταβὰς διεξῆλθε· τὸ δὲ ἦλθον, ὅμοιον τῷ, ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἑκουσίως δὲ Χριστὸς ὑπέστη τὸν θάνατον, ὃν καταιγίδα καλεῖ· πρέπουσα δὲ φωνὴ καὶ τῷ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀρετὴν ναυαγήσαντι, ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταιγὶς κατεπόντισέ με.

v. 6. Ὁ θεὸς σὺ ἔγνως τὴν ἀφροσύνην μου, καὶ αἱ πλημμέλειαί μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἐκρύβησαν.

Ἢ ὅτι εἰ καὶ ἦσαν τινὲς πλημμέλειαι, δι' ἃς τῷ σταυρῷ με προσήλων, τάχα που σὺ πρῶτος ἔγνως ὁ θεὸς, ὃν οὐδὲν οἷόν τε λανθάνειν· ἢ ἀφροσύνην μέν φησι τὴν νομισθεῖσαν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μωρίαν, τὴν τοῦ πάθους φημί· γέγονε γὰρ ὁ τοῦ κυρίου σταυρὸς Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἕλλησι δὲ μωρία· μωρίαν μὲν οὖν τοῦ Χριστοῦ τὸ πάθος, ἀσθένειαν δὲ τὸν σταυρὸν ὀνομάζων· σὺ οὖν ὦ πάτερ φησὶν ἔγνως τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ οἰκονομίαν· σῇ γὰρ κρίσει γεγένηται· τοῦτο δὲ λέγει ἐπειδὴ γέγονεν ὑπήκοος τῷ πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· τὸ δὲ αἱ πλημμέλειαί με ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν, ὅμοιον τῷ, τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησε.

v. 9. Ἀπηλλοτριωμένος ἐγενήθην τοῖς ἀδελφοῖς μου.

Τῇ τοιαύτῃ χρήσαιτο φωνῇ, ὅστις ἐστὶν θεοσεβὴς ἀληθῶς καὶ πίστιν ἔχων ὀρθὴν καὶ ἀκαπήλευτον· διωκομένης γὰρ τῆς εὐσεβείας ἀπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν, ἀσθενείτω διάθεσις ἡ πρὸς γενεὰς καὶ γένη καὶ τῆς τοῦ θεοῦ δόξης καταπεφρονημένης, ἀργείτω τότε καὶ τῆς εἰς ἀδελφοὺς ἀγάπης ὁ νόμος· ἀγαπάσθω δὲ μόνος καὶ ὑπὲρ πάντας ὁ τῶν ὅλων θεός· αὐτῷ γὰρ τὴν οἰκείαν ὀφείλομεν ζωήν.

Καὶ συνεκάλυψα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐγενήθη εἰς ὀνειδισμοὺς μοι. V. 11.

Εἴποι δ' ἄν τις· καὶ μὴν φάγου καὶ οἰνοπότου δόξαν ἠνέγκατο A. f. 347.
παρὰ τοῖς κακοήθεσιν· πῶς οὖν νῦν φησιν ὅτι ὠνειδίζετο ὡς νηστεύων;
πρὸς ὃ ῥητέον, ὅτι σπανίως καλούμενος ἀπείη πρὸς τὰ συμπόσια αὐ-
τός τε καὶ οἱ μαθηταί· οἱ δὲ διαβάλλοντες, τούτοις ἐχρῶντο τοῖς λό-
γοις, τὸν λοιπὸν τῆς αὐτοῦ διαίτης ἀγνοοῦντες καιρόν· πλὴν ἀρκείτω
πρὸς ἀπόδειξιν ἡ συνεχὴς τεσσαρακονθήμερος νηστεία· ἐπληροῦτο δὲ
ταῦτα καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, ὅτε λοιπὸν αἰρομένου τοῦ νυμ-
φίου, ἐνήστευον οἱ μαθηταί· ὥστε καὶ αὐτὸν εἰκὸς προορῶντα τὸ πά-
θος καὶ τὰ παρακολουθοῦντα τοῖς Ἰουδαίοις κακὰ, κατaπονεῖν τὴν ψυ-
χὴν ἐν νηστείᾳ· κωλυτικὴ γὰρ τῆς ἐξ ἀλόγων παθῶν ἐπάρσεως ἡ νη-
στεία. - Γελῶσι τινὲς τῶν ἁγίων τοὺς πόνους, καὶ ὀνειδισμοῖς ποιοῦν- B. f. 13
ται πρόφασιν τὰ ὄντως τεθαυμασμένα.

Καὶ ἐθέμην τὸ ἔνδυμά μου σάκκον, καὶ ἐγενόμην αὐτοῖς εἰς παραβολήν. V. 12.

Καὶ ὁ σωτὴρ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξομολογεῖται καὶ κακοῦται· ὁ γὰρ A. f. 347.
σάκκος τὴν σκληρὰν αἰνίττεται δίαιταν καὶ τὸ πένθος· ἀλλὰ καὶ τοῦτο
εἰς παραβολὴν γέγονε τῷ κυρίῳ, τουτέστιν εἰς ὄνειδος· σύνηθες γὰρ
τοῖς φαύλοις ὀνειδίζειν τοῖς ἀγαθοῖς δι' ἃς ἔχουσι κακοπαθείας· εἰκὸς
δὲ τὸν Χριστὸν μετὰ τὸ ἀναιρεθῆναι, παραβολὴν γενέσθαι τοῖς Ἰου-
δαίοις· οἷον, τοιαῦτα πάθοι ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν οἷα καὶ ὁ ἐσταυρωμένος·
κατὰ δέ τινας διὰ τοῦ σάκκου, τὸ σῶμα σημαίνεται σκληρὸν ὂν καὶ
ἀντίτυπον· διὰ γοῦν τὴν τῆς σαρκὸς περιβολὴν ὠνειδίσθη ὁ κύριος.

Κατ' ἐμοῦ ἠδολέσχουν οἱ καθήμενοι ἐν πύλαις κ. τ. λ. V. 13.

Καὶ Ἰουδαῖοι δὲ Χριστὸν ἔν τε συμποσίοις ὠνείδιζον, παροίνιον A. f. 347.
αὐτὸν διήγημα ποιούμενοι καὶ κωμῳδίαν, ἔν τε ταῖς πρὸς ἀλλήλων
ὁμιλίαις κατεγέλων αὐτοῦ· τὰ γὰρ συνέδρια τῶν ἀκαιρουμένων εἰς αὐ-
τὸν εὐκαίρουν, καὶ ἠδολέσχουν, εἴτουν ἐσχόλαζον, καὶ συνεχῶς δι-
ηγοῦντο.

Ἐγὼ δὲ τῇ προσευχῇ μου πρός σε, κύριε. V. 14.

Ὁ Σύμμαχος· ἐμοὶ δὲ ἡ προσευχὴ, σὺ κύριε· τούτων, φησὶ, γι- A. f. 347. b. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.
νομένων, ἐγὼ πρὸς σὲ τείνω τὸ ὄμμα, καὶ τὴν παρὰ σοῦ προσμένω
βοήθειαν· φαίη δ' ἂν καὶ ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν πατέρα· εἰ καὶ ἐχλεύαζόν
με, καὶ πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀνταπεδίδοσάν μοι, ἀλλ' οὖν ὑπὲρ αὐ-
τῶν ἐγὼ οὐ παύσομαι πρὸς σὲ χρώμενος τῇ προσευχῇ· καὶ τοῦτο δῆλον

ἐξ ὧν παρέθηκεν αὐτὸν ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ ἐν τῷ σταυρῷ ὑπὲρ τῶν σταυρούντων εὐχόμενον· εἶτα τίθησιν ἑξῆς καὶ τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς.

v. 14. Καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός.

Εὐδόκησε γὰρ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ· τὸ δὲ ἀνακεφαλαιώσασθαι ἐστὶ τὸ ἀναλαβεῖν καὶ ἀνακομίσαι τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς· εὐδοκίαν δὲ καλεῖ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ, ὥστε ἡμᾶς σωθῆναι καλῶς αὐτῷ δόξασαν· ὅτε οὖν ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ· εἰς τοῦτο ἐλθὼν φησὶ, καιρὸς εὐδοκίας· ὅμοιον τῷ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα.

v. 14. Ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου ἐπάκουσόν μου, ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου.

Τοῦτο δὲ ποιήσεις, ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντα με σώσας διὰ τῆς ἀναστάσεως· ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ ἀναδέχομαι ζωὴν καὶ σωτηρίαν· σὺν ἐμοὶ γὰρ ζωοποιηθήσονται οἱ δι' ἁμαρτίαν νεκροί· μόνη μέν τοι ἀληθὴς ἡ παρὰ Θεοῦ σωτηρία, τυπικῆς οὔσης τῆς ὑπὸ ἰατρῶν καὶ στρατηγῶν σωτηρίας.

v. 15. Ῥυσθείην ἐκ τῶν μισούντων με, καὶ ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων.

Αἰτεῖ καὶ ὁ σωτὴρ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ῥυσθῆναι, οἳ ἐμίσουν αὐτὸν ὡς εἰς πρόσωπον αὐτῶν ἐλέγχοντα τὴν ἐν βάθει κρυπτομένην πονηρίαν· ἢ βάθος ὑδάτων, τὸν θάνατον λέγει καὶ τοὺς πειρασμοὺς οὓς ἐν Χριστῷ νικῶμεν· ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι.

v. 16. Μή με καταποντισάτω καταιγὶς ὕδατος κ. τ. λ.

Ὕδατος δὲ καταιγίδα καὶ βυθὸν καὶ φρέαρ ὀνομάζειν ἔοικεν ἢ τοὺς ἐν τῷ πειράζεσθαι κινδύνους, ἢ καὶ αὐτὸν ἔσθ' ὅτε τὸν ᾅδην· φησὶ γάρ· ἀνήγαγες ἐξ ᾅδου τὴν ψυχήν μου· ὡς οἱ εἰς φρέαρ ἐμπεσόντες, οὗ τὸ στόμα ἐνεφράγη· δηλώσας δὲ καὶ ὁ κύριος διὰ τοῦ, ἐνεπάγην εἰς ἰλὺν βυθοῦ, τὴν τοῦ σώματος ἐν τῷ θανάτῳ λύσιν, καὶ παραστήσας τὴν εἰς ᾅδου κάθοδον, νῦν περὶ τῆς ἀνόδου φησὶ, ῥυσθείην λέγων ἐκ τῶν βαθέων τῶν ὑδάτων, καὶ τὰ ἑξῆς· τὰς μὲν γὰρ ἄλλας ψυχὰς κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ τὸ φρέαρ συνέσχεν ἀποκλεῖσαν τῷ ἑαυτοῦ στόματι· φρέαρ δὲ στόμα ἔχον, ὁ θάνατος ἐξ αἰῶνος ἅπαντας καταπεπωκὼς τοὺς εἰς αὐτὸν καταπεπτωκότας, καὶ μετὰ τὸ κατα-

πιεῖν, ἐπικλείσας τὸ ἑαυτοῦ στόμα πρὸς τὸ μή τινα πρὸς ζωὴν παλιν-
δρομῆσαι· ἐπ' ἐμοὶ δέ, φησι, μὴ γένοιτο τοῦτο· λέγει δὲ καταιγίδα,
ὑπεμφαίνων τὸ παγχάλεπον τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ναυάγιον, καὶ
τὸ σὺν ἐκείνοις ἀποπνίγεσθαι τῷ τῆς ἀγνωσίας βυθῷ παραιτούμενος·
πῶς δὲ εἰπὼν ἄνω καταιγὶς κατεπόντισέ με, νῦν λέγει μή με κατα-
ποντισάτω; ὅτι ἐπεί ἐστι βυθισθέντα πάλιν ἀνανήξασθαι, εὔχεται ὧν
ἐπειράθη μὴ πάλιν πεῖραν λαβεῖν· κύματα οἶδα καὶ ἄλλα καὶ κλύ-
δωνα φοβερὸν ἐπανιστάμενον τῇ ψυχῇ τὸν ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκός,
οἷς χρὴ δυσπρόσιτον ὄντα, μηδαμῶς τῆς ἀπ' αὐτῶν πικρίας ἀναπίμ-
πλασθαι· ἀλλ' ἀεὶ προσευχόμενον λέγειν, ῥυσθείην ἐκ τῶν βαθέων
τῶν ὑδάτων, καὶ τὰ ἑξῆς.

Εἰσάκουσόν με, κύριε, ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός σου. v. 17.

Διὰ τί δὲ καὶ ὁ μονογενὴς χρήζει τοῦ εἰσακουσθῆναι, ἴσος ὢν τῷ A. f. 348. Κυρίλλου καὶ Εὐσεβίου.
πατρὶ καὶ ὁμότιμος, αὐτὸς τὴν αἰτίαν λέγει· ὅτι χρηστὸν τὸ ἔλεός
σου, τουτέστι διὰ τοῦτο εἰσακουσθῆναι χρήζω, ἐπειδὴ ἄνθρωπος διὰ
τὴν σὴν φιλανθρωπίαν γέγονα, καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων εἰκότως ταῦτα ἀνα-
δέχομαι.

Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τοῦ παιδός σου. v. 18.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ πατὴρ διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν ἀποστραφεὶς A. f. 348. b. Κυρίλλου καὶ Εὐσεβίου.
ἦν τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, τούτου χάριν πάλιν πρὸς αὐτὴν ἐπιστρέ-
ψαι τὸν πατέρα τὸ πρόσωπον ὁ Χριστὸς παρακαλεῖ, καὶ μὴ ἐπιμεῖ-
ναι ὀργιζόμενον, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἐν ταῖς ὀργαῖς ἀποστρεφόντων τὰ
πρόσωπον· ἀποστροφὴ δὲ θεοῦ ἡ ἐγκατάλειψις.

Ὅτι θλίβομαι, ταχὺ ἐπάκουσόν μου. v. 18.

Διὰ τὴν τῆς ὀδύνης ὑπερβολήν, ταχεῖάν μοι παράσχου παραψυ- A. f. 348. b. H. f. 174. b. Κυρίλλου καὶ Εὐσεβίου.
χήν· τί τὸ θλίβον, εἰπέ; ἐξήγησαι τὸ λυποῦν, ὦ Δαβίδ· ἄκουε τοίνυν
λέγοντος ἐναργῶς· ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλήν μου, ὡσεὶ
φορτίον ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ· οὐκοῦν πρόσελθε τῷ λέγοντι· δεῦτε πρός
με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. (1)

Φαίη δ' ἂν καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν πατέρα· ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ κτή- A. f. 348. b.
ματος θλίβομαι τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ἐλευθερῶσαι τὸν ἀφ' ἡμῶν αἰχ-
μάλωτον· ταχὺ δὲ εἰσάκουσον, ἐπειδὴ χρήζει ταχύτητος τὸ κατ' αὐ-
τὸν μυστήριον.

(1) Breve hoc fragmentum partim est apud Corderium cum varietate.

v. 18. Πρόσχες τῇ ψυχῇ μου, καὶ λύτρωσαι αὐτήν.

[illegible] Εἴποι δ' ἂν καὶ ὁ σωτὴρ πρὸς τὸν πατέρα· λύτρωσαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ τοῦ κατασχόντος, δηλονότι θανάτου· καὶ ποῖος ἄρα ἐστὶν ὁ τῆς λυτρώσεως τρόπος; ἡ ἐν Χριστῷ δικαίωσις, ἡ διὰ πίστεως σωτηρία, τῶν πλημμελημάτων ἡ ἄφεσις ἡ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· οὕτως ἐλυτρώσατο ποτὲ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς ἐν σκιαῖς καὶ τύποις προκαταγράφων ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ τὸ μυστήριον, καὶ τὸ τοῖς ἀγγέλοις ἄγνωστον.

v. 19. Ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν μου ῥῦσαί με.

A. f. [illegible] b. Καὶ ὁ σωτὴρ δὲ ἐξ ἧς πεπόνθαμεν ἀδικίας παρὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν, ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τὸν ἔλεον τὸν ἡμέτερον διεγείρει τὸν πατέρα· εἰ δέ τις ἐπαπορήσοι πῶς τοσαῦτα δεηθεὶς ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐξέφυγε τοὺς πειρασμοὺς, ἀκουσάτω ὅτι ηὔχετο μὲν ὡς ἄνθρωπος μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, ἐπεὶ δὲ συνέφερε παθεῖν αὐτὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατεδέξατο τὰ πάθη, προελόμενος τὸ θεῖον θέλημα παρὰ τὸ ἀνθρώπινον.

v. 20. Σὺ γὰρ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου.

A. f. 349. Καὶ ὁ σωτὴρ δὲ πρὸς τὸν πατέρα, οἶδας φησὶ τὸν ὀνειδισμὸν ὃν ὑπὲρ τοῦ σοῦ ὠνειδίσθην ὀνόματος, τὴν αἰσχύνην ἣν ὑπὲρ ἀληθείας ἀνέτλην τῆς σῆς, τὴν ἐντροπὴν ἣν ὑπὲρ τῆς δόξης ὑπέσχον τῆς σῆς· οἱ γὰρ θλίβοντές με οἱ κολαφίζοντες οἱ σταυροῦντες, ἐνώπιον πάντα δρῶσι τῶν σῶν ὀφθαλμῶν.

v. 21. Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχή μου καὶ ταλαιπωρίαν.

A. f. [illegible] B. f. [illegible] b. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Χριστὸς τὸ πάθος διηγεῖται, ὃ καὶ σαφῶς ἡμῖν οἱ εὐαγγελισταὶ διηγήσαντο· οὐχ' ὑπῆρχε δὲ ὁ συλλυπούμενος καὶ ὁ παρακαλῶν, διὰ τὸ καὶ τοὺς μαθητὰς ἄλλον ἀλλαχοῦ φυγεῖν.

v. 22. Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος.

A. f. 349. B. f. 289. b. E. f. 183. b. H. f. 177. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου. Καὶ αὐτήν μοι φησὶ τὴν τροφὴν, πικρὰν καὶ ἀνιαρὰν κατεσκεύασαν· ἀνήδονος γὰρ τοῖς μετ' ὀδύνης ἐσθίουσι καὶ ἡ ἡδίστη τροφή· ἐπισημαίνονται δὲ καὶ οἱ μακάριοι εὐαγγελισταὶ, ὅτι δεδιψηκότι τῷ Χριστῷ κατὰ τὸν τοῦ σταυροῦ καιρὸν καὶ πιεῖν αἰτήσαντι, προσεκόμισαν ὄξος χολῇ συμμιγέν· καὶ γευσάμενος, φησὶν, οὐκ ἤθελεν πιεῖν· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ ψαλμικὴ αὕτη. (1)

(1) Confer hoc loco Corderium.

Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα. v. 23.

Οὕτω καὶ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευεν· γένοιτο ἡ τράπεζα αὐτῶν ἔμπροσθεν αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς τιμωρίαν· ὥστε συλληφθῆναι ἐντεῦθεν καὶ τὰ συμβησόμενα τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὸ πάθος κατασημαίνειν· ὅμοιον δὲ ὡς εἰ λέγοι, τὰ παραπλήσια ὑπομείνοιαν, ὧν πεῖραν με λαβεῖν παρεσκεύασαν· οὐαὶ γὰρ τῷ ἀνόμῳ, ὅτι πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. [illegible]

Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. v. 24.

Ἐπάγαγε αὐτοῖς τὸ ζοφῶδες νέφος τῶν πειρασμῶν, ἵνα μηδαμόθεν πρὸς τὴν τῶν θείων μυστηρίων ἀνανεύοντες ἔλλαμψιν Ἰουδαῖοι κακοὶ κακῶς ἀπόλωνται, διὰ τὰς σφῶν ἀπονοίας καὶ τὸ λίαν ἀκρατὲς εἰς ἀπείθειαν· πῶς δὲ καὶ Ἰουδαῖοι οὐκ ἐσκοτίσθησαν, μὴ δεξάμενοι τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον; οἳ ἐπειδὴ σταυρῷ παρέδωκαν τὸν τῶν ὅλων κύριον, ἔδυ μὲν αὐτοῖς ὁ ἥλιος, συνεσκότασε δὲ ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς, σημεῖον ἐναργὲς τοῦ κατεσκοτίσθαι καὶ νοητῶς τὰς τῶν σταυρωσάντων ψυχάς· πώρωσις γὰρ ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, καὶ ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπουσι, διὰ τὸ παραιτήσασθαι τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, καὶ ἑκουσίως μῦσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας. A. f. 349. b. B. f. [illegible] H. f. 17[illegible] [illegible]

Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον. v. 24.

Καὶ τὰς ὀσφύας αὐτῶν διαπαντὸς ἐξάρθρωσον· δουλείαν τῶν Βαβυλωνίων καταψήφισαι, δέσποτα, ἵνα οἷς ποιοῦσι περιπέσωσιν εἰς ἐπίπονον ἐργασίαν συγκεκυφότες ἀεί. A. f. 349. b. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.

Ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. v. 25.

Θυμὸν τοίνυν ὀργῆς, τὴν ὀξεῖαν καὶ ἐπίπονον ἐκάλεσε τιμωρίαν· καὶ ἐπὶ τοὺς σταυρωτὰς δὲ ὁ θυμὸς τῆς θείας ὀργῆς, οὐ μερικῶς ὡς πολλάκις, ἀλλὰ τελέως ἐξεκενώθη, καὶ κατέλαβεν αὐτοὺς πᾶν εἶδος τιμωρίας. A. f. 350.

Ὅτι ὃν σὺ ἐπάταξας, αὐτοὶ κατεδίωξαν. v. 27.

Σὺ μέν, φησι, δίκας με τῆς παροινίας εἰσπραττόμενος, οἷόν τισι δημίοις παρέδωκας τοῖς Βαβυλωνίοις· οὗτοι δὲ πλείοσί με ἢ προσέταξαν κακοῖς περιέβαλον, καὶ ἐπηύξησάν μοι τὴν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ὀδύνην· ταύτην αὐτῶν καὶ ὁ τῶν ὅλων θεὸς κατηγορεῖ τὴν ὠμότητα, καὶ φησίν· ἐγὼ αὐτοὺς παρέδωκα εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδω- A. f. 350. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.

*

κας αὐτοῖς ἔλεος· τοῦ πρεσβυτέρου ἐβάρυνας τὸν ζυγὸν, καὶ νεώτερον οὐκ ἠλέησας· εἰ δὲ περὶ τῶν σταυρωτῶν ὁ λόγος, αἰτίας ἐστὶ τοῦτο παράθεσις δι' ἣν τὰ τοιαῦτα πείσονται.

Ὅμοιον δὲ τῷ παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ· πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα· συγχωρήσας γὰρ παθεῖν τὸν υἱὸν, αὐτὸς παραδοῦναι λέγεται· πέπονθε δὲ καὶ ὁ υἱὸς οὐκ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἑκών· ἦν γὰρ αὐτῷ τὸ πάθος τῷ κόσμῳ σωτήριον· τοῦτον οὖν φησι τὸν
* ita cod. κατὰ τὴν σὴν εὐδοκίαν ἐν παταγμοῖς * διὰ τὸ πάθος γενόμενον αὐτοὶ οὐ παραδεξάμενοι, ἔξω που τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἀπήλασαν· οὐχ' ὅτι οὖν ὁ πατὴρ, ἀλλ' ὅτι κρεῖττον οἰκονομούμενος εἰς θάνατον, καθὼς προαίριστο, παρέδωκε τὸν υἱὸν, ἀνεύθυνοι ἂν εἶεν διὰ τοῦτο οἱ ταύτῃ ὑπηρετησάμενοι τῇ βουλῇ· οὐ γὰρ ἀρέσαι θεῷ σπεύδοντες, τοῦτο ποιεῖν ἐδοκίμασαν, ἀλλὰ ψυχῆς αὐτοκινήτῳ παρανομοῦντες βουλῇ, καὶ φθόνῳ στρατηγούμενοι φονικῷ, τοῦτο κατεπράξαντο· εἶτα ἐπάγει, ὅτι ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν· ἐπειδὴ αὐτὸς μὲν ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, οἱ δὲ θανάτῳ περιέβαλον· ἢ ὅτι οὐ μόνον ἀπέκτειναν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ διέβαλον καὶ ἐσυκοφάντησαν· διὰ τοῦτο πάλιν αὐτοῖς ἐπαρᾶται τὰ ἑξῆς.

v. 28. Πρόσθες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν.

Τοῦτό φησιν διὰ τὴν πόρθησιν * τῆς Ἱερουσαλήμ· ἀνομίαν ἐκάλεσε τὴν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαγομένην τιμωρίαν. Εἰ δὲ περὶ τῶν σταυρωτῶν ὁ λόγος, ὅτι τῇ κατὰ τὸν κύριον ἀνομίᾳ καὶ ἑτέραν ἀνομίαν προσθήσουσι, τὸν μὲν τοῦ Ζεβεδαίου Ἰάκωβον μαχαίρᾳ ἀπεκτονότες, ξύλῳ δὲ τὸν ἀδελφόθεον, καὶ λίθοις Στέφανον· ἢ μία μὲν ἀνομία, ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἐλθοῦσαν οὐκ ἐδέξαντο, τῇ σκιᾷ τοῦ νόμου παρανόμως προσκαθήμενοι· ἑτέρα δὲ ἀνομία, ὅτι ἐξωσθέντες τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῦτό που τῆς τυπικῆς λατρείας, τελοῦσιν αὐτὴν ὅπου οὐκ ἔξεστι· διὸ οὐκ εἰσέρχονται ἐν δικαιοσύνῃ τῆς διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, πόῤῥω δὲ γενήσονται καὶ τῆς τοῖς δικαίοις ἀποδοθησομένης τρυφῆς.

v. 29. Ἐξαλειφθήτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσαν.

Καὶ οἱ σταυρωταὶ δὲ, εἰ καὶ πρῶτοι ἐνεγράφησαν διὰ τοὺς παρὰ θεῷ ζῶντας πατέρας αὐτῶν, ὡς καὶ αὐτοῖς δεδόσθαι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ τοιαῦτα ἐτόλμησαν, εἰκότως ἐξαλειφθήσονται, οὐδὲ παρὰ θεῷ ἐγγραφήσονται μετὰ τῶν ἐκλεγομένων δικαίων καὶ τῆς παρ'

αὐτῷ ζωῆς ἀξίων, ὡς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωτηρίας παραιτησάμενοι· τὰ γὰρ προστακτικῶς εἰρημένα, προαγορευτικῶς χρὴ ἐξακούεσθαι· βίβλος δὲ ζωῆς ἡ μνήμη καὶ ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖ γράφεται τὰ ἔργα· μακάριος οὖν ὁ τῆς ἐν τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ γραφῆς ἀξιούμενος.

Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμὶ ἐγώ, ἡ σωτηρία σου ὁ Θεὸς ἀντελάβετό (1) μου. v. 30.

Τὸ δὲ πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμὶ ἐγὼ, τοῦτο σημαίνει ἐκ προσώ- A. f. 351.
που τῶν δορυαλώτων λεγόμενον, ἐν πτωχείᾳ με ἰδὼν καὶ ἐν πολλαῖς B. f. 291. b. F. f. 104. b. 105. H. f. 181. b.
ὀδύναις ἐξεταζόμενον, τῆς σῆς σωτηρίας ἠξίωσας· φησὶ καὶ ὁ κύριος, ὅτι πτωχὸς εἰμὶ, καθ' ὃ ἐκένωσεν ἑαυτὸν καὶ γέγονεν ἄνθρωπος· ἀλγῶν δὲ καθ' ὃ σταυρὸν ὑπέμεινεν καὶ τὰς ἐκ τῶν Ἰουδαίων πληγὰς, εἰπὼν πρὸς τὸν πατέρα, ἡ σωτηρία σου ὁ Θεὸς ἀντελάβετό μου· λέγει μὲν ἀνθρωπίνως καὶ τοῦτο, τετήρηκε δὲ πανταχοῦ τῆς οἰκονομίας τὸν τρόπον· ἔδει γὰρ γενόμενον ἄνθρωπον, καὶ ἐγηγέρθαι λέγεσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτόν· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ εὐαγγελικὴ πολιτεία κηρύττεται, ἧς ἦρξεν ὁ κατὰ Θεὸν χορὸς πτωχὸς τῷ πνεύματι, ὃς εἰσέρχεται εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ γενομένῃ αὐτῷ σωτηρίᾳ παρὰ τοῦ μονογενοῦς· ἐπαγγέλλεται δὲ μηκέτι τὰς δι' αἱμάτων προσφέρειν θυσίας, τὰς δι' αἰνέσεων δὲ μᾶλλον καὶ πνευματικάς· διὸ ἐπάγει·

Αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ μου μετ' ᾠδῆς. v. 31.

Θρηνῆσαι δὲ ἄξιον τὴν Ἰουδαίων παρανομίαν, συνιδεῖν οὐ βουλο- A. f. 351. b.
μένων τῆς νομικῆς λατρείας τὸ νηπιῶδες, καί τοι τῶν ἐν Βαβυλῶνι δορυαλώτων ὑμνεῖν τὸν Θεὸν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ὑπισχνουμένων.

Ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον. v. 32.

Τουτέστι τριετῆ καὶ τέλειον· τοιαῦτα γὰρ ἦσαν τὰ κατὰ τὸν νό- A. f. 351. b. B. f. 292. F. f. 134. b.
μον θύματα. - Ἰστέον δὲ ὅτι τότε μόσχος ἄῤῥην ἐθύετο, ἡνίκα ἡ συν- H. f. 182. b.
αγωγὴ περιέπιπτεν ἁμαρτίᾳ· προεφέρετο δὲ καὶ ὑπὲρ ἀρχιερέως· ἐπεὶ οὖν ἀρχιερεῖς καὶ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατ' αὐτοῦ τοὺς ὑπὸ χεῖρα διήγειραν, καὶ αἴτιοι τῆς αὐτῶν ἁμαρτίας ἐγένοντο, ἔδει δὲ τούτοις τῆς διὰ νόμου καθάρσεως, οὐκ αἰσθητὸν ἔφη μόσχον ἐγὼ προσφέρω, τὴν καθαρὰν δὲ θυσίαν καὶ ἀναίμακτον ἣν ἐν τῇ ἐμῇ ἐκκλησίᾳ κατέστησα.

(1) Cod. A. ἀντιλάβοιτό μου, *utinam me suscipiat!* Verumtamen tum alii codices, tum ipse Cyrillus ἀντελάβετο.

v. 33. Ἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν.

[illegible] Φασὶ δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι περὶ τῶν δι' αὐτῶν πιστευσάντων εἰς Χριστὸν, ὅτι ταῦτα γνόντες οἱ τῷ πνεύματι πτωχοὶ ἀγαλλιαθήσονται.

v. 35. Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἡ γῆ, θάλασσα κ. τ. λ.

[illegible] Ἅπασαν φησὶ τὴν κτίσιν εἰς κοινωνίαν τῆς ὑμνῳδίας καλῶ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα· οὐκ ἀπόχρη γὰρ ἡ μία γλῶττα τὰς θείας διηγήσασθαι χάριτας· δοξολογοῦσι δὲ καὶ θεὸν ἀκαταλήκτως αἱ ἄνω δυνάμεις συμπάσης ἐλευθερωθείσης τῆς γῆς· γέγονε δὲ καὶ τοῦτο κατόρθωμα τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, τοῦ συνάψαντος τοῖς ἄνω πνεύμασι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μία καὶ ἡ αὐτὴ παρὰ πάντων τελεῖται λατρεία· εἰ δὲ οἱ ἐν οὐρανοῖς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων χαίρουσι σωτηρίᾳ, καὶ αἰνοῦσιν ἐπὶ τούτῳ τὸν θεὸν, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὶ οἱ σωθέντες ἐπὶ τῆς γῆς αἰνέσουσι τὸν σώσαντα· διὸ πρόσκειται καὶ ἡ γῆ, ἵνα εἴπῃ πάντα αὐτὸν ὑμνείτω τὰ ἄνω, τὰ κάτω· ἀπὸ γὰρ τῶν κυριωτέρων τὰ κατὰ μέρος συμπεριέλαβεν· ἐν δὲ τῇ θαλάσσῃ εἶπεν, ἐπειδὴ καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἔμελλον τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ παραδέχεσθαι.

v. 36-37. Ὅτι ὁ θεὸς σώσει τὴν Σιὼν, καὶ οἰκοδομηθήσονται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας.
– καὶ τὸ σπέρμα τῶν δούλων αὐτοῦ καθέξουσιν αὐτήν.

A. f. 352 Ὑψηλότερον δὲ, Σιὼν ἡ ἁγίων ἐκκλησία, ἧς καὶ αἱ πόλεις ᾠκοδομήθησαν, αἱ ἀνεγηγερμέναι ψυχαὶ ἐκ τοῦ τῆς ἀπιστίας ὀλίσθου δι' ἐξομολογήσεως· Ἰουδαία γὰρ ἐξομολόγησις ἑρμηνεύεται· δοῦλοι δὲ θεοῦ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι· σπέρμα δὲ αὐτῶν οἱ δι' αὐτῶν εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες.

ΨΑΛΜΟΣ ξθ'.

v. 1. Εἰς τὸ τέλος, τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν, εἰς τὸ σῶσαι με κύριον.

[illegible] Δύναται δὲ καὶ ἀπὸ Χριστοῦ προσάγεσθαι ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀξιούσης εἰς τὸ βοηθῆσαι αὐτῇ διαναστῆναι τὸν θεόν· οὕτω γὰρ συνέβαινεν ἐντραπῆναι μὲν τοὺς ἀνακειμένους αὐτῇ πολεμίους δαίμονας, εὐφρανθῆναι δὲ τοὺς ὅσοι χαίρουσιν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ αὐτῆς· διὸ βοᾷ.

v. 3. Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ἐντραπήτωσαν οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχήν μου.

A. f. 352. b. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου. Διαμάρτοιεν, φησὶν, οἱ τῆς ἐμῆς σφαγῆς ἐφιέμενοι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν αἰσχύνην καρπώσαιντο· ὑψηλότερον δὲ, οἱ δαίμονες οἱ ἐπὶ τῷ γενομένῳ μοι πάλαι πτώματι διὰ τὴν τοῦ θανάτου κατάραν ἐπαρθέντες καὶ ἐπιχαρέντες, μηκέτι μου κυριευσάτωσαν· ἀξία δὲ τοῦ Δαβὶδ ἡ

εὐχή· οὐ γὰρ κατεύχεται τῶν εἰς χρήματα ἐπιβουλευόντων, ἢ περὶ γῆς ὅρων, ἀλλὰ τῶν εἰς ψυχὴν, ἤτοι δαιμόνων, καὶ τῶν συνεργούντων τούτοις πονηρῶν καὶ ἀπίστων ἀνθρώπων.

Ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω — οἱ λέγοντές μοι εὖγε εὖγε. V. 4.

Οἱ τοῖς ἐμοῖς, φησι, κακοῖς ἐφηδόμενοι, τράποιντο εἰς φυγὴν μετ' A. f. 352. b. Κυρίλλου καὶ Θεοδωρήτου.
αἰσχύνης, τὴν ἐμὴν ὁρῶντες μεταβολὴν, καὶ μὴ ἀπολαύσαιεν τῆς εὐφροσύνης· τὸ γὰρ εὖγε, ἔθος ἐστὶ λέγειν τοῖς ἀνθρώποις, ὅταν τινος τύχωσι τῶν καθ' ἡδονήν· λέγουσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ δαίμονες ἁμαρτανόντων ἡμῶν· ἔστι δ' ὅτε καὶ γέλωτα ἐκπέμπουσιν ἐμπαίζοντες ἡμῖν· πλὴν τῷ ἁμαρτάνοντι συμφέρει ἀποστραφῆναι εἰς τὰ ὀπίσω, διὰ μετανοίας παλινδρομοῦντι ἐφ' ὃ καταλέλοιπεν ἀγαθὸν, μετὰ τοῦ αἰσχύνεσθαι θέλειν.

Ἐγὼ δὲ πτωχός εἰμι καὶ πένης, ὁ θεὸς βοήθησόν μοι. V. 6.

Ἴσως δὲ καὶ ἐκ προσώπου ταῦτα τοῦ λαοῦ τῶν ἐθνῶν λέγεται, A. f. [illegible]
τοῦ πτωχοῦ καὶ πένητος διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν, παρακαλοῦντος ἐπιταχῦναι τοῦ Χριστοῦ τὴν βοήθειαν, καὶ καταισχυνθῆναι τοὺς νοητοὺς ἐχθρούς.

ΨΑΛΜΟΣ ο'.

Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥῦσαί με καὶ ἐξελοῦ με. V. 2.

Ἔστι δικαιοσύνη τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, δι' οὗ ἐῤῥύσθημεν τῆς κατ- A. f. 354. Κυρίλλου καὶ Βασιλείου.
εχούσης ἡμᾶς ἁμαρτίας εἰς φθοράν· ὁ μὲν οὖν ἔχων εἰς θεὸν ἐλπίδα, μέχρι τοῦ παντὸς αἰῶνος οὐ καταισχυνθήσεται· καθάπερ ὁ ἐπί τι πεποιθὼς ἕτερον, ἡνίκα τῆς ἐλπίδος ἐκπέσῃ· ὁ πεποιθὼς γάρ φησιν ἐπὶ πλούτῳ, οὗτος πεσεῖται· καὶ μὴ ἐλπίζετε ἐπὶ υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία· καὶ ἐπικατάρατος ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον· εὐλογημένος δὲ ἄνθρωπος ὃς πέποιθεν ἐπὶ τῷ κυρίῳ· κἀγὼ τοίνυν, φησὶν, εἰ μὲν ἐπ' ἄνθρωπον ὅλως ἢ ἐπ' ἄλλό τι τῶν ἐπιβούλων καὶ σφαλερῶν ἀνῆψα μου τῆς ψυχῆς τὴν ἐλπίδα, ἄξιος εἴην καταισχύνεσθαι· εἰ δὲ πάντων μὲν τῶν ἄλλων ὑπερεῖδον, πρὸς σὲ δὲ μόνον ἐπήρεισά μου τὴν ὅλην πεποίθησιν, μὴ δὴ, ὁ θεὸς, καταισχυναίμην δι' αἰῶνος· μνησθεὶς δὲ τῆς συμφύτου δικαιοσύνης τῆς πᾶσι διανεμητικῆς τοῦ κατ' ἀξίαν, ῥῦσαί με τῶν ἐπιτιθεμένων ἀνθρώπων ἢ δαιμόνων, καὶ τῆς αὐτῶν ἐξελοῦ σκαιότητος.

ΨΑΛΜΟΣ οα΄.

v. 1. Ὁ Θεὸς τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός.

E. f. 141. Καὶ ποῖον κρίμα διαδεξάμενος, ὡς ἐν ὀλίγοις εἰπὼν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ.

v. 3. Ἀναλαβέτω τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην.

E. f. 141. b. Κυρίλλου, Δι[illegible] Ὄρη καὶ βουνοὺς ἐνταῦθα ἀγγελικὰς δυνάμεις φησὶν, τὰ πάλαι μὲν διὰ τὴν κεχυμένην ἀσέβειαν μὴ ἐπιχωριαζούσας τῇ γῇ· νῦν δὲ εἰρήνην πρὸς πάντας ἀνθρώπους κελευομένας ἀναλαμβάνειν.

v. 4. Σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων.

E. f. 141. b. Καὶ τίνες εἶεν ἄρα ἐνθάδε οἱ σημαινόμενοι πένητες, τίνες δὲ καὶ οἱ τούτων υἱοὶ, ἀναγκαῖον ἰδεῖν· πένητας τοίνυν ὀνομάζει τοὺς ἁγίους ἀποστόλους· ἦσαν γὰρ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· σέσωκε τοίνυν ἡμᾶς τοὺς τῶν πενήτων υἱοὺς, κατὰ πνεῦμα δικαιώσας ἐν τῇ πίστει καὶ ἁγιάσας.

v. 5. Καὶ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ.

E. f. 14[illegible] Τὸ συμπαραμένει, τουτέστι τῷ παντὶ χρόνῳ συνεκτείνεται ὁ Θεὸς ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος· ὅτι καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν ἦν.

v. 7. Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ σελήνη.

E. f. 142. Ἀνατελεῖ ἡμῖν ἐν ἡμέραις Χριστοῦ δικαιοσύνη, διὰ πίστεως· πλῆθος δὲ εἰρήνης, διὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἐπιστροφῆς· καὶ πρὸς τούτοις ἔτι ἀνταναιρεῖται ὁ διάβολος.

v. 10. Βασιλεῖς Θαρσεῖς. — βασιλεῖς Σαββᾶ.

G. f. [illegible] b. F. f. 170. Θαρσεῖς ἐθνῶν, Αἰθιοπίους ἔστι· ἔτι δὲ τὸ Θαρσεῖς σημαίνει τὸ χρῶμα τὸ ὑακίνθινον, ὡς παρὰ τῷ προφήτῃ ἔχομεν, ὁμοίωμα αὐτῶν ὡς Θαρσεῖς· σημαίνει δὲ παρὰ τῷ Ἰωνᾷ καὶ Ταρσὸν [1] πόλιν. Σαββᾶ πόλις τῆς Ἰνδίας, ἀφ᾽ ἧς ἦλθεν ἡ βασίλισσα νότου πρὸς Σολομῶντα.

v. 11-12. Προσκυνήσουσιν αὐτῷ. — ὅτι ἐῤῥύσατο πτωχὸν ἐκ δυνάστου.

F. f. 109. b. Προσκυνήσουσιν ἅπαντες τῆς πικρᾶς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπαλλαγέντες· δυνάστην γὰρ αὐτὸν ὠνόμασεν· πτωχὸν δὲ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ὡς ἔρημον γενομένην τηνικαῦτα Θεοῦ.

v. 15. Καὶ προσεύξονται περὶ αὐτοῦ διὰ παντός.

E. f. 143. b. Κυρίλλου καὶ Εὐσεβίου. Καὶ τίνες οἱ προσευξάμενοι, ἢ δῆλον ἡμεῖς οἱ τὴν αὐτοῦ παρα-

(1) Corrupta est in utroque codice lectio τεὶς σὴν, et τοὶς σὶν.

δεξάμενοι πίστιν; ἀναστείνοντες γὰρ πρὸς θεὸν τὰς εὐχὰς, τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν αἰτοῦμεν δοθῆναι διὰ Χριστοῦ.

Ἔστω τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον. v. 17.

Ποῦ γὰρ οὐκ ἔστι Χριστὸς, ἢ ποῖον ἔθνος οὐ τετίμηται τῇ τοιᾷδε κλήσει; - Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμενεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ· πῶς οὖν ἔλαβεν ὅπερ ἔχων ἀεὶ φαίνεται; Et v. 19. Κάμπτει γὰρ αὐτῷ πᾶν γόνυ, καὶ δοξαζομένου τοῦ υἱοῦ συνδοξάζεται καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν· δόξαν γὰρ εἶναι φησὶν τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν· οὕτω γάρ που τὰς πρὸς αὐτὸν διαλέξεις ποιούμενος ὡς υἱός· πάτερ, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱὸς δοξάσῃ σέ· τοῦτο τοίνυν τὸ ὄνομα, φησὶν, τουτέστι τὸ υἱὸς ἤτοι Χριστὸς Ἰησοῦς, εὐλογημένον ἔσται εἰς τοὺς αἰῶνας. D. f. 181. E. f. 144. H. f. 218. b

Ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. v. 18.

Διεξελθὼν πάντα ἃ κατώρθωσεν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ, ὕμνον ἀναπέμπει αὐτῷ λέγων· ὡς αὐτὸς εἶ ὁ θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ μόνος δυνηθεὶς ταῦτα ποιῆσαι τὰ θαυμάσια, ἢ τὸ καταργῆσαι τὴν δυναστείαν τοῦ σατανᾶ, καὶ ἐξελέσθαι τοὺς ἐπιβουλευομένους τῆς τῶν δαιμόνων τυραννίδος· σκόπει δὲ ὡς οὐκ ἁρμόσει τῷ Σολομῶντι τῷ ἐκ τῆς Οὐρίου οὐδὲν τῶν εἰρημένων ἐν τῷ ψαλμῷ, οὔτε τὸ, πρὸ τοῦ ἡλίου τὸ ὄνομα αὐτοῦ· οὐδὲ τὸ, πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν εἶναι· ἐκ πάντων οὖν δῆλον ὅτι εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λέλεκται. (1) G. f. 64. L. f. 171

ΨΑΛΜΟΣ οβ'.

Κύριε ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις. v. 20.

Πόλιν ὀνομάζει τοῦ θεοῦ τὴν ἄνω καὶ νοητὴν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· εἰ μὲν γὰρ ἦσαν φυλάξαντες τὴν σὴν εἰκόνα, εἰκότως καὶ τῆς ἐπουρανίου πόλεως κατηξίωντο. [illegible]

(1) Totum hoc fragmentum recitatur a Corderio sub Athanasii nomine. At codices duo vaticani dant Cyrillo. Recole adnotationem nostram p. 194. Iam in codice H. f. 219. b. ponitur haec clausula, cui inscribitur a manu insolita ac recente nomen CYRILLI. Πληροῦνται τοίνυν τοῦ Δαβὶδ αἱ εὐχαὶ, ἃς ὑπὲρ τῆς εἰς αἰῶνα μονῆς τοῦ θρόνου πεποίηται λέγων· " κύριε, ὁ λόγος ὃν ἐλάλησας ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ παιδός σου καὶ τὸν παῖδα σου, πιστωθήτω ἕως αἰῶνος· καὶ ποίησον καθὼς ἐλάλησας, καὶ ὑψωθήτω τὸ ὄνομά σου ἕως αἰῶνος· λεγόντων, κύριος παντοκράτωρ θεὸς Ἰσραὴλ· καὶ οἶκος Δαβὶδ παιδός σου ἀνωρθωμένος. " Ἀλόγως οὖν τῷ ἑξῆς ἐπεγράφη ψαλμῷ τὸ ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι Δαβὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί· τέλος γάρ ἐστι τούτου, καὶ τῆς εὐχαριστίας μέρος ἐπὶ τῇ πληρώσει τῶν Δαβὶδ προσευχῶν. *Heic expliciunt Davidis preces, quas pro throni sui perpetuitate fecit dicens: Domine, sermo, quem locutus es de domo pueri tui et de puero tuo, fidelis sit in aeternum. Fac ut locutus es, et exaltetur nomen tuum in aeternum. Dicant: dominus omnipotens Deus Israhelis: et pueri tui Davidis domus stet incolumis. Temere igitur sequenti psalmo subnexa sunt verba « defecerunt hymni Davidis filii Iesse: » sunt enim reapse praesentis clausula, simulque gratiarum partim actio, quod Davidis votis satisfactum fuerit.*

v. 27. Ὅτι ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται.

Μακρύνονταί τινες ἀπὸ τοῦ κυρίου οὐ τοπικοῖς διαστήμασιν, ἀλλ' ὡς ἐντεύξει * καὶ γνώσει καὶ τρόποις· οἱ μὲν γὰρ πονηροί τε καὶ ἄδικοι καὶ τοῖς ἑτέροις πλημμελήμασιν ἔνοχοι, μακρὰν εἶναι λέγονται θεοῦ· τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; οἱ δὲ ἀγαθοὶ καὶ δίκαιοι καὶ τῶν εἰς εὐσέβειαν ἀνδραγαθημάτων ἐπιστήμονες, ἐγγύς εἰσι τοῦ θεοῦ.

v. 28. Ἐξωλόθρευσας πάντα τὸν πορνεύοντα ἀπὸ σοῦ.

Μήτηρ πορνείας ἐστὶν ἀπιστία· τίς γὰρ πιστεύων εἶναι πανταχοῦ τὸν θεὸν, καὶ ἑκάστῃ πράξει παρεστάναι, καὶ ταῖς βουλαῖς τῶν καρδιῶν ἐφορᾷν, ἢ τὴν ἔννοιαν τὴν πονηρὰν παραδέχηται, ἢ τελεσιουργῇ τὸ κακόν; ὅθεν ὡς μὴ μέλλειν τῶν γινομένων ὑπ' αὐτῶν τὸν θεὸν ὑπολαμβάνοντες, εἰκότως ἐξολοθρευθήσονται. - Παύσωμεν τῆς νοητῆς πορνείας τοὺς τρόπους, ἵνα μὴ τὸν τοῖς φιλαμαρτήμασι πρέποντα καὶ ὀφειλόμενον ὄλεθρον ὑπομείνωμεν· εἴη δ' ἂν νοητὴ πορνεία πᾶν εἶδος φαυλότητος καὶ ἀκαθαρσίας· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἁμαρτίαι διϊστῶσιν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ ἐγγίζοντος, περιέλωμεν τὸ χαλεπὸν τοῦτο διάφραγμα καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν γενέσθαι ἐγγύς· θεὸς γάρ φησιν ἐγγίζων ἐγώ εἰμι, καὶ οὐχὶ θεὸς πόῤῥωθεν. (1)

ΨΑΛΜΟΣ ογ'.

v. 14. Ἔδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψι.

Αἰθίοπας γὰρ νοητέον τοὺς οἱονεὶ σκοτεινήν τε καὶ ἀλαμπῆ τὴν διάνοιαν ἔχοντας, τὴν οὔπω κατηυγασμένην καὶ τὸ θεῖον οὐκ ἔχουσαν φῶς· ἀλλ' οἱ μὲν προσπίπτοντες τῷ υἱῷ, περὶ ὧν εἴρηται, ἐναντίον αὐτοῦ προπεσοῦνται Αἰθίοπες, λαμπρύνονται παρ' αὐτοῦ καὶ διακεκράγασιν, ἔστω ἡ λαμπρότης κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς· οἱ δὲ δυσαπόνιπτον ἔχοντες τὴν ἀκαθαρσίαν, καὶ ἐν τῷ μελαίνεσθαι μεμενηκότες, καταθοινήσονται τὰς τοῦ ἀποστάτου δράκοντος κεφαλὰς, ὑποκείσονται δὲ τῇ ῥομφαίᾳ.

v. 15. Σὺ ἐξήρανας ποταμοὺς Ἠθάμ.

Τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ γεγενημένα φησὶ, ὅτε ἐπότισε τὸν λαὸν ἐκ πέτρας· τὸ δὲ Ἠθὰμ ἑρμηνεύεται νότος· εἰς νότον δὲ τῆς Ἰουδαίων χώρας ὁ Ἰορδάνης ἀνάκειται. (2)

(1) Pars aliqua huius fragmenti legebatur apud Corderium.

(2) Extat in paraphrasi apud Corderium fragmentum hoc anonymum, quod nunc Cyrilli esse cognoscimus ex tribus codd. vat.

Θέρος καὶ ἔαρ σὺ ἐποίησας. v. 17.

Τάχα δὲ καὶ τὰ τέσσαρα τῆς ὑπ᾽ οὐρανὸν κλίματα σημαῖναι θέλων ὁ προφήτης, ἀναφωνεῖ πρὸς θεόν· θέρος καὶ ἔαρ σὺ ἐποίησας, τουτέστι τὰ θερινὰ καὶ νότια τῆς οἰκουμένης μέρη καὶ τὰ βόρεια καὶ ψυχρά· ὡς τὸ, τὸν βοῤῥᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἔκτισας· παρῆκε δὲ τὸ μετόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, ὅτι ἀντίκειται τὸ μὲν θέρος τῷ μετοπώρῳ, ὁ δὲ χειμὼν τῷ ἔαρι.

ΨΑΛΜΟΣ οδ'.

Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι, μὴ παρανομεῖν, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι, μὴ ὑψοῦτε κέρας. v. 5.

Κατὰ μὲν ἱστορίαν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ Βαβυλωνίοις ἐντέλλεται μὴ βλασφημεῖν κατὰ τοῦ θεοῦ, μὴ δὲ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ἰσχύϊ· τὸ γὰρ κέρας λαμβάνεται μὲν εἰς εἰκόνα ἰσχύος, ἤγουν βασιλείας· κατὰ τὸ περὶ Χριστοῦ εἰρημένον· τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ, τουτέστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ τοῦ κατάρχειν τῶν ὅλων ἰσχύς τε καὶ ἐξουσία· κατασημαίνει δὲ καὶ ὑπεροψίαν, ὡς ἐνταῦθα τὸ μὴ ὑψοῦτε κέρας· πρὸς δὲ νοῦν, λέγοι ἂν ὁ σωτὴρ ὅτι στερεώσας τῆς ἐκκλησίας τοὺς στύλους, τουτέστι τοὺς ἀποστόλους, τοῖς ἄλλοις παρῄνεσα μὴ παρανομεῖν· δύναται δὲ ταῦτα πρὸς τὸ ἕτερον τάγμα τῶν ἐκ περιτομῆς λέγεσθαι, τῶν καταστασιασάντων τοῦ σωτῆρος καὶ κατεπαρθέντων αὐτοῦ· δι᾽ οὓς ἐτάκη αὐτῶν ἡ γῆ, καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ· ὅλας γὰρ ὥσπερ τῇ θεομάχῳ γλώσσῃ τὰς ἡνίας οἱ Φαρισαῖοι χαλάσαντες, εὐτροχωτάτην ὥσπερ κατὰ Χριστοῦ τὴν δυσφημίαν ἐποιοῦντο, καὶ παρηνόμουν, ὃν ἥκιστα ἐχρῆν δυσσεβῶς κατακρίνοντες· ὕψουν δὲ καὶ τὸ κέρας, ἐπίστασθαι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ διϊσχυριζόμενοι ἐν τῷ λέγειν· ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσεῖ λελάληκεν ὁ θεός.

Μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρας ὑμῶν, μὴ λαλεῖτε κατὰ θεοῦ ἀδικίαν. v. 6.

Ἁμαρτάνουσι δὲ καὶ λαλοῦσι κατὰ τοῦ θεοῦ ἀδικίαν, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν εἰδωλολατροῦντες· ἐπαίρουσι δὲ ὥσπερ εἰς ὕψος τὸ κέρας, καὶ γαῦρον ἐκκλίνουσι τὸν αὐχένα θεῷ προσκρούοντες, οἱ τοῖς τῆς ἀληθείας μαχόμενοι δόγμασι, καὶ ψευδηγορεῖν εἰωθότες, καὶ μὴ εἰδότες μήτε ἃ λέγουσι μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται· καὶ γὰρ τὰ κερασφόρα ζῶα σφόδρα ἐπὶ τοῖς κέρασι γαυριᾷ· παρεγγυᾷ δὲ αὐτοῖς ὁ λόγος μὴ αὔξειν τὴν ἀνομίαν, μηδὲ κατὰ τοῦ θεοῦ τὴν γλῶτταν κινεῖν.

v. 7. Ὅτι οὔτε ἀπὸ ἐξόδων, οὔτε ἀπὸ δυσμῶν, οὔτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων.

Διὰ τούτων τὸν πάντα κόσμον τῆς οἰκουμένης [σημαίνει] ἔξοδον μὲν τὴν ἀνατολὴν ἀφ' ἧς ὁ ἥλιος ἔξεισι· δυσμὸν δὲ τὴν ἑσπερίαν· ὄρη τὲ ἔρημα τὸ ἀρκῷον καὶ νότιον· ταῦτα γὰρ δι' ἀμετρίαν κρυοῦ τε καὶ καύσωνος ἀοίκητά ἐστι· μὴ παρανομεῖτε τοίνυν, φησὶν, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ παρανομούντων λάθοι τὸν Θεόν.

ΨΑΛΜΟΣ οε'.

v. 5. Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων.

A. f. 378. b. E. f. 152. b. Καὶ προφῆται καὶ ἀπόστολοι ὄρη λεχθεῖεν ἂν διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀρετῆς, καὶ ὅτι χθαμαλὸν καὶ χαμαιριφὲς ἐν αὐτοῖς οὐδέν· αἰώνια δὲ, σώζεται γὰρ καὶ διαμένει διηνεκῶς ὁ παρ' αὐτῶν κηρυχθεὶς παρὰ Θεοῦ λόγος· φωτιζόμεθα οὖν δι' αὐτῶν, τουτέστιν ὁδηγούμεθα, διδασκόμεθα.

v. 8. et 12. Σὺ φοβερὸς εἶ. — Πάντες οἱ κύκλῳ αὐτοῦ οἴσουσι δῶρα.

Τὸ φοβερὸν αἰνίττεται διὰ πάντων. — Κύκλῳ δὲ αὐτοῦ τοὺς ἁγίους καλεῖ τὰς ἀρετὰς προσφέροντας.

ΨΑΛΜΟΣ οϛ'.

v. 4. Ἠδολέσχησα, καὶ ὠλιγοψύχησε τὸ πνεῦμά μου.

D. f. 191. b. Τὸ δὲ ἠδολέσχησα φησὶν ἀντὶ τοῦ πεφρόντικα καὶ ἐν μερίμναις γέγονα λεπταῖς, ὥστε καὶ ἐγγὺς γενέσθαι μικροψυχίας· εἶτα τί γέγονεν, ἢ ποῖον ἦν ὅλως τὸ πρᾶγμα τὸ ἀδολεσχεῖν, ἤτοι μεριμνᾷν ἀναπείθων, διαδείκνυσιν ἐφεξῆς λέγων· προκατελάβοντο φυλακὰς πάντες οἱ ἐχθροί μου· καὶ δὴ τοῦτο τί πάλιν ἐστίν; ὅτε πολέμιοι περικαθέζονται πόλιν, ἐὰν μὲν ὁρῶσιν τὰς φυλακὰς, ἤτοι τὰς ἐπάλξεις, οἱ οἰκοῦντες αὐτὴν ἐν ἐλπίσιν εἰσὶ τοῦ σώζεσθαι· ἐὰν δὲ νυστάξωσιν, εἶτα ἐπελθόντες οἱ ἐχθροὶ λάβωσι τὰς φυλακὰς, καὶ ὑπερβῶσι τὰ τείχη, τότε καὶ νενικήκασιν· ὅταν οὖν ὁ ψαλμῳδὸς ὡς ἐξ ὁμοιώματος τοῦ τοιούτου πράγματος λέγει, προκατελάβοντο φυλακὰς πάντες οἱ ἐχθροί μου, διδάξαι βούλεται ὅτι νενικήκασί με πάντες οἱ ἐχθροί μου, καὶ κεκρατήκασιν οἱ πολέμιοι. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὡς πόλιν νενικήκασιν καὶ κεκρατήκασιν οἱ ἐχθροί.

Καὶ εἶπα, νῦν ἠρξάμην, αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου. V. 11.

Νοήσεις δὲ καὶ ὧδε· νῦν ἠρξάμην νοεῖν ὀρθῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ὅπερ ἂν οἰκονομικῶς ἐργάζεται θεός· ὅτι ὁ Χριστὸς καθ' ἡμᾶς γέγονε, καὶ εἰς τὸ κρεῖττον ἠλλοίωσεν· ἠλλοίωμαι γὰρ κἀγὼ ἐκ διαθέσεως εἰς διάθεσιν· πεφρόνηκα λοιπὸν ὀρθῶς· διάκειμαι δὲ ὅτι καὶ ἀγαπᾷ καὶ σώζει θεὸς τοὺς ἀξίους· καὶ πᾶς δὲ ἤτοι ἐκ κακίας ἐπιστρέφων ἢ ἐν ἀρετῇ μένων καὶ προκόπτων, λεγέτω νῦν ἠρξάμην· αὕτη ἡ ἀλλοίωσις ἣν ἡ δεξιὰ τοῦ ὑψίστου χαρίζεται, τὸ ἀεὶ διὰ τῶν γυμνασίων τῆς εὐσεβείας ἐπὶ τὸ μεῖζον προκόπτειν· ὁ γὰρ προκόπτων εἰς ἀρετὴν, οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἀλλοιοῦται· λέγεται δὲ καὶ ὁ μονογενὴς ἀλλοιωθῆναι, ὡς τῆς θείας φύσεως συγκαταβάσεσι πρὸς τὸ ἡμέτερον σχῆμα τε καὶ εἶδος ἀλλοιωθείσης, οὐ κατὰ βολὴν * ἀλλὰ κατὰ πρόσληψιν.

* cod. καταβολήν. Vellem κατ' ἀποβολήν.

Ὁ θεὸς ἐν τῷ ἁγίῳ ἡ ὁδός σου. — Σὺ εἶ ὁ θεὸς ὁ ποιῶν θαυμάσια, ἐγνώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δύναμίν σου, ἐλυτρώσω ἐν τῷ βραχίονί σου. V. 14-16.

Ὁδὸν γὰρ εἶναι φησὶ τοῦ θεοῦ τὰς ἀληθείας οἰκονομίας, τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι διοικήσεις, τουτέστιν ἐν παντὶ πράγματι δικαίῳ καὶ ἁγίῳ. — Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ποιῶν θαυμάσια, ὅτι μόνος ἐστὶ φύσει καὶ ἀληθείᾳ θεός. — Δύναμιν καὶ βραχίονα νοήσεις εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν. Κυρ. Ἡσυχ. Διδ.

Εἴδοσάν σε ὕδατα, ὁ θεὸς, καὶ ἐφοβήθησαν καὶ ἐταράχθησαν ἄβυσσοι. V. 17.

Λυτροῦται τὸ σωτήριον βάπτισμα, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ἀπαλλάττει γοργῶς· κατακρατεῖ γὰρ ἡμῶν διὰ τῆς ἁμαρτίας τῆς οὔσης ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. L. f. 181.

Φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι, καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται κ. τ. λ. V. 18-19.

Κατὰ δὲ τροπολογίαν, τὰ πλήθη τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ συγκροτουμένων λαῶν ὕδασι παρωμοιωμένα, ἰδόντα τὸν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδεδημέντα θεὸν, φόβον ἀνέλαβον σωτήριον, ὅς ἀρχή ἐστι σοφίας. Αἱ δὲ ἄβυσσοι, τὸ τάγμα τῶν ἀπίστων, ἐταράχθησαν, ἐπανιστάμεναι κατὰ τῆς ἐκκλησίας. Αἱ δὲ νεφέλαι αἳ ἐκελεύσθησαν μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν πρότερον ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ, οἱ τοῦ σωτῆρος μαθηταὶ, οἱ τὸν εὐαγγελικὸν διακονοῦντες λόγον καὶ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης τὸν οὐράνιον ὑετὸν διαδεδωκότες, φωνὴν ἔδωκαν· εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. Καὶ τὰ σωτήρια βέλη καὶ ἐκλεκτὰ, τὰ τιτρώσκοντα τὰς τῶν σωζομένων ψυχὰς, αὐτοὶ πάλιν οἱ ἀπόστολοι, ἢ τὰ πεπυρωμένα τοῦ θεοῦ λόγια, καὶ ἡ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια, παντα-

χοῦ διεπορεύθησαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ βροντὴ, ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ὁ καταπλουτήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἐξ οὗ καί τινες υἱοὶ βροντῆς ὠνομάσθησαν. Ἐν τῷ τροχῷ διεδόθη, τουτέστιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τῷ σφαιροειδεῖ καὶ κυκλοφορικῶς κινουμένῳ· ἐν ᾧ ἕτερος τροχός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, κατὰ τὸ ἐν Ἰεζεκιὴλ, τροχὸς ἐν τροχῷ. Ἀλλὰ καὶ ἀστραπαὶ αἱ τὸ νοητὸν ἡμῖν ἐξαστράπτουσαι φῶς, οἱ τοῦ εὐαγγελίου ἱερουργοὶ, πρὸς οὓς ἐῤῥέθη, ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς ἔφαναν· οὐ γάρ που φαμὲν ὅτι τῆς εἰς ὑετοὺς γεγενημένης ἀστραπῆς ἐποιεῖτο μνήμην ὁ Δαβὶδ, ἀλλὰ τὴν τοῦ νοητοῦ καὶ θείου φωτὸς ἀνάλαμψιν τῷ τῆς ἀστραπῆς ἤθελε κατασημαίνειν ὀνόματι· ἰστέον δὲ ὅτι καὶ πᾶς ἅγιος οὐ γεγωνίωται, οὐδὲ ἔχει τί σκολιὸν, ἀλλὰ τροχός ἐστιν ὀλίγῳ μέρει τῆς γῆς ἐφαπτόμενος· καὶ ἡ φωνὴ τῆς σοφίας ἐν τῷ τοιούτῳ γίνεται μηδὲν ἔχοντι καμπύλον· ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς τά τε ἄλλα σκολιός ἐστι· κἂν εὔχηται, ἐν ταῖς γωνίαις εὔχεται, κατὰ κεκλιμένας εὐθείας καὶ οὐ τὴν ἐπ' εὐθείας φέρουσαν ὁδὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ· ἡμᾶς δὲ καὶ αἰσθηταὶ μὲν ἀστραπαὶ ἐπιστρεφέτωσαν πρὸς τὸν βροντῶντα καὶ ἀστράπτοντα θεόν· ἔχουσι γάρ τι θαυμαστὸν, τὸ τὰς αὐγὰς ἀθρόον φαινομένας φαίνειν τῇ οἰκουμένῃ, ὥστε λύεσθαι τὸ τῆς νυκτὸς σκότος· οὐ μόνον γὰρ ἥλιος λύει τὸ σκότος, ἀλλὰ καὶ ἀστραπή· εἰ δὲ δεῖ κἀνταῦθα προσαναμεῖναι τῷ λόγῳ, ὥσπερ κατά τι παράδειγμα, τροχοὶ ὄντες δέχονται τὴν φωνὴν οἱ μεγαλόφωνοι ἀπόστολοι τοῦ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον λόγου· οὕτω καὶ ἀστράπτουσι, καὶ λάμπει αὐτῶν τὸ φῶς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἀστραπὰς τῶν νοημάτων αὐτῶν καὶ τῶν πράξεων.

ΨΑΛΜΟΣ οζ΄.

v. 13. Διέῤῥηξε θάλασσαν, καὶ διήγαγεν αὐτούς.

Σέσωκε δὲ καὶ ἡμᾶς κατὰ τὸν ἴσον τρόπον ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· διεβίβασε γὰρ ἡμᾶς καὶ παρεσκεύασεν καθάπερ τινὰ θάλασσαν τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, τὰς ἐπαναστάσεις, τοὺς πειρασμοὺς, τὰ κύματα· κεκρατήκαμεν δι' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀνθεστηκότων· δέδωκεν ἡμῖν πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· εἰσήγαγεν δὲ ἡμᾶς καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἧς διεμέμνητο λέγων· μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν.

Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. v. 24.

Ἄρτος οὐρανοῦ ὁ τοῦ θεοῦ μονογενής· δηλονότι αὐτό ἐστι τὸ μάννα τὸ ἀληθές· ὁ ἄρτος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πάσῃ τῇ λογικῇ κτίσει χορηγούμενος. E. f. 159. b

ΨΑΛΜΟΣ οη΄.

Ἕως πότε κύριε ὀργισθήσῃ εἰς τέλος; v. 5.

Ὅτι δέχεται Χριστὸς καὶ σφόδρα ἑτοίμως τὰς τῶν ἁγίων πρεσβείας, ἃς ἀντιποιοῦντο πολλάκις ὑπὲρ τῶν πεπλημμεληκότων, συναγωνίζονται γὰρ ὡς ἀδελφοῖς, καὶ μερίζονται τῶν ἐν θλίψει τὸ δάκρυον, καὶ ἰδίας ποιοῦνται τὰς ἑτέρων συμφορὰς, καὶ ὡς αὐτοὶ πάσχοντες δι' ἀγάπην, τῷ φιλαγάθῳ θεῷ προσπίπτουσι λέγοντες· ἕως πότε κύριε ὀργισθήσῃ εἰς τέλος, ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ὁ ζῆλος σου; μὴ μέχρι παντὸς, φησὶν, καὶ ἀκαταλήκτως ἐπαφήσῃς τὴν ὀργὴν τοῖς ἡμαρτηκόσιν· οὐ πέφυκας εἶναι τοιοῦτος· πλήττει γὰρ ὁ τῶν ὅλων θεὸς τοὺς ἠμεληκότας τοῦ ζῆν ἐθέλειν ὀρθῶς· ἐπειδὴ δέ ἐστιν πολὺς καὶ ἀπαράβλητος * εἰς φιλανθρωπίαν, οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν· συστέλλει γὰρ ἀεὶ τὰς ὀργὰς, καὶ οὐκ ἰσοῤῥόπως τοῖς παρ' ἡμῶν ἁμαρτήμασιν ἐπιφέρει τὰς τιμωρίας· καὶ γοῦν διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐνούσης αὐτῷ ἡμερότητος καὶ ἀμνησικακίας, μονονουχὶ καὶ ἐγκαλοῦσιν τινὲς αὐτῷ ὅτι καὶ ὅλως ὀργίζεται· καὶ γοῦν ὁ καρτερικώτατος Ἰὼβ αὐτὸ δὴ τοῦτο ποιῶν προσήρχετο λέγων· διὰ τί οὐκ ἐποιήσω τῆς ἀνομίας μου λήθην, καὶ καθαρισμὸν τῆς ἁμαρτίας; καὶ διὰ τί, λέγω, ἐγκαλεῖς τῷ δεσπότῃ; οὐκ ἐγκαλῶ, φησιν, αἰτῶ δὲ μᾶλλον τὴν αὐτῷ συνήθη καὶ ἔμφυτον ἡμερότητα· ταῦτα μὲν οὖν ὁ γενναῖος ἀθλητής.

C. f. 171. b. D. f. 202. G. f. 86. L. f. 191

* cod. ἀπαραβόητος

Ἔκχεον τὴν ὀργήν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ ἐπεγνωκότα σε κ. τ. λ. v. 6.

Ὠφελοῦσιν ἡμᾶς αἱ τῶν ἁγίων εὐχαί· προσπίπτουσι γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τῷ θεῷ, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐρχομένην ὀργὴν οἱονεί πως ἐφ' ἑτέρους μεθιστῶσι λέγοντες· ἔκχεον τὴν ὀργήν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας αἳ τὸ ὄνομά σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο· ἆρ' οὖν καθ' ἑτέρων ἁπλῶς καὶ οὐδὲν ἡμαρτηκότων ἐκχεῖσθαι βούλεται τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς; εἶτα πῶς ἂν ἠνέσχετο ὁ θεὸς προτρέποντος ἀδικεῖν; ἢ πῶς ἂν ἦν ὅλως ἅγιος ὁ τὴν οὕτω σκληρὰν ποιούμενος προσευχήν; τί οὖν ἐστὶν ὅ φησίν; ὅτ' ἂν μὲν γὰρ πλημμελῶσί τινες

D. f. 202. b. G. f. 86. b. L. f. 191.

τῶν ὑπὸ θεῷ γεγονότων, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ λατρείαν τετιμηκότων, τότε πάντως παιδεύει ἐπιμετρήσας τὴν κίνησιν, καὶ φειδοῖ κεράσας τὰ ἐξ ὀργῆς· ὅτ' ἂν δὲ ὦσί τινες τῶν οὐκ εἰδότων αὐτὸν οἱ διηνεκῶς παροξύνοντες, τότε καὶ ἀχάλινον αὐτοῖς ἐπαφίησι τὸν θυμόν.

v. 8. Ὅτι ἐπτωχεύσαμεν σφόδρα.

Καὶ ποῖος ἄρα ἐστὶ τῆς καθ' ἡμᾶς νοουμένης πτωχείας ὁ τρόπος, καὶ ποῖον ὅλως ἀποβεβλήκαμεν πλοῦτον, ἀναγκαῖον ἐστὶν ἰδεῖν· γυμνὴ γέγονεν ἡ ἀνθρώπου φύσις παντὸς ἀγαθοῦ, ἔρημος τῶν ἄνωθεν χαρισμάτων, ἔξω τῆς πρὸς θεὸν οἰκειότητος· διά τε τὴν μεσολαβήσασαν ἁμαρτίαν, ἀπεδυσάμεθα τὴν ἀφθαρσίαν, ὠμῷ καὶ ἀνοσίῳ περιπεσόντες λῃστῇ, φημὶ δὴ τῷ σατανᾷ· ὁ γὰρ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ ἔκτισε τὰ πάντα, καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου· φθόνῳ δὲ διαβόλου ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν· οὐκοῦν ἐπτωχεύσαμεν σφόδρα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ πεπλουτήκαμεν ἀναλαβόντες τὰ ἐν ἀρχῇ· συνεπτώχευσε γὰρ ἡμῖν πλούσιος ὤν, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν.

ΨΑΛΜΟΣ οθ'.

v. 3. Ἐλθὲ εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς.

Εἴρηται μὲν γὰρ τὰ τοιαῦτα προφητικῶς· ἐκβέβηκε δὲ εἰς πέρας, ὡς ἔφην, εἰς ἡμᾶς εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων καθήντησεν· ἐν ἐσχάτοις γὰρ τοῦ αἰῶνος καιροῖς γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος.

v. 4. Ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα.

Πρόσωπον τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὀνομάζουσιν τὸν υἱόν· εἰκὼν γάρ ἐστιν καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ τὸ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς διαφαίνεται κάλλος. (1) - Ἐπιλάμψαντος ἡμῖν τοῦ προσώπου τοῦ πατρὸς, τουτέστι τοῦ υἱοῦ, ἐπεστρέψαμεν πρὸς θεὸν ζῶντα καὶ ἀληθινὸν ἐκ ματαίας ἡμῶν πατροπαραδότου ἀναστροφῆς, καὶ σεσώσμεθα δι' αὐτοῦ.

v. 5. Ἕως πότε ὀργίζῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου;

Οὐκέτι αἰτιᾶται βραδύνοντα, παρακαλεῖ δὲ μᾶλλον ἐπιταχύναι τὴν χάριν· πλὴν ὁ πάντα γινώσκων θεὸς οἶδε καὶ τὸν ἑκάστων τῶν πραγμάτων ἐοικότα καιρόν.

(1) Hactenus fragmentum apud Corderium.

"Εθου ἡμᾶς εἰς ἀντιλογίαν τοῖς γείτοσιν ἡμῶν. v. 7.

Τέθεινται δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πρὸς ἀντιλογίαν τοῖς γείτοσιν, καὶ εἰς B. f. 344 H. f. 317. b
μυκτηρισμὸν τοῖς ἐχθροῖς, ἆρα τίνα τρόπον; ἀσθενοῦντες δηλονότι καὶ πεπατημένοι καὶ πεσόντες ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν· οὐ γὰρ ἦν εὐπράττειν δύνασθαι καταλυποῦντας *. - Οὐκ ἐγκαλοῦσι ὡς ἀδικήσαντι, θρηνοῦσι δὲ μᾶλλον ὡς ἔρημον γεγονότα τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας τὸν Ἰσραήλ.

* pro καταλυπουμένους?

Ὡδοποιήσας ἔμπροσθεν αὐτῆς, καὶ κατεφύτευσας τὰς ῥίζας αὐτῆς κ. τ. λ. v. 10-11.

Προπορευόμενος γὰρ ἐξέβαλεν ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἔθνη· ῥίζα G. f. 88. b. L. f. 193.
δὲ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀμπέλου Μωσῆς, ἢ Ἰησοῦς· οὗτοι τὴν γῆν τῆς ἑαυτῶν εὐσεβείας ἐπλήρωσαν· πανταχοῦ γὰρ αὐτῶν αἱ ἀρεταὶ διέβησαν· ἄμπελον τροπικῶς τὸν λαὸν ὀνομάσας, ἐπέμενε τῇ τροπῇ· καὶ ὄρη μὲν καλεῖ τὴν τῶν ὁμορῶν ἐθνῶν ἰσχύν· σκιὰν δὲ ταῦτα καλύπτουσαν, τὴν τοῦ Ἰσραὴλ δυναστείαν τούτοις ἐπιτεθεῖσαν· κέδρους δὲ τοῦ θεοῦ, τοὺς ὑψηλοὺς ἄρχοντας, τοὺς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὸ ἄρχειν εἰληφότας· ἀναδενδράδας δὲ τὰς κέδρους συγκαλύπτουσας, τὴν ἰσραηλιτικὴν βασιλείαν περιφανεστέραν τούτων γεγενημένην· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τοῦ Σολομῶντος μεμαθήκαμεν γενέσθαι· ὁ μὲν γὰρ μέγας Δαβὶδ, οὐ μόνον παρὰ τῶν ἀλλοφύλων καὶ Ἰδουμαίων καὶ Ἀμμανιτῶν καὶ Μωαβιτῶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σύρων ἑκατέρων δασμοὺς ἐκομίζετο· πρὸς δὲ τὸν Σολομῶντα καὶ Αἰθιόπων ἔδρακεν βασίλισσα· οὕτω παρὰ πᾶσιν ἐγένετο πολυθρύλλητος· κλήματα δὲ, τοῦ λαοῦ λέγει τὸ πλῆθος· παραφυάδας δὲ τοὺς προσηλύτους τοὺς ἐκ τῶν ἐθνῶν προσεληλυθότας, καὶ τὴν θείαν δεξαμένους ἐπίγνωσιν· διὰ πάντων δὲ τὴν προτέραν εὐκαρπίαν ἐδήλωσε τοῦ λαοῦ.

Καὶ μονιὸς ἄγριος. v. 14.

Νοήσεις ταῦτα καὶ εἰς τὸν διάβολον. E. f. 168. Κυρίλλου καὶ Ἡσυχίου.

Ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην, καὶ κατάρτισαι αὐτὴν κ. τ. λ. v. 15.

Ἑτοίμασον δὲ πῶς ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου, τουτέστι χάρισον αὐτοῖς F. f. 132. b K. f. 148
καρδίαν ἀγαθὴν, ὡς καὶ ἐπιγνῶναι καὶ δέξασθαι διὰ τῆς πίστεως τὸν γενόμενον ἄνθρωπον. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ὅτε τοίνυν καταρτίσει φησὶ τὴν ἄμπελον ταύτην, καὶ ἑτοιμάσει αὐτῆς τὴν καρδίαν εἰς τὸ παραδέξασθαι διὰ τῆς πίστεως τὸν γενόμενον υἱὸν ἀνθρώπου, τότε δὴ πάντως ἡ ἐμπεπυρισμένη πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένη εἰς ἀχρειότητα καταντήσασα παντελῆ, ἀναβλαστήσει πάλιν καὶ ἀναβιώσεται, καὶ ἀγαθοὺς ἐκδώσει

καρπούς· οἱ γὰρ ἐμπυρίσαντες αὐτὴν καὶ ἀνασκάψαντες, ἀπὸ ἐπιτιμήσεως τοῦ προσώπου σου ἀπολοῦνται· πρόσωπον δὲ πάλιν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ὀνομάζει τὸν υἱόν· εἰκὼν γάρ ἐστιν καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τεθεάμεθα τὸν πατέρα.

v. 18 Ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου, καὶ ἐπὶ υἱὸν ἀνθρώπου.

Ὁμολογοῦμεν ὡς ἐν τούτοις αὐτὸν ὀνομάζει τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν, τουτέστι τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ λόγον· ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀνθρωπίνως καλεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. - Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, οὗτός ἐστιν ὁ ἐνανθρωπήσας τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ τὴν δι' ἡμᾶς ὑπομείνας κένωσιν, καὶ μεμενηκὼς ὅπερ ἦν.

ΨΑΛΜΟΣ π'.

v. 6 Ἐν τῷ ἐξελθεῖν αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου, γλῶσσαν ἣν οὐκ ἔγνω ἤκουσεν.

Μέγα τι τοῦτο καὶ ἐξαίρετον, καὶ ἀρκεῖ πρὸς πᾶσαν εὐημερίαν τῷ γε ἅπαξ ἀνδρὶ φιλοθεωτάτῳ· ἐξεκομίσθη γὰρ ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ βραχίονι ὑψηλῷ, καθ' ἃ γέγραπται, διέφυγε τὰς ἐκεῖσε πλεονεξίας. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ταῦτα πάντα παρελάσας ὁ τὴν ᾠδὴν ἀναφέρων, διαμέμνηται τῆς ἐν Σινᾷ νομοθεσίας· ἐκεῖ γὰρ ἤκουσεν ὁ Ἰσραὴλ γλῶσσαν ἣν οὐκ ἔγνω· ἐκεῖ πρώτη γέγονεν αὐτῷ προφητεία περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· καὶ τίνα τρόπον, ἐρῶ· παρέστησαν μὲν γὰρ ὑπὸ τὸ ὄρος Σινᾶ, καταβεβηκότος ἐπ' αὐτῷ τοῦ θεοῦ ἐν εἴδει πυρός· εἶτα καθὼς ἐν τῇ ἐξόδῳ γέγραπται, ἐλάλησε κύριος τοὺς λόγους τούτους· ἄκουε, Ἰσραήλ· ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεός σου, ὁ ἐξαγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας. Καὶ μετ' ὀλίγα. Εἶτα φησὶ τὸ γράμμα τὸ ἱερόν· καὶ ὁ λαὸς ἅπας ἑώρακε φωνήν, καὶ τὰς λαμπάδας τοῦ πυρός, καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος, καὶ τὸ ὄρος καπνίζον· καὶ ἐφοβήθησαν πᾶς ὁ λαός, καὶ ἀπέστησαν μακρόθεν· καὶ εἶπον τῷ Μωσεῖ λέγοντες· λάλει σὺ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλείτω πρὸς ἡμᾶς ὁ θεός, ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν· ἀκούεις ὅπως ἀσυνήθους οὐκ ἀνέχονται φωνῆς; οὐ φέρουσι λαλοῦντα τὸν θεόν; Καὶ μετ' ὀλίγα. Διὰ τοῦτο θαυμάζων φησὶν ὁ ψαλμῳδὸς περὶ αὐτοῦ· ἐν τῷ ἐξελθεῖν αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ τὰ ἑξῆς· ἤκουσε γὰρ νομοθετοῦντος τοῦ θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ ἀφόρητον ἦν τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς, ἐζήτουν μεσίτην, λέγοντες τῷ μακαρίῳ Μωσεῖ· λάλει σὺ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλείτω

πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν· εἶτα τί τὸ ἐντεῦθεν; συνεῖδεν εὐθὺς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ, ὅτι χρήζομεν τοῦ μεσιτεύοντος· ἀλλ᾽ οὐκ ἐνεδέχετο Μωσέα θνητὸν ὄντα καθ᾽ ἡμᾶς, μεσίτην ἀεὶ γενέσθαι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο παραχρῆμα τὴν ἐπὶ Χριστῷ προφητείαν ἐποιεῖτο λέγων· προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὥσπερ σέ· καὶ θήσω τοὺς λόγους μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει κατὰ πάντα ὅσα ἐντείλωμαι αὐτῷ· καὶ ἔσται ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ· γέγονε τοίνυν ἡμῶν καὶ θεοῦ μεσίτης ὁ υἱός· μεσίτης δὲ πῶς; καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, ἔλαβε δούλου μορφὴν, συνανεστράφη τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἄνθρωπος. Καὶ μετὰ πολλά. Ὁ πατὴρ ἔφη, ὅτι θήσω τοὺς λόγους μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς πάντα ὅσα ἂν ἐντείλωμαι αὐτῷ· ὁ δὲ υἱὸς ἔφη· ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ᾽ ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκεν τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω· καὶ πάλιν· τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, οὐκ ἔστιν ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· λαλεῖ δὲ τὰ τοῦ πατρὸς οὐχ ὡς διάκονος λόγων, ἀλλ᾽ ὡς αὐτὸς ὢν ὁ λόγος τοῦ πατρός· διὰ τοῦτο φησὶν Ἠσαΐας ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ· καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος· μεγάλη δὲ βουλὴ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, ἣν ἐξήγγειλεν ἡμῖν ὁ υἱὸς, λόγος ὢν ὡς ἔφην τοῦ πατρός.

Αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδούλευσαν. v. 7.

Οἱ γὰρ τοῖς τῆς πλινθίας ὑπηρετοῦντες πόνοις, κοφίνῳ τὸν πηλὸν D. f. 207 E. f. 169. b.
ἐμβάλλοντες φέρουσι κατὰ νώτου· κόφινος δὲ καλεῖται καὶ μέχρι νῦν τὸ σκεῦος ἐν ᾧ ποιοῦνται τὰ βαστάγματα· τὸν τοίνυν νῶτον αὐτῶν, φησιν, ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων, τουτέστιν ἠλευθέρωσε βασταγμάτων· ἠλευθέρωσε δὲ καὶ τὰς χεῖρας τοῦ μὴ δουλεύειν ἐν τῷ κοφίνῳ· αὕτη μὲν οὖν ὡς ἐν ὀλίγοις ἡ τῶν στίχων διάνοια, τὸ δυσχερὲς ἔχουσα παντελῶς οὐδέν. Καὶ μετὰ πολλά. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἐλευθερουμένων σαρκικῶς διάκονος ἦν ὁ Μωσῆς· ἡμῶν δὲ τῶν κατὰ πνεῦμα μεσίτης γέγονεν ὁ Χριστός· αὐτὸς γὰρ τὸν νοητὸν κατέλυσε Φαραὼ, τουτέστιν τὸν σατανᾶν· ἀπεσόβησεν αὐτὸν τῆς κατὰ πάντων πλεονεξίας· αὐτὸς ἡμᾶς ἀπήλλαξεν οὐ σωματικῆς μᾶλλον, ἀλλὰ νοητῆς δουλείας.

v. 16. Οἱ ἐχθροὶ κυρίου ἐψεύσαντο αὐτῷ.

E. f. 170. b. Προσδοκηθέντες γὰρ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἀποδώσουσι τὸν καρπὸν, ἐκ τῶν ἐναντίον γεγόνασι πονηροί.

v. 17. Ἐκ πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτούς.

D. f. 208. b.
G. f. 91. b.
I. f. 195. b.
Ὡσεὶ καὶ ἔφασκεν· ὡσεὶ παιδίον, ἔφη, ἀρτιγενὲς καὶ βραχὺ καὶ πολλῆς δεόμενον τῆς ἐπιμελείας ἐξέθρεψε Θεὸς, ἄρτον μὲν εἰς κόρον παραθεὶς αὐτοῖς, τροφῇ δὲ τῇ διὰ μέλιτος ἐμπλησθῆναι παρασκευάσας· οἰκειοτάτη γὰρ αὕτη νηπίοις τροφή.

ΨΑΛΜΟΣ πα'.

v. 1. Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν.

D. f. 208. b.
F. f. 135.
Καὶ Θεὸν μὲν ἐν τούτοις ἀναμφιλόγως τὸν σωτῆρα καλεῖ, Θεὸν ἀληθινὸν οὐ νόθον, οὐ ψευδώνυμον, ἀλλ' οὐδὲ ἐν χάριτος μέρει παρ' ἑτέρου λαχόντα τὴν κλῆσιν, ἀλλ' ὄντα τοῦτον κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς ὅπερ ἦν, ὃ καὶ λέγεται· θεοὺς δὲ πάλιν φησὶν τοὺς οὐκ ὄντας μὲν τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν, ὠνομασμένους δὲ οὕτω κατὰ χάριν· ὧν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος διαμνημονεύει λέγων· καὶ γὰρ εἴπερ εἰσιν λεγόμενοι θεοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ ἔν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ· εἰσὶν οὖν ἄρα τινὲς κατὰ χάριν ὠνομασμένοι θεοί· καὶ γοῦν εἴρηται καὶ πρὸς ἡμᾶς διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς· ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· Θεὸς οὖν ὑπάρχων ἀληθινὸς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· καὶ ποίων ἄρα θεῶν; τῶν διὰ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα τῇ τοῦ θεοῦ κλήσει τετιμημένων· οὕτω γὰρ αὐτοὺς καὶ ὁ Παῦλος ὀνομάζει λέγων· θεοὺς οὐ κακολογήσεις, καὶ ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

ΨΑΛΜΟΣ πβ'. (1)

v. 3. Οἱ μισοῦντές σε ἦραν κεφαλήν.

B. f. 349. b.
C. f. 178. b.
F. f. 136.
G. f. 93.
H. f. 331. b.
L. f. 196. b.
Πάλιν ὡς ἐπὶ ὄφεων καὶ ἀσπίδων φησὶ τὸ ἦραν κεφαλήν· ὥσπερ γὰρ οἱ ὄφεις δάκνοντες αἴρουσιν ἠρέμα τὴν κεφαλὴν καὶ ἀνακουφίζουσι τῆς γῆς, οὕτω καὶ οἱ μαχόμενοι τῇ δόξῃ Χριστοῦ ἐπαίρουσιν ἠρέμα

(1) Ad Cyrilli corderianum fragmentum desinens καὶ κηδεμόνος λέγονται, adde ex cod. B. f. 349. b. Τίνες δὲ οἱ τὰς ἐπιβουλὰς ἐργαζόμενοι;

τὴν κεφαλήν· ἀλλὰ πίπτουσι παραχρῆμα· πλήττονται γὰρ παρ' αὐτοῦ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ συντρίβων τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων.

Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσμαηλῖται κ. τ. λ. v. 7.

Ἔθνη δὲ ταῦτα βάρβαρα καὶ πολέμια τῷ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, ἀλλόφυλοι διαφερόντως ἐκλήθησαν· ἀλλ' ἔσωζε μὲν κἀκείνους τὸ τηνικαῦτα δὲ Θεὸς, ἀπράκτους τὰς τῶν ἐθνῶν ἀποφαίνων ἐφόδους. B. f. 349. b. G. f. 93. b. H. f. 332. b.

Καὶ Ἀσσοὺρ συμπαρεγένετο μετ' αὐτῶν. v. 9.

Εἰς αὐτὴν ἁμαρτάνει τὴν γνῶσιν, ὁ τὸν πεφυκότα νοῦν ὁρᾷν, τὴν γνῶσιν ἁμαρτάνειν * ἀναγκάζει· οἱ δὲ τὸν κατὰ σοῦ πόλεμον ἀναδεξάμενοι εἰσὶν Γεβὰλ, ἔτι καὶ Ἀσσοὺρ, καὶ ἑξῆς. G. f. 93. b. * cod. ἁμαρτάνων.

ΨΑΛΜΟΣ πγ'.

Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου. v. 2.

Αἰώνια καὶ ἐπουράνια ταῦτα τὰ σκηνώματα λέγει. E. f. 173. b.

Τρυγὼν (εὗρεν) νοσσιὰν ἑαυτῇ. v. 4.

Θαυμάζουσιν, ὡς ἔφην, τῆς ἐκκλησίας τὸ κάλλος· ἐπαινοῦσι δὲ καὶ τῶν ἐν αὐταῖς διδασκάλων τὸ ἐπιεικὲς, ὅτι καθάπερ τινὲς τρυγόνες τοὺς ἑαυτῶν θάλπουσι νεοττοὺς παρὰ τοῖς θείοις θυσιαστηρίοις· νεοττοὶ δὲ διδασκάλων, οἱ δι' αὐτῶν πιστεύοντες· πατέρες γάρ εἰσι πνευματικοί· ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ τρυγόσιν ἀφομοιοῦν τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; λαλίσταλος καὶ εὔφωνός ἐστιν ἡ τρυγών· ἡμῖν δὲ τοῖς φιλομαθέσιν, οἱ τῶν μυσταγωγούντων εἰσὶ λόγοι· τρυγόνες οὖν οὗτοι ἄρα εἰσὶ πνευματικοί· (1) οὐχὶ ἡ ψυχὴ δὲ μόνη γάννυται καὶ ἀγάλλεται, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα κεκοινώνηκε τῆς θυμηδίας, δέξαμενον τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως· τοῦτο γὰρ ὁ λόγος αἰνίττεται· διὰ τοῦτο καὶ ζῶντα τὸν θεὸν προσηγόρευσεν, ὡς ζωῆς ὑπάρχοντα χορηγόν· ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ βαβυλώνιοι θεοὶ, καὶ μὲν δὴ καὶ οἱ τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ ἄψυχοι ἦσαν καὶ ἀναίσθητοι παντελῶς, καὶ μάλα εἰκότως οἱ ἐκείνων ἀπαλλαγέντες, ζῶντα τὸν ἀληθῆ θεὸν ὀνομάζουσι. B. f. 351. E. f. 173. b. F. f. 138. b. G. f. 95. b. H. f. 336. b. K. f. 152. L. f. 198. b.

Ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο. v. 6.

Καὶ ποίας ἀναβάσεις; τὰς εἰς οὐρανὸν δηλονότι· διενθυμούμεθα γὰρ καθ' ἑαυτοὺς, καὶ ἐν ἐλπίσιν ἐσμὲν, ὅτι εἰς τὴν ἄνω πόλιν ἀνα- E. f. 174.

(1) Huc usque tantummodo fragmentum extabat apud Corderium.

βησόμεθα, τὴν τῶν ἁγίων μητέρα, τὴν ἐν οὐρανοῖς ἐκκλησίαν, κἀκεῖ συνεσόμεθα τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ.

v. 9. Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων.

Κύριον δὲ τῶν δυνάμεων καὶ Θεὸν Ἰακὼβ ὀνομάζει Χριστὸν, ἵνα μή τις πρόσφατον αὐτὸν νομίσῃ Θεὸν διὰ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν, πιστεύωμεν δὲ μᾶλλον ἐκεῖνον ὑπάρχειν, ᾧ καὶ αὐτοὶ λελατρεύκασιν οἱ τοῦ Ἰσραὴλ πατέρες, ὃν ἐν προγνώσει τεθέανται, οὗ τὸ μυστήριον οὐκ ἠγνόησαν, ἀποκαλύπτοντος δηλονότι τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς, καὶ διὰ τῆς φωταγωγίας τοῦ ἁγίου πνεύματος.

v. 11. Ἐξελεξάμην παραριπτεῖσθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον, ἢ οἰκεῖν με ἐπὶ σκηνώμασιν ἁμαρτωλῶν.

Τῆς σῆς κεδεμονίας, ὦ δέσποτα, ὁ σὸς λαὸς ἀπολαύων ἀεὶ τῷ σῷ προσεδρεύει ναῷ, πολλὴν ἐντεῦθεν τὴν ὠφέλειαν καρπούμενος· ἃ γὰρ ἐν μιᾷ τῇ σῇ ἡμέρᾳ ἐδρέψατο, οὐκ ἂν ἑτέρωθεν συναγάγοι, πολλὰς ἀναλώσας ἡμερῶν χιλιάδας· ταῦτα μὲν καὶ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι δορυαλώτοις λέγειν ἥρμοττεν, ἀσεβέσιν ἀνθρώποις συμβιωτεύειν ἠναγκασμένοις, κέρδος δὲ ἐντεῦθεν ποριζομένοις οὐδὲν, λογιζομένοις τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ νεὼ πάλιν ὠφέλειαν.

ΨΑΛΜΟΣ πε'.

v. 3. Πρὸς σὲ κεκράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν.

Τὸ ὅλην τὴν ἡμέραν, ἀντὶ τοῦ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, ἤγουν ἐν παντὶ καιρῷ· χρὴ γὰρ ἡμᾶς ἀδιαλείπτως προσπίπτειν τῷ Θεῷ, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν ἔλεον ἐπιζητεῖν.

ΨΑΛΜΟΣ πς'.

v. 1. Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις.

Ὄρεσι παρεικάζει τὴν ἐκκλησίαν ἡ θεοπνεύστος γραφὴ, διὰ τὸ ὑψηλὸν τῶν ἐν αὐτῇ θείων δογμάτων. — Ὄρη οὖν νοοῦμεν τὰς ἐκκλησίας, ἤτοι τοὺς ἐν αὐταῖς· ναοὶ γὰρ ἐσμὲν θεοῦ ζῶντος, καὶ οἶκος θεοῦ κατὰ τὰς γραφάς· ποῖα δὲ αὐτά ἐστι τὰ θεμέλια ἃ τίθησιν ἐν ἡμῖν Χριστὸς, διδάξει λέγων ὁ Παῦλος, πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη· καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις ἀνδρεία καὶ ὑπομονὴ, σωφροσύνη καὶ ἐγκράτεια, πρᾳότης καὶ μακροθυμία, καὶ ἅπαξ ἁπλῶς πᾶν εἶδος ἀρετῆς.

Ἡ ἐπίγειος Σιών, ἡ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν χώραν, μέρος μέν ἐστι τῆς Ἱερουσαλήμ, ὑψηλὴ δὲ καὶ ὥσπερ ἐν ὄρει διακειμένη· διὰ τοῦτο καὶ ἑρμηνεύεται σκοπευτήριον· ταύτῃ τοίνυν τῇ ὡς ἐν ὄρει διακειμένῃ Σιὼν ἀπεικάζει τὴν ἐκκλησίαν, ἤγουν τὴν τῶν πιστευσάντων πληθὺν, τὸ γράμμα τὸ ἱερόν· ὑψηλὴ γὰρ, οὐδὲν ἔχουσα ταπεινόν· οὐδὲ γὰρ ἀξιοῖ φρονεῖν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ζητεῖ δὲ μᾶλλον τὰ ἄνω· καὶ οἱ τῆς ἐκκλησίας δὲ τρόφιμοι περιπατοῦσι μὲν ἐπὶ γῆς, ἔχουσι δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς. F. f. 143. b

ΨΑΛΜΟΣ πη'.

Ἕως τοῦ αἰῶνος ἑτοιμάσω τὸ σπέρμα σου. v. 5.

Ἐγέγερται ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς, καὶ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς ἦν ὁ μακάριος Δαβίδ. F. f. 147. K. f. 158. b.

Ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου. v. 11.

Βραχίονα δὲ τοῦ πατρὸς ὀνομάζει τὸν υἱὸν, ἐνεργεῖ γὰρ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα· καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ διὰ τῆς ἑαυτῶν χειρὸς πάντα ποιεῖν εἰθίσμεθα. F. f. 148.

Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται. v. 16.

Ἐν τῷ φωτὶ τῷ διὰ τοῦ πνεύματος τῷ ἐκπεμπομένῳ διὰ τοῦ σοῦ προσώπου, τουτέστι τοῦ σοῦ υἱοῦ, πορεύσονται· ὁδηγεῖ γὰρ ἡμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ἕκαστα τῶν ἐν φωτὶ πρακτέων. F. f. 148. b

Ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται. v. 17.

Ἀεὶ γὰρ ἡμᾶς σἰεφανοῖ τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ Χριστοῦ τὸ ἐπικληθὲν εἰς ἡμᾶς· ὠνομάσμεθα γὰρ διὰ Χριστὸν χριστιανοί. F. f. 148. b K. f. 159

Τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσομαι. v. 24.

Μετὰ γὰρ τὸν τοῦ σωτῆρος σταυρὸν δειναῖς καὶ ἀφύκτοις περιπέπτωκε συμφοραῖς ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγή· παρεδόθησαν γὰρ εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, οἳ καὶ πᾶσαν αὐτῶν ἠρέμωσαν τὴν χώραν· καὶ διεσκορπίσθησαν. F. f. 149. b K. f. 160.

Ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ. v. 25.

Ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ κέρας ὀνομάζειν, ἐπὶ μὲν τῶν ἁμαρτωλῶν, τὴν ὑπεροψίαν· ἐπὶ δὲ τῶν δικαίων, τὴν δόξαν. F. f. 149. b

Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου, καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. v. 29.

Αὐτῷ μὲν τῷ πεπιστευκότι δι' αὐτοῦ λαῷ φησι· ἔλεος δὲ τὴν διὰ πίστεως ἄφεσιν· πιστὴ δὲ διαθήκη ἀντὶ τοῦ ἀσφαλὴς καὶ βεβαία καὶ F. f. 150. K. f. 160. b

μένουσα· ἡ μὲν γὰρ πρώτη διαθήκη πέπαυται διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές· οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος· πεπαύται μὲν γὰρ ἡ πρώτη διαθήκη σκιᾶς ἔχουσα τύπον, καὶ μόνον τῆς ἀληθείας τὴν μόρφωσιν· εἰσαγωγὴ δὲ γέγονεν ἡμῖν κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ, ὡς ὁ μακάριος γράφει Παῦλος.

v. 37. Ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος.

F. f. 150. et 151. K. f. 160. b Θρόνον φησὶν ἐν τούτοις τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ἐκκλησίαν· Χριστοῦ δὲ θρόνος ἡ ἐκκλησία ἐπαναπαύεται γὰρ αὐτῇ, καθ' ἃ καὶ ἐν τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις· γέγραπται γάρ· ὁ οὐρανός μοι θρόνος· καὶ ἡ μὲν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐκκλησία, θρόνος ἐστίν· ὁμοίως δὲ πάλιν καὶ ἐπὶ γῆς θρόνος τοῦ πάντων ἡμῶν κρατοῦντος Θεοῦ· ἔσται οὖν, φησι, ἡ ἐκκλησία Χριστοῦ καταστράπτουσα καὶ φωτίζουσα τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ μένουσα διηνεκῶς ὥσπερ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· ὥσπερ οὐδεὶς ἐν οὐρανοῖς τὸν ἡλίου καὶ σελήνης κύκλον σβέσαι δυνήσεται, οὕτως οὐδεὶς ἐν ἀνθρώποις ἀμαυρώσει ποτὲ τὰς τῆς ἐκκλησίας αὐγὰς, ἤτοι τὴν λαμπρότητα τὴν νοητήν· φαίνει δὲ ἀεὶ καθάπερ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη.

v. 39. Σὺ δὲ ἀπώσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλου τὸν Χριστόν σου κ. τ. λ.

F. f. 151. b. K. f. 161. Ἀντὶ τοῦ, ἀπωσθῆναι καὶ ἐξουδενωθῆναι συγκεχώρηκας· οὐ γὰρ ὁ πατὴρ ἀπώσατο καὶ ἐξουδένωσεν τὸν ἴδιον υἱὸν, Ἰουδαῖοι δὲ μᾶλλον τοῦτο πεπράχασι, πλὴν κατὰ συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός· ἀνεβάλου τὸν Χριστόν σου, τουτέστιν ὑπερέθου πληρῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τὰς περὶ αὐτοῦ· πῶς δὲ ὑπερέθετο; κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου· ἐπηγγείλω, φησὶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα μένει· αὕτη γὰρ γέγονεν ἡ παρὰ σοῦ περὶ αὐτοῦ διαθήκη· ἀλλ' ἐσταύρωσαν αὐτὸν Ἰουδαῖοι, κατελογίσθη μετὰ νεκρῶν· πέπονθε, φησὶ, καὶ ἐσταυρώθη· οὐκοῦν κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου· εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσας τὸ ἁγίασμα αὐτοῦ· ἔρριψάς, φησιν, εἰς τὴν γῆν τὴν δόξαν αὐτοῦ· ὅσον γὰρ ἧκεν εἰς τὸ παθεῖν, ψιλὸς ἄνθρωπος ἐνομίσθη· ἀλλ' οὐ μεμένηκεν ἐν νεκροῖς, οὔτε μὴν ἀδοξίαν τινα προσετρίψατο τὸ πάθος αὐτῷ, ἀλλ' ἐδοξάσθη μᾶλλον δι' αὐτοῦ· πλὴν τὰ συμβεβηκότα φασὶν οἱ προφῆται.

v. 44. Οὐκ ἀντελάβου αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ.

F. f. 1[illegible]. K. f. 161. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλως Θεὸς ὢν φύσει καὶ υἱὸς ἀληθινὸς καὶ τῶν δυνάμεων κύριος ἠνέσχετο παθεῖν, καί τοι μὴ παθεῖν δυνάμενος, εἴπερ ἤθελεν μὴ παθεῖν, σεσίγηκας δὲ καὶ αὐτὸς ὦ πάτερ, διὰ τοῦτο φαμὲν

ὅτι οὐκ ἀντελάβου αὐτοῦ· πόλεμον δὲ ὀνομάζει τὸν καιρὸν τοῦ τιμίου σταυροῦ, ὅτε κατεστρατεύοντο τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραὴλ, καὶ αὐτὸς πάντως ὁ σατανᾶς.

Ἕως πότε, κύριε, ἀποστρέφῃ εἰς τέλος; v. 47.

Ὁρᾷς ὅπως βούλεται μαθεῖν τὴν οἰκονομίαν; ἕως πότε, κύριε, K. f. 161. b
τουτέστι μέχρι τίνος ἰσχύσει τὰ τῶν Ἰουδαίων τολμήματα; ἀπέκτειναν, φησὶ, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς· ἆρα κείσεται νεκρός; ἆρα ἀποστρέψει εἰς τέλος, καὶ ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὀργή σου; ἡ ἀποστροφὴ δὲ καὶ ὀργὴ, οὐ κατὰ Χριστοῦ· μὴ τοῦτο νόμισον, ἀλλ' ἡ καθ' ἡμῶν· ἡμεῖς γὰρ πολυτρόπως πεπλημμελήκαμεν, τῆς τρυφῆς ἐκπεπτώκαμεν, ὡς ἔν γε τοῖς πρωτοπλάστοις φημί.

Τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον; v. 49.

Ἀληθὲς οὖν ὅτι οὐ ματαίως ἔκτισας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· F. f. 152. b. K. f. 161. b.
μαρτυρήσει καὶ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις· ἀπεθάνομεν ἐν Ἀδὰμ, ἀλλ' ἐζήσαμεν ἐν Χριστῷ.

Οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μου πολλῶν ἐθνῶν. v. 51.

Δεχόμεθα γάρ πως εἰς κόλπους τὰ δῶρα ὅταν προσφέρουσί τι- F. f. 153.
νες· μνησθῆναι δὲ παρακαλοῦσι θεὸν τῆς ὑποσχέσεως δοθείσης ἐν τῷ κόλπῳ πολλῶν ἐθνῶν· τί γὰρ ὑπέσχετο τοῖς ἔθνεσιν ὁ σωτήρ; ἁμαρτίας ἄφεσιν, θανάτου λύσιν, σωτηρίαν, καὶ ζωήν.

Οὗ ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου. v. 52.

Τουτέστι τὴν ἐκκλησίαν, ἤτοι τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν· τούτους F. f. 153.
γὰρ εἶναι φαμὲν τὴν ἐκκλησίαν· εἴρηται δὲ ἀντάλλαγμα διὰ ποίαν αἰτίαν; ἀντὶ γὰρ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς δέδωκεν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίαν.

ΨΑΛΜΟΣ ϙ'.

Ὁ θεός μου, καὶ ἐλπιῶ ἐπ' αὐτόν. v. 2.

Ὁρᾷς ὅσην ἔχει παῤῥησίαν παρὰ θεῷ: ὅλον γὰρ ἑαυτὸν ὥσπερ B. f. 373. b. H. f. 393. b.
ἀναθεὶς αὐτῷ, ἐπ' αὐτῷ πᾶσαν ἔχει τοῦ σώζεσθαι τὴν ἐλπίδα· τρισμακάριος δὲ ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁπάσης εὐημερίας ἔσται μεστός· ψάλλει γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ καὶ φησίν· κύριε ὁ θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ.

v. 3. *Αὐτὸς ῥύσεταί σε ἐκ παγίδος θηρευτῶν, καὶ ἀπὸ λόγου ταραχώδους.*

B f. [illegible] b. H f. [illegible] Καὶ ποῖός ἐστιν ὁ ταραχώδης λόγος; ὁ παρὰ τοῖς ἀνοσίοις αἱρετικοῖς· συγχέουσι γὰρ τὰς τῶν ἀκεραίων καρδίας, δυσφημοῦντες ἀφυλάκτως, καὶ μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσιν, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται· οἱ μὲν γὰρ τῆς πρὸς τὸν πατέρα θεὸν ὁμοουσιότητος, τό γε ἧκον ἐπ᾽ αὐτοῖς, καθασύρουσι τὸν υἱὸν, καὶ τῶν ἀνωτάτω καταφέρουσι θρόνων, ἐναριθμοῦντες τοῖς κτίσμασι, καὶ τὸν τῶν ὅλων γενεσιουργὸν καὶ τεχνίτην πεποιῆσθαι λέγοντες, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων παρῆχθαι πρὸς ὕπαρξιν· ἕτεροι δὲ τοῦ ἁγίου καταψεύδονται πνεύματος, κτίσμα λέγοντες καὶ αὐτό· καὶ πῦρ καὶ κόλασιν ταῖς ἑαυτῶν καταχέοντες κεφαλαῖς· τί οὖν ὁ ψάλλων περὶ αὐτῶν; καταπόντισον, κύριε, καὶ καταδίελε τὰς γλώσσας αὐτῶν· γεγόνασι γὰρ τῆς ἀληθείας κατήγοροι, καὶ τοῦ ψεύδους συνασπισταί· ταραχώδης οὖν ὁ λόγος αὐτῶν, οὐ γὰρ ἔχει τῆς ἀληθείας τὴν ἀσφάλειαν.

v. 5. Οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας.

B f. 374 H f. [illegible] Καὶ τί δὴ τοῦτο ἐστίν; δύο τρόπους ἴσμεν ἐπιβουλῆς· ἢ γὰρ ἀφανῶς καὶ λεληθότως, καὶ ὡς ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ λανθάνοντες, ἀρτύωσι τινὲς οἷς ἂν βούλονται παγίδας καὶ κατασκευάζουσι δόλους· ἢ ἐναργῶς καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐμφανῶς· οὐκοῦν, φόβον μὲν ὀνομάζει νυκτερινὸν τὸν ἔτι λανθάνοντα κίνδυνον, καὶ ὡς ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ κρυπτομένην πανουργίαν· βέλος ἐν ἡμέρᾳ πετόμενον, τὴν ὡς ἐν φωτὶ καὶ ἐναργῶς ἐπιβουλήν.

v. 6. Ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ.

B f. 374 b. H f. 395 b. Δαιμόνιον δὲ μεσημβρινὸν ὀνομάζει τὴν ἀκηδίαν, ἤτοι τὴν ὀλιγωρίαν· συμβαίνει δὲ τοῦτο τισὶν ἔσθ᾽ ὅτε. Καὶ μετ᾽ ὀλίγα. Σύμπτωμα τοίνυν πάσχουσι τινὲς ὅτ᾽ ἂν ὁ νοῦς ὀκλάσῃ πρὸς φιληδονίαν, ὅτ᾽ ἂν ἀτονήσῃ καρδία καὶ κατενεχθῇ πρὸς φιλοσαρκίαν, ὅτ᾽ ἂν ἀκηδιάσῃ πρὸς τὰ τῆς εὐσεβείας ἔργα, καὶ ὀλιγωρήσῃ πρὸς πόνους τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ καὶ τότε σώζει θεὸς, ἀπαλλάττει γὰρ ἀπὸ συμπτώματος καὶ ἐξ ἀκηδίας, τουτέστι δαιμονίου μεσημβρινοῦ.

v. 7. Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς.

B f. 374. b. H [illegible] b. Κλῖτος μὲν γάρ φησιν τὸ μέρος τὸ ἀριστερὸν ἤτοι τὸ πλάγιον· οὐκοῦν καὶ εἰ πολλοὶ τινὲς εἶεν, φησὶν, καὶ ἀριθμοῦ κρείττονες οἱ τοῖς σεβομένοις θεὸν ἐπιβουλεύοντες, ἀλλ᾽ ὄψει πίπτοντας αὐτοὺς ἐντεῦθεν

κἀκεῖθεν, σὲ αὐτὸν δὲ παραδόξως σωζόμενον διὰ τὸν προεστηκότα καὶ προμαχόμενον· ὡς γὰρ φησὶν τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, ἐν χειρὶ κρυφαίᾳ πολεμεῖ κύριος ἐπὶ Ἀμαλὴκ, ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς· οὐ γὰρ πεπαύσεται σώζων τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν.

Ὅτι σὺ, κύριε, ἡ ἐλπίς μου· τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου. v. 9.

Ἐπισημήνασθαι δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι τοὺς προκειμένους στίχους ἑτέ- B. f. 375. H. f. 397. b
ρως νοοῦσι τινὲς, κακῶς καὶ κεκιβδηλευμένως· ἀναφέρουσι γὰρ αὐτοὺς εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, συνάπτοντες τοὺς στίχους καὶ λέγοντες, ὅτι σὺ, κύριε, ἡ ἐλπίς μου, τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου. Καὶ μετ' ὀλίγα. Φασὶ γὰρ αὐτὸν καταφυγὴν ἔχειν τὸν ὕψιστον, δῆλον δὲ ὅτι τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατέρα· γέγονε δὲ πρόφασις αὐτοῖς τῆς τοιαύτης ἐννοίας ὁ σατανᾶς· αὐτὸς γὰρ οὕτω νενόηκεν τοὺς στίχους· καὶ τοῦτο ἰσώμεθα ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν γραμμάτων· ὅτε γὰρ ἐπείραζεν αὐτὸν, ἀνήγαγεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν· εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, βάλε σὲ αὐτὸν κάτω ἐνταῦθα· γέγραπται γὰρ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου· συκοφάντης γὰρ ὑπάρχων καὶ πλάνος ὁ σατανᾶς, τὰ περὶ ἡμῶν εἰρημένα, καὶ αὐτῷ προσάπτει τῷ προσώπῳ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ· ἀλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτως νοοῦμεν ὡς νοεῖν ἔθος τῷ σατανᾷ· εἰ δὲ οὕτω νενοήκασιν Ἀρειανοὶ, θαυμαστὸν οὐδέν· ἀκολουθοῦσι γὰρ τὸ ἰδίῳ πατρί· ψεύστης γὰρ ἐστιν ὁ σατανᾶς, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστηκεν, κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Εἰ γὰρ ἐστι κατ' αὐτοὺς ἀληθὲς τὸ τοιοῦτον, ἐλπίδα μὲν αὐτὸν ἡμεῖς τὸν Χριστὸν πεποιήμεθα, αὐτὸς δὲ καταφυγὴν ἔχει τὸν πατέρα· οὐκοῦν βοηθουμένῳ προσπεφεύγαμεν, σωτῆρα καλοῦμεν τὸν παρ' ἑτέρου σωζόμενον· οὐκ ἔστι ταῦτα, μὴ γένοιτο· λέγομεν τοίνυν τοῖς οὕτω φρονεῖν εἰωθόσιν· ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν· ἔξω τῆς εὐθείας ἔρχεσθε τρίβου, τὴν βασιλικὴν ἀφέντες ὁδὸν, εἰς ἀκάνθας πίπτετε καὶ βόθρους, τῆς ἀληθείας ἐκπεπτώκατε· ἴσος καὶ ὅμοιος κατὰ πάντα ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, καὶ χαρακτὴρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ, ὕψιστος ἐστὶ καθ' ἃ ὁ πατήρ. (1)

(1) Tria haec fragmenta ad v. 9. 11. 12. leguntur etiam in commentario S. Cyrilli ad Lucam apud nos AA. class. T. X. p. 34-36.

v. 10. Μάστιξ οὐκ ἐγγιεῖ τῷ σκηνώματί σου.

[illegible] Τὸ σκήνωμα παρὰ τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ οὐ πάντως τὸ σῶμα δηλοῖ, ἀλλ' ἢ πόλιν ἢ χώραν ἢ οἶκον· πιστώσεται δὲ τοῦτο λέγων ὁ μακάριος Δαβίδ· εἰ ἀναβήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου· εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν καὶ ἀνάπαυσιν τοῖς κροτάφοις μου, ἕως οὗ εὕρω τόπον τῷ κυρίῳ, σκήνωμα τῷ θεῷ Ἰακώβ.

v. 11. Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις σου ἐντελεῖται περὶ σοῦ.

B. f. 375. b. H. f. 398. b. Τούτοις ἐχρήσατο τοῖς στίχοις ὁ σατανᾶς, ὡς ἐπ' ἀνθρώπου κοινοῦ τὰ τοιαῦτα λέγων τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ· ἐπειδὴ γάρ ἐστιν ὅλος σκότος, καὶ κατεσκοτισμένην ἔχει τὴν διάνοιαν, οὐ συνῆκε τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν· ὅτι ὁ ψαλμὸς ἐκ προσώπου παντὸς δικαίου εἴρηται βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ὑψίστου ὄντος θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ· ἠγνόησε δὲ πρὸς τούτῳ, ὅτι θεὸς ὢν ὁ λόγος γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ οἰκονομικῶς πειραζόμενος· ἀλλ' ὁ μὲν σατανᾶς, ὡς ἔφην, ὡς ἐπὶ ἀνθρώπου κοινοῦ, ἢ καὶ ὡς ἐφ' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, εἰρῆσθαι τοὺς λόγους ὑπελάμβανεν· ἔστι δὲ τῶν ἀτοπωτάτων ἡμᾶς τοὺς εἰδότας ἀκριβῶς τὸ μυστήριον, καὶ πεπιστευκότας ὅτι θεὸς ἐστὶν, καὶ υἱὸς θεοῦ, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, ὑπονοεῖν περὶ αὐτοῦ τοὺς στίχους εἰρῆσθαι· οὐχ ἁρμόζει τοίνυν τῷ προσώπῳ τοῦ πάντων ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ, τὸ λέγεσθαι τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ ὕψιστος, ἡ πάντων καταφυγὴ, ἡ πάντων ἐλπὶς, ἡ πάντα ἰσχύουσα τοῦ πατρὸς δεξιά· ἔδει τοίνυν ἐφ' ἑκάστου τῶν γνησίων προσκυνητῶν νοεῖσθαι τὲ καὶ λέγεσθαι παρὰ τοῦ πατρὸς, τὸν ὕψιστον ἔθου καταφυγήν σου· οὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακὰ, καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγιεῖ τῷ σκηνώματί σου· ἀσφαλίζεται γὰρ ὁ ὕψιστος, τουτέστι Χριστὸς, τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεποιθότας, καὶ τοὺς προσιόντας αὐτῷ μετὰ πίστεως.

v. 12. Ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσι σε κ. τ. λ.

[illegible] Ὥσπερ γὰρ οἱ κατὰ σάρκα πατέρες, ὅτ' ἂν ἴδωσιν ὁδὸν τραχεῖαν καὶ δύσβατον, ἁρπάζουσιν εἰς χεῖρας τὰ βρέφη, μὴ ἄρα πως ἀδικηθῇ, τρυφερὸν ἔχοντα τὸν πόδα, καὶ οὔπω διὰ σκληρᾶς ὁδοῦ βῆναι δυνάμενα, οὕτω καὶ αἱ λογικαὶ δυνάμεις, τοὺς οὔπω πονεῖν ἰσχύοντας, νηπιοπρεπῆ δέ πως τὴν διάνοιαν ἔχοντας, οὐκ ἐῶσι πονεῖν ὑπὲρ δύναμιν, ἀλλὰ παντὸς ἐξέλκουσι πειρασμοῦ, μὴ ἄρα πως ὀλιγωρήσαντες,

ὑπὸ πόδας γένωνται τοῦ σατανᾶ, καὶ ἀπαγορεύσωσι τὸ βουλεύεσθαι δουλεύειν Θεῷ.

Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ. v. 13.

Καὶ μὲν αὐτὸν καταπεπάτηκεν ὁ Χριστὸς, καὶ εἰς ἔτι καὶ νῦν B. f. 376. H. f. 399. b.
καταπατεῖ, διδοὺς τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω
ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.

Καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. v. 13.

Λέων μὲν οὖν καὶ δράκων καὶ βασιλίσκος νοηθείη ἂν αὐτός τε B. f. 376. H. f. 399. b.
ὁ σατανᾶς, καὶ οἱ συναποστάντες αὐτῷ ἄγγελοι πονηροὶ, οἱ τὴν ἑαυ-
τῶν ἀρχὴν μὴ τηρήσαντες, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετή-
ρηται· ἀσπὶς καὶ βασιλίσκος νοηθεῖεν ἂν, λέων τε καὶ δράκων, καὶ
οἱ τοῖς ἐκείνου θελήμασιν ὑπηρετεῖν εἰωθότες, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ
δυστροπίας μιμηταὶ, οἱ πικροὶ καὶ δεινοὶ καὶ παγχάλεποι, οἱ τῶν
ἀγρίων θηρῶν οὐδὲν διαφέροντες, ἀπομιμούμενοι δὲ καὶ τὴν τῶν ἰοβό-
λων πικρίαν· καὶ εἰ βούλει, δέχου ὄφεις τε καὶ βασιλίσκους τοὺς τῶν
ἀνοσίων αἱρέσεων εὑρετάς.

Ὅτι ἔγνω τὸ ὄνομά μου. v. 14.

Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ γινώσκων τὸ ὄνομα αὐτοῦ; ὁ αὐτῷ καὶ μόνῳ λα- B. f. 376. b. H. f. 400. b.
τρεύων, καὶ μόνῳ προσκυνῶν αὐτῷ, καὶ ἐπ' αὐτῷ Θεὸν ἕτερον οὐκ εἰ-
δώς· ὁ ἐκ καθαροῦ συνειδότος λατρεύων αὐτῷ, καὶ εἰς ἅπαν ἀπηλλαγ-
μένος τῶν τῆς εἰδωλολατρείας αἰτιαμάτων· ὁ ὑποτιθεὶς εὐήνιον αὐτῷ
τὸν τῆς διανοίας αὐχένα· ὁ τοῖς αὐτοῦ δουλεύων θελήμασιν· οὗτος εἶ-
δεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ὄνομα δὲ ὅτ' ἂν ἀκούσῃς, τὴν δόξαν νόει· γέγρα-
πται γὰρ ὅτι κρεῖττον ὄνομα καλὸν, ἢ πλοῦτος πολὺς, τουτέστι δόξα.

Μακρότητι ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν. v. 16.

Καὶ τίνα τοῦτον ἐμπλήσειν ἐπαγγέλλεται τῇ τῶν ἡμερῶν μακρό- B. f. 376. b. H. f. 401.
τητι; ἀναδράμωμεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ὅλης ᾠδῆς· ἔφη τοίνυν· ὁ κατοι-
κῶν ἐν βοηθείᾳ τοῦ ὑψίστου, ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ αὐλισθή-
σεται· εἴ τις τοίνυν ἐστὶν ὑπὸ τὴν βοήθειαν τοῦ ὑψίστου, καὶ ὑπὸ τὴν
σκέπην τοῦ θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, οὗτος ἐμπλησθήσεται τῇ μακρότητι τῶν
ἡμερῶν, ὄψεται δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τὴν σωτηρίαν
τὴν διὰ Χριστοῦ· ἐπαγγέλλεται τοίνυν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν τὴν εἰς
αἰῶνα τὸν μέλλοντα ζωὴν, τὴν μακαρίαν καὶ ἀπονώτατην καὶ ἄμωμον
καὶ εἰς ἀπεράντους αἰῶνας ἐκτεινομένην.

Posthinc ad psalmos XCI. XCII. XCIII. XCIV. XCV. XCVI. *in codicibus vaticanis multi sunt explanationis cyrillianae loci, quos Corderius iam recitavit sine auctoris nomine, interdum etiam sub nominati alicuius, sed non Cyrilli, titulo. Hi enimvero loci omnes Cyrillo ex auctoritate codicum vaticanorum restituendi sunt. Ego tamen, pro meo instituto corderiana fragmenta omittendi, initia tantummodo illorum ac finem interim scribam, ut iam nunc innotescat quantum Cyrillo vindicandum erit, cum universa eius in psalmos explanatio, adsumptis etiam partibus corderianis, ordinabitur, atque in unum denique corpus redigetur.*

ΨΑΛΜΟΣ ϟα΄.

B. f. 377. H. f. 402. b. Ad v. 1. Κυρίλλου. Ἔστι τῆς ᾠδῆς ὅλος ὁ σκοπὸς - εἰς τὴν πνευματικὴν λατρείαν.

B. f. 377. H. f. 402. b. Ad v. 2. Κυρίλλου. Ἡ ἐξομολόγησις - τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἀκτῖνα δωρούμενος.

B. f. 377. b. H. f. 403. b. Ad v. 3. Κυρίλλου. Μὴ ὑπολάβῃς - προσκύνησιν καὶ λατρείαν.

B. f. 377. b. H. f. 404. b. Ad v. 5. Κυρίλλου. Ποίημα δὲ τὸ κάλλιστον - ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.

v. 7. Ἀσύνετος οὐ συνήσει ταῦτα.

B. f. 378. H. f. 405. Κυρίλλου. Οὐ γὰρ πάντων ἐστὶν ἁπλῶς τὸ συνιέναι δύνασθαι τὸ οὕτω βαθὺ καὶ σεπτὸν μυστήριον τοῦ Χριστοῦ· ἐκείνων δὲ μᾶλλον οἷς ἂν αὐτὸς ὁ πατὴρ ἀποκαλύψειεν.

B. f. 378. H. f. 405. Ad v. 8. Κυρίλλου. Ἀνέτειλαν - τὴν ἀνομίαν κατὰ Χριστοῦ.

B. f. 378. b. H. f. 405. b. Ad v. 9. Κυρίλλου. Ὕψιστος γάρ ἐστιν - μεμένηκεν ὅπερ ἦν.

B. f. 378. b. H. f. 406. Ad v. 11. Κυρίλλου. Τὸν μονοκέρωτα - νενικήκασι τὰ ἔθνη.

H. f. 407. Ad v. 12. Κυρίλλου. Τὸ ἐπεῖδεν - τῇ δόξῃ μαχόμενοι.

B. f. 379. H. f. 407. b. Ad v. 13. Κυρίλλου. Φοίνιξι - κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεός.

H. f. 409. Ad v. 14. Οὐκ ἔσται, φησὶν - ἡ εὐσέβεια.

v. 14. Πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ κυρίου, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν.

B. f. 379. b. H. f. 408. b. Κυρίλλου. Οἶκον δὲ κυρίου καὶ αὐλὰς, τὰς ἁγίας ἐκκλησίας εἶναι φησὶν, ἐν αἷς οἱ πεφυτευμένοι διὰ τῆς πίστεως καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ· ἐξανθοῦσι δηλαδὴ ἐν ταῖς ἀνὰ μέρος ἐκκλησίαις· οἶκον γὰρ θεοῦ περιεκτικῶς τὴν καθόλου ἐκκλησίαν προσηγόρευσεν.

ΨΑΛΜΟΣ ϟβ΄.

H. f. 409. b. Ad v. 1. Κυρίλλου. Ὁ γὰρ μεθ᾽ ἡμῶν - μετὰ τοῦ πατρός. Apud Cord. Theodori, in vat. H. f. 409. b. Cyrilli.

B. f. 380. H. f. 410. Ad v. 1. Κυρίλλου. Καί τοι γὰρ καθ᾽ ἡμᾶς γενόμενος usque ad finem sequentis fragmenti καὶ ἐν ἀνθρωπότητι θεόν.

Ad v. 3. Κυρίλλου. Βασιλεύσαντος γὰρ τοῦ κυρίου - γεννηθεὶς θεὸς λόγος. B. f. 380. H. f. 411. b

Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. v. 3.

Κυρίλλου. Μέγα γάρ τοι καὶ ἐξαίσιον ὁ τῶν ἁγίων ἐφώνησε λόγος, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καθ' ἃ γέγραπται, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν· ποταμοὺς γὰρ ἐν τούτοις ὠνομάσθαι φαμὲν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους· ὧν αἱ φωναὶ, τουτέστιν αἱ διδασκαλίαι, γεγόνασι γνώριμοι τοῖς ἁπανταχοῦ. B. f. 380. b. H f. 411. 412

Ad v. 3. Κυρίλλου. Οὐ γὰρ σεσιγήκασιν - τὸ Χριστοῦ μυστήριον. B f. 381 H f. 412.

Ἀπὸ φωνῶν ὑδάτων πολλῶν. v. 4.

Κυρίλλου. Ὥσπερ γάρ, φησιν, ἀπὸ πολλῶν ὑδάτων, καὶ ὡς ἐκ τῆς τῶν κυμάτων ἠχῆς οἱ τῆς θαλάσσης μετεωρισμοὶ, τουτέστιν εἰς ὕψος ἤγουν εἰς μετέωρον αἱρουμένη φωνὴ θαυμάζεται, οὕτω καὶ ἡ δοξολογία τῶν ἐθνῶν· ὑμνοῦσι γὰρ τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα Χριστόν. B f. 381. b. H f. 413 b.

Ad v. 4. Κυρίλλου. Εἰ γὰρ καὶ γέγονε σὰρξ - τοῦ δούλου μορφῇ δεσπότης. B f. 381. b. H f. 413. b

ΨΑΛΜΟΣ ϟγ'.

Ad v. 2. Κυρίλλου. Καὶ τίνες οὗτοι - ἐξουδενῶσαι Χριστόν. B. f. 382. b H. f. 415

Ad v. 5. Κυρίλλου. Ἐκάκωσαν - τοῖς ἰδίοις καθηγηταῖς. B. f. 382. b H f. 416

Ad v. 5. Κυρίλλου. Δίτὸν αὐτοῖς ὁ λόγος - τὴν τοιαύτην ἀπόνιαν. B. f. 383 H. f. 416.

Ad v. 8. Κυρίλλου. Ἐλέγχων αὐτῶν τὴν ἁμαρτίαν - ὡς ἐφορῶντος θεοῦ. B. f. 383. H. f. 416

Σύνετε δὴ ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ. v. 8.

Κυρίλλου. Ὁ ἔλεγχος ἐν τούτοις τὴν ἐπιτίμησιν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν δηλοῖ· ἔφη γὰρ ὁ Σολομῶν· υἱέ μου, μὴ ὀλιγώρει παιδείας κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος· ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται· οὐκοῦν τῶν ἐλέγχων ἡ δύναμις τὸ μαστίζεσθαι δηλοῖ. B f. 383 H f. 416. b - Φυσικὸς λογισμὸς, μηδαμῶς K. f. 168. ἔλαττον εἶναι τοῦ ποιηθέντος τὸ πεποιηκός· ἄφρονες οὖν εἰκότως καὶ μωροὶ, οἱ μηδὲ τοσοῦτον γινώσκοντες τῶν κατὰ φύσιν πράξεων, εἰς τοὺς παρὰ φύσιν ἀναγωγοὺς λογισμούς· καὶ τῷ μὴ βούλεσθαι κρίσιν ὑποσχεῖν ἐπὶ τοιούτοις τοῖς πεπραγμένοις· ἤδη καὶ δοξάζειν ἀναπείθουσιν ὡς οὐδ' ἔσται κρίσις· τὸ δὲ ἀδύνατον ὑπολαβεῖν· εἰ μὴ καὶ ἀνηκου-

σλεῖν περὶ τὰ λεγόμενα, καὶ ἀβλεπτεῖν περὶ τὰ γενόμενα, καὶ ἀγνοεῖν ταῦτα νομίσειέ τις τὸν θεόν.

Ad v. 10. Κυρίλλου. Βούλεται - ποιοῦνται τινές.

Ad v. 12. Κυρίλλου. Ἐπαίδευε - καταπλουτήσαντες. Καὶ μετ' ὀλίγα. Παιδεύσεις δὲ τίνα τρόπον; ἆρα διὰ μαστίγων; οὐ τοῦτο φησίν· ἀλλὰ πῶς ἐνθάδε νοεῖσθαι χρὴ, αὐτὸς ὁ ψαλμῳδὸς ἑρμηνεύει λέγων· καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξεις αὐτόν.

v. 13. Ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν.

Κυρίλλου. Ἡμέραι γὰρ ὄντως ἀπόφραδες καὶ πονηραὶ τοῖς ἀποτμηθεῖσιν ὁλοτελῶς, καὶ εἰς κόλασιν τῆς διὰ πυρὸς κατοιχήσεσθαι μέλλουσιν, αἱ τῆς ἀδεκάστου κρίσεως.

Ad v. 12. Κυρίλλου. Τοῖς φιλαμαρτήμασι - σὺν τῷ σατανᾷ.

Ad v. 14. Κυρίλλου. Οὐ γὰρ μέχρι - τοὺς μεμολυσμένους.

v. 14. Οὐκ ἀπώσεται κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ.

Κυρίλλου. Ἀπεδήμησε γὰρ ἀφ' ἡμῶν τό γε ἧκον εἰπεῖν εἰς τὴν σάρκα, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἀνελθὼν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· ἐπειδὴ δὲ θεός ἐστι τὰ πάντα πληρῶν, καὶ μεστὸς μὲν ἐστὶν ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ, μεστὴ δὲ καὶ ἡ σύμπασα γῆ. διακείμεθα καὶ πιστεύομεν, ὅτι καὶ νῦν ἐστὶ μεθ' ἡμῶν, καὶ δι' αὐτοῦ κερδαίνομεν τὸ δύνασθαι νικᾷν τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὴν τυραννίδα, καὶ τῶν ἐμφύτων ἡδονῶν τὴν ἔφοδον. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἆρ' οὖν ἐπειδήπερ ἡμεῖς μὲν ἐν τῷ κόσμῳ μεμενήκαμεν, αὐτὸς δὲ ἀνέβη πρὸς τὸν πατέρα, ἀπέστη τῶν ἀγαπώντων αὐτόν; οὐδαμῶς· αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς πεπληροφόρηκεν εἰπών· οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανοὺς, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς· ἦλθεν γὰρ πρὸς ἡμᾶς, ἀποστείλας ἡμῖν ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ ὡς ἑαυτὸν τὸν παράκλητον, τουτέστι τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον πνεῦμα, ἴδιον δὲ ὑπάρχον καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ.

v. 15. Ἕως οὗ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς κρίσιν.

Κυρίλλου. Δικαιοσύνην μὲν γὰρ ὀνομάζει - τουτέστιν οἱ ἅγιοι.

Κυρίλλου. Δικαιοσύνη ἐστὶν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος· οὕτω γὰρ αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ὀνομάζει λέγων· ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. Καὶ μετ' ὀλίγα. (1) Ἐπιστρέψει εἰς κρίσιν, τουτέστιν ἐξ οὐ-

(1) Sequens particula extat apud Corderium.

ρανοῦ παραγένηται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἵνα κρίνῃ τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ· τότε γὰρ, φησὶν, ὅταν ἡ δικαιοσύνη ἐπιστρέψῃ εἰς κρίσιν, ἐχόμενοι αὐτῆς ἔσονται, τουτέστιν ἐγγὺς καὶ περὶ αὐτὴν, ἤτοι σὺν αὐτῇ, πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ, τουτέστιν οἱ δίκαιοι.

Ad v. 16. Κυρίλλου. Μαχομένῳ - τῶν ἐχθρῶν δυστροπίας. B. f. 384. H. f. 419.

Ad v. 18. Κυρίλλου. Πόδα δὲ φησὶν - καὶ σώζει θεός. B. f. 384. H. f. 419.

Αἱ παρακλήσεις σου εὔφραναν (1) τὴν ψυχήν μου. v. 19.

Κυρίλλου. Παρακαλεῖ θεὸς τοὺς κάμνοντας ὑπὲρ ἀρετῆς, τοὺς πονοῦντας δι' εὐσέβειαν, τοὺς κατορθοῦν ἐθέλοντας τὴν ἀρέσκουσαν αὐτῷ πολιτείαν, τοὺς κατανεκροῦντας τὸ κίνημα τῆς σαρκὸς, καὶ μαχομένους τοῖς ἰδίοις θελήμασιν, ἕως ἂν τὸ σπουδαζόμενον κατορθώσωσιν. B. f. 384. H. f. 419. b.

Μὴ συμπροσέσται σοι θρόνος ἀνομίας; v. 20.

Κυρίλλου. Ἀνομίαν μὲν ὀνομάζει τὸν σατανᾶν· ἀνομίας γάρ ἐστι καὶ ἁμαρτίας εὑρετὴς καὶ διδάσκαλος· ὁ δὲ θρόνος σημαίνει τὴν ἀρχὴν, ἤτοι τὴν ἐξουσίαν· ἆρ' οὖν ὦ δέσποτα, φησὶν, ἔστι τίς οὕτως ἀμαθὴς καὶ ἀσύνετος, ὡς οἰηθῆναι καὶ κατὰ νοῦν λαβεῖν, ὅτι τῆς σῆς βασιλείας κοινωνός ἐστιν ὁ τῆς ἀνομίας θρόνος, τουτέστιν ἡ τοῦ διαβόλου τυραννὶς καὶ ἀρχή; μὴ γένοιτο, φησίν· μόνος γὰρ εἶ θεὸς καὶ τῶν δυνάμεων κύριος, καὶ κατάρχεις τῶν ὅλων μετὰ τοῦ ἰδίου πατρός. B. f. 384. H. f. 420.

Ad v. 20. Κυρίλλου. Ἐπὶ γὰρ παντὶ θείῳ προστάγματι - βαδίζειν αὐτήν. B. f. 384. b H. f. 421

Θηρεύσουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου. v. 21.

Κυρίλλου. Ἐπιβουλεύουσι - ἡμεῖς ἐῤῥύσθημεν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Τεθηρεύκασι δὲ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, καὶ παγίδας ἔστησαν αὐταῖς οἵ τε πονηροὶ καὶ ἀλιτήριοι δαίμονες, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τούτων ἡγούμενος σατανᾶς· ἐπιβουλεύουσι γὰρ ἁγίῳ παντὶ καὶ ἐπιτρίζουσι τοὺς ὀδόντας κατὰ τῶν εἰωθότων εὐδοκιμεῖν· γέγραπται γὰρ ὅτι τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. B. f. 385 H. f. 421

(1) Ita legitur εὔφραναν in codicibus vaticanis B. D. E. F. G. H. K; quodque idem est ηὔφραναν in codd. C. et H. Sic Cyrillum quoque legisse, apparet ex ipsius explanatione; consentiuntque vulgatus, et S. Augustinus observante Nobilio. At codex omnium princeps et nobilissimus vaticanus, habet ἠγάπησαν *dilexerunt* prima manu, secunda tamen εὔφραναν, quam codicis varietatem Nobilius non animadvertit. Sed bellum est cum eodem Nobilio observare, Didymum alexandrinum utramque olim lectionem vidisse.

ΨΑΛΜΟΣ ϟδ'.

Ad v. 1. Κυρίλλου. Οἱ ταῦτα λέγοντες, πρὸς συνάφειαν - οὐρανῶν βασιλείαν.

Item ad v. 1. Κυρίλλου. Ὁ ἀλαλαγμὸς φωνή τις ἐστὶν - τὰ λοιπὰ ἔθνη. Τοῦ αὐτοῦ Κυρίλλου. Κατορχησώμεθα τῷ σατανᾷ, καταλαλάξωμεν αὐτοῦ κειμένου καὶ πεπτωκότος, κατασκιρτήσωμεν ἀνοσίου θηρὸς ἀφύκτῳ παγίδι συνειλημμένου.

Ad v. 3. Κυρίλλου. Ἆρ' οὖν τὸ μέγας φησὶν - σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ad idem v. 3. Τοῦ αὐτοῦ Κυρίλλου. Ποίους θεούς; - ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν.

Ad v. 4. Κυρίλλου. Ποῖα ἐστὶν ὑψηλὰ τῶν ὀρέων; τουτέστι τὰ ἐπηρμένα - στεφανοῦντες αὐτόν.

Ad v. 5. Κυρίλλου. Ἴδες πῶς δεσπότην - καὶ θεοῦ υἱὸς κατὰ ἀλήθειαν.

Ad v. 6. Κυρίλλου. Ὅταν ἴδητε - λαὸς αὐτοῦ.

Ad v. 8. Κυρίλλου. Καὶ τί ἐστι τὸ σήμερον - τῶν ὅλων καὶ κύριος.

Ad v. 10. Κυρίλλου. Οἱ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς προσέχειν οὐκ ἠθέλησαν - αὐτοῦ προσηγόρευσεν.

ΨΑΛΜΟΣ ϟε'.

B. f. 387. b. Ad v. 1. Κυρίλλου. Πάντα γέγονεν ἐν Χριστῷ καινὰ - τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

v. 2. Εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ κ. τ. λ.

B. f. 388. H. f. 429. Κυρίλλου. Αὐτοῦ δὲ τίνος; δηλονότι τοῦ θεοῦ καὶ πατρός· τουτέστι τὸν υἱὸν, περὶ οὗ φησὶ πρὸς ἡμᾶς δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· ἐγγίζει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι· τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται· ἔλεος δὲ καὶ δικαιοσύνην ὀνομάζει τὸν υἱόν· ἠλεήθημεν γὰρ δι' αὐτοῦ, καὶ μεμαθήκαμεν πᾶσαν ὁδὸν δικαιοσύνης. Καὶ μετ' ὀλίγα. Τὸ δὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, ἀντὶ τοῦ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν· ὃ δὴ καὶ κατώρθωσαν οἱ μακάριοι μαθηταί· οὐδένα γὰρ παραλελοίπασι καιρὸν, καθ' ὃν οὐ περιῆσαν κατὰ πᾶσαν χώραν τε καὶ πόλιν εὐαγγελιζόμενοι τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ θεῖον ἱερουργοῦντες κήρυγμα. - Διεκήρυξαν δὲ τοῖς ἁπανταχοῦσε λαοῖς τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ, τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, τουτέστι τὰς μεγαλοπρεπεῖς μεγαλουργίας, τὰ παραδόξως τετελεσμένα.

Ad v. 4. Κυρίλλου. Μέγας ὄντως ὁ κύριος - καὶ παρὰ τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς. Immo Anonymus, quem pariter puto Cyrillum, prosequitur apud Corderium. B. f. 388. b. H. f. 430.

Ad v. 5. Κυρίλλου. Τουτέστι πονηρὰ καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα - τῆς δόξης αὐτοῦ θεωρεῖτε. B. f. [illegible] H. f. [illegible]

Ad v. 6. Κυρίλλου. Καὶ τί ἐστιν ἐνώπιον αὐτοῦ - ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. B. f. [illegible] b. H. f. [illegible] b.

Ἄρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ. v. 8.

Κυρίλλου. Εἰσπορεύεσθε δὲ διὰ ποίας ἐρχόμενοι τρίβους; διὰ πίστεως δηλονότι· αὐτὴ γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωτηρίας εἰσβολή. Καὶ μετ' ὀλίγα. Καὶ ποίας θυσίας, ὁ μακάριος Παῦλος διαμνημονεύει λέγων· παραστήσατε τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν καθαρὰν ζῶσαν εὐάρεστον τῷ θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. B. f. [illegible] H. f. [illegible]

Κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. v. 10.

Κυρίλλου. Ἔκρινε λαοὺς ἐν εὐθύτητι ὁ κύριος, σέσωκεν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν ἐξείλατο, ἠλευθέρωσε τῆς τῶν δαιμόνων τυραννίδος, δεδικαίωκεν ἐν πίστει, τοὺς πεπλανημένους ποτὲ ὑπέθηκε τοῖς ἑαυτοῦ ζυγοῖς, ἁγίους ἀπέφηνε προσκυνητὰς, καταδίκασε τὸν ὄλεθρον τοῦ σατανᾶ καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. B. f. [illegible] H. f. [illegible]

Ad v. 11. Κυρίλλου. Θάλασσαν δὲ ὅταν ἀκούσῃς ἐν τούτοις, μὴ ταύτην ὑπολάβῃς εἶναι τὴν σημαινομένην, ἑτέραν δὲ μᾶλλον, τουτέστι τὸν περίγειον τοῦτον χῶρον, ἤτοι τὴν οἰκουμένην ἅπασαν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ. H. f. 433. b

Ad v. 11. Κυρίλλου. Ὁ μὲν γὰρ ἀρχέκακος - ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. B. f. 390. H. f. 433. b

Τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ. v. 12.

Κυρίλλου. Οὐ τί που φαμὲν ὡς τῶν ἀναισθήτων ξύλων τὸ χαίρειν ἐστί· πρέπει δ' ἂν μᾶλλον ἁγίοις τὸ χρῆμα, οὓς δὴ μᾶλλον ἡσθῆναι φησὶν, ἐπιλάμψαντος τῷ κόσμῳ Χριστοῦ. B. f. [illegible]

Ὅτι ἔρχεται κρίνειν τὴν γῆν. v. 13.

Κυρίλλου. Ἦλθε γὰρ ὁσίᾳ ψήφῳ καὶ θεοπρεπεῖ χρησάμενος· καταδικάσει μὲν τὴν ἀρχέκακον θῆραν, καὶ εἰς τὴν φλόγα πέμψει τὴν ἀκοίμητον· λυτρώσεται δὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν γεγονότας, τουτέστιν ἡμᾶς, καὶ δικαιώσει πίστει. B. f. [illegible] H. f. [illegible]

ΨΑΛΜΟΣ ϟϛ'.

v. 1. Τῷ Δαβὶδ ὅτε ἡ γῆ αὐτοῦ καθίσταται.

B. f. 390. b. H. f. 435. b. Κυρίλλου. Δαβὶδ μὲν ὠνομάσθη πλεισταχοῦ παρὰ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γεγονὼς κατὰ σάρκα Χριστός· καθάπερ ἀμέλει καὶ Ἰσραὴλ, οἱ ἐξ Ἰσραήλ· καὶ Ἰακὼβ, οἱ ἐξ Ἰακώβ· ᾄδεται τοίνυν ὁ ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ τῷ κατὰ σάρκα Χριστῷ· ᾄδεται δὲ ποτὲ, καὶ ἐπὶ τίσιν; ὁπότε, φησὶν, ἡ γῆ αὐτοῦ κατέστη. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἐπέφανεν γὰρ ἡμῖν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, ἔπαυσε τοὺς θορύβους, κατέστησε τὴν γῆν· καὶ τίνα τρόπον, ὁ ψαλμὸς διδάξει λέγων· ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί· οὕτω κατέστη τὰ καθ' ἡμᾶς· βεβασίλευκε γὰρ ὁ Χριστός· αὕτη γέγονεν τῆς ἑορτῆς ἡ πρόφασις.

B. f. 391. H. f. 437. Ad v. 2. Κυρίλλου. Βεβασίλευκε γὰρ - δυνάμεις πονηραί.

B. f. 391. b. H. f. 437. Ad v. 3. Κυρίλλου. Πῦρ φησιν - ἐκάλεσε φῶς.

v. 4. Ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ.

B. f. [illegible] b. H. f. [illegible] b. Κυρίλλου. Πεφανέρωται γὰρ ἡ ἔκλαμψις τοῦ Χριστοῦ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ πεφώτικεν τὰς ἁπάντων καρδίας. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἔοικε γὰρ ἐν τούτοις ὁ μακάριος - εἰσπέμποντες φῶς.

B. f. [illegible] H. f. [illegible] Ad v. 4. Κυρίλλου. Τὸ εἶδε φησιν ἀντὶ - ἡμῶν σωτῆρος Χριστοῦ.

v. 5. Τὰ ὄρη ὡσεὶ κηρὸς ἐτάκησαν.

B. f. [illegible] H. f. [illegible] Κυρίλλου. Ὄρη δὲ φησὶν τὰς ὑψηλὰς καὶ ὑπερηφάνους δυνάμεις τὰς ἀντικειμένας, ἤγουν τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, διὰ πολλὴν ἄγαν ὑπερηφανίαν ὄρεσι παρεικαζομένους· ἃς κατέτηξεν ὁ σωτὴρ ὡσεὶ κηρὸν, οἷον τι πῦρ κηρῷ προσβεβληκός.

B. f. [illegible] H. f. [illegible] b. Ad v. 6. Κυρίλλου. Οὐρανοὺς φησὶν ἐν τούτοις - ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Prosequitur autem apud Corderium Anonymus, id est Cyrillus.

B. f. [illegible] b. H. f. [illegible] Ad v. 7. Κυρίλλου. Τίνι προσκυνεῖν - ἄγγελοι θεοῦ. Prosequitur apud Corderium Anonymus, id est Cyrillus.

B. f. 392. H. f. 440. b. Ad v. 8. Κυρίλλου. Ἔοικεν ἐν τούτοις - θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ πατρός.

B. f. 393. H. f. 442. Ad v. 11. Κυρίλλου. Τὸ ἀνέτειλε φησὶν - ἐπιμεληταί. Prosequitur Anonymus corderianus, id est Cyrillus.

v. 11. Τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ.

B. f. [illegible] b. H. f. [illegible] b. Κυρίλλου. Καὶ τί ἐστὶ τὸ εὐθῆ τὴν καρδίαν ἔχειν; τὸ οἷον ὀρθὴν καὶ ἀδιάστροφον.

Ad v. 12. Κυρίλλου. Πρέπει γὰρ - ἔχει τὴν κτίσιν (ed. κίνησιν.) B. f. 393. b. H. f. 442. b.

Ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἁγιωσύνης αὐτοῦ. v. 12.

Κυρίλλου. Ἡ ἐξομολόγησις τὴν εὐχαριστίαν δηλοῖ· δεῖ τοίνυν εὐχαριστεῖν ὅτι θεὸς ὢν φύσει καὶ κύριος τῶν ὅλων καὶ σύνθρονος τῷ πατρὶ, ὁ ἐπάνω πάντων καὶ ὑπὲρ πάντας, κατηξίωσεν ἡμῶν ποιήσασθαι μνήμην· μνημονεύσας δὲ, καὶ ηὐλόγησε· καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ μακάριος Δαβίδ· κύριος ἐμνήσθη ἡμῶν, καὶ ηὐλόγησεν ἡμᾶς. B. f. 393. b H. f. 443.

ΨΑΛΜΟΣ ϟζ'.

Ἄσατε τῷ κυρίῳ ᾆσμα καινόν. v. 2.

Κυρίλλου. Καινὸν τὸ ᾆσμα, πάντα γὰρ ἐν Χριστῷ καινὰ, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Καὶ ποῖα ταῦτα ἐστὶ τὰ καινά; - ὧν τῆς σκαιότητος ἀπηλλάγμεθα. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἐπὶ τίσιν ἄρα καὶ ποίας ἔχοντες τοῦ ψάλλειν τὰς ἀφορμὰς, αὐτός σε πάλιν διδάξει λέγων, ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν ὁ κύριος· καὶ ποῖα ταῦτα ἐστί; τὰ ἐξαίρετα καὶ τεθαυμασμένα, ἃ πεποίηκεν ὁ τῶν ὅλων σωτὴρ καὶ κύριος. B. f. 393. b. H. f. 443

ΨΑΛΜΟΣ ϟη'.

Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ ὀνόματί σου τῷ μεγάλῳ. v. 3.

Κυρίλλου. Μέγα γὰρ καὶ ὑψηλὸν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, ἤγουν ἡ δόξα· οὐ γάρ ἐστιν καθ' ἓν τῶν κτισμάτων ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ἀπαραβλήτοις δὲ μᾶλλον ὑπεροχαῖς τὰ πάντα ὑπέρκειται· ὅμοιον δὲ αὐτῷ κατὰ φύσιν οὐδὲν, πλὴν ὅτι μόνος ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ὁμοούσιος αὐτῷ θεὸς λόγος, ὃς δοξολογεῖται γενόμενος ἄνθρωπος παρὰ τῶν σεραφείμ· αὐτὸς γάρ ἐστιν τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· καὶ γὰρ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πᾶν γόνυ κάμπτει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός· μέγα δὴ οὖν καὶ τεθαυμασμένον τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, εἴπερ αὐτῷ κάμπτει πᾶν γόνυ, προσκυνούσης δηλονότι τῆς κτίσεως, καὶ ταῖς θεοπρεπέσι τιμαῖς στεφανούσης αὐτόν. B. f. 396. b H. f. 450.

Ὑψοῦτε κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν. v. 5.

Κυρίλλου. Τουτέστιν ὕψιστον εἶναι πιστεύετε τὸν ἐνανθρωπήσαντα τοῦ θεοῦ λόγον, μηδὲν ταπεινὸν φρονήσαντες περὶ αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι. H. f. 451. b.

Ad Ps. xcix. v. 2. et 3. fragmenta duo εἰ δέ τις μὴ δουλεύοι, et [illegible], apud Cord. sunt Eusebii, in cod. vat. H. f. 454. b. Cyrilli.

ΨΑΛΜΟΣ ρ΄.

[illegible] Ad v. 1. Κυρίλλου. Τουτέστιν ὕμνος - τῆς εἰρήνης φυτὸν, τὸ θεῖον τὲ καὶ εὐγενὲς καὶ ὑπερκόσμιον βλάστημα. Καὶ μετ' ὀλίγα. Εἰσκεκόμισται - ἀρέσκειν Θεῷ.

[illegible] Ad v. 2. Κυρίλλου. Οὐδενὶ, φησὶν - ἔγκλημα φέρειν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἀλλ' ἴσως - ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Καὶ μετ' ὀλίγα. Πῶς οὖν - καταιγίζοντος πνεύματος. Haec tria fragmenta tamquam unum continenter scripsit Corderius.

v. 4. Οὐκ ἐκολλήθη μοι καρδία σκαμβή.

[illegible] Κυρίλλου. Τουτέστιν ἄνθρωπος σκαμβὴν ἔχων τὴν καρδίαν, ὅ ἐστι διεστραμμένος.

[illegible] Ad v. 4. et 5. Κυρίλλου. Καρπὸς διανοίας ἁγιοπρεποῦς τὸ παραιτεῖσθαι τοὺς πονηρούς· ἐσχάτης δὲ πονηρίας ἀπόδειξις τὸ καταλαλεῖν ἀδελφῶν.

B. f. 400. H. f. 460. Ad v. 6. Sic expletur locus Cyrilli εἰς σωτηρίαν διδάσκει (non διδάσκειν) τὰ συμφέροντα, ὑποτίθεται δὲ τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν.

ΨΑΛΜΟΣ ργ΄.

v. 25. Ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων.

K. f. 181. b. Κυρίλλου. Καὶ τοῦτο τῆς θείας κηδεμονίας τεκμήριον, τὸ τὰ σμικρὰ γένη τοῖς μεγάλοις ἐνδιαιτᾶσθαι, καὶ μὴ παντελῶς ὑπ' ἐκείνων καταναλίσκεσθαι.

v. 34. Ἡδυνθείη αὐτῷ ἡ διαλογή μου.

[illegible] Κυρίλλου. Διαλογὴν φησὶν τὴν αἴνεσιν· ὁ γὰρ ψάλλων, Θεῷ διαλέγεται.

v. 35. Ἐκλείποισαν ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς.

B. f. 420. H. f. 508. b. Κυρίλλου. Ἀλλ' ἐρεῖ τι τίς πρὸς τοῦτο τυχόν· ἆρ' οὖν ὁ μακάριος προφήτης κατεύχεται * τῶν ὄντων ἐν ἁμαρτίαις; ἆρα πάντας τοὺς ταῖς ἁμαρτίαις κατειλημμένους ἀπολέσθαι καὶ ἀφανισθῆναι βούλεται; καί τοι μᾶλλον ἐχρῆν ἅγιον τὲ καὶ πνευματοφόρον ὑπερεύχεσθαι μᾶλλον τῶν ἠσθενηκότων. Καὶ μετ' ὀλίγα. Ἄκουε λοιπὸν, ἐρῶ

* cod. [illegible] εὔχεται.

γὰρ διὰ βραχέων· πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας, ἅπαντες ἦμεν ἐν ἁμαρτίαις, κατεκράτει τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ σατανᾶς, οὐκ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἑνὸς, πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν· ἕλληνες μὲν γὰρ οἱ τῶν εἰδώλων προσκυνηταὶ, τοὺς τῆς ἐπιεικείας οὐκ ᾔδεισαν τρόπους, τῆς εὐζωΐας τὴν ὁδὸν οὐκ ἠπίσταντο, μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτὸν ἐγίνωσκον ὅλως τὸν τῶν ὅλων γενεσιουργὸν καὶ σωτῆρα Χριστόν. Ἰουδαῖοι δὲ πάλιν εἶχον νόμον τὸν παιδαγωγὸν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἐν νόμῳ δικαιωθῆναι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ μετ' ὀλίγα. Οὐκοῦν ἅπαντες ἦμεν ἐν ἁμαρτίαις, ἀνομίας ἦν πλήρης ἡ γῆ· ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξέλειψαν οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐκλελοίπασιν οἱ ὄντες ἐν ἀνομίαις· πῶς ἢ τίνα τρόπον; δεδικαίωκε γὰρ ἅπαντας, ἀπήλλαξε τῶν πεπλημμελημένων, ἐλευθέρους ἀπέφηνε καὶ δεσμηγμένους· οὐκοῦν ὀλίγοι γεγόνασιν οἱ ἐν ἁμαρτίαις, πολλοὶ δὲ λίαν οἱ δεδικαιωμένοι.

ΨΑΛΜΟΣ ρθ'.

Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐκ Σιών. V. 2.

Κυρίλλου. Γέγονε γὰρ ἡμῖν ῥάβδος δυνάμεως ὁ Χριστὸς, ὅς ἐστιν B. f. 449. b. H. f. 557. b.
ἐκ Σιὼν τῆς ἄνωθεν δηλονότι· διὰ τοῦτο καὶ ἐπουράνιος ὀνομάζεται· οὐ γάρ ἐστι κατὰ τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκὸς, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἄνωθεν, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν.

ΨΑΛΜΟΣ ριγ'.

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά. V. 16.

Κυρίλλου. Εἰ καὶ ποιοῦμεν ὁμοίωμα ἀνθρώπων θεοσεβῶν, οὐκ C. f. 259. b.
ἐπὶ τὸ προσκυνεῖν ὡς θεοῖς, ἀλλ' ἵνα ὁρῶντες αὐτοὺς, εἰς ζῆλον αὐτῶν ἔλθωμεν· εἰ δὲ ποιοῦμεν ὁμοίωμα τοῦ Χριστοῦ, ἵνα ἡ διάνοια ἡμῶν πρὸς τὸν πόθον αὐτοῦ ἀναπτερωθῇ· οὐ γὰρ εἰκόνι φθαρτῇ ἢ φθαρτοῦ ἀνθρώπου προσκυνοῦμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ θεὸς ἠξίωσεν ἀτρέπτως γενέσθαι ἄνθρωπος, ποιοῦμεν αὐτοῦ εἰκόνα ὡς ἀνθρώπου, καίπερ εἰδόντες αὐτὸν φύσει θεὸν ὄντα· οὐκ αὐτὸν οὖν θεὸν τὴν εἰκόνα λέγομεν, ἀλλὰ θεὸν εἰδότες τὸν ἐν τῇ εἰκόνι γραφέντα, οὗ τὸ ὁμοίωμα ἔχει ἡ εἰκών· ἕλληνες δὲ πλανώμενοι τὰ ὁμοιώματα θεοὺς δοξάζουσιν.

Ps. CXIV. v. 1. Ἠγάπησα. Κυρίλλου καὶ ἄλλων. Οὐ παντός ἐστι E. f. 242. b.

τὸ ἠγάπησα. ἀλλὰ τοῦ τετελειωμένου ἤδη καὶ ὑπερβαίνοντος τὸν τῆς δουλείας φόβον· οὐ πρόσκειται δὲ τὸ τίνα, προσυπακουστέον δὲ παρ' ἡμῶν ὅτι τὸν Θεὸν τῶν ὅλων.

Ps. cxv. v. 4. Fragmentum *σωτηρίου γὰρ ὄντως - δεῖ προσκυνεῖν*, apud Cord. est Hesychii, at in cod. vat. H. f. 586. b. est Cyrilli.

ΨΑΛΜΟΣ ριζʹ.

v. 20. Αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου.

B. f. [illegible] b. H. f. [illegible] Κυρίλλου. Οὐ γάρ ἐστιν οὐκ ἔστιν καθ' ἕτερόν τινα τρόπον ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἀφικέσθαι γνῶσιν, ἢ κατὰ τοῦτον αὐτὸν, ὃν ἔφη Χριστός· οὐδεὶς γάρ, φησιν, ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. - Εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς οἰκειότητα ὡς πρὸς θεὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν οὐρανῶν βασιλείαν, καθάπερ διά τινος θύρας ἢ πύλης, τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ.

v. 26. Ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

B. f. [illegible] b. H. f. [illegible] Κυρίλλου. Οἱ μὲν γὰρ ἀφήκονται τὸ τῆς δουλείας περικείμενοι σχῆμα τε καὶ μέτρον· ὁ δὲ ἐν δόξῃ τῇ θεοπρεπεῖ καὶ ἐν ὀνόματι κυρίου, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινοῦ. - Καὶ τί ἐστὶν ἐν ὀνόματι κυρίου; τουτέστιν ἐν δόξῃ θεοπρεπεῖ καὶ ἐν κυριότητι καὶ ὑπεροχῇ τῇ πάντων ἐπέκεινα.

ΨΑΛΜΟΣ ριηʹ.

v. 11. Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγιά σου.

B. f. 476. H. f. 602. b Κυρίλλου. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἐν ἀγγείῳ χαλκῷ πυρὸς ἀπόθοιτο σπέρμα, πάντως δή που καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ θερμότητος ἀποτελέσοι μέτοχον, οὕτως ὁ ἐν ψυχῇ γε καὶ καρδίᾳ τὸν θεῖον τε καὶ οὐράνιον λόγον διακατέχων νοῦς, δι' ἐφέσεως τῆς εἰς ἅπασαν ἀρετὴν, ἀεὶ πρὸς
C f. 262. b. D f. 294. b. G. f. 174. b. ταῦτα δι' αὐτοῦ θερμαίνει. - Ὥσπερ γάρ ἐστιν οὐκ ἀσυντελὲς εἰς ζωὴν καὶ χρῆμα σωτήριον τὸ τῶν τοῦ θεοῦ λόγων μεμνῆσθαι διαπαντὸς, κατὰ τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον, ὀλέθρου πρόξενον τὸ ἐπιλανθάνεσθαι φιλεῖν. - Κρύπτειν δεῖ τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ, διὰ τοὺς ἁρπάζοντας αὐτὰς δαίμονας· τὸ δ' αὐτὸ καὶ Σολομῶν ἐν ταῖς παροιμίαις παραινεῖ· “ υἱὲ, φησὶ, ἐὰν δεξάμενος ῥῆσιν ἐμῆς ἐντολῆς κρύψῃς παρὰ σεαυτῷ, ὑπακούσεται σοφίας τὸ οὖς σου· „ τὰς οὖν ἐνταῦθα ἐντολὰς λεγομένας, ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὁ κύριος σπόρον ὠνόμασεν ὑπὸ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ ἁρπαζόμενον· οὗτος οὖν κρύπτει τὴν ἐν-

τολὴν ὁ διαπαντὸς αὐτὴν ἐργαζόμενος· εἴπερ οἱ ἁρπάζοντες αὐτὴν, ἐκ τοῦ μὴ συγχωρεῖν αὐτὴν ποιεῖν ἡμᾶς, ἁρπάζειν λέγονται.

Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ζῆσον με. v. 40.

Κυρίλλου. Ζωοποιεῖ γὰρ ἡμᾶς διὰ τῆς ἰδίας δικαιοσύνης ὁ Θεὸς B. f. 480. H. f. 609.
καὶ πατήρ· ἐστὶν δὲ αὕτη Χριστός.

Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι ἐγὼ ἐπλημμέλησα. v. 67.

Κυρίλλου. Ἐν γὰρ ταῖς τοῦ νοῦ προπαθείαις, καὶ ἵν' οὕτως εἴπω B. f. 482. b. H. f. 614. b.
προαπονευρώσεσιν ταῖς διανοημάτων φυσικῶν, ἡ τοῦ πειράζοντος τυραννὶς ἀφορητοτέρα γίνεται· καὶ πρὶν ὑπομεῖναι τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου ταπείνωσιν, προπλημμελοῦμεν ἡμεῖς, πρεσβυτέραν τῆς ἐφόδου τὴν εἰς τὸ ἔσω νοσοῦντες καταστροφήν. - Πρὸ τοῦ γὰρ παθεῖν τελείως, ἡμεῖς τῇ συναινέσει τῶν λογισμῶν τιμῶντες τὲ τὴν ἁμαρτίαν καὶ καταδεχόμενοι, καὶ τόπον εἰσόδου διδόντες διὰ τούτου τῷ σατανᾷ· ἔσται δὲ τύπος καὶ εἰκὼν τοῦ πράγματος, τοῦ προδότου τὸ πάθος.

Πλατεῖα ἡ ἐντολή σου σφόδρα. v. 96.

Ἀποδέχεται γὰρ ὁ Θεὸς τὴν πνευματικὴν εὐανδρίαν, τὴν ἐγκρά- B. f. 486. b. H. f. 621.
τειαν, τὴν ὑπομονὴν, καὶ πρὸς ταύτας ἔτι (1) τὰς ἀρετάς.

Ἡ ψυχή μου ἐν ταῖς χερσί σου διαπαντός. v. 109.

Χεῖρας εἶναι λέγων τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας δι' ὧν ὁρᾶται θεός. B. f. 489. H. f. 625. b.

Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου. v. 120.

Τὸ καθήλωσον ἀντὶ τοῦ πῆξον· πῆξον οὖν, φησιν, εἰς ἁγνείαν τὰς B. f. 490. H. f. 628.
σάρκας μου. (2)

Ps. CXIX. v. 5. Οἴμοι ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη.

Κυρίλλου. Βαρούμενος τῇ παρούσῃ ζωῇ, τῷ μακρύνεσθαι αὐτῷ F. f. 227.
τὴν παροικίαν ταύτην, ὀδύρεται στενάζων ἐν οἰμωγῇ καὶ θρήνῳ τὴν παράτασιν τῆς ἐν σαρκὶ παροικίας.

(1) Sic in cod. H. corrigitur. Namque in utroque cod. scribitur πρὸς τούτοις ἐπὶ τὰς ἀρετάς.

(2) Hoc fragmentum apud Corderium inscribitur Athanasio.

(*) Ps. CXVIII. 127. ad illa verba ὑπὲρ χρυσίον καὶ τοπάζιον, in codicibus G. f. 186, et L. f. 272. hanc inveniebam anonymi auctoris eruditam adnotationem, ex deperdito Xenocratis libro sumptam qui inscribebatur λιθογνώμων. Ἔκφρασις τοπαζίου Περὶ δὲ τοῦ τοπαζίου λίθου τοιαῦτα εὕρομεν ἱστορουμένα ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ Ξενοκράτους λιθογνώμων· ὅτι γίνεται τῆς Θηβαΐδος περὶ πολιν Ἀλαβάστρων, ἣ προσαγορεύεται ἀπὸ τοῦ φέροντος αὐτὸν τόπου, τόπαζον· τὸ χρῶ δὲ τοῦ τοπαζίου πρασσοειδὲς καὶ χρυσόχρουν, χρυσοπράσσῳ παραπλησίως· κατ' ἄμφω δὲ ἐπιτέταται τὰς χρόας κατακορέστερον· ἔστι δὲ καὶ πάρυτνον καὶ καθαρὸν ἄγαν χρυσόχρουν· τῷ δὲ μεγέθει καὶ πάντας ὑπεραίρει τοὺς χρυσοπράσσους· ἔστι δὲ καὶ τὸ εἶδος λιπαρὸς ἐοικὼς καταφθεγγομένῳ ὑπὸ ἡλίου· ἔστιν δὲ καὶ ὡραιότατος καθεστηκώς· καὶ νῦν ἐστὶν οὐ πάνυ περισπούδαστος, καὶ ἔλαττον θαυμαζόμενος διὰ τὸ πλῆθος, καίτοι κατὰ τὴν πρώτην εὕρεσιν ἀγαστὸν τὲ νενόμισται καὶ περισπούδαστον· φύσιν δὲ ἔχει λιαινόμενον τὸ τοπάζιον τραχύνεσθαι καὶ ἐν ταῖς χρείαις μιοῦσθαι· ἔστι δὲ καὶ τῶν λίθων εὔγλυφος.

ΩΔΗ ΜΩΣΕΩΣ ΕΝ ΕΞΟΔΩ.

Ad v. 1. Fragmentum corderianum Cyrilli desinens διαπεραίνεται, continuatur in vat. codd. sic. Ἐτόλμησε δέ τις τῶν ἑλλήνων εἰπεῖν, ὥς τινας τῶν Αἰγυπτίων εἶναι τοὺς Ἑβραίους, φησὶν, καὶ ποιμένας τῶν θρεμμάτων αὐτῶν· εἶτα τοῖς δεσπόταις ἐπαναστάντας ἐξελθεῖν τῆς Αἰγύπτου· οὔτε ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης καὶ τῶν ἑβραϊκῶν ὀνομάτων ὅσον τὸ διάφορον Ἑβραίων πρὸς Αἰγυπτίους ἐνθυμούμενος.

ΩΔΗ ΜΩΣΕΩΣ ΕΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝΟΜΙΩ.

v. 15. Ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη.

Κυρίλλου. Ἐντρυφήσας γὰρ τοῖς ἄνωθεν ἀγαθοῖς, ἀπεπήδησε τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης. (1)

v. 19. Εἶδε κύριος καὶ ἐζήλωσε, καὶ παρωξύνθη δι' ὀργήν.

Κυρίλλου. Ζηλωτὴν θεὸν εἰ λέγοι τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, σκανδαλιζέσθω μηδείς· οὐ γάρ τοι καθ' ἡμᾶς ἡ θεία τε ἐστὶν καὶ ἀπόρρητος φύσις· ἀνῴκισται δὲ τοσοῦτον, καὶ ὑφαιρεῖται νοητῶς, ὡς καὶ ἀσυγκρίτους εἶναι τὰς διαφοράς· αἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων διαθέσεις, ἐμπαθῶς ἐν ἡμῖν· νοσεῖ γὰρ ἡ φύσις τὸ ἄναλκι, καὶ τὸ λίαν ἕτοιμον εἰς τὸ πλημμελές· ἐν δὲ τῷ πάντων ἡμῶν θεῷ σημαίνονται τὰ τοιάδε φωναῖς καὶ λόγοις τοῖς καθ' ἡμᾶς· νοοῦνται γε μὴν οὐχ οὕτως ποθέν· ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον· ζηλοῦν δὲ λέγεται διὰ τὸ θέλειν οὐδένα τῶν ἅπαξ ἐγνωκότων τὴν δόξαν αὐτοῦ ταῖς εἰς τὰ αἰσχίω κατασείεσθαι ῥοπαῖς (2)· ὀργὴν δὲ τὴν εἰς τιμωρίαν κίνησιν φησίν· ὥσπερ οὖν καὶ τὸ παροξυνθῆναι, τὴν εἰς τοῦτο ὁρμήν τε καὶ κίνησιν.

(1) Fragmentum hoc est anonymum apud Corderium.

(2) Hactenus fragmentum tribuitur Cyrillo etiam in catena ad libros historicos V. T. edita Lipsiae anno 1772. T. I. p. 1634. Sequentia tamen verba dicuntur ibi auctoris ἀδήλου.

ΕΚ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ ΒΙΒΛΟΥΣ.

SANCTI CYRILLI

EXPLANATIONIS IN LIBROS REGUM

FRAGMENTA EX CODICE VENETO (1).

ΒΙΒΛΟΣ Α.

Καὶ ἔλαβε Σαμουὴλ ἄρνα γαλαθινὸν ἕνα. I. Reg. VII. 9.

Κυρίλλου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Ὁρᾷς ὅπως μεσίτην ὁμοῦ καὶ τῆς σωτηρίας πρύτανιν ἐποιεῖτο Χριστόν; καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, ὅπλον οἷά περ ἀῤῥαγὲς, ταῖς τῶν ἀλλοφύλων ἐφόδοις ἀντανιστὰς σέσωκε τὸν Ἰσραήλ; ἄρνα γὰρ γαλαθινὸν ἔθυσεν εἰς τύπον Χριστοῦ, καὶ πάλαι βοῶντος διὰ φωνῆς προφητῶν· ἐγὼ δὲ ὡς ἀρνίον ἄκακον ἀγόμενον τοῦ θύεσθαι, οὐκ ἔγνων· ἐπιτήρει δὲ ὅπως τῆς θυσίας ἡ δύναμις ἑτοιμότερον τὴν ἐπικουρίαν τοῖς ἐπὶ τοῖς κάμνουσιν ἀποτετέλεκεν τὸν πατέρα· κατεβρόντησεν γὰρ τῶν δι' ἐναντίας μέγα τι καὶ ἐξαίσιον· καὶ τοῖς προσάγουσι τὴν θυσίαν μισθὸν ἐδίδου τὴν σωτηρίαν εἰς τύπον μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστόν.

Καὶ νῦν κατάστησον ἐφ' ἡμᾶς βασιλέα. VIII. 5.

Κυρίλλου. Ἀπεφοίτησε μὲν ὁ Ἰσραὴλ τοῦ βασιλεύεσθαι παρὰ θεοῦ διὰ προφητῶν· ἐκαλέσατο δὲ βασιλέα ἄνθρωπον· ταύτῃ τοι καὶ ἀπώλισθε τῆς ἐντολῆς· πρῶτος γὰρ Σολομὼν προσεκύνησε τοῖς Βααλείμ· εἶτα μετ' αὐτὸν Ἱεροβοὰμ τὰς δαμάλεις ἀνέστησεν.

(1) Venetiis superiore anno dies aliquot commoratus, summam expertus sum humanitatem illustrissimi praesulis Bettii marcianae bibliothecae praefecti basilicaeque canonici, cui latinae, graecae, italicaeque litterae plurimum debent. Itaque, eo favente, haec Cyrilli aliorumque nonnullorum fragmenta ex insigni Bessarionis Cardinalis catena in libros Regum exscripsi, quae in his plagulis cum grati animi erga inclytum virum testimonio nunc divulgo.

I. Reg. VIII. 7. Καὶ εἶπεν κύριος πρὸς Σαμουὴλ· ἄκουε τῆς φωνῆς αὐτῶν κ. τ. λ.

Κυρίλλου. Ἐχόντων εὖ τῶν πραγμάτων αὐτοῖς, καὶ ἐν τάξει τῇ παναρίστῃ κειμένων, πικρὰ καθ' ἑαυτῶν οἱ δείλαιοι πεφρονήκασιν· ἀποσειόμενοι δὲ ὥσπερ τῆς ὑπὸ θεῷ βασιλείας τὸν ζυγὸν, προσήεσαν λέγοντες τῷ μακαρίῳ Σαμουὴλ, κατάστησον ἐφ' ἡμᾶς βασιλέα δικάζειν ἡμᾶς, καὶ τὰ ἑξῆς· εἶτα τοῦ μακαρίου Σαμουὴλ τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλέως καταγγέλλοντος αὐτοῖς, καὶ πολλοῖς ἄγαν καταπλοοῦντος δείμασιν, ἀφιστάντος δὲ καὶ μάλα γοργῶς τῶν οὕτω σαθρῶν καὶ ἀνοσίων σκεμμάτων, οὐδὲν ἧττον ἐπεφύοντο λέγοντες· οὐχὶ, ἀλλ' ἡ βασιλεία ἔσται ἐφ' ἡμᾶς.

IX. 7. Καὶ εἶπεν ὁ Σαοὺλ τῷ παιδαρίῳ κ. τ. λ. καὶ τί εἴσομεν; κ. τ. λ.

Κυρίλλου, ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον. (1) Προσέφυκεν ἀεὶ τοῖς ὠφελουμένοις, ἤγουν ὑπὸ τῶν τυχόντων ἡδίστων μετεσχηκόσιν, ἀνταποτινῦναι θέλειν τὰς κατὰ δύναμιν ἀμοιβὰς, καὶ ταῖς ἰσοστάθμοις ἤγουν καὶ ἔτι καὶ μείζοσιν κατευφραίνειν τιμαῖς· καὶ ἀπόδειξιν τῆς εὐγνωμοσύνης τὴν ἐν τούτοις ἀεί πως ἐπιτηδεύουσι προθυμίαν, οἷς περ ἂν ἀγαθὸς καὶ εὐγνώμων ἐνυπάρχοι τρόπος.

XXI. 7. Καὶ ἐκεῖ ἦν ἓν τῶν παιδαρίων τοῦ Σαοὺλ. — Καὶ ὄνομα αὐτῷ Δωήκ. (2)

Κυρίλλου. Γέγονεν ἀνήρ τις ἰδουμαῖος τὸ γένος ᾧ ὄνομα Δωήκ· οὗτος ἀπεστρέφετο παρὰ τοῖς δορυφόροις τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, καὶ ἦν κτηνοτρόφος, πλὴν ἀνὴρ πικρὸς καὶ βάρβαρος καὶ οὐδαμόθεν ἔχων τὸ γνήσιον· περιετύγχανε δὲ λάθρα τῷ Σαοὺλ, καὶ ἀπήγγελλεν αὐτῷ τὰς σκέψεις καὶ πάντα τὰ βουλεύματα· ἐπηγέλλετο δὲ κατὰ καιροὺς καὶ παραδώσειν αὐτόν· καὶ δήποτε θεασάμενος τὸν μακάριον Δαβὶδ εἰσελθόντα εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, ὅτε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, καὶ περιτυχὼν τῷ Ἀχιμέλεχ τῷ ἱερεῖ, ἀπήγγελλε τῷ Σαοὺλ, ὅτι μετ' ὀλίγων ἐστὶ παντελῶς, καὶ δύναται ῥᾳδίως αὐτὸν λαβεῖν ἐπελθὼν, καὶ εὐκόλως χειρώσασθαι· οὐκοῦν προδέδωκε μὲν ὁ Δωὴκ ἀπαγγείλας τῷ Σαοὺλ, ὅτι συντετύχηκε τῷ Ἀβιμέλεχ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ· διέσωζε δὲ τὸν προφήτην ὁ τῶν ὅλων δεσπότης, καὶ τῆς ἐκείνου δυστροπίας μάταιον ἐποίει τὸ ἐγχείρημα.

1) Cyrillum commentarios in Matthaeum scripsisse (qui iamdiu vixerunt) constat abunde ex editis in Matthaeum symbolis a Possino atque Corderio; item e fragmentis quae nos hoc ipso in volumine impressimus p. 105. seqq.

(2) Conferatur Cyrillus noster ad psalmum LI.

ΒΙΒΛΟΣ Β.

Καὶ ἐῤῥέθη τῷ Δαβὶδ, οὐκ εἰσελεύσῃ ὧδε, ὅτι ἀντέστησαν οἱ τυφλοὶ καὶ χωλοί. II. Reg. V. 6.

Κυρίλλου. Οὐκοῦν τῷ μὲν μακαρίῳ Δαβὶδ οἱ ἀπό τε τῆς Ἱερουσαλὴμ ἤτοι τῆς Ἰεβοῦς ἀντέστησαν τυφλοὶ καὶ χωλοί· καὶ τοῦτο πεποιηκότες, οἰκτρῶς διολώλασι· κατελάβετο γὰρ αὐτήν· ἀντέστησαν τῷ πάντων σωτῆρι Χριστῷ κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ καιρὸν οἱ τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκήτορες χωλοὶ καὶ τυφλοί· οὐ γὰρ ᾔδεσαν ὀρθοποδεῖν· ἀλλ' οὐδὲ τὸ θεῖον εἰς νοῦν ἐδέξαντο φῶς οἱ τὴν πίστιν οὐ προσιέμενοι, γραμματεῖς δὲ μάλιστα καὶ φαρισαῖοι. (1)

Καὶ ἀπέστειλεν Δαβὶδ ἀγγέλους, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν, καὶ εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν. XI. 4.

Κυρίλλου. Μὴ ταραχθῇς ἑτοίμως περὶ τῶν ἁγίων εἰ γεγόνασιν ἐν παροράμασιν ἔσθ' ὅτε καὶ αὐτοί· καὶ γάρ ἐστιν ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ σφόδρα γενναιότατοι τῶν στρατιωτῶν οἱ ἐπ' ἀνδρείᾳ σωμάτων καὶ εὐτεχνίᾳ τεθαυμασμένοι, πλήττονται μὲν ἔσθ' ὅτε μαχόμενοι, πλὴν οὐ καταπίπτουσιν· ἄλλως τε χρῆναι γὰρ ὑπολαμβάνω προσεπενεγκεῖν τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦτο· μόνῳ τετήρηται τῷ φιλανθρώπῳ σωτῆρι Χριστῷ, τὸ μὴ παθεῖν ἁμαρτίαν· ὅτι θεὸς κατὰ φύσιν ὢν, γέγονε σάρξ· διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ· ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρήσει οὐδέν. Καὶ μετ' ὀλίγα. Καὶ ταῦτα φημὶ περὶ τῆς ἁμαρτίας τοῦ Δαβὶδ ὅτε εἰσῆλθε πρὸς τὴν Βερσαβεὲ τὴν τοῦ Οὐρίου γαμετήν· προσήκει δὲ ἅπασι τῆς ἱστορίας ὁ λόγος· εἰ γὰρ καὶ ἠσθένησεν ὡς ἄνθρωπος, καί τι τῶν ἀδοκήτων εὑρίσκεται πεπονθὼς, ἀλλ' ἔδειξεν ὡς τὰ τῶν ἁγίων πταίσματα ταχεῖαν ἔχει τὴν ἐπανόρθωσιν.

Καὶ εἶπε Δαβὶδ τῷ Νάθαν· ἡμάρτηκα τῷ κυρίῳ. XII. 13.

Κυρίλλου, ἐκ τῆς εἰς τὸν ν' ψαλμόν. (2) Ἐνταῦθα μοι θαύμαζε τὸν μακάριον Δαβίδ· οὐ νενίκηται παντελῶς ταῖς εἰς ἡδονὴν ἐπιθυμίαις, οὐδὲ φορτικὸν ἡγήσατο τὸν προφήτην, οὐ δεδυσφόρηκε περὶ τὸν ἔλεγχον· ἥρπασεν ὡς δῶρον τὸν ἐπανορθοῦντα λόγον· ὡμολόγηκεν εὐθὺς τὸ πλημμέλημα· τεθρήνηκεν ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας· καὶ ὥσπέρ τις ἡνίοχος εὐσθενὴς καὶ τεχνίτης, ταῖς τῶν ἵππων ἀκαθέκτοις ὁρμαῖς

(1) Conferatur catena lipsiensis T. II. p. 517.

(2) Quod sequitur fragmentum cyrillianae explanationis in quinquagesimum psalmum, neque apud Corderium extabat, neque apud nos.

ἔξω τοῦ σταδίου παρενηνεγμένος, ἐρυθριᾷ καὶ αἰσχύνεται· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ παρηνέχθη μὲν ἠρέμα τοῦ πρέποντος, ἀλλ' ὡς ἔφην ἥρπασε τὴν ὑπόθεσιν, τεθρήνηκεν ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας.

II. Reg. XII. 14 Καί γε ὁ υἱός σου ὁ τεχθείς σοι θανάτῳ ἀποθανεῖται.

Κυρίλλου, ἐκ τοῦ εἰς ψαλτήριον ὑπομνήματος, ῥητοῦ προκειμένου, κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με. (1) Καί τοι ταῦτα ἀκούσας παρὰ τοῦ προφήτου, μεμένηκεν ἀσφαλής· οὐ καταώλισθεν εἰς τὸ ῥᾴθυμον, οὐκ ἀνῆκε τοῦ τόνου· ἀλλὰ καί τοι λίαν ἡσθεὶς ἐπὶ τῇ τοῦ συγχωρήσαντος ἡμερότητι, καὶ χαριστηρίους ἀνατείνας ᾠδὰς, οὐδὲν ἧττον ἄθυμος ἦν ὅτι προσκέκρουκεν ὅλως· πρέπει γὰρ ἁγίοις ἐπαινεῖσθαι μᾶλλον ἢ συγγινώσκεσθαι.

XII. 30. Καὶ ἔλαβε τὸν στέφανον Μελχὸμ τοῦ βασιλέως.

Κυρίλλου. Παρετάξατο μὲν πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν, καὶ τοὺς ταῖς ἐκείνων ἀπονοίαις συνησπικότας τοὺς ἀπὸ γέας φημὶ τῆς Σύρων· νενίκηκε δὲ, καὶ εἷλε μὲν αὐτοὺς κατὰ κράτος· λαβὼν δὲ τὸν στέφανον τοῦ Μολχὼμ, εἶτα λίθον ἐν αὐτῷ παμμεγέθη καὶ πολύτιμον εὑρὼν, ἐνέδησε τῷ ἰδίῳ στεφάνῳ.

XV. 30. Καὶ Δαβὶδ ἀνέβαινε κλαίων καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπικεκαλυμμένος.

Κυρίλλου. Ἐπειδὴ συνέβη πρὸ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀβεσσαλὼμ, τὴν ἁμαρτίαν γενέσθαι παρὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, τὴν εἰς Οὐρίαν φημὶ, θρῦλος ἦν ἀνὰ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν Ἰουδαίων χώραν, καὶ ὑποψίαν τινὲς οὐκ ἀπιθάνως ἔχοντες περὶ αὐτοῦ, ᾤοντο γὰρ αὐτὸν τῶν εἰς Οὐρίαν πλημμελημάτων πράττεσθαι δίκας· καὶ ἐν προσκρούσει δὲ γεγονότα τῇ παρὰ θεῷ, τοῖς ἐθέλουσι κᾆτα δὴ οὖν εὐάλωτον ἔσεσθαι, καὶ πανταχοῦ νοσοῦντα τὸ ἄναλκι.

XV. 31. Διασκέδασον δὴ τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ.

Κυρίλλου. Διασκέδασον, φησὶ, τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ, κύριε ὁ θεός μου· ἦν γὰρ ὁ Ἀχιτόφελ βαθὺς καὶ πικρὸς καὶ πολυγνώμων καὶ ὁδοὺς ἀνευρεῖν ἱκανὸς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι, καὶ πρός γε τοῦτο στρατηγικώτατος· ἐδεδίει τοίνυν μάλιστα τῶν ἄλλων τὸν Ἀχιτόφελ, διὰ τὸ πικρὰς εἰσφέρειν ἀεὶ γνώμας, καὶ τὸ εἰδέναι στρατηγεῖν.

XV. 32. Καὶ ἰδοὺ εἰς ἀπαντὴν αὐτῷ Χουσί.

Κυρίλλου. Ἕνα ὑπάρχοντα τῶν ἑαυτοῦ φίλων τὸν Χουσὶ, πείθει

(1) Sequens item fragmentum in psalmum LX. desiderabatur apud Corderium nec non apud nos.

προσποιήσασθαι τὴν ἀπόσλασιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τὸ προσκεκλῆσθαι θέλειν τὸν Ἀβεσσαλὼμ, ἵνα ταῖς τοῦ Ἀχιτόφελ λεληθότως μάχηλαι συμβουλαῖς· ὃ δὴ καὶ γέγονεν.

Καὶ οὕτως ἔλεγε Σεμεῒ ἐν τῷ καταρᾶσθαι αὐτόν. II. Reg. XVI. 7.

Κυρίλλου. Ὑβρίσας Σεμεῒ καὶ πικραῖς αὐτὸν μονονουχὶ κατασφενδονήσας φωναῖς, οὐδὲν ὑπ' αὐτοῦ τῷ τηνικάδε παθὼν ἀπηλλάττετο· εἰ καὶ δυσχερεῖς μετὰ τοῦτο καὶ τὰς αὐτῷ πρεπούσας ἐκτέτικε δίκας· πλὴν ὅλι διεκαρλέρησεν ὁ Δαβίδ, καὶ παρολρυνόνλων αὐλὸν πολλῶν, λοῦ πανλὸς ἀξίαν ἡγεῖτο λὴν σιωπὴν, ἐκ πολλῆς ἄγαν καὶ ἀξιαγάσλου συνέσεως· ἐνενόει γὰρ ὅτι διά τοι τοῦ προσκεκροῦσθαι θεῷ, δέδολαί πως εἰς μάστιγας, καὶ μοῖραν εἶναι καλελογίζετο τῆς πληγῆς, τοὺς παρά τινων ὀνειδισμοὺς τωθασμούς τε καὶ γέλωτας· ἔνθα γὰρ ἀποστροφὴ θεοῦ καὶ ἐγκατάλειψις, κἂν γοῦν ἡ μετρία γένοιτο κατά τινος, ἐκεῖ που πάντως ἔσται καταλυπεῖν εἰωθότα πολλὰ καὶ πικρά.

Ὅτι κύριος εἶπεν αὐτῷ καταρᾶσθαι τὸν Δαβίδ. XVI. 10.

Κυρίλλου. Τούλου μέμνηλαι ἐν λῷ λή ψαλμῷ· φησὶν, ὄνειδος ἄφρονι ἔδωκάς με.

Καὶ εἶπεν Ἀχιτόφελ πρὸς Ἀβεσσαλὼμ κ. τ. λ. XVII. 1.

Κυρίλλου. Ὁ μὲν Ἀβεσσαλὼμ φεύγονλα λὸν πalέρα διώκειν ἤθελε· καὶ ὅτι χρὴ τοῦτο πράλλεσθαι, νεανικῶς συνεβούλευεν Ἀχιλόφελ· ὁ δέ γε Χουσὶ πιθανῶς αὐτὸν ἀφισλὰς τῆς τοῦ παλρὸς ἀγριότηλος ἐπιδεῖν, οὐχ ἁπλῶς εὐθυδρομῆσαι πρὸς λοῦτο, προελοιμάσασθαι δὲ μᾶλλον τὴν ἀρκοῦσαν χεῖρα, καὶ στρατιωτῶν ὄχλον συνενεγκεῖν, διὰ τὸ εἶναι δυνατὸν καὶ ἐμπειροπόλεμον καὶ τῶν ὅτι μάλιστα μαχιμωτάτων τὸν μακάριον Δαβίδ.

Καὶ ἔλαβεν ἡ γυνὴ καὶ διεπέτασε τὸ ἐπικάλυμμα κ. τ. λ. XVII. 19.

Κυρίλλου. Οὐκοῦν κἂν δι' ἀνθρώπων ἐσθ' ὅτε συμβαίνῃ λινα χρηστὰ, μὴ ἐκείνοις μᾶλλον εὐχαριστῶμεν, ἀλλὰ θεῷ τῷ δι' αὐτῶν τὰ θυμήρη χαρισαμένῳ.

Καὶ Ἀχιτόφελ εἶδεν ὅτι οὐκ ἐγενήθη ἡ βουλὴ αὐτοῦ. XVII. 23.

Κυρίλλου. Κεκράτηκε μὲν ἡ τοῦ Χουσὶ γνώμη· λυπηθεὶς δὲ πρὸς τοῦτο λίαν ὁ Ἀχιτόφελ, βρόχῳ καλέλυσε τὸν βίον, αὐτὸς καθ' ἑαυτοῦ δικαίαν ψῆφον ἐξενεγκών.

II. Reg. XVIII. 33. Καὶ ἔκλαυσε, καὶ οὕτως εἶπεν κ. τ. λ.

Κυρίλλου. Πεπολέμηκε μὲν τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ ὁ Ἀβεσσαλώμ, καὶ ἀδοκήτως τὰ τῆς δυσμενείας ὅπλα κεκίνηκε κατὰ τοῦ φύσαντος ὁ νεανίας· ἑάλω δὲ καὶ ἀπόλωλε· πλὴν οὐκ ἐπεγάννυτο παθόντι τὸν θάνατον ὁ πατὴρ, ἀλλ᾽ ἐθρήνησεν ὡς υἱόν.

ΒΙΒΛΟΣ Γ.

III. Reg. II. 1. Καὶ ὁ βασιλεὺς Δαβὶδ πρεσβύτερος προβεβηκὼς ἡμέραις.

Κυρίλλου. Ἀφορήτους μὲν ἀγῶνας διενεγκὼν, καλευμεγεθήσας δὲ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἀχείρωτος γεγονὼς τοῖς ἐπιβουλεύουσιν αὐτῷ· κεκράτηκε γὰρ οὐκ ἀλλοφύλων μόνον, οὐδὲ τὰς τῶν αἱμοβόρων βαρβάρων ἐτρέψατο φάλαγγας, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν ἀνταίροντας καὶ τοὺς τοῖς ἀνταιροῦσιν αὐτῷ συνασπίζοντας.

III. 9. Καὶ δώσεις τῷ δούλῳ σου καρδίαν ἀκούειν καὶ διακρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ.

Κυρίλλου. Χρὴ γὰρ εἶναι σοφοὺς καὶ τῶν συμφερόντων ἐπιστήμονας, τοὺς ἐθέλοντας δουλεύειν θεῷ, καὶ νῷ διεγηγερμένους πρὸς τοὺς χρωμένους, καὶ διαδιδράσκειν ἐθέλοντας τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα· ὥσπερ γὰρ τὰ πλοῖα πηδαλίων μὲν ὄντων αὐτοῖς, κατ᾽ εὐθὺ φέρεται τοῦ σκοποῦ, καὶ τὰς τῶν κυμάτων διαφεύγει προσβολὰς, κἂν ἀγριαίνῃ ποτὲ κατ᾽ αὐτῶν ἡ θάλασσα· πηδαλίων δὲ οὐκ ὄντων, τῇδε κἀκεῖσε διαῤῥίπτεται ῥᾳδίως, καὶ καταμεθύει ταῖς πλάναις, καὶ λίθοις καὶ πέτραις προσβάλλοντα συνθραύεται. οὕτω καὶ ἀνθρώπου ψυχὴ, ἀγαθαῖς μὲν φρεσὶ διοικουμένη, διαφεύξεται ῥᾳδίως τὸν χειμάζοντα σατανᾶν· ἀπράκτους δὲ οὕτως ἀποφαίνει καὶ τὰς τῶν ἐπιβουλευόντων αὐτῇ κακουργίας· καρδία δὲ οὐκ ἔχουσα σοφίαν, χαλεπὸν ὑπομένει τὸ ναυάγιον.

III. 10. Καὶ ἤρεσεν ἐνώπιον κυρίου κ. τ. λ.

Κυρίλλου. Καὶ ἤρεσε, φησὶν, ἐνώπιον κυρίου ὅτι ᾐτήσατο Σολομὼν τὸ ῥῆμα τοῦτο· ἐπῃνέθη μὲν οὐ μετρίως, ἠξιώθη δὲ τοῦ χαρίσματος· κατένευσε γὰρ αὐτῷ πλουσιόδωρος ὢν ὁ τῶν ὅλων δεσπότης· ἐπινεύει γὰρ ὁ θεὸς προθύμως τοῖς αἰτοῦσι καλῶς. — Δῶρον γὰρ ἀληθῶς ἐξαίρετον παρὰ θεοῦ σοφία τέ ἐστι καὶ σύνεσις· τοῖς οὕτω λαμπροῖς ξενίοις καταφαιδρύνεται καὶ αὐτὴ τῶν ἀγγέλων ἡ φύσις, καὶ τῶν ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς πνευμάτων ἡ μακαρία πληθύς· τί γὰρ ἂν γένοιτο κτῆ-

μα ψυχῆς ἕτερον παρὰ τοῦτο; ἆρα χρυσὸς καὶ ἄργυρος; ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, ὅτι καὶ πρόσκαιρα ἐστὶ καὶ παραλυόμενα καὶ εὐαπόβλητα παντελῶς, καὶ οὐδὲν ὠφελεῖν ἰσχύοντα τὴν ἀνθρώπου ψυχήν· κτῆμα δὴ οὖν τίμιόν τε καὶ ἐπέραστον ἀληθῶς τῇ ἀνθρώπου ψυχῇ σοφία καὶ γνῶσις, ἡ περὶ θεοῦ δηλονότι.

Καὶ ἃ οὐκ ᾐτήσω δέδωκά σοι, καὶ πλοῦτον κ. τ. λ. III. Reg. III. 13.

Κυρίλλου. Διδάσκων ἡμᾶς τίνα μὲν αἰτεῖν χρὴ, τίνα δὲ ὡς ἐν προσθήκης μέρει λαμβάνειν· αἰτήσαντι γὰρ καλῶς τὴν σοφίαν, μετὰ δοῦναι ταύτην, τἄλλα πάντα προστέθεικεν· ἐπείπερ αὐτός ἐστιν ὁ ἐν εὐαγγελίοις εἰπών· ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν.

Τοῦ εἶναι τοὺς ὀφθαλμούς σου ἠνεωγμένους εἰς τὸν οἶκον τοῦτον. VIII. 29.

Κυρίλλου. Καὶ ἔστωσαν, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοί σου, καὶ τὰ ὦτα σου ἠνεωγμένα· εἰ δὲ μορίων ἤτοι μελῶν ἡ θεία μέμνηται γραφὴ πρὸς ἡμᾶς λαλοῦσα περὶ τοῦ θεοῦ, ἰστέον ὅτι ἐξ ὧν ἴσμεν τὲ καὶ πεφύκαμεν εἶναι πρὸς ἡμᾶς διαλέγεται· οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως ἡμᾶς νοεῖν δύνασθαι τὰ περὶ θεοῦ· αἰτία τοίνυν καὶ πρόφασις ἀληθῶς τοῦ σωματικῶς περὶ θεοῦ τοὺς πρὸς ἡμᾶς ποιεῖσθαι λόγους τὴν θεόπνευστον γραφὴν, καὶ νοῦ καὶ γλώττης ἐν ἡμῖν ἡ πτωχεία· ἄρρητα γὰρ παντελῶς τὰ περὶ αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἦν συνιέναι τι τῶν ἀναγκαίων δύνασθαι τοὺς ἐν ἁπλοῖς καὶ παχέσιν ὄντας σώμασιν, εἰ μὴ ἐν τάξει παραδειγμάτων τὰ ἑαυτῶν δεχόμενοι μέλη, μόλις οὕτως ἄνιμεν εἰς ἐννοίας ἰσχνὰς τὰς περὶ θεοῦ.

Ἡ δὲ βασίλισσα Σαβὰ κ. τ. λ. X. 1

Κυρίλλου, ἐκ τοῦ εἰς τὸν κατὰ Λουκᾶν. [1] Γυνὴ βάρβαρος μακρῶν αὐτὴν εἰργόντων διαστημάτων, ὄκνου γέγονε κρείττων, οὐχ ἵνα χρημάτων ποιήσηται συλλογὴν, ἀλλ' ἵνα ἀκούσῃ τὴν σοφίαν Σολομῶντος παραβολὰς λαλοῦντος καὶ αἰνίγματα, καὶ ἀνθρωπίνων ἠθῶν ὑπογράφοντος κάλλη τὲ καὶ ψόγους.

Τότε ᾠκοδόμησε Σολομὼν ὑψηλὸν τῷ Χαμὼς εἰδώλῳ Μωάβ. XI. 7.

Κυρίλλου. Καὶ τί ἂν γένοιτο τῶν οὕτως ἐκτόπων πλημμελημάτων τὸ δυσαχθέστερον, τιμῆς καὶ ἀγάπης τῆς εἰς ἕνα καὶ φύσει θεὸν ἀξίωμα ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπονέμειν ἀγέλαις, μᾶλλον δὲ λίθοις ἀναπλάττειν καὶ ξύλοις, καὶ τούτοις οἰκοδομεῖν ναούς;

(1) Confer commentarium Cyrilli in Lucam cap. XI. 31. a nobis editum AA. class. T. X.

III. Reg. XI. 9. Καὶ ὠργίσθη κύριος ἐπὶ Σαλωμὼν κ. τ. λ.

Κυρίλλου. Τί δὲ ἦν ἄρα τὸ ἐνταλθὲν αὐτῷ τε καὶ πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὸν νόμον ἀνδράσι μὴ κηδεύειν ἀλλογενέσιν; ἔφη γὰρ ὅτι τὴν θυγατέρα σου οὐ δώσεις τῷ υἱῷ αὐτοῦ· καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ οὐ λήψῃ τῷ υἱῷ σου· ἀποστήσει γὰρ τὸν υἱόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πορευθεὶς λατρεύσει θεοῖς ἑτέροις· ἀμνημονήσας τοίνυν τῆς τοιαύτης ἐντολῆς, ταῖς τῶν ἀλλοφύλων συνεπλέκετο θυγατράσιν· ἐπειδὴ τοίνυν, φησὶ, δι' οὐδενὸς ἐποίησας λόγου τὴν δοθεῖσαν ἐντολὴν, κατολισθήσας πρὸς ἀπόστασιν τοῖς τῶν ἀλλοφύλων λελάτρευκας θεοῖς, καὶ δούλην ἐμὴν τὴν κτίσιν οὖσαν εἰδὼς, τὴν ἐμὴν καὶ μόνην πρεπωδεστάτην ἐκνενέμηκας αὐτῇ τιμήν τε καὶ δόξαν, κἀγὼ τὴν σὴν διαῤῥήξω βασιλείαν, καὶ δώσω αὐτὴν τῷ δούλῳ σου, ἵν' ὃ πεποίηκας, μάθῃς ἐξ αὐτοῦ τοῦ συμβεβηκότος. — Ἐπειδὴ γὰρ ταῖς εἰς γυναῖκας ἐπιθυμίαις ἡττώμενος, καί τοι σοφὸς ὢν ἄγαν ὁ Σολομὼν, μονονουχὶ καὶ ὅσον ἧκεν εἰπεῖν εἰς ἐγχειρημάτων δύναμιν, τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν διέῤῥηξεν, εἰδώλοις ἀνάπτων τὴν αὐτῷ μόνῳ πρεπωδεστάτην τιμήν τε καὶ δόξαν· ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως διαῤῥηγνύναι θεὸς ἐπηπείλει τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, τοῖς ἴσοις ἀντιλυπῶν, κατὰ τὸ ἐν προφήτῃ γεγραμμένον Ἰεζεκιήλ· καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεταί σοι εἰς κεφαλήν σου.

XII. 28. Καὶ ἐβουλεύσατο ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπορεύθη καὶ ἐποίησε δύο δαμάλεις.

* cod. πρόξενον. Κυρίλλου. Πρόξενος* ὀλέθρου γέγονε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ Ἱεροβοὰμ, τὸ ἀνθέλεσθαι τὴν τῶν ἀνθρώπων βασιλείαν δεικνὺς, καὶ ἀποφοιτῆσαι τοῦ βασιλεύεσθαι παρὰ θεοῦ διὰ προφητῶν· ἰδοὺ γὰρ ὁ Ἱεροβοὰμ ἐμὲ τὸν δεσπότην παρώργισε καινοτομήσας δαμάλεις, καὶ τὸ ἐμὸν αὐταῖς ἀξίωμα περιθείς. Καὶ πάλιν. Ἐπενόησεν ἐν ἀρχαῖς Ἱεροβοὰμ τὰς δαμάλεις, καὶ πληροῦν ἐκέλευσεν ἐπ' αὐταῖς τὰ νενομισμένα, τὴν τῷ θεῷ πρέπουσαν δόξαν τοῖς ἰδίοις εὑρέμασιν ἀνάπτων ὁ δείλαιος, ἵν' ἔχοι μὲν αὐτὸς τὴν βασιλείαν ἀσφαλῶς· ἀποστερεῖ δὲ ὥσπερ τῶν

* [illegible] ἰδίων θεόν*.

[illegible] XX. 1. [illegible] XXI. 1. Καὶ ἀμπελὼν εἷς ἦν τῷ Ναβουθαί.

Κυρίλλου. Ἀμπελῶνα νοεῖν τὸν Ἰσραὴλ Ἡσαΐας ἡμῖν ὑποτίθε-

* In vulgato quidem ordine est cap. XXI, sed in alex. vaticano est cap. XX. Ergo heic, ut alibi, sequebatur alexandrinus Cyrillus nostrum vat. id est alexandrinum textum. Sic etiam in subsequente fragmento.

ται· ἀλλ' οἱ τούτου ἡγούμενοι, ὧν φέρει τύπον ὁ Ἀχαὰβ, ἐπεθύμουν αὐτὸν ἔχειν, ἀλλ' οὐκ ἔπειθον καταπροδοῦναι σφίσιν τὸν τοῦ πατρὸς ἐξαίρετον ἀμπελῶνα, ἵνα καὶ εἰς κῆπον αὐτὸν λαχανίας μετασκευάσωσι, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ ποτίζοντες αὐτὸν ἀναστροφὴν θολεράν· εἶτα τί δέδρακεν ἡ θεομίσητος Ἰεζάβελ, τουτέστιν ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ, ταῖς τῶν ἡγουμένων συνδραμοῦσα λύπαις; δόλῳ μέτεισι τὸν δίκαιον Ναβουθαὶ, τουτέστι τὸν ἐρχόμενον (1)· ἀνῄρηται γὰρ συκοφαντούμενος ὁ Ἐμμανουήλ.

Θεὸς ὀρέων Θεὸς Ἰσραήλ. III. Reg. vat.XXI.23. vulg.XX.23.

Κυρίλλου. Ὤιοντο γὰρ ὅτι νενικήκασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, μόνοις τοῖς ὄρεσιν ἢ καὶ ἐν τοῖς βουνοῖς δυναμένου σώζειν Θεοῦ· ἡττήμεθα δὴ οὖν φησιν, ὅτι θεὸς ὀρέων θεὸς Ἰσραήλ· εἰ δὲ δὴ γένοιτο συνελθεῖν εἰς μάχην ἐν πεδίοις ἐψιλωμένοις, περιεσόμεθα πάντως, ἀτονοῦντος ἐν κοιλάσι τοῦ Θεοῦ Ἰσραήλ· ἑλληνικῆς δὲ ταῦτα φρενοβλαβείας ἐγκλήματα, καὶ τῶν οὐκ εἰδότων τὸν ἀληθῆ καὶ κατὰ φύσιν Θεὸν ἀθυροστομία δεινή· οὐκοῦν ἠγανάκτει κατὰ τῶν ἀλλοφύλων καὶ σφόδρα εἰκότως ὁ πάντα ἰσχύων Θεὸς, ὅτι καὶ νικῶντες, ὡς ἔφη, τὸν Ἰσραὴλ, τοῖς ἰδίοις Θεοῖς ἀνῆπτον τὰ χαριστήρια, ληροῦντες ᾤοντο καὶ αὐτοῦ κρατῆσαι Θεοῦ.

Καὶ εὑρίσκει ἄνθρωπον ἄλλον, καὶ εἶπε· πάταξόν με. XXI. 37.

Κυρίλλου. Ἀκούεις ὅπως ὁ πατάξαι τὸν προφήτην παραιτούμενος, ἐλεεινῶς ἀνῃρέθη, δεινῷ θηρίῳ περιπεσών; καί τοι πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς ἦν εὐλαβείας καρπὸς τὸ καταπαίειν μὴ ἀποτολμᾶν ἅγιον καὶ προφήτην: ἀλλ' ἐν λόγῳ κυρίου καὶ δυσδιάφυκτον ἔγκλημα γέγονεν παρακοή. - Οὕτως δυσδιάφυκτον ἔγκλημα τὸ ποιεῖν τι παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, ἢ τὸ μὴ ἀμελητὶ ποιεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ προσταττόμενα. - Οὐκοῦν ἀναγκαῖον ὄκνου τε δίχα καὶ μελλησμοῦ ἀποπεραίνεσθαι πρὸς ἡμῶν, ὅπερ ἂν ἀνδάνοι Θεῷ· τὸ δὲ ἕτερόν τι παρὰ τοῦτο δρᾶν, ἢ καὶ ἑλέσθαι φρονεῖν, ὑπεροψίας ἔγκλημα φέρει· μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ ἐπιτιμᾶν ἐγνώκασιν οἱ τοιοίδε λοιπὸν, ὡς οὐκ ὀρθῶς ἔσθ' ὅτε βουλευσαμένῳ Θεῷ. (2)

(1) Hanc etymologiam, sicut et aliorum vocabulorum, in latina nostra interpretatione explicavimus.

(2) Videmus heic excerpta varia et veluti abrupta, ex pleniore Cyrilli oratione.

ΒΙΒΛΟΣ Δ.

IV. REG. V. 26. Καὶ νῦν ἔλαβες τὸ ἀργύριον κ. τ. λ.

Κυρίλλου. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐν τοῖς ἁγίοις εὐαγγελίοις φησί· μὴ βαστάσητε βαλάντιον μὴ δὲ πήραν ἢ ὑποδήματα. καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε· χρὴ γὰρ εὐθείᾳ ὁρμῇ ἐπὶ τὸ ἔργον χωρεῖν, καὶ μὴ δὲ εὐλογοῦντα ἀντευλογεῖν· ζημία γὰρ τῆς σπουδῆς ἡ πρὸς ἑτέρους ἀπόνευσις, καὶ τὸν τοῖς κηρύγμασι πρέποντα καιρὸν εἰκῆ δαπανᾶν οὐκ ἐπ' ἀναγκαίοις πράγμασι, μὴ δὲ χαρίζεσθαι φιλίαις τὸν ἀνωφελῆ μελλησμόν.

XVII. 24. Καὶ ἐκληρονόμησαν τὴν Σαμάρειαν.

Κυρίλλου. Οὗτοι δὴ οὖν οἱ κλῆρον ἑλόντες τὴν Σαμαρειτῶν κατῳκηκότες γῆν, καὶ τέκνων που τάχα γεγόνασι πατέρες· καὶ τοῖς Ἰουδαίων ἤθεσι προσνενεύκασι, τὰς τῶν λεόντων ἐφόδους κατορρωδήσαντες· ἐξ αὐτῶν γεγόνασι Σαρασάρ τε καὶ Ἀρβεσέσερ, ὃς καὶ ὠνόμασται βασιλεύς· διά τοι τοῦτον καθηγεῖσθαι τὸ τηνικάδε τῶν ἐν Σαμαρείᾳ μετῳκισθέντων ἐκ τῆς Περσῶν.

XVIII. 1. Ἐβασίλευσεν Ἐζεκίας υἱὸς Ἄχαζ βασιλέως Ἰούδα.

Κυρίλλου. Προβέβηκε δὲ δόξης τὲ καὶ ὁμοῦ ἰσχύος εἰς τοῦτο, ὡς κατακρατῆσαι τῶν ἐθνῶν τῶν προσοικούντων τὴν Ἰουδαίαν, καὶ μὴν καὶ δασμοὺς ἐπιθεῖναι πολλούς. Καὶ μετ' ὀλίγα. Εἶτα πέπονθέ τι τῶν ἀνθρωπίνων· ἀπὸ γάρ τοι τῆς ἄγαν τρυφῆς, καὶ τῇ τῆς εὐκλείας ὑπεροχῇ νενικημένος, τρόπον τινὰ πεφρόνηκεν ὑψηλά, καὶ τῇ τῆς ὑπεροψίας νόσῳ κεκρατημένος, καὶ αὐτοῦ τοῦ θείου κατεξανέστη νόμου· ᾠήθη γὰρ δεῖν καὶ τοῖς τῆς θείας ἱερωσύνης αὐχήμασιν ἑαυτὸν στεφανοῦν· ἐπεχείρησε γὰρ εἰς τὸν θεῖον εἰσελάσαι νεών· αὐτὸς δὲ δι' ἑαυτοῦ θυμιᾶν τῷ θεῷ καὶ πληροῦν ἐννόμως τὰ νενομισμένα· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας λελέπρωται παραχρῆμα, καὶ ἦν ἀτιμώτατος· μιαρὸς γὰρ κατὰ τὸν νόμον ὁ τῷ τῆς λέπρας πάθει κατισχημένος.

Exin in codice veneto multa adhuc erant Cyrilli fragmenta, quae quartum Regum librum illustrabant; sed quia haec in Ezeciae regis historia versabantur, quam iisdem plerumque verbis habemus tum IV. Reg. cap. 18-20, tum etiam apud Isaiam cap. 36-39, hinc accidit ut Cyrillus explanato iam ab se Isaia, pauca deinceps in commentariis ad hanc libri quarti Regum partem scripserit, quatenus nempe de Ezeciae fastis sermo erat. Verumtamen catenae venetae auctor, Cyrilli

fragmenta ex Isaia ad Reges transtulit; quae ego, utpote iam in impressis ad Isaiam commentariis obvia, praetermittere debui; paucis illis exceptis quae in veneto codice nova adhuc esse videbantur. Porro in codicibus vaticanis vix aliquid huiusmodi reperiebam.

Πεῦ ἐστιν ὁ Θεὸς Αἰμάθ; κ. τ. λ. ὅτι ἐξείλαντο Σαμάρειαν ἐκ χειρός μου; IV. Reg. XVIII. 34.

Κυρίλλου. Ὠιήθη γὰρ ἴσως ὁ βάρβαρος ἔχων μετὰ τοῦ φρονήματος καὶ τὴν γλῶτταν, ὅτι καθ' ἕνα τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐστιν ὁ γῆς τε καὶ οὐρανοῦ δεσπότης καὶ τῶν ὅλων γενεσιουργὸς καὶ κύριος· ἔθος δὴ εἶναι τοῖς οὐκ εἰδόσι θεὸν κατακερτομεῖν ἔσθ' ὅτε τὴν τῶν ἁγίων ἐλπίδα· καὶ ὅτι οὐκ ἂν ῥυσθεῖεν παρὰ θεοῦ λέγειν ἀπολολμᾷν. - Οὐκ ἠγνόησε δὲ ὅτι τοὺς μὲν ψευδωνύμους θεοὺς αἱ ἀνθρώπων εἰργάσαντο χεῖρες· ὁ δὲ φύσει τε καὶ ἀληθῶς, ὑπ' οὐδενὸς πεποίηται, παρήγαγε δὲ μᾶλλον αὐτὸς εἰς ὕπαρξιν τὰ οὐκ ὄντα ποτέ. - Ἥλω οὖν Σαμάρεια, θεοῦ συστελλόντος τὴν ἐπικουρίαν· καὶ, ὡς ἔφην φθάσας, κἂν μηδεὶς τῶν παρ' Ἕλλησι λεγομένων θεῶν σέσωκε τὴν ἑαυτοῦ, τοῦτο πρὸς θεὸν οὐδὲν, τὸν ἀληθῶς καὶ φύσει ὄντα καὶ μέγαν· οἱ μὲν γὰρ ἐκ τέχνης ἀνθρωπίνης διέλαχον τὸ κἂν γοῦν ὁρᾶσθαι μόνον, ὁ δὲ κατεξουσιάζει τῶν ὅλων, τῶν δυνάμεων ὑπάρχων κύριος.

Διέῤῥηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. XIX. 1.

Κυρίλλου. Ὁρᾷς ὅπως ἀμελήσας τῶν καθ' ἑαυτὸν, λυπεῖται διὰ θεὸν, καὶ ζηλεῖ τὴν ἐκδίκησιν; διέῤῥηξε, φησὶ, τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ περιεβάλετο σάκκον, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον κυρίου· καὶ ποία τίς ἦν ἡ πρόφασις τοῦ περιῤῥήγνυσθαι τὰ ἀμφία; ἔθος ἦν Ἰουδαίοις (1) ἐπὶ ταῖς κατὰ θεοῦ δυσφημίαις τοῦτο δρᾶν· ὅπερ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὑπὸ Καϊάφα γεγενῆσθαι ἱστόρηται.

Ἔκοψα τὸ μέγεθος τῆς κέδρου αὐτοῦ. XIX. 23.

Κυρίλλου. Αὐτοῦ τίνος; τοῦ Λιβάνου, ἤτοι τῆς Ἰουδαίας· ὕψος

(1) Confer Cyrilli editionem ad Isaiam p. 481-482, ubi Aubertus in sequentibus male scribit θαυμάζειν pro θαμίζειν, ut recte legitur in codice veneto. Multa profecto peccavit Aubertus in sua ingenti Cyrilli editione tum graece tum etiam latine, ne quid dicam de omissis multis aut imperfectis apud ipsum Cyrilli scriptis. In latina quidem interpretatione unum, exempli causa, sphalma notabo in commentariis ad Isaiam T. II. p. 133. ubi verba: ὅτι γὰρ ἐξ ἁγίου πνεύματος τὸ πανάγιον ἐκεῖνο διεπήγνυντο σῶμα τὸ ἑνωθὲν τῷ λόγῳ, πῶς ἂν ἐνδοιάσειέ τις; sic latine interpretatur: *illud enim sanctissimum (Christi) corpus ex Spiritu sancto e supernis verbo formatum esse, cui dubium esse poterit?* Atqui dicere Aubertus debuerat: *namque a sancto Spiritu sanctissimum illud corpus, Verbo unitum, fuisse formatum* etc. Nimirum is ἄνωθεν pro ἑνωθὲν, sibi nescio qua mentis aberratione confinxit, et sensum reddidit falsum atque eutychianum. Tum p. 408., ut hoc obiter etiam dicam, perperam habet ἐμβαρύνεται pro recto ἐναβρύνεται, ut est in cod. ven.

δὲ κέδρου τὴν παρ' αὐτοῖς βασιλείαν φησί. – Ἔμελλε γὰρ τῆς Ἐζεκίου βασιλείας εἰς ὕψος αἴρεσθαι τὰ αὐχήματα.

IV. Reg. XIX. 28. Καὶ θήσω, φησὶ, τὰ ἄγκιστρά μου ἐν τοῖς μυκτῆρσι σου, καὶ χαλινὸν ἐν τοῖς χείλεσί σου.

Κυρίλλου. Πρὸς τὸ μὴ τοιαῦτα φθέγγεσθαι τολμᾷν· πλὴν εἰ καὶ μὴ συναπώλαυσε τῷ πλήθει διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Φαραὼ τῶν λοιπῶν αἰγυπτίων κολαζομένων θεωρὸς ἐφυλάττετο, ὅμως γοῦν τοὺς αὐτοῦ παῖδας εὗρεν ἑαυτοῦ φονέας, ἐπὶ τῆς οἰκείας γενόμενος γῆς.

XIX. 34. Καὶ ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμέ.

Κυρίλλου. Τοῦτο γὰρ θεῷ ὄντι πρέπει· διὸ ταῦτα πράξω δι' ἐμὲ, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ ἀξίους εἶναι τοὺς βοηθουμένους.

XIX. 35. Καὶ ἐξῆλθεν ἄγγελος κυρίου, καὶ ἐπάταξεν ἐν τῇ παρεμβολῇ τῶν Ἀσσυρίων ρπε' χιλιάδας.

Κυρίλλου. Καὶ λέλυται μὲν ὁ πόλεμος, φεύγουσι δὲ μετὰ τῶν κινδύνων αἱ ἀπειλαί· ὡς ἐντεῦθεν τοὺς τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκήτορας ἐπὶ τῇ παρὰ τοῦ θεοῦ βοηθείᾳ μεγάλα χαίροντας λέγειν· ἔστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμοί· ὅρα τῶν πραγμάτων τὴν ἀντιστροφήν· νόησον ἀκριβῶς ὃ λέγει ἔστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμοί· μέγας ἦν ὁ κοπετὸς διὰ τὸ πλῆθος τῶν πολεμούντων· μεγάλη γέγονεν ἡ χαρὰ διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεπτωκότων.

IRENAEI ET THEOPHILI ALEXANDRINI FRAGMENTA.

Ut percepti a me fructus ex codice veneto notitiam absolvam, subtexam heic Irenaei lugdunensis fragmenta duo, Theophilique alexandrini (qui Cyrilli avunculus praecessorque in episcopatu fuit) fragmenta totidem, quae neque in catenae lipsiensis libro, neque in Irenaei apud Massuetum editorem reliquiis, neque in Theophili scriptis a Gallandio B. PP. T. VII. collectis, impressa reperi. Erant et alia duo in veneta catena Irenaei fragmenta; sed prius quidem ad I. Reg. XII. 3. f. 34, cognovi editum a Combefisio, ex parisiaca catena, in Auctario novissimo p. 299; unde in Massueti editionem transiit T. I. p. 263. Desunt tamen utroque in libro vocabula duo, quae nunc ex ven. cat. supplebo. In editione enim legitur Παῦλος ἀπελογεῖτο Κορινθίοις. *At in cat. ven.* Παῦλος ἀπόστολος ἐκ συνειδότος ἀπελογεῖτο Κορινθίοις. *Quae vocabula reapse legebat priscus Irenaei latinus interpres, qui scribit:* Paulus apostolus quum esset bonae conscientiae, dicebat ad Corinthios. *Alterum ad IV. Reg. VI. 5. f. 221. b. dixit quidem ineditum Mingarellius impressitque in not. ad Didym. de Trin. p. 266; reapse tamen iam antea lucem aspexerat apud Combefisium op. cit. p. 299–300, nec non in Massueti editione T. I. p. 347. Ergo his omissis, duo mihi reliqua sunt (nisi forte pari ac Mingarellius errore vagor) nondum vulgata, illisque item paucis addenda, quae in tomo VII. Script. vet. protuli.*

Ad IV. Reg. V. 14. Cod. f. 220. b.

Εἰρηναίου.

Καὶ ἐβαπτίσατο, φησὶν, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἑπτάκις. Οὐ μάτην πάλαι Νεεμὰν λεπρὸς ὢν βαπτισθεὶς ἐκαθαίρετο, ἀλλ' εἰς ἔνδειξιν ἡμετέραν, οἱ λεπροὶ ὄντες ἐν ταῖς ἁμαρτίαις, διὰ τοῦ ἁγίου ὕδατος, καὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπικλήσεως, καθαριζόμεθα τῶν παλαιῶν παραπτωμάτων, ὡς παιδία νεόγονα πνευματικῶς ἀναγεννώμενοι, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἔφη· ἐὰν μή τις ἀναγεννηθῇ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (1). I

Ad IV. Reg. XIII. 21. alterum hoc legebam fragmentum f. 239.

Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδουνῶν.

Εἰ τὸ Ἐλισσαίου σῶμα νεκρωθὲν νεκρὸν ἤγειρε, πόσῳ μᾶλλον ὁ θεὸς ὁ τὰ νεκρὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων ζωοποιήσας, ἄξει ἐπὶ τὴν κρίσιν (2); II.

THEOPHILI.

Ad II. Reg. XIII. 11. ubi de Amnone et Thamara, sic in codice f. 103. b. legebam.

Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας. Καὶ χρῶμα τῇ κακίᾳ δημιουργήσας, φθορεὺς αὐτῇ βίαιος γέγονεν, εὐγενῆ κόρην παρανόμῳ μίξει μιάνας· αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι μὴ τεμνόμεναι, εἰς ἀτοπωτάτην ἀναίδειαν ἥκουσιν. I

Ad II. Reg. XXIV. 11. haec habentur in codice f. 136.

Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας. Καὶ λόγος κυρίου, φησὶν, ἐγένετο πρὸς Γὰδ προφήτην, ἵνα μὴ ἑτέρων ἁμαρτημάτων πρόφασις ἡ τούτου γίνηται συγγνώμη· εἰσελθὼν πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα Δαβὶδ Γὰδ ὁ προφήτης, ἅπερ αὐτῷ ὁ θεὸς ἐχρημάτισε μετεδίδου λέγων· ἔκλεξαι σεαυτῷ γενέσθαι ἢ ἔτη τρία λιμοῦ ἐν τῇ γῇ σου, καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ μετ' ὀλίγα, τοῦ αὐτοῦ. Ἐξελέξατο ἑαυτῷ Δαβὶδ τὸν θάνατον· ὡς ἂν αὐτὸς μὲν διὰ τοῦτο παιδεύοιτο, μὴ πλήθει στρατεύματος, ἀλλὰ προνοίᾳ θεοῦ θαρρεῖν· ὁ δὲ λαὸς ἐπιγνοίη, μηδαμοῦ τὰ τῆς νίκης ἐπιγράφειν ἑαυτῷ τῶν μετὰ ταῦτα γνωσθησομένων, ἐξ ὧν ὑπέστη Δαβὶδ, ἔργον προνοίας εἶναι τὰ κατορθώματα. II.

Inter plurimos patres, quibus veneta catena contexitur, eminet propemodum multitudine fragmentorum Severus patriarcha antiochenus; ex quo tamen ob temporis angustias nihil tum exscripsi; titulos tantummodo citatorum eius librorum mihi adnotavi, quibus illi cumulantur quos T. IX. Script. vet. p. ult. scripsi. Sunt ergo hi.

Σεβήρου ἐπισκόπου (*alibi in cod.* ἀρχιεπισκόπου) Ἀντιοχείας ἐκ τῆς πρὸς Φώτιον καὶ Ἀνδρέαν πρεσβύτερον ἐπιστολῆς. *Cod. ven. f. 30. b.*

Ἀπὸ λόγου πβ'. *Alibi in cod.* ἀπὸ λόγου με', μη', ρε'. *Ibidem.*

(1) Animadvertamus Irenaei apostolici patris doctrinam de necessitate efficaciaque baptismi.

(2) En resurrectionis universae carnis extremique iudicii dogma, saepe et alibi ab Irenaeo adfirmatum.

Ἐκ τῆς πρὸς Βοστρηνοὺς ἐπιστολῆς *f*. 38. *b*.

Ἐκ τῆς πρὸς Ἀμμώνιον πρεσβύτερον ἐπιστολῆς *f*. 44.

Ἐκ τῆς πρὸς Κωνσταντῖνον ἐπίσκοπον ἐπιστολῆς *f*. 57. *Item f*. 194, *nec non in catena vat. f*. 239. *b*.

Ἐκ τῆς πρὸς Ἀναστάσιον ὕπατον ἐπιστολῆς *f*. 66.

Ἐκ τῆς πρὸς ἐπισκόπους ἑορταστικῆς ἐπιστολῆς *f*. 79. *b*.

Ἐκ τῆς πρὸς Αὔξωνα ἐπιστολῆς *f*. 81. *b*.

Ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον ἀρχιεπίσκοπον ἐπιστολῆς *f*. 97.

Ἐκ τῆς πρὸς Ἰσίδωρον κόμητα ἐπιστολῆς *f*. 103. *b*.

Ἐν ὑπακοῇ εἰς τοὺς μάρτυρας *f*. 132. *b*.

Ἐκ τῆς πρὸς Μισαὴλ διάκονον ἐπιστολῆς *f*. 187.

Ἐκ τῆς πρὸς Σέργιον ἐπιστολῆς *f*. 211.

Ἐξ ἐπιστολῆς τῆς πρὸς Ἀρχέλαον. *Ibidem*.

Ἐκ τῆς πρὸς Καισάριον (*in vat. B. f*. 496. Καισαρείαν πατρικὴν) ἐπιστολῆς *f*. 221.

Ἐκ τῆς πρὸς Ἀντώνιον ἐπίσκοπον ἐπιστολῆς. *Cat. vat. in pent. f*. 230. *b*.

Ἐκ τῆς πρὸς Εὐφήμιον ἐπιστολῆς. *Cat. vat. B. in psal. f*. 386. *b*.

In eodem codice ven. f. 205. *ad III. Reg. XXII*. 19, *ubi de Michaeae visione verba fiunt, prolixum fragmentum scribitur sub titulo* Θεοδωρήτου ἐκ τοῦ γ′ λόγου τοῦ κατὰ Μανιχαίων. Theodoreti ex tertio libro contra Manichaeos, *quod certe esset incognitum Theodoreti opus; verumtamen hoc idem prorsus fragmentum vidi editum in catena lipsiensi ad praedictum bibliorum locum sub Procopii nomine. Sane Procopium confecisse catenas scimus, et quidem aliquas continuato sermone, suppressisque auctorum variorum nominibus. Nihil ergo obstat, quominus Procopius a Theodoreto hunc locum sumpserit; quamquam ego in hoc dubio nihil definio. — Obiter quoque dicam vidisse me in Marciana bibliotheca Theodori lectoris codicem, cuius iam feci mentionem Script. vet. T. X. p*. 37. *Nihil vero est aliud Theodori illud opus, quam summarius scitusque contextus trium historicorum Socratis, Sozomeni, ac Theodoreti, in eodem argumento versantium, quorum cognitos fines Theodorus non excedit. Propositum quippe ipsi fuit ex tribus auctoribus unam facere historiam, vitatis rerum repetitionibus. Profecto haud foret inutilis Theodori editio, ad unicum continuumque historiae corpus sic redacta, insuperque ob varias notae optimae quibus abundat lectiones. Certe Theodori consilium, ita illos historicos breviandi, mihi optimum fuisse videtur.*

SANCTI BASILII MAGNI EPISTOLA.

Venio nunc ad magni Basilii epistolam, ex prisco codice veneto LXI. f. 324. *a me item exscriptam, quae olim clarissimis quoque viris Marcianae bibliothecae descriptoribus Zannetio atque Morellio inedita visa est; atque utrum sit alicubi postremis his annis edita, mihi non constat, sed certe in plenissima Garnerii editione desideratur. Ea scribitur ad Urbicium monachum, ad quem aliae duae Basilii epistolae extant, nempe* 123. *et* 262, *in garneriana editione. Argumentum titulusque est*, de continentia. *Neque vero scriptum hoc basilianum diutius ego celandum arbitror, praesertim quia Suidas ac Photius nihil praestantius aut epistolari characteri accommodatius Basilii epistolis esse iudicarunt.*

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΠΡΟΣ ΟΥΡΒΙΚΙΟΝ ΜΟΝΑΖΟΝΤΑ ΠΕΡΙ ΕΓΚΡΑΤΕΙΑΣ.

Καλῶς ποιεῖς, ὅρους ἡμῖν εὐθεῖς ὁρίζων, ἵνα μὴ μόνον ἐγκράτειαν ἴδωμεν,
ἀλλὰ καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς· ἔστιν οὖν ὁ καρπὸς αὐτῆς, θεοῦ μετουσία· τὸ
γὰρ μὴ φθείρεσθαι, θεοῦ μετέχειν ἐστίν· ὥσπερ τὸ φθείρεσθαι, βίου μετουσία·
ἐγκράτεια γάρ ἐστιν σώματος ἄρνησις, καὶ ὁμολογία πρὸς θεόν· ἀποβαίνει * τοῦ *cod. 1. manu [illegible]
θνητοῦ παντὸς, ὥσπερ σῶμα ἔχουσα τοῦ θεοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ θεῷ μίσγεσθαι
ποιεῖ, οὔτε ζῆλον ἔχουσα οὔτε φθόνον· ὁ γὰρ ἐρῶν σώματος, ἑτέρῳ διαφθο-
νεῖται· ὁ δὲ μὴ κομισάμενος εἰς καρδίαν τῆς φθορᾶς τὴν νόσον, ἔῤῥωται λοι-
πὸν πόνῳ παντὶ, καίπερ ἀποθανὼν μὲν τῷ σώματι, ζῶν δὲ τῇ ἀφθαρσίᾳ· καί
μοι τελείως καταμανθάνοντι, ἐγκράτεια δοκεῖ ὁ θεὸς εἶναι, ὅτι μηδενὸς ἐπι-
θυμεῖ, ἀλλὰ πάντα ἔχει ἐν ἑαυτῷ, καὶ οὐδενὸς ὀρέγεται, οὐδὲ ἔχει πάθος
περὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐδὲ περὶ τὰ ὦτα· ἀλλὰ ἀνενδεὴς ὢν, πλήρης δι' ὅλου
ἐστίν· ἐπιθυμία, νόσος ἐστὶ ψυχῆς· ὑγεία δὲ, ἐγκράτεια· οὐ μόνον δὲ περὶ ἓν
εἶδος τὴν ἐγκράτειαν δεῖ ὁρᾶν, οἷον ἕνεκεν ἀφροδισίων, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ
ἄλλα ὅσα ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ κακῶς, οὐκ ἀρκουμένη τοῖς ἀναγκαίοις· γίνεται
φθόνος διὰ χρυσίον, καὶ ἀδικήματα μυρία δι' ἑτέρας ἐπιθυμίας· καὶ τὸ μὴ
μεθύειν, ἐγκράτειά ἐστιν· καὶ τὸ μὴ διαῤῥήγνυσθαι ὑπερεμπιπλάμενον *· καὶ *1. manu ἐμπ.
τὸ κρατεῖν τοῦ σώματος, ἐγκράτειά ἐστιν· καὶ τὸ κυριεύειν λογισμῶν πονηρῶν,
ποσάκις ἐτάραξεν ψυχὴν ἔννοια, οὐκ ἀγαθὴ οὖσα οὔτε ἀληθὴς, καὶ καρδίαν
ἐμέρισεν εἰς πολλὰ φροντίζειν κενῶς· πάντως ἐλευθεροῖ ἡ ἐγκράτεια, ἅμα θερα-
πεύουσα καὶ δύναμις οὖσα· οὐ γὰρ διδάσκει σωφροσύνην, ἀλλὰ παρέχει· χάρις
ἐστὶν θεοῦ ἐγκράτεια· Ἰησοῦς ἐγκράτεια ἐφάνη, καὶ γῇ καὶ θαλάσσῃ κοῦφος
γενόμενος· οὔτε γὰρ γῆ ἐβάστασεν αὐτὸν, οὔτε πελάγη, ἀλλ' ὥσπερ ἐπάτησεν
θάλασσαν, οὕτως οὐκ ἐβάρησεν τὴν γῆν· εἰ γὰρ ἐκ τοῦ φθείρεσθαι τὸ ἀπο-
θανεῖν, ἐκ δὲ τοῦ φθορὰν μὴ ἔχειν, τὸ μὴ ἀποθανεῖν, θεότητα ὁ Ἰησοῦς εἰρ-
γάζετο, οὐ θνητότητα· ἤσθιεν καὶ ἔπινεν ἰδίως, οὐκ ἀποδιδοὺς τὰ βρώματα·
τοσαύτη ἐν αὐτῷ ἡ ἐγκράτεια δύναμις ἦν, ὥστε μὴ φθαρῆναι τὴν τροφὴν ἐν
αὐτῷ, ἐπεὶ τὸ φθείρεσθαι αὐτὸς οὐκ εἶχεν· ὀλίγον τί ἐν ἡμῖν ἐὰν ᾖ ἐγκρά-
τεια, ἀνώτεροι ἁπάντων ἐσμέν· καὶ γὰρ ἀγγέλους ἠκούσαμεν ἀκρατεῖς γεγο-
νέναι κατασπασθέντας οὐρανοῦ δι' ἐπιθυμίαν· ἑάλωσαν γὰρ, οὐχὶ κατέβησαν·
τί γὰρ ἔπραττεν ἐκεῖ αὕτη ἡ νόσος, εἰ μή τις ἐκεῖ τοιοῦτος ὀφθαλμὸς ἦν; διὰ
τοῦτο ἔφην ὀλίγον ἐγκράτειαν ἐὰν ἔχωμεν, καὶ τοῦ βίου μὴ ἐρασθῶμεν, ἀλλ'
αἰώνων τῶν ἀνωτέρων, ἐκεῖ εὑρεθησόμεθα ὅπου ἀναπέμπομεν τὸν νοῦν· δοκεῖ
γὰρ ὀφθαλμὸν εἶναι τοῦτον τὸν τὰ ἀφανῆ ἰδεῖν δυνάμενον· καὶ γὰρ λέγεται,
νοῦς ὁρᾷ, καὶ νοῦς ἀκούει· ταῦτα σοι ὀλίγα δοκοῦντα, πολλὰ γέγραφα· ὅτι
ἑκάστη λέξις, νοῦς ἐστίν· καὶ οἶδα ὅτι ἀναγνοὺς αἰσθήσῃ.

Postquam Cyrilli in psalmos explanationem ex undecim vaticanis codicibus edideram, ecce duodecimus in manus meas incidit vat. codex, catenam pariter ad psalmos continens Patrum, inter quos Cyrillus rarior quidem est, sed tamen a me non praetermittendus. Huius itaque codicis cyrilliana fragmenta partim congruere comperi cum iam a me editis; id est ad Ps. IX. 3; XXX. 20; XXXVI. 18; XLI. 9; XLIII. 5. et 13; XLV. 5; LXXV. 5; LXXXVIII. 24. 37. 39. 51. Partim tamen in codice adhuc nova erant, utpote in aliis minime descripta, quae heic subiungere necesse est. Hunc autem duodecimum codicem littera M designabo.

Ps. XXIV. 21. Ὅτι ὑπέμεινά σε κύριε.

Cod. M. f. 38. b. Κυρίλλου. Ἀντὶ τοῦ προσεδόκησα, βοηθὸν ἔσεσθαί μοι δηλαδή· δέχεται γὰρ οὕτω τὴν λέξιν ἡ θεία γραφή.

Ps. XXXIV. 13. Ἡ προσευχή μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται.

M. Κυρίλλου. Ἀντὶ τοῦ προσευχόμενος ἐδεχόμην παρὰ τοῦ θεοῦ τὰς αἰτήσεις, καὶ τὸν κόλπον μου ἐπλήρουν· τοῦτο σημαντικὸν ἂν εἴη τοῦ ἐναπομεῖναι ἐκείνους τῇ ἁμαρτίᾳ· οὐδὲν γὰρ ὠφελήθησαν φησὶ, τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀνοίας τὴν προσευχὴν ὥσπερ εἰς ἑαυτὸν ἐπανακάμψαι ποιήσαντες.

Ps. LVII. 9. Ὡσεὶ κηρὸς ὁ τακεὶς ἀνταναιρεθήσονται.

M. f. 95. Κυρίλλου. Δίκην δὲ κηροῦ πυρὶ πελάζοντος καὶ τηκομένου, διαλυθήσονται, καὶ τῆς ζωῆς στερηθήσονται· τοῦτο γάρ ἐστι, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον.

Ps. LXIV. 10. Ὅτι οὕτως ἡ ἑτοιμασία.

M. f. 105. Κυρίλλου. Οὕτως προνοητικώτατα καὶ θεοπρεπῶς· ἐντεῦθεν δηλονότι πρόρρησις μελλόντων, καὶ οὐ γεγενημένων διήγησις.

Ps. LXXI. 7. Ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη.

M. f. 120. Κυρίλλου. Ἐπιτήρει ὅπως οὐκ εἶπεν ἀναιρεῖσθαι, ἀλλ᾽ ἀνταναιρεῖσθαι τὴν σελήνην· ὡς γὰρ ἤδη ἀνελὼν τὸν ἄνθρωπον, ἀνταναιρεῖται ὁ διάβολος.

Ps. LXXII. 24. Ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με.

M. f. 124 Κυρίλλου. Ἐπειδὴ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἐργάτης ἐπὶ τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι καυχώμενος ἔλεγεν ἐκράτησας κ. τ. λ. τουτέστι φύλακά με τῶν σῶν κατέστησας θελημάτων, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας μέγα καὶ ἐξαίρετον ἀποφαίνων ὁ τῶν ὅλων θεὸς οἱονεὶ πῶς ἀναφωνεῖ καὶ φησί· τί γάρ μοι ὑπάρχει κ. τ. λ.

Ps. LXXIX. 6. Ποτιεῖς ἡμᾶς ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ.

M. f. 142. Κυρίλλου. Ὀδυρόμενοι καὶ στένοντες μεταλαγχάνομεν τῆς ἀναγκαίας· τοῦτο δὲ πεποίηκας ἀντιμετρήσας ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν τὴν τιμωρίαν.

Ps. LXXIX. 15. Ἐπίστρεψον δὴ καὶ ἐπίβλεψον.

M. f. 143. Κυρίλλου. Παῦσον τὴν ἀποστροφήν· ἐπιμελέθητι τῆς κεχερσωμένης, καθεὶς ἐπ᾽ αὐτῇ τὸν νοητὸν ὑετόν· περίβαλε καθάπέρ τινι φραγμῷ δυνάμεσι λογικαῖς καὶ τῇ σαυτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι κατάρτισαι, ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου· δεξιὰ δὲ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός· δι᾽ αὐτοῦ γὰρ ὡς διὰ χειρὸς τὰ πάντα ἐργάζεται· τότε γὰρ ἡ ἐμπεπυρισμένη ἀναβλαστήσει καὶ ἀναβιώσεται καὶ ἀγαθοὺς ἐκδώσει καρπούς· οἱ γὰρ ἐμπυρίσαντες αὐτὴν ἀπολοῦνται· πρόσωπον δὲ θεοῦ

ὁ υἱός· εἰκὼν γάρ ἐστι καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τεθεάμεθα τὸν πατέρα.

Ps. LXXXVIII. 45. Κατέλυσας ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτόν.

Κυρίλλου. Τὸ κατέλυσας, ἀντὶ τοῦ κατήνεγκας· τὸ γὰρ λυόμενον καταφέρεται· κατήνεγκας τοίνυν ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτοῦ, τουτέστι ἀπὸ τοῦ πιστεύεσθαι ὅτι καθαρός ἐστιν· ὑπενοήθη γὰρ εἶναι πονηρὸς, καὶ ὡς ἁμαρτωλὸς κατεκρίθη. M. f. 159

v. 50. Ἀρχαῖα ἐλέη *usque ad* ἡ σωτηρία. *Apud Corderium datur id fragmentum Athanasio, sed in codice vatic. Cyrillo.* M. f. 160

Ps. XCIX. 3. Γνῶτε ὅτι κύριος αὐτός ἐστιν ὁ θεός.

Κυρίλλου. Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὁ τῷ ἰδίῳ αἵματι πᾶσαν λυτρωσάμενος τὴν γῆν· αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τοῦ ἡμετέρου ποιήματος δημιουργός· οὐ γὰρ αὐτομάτως συνέστημεν, ἀλλὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἔργον ἐσμέν· διὸ καὶ λαὸς αὐτοῦ, καὶ πρόβατα αὐτοῦ τυγχάνομεν· εἴη δὲ λαὸς ὁ λογικωτέραν τάξιν ἐπέχων· πρόβατα δὲ οἱ μὴ τοσαύτην ἔχοντες διάκρισιν, μηδὲ πεῖραν τῶν θείων λογίων, κατὰ τὸ, ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλός. M. f. 17[illegible]

Denique admoneo, longum illud psalmi tertii prohoemium, quod Felckmannus edidit olim inter Athanasii supplementa, in codice A. f. 14–16. dici Ἀθανασίου καὶ Κυρίλλου; *ideoque in explanatione quoque hac cyrilliana pari iure posse, si libuerit, collocari.*

In catena vat. II. f. 409. b. ad Ps. XCII. 1. hoc reperiebam Theophili fragmentum, quod apud Corderium non legitur.

Τοῦ ἁγίου Θεοφίλου. Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐπειδὴ γὰρ ἔλαβεν φθαρτὸν σῶμα, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, ἀναστήσας αὐτὸ οὐ φθαρτὸν, ἀλλ' ἄφθαρτον· ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἔλαβε γὰρ ἀναστήσας πάλιν τὸ ἑαυτοῦ σῶμα, κατὰ τὴν οἰκείαν ἐπαγγελίαν· λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν· ὃ ἤγειρε τοίνυν, ἐνεδύσατο σῶμα· ἔλεγε γάρ· οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν· ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι· ἀναστὰς, ἐν τῷ μνήματι οὐκ ἔμεινεν· ἀλλὰ καὶ μείνας ἐν τῷ μνήματι, οὐκ οἶδεν διαφθοράν· οὐκ ἐκράτησεν αὐτοῦ ἡ διαφθορά· ὁ ἄφθαρτος λόγος τὸ φθαρτὸν ἀνέστησε σῶμα εἰς ἀφθαρσίαν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ.

Ἐκ τοῦ λόγου, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Ἀπόδειξις διὰ τῶν ἀρχῆθεν γεγενημένων θείων χρησμῶν τοῖς θεσπεσίοις πατριάρχαις περὶ τῆς ἀμείψεως καὶ μεταθέσεως τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνῶν.

Ἡ τοῦ Ἀβραὰμ ἀντονομασία κατείληπται σημαίνουσα τὸν τριαδικὸν ἀριθμὸν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων· ἐπεὶ γὰρ Ἄβραμ ὠνομάσθη ὁ θεσπέσιος πα-

τριάρχης. Ἀβραὰμ ἀντωνομάσθη θεόθεν, εἰ μέν τις ἕλοιτο διερμηνεῦσαι τουτὶ, τοῦ ὀνόματος τὸ προκαταρκτικὸν στοιχεῖον τὸ α΄ ἄγων μετὰ τοῦ συνημμένου καὶ συμπελάζοντος αὐτῷ, τοῦ β΄ φημὶ, πάντως εὑρήσει καθ' ὑπερβιβασμὸν τοῦ μετὰ τὸ ρ΄ α΄, σημαῖνον πατήρ· τὸ γὰρ ἀβὰ, πατὴρ ἑρμηνεύεται δήπουθεν· εἰ δέ γε πάλιν διῃρημένως τὸ δεύτερον τῇ θέσει στοιχεῖον, λέγω δὴ τὸ β΄, μετὰ τοῦ συνημμένου καὶ συμπελάζοντος αὐτῷ ρ΄ διασαφῆσαι θελήσει, πάλιν εὑρήσει καθ' ὑπερβιβασμὸν ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ α΄, σημαῖνον υἱός· τὸ γὰρ βὰρ, υἱὸς ἑρμηνεύεται δήπουθεν· εἰ δὲ τὸ τελικὸν στοιχεῖον, λέγω δὴ τὸ μ΄, μετὰ τοῦ συνημμένου καὶ συμπελάζοντος αὐτῷ προσαναγνῶναι καὶ διασαφῆσαι βουληθείη, πάλιν ἀνθυποστρόφως εὑρήσει κατὰ σύλληψιν τοῦ αὐτοῦ ρ΄, σημαῖνον ὕψιστος· ἑρμηνεύεται γὰρ δηλονότι τὸ μὰρ, ὕψιστος· ὅπερ τοῦ παναγίου πνεύματος αἰνίττεται τὴν ὑπόστασιν· θεὸν αὐτὸν πεφυκέναι καὶ εἶναι περιφραστικῶς ἡμᾶς διδασκούσης τῆς λέξεως· οὐδὲν γὰρ ἕτερον ὁ ὕψιστος πέφυκεν, ἀλλ' ἢ πάντως κατὰ φύσιν θεός· ταύτης οὖν ὑπὸ θεοῦ τῷ πατριάρχῃ δοθείσης ἀντονομασίας, εὕρηται σαφῶς προγεγραμμένον τὲ καὶ προδεδηλωμένον καὶ τὸ τῆς ἁγίας τριάδος ἀποῤῥητότατον καὶ μυστικώτατον δόγμα, σαφῶς ἐξ ὀνόματος πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα ἐμφαινούσης καὶ σημαινούσης καὶ μυσταγωγούσης τῆς τοῦ Ἀβραὰμ προσηγορίας, κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἐπὶ τῆς θεολογίας ἀριδηλοτάτην ὀνομασίαν καὶ ἀπαρίθμησιν καὶ παράδοσιν.

Sancti Cyrilli ad acta apostolica in vaticanis codicibus quatuordecim fragmenta inveneram, quae Oecumenii editio non habet, sed ea tamen his annis vulgata cognovi in catena Oxonii edita, uno excepto quod ego sumo ex catena ms. Nicetae, non Serrarum, sed Naupacti episcopi, nempe ad cap. VII. 47.

Σολομὼν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον· ἀλλ' οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ.

Cod. f. 200. Κυρίλλου. Ἀνεδείματο μὲν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τὸν διαβόητον ἐκεῖνον νεὼν ὁ σοφώτατος Σολομών· ἐπεγάννυτο δὲ λίαν αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος, ᾤοντό τε ὅτι κατῴκησεν ἐν αὐτῷ περιειλημμένος ὁ τῶν ὅλων θεός· βραδεῖς γὰρ ἀεί πως εἰς σύνεσιν καὶ τῶν περὶ θεοῦ λόγων ἀνεπιστήμονες· οἵ γε καὶ θεοῦ πόλιν οἰηθέντες τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐν αὐτῇ δὲ καὶ μόνῃ διετείνοντο * κατοικεῖν αὐτὸν, διά τοι τοῦ λέγεσθαι διὰ φωνῆς τοῦ Δαβίδ· δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ θεοῦ· σμικρὰ τοιγαροῦν δοξάζοντας ἐλέγχει θεὸς, καὶ φησί· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, θρόνον ἔχοντι τὸν οὐρανὸν, ὑποπόδιον τὴν γῆν;

* cod. διεγίνοντο.

EX THEODORO MOPSUESTIAE EPISCOPO

PSALMI LIV. ARGUMENTUM.

Theodori mopsuesteni prolixum argumentum in psalmum 45, in quo Iudaeorum historia a temporibus captivitatis usque ad Antiochum illustrem et Oniae fugam in Aegyptum summatim attingebatur, extitisse ms. apud anglum Galaeum, narrant Cavaeus atque Fabricius, ubi de scriptis doctissimi Mopsuesteni pro ipsorum instituto agunt. Ecce autem ego quoque id argumentum in vaticana ad psalterium catena nactus sum, in codice inquam B. f. 211-212. *Simul tamen comperi, errore typographico scribi apud praedictos auctores* 45, *pro* 54, *perversis nempe numeralibus notis: nam re quidem vera hoc argumentum non* 45, *sed* 54. *psalmi est; quod ne diutius lateat, typis sine mora imprimere decrevi. Nobile quippe fragmentum est, inter plurima quae auctoris huius vulganda mihi supersunt: nec tam merito historico, utpote in re pervulgata, commendatur, quam quia hinc denuo cognoscimus, quomodo famigeratus ss. bibliorum interpres Theodorus ab historia veteris testamenti, ad res novi foederis, atque ad vaticinia de Christo transire solitus fuerit: quam rem in eius integro etiam ad XII. prophetas minores commentario, quem nos olim edidimus Script. vet. T. VI, observare non semel licuit.*

Θεοδώρου. Τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγέντες [οἱ Ἰουδαῖοι] τῆς ἐν Βαβυλῶνι παραδόξως τῇ τοῦ θεοῦ δυνάμει, κατεσκεύασαν μὲν τὸν ναὸν καὶ οἰκείαν πάλιν ᾤκησαν γῆν· ἀπειλήφει δὲ καὶ ἡ πόλις τὸν οἰκεῖον ἅπαντα κόσμον, ἀλλὰ καὶ βαθείας ἀπήλαυον τῆς εἰρήνης· καὶ δὴ τοῦ χρόνου παραβαίνοντος, ἀρχιερεὺς τοῦ ἔθνους γεγένηται Ὀνίας ἀνὴρ δικαιότατος καὶ εὐσεβέστατος· τότε δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔθνους ἐμπεπιστεῦσθαι συνέβαινεν· τῇ τοίνυν ἐπιστασίᾳ τοῦ Ὀνίου, μετὰ πάσης ἀκριβείας τῶν νομίμων φυλαττομένων, καὶ τῆς εἰς τὸν θεὸν εὐσεβείας ἄριστα πληρουμένης, Σίμων τις ἐκ τῆς φυλῆς Βενιαμὶν, Σελεύκου τότε βασιλεύοντος τῆς Ἀσίας ἁπάσης, Συρίας τε καὶ Φοινίκης, προστασίαν τινὰ πεπιστευμένος τοῦ ἱεροῦ, διηνέχθη μὲν οὐκ εὐλόγως πρὸς τὸν Ὀνίαν· ἐν δὲ τῇ πρὸς αὐτὸν ἡττηθεὶς διαφορᾷ, κοινοῦται Ἀπολλωνίῳ τῷ στρατηγῷ, φήσας ἀποκεῖσθαι πάμπολλα χρήματα ἐν τῷ ναῷ, ἃ δυνατὸν ληφθέντα χρήσιμα τῷ βασιλεῖ γενέσθαι πρὸς στρατολογίαν· γίνεται δὲ τοῦτο καὶ τῷ βασιλεῖ γνώριμον διὰ τοῦ στρατηγοῦ· καὶ δεξάμενος τὰ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ μηνυθέντα, Ἡλιόδωρόν τινα τῶν οἰκείων ἀποστέλλει ληψόμενον τὰ χρήματα· καὶ δὴ παραγεγονὼς ὁ Ἡλιόδωρος, ἔγνω χρημάτων μὲν οὐκ εἶναι τοσοῦτον πλῆθος ἐν τῷ ἱερῷ ὅσον ἡ τοῦ Σίμωνος ἐβούλετο διαβολὴ, εἶναι δὲ ὀλίγα, καὶ ταῦτα παρακαθήκας ἑτέρων, οἳ πρὸς τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ τόπου, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν ἀποβλέψαντες, τὰς παρακαθήκας ἀπέθεντο· συνεβούλευεν δὲ ὁ Ὀνίας, μηδὲν ἐπιχειρῆσαι λαβεῖν τῶν ἀποκειμένων· ὕβρις γὰρ, φησιν, εἰς τὸ θεῖον τὸ γινόμενον, καὶ λυπήσεις ἐκεῖνο οὗ τὴν παρακαθήκην ἀποσυλήσεις· ἔμελλεν τούτων οὐδὲν τῷ Ἡλιοδώρῳ, μείζονα πάντων κρίναντι τὸ τοῦ βασιλέως εἰς πέρας ἀγαγεῖν πρόσταγμα· εὐχαὶ μὲν οὖν καὶ θρῆνοι κατὰ τὴν πόλιν ἐγίγνοντο ἐπὶ τούτοις ἱκετευόντων τὸν θεὸν μὴ καταλιπεῖν

Machab. 3 et 4

ἀνεκδίκητον τὴν τόλμαν· εἰσῄει δὲ τῇ ἑτέρᾳ ὡς τὰ χρήματα ληψόμενος· καὶ ὁ θεὸς ταῖς ἱκεσίαις τοῦ πλήθους ἐπινεύσας, καὶ τοῦ ἀρχιερέως τὴν εὐσέβειαν ἀποδεξάμενος, φοβερωτάτῃ τινὶ ἐπιφανείᾳ τοῦ τολμήματος ἀπεσκεύασεν· ὤφθη γὰρ εἰσιέναι μέλλοντι ἵππος διὰ τοῦ ἀέρος φοβερὸς μὲν ὄψιν, φαιδρὸς δὲ τὸ σχῆμα, ἐποχούμενόν τε ἔχων μετὰ χρυσῆς τῆς πανοπλίας, ὃς καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ ῥοιζήματος ταῖς ἐμπροσθίαις ὁπλαῖς τὸν Ἡλιόδωρον ἔπληξεν· δύο τε νεανίαι, φοβεροὶ καὶ οὗτοι τὴν θέαν, ἐπίδοξοί τε τὸ σχῆμα, περιστάντες ἐντεῦθεν κἀκεῖθεν ἐμαστίγουν· καὶ οὕτως ἀπὸ τῆς ὀπτασίας καὶ τῶν πληγῶν καταπεσὼν ἤρθη μικροῦ νεκρὸς ὑπάρχων· δεήσεις ὑπὲρ τούτων πρὸς τὸν Ὀνίαν ἐγίγνοντο παρὰ τῶν συνόντων τῷ Ἡλιοδώρῳ, ἱκετεῦσαι τὸν θεὸν, χαρίσασθαι αὐτῷ τοῦ προσδοκωμένου θανάτου τὴν ἀπαλλαγήν· ὃ καὶ ποιήσας ὁ Ὀνίας εὐθὺς, καὶ θυσίας προσαγαγὼν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀπήλλαξε τῆς κατεχούσης νόσου· ἐπιφανέντος τε αὐτῷ τοῦ θεοῦ, καὶ πολλὰς ἔχειν χάριτας τῷ ἀρχιερεῖ παρακελευσαμένου· οὕτω διασωθεὶς καὶ θυσίας τῷ θεῷ προσκομίσας, ἐπανῆλθεν πρὸς τὸν βασιλέα διηγησάμενος τὰ γεγονότα· ἀλλ' οὐκ ἀφίστατο τῆς οἰκείας μοχθηρίας ὁ Σίμων· παρέμενεν δὲ πολλαῖς κατ' αὐτοῦ κεχρημένος διαβολαῖς· καὶ διὰ τοῦτο μέχρις τοῦ βασιλέως Ὀνίας γενόμενος, ἔγνω τὰς κατ' αὐτοῦ πάσας διαβολὰς, ὥστε καὶ τῷ ἔθνει περιποιῆσαι τὴν προσήκουσαν εἰρήνην.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ὄντος τοῦ Ὀνίου, τελευτᾷ μὲν ὁ Σέλευκος, παραλαμβάνει δὲ τὴν βασιλείαν ὁ Ἐπιφανὴς Ἀντίοχος, ἐφ' οὗ Ἰάσων τις ἀδελφὸς τοῦ Ὀνίου ἔφησε πολλῶν χρημάτων πρόσοδον τῷ βασιλεῖ προσάξαι, εἰ λάβοιτο τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτός· δώσειν δὲ καὶ ἕτερα πλείονα, εἰ καὶ γυμνάσιον κατασκευάσειεν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὴν περιτομὴν αὐτῶν λύσειεν, καὶ ὅλως ἐξαλλάξαι τὰ νόμιμα συγχωρηθῇ· ἐπείσθη τούτοις τοῖς ῥήμασι, παραδίδωσί τε αὐτῷ τὴν ἀρχήν· καὶ ὁ μὲν Ὀνίας εὐσεβέστατός τε καὶ δικαιότατος ὢν ἀνὴρ, ἔξω τῆς ἀρχιερωσύνης κατέστη· ὁ δὲ Ἰάσων, τῆς τε ἱερωσύνης καὶ τῆς ἐξουσίας ἐπιλαβόμενος, εὐθὺς ἐπὶ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα μετήγαγεν τοὺς Ἰουδαίος, γυμνάσιόν τε κατεσκεύασεν παρὰ τὸ ἰουδαϊκὸν ἔθος· καὶ τὰ νόμιμα δὲ ἐξαλλάξαι παρασκευάσας, ἅπαντας μὲν ἀνελεῖν τῆς εἰς τὸν θεὸν θεραπείας καὶ τῶν τοῦ νόμου προσταγμάτων ἔπεισεν, προσέχειν δὲ τοῖς ἔθεσιν τοῖς ἑλληνικοῖς, γυμνασίοις, καὶ παλαίστραις, καὶ τοῖς τοιούτοις· ἠμελεῖτο δὲ λοιπὸν καὶ τὰ τῆς περιτομῆς, κατεφρονεῖτο καὶ τῶν σαββάτων ἡ τήρησις, καὶ ὅλως εἰς ἑλληνικὸν σχῆμα τὰ κατὰ τὴν πόλιν μετέπεσεν· ταῦτα ὁρῶν ὁ μακάριος Ὀνίας ἐπὶ πολὺ γινόμενα, ἠθύμει καὶ ἠγανάκτει καὶ ἐστέναζεν· ὡς δὲ καὶ προβαῖνον ἑώρα τὸ κακὸν, καταλιπὼν ἀνεχώρησεν, καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον καλῶν *, θυσιαστήριόν τε ἐπήξατο, καὶ ναὸν κατεσκεύασεν, καὶ τῆς εἰς τὸν θεὸν εὐσεβείας ἐπεμελήσατο, τοῖς ἐκεῖ Ἰουδαίοις τὰ δέοντα περὶ τὴν τοῦ θεοῦ θεραπείαν ὑποτιθέμενος.

* ita cod

Ταῦτα ὁ μακάριος προφητεύει Δαβὶδ ἐν τῷ παρόντι ψαλμῷ· καὶ τὸ τοῦ Ὀνίου πρόσωπον ἀναλαβὼν, ταῦτα ἐφθέγγετο, ὅσα εἰκὸς ἦν λέγειν ἐκεῖνον

ἐπιβουλευόμενον ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐκβαλλόμενον τῆς ἱερωσύνης ὑπὸ τῶν Ἀντιόχου· ὁρῶντα τὴν μοχθηρίαν τῶν τότε τὴν πόλιν οἰκούντων, διά τε τὰς ἐν αὐτῇ πλεονεξίας, καὶ τὴν τῶν νομίμων ἐναλλαγὴν, καὶ τὴν ἑκάστοτε γινομένην τῶν κακῶν ἐπίτασιν, ἤδη καὶ περὶ φυγῆς βουλευόμενον· εἴρηκε μὲν τὸν ψαλμὸν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ διωκόμενος, καὶ μετανάστης γενόμενος, ἐν ἐρήμῳ τε διάγειν ἀναγκαζόμενος· προθεσπίζει δὲ κατὰ ταὐτὸν καὶ τὰς τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ σωτῆρος ἐπιβουλὰς, καὶ ἐν ἑαυτῷ προδιαγράφει τὰ τοῦ δεσπότου παθήματα· αὐτός τε γὰρ ὑπὸ τοῦ εὐεργετηθέντος Σαοὺλ ἐξηλαύνετο, καὶ ὑπό τινων γνωρίμων προδίδοτο, καὶ τὸν δεσπότην προεώρα τοῖς τοῦ πνεύματος ὀφθαλμοῖς ταὐτὸ τοῦτο πεισόμενον· διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὸ τέλος ἡ ἐπιγραφὴ παραπέμπει τὸν ἐντυχάνοντα, καὶ συνετῶς προσέχειν τοῖς λεγομένοις παρεγγυᾷ, ὡς τῆς προφητικῆς διανοίας κεκαλυμμένης, καὶ μετὰ χρόνου δεχομένης τὸ τέλος· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τοῖς ὕμνοις ὁ ψαλμὸς ἐγκατείλεκται, σκιαγραφίαν τινὰ ἔχων τῶν δεσποτικῶν παθημάτων· δίκαιον γὰρ ἀεὶ ὑμνεῖν τὸν ταῦτα παθεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀνασχόμενον σωτηρίας· ἀλλὰ μηδεὶς τῇ ταπεινότητι τῶν ῥημάτων προσέχων, ἀνάξια ταῦτα ἡγείσθω τοῦ σωτῆρος Χριστοῦ· σκοπείτω δὲ ὡς ὁ χολῆς καὶ ὄξους καὶ τῶν τοιούτων ἀνασχόμενος, οὐκ ἂν λόγων ταπεινότητα παρῃτήσατο· κατάλληλα γὰρ εἶναι τὰ ῥήματα προσήκει τοῖς πράγμασιν· αὐτοῦ δέ ἐστιν ἡ φωνὴ τὸ, μάθετε ἀπ᾽ ἐμοῦ ὅτι πρᾷός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· καὶ πάλιν· ἐντολὴν ἔλαβον, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, καὶ οὐδὲν ἀφ᾽ ἐμαυτοῦ ποιῶ· καὶ, θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀνθρωπίνως ἐφθέγγετο, καὶ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν ὑπεδείκνυ, καὶ οἰκονομῶν * τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσθένειαν· ἐνταῦθα μέν τοι ὁ θεῖος Δαβὶδ καὶ τὴν εἰς αὐτὸν γεγενημένην ἀδικίαν διδάσκει, καὶ τὴν εἰς τὸν δεσπότην ἐσομένην προδιαγράφει τῇ κοινωνίᾳ τῶν παθημάτων, ἐναβρυνόμενος καὶ μονονουχὶ βοῶν μετὰ Παύλου· ἐγὼ τὰ στίγματα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω.

* cod. οἰκοδομῶν.

In praedicto codice B. f. 112. b. hoc etiam extat eiusdem Theodori argumentum ineditum psalmi XXXIV.

Θεοδώρου. Ἐν τούτῳ τῷ ψαλμῷ τὰ κατὰ τὸν Ἱερεμίαν ὁ μακάριος προφητεύει Δαβίδ· τό τε ἐκείνου πρόσωπον λαβὼν ἐν τῇ προφητείᾳ ταῦτα φθέγγεται, ἅπερ εἰκὸς ἦν ἐκεῖνον εἰπεῖν ἐν τῷ πράγματι καθεστῶτα, ταύτῃ μάλιστα κεχρημένος ἐν τοῖς πλείοσιν τῇ συνηθείᾳ· λέγων τε ἅπερ ἐκείνοις εἰπεῖν ἁρμόττει περὶ ὧν πεποίηται τὴν προφητείαν· διαλλάττει δὲ οὐδ᾽ ὁ ψαλμὸς ὧδε, πλὴν τοῦ προσώπου τῶν περὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐν Βαβυλῶνι· κατὰ γὰρ τὸν αὐτὸν γενομένου καιρὸν τοῦ προφήτου, κἀκεῖνα προσλέγοντος ἐγγύθεν ἐσόμενα ἅπερ καὶ οἱ λοιποὶ πόῤῥωθεν ἔλεγον προφῆται· καὶ διὰ τοῦτο ἅπαντα πάσχοντος ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὅσα δὴ καὶ πέπονθεν, τῷ τὰ περὶ ἐκεῖνον εἰπεῖν, σαφῶς ἐστὶν ἐκεῖνα εἰπεῖν πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι καὶ δικαίως ἔπασχον, οὐδὲ τῷ πλησίον τῶν

καιρῶν προφήτῃ πειθόμενοι, ὅτε καὶ ἡ ἔκβασις ἐγγύθεν ἐπιστοῦτο τὴν πρόῤῥησιν τῶν λεγομένων· ποιεῖται δὲ τὴν περὶ τοῦ μακαρίου Ἱερεμίου προφητείαν ὁ μακάριος Δαβὶδ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ δι' ὅλου ἐν τοῖς πλείοσι τῶν ψαλμῶν τὰ τοῖς λαοῖς συμβησόμενα προσαγορεύει.

DIDYMI FRAGMENTUM.

Didymi alexandrini, qui divi nostri Hieronymi praeceptor fuit, permulta habeo insignia fragmenta, quae suo tempore luce donabo. Interim eruditam eius et adhuc ineditam, speciminis ergo, proferam expositionem in quarti psalmi titulum: εἰς τέλος ἐν ψαλμοῖς ᾠδὴ τῷ Δαβίδ. *Sic ergo in vetere codice vaticano* I. *f.* 18. *legebam.*

Διδύμου. Ὠδή ἐστιν ἐπινίκιος ἢ χαριστήριος αἶνος μόνῃ φωνῇ προφερόμενος· ψαλμὸς δὲ ὕμνος ὀργάνῳ τῷ καλουμένῳ ψαλτηρίῳ ἢ καὶ κιθάρᾳ κρουόμενος· εἴη δὲ πρὸς ἀναγωγὴν, ᾠδὴ ἡ θεωρία τῆς ἀληθείας μόνῃ νοήσει μεμουσωμένῃ γενομένη. Ψαλμὸς δὲ, πράξεις κατὰ λόγον τὸν ὀρθὸν ἐπιτελούμεναι· ὡς ψάλλειν μὲν, τὸν πρακτικὸν βίον ἔχοντα· ᾄδειν δὲ, τὸν θεωρητικόν· ἐπεὶ τοίνυν ὁ Δαβὶδ θεωρεῖ καθαρᾷ καρδίᾳ τὸν θεὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, ᾠδὴν προφέρει, ἣν εἶναι ἐν ψαλμοῖς λέγει, διὰ τὸ πολλὰ πρακτικῶς αὐτῷ κατωρθῶσθαι· αὕτη ἡ ᾠδή. Εἰς τὸ τέλος ἐστὶν ἐκεῖνο, ὃ καλεῖν εἰώθασιν ἔσχατον ὀρεκτὸν, τῷ αὐτοῦ ἕνεκα τὰ ἄλλα πάντα εἶναι αἱρετὰ καὶ ὀρεκτά· αὐτὸ δὲ οὐκ ἄλλου χάριν, ὅπέρ ἐστιν ἡ πάντων τελείωσις· περὶ οὗ καὶ ὁ Παῦλος φησίν· εἶτα τὸ τέλος, καθ' ἣν ὅμοιός τις τῷ θεῷ γεγενημένος, ὄψεται αὐτόν. Κατὰ τί δὲ βούλεται καὶ τὸ τῷ Δαβὶδ τὴν ᾠδὴν, ἀλλὰ μὴ τοῦ Δαβὶδ ἀναγεγράφθαι; φασὶν τοίνυν τινὲς, τοῦ Δαβὶδ εἶναι τὸν ψαλμὸν ἢ τὴν ᾠδὴν, ὅτ' ἂν αὐτὸς ᾖ προσενεγκὼν θεοπνευσθείς· τῷ Δαβὶδ δὲ εἶναι τὴν ᾠδὴν ἢ τὸν ψαλμὸν, ὅτ' ἂν πρὸς αὐτὸν τὰ λεγόμενα ἀναφορὰν ἔχῃ· συμπίπτει δὲ πολλάκις καὶ αὐτοῦ καὶ αὐτῷ εἶναι τὸ ἀπαγγελλόμενον, ὅτ' ἂν αὐτοῦ διακονησαμένου τῷ πνεύματι τὰ ὑποβαλλόμενα ὑπ' αὐτοῦ προελεχθῇ· εἶτα δοθέντος τοῦ ψαλμοῦ τινὶ τῶν ᾀδόντων, ἀπηγγέλθη δι' ἐκείνων τῷ Δαβίδ· ὁποτέρως δ' ἔχει ἕκαστον τῶν ἐν ταῖς γραφαῖς κειμένων, μόνου τοῦ κατὰ θεὸν σοφοῦ εἰδέναι.

VOLUMINIS

PARS LATINA.

SANCTI CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EXPLANATIO

IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

De filio suo, qui factus est ex semine Davidis secundum carnem. Cap. I

Igitur sicut imagines ad exemplar se habent, ita nos adoptivi filii ad illum qui na- Gr. p. 1
tura et virtute filius est, verumque eius rei testimonium a patre accepit, per Spiri-
tum sanctificationis, et suam a mortuis resurrectionem. Verumtamen secundum etiam
humanitatem filius definitur. Est autem filius Dei (ut diximus) naturaliter quoque ac
potentialiter, testante id sanctificante Spiritu, quo is a mortuis resurrexit, id est pro-
pria virtute, qua mortis vim superavit (1).

Ac sempiterna eius virtus et divinitas. V. 20.

Subintelligitur commune praecedenti membro vocabulum « conspicitur. » Quo-
modo autem ex creatione cognoscitur sempiterna eius virtus? Quia quum praeditae
sint caduca natura res quaevis creatae, et in tempore ad existendum vocatae fuerint,
apparet harum conditorem incorruptibilem prorsus fore ac sempiternum. Ergo nul-
latenus excusari (increduli) poterunt in die iudicii.

Num illorum incredulitas fidem Dei irritam faciet? Cap. III. 3.

Sane ceteris ii praestant, qui a Deo praecogniti fuere, legemque vitae magistram
acceperunt, et quibus promissiones de Christo factae sunt atque in rem collatae, et
vocati ante alios fuerunt: (aiebat enim Salvator *: « non sum missus nisi ad oves * Matth. XV. 24.
quae perierunt domûs Israhel: ») qui denique salvandorum per fidem primitiae ex-
titerunt. Neque enim, siqui laeva mente a fide desciverunt, idcirco, inquit, a veri-
tate sua Deus excidet. Igitur misit quidem filium suum de caelo pater, sed non om- Gr. p. 2.
nes ei crediderunt. Num ergo quia nonnulli protervi increduli que fuerunt, propterea
Deus verax non erit? Absit. Immo Deus verax esto, omnis autem homo mendax: id
est, intelligatur quidem atque dicatur a nobis Deus verax, mendacitatis autem crimi-
natio in omnem hominem conferatur. Est enim prorsus invertibilis atque immutabilis
divina natura: secus autem magnopere nutat natura hominis: et quod quidem ad pos-
sibilitatem adtinet, omnis homo mendax est. Expugnant enim identidem mentem ho-
minis peccatum atque mendacium, adficitque ipsius naturam hic quoque morbus.
Verum enim vero de rerum omnium domino Deo quicquam huiusmodi cogitare vel
dicere, nefas est. Itaque hominis quidem naturae seu menti obrepere posse menda-
cium, vere adfirmare licet. Sic enim beatus quoque David alicubi ait *: « ego dixi * Ps. CXV. 11.
in excessu meo, omnis homo mendax. » Porro et in aliis omnibus pari modo de Deo

(1) Toto hoc sive in Paulum sive in psalmos commentario nihil saepius vehementiusque adfirmat Cyrillus, quam Iesu Christi veram naturalem paremque Patri divinitatem. Apte id quidem ac necessario, quia eius urbis episcopus erat, in qua Arius teterrimam contra Filii honorem haeresim suscitaverat.

nobisque et ceteris omnibus adfirmandum est: puta, quod adtinet ad iustitiam, haud absurde quis pronunciabit: esto Deus iustus, omnis autem homo iniustus.

Rom. III, 5. **Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat.** (1)

Criminationis huiusmodi fuit haec occasio. Post reditum Babylone, filii Israhelis a Cyro iussi templum Dei restaurare, preces peragere, victimasque offerre, socorditer se gerebant, paupertatem causantes, et praeteritae captivitatis aerumnas. Quamobrem congruentibus castigabantur eruditionibus, frugum videlicet sterilitate et imbrium desiderio. Ergo has plagas aegre ferentes, beatos dicebant ethnicos et qui Deum non colebant, ceu laetam vitam agentes, eosque meliore quam se frui sorte dictitabant.
Mal. III, 13. Quapropter sic Israhelitas Malachias propheta alloquebatur. * « Graves in me sermones eructastis, inquit Dominus. Vos vero respondistis: quid porro adversus te locuti sumus? Dixistis, ait: stulte agit, qui Deo famulatur. Quid enim nobis profuit, quod eius mandata observavimus, et coram omnipotente Deo supplices incessimus? En beatos a nobis praedicari ethnicos necesse est: qui dum, peccant bonis augentur; dum Deo adversantur, salutem consequuntur. Haec invicem loquebantur qui erant in religione timorati. Et adtendit Dominus, atque audivit. » Haec, inquit (Paulus) causa
v. 8. erat, quamobrem quidam existimarent a Iudaeis dici: mala operemur, ut bona consequamur. Iuste profecto condemnat eos, qui aut verba illa Iudaeis adfingebant, aut dicere audebant: male agamus, ut bene nobis eveniat.

v. 21. **Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est.**

Luc. I, 6. Equidem de aliquibus dictum scio *, quod ambo iusti fuerint, incedentes in Dei
Phil. III, 6. mandatis ac iustificationibus Christi (2) sine querela. Beatus etiam Paulus ait *, se quoque secundum legis iustitiam inreprehensibiliter vixisse. Verumtamen qui in huiusmodi morum regula inreprehensibilis fuerit, nondum ita se gessit, ut splendida ce-
Phil. III, 7. lebrique virtute praeditus videatur. Ecce enim beatus denuo Paulus ait *, quicquid in lege esset, detrimentum a se existimari, et instar stercoris iudicari; quaeri autem excellentiam scientiae Christi. Iam vero lex transgressores suos ipsamet damnat. Hinc
II Cor. III, 9. alibi ait Paulus *: « si enim damnationis ministerium gloriam habet, multo abundantiore iustitiae ministerium gloria ornatur. » Sed enim quum plurima sint legis praecepta, plane necesse est, accuratum quoque eiusdem observatorem, interdum labi, legisque transgressorem fieri. Quod autem gravis revera lex extiterit, perspicue fassi
Act. XV, 10. sunt divi discipuli. Dixerunt enim *: « nunc itaque cur Deum tentatis, ut iugum imponatur cervicibus discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? » Quum ergo ethnici sub peccato degerent, quippe qui creatorem suum ignorabant; Iudaei autem violatae legis rei essent: necesse fuit, ut quotquot in orbe erant, a Christo iustificarentur. Iustificati autem fuimus haud equidem iustitiae operibus quae nosmet gessimus, sed per eius misericordiae copiam. Ipse enim est, qui olim etiam
Is. XLIII, 25. prophetarum ore dixerat *: « ego sum qui deleo peccata tua, quorum diutius non meminero. » Gratia vero iustificans cunctis aeque supervenit, Iudaeis inquam, atque ethnicis, quia cuncti pariter peccaverunt, et infra Dei gloriam sunt. Iam vero gloriam Dei apte intellegere licet, si quis neque peccare noverit, neque ad id natura comparatus sit (3). Porro creatura quaevis infra deitatis excellentiam omnino est. Nam et angeli quidam in culpam inciderunt. Attamen Deo placuit omnia in Christo restaurare, qui

(1) Cyrillus in explanatione sua intellegere videtur *bonitatem Dei provocat*, id est *advocat*.
(2) Ita vero est in cod. Χριστοῦ, non νόμου.
(3) Animadverte pulcram Cyrilli explicationem.

gratuito suae gratiae dono iustificat: positus enim est propitiatio per fidem in sanguine
ipsius. Quippe is proprium sanguinem pretium constituens vitae omnium, universo
orbi salutem contulit, benignumque et misericordem effecit nobis Deum patrem qui Gr. p. 4
in caelis est.

Ubinam ergo gloriatio? Exclusa est. Cap. III. 27

Quis enim omnino vel quam ob rem gloriabitur, quandoquidem omnes facti sunt
inutiles, et a recta via declinarunt, nemine prorsus bona opera iam exercente? Ergo
exclusa est, inquit, gloriatio; nempe expulsa est atque perempta, neque ullus iam apud
nos locus ei superest. Quomodo autem exclusa fuit? Nempe remissionem praeterita-
rum culparum indepti sumus, misericordia et gratia iustificati gratis in Christo.

Ergone legem abrogamus per fidem? v. 31

Moysi illi eximio dixit olim omnium Deus *: « prophetam suscitabo eis de medio * Deut. XVIII 18.
fratrum suorum similem tui: et impertiar verba mea ori eius, loqueturque ad eos om-
nia quae praecepero illi. Iam si quis sermonibus haud auscultaverit, quos propheta
nomine meo protulerit, ultionem meam experietur. » Quis ergo existimet a nobis le-
gem per fidem non sisti, qui sermonem eius admittimus? Iam vero Emmanuel propter
suam humanitatem propheta appellatus est, qui Moysis instar mediator est Dei et ho-
minum. Alioqui lex quidem umbra quaedam erat, nihilo tamen minus veritatis figu-
ram parturiebat. Porro typos haud destruit veritas, sed efficit manifestiores.

Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, gloriari potest sed non apud Deum. Cap. IV. 2.

Necessarium arbitror, ait quidam, si de progenitore Abrahamo accurate loqui
volumus, ita sermonem instruere. Dictum est a quodam e sanctis discipulis *: « mor- * Iac. II. 17.
tuam esse sine operibus fidem. » Addit autem: « vin cognoscere, homo vane, fidem
sine operibus mortuam esse? » Abraham parens noster nonne ex operibus iustificatus
est, filium suum offerens Isaacum super altare? Ergo ne contraria invicem a Deo af-
flati homines loquuntur? Quid nos, inquam, ad haec dicimus? In senectutem iam pro-
vecto, insperato admodum promittebat ipsi filium Deus, aiebatque fore ut siderum in-
numeram multitudinem stirps eius aemularetur. Ille autem quia religiose aestimabat
promissorem suum nihil non posse, idcirco Dei veracitatem testimonio suo confirmans,
iustus ab eo iudicatus est, dignumque tam piae mentis praemium retulit, priscorum
criminum oblivionem. Sequente tamen tempore iustum hominem Deus exercuit, edito Gr. p. 5.
circa Isaacum oraculo: verum in hoc pariter fidelis religiosusque fuit, qui nihil Dei
caritati praetulit. Quippe, ut ait Christi discipulus *: « fides operibus cooperabatur, vi- * Iac. II. 22.
cissimque opera fidem confirmabant. » Alicubi autem admirabilis Paulus de progeni-
tore Abrahamo dicit *: « fide obtulit Isaacum tentatus, et unigenitum illum exhibuit, * Hebr. XI. 17.
quamvis de eo promissiones acceperat. Quippe ipsi dictum fuerat: in Isaaco appella-
bitur tibi semen: reputabat enim posse Deum e mortuis quoque revocare. » Itaque
etsi forte Abraham iustificatus ob id dicatur, quia tentatus obtulit Isaacum, nihilomi-
nus ea res fidei firmissimae demonstratio evidens fuit.

Non solum autem, sed et gloriantes in Deo. Cap. V. 3.

Dominus noster Iesus Christus vere admirandam patris Dei caritatem, quam nobis
exhibuit, declarare volens, incarnationis peractum opus, et crucis passionem, argu-
menti loco protulit, ita dicens *: « adeo mundum dilexit Deus, ut filium suum uni- * Ioh. III. 16.
genitum dederit, ut quisquis huic crediderit, haud pereat, sed vitam aeternam con-
sequatur. » Re sane vera suum pro nobis tradidit filium, nosque ideo redempti fui-
mus, et a morte ac peccato erepti. Non enim aliam ob causam Verbum caro factum

est, et habitavit in nobis, nisi ut mortem in carne patiens, de principibus potestatibusque triumpharet, illumque ipsum inefficacem deinceps redderet, qui mortis imperium tenebat, id est Satanam: et abolita corruptione, nostrum simul tyrannum peccatum expelleret: atque ita denique cassam priscam illam maledictionem efficeret, quam humana natura sub initiis generis, ac primigenia veluti in radice, Adami causa, subierat. Etenim Adam violato mandato creatorem laesit, ideoque et maledictus et morti obnoxius evasit. Postea vero perditorum funditus hominum misertus est universalis Dominus: descendit enim caelo filius, qui peccatis pepercit, impium fide iustificavit, hominisque naturam, utpote Deus, ad immortalitatem reformavit, et in pristinum sta-
Gr. p. 6. tum reposuit. Est enim nova in Christo creatura, nam et nova radix plantata est. Ipse autem novus Adam constitutus, non ut ille irae atque aversionis a patria caelesti, occasio iis qui ex se provenerunt; sed conciliator potius, et amicitiae cum Deo donator, per sanctificationem et incorruptibilitatem, atque in fide iustificationem. Haec nobis sapiens Paulus narrat praesente sermone.

Cap. V. 12. **Itaque sicut per unum, inquit, hominem peccatum in mundum introivit, et per peccatum mors, atque ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.**

Introivit enim, ut dixi, ob peccatum mors in primum hominem et in generis nostri primordia; mox vero et universum genus corripuit. Insuper peccati quoque inventor draco, postea quam adversus Adamum improbitate sua praevaluerat, aditum
* Ps. XIII. 3 sibi ad hominis mentem patefecit *: « namque omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. » Ergo a sanctissimi Dei conspectu aversi, propterea quod studiose mens
* Gen. VIII. 21. hominis ab adolescentia sua ad vitium incumbit *, insanam vitam vivebamus: morsque
* Is. V. 14. victrix nos devorabat, ut ait propheta *: « dilatavit infernus animam suam, aperuitque os suum ut non cesset. » Nam quia transgressionem Adami imitati sumus (1), quatenus omnes peccaverunt, parem illi poenam incurrimus. Attamen terrarum orbis auxilio non caruit; deletum enim fuit peccatum, prostratus Satanas, mors denique ipsa vires amisit.

V. 13. **Usque ad legem enim peccatum erat in mundo.**

Lex Moysis, ut dixi, erat infirmitatis peccantium redargutio, non peccati absolutio, immo potius irae provocatio. Transgressores enim necesse erat poenas a lege definitas subire: ubi autem quomodolibet transgressio erat, ibidem prorsus et peccatum. Quod si peccatum mortem infert, sine dubio dicendum est, mortem quoque ex peccato natam simul roborari: contra vero hoc sublato, illam pariter infirmari, et cum parente suo deperire. Erat igitur, inquit, usque ad legem mors in mundo. Quamdiu enim lex manebat, tamdiu transgressionis crimen adversus lapsos vigebat: lege autem sublata, cessavit pariter transgressionis accusatio. Porro culpa cessante, mors quoque ut dixi cessabit.

Cap. V. 14. **Sed regnavit mors ab Adamo usque ad Moysem.**
Gr. p. 7.

Atqui, dicet aliquis, si res ita se habet, quomodo mors etiam ante legem dominata in terris est? *(Heic aliqua praetermissa videntur in codice, deinde scribitur* ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, EIUSDEM, *cum sequentibus.)* Etsi enim nonnulli legis violatae haud rei fuerunt, propterea quod nondum lex fuerat rogata, nihilo tamen minus ipsi quoque in corruptionem inciderunt, in similitudinem transgressoris Adami. Veluti dicat: invadente morte, sicut Adamo contigit, universam eius progeniem, tamquam arbore na-

(1) Haec de actuali potius peccato quam de originali valent. Certe parvuli non imitantur Adamum. Consule adnot. 2. p. 8.

tam, cuius quum radix vitiata fuisset, plane necesse erat germinantes quoque indidem surculos contabescere. Dicit autem futuri typum esse Adamum, id est Christi, quamquam hic iam extitisset, et incarnationis mysterium peregisset. Rogabit ergo fortasse aliquis, quomodo futurum Christum dicat? Proposito enim nobis primo homine, et memorato transgressionis tempore, Christum deinceps, tamquam postea extremumque venturum, Adami nomine indigitavit. Praedestinatus enim fuerat Dei patris voluntate ac providentia ceu servator ac liberator; apparuit tamen propriis temporibus, quibus nempe voluit, utpote Dominus. Sunt autem tempora haec postrema, et tamquam huius saeculi ad occasum vergentis. Secundo igitur ad primi normam proposito, videtur quodammodo percontari audientem, et cum quadam orationis interpunctione ac veluti interrogans, sequentia dicit (1).

Sed non sicut delictum, ita et donum etc. Cap. V. 15

Nempe dicit: morte damnati fuimus, quia propter Adami culpam universa hominum natura hanc labem cum eo incurrit, qui generis origo fuit. Verumtamen vicissim in Christo ad vitam refloruimus. Typus erat Adam futuri, id est Christi, parem progenitorum malitiae gratiam nobis conferentis. Dicit ergo: an ego veritate excidi? a recto sermonis tramite aberro? nonne sicut delictum, ita et donum? Quid ob unius culpam mors valida fuit, infirma vero erit propter unum vita? Quid? ni potius illud dicetur? si ob unius lapsum multi sunt mortui, potiore iure Dei gratia donumque gratuitum unius hominis Iesu Christi ad multorum utilitatem redundavit. Neque enim creatoris benignitas patietur, ut unius quidem causa mors praevaluerit, vita vero unius pariter causa vires non sumat: immo vero irae vim gratia superabit.

Et non sicut per unum qui peccavit, ita et donum. v. 16. Gr. p. 8

Rei momentum et ratiocinii vim in eo, quod Deum deceat, constituit. Nam si, inquit, damnatio ab uno Adamo, sive ipsius tantum causa propter generis similitudinem ad omnes dimanavit, (nostrae enim stirpis radicem corruptio, ut dixi, corripuerat) quid ni et credibile sit et Deo placitum, ut ob unius iustitiam, multi ex multis criminibus iustificentur? Numquid enim haud magis Deo placet servare, quam perdere? Sicut igitur condemnatus fuit Adam, itemque Moysis maledictio vim obtinuit, ut omnes homines corruptioni addiceret, ita quia secundus Adam Christus iustificatus fuit, eodem omnino tramite ad nos quoque iustificatio permeabit. Porro iustificatum Christum dicimus, non quod antea iniustus fuerit, posteaque in melius proficiens ad iustificationem pervenerit; sed quia primus ipse solusque ex hominibus peccatum in terra non commiserit, neque dolus in ore eius inventus fuerit.

Si enim unius delicto mors regnavit per unum etc. v. 17.

Animadverte rursus, quanto validiorem damnante maledictione definit esse gratiam iustificantem. Neque enim quispiam adfirmabit, ait, aequum esse ut praevaleat in orbe unius causa mors, contra vero vita parem vim non habeat. Nam longe potiore iure qui gratiam Christi habent, et supernae dignationis dono iustitiam sunt consecuti, mortis potentiam a se repellent, et cum vivificante omnia Christo regnabunt.

Igitur sicut unius delicto in omnes homines in condemnationem etc. v. 18

Supradictis sententiis veluti coronidem imponit divus Paulus, ita inquiens: ergo sicut unius lapsu, et reliqua. Damnati siquidem fuimus, ut antea dixi, in Adamo; et

(1) Subsequentem Pauli versiculum interrogative pronunciandum esse, suadere videtur Cyrillus; sententia tamen vix discrepat a communi. Ceteroqui rem in medio relinquo. Nam in versiculo certe 16. nulla fit interrogatio.

a prima radice manavit in omnem ex ea natum (1) surculum, maledictionis filia mors; postea tamen iustificati fuimus atque in vitam renati, iustificato pro nobis Christo. Contempto enim imposito sibi mandato progenitor, Deum offendit, divinaeque irae effectum expertus est, corruptionis necessitatem incurrens. Tunc peccatum quoque humanam naturam corripuit, atque ita peccatores constituti sunt multi, id est quotquot in orbe versantur. Sed dicet aliquis: esto quod Adam lapsus sit, et divino neglecto mandato, corruptioni ac morti deputatus fuerit: cur autem inde consequitur ut peccatores propter ipsum constituti sint multi? Quî fieri potest ut eius culpa ad nos pertineat? vel cur omnino, qui nondum nati eramus, cum eo damnationem subivimus? quum Deus contra dixerit *: « non morientur patres pro filiis, neque pro patribus filii; sed anima quae peccaverit, ipsa morietur. » Quamnam igitur faciemus huius dogmatis defensionem? Anima, inquam, quae peccaverit, ipsa morietur. Nos autem peccatores effecti sumus ob Adami inobedientiam hacce ratione. Ille quidem creatus fuerat ad incorruptionem atque vitam, sanctique eius in paradiso deliciarum mores erant, mens eiusdem divinis visionibus semper intenta, incolume corpus et tranquillum, omni turpi voluptate carens; quippe absurdis in eo motibus non tumultuantibus. Postea tamen quam in peccatum decidit, et corruptioni patuit, illiço in carnis naturam voluptates impurae irrepserunt, simulque nobis saeva lex membrorum subnata est. Peccati igitur morbum natura contraxit ob unius, id est Adami, inobedientiam: atque ita peccatores constituti sunt multi; non quod cum Adamo simul peccaverint, qui nulli prorsus erant, sed quia eiusdem atque Adamus naturae sunt, quae sub peccati legem cecidit (2). Sicut igitur humana in Adamo natura, ob inobedientiam, corruptionis infirmitatem nacta est, et passiones eam invaserunt, sic eadem postea per Christum liberata est, qui obediens Deo patri fuit, et peccatum non commisit.

* Deut. XXIV, 16.

Cap. V. 20. **Lex autem subintravit, ut abundaret delictum.**

Fortasse aliquis, verisimili modo ratiocinabitur, ita dicens: typus futuri Adamus erat; atque ut in illo ob transgressionem peccatores effecti sumus, ita in Christo per eius obedientiam iusti evasimus. Oportuit igitur ut, nemine interiecto, Christi iustificatio iis qui erant in mundo illucesceret. Quaenam ergo fuit utilitas mosaicae legis aut necessitas? Ad haec rursus divus Paulus veluti ex adverso consurgens, ait: lex subintravit, ut peccatum abundaret. Subintravit dixit, pro semet interposuit inter Adami damnationem, et iustitiam Christi. Quinam vero fuerit hic interpositae legis usus, manifeste ipsum dicentem audiemus: nempe ut peccatum abundaret. Quid ais, Paule? Ergone peccati conciliatrix lex est, eiusque causa peccatum multiplicatur? Absit. Oportet igitur doctrinae huius explanare rationem. Dictum est a Davide *: « omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non erat qui bonum ageret, ne unus quidem. » Re sane vera corruperunt cuncti vias suas in mundo post Adami transgressionem: ideoque puniti fuere tum communi diluvii poena, tum privatim etiam per subsecuta

Gr. p. 10.

* Ps. XIII. 3.

(1) Graecus quidem textus habet γενόμενος, sed malim γενόμενον.

(2) Famosi apud Paulum textûs en Cyrilli quoque nanciscimur expositionem, quam conferre licebit praesertim cum Chrysostomo, Theodoreto ac Theophylacto. Verumtamen cavendum apprime est, ne verus peccati originalis reatus, cum eiusdem poena et effectibus confundatur; ac ne id peccatum imitatione potius, quam propagatione, ad Adami progeniem transfusum credatur. Etenim pulcherrimam hac super re non doctrinam tantummodo sed definitionem habemus in Tridentini sessione quinta. Porro et antiqui patres, sapientia et sanctitate excellentes, consulto id non peccatum simpliciter, sed originis peccatum appellaverunt, ut in Adami posteris naturam ream huius peccati, non voluntatem, quae nondum natorum nulla fuit, coarguerent. Denique hac in re inter Charybdim veluti ac Scyllam, id est vitatis Pelagio ac Baio, navigandum est.

tempora in suis quisque regionibus ac civitatibus. Nam etiamsi lex nondum erat, insitis tamen naturaliter motibus erudiebantur a Deo homines ad recti cognitionem. Sed enim infelicitati addictos in mundo homines miseratus est Deus, consiliumque benignum cepit liberandi illos peccati tyrannide. Verumtamen recte admodum existimavit, oportere ut ii diu ante infirmi in terris viserentur, quô iustificationis per Christum peractae opportunissimus in orbem adventus appareret. Quippe illum iustificari dicimus, non qui iustus est, sed qui peccatis obstrictus. Quonam igitur argumento demonstrandum fuit, eos qui in terris degebant, Christi gratia eguisse? Subintravit lex, ut peccatum abundaret: nempe ut eorum, qui sub lege erant, multiplex lapsus cognosceretur, dum nemo ob infirmitatem naturae iustus fieri posset, dumque omnes fere transgressionis crimine se inretirent. Lex itaque ceu redargutio quaedam posita fuit communis infirmitatis, ut humanum genus unius per Christum medicinae ope indigere appareret. Idcirco ait: ubi abundavit peccatum, illic gratia superabundavit: quae quidem talis tantaque esse debuit, ut vim damnantis legis excederet.

An ignoratis, quod quicumque in Christo Iesu baptizati fuimus etc. CAP. VI. 3.

Baptizati quidem disertis verbis fuimus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ceteroqui etiamsi dicat, in Christo Iesu baptizati fuimus (1), nihil incongruum dicit. Praecipue enim nominibus, et subsistentiis, et personarum differentiis, diversitatis proprietas distinguitur, quomodo nempe pater se habeat ad filium, et quomodo ad utrumque spiritus: pater enim pater est, non filius: filius item natura est, qui ex ipso natus, et non pater: spiritus denique proprie est, sanctus spiritus. Quia vero in patre est filius, et in filio pater, existitque spiritus in utroque propter naturae unitatem, etiamsi unum quisquam nominet, vi tamen theorematica universam trinitatem denotat. Qui ergo Christum nominaverit, neque patris obliviscetur neque spiritus. Quum autem factus homo, mortem pro omnium vita Iesus pertulerit, necessario beatus Paulus ad id devenit, quod propositae doctrinae aptissimum erat: oportebat enim eum nominare, qui passus est. Idcirco ait, quod quicumque baptizati fuimus in Christo Iesu, in mortem eius baptizati fuimus. Etenim facto nobismet antea, tamquam ex recta conscientia, bono in Christum examine (2), fideque credentes quod mortuus sit pro nobis et sepultus ac resuscitatus, peccatorum remissionem impetravimus, per baptismum peccatum extinguentes, ac veluti cum eo, qui pro nobis mortuus est, morientes per terrenorum membrorum mortificationem. Christus enim semel mortuus est peccato; qui autem vivit, Deo vivit. Nos vero parem illi mortem obivimus, ac paene cum ipso sepulti fuimus; quippe dum eius mortificationem propriis in corporibus circumferimus, Christo sumus consepulti. Quid autem inde lucrati simus, ostendit apostolus dicens: ut sicuti surrexit Christus a mortuis per gloriam patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. Namque oportet nos, uti sepulti fuimus, sic et resurgere spiritaliter. Iam quia peccato mori, idem valet quod Christo consepeliri, satis constat quod et resurgere nihil aliud merito intelligendum sit, nisi vivere cum iustitia. Porro resurrexisse Christum adfirmat per gloriam patris, non quod propriis careret viribus, est enim ipse virtutum dominus; sed quia quae supra hominis naturam sunt, ea supernae naturae gloriae adscribere mos fuit tum Christi tum eius

Gr. p. 11

(1) Hac de re, nempe de baptismo in nomine Iesu, legatur splendida et magna Photii quaestio XLIII. inter amphilochianas, quam nos edidimus in T. I. Script. vet., cum citatis ibidem in adn. recentioris quoque aevi eiusdem rei tractatoribus.

(2) Animadverte necessariam in adultorum baptismo animi praeparationem.

discipulorum. Itaque et cum dicimus aliquid fieri a Deo patre, nonne participem cuiusvis patrati ab eo operis facimus filium? Nam si omnia sunt facta per filium, quis ambigat quod ipsius quoque sacri corporis resurrectio facta sit per filium? Quare ipse
* Ioh. II 19. filius operatorem semet eius rei demonstrans, aiebat Iudaeis *: « solvite templum hoc, et tribus ego diebus rursus idem aedificabo. » Videsis igitur quomodo ipse suscitatu-
Gr. p. 12. rum se promittit templum suum, etiamsi alibi dictum sit a Deo patre suscitatum: nam quia ipse Dei patris vivifica virtus est, idcirco proprium templum vivificavit.

Cap. VI. 5. **Si enim complantati fuimus similitudini mortis eius etc.**

Oportere divus Paulus ait, consepultos Christo, similem illi resurrectionem expectare. Iamvero vocabulum complantati, videtur denotare conformes ac eiusdem veluti intellectualis speciei. Sed tamen illud animadvertendum est: posuit pro nobis animam suam Emmanuel, mortuusque in carne est; nosque adeo cum illo quodammodo sepulti fuimus, quotquot baptismum recepimus. Num quasi cum ipso carnis mortem experti? Minime id quidem. Age igitur, quomodo complantati fuerimus similitudini mortis eius, explanemus. Mortuus est in carne Christus, ut mundi peccatum solveret: morimur nos haud equidem aliquando carni, sed culpae, sicuti scriptum est; nimirum cum peccati vires intra nos infringimus, terrena membra mortificando, id est fornicationem, immunditiam, libidinem, pravam cupiditatem, et avaritiam. Complantati itaque evadimus, haud tantum Christi secundum carnem morti, verum etiam similitudini mortis eius. Hoc autem intelligendum est de morte Christi pro peccato, non tamen proprio, quod omni veritate abhorret: est enim Deus immaculatus, et omni peccandi facultate alienus: sed pro mundi peccato, ut dixi, mortuus est. Qui enim mortuus est culpae, semel mortuus est. Qui ergo consiti fuimus similitudini mortis eius, consiti pariter erimus atque conformes eiusdem resurrectioni, quippe in Christo vivemus. Profecto reviviscet caro; sed tamen et alia ratione vivemus, nostram animam ipsi dedicantes, transformati ad sanctitatem, et gloriosae vitae genus in sancto Spiritu.

Hoc scientes, quod vetus noster homo etc.

Quisnam sit vetus noster homo, quodve corpus peccati destructum, et quomodo cum Christo crucifixum, disquirere opus est. Fortasse nonnulli existimabunt, peccati corpus dici terrenam carnem, poenae veluti instar animae copulatam, propterea quod ante corpora haec peccaverit. Nonnullis enim ita sentire ac loqui placet (1). Cum ta-
Gr. p. 13. men haec ethnicorum sententia sit, eam nos ceu veritate alienam abiiciamus. Itaque corpus peccati, veteremque nostrum hominem, corpus terrenum dicit, quod ab Adami vetustate necessitatem corruptionis sortitum est: namque in illo primo damnati fuimus. Insuper infirmitatis instar contraxit voluptatis studium: ita enim naturaliter se habet caro ob congenitos motus. Quomodo ergo cum Christo crucifixus homo est? Factus est homo Unigenitus, terrenaque carne indutus est, ut dixi, quae ad mortem usque tamquam ex Adami vetustate infirmatur, quaeque suapte ob insitos motus ad peccatum acuitur. Sed lex quidem peccati in sancta purissimaque Christi carne quiescebat, nullamque absurdam in ipso humanam passionem commotam esse dicimus, sed eas tantum quae inculpabilem motum habent, famem inquam, sitim, fatigationem, et quaecumque in nobis etiam, lege naturae, extra culpam sunt. Attamen etiamsi

(1) Confer Porphyrii opusculum ad Marcellam apud nos AA. class. T. IV, cum scholiis, quod quidem nominatim, ut ibi diximus p. 360, legebat noster Cyrillus. Item, si placet, legantur Procli partes variae a nobis editae ex codice vaticano AA. class. T. I. et Spicil. rom. T. VIII.

in Christo nullos habuit motus lex peccati, quia humanati Verbi virtute et opera sedabatur; nihilominus, si carnis natura per se ipsa consideretur, ea vel in Christo haud alia quam in nobis comperietur. Crucifixi itaque cum eo fuimus, quo tempore caro eius crucifixa fuit, quae universam quodammodo in se naturam continebat: sicuti etiam in Adamo, quo tempore is maledictionem incurrit, natura universa maledictionis morbum contraxit. Sic enim et consurrexisse nos cum Christo dicimus, et in caelis considere. Etiamsi enim excedit nostram conditionem Deus Emmanuel, attamen quia versatus est apud nos, tamquam ex nobis unus, postea resurrexit et considet cum Deo patre. Igitur simul crucifixus est vetus homo: soluta est enim per resurrectionem priscae illius maledictionis vis, destructumque fuit corpus peccati, non tamen ipsa caro, sed congenita illi perturbationum saevitia, quae semper mentem ad turpia impellit, coenoso veluti limo terrenis voluptatibus inretitam. Quod autem et hoc ipsum in humana natura per Christum correctum fuerit, quis dubitabit? dicente palam Paulo: quod erat in lege impossibile, et carnis causa infirmum, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et ob peccatum, damnavit in carne peccatum. Viden igitur quomodo peccati corpus destructum fuerit? Damnatus est enim in carne *Gr. p.* 14. stimulus peccati: et peccatum quidem primo in Christo mortificatum fuit, mox ab hoc et per hunc in nos gratia pertransiit.

An ignoratis, fratres? Scientibus enim legem loquor. CAP. VII. 1

Prorsus in lubrico versari demonstrat, si quis sub lege manere satagit: hortaturque ut tota potius mente gratiam per fidem exoptemus, id est in Christo iustificationem, quicum esse consepultos eos qui baptizati sunt confirmat; ut peccato mortui, Deo vivant in iustitia. Quare et superius aiebat: non itaque regnet peccatum in corpore vestro mortali, ita ut huius cupiditatibus obsequamini; neque exhibeatis membra vestra, arma iniustitiae peccato: sed exhibete vos Deo tamquam e mortuis revocatos, vestraque membra arma iustitiae Deo. Quippe vestri ulterius non dominabitur peccatum: non enim iam sub lege estis, sed sub gratia. Videsis itaque quomodo ab umbra legis discedere iubet, atque ad Christi potius gratiam transmigrare. Ceterum non ignorabat inspiratus vir, nonnullos prorsus fore dicturos, sive secum reputaturos, quod maiores nostri a recta via vitaque recesserint; nihil enim eos iuvit lex, vanaque fuit hebraicae vitae gloriatio. Etenim si absurdum est optare vitae sub lege agendae conditionem, quum tamen haec fuerit priscorum vivendi ratio, quid ni vere dicetur eos a recto consilio deviasse? Contendit ergo apostolus Christi adsecla, simulatque egregie, idem se dicere velle quod ii qui sub lege degunt; sed ita sermonem versat, ut iudicandum sit, quandoquidem ad fidem tempus invitat, haud iam in antiquis ritibus pertinaciter esse manendum. Idcirco ait: an ignoratis, fratres, scientibus enim legem loquor, quod lex dominatur homini quamdiu vivit? Est enim hic universalis finis cum omnis legis, tum eorum qui sub lege sunt. Nam cunctis qui sub regum sceptro degunt, definiunt leges quid agendum sit, quidve secus: sed leges vita hominis incolumi vigent: nam ut quisque, qui sub lege erat, corporalem vitam deserit, una cum vita legum quoque imperium abiicit. Statim ac enim peccare cessaverit, lex quoque erga ipsum cassa evadet. Vere itaque dictum est, legem tamdiu homini dominari, quamdiu hic in vivis versatur. Ceteroqui quinam sit huius sermonis scopus, edisserere opus est. Duo simul egregia affert. Nos enim, ait, qui Christo in baptismate *Gr. p.* 15 consepulti fuimus, et peccato mortui, extra legis potestatem excessimus, in aliam vitam transformati: qui vero ante Christi adventum fuerunt, nondum in ipso spiritalem

mortem perpessi, vivebant adhuc peccato. Viventes igitur sub legis iure erant, prorsus uti mulier in viri potestate est: nam sicuti coniugio devincta mulier, vivente viro legitimo, haud impune cum alio se copulaverit; secus vero, illo extincto, extra legis vindictam fiet, si novum coniugium, legitima etiam forma inire voluerit; pari ego, ait, ratione arbitror, eos qui nondum in Christo peccati mortificationem sunt experti, quique adhuc quodammodo in peccato vivunt, eos inquam merito sub lege versari, quae homini quamdiu vivit dominatur. Verum enimvero qui sub Christi gratia sunt, ob quam peccato sunt mortui, et in carne id est in passionibus carnis mortificati, dummodo mundo iam non vivant, inculpabilem ducunt extra legem vitam. Mortui sunt enim, ut dixi, per Christi corpus; et legi mortui, iustificati per fidem sunt.

Cap. VII. 5. **Quum enim in carne essemus, peccatorum passiones, quae per legem erant, operabantur etc.**

Carnem dicit carnalem affectum, ut et alibi ait: qui vero sunt in carne, Deo placere nequeunt. Quid ni autem hoc verum sit? Ceu nondum carne liberatis (1), proselytis suis haec denunciat. Quid autem significare velit, inquirendum est. Cum, inquit, carnaliter vivebamus, et terrenis regebamur affectibus, tunc operabantur in nobis carnis passiones, ut morti fructificarent. Quid ergo, dicet aliquis? Carnis passiones a lege invectae sunt? Quomodo ergo legem a crimine defendemus? Quid, inquam, ad haec dicimus? Haud equidem a lege concitantur carnis in nobis passiones, potius vero gignuntur ex congenita nobis voluptate, haeque infirmam mentem pessumdant. Quod ipse nobis demonstrat dicens: caro adversus spiritum concupiscit, spiritus vicissim adversus carnem, haec enim invicem adversantur. Nunc hoc omisso, resistere carnem spiritui dicit, nihil interiiciens. Non igitur a lege, sed a naturali indole carnales intra nos commoventur passiones: quodque magis mirari licet, legis ipsius Gr. p. 16. voluntati repugnant, ut alibi Paulus ait: quod nempe carnis affectus, inimicus Deo sit: non enim Dei legi subiectus est, neque id fieri potest. Quod si carnis affectus legi repugnat, quid ni sit insanum existimare, ab ipsa lege commoveri passiones quae eidem tantopere adversantur? Quid ergo Paulus dicit? Nempe loquitur tamquam mortuis peccato, et per baptismum cum Christo sepultis, et qui iam passionum mortificationem sint adepti; quos deinceps decet extra legis quoque fines prodire, quandoquidem sunt liberati passionibus quae a lege condemnantur. Ergo nobis adhuc perseverantibus in carnis affectu, passiones quas lex nominat ac designat, intra nos operabantur: atque eatenus eramus legi obnoxii, quatenus peccatum in nobis vivebat.

Nunc expediti sumus a lege, ei rei demortui a qua tenebamur.

Obnoxii quidem legi, inquit, eramus, cui nos peccatum subiecerat. Quod si mortui sumus ei a quo tenebamur, id est peccato, cessabit prorsus cum hoc etiam lex quae idcirco est constituta, ut transgressores coarguat. Non est igitur opus lege iis qui mortui sunt peccato: transivimus enim in ius alterius, cui in novitate spiritus serviendum a nobis est, et non in litterae vetustate.

7 **Quid ergo dicemus? Num ergo lex peccatum?**

Animadverte quam sapienter de lege verba facit. Ait quippe: cum in carne eramus, peccatorum secundum legem passiones in membris nostris operabantur, ut morti fructificarent. Non tamen caret dubitatione hic sermo. Namque ad haec ilico dicet aliquis: ergone arrha et conciliatrix peccati est lex? Nam si re vera propter ipsam ope-

(1) In pag. gr. 15. v. 21. legesis cum codice ὡς οὐκ ἔξω.

rantur in nobis carnis passiones, quid ni intelligere oportet, fontem esse peccati legem? Quid vero sacer doctor? Asper occurrit, et negat parentem esse peccati legem; humanam vero naturam incusat, quae ob suam imbecillitatem, legalibus poenis semet facit obnoxiam. Idcirco ait: quid ergo dicemus? Lex est peccatum? Absit; sed peccatum non novi nisi per legem. Animadverte vigilantem dictionem. Non enim ait, peccatum non habui nisi per legem; sed ait potius, se nonnisi per legem illud nosse. Non est ergo occasio peccati lex, sed demonstratrix potius ipsius, palam id faciens iis *Gr. p.* 17 qui id ignorabant; non ut eo cognito mox et perpetrarent, qui immo vel ante quam agnoscerent, id ipsum commiserant: non enim erat aliquis iustus, ut ait psalmista: sed ut peccato cognito, ad meliora converterentur. Mihi sane videntur prisci homines in ea, quam describam, conditione per Moysis legem fuisse constituti. Sit nempe coram nobis proposita, verbi gratia, lata via ad certum terminum ducens. Proiiciatur in ea multus lapis, vel etiam ibi effodiantur si lubet foveae. Tum sint quidam tenebrosa nocte per eam iter carpentes, qui saepe et multum in obvia offendicula illa incurrant, vel etiam incauti foveis superveniant. Atque his ita se habentibus, facem aliquis statuat in triviis, quae intermedia loca illuminet, haud sane ut ii rursus concidant, sed ut praetervolent potius et vitent calamitatem. Ergone culpabilem se lux exhibuit, quae periculi admonitos fecit? An illud potius adfirmandum, plurimam illis attulisse utilitatem, quos reddidit securiores? Nempe hoc nemini non exploratum existimo. Quia igitur nos peccatores ac in plurimas culpas decidui, per legem peccatum agnovimus, non idcirco legem peccati instar habere aut vocitare licet, id quod omni veritate caret; sed ea peccati, ut dixi, demonstratix est.

Sine lege enim, peccatum mortuum erat. CAP. VII. 8.

Nisi constituta, inquit, fuisset iniquitati coarguendae lex, inefficax malum esset: namque hoc vires quodammodo a lege sumit. Et sane nonnullis debilior fieret voluptatis stimulus, si nemo vetaret: immo vero is propemodum obtunditur, si lata peccandi licentia sit: namque ubi nihil resistit, ibi plerumque studium infringitur. Mortuum igitur peccatum est, lege quid agendum sit *non* (1) discernente. Utique se olim sine lege vixisse ait doctor: dein lege superveniente, revixisse peccatum, sibi autem mori contigisse adserit: namque in his ex persona propria facit sermonem. Atque ego quidem existimo, eum aliquid huiusmodi velle significare: nempe sine dubio is etiam qui ignoranter peccat, reus est; scienti tamen graviorem poenam esse paratam, testatur Servator dicens *: qui sciverit voluntatem domini sui, nec fecerit, multis vapulabit; qui autem nesciverit, nec fecerit, paucis punietur. Patet igitur multo levius igno- * Luc. XII. 47. *Gr. p.* 18. rantem peccare, quam qui legem cognovit. Iam si quis ad legis iugum accesserit, qui ante sine lege deguerat, et nihilominus imperata facere detractaverit, peccati criminationem incurret, poenaeque reus fiet. Tunc is ob ignaviam suam dolens, adversus legis severitatem ferme exclamat dicens: ego sine lege pridem vivebam; superveniente dein praecepto, peccatum vixit, ego perii. Nam si mortuum revera est sine lege peccatum, quid ni credibile est vitam quodammodo a lege accepisse peccatum, quia per illam innotuit, et spirans veluti effectum est? quamquam antea non erat cognitum, etsi in nobis reapse existebat; non enim iusti eramus; sed mortuo veluti peccato, quia non aderat damnans lex, vivebamus nos decorum inscitiae praetextum habentes. Namque ubi non est lex, ibi transgressio nulla, ut ipsemet dicit. Sic interveniente prae-

(1) Deest *non* in graeco textu, quae tamen particula videtur necessaria.

cepto, revixit quodammodo a morte sua peccatum, nec non debita peccantibus ex infirmitate vindicta. Quid inde porro? Res insperata praeterque expectationem nobis accidit: praeceptum quidem vitae causa datum, in mortem vertit. Ac veluti infirmitate oculorum laborantibus solaris radii nocet lux, quamquam per se suavis sit et exoptabilis: neque ipsa tamen prorsus in culpa est, verum ea laesio infirmorum vitio adscribenda est; eodem modo, occasionem peccato datam ait a lege, seque ab illa deceptum, et ad mortem deductum. Alio quoque sensu fortasse aliquis dicet, legis mandatis solere magnopere voluptatis studium adversari; et vitiosos mores, resistente sibi virtute, copiosiore vi grassari, mentemque interdum pervertere atque ad transgressionem impellere, legisque poenis exponere, quamquam reapse lex ipsa belli eius causa fuerit. Isthoc sensu sapiens Paulus deceptum se a praecepto dicit, atque eius causa periisse. Occidit enim propemodum praeceptum, concitans ad certamen insitas nobis voluptates, eo quem hactenus diximus modo.

Cap. VII. 12. Gr. p. 19.

Itaque lex quidem sancta, praeceptum sanctum iustumque et bonum.

Sancta lex videlicet, quia sanctos, iustos, bonosque exhibet illos, qui eandem ita observare potuerint, ut transgressionum delictis nequaquam rei fierent. Verumta-
* Ps. XVIII. 13. men hoc propemodum impossibile est. Delicta enim quis intelliget *, uti scriptum est?

v. 13. **Quod ergo bonum est, mihi factum est mors?**

Si sanctum praeceptum est, quomodo quod mihi, inquit, datum erat ad vitam, idem mihi mortis occasio compertum est? Ergone, dic mihi, res bona exitium confert? Absit, ait. Minime enim in his legem incuso, sed peccati accusator adsum, quod tantam humanae naturae vim infert, tantopere mentem nostram occupat, ut lex ipsa nobis ad salutem vitamque data, id est sanctum vere ac bonum praeceptum, mortis occasio fiat iis qui eidem legi subiacent. Cur id? quave ratione? Nam si ultio peccantes semper sequetur, nos vero ad hanc infirmitatem proni sumus, nimirum ad nos semper irretiendum transgressionibus, constat omnino, quod hac ratione lex salutaris et sancta et bona, vinculum fieri videtur peccati, atque ad mortem via his qui peccato succumbunt. Immo paene dicere videtur, peccatum vere effici peccatum a praecepto. Ignorantibus quippe domini voluntatem, poenis se implicare continget; peccarunt enim, etsi ignoranter. Sed tamen superest illis non improbabilis excusatio: excusabunt enim, ut credibile est, apud eos qui sub lege sunt, ignorantiam suam, cuius causa voluntatem dominicam nesciverunt, si forte id eis exprobrabitur. Qui ergo sponte decreverit impie vivere, haud quidem ignorantiae sed vecordiae crimen subibit, et summae a Deo aversionis. Atque hic demum cum hyperbole peccator dicetur. Nam peccator simpliciter is quoque est qui ignorantia labitur, sed tamen neque est neque dicitur peccator cum hyperbole.

v. 14. **Scimus enim legem esse spiritalem.**

Spiritalem dicit legem, quia sui adseclas efficit spiritales. Intelligitur autem spiritalis, qui minime secundum carnem vivit, maxime autem eo respicit ut spiritûs
* Ps. XVIII. 8. voluntati obsequatur. Namque et beatus David ait: * « lex Domini immaculata, con-
Gr. p. 20. vertens animas: testimonium Domini fidele, sapientiam praestans parvulis: timor Domini sanctus permanens in saeculum saeculi. » Sicuti ergo dicit immaculatam legem, quia immaculatos facit; fidele testimonium, quia fideles exhibet; et sanctum timorem, utpote qui sanctos reddit; sic etiam hoc loco reputa dici legem spiritalem, utpote quae spiritales ostendit eos qui obsequuntur ipsi. Quamvis enim in umbris lex versatur, habet nihilominus veritatis formam. Quid ergo Paulus? Nempe adfirmat spiri-

talem esse legem, incusat vero hominis naturam quae peccati morbo valde est obnoxia. Sed et comprobare nititur, quia lex sit spiritalis, eam idcirco humanae naturae fieri gravissimam. Quid enim, dic mihi, ait, si lex utique est spiritalis, ego vero carnalis, id est carnis affectibus totus oppressus? Viden, quantam in nobis voluntatum pugnam dicto suo demonstrat? Alia est enim voluntas spiritus, alia intelligitur carnis: hae pugnant videlicet inter se, et in concordiam numquam conspirare queunt. Si ergo carnalis sit homo, lex autem spiritalis, quomodo haec tolerabilis fiet his qui tantopere peccati morbo laborant? Et sapienter quidem id dicitur: nam si carnalis est, intelligitur captivus quodammodo et in servili ordine constitutus.

Quod enim operor, non cognosco. Cap. VII. 15.

Arbitrantur fortasse rudes quidam, velle Paulum ethnicorum fabulam heic stabilire, quam nescio unde producere in medium illi didicerint, decepti simul et decipientes. Fatum enim quoddam atque fortunam ad suum libitum confingentes (1), deinde vanis his simulacris potestatem in actiones nostras adtribuentes, hominem praecipuo suo decore spoliant, id est quominus libere vivat, absolutumque et voluntarium arbitrium habeat gerendarum quas voluerit rerum. Iamvero necessitate suisque doctrinis ac sententiis mentes hominum abducentes, non mediocriter nocent communi vitae. Nam si quis, prout ipsi docent, ad inlicita perpetranda adgrediatur, quum non possit, etiamsi forte velit, fati nutum declinare, nemo sapiens hunc reprehendet, etiamsi peccare cernatur. Nam quod necessario et praeter voluntatem agi debuit, id si quispiam patrasse deprehendatur, omni culpa poenaque carebit: contra vero nemo rationabiliter pium hominem honestumque laudabit. Cur enim magnopere laudandus *Gr. p. 21.* sit, si talis haud sua voluntate extiterit, sed alieno nutu compulsus, immo etiam insuperabili fortunae necessitate coactus? Absurdissime itaque diceretur, doctrinarum optimarum magistrum, ethnicorum praestigiis fuisse illusum; vel illorum stultitiam sequi, qui divinorum mysteriorum custos est: nempe cum dicit: quod operor non cognosco; non enim quod volo facio, sed quod odi ago. Iam vero si quis mordicus contendat, malitque credere fatum atque fortunam nostrorum actuum potestatem habere, cur non iure Paulum interrogaret dicens: si duris indomitisque rerum gerendarum aut non gerendarum necessitatibus alligamur, nec dominium nostri prorsus tenemus, sed aliis potius praepotentibus cedimus, coactaque sententia utimur: quomodo nobis ipse scripsisti: an ignoratis, fratres, scientibus enim legem loquor, legem homini imperare quamdiu vivit? Dominatur ergo quodammodo viventibus lex, morientibus vero fit cassa, quibus numquam statuta fuit, sed illis tantum qui in corpore vivunt: atque ex his, recte quidem agentes praemio, improbos poena adficit. Praeterea quanam aequitate legis lator eos iudicialiter puniret qui haud sponte crimina sed fortuna cogente committerent? Vel potius cur omnino legem condidisset? Namque iis sane quibus est facultas quicquid libuerit agere, iustam lex vindictam decernit, si cum possent rectis operibus advertere mentem, turpia maluerunt, vetitosque a lege actus cum honestate commutarunt: verum enimvero his quibus iugum necessitatis impositum sit, et qui dominorum arbitrio circumaguntur, inutiliter existimo ius constitui. Denique quid ni vere diceretur, ne ipsum quidem omniscium numen iugum nobis fuisse legis impositurum, quae sibi placita iure meritoque definit, atque ad utile officium dirigit, si fati laqueis irretitos cognovisset? Aut igitur contra-

(1) Fato omnia fieri, Stoicorum praecipue dogma fuit, quos salse ingenioseque irridet refutatque Cicero toto suo, quantum superest, de fato opusculo.

riae sententiae homines dicant, id Deo ignoratum: aut si recte sentire malentes, abhorrent admodum a nefanda hac divinae ignorantiae sententia; simulque legem ab eo revera conditam adfirmant; poenas quoque peccantibus ab eo fuisse decretas manifeste confitebuntur.

[Gr. p. 22] Deus utique probe novit, hominem libero cum arbitrio viventem, spontaneis commotionibus actus suos, prout libuerit, posse dirigere, impediente nemine. Hanc ob causam divus quoque Paulus dominari ait homini legem quamdiu vivit. Non ergo hoc dicit, quasi mens hominis alieno nutui supposita foret; sed acute sapienterque loquitur, atque humanae naturae passiones scrutatur, animi infirmitates singillatim evolvit, et cum congenita voluptate corpus describit hominis, qui adhuc suam carnem fovet, personae suae haec admodum bene accommodans. Quamquam enim ipse mundo crucifixus fuerat, et ipsi mundus, prorsusque erat admiratione dignus, attamen sapienter existimavit gratiam propriam non esse respiciendam, sed eorum infirmitatem qui nondum ad ipsius conditionem devenerant, in argumentum sui sermonis assumendam. Itaque cum audis dicentem: quod enim operor non cognosco, cogita aliquos maximos peccatores, qui se existimant praeclarissimam vitam ducere, nihilque esse quod huius mundi delicias et vanitates aequiperare queat. Hi pios mores summo odio prosequuntur, exultantque ac valde pergraecantur in voluptatibus suis. De his alicubi
[* Phil. III. 19] Paulum dicere reor *: « qui terrena sapiunt, quorum Deus venter est, et gloria in ignominia ipsorum. » Hi merito dicerent, quasi aliquid egregium perpetrantes iniqui-
[Ioel. I. 5.] tatem: quod enim operor non cognosco. Ergo audiant *: expergiscimini, ebrii, ex vino vestro. Sicuti enim bibones et ebrii, vitio suo de recta mente deiecti, quid ebrietatis tempore egerint nesciunt, ita qui carnis deliciis et turpissimis voluptatibus aegrotant, quid agant non animadvertunt. Morbum itaque humani cordis nobis exponit Paulus dicens: quod enim operor, non cognosco. Quod si quis forte conscientiae morsibus paulo tenerius cor suum habuerit, maerensque dum peccat, adhuc tamen peccati delectationibus victus, et invitus propemodum ad peccandum progrediens, congrue diceret: non enim quod volo, id ago, sed quod odi facio. Quam multi et quam saepe
[Gr. p. 23.] continentiam admirantur, immo et huius vitae genus ingressi, detestandae postea voluptatis stimulis pervincuntur, mente ipsorum ad vitium labente, peccatum committunt, et maerore simul replentur! His potissimum convenit paene praeter voluntatem aegrotantibus, rursus dicere: nunc iam non ego id operor, sed quod habitat in me peccatum.

[Cap. VII. 16.] **Si autem quod nolo id facio, iam legi consentio quod bona sit.**

Considerationis acumen rursus ad corporis naturam flectit, et inhaerentium illi naturalium passionum vim contemplatur. Siquidem et cupiditates ad quamlibet passionem impellentes, et voluptariae vitae peccata, fontem habent carnem. Hoc nobis
[* Iac. IV. 1.] confirmat Servatoris discipulus *: « unde bella in vobis, et unde pugnae? Nonne hinc? ex voluptatibus nempe vestris, quae militant in membris vestris? »

[18.] **Nam velle, adiacet mihi; operandi autem rectum, rationem non invenio.**

Velle, inquit, adiacet mihi; rectum autem operari, nequaquam, et reliqua. Ut demonstret, carnis ad gignendum in se peccatum vehementiam, concedit sapienter quod nobis adiaceat rectum, haud tamen illud possimus peragere: mens enim invita ad involuntarium motum compellitur [1]. Quod ergo ad propriam sententiam ad-

(1) Haec de necessitate absoluta non esse intelligenda, sciunt theologi. Ipse Cyrillus hac eadem in pagina liberum arbitrium praedicavit.

tinet, extra peccatum foret; sed quia vix vitabilem vim perpetitur, culpa quidem non tam ipsius videtur quam praepotentis alterius. Idcirco ait: si autem quod nolo facio, haud iam ego id operor, sed quod habitat in me peccatum.

Invenio igitur legem, volenti mihi bonum agere, quoniam mihi malum adiacet. Cap. VII. 21.

Specta iterum quam sapienter atque perite legem admittit, non quasi haec peccati stimulum retundere valeat, vel peccatum in nobis mortificare, sed eatenus tantum quatenus menti notitiam recti obiicit. Si enim mihi, inquit, adiacet carni inhaerens peccatum et eam depravans, lex sane opem suppeditat, et consilium veluti dat, non tamen peccato liberat. Iis autem qui peccati infirmitate tenentur, haud satis est cognoscere, quod meliora agere debeant, sed viribus opus est agendi quae recta sunt et quae legi placent (1). Veluti iis qui in proeliis excellere volunt, haud nuda et sola *Gr. p. 24.* sufficit tacticorum praeceptorum scientia; sed tum demum illustres spectabilesque vix evadent, si animi quoque fortitudo iisdem insit. Igitur si officii quidem rectitudinem docet lex, nullo tamen modo tentatione vexatis opem fert, peccati vires debilitando, praeclarus sane magister est, neque tamen cum gratia Christi comparari digne potest, qui et sanam sententiam suppeditare valet, et nos peccato fortiores praestare.

Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. v. 22.

Ut iam dixi, cupit mens in libertatem vindicari, et ab inhonestis recedere. Summis autem honoribus legem ornat, ut optimorum consiliorum magistram. Interim tamen ad absurdas voluptates natura carnis compellitur, proeliante et interius haerente peccati lege. Peccati vero legem dicit, naturales motus, et quaecumque existimatur voluptariae carnis passio: aeque ac mentis legem dicit, voluntatem propensionemque ad bonum.

Idem igitur ego mente quidem Deo servio, carne autem legi peccati. v. 25.

Prolixus iam fit apostoli sermo, nostra singula subtiliter indagantis, variosque violentiae modos quos hominis mens pati solet in suo cum malitia conflictu. Adfirmat autem, mentem quandoque ad bonum torpere ob carnalium passionum tyrannidem, simul autem maestam fieri et fragilitatis suae pudere: et involuntarii quidem peccati onus abiicere prorsus non posse, incumbente sibi vehementer voluptate; ideoque ad resistendum esse debilem, nihil ad hoc iuvante lege. Vere ergo divus Paulus dicit, mente quidem se divinae legi obsequi, carne autem legi peccati. Atque hoc videtur significare cum ait: velle quidem adiacet mihi; operari autem bonum, nequaquam. Olim ergo, ut ait, propositum nobis erat, quantum adtinet ad mentis voluntatem, ut divinae legi obediremus; sed nos impulit ad peccatum caro, suam veluti opponens voluntatem. In damnationem igitur incurrebant, qui dum vellent rectum agere, passionum tyrannide impediebantur. Sed per Christum cessavit damnatio, id *Gr. p. 25.* est carnalium motuum praepotentia.

Lex enim spiritûs vitae in Christo Iesu. Cap. VIII. 2

Necessarium existimo ob accuratam declarationem sensuum heic contentorum, illud dicere, quod sicuti peccati mortisque legem appellat carnalem affectum, qui nos ad omne vitii genus perducit; ita quoque legem spiritûs vitae dicit voluntatem spiritalem, id est mentis ad recte agendum inclinationem. Sed qui in carnem seminat, corruptionem ex carne metet; qui vero in spiritum seminat, de spiritu metet

(1) En egregiam Cyrilli doctrinam de gratiae interioris necessitate, inferius quoque in his commentariis recursuram. Nec mirum; etenim Photius cod. LIV. nos docet Cyrillum contra Pelagianos quoque seu Caelestianos ad Theodosium aliquid scripsisse.

vitam aeternam. Ergo lex spiritus vitae, id est mentis voluntas quae ad vitam deducit, olim quoque in nobis erat, etenim Dei legi mente obsequebamur. Sed imbecilla pars nostri, ut dixi, ad resistendum laboravit, carnisque cupiditatibus victus homo in damnationem legis incidit. Mox autem morbo depulso, per Christum roboratus est: signati enim fuimus per ipsum Spiritu sancto, et virtute ex alto induti. Atque ita redempti fuimus, nec iam ulterius malo subiugati, in liberam dignitatem, ut dixi, restituti. Ergo lex spiritûs vitae, id est mentis voluntas ad bona opera vitamque tendens, postquam gratiam per Christum adepta est, et antiquam infirmitatem abiecit; tunc, inquam, ea lex spiritûs, peccati malitiam despiciens, seque legi carnis superiorem constituens, liberavit me, ait. Neque tamen ipsa haec lex libertatem omnino largita est, sed eam per Christi merita nobis conciliavit. Sicut igitur eos qui sub lege peccati sunt, necesse omnino est mortis quoque laqueis implicari; ita eos, qui minime sub illa sunt, sed in libertatem per Christum vindicati, oportet vicissim extra ius mortis esse, seque corruptione excelsiores exhibere, et vitam cum sanctitate ducere.

CAP. VIII. 3. **Impossibile enim legis, in quo ob carnem infirma erat.**

Admirandus sacrae doctrinae doctor, et ad contemplandum peracutus, rudem se dicit esse sermone. Ideo nos confidenter dicimus, suprascriptarum dictionum constructioni parum quid deesse, ut plenus sensus exprimatur. Dicendum enim fuit: impossibile enim legis, in quo ob carnem infirma erat, dissolutum est, puta, vel cessavit. Deinde subtexenda erat facti expositio, et dissolutionis modus connectendus, *Gr. p. 26.* denuo subiungendo: Deus enim mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, et pro peccato, destruxit in carne peccatum. Atque alia huiusmodi scopo suo idonea ad periodi compositionem scribi oportuit. Nunc age contemplemur medelae per Christum factae rationem, et quomodo impossibile legis cessaverit, et quodnam intelligendum sit hoc impossibile legis, et cuiusnam legis. Etenim hoc loco subtiliter admodum disserit deiloquus vir. Concedit itaque, uti utiles, tum Dei legem, id est scriptam illam, tum etiam legem spiritûs a quo bonam voluntatem recepimus, etiamsi forte haud nobis adfuerit exequendi ipsam potestas. Ait enim: velle quidem adiacet mihi, bonum autem operari nequaquam; praevalente nempe peccato, legisque carne ad sua pertrahente opera mentem vel invitam (1). Hoc puto sensu credibiliter intelligendum esse quod dicit impossibile legis, tum illius scriptae per Moysem, sicuti nuper dixi, tum etiam alterius nobis congenitae, ad cuius normam gentes quoque, etsi scripta lege carent, naturaliter legem observare cernuntur, sibique ipsis lex fiunt: demonstrant enim opus legis scriptum in cordibus suis, sicuti legimus. Quodnam autem in utraque lege sit impossibile, inquirendum iam est. Scripta quidem lex, magistra erat honestatis, optimorum consiliorum dux, quin tamen quemquam omnino iustificaret. Verum illa nobis congenita, quam etiam legem spiritûs appellat, vergebat quidem ad rectum, sed tamen a lege illa quae ad turpia impellit, valde superabatur (2). Igitur quod erat impossibile, id est infirmum, sive in scripta lege, sive in naturali, cessavit per Christum. Mortificata enim quodammodo carne, ac prope extincta in nobis voluptate, nullo iam pacto lex spiritûs sive mentis infirmabitur.

Iam quemadmodum in nobis peccatum mortificetur, agesis quantum licet dica-

(1) De variis libertatis humanae gradibus, deque libero arbitrio in re morali semper incolumi, latissime disputant, pro sua quisque secta vel systemate, theologi; praesertim ubi Augustini doctrinam enucleant atque defendunt.

(2) Hanc nonnulli theologi victricem malam appellant delectationem.

mus. Dei Verbum, beneplacito Dei patris, in similitudinem factum est peccati, ut in
carne damnaret peccatum. Fecit enim se hominem, atque ad exinanitionem demisit.
Profecto quod consimile et eiusdem ac corpora nostra naturae corpus eius fuerit, quis-
nam ambiget? Nihilominus ceterorum quidem omnium corpora, carnes vocare licet
peccati, quia naturaliter aegrotant absurdarum voluptatum scaturigine: sed Christi *Gr. p. 27*
corpus nemo carnem peccati dicet, absit, sed similitudinem potius carnis peccati;
nimirum simile quidem nostris corporibus, haud tamen ita comparatum ut carnali im-
munditia aegrotare posset: sanctum enim iam inde ab utero templum illud fuit. Et
quantum quidem ad cogitationes ac ratiocinia naturalia attinet, nemo certe verebitur
affirmare, quod quatenus caro erat, proprios congenitosque motus habuerit; quia ta-
men illud quod omnem creaturam sanctificat Verbum in eo habitavit, damnata fuit
peccati potentia, ut in nos quoque eius beneficii vis transiret. Reapse non spiritaliter
solum, verum etiam corporaliter, aeque ac ille transformati fuimus. QUANDO ENIM INTRA
NOS HABITAT CHRISTUS PER SPIRITUM SANCTUM ET MYSTICAM BENEDICTIONEM (1), tum sane in
nobis etiam peccati lex prorsus damnatur. Vere igitur dictum est, impossibile legis,
in quo illa ob carnem infirmabatur, cessavisse per Christum qui damnavit destruxit-
que peccatum in carne, ut legis iustitia in nobis impleretur. Impleta fuit enim legis
iustitia, id est decretorum a lege vis, voluntas scilicet ad virtutem contendens, postea
quam interna lex nostra nullo iam pacto, ut dixi, infirmatur a congenitarum volu-
ptatum tyrannide. Itaque impleta in nobis est legis iustitia, siquidem iam non secun-
dum carnem ambulamus, sed spiritaliler malumus vivere.

Nam prudentia carnis (2), **mors est: prudentia autem spiritûs, vita et pax.**

Recte omnino prudentiam carnis donat mortis titulo: spiritus autem prudentiam CAP. VIII. 6.
dicit vitam ac pacem. Vere enim carnis amor mortem generat: aeterna contra vita et
caelestia bona adquiruntur ab iis qui spiritaliter vivere malunt.

Quod si spiritus eius, qui Iesum a mortuis suscitavit, in vobis habitat. v. 11

Resuscitatus fuit dominus noster Iesus Christus a patre, subeunte in eius car-
nem vita per Spiritum sanctum, qui est eiusdem (3). Nam quod ipsemet templum pro-
prium vivificaverit, denuntiavit Iudaeis dicens: solvite templum, et in tribus diebus
excitabo illud. Quamobrem, etiamsi a patre suscitatus dicitur, nihilominus ipse semet
suscitabat per sanctum Spiritum. Cuncta enim divina opera a patre fiunt per filium *Gr. p. 28.*
in spiritu. Suscitabit igitur nostra quoque corpora a mortuis Christus.

Siquidem compatimur, ut etiam conglorificemur. v. 17.

Bona sane opera haud absque labore fiunt, sed tamen grandi spe alitur labor.
Nihil enim terrestre promittitur, sed aeterna gloria, bonorumque quae intellectum
sermonemque superant consecutio. Nam qui terrena despiciunt, digni fiunt supernis
praemiis: et qui fortiter patienterque antea laboraverint, incomparabilis excellentiae
coronis perfruentur. Minimus certe virtutis videbitur labor, prae tantis mercedibus.
Gloriam scilicet sanctorum denotat, quia per saecula fulgebunt iusti tamquam sol,
in honore et gloria et immortalitate constituti, cum illorum immutabuntur corpora,
sicuti Christus in monte transfiguratus est.

(1) Adnotemus testimonium de corporali Christi intra nos praesentia post sumptam eucharistiam, et de eius salutari effectu.

(2) Σαρκὸς φρόνημα rectissime explicat Cyrillus vocabulo φιλοσαρκία *carnalis affectus*. Ceteris φρόνημα sumitur pro φρόνησις.

(3) En internam Spiritus sancti relationem ad Filium; etenim héic de externa missione non agitur.

Cap. VIII. 19. **Expectatio enim creaturae, revelationem filiorum Dei expectat.**

Expectatio quidem spes est, et rerum eventûs praestolans observatio. Porro creatura revelationem filiorum Dei expectat, non sane quod ipsa futuri sit praescia; qui enim vel undenam id fieri potest? sed quia per arcanam Dei dispositionem, qui cuncta ad melius dirigit, ad hunc finem perveniet. Translatis enim tamquam in gloriam ex dedecore, et ex corruptela in incorruptionem, Dei filiis, iis nempe qui honestam vitam delegerint, ipsa quoque creatura plane in melius transformabitur. Qua
* II. Ep. III. 13. de re divus nos Petrus * dubitare non sinit dicens, novos caelos, et novam terram, eiusque promissiones a nobis expectari.

v. 20. **Vanitati enim creatura subiecta est.**

Vanitatem hoc loco dicit viventes in vanitate, idest in carnali affectu: de quibus convenientissime etiam diceretur: homo vanitati similis factus est. Item, quod iumentis comparatus sit, et his assimilatus; namque horum vita vere vanitas est. His hominibus creatura subiecta est, quamquam prorsus involuntaria. Cur id, inquam, dicimus? Nempe nihil nostrarum rerum novit creatura visibilis et palpabilis, quia ra-
Gr. p. 29. tiocinio caret. Nam si forte illi contingeret ut parum quid intelligeret, haud pateretur tam turpem servitutem servire, neque his subesse ac famulari vellet, qui nullius bonae frugis vitam agere decrevissent. Verumtamen in spe, inquit, salvandorum per consequentia tempora sanctorum atque electorum, subiecta manet, iugum illi quodammodo imponente Deo, ac veluti reservante ad eam libertatem, quae sub eius sanctis atque amatoribus futura est, ut solis demum eiusdem Dei filiis inserviat, et electorum usibus operam navet. Interim vero maeret, et quodammodo laborat ac dolet: et si quid nostrorum operum cognoscere posset, fortasse etiam ploraret. Nunc Dei nutibus obsequens, expectat quodammodo futuram filiorum Dei, ut dixi, revelationem.

v. 23. **Non solum autem (illa), sed et ipsi primitias spiritus habentes, et ipsi intra nos ingemiscimus.**

Sumit ad dictorum demonstrationem, id quod in nobis fieri solet. Nos ipsi enim, inquit, qui primitias spiritus habemus, gravati ingemiscimus, ceu adoptionem in filios expectantes, a corporibus dissolutionem. Reapse enim corruptibile corpus aggravat animam, mentemque curarum plenam terrenum corpus deorsum vergit. Verum ubi semel nobis spiritus insilit, atque ad virtutis studium convertit, ilico adversatur carnis amor, et inhaerens membris nostris lex, atque ad absurdas voluptates prona, bellum asperum commovet. Idcirco ingemiscimus, corporis nostri liberationem adoptionis instar reputantes. Haud tamen exoptamus corporum depositionem, neque hanc liberationis nomine dignamur: sed spiritale fieri corpus expectamus, quod nempe carnalem omnem terrenumque affectum, peccatique stimulum abiiciat. Huiusmodi nos spiritale corpus dicimus. Iam etsi gratia adoptionis, corporis nostri liberationem efficit, nemo hinc resurrectionem calumniandi ansam arripiat: neque in tantum impietatis deveniat, ut dispergendam fore carnem dicat, et prorsus adnihilandam, postquam in terram ce-
Gr. p. 30. ciderit; proque ea resurrecturum quid spiritale, persubtibile, atque aetherium (1). Sic enim isti dictionem « spiritale » intelligunt.

v. 24. **Spe enim salvi facti sumus.**

Credimus corpora quoque nostra corruptionem ac mortem esse superatura. Ceteroqui id nobis in spe repositum est, non veluti praesens, sed ut omnino certissime

1) Hoc dici videtur contra Origenianos.

eventurum; quod sane patienter laborantesque expectamus, ut tam venerabili dono potiamur.

Similiter et spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris etc. sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus ineffabilibus. Cap. VIII. 26

Gemitibus ineffabilibus postulat pro nobis, noster videlicet spiritus. Quandoque enim ingemiscimus, dum supplicationes Deo offerre conamur. Atqui id quoque Spiritu sancto docente discimus, nam et ipse aeque ac filius sapiens est. Quoniam vero ait: quid postulemus, prout oportet, ignoramus; nunc istud nos vestigemus. Quamquam reapse quid postulare nos oporteat, iam docti fuimus a Christo diserte dicente: ita vos orabitis. « Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum; adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra » et reliqua. Quandoquidem ergo scimus quanam a nobis ratione orandum sit, quinam est apostolicae litterae sensus, quidve Pauli vox designat? Aio igitur, orare nos, bonae rei postulationem facientes, atque in primis Dei gloriam petentes, tum auxilium ad bene vivendum, vereque honestos mores instituendos. Hanc autem inchoationem spiritus habentes, nos quoque interius ingemiscimus, adoptionem in filios expectantes, corporis scilicet liberationem. Verumtamen ad hoc quod attinet, quid postulemus, prout oportet, ignoramus. Nam si oculus non vidit, et auris non audiit, et in cor hominis non ascendit, quae paravit Deus diligentibus se; quid ad orationem accedentes petemus? vel quomodo agnoscemus aut videbimus, res potissimum mentis intelligentiam excedentes, et quae humanis cordibus sunt inperviae? Certe cuiusmodi corporis liberatio futura sit, quaenam eius immutatio, et quomodo ad incorruptibilitatem gloriamque transformandum sit, Gr. p. 31.
solus ille novit qui rerum harum artifex fuit. Dixit aliquando nonnullis, orandi imperitis Servatoris discipulus *: « petitis, et non accipitis, quia perverse petitis, ut in * Iac. IV. 3
voluptates vestras insumatis. » Decet igitur hos potissimum homines dicere: quid petamus, vel quid oporteat, nescimus. Ineffabilibus ergo gemitibus in spiritu petimus ea, quae futura quidem esse credimus, cuiusmodi vero sint ignoramus. Natura utique nostra infirma est, et quantum in se est, reviviscendum esse discredit; alioqui grandia et divina promittuntur nobis, quae nemo comprehendere potest, neque in cor hominis umquam ascenderunt. Atque ut fidem tantis rebus adhibeamus, non modicam nobis opem spiritus suppeditat. Sunt enim bona haec omni prece maiora: talia denique, ut ne noverimus quidem prout oporteat ea postulare. Quasi dicat apostolus, quae humanam mentem ac vota superant, ea ineffabiliter nobis conciliat data gratia spiritûs; eiusque inchoatio nobis tribuit, ut omnia confidenter speremus. Sicut enim nuptiales arrhae, quas invicem nubentes donant, rem firmant in posterum, eaeque prolatae, pactum cuius causa datae fuerunt, exequi cogunt; sic etiam, ut reor, inchoatio spiritus, id est particula doni spiritûs, quae est hereditatis nostrae arrha, dandam deinde nobis suo tempore gratiam confirmat. Oportet itaque ob eam consequendam labores minime defugere. Verbum autem ἐντυγχάνειν (*proprie* occurrere) metaphorice dixit, quia et nos solemus in mutuis occursibus manus sustollere (2).

(1) Si ἀλαλήτοις opponitur λαλητοῖς, licebit interpretari *ineloquacibus*, id est *tacitis*. Sic certe prisca translatio apud Sabaterium: *postulat gemitibus, qui eloqui non possunt.*

(2) Ita fortasse intelligendum heic videtur ἀνύεσθαι: vel si mendum subest, corrigendum. Nam rem ego non satis expedio. Attamen notissimum est, manuum elevationem apud veteres, ut monumenta picta fictaque docent, precantem vel etiam salutantem denotare. Itaque heic *occurrere* dicitur pro *orare*.

Cap. VIII. 28 **Scimus autem diligentibus Deum omnia in bonum cooperari, iis nempe qui secundum propositum sunt vocati.**

Sane conferunt omnia ad bonum diligentibus Deum et secundum propositum vocatis. Sed quorumnam est propositum? quidve significant verba, secundum propositum? Nimirum secundum propositum idem est ac secundum voluntatem. Vocantur itaque hi, de quibus sermo est, secundum aliquorum voluntatem; sed num vocantis tantummodo, an illorum etiam qui vocantur? Profecto omnis impulsus, qui ad iustitiam defert, fit a Deo patre (1). Dixit enim aliquando Christus: « nemo potest ad me venire, nisi qui misit me pater, traxerit eum. » Sed tamen hac in re a recta sententia
Gr. p. 32. non aberrabit qui dixerit, nonnullos vocatos fuisse secundum propositum et vocantis et etiam ipsorum.

Quos autem praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et iustificavit; quos vero iustificavit, hos etiam glorificavit.

Consentaneum est quosdam speciosum incredulitati suae praetextum obtendisse, inscitia sua deceptos, ac dicentes: si, quos Deus praescivit secundum propositum et electionem, hi vocantur; nil mirum, nondum nos credidisse, qui neque vocati fuimus neque praedestinati. Quibus sic occurremus. Qui nuptias fecit filio suo, servos misit ad congregandos invitatos, qui tamen venire abnuerunt. Quibus ii successerunt qui secundum peculiare propositum vocati fuerant. Repletum est igitur nuptiale triclinium discumbentibus. Igitur ne prioribus quidem, si accedere voluissent, ullum impedimentum obiectum fuisse apparet. Nemini autem iniuriam facit praecognitio, neque vicissim quibuslibet prodest. Alioqui demonstrent, se quoque non fuisse praecognitos, qui sua incredulitate Deo vocanti iniurii fuerunt. Sed et vocati revera fuerunt, et accesserunt quidam ad nuptias; neque tamen electi fuerunt, neque iustificati, neque honore adfecti. Cur id, inquam? Quia convenientem nuptiis vestem non induerant. Alioqui et
* Matth. XI. 28. ipsum dominum nostrum Iesum Christum aperte dicentem comperimus *: « venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. » Ecce omnes ad se vocabat; nemoque adeo vocationis gratia caret: dum enim omnes dicit, neminem excludit. Nimirum quos multo ante praevidit, quinam futuri essent, eos praedestinavit ad futurorum bonorum participationem, eosdemque vocavit (2); ut per fidem in ipsum iustificationem consequerentur, neque denuo iam peccarent. Gloria autem, constitutis semel in incorruptione et immortalitate haec omnia contulit. Iam his verbis « scimus diligentibus Deum omnia in bonum cooperari » docere vult apostolus, minime Deum electos suos negligere, dum eos temporalibus exerceri sinit calamitatibus. Qui enim id fieri potest? quandoquidem illos ad tantorum bonorum usum vocavit, nec iam praesenti tempore sed antea longissime, ex quo videlicet sua ineffabili praecognitione ante
Gr. p. 33. ipsorum nativitatem viderat quales ii futuri essent. Etenim quum hos praescivisset tales futuros, convenientem suo erga illos affectui longe ante gratiam praeparavit. Cur eos ergo negligere potuisset, quorum nondum natorum bonum propositum remunerari paraverat, atque ad id eosdem vocaverat? Quamobrem propter fiduciam recipiendorum a Deo bonorum, his qui bene agere instituerunt, omnia, Deo favente, cooperantur. Nam qui naturali filio suo non pepercit, ut periclitantes servaret atque eriperet, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?

(1) Hoc manifeste contra Pelagianos dicitur.
(2) Observent scholastici praedestinationem post praevisa merita a Cyrillo perspicue traditam.

Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea. Cap. IX. 1.

Deus Israhelem ab initio sibi delegit, quin et primogenitum illum appellavit. Verum (Israhelitae) evaserunt superbi, contumeliosi, et quod his peius est, domini sui homicidae. Idcirco perierunt, repudiati enim sunt et abiecti, et a Dei familiaritate prorsus exclusi, et ipsis ethnicis posthabiti sunt, atque a parentum spe exciderunt. Ex quo autem beatus Paulus divinorum evangeliorum factus est minister, et Iesum gentibus praedicare coepit, natos de Israhelis genere a gratia excidisse dicens passim et ubique, eos vero qui tenebris aliquando obruti daemoniis serviebant, nunc esse vocatos secundum propositum et praecognitionem Dei adseverans, ne imperiti aliqui eum quodammodo insultare popularibus suis crederent, et prostratos irridere, necessariam defensionem instituit dicens: veritatem dico in Christo, non mentior, et reliqua. Profecto pro his qui in tantum improbitatis devenerant, ut a Dei caritate excidissent, eiusque rei causa iustas tulissent poenas, aequum est quemlibet dolere; tum etiam mutui amoris ergo lacrimam fundere, non est ratione alienum, immo summam denotat caritatem. Verum enim vero optare pro illis fieri anathema a Christo, id demum omnem amoris mensuram excedit. Neque enim quisquam, mentis suae compos, alienae salutis causa, Dei offensam incurrere velit; et dum vitam suam negligit, aliorum utilitatem procurare.

Cur ergo pro Iudaeorum salute, suam Paulus obiicere dicit? Nimirum hyperbolicus hic sermo est, et perfectissimae caritatis indicium. Optabam enim, inquit, ipse ego anathema esse a Christo pro fratribus meis; tamquam si diceret: si me Christi *Gr. p. 31.*
offensam incurrente, salvatur Israhel, id ego plane velim. Qui etiam iustificatis in fide ait *: non enim me scire quicquam iudicavi, nisi Iesum Christum, et hunc cru- * I Cor. II.
cifixum. Qui cunctis palam praedicavit *: quis nos separabit a caritate Christi? tribu- * Rom. VIII 35
latio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? nunc is, inquam, tantum vult malum subire, et unus pro omnibus ad exitium currere? Immo vero ita loquitur, ut Iudaeos ad fidem sibi adhibendam pertrahat, et stultorum calumnias avertat. Nonnulli enim e Iudaeis existimabant divum Paulum, insanientem veluti, mosaicis legibus adversari. Hinc credentibus quoque scribebat *: * II. Cor. V 13
« sive enim mente excedimus, Deo: sive sobrii sumus, vobis. » Igitur velim ego, inquit, et quidem valde alacriter, ut consanguineorum meorum saluti consulam, anathema esse a Christo. Addit autem, idoneam veluti sui propter illos doloris causam ostendens, quamobrem in tantum mentis propositum devenerit, et ne durum aliquid et absurdum videatur, dum ait velle se pro aliorum vita propriam prodigere: addit, inquam: primum quidem, ait, sunt Israhelitae, quorum est adoptio, et gloria, et foedera, et legis latio, et religio, et promissiones: ex ipsis denique et ipse secundum carnem Christus. Certe nisi Moysis lex testis fuisset nostrae cum Deo necessitudinis, vel iis paucis qui non ita pridem verum propria natura Deum agnoverant; nisi Iudaei sanctorum patrum radice pullulassent, eorumque nobilitatis heredes fuissent: nisi ipsi primi Dei colendi rationem sectati fuissent, et promissionum spem recepissent: multo certe minorem de iis gerere liceret sollicitudinem. Nunc quoniam illorum patres, et reliqua res publica, post non inprosperum cursum, inexpectato fine corruerant, atque a spe sua deciderant, quid ni vere dolendus erat qui calamitosis acciderat casus?

Fieri autem non potest ut verbum Dei exciderit. v. 6

Praecise loquitur. Minime enim fallacem esse ait, id est non posse a veritate

Gr. p. 35. aberrare Dei sermonem. Promisit diserte Abrahamo ab initio universitatis Deus, patrem eum fore multorum. Rursusque: multiplicans multiplicabo semen tuum, quanta est stellarum in caelo multitudo. Oportebat igitur non Israhelitarum tantummodo demonstrari parentem Abrahamum: etenim unica gens erat, quae ex ipso extitit, innumeri vero per universum orbem populi, qui pariter filii Abrahami reputantur, si modo ad promissionem pertinent, et fidei incircumcisorum vestigiis insistunt, sicuti
* Rom. IV. 13. scriptum est. Ut enim ipse alibi ait beatus Paulus *: non per legem promissio facta est Abrahamo, ut esset mundi heres, sed per fidei iustitiam: nam si qui in lege vivunt, heredes sunt, vana est fides, et promissio excidit. Cum ergo, tamquam in Isaaco, Abrahami reputatur semen, id est secundum promissionem; etenim promissionis verba
* Gen. XVIII. 10. haec fuerunt *: circa hoc ipsum tempus veniam, et erit Sarrae filius; hinc patet, non carnis filios reputandos fore ubique et omnino in filios Dei, sed hanc potius gloriam consecuturos eos esse, qui ex promissione, id est qui per fidem, futuri sunt.

Cap. IX. 10. **Non solum autem, sed et Rebecca ex uno concubitum (1) habens Isaaco patre nostro.**

Sciendum est, heic non esse perfectum sermonis sensum, sed suspensum potius et brevi additamento indigentem, id est aliquid subintelligendum ne claudicare videatur. Ita vero se habet. Antea demonstraverat apostolus, non quia Abrahamo datus fuerit Isaacus vi promissionis, idcirco omnes carnis filios ipsimet in semen reputatum iri, sed eum convenientius patrem habendum fore illorum qui ex fide et promissione filii existerent. Deinde venit ad Rebeccam gestaque eius, aitque: non solum autem: id est haud usque ad Isaaci tantummodo nativitatem sermo meus pertinet, sed et Rebecca ex uno concubitum habens Isaaco patre nostro. Heic vero opus erat addere: reliqua nobis erit, puta, ad demonstrandum confirmandumque, id est fiet nobis exemplar et imago vocationis et gratiae per electionem praecognitionemque datae. Quippe addito huiuscemodi aliquo vocabulo, tunc demum videretur sequens eius sermo plenus decurrere. Sed nescio quomodo illo omisso, ad reliqua statim transiit, quae circa genituram natorum ex Isaaco dicta et acta sunt.

v. 14-24. Gr. p. 36. **Quid ergo dicemus? Num iniquitas est apud Deum? Absit.** *Et reliqua usque ad v. 24.* **Vocavitque nos non ex Iudaeis solum, verum etiam ex ethnicis.**

Quia verisimile erat a calumniosis nonnullis creditum iri, arcanam voluntatum inclinationem sortitos esse Iacobum et Esau (2); et illum quidem peculiari gratia dilectum, hunc autem odio habitum, praevertens necessario apostolus hanc iniuriosam supernis decretis opinionem, nititur suos ipse sermones tueri, ne contradicentes invicem videantur, sic quodammodo insurgens. Si enim, inquit, ante etiam quam quicquam egissent pueri, ante omne operum experimentum, alter amore dignus fuit habitus, alter odio, atque insuper minori iussus servire, fortasse iniustus est Deus. Atqui hoc quid ni insaniter dicetur? Nam si forte non evasisset vir bonus Iacobus, malusque Esau, diceret aliquis haud absurde, falsam fuisse praecognitionem, nec a vera inclinatione firmisque voluntatibus provenisse ea quae de utroque fuerant definita. Nunc quia vecors admodum fuit Esau, cordatus autem Iacobus, Dei sane praecognitio nemini iniuriam fecit, dum etiam ante tempus bono quidem tales mores largita est, quibus Dei dilectionem promereretur, alterum autem damnationem sibi

(1) Graece revera est quartus casus κοίτην, *concubitum*, seu *genituram*, aut *prolem*, tum in biblico contextu, tum etiam in commentario Cyrilli, eaque satis nota lectio est. Ceteroqui non deest alibi varia lectio κοίτου, unde latina *concubitu*.

(2) De Iacobo et Esau confer quae dicit Cyrillus glaphyr. in gen. lib. III.

comparare sivit. Profecto patientia uti, et operum tempus expectare, Deo arduum non erat, ut ex suis uterque operibus distingueretur. Quia tamen necessarium erat, tum gratiae ex electione datae, tum etiam doni ex praecognitione item dati, mysterium in praevio typo repraesentare; idcirco utiliter optimus harum rerum artifex Deus, occasionem quodammodo arripuit, et iam inde a puerorum horum genitura demonstravit, fore ut Isaacus, tamquam si solus ipse ex Abrahamo descenderet, innumerorum populorum pater fieret, qui ex promissione ac veluti in fide vocandi erant. Age vero si illorum, quos secundum suam notitiam eligit, immo et qui misericordia digniores sunt (1), miseretur Deus; dixit enim olim Moysi, miserebor quorum misereor, et propitiabor quibus propitior; quid ni res extra omnem calumniam sit? Age vero praevidens, ut reor, perspicue apostolus, non defuturos fortasse qui existimarent, divino nutu alios quidem bonos esse, alios contumaces, necessario ipse sibi obiicit quae ab illorum inscitia forent, aitque: ergo non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Si enim odio habitus est Esau ante etiam quam quicquam pravum patraret, in honore autem habitus Iacobus ante suam procreationem; itemque *Gr. p. 37.*
si miseretur Deus, quorum miseretur; cur non illud cogitare aequum sit, nihil prodesse si quis currat aut velit, id est si quis recte agere sibi proponat, cuncta autem nostra ex Dei nutibus dependere? Deinde congerit quae hanc sententiam roborare queunt, aitque: dicit enim scriptura Pharaoni, ego te ad hoc excitavi, ut in te ostendam potentiam meam. Additque his veluti totius propositionis conclusionem, dicens: igitur cuius vult miseretur, quem item vult indurat.

Ergo mihi dices: cur iam irascitur homini Deus? Nam voluntati eius quis umquam restitit? Quae, inquam, superest divinae providentiae defendendae ratio? Obscura sane quaestio, et quae illorum obiectionibus favere videatur. Verumtamen quamquam satis est in hoc defensionis, quod nihil extra ius et rectum apud Deum fit; tribuit enim quod cuique convenit, et miseretur compatiturque his quorum decet oportetque misereri; poenae autem scelestos subiicit, haud statim et e vestigio crimen sequente poena, sed praevia potius longa patientia, ita ut nonnulli interdum existiment res a Deo terrenas non curari; occurrit Paulus, et haec dictitantibus adversatur, verborum suorum vim ad prolatas in exemplum personas, Esau inquam et Pharaonem, dirigens. Sic igitur utrumvis ex his hominibus alloquitur: o homo, tu quis es, qui Deo respondeas? Num dicet fictile fingenti se, cur ita me fecisti? Hoc evidenti scilicet exemplo significat, multo esse periculosissimum divina iudicia redarguere. Certe quisquis uti par est cogitare volet, prorsus permittet scienti omnia Deo singularum rerum iudicium, prout ipsi videbitur; neque ullo modo dubitabit, quin sanctum sit, quicquid ille agendum susceperit, et de singulis pro sua potestate constituerit. Vehementer itaque reprehendit eos qui divinis ordinationibus omnino mentem intendunt, scrutantes utrum hae recte se habeant nec ne. Oportebat enim eos potius imitari quod est in manu figuli opificium, et cum silentio Dei operam sustinere. Neque enim dicet fictile fingenti se, cur me ita fecisti? Atqui heic quoque nonnulli fortasse dicent: si more figuli pro suo arbitrio rei cuiusque rationem Deus disponit, ita ut aliud quidem *Gr. p. 38.*
efficiat vas ad honorem, aliud ad ignominiam, quid ni hinc prorsus conficitur, ut exi-

(1) Rursus innuitur praedestinatio post praevisa merita. Utique etiam Eusebius caesariensis comment. ad psalm. LVI. ed. p. 258, Pauli sententiam pariter explicans, eandem circa praedestinationem doctrinam manifeste tradit: προγνοὺς μέλλοντας ἀγαπᾷν αὐτοὺς, προώρισεν κ. τ. λ. *quum eos praescivisset, qui amaturi ipsum erant, etiam praedestinavit* etc.

stimemus, eiusmodi omnino fore unumquemque hominem, cuiusmodi divinitus conformatus fuerit,[2] ita ut alius quidem ad honorem genitus fuerit, atque huiuscemodi naturam sortitus; alius vero factus vel suscitatus cum durae indolis qualitate, eo consilio, prout Deus ipse ait, ut divinum nomen in universa terra divulgaretur. Cur ergo peccantes adhuc accusabimus, siquidem ad id conformati fuerunt?

Verumtamen his respondere licet, minime eos adfirmare posse, quod a praedictis sententiis diversa natura horum hominuuı nobis denotetur: neque enim sacra scriptura ait, quosdam formatos fuisse crudeles aut obduratos, vel vasa honoris et contumeliae, neque his naturam huiusmodi prorsus adtribuit; sed illud potius intelligendum suadet, nonnullos homines fieri solere vasorum fictilium instar, quorum aliis ad honorem, aliis vero ad ad ignominiam utimur. Quod exempli genus prophetarum verba nos docent. Ergo quanam ratione fiant quidam, more fictilium operum, alii ad honorem, alii ad ignominiam, et quas ob causas, id demum cognoscet qui Hieremiae

* Hier. XVIII. 2. sermones consulet. Ibi enim ita scribitur *: « surge, et descende (1) in domum figuli, ibique sermones meos audies. » Descendique in figuli domum, et ecce is opus faciebat in lapidibus, exciditque vasculum, quod faciebat, inter manus eius: isque denuo idemmet vasculum in aliud conformavit, prout ipsi facere libuit. Tunc factus est sermo Domini ad me dicentis: num ego minime potero instar huius figuli vobiscum agere, domus Israhel? En ut figuli limus estis vos in manibus meis. Decretum eloquar de gente aliqua vel regno ut exscindantur: et resipiscet gens illa ab universis malis suis; et paenitebit me malorum, quae illi inferre deliberaveram. Et decretum eloquar de gente illa vel regno, ut aedificentur atque plantentur: hi vero homines improbe coram me agent, nec voci meae obsequentur: et me vicissim beneficiorum quae in eos conferre decreveram, paenitebit. Viden quanam ratione formentur quidam ab honorem, quidam vero ad ignominiam? non quod reapse sic conformatam naturam sortiti sint, sed quia singuli parem operibus suis convenientemque remunerationem referunt. Iamvero si omnium rerum creator hominem punit, qui a rectis operibus deflectit ad

Gr. p. 39. turpia; vicissimque eum praemiis ornat, qui a turpibus ad honesta transmigrat, quid ni vere dicatur, minime quosdam naturaliter esse pravos, vel ita per se conformatos; sed vasa potius ignominiae evadere, quia quum ipsi rectam coram Deo vitam instituere decrevissent, voluntaria posthinc infirmitate ad deteriora declinarunt?

Atqui, dicet aliquis, cor Pharaonis Deus ipse obduravit; immo et illi diserte dixit: ad hoc te suscitavi, ut meam in te potentiam ostendam. Age vero, si Deus quosdam obdurat, atque ipsemet suscitat tamquam irae vasa, quae ad ignominiam fabricata dicuntur, cur iam eos qui sunt huiusmodi Deus reprehendat? Nam voluntati eius quis umquam restitit? Quis autem bonus fiat, qui ab Deo fuerit obduratus? Quid ad haec, inquam, respondere queam? Sane sufficit ad veri cognitionem, si reputemus atque credamus, nullius umquam pravae rei Deum esse auctorem; quaecumque enim ipse fecit (1), praeclara admodum sunt. Si ergo hominem esse Pharaonem negant, utique ostendant eum naturae nostrae nequaquam fuisse participem; nos vero ori nostro silentium imperabimus. Quod si ille potius a nobis non differebat, vel divinum palam incusent oraculum, ceu boni contrariique ignarum; vel si hoc dicere horrent, bona esse fateantur quaecumque ille ad existentiam produxit. Sic enim petulantissimam sententiam abiicient. Iam verba « ad hoc ipsum te suscitavi » Pharaoni dicta, nequaquam

(1) Excidit a textu graeco p. 38. καὶ κατάβηθι.

(2) Repetit sententiam suam partim Cyrillus.

« condidi » significant aut « creavi » sed evocavi potius ad voluntatem resistendi mihi; neque id a nativitate tua, sed eo tempore quo Moyses liberaturus Israhelem missus est. Porro ad quaenam fuerit vocatus Pharao, vel quam ob causam, sapientissimus nos edocebit Paulus: « volens, inquit, Deus iram suam demonstrare » et reliqua (1).

In errore versata est universa terra praeteritis temporibus; et alii quidem creaturam adorabant, alii religionem ad libitum sibi fingebant. Unus Abraham vocatus fuit ad Dei notitiam; atque ita ex eo nata gens est Dei cultui addicta. Sed quia eius quoque posteri in Aegyptum migrarunt, ibique diuturno tempore versati sunt, in errorem incurrerunt, et diis indigetibus cultum exhibuerunt. Sed enim quae promiserat Deus patribus, recordatus est, delectusque fuit ad apostolatum Moyses, ut Israhelem Gr. p. 10.
servitio eriperet. Verumtamen opus erat et his qui ad Dei cultum vocati fuerant, et simul universis per orbem populis, non solum persuadere quod post longa demum tempora Deus Hebraeorum manifestatus esset, sed etiam miraculis maximis comprobare fidem erga eum et eiusdem gloriam, nempe quod non ut ceteri dii mutus esset et invalidus, sed quod omnia potius gubernaret, et quod demum resistentes iussibus eius ultio invadere soleat. Simul vero oportebat, miracula quae Deus patraturus erat, non sine conveniente ratione fieri. Suscitatus est ergo arcano consilio ad contradicendum Pharao, et contra divinam potentiam obduratus: cuius rei causa non iniuste punitus fuit; quippe impius alioqui erat et idololatra, lutoque et lateribus fabricandis Israhelem adfligebat, et mercedis loco laborem imponebat. Quamobrem irae vas necessario extitit, et perditioni semet addixit: id est in tantum improbitatis devenit, ut deinde fieret vas irae et perditionis. Hoc homine Deus usus est ad suae potentiae demonstrationem, utque suum nomen in universa terra divulgaretur, atque ut ille ea pati videretur quae pati dignus erat: quamobrem ei poena ob priora peccata debebatur, etiamsi forte in posterum non offendisset. Omnis igitur vituperatio et calumniosa nugacitas a Deo removeatur: qui cum vellet iram suam exserere, et potentiam denotare, longa patientia pertulit vasa irae, perditioni destinata, ut misericordiae vasis prodesset, id est iis qui ob fidem misericordiam consecuti sunt. Vocati enim sumus non ex Iudaeis tantummodo verum etiam ex ethnicis.

Moyses enim scribit: iustitiam, quae ex lege est, si fecerit homo etc. Cap. X. 5.

Iustitiam, Moyses scribit, quae ex lege est, si operatus fuerit homo, vivet propter eam. Sed enim nemo erat inculpatus, et qui eam posset observare. Delicta enim quis intelliget? Melior est ergo gratia, quae nos a damnatione legis liberat.

Quae autem ex fide est iustitia, sic dicit etc. v. 6.

(2) Utiliter definit, cuiusmodi esse debeat fides nostra, ut nempe nihil reprehen-

(1) De Isaaco, Esau, Iacobo, et Pharaone utiliter conferentur, quae pari vel uberiore etiam doctrina, pro sua immensa dicendi facultate, disputat Chrysostomus in XIV. homilia ad hanc epistolam. (Idem habet ἐξ ἑνὸς κοίτην (non κοίτου) ἔχουσα, *ex uno conceperat;* uti scribunt etiam Cyrillus, Theodoretus ac Theophylactus.)

(2) Totum hunc Cyrilli tractum suppeditavit nobis S. Nicephorus constantinopolitanus in apologetico maiore pro ss. imaginibus p. 137, quem alio volumine nos edidimus. En autem graeca Cyrilli verba.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς, εἰς το ῥητον·
ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτως λέγει.

Ὁρίζεται χρησίμως καὶ ὅπως ἂν γένοιτο πρὸς ἡμῶν ἡ πίστις, εἰ τὸ ἀμώμητον ἔχοι παρὰ θεῷ, καὶ τό γε δὴ λίαν εὖ πεποιῆσθαι δοκεῖν· τὸ μὲν γὰρ ἐνδοιάζειν ὅλως καὶ καταδονεῖσθαι φιλεῖν εἰς ἀδρανῆ διψυχίαν, ἀπόβλητον παντελῶς· περιττὸν δὲ ἴσως καὶ τῶν ὅτι μάλιστα σφαλερωτάτων τὸ χρῆναι περιεργάζεσθαι τὰ καὶ λόγου πέρα παντὸς, νοῦ τέ ἐστι τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐν ἀμείνοσι· πῶς γὰρ ἂν εἶεν ἐμφανῆ τὰ ἀποῤῥήτως παρὰ θεοῦ τεχνουργούμενα; καὶ μὴν καὶ καρδίας ὀφθαλμὸς τίς ἂν εἴη τοσοῦτος, ὡς καταθρῆσαι δύνασθαι θεόν; μᾶλλον δὲ, τίς ἄρα συνήσει, κἂν εἴ τις ἕλοιτο

*

sibile in Deo esse credat, sed omnia rectissime ab eo fieri. Namque in dubio prorsus versari, imbecillaque animi perplexitate sponte nutare, detestanda res est. Videtur item supervacuum et maxime periculosum si quis existimet oportere scrutari ea quae et ineffabilia sunt, et intellectum nostrum superant. Quomodo enim appareant, quae Deus ineffabili ratione operatus est? Insuper cordis oculus quis tantus sit, ut Deum conspicari queat? Immo vero quis intelligat, si quem forte dicentem narrantemve ea quae modulum nostrum excedunt, audiat? Nam dominus noster Iesus Christus de spi-
* Ioh. III. 5. ritali regeneratione cum Nicodemo disserens, aiebat *: amen, amen dico vobis, nisi quis denuo (1) natus fuerit, non intrabit in regnum Dei. Tum et quae ibi sequuntur adiecit. Quum vero Nicodemus nihil prorsus intelligeret, tunc demum Christus, humanae mentis hebetudinem longe abesse ab intelligendi subtilitate declarans, ait: si terrena vobis loquenti non creditis; quomodo si dixero vobis caelestia, credetis? Tum perrexit dicere: amen, amen dico vobis, quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, et testimonium nostrum nemo recipit. Sunt ergo inscrutabilia, quae altiora nobis sunt. Nam si vere dicitur, ea ipsa quae in manibus sunt, vix a nobis, uti scriptum est, comprehendi; quid ni necessarium sit opinari, in iis quae ratiocinium nostrum superant, multo utilissimam esse fidem, nullo examine comitante, nulla vana adhibita vestigatione? Namque in his rebus prudentia praecipuum ornamentum est (2).

Cap. X. 11. **Omnis qui credit in ipsum, non confundetur.**

Ne bonum sibi tantum peculiare Israhel existimet salutem esse per fidem: omnis enim, inquit scriptura, qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, sive iudaeus sit sive ethnicus, sive servus sive liber. Indifferenter salvat universalis Deus; cuncta enim
Gr. p. 41. ad eum pertinent. Sic omnia instaurari in Christo dicimus.

Cap. XI. 1. **Num Deus populum suum repulit? Absit.**

Prudenter Paulus Israhelem, quamquam caecitate laborantem, nihilo tamen minus haud sinit gravius obdurari rerum suarum omnimoda desperatione, sed ad mollia verba sollerter transit. Hactenus enim ceu contumacem accusaverat Israhelem: sed tamen spe superna non destituit, neque omnino Dei familiaritate exclusum ad-

λέγειν, καὶ ἀφηγοῖτο τὰ πολὺ λίαν ὑπὲρ ἡμᾶς; ὁ μὲν γὰρ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, Νικοδήμῳ ποτὲ τοὺς περὶ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως παρετίθει λόγους, καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν. " ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ· „ εἶτα τούτοις προσετίθει τὰ ἐφεξῆς· συνιέντος δὲ αὐτοῦ παντελῶς οὐδὲν, τότε δὴ τότε Χριστὸς, τῆς τῶν ἐννοιῶν ἰσχνότητος ὡς ἀποτάτω τιθεὶς τῆς ἀνθρώπου διανοίας τὸ πάχος, " εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, φησι, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια πιστεύσετε; προσετίθει δὲ τούτοις· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃ οἴδαμεν λαλοῦμεν, καὶ ὃ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐδεὶς λαμβάνει. „ Οὐκοῦν ἀβασάνιστα τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς· εἰ γὰρ ἐστιν ἀληθὲς ὅτι περ τὰ ἐν χερσὶν εὑρίσκομεν μετὰ βίας κατὰ τὸ γεγραμμένον, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον ἐννοεῖν, ὡς ἔν γε τοῖς ὑπὲρ λόγον, χρησιμωτάτη λίαν ἡ πίστις, οὐκ ἀκολουθούσης ἐρεύνης, οὐ ζητήσεως εἰκαίας ἐπενηνεγμένης: συνέσει γὰρ τὰ τοιάδε τῶν πραγμάτων τιμᾶται λαμπρῶς.

(1) Cardinalis Sadoletus in suo adhuc inedito opusculo de peccato originali ait: « illud *denuo* in graeco sic scriptum est, ut indicet etiam *ex alto*, quasi a summo dicas: et potest quidem haec dictio, a summo, aeque ut graeca ἄνωθεν, in utrumque sensum accipi, ut *denuo* intelligatur, et *ex alto*; quandoquidem nova ex baptismo generatio, non iam ex mundo nobis, sed ab ipso Deo ducitur. » Iisdem prope verbis loquitur Sadoletus in alio opusculo a nobis edito Spicil. rom. T. II. p. 192, ubi addit: « sed non est, opinor, de verbis contendendum, quum praesertim Christus cum Nicodemo non graece sed hebraice locutus sit. »

(2) Doctrina haec Cyrilli, de christiana fide absque dubitandi iure, immo etiam absque liberi indifferentisque examinis facultate, in iis praesertim quae humanam mentem superant, temporibus sane nostris opportunissima est, quibus ecclesia errorem hominum ratione humana abutentium damnare denuo coacta fuit. Legantur de hoc argumento aliorum quoque sanctorum patrum auctoritates apud Nicephorum loco cit. Nemo ergo dicat vel putet, ecclesiam quicquam novi nuper definivisse, quod non in perpetua praxi doctrinaque saeculorum apud ipsam fuerit.

firmat; cuius rei manifestam dat demonstrationem, se ipsum in exemplum sistens et israhelitam et de Abrahami semine; tum etiam honestissime populum Dei adhuc appellans, additaque sermoni de repudio particula negante « absit. » Haec autem ab eo fiunt contumacibus blandiendo et molliter assentando, ut ipsos ad piam mentem docilemque transferat. Si ergo evidens est, ipsum ad apostolatum fuisse vocatum, et mysteriorum Servatoris sacerdotem factum, atque ad gentes praeconem et apostolum, quamquam esset israhelita, patet a Deo populum suum non esse repudiatum.

An nescitis in Elia quid dicat scriptura? Cap. XI. 2

Opportunissime, ceu quandam eorum quae Israheli nunc contigerunt imaginem, profert temporum Eliae historiam. Namque ex illorum veterum comparatione gestorum facile cognoscitur, voluntaria pariter insania laborasse Israhelem. Siquidem regnante Samariae Achaabo, idola Israhel absurde colebat, victimaeque et fana ubique erant. Interim siqui Deo adhaerebant, magno in pavore versabantur, et intolerabili premebantur persecutione; ita ut in antris petrarumque cavernis latitarent prophetae, et ipse Elias cum in profundam secessisset eremum, sic cum Deo supplex expostularet *: « altaria tua subfoderunt, prophetas tuas occiderunt, solusque ego relictus * III. Reg. XIX 14.
sum, cuius item anima exquiritur. » Sed illico responsum audiit: « supersunt mihi septem milia virorum, qui Baali genua non flexerunt. » Atqui ut illo tempore nequaquam Deus ad tam impia scelera impulit Israhelem, sed hic potius sua vesania ita peccavit; sic nunc Deo patre salutem per Christum omnibus exhibente, neminemque repellente, Iudaei sponte ad apostasiam declinaverunt, redemptore contempto. Non Cf. p. 42
ergo repulit Deus populum suum, cui potius, ut dixi, obtulit, si certe is maluisset, salutis quae per Christum datur participationem.

Si ergo gratiâ, haud iam amplius ex operibus etc. v. 6.

Si gratiâ, inquit, haud iam amplius ex operibus; alioqui gratia, iam gratia non esset. Ubi, inquit, putat quispiam se operibus suis quid promereri, ibi prorsus supervacaneum vanumque erit gratiae nomen et valor. Etenim operanti, inquit scriptura, merces tribuitur non ex gratia sed ex debito. Itaque si ex operibus gratia consurgit, iam non est gratia.

Quid igitur? Quod quaerit Israhel, non est consecutus. v. 7.

Dixerat, a Deo populum suum non fuisse repudiatum. Sed quia verisimile erat adversaturos quosdam, atque hoc obiecturos, nempe: quid ni Deus populum suum repudiavit? siquidem Israhel reapse a cultu defecit, etsi non totus neque omnino, sed ex parte tamen: etenim reliquiae aliquot servatae sunt, et hae ipsae secundum electionem. Occurrit autem Paulus prudenter admodum dicens: quid igitur? nempe quid aio ad haec? Quod quaerit Israhel, non est consecutus, sed electio id adepta est: ceteri vero caecati sunt. Quaerebat Israhel iustificationem ex lege: sed quomodo iustificari poterat, quandoquidem lege nemo perficitur? Ergo iustificationem quidem in typo quaerebat Israhel, sed non est consecutus: sed qui singillatim prae ceteris electi fuerunt, propter suam credulitatem eam adsecuti sunt; iustificati nimirum per fidem. Ceteri excaecati sunt, videlicet duri et contumaces.

Et David dicit: fiat mensa eorum in laqueum etc. v. 9.

Fiat, inquit, mensa eorum in laqueum, et reliqua. Maledicta enim iure meritoque evasit mensa illorum, id est inhospitalitas ac saevitia, quam contra Christum in crucem sublatum exprompserunt, cum sitienti acetum felle mixtum propinaverunt.

Cap. XI. 11. **Dico igitur, num sic offenderunt ut caderent? Nequaquam etc.**

Miror tuam benignitatem, o dive Paule, qui divinae dispensationis sermones egregie concinnas: contendis enim non eam ob causam ethnicos fuisse vocatos, ut omni
Gr. p. 43. erga Deum spe exciderent Israhelitae, postquam in Christum ceu lapidem quendam impegerant; sed ut potius aemulantes eos, qui insperato recepti fuerant, dediscerent inhonesta, et meliora sapere vellent quam antea, atque ita redemptorem admitterent. Rem brevi exemplo confirmare placet. Interdum accidit ut parvi impuberesque pueri, congruos aetati suae luctus suscipiant; atque ita a patre vel matre aufugientes, lacrimas oculis haud dissimulanter effundant. Et sane haud parum parentes contristant, prout fert insitus erga liberos amor: verumtamen ut ab acerbitate illa ineptiisque eos callide revocent, puerum alium forte occurrentem ad se pertrahunt, atque huic sua munuscula conferunt, aemulationem sic excitantes, atque ad reditum parentumque amorem revocantes. Ita fere se nunc Deum gessisse, ut ego arbitror, divus Paulus dicit, ne Israhelem, peccatorem licet, desperare permitteret.

v. 12. **Quod si lapsus illorum, divitiae sunt mundi.**

Si enim, inquit, adeptus est mundus Dei gratiam propter Israhelis offensionem; et quia hic bona mente caret, adsumpti sunt ethnici; quaenam iam ipsorum adsumptio erit, nisi ereptio a morte, et ex mortuis ad vitam revocatio?

v. 14. **Siquo modo ad aemulandum provocem carnem meam.**

Carnem propriam denuo appellat Israhelem, sive suum secundum carnem genus. Ac si dicat: inclytum et magni pretii Deoque carissimum apostolatum meum esse aio, et omnibus qui sub sole degunt utilissimum; neque id ob eam causam dico, ut vano honore, incongruaque pompa caput meum videar ornare; sed ut meam secundum carnem gentem salvem. Sic nimirum Israhelitas, stimulo veluti, aemulatione compungens atque incitans ut per Christi gratiam iustificari velint.

v. 25. **Donec plenitudo gentium intraret, atque ita universus Israhel salvus fieret.**

Hoc rursus pervide, et considera. Ait enim fore ut gentium plenitudo ingrediatur, et universus Israhel salvetur. Atqui hoc loco quispiam fortasse dicet: utique multi ethnici in infidelitate sunt mortui; quomodo ergo plenitudo gentium introiit? Sed ne cunctus quidem Israhel salvabitur, si certe verum est, fore ut iniquitatis fi-
Gr. p. 44. * Ioh. V. 43. lium Iudaei recipiant, Christi amore contempto. Hoc enim ipsemet dixit *: ego veni in nomine patris mei, nec me recipitis. Si alius in proprio nomine venerit, ipsum
* II. Thess. II. 10. recipietis. Praeterea sapientissimus Paulus ait *: quia veritatis amorem non admiserunt, ut salvi fierent; ideo immittit in eos Deus operationem erroris, ut mendacio credant. Quid ergo ad haec dicemus? Dicimus, quod offerente Deo liberaliter omnibus fidei gratiam, et neminem prorsus excludente, quid ni ingressa fuerit plenitudo gentium, quantum certe adtinet ad vocantis mentem scopumque? Non enim propterea quod nonnulli sponte exciderunt donumque abiecerunt, idcirco falsam deprehendemus sacrae scripturae adfirmationem: cum enim oblatis semel bonis potiri possent, voluntariam contra fecerunt apostasiam. Ergo quantum adtinet ad vocantis benignitatem caritatemque, et plenitudo gentium introiit, et universus pariter salvatus est Israhel: sed quatenus inconvertibilis mansit, pars certe eius excaecata, inquit, est.

v. 26. **Sicuti scriptum est: veniet ex Sion liberator.**

Quod reiectus quoque Israhel salvandus postea per tempora sit, spem firmat sacro prolato oraculo. Reapse enim tempore suo salvabitur Israhel, postremo loco vocandus post gentium vocationem.

Sicut et vos non credidistis aliquando Deo etc. CAP. XI. 30.

Utrosque in eadem fuisse culpa demonstrat, eademque et una gratia sanatos tum ethnicos tum Israhelem. Vocatus fuit enim per Moysem olim Israhel, et Aegypti calamitate liberatus: sed daemonum ministri, id est ethnici, qui Aegyptiorum nomine intelliguntur, minime adhuc credebant divinae erga Israhelem misericordiae: neque enim fidem adhibebant miraculis per Moysem patratis, neque Iudaeorum Deum volebant agnoscere. Vix tandem dimissus est ad sacrificandum in deserto populus Iudaeorum; ipsi tamen priscum retinebant errorem. Nunc ipsi vicissim consecuti sunt misericordiam, in offensam delapso Israhele, qui misericordiae gentibus datae non credidit; ita tamen ut et ipse per tempora miseratione potiturus sit. Par est igitur amborum culpa, miserantis auxilio aeque indigens. Conclusos autem fuisse omnes dicit in incredulitate a Deo, ut omnium misereretur. Neque tamen divina voluntate factum umquam putemus, ut nonnulli discrederent, atque hinc post lapsum veniam consequerentur: sed in incredulitate potius conclusisse eos intelligendum est, quatenus ipsos incredulitatis reos ostendit, et suis ipsis factis coargutos: adeo ut in tantam postea infelicitatem devenerint, quae miseratione et venia indigeret. *Gr. p. 45.*

Qui manducat, Domino manducat, et gratias Deo agit. CAP. XIV. 6.

Haud de gravissimis rebus heic agitur. Quaeritur enim, utrum propter Deum hic vel ille operetur, utrum ambo gratias agant. Si ergo quod quaeritur, gratiarum actio est; qui carnem edit, non qui iudaizat, is est revera qui gratias agit: qui carnis edendae licentiam sibi sumit, non qui adhuc legi adhaeret.

Scio et confido in domino Iesu etc. v. 14.

Scio et confido, inquit, in domino Iesu, quod nihil commune (1) propter ipsum, et reliqua. Fide dignus testis, qui scire se et confidere adseverat. Addit autem et in Christo Iesu, ut veritatem magis roboret, atque ut fidem ab audientibus sine ulla dubitatione impetret. Meminit autem et dicti olim a Christo: non quod in os ingreditur coinquinat hominem *: et quod omnis esca in ventrem vadit, et in secessum emittitur. Est enim haec eduliorum conditio. Quamobrem quod quidem ad naturam adtinet, nihil profanum est, nihil contaminatum ex his quae nutrimento inserviunt: sanctificantur enim omnia per verbum Dei et orationem. Sed et illud meminimus, quod quum Deus omnia crearet, vidit, inquit scriptura, valde esse bona, benedixitque eis. Quum ergo Deus creatas a se res cum laude adprobaverit, quis dicere ausit, inquinamentum et contaminationem inde provenire, quin simul creatorem accuset? Ergo nihil omnino profanum est in creatis rebus. Quod si quis forte arbitratur aliquid esse profanum, ipse potius in mente sua inquinamento laborat. Cuncta enim munda sunt, sed incredulus inquinatur sua in aliquibus infirma fide, non iis ullatenus rebus quas ipse profanas existimaverit. Nam sicuti mente perfectis unus est Deus, nullusque praeter ipsum alius, neque idolum ullum in mundo esse creditur, sic ab iisdem nullum esse existimatur idolothytum. Nam qui idolum non agnoscit, quomodo idolothytum pensi habebit? Utique iis, qui plures esse putant Deos, idolothytum quoque aliquid esse videtur; at credentibus incontaminata puraque esse omnia, quae a Deo sunt, nihil natura propria profanum prorsus habetur: est autem liberrimus escarum usus: verum iis qui nondum id sibi persuaserunt, nondum munda sunt secundum ipsorum ut rentur rectam opinionem; sed profana habentur, quia mens ipsorum ad veritatem claudicat.

* Matth. XV. 11. 17.

Gr. p. 46.

(1) Id est profanum vel impurum aut pollutum, ex Hebraeorum nimirum sententia.

* Cap. XV. 7. **Ideo suscipite alterutrum, sicut et Christus suscepit vos in gloriam Dei.**

Multi unum corpus sumus, et membra alterutrius, sicuti scriptum est, constringente nos in unitatem Christo caritatis vinculis. Ipse est enim qui fecit utraque unum, medium parietem maceriae solvens, legem praeceptorum decretis destruens. Oportet igitur eadem omnes invicem sentire; et si unum membrum aliquid patitur, cuncta compati membra; sin unum membrum glorificatur, cuncta membra gaudere. Ideo suscipite, inquit, alterutrum, sicut et Christus suscepit vos in gloriam Dei. Suscipiemus autem invicem, si eadem sentire voluerimus: ferentes item alter alterius pondera, servantesque unitatem spiritus in vinculo pacis. Sic nos quoque suscepit Deus in Christo. * Ioh. III. 16. Nam verax est qui dixit *: sic Deum dilexisse mundum ut filium suum pro nobis tradiderit. Datus est enim pro omnium nostrum vita redimiae, et a morte translati fuimus, et ex morte ac peccato redempti. Atque huius dispensationis scopum illustrat dicens, Christum factum esse circumcisionis ministrum pro veritate, et reliqua. Nam quia Iudaeorum parentibus promiserat Deus, benedicturum se futuro ex ipsis semini, et astrorum caelestium instar multiplicaturum, ideo apparuit in carne, factusque homo est, qui Deus Verbumque ipsummet erat, qui universam rem creatam conservat, cunctisque incolumitatem tribuit utpote Deus. Venit autem in hunc mundum cum carne, non tamen ut ei ministraretur, sed ut ipse potius, sicut ait, ministraret, animamque suam pro multis redemptionem traderet. Profecto fatebatur se manifeste venisse, Gr. p. 47. ut promissa Israheli compleret. Aiebat enim: non sum missus nisi ad oves domus Israhelis quae perierant. Quamobrem haud mendaciter Paulus ait, ministrum illum fuisse circumcisionis, ut promissa patribus rata haberet, eiusque rei causa traditum fuisse a Deo patre, atque ut misericordiam ethnici consequerentur, quò et ipsi eum glorificarent tamquam omnium creatorem, et opificem, servatorem, ac redemptorem. Prorsus enim cavendum erat, quandoquidem ob suam multam incredulitatem impie eum laeserat circumcisus populus, nec eiusdem redemptionem admiserat, ne inutilis videretur ineffabilis caritas Dei, dum vix pauci salvarentur credentes Israhelitae. Idcirco dilatata in omnes superna clementia, adsumpti sunt ethnici, et sapientiae in Christo mysterium a suo benignitatis scopo non aberravit: salvatus est enim, loco eorum qui exciderunt, universus mundus, Deo miserante. Quod autem praedictum fuerit hoc mysterium sanctorum voce, qui in spiritu futura praecognoverunt, demonstrat evidenti prolato prophetiarum testimonio (1).

(1) Extant haec prophetica testimonia in versiculis 9-12, in quae etiam commentatum fuisse, nec non in reliquam partem Epistolae Cyrillum credimus, etsi nihil Cyrilli praeterea in codice est.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EXPLANATIO

IN PRIOREM AD CORINTHIOS EPISTOLAM.

Paulus vocatus apostolus Iesu Christi etc. Cap. I. 1.

Missum se ait divus Paulus a Christo, voluntate Dei patris. Id enim significari existimo verbis « per voluntatem Dei. » Quia enim per filium tum voluntas tum operatio patris conficitur, per eundem item sanctos apostolatui destinatos fuisse dicimus. *Gr. p.* 48

Et Sosthenes frater etc.

Quod praedicationis virtus profutura sit non Corinthiis tantummodo, verum etiam cunctis in Christo vocatis ad sanctificationem per fidem, liquido demonstrat dicens: « sanctificatis in Christo, in omni sive ipsorum sive nostro loco. » Lex enim haud in omni loco iubebat id fieri, sed ad sacrum ipsum proficisci Hierosolymorum templum. Metuebat enim, ut credibile est, mentis eorum volubilitatem; ne si forte quovis in loco adorare iussi fuissent, causam suae transitionis ad turpem cultum legem haberent, atque idola adorarent, templa sibi et aras construentes. Quia vero nos ethnici vocati deinde fuimus per fidem in Christum ad Dei familiam, et libertate per sanctum Spiritum potiti sumus, adorare iussi sumus haud Hierosolymis cuncti, sed in omni loco. Atque hoc nimirum prophetae edixerant *: et venerabuntur Dominum singuli de loco suo. » Scribit autem Sostheni simul et ecclesiae Dei, quam ipse sibi Christus comparavit. Quis autem hanc ecclesiam viderat? Cuncti scilicet qui sanctificati erant et vocati per Christum ad iustificationem, quique invocabant nomen eius in omni loco ipsorum et nostro, id est sive in Iudaeorum regione, sive in ethnicorum civitatibus ac provinciis. Deum autem natura propria praedicat Christum (1), et cum ipso ac per ipsum Deo patri gloriam conciliat: Dei enim ecclesiam appellat sanctificatos. Rursus autem Christo illos adscribit dicens: si quis spiritum Christi non habet, hic non est ipsius.

* Soph. II 11

Gr. p. 49

Gratia vobis et pax a Deo patre nostro et domino Iesu Christo. v. 3

Gratià coronat credentes, quae est a Deo patre et a domino Iesu Christo. Per ipsum enim et in ipso omnia dantur a Deo patre: ipseque una cum genitore suo collator est et communicator supernorum bonorum, cunctorumque caelestium charismatum distributor: ipse pacem cunctis conciliat, gratia sua illuminans principatus et thronos et potestates, atque, ut uno verbo dicam, rationalem quamlibet creaturam.

Estote autem coagmentati eadem mente eademque sententia. v. 10

Quod Domini nomine gloriari oporteat, necessario sapienterque docuit ipse Deus per unum de sanctis prophetis dicens *: « servis autem meis vocabitur novum nomen, quod in universa terra benedicetur. » Christiani enim nominamur, et nomine

* Is. LXV. 15

(1) Recole quae adnotavimus p. 3. de studio Cyrilli perpetuo adserendi veram naturalemque Christi Iesu domini nostri deitatem.

novo ditati sumus, quo spoliati merito sunt nonnulli, qui a recta ecclesiae doctrina discesserunt, ac erroneis spiritibus impiorumque pseudo-magistrorum portentis adhaerentes, ab his nomen contraxerunt: nec immerito, non enim Christi sunt, qui blasphemiam adversus eum participaverunt, atque in varias sectas et sententias dispertiti sunt. Atqui Christus suos ad pacem vocavit, quia unus ipse est, et indivisus. Unum igitur sumus omnes in Christo, atque ob id eadem mente eademque sententia coagmentati, constringente nos, ut simus spiritali copula unanimes, illo qui dicit Deo
* Ioh. XVII. 21. patri *: « volo, ut sicut ego et tu unum sumus, ita et ipsi nobiscum unum sint. »

Cap. I. 13 **Num divisus est Christus? Num Paulus pro vobis crucifixus fuit?**

Si quis alius pro nobis crucem pertulit, utique et ipsius dicamur. Item si forte cum alterius invocatione baptizati fuimus, ille nos possideat, eundemque servatorem ac redemptorem appellemus. Sin vero Christus pro peccatis nostris mortuus est, et nos ei
Gr. p. 50. uni consepulti fuimus per baptismum in mortem, possideat, inquit, emptas a se animas ipse. Salvati enim per ipsum et ab ipso sumus, qui pro nobis animam suam posuit.

v. 17 **Non enim me misit ad baptizandum Christus, sed ad evangelizandum.**

Missus fuit ex professo Paulus ad Iesum gentibus praedicandum. Nihilo tamen minus ad apostoli officium pertinere dicimus quicquid tempori et usui congruum fuerit conficere; et quidem etiam siquos baptizare voluerit. Ceterum ne videretur tempus praedicando aptum aliis curis impendere, recte sinens ut alii per regiones dispersi, cunctique nominatim episcopi, hoc per otium facerent, ipse ad evangelii potius praedicationem incumbebat: quippe cui verbi ministerium potissime creditum fuerat, et Christi mysterium vel maxime erat exploratum. Sed sicuti divus Stephanus, etsi mensarum ministrum agebat, non alienum a se putabat initiandi officium; sic etiam divus Paulus, quamquam evangelizando Christi mysterio destinatus, attamen pro oblata occasione, baptizandi quoque ministerium implebat, habens videlicet utriusque rei potestatem, nulloque eum prohibente, si quando hoc etiam agendum sibi putaret.

v. 20. **Ubi sapiens? ubi litterator? ubi conquisitor huius saeculi?**

Tumidis quidem mundana sapientia hominibus, et fidem, Christi videlicet, non recipientibus, stultitia videtur evangelium. Nobis vero longe alia sententia est: profitemur enim illud esse Dei virtutem viamque salutarem quae ad sanctificationem ducit, atque ad veritatis notitiam sapienter erudit copiosis praedicationibus. Existimo autem sapientes ab eo nunc vocari rhetores, qui suae eloquentiae vi credibilia argumenta mendacio connectentes, speciem huic veritatis conficere studebant. Litteratores vero intelligo ludimagistros sive grammaticos, qui poëtarum libros scrutari solent ac pueris interpretari. Conquisitores denique dicit eos qui verbis cavillari solent, et res subtiliter examinare, quique mentis suae adinventionibus, prout unicuique in singulis propositis res probabilius se habere videtur, veritatem quaerere simulant (1). Sed nullatenus recte agunt, immo prorsus incuriose: ignorant enim omnium Deum, qui hanc
Gr. p. 51. mundi universitatem arcana vi sine ullo labore fabricavit, et ea quae nulla erant (2), ad existentiam unico nutu produxit. Fatua est igitur vere mundi sapientia.

v. 21 **Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvare credentes.**

Dei sapientiae nomine humanam quoque intelligentiam denotat et eloquentiam, sive ipsum verborum ornatum: ut doceat mentis auctorem esse Deum, et prudentiae

(1) Videtur heic designari secta vetus hominum rationalitatem fallacem malitiosamque profitentium.
(2) En mundum a Deo ex nihilo creatum, quicquid ethnici falsive philosophi contra dixerint.

atque elocutionis datorem, etiamsi aliqui non ut par erat his usi sunt. Praedicationis vero stultitiam dicit verborum simplicitatem: rudi enim sermone fuerunt divi discipuli, sed sententia divite.

Quoniam et Iudaei signum petunt, et ethnici sapientiam quaerunt. CAP. I. 22

Utrumque vere dicit Paulus. Etenim olim Christo de sacris septis eiicienti ovium boumque, turturum et columbarum venditores, edicentique, nolite facere domum patris mei, domum negotiationis, adversati sunt Iudaei aientes: quodnam signum nobis ostendis, quamobrem id facis? vel quis tibi hanc potestatem adtribuit? Accesserunt autem et litteratores aliquot, post tot edita a Christo miracula, maligne dicentes: magister, volumus a te signum videre. Prorsus igitur parvipendentes sanctorum voces, ex quibus ab eis cognosci par erat, ipsum esse Christum, divina portenta petebant. Unde Christus missis abs Iohanne ait: euntes renunciate Iohanni quae auditis atque videtis: caeci vident, claudi ambulant, et reliqua. Ethnici vero elocutionis verborumque splendorem quaerentes, stultitiam existimant incarnationis rationem, aiuntque: cur omnino opus erat, eum qui natura Deus erat, et ex Deo natum Verbum, qui sola voluntate nutuque quicquid ei libuerit, potest efficere, fieri hominem, mortemque perferre? Qui vero, inquiunt, virgo pariat? quomodo resurget, qui morte fuerit corruptus? Atqui nil mirum est haec ab illis dici: namque animalis homo non percipit quae sunt spiritus: est enim illis stultitia, quae nobis est Dei virtus et sapientia. Salvavit enim mundum Deus pater per ipsum (filium), tamquam per insitam sibi naturaliter virtutem, ineffabilem videlicet suam sapientiam. Nam sapientia virtusque Gr. p. 52. Dei patris est filius, per quam virtutem cuncta originem sortita sunt, et creata conservantur. Quod si quis, inquit, hominum viribus comparare Dei vim voluerit, plane pervidebit, illa etiam Dei opera quae infirmiora fortasse videntur, neque totam agentis vim exhauserunt, superiora esse qualibet humana vi. Atque eadem hac ratione de sapientia quoque iudicabis: nempe quod stultum in divinis videtur, sapientius humanis comperiri. Veluti si cum magnitudine ac pulchritudine caelestium elementorum, solis et aliorum siderum, ignis, aquae, aliorumque huiusmodi, conferre quis velit parvas ac minimas creaturas, tenuis sine dubio deprehendetur harum virtus et sapientia, eâque multo inferiores quilibet iudicabit. neque aliquis apud nos tantae virtutis artifex umquam erit. Revera igitur quod infirmum est Dei, fortius est viribus humanis; et quod in Deo stultum, sapientius est hominibus. Ergo divina dispensatio in summa sapientia versatur. Universi enim orbis regnum prudenter obtinuit et cum sapientia Christus.

Annuncians vobis Dei testimonium. CAP. II. 1.

Dei testimonium dicit Christum: de quo Deus pater testificatus est dicens: hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.

Et ego in infirmitate ac timore etc. V. 3

Ego tamen adeo humili sermonum genere usus, verebar magnopere ne forte hi sublimiores sensu nostro comperti, nihil prodessent vel potius officerent. Nam menti tenerae mollis facilisque cognitu sermo accommodatus est; maturiorum autem est solida nutritio, qui sensum exercitatum habent ad boni malique discretionem. Fuit itaque, ait, tamquam cum multa infirmitate, et non cunctis exsertis viribus, initiantis apostoli ad vos sermo: neque sane cum persuasione humanae sapientiae, sed cum ostensione spiritus ac virtutis, ne fides vestra in hominum sapientia niteretur, sed in Dei virtute. Etenim praedicationi addebant apostoli divinorum quoque prodigiorum

evidentem ostensionem, hunc rei cardinem ponentes, nempe opus esse credere (1), Deum in his et a Spiritu et a rebus quoque gestis testimonium accipere (2): ita ut arcana quadam ineffabilique virtute et vi utentes, prodigia quoque facile efficerent. Porro ethnicorum fabulae egebant utique eloquentiae patrocinio, quod ipsorum deformitatem quodammodo tegeret: secus autem divinae praedicationi simplex planusque et Dei testimonio fretus sermo sufficit.

Cap. II. 8. **Si enim cognovissent, numquam dominum gloriae crucifixissent.**

Conveniens admodum sermo. Etenim Christus cruce sua de perversis adversariisque potentiis triumphavit: chirographum contra nos scriptum ligno suffigens, Satanae tyrannidem a nobis depulit, mundi peccatum extinxit; relaxansque subterraneis spiritibus inferni portas, mortis destruxit potentiam. Quid ni ergo invisa sit impuris daemonibus crucis passio? Certe non crucifixissent, si eum accurate novissent redemptorem et gloriae dominum. Nam quod diabolica saevitia in causa fuerit, ut a Iudaeorum vecordia Christus crucifigeretur, declaravit perspicue divus Iohannes de Iuda dicens: post bucellam, inquit, introivit in eum Satanas, qui Iesum Deum esse non noverat. Nam si novisset et sibi persuasisset, quomodo ipsum in deserto tentasset dicens: si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant? Sine dubio autem ipsi quoque Servatori cordi erat, ut principes saeculi huius lateret, ut ignotus pateretur, ut proprio sanguine mundum sibi patrique suo adquireret.

v. 10. **Et profunda Dei.**

Profunda Dei sunt, sacrarum litterarum arcana ac recondita notio, quam sciens Spiritus revelat sanctorum animabus, divinam quodammodo ipsorum mentem efficiens.

14. **Animalis autem homo.**

Animalis est, qui secundum carnem vivit, et cuius nondum mens a spiritu est illustrata, sed solam habet insitam humanam intelligentiam, quam in omnes animas creator immittit.

15. Gr. p. 54. **Spiritalis autem omnia diiudicat.**

Spiritalis quidem omnia diiudicat, ac suo veluti acumine singillatim discernit, ipse vero a nemine diiudicatur. Quod vero hi, qui spiritales dicuntur, prorsus indigeant, profectus sui causa et eruditionis, spiritalibus magistris, manifestum in sequentibus facit dicens: quis enim novit sensum Domini qui instruat eum? Quod idem valet ac si diceret: spiritalem hominem nemo instruet, nisi sensum Christi habuerit. Instruere autem dicit, pro intelligere faciet. Quinam vero sensum Domini habeant, mox ipse denotat dicens: nos autem sensum Christi habemus, id est loquentem in sanctis Spiritum, ipsisque mysteria revelantem, ac divinam quodammodo ipsorum mentem efficientem.

Cap. III. 10. **Ut sapiens architectus fundamentum posui.**

Quia domum Dei credentes appellaverat, fundamentum convenienter dicit Christum. Gloriatur autem Paulus, primum se inter ceteros fuisse, ac veluti inchoationem evangelizantium ipsis Christi mysterium, qui est immobile fundamentum, portans impositos sibi, templaque efficiens et consentientes invicem per fidem, perque Spiritus sancti gratiam copulantis eos in concordia. De fundamento hoc aiebat Deus pater per

(1) En fidei necessitatem! en christianae religionis fundamentum ab ipsis apostolis, evangelicae praedicationis initio, iactum! Id ii considerent, qui humanae infirmaeque rationalitati plus aequo indulgent.

2) Vel: *per Spiritum et res quoque gestas testimonium dare;* utroque enim sensu adhibetur μαρτυρέομαι.

prophetam *: ecce ego iacio in Sionis fundamenta lapidem pretiosum, angularem, dignum qui loco fundamenti sit: et quisquis confisus ei fuerit, non confundetur. Posuisse se igitur Paulus rectissime dicit fundamentum; et alios quidem superaedificare atque adlaborare posse, non tamen aliud praeter iam positum fundamentum iacere: neque enim aliud est sub caelo datum hominibus, in quo nos oporteat salvari. Unus est enim Deus et pater, ex quo omnia et nos in ipso. Et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum, idemque corporis ecclesiae caput est. Si quis ergo fundamentum negat, et petram respuit, non in ipsa sed in harena aedificat: quo fiet ut facile admodum subvertatur. Nam quod Christus non sustinet, id sine dubio pessum dabitur, quia firmam basim non habet. * Is. XXVIII.

Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Cap. IV. 19.

Quaenam utilitas est splendidae elocutionis sed nihil frugi habentis, qualis ethnicorum est? At inspiratae scripturae elocutio simplex quidem est et vulgaris, sed affluenter prodest, facemque splendidam praefert ad notitiam veram divinae naturae adsequendam: reddit praeterea ad omne opus bonum idoneos, qui sui studiosi sunt: quo facto, consequetur quispiam donorum quoque Spiritus desiderabilem gratiam. Non enim in verbis vertitur regnum caelorum, sed in virtute. Porro illud « in virtute, » si de sanctis apostolis dicitur, intelliges tamquam in fortitudine et vi quam suppeditat Spiritus, cuius ope miracula quoque edebant. Sin de nobis ipsis pronunciatur, tamquam in virtute vitae sanctae puraeque, dictum putabis.

Quid vultis? cum virga veniam ad vos, an potius cum caritate? v. 21.

Vultis, inquit, ceu virga quadam instructus, sapientem correptionem peccantibus vobis inferam? an potius cum lenitatis spiritu et caritate veniens, tacitus transeam? Atqui utilior futura erat ipsis correptio, quae tum scelus tum socordiam, et huiusmodi criminis voluntatem amputaret, de quo etiam inspirata scriptura Israhelitis per Amosum (1) aiebat *: « filius simul paterque eius ad unam ancillam ingrediebantur, ut nomen Dei ipsorum dehonestarent. » Huiusmodi, inquit, fornicationem ne inter gentes quidem iam audiri. Namque Theseum fortasse audiverat iure offensum proprio filio, eique esse imprecatum, immo et necem intulisse, noverca accusante: nec non et alios ob huiusmodi crimina dicacitate poëtarum traductos (2). * Am. II.

Iudicari apud iniquos, et non apud sanctos? Cap. VI. 1.

Sanctos appellat sanctificatos in spiritu, iniquos autem nondum credentes, utpote qui ad quamlibet facillime proruunt improbitatem. Nihil enim est tam absurdum, quod qui ignorant verum naturaque propria Deum, committere nequeant (3).

An ignoratis quod angelos iudicabimus, nedum saecularia?

Quod si (4) nonnulli contendant dici (vocabulo angelos) ab eo sacerdotes; quales demum dicemus eos sacerdotes, qui mundialiter prorsus viverent? Cur ergo ait, angelos iudicabimus, nedum saecularia? Nempe ob distinguenda saecularia, ponit

(1) In graeco Cyrilli textu (cod. f. 249. v. 17.) perspicue est *Iohel*, non *Amos*, quod quomodo obrepserit nescio, nisi forte ipsum Cyrillum humanitus memoria fefellit. Par certe error citantis Paulum pro Petro legitur apud eundem Cyrillum de ador. in spir. et ver. ed. paris. T. I. p. 330. D, qua super re plura verba facit Aubertus in adnot., mendum id scribae potius quam Cyrilli existimans.

(2) Nostri quoque tragici in huiusmodi argumento non semel versati sunt, quos nominatim appellare non vacat. Quis v. gr. Italorum ignorat catastrophen Hugonis et Parisinae sub Nicolao estensi Ferrariae principe?

(3) Dictum Cyrilli sapiens temporum omnium experientia comprobavit.

(4) Constat hinc, nonnisi particulam superesse prolixioris, quam hoc loco Cyrillus fecerat, expositionis.

convenienter angelos, qui a rerum saecularium usu prorsus sunt alieni ob naturae suae excelsitatem.

Cap. VI. 4 **Saecularia igitur iudicia si habueritis.**

Profecto parvum quid, nulliusque fere pensi existimant vere pii homines, de saecularibus rebus in ecclesia iudicare. Namque id etiam a Domino edocti sumus. Accesserat enim ad eum quidam dicens *: magister, dic fratri meo ut hereditatem mecum partiatur. Ille vero, o homo, inquit, quis me iudicem aut divisorem constituit vobis? Sane magis decet prudentiores in ecclesia ut de spiritalibus iudicent, utque perite examinent fidei doctrinam. Et quidem hoc officium inter ea numeratur, quae superne dantur a Spiritu, dona. Datur enim aliis sermo sapientiae, aliis spirituum discretio.

* Luc. XII. 13

v. 1 **Nescitis, quoniam corpora vestra Christi sunt membra?**

Quomodo membra nostra, Christi sunt? Equidem habemus illum in nobismet ipsis sensibiliter et intellectualiter. Nam et in cordibus nostris habitat per Spiritum, ET SANCTAM QUOQUE EIUS CARNEM PARTICIPAMUS (1), et sic dupliciter sanctificamur: habitatque in nobis et vivens simul et vivificans, ut obrepentem membris nostris mortem per se ipse destruat. Igitur si ipse est ecclesiae corporis caput, nos vicissim membra eius singillatim sumus. Si ergo aliquando in absurdas voluptates decidemus, tunc heu contra eum peccabimus, cuius membra sumus. Meretricibus enim rem ei dicatam largiemur.

v. 1 **Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis?**

Corporis nostri membra, si ob suam puritatem, Christi membra permanserint, vitam illius et gloriam prorsus participabunt: transformabit enim corpus humilitatis nostrae, ut fiat conforme corpori gloriae suae. Sin vero meretricis membra evaserint, qui fieri poterit ut transformationem, et spiritalem conformationis cum illo splendorem consequantur?

v. 1 **Nescitis, quoniam corpus vestrum, templum est sancti qui in vobis est Spiritûs?**

Delegit enim sibi incolatum in nobis adoptionis spiritus, id est sanctus, in quo clamamus abba pater. Redempti item pretio fuimus, ponente pro nobis animam suam
Gr. p. 57. omnium nostrum servatore Christo. Sumus itaque templa Dei viventis; nempe quia in nobis habitat per sanctum Spiritum Christus, habens secum in propria natura illum quoque, ex quo substantialiter emanavit, patrem Deum. Ait enim ipse *: « si quis me amat, sermonem meum servabit, et pater meus illum diliget, et ad eum veniemus, mansionemque apud ipsum faciemus. » Absit igitur a nostris mentibus, tamquam a Dei templo, maleolens voluptas; potius vero adsit, thymiamatum instar, bonus continentiae odor: atque exhibeamus corpora nostra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem rationalem nostrum cultum. Empti enim fuimus haud corruptibilibus argento vel auro, sed pretioso sanguine, uti scriptum est *. Ergo emptori nostro serviamus, eidem nos obtemperantes sistamus, simulque membra nostra, instrumenta iustitiae Deo. Scriptum est enim *: « corpus non fornicationi sed Domino, et Dominus corpori. » Cum ergo corporis membra servaverimus carnalis affectus inquinamento immunia, tunc vicissim Dominus corpori erit. Habitat enim in sanctis sanctus natura sua Deus.

* Ioh. XIV. 23.
* I. Petr. I. 18.
* I. Cor. VI. 13.

Cap. VII. 8. **Dico autem innuptis et viduis: bonum est ipsis, si permaneant sicut et ego.**

Prompti admodum et proclives ad quamlibet ferebantur voluptatem Israhelitae: ideoque omnis consilii dandi potestas erepta illis a lege fuerat. Ipsis enim illa ait *:

* Deut. XII. 32.

(1) Animadvertamus Cyrilli hoc alterum de sanctissima eucharistia testimonium.

non licet addere constitutis quicquam aut detrahere. Verumtamen evangelicorum mandatorum interpretes, qui confirmatam in honestate mentem habebant, atque in se Christum loquentem gerebant, ausi merito sunt non sine auctoritate magna, interpretationis magisterium exercere, etiamsi forte aliquid ex his quae agenda sunt in sacris litteris deerat. Talis divus quoque Paulus cum esset, dico, inquit, innuptis et viduis, bonum esse si permaneant sicut et ego, et reliqua. Heic quidem nequaquam nobis divina lex vocabulum « dico » intimat: nam quam legem Christus ipse edicit, eam Paulus vocabulo « praecipio » denotat, addens ilico « non ego, sed Dominus. » Num ergo necessarium aliquid legislator Christus omisit? Num melius aliquid initiantes magistri adinvenerunt? Verum quid ni insipienter stolideque arbitraremur haud sufficere quae Christus constituit? Quid ergo dicemus? Nuptias non vetuit divina evangelica praedicatio, quia Deus, ut reor ad humanae naturae modulum praecepta sua *Gr. p. 58* accommodabat. Ait enim Pharisaeis tentantibus Dominus, cum sciscitarentur utrum liceret dimittere uxorem propriam, excepta fornicatione; ait, inquam, Dominus *, quod * Matth. XIX. 3. qui dimiserit uxorem suam extra causam fornicationis, facit eam moechari. Quumque ad haec discipuli eius dicerent: si causa viri cum femina talis est, non expedit nubere; respondit illis: « sunt eunuchi qui ex utero matris suae ita nati sunt; sunt item eunuchi, qui ab hominibus sunt evirati; denique sunt eunuchi qui se ipsos propter regnum Dei castraverunt. Qui potest capere, capiat. » Proposuit enim volentibus recte facere, non tamen legi subiugavit, quia non omnes dominari posse carnis motibus sciebat.

Atque huius moris adumbratio quaedam in lege quoque observatur. Illa enim praecipiebat, ut ritus sacrificiorum ad Dei gloriam fierent, et alia ex his ob peccatorum et ignorantiae expiationem, alia ob purgationem sordiumque depositionem, nec non sabbati sacrificia, et neomeniarum, et feriarum. Attamen, praeter haec, sinebat ut aliqui voluntaria adderent, id est Deo comportarent. Voluntaria autem haec praeter legem erant, ceu bonae Deique amantis voluntatis fructus. Interim vero nullum lege praeceptum sacrificium negligere fas erat: tantum laudabiles illos Deus censebat, qui praedictis aliquid sponte ac suamet sententia adderent. Id ipsum nunc prudenti consilio factum dicimus. Non vetuit Christus, si quis legitimum connubium inire appetiverit: sed tamen maius aliquid agere, nihil nos prohibet, si ad excellentiae quoddam fastigium conniti avemus. Optime igitur Paulus ait, innuptis viduisque bonum esse, si permaneant sicut et ego: sed enim coniugio obligatis praecipio non ego sed Dominus, et reliqua. Adducit autem in exemplum singularis curisque carentis vitae se ipsum, caelibatumque coniugali vitae prorsus anteponit (1). Quamobrem si quis etiam nuptialis legis iugo liberatus est, persiet inquit in continentia; sic enim regnum Dei hereditabit. Rem confirmabit etiam praemiorum ille distributor dicens *: « haec ait * Is. LVI. 4. eunuchis Dominus: quicumque sabbata mea custodient, et meae voluntati obsequentur, ac foedus meum retinebunt, dabo illis in domo septisque meis locum celebrem, *Gr. p. 59.* id quod melius ipsis erit quam si filios filiasve genuissent: nomen inquam sempiternum dabo illis, quod numquam deficiet. »

Continentiam igitur digna merces manet. Ceteroqui connubio devinctis haud concedit a ducta semel uxore discedere, ne orbem perturbationibus impleat salutaris doctrina: neque divortium commendare voluit communis servator Christus, etiamsi

(1) En pulchram luculentamque a Cyrillo caelibatus et continentiae laudem.

respectu quodam antiquioribus facere id lex permisit, ob ipsorum, ut ipse Servator ait, cordis duritiam. Quod autem firmiores magisque strenui sint Christiani quam prisci illi, hinc quoque cognoscere volentibus pronum est, quod lex Israhelitis vetabat, quominus alienigenis sociarentur nuptiisque copularentur: nobis vero Paulus dicit: si quis frater uxorem non credentem habet, et cetera. Illis quidem mens erat flaccida et vacillans, nobis autem secus. Uncti enim fuimus in adoptionem Spiritu sancto, atque in nobis Christus habitaculum suum constituit. Sic ergo in omni genere virtutum obfirmati, minime formidamus cuiusvis non credentis coniugium (1): confidimusque fore ut illos potius ad religionis sagenam compellamus, quam ut nos insitae illis inscitiae praeda simus; decusque potius nondum credentibus conciliamus, quam ab illis inquinamur. Sanctificatus est enim, inquit, vir incredulus per uxorem, atque ita filii quoque vestri sancti evadunt, superante credentium sanctitate nondum credentium sorditiem. Quod si infidelis discedit, discedat inquit; in his frater vel soror non obligatur. Discedat, si ita placet, a sanctificante maculosus, sententiae suae fructum referens in huiusmodi re detrimentum. Caret autem omni culpa, qui divina mandata sequitur, siquidem obedientia eius a communi nostro servatore Christo commendabitur.

Cap. VII. 21. **Servus vocatus es? non sit tibi curae.**

Verisimile est nonnullos de circumcisione conversos secum ita locutos: quomodo acceptabiles erimus, et christianam vitam sectabimur, qui adhuc circumcisionem tenemus? Fortasse praeputium attrahere oportebit, id est ad illud redire, carnalique naturae vim inferre. Qui ex ethnico errore veniebant, quum audissent fortasse ab iis,
Gr. p. 60. qui adhuc legem reverebantur, rem honorabilem esse circumcisionem, atque ab omnibus sanctis observatam, quamquam fidem nonnulli ex his susceperant, nihilominus carnis ritu perficiebantur, ceu Galatae certe factitarunt, quos divus Paulus castigat dicens: « qui spiritu incepistis, nunc carne perficimini? » Oportuit igitur manifesta evidentique praedicatione veritatis viam illis pandere; et nihil iam esse circumcisionem, ceteris Dei praeceptis seiunctam: nihil item esse praeputium, evangelica vita non comitante, docere. Decet igitur vocatum, in sua vocatione manere, quicumque eius corporalis habitus fuerit. Mox transit ad aliam quasi criminationem a divina praedicatione avertendam. Servitutis spiritus inerat degentibus sub lege. Quid autem doctrina evangelica? Adoptionis spiritum volentibus credere inseri adfirmat, quo haud iam deinceps ad servitutem sed ad liberam dignitatem vocantur. Ergo nonnulli per fidem
* Gal. V. 13. vocati ad spiritalem libertatem, a carnis servitute expedire semet satagebant *: quibus alio loco scribens ait, cavendum esse ne haec libertas, carnis abusui occasio sit. Porro et hoc ipso consolatur eos dicens: servus vocatus es? ne sit tibi curae: sed etiamsi liber fieri posses, magis utere: id est, etiamsi servitutis carnalis iugum impositum gerens, vocatus es in liberi filii adoptionem, etiamsi divinae naturae factus es particeps, ne animo angaris; neque enim labor servilis tuus mercede carebit: futurum enim sine dubio est, ut qui praepotentia aliqua servitutem passi sunt, incommodo suo leventur, cum Dominus futuro in saeculo ad primigeniam conditionem eos revocabit. Nam liberam creator fecit naturam, eaque ut dixi venturo in saeculo talis futura est: eritque populus ut sacerdos, et famulus ut dominus, et ancilla ut hera, secundum Isaiae va-
* Is. XXIV. 2. ticinium *. Itaque etiamsi queas, inquit, liber fieri, magis utere. Est enim, ut dixi, non infructuosum iugum his qui bona voluntate sunt, recteque sub illo vivunt. Cete-

(1) Notabilis Cyrilli observatio de veterum christianorum innocuo cum infidelibus coniugio.

roquin, ait, impossibile est, nos homines natos servitutis nomen vitare: omnis enim creatura serva est: quare et servus fit libertus in Christo, et servus est omnino ille etiam qui ad libertatem vocatus est, ut in psalmo dicitur *: « quoniam omnia serviunt tibi. » * Ps. CXVIII. 91.

Ostendit autem sacer magister, ob aliam quoque rationem debitores esse Christo, Gr. p. 61. v. 23. qui per eum servati sunt. Ideo dicit: pretio empti estis, nolite fieri servi hominum. Empti enim reapse pretio fuimus, fundente pro nobis sanguine suo, communi nostro servatore Christo: erepti diaboli tyrannide et daemonum saevitia, in libertatem per Christum vocati fuimus. Itaque ut empti, vestroque emptori vitam debentes, ne servi, inquit, hominum fiatis. Neque eum suadere dicimus, ut ab humana servitute profugiant, sed docere potius, et sane rectissime, ne obsequantur iis qui credentes nituntur transferre ad legis observantiam (1), priscaeque fraudis venenum simpliciorum animabus afflare, et dierum mensiumque superstitionem insinuare, et arbitratu suo quem appellant cultum; atque haec ceteris quoque factitanda suadere. Quandoquidem ergo, inquit, pretio empti fuistis, et non corruptibilibus argento aut auro redempti, sed pretioso potius sanguine ceu innocentis immaculatique agni Christi, eius magis legibus subiiciamur.

Nam etsi sunt qui vocantur dii. Cap. VIII. 5. Gr. p. 82.

Ait angelos deorum nomine appellari secundum gratiam. Sicut enim iidem dicuntur principatus, potestates, dominationes, throni, ita et dii.

Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt. Cap. X. 1.

Has dicimus praevias esse imagines recte deinde factorum. Namque et nos ante quam in Christum crederemus, daemonum tyrannidi subiugati, intellectuali servivimus Pharaoni, id est malorum parenti Satanae: laborabamus ad nutum eius in cassum, veluti in luto et lateribus, in carnis operibus versantes. Sed liberavit nos mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum redemptionem pro omnibus, nosque adeo transmisit veluti per huius vitae quoddam mare ac procellam, et sancto baptismate consummavit. Ipse enim est superna intellectualis nebula, quae viventis aquae diligentibus se copiam ministrat: aqua autem vivens, Spiritus est. Quam ob rem aiebat Christus *: « qui credit in me, ut scriptura dicit, flumina de ventre * Ioh. VII. 38 eius fluent viventis aquae. » Quod effatum elucidans divus evangelista, dictis ilico adiecit: « hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in ipsum. » Manducavimus et nos panem vere vivificum, bibimus calicem spiritalem, sicut utique et Gr. p. 62. illi ex petra; petra autem erat Christus, qui nobis ipsis ex suo latere aquae mixtum proprium eructavit sanguinem, cum eum Pilati milites lancea perfoderunt. Porro dicitur petra, quia invulnerabilis fuit ut Deus, quamvis mortis incursum sponte pertulit. Quid autem post id prodigium priscis illis contigit? Impegerunt quodammodo, irreligiose semet gesserunt in Satti, adorarunt idola, initiati sunt Beelphegor. Nam postquam cum idololatris sociati sunt et convivati, et idolicam mensam gustarunt, in apostasiam incurrerunt, et cum feminis choreas duxerunt, et concio populi meretrici copulata est, ut propheta loquitur; id enim significant verba * « et surrexerunt lu- * Exod. XXXII. 6. dere. » Periculosum itaque est cum improbis et incredulis conversari. Unde et Salomon quodam loco ait *: « qui ambulat cum sapientibus, erit sapiens: qui vero cum * Prov. XIII. 20. insipientibus ambulat, cognoscetur (2). »

(1) In graeco textu lege παρατήρησιν, pro ἐπιτήρησιν.

(2) Quippe graece est γνωσθήσεται, ut etiam Cyrillus legebat. At vulgatus lat. *similis efficietur*. Consulantur autem variae lectiones apud Nobilium, Sabaterium, ac Montfauconium in hexaplis.

Cap. XI. 3. **Omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris, vir; caput denique Christi, Deus.**

Caput hoc loco dicit primigeniam pulchritudinem, cuius imaginem reputare merito licet unumquemque ex nominatis, qui substantialem veluti nobilitatis, sive aliter congenitae naturae, sortitus fuerit rationem. Creatus est primus homo, id est Adam, Gen. IX. 6. ad imaginem et similitudinem Dei. Sic enim dicit alicubi omnium creator *: « ad imaginem Dei hominem feci. » Igitur viri caput Christus, archetypon quidem ut Deus; naturae vero nostrae lege, uniformis quoque homo comparuit, quamquam esset Deus Verbum, atque a patre ineffabilem sortitus nativitatem. Facta est ad imaginem et similitudinem hominis, id est Adami, etiam mulier, non ei extranea sed eiusdem * Gen. II. 23. potius naturae atque conformis: idque aperte confessus est progenitor Adam dicens *: « hoc est os ex ossibus meis, et caro de carne mea, et reliqua. » Quod si Verbum ex Deo patre natum, aiunt (1) esse factum, et cum creaturis numerandum, quandoquidem est omnis viri caput, cur non eadem ratione pater quoque credatur creatus et factus, siquidem est filii caput, habentis consubstantialem nobis sive creaturis figu- Gr. p. 63. ram? Ut enim ipsi aiunt, caput certe sine ulla exceptione in eadem cum reliquo corpore subsistentia necessario constringitur. Sequitur ergo, ut tamquam per filium, ad Deum quoque patrem hominis cognatio pertingat. Nos vero stultas horum aberrationes numquam sectabimur: increatum autem credimus, utpote ex increato patre, natum ex ipso Verbum: caputque eum dicimus omnis viri, utpote archetypon, ut iam diximus, et quia novissimis saeculi temporibus homo comparuit, et ex eodem hominum genere, secundum humanam naturam caput ecclesiae, quae corpus eius est. Ipse enim in omnibus, secundum Pauli dictum, tenet primatum.

v. 4. **Omnis homo orans aut prophetans velato capite, deturpat (2) caput suum.**

Viden, ut rei quae cuique convenit, fideiussorem ac definitorem ius naturale facit? Viris quidem libera facies convenientissima est, mulierem autem velari decet. Ergo faciet non sine causa archetypo iniuriam, imaginis turpitudo. Nam si vir imago Dei et gloria est, sic enim teste scriptura est conformatus, servet coram Deo convenientem fiduciam, nudum gerens caput: non enim eum natura increpitans coget, ut veletur. Nam libertate pollet divinitas, nullique obnoxia est vituperationi, sed propriâ gloriâ dives atque admirabilis. Et quia mulier similitudo viri est, et imaginis imago, et gloriae gloria, praecipit insuper ei natura comam nutrire. Atqui cur primum secundo invidet gratiam? Utique et ipsa mulier imaginem similitudinemque Dei prae se fert, sed tamen tamquam per virum; ita ut secundum quamdam rationem parum quid differat natura mulieris. Non criminabor eam quae ob pudorem se, prout animanti licet, tegit suaque se coma coronat: nam liberam faciem prae se ferre, mulieribus non est impune: ideo veletur, inquit, propter angelos: sine dubio autem intelligit angelos cuique ecclesiae constitutos a Deo (3), qui aegre ferunt magnopere, si decori lex a quopiam violetur: quippe qui probe sciunt creatoris hanc circa nos voluntatem. Alio item pulchro divus Paulus utitur artificio: dixit enim ad imaginem et similitudinem Dei factum virum; a tergo autem quodammodo honoris eius et gloriae feminam esse reiectam, manifeste adfirmat in sequentibus dicens: mulier enim, inquit, gloria viri est. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier pro-

(1) Ariani scilicet, contra quos omni oblata occasione invehitur Cyrillus.
(2) In graeco textu lege καταισχύνει.
(3) Animadverte angelos singulis ecclesiis a Deo datos custodes.

pter virum. Deinde supprimens apte admodum quicquid feminam videbatur contristaturum, addit dicens: verumtamen neque mulier sine viro, neque sine muliere vir. Extitit enim sine dubio ex viro mulier, et hoc verum est. Porro ad viri originem nihil non confert: natura enim ambos in unum conferens, ad usum mutuum prudenter direxit, amore connectens. Quod vero Deus omnium sit creator, confirmat dicens: omnia ex Deo; cuncta enim creata per Christum fuere. Gr. p. 64.

Nemo in spiritu Dei loquens dicit anathema Iesu etc. Cap. XII. 3.

Dominus noster Iesus Christus promiserat discedens missurum se nobis Paraclitum, adieceratque: ille me glorificabit. Nos vero rectissime intelligimus, eatenus Christum a Spiritu eius glorificari, quatenus sapientes reddit eos quibus adest, et Christum facit operà suà in sanctis habitare; est enim reapse in nobis Christus per Spiritum. Sed et alio modo glorificat, nam gloriam eius operatur per sanctorum manus. Iam si filium glorificat Spiritus eius, quomodo in eum perverse aliquid dicet quisquis in Spiritu loquitur? Dices enim potius dominum esse Iesum. Ergo qui creatis rebus connumerant illum (1), per quem omnia creata sunt, carent prorsus Spiritu sancto. Qui autem pie fatentur Deum esse et dominum, ex hoc ipso testimonium referent, quod divinae scientiae notitiam a Spiritu edocti fuerint. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Porro Spiritus arcanorum Dei conscius, ea sanctorum communicat animabus, sinceramque iis et indubiam scientiam ingerit. Rei testis divus Paulus qui addit: divisiones quidem gratiarum sunt, idem tamen Spiritus: et divisiones ministeriorum, sed idem dominus: et divisiones operationum sunt, sed idem Deus operans omnia in omnibus. Sicut enim qui in mundo publicis rebus potiuntur, et regni thronos occupant, honoribus variis meliores quosque de stipatoribus suis ornant, ita sancta et consubstantialis Trinitas, his qui sano corde perfectaque mente eam diligunt, largitur uberem supernorum bonorum copiam, per unum Spiritum, ceu per Christum, patre donorum auctore. Cuncta enim a patre per filium in Spiritu. Gr. p. 65.

Unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae etc. v. 7.

Novit enim novit, inquam, tempora singulis rebus quae a se fiunt idonea; in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi, sicuti scriptum est *. Quaenam vero sint gratiae, et quae distributiones, quae demum virtutum operationes, enucleat dicens: alii enim per Spiritum datur sermo sapientiae. Porro sapientiae sermo, ille mihi videtur, qui pertinet ad oris facundiam facilem et copiosam. Alii autem sermo scientiae: sunt enim inter nos nonnulli, qui dicendi facundia carent, neque expedite orandi fiduciam habent, et nihilominus profunda scientia pollent, et in sacris litteris versantur intelligentissime. Atque ita se habet etiam sequens sermo: secundum eundem Spiritum iis qui accipere digni sunt, datur a patre per filium, qui distribuere scit ministeria. Alios enim sanctorum apostolorum praedicare iussit posteris Israhelis fidei verbum, aliis ethnicorum adsignavit regiones: idque effecit per sanctum Spiritum. Et quidem in actibus apostolorum scriptum reperiemus, quod ministrantibus ipsis Domino et ieiunantibus, dixit Spiritus sanctus *: « segregate mihi Barnabam et Saulum, ad opus ad quod vocavi eos. » Addictus fuit autem divus Paulus ethnico-

* Coloss. II. 3.
* Act. XIII. 2.

(1) Priscus auctor Luculentius apud nos Script. vet. T. IX. p. 214. *Ariani dicunt Patrem maiorem, Filium minorem, Spiritum vero sanctum perminorem.* Rursus id ibi dicitur p. 224. Et quidem novum etiam latinitati accedit vocabulum *perminor*, quod nos in glossarium nostrum Spicil. T. IX. iam retulimus.

* Rom. XI. 13. rum apostolatui, atque hoc sortitus est ministerium, prout ipse testatur scribens *: « quamdiu ego gentium sum apostolus, ministerium meum glorifico. » Ergo distribuit quidem filius ministeria, rem vero ipsam operatur potestate sua Spiritus sanctus; Spiritus enim filii est. Quin adeo virtutum quoque operationes, id est edita per sanctos miracula, idem nobis conficit Deus. Cuncta enim, ut dixi, a patre per filium in Spiritu: et in omnibus recte factis sanctificatur, et consubstantialis Trinitas glorificatur. Animadverte enim, quomodo incipit quidem a Spiritu, ut in nobis versante, et divinorum donorum faciente distributionem: mox provehens sermonem ad filium, qui est revera naturà filius, sic deinde ascendit ad patrem, cui per Spiritum rerum operationem mediante filio adtribuit (1).

Gr. p. 66.

Cap. XII. 9.

Alteri autem fides in eodem Spiritu.

Fides hoc loco, ut ego arbitror, est in quovis recte facto, prout Deus voluerit, constantia. Sic enim extitisse fidelem dicimus in universa domo eius hierophantem Moysen. Neque enim fides ea tantum intelligitur et nominatur, nempe qua credere oportet unum esse vere et naturaliter omnium Deum, verum etiam quae animam in recta semita continet, promptamque reddit ad ambulandum cum Deo, secundum prophetae dictum. Certe divi discipuli aliquando accesserunt ad Christum, aperte dicentes *: adauge nobis fidem. Datae sunt insuper ipsis gratiae sanitatum in eodem Spiritu. Et mecum rursus acute considera. Dum enim dicitur Spiritus gratias sanitatum distribuere, Christus dator earum est: namque ipse apostolis sanctis potestatem impuros spiritus expellendi dedit, aitque: infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, daemonia eiicite, gratis accepistis, gratis date; verumtamen in uno Spiritu. Sicuti proiecit Moyses virgam humi, factaque est serpens, mutavit in sanguinem fluvios, aquam de lapide elicuit. Plurima vero, quae nec satis enumerare nec mirari possumus, beati prophetae peregerunt. Has nos dicimus virtutum operationes in uno Spiritu. Sed et alius quispiam prophetat, non tamen absque Spiritu. Habet alius spirituum quoque discretiones, sed et hic in uno Spiritu: quorumnam vero sint discretiones spirituum, dictum est antea. Adfirmat etiam datam aliis esse variarum peritiam linguarum, nec non interpretationis. Et hanc certe gratiam concessam aliquibus dicimus opportuno tempore et usu, secundum prudentem dispensationem. Et hi quidem ignotis sibi antea linguis loquebantur, et intelligebant interpretantes, quamquam nullum eorum vocabulorum usum haberent. Ceterum divus Paulus hominibus illius temporis facultatem linguarum attribuit, non doni loco, sed miraculi fidelibus exhibendi causa. Et quidem etiam propheticum recitat oraculum ita se habens *: « peregrinis linguis alienisque labiis hunc populum alloquar, et ne sic quidem credent. » Facit autem varie in singulis Spiritus donorum distributionem: ut, sicut ait, crassum hoc terrenumque corpus ex particulis constat, sic etiam Christus, sive eius corpus, id est ecclesia, ex tanta sanctorum multitudine, intellectualem unitatem perfectissimamque compaginem habeat. Ideo etiam divus David * circumdatam ipsam dicit vestimento aurato et vario: sic, ut arbitror, gratiarum varietatem et pretium denotans.

* Luc. XVII. 5.

Gr. p. 67.

* I. Cor. XIV. 21.

* Ps. XLIV. 10.

v. 12

Sicut enim (2) corpus unum est, et membra habet multa etc.

Coniuncti enim invicem sumus, et cum Christo corporati, qui simul nos congregavit (3), ac quodammodo colligavit per unum in omnibus Spiritum, quem etiam

(1) Recole p. 19. adn. 3.

(2) Supple in textu gr. γάρ, quod typis excidit.

(3) Codex quidem graecus habet συνεγείραντος, sed corrigendum puto συναγείραντος.

vivificantis calicis instar potavimus. Quamobrem aiebat Christus, quum apud Iacobi puteum cum muliercula loquebatur *: « qui ex hac aqua bibit, sitiet iterum: qui autem ex ea quam ego dabo aqua biberit, fiet ei fons aquae salientis in vitam aeternam. » Alibi vero Iudaeis dixit *: « qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquae viventis. Hoc autem aiebat, inquit scriptura, de spiritu quem accepturi erant credentes in ipsum. » Si enim ipse est Dei fluvius, secundum psalmistae dictum *, aquis plenus, et torrens deliciarum, quo potare dicitur amatores suos Deus pater, quid ni Spiritus eius, calix intelligatur et aqua vivificans? Itaque ad unitatem a Spiritu vocati, et cum Christo concorporati, caritatis vinculum servemus indissolutum.

* Ioh. IV. 13.
* Ioh. VII. 38.
* Ps. LXIV. 10.

Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur sed Deo. Cap. XIV. 2.

Dehortatur illos quominus credant, linguarum usum maius quid esse et illustrius, quam prophetarum interpretationem. Postquam enim nobis proposuerimus fidem, spem, nec non caritatem erga Deum et fratres, quod universae legis complementum est, tum demum cetera quoque adiungantur. Tunc enim, tunc utique, opportuno admodum tempore, ipsis quoque Dei charismatibus cumulabimur, ac donis, quae per Spiritum dantur, ditabimur, nempe prophetandi facultate, id est prophetas interpretandi. Namque Unigenito semel incarnato, passo ac resuscitato, et universa inter nos dispensatione consummata, quaenam iam supererat prophetiae occasio, vel quarumnam rerum praedictio? Ergo prophetatio nihil heic aliud erit, nisi prophetiarum enucleandarum facultas (1); quas auditoribus explanantes, et deinde sermonem nostrum secundum rei veritatem ex ipsis confirmantes, recti veracesque erimus optimarum rerum interpretes. Qui ergo, inquit, lingua loquitur, non tam homines quam Deum alloquitur. Quomodo id, inquam? Nemo enim, inquit, audit. Nam si alicui discipulorum tribuatur fortasse copia loquendi lingua Medorum, alii autem Elamitarum; mox hi, qui loquendo sunt deputati, Iudaeos alloquantur aut Graecorum turbas, quis eos audiret? aut quae sermonis esset utilitas? nemo enim, praeter solum Deum quem nihil latet, quicquam intelliget: nam Spiritui, inquit, mysteria loquitur. Observa autem, quod Deo loquens, Spiritui loquitur: ergo Spiritus Deus est (2). Qui igitur lingua loquitur, Deo potius, inquit, quam hominibus loquitur. Qui autem prophetat, inter homines loquitur cum aedificatione, adhortatione, et solamine. Exploratum igitur habens, quod prophetare significat hoc loco prophetas interpretari, a quibus adhortationis sermo firmatur, et initiatorum mens ad veritatem Christi perducitur, aliunde quoque demonstrat, praestantiorem esse sine dubio prophetarum interpretationem, quam linguae loquelam. Nam se ipsum aedificat, qui lingua loquitur: quippe ipse intelligit, alius vero prorsus nemo. Qui autem prophetarum vocibus et vaticiniis loco testimonii utitur, ecclesiam aedificat. Maior ergo est et excelsiore gradu locata, ac splendidiore spe freta, prophetandi scientia: siquidem melius sine dubio est ecclesiam aedificare, quam sibi soli lingua loqui (3).

Gr. p. 68.

Volo quidem omnes vos loqui linguis, magis tamen prophetari etc. v. 5.

Quia insperatum prorsusque divinum munus erat, alienis posse linguis hebraeos homines loqui, ne quis existimaret apostolum inconsulte definire vanum quid esse, quod alioqui Spiritus operatione donatum erat, rem admittens ait: volo quidem om- Gr. p. 69

(1) Pulchra admodum interpretatio!

(2) Animadverte Cyrilli argumentum et testimonium de Spiritus sancti divinitate.

(3) Laus scientiae exegeticae, et professionis concionatoriae.

nes linguis loqui. Sed tamen moderatur statim, ut patet, rei huius studium, atque ad meliora transgreditur, ilico subiiciens: magis tamen prophetare. Quibus verbis prophetantem potiorem esse linguis loquente, manifestissime dicit (1). Quamquam ne hunc quidem plane inutilem audientibus esse ostendit dicens: nisi forte interpretetur, id est nisi quemquam assiduum secum habeat, qui initiatis interpretetur.

Cap. XIV. 10. **Et nihil horum sine voce est.**

Voce carens dicit omnino nihil esse in rebus rationabilibus, id est hominibus. Sed tamen si quis forte linguae singulorum vim non noverit, neque vicissim alii linguam eius intelligant, invicem erunt barbari, quamquam recte unusquisque lingua propria loquatur. Necesse est igitur, ut qui alios docere volunt, consuetum audientibus effundere possint sermonem.

v. 12. **Quoniam aemulatores estis spirituum.**

Spiritum hoc loco, datam per Spiritum dicit gratiam, id est loquendi variis linguis facultatem. Si ergo, inquit, preces in ecclesia Spiritu obtulero, id est lingua utens a Spiritu communicata, sterili mente ero: oportet enim in precibus animo adtendere, et quae saluti conferunt a Deo postulare, non autem lingua semet iactare, atque in loquendi gloria acquiescere: alioqui mens inanis erit, nullam ex hac sedulitate utilitatem percipiens.

v. 15. **Orabo spiritu, orabo et mente.**

Oportet, inquit, si huius forte rei studio tenear, et lingua per Spiritum data uti velim, dare operam quominus infructuosa mente sim, immo potius meam veluti mecum mentem colligere, ita ut si lingua psallam, nihilo tamen minus mente psallam, id est accurate intelligam psalmodiae vim, neque prophetiae verba absque scrutatione esse sinam. Melius est igitur prophetare, id est interpretari divinas in ecclesia litteras, quam linguarum simpliciter usu delectari.

v. 16. **Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet amen?**
Gr. p. 70.

Cum tu, inquit, lingua loqueris, ille qui laicali conditione est, si tuam linguam non noverit, quomodo respondebit amen in suis gratiarum actionibus sive precibus? nempe ut quod sacerdotum liturgicae preci videtur deesse, laicorum cantilena impleatur (2), atque ita tenues cum magnis tamquam in Spiritus unitate Deus excipiat.

Cap. XV. 1. **Notum autem vobis facio, fratres, evangelium quod praedicavi vobis.**

Opportune admodum ac sapienter evangelium appellat, de mortuorum resurrectione praedicationem, nec non de ipso Christo: est enim hic reapse boni ominis nuncius iis qui fidem receperunt. In eodem autem ipsos vult praedicato dogmate perstare et salvari: stare enim, firmitatem spei significat, et quod in praeclara sententia credentes versentur: salvari autem, denotat ut sint peccati victores, atque ut extra mortis laqueos incedant.

v. 3. **Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi.**

Tradidisse ait illis, non quicquid fortuito et inexplorate in mentem venerit, sed quod acceperat evangelium, notitiam sibi tradente ipso qui pro nobis incarnatus est.
* Gal. I. 12. Dicit enim idem alibi de evangelio *: « neque enim ego illud ab homine accepi vel

(1) Quotidiano etiam usu experimur, utiliores esse qui scripturas sacras iuxta patrum veterum piorumque hominum sententiam interpretantur, quam qui variis tantum linguis instructi, ut heterodoxi multi iam solent, commentarios scribunt doctos quidem, sed prope grammaticales, neglectis mysticis sensibus vel propheticis et saepe etiam moralibus; ita ut nihil ineptius ad aedificationem animae hac exegesi sit.

(2) En chori christiani consuetudinem, de qua Augustinus confess. lib. IX. 7.

edoctus sum, sed per Iesu Christi revelationem. » Si ergo a Deo edoctus fuit is qui tradidit, quid ni verax sit praedicata res, nempe quod Christus pro peccatis nostris sit mortuus, ut aiunt scripturae vetus scilicet atque nova? Plurimi enim mortis ac resurrectionis Christi testes extiterunt. Porro et extra aleam dubitationis est, mortuum esse pro nobis in carne Christum Iesum, ut mundi peccatum auferret: itemque resurrexisse morte devicta, ut nos quoque eadem re potiremur. Necessario autem hoc loco, non mortuum tantummodo, sed etiam sepultum fuisse dicit (1). Namque ut se vere mortuum demonstraret Emmanuel, poni voluit in sepulcro: sed resurrexit, ut nuper dixi; carnis quidem morte comprobans se factum fuisse carnem, etsi Deus erat et Verbum: relata vero de morte victoria, quod Deus natura sua esset, demonstrans. *Gr. p. 71.*
Veruntamen non alienum cuiusvis hominis templum vivificat Dei patris Verbum, sed suum potius corpus, in quo propter nos mortuus Christus dicitur, ut etiam resurrectionis bonum propter nos reapse evenisse cognosceretur. Nam generalis hominum natura cum illo mortem calcavit: quippe sic cum eo consepulti et suscitati dicimur, et in caelis quoque consessuri. Itaque resurrexisse Christum dicit, uti scriptum erat, et sanctis apostolis apparuisse, tum singillatim delectis aliquot, tum etiam universo coetui. « Visus quoque mihi est, tamquam abortivo inter apostolos: » quibus verbis V. 8.
valde se humilem facit, adfirmatque etiam ecclesiam esse persecutum: mox tamen Christi misericordiam adeptum, atque ad apostolicum munus vocatum: aitque se magnum resurrectionis mysterium manifestasse, quamquam veteribus sanctis minime ignotum (fuerat enim praedictum), neque delectis ad apostolatum, qui spectatores ministrique verbi fuere.

Si autem Christus praedicatur, quod a mortuis resurrexerit, quomodo apud vos nonnulli negant mortuorum fore resurrectionem? Cap. XV. 12.

Increpat nonnullos, qui nescio quomodo sacris divinisque litteris volebant contradicere, diversamque ab his sententiam sequi audebant. Si enim mortuus est Christus, non ut extinctus maneret, sed ut morti corruptionique inventus superior, via quaedam et porta fieret hominis naturae, ut corruptionem vincere posset, atque ad vitam regredi; cur suscitato iam eo, qui pro nobis inter mortuos fuerat, ut nos quoque cum ipso ad vitam rediremus, soluti mortis vinculis adhuc nos ligantibus ob quos mortuus suscitatusque dicitur, ille qui natura sua Deus est Emmanuel, cur inquam spoliare nituntur humanum genus bonis resurrectione manantibus, et incarnationis scopo calumniam faciunt (2)? Si enim fuit Christus primitiae dormientium et primogenitus mortuorum, sequetur prorsus primitias suas quod hominibus deest, et comitabuntur hi iure meritoque ei qui dicitur primogenitus. Rem confirmabit divus Paulus dicens: « nam si complantati fuimus similitudini morti eius, resurgendo quoque similes erimus. Quamobrem ii qui adsentiuntur Christum resurrexisse, resurrectionis tamen nostrae a mortuis mysterium non admittunt, ignorant usquequaque *Gr. p. 72.*
incarnationis Unigeniti scopum. Verbum enim homo factum est non propter se ipsum, sed proposito sibi gaudio crucem pertulit, ignominia contempta. Quam vero ob causam, docebit his verbis sapientissimus idem Paulus *: « quia pueri communicaverunt * Hebr. II. 14.

(1) Valde arbitramur, locum Cyrilli a nobis ex opere Severi antiocheni recitatum in Spicilegio rom. T. X. p. 200, sumptum esse ex hac explanationis parte, quamquam ibi aliquantulum variat, aut fortasse a Severo interpolatur.

(2) Macte hac tota, quae sequitur, prolixa et valida resurrectionis corporum apologia! Profecto quicquid novae auctoritatis magno huic dogmati confirmando accedit, quis non plurimi faciat?

sanguini et carni, ipse pariter eorumdem factus est particeps, ut per mortem suam destrueret illum qui mortis potestatem habebat » id est diabolum, illosque liberaret qui metu mortis in universa vita sua servitutem serviebant. Ergo nisi mors abolita esset, vanum fuisset rei consilium, inutile quoque nobis ipsis incarnationis eius mysterium, et a vitae spe excidissemus. Vocati autem fuimus ad adoptionem, Deique filii
* I Io. III. 1 nominamur, ut ait sapiens Iohannes *. Quod si vere, adoptionis instar, redemptionem corporis nostri recipimus, quaenam haec tandem redemptio, nisi nos Christus victores mortis effecit? Aut quomodo immutabit corpus humilitatis nostrae, facietque simile corpori gloriae suae? Quandonam hoc accidet, nisi mors destructa fuerit? Aut quae erit mutatio illis, qui eadem conditione, immo etiam peiore, futuri sint?

Videsis autem quomodo ingeniose necessariam exprimit confessionem, quod dicere oporteat, cuncta esse resurrectura temporibus praedestinatis terrena corpora. Nam si, inquit, per universam a Deo inspiratam scripturam Christum resurrexisse a mortuis praedicatur, quomodo nonnulli apud vos aiunt, futuram non esse mortuorum resurrectionem? Mortuus est enim, ut nuper diximus, non sui causa sed nostra; ut quoniam ipse vita est, utpote natura sua Deus, carnis suae morte interimeret mortem, secutura mox exemplum eius hominis natura. Revixit enim, factusque est veluti inchoatio humanitatis transmigrantis ad vitam, atque ad immortalitatem morte devicta instauratae. Nova enim creatura, quicquid in Christo est. Iamvero quum res haec fieri coeperit, quomodo in terris manebimus? Aut quomodo nonnulli vestrum audent dicere, non esse resurrecturos mortuos? Verisimile est heic intelligi Saddu-
* Act. XXIII. 8. caeos *: etenim hi dicebant haud fore resurrectionem, neque esse angelum, neque spi-
* I Tim. I. 20. II Tim. II. 17. ritum. Calumniabantur autem resurrectionis mysterium * Hymenaeus quoque et Ale-
xander, dicentes resurrectionem iam evenisse. Verumtamen hi in fide naufragium passi sunt, unaque alii qui exoletis ipsorum nugis adhaeserunt.

CAP. XV. 14. **Quod si Christus non resurrexit, inanis utique est etiam praedicatio nostra** (1).

Primi consequens est secundum: cum secundo autem destruitur primum: quo facto, id est a nobis credito, vana erit sanctorum apostolorum praedicatio: vana etiam fides: ita enim se habet doctrina fidei, quae per sanctos homines erudiit in universo orbe initiatos. Cur ergo diutius credemus, si ut aliqui volunt non revixit Christus? Etenim falsi testes deprehendemur adversus Deum, quasi Christum suscitaverit, quem reapse non suscitavit, si certe mortui non resurgunt. Tum vero tanta sanctorum multitudo, quomodo falsitatis crimen vitabit? Certe nullo modo hi sancti forent, qui calumniae in Deum crimen incurrissent. Sed enim haec aliter se habent; sine mendacio enim doctores nostri Christum surrexisse dixerunt.

V. 17. **Quod si Christus non resurrexit, vana est vestra fides.**

Verissime recteque admodum ceteris id quoque addit. Etenim iustificat quidem fides; ita tamen, si quis huius ope vesaniam illam expurget quod Christus non resurrexerit. Quid porro interest? Nempe antiquis criminibus adhuc tenemur, pecca-
* Ps. LXXXIV. 2. tum non eluimus. Frustra etiam divus melodus ait *: « complacuisti, Domine, terrae
* Ps. XXXI. 1. tuae, remisisti iniquitates populo tuo, operuisti omnia peccata eorum. » Et rursus *: « beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum peccata obtecta sunt (2). Beatus vir cui non imputaverit Dominus peccata. » Et quidem hanc beatitudinem ad Iudaeos et ethnicos dilatatam ait beatus Paulus in epistola ad Romanos: « iustificati enim su-

(1) Adde in graeco textu ἡμῶν.

(2) Confer Eulogii fragmentum retro apud nos gr. p. 104. n. 2.

mus in Christo, qui traditus est propter delicta nostra, et iustificationis nostrae causa resurrexit *. » * Rom. IV. 25.

Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. Cap. XV. 18.

Decepti fuisse videntur, et absque praemio animam suam profuderunt, si forte Christus non resurrexit. Si spes iustorum immortalitate non abundat, si cum ipse regnare non expectant, fortasse periisse videntur. Apage pessimam hanc inscitiam; resurgent enim mortui, et suscitabuntur qui in monumentis iacent, secundum prophetae dictum *. * Is. XXVI. 19.

· Nunc autem surrexit Christus a mortuis, primitiae dormientium factus est. V. 20. Gr. p. 74.

Admittit deinde uti indubium, credere oportere Christum revixisse, factum esse dormientium inchoationem, primumque mortem in orbe calcasse: sicuti etiam progenitor Adam primus in ipsam incidit, factusque est lapsorum inchoatio ad corruptionem. Quod autem Servatoris nostri resurrectionem illa mortuorum subsecutura sit, addit dicens: « sicut enim per hominem mors, per hominem quoque erit resurrectio mortuorum. » Videsis autem quomodo rursus incarnationis mysterium divina plenum prudentia demonstrat. Oportebat, inquit, prorsus oportebat, ab homine pro nobis mortem vinci. Hanc ob causam Deus Verbum de Deo natum, nusquam angelos, ut ait idem Paulus *, sed Abrahami semen apprehendit, ut per omnia fratribus similaretur. Oportebat enim, ut iam dixi, sanare aegrum, relevare lapsum. Oportebat mortem expugnari per obedientiam atque iustitiam, ab eo qui sub illius potestatem ceciderat ob transgressionem atque peccatum. Idcirco unigenitum Dei Verbum peccatum nesciens factum est homo; ut quemadmodum in Adamo omnes damnati fuimus, redacta sub mortis ditionem humana natura, ita et iustificati in Christo, exuamus una cum peccato generatam ab hoc mortem. Cuius rei testis ipse erit his verbis divus Paulus *: « sicut per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi. » Itaque sicut in Adamo omnes moriuntur, damnata, ut dixi, in ipso propter transgressionem natura; sic in Christo vivificabuntur, benedicta denuo in eo natura, eadem ratione per iustificationem. Ergo priora posterioribus solvuntur: traditus est enim ob peccata nostra, resurrexit ob efficiendam nostram iustificationem. Suscitato itaque comites facti sumus nos quoque resurrectionis eius: est enim naturaliter vita Verbum de Deo natum. Neque vero propriae tantum carni bonum naturae suae impertitus est Christus, vitam inquam, sed idem ad universam hominis naturam bonum extendit. Surrexit enim sine dubio ceu inchoatio Christus, ut in cunctis primatum obtineat, prout scriptum est: consequetur autem tempore suo ceterorum quoque resurrectio; verumtamen uti par est, non confuse, sed decore atque distincte, et tamquam ex mandato. Etenim post inchoationem, id est Christum, illos qui ad eum pertinent, resurrecturos dicit: illos videlicet qui tempore adventus eius extiterunt, id est post incarnationem, et qui in fide veluti dormierunt. Sine dubio nonnulli fuerunt sancti homines per tempora in Israhele, cum vita secundum legem acta adhuc laudabatur, et in more erat; sed tamen meliores Christiani sunt, quia per fidem iustificantur, divinaeque naturae facti sunt participes, et adoptionis spiritum consecuti: vocati insuper per gratiam ad fraternitatem eius qui naturaliter vereque filius est. Et sub lege quidem degentibus spiritus inerat servitutis; nos autem clamamus abba pater. Ergo meliores, ut dixi antiquioribus christiani sunt: quare et hos primos resurrecturos dicit, utpote qui omnium principis vestigia sequuntur, cui prae ceteris propinquiores sunt, ideoque et prae ceteris honorati. Innuit vero quiddam huiusmodi etiam

* Hebr. II. 16.
* Rom. V. 19.
Gr. p. 75.

ipse dominus noster Iesus Christus in evangelicis parabolis. Ait enim, eum qui operarios ad vineam conduxerat, nempè herum, vespere facto imperasse procuratori suo sic: « voca operarios, et da illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. »

— XV —

Sed dicet aliquis: quomodo resurgunt mortui? qualive corpore veniunt? etc.

Isaias propheta post resurrectionis a mortuis mysterium, quod fiet suo tempore Deo iubente, et ineffabili virtute ad vitam eos qui morte tenebantur revocante, va- * Is. XXVI. 19. ticinatus est olim clamans *: « resurgent mortui, et suscitabuntur qui in monumentis iacent, et recreabuntur qui in terra sunt: nam ros tuus medebitur illis. » Rorem, translate dicit, ut arbitror, vivificam operationem Dei, qua subsistentiam non existentibus largitur. Namque omnia in ipso consistunt, sicut etiam ab ipso ad nativitatem producta fuerunt. Canit alicubi etiam divus David de his, qui in terra vivunt, ad * Ps. CIII. 28. omnium servatorem Deum *: « aperiente te manum, omnia implebuntur bonitate: avertente autem te faciem, turbabuntur: auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis fa- Gr. p. 76. ciem terrae. » Passa quippe est humana natura divini vultus aversionem in Adàmo, propter transgressionem: ideoque paene pessumdata est ac perturbata et in suum pulverem reversa, atque ad mortem et corruptionem depressa. Postquam vero venit ad nos unigenitum Dei Verbum, et sancti Spiritus participes fuimus, reformati sumus in antiquam conditionem, et quodammodo rursus creati: vocati enim fuimus in vitae no- * Rom. VIII. 11. vitatem, mortis dominio expediti. Id ita testabitur sapientissimus Paulus *: « quod si spiritus eius qui Iesum suscitavit habitat in vobis, is qui Christum Iesum revocavit a mortuis, corpora quoque vestra mortalia vivificabit per inhabitantem eius in vobis Spiritum. » Quandoquidem igitur revixit Christus, mortis conculcata potentia, factusque est inchoatio dormientium, qui deinde vestigiis eius prorsus insistent, quid ni perquam stolidum sit, vel parumper adhuc dubitare de resurrectionis mysterio?

Sed fortasse dices: utique recte loqueris, iamque desinam quaerere quomodo mortui resurgant. Illud tamen necessario cognoscendum est, quali corpore venturi sint: num videlicet terrenum hoc et corruptioni obnoxium corpus reviviscet, an aliud quoddam, ex hàc tamen substantia existens? Ego vero confestim aio, rectum fidei magisterium docere, fore nos in hac eademmet càrne resurrecturos: sic enim revixit Christus primogenitus e mortuis, inchoatio dormientium. Sed quia nonnullis haud magnopere id dogma placet; agesis, recitata prius quae ipsis recta videtur doctrina, veriora deinde subiungemus. (Heic vero Cyrillus insertis fabulosis illorum narrationibus, qui animas praeexistere corporibus dicunt (1), ita pergit dicere.) Deinde quomodo glo- * Iob. gr. XXXVIII. 14. riatur Deus de hominis creatione? Ait enim alicubi beato Iobo *: « num tu, capto terrae limo, animal finxisti, idque loquax super terram constituisti? » Nam supra omne miraculum ut puto est, rationale animal ex terra efformare.. Quomodo facto repente homini et ex terra compacto benedixit creator, crescite dicens et multiplicamini et replete terram? (Tum aliis multis contra praedictos adversarios prolatis, addit:) optimo utitur exemplo divus Paulus, cadere quidem in terra corpus dicens, veluti gra-

(1) Amisimus culpa Nicetae eclogarii curiosam ethnicorum seu certe origenistarum disputationem. Sed enim quod adtinet ad opiniones erroresque Origenis circa corporum resurrectionem, legi possunt fragmenta librorum eius de hoc argumento, et libri contra Celsum, nec non eius expositio in psalmum primum. Item Epiphanius haeres. LXIV, ne plures testes in medium adducam. Sane a Cyrillo Origenem civem suum prae oculis potissime obversatum hoc loco arbitror; namque illum et patruus eius decessorque Theophilus tribus paschalibus litteris, quae sunt apud interpretem Hieronymum, insectatus est. In secunda quidem paschali error etiam nominatim origenianus narratur de animabus ante corpora existentibus.

num, haud tamen ita nudum consurrecturum, cuiusmodi satum fuit, sed vestitum Gr. p. 77.
atque exornatum, ut eius natura fert, calamo ac foliis. Dat enim, ait, Deus unicuique semini proprium corpus. Quia vero haud omnes dormientes revicturos cum gloria dicit, etsi omnes futuri sunt incorruptibiles; neque enim impios et malorum operum artifices divino splendore coronari decet; idcirco commode diversorum meminit seminum, quibus etiam attribuit Deus, quemadmodum ipse voluerit, ut hac vel alia specie differant.

Sed alia quidem caelestium gloria, alia autem terrestrium. Cap. XV. 40.

Sciendum est quod duobus nuper in medium allatis exemplis, seminis inquam, et alterius quo caelestium corporum differentia gloriae significatur, refert mox ad prioris exempli naturam, resurrectionis a mortuis similitudinem, et sequentia ait.

Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptiose. v. 42.

Quemadmodum enim frumenti granum in glebam proiectum nudum atque demortuum, mox vestito corpore et cum pulchritudinis additamento ortum admiramur, eodem modo humanum quoque corpus corruptibile infirmum atque ignobile seritur, sed revivescet tamen honore immortalitate ac viribus circumvestitum. Est autem operae pretium divini oratoris vigilantiam observare. Firmam enim habens fidem, seque omnino ac sine dubio resurrecturum confidens, sationi comparat fragilem corporis conditionem, artificiose omnino ac sapientissime hoc exemplo, rei huiusmodi naturam exprimens. Ergo aeque ac granum, haud nudum, inquit, reviviscet corpus, sed egregie circumvestitum immortalitate ac gloria, praetereaque validum, et spiritali sensu praeditum, superna scilicet gratia, et incomparabili creatoris omnium virtute, omnia in eodem invertente. Inest enim caduco corpori, et tamquam humi sato, corruptio, infirmitas, et inhonestus animalis affectus, quem nos carnali et terreno aequivocum dicimus. Quamquam quum initio creatum fuit, haud talem naturam habuit; sed in hominem transiere passiones post transgressionem, poenam mortis iam Gr. p. 78.
tum natura nobis pronunciante. Ceteroqui nonnisi Dei virtute et operatione subingressorum malorum fit depositio; succedit autem priorum, quae erant ab initio, bonorum participatio. Renovamur enim in Christo, ut aiunt scripturae; siquidem sanctus propheta ait *: Macte animo Sion, neque remissis manibus esto; dominus Deus in * Soph. III. 16.
te, qui te salvare potest, et caritate sua te instaurabit. » Cum enim nos amat Deus pater, tunc enimvero in Christo etiam renovat: etenim vere dicitur, omnia in ipso novam esse creaturam; et antiqua quidem praeteriisse, nova supervenisse. Quaenam autem vetera? nempe praetergressa. Quaenam nova? nempe subinducta. Vetus quidem est corruptio, et infirmitas, insuperque ignominia, et animalis affectûs culpa: nova autem sunt in Christo gloria, incorruptio, virtus, et spiritalis affectus: erit enim corpus nostrum spiritale. Dico autem spiritale, non quasi umbratile, aut quasi incorporeum spiritum; sed illud potius quod carnali omni terrenoque affectu sit liberum.

Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale. v. 44.

Sicuti enim si quis vellet terrenum corpus nostrum appellare animale, haud recte illi accommodaret animae ideam, sed respiceret potius ad animalem idest carnalem eius affectum; sicuti sapientiam quoque animalem illam intelligimus, quae terrena est, et inter homines vulgaris; ita etiamsi quis dicat corpus animale, quin tamen ei ideam animae adsociet, merito erroris coargui non potest; quia secundum quamdam rationem viventes adhuc, atque in his versantes corporibus, nonnulli dicuntur animales vel spiritales. Scriptum est enim *, quod « animalis homo non percipit ea quae sunt * I. Cor. II. 14.

spiritus Dei, quia stultitia illi videntur: spiritalis autem omnia iudicat, et ipse a nemine iudicatur. » Et quia consentaneum erat huiusmodi sermonem, rebus quoque comprobare, pergit dicere: factus est primus homo Adamus in animam viventem; postremus autem Adamus in spiritum vivificantem. Animalem itaque dicere Adamum puto, quatenus vivens ei anima adtributa est, non ita tamen ut omni carnali concupiscentia careret. Nam cupiditates, quae ad carnis spectant atque feruntur passiones, etiamsi forte a lege licentiam habeant, sunt nihilominus reapse carnalis infirmitatis coargutiones, si quis rerum naturam considerat. Uno utar exemplo. Honorabiles sunt nuptiae, et copula immaculata: etenim inserta fuit corporis naturae ab omnium creatore motus appetentiae, quo animal ad gignendi voluntatem impellitur. Dictum est enim homini: crescite et multiplicamini et replete terram. Et creator, ait scriptura, ab initio masculum et feminam fecit eos. Est ergo inculpabilis quae ad liberorum procreationem tantum tendit appetentia; nihilominus, quatenus ad rei quae fit naturam spectat, carnalis ea passio est, sive animalis. Res ita se habet in aliis quoque carentibus culpa passionibus. Ergo anima vivens factus est primus Adamus; secundus autem de caelo, id est Christus, non tam anima quam spiritus vivificans factus est. Hominem enim sibimet uniens, Deus Verbum, ex Deo naturaliter ortum, non humanam uti nos, sed divinam quamdam et Deo convenientem et inculpabilem prorsus vitam vixit. Non enim fecit peccatum, qui absurdis imperviam voluptatibus mentem habebat, appetitui etiam vescendi superiorem. Etsi enim eum constat cibum potumque gustasse, ut homo aeque ac nos crederetur, libere tamen id agebat: nam per dispensationem in carne erat pro nobis, simulque carni superior: erat enim, utpote Deus, vivificans spiritus. Contra autem progenitor Adamus haud inculpatum prorsus habuit vescendi appetitum: cum esset enim anima vivens, et edendi voluptati obnoxia, de ligno vitae manducavit, quamquam divina lege id agere vetabatur. Quod autem animalis homo, nequaquam nobis naturae differentiam denotet, sed vitae potius morumque qualitatem, ob quam alter quidem terreno carnalique affectu capitur, alter spiritus libertate cluet, demonstratur evidenter per primum secundumque Adamum: ambo enim in terrenis corporibus erant; sed affectùs ut ita dicam qualitas, necnon diversae vitae electio, alterum quidem animalem esse demonstravit, alterum vero incomparabiliter meliorem id est spiritalem.

Cap. XV. 46. *Gr. p.*

Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale; deinde quod spiritale.

Adnotat quodammodo tempora quibus ambo vixerunt, aitque: sed non prius fuit spiritale, sed animale, deinde vero spiritale: quibus verbis perspicue ostendit, non esse impossibile hominis naturae, ut ab animali affectu ad spiritalem transeat; et animale antiquius esse spiritali. Quaenam vero harum rerum demonstratio erit?

Primus homo de terra, terrenus etc.

Primus, inquit, homo id est Adamus, anima vivens effectus est, id est terrenus atque carnalis: secundus autem de caelo. Etsi enim Dei Verbum factum est caro, ut aiunt scripturae, attamen erat de caelo proveniens (1), et rebus cunctis superius, ut ait

* Ioh. III. 31. Iohannes *. Itaque ambo quidem erant, ut dixi, in terrenis corporibus, non tamen pares mente aut vitae more: prior enim in carnali affectu versabatur; posterior, spiritus vivificans erat, et de caelo proveniens. Iam vero sicuti terreni imaginem gessimus, id est Adami similitudinem, passionibus et peccatorum infirmitati obnoxii, et

1) In codice graeco cum brevi lacuna sic: *ἀλλ' ἦ . . . καὶ ὁ ἐξ οὐρανοῦ.*

corruptionis iugo subiecti, sic caelestis quoque, id est Christi, gestemus imaginem, carnali voluptati peccandique voluntati facti superiores, ipsam deinceps vincentes mortem quae olim terribilis erat et vix superabilis, crudelique nos tyrannide premens.

Quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt. Cap. XV. 50

His quoque verbis resurrectionis mysterium adstruit. Quamdiu enim humanum corpus caro est et sanguis, id est mortale et corruptibile, Dei regnum id est immortalitatem consequi nequit. Prorsus ergo necesse est corruptionem absorberi, et quicquid est caducum tolli; idemque in incorruptibilitatem verti, et divina quadam atque ineffabili gloria illustrari. Tunc demum regnum Dei possidebit.

Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem non dormiemus (1), sed omnes immutabimur. v. 51

Magnum et caeleste revera mysterium, eique sine dubio revelatum aliquando ab ipso in eo loquente Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Ipse enim etiam speratorum distributor est bonorum: ipse creaturam trans- *Gr. p.* 81. formabit, et omnia innovabit, atque a servitute in libertatem gloriae filiorum Dei vindicabit. Quae cum ita sint, nonne oportuit omnino cum reliqua creatura innovari illum etiam, cuius in gratiam condita est creatura, id est hominem? Oportuit ipsum quoque novum apparere, non priori corruptioni subditum, non carnalibus voluptatibus ad peccata violenter adactum, sed resuscitatum potius ad immortalitatem perfectamque valetudinem atque honorem, et divina quadam gloria circumdatum. Ait enim alicubi etiam divus Isaias *: « et procedet ante te iustitia tua, et gloria Dei or- * Is. LVIII. 8. nabit te. » Immo et ipse dominus noster Iesus Christus manifeste adfirmavit, fore ut in huius saeculi consummatione reviviscant mortui *: et intelligentes quidem splende- * Matth. XIII. 43. bunt, veluti est firmamenti splendor; verumtamen haud omnibus indifferenter huiusce honoris et gloriae gratia continget; sed illis potius singillatim, qui prae aliis electi fuerunt, qui etiam conformes fuerint imagini filii eius. Certe quidem reviviscent omnium corpora immortalitatis beneficio praedita (2), non tamen omnes immutabuntur; sed mali quidem in ignominiae specie permanebunt, eatenus tantum ut puniantur, soli vero iusti immutabuntur ad incorruptibilitatis felicitatem, divinae gloriae habitu perornati. Ipse itaque propria virtute ac vi Deo digna immutabit corpus humilitatis nostrae, ita ut fiat conforme corpori gloriae eius. Quodnam vero est humilitatis nostrae corpus? terrenum hoc videlicet, et morti deditum propter illam veterem maledictionem, quam Christus dissolvit, factus pro nobis maledictio. Fiet autem immutatio, non in aliam nos naturam transferendo (3), erimus enim qui sumus, nempe

(1) De hac celebri lectione, quae in codicibus librisque graecis sane non est infrequens, et in nostro etiam scribitur nicetianae catenae codice, nec non in illo πάνυ vetustissimo vaticano, legantur ea quae plurima congesserunt Millius atque Scholzius in varietatibus graecis, et Sabaterius in latinis, et collatio fiat cum I. Thessal. IV. 15. Instar omnium sit Hieronymus ep. 119. ad Min. et Alex. *Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur. An iuxta quaedam exemplaria: non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur: utrumque enim in graecis codicibus invenitur.* Addit ibi Hieronymus Theodori heracleotae et Apollinarii opiniones, qui vel de Enocho et Elia heic cogitandum iudicant, vel etiam de aliis sanctis, qui ingruente universali iudicio, in corporibus reperiendi sint, et cum aliis qui resurrexerint, rapiendi in nubibus obviam Christo.

(2) Hoc quoque contra Origenem, de quo apud Hieronymum epist. 96, vel potius apud Theophilum epist. pasch. I. haec dicuntur: *inter cetera* (Origenes) *etiam resurrectionem a mortuis ita corrumpit et violat, ut audeat dicere, corpora nostra suscitatum quidem iri, sed sic ut corruptelae rursus ac morti subiaceant.*

(3) In contrario errore versatum Origenem apparet ex eius Opp. T. I. p. 268. in adn.

homines, sed meliores incomparabiliter; incorruptibiles enim et numquam perituri, et praeterea glorificati. Quid autem significet novissima tuba quae mortuos suscitat, nos idem docebit divus Paulus dicens *, Dominum ipsum cum celeusmate ac voce archangeli et tuba Dei descensurum caelo, et mortuos incorruptibiles resurrecturos. Ergo tubae comparat archangeli vocem, ac divinum illum horrendissimumque clamorem. Licet autem clamet archangelus et resurrectionis signum edat iacentibus in pulvere, reapse tamen Christi vox est: nam ipse virtute propria mortuos suscitat, minime vero archangeli vox: dominicis enim iussibus creatura quaelibet rationalis subiecta est. Quaenam itaque vera resurrectio erit, nisi dicamus id fore resurrecturum quod morte tenebatur? Aut quo iure, propemodum corruptioni insultantes dicemus, absorpta est mors in victoriam, et reliqua?

* I. Thess. IV 16.

CAP. XV 55. **Ubi, o mors, stimulus tuus? Ubi tua, o inferne, victoria** (1)?

Sciendum est, praedictum articulum recitatum esse a beato Paulo ex hebraica editione: nam illa quidem septuaginta interpretum non ita se habet: scriptum est enim in prophetis *: ubi contentio (2) tua, o mors? ubi stimulus tuus, o inferne? Verum apostolus stimulum mortis dicit peccatum; vis autem peccati, est lex. Vulnerat enim veluti scorpius, is qui mortis potestatem habet Satanas; neque aliter vulnerat, quam per peccatum. Sed contulit nobis Servator serpentes et scorpios calcandi facultatem, et quaslibet inimici vires. Evanuit enim mortis stimulus, sublato peccato, quod a lege iam vires non accipit: quippe quia peccantium damnatio a lege fit. Quare
v. 56. subdit divus Paulus, vim tribuere peccato legem. Verum ea res quoque per Christum antiquata est: etenim peccatum deinceps nobis non dominabitur, quia non sub lege degimus sed sub gratia: porro lege sublata, perit peccatum. Quis itaque horum omnium bonorum nobis sit ministrator, iustitiae auctor, libertatis dator, omnis beneficii
v. 57. fons et causa, cognoscemus dicente beato Paulo: Deo gratias, qui dedit nobis victoriam per dominum nostrum Iesum Christum.

* Os. XIII. 14.

(1) Conspirant cum hac lectione, quam Cyrillus Hebraeorum esse dicit, Chrysostomus, Theodoretus, ac Theophylactus, quos inspexi. At Theodorus mopsuestenus a me editus Script. vet. T. VI. p. 48. prorsus retinet alteram lectionem, quae a Cyrillo dicitur septuagintaviralis. Neutram volo in partem disputare, quod nimis longum foret, praesertim cum hebraicus etiam Oseae textus aliquantum nunc certe differat.

(2) Graecum νίκη a me *contentio* latine dicitur cum Tertulliano, Cypriano, Hilario, Augustino, Fulgentio, et aliis apud Sabaterium.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EXPLANATIO

IN POSTERIOREM AD CORINTHIOS EPISTOLAM.

Paulus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater. Cap. I. 1. *Gr. p.* 83.

Sapientissimus Paulus apostolus electus ad Christi ministerium, voluntate Dei promotum se dicit, pseudo-prophetarum et pseudo-apostolorum gloriam uti impiam respuens, loquens autem in spiritu, ipsumque habens propria in anima insertum Iesum: ita ut modo dicat: videor autem et ego spiritum Dei habere; modo vero *: si experimentum quaeritis loquentis in me Christi. Servum se dicit illius, etsi alioqui omnium rerum habet potestatem Deus, solusque dominatur. Dictum est enim ei *: omnia serviunt tibi. Quid ni igitur diserte naturalem ipsi vereque Deo dignissimam dominationis gloriam adtribuat? Facit autem propemodum coadiutorem et socium in his quae scribit probatissimum Timotheum, nempe ut validius persuadeat; dicente nimirum lege: in ore duorum testium et trium stabit omne verbum.

* II. Cor. XIII.

* Ps. CXVIII 91.

Ecclesiae Dei, quae est Corinthi. v. 1.

Scribunt ecclesiae Dei, quae erat Corinthi; quamquam ecclesia dici solet Christi: ipse enim eam sibi comparavit virginem castam. Ceteroqui si ecclesia Dei est, Christus autem eam sibi comparavit, Deus utique propriâ naturâ is est qui ex sancta deipara Maria prodiit (1).

Gratia vobis et pax a Deo patre nostro, et domino Iesu Christo. v. 2

Si divinam in filio naturam non agnovisset, cur dicturus non fuisset: gratia vobis et pax a solo Deo patre? Nunc autem cum adsociet, simulque datorem ponat Christum donorum quae divina tribuit natura, satis hinc apparet ab eo Christum non ignorari propriâ esse naturâ Deum. Necessario igitur adsociabimus Deo patri filium, veluti unum cum illo et consubstantiale Verbum, ut unus quoque Deus dator credatur spiritalium bonorum. Christi vero Iesu nomine, Verbum Dei in carne ostensum significat. Quod si hic dator illorum munerum est, quae et ipse pater tribuit, quid ni naturaliter Deus, ob dispensatoriam cum sua carne unionem, intelligatur Christus? Sic etiam sapientissimus Paulus de Israhelitis quodam loco ait *: quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen.

Gr. p. 84.

* Rom. IX. 5

Fidelis autem Deus, quod noster ad vos sermo non fuit est et non. v. 18.

Nemo dicit, dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto *: Spiritus autem veritas est, uti scriptum est. Plenam itaque veritate, sive Spiritu sancto, quum mentem gesserint evangelicae doctrinae praecones, mendaces nequeunt existimari in his quae de Christo dicunt. Porro haec rectissime firmissimeque se habent, Christo ipso testante *:

* I. Cor. XII. 3.

* Matth. X. 20.

(1) Denuo heic et passim admirari licet Cyrilli studium asseverandi Christi divinitatem.

non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus patris vestri in vobis loquitur. Fidelis itaque Deus est, nempe omnis mendacii expers et verax. Necessario autem eius quoque naturalis filius, quem vobis praedicavimus ego et Silvanus atque Timotheus, non fuit est et non. Omnis enim de illo sermo, ab inspiratorum praeconum voce verax sonuit. Et quotquot Dei sunt, inquit, promissiones, in illo « est » inveniuntur. Videlicet munificentiam promissionemque omnem in ipso a Deo patre habuimus: idque in vocabulo « est » scilicet in veritate: etenim haec ad exitum per Christum venerunt. Absorpta est enim mors in victoriam, et corruptionis eversa potentia est. Cessabit simul timiditas et ignominia, ut aiebat in priore epistola sapientissimus Paulus. Porro et sanctorum regni facti sumus heredes atque participes. Dicturus est enim ipse nobis pro tribunali, in quo erit « est: » venite benedicti a patre meo, possidete paratum vobis regnum iam inde a mundi constitutione. Sola itaque Dei quaelibet promissio per Christum habet « est. » Prorsus autem non recipit « non, » id est negationem; Gr. p. 85 quia Christus veritas ipsa est. Insuper hoc singulariter demonstrat, eum suapte natura esse Deum. Si enim promissiones non frustratur, sed eas potius sanctis in rem confert, quamquam Deus pater bonorum dator est, quid ni erit naturalis verusque filius, et de Deo Deus, in quo omne datum bonum, et omnis donatio perfecta est sine mendacio?

* II. Cor. I. 20. Quod autem careat mendacio Verbum, comprobat Paulus dicens *: itaque per ipsum Deo amen, ad gloriam per nos. Quia enim ipse est mediator, per quem solum ad patrem accessus est, et in quo omne spiritale donum est; per ipsum quoque omnium omnino precum exitum consequemur. Id enim significat amen. Quam ad rem * Ioh. XVI. 23. nos ipsemet filius informavit, sanctis dicens apostolis *: et illa die me non rogabitis quicquam: amen amen dico vobis, si quid poposceritis patrem, dabit vobis in nomine meo. Nondum quicquam in nomine meo petistis: petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. Per ipsum itaque Deo patri amen, ad gloriam per nos. Mos enim nobis est quamlibet precem claudendi in nomine Christi (1). Quod vero ipsi non immerito ac sine controversia laus publica debeatur, cognoscimus beato vatici- * Gen. XLIX. 8. nante Iacobo *: Iuda, te laudabunt fratres tui: ortus est enim ex Iudae tribu secun- * Is. VI. 1. dum carnem Christus. Profecto etiam Isaias propheta ait *: vidi Dominum sabaoth sedentem in throno excelso et elevato, circumstantes vero seraphim sanctum ipsum adclamantes, et Dominum sabaoth appellantes, plenumque dicentes caelum ac terram * Ioh. XII. 41. gloria eius. Porro quod reapse viderit filium, demonstrabit sapiens Iohannes *: haec * gr. ὅτι. autem dixit Isaias, quia * gloriam eius vidit, et de ipso locutus est. Quamobrem, etiamsi pater per ipsum glorificatur, et ipse per fidem positus est propitiator, immo et sanctorum factus est propter humanitatem minister, utpote qui spiritalis instar sacrificii singulorum sanctorum offert preces; per ipsum enim dicimus amen; nihilominus haud extraneus credendus est sibi debitae adorationi, et gloriae una cum genitore obtinendae et a nobis ipsis et ab universa sanctorum spirituum multitudine. Ait * Hebr. I. 6. Gr. p. 86. enim alibi divus Paulus *: et cum denuo introduxerit * primogenitum, ait: et adorent * gr. εἰσαγάγῃ. eum omnes angeli eius. Cui vero incompertum est, eum esse unigenitum, quatenus intelligitur Deus? Unus enim ex uno generatus est patre. Postquam autem se ad nostra demittens, in multis extitit fratribus, tunc ipse primarius est factus; et praeter quam quod unigenitus est uti Deus, primogenitus quoque ob suam humanitatem evasit.

(1) Cyrilli dicto adstipulantur liturgiae antiquissimae, ad nos usque delapsae, in quibus preces reapse concludi solent verbis *per dominum nostrum Iesum Christum* etc.

Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo etc. Cap. I. 21.

Confirmat nos Deus pater in Christo, rectam et immobilem stabiliens fidem in omnium animabus, ut credamus naturaliter vereque Deum, etiamsi in specie nostra conspicitur, secundum carnem ex muliere natum, qui supra omnem creaturam est. Nam et ipse dominus noster Iesus Christus Petro fidem suam profitenti, aperteque dicenti *, tu es Christus filius Dei vivi, respondit dicens: beatus es tu Simon fili Ionae, (* Matth. XVI. 17.) quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed pater meus qui in caelis est. Nam quia maximum hoc est mysterium, merito egebat superno magisterio patris. Confirmat ergo nos ipse in Christo, qui nos quoque signavit et unxit Deus, et Spiritûs arrham dedit. Hinc etiam fit nobis exploratum, filium non esse « est » et « non; » sed verum potius Deum; et praeter cetera cuncta bona, in ipso contineri « est. » Nam cum Deus signasse nos et unxisse dicatur, et Spiritûs arrham dedisse, Christus vicissim haec in nobis exsequitur, non serviliter neque alieno nos ungens signansque spiritu, sed suo proprio simulque patris. Est enim in utroque sanctus Spiritus, propter substantiae unitatem indivisus, et a patre per filium deveniens ad res creatas (1). Insufflavit enim in sanctos apostolos Christus, aitque: accipite Spiritum sanctum. Et nos per ipsum atque in ipso ad imaginem ceu sigillo formamur divinam et intellectualem. Dixit enim idem divus apostolus ad Galatas scribens *: filioli mei, quos iterum parturio, (* Gal. IV. 19.) donec formetur in vobis Christus. Quod si Christo conformati, divinam consequimur similitudinem, ipse utique imago Dei patris est, et perfecta similitudo; neque ut nos, qui ob sanctitatis tantum participationem ad eam similitudinem vocamur, sed naturaliter potius ac substantialiter. Nam qui Deus naturaliter est, ab eo qui naturaliter vereque Deus est atque ex ipsius substantia genitus, nihil profecto differet. (*Gr. p.* 57) Sed tamen ipsum quoque signatum a Deo patre fuisse, ait Iohannes sapientissimus *: (* Ioh. III. 33.) nam qui testimonium eius accepit, signavit quod Deus verax sit. Signatus tamen haud ea qua nos ratione fuit; sed totum in filii natura quodammodo se descripsit pater, et substantialiter impressit. Hinc Iesus aiebat *: qui vidit me, vidit patrem. (* Ioh. XIV. 9.)

Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo, et odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco. Cap. II. 14.

Sicuti enim pro nobis ductus fuit quodammodo in triumphum Christus, quo tempore super ligno necem pertulit, et cruciatibus fuit consummatus, sic et ipsi triumphari se aiunt Christi causa, dum ubique innotescunt, et tentationibus inclarescunt, mundumque vincunt, quia omnia perpeti parati sunt, et quidem libentissime, pro Christi nomine. Sunt enim, sunt utique, passionum eius participes, et revelandae in

(1) Legatur, si lubet, Hier. Donati, senatoris veneti doctissimi, tractatus de Spiritus sancti processione (apud nos Script. vet. T. VII.) qui lib. IV. capp. 8. 9. 10. ingeniosissime Spiritus sancti processionem etiam a filio demonstrat ex eiusdem missione per filium ad creaturas. Idem fere brevius dixerat S. Hilarius de Trin. VIII. 20, ut certe refertur eius textus in primo vetere opusculo de Sp. S. a nobis edito tom. cit. p. 248. *Spiritus sanctus accipit a filio, qui et ab eo mittitur, et a patre procedit. Et interrogo utrum id ipsum sit a filio accipere, quod sit a patre procedere? Certe id ipsum atque unum esse existimabitur a filio accipere, quod sit procedere a patre.* Perspicue etiam magnus Augustinus in illa celebri sua auctoritate tract. XCIX. in Ioh. *Spiritus sanctus non solum de patre procedit in filium, et de filio procedit ad sanctificandam creaturam, sed simul de utroque procedit: quamvis hoc filio pater dederit, ut quemadmodum de se, ita quoque de illo procedat.* Ita se optime habet locus in secundo vetere opusculo a nobis item edito tom. cit. p. 255. At in maurina Augustini editione perperam deest dictio *solum;* ibi enim legitur: *Spiritus sanctus non de patre procedit in filium.* Haec paulo uberius ad Cyrilli locum libenter adnotavi, quia exploratum est, Cyrillum principem fere inter veteres graecos dogma hoc de processione ab utroque theologice exposuisse, ut diligenter, prolatis eius verbis, narratur in damascenica prima Lequinii dissertatione.

posterum gloriae socii. A Deo autem se triumphari aiunt, non quod ipsos cruciatibus obiiciat, aut calamitatibus obruat, sed quia ipsi secundum illius placitum per universum orbem Iesum praedicantes, huius causa in tentationes incidunt. Quinam vero sit odor notitiae Dei et patris, qui per sanctos apostolos mundo manifestatur omnique
* II. Cor. IV. ut ipsi aiunt loco, docet alibi idem divinus Paulus dicens *: non enim nosmet ipsos praedicamus, sed Christum Iesum dominum, nosmet vero servos vestros per Iesum
* I. Cor. II. 2. Christum. Et rursus *: non enim iudicavi me scire quicquam in vobis, nisi Christum Iesum, et hunc crucifixum. Deinde quomodo natus de muliere, crucem passus, morti traditus, etsi postea revixit, odor notitiae erit Dei patris, si forte, ceu nonnulli existimant, simplex uti nos, et a Deo adflatus homo intelligitur Christus, non autem revera naturaliter Deus, quamvis humanitatem credatur per dispensationem adsumpsisse Dei Verbum? Neque enim, si conditionis nostrae fines haud excedit, bonum Dei patris naturae addet odorem; neque odor fiet nescientis mortem, is qui mortem pertulerit. Quonam igitur pacto odor erit notitiae patris Christus, nisi quatenus om-
Gr. p. 88. nino intelligitur et est Deus, etiamsi in carne propter nos apparuit? Secus enim quomodo praedicatores annunciavissent eum mundo tamquam naturaliter vereque Deum? Aut quomodo Iesum cognovissent? Quomodo demum Deus pater mundum sibi in Christo reconciliare diceretur a sanctis doctoribus, nisi humanitatem ad adunationem cum Verbo ex Deo nato adsumpsisset, sapiente incarnationis opera id deposcente? Praedicant enim divini discipuli, verba suppeditante Spiritu, non tamquam in homine habitans Dei Verbum, sed uti carnem factum, id est unitum carni anima rationali praeditae. Sic enim is erit gloriae dominus, qui fuit crucifixus. Itaque sive cum carne consideretur, sive etiam secus, seorsum autem ceu et sic inter nos versatum Dei Verbum, odor est notitiae Dei et patris, utpote quod propria in natura bonum eius, a quo prodiit, odorem nobis affundit. Quod si haec ita se habent, quomodo factum esse dicetur, et cum iis quae antea non existentia, sortita sunt originem, connumerabitur? Haud esset certe odor non creati et existentis non per facturam. Neque enim in infecto factum, neque in facto infectum videbimus. Atqui filius in se ipso patrem ostendit; ergo Deus naturaliter est, propter substantiae unitatem. Audiat igitur a no-
* Cant. I. 2. bis filius: unguentum effusum nomen tuum *. Novimus enim per ipsum et in ipso illum, a quo genitus est, patrem Deum.

Cap. II. 15 **Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt.**

Bonum veluti odorem exhibent Deo patri dominum nostrum Iesum Christum, primo quidem quia habent eum Spiritus operâ in se habitantem et insertum. Deinde quia ubique praedicant et circumferunt de eo sermonem, tamquam valde odorum thymiama, suum erga Deum studium depromentes. Tertio denique, quia ei facti conformes paribus consumpti fuere cruciatibus. Bonum sane se esse odorem aiunt tum in iis qui salvi fiunt, tum in iis etiam qui pereunt. Quibusnam vero odor sint de morte in mortem, quibusnam contra odor de vita in vitam, superest cognoscendum. Ergo probabiliter a nobis intelligentur tum salvati tum pereuntes, si spiritalem sensum contemplemur, credentes, nec non fidem renuentes, quique verum naturalemque Deum nondum agnoscentes, malunt adorare creaturas prae creatore. Hi divinae
Gr. p. 89. praedicationis verba non recipientes, immo potius irridentes, stultitiamque putantes esse Christi mysterium, recipiunt odorem notitiae patris sic ut transeant de morte in mortem. Etenim quum in morte iam versarentur, propter haerentem inscitiam et caecitatem, tantum non videntur in alteram quoque mortem incurrere; si quidem legis

magisterio olim ad Dei notitiam admoti, vitam quodammodo erant adepti, ita tamen si crederent reciperentque odorem notitiae patris de vita in vitam. Ait enim quodam loco Christus ad caelestem patrem Deum *: haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum. Quis autem huic rei sit idoneus? Recte, id dicitur: reapse enim haud facile invenitur, cui facultas insit recte, et absque errore, Christi mysterium explanandi, cuiusmodi extiterunt divi discipuli, cum aliter sentientium contumaciam corrigebant, quorum est praecipuum ac summum studium verbi Dei veluti adulteratio, et mendacio ac fraude fidei magisterium semper inficere. Secus vero divi doctores, qui in Spiritu loquuntur, sincere ac veluti in conspectu Dei omnia faciunt et dicunt. * Ioh. XVII. 3.

Non in tabulis lapideis, sed in carneis cordis tabulis. CAP. III. 3.

Prophetico quoque testimonio confirmat dictum suum « non in tabulis lapideis, sed in carneis cordis tabulis. » Ait enim, inquit, alicubi Deus per prophetae vocem *: « ecce dies veniunt, ait Dominus, et statuam cum domo Israhelis domoque Iudae novum foedus, haud par foederi quod cum patribus ipsorum pepigi qua die ego manum eorum adprehendi ut educerem de regione Aegypti: qui tamen in foedere meo non persliterunt, ideoque eos neglexi, dicit Dominus. Tradam ergo leges meas menti eorum, et in cordibus ipsorum scribam. Huiusmodi enim foedus erit, quod cum Israhelis domo statuam post dies illos, dicit Dominus. » Olim quidem divus Moyses legem accepit vitae quasi puerilis magistram in lapideis tabulis, ut ait scriptura. Qua quidem re significatam nos dicimus iudaicorum cordium duritiam. Aegre scilicet receptam fuisse eorum in mentibus legem apparet, et tamquam in lapidibus brevi tempore et vix mansuram, prorsus tamen instabilem et facillime abiiciendam. Quamobrem ait Dominus *: « populus hic ore quidem mihi propinquat, labiisque suis me honorat, cor autem eorum longe est a me: frustra me colunt, tradentes doctrinae loco mandata hominum. » Dominus autem noster Iesus Christus in carneis id est sensibilibus cordis tabulis, sacras nobis divinasque leges inseruit. Unde etiam Ezechielis prophetae voce aiebat *: « et extraham lapideum cor eorum de carne eorumdem, daboque eis cor carneum, ut in praeceptis meis ambulent. » Si quis itaque mosaicis non innititur umbris, neque atramento scriptam gerit legem tamquam lapideis in tabulis (1), sed in mente potius a Spiritu impressam, hic veluti quaedam Christi epistola a cunctis hominibus agnoscitur.

* Hier. XXXI. 31. — *Gr. p.* 90. — * Is. XXIX. 13 — * Ezech. XI. 19.

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum etc. V. 4.

Omnia dignis bona sunt in Christo: desursum enim est atque a patre luminum omne donum perfectum. Per Christum itaque atque in ipso omnia sunt, qui incarnatione sua inter nos Deumque mediator est; ita tamen ut omnia operetur ex Deo et patre, cum sit ipsa sapientia et virtus illius. Quaenam vero sit fiducia per Christum ad Deum, audi Paulum in sequentibus: non quod sufficientes simus aliquid cogitare ex nobis; omnis enim sapientia a Deo est, ut ait scriptura; sed sufficientia nostra ex Deo, qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non littera sed spiritu: littera enim occidit, spiritus autem vivificat. Quid autem est littera? nempe legalis typus, id est res ratione umbratili adhuc peractae. Spiritus vero est christianae religionis virtus, quae spiritales reddit accedentes ad se per fidem. Quanto autem veritati inferior est typus, tanto sequiores iudico ministros legis, iis qui veritatis cultu

(1) Reapse antiquissimos habemus adhuc aegyptios etruscosve lapides, in quibus non excusae sunt litterae, sed atramento tantum vel coloribus delineatae.

funguntur. Aspergit enim nos suo sanguine Christus; neque carnis tantummodo puritatem efficit, ut in lege fiebat, sed magis conscientiam nostram purgat mortuis operibus, et a peccato revocat: largitur insuper vitae spem. Vere enim dictum fuit *:
* Ioh. III. 36. Gr. p. 91.
qui credit in filium, habet vitam aeternam. Promissa est enim corporum quoque ipsorum resurrectio, atque ad incorruptibilitatem aeviternamque vitam reditus.

C. III. 18. **In eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam tamquam a Domini Spiritu.**

Transfertur quodammodo credentium mens ex legalibus rudimentis ad evangelicam scholam, et transformatur ut ita dicam in spiritalem speciem, umbrae iam ac typorum impatiens, sed e legali gloria ad aliam in Christo gloriam per Spiritum demigrare gestit. Ergo in eandem imaginem transformamur: convertentes enim typos in veritatem, et ex legis umbra mysterium Christi nostrarum mentium subtili ratiocinio efformantes, tamquam in specie eandem gloriam comperiemus. Si enim gloria data fuit legis ministris, maior profecto, et priorem incomparabiliter superans, sanctorum sacerdotum est, qui a Deo facti sunt idonei ministri novi foederis, haud littera sed spiritu. Exploratum autem est neminique obscurum, qui a legali disciplina ad evangelicam perfectionem transeunt, eos omnino credendum esse ceu ex gloria priore in aliam transisse, atque ad meliora transgressos. Qui autem eos ita transfert, ipse Spiritus est, qui legis servitute liberat: in ipso enim clamamus abba pater ut filii et liberi. Neque vero aliter legalis ipsius doctrinae profunditatem cognoscere licet, quam per sanctum Spiritum: ipse enim scrutatur etiam profunda Dei: profunda autem Dei appellari dicimus latentem in sacris litteris notitiam. Idcirco divus quoque
* Ps. CXVIII. 18.
David Deum sic precabatur *: revela oculos meos, ut videam legis tuae mirabilia. Neque ipse Servator indignum laude eum iudicabat, qui ex legali scientia ad spirita-
* Matth. XIII.
lem id est evangelicam conscenderet. Ait enim *: propterea dico vobis, omnis scriba eruditus in regno Dei, similis est homini diviti qui profert de thesauro suo nova et vetera. Vetera quidem, legalia intelligit; nova vero, quae in Christo sunt. Quod si quis forte velit alio quoque sensu nostrae imaginis transformationem de gloria in glo-
Gr. p. 92.
riam intelligere, hoc item apud se reputabit, nempe nos quotquot Christum cognovimus, relatique fuimus inter filios Dei, in gloria prorsus versari: verumtamen tempore resurrectionis, eandem nostram imaginem de gloria in gloriam transformatum iri, tamquam a Domini Spiritu. Ipse enim nobis Christus, qui Spiritus arrham largitus est, quod deest, illo tempore addet, et nostrae quoque humilitatis corpus ad conformitatem cum corpore gloriae suae immutabit. Quia vero doctor ait: tamquam a Domini Spiritu; et ubi Spiritus est, ibi libertas; nos quidem haereticorum calumniam non feremus, qui creatis rebus Spiritum adnumerant (1). Si enim ubi est Spiritus, ibi omnino libertas, quid ni ipse natura sua sit liber? Quod si ita se habet, extra servitutis modulum est: est enim Spiritus patris, et ex ipso ad creaturam devenit (2) in Christo.

IV. 4. **Ut non fulgeat illis illuminatio evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei.**

Copiam quidem obtulit universalis Deus cunctis credere volentibus in filium, nuda revelataque facie gloriam suam videndi; sed ab hac gratia exciderunt ii qui diaboli tenebris impuris obscurati, ad evangelicarum legum lumen ob suam insipientiam non accesserunt. Certe enim effulsisset illis illuminatio evangelii Christi, qui est imago Dei. Et Deum quidem huius mundi appellat Satanam, non quod natura pro-

(1) Rursus testimonium Cyrilli de Spiritus sancti divinitate, ut p. 45.
(2) Sive *procedit,* ut loquitur Augustinus apud nos p. 57. in adn.

pria Deus sit, sed quia talis existimatur ab iis qui verum naturalemque Deum ignorant. Rursus illud admiratione dignum est: theologice enim loquitur Paulus, et incarnationis Unigeniti enucleat mysterium: ecce enim manifeste illuminationem evangelii gloriae Christi, apostolicam appellat praedicationem. Et tamen is qui appellatur Christus, Dei naturalis filius, unctionis suae tempore, etsi ipsemet sancti Spiritus dator sit, unctus dicitur a Deo et patre oleo laetitiae. Ergo specie nostra assumpta, apparensque in terris homo unigenitum Dei Verbum, tunc demum rectissime Christus esse intelligitur diciturque. Itaque fides non erga simplicem atque unum e nostris *Gr. p. 93.* hominem praedicatur mundo ab inspiratis doctoribus, qui immo nunciant Dei Verbum in humana forma ostensum, atque uti primogenitum in multis fratribus eum qui est unigenitus. Nam quaenam demum a nobis intelligeretur illuminatio evangelii gloriae ipsius, nisi simul ipse intelligeretur Deus et imago patris, neque hominum filiis par, sed substantialiter potius et naturaliter filius? Neque idcirco dicimus, oportere patri quoque carnem adtribuere: neque imaginis pulchritudo his ex rebus extitit; sed illud magis reputari dignum est, Deum etiam ante carnem adsumptam fuisse Verbum, characterem, naturalemque imaginem genitoris. Vicissimque illo apud nos versante, patris imaginem inhaerentem ipsi fuisse existimandum est, humanitate licet per dispensationem cum ipso existente. Reputatur ergo tamquam unus cum carne sua. Porro et sic imago est patris, quatenus Deus est, et ex ipso naturaliter generatus.

Qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae gloriae Dei in facie Christi Iesu. CAP. IV. 6.

Quod fides in Deum sit, etiamsi in facie exerceatur Christi, palam facit praecedente locutione mysticus doctor. Vocati fuerunt enim et Iudaei et ethnici ad Christi cognitionem; hi quidem tamquam ex errore falsoque cultu ad veram Dei notitiam, illi autem edocti sunt meliorem quam in lege erat disciplinam. Propterea divus quoque Paulus, propter eminentem Christi scientiam, legis doctrinas parvipendisse conspicitur. Cum ergo Christum doctores praedicent; atque in Deum credentes, in unum verumque Deum credant; quid ni Deus sit Christus, haud sane nothus aut pseudonymus, id est diversae a patre naturae, sed verus potius et ex eius substantia constans? Intellectualibus profecto tenebris et diabolica deceptione mens errantium obsidetur: sed Deus promisit fore ut de tenebris lux resplendeat. Ait enim alicubi per Isaiam *: ** Is. IX. 2* « populus qui sedebat in tenebris, magnam hausit lucem: qui habitatis in regione et umbra mortis, lumen vobis illucescet. » Tum et divus David ait *, tamquam ore eo- ** Ps. XVII. 29.* rum qui in caligine tenebrisque versantur: quia tu illuminabis lucernam meam, Domine; Deus mi, illuminabis tenebras meas. » Quoniam vero completa est in nobis patris promissio, divinumque nobis intellectuale lumen effulsit, cognovimus gloriam *Gr. p. 94.* eius in facie Christi. Deinde nisi esset Christus naturaliter vereque Deus, qui fieri posset ut patris gloriam in eo cerneremus? Et tamen audio Deum patrem manifeste dicentem *: « gloriam meam alteri non dabo. » Atqui eam dedit filio; ergo non alius ** Is. XLII. 8.* ab illo est, nisi quantum ad personam et subsistentiam propriam, ne videatur pater falso dixisse se propriam gloriam in facie filii collocavisse; seque naturalem Deum in ipso et per ipsum cognosci: facies enim dicitur et imago et splendor subsistentiae eius. Et sane revelatur filius a patre, vicissimque filius patrem in se ipso nobis revelat.

In vasis fictilibus. v. 7.

Fictilia vasa dicimus corpora quibus circumvestimur, dum in sensibilibus rebus versamur. Sententia autem est: quoniam adhuc carne circumdati, veritatis contempla-

tionem impediente, notitiam quidem Trinitatis habemus, ita tamen ut haec sublimis notitia haud viribus nostris nitatur, sed Dei virtute nobis innotescat.

Cap. IV. 8 **In cunctis tribulati, sed non angustiati etc.**

Exploratum est sanctos homines, propter suam in Deum pietatem, mortem ipsam toleravisse: attamen etiamsi pati ipsis contigit, vivunt tamen, quia apud Deum victuri
* Sap. III. 2 sunt. Atque ut dicitur in Sapientiae libro *: visi sunt oculis hominum mori, et reputatus est infelix exitus ipsorum, et discessus a nobis calamitas: tamen in pace versantur, spesque eorum immortalitate plena est (1). » Quid autem de his sudoribus existi-
v. 10 mandum sit, declarat rursus Paulus his verbis: semper mortificationem Iesu in corpore circumferentes, ut et vita Iesu in corpore nostro manifestetur. Duplicem esse dicimus mortificationis, quae heic innuitur, modum: prior est mentalis ac spiritalis, alter de corporis sensu intelligitur. Deus cum esset, et a Deo ortum naturaliter unigenitum eiusdem Verbum, propriam fecit carnem quae de terra erat, et mortali hoc atque humano indutum est corpore, anima praedito rationali. Quinam autem eius rei scopus fuit? Nempe ut peccatum mortificaret in carne, atque ut congenitorum in ea
Gr. p. 95. motuum, qui ad turpes voluptates impellunt, stimulum obtunderet. Neque vero sui causa Verbum Deus, superior se passionibus nobis ostendit: non enim ipse peccatum novit, sed universam voluit in se hominis naturam transmutare ad vitam sanctam et inreprehensibilem, quo tempore factus est homo, et in specie nostra conspiciendum se obtulit. Primus enim ad omnia fuit, ut et nos vestigia eius sectantes, habeamus in nobis ipsis mortificationem, id est quiescentem in carne vim peccati; atque ita possimus vitae genus criminatione quavis liberum recuperare. Sed alio quoque sensu, quae heic dicitur Iesu mortificatio vel vita, intelligi potest. Factus est enim obediens
* Philip. II. 8. Deo patri, uti scriptum est *, usque ad ipsam mortem, animamque suam pro ovibus posuit. Verumtamen semel peccato mortuus est, id est pro mundi peccato; positus enim fuit propitiatio per fidem: quod autem vivit, Deo vivit. Hanc ergo Iesu mortificationem, quae per cruciatus ad mortem usque pertingit, in suis corporibus circumferunt mystici doctores, ut et vita Iesu, sicut ipse dicit, in corporibus nostris manifestetur. Vivent enim et ipsi Deo sanctam et inreprehensibilem beatamque vitam. Quod autem de hac reapse et mortificatione et vita loquatur apostolus, nunc certe praecedens quoque sententia testabitur, in qua tentationum atque laborum mentio fit, quos eum perferre necesse est, qui apostolatus felicem cursum peragere volet. Neque nos in hac opinione secius confirmabit, dum dicta sua veluti interpretans illic addit continuo:

v. 11. **Semper enim nos qui vivimus, in necem tradimur propter Iesum etc.**

His verbis demonstrat, illos quoque libenter carnis mortem pati velle, propter Christi religionem. Neque enim ipsi praesentia sed futura potius spectant. Quaenam autem est vita Iesu? Nempe incorruptibilitas, sanctificatio, gloria magna et huic mundo superior. Talis enim nobis suo tempore apparebit, cum nobis desursum e caelo descendet iudex, reformabitque etiam corpus humilitatis nostrae conforme corpori glorioso suo, per eam virtutem qua omnia potest sibi subiicere. Quamobrem in nobis
Gr. p. 96. quidem mors operatur, vita autem in vobis. Imitati sunt enim dominum suum doctores mundi; suasque animas posuerunt, ut nos decrrantes olim, vitam ex fide in Christum lucraremur. Quamobrem aiunt psalmistae voce veluti domino nostro Iesu
* Ps. XLIII. 22. Christo: propter te mortificamur tota die, reputati sumus sicut oves occisionis *.

(1) Vides librum Sapientiae cum honore citatum a Cyrillo, ut facit etiam contra Iul., et de Trin. et in Isaiam, et in Ioh.

Propterea non deficimus; sed etiamsi exterior noster homo corrumpitur, interior tamen renovatur de die in diem. CAP. IV. 16

Licet praedictorum verborum non incongruenter sententiam intelligere, si id cogitemus quod vulgo evenire solet iis omnibus, qui pietatem sectari student: militat enim caro adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: haec enim invicem adversantur, sicuti scriptum est *. Dicimus ergo prorsus oportere, corrupta ut ita dicam carne eiusque motibus debilitatis, tunc maxime partem alteram roborari, id est vim spiritus. Cum itaque asceticis laboribus exterior noster homo corrumpitur, tunc consequenter necessarioque interior noster homo renovatur de die in diem. Alio adhuc sensu praedicta intelligere potes. Quoniam Iudaeis et ethnicis Iesum praedicabant apostoli, graves intolerandasque pertulere persecutiones, corpusque ipsorum hos inter labores pessumdatum fuit. Sed quanto maior labor, tanto ut puto abundantiorem sequi par erat gratiae repensationem (1).

* Gal. V. 17.

Scimus enim, quoniam si terrestris domus nostra tabernaculi dissolvetur etc. CAP. V. 1

Terrestrem nostram tabernaculi domum, per periphrasim appellat ipsum tabernaculum, id est corpus. Scriptum est enim apud Iobum *: « habitantes autem in luteis domibus; » ex quibus et nos ipsi constamus id est ex eodem luto. Scimus itaque, inquit, quod cum mors terrenam hanc tabernaculi habitationem, id est corpus, dissolvet, recipiet nos et quidem haud multo post, nempe tempore resurrectionis, caeleste habitaculum, id est incorruptio. Supernum autem hoc dicit, primo quidem quia donatica res est: deinde quia cuncti supernae urbis incolae, id est sanctorum angelorum ordines, in incorruptis et non perituris corporibus sunt: caret enim hac terrena crassitie angelorum natura (2). Ergo Dei aedificium et domum non manufactam, *Gr. p. 97* immo et sempiternam, dicit pro incorruptione.

* Iob. IV. 19.

Siquidem et vestiti, non nudi, inveniemur. [illegible]

Vocabulum « siquidem » posuit pro « quando » ita ut loci sententia sit, nequaquam rei prioris depositionem experiemur, neque praeexistente corpore expoliabimur. Absorbetur autem mortale a vita, non quia annihiletur, sed quia ad incorruptibilitatem potius transfertur. Quippe sic etiam initio rerum id fieri contigerat. Scriptum est enim, sumpsisse Deum pulverem de terra, ex eoque hominem formavisse. Ut autem mortale absorberetur a vita, caro siquidem naturaliter est corruptibilis, insufflavit in eius faciem vitae spiritum, factusque est homo anima vivens. Sed subintravit per peccatum mors. Postea, Deo patri placuit, ut ait divus Paulus, instaurare omnia in Christo, qui venit, ut nos per Spiritum (3) ad antiquam conditionem renovaret. Ipse quippe est qui nos ad id comparat utpote Deus, donatque nobis Spiritûs arrham. Ergo tutum pignus dandae nobis in novissimis saeculi temporibus incorruptibilitatis, vivificus traditus est a Christo Spiritus: et nunc quidem primitiarum instar: post re-

(1) Partem hanc Cyrilli pertinere ad eius librum seu sermonem tertium (si recte se habent numeri) explanationis in hanc epistolam diximus, teste Severo antiocheno, p. 103. n. 1.

(2) Verba non faciam de veterum patrum circa angelorum substantiam sententiis, quas accurate more suo recenset Petavius in tractatu de angelis lib. I. capp. 2. 3. 4. Cyrillus quidem noster in Ioh. lib. IV. cap. 2. ed. Aubert. T. IV. p. 351. negat angelos vesci posse terrenis cibis; et hoc demum qui nunc vulgatur a nobis loco negat eosdem crassa et terrena corpora habere.

(3) In graeco Cyrilli textu, nostro scilicet quem denuo inspeximus codice, legitur διὰ πατρός. Verumtamen Severus antiochenus in codice syr. vat. CXLI. f. 103. operis sui contra Iulianum halic., recitans hunc ineditum Cyrilli locum, ex eius libro seu sermone quarto in epistolam II. ad Corinthios, legebat διὰ πνεύματος, quam nos lectionem utpote veriorem secuti sumus in latina hac nostra interpretatione.

surrectionem vero a mortuis, plenâ mensurâ (1). Tunc deleta omnino corruptione * Malach. IV. 2. egrediemur, ut ait propheta *, et vitulorum instar laqueis expeditorum exsiliemus, * Os. XIII. 14. corruptionique insultantes dicemus *: ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, o inferne?

Cap. V. 5. usque ad cap. VI. 2

Qui etiam nobis dedit pignus Spiritûs etc.

Qui Spiritûs arrham habent, et spe resurrectionis sunt praediti, hi rem expectatam tamquam praesentem tenentes, aiunt se neminem abhinc agnoscere secundum carnem: cuncti enim spiritales sumus, et carnali corruptione alieni. Namque in his carnem, ut ego arbitror, pro carnis corruptela dicit. Etenim illuscente nobis Unigenito, in ipsum quod omnia vivificat Verbum transformamur. Nempe sicuti mortis vinculis eramus obstricti regnante peccato, ita Christi subintrante iustitia, corruptelam abiecimus. Nemo itaque iam est in carne, id est in infirmitate carnali, cuiusmodi iure meritoque corruptio inter cetera intelligenda est. Quia vero dixerat neminem se agnoscere secundum carnem, quorumdam absurdas suspicans cogitationes, addit: nam Gr. p. 98. etiamsi noverimus secundum carnem Christum, nunc tamen iam non novimus. Tamquam si dicere vellet: Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et pro nostrum omnium vita mortem secundum carnem subiit, atque ita ipsum novimus: verumtamen abhinc iam non agnoscimus. Etiamsi enim carnem retinet, quippe qui tertia die revixit, et apud patrem in caelis versatur, nihilominus supra carnem esse intelligitur. Semel enim mortuus, iam non moritur, mors illi ulterius non dominatur. Quod enim mortuum est, peccato semel est mortuum: quod autem vivit, Deo vivit. Igitur si huiuscemodi ille est, qui se fecit vitae nobis antesignanum, prorsus oportet nos quoque vestigiis eius insistentes, non tam in carne quam supra carnem esse reputari. Ergo rectissime divus Paulus, ceu si in Christo esset nova creatura, ait: vetera transierunt, ecce nova facta sunt. Vetus enim illud est « terra es, et in terrā reverteris. » Nec non * Gen. VIII. 21. illud in Moysis libro *: « studiose enim mens hominis in vitium iam inde ab adolescentia fertur. Vetera insuper sunt legalia statuta, quae omnia praeterlapsa dicit. Iustificati enim fuimus per fidem in Christo, et maledictionis vis desiit. Quandoquidem ille nostri gratia revixit, calcata mortis potentia: verumque et suapte natura Deum agnovimus, cui in spiritu ac veritate cultum impendimus, mediatore filio, qui supernas a patre benedictiones mundo impertitur. Quamobrem sapientissime divus Paulus, omnia autem, inquit, ex Deo qui sibi nos reconciliavit per Christum. Reapse enim haud praeter patris voluntatem est incarnationis mysterium, et consectanea huic renovatio. His addit mysticus doctor, patrem ipsum nos sibi reconciliasse per Christum, qui ante inimici eramus: ethnicos quidem ob errorem polytheismi, iudaeos autem ob pertinacem legalibus umbris adhaesionem, et veri cultus repudiatam doctrinam. Quippe per Christum nacti aditum sumus, quum nemo ad patrem veniat, ut ipsemet ait *, * Ioh. XIV. 6. nisi per ipsum. Igitur omnia ex Deo sunt, qui nos per Christum reconciliavit, et ministerium reconciliationis attribuit.

Rursus vero mecum animadverte, quod etiamsi Christus apostolicis viris reconciliationis ministerium attribuerit, nam Paulus ab ipso ad apostolatum fuit electus, Gr. p. 99. hic nihilominus eius muneris datorem Deum dicit. Ergo ipsum Deum utique et patri

(1) Hactenus scripserat graecus eclogarius, ut in nostra editione p. 97. legitur. At Severus, etsi initio brevior est, incipiens videlicet a voc. *absorbetur*, nunc tamen paulo longius pergens, Cyrillum nova particula augere videtur. Nisi forte ea additio, verba potius Severi sunt. Namque hoc loco non hebraica sed septuagintaviralis Oseae lectio recitatur, de qua recole retro p. 54.

aequalem apostoli depraedicant, dum unam utriusque dominationem potestatemque agnoscunt. Iam vero qualis quaeve sit ministerii doctrina, vel quae reconciliationis ratio, pergit dicere sic: Deus erat in Christo, mundum sibi reconcilians, id est in Christo mundum sibi reconcilians. Deus erat, quia per fidem in Christum, ut diximus, pacem cum Deo confirmavimus, id est ei reconciliati sumus: quae res manifeste demonstratur a peccatorum remissione, quam Deus pater largitur. Manum quoque pro potestate protendit, Dei instar, filius paralytico, dicens: dimittuntur tibi peccata tua. Igitur in Christo, id est in persona Christi, mundum sibi reconciliat Deus, peccatoribus delicta ipsorum iam non reputans. Quoniam vero, inquit, ad sacrum evangelicarum legum ministerium ordinati fuimus, nobisque reconciliationis doctrina commissa est, ministri enim Dei sumus, necessario his qui ita crediderunt, preces illas pro iis fundimus, sumpta quasi Christi persona, cum resipiscere volentibus dicimus: obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo, credentes in ipsum, nempe in eum pro quo legatione fungimur: Christus enim ianua est et via.

Sed quia verisimile erat, quosdam nullam evangelicae praedicationis rationem habituros, et tempus salutis propriae potissimum acceptabile neglecturos, ac deinde fidem repulsuros, excogitat rursus aliquid mysticus doctor incutiendo pudori idoneum, ac facilius persuadendo, ne in ignaviam decidant, sed vitam potius quae secundum Christum est amplecti velint. Dicit ergo de Deo patre: « eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos iustitia Dei efficiamur in ipso. » Tamquam si diceret: eum qui numquam peccaverat, pati id voluit quod maximi peccatores debent, ut nos ostenderet iustos qui fidem erga eum suscepimus: mortem enim sustinuit, ignominia contempta: unus quippe pro omnibus mortuus est, qui omnium instar erat. Cum ergo Christus factus esse peccatum dicitur, cave eum peccasse putes: neque enim Deus Verbum peccare potuit: sed illud magis scito, traditum eum fuisse a Deo patre pro peccatis nostris: qua nimirum ratione victimae quoque pro peccatis redditae, peccatum appellabantur in Moysis lege. Scriptum est igitur apud prophetas de iis qui sacerdotio fungendo sunt destinati *: « populi peccata comedunt, et in iniquitatibus ipsorum capient animas eorum. » Comedebant enim oblatas pro peccatis victimas, ex norma legis, divinorum altarium curatores atque ministri (1). Multum igitur pudoris incutit iis, qui socorditer agere vellent, prudens cogitatio quod cum peccatoribus damnatus fuerit atque suspensus nostri gratia, is qui peccata nescivit, ut nos fieremus iustitia Dei in ipso. Iustificamur enim apud Deum patrem haud ex operibus quae cum iustitia nos fecerimus, sed ob eius misericordiae copiam, per fidem in Christo.

* Os. IV. 8.

Gr. p. 100.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi etc. Cap. X. 1

Multi Atheniensium sapientes Corinthi diversabantur, qui stultitiam iudicabant Servatoris crucem: et eum qui divinitus inspiratae scripturae doctrinam nunciabat, circulatorem et seminiverbium, una cum ceteris sanctis, beatum quoque Paulum nuncupabant. Alii vero nonnulli qui de circumcisione venientes crediderant, circumcisionem adhuc legalesque victimas commendabant, ac furiosum quodammodo beatum Paulum dicebant, ceu veteribus institutis repugnantem. Huiusmodi hominibus merito irascebantur quotquot erant Corinthi fidei zelatores, iisque manus afferre volebant, ceu divinae praedicationis hostibus. Sed quia id erat valde inhonestum, et ab ea quae sanctos decet modestia alienum, Dei enim famulum pugnare non oportet, uti seri-

(1) Alium non contemnendum in Oseae verbis sensum agnoscebat Theodorus mopsuestenus, quem videre licet in nostra editione Script. vet. T. VI. p. 16.

* II. Tim. II. 24 ptum est *, sed mitem esse erga omnes, mansuetudine sua adversarios erudientem, idcirco praecipit dicens: ipse autem ego Paulus divinorum mysteriorum sacerdos, doctrinae custos et apostolus, zelo excellens, qui vos hortor ut mecum dicatis, mihi vivere Christus est et mori lucrum, ego inquam vos obsecro per mansuetudinem et I. Petr. II. 23. modestiam Christi, qui * cum malediceretur non vicissim maledicebat, patiens non minabatur, sed commendabat illi qui iuste iudicat (1). Opportune igitur in memoriam eis revocat vitam Christi, ut mansuetos admodum et modestos efficiat. Ego ipse, inquit, Paulus qui inter vos humili specie versor, non elatus neque ad contentiones [illegible] rixasque exacutus, qui absens confido, rogo ut et nunc praesens confidam, ut quemadmodum subit mihi reputare, nullatenus audeatis adversus quosdam, qui nos existimant secundum carnem ambulare, id est rixis zeloque carnaliter vitam insumere. Nam si quidem, ait, zelus et contentio inter vos versantur, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? Ergo extra omnem huiusmodi suspicionem eos esse oportet, qui Christi mansuetudinem sectari volunt, et non carnaliter vivere. Nam et siqui increduli sunt, nequaquam eos fustibus cogere opus est, sed expectare potius spontaneam ipsorum ad Deum conversionem.

[illegible] **In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Namque arma militiae nostrae haud carnalia sunt, sed valida Deo etc.**

Ii sane qui videntur in proeliis bene rem gerere, suisque hostibus carnaliter adversantur, carnalem merito armaturam gestabunt; galeas nimirum, loricas, arma et enses, quibus victoriam consequi possint. Nostra autem lucta bellique ratio armis eget spiritalibus. Quamobrem divus Paulus, eum qui Christi reputetur miles, splendido * Ephes. VI. 17 hoc armorum genere ornari debere perbene dicit *. Loricam enim ipsi circumponit iustitiam, galeam salutis, ensem spiritus quod est verbum Dei, insuperque fidei clypeum, quo cuncta ignea nequissimi tela extinguuntur. Non igitur carnalia sunt tela sanctorum, sed potius valida Deo, ac subruendis munitionibus apta, ethnicorum inquam dogmatibus et haereticorum, atque ad illorum syllogismos marcidos ineptosque demonstrandos et imperite compositos. Hos ergo adversarios profligabimus, atque omnem contra Dei veram notitiam insurgentem elationem. Captivemus autem omnem intellectum sub obedientia Christi, prae quo quamlibet superbiam mentium impiarum adversus Deum se extollentem exsufflemus, illumque dignis titulis glorificemus, nihil humile de eo cogitantes. Ceteros quoque iuvemus, in recta scilicet et inerrante via constituentes, ut pervicaciam omnem, nostra prius deposita, pervincamus. Erit enim Gr. p. 102. magnus in regno caelorum non is qui tantum docuerit, sed qui verbis bonorum quoque operum merita addiderit.

Cap. XIII. 3. **Quoniam experimentum quaeritis etc. v. 4. Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus in ipso, ex virtute Dei erga vos.**

Comminatur peccantibus antea Corinthiis, quod nisi velint redire ad officium sancteque vivere, denuo non sit parsurus. Porro vocabulum « denuo » prioris indigna-

(1) Ita ad litteram S. Augustinus tract. XXI. 12. in Ioh. interpretatur graeca verba *παρεδίδου τῷ κρίνοντι δικαίως*. Sensusque est, Christum commendasse se vel causam suam patri Deo iuste iudicanti. Nam revera *δικαίως* ***iuste*** (pro *ἀδίκως* ***iniuste***) habent Cyrilli textus, nec non antiquissimus omnium codex vaticanus, immo et communes Graecorum libri; cuius lectionis latinum etiam vestigium aliquod superest apud Sabaterium. *Δικαίως* item se legisse demonstrant syrus, arabs, et aeth. in polyglottis, quibus accedit armenius. Nihilominus multo mihi magis placet latina vulgata lectio ***iniuste***, cui non desunt suffragia ex varia lectione *ἀδίκως*, quaeque et latinorum patrum auctoritate fulcitur, et verisimiliorem sensum prae se fert. Namque intelligitur Christus Pilato iniuste iudicanti traditus.

tionis memoriam refricat. Quod autem peccantes sit omnino increpiturus, verbumque suum futurum sit efficax, persuadere nititur, ex praeteritis futura demonstrans. Idcirco ait: si experimentum quaeritis loquentis in me Christi. Videmini enim, inquit, expectare, ut etiam ex sequentibus cognoscatis num aliquando Christus in me loquatur. Et increpationis rationem concludit; ne putetis, inquit, sicuti quidam increduli et contumeliosi aiunt, Christum esse infirmum; potens est enim in vobis, id est in credentibus et eius imperio subiectis, quibus et necessariam curam impendit, et peccantes convertit. Potestate enim erga vos pollet: namque operatur ut Deus, veraque ostendit sanctorum dicta. Et meum quoque quaquaversus firmum invenietis esse sermonem: quippe non ego loquor, sed magis qui est in me Christus. Quoniam vero mentionem fecit hominum, qui per summam stultitiam existimabant Christum revera infirmum, propterea quod crucem pertulisset, et Iudaeorum improbitatem seu potius impietatem sustinuisset, utilem facit apologiam, mysterii vim tempestive in medium adducens, et voluntariam Unigeniti edisserens exinanitionem, consecutamque inde incomparabilem gloriae sublimitatem. Utique, inquit, ut putant qui a fide procul absunt, ob suam infirmitatem crucifixus fuit, passus est ut homo, et spontaneam in carne mortem excepit; sed praeter haec, illud quoque cognoscere opus est, nempe quod inferos spoliaverit, mortis potentiam calcaverit, tertia die resurrexerit, haud humana vi utens sed divina et ineffabili. Solius enim Dei propria omnipotentia est; ita ut mortis quoque potentiam dissolvere, et corruptelae obnoxium corpus immortalitatis beneficio donare queat. Ergo sponte sustinuit parumper infirmari in carnis natura; *Gr. p.* 103.
quemadmodum scilicet esurisse, sitisse, labore fatigatus dicitur, et denique mortuus secundum dispensationem. Sed vivit virtute Dei, neque ab alio omnipotentiam accepit, sed propriam habet, et substantialiter cum Deo est. Quippe Deus est ille qui in carne propter nos passus est. Ideoque plebi Iudaeorum significans, se neque carnis debilitatem respuere, neque virtutis suae excelsitatem velare; solvite, inquit, templum hoc, et ego tribus diebus idem instaurabo. Et siquidem vere ait divus Paulus Deum sibi dicentem audisse *: « virtus in infirmitate perficitur » quid ni oportuit Emmanuelem antea in carne infirmari, ut postea divinitus roboraretur? Qui ergo scandalizantur crucis causa, ii admirentur resurrectionem. Etiamsi vero dicitur vivere virtute Dei, nihilominus reputabis Dei virtutem esse ipsum filium. * II. Cor. XII. 9

Ex anathematismis Iuliani halicarnassensis et Severi antiocheni responsionibus in codice vat. syriaco CXLI. f. 108. *b.*

Sanctus Cyrillus libro (1) septimo in epistolam II. ad Corinthios.

Veluti cum quis aeneam statuam inaurare contendit, haud idcirco aes corrumpit, sed ei potius splendentis auri honorem adiungit; ita corpus nostrum cum incorruptibilitatis, immortalitatis, atque impassibilitatis vestem induet, a natura propria non discedet.

Fragmentum explanationis in epistolam ad Galatas cap. IV. 19.

Cyrilli. Filioli mei, quos iterum parturio, donec magni et supra humanam naturam characteres deitatis Christi vestra in mente imprimantur. *Gr. p.* 104

(1) Vel sermone aut sectione. Sic Cyrilli in Oseam commentarius in septem aeque tomos seu sectiones divisus conspicitur.

Fragmentum explanationis in epistolam ad Colossenses cap. IV. 6.

Sermo vester semper in gratia sale sit conditus.

[illegible] Cyrilli. Sed puto, numquam huiusmodi sermonem in vobis compertum iri, nisi prius sententia vestra recte se habuerit. Namque ex abundantia cordis os loquitur. Sale itaque mens piorum condiatur, et peccatum ceu quiddam superfluum abiiciatur. Ne mollescat, ita ut ad absurdas divertat voluptates.

Fragmentum explanationis in epistolam ad Hebraeos cap. II. 14.

[illegible] Cyrilli. Nos quidem in numerum filiorum Dei cooptati, participavimus sanguinem et carnem; id est in sanguine et carne, et corruptibilibus terrenisque corporibus versamur. Hanc ob causam unigenitum Dei Verbum, quod naturâ suâ vita est, participavit eadem; neque id alio modo, sed aeque ac nos.

Ex S. Cyrilli explanatione ad acta apostolica VII. 47.

Salomon aedificavit ipsi domum. Verumtamen Altissimus in manufactis non habitat.

[illegible] Exstruxit utique Hierosolymis celebre illud templum sapientissimus Salomon; gloriabatur autem ob id magnopere iudaicus populus, putabatque conclusum ibi habitare universalem Deum. Tardo enim Iudaei semper intellectu fuerunt, et divinorum sermonum imperiti; siquidem Dei urbem existimantes Hierusalem, in ea sola con-
* Ps. LXXXVI. tendebant ipsum habitare, quia dictum erat a Davide *: gloriosa dicta sunt de te,
* Is. LXVI. 1. civitas Dei. Minutas igitur illorum cogitationes Deus coarguit, dicens *: quam domum mihi aedificabitis, qui thronum habeo caelum, scabelli loco terram?

Fragmenta explanationis in librum Numerorum.

Cap. XVIII. 26. **Demetis vos ex eo demptionem.**

Gr. p. 104. Cyrilli. Qui secundum Moysis legem ad sacerdotium vocati erant, accipiebant a filiis Israhelis decimas, tamquam partem sortemque Dei. Tum et ipsi huius factae sibi oblationis partem decimam praesidi principique sacerdotii exsolvebant, id est Aaroni; qui quidem ceu typus Christi constitutus fuit, non in anteriore tabernaculo ubi versabantur ministri, sed in interiore et recondito.

Cap. XX. 8. **Cape virgam, et concionem convoca.**

Gr. p. 105. Cyrilli. Animadverte, quod ad fiduciam firmandam, prodigiorum in Aegypto patratorum memoriam ei refricat, dicens: cape manu tua virgam, qua flumen percussisti. *Et mox.* Petrae comparatur Christus propter soliditatem et immobilitatem.

Aliud S. Cyrilli fragmentum ad Proverb. VIII. 22.

Gr. p. 138. Cyrilli. Creavit me, si de deitate intelligas, erit instar « constituit me. » Sicut
* Ps. L. 12. * Ephes. II. 15. illud *: cor mundum crea in me, Deus. Et illud *: ut duo crearet in semet ipso. Non enim materialiter intelligendum est, quod crearet iam existentes, sed quod constitueret. Ergo, constituit me et praevisarum et factarum rerum principium. Nam Da-
* Ps. II. 6. vid quoque ait *: ego autem constitutus sum rex ab eo.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EXPLANATIO

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS (1).

Qui cum sit splendor gloriae. Cap. I. 3. *Gr. p.* 107.

Iam diximus Deum antiquis hominibus oracula edidisse per Moysem atque prophetas. Nos autem sumus, iuxta prophetae * dictum, a Deo docti. Quippe qui magistrum habuimus ipsum Dei Verbum propter nos humanatum, saeculorum auctorem, paternae gloriae splendorem, et substantiae figuram. Postquam haec longis verborum ambitibus diximus (2), nunc proxima subiungemus, quae sunt huiusmodi. * Is. LIV. 13.

Tanto melior angelis factus. v. 4

Angeli quidem nomen ministerii significativum est, et servilem nobis conditionem denotat. Filius autem, substantialem ac naturalem de patre existentiam demonstrat. Quamobrem ne comparative quidem dixit « maior aut honorabilior; » ne, tamquam de homogeneis, filio et angelis, quisquam cogitaret; sed « melior » dixit, ut naturae differentiam, filii et creaturarum, designaret. Atque huius rei demonstrationem habemus a divinis scripturis; Davide quidem canente *: melior est dies una in atriis tuis super milia. Item Salomone exclamante *: melior est sapientia lapidibus pretiosis. Nonne enim heterogeneae sunt diversaeque naturae, sapientia et pretiosi lapides? Item quaenam adfinitas est caelestium aularum cum terrenis domibus? Sic videlicet nulla adfinitas filii cum angelis. Iam quum nulla sit adfinitas, sequitur ut « melior » haud comparative dictum sit, sed discretive, propter differentem huius naturam ab illis. Et ipse igitur apostolus vocabulum « melior » explanans, haud alia in re differentiam collocat filii et creatorum angelorum, nisi quod hic quidem est filius, illi servi: et quod hic utpote filius ad dexteram patris sedet, illi autem ceu servi adstant et mittuntur atque ministrant. * Ps. LXXXIII. 11. * Prov. VIII. 19

Quae quum ita scripta sint, nequaquam ex his denotatur factus filius, o Ariani, sed diversus potius a rebus factis, patris proprius, et in huius sinu residens. Nam et quod heic scribitur « factus » non factum significat filium, uti vox existimatis. Nam si simpliciter dixisset « factus » et mox siluisset, ansam hinc haberetis, Ariani. Sed quoniam antea filium dixit, tota periodo demonstrans eum a rebus factis diversum; ne vocabulum quidem « factus » absolute posuit; sed vocabulum « melior » copulavit cum « factus. » Indifferentem enim iudicavit dictionem; probe sciens, eum qui de genuino indubitanter filio dicit « factus » quod perinde est ac genitus, meliorem eum esse adfirmare. Nam factum nihil differt, sive quis dicat factum aut effectum. Sed factae cum sint res creatae, dici non possunt genitae: nisi forte si participent cum genito filio, dicuntur et ipsae genitae, non propter propriam naturam, sed propter participationem cum filio in patre. Atque hoc item divina novit scriptura, de rebus quidem factis dicens « omnia per ipsum facta sunt *. Item: omnia in sapientia fecit *. » *Gr. p.* 108. * Ioh. I. 3. * Ps. CIII. 24.

(1) Videsis quae de his Cyrilli reliquiis diximus in praevio monito ad part. gr. p. 105.
(2) Scilicet in praecedentibus amissis. Sunt enim haec tantum commentarii fragmenta.

* Iob. I. 2 De genitis autem filiis « et facti sunt Iobo * (1) filii septem et filiae tres. Item: Abra-
* Gen. XXI hamus autem quum centum esset annorum, factus est ei Isaacus filius eius *. » Si ergo a factis quidem rebus diversus est filius, patris autem genitura ipse solus, vanus est Arianorum ex vocabulo « factus » praetextus. Quod si in his impudenter agentes vim facient dicendo, haec comparativo modo vocabula efferri, ideoque haec quae comparantur esse homogenea, ita ut filius de natura angelorum sit, hanc praecipuam infamiam contrahent quod Valentini et Carpocratis eloquantur dogmata; quorum alter angelos homogeneos Christo dixit; alter autem angelos mundi creatores adfirmavit. Namque ab his fortasse Ariani edocti, Verbum Dei comparant angelis. Sed enim qui haec imaginantur, ab hymnico confundentur dicente: « quis assimilabitur Domino
* Ps. LXXXVIII. 7. LXXXV. 8. ex filiis Dei? Et quis similis tibi inter deos, Domine *? » Audient simul, si quidem discere volent, comparationem inter omnino homogenea fieri solere, non autem inter heterogenea.

Nemo itaque Deum cum homine comparat; neque rursus hominem cum brutis, neque ligna cum lapidibus, propter naturae dissimilitudinem. Sed Deus quidem incomparabilis res est, homo autem cum homine comparatur, lignum cum ligno, et cum lapide lapis. Nec quisquam usurpabit in his vocabulum « melior » sed vel potius dicet vel magis. Ita Iosephus pulcher magis erat quam fratres eius, et Rachel quam Lia. Tum et sidus haud melius dicitur, sed potius gloria differre. In heterogeneis autem, cum aliquis ea invicem comparat, tunc vocabulum « melior » de differentia usurpatur, sicut de sapientia et lapidibus diximus. Si ergo dixisset apostolus: tanto potius filius angelis antecellit, vel tanto est maior, aliquis vobis praetextus fieret, quasi is filium cum angelis compararet. Nunc autem quum dicat meliorem eum esse, tantumque differre, quantum filius a servis differt, ostendit eum ab angelorum natura diversum. Quumque rursus dicat eum omnia fundasse, demonstrat ipsum a rebus omnibus factis diversum. Quum ergo is diversus sit et heterogeneus a factarum rerum natura, quaenam fieri potest comparatio vel similitudo substantiae eius cum
* Ioh. XIV. 28. factis rebus? Propterea et ipse filius non dixit *: « pater meus melior me est » ne quis eum extraneum ab illius natura existimaret. Sed « maior » dixit; non tamen ob magnitudinem aliquam aut tempus, sed propter suam ex patre generationem. Nihilominus vel quum diceret « maior est » demonstravit rursus substantiae proprietatem. Et quidem etiam apostolus, non quia potissimum Verbi substantiam a rebus factis discernere vellet, dixit: « tanto melior angelis effectus. » Est enim incomparabilis potius atque diversus, sed ad Verbi incarnationem respiciens, et peractam eo tempore ab ipso oeconomiam, demonstrare voluit non esse hoc simile prioribus; ut quantum naturâ differt a missis ante ipsum, tantumdem immo et magis gratia ab ipso et per ipsum facta, melior angelorum ministerio appareat. Nam servi officium tantummodo est fructus exigere; filii autem et domini, debita remittere, et vitis locationem transferre.

Gr. p. 109. Sufficiunt haec pudori incutiendo iis qui veritatem oppugnant. Quod si quia scriptum est « factus » nolunt de filio dictum, ceu idem sit ac « est; » vel quia melius ministerium actum sit, vocabulum « factus » accipere et intelligere, ut diximus; sed existimant ab hac dictione factum denotari Verbum, audiant rursus. Si quidem unus angelorum filius est, dicatur tunc tam de hoc quam de illis vocabulum « factus »

(1) In utroque codice paris. et mediol. (si recte lectum fuit) *Iacob*; sed sine dubio scribendum erat *Iob*.

nihilque invicem natura differant; sed sint vel et ipsi filii, vel et Verbum angelus. Tunc sane communiter omnes in dextra patris sedeant, vel cum omnibus filius quoque adstet ut ministrator spiritus, in ministeria et ipse missus aeque ac illi. Atqui secernit filium Paulus a rebus factis dicens: « cui enim dixit aliquando angelorum: filius meus es tu, ego hodie genui te? » Et rursum: « ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium. »

Ad filium autem: thronus tuus, Deus. Cap. I. 8.

Insaniunt qui dicunt diversam esse filii naturam, et a Dei patris substantia alienam. Impossibile est enim, eum qui naturaliter ex Deo est, creatum esse et factum. Nam si quicquid natura comparatum est ut pariat, consubstantiale sibi gignit; et si vere Filium Pater genuit, prorsus consubstantialem quoque sibi genuit. Certe haud est absurdum, quod ex homine heterogeneum animal non nascatur, et quidem ne ex bove quidem aut equo: nam quisque pro sua natura similem sibi parit: divinam vero supremam naturam ne hac quidem praerogativa praeditam putabimus, qua creatura non caret? Ergo si qui generatur, creatura est; utique creatus est etiam qui generat. Porro est increatus pater, neque a quopiam est; ergo increatus est etiam filius. Item si substantiae genitoris figura est filius, Deus autem vere est is quis generat, Deus utique est etiam figura eius. Nam Deum figurat Deus, creaturam autem creatura. Sicuti si quis velit factam fabricatamque creaturam aliquibus ostendere, haud dicere potest: videsis mecum divinitatis naturam, namque ex illa creata hanc agnosces. Ineruditus quippe videbitur qui ita loquetur. Neque enim deitatis natura ostendet in se creatam substantiam. Ita si quis velit increatam naturam videre, haud sane hanc tamquam in imagine aspiciet in creatura. Quamobrem aiebat Philippo Dominus *: « qui me videt, videt et patrem. » * Ioh. XIV. 9.

Nonne ergo insipientis temerariique est curiose naturam illam scrutari, a qua omnia ad existendum sunt producta, quaeque omni tempore est antiquior? Namque illa ab ipsa facta sunt; ante omne vero tempus ex Deo patre Verbum existit. At hi nihil non audentes iuniorem eius aetatem calumniantur, et factum adfirmant; neque sentiunt se sancti Spiritus repugnare dictis: per ipsum enim facta esse saecula *, aiunt * Hebr. I. 2.
qui in Spiritu loquuntur: illi vero factum esse contendunt Verbum illud quod omnem mentem excedit. Neque hoc comprehendere mente queunt, haud sane in tempore extitisse Deum patrem, sed semper atque ab initio fuisse: quod quum ita sit, *Gr. p.* 110.
necesse omnino est filium cum eo coëxistentem a nobis cogitari, ut vere pater Deus sit. Praeterea nos doceant, si quidem Verbum patris est filius, et sapientia, et figura substantiae eius, quodnam tempus fuerit, quo sine Verbo pater fuerit, filio videlicet non existente? Quandonam sine sua sapientia erat is qui sapientiae fons est? quandonam virtutis expers? quandonam non erat in Deo splendor gloriae eius? vel quandonam non erat cum ipso et in ipso perpetua figura ipsius? Nam si in tempore haec extiterunt, non erat sane ille pater prius quam talis esset: sine Verbo erat et sine sapientia, nec vires habebat, carebatque figura sua atque splendore. Atqui ita opinari impium arbitror, immo extremae impietatis id esse indicium. Ergo semper erat pater; semper itaque et filius, cum proprio genitore semper existens.

Virga aequitatis, virga regni tui. v. 8.

Multimodis virga intelligitur; modo enim denotat regnum, ut heic; modo vires, ut illud: virgam virtutis emittet tibi *. Sumitur etiam pro arte pastorali, iuxta illud * Ps. CIX. 2.
filio dictum: rege populum tuum virga *. — Rex profecto Christus est, quia quam- * Mich. VII. 14.

quam humanatus, in sua sublimitate permansit. Iam quia cum iustitia regnat, ideo capto exemplo a terrenis regibus sceptrum gestare solitis, sermonem figurat. Est enim regni iudicium virga.

Cap. I. 8 **Propterea unxit te Deus.**

Vides Deum a Deo ungi; quando enim hominem se fecit, manens nihilominus id quod erat, tunc etiam more nostro humanitus unctus fuit ad apostolatum. Ungitur eius humanitas divino Spiritu, neque tamquam in simpliciter hominibus, velut prophetis et patriarchis, operatur. Unctio autem est, tota ungentis praesentia. Ungitur vero filius cum in mundum est introductus, id est quando est incarnatus. Tunc enim communicavit creaturae, nempe rem creatam sibi copulans, ungensque humanitatem deitate, ita ut fecerit ex ambobus unum.

Cap. II. 7. **Minuisti eum paulo minus ab angelis etc.**

Quomodo minuitur infra angelos qui ab his adoratur? nisi quia dimisit se ad modulum humanitatis, et mortali corpore adsumpto, in eo sponte passus est; moxque supernae gloriae ornamentis coronatus ob suam passionem fuit, qua mortem extinxit, corruptelae vim retudit, quatenus ipse immortalitas est ac vita. Angeli vero eatenus sunt superiores, quatenus extra carnem sunt, et morti superiores: quae duo filius expertus est propter spontaneam exinanitionem. Sed qui paululum infra angelos propter humanitatis modulum minutus fuit, in deitatis sublimitate ab his adoratur, sedetque in throno, quem illi circumstant cum aeterno hymno « virtutum Dominum ipsum appellantes. Et, tu initio, Domine, terram fundasti *. » Sic etiam hoc loco quidam testatur. [*Qui nomen celat, neque diserte ait cuiusnam testimonium sit, sed id tamquam notum pervulgatumque citat, demonstrat se putare lectores admodum esse peritos scripturarum.*] Verba autem « quid est homo » et reliqua, etiamsi de communi humanitate dicuntur, attamen principalius Christo secundum carnem convenient. Namque illa « omnia subiecisti sub pedibus eius * » ipsum potius spectant quam nos. Filius enim Dei nos qui nihil eramus visitavit, naturamque nostram adsumens sibique copulans, omnibus sublimiorem se fecit.

Gr. p. 111. * Ps. CI. 26. * Ps. VIII. 8.

v. 7. **Honore coronasti eum.**

Coronavit autem nos gloria et honore; quatenus quum ipse sit naturaliter Deus, propter nos se imminuit, ut nos supra nostram naturam divites fieremus in ipso. « Secum enim nos resuscitavit, fecitque in caelestibus consedere cum Christo *. » Etenim eo consedente, ad universam hominis naturam gaudium dimanat. Quippe nos hoc modo ex ipsius paupertate divites evasimus, a quibus ipse vicissim gloria et honore coronatur, quamquam gloriae sit dominus atque Deus. Nam qui dehonestati ex Adami transgressione fuimus, propter Christum pro nobis obedientem factum, gloriam sumus consecuti.

* Ephes. II. 6.

v. 14. **Quia pueri communicaverunt carni et sanguini.**

Sed enim is qui similiter participavit nobiscum sanguini et carni, credetur fortasse alienam a nostra naturam habere. Neque enim quispiam diceret congruere homini humanitatem participare. Nam quod naturaliter quis habet, quomodo putabitur adsumere, ceu si alienum ab eo esset? Quid ergo est « similiter participavit eisdem? » nisi illud plane, quod homo uti nos factus est cum sanguine et carne, corpore de sancta virgine sumpto, haud exanimi, ut quibusdam haereticis visum est, sed anima rationali animato. Atque ita processit homo ex muliere, haud desinens esse Deus, sed in carnis etiam adsumptione idem qui erat permanens. Quia vero haec alta do-

ctrina est, erecta mente adtende, quomodo nos communicaverimus sanguini et carni. Heterogenea quidem est anima sanguini et carni; sed tamen in unum hominem ex utraque re fuimus compacti, pulcro creatoris nostri artificio, concurrentibus in ineffabilem quandam unionem rebus naturâ contrariis. Vin', sicut ait Isaias *, metiamur manu aquam, et caelum palmo, et universam terram pugillo? Vin' ut ea quae supra nos sunt, ex rebus nostris cognoscamus? Agesis igitur brevi exemplo proponentes constantem ex anima et corpore hominem, mentem postea transferamus ad Christum. Veram factam esse unionem dicimus, Verbo humanitatem adsumente. Porro quod Verbum fecit, etiam nostrum uniuscuiusque proprium quodammodo dici potest. Atque hoc significari illis verbis puto, quod Verbum sit factum caro *; non per conversionem aut immutationem; est enim inconvertibilis divina natura: sed ea ratione qua solet divina scriptura totum quandoque hominem per solam carnem denotare, veluti est illud: « effundam de Spiritu meo super omnem carnem *. » Unum itaque confitemur filium, genitum quidem divinitus ex patre, quatenus intelligitur et est Verbum, sed partu etiam editum ex muliere secundum carnem. Sic enim reputabitur sanguini et carni similiter atque nos communicasse, ut morte sua diabolum debellaret, cuius invidia mors in mundum introivit. Nam Christi mors radix veluti vitae fuit, corruptelae destructio, peccati exterminium, irae finis. Maledicto et morti per Adamum addicti fuimus; soluta est per Christum primi peccatoris culpa. Apparuit enim hominis natura in Christo sana; atque haec impeccantia terrae incolas omnes salvavit.

* Is. XL. 12.

Gr. p. 112.

* Ioh. I. 14.

* Iohel. II. 28.

Per omnia fratribus similari. Cap. II. 17.

Assimilatus est per omnia fratribus, quatenus servi formam sumere passus est. Sic enim factus est filius hominis, factus item frater illorum qui de semine Abrahae sunt, id est ex sanguine et carne.

Ut misericors fieret et fidelis pontifex. v. 17.

Ipse factus est pontifex secundum humanitatem. Et quamquam ipse quatenus Deus sacrificia ab omnibus recipit, attamen idem secundum carnem victima est; ipse, inquam, qui peccatis nostris ignoscit, secundum deitatis potestatem. Unus est igitur dominus Iesus Christus. – Haud ob ipsam quidem Verbi naturam, pontificem vocatum (dicimus) atque alia huiusmodi nomina indita, sed propter oeconomiam in carne, et naturae nostrae mensuram. Age vero illud primum videamus, quinam is esset qui cum posset angelos adprehendere, si hoc expedire iudicasset, non tamen eos adprehendit, sed Abrahae semen? Igitur si forte nonnulli existimant haec de homine communi dici; quomodo fieri poterat ut is qui nondum genitus erat nec existebat, sanctorum angelorum naturam adprehenderet, siquidem hoc efficere vellet? Et quia id non fecerit, semen potius Abrahae adprehenderet? Alioqui et illud necessario puto animadvertendum, stulte omnino dici hominem humanitatem adprehendere. Sequitur igitur ut qui est extra hominis naturam Deus, semen Abrahae adprehenderit. Sic autem corpus sumens animatum ac mente praeditum de sancta Maria deipara, assimilatus est per omnia fratribus, id est nobis. Tunc factus est erga nos misericors pontifex, et praeterea fidelis. Quomodo autem sit factus, dicendum superest. Non erat ergo misericors ante etiam quam naturam nostram adsumeret? non erat bonus tamquam ex patre bono? sed postquam factus est homo, tunc evasit misericors? Profecit ergo Dei patris Verbum, seque ipso melius evasit, quo tempore semen Abrahae adprehendit. Igitur quod antea non fuerat, factum est, et utilitatem potius ex humanitate nactum est. Quomodo ergo immutabili natura erat, si quod non fuerat, factum

est? Quomodo quod erat mansit? Quomodo exinanitum fuit, seque ad humilem conditionem demisit; siquidem praestantius quam antea erat evasit? Verum enim vero quod haec ita se habeant, multum abest. Fuit enim misericors, semperque est, ob eamque causam semen Abrahae adprehendit, ut erga nos misericors pontifex fieret. Quanam porro ratione, iam dicam. Homo in lege iustificari non poterat: mandatum editum transgredi non licebat, quin ilico capitalem poenam homo lueret. Testis Paulus qui scribit *: « irritam quis faciens legem Moysis, sine miseratione duobus vel tribus testibus moritur. » Ut igitur nos legis ultioni, maledicto, ac severitati subtraheret, factus est noster pontifex, non ut poenas peccatorum reposceret, non ut reos iudicio exhiberet eos qui humana infirmitate peccaverant, sed ut fide potius iustificaret, et criminibus absolveret, sanctos efficeret, suaeque naturae participes, atque ita per se Deo patri coniungeret. Factus est itaque pontifex erga nos misericors Christus, haud iam diutius legis rigori nos obnoxios esse sinens, sed antiquis potius reatibus infirmos expediens. Fidelis autem, quatenus constans est et permanens, et promissorum fidem observans, et sempiternum habens sacerdotium. Misericors ergo et fidelis, id est perpetuus factus sacerdos est, cum Abrahae semen adprehendit, qui Deus Verbum erat, et in patris forma ac paritate. Cur ergo isti veritatem calumniantur? Cur negant eum esse filium prout reapse est, propter exhibitam erga nos caritatem?

* Hebr. X. 28.

V. 18 **In quo passus est ipse et tentatus etc.**

Verba « tentatus potest auxiliari » humilia admodum sunt, sed tamen ab unionis modulo non exorbitant. Praeter quam quod dicta sunt etiam propter illorum qui audiebant solandam imbecillitatem. Quia enim, inquit, passus est ipse in proprio corpore, tentatis auxiliabitur. – Animadverte autem, quod non ob damnationem peccantium factus est pontifex, sed ob propitiandum potius peccatis illorum. Tentationis vero ac sacrificii quaenam fuit ratio? Toleravit tentationem, inquit, crucemque pertulit. Verumtamen se ipsum filius innocentem victimam patri obtulit, ut carne sua laborantibus atque tentatis auxiliaretur. Unica enim oblatione sanctificatos in perpetuum perfecit.

Cap. III. 1. **Apostolum et pontificem confessionis nostrae Iesum Christum.**

Sed enim Christi hostes malitiae machinas undequaque ad opitulandum sibi colligentes, ipsas quoque divinas calumniantur scripturas. Aiunt itaque beatum Paulum apostoli pontificisque nominibus Iesum appellasse; apostolatum vero et sacerdotium, ministerii habere naturam: namque et discipuli ad apostolatum sunt missi, et Aaron filiique eius sacerdotium gesserunt. Iam si filius his limitibus continetur, quomodo
Gr. p. 114. potest esse patri Deo consubstantialis? O insignem perversitatem! Veritatem agnoscere renuunt, nihilque volunt sanum dicere aut cogitare. Etenim confitentes nobiscum, filium etiamsi esset in forma Dei patris, nihilominus se sponte exinanisse, non tamen ratum habent incarnationis mysterium. Audientes autem apostolum qui ait « pontificem et apostolum Iesum » mente sua non considerant, quod cum Unigenitus factus est homo, tum demum ab angelica voce nominatus fuit Iesus, tuncque item et apostoli et pontificis gessit officium. Itaque vel aperte negent Verbum carnem factum esse, id est hominem, qui mente animaque praeditum corpus sumpserit, atque omnia ad suum scopum pertrahant quae de eo scripta sunt; vel si mysterium negare verentur, admirentur nobiscum eum qui propter nos homo factus est, manens etiam in hoc statu Deus. Tunc autem exinanitionis mensuram scrutantes, eundem esse com-

perient et humanitus apostolum, et Deum ab apostolis praedicatum. Quemnam enim praedicabant gentibus beati apostoli, et quidem ceu verum Deum? nonne dominum nostrum Iesum Christum? nonne apostolum quatenus homo est? nonne Deum quatenus Verbum patris? Quo pacto eum pontificem factum contemplabimur? Num sicut fuit Aaron? Num sicut Moyses? De grege agnos Deo mactantem, aut turtures et columbas, et similam oleo perunctam? Atqui nihil horum fecit Emmanuhel: fungitur enim sacerdotio quod supra legem est: ipse fuit victima, agnus verus, ipse immaculatus innocensque pontifex, haud pro suis peccatis sacrificans, impervius enim peccato Deus, sed ut mundi reatum dissolveret. Fuit ergo sacrificii sui ipsemet minister. Neque enim oportebat communem hominem pro mundi vita sacrificium offerre.

Sed age quid beatus Paulus dicat, diligentius perpendamus: « considerate apostolum et pontificem confessionis nostrae. » Hoc est videlicet fidei verbum quod praedicamus. Quid porro sibi ipsi (1) patrique sacrificat? Credimus enim unum Deum patrem omnipotentem, visibilium omnium et invisibilium creatorem, et unum dominum Iesum Christum filium eius. Igitur qui aiunt eum factum sacerdotem, atque hinc scandalizantur, doceant nos quis umquam sacerdos erga se ipsum sacerdotio sit functus, quisve sibi sacrificium obtulerit? Quisnam sacerdos pari ordine atque honore est, ac ille qui ab eo liturgiam excipit? Atqui filius, etiamsi factus propter humanitatem pontifex, sibimet obtulit, et per se patri confessionem nostram, atque in deitatis throno conspicitur. Testis Paulus qui scribit *. « Caput autem dictorum est: ta- * Hebr VIII. 1
lem habemus pontificem qui consedit in dextera throni magnificentiae in caelis, sanctorum minister, et tabernaculi veri, quod fixit Dominus et non homo. » Ergo fungitur quidem sacerdotio, quia factus est homo; considet autem divinitus, quia Verbum esse perseveravit.

Discedendi a Deo vivo. v. 12.

Deum quidem vivum dicit Christum, a quo omnino discedunt, nonnulli qui a veritatis dogmatibus profugiunt. Sed quid ait discipulus? « Sicut accepistis Christum Iesum, in ipso ambulate *. »

Verba « pertingens usque ad divisionem animae et spiritus » ita quoque licet in- Cap. IV. 12.
telligere, nempe quod Dei doctrina partes animae penetrans dividit, dum eam do- *Gr. p.* 115.
cilem efficit et auditarum rerum capacem.

Habentes * ergo pontificem magnum. v. 14.
* scribe gr.
ἔχοντες.

Factum enim nobis simile Verbum, et carne pro nobis passum, tunc noster fuit pontifex, non tamquam alienam victimam offerens, sed ipse agni vice fungens, intellectuale holocaustum, vocalissimus turtur, columba innocens, panis vivus, aureum thuribulum; Christi enim bonus odor sumus. Penetrasse vero ipsum caelos dicit corporaliter simul Deoque digne. Namque ut Deo se praesentaret ascendit. Alio quoque modo caelos penetrat, dum supra quamlibet potestatem considet ceu filius patri, quamquam nobis factus erat similis propter incarnationem. – Sane, quamvis homo factum non fuisset Dei Verbum, nihilominus humanam infirmitatem noverat utpote creator: ipse enim cognovit figmentum nostrum *. Postquam vero carne se induit, * Ps. CII. 14
expertum est omnia, non quia inquam ignoraret, sed quia cognitione quae Deum decet praeexistente, hanc ipsam experiendo quoque voluit discere. Factum est autem compatiens, non idcirco quia expertum; qui enim id dici potest? quum antea esset

(1) Confer in Spicil. rom. T. X. concilium byzantinum a nobis editum, ubi definitum fuit Christum reapse sibi quoque tanquam Deo passionis suae sacrificium obtulisse.

naturaliter misericors, utpote Deus; sed quia quum iam esset huiusmodi, tamen humanam formam apud nos sumpsit, idcirco haec de eo dicuntur.

Cap. V. 5. **Christus non semet ipsum clarificavit ut pontifex fieret.**

Etiamsi ad exinanitionem demissus, retinet tamen ex patre appellationem, quae eum confert in sacerdotium convenientissimum haud equidem eius naturae, sed illi quae nostra est: quam postquam adscivit, officia eiusdem perfert nihil inde detrimenti capiens, sed egregie potius incarnationis munere fungens. Nam qui dominus erat, mansit quod erat, etiamsi in servi forma se exhibuit. Atque ita dicimus, etiamsi in caelo innumeros habeat sibi immolantes, intellectualia videlicet et incruenta sacrificia, hymnos inquam et laudationes, attamen ipsum sacerdotium humanitatis nostrae ab eo fieri acceptabile, ubique habita humani moduli decente ratione. Vocatur itaque pontifex sicut et Aaron, non tamen eodem modo. Hic enim oleo fuit unctus, et erat famulus; Christus autem, filius vocatur, et secundum ordinem Melchisedeci sacrificat patri. Nam Deus naturà et Verbum, aeternaque generatione filius; homo autem generatione
* Ps. II. 7. novissima in carne, quam etiam « hodie » demonstrat *. Namque id vocabulum praesens tempus significat. Iamvero carnalem quoque generationem sibi propriam adscribit pater: scit enim filium ex se natum divinitus, eumdem humanitus de muliere ortum.

V. 12. **Cum deberetis magistri esse propter tempus.**

Papae! quanta est distantia! Quum deberetis alios docere, ne discipuli quidem estis, seu certe discipulorum gradum postremum tenetis. Atqui in quo maxime torpetis ac supini estis, ob id valere potissimum deberetis, scilicet propter tempus. Nam qui docentur, haud semper discendo vacant; alioqui non docebuntur: ideo cave ne semper ad discendum accedas; ita enim numquam scies; accede potius alios docturus.
Gr. p. 116. Quippe si semper discas, nihil te didicisse demonstras. Etenim hoc Iudaeis exprobrat
* Is. XLVI. 3. Deus *: gestati iam inde ab utero, et usque ad senectam eruditi. » Observa itaque Paulum pariter de hoc indignantem, quod diuturno iam tempore doctrinae eius auditores, in primis adhuc elementis haererent, quae res docenti multam, ut par est, molestiam creat. Elementa autem hoc loco dicit sermones de Christi humanitate. Nam sicut in profanis litteris, prima elementa ediscenda sunt, ita in sacris ante omnia res Christi humanae atque humiliores tradi solebant.

Cap. VI. 8. **Terra proferens spinas.**

Ignava certe anima merito comparabitur terrae malae et uliginosae, quae receptis saepe ab agricolis seminum iactibus, nihil tamen germinat. Quemnam vero exitum ignavia eius sit habitura, quae datum a Deo donum reddidit infructuosum, docebit Paulus dicens: « cuius consummatio in combustionem. » Vin ex factis etiam dicti veritatem cognoscere? Fuit terra fertilis Israhel, vitis frondosa, sicuti scriptum est. Huic nubium instar beati extiterunt prophetae, qui divinis eam rigantes sermonibus, iuvare studuerunt: verum ipsa spinas protulit, aspera silvestrisque apparuit. Tradita fuit ergo in combustionem, id est inutilis prorsus evasit et igni reservata.

Cap. VII. 27. **Non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes etc.**

Legis sacerdotibus non uno sacrificio opus erat, sed pluribus, tum quia pro se quotidie et pro populi delictis offerre debebant, tum quia infirmari saepissime et languorem ob peccata varia pati eos contingebat. At vero Christus peccato quolibet invictus utpote Deus, se ipsum obtulit, factusque est pontifex, humanitus quidem dictus minister, proprium autem patri suo corpus immolans. A divina itaque dignitate habebat, ut peccare nequiret; non quia talem haberet creatam naturam, quae sub-

stantialiter careret mutabilitate atque impeccantia; sed quia utpote filius, perfectissimus erat; et sine cuiusvis ope, invictam habebat ad naturae suae sanctificationem proprias vires, nempe ad impeccantiam. Nam lex quidem homines, inquit, constituit habentes infirmitatem; gratia vero filium perfectum, nempe infirmitate carentem. Id enim dici existimo satis habere, quod omni re bona perfectum est; quod quidem iis non accidit qui sunt sub lege, quibus infirmitate laborare non est insolitum. Verumtamen observa, quomodo idem adversus infirmitatem invictus credatur, nempe quatenus filius perfectus. Alioqui enim ob infirmitatem crucifigitur; ex quo sequitur ut intelligamus, ipsum carne infirmum crucem pertulisse. Quod siqui infirmitatem eo sensu accipiant, quod peccatores fuisse dicat legis sacerdotes, non adversabor; immo ceu recte sentire volentibus adsentiar.

Sanctorum minister et tabernaculi veri. CAP. VIII. 2. *Gr. p.* 117

Erectum fuit in deserto antiquum tabernaculum a Moyse, idque secundum legem sacrificantibus convenientissimum erat. Sed enim Christo decens habitaculum, superna est pulcra civitas, id est caelum, divinum tabernaculum humana arte haud fabricatum, sed augustum et ipso Deo architecto. Illuc Christus delatus Deo patri offert eos qui sibi crediderunt, Spiritu sanctificatos. « Nemo enim, inquit, venit ad patrem nisi per me *. » Talis est ei, ministerii, quod heic dicitur, modus; digna sane Deo res, etiamsi, humanis declaratur locutionibus. Cur enim Deo non sit dignum, posse Spiritu proprio sanctificare fideles, misericordia et gratia iustificatos, eosque veluti Deo immolare, mundo mortuos, Spiritu vivificatos, probato vitae genere inclytos? Quod autem is qui ministrare dicitur, haud minor * patre sit, neque infra maiestatem eius, iam ante ostendit, ubi aperte ait ipsum in divino throno atque ad genitoris dexteram considere. Nam si vere quilibet sacerdos, ministri semper munere fungitur, neque umquam consessor est et aequali gloria praeditus, quippe qui Deo cultum exhibet; quid ni sit insolitus sacerdos Christus, qui et divinitatis thronum occupat uti Deus, et simul ut homo ministrat (*)?

* Ioh. XIV. 6.

* dic gr. μείων.

Aureum habens thuribulum etc. CAP. IX. 4.

Poenae erunt obnoxii, qui umbram adhuc observabunt post veritatis manifestationem, iuxta illud: « qui in lege iustificamini, a gratia excidistis *. » Nam poenae et corruptionis indicium erat, cum reservatum manna vermibus scatebat. Sed haec iam prolixius de tabernaculo, rebusque in eo existentibus dicta fuere. Nunc vero resumentes, breviter denuo dicemus. Tres erant in tabernaculo loci. Primus quidem exterior omnibus adsignatus, post quem velum primum erat, quod etiam funiculus a trahendo dicebatur, eoque fiebat separatio ab aula in quam omnes discriminatim ingrediebantur, ibique super aeneo altari sacrificabant. Medius vero locus post funiculum erat, intra quem ingressi sacerdotes sacrum ritum quotidie peragebant. Locus hic « sancta » appellabatur; figuraque erat testamenti veteris, quo cruenta sacrificia fiebant. Intimus demum locus sancta sanctorum appellabatur, isque nostri mysterii figura erat. Illud itaque, quod post aeneum altare erat, tabernaculum primum apostolus dicit, ceu proximum alteri sancta sanctorum appellato; quia medium erat post funiculum, et ab aula separabat. In hac media tabernaculi statione rursus aliud velum tendebatur: posthinc vero statio illa erat quam sancta sanctorum appellabant, ad quam maximus tantummodo pontifex accedebat, idque semel in anno. Ibi arca erat reposita, in qua legis tabulae conditae, nec non vas manna plenum, et virga Aaronis. Sane regum libri * nonnisi tabulas in arca repositas memorant; sed tamen traditione edoctus virgam quoque adiecit et vas. Supra ipsam vero Cherubini gloriae, seu gloriosi, sive qui gloriae sunt, id est Dei. Opportune vero hos extollit, ut maiora ostendat ea, quae his sunt posteriora, id est nostra. Propitiatorium obumbrantia. Propitiatorium dicebatur quod desuper erat, id est arcae operculum; erat id autem quasi mensa quaedam quadrangularis, quae Christum figurabat factum nobis propitiationem. *Gr. p.* 118.

* Gal. V. 4.

* III. Reg. VIII. 9.

Superque eam erant Cherubim gloriae obumbrantia propitiatorium. V. 5.

Itaque intellige, quomodo fecerit propitiatorium ad imaginem humanati filii: tunc enim revera fuit propitiatorium. Verumtamen circumstare mandat Cherubinos, et alis obumbrare, ad ipsum semper con-

(*) Exin mediolanensem insertam partem, propter artatum spatium, minoribus formis exprimere necesse fuit.

versos atque spectantes. Deinde quomodo nobis narrat propheta a se ipso visos? Nempe cum gloriam vidit,
* Is. VI. 1 atque ita locutus est *: vidi Dominum sabaoth sedentem super solium excelsum et elevatum: et Seraphim
stabant circa illud, et Dominum qui erat super solium laudabant, alas extendentes. Sic videlicet in sancto
quoque tabernaculo collocati erant, alis propitiatorium obumbrantes. Quod si Cherubinis auro confectis
vox aliqua et sermo inesse potuisset, laudavissent utique Dominum sabaoth, videlicet hunc qui in servi
forma apparuit filium unigenitum ex Deo patre naturaliter ortum.

\ Solummodo in cibis et potibus.

Vetuit Deus quominus comederentur choerogryllus et camelus et stellio et similia. Hoc autem, non
ut huiusmodi animalia vituperaret, sed ut vitam moresque iniquos sectari prohiberet. Nonne enim et nos
cornu ferire solitum taurum dicimus pro improbo homine? leonem pro iracundo? suem pro impuro? Iubet
autem comedere nos animalia quae ungulam dividunt et ruminant. Omnis quippe virtus duplex est: nam
vel nobis ipsis bene facimus, veluti cum voluptates amputamus, cor purificamus, cupiditates cohibemus.
Vel aliis aeque bene facimus, inimicos diligendo, iratos exhilarando, indulgendo, compatiendo. Est ergo
duplex iustitiae modus, nempe si vel nobis ipsis, vel aliis gratificemur. Iam vero progredientis operis fi-
* Ps. XXV. 21. gura est pes, iuxta illud: pes meus stetit in directo *. Et, ne pes tuus offendat *. Item, semitas rectas
* Ps. XC. 12.
* Prov. IV. 26. tere pedibus tuis *. Ungulam autem dividere significat velle nos ambulare recte, tum erga nos ipsos ope-
rando, tum aliis bene faciendo. Qui ergo rectam agit vitam, suosque mores bene componit, virtutemque
erga alios expromit; praetereaque in suo pariter corde divina dogmata versat, et divinam doctrinam ru-
minat, eamque non cognoscit solum verum etiam considerat, seque eâdem alit et ceteros erudit; hic ni-
mirum et ungulam dividit, et ruminat, purusque sermone est, et opere perfectus, scripturas minutatim
comminuens, seduloque scrutans. Hominem vero qui nonnisi unum ex his habeat, vocat immundum.
Nam qui vitam rectam habeat, dogma autem perversum, immundus est. Item qui doctrinam sine mo-
* Lev. XI. 8. ribus teneat. Hi ergo unica re praediti, vitari a nobis debent. Carnes, inquit scriptura *, horum non co-
medetis, neque ossa ipsorum adtingetis. Videlicet haereticorum doctrinas ne his quidem mortuis gustabitis.
Porro camelum dicit hominem nobilem atque divitem: leporem vel cuniculum, dicit pro paupere. Ait
ergo neque pauperem neque divitem salvos fore nisi haec duo possideant. Quaecumque autem in aquis
Gr. p. 119. alas habent vel squamas, haec manducabitis. Mare mundus est; pisces autem homines qui in hoc mundo
terrena sapiunt, et hac illac variis curis distrahuntur, neque in caelum suspicere queunt. Qui ergo ex
piscibus habent squamas et alas, hi facile discurrunt, mare valide verberantes, et emergentes, solemque
spectantes; et profunda quidem devitantes, ac in superficie veluti navigantes, neque ut testudinum genera,
terrae proxima, marino limo vescentes. Squamatos dicit homines qui levius peccant, propterea quod mundi
mari sunt demersi; neque vero publice, sed restricte tecteque peccant; et tamen emergunt idemtidem
solemque aspiciunt. Qui vero squamis carent nudoque corpore sunt, hi inter Deum mundumque alter-
nant, aut virginitatem ac temperantiam non servant, sed alias nescio quas virtutes; et hos quoque vocat
immundos. Ex avibus illas reiicit quae sublimiter volant, et cum humilibus non congregantur, id est ho-
mines superbos. Corvum autem et vulturem, utpote rapaces et ad maleficium saevos; struthionem et la-
rum, ut voraces qui omnia consumunt; accipitrem, utpote qui debiliorem quamque avem invadit et in-
terimit. Porphyrio item et ibis et milvus pisciculos in aquis vorant, hique sunt homines, voluptarii, de-
liciarum studiosi. Vespertilio demum et upupa et ardea, nocturna animalia, et tenebris adsueta, hi sunt
ebriosi, et fures, et quilibet tenebrarum opera sectantes. Sunt item animalia immunda, latrones, homi-
cidae, iracundi, inclementes. Mustelam quoque et murem et stellionem vetat, ceu formidolosos, cuius-
modi sunt fures et hypocritae; et qui tangit illos, inquit, immundus est: nam qui furi ac latroni com-
municat, aeque punitur. Vel certe vestimenta lavabit, et usque ad vesperam immundus erit, id est usque
ad Christi adventum. Vespere enim peractum eius mysterium cunctos peccatis liberavit. Haec itaque apo-
* Lev. X. ... stolus innuens, dixit ea quae in lege fiebant, ad cibos potusque pertinuisse. Dixit enim Aaroni Dominus *:
vinum et siceram non bibetis tu filiique tui, quo tempore tabernaculum adibitis. Deinde addit.

V. 1 Et variis baptismatibus et iustitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis.

Neminem perficiebat lex secundum conscientiam; invehebat potius baptismatum doctrinas, aspersio-
num suasiones ad carnis purificationem. In his vero ferme consumebatur sacerdotii functio. Et si quis
mortuum attigisset vel leprosum, si quis gonorrhea laboraret, baptizabatur, atque ita mundari videbatur.
Hae carnis iustitiae erant, id est carnalia praecepta, carnaliter iustificantia illos qui carne impuri vide-
bantur. — Quod autem ne legalibus quidem in umbris insipienter demorari Israhelitas Deus permitteret,
e sacris ipsis cognoscemus litteris. Mandavit enim immolari agnum, Christi figuram, eumque ceu para-
tos itineri et succinctos comedere; significans haud perpetuas fore figuras, sed ad veritatem tendere.

I. Neque per sanguinem hircorum et vitulorum, sed per proprium sanguinem

Quomodo igitur is qui ad dexteram patris est tamquam Deus, proprium habere dicetur sanguinem,
nisi crediderimus, illum qui Dei patris filius naturalis est, hominis quoque esse filium, propriumque san-
Gr. p. 120. guinem pro communi salute pretium dedisse, atque ita mundo aeternam redemptionem contulisse? Neque
enim quisquam dicet, opus esse, ut quomodo in brutis animalibus usuveniebat, saepenumero immoletur
* Lev. XVI. 3. sq. Emmanuhel. — Sic enim in levitico scriptum est *: « Ingredietur Aaron in sanctuarium, adsumpto vi-

tulo pro peccato, et hircum ad holocaustum. Accipiet item a populo duos hircos pro peccato, et hircum ad holocaustum: et vitulum offeret: constituetque hircos coram Domino in ostio tabernaculi testimonii: aspergetque digito de sanguine vituli et hirci septies propitiatorium, et deinde altare. » Iam vero vitulus quidem ad Christi figuram sumitur, qui nempe immaculatus est nec peccato inquinatus. Adducitur autem ad tabernaculi fores is qui pati non recusat pro ecclesia sua; iuxta illud: pro eis sanctifico ego me ipsum, id est adduco et offero. Postquam vero is qui peccavit, manus imposuerit, tunc fit caedes. Ipse enim peccata nostra tollit, et pro nobis dolet nostrisque operibus: operis * enim et actûs figura manus * Gr. [illegible]
est. Porro coram Domino caedebatur agnus; etenim volente patre passio Christi servatoris peracta fuit. Sumit autem de sanguine eius, et arcae propitiatorium ter aspergit, quia Christus factus est propitiatio sanguine suo testamenti aeterni. Septies aspergit, quia perfecta nobis data est remissio per sanguinem eius; perfectus quippe numerus septenarius est. Cornua etiam ungit altaris incensi; namque odor eius mors fuit pro mundi salute. Reliquus sanguis super altare holocaustorum effundebatur; etenim passus est non propter gentes tantum, verum etiam propter Iudaeos, ut salvaret Iudaeos et ethnicos. Ablatis denique intestinis eius, offerebatur: nam Christus carne extra portam passus est, animam autem patri commendavit. Ungitur etiam exterius altare: sancta quippe lex, et ad Christi agnitionem dociles vocans. Veruntamen legalis pontifex semel in sanctuarium introibat, cum taurorum sanguine atque hircorum; Christus vero per proprium sanguinem semel introivit in sancta, id est in caelum, quod sancta ab eo appellatur.

Non enim in manufacta sancta introivit Christus etc. v. 24.

Quum Deus dicat, caelum mihi thronus est, requiescere ipsum quoque super spiritalibus filium dicimus, sanctum veluti tabernaculum habentem caelum; neque eorum instar qui corporaliter in terra sacerdotio funguntur, quique cruenta sacrificia perficiunt, verorum imagines, pro legis instituto. Quanam vero ratione nunc pro nobis apparet vultui Dei? Nonne semper etiam ante incarnationem illi apparuit? Profecto facile est pervidere, ipsum esse creatricem Dei sapientiam, a qua omnia ad existendum sunt producta, prout ei placuit. Nunc vero apparet haudquaquam nudum sine carne Verbum, sicut initio erat, sed cum nostra forma atque natura. Etenim dicimus ita Christum nunc apparere pro nobis, ac veluti ad Dei patris conspectum naturam nostram adducere, quamquam olim ab illo aversam propter factam in Adamo transgressionem. Nos itaque patris obtutui exhibet, in se ipso veluti ac primo, quatenus hominem *Gr. p.* 121.
idcirco se fecit, ut nos ad patrem adduceret, antiquo crimine liberaret, atque ad vitae novitatem Spiritu transferret, ut digni deinceps patris respectu videremur, tamquam filiorum loco iam habiti.

Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata. Cap. X. 4.

Ergone iudicabimus legem mentiri? Nisi enim sanguis taurorum et hircorum diluendis peccatis sufficiat, cur legislator dixit: sanguinem asperget, et purgationem faciet immunditiarum filiorum Israhelis? Num igitur vana verba effutit? Absit. Ceteroqui patet, non tam aenigmatibus, quam re ab illis significata veritatem rei demonstrari. Est enim immaculata victima Christus, quo in carne pro nobis mortuo, facti sumus nos emissarii, id est a morte et corruptela aufugimus: redempti enim eius sanguine fuimus, et qualibet immunditia liberati. Firmiorem itaque sermonem efficit, tum a vilitate veterum oblationum, tum etiam a magnitudine morbi. Nam morbus quidem fortiore remedio indigebat; attamen simplex sanguis, non est quid magnum. Quem enim homicidam aut parricidam brutorum animalium sanguis expiaret? Propterea beatus clamabat David *: si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocausto non delectaberis. * Ps. L. 18.

Ideo ingrediens mundum dicit: hostiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi. v. 5.

Idoneam indixit legis alumnis umbrarum ac figurarum disciplinam, non ita tamen ut in his semper materialibus rebus manere deberent. Nam sicut artifices futurorum opificiorum figuras cera molli imitantes, utiliter antea sibi demostrant, non ut illatenus ipsorum ars progrediatur, sed ut interim rei mox efficiendae pulcritudo appareat. Verum enimvero, opificio absoluto, iam artificem non criminabimur, si figuram deinceps negligat; ita Christo, qui veritas est, apparente, eiusque religione adducta, merito iam damnabimus figurarum ineptitudinem; erant enim hae materiales rerum intellectualium imagines. — Ascendit autem in odore suavitatis ad Deum patrem cum corpore suo; quod sibi ab ipso patre confectum aiebat: corpus autem, inquit, aptasti mihi.

Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. v. 14.

Una oblatione, id est quam proprio corpore obtulit, perfecit intellectualiter nos per fidem et sanctificationem Christus, quum legalis cultus nihil perficeret. Propterea desiverunt figurae, cessavitque veteris testamenti cum umbris suis inutilitas; necessarioque sequutus est melioris spei adventus, qua Deo appropinquamus, mediatore Christo, pontificali vice fungente, propter adsumptam nostri similitudinem. Obtulit enim se ipsum pro nobis in odorem suavitatis Deo patri. Specta autem quod ait, sacrificia illa iam non offerri. Id videlicet ex traditione non scripta sumpsit. Tum etiam propheticum effatum protulit: sacrificium et oblationem noluisti. Dixit, dimisisse Deum peccata, idque rursus ex non scripto testimonio firmat dicens: contestatur autem nobis etiam Spiritus sanctus. Quid contestatur? nimirum dimissa peccata fuisse, quia perfecte Christus nos liberavit una oblatione, quominus secunda egeamus. *Gr. p.* 122.

Irritam quis faciens legem Moysis, sine miseratione moritur. v. 28.

Adulteros videlicet, homicidas, magos, incantatores, itemque apostatas cruentam luere poenam absque miseratione praecepit.

v. 29. Qui Spiritui gratiae contumeliam fecerit.

Sicut enim militem qui scutum abiecerit et proelio diffugerit, haud secundis ornare oportet honoris insignibus, sed magis ulcisci, et ignaviae poenas dare; ita pariter eos qui tam sanctam pretiosamque gratiam ignominiose tractaverint, non modo secundo Spiritu non esse donandos, post prioris gratiae abiectionem, sed ultioni insuper subiiciendos. Non enim istorum infidelitas Dei fidem destruet; nec quia nonnulli contemptores retro cesserunt, idcirco divinae gratiae inconstantiam accusabimus: poenis potius universalis iudex eos addicet qui in tantam impietatem ruere non recusarunt, ut filium Dei conculcarent, Spiritum gratiae dehonestarent, in quo sanctificati fuerant et divinae naturae facti participes.

v. 35. Quae magnam habet remunerationem.

Docet etiam qua ratione consequi praemia possimus; patientia videlicet, et in optimo quolibet opere efficiendo constantia; cupiendo semper, et nullam satietatem habendo bonae rei cuiusvis; praeclaram cumulando nobis ex recte agendo existimationem; denique omnem illam expromendo alacritatem, quam ii solent qui
* Eccle. V. 9. ditescere student, de quibus scriptum est *: qui diligit argentum, non implebitur argento. Quod si illorum adpetitum non sedant terrena temporanea et fluxa bona, quid ni opus est ferventiore nos cupiditate flagrare, ut quae sunt Dei lucremur, quaeque infinitis saeculis perseverant, et incessabilem continent felicitatem?

Cap. XI. 1. Est autem fides speratarum substantia rerum, argumentum non apparentium.

Quod fide receptum est, id extra disquisitionem esse debet, neque audaci subiectum examini (1). Nam quod est controversum, fides non est. Res enim de qua disquiritur, quomodo iam credita fuerit? Nimirum sicuti res sperata cum cernitur, iam de ea non quaeritur; ita fides eadem qua spes conditione est. Profecto id quod fidei honore dignamur, omni caret examinis necessitate.

v. 3. Fide intelligimus aptata esse saecula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent.

Grande eximiumque bonum fides est; consequitur enim peccatorum dimissionem, maculae omnis purgationem, Deo nos desponsat, via est ad sanctificationem et adoptionem, et omnino cuiusvis boni conciliatrix. Sic inclyti evaserunt patres nostri, sic claram celebremque gloriam adepti sunt. Multi etiam necem forter pertulerunt, et immarcescibilem gloriae cinxere sibi coronam. Cur autem haec dico, praeteritis priscis? Adveniat clamans admirabilis Paulus.

v. 7. Fide Noë responso accepto de iis quae nondum videbantur, timens arcam fabricavit ob domus suae salutem.

Gr. p. 123 Quoniam universa terra viam suam corruperat, sicuti scriptum est, et cor hominis ad prava opera iam inde a pueritia spectabat, diluvium totius orbis incolis Deus adduxit, ut hortum quodammodo silvescentem desolatumque instauraret, nobili in eo servata arbore, praeclarissimo Noë, ut per hunc humanam stirpem, ad melius aliud revocaret initium, atque ita haec mundo incolumis servaretur. Ergo Noë oraculo monenti fidem adhibens, arcam instruxit ad suae familiae salutem, in qua paucae, id est octo, animae ex aquis salvae fuerunt. Generalis enim mortis sententia edita adversus incolas terrae fuerat, quae peccatis repleta ad immanem iram creatorem provocaverat. Sed tamen salvus fuit cum tota domo sua Noë, qui Deo credidit arcam parare praecipienti. Et universa quidem submersa terra, sola haec aquis innatavit, gubernatorem servatoremque nacta universalem Deum: erantque in ea reliquiae humani generis Noë cum mulieribus atque liberis. Qui fide gloriabatur. . . .

v. 17. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur.

Equidem rem tanta admiratione dignam praeterire nequeo. Senex erat beatus Abrahamus, filiorum orbitatem deflebat, heredem sibi a Deo deposcebat ex libera: quem quum impetrasset, in eoque spem totam generis sui collocatam cerneret, et divinae promissionis exitum; mandatum ei fuit ut ipsum sacrificaret. Quid tum senex? Satis intelligo in quot animae angustias inciderit. Natura eum ad caritatem filii cogebat, divinum iussum ad obediendum vocabat: puero adhaerebat quem solum habebat, Deum offendere metuebat. Ac veluti magna arbor et procerissima contrariis ventorum flatibus hac illac agitata, propemodum cedit ac labefactatur, sic se iusti viri anima habebat. Quo igitur pacto tentationis procellam superavit? Peritissimus legis Paulus nos docebit dicens: fide obtulit Isaac tentatus, arbitrans quod etiam a mortuis suscitare potens est Deus. O constantia fidei! O mentis sancto viro dignae securitas! Concessit, Deum omnia prospere efficere posse. Quid hinc porro? quem exitum fides illius nacta est? En sacra demonstrat littera: credidit enim, inquit, Abraham Deo, et reputatum est illi ad iustitiam.

v. 38. Quibus dignus non erat mundus.

Si ergo illi, quibus dignus non erat mundus (omittit enim ulterius pergere, recte factorum magnitudine eximia attonitus; mundum autem heic intelligere mundanos decet); si ergo illi magnis tribulationibus tamquam igne explorati probitatem suam demonstrarunt, nondum tamen receperunt (2), caveamus nos quominus praesenti tempore remunerationem exposcamus, neque ita miseri simus ut tam exigua exoptemus.

Cap. XII. 2. Qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta.

Immo hoc loco magis proprium sit intelligere, Christum quum ei liceret naturae suae dignitate frui,
Gr. p. 124. et incomparabili supra omnes sublimitate prout Deum decet gloriari (hoc enim esse dicimus quod heic

(1) Confer apud nos Cyrillum comment. in epist. ad Rom. cap. X. 6.

(2) Plenam scilicet mercedem, corpore cum anima beatificato. Hanc fuisse genuinam Cyrilli sententiam demonstravimus nos in eius comment. ad Luc. XVI. 19. p. 356.

appellatur propositum ipsi gaudium) exinanivit semet ipsum ad conditionem nostram descendens, ut pro mundo necem in carne perferens, et mox hac conculcata per suam a mortuis resurrectionem, possibilem nobis demonstraret ad vitam reditum. Et fuit illi quidem pudendum et inglorium pati; sed postquam templum suum excitavit de insolito mortis genere, et corruptelam devicit, utpote Deus de Deo, quamquam in carne apparuerat, passionis ignominia et excessus e vita turpitudo, posteriore successu deletae fuerunt, et clarificatus est ob resurrectionem filius; quamquam antea deformissimam et ingloriam non recusaverat necem, propter voluntariam exinanitionem.

In dextera sedis Dei sedet. v. 2.

Danihel itaque divinas nobis revelationes visionesque propheticas describens *, antiquum dierum in throno collocat, eique circumponit ministrorum millia millium, et stipatorum myriadas myriadum. Isaias pariter haud minore in gloria vidisse se filium dicit *. Vidi, inquit, Dominum sabaoth in throno excelso et elevato sedentem, plenaque erat domus gloria eius. Et Seraphim circumsistebant, qui hymnum canebant a trinitate ordientem, in unitate unaque dominatione desinentem, trisagium inquam. Nonne ergo tibi iam videtur par esse filii in propria maiestate pondus? Ubi enim thronus est supremus, par sublimitas, et caelestium potestatum tamquam in circuitu adsistentia, quae servilem creaturarum conditionem ostendit, dominiique gloriam sedenti adtestatur, quinam superest dubitandi locus, quin naturali patris potestate filius quoque exornetur? Attamen etsi maiestate par est, eodemque in throno Dominus adsidet ceu filius patri et Deus Deo, nihilominus tamquam nunc primo ad tam sublimem et supermundialem gloriam videtur ascendere per carnem suam carnisque oeconomiam, dum audit: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quod enim sibi substravit insidens divina natura, hoc prorsus Servatoris nostri pedibus subponit, non iam humanitus agentis, nec quia factus est caro, ideo rebellantibus sibi dominari valentis; sed quia humanitatis humilitatem ad supernae supremaeque naturae dignitatem extulit; seque in divinitatis throno constituens, ipsa cum carne unigenitum Dei Verbum dominatur omnibus una cum patre. Cuncta enim per utrumque aequaliter operatur pater, habens cum filio, itemque cum Spiritu in omni re agenda unam operationem ac voluntatem.

* Dan. VII. 9.
* Is. VI. 1.

Non enim accessistis etc. exterritus sum etc. v. [illegible]

Huius nunc meminit Paulus historiae ac temporis, quo sub ignis specie in Sinam descendit Deus, et vox tubae grande resonabat. Erat autem inaccessa spectantibus visio, et intolerabilis tubarum clangor. Idcirco aiebant *: utinam ignem hunc magnum non videamus denuo, neque vocem domini Dei nostri audiamus!

* Exod. XX. 19.

Nunc vero adhuc repromittit dicens: adhuc semel ego moveo non solum terram sed et caelum. v. 26.

Noverant quidem caeli mysterium, noverat similiter universa terra. Duae quippe factae sunt splendidae ex omni aevo humanorum morum mutationes, quae testamenta duo appellantur, terraeque motus, propter actae rei celebritatem: prior quidem ab idolis ad legem, altera a lege ad evangelium. Tertia nunc nunciatur nobis commotio, nempe ex hac vita ad aliam transitio, quae iam non commovebitur neque nutabit. *Gr. p.* 125

Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam. v. 28.

Heic ego libenter sciscitarer ab eis, qui desiturum aliquando Christi regnum existimant, de quonam regno nunc loqui apostolum dicendum sit, quod et firmum futurum ait, et sempiterna praeditum stabilitate? Hoc enim significari puto verbo « immobile. » Utrum filii regnum his verbis denotet, an illud quod sanctis adtribuendum est? Si quidem invictum casui esse aiunt regnum et culmen filii, pudeat utique ineptiarum suarum adversarios. Sin omisso filio, haud ambiguum hoc fore sanctorum regnum dicent; primo quidem ipsi meliore esse videbuntur conditione quam Christus, et superiorem ei sortem adepti; si quidem ille caducum potentatum habebit, hi autem perpetuum sortiti gaudium, stabilitatem quoque gloriae obtinebunt. Iam si haec inurbana calumnia est, quid ni protinus abiicietur? Nam possidendi atque universaliter regnandi officium neminem magis quam ipsum Christum decet, qui non adquisitum datumve aliquid possidet, sicuti nos, sed omnia naturalis sui dominii iure. Nos autem cum illo passi, cum eodem regnabimus, veluti scriptum est. Igitur ipse principatûs dominus, nos vero adsciti, et participantium gradu honorati. Sancti enim cum regnante Domino conregnabunt. Deinde quomodo immobilem hunc honorem habebunt, perpetuoque regnabunt, si nutabit ac desinet Christi potentatus, cuius sanctos participes dicimus? Et si regni dator et praeses potestate spoliabitur, ubinam res istorum consistent, quae tali fundamento * innituntur. Quomodo hi participabunt, si is qui in partem vocavit infirmatur? Nonne necessario cadet cum gestante gestatum, et in infimis foveis subsidebit quidquid illic innitebatur, fulcro subducto? Siquando itaque prosperitatis basis bonique status fundamentum commovebitur, prout isti putant, calamitosa protinus fiet atque decidua spes quoque aliorum. Dictio itaque « cum tradiderit regnum » non significat fore ut Christus regnum abdicet, sed quod potius ab aliis detentum, patri vi sua vindicabit; cum quo et ipse regnabit.

* [illegible]
[illegible]

Iesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula. Cap. XIII. 8.

Dictiones aliae sunt Deo congruae, veluti: ego in patre, et pater in me *. Aliae hominem decent, ut: nunc me quaeritis interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis *. Aliae mediae sunt, ut haec.

* Ioh. X. 11.
* Ioh. VIII. 40.

Nam cum Christum heri et hodie esse ait et in saecula, en aperte vir inspiratus, atque ab ipso Christo
mysterium proprium edoctus, filium inconvertibili atque immutabili natura praeditum confitetur, quod
Dei patris tantummodo proprium est, creatoque alii inest nemini. Igitur si solus inconvertibilis est Deus
pater, eiusdem vero naturae et filius est, idem semper existens quod et genitor eius est, quomodo de nu-
126. mero creaturarum sit, qui unus genitorem suum ineffabili substantiae ratione aemulatur, idemque naturâ
est quod pater, uno excepto quod ipse pater non est? Nam quod homo nobis similis factum nullatenus
Verbum sit mutatum, his verbis vir inspiratus significavit: nam praeteritum quidem tempus denotat voca-
bulum heri; praesens vero, hodie; futurum denique et reliquum, dictio in saecula. Iam si nonnulli heri
et hodie pro recenti sumi contendunt, quomodo inquam heri et hodie in saecula erit? Age iam et nos
invertamus interrogationis vim in contrarium. Quod est in saecula Verbum, quomodo heri et hodie in se
excipiet? si certe unus est Christus neque divisus, prout Paulus loquitur. An videlicet Iesus Christus heri
et hodie corporaliter, idem autem in saecula spiritaliter?

Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci.

Abduci dicitur ex metaphora furentium, qui hac illac circumaguntur; vel eorum qui facile agitan-
tur, ritu harundinum quae pro impellente vi ilico inclinantur, nihil stabilitatis habentes. Ceteroqui Pau-
* I. Cor. XV. 58. lus clamat: stabiles estote et immobiles *. Et ipse Dominus eos qui morum levitatem inconstantiamque
prae se ferunt, magnopere criminatur, morboque huic repudii poenam decernit. Sic enim de quibusdam
* Hier. XIV. 10. ait: dilexerunt pedes suos movere, et non quieverunt, et Domino non placuerunt *. Itaque quod firme et
indeclinabiliter stat, ad omne opus utile tutum est ac munitum. Bonum est enim gratia cor stabilire, non
escis quae non profuerunt ambulantibus in eis.

v. 11. Quorum enim animalium infertur sanguis etc.

Sunt et alii plurimi circa haec sermones, verumtamen ob eorum multitudinem praetermittuntur.
Certe mortuus in carne Christus est, ut nos sanguine suo mundaret.

v. 13. Exeamus igitur ad eum etc.

* Matth. X. 38. Feramus itaque ignominiam eius, id est crucem quam propter nos passus est. Sic et ipse dixit *: qui
non accipit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus. Iam extra portam, videtur intelligere extra
mundum. Etenim nos de mundana vita abstrahit, sequendi Christum voluntas.

v. 14. Non enim habemus hic manentem civitatem etc.

Qui ad plenitudinem aetatis filii sunt conformati, inquilini revera in mundo sunt, neque hic stabi-
lem civitatem habent: ambulantes enim in terris, conversantur in caelo, nullumque mundanum negotium
adpetunt, sed ad futuri saeculi res vehementer tendunt. Sciunt enim sequi se, hac frugi exactaque vita,
eum qui propter nos similisque nobis in mundo diversatus est Christus: qui profecto haud ea quae mundi
sunt cogitavit, sed exemplar potius supermundialis iustissimaeque vitae nobis extitit.

v. 16. Beneficentiae autem et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.

Tu vero denuo videsis quomodo hoc loco Deum Paulus filium appellat (1). Nam si ipse est qui crea-
[illegible] turam omnem in iudicium adducit, unicuique retribuens secundum opera eius; ideoque erga proximum
suum beneficos adprobat dicens: venite, possidete paratum vobis regnum: esurivi enim, et dedistis mihi
manducare, et reliqua; cur non sit Deus, qui ita sanctorum haud fallaci voce nominatur, et benefico-
rum oblationes recipit, singulisque congruam retributionem confert, atque ad caeleste regnum sanctorum
hominum chorum transfert? Offeramus itaque laudis sacrificium, labiorum fructum, creatori nostro Deo.
Neque enim ex area tantum ac torculari, verum etiam ab oratione primitias adferre ad Deum decet: immo
vero orationis potius oblationem quam manipulorum, quatenus huiusmodi fructus nobis praecipue con-
gruus est, et honorato Deo gratior. Nam racemum et spicas terrae latera gignunt, imbres educant, agri-
colarum excolunt manus: at sacrum hymnum parit animae pietas, bona conscientia alit, in caeli horrea
recipit Deus. Quanto autem melior anima tellure est, tanto et illius fructus praestantior. Quamobrem et
propheta quidam, admirabilis magnusque vir, cui nomen Oseae, homines qui Deum laeserant eumque
placare volebant, hortabatur dicens: ferte vobiscum non boum greges, neque similae mensuras quaslibet,
* Os. XIV. 3. neque turturem aut columbam, nec aliud quicquam huiusmodi, sed vobiscum adferte orationem, inquit *.
Atqui dicet fortasse aliquis, quodnam sacrificii genus oratio est? Maximum, inquam, et sanctissimum et
ceterorum omnium optimum. Quis porro id adfirmat? Ipse David: nam Deo quondam eucharisteria sacri-
* Ps. LXVIII. 31. ficans pro victoria ex bello relata, sic ait *: laudabo nomen Dei mei cum cantico, magnificabo eum laude.
* v. 32. Deinde huiusmodi sacrificii excellentiam nobis ostendens addidit *: placebitque Deo prae novello vitulo iam
cornua producente et ungulas. Hasce victimas nos quoque immolemus, et altare spiritale huiusmodi ho-
stiarum sanguine cruentemus.

(1) Videmus toto fere hoc commentario in Pauli epistolam ad Hebraeos pugnantem Cyrillum contra Arianos, qui idcirco dictam epistolam canone expungebant ut ait Theodoretus in sui commentarii prologo. Atque haec fortasse causa est cur in duobus ambrosianae bibliothecae palimpsestis a me olim detectis, ubi Ulphilae Arianorum episcopi duplex exemplar est Pauli epistolarum ad gothicam linguam translatarum, illa quidem ad Hebraeos desideretur. De Ulphilae arianismo docte vir cl. amicus noster Carolus comes Castillionaeus post epist. I. ad Thessalonicenses.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

EXPLANATIONIS IN MATTHAEUM FRAGMENTA.

. IV. 12. *Cum autem audisset Iesus quod Iohannes traditus*
. p. 128. *esset, secessit in Galilaeam.*

Haud metu secessit, sed ut nos per ea quae faciebat erudiret cedere locum persecutoribus. Secedit autem ex Iudaea ad gentes, demonstrans quod non nunc tantummodo cum Iudaei in ipsum Deum contumeliosi sunt, recedit ab illis, verum etiam cum adversus sanctos prophetas peccant. Porro lux magna, Christus est dominus noster, cuius claritas praedicatio evangelica esse dignoscitur. Ergo legem lucerna veluti repraesentabat; ideoque perpetua lucerna in tabernaculo accendebatur, ob significandum exiguum splendorem legis, quae nonnisi intra fines iudaicos lucem suam expandere poterat. — Iesu secessio, magisterium nostrum est: manifeste enim docet heic scriptura, neminem ad magisterium accedere debere, nisi antea baptizatus sanctumque Spiritum adeptus fuerit, et perfecte ieiunaverit, atque omne tentationis genus superaverit: quod reapse, veritatis typus, Christus inquam, initium agendi fecit.

v. 16. *Populus, qui sedebat in tenebris, vidit*
lucem magnam.

Tenebras heic non has sensibiles dicit, sed errorem et
idololatriam. Idcirco addit: sedentibus in regione et um-
bra mortis lux affulsit. Mox ut demonstret, quod non ipsi
quaerendo invenerint, sed Deus eisdem superne se obtu-
lerit, ipsa lux oborta est, ait, ac splenduit, non ipsi prio-
ra Pela- res ad lucem accurrerunt *. Nempe res humanae ante
Christi adventum in tenebris versabantur: non enim am-
bulabant homines in tenebris, sed sedebant; quod satis in-
nuit, non sperasse eos conditionis suae mutationem.

p. V. 9. *Beati pacifici.*

Pacifici sunt illi etiam qui infideles ad fidem convertunt; quia nempe Dei olim inimicos eidem conciliant.

v. 14. *Vos estis lux mundi.*

Rursus mundi dicit eos lucem, non autem gentis unius vel civitatum viginti, sed totius qui habitatur orbis. Et quidem lux denotatur intellectualis, quae radiis solaribus multo est praestantior. Sal quoque spiritale intelligitur. Immo prius (v. 13.) salis mentio fuit, deinde lucis; ut cognoscas quantus sit acerbarum rerum quaestus, sacraeque doctrinae utilitas. Quippe haec vim constringendi habent, neque diffluere sinunt, atque ad virtutem spectare suadent. — Verba autem « non potest civitas abscondi, et reliqua » hoc denotant, quod nempe sic universo mundo conspicui eritis, sicuti urbs in fastigio montis collocata, et sicuti lucerna in candelabro relucens.

v. 18. *Iota unum aut unus apex non praeteribit a lege.*

Carnali cultui cultum in spiritu ac veritate substituit
Dominus. Quin adeo quae ne carnaliter quidem Iudaei for-
. p. 129. tasse agebant, haec spiritaliter Christi agunt discipuli.
Quamobrem ait: iota unum aut unus apex non praeter-
mittetur de lege, donec omnia fiant. Perspicuum est, cun-
cta Iudaeos non fecisse: vel si olim fecerunt, iam nunc de-
sierant facere, prohibiti scilicet modo regum timore, modo
templi destructione, in quo uno sacrificia peragi oportebat.

v. 19. *Qui solverit unum de mandatis istis minimis.*

Qui vel unum legis praeceptum delet, deletur ipse a
Deo, utpote Dei adversarius, et contra legem eius agens.
Immo nunc ab evangelica lege poenam perferet, quam pri-
sca lex non inferebat. Ideoque et consequenter ait Chri-
stus: non veni legem solvere, sed adimplere. Quod enim
ibi dictum fuit, heic est perfectum. In lege, puta, dictum
fuit *: coram cano capite consurge. Et, si videris iumen- * Lev. XIX. ..
tum inimici tui sub sarcina lapsum, fer ipsi opem ad il-
lud sublevandum *. Attamen si quis haec praecepta trans- * Exod. XXIII. 5.
gressus fuisset, poenam nullam lex infligebat: quam qui-
dem adimplens Christus ait, hominem huiusmodi in regno
Dei fore contemnendum. Hoc itaque etsi minimum prae-
ceptum, cuius violati olim nulla erat vindicta, si quis de-
leverit, hic in novo foedere poenam referet.

Si ergo offers munus tuum ad altare. v. 23.

Salutis consequendae poenaeque vitandae rationem excogitavit Deus peccatoribus paenitentiam; et cum laeso reconciliationem, edixit fore poenae remissionem. Quandoquidem qui fratrem suum non amat, Deum non diligit. Hic autem merito illum, qui adversus fratrem offensam fovet, non recipit, ceu sincere ad se non accedentem.

Ne te adversarius iudici tradat etc. v. 25.

Puta esse aliquem in dignitate constitutum, qui adversus te qualibet de causa expostulet, ideoque satellitibus imperet ut ad tribunal te ducant. Quamdiu, inquit, in via cum illo es, videlicet ante quam ad iudicem devenias, da operam, id est omni studio contende, ut ab eo dimittaris. Nisi enim ita contingat, iudici praesentaberis; apud quem aeris alieni reus compertus, quaestori tradèris, id est exigentibus debitum, a quibus in vincula coniectus extremum quoque quadrantem reddere cogèris. Profecto quotquot in orbe vivimus, peccatis sumus irretiti; singulorum adversarius et accusator Satanas; est enim hic inimicus et vindex. Quamdiu igitur in via sumus, id est ante quam ad huius vitae finem deveniamus, ab hoc nos inimico expediamus, culpas quisque nostras purgemus, Christi gratiam adipiscamur, quae nos omni debito et ultione liberet, atque extra poenam timoremque collocet: ne scilicet maculis haud ablutis, ad iudicem pertrahamur, tradamurque exactoribus, sive reorum vindicibus, quorum nemo saevitiam fugiet: immo vero cuiusvis culpae, tenuis aeque ac magnae, poenas dabimus. Hac autem calamitate carebunt, qui tempus adventantis Christi recte aestimaverint, et eius mysterium non ignoraverint.

Orantes autem nolite multum loqui, Cap. VI. 7.
ut solent ethnici. ..., p. 130.

Ideo Christus preces iubet ad compendium conferre, quia mentem nostram facile evagantem novit, cogitationibusque variis et curis deerrantem, praesertim tempore orationis. Mandat ergo ut sobrie celeriterque petat homo a Deo quae requirit, non autem ut omnia, quae vult, enunciet: haec enim summa foret stultitia; siquidem ante petitionem, omnia scit Deus quibus egemus. Battologiam vero dicunt (graeci), quod (latini) multiloquium, a Batto quodam, qui longos multorumque versuum hymnos in idola fecit, cum verborum repetitione. Et quidem battologia vitium sermonis est.

Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona dona liberis ve- Cap. VII. 11.
stris dare, quanto magis pater vester caelestis bona
dabit rogantibus se?

Bona dona appellat, spiritalia munera. Utique Lucas * * Luc. XI. 13.
Spiritum sanctum (1) dixit pro vocabulo « bona; » nil ce-

(1) Plurimi sane graeci libri et codices, quos inter antiquissimus ille vaticanus, habent apud Luc. ἅγιον *sanctum*, ut heic

teroqui discrepans: etenim sanctus Spiritus, ipse est suapte natura donum; ideoque et participibus sui confert bona. Secus vero insigniter improbis, id est effrenate peccantibus, naturalis quodammodo fit malitia; cuiusmodi est Satanas atque daemones. Licet enim his quoque naturalem improbitatem adtribuere, quamquam reapse minime naturâ mali creati fuere, sed voluntaria malitia extabuerunt.

Similis erit viro stulto, qui domum suam in harena aedificaverit.

Recte hunc stultum appellat. Quid enim insanius fieri potest, quam domum in harena aedificare? qua in re labor perfertur, fructus nullus aut requies adquiritur: immo etiam detrimentum capitur. Profecto, quod et homines improbi defatigentur, nemo non videt; neque tamen ex his laboribus lucrum aliquod nanciscuntur, immo et damnum
* Gal. VI. 8. grave patiuntur. Ut enim ait Paulus *: qui in carne seminat, de carne metet corruptionem.

Cap. VIII. 8. *Videns autem Iesus turbas multas circa se, iussit ire trans fretum.*

Retraxit se Christus a turbis, ne gloriosus quidam videretur, qui populi laudibus delectaretur; atque ut ne irascerentur sibi Pharisaei, qui aegre admodum ferebant multos illi adhaerere. Insuper volebat Iesus salutarem suam circumstantibus quoque urbibus lucem inferre.

Cap. IX. *Ut autem sciatis, quia filius hominis potestatem habet in terra dimittendi peccata.*

Iustam ob causam ait « in terra » ut demonstret, et se hominem esse, et in terra visum, qui Deus alioqui naturâ erat.

Cap. XI. 27. *Nemo novit filium, nisi pater; neque patrem quis novit, nisi filius.*

Qui videt filium, patris referentem imaginem, ipsum videt patrem, quia ipse coram patre est tamquam prototypon, vicissimque in forma propria archetypon repraesentat. Atque haec dignis Deo modis intelligenda sunt. Quia vero dixerat, omnia mihi tradita sunt, ne forte alienâ esse naturâ et patre minor videretur, supradicta verba ad-
Gr. p. 131. didit ut tam suam quam patris ineffabilem incomprehensibilemque naturam ostenderet. Sola enim Trinitatis divina natura semet agnoscit: solus pater proprium novit filium, naturae suae fructum: sola denique divina soboles parentem suum agnoscit: solus sanctus Spiritus profunda Dei scit, nempe patris filiique mentem.

Cap. XVI. 18. *Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. — Et dabo tibi claves regni caelorum.*

Animadverte quomodo dominum se summatim caeli terraeque declarat. Promittit enim quae supra nostram naturam sunt, immo et supra angelicam conditionem, quae denique uni et excedenti omnes naturae et maiestati attribuere decet. Primo quidem esse ecclesiam in potestate sua dicit, quam alioqui sacrae litterae Deo potius quam ulli homini subiectam adfirmant. Ait quippe Paulus Christum
* Ephes. V. 27. sibi illam comparasse quavis macula rugaque carentem *: quam etiam fundasse dicit, firmitate eidem adtributa, quum sit ipse virtutum dominus, atque huic Petrum pastorem
* Petri primatus. praeposuit *.

Cap. XVI. 27. *Filius enim hominis venturus est cum gloria patri sui.*

Gloriam dicit transfigurationem commutationemque naturae nostrae, quae gloriam incomparabilem habebit, prae qualibet specie in praesentiarum spectabili.

Quum autem venerit filius hominis in maiestate sua. Cap. X

Quomodo veniet? qua specie aderit? Nempe quomodo ipsemet alibi dixit *: et tunc videbunt filium hominis ve- * Matth. 30.
nientem in nubibus, cum virtute et gloria multa. Veniet enim nequaquam demissus et humilis humano more, sed cum gloria ac virtute deitatis. Porro de utraque qualitate vocabulum « multa » intelliges: nam et multa cum virtute, et simul multa cum gloria secundam faciet theophaniam, quandoquidem primam cum infirmitate et obscuritate fecit, quantum quidem vulgo visum est. Cur autem in nube? quia sic apparere solet Deus *: nubes enim et caligo circa * Ps. X
eum sunt. Item *: Dominus sedet in levi nube. Et rur- * Is. X
sus *: qui ponit nubem ascensum suum. Item *: nubes eri- * Ps. C * Act.
puit eum ab oculis ipsorum. Item *: sicuti filius hominis * Matth. 30.
veniens in nubibus. Sic eum vidit Danihel *. Sic et tum ve- * Dan.
niet haud latenter, sed uti Deus et dominus cum gloria Deo digna, atque omnia in melius reformabit. Reviviscent enim mortui, exuetque corruptionem terrenum corpus his passionibus olim obnoxium; induetque immortalitatem, Gr. p.
Christi eiusdem datore, et eos qui ipsi credunt conformes efficiente corpori gloriae suae. Quare et rem huiusmodi redemptionem nostram appellat dicens: his autem fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

Veluti enim si quis dicat de homine, quod a patre acceperit animal esse rationale, hoc ipso eundem significat rationalem genitum a rationali; sic etiam unigenitus de Deo Deus, ex eo qui universum iudicat mundum iudex processit. Nec quia omne iudicium commisit filio pater, idcirco dominatu minutus est: indivisus enim a Deo unigenitus est, sicuti lux a sole. Inest enim ipsi naturaliter; ita ut omnia quae pater habet, filii sint; et vice versa.

Fragmenta alia S. Cyrilli in Matthaeum, ex catenis in Isaiam et Hieremiam. Gr. p.

Ex his omnibus, conversos ad nequitiam Israhelitas demonstrabat; et quod supernae clementiae facti indigni, a Servatoris auxilio exciderant.

Rorem hoc loco nihil aliud quam Spiritum dicens, sive vivificam Spiritus vim, quae per Christum corruptis iam corporibus infusa, exitiosam expellit corruptelam, vitamque reducere curat.

Amovent nos a (Dei) necessitudine et intima communione, non locus aut intervalla, sed voluptatis potius amor, et mundani erroris impuritas. Si ergo hoc intermedium impedimentum tollatur, nihil iam prohibebit quominus Deo copulemur.

Non enim pervidere potuit Christi mysterium, quamquam divina iam lux oriebatur, lux inquam Christi. Verumtamen haec gentibus concessa fuit, multae licet reis impietatis; creaturam enim pro creatore adorabant.

Praecipuus merito est verae paenitentiae fructus, fides apprime in Christum, et evangelicae vitae novitas, quae litterae crassitudine omissa, simplicem et defaecatam adorationem in spiritu exhibeat.

Ergo vere reputandum est, Deum in primis haud iam a nobis typos requirere, sed rem potius ab illis significatam, id est adorationis in spiritu virtutem.

Prorsus enim detestanda est ferox illa et superba Hierusalem, quae salutis vitaeque ducem et dispensatorem summa sua vesania a se removit, et incredibilibus ausis vel nolentem, ut ita dicam, ad alias transire regiones compulit.

Cyrillus; quam lectionem agnoscunt apud Sabaterium etiam Hieronymus et Ambrosius, qui tamen postremus alteram quoque novit ἀγαθόν, id est vulgati interpretis *bonum*; quam nemo, ut reor, meliorem non reputabit, praesertim quia apud Ambrosium est etiam *datum bonum*, nec non apud alios quosdam. Ceteroqui hanc discrepantiam mire elevat Cyrillus, et conciliat.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

FRAGMENTA EXPLANATIONIS IN IOHANNIS EVANGELIUM.

X. 22. p. 131. Intererat autem festis Dominus, non ut ea cum Iudaeis celebraret; qui id enim fieri poterat ab eo qui dixerat, odi et respuo festa vestra, sed ut utiles suos sermones coram populo multo diceret, manifestum se Iudaeis sistens, et quamquam non requisitus se illis admiscens. Encaeniorum autem nomine heic est intelligendum vel primum illud festum quo Salomon novum templum dedicavit; vel illud Zorobabelis, qui deinde cum Iesu, post reditum Babylone, templum idem restauravit. Quum hiems esset et tunc plueret, cuncti ut par erat ad porticum confluebant. Quare et Christus illuc venit, ut se cunctis sui videndi studiosis ostenderet, et utilitatem aliquam impertiretur. Nam viso eo, ad interrogandum de re aliqua acuebantur: solent enim homines, cum feriantur, huiusmodi sermones libenter commovere.

v. 30. Ego et pater unum sumus. Nempe vocabulo « unum » eiusdem se substantiae esse cum patre significat. Verbo autem « sumus » in duo dividit rem intellectam, rursusque in unam colligat deitatem.

v. Dum abit Hierosolymis Christus, innuit se derelicturum Iudaeam, atque ad ethnicorum congregationem transmigraturum, quae sanctum baptismi fontem apud se habet, id est Iordanem, quem qui per sanctum baptismum transeunt etc.

XI. Interrogatio nullam ignorantiam significat eius qui propter nos similis nobis factus est: immo sic patri potius suo similis demonstratur: namque et ille interrogavit, ubinam Adamus esset: et nunc Iesus ignorantiam veluti simulat sciscitans, ubinam posuistis? ut ob hanc interrogationem populus concurreret ad demonstrandum locum, atque ita inimici potissimum testes fierent miraculi resuscitati hominis, quem iam funerea tabes corruperat. — Interrogat ergo, non quia ignoret: nam qui etiam in alia regione constitutus mortuum cognoverat, quomodo monumentum ignorasset? Sic autem loquitur ceu omni ostentatione alienus. Quare nec dixit: eamus ad monumentum, et ego eum suscitabo: quamquam illa interrogatio, id maxime eventurum spondet. Simul hoc dicto, multos sibi praecedere impulit, ut rem quaesitam demonstrarent. Prudenter vero id quoque dixerat, ut multos eo verbo ad locum traheret: et ignorantiae speciem prae se fert, ne humanitatis servilem formam tenuitatemque recusare videatur, qui naturâ suâ Deus erat, cunctaque noverat haud praeterita tantum, verum etiam ea quae nondum evenerant.

p. 135. Non sunt ignorantiae indicium verba « ubi Lazarum posuistis? sed quia modestiam potissimum adamabat, noluit dicere: eamus ad monumentum: sed alio modo id effatur. Alioquin dum ait Dominus, ubinam posuistis eum, multos commovebat ad comitandum in itinere locumque demonstrandum, praesertim quia rogator illustris erat. Merito autem, quia simul Deus erat et homo, miscet dignitati divinae humanos actus: abitque miraculum editurus ut Deus, loquitur tamen ut homo: et quae probe Deus noverat, ignorare interdum simulat, humanitatis exiguitatem numquam detrectans (1).

v. 35. Sic dicitur pro: commotus ad misericordiam propter multorum lacrymas, imperavit spiritui suo ut mortem etiam ante tempus debellaret, ac Lazarum suscitaret.

Miratur rursus divus evangelista flentem cernens illacrymabilem naturam. Atqui humana haec passio erat. Miserabatur enim non sine causa, corruptum videns hominem ad imaginem Dei creatum, et calamitatibus nostris contristabatur. Nisi enim pro nobis lacrymatus esset, meam non cohiberet lacrymam. Nam sicut is qui erat Verbum dicens: ego sum panis de caelo descendens, vitamque mundo afferens, permisit tamen aliquando ut contra propriam carnem fames praevaleret; ita nunc etiam quum esset tristitiae immunis ut Deus, concessit carni ut misericorditer ad lacrymas cum maerore flecteretur, exempli nostri causa. Nam siculi multum flere, absurdum merito dicitur; ita numquam ad fletum commoveri, durum et immite est.

Lapidem enim ipse per se non removit, primo quidem v.
ut doceret supervacuum esse in rebus non necessariis miraculum; secundo autem, se quidem in consummatione saeculi mortuos suscitaturum, adfore tamen ad rei agendae ministerium angelos, quos etiam messores alibi * parabolice * Matth. XIII. 39.
appellat Dominus.

Magna facinora aegre creduntur. Nil ergo mirum, si v.
fidem Martha nuper professa, iterum infirma fide nutat. Verisimile praeterea est, alia quoque cura illam laborantem hoc in praesenti dixisse. Videtur enim ob multam suam reverentiam, noluisse ut Christus foetente mortui odore adflaretur. Aliud quoque nos angit circa mortuorum Gr. p. 136
curam: ante enim quam foetor creetur, condere tumulo mortuorum reliquias festinamus, dedecus extincti reputantes, si ab iis qui adhuc vivunt fastidiatur. Nam pudet quodammodo naturam, passionem praeter naturam perpeti. Haud enim mortem Deus creavit, neque viventium exitio delectatur.

Cum enim in peccatum incidimus, ignominiam inde v.
manantem, ceu quoddam velum animae nostrae faciei obducimus, et mortis vinculis alligamur. Cum autem nos resurrectionis tempore e terrae monumentis educet Christus, tunc antiquis expediens malis, detrahensque quodammodo ignominiae velum, posthinc liberos abire iubebit, neque peccati ulterius tyrannide pressos, neque corruptioni subditos aut consuetis malis. Ut perficiatur in nobis dictum olim ab uno e prophetis *: egrediemini, et tamquam vituli * Malach. IV. 2
salietis vinculis resoluti.

Ita nonnulli, quandoquidem nihil non potest divinum v. 43.
verbum, desperati prorsus, et animae mortuae foetorem expirantes, et mortuorum habitacula incolentes, supervenientem ipsis divinum sermonem audiunt, ac ipsorum animas penetrante virtute eius qui dicit, veni foras, progrediuntur institis adhuc mortualium vinculorum alligati. Exiit enim, inquit scriptura, qui mortuus fuerat, adhuc devinctus. Deinde praesente Iesu et discipulis, illisque mandante, resolvunt mortuariis vinculis eum qui filio Dei morem gesserat, et sepulcro prodierat. Is autem resolutus abit liber, et mox cum Christo discumbit. Huius animarum ordinis imago mihi videtur Lazarus, qui erat Bethania oriundus, id est obedientiae domo. Hic postea aegrotavit, qui sanus quum esset, a Iesu diligebatur. Haud ergo desperandus ne ille quidem, qui in extrema improbitate versatur. Praeclarum quidem est non infirmari; si quis tamen aegrotave-

(1) Fragmenti huius ex alio codice sumpti sententia quidem congruit cum praecedente, verba tamen differunt. Tanta scilicet libertate usi interdum sunt catenarum auctores!

tit, oret ne infirmitas eius sit ad mortem, sed pro gloria Dei. Quod spectare licet in isto qui Iesum vocantem sequitur, quomodo nempe ob Iesu vocem exiit, adhuc tamen peccatorum suorum vinculis alligatus et constrictus: ob paenitentiam quidem et obedientiam Iesu voci, vivens; sed quia nondum peccatorum laqueis solutus, nondum liberis pedibus incedere valens; sed neque solute operari praeclarum aliquid valens, propter manus pedesque mortuariis ligaturis impeditos; atque ob id faciem quoque ignorantia velatam gerens. Verumtamen Iesu mandato solutus ac liber effectus, tale ingreditur iter, eoque pervenit, ut unus de discumbentibus cum Iesu fieri possit. Iam quibusnam Lazarum solvere imperaverit, non est scriptum, num videlicet discipulis, an sequentibus se Iudaeis, an etiam fortasse angelis, qui ministrabant ipsi in procuranda hominum salute. Denique observanda est mortuorum differentia; namque alii nondum domo elati fuerant, ut Iairi filia: alii ad sepulcrum iam portabantur, ut filius viduae: alii denique iam in monumento iacebant, et quidem tabescentes. Sed infeliciores ceteris sunt, qui diu in sepulcris demorantur (1).

Non prophetico spiritu Caiphas locutus est, neque enim prophetiae spiritus insidias Christo struit; sed casu quodam in rem veram et mox futuram incurrit: eique concessum fuit in hanc cogitationem venire, quatenus pontifex erat, ut ore eius res hominibus hactenus occulta et ignorata pateret!

Ad scenopegiae festum, viciniam omnem lex iubebat feriatum venire in sanctam civitatem, poenamque detrectantibus decernebat. Secus vero, paschatis tempore in suis unumquemque urbibus aedibusque inculpate manere sinebat. Utique aiebant esse exploratum, nolle eum festi ritus secundum legem exsequi, qui ad festum convenire recusaret.

Necessario ordine postremum hoc est, quod in Lazaro operatus est miraculum Dominus, ut ob id recens facinus, clarius cum plebs honoraret, atque hunc honorem aegre Pharisaei ferentes conspirarent in ipsum, atque ita passio perficeretur; quod reapse accidit. Pharisaei ergo dicebant invicem: videtis ne, quomodo nihil proficitis? Vident se fidei in Christum frustra contradicere; frustra anathema dicunt credentibus, partim suadentes, partim etiam minitantes. Cassa omnia affirmant, nisi ad Christi necem deveniant. Ecce enim, aiunt, plebs universa illum sectatur. Cap. XI

Cave ne me prohibeas ad mortem tendere; immo potius adsentire, propter universalem utilitatem. Etenim gloria Christi crux est. Glorificatur aeque pater, cum talem habere filium cognoscitur, qualis ipsemet esse creditur. Est autem bonus, et hominum amator, lux, vita, et cuiusvis corruptelae immunis.

SANCTI EIUSDEM CYRILLI

EXPLANATIONIS IN EZECHIELEM FRAGMENTA.

Et sex alae uni.

Stant semper intellectuales supernaeque virtutes, haud equidem ad turpia labantes, sed quia potius rectam et inculpabilem convenientis sibi vitae viam decurrunt (2).

Et erunt super montes ut columbae.

Beati nimirum discipuli; hi enim universum mundum circumierunt, Christi praedicantes mysterium, idque instar cantici et lyrae habentes.

Cap. XIV. 14. *Et si fuerint in medio eius tres viri, Noë, Danihel, et Iob.*

Quia arbitror non esse sine examine praetereundas prophetae voces, age dicamus cur nam mortuis iamdiu Noacho ac Iobo, et ipso fortasse Danihele, nihilominus salvandos eos fore dicit ob suam iustitiam, quamquam reliqua omnis terra, adversus quam mortis decretum infligeretur, corrupta esset? Videtur Noacho comparare eos qui ob suam fidem bene de Deo meriti erant: Daniheli autem sapientes et contemplantes: denique Iobo eos, qui ob patientiam in omni re bona apud eum gratiosi fuerunt.

Cap. XVII. 22. *Et sumam ego de electa parte cedri, ex vertice.*

Cedris comparat sublimibus et pulcherrimis Israhelitas, quorum pars electa, et quodammodo cor, beatus David fuit, ex quo sumens Deus pater, Emmanuhelem plantavit, qui in proceram cedrum evasit, omnesque sub umbram suam excepit: moxque agnovit universa terra omnipotentis Dei virtutem et potestatem. Humiliavit enim lignum viride, oriri

Gr. p. 128. vero et germinare lignum aridum iussit (id est ethnicorum ecclesiam) quod antea diaboli violentia defloratum fuerat.

Et ego dedi illis praecepta non bona. Cap. XX

Quod quidem adtinet ad spiritalem divinarum rerum doctrinam, lex sancta est, mandatum item sanctum et bonum. Quod tamen pertinet ad actionum levitatem, et umbratilem tantummodo cultum, haud bona erant praecepta, neque aeternam vitam datura. Nemo enim, uti scriptum est *, iustificatur in lege. * Gal.

Ecce lac manducastis. Cap. XX

Quum enim (levitae) exigerent legales decimas, primitias, oblata pro gratiarum actione, aliisque populorum donis luxuriose fruerentur, nullam tamen salutis illorum curam gerebant.

Non satis vobis fuit, quod bona pascua depasti estis? V. 18.

Legis periti quum essent levitae, et optimum veluti pascuum sortiti, puramque et limpidam aquam habentes Moysis doctrinam, unde facile veritatem possent haurire, conculcabant quodammodo id pascuum, sordidabant etiam aquam, crassam quandam et coenosam immunditiaque plenam apponentes doctrinam his, qui ovium instar sequebantur eos tamquam arietes.

Et suscitabo illis pastorem unum — servum meum Davidem. V. 23.

Quod haec de Christo dicat propheta, haud arduum est cognoscere: nam iamdiu mortuo et in tumulis iacente beato Davide, vaticinabatur beatus Ezechiel. Promittebat autem Deus pater rem futuram per tempora, non rem iam peractam; de futuris enim fiunt promissa, non de praeteritis.

(1) Contemporaneus Cyrillo Augustinus pie docteque argumentum hoc de tribus mortuis a Domino suscitatis tractat sermone XCVIII. ed. maur.

(2) In graeco textu [illegible], uti revera habet codex iterum a me inspectus. Verumtamen mendum hoc sine ulla dubitatione iam corrigo [illegible].

NICETAE PRAEFATIO AD CATENAM IN PSALMOS.

De subsequente Nicetae praefatione (quam diutius occultam in vat. codice relinquere nolui) dixi in graeca voluminis parte p. 139. *Quamquam vero Nicetas in catena plurimos habet ineditos Patrum locos, in hoc tamen prologo nota scripta expilat, etsi plerumque haud presse vel ad litteram, sed libero excerptorum genere: et propriis interpositis: quare et nova interpretatio latina ubique a nobis facienda fuit. Conferantur igitur Philo de Moyse lib. II, Iustinus apolog. I.* 31, *Chrysostomus in psalmos ed. Montf. T. V. p.* 540. *et alibi, Athanasius initio commentarii in psalmos et in synopsi, Basilius homil. in primum psalmum, Epiphanius de pond. et mens. cap. V. Plurimam ceteroqui partem suppeditat Nyssenus gemino suo de inscriptionibus psalmorum tractatu; quod heu opus valde imperfectum est in codicibus atque editionibus, quippe in psalmo LVIII. non tam subsistens quam abruptum.*

Congestio enarrationum ex diversis sanctis patribus atque magistris in librum psalmorum, collecta a sacratissimo metropolita Heracleae domino Niceta Serrarum antea episcopo.

Quum propositum nobis sit sacros psalmos enarrare, nonnulla in antecessum oportet exponere huic scopo congrua, atque ita ad psalmorum explicationem venire. Est igitur operae pretium exquirere primo, quonam tempore et quoties ex hebraica ad graecam linguam vetus divina scriptura translata fuerit, et quamnam ex his interpretationem nos admiserimus. Secundo, quam ob causam prophetici libri sint obscuri. Tertio, quid sit psalterium, canticum, et hymnus, et laus, et oratio. Quarto, utrum psalmi omnes sint Davidis, et cur non sine rhythmo et cantilena prophetia haec recitetur. Quinto denique ac postremo, quot in partes psalmorum volumen sectum sit. His enumeratis capitibus, age iam primum vestigemus, ita exordientes.

Philonis et Iustini.

Soli olim Iudaei veteris testamenti libros habebant propria lingua conscriptos; nos vero nullam inde utilitatem capiebamus. Quum autem post Alexandrum macedonem Ptolemaeus philadelphus in Aegypto regnaret, iudaicae philosophiae studio incensus, in graecum sermonem, id quod erat scriptum chaldaico, convertere deliberavit; misitque sine mora ad Azariam nunc Iudaeae pontificem legatos, suum significans consilium, atque adhortans, ut idoneos maxime viros, qui legem interpretarentur, deligeret. Pontifex autem eo nuncio, uti par erat, delectatus, existimansque haud sine divino instinctu curam huius rei suscepisse regem, considerans quinam apud se essent Hebraeorum peritissimi, qui praeter patrium graeca etiam pollerent eruditione, delectos ex singulis duodecim tribubus viros sex, libenter misit: qui diversis distributi cellulis bini, ut ait iudaeus Philo, aut singillatim, ut divus Iustinus narrat, divisi, in Pharo Alexandriae insula, totam divinam scripturam, ipsosque psalmos interpretati sunt, cunctique in ea lucubratione invicem consenserunt, nihil omnino inter se discrepantes sive sententiis sive vocabulis, sed eadem nomina ac verba, tamquam aliquo monitore invisibili singulis suggerente, narratis rebus accommodaverunt; ita ut miraretur Ptolemaeus. Facta est autem haec septuaginta duorum editio trecentesimo et uno ante Servatoris adventum anno.

Postea vero, temporibus Hadriani Romanorum imperatoris, Aquilas sinopensis, ex ethnico factus christianus, deinde ad iudaismum declinans, gratam Iudaeis edidit interpretationem. Post hunc sub Severo Symmachus patria samaritanus, cum haeretico Marcione versatus, et simultatem cum Samaritanis gerens, propterea que Iudaeorum partes secutus, obtulit illis corruptae sententiae editionem. Post quos sub Commodo imperatore, Theodotio ephesius sacros libros prave perversaque fide vulgavit. Quinta etiam et sexta editiones repertae sunt, illa quidem sub Caracalla Romanorum principe, haec autem sub Alexandro Mammaeae filio, utraque incerto auctore et anonyma, neutra tuta. Sub Diocletiano autem et Maximiano tyrannis, sacer martyr Lucianus, vir iudaicis haud minus litteris quam graecis egregie instructus, Hebraeorum libros in nostram transtulit linguam, optime ac tutissime. Nos vero etiamsi huic quoque editioni honorem tribuimus, illam tamen septuaginta duorum praecipue sequimur, quia hi seorsum singuli interpretationem facientes, unum in unaquaque re sensum, eademque verba ediderunt.

Hi psalmos quoque interpretati, primum atque secundum absque titulis posuerunt, Esdram prorsus in hoc secuti. Etenim Esdras iudaeus diligens litterator ducentis quinquaginta ante septuagintaviralem

editionem annis, cum multos alios ex propheticis libris, partim Iudaeorum incuria, partim frequentibus captivitatibus dispereuntes recollegit, tum etiam tria milia psalmorum, quibus etiam titulos, qui adhuc sunt, imposuit. Verumtamen Ezecias religiosus rex centum tantummodo ac quinquaginta ex his selegerat (1), ceteris abrogatis: quod idem Salomonis quoque libris fecerat, tribus tantum conservatis, proverbiis, ecclesiaste, et cantico; ceteris omnibus reprobatis, quos redundans sapientiâ Salomon de caelo, elementis, plantisque, et harum singularum virtutibus conscripserat. Hoc autem pia mente fecit Ezecias, volens omnes homines ad solum Deum confugere, ab eoque cuiusvis incommodi ac morbi medicinam exquirere; non autem lignorum ac lapidum cultui semet addicere, atque ita Dei honorem negligere. Sed de his hactenus.

Chrysostomi.

Duas scripturarum obscuritatis causas (2) dicere possumus. Prior est, quia de hebraica dialecto ad graecam facta fuit translatio. Iamvero cum aliquid ex una in aliam linguam convertitur, multa est difficultas, ut plurium linguarum periti probe sciunt. Altera causa est, quod multa Iudaeis mala prophetiae praedicunt, quodque ipsi expellendi sint, nos vero introducendi. Ne igitur haec manifeste audientes, iam ab initio prophetis manus iniicerent, librosque abolerent, idcirco inter salebras interpretationis vaticinia sunt recondita.

Athanasii.

Tertio quaerendum est, quid sit psalterium, et reliqua. Est itaque psalterium instrumentum musicum decachordum, de summis compagis suae partibus resonantiam emittens, conformesque articulatae vocis melodiae sonos reddens: diciturque ab Hebraeis quidem nabla, a Graecis cithara. Conficiebatur enim ex ligno recto minimeque inclinato, in quo chordae decem tendebantur, singulaeque separatim in summitate ipsius psalterii constringebantur: nam decem claviculae seu paxilli in psalterii brachio vertuntur, atque ita chordas tendunt remittuntve, prout harmoniae rhythmus psallentisque libitum postulaverint.

Basilii.

Idem hoc magnus quoque Basilius dicit, nempe psalterium in superiore sui parte habere sonorum causam. Non enim ut in aliis fit instrumentis, musicus semel aptatis chordis, secure eas percutit; sed post praeparatam harmoniam, dextera quidem manus plectrum tenet, laeva autem superne chordas per intervalla tangens, ac saepe digitos transferens, gravem aut acutum sonum efficit. Iam cum multa sint musicorum instrumentorum genera, librum quidem psalmorum ideo, ut mihi videtur, ad psalterium cecinit propheta, ut adsonantem sibi superne a sancto Spiritu gratiam demonstraret; quia hoc unum inter musica instrumenta, sonorum causam in superiore sui parte habet, uti dictum est. Nam citharae (3) id est lyrae inferius aes resonat plectro percussum. Porro psalterium ideo superius harmonicorum rhythmorum originem habet, ut nos quoque superiora quaerere studeamus, neque harmoniae voluptate ad carnales affectus deprimamur. Illud praeterea arcane nobis sapienterque a prophetico sermone per huius instrumenti compagem demonstrari arbitror, nempe animas bene compositas ac temperatas, faciliorem habere ad supera ascensum. Denique psalterium quum sit decachordum, aenigmatice corpus denotat, in quo quinque sensus totidem animae operationibus respondent. Nam quum singulos sensus singulis animae potentiis consonos fecerimus, nosque ad sacram melodiam aptaverimus, tunc ipsimet psalterium coram Deo evadimus, nobis quidem recte temperatum, ab egregio autem artifice, Spiritu inquam, pulsandum. Atque haec de psalterio dicta sint.

Gregorii nysseni.

Psalmus est oratio musica hymnusque Deo oblatus, qui ab instrumento psalterio nomen accepit: quamobrem aliae scripturae, quae ad instrumentum minime canuntur, carent psalmi appellatione. Sed ne diapsalma quidem absque idonea consideratione praetermittendum est. Nonnullis quidem diapsalma mutatio quaedam cogitationis vel rei aut personae creditum est: aliis harmoniae mutatio, modo gravius modo acutius resonantis. Alii demum aiunt, Davidem solitum fuisse unumquemque a se compositum psalmum choro alicui canendum tradere. Quod si forte ei videretur circa medium psalmum, choro alteri partem reliquam psalmi concedere (4), tunc ea rhythmi successio diapsalma appellabatur. Nos tamen, patrum opinionibus nequaquam abiectis, excogitare aliquid proprium de huius vocabuli significatione non cunctabimur. Haec igitur de diapsalmate nobis oboritur opinio, quod si forte procedente psalmi cursu, prophetanti Davidi divina alia sancti Spiritus illustratio interim fiebat, gratiaeque in eius phantasia additio, ob eorum qui prophetiam audiebant utilitatem, tunc voce inhibita, tempus menti concedebat ad recipiendos qui sibi a divina illustratione creabantur sensus. Atque ut saepe aliqui inter se colloquentes, si forte improvisus strepitus auribus acciderit, intermisso dialogo mentem ei sono intendunt, silentio auditionem illam aucupantes; donec eius vocis cessante strepitu, iterum colloquuntur; sic magnus David spiritu dictante prophetans,

(1) Ita nostram lat. interpretationem ad veritatis normam direximus. Nam graecus textus Nicetae, incredibili errore, videtur Ezeciam iuniorem dicere Esdra, seu tempus pervertere gestorum Ezeciae et Esdrae. Idem peccavit in Esdrae aetate, scribens 150 pro 250.

(2) Conferatur de eodem argumento quaestio Photii amplochiana 152, quam nos edidimus Script. vet. T. I.

(3) Ergo dissentit Basilius ab Athanasio, qui psalterium idem esse ait quod cithara.

(4) Supple in graeco, quae ὁμοιοτελεύτου vitio, typothetis consueto, exciderunt; καὶ ἄλλῳ χορῷ παραδοῦναι τὸ λοιπὸν τοῦ ψαλμοῦ. Item in loco Nysseni v. 2. lege κληθεὶς pro βληθείς. Et in loco Epiphanii v. 10. a fine lege κτηνώδης.

quae intellexerat, cantu efferebat. Quod si inter dicendum, novum aliquid disceret, tunc animi auditum spiritaliter sibi adsonanti praebens, suspenso cantu, ea quibus nuperius replebatur, pariter effundebat.

Est itaque diapsalma, subita quaedam inter psalmodiam cessatio, ob recipiendam divinitus immissam cogitationem. Vel diapsalma est doctrina Spiritus animam secreto alloquentis, melodiae interim tenore ob novos sensus recipiendos interrupto. Ne autem multi existimarent, silentio illo indicium fieri, quasi sanctus Spiritus prophetantem destituerit, ideo nonnulli interpretes, loco diapsalmatis, vocabulum « semper » his in spatiis scribunt: ut hinc noscamus, gratiam quidem Spiritus sancti numquam non extitisse; sermonem tamen divinos sensus animae immissos interpretantem, non semper adfuisse. Porro David sensus illos modo efferebat, modo excipiebat: ita ut dum impressas menti suae cogitationes proferret, continuo cursu psalmodia procederet; secus vero siqua divinior auribus eius fieret auditio, huic plane intentus cantum suspenderet. Semper itaque cum sanctus Spiritus, etiam silentii tempore, ei loquebatur, oratio quasi intervallum habebat: hoc vero intervallum dictum est ab interpretibus diapsalma. Quod autem divinioris inspirationis intensio sit diapsalma, vel hinc licebit cognoscere: nam initio tertii psalmi calamitates suas deplorat, anxiusque dicit: Domine, cur multiplicati sunt, qui vexant me? Circa medium autem psalmum, ubi diapsalma iacet, fiducia repletus confidit et audet, quasi propriam salutem aspiciat; clamatque: ego dormivi et soporatus sum: resurrexi, quoniam Dominus suscipiet me. De his hactenus.

Eiusdem.

Alleluia laudatio Dei interpretatur. Est enim allelu laudatio (*immo* laudate) ia vero Deus. Quapropter pro « laudate Dominum, quoniam bona res est psalmus » Symmachus scripsit « alleluia, quoniam bona res est psalmus. »

Basilii.

Psalmus a cantico differt, quia psalmus est musica oratio numerose secundum harmonicas regulas ad instrumentum pulsata. Canticum autem vox est canora ex harmoniae norma prolata, etiam sine instrumenti concentu. Quia vero psalterium ad Dei hymnos adhibitum, tropice est corporis nostri compago; ita et psalmus corporis actus significat, qui ad Dei gloriam fiunt, cum nos recta ratione temperati, nihil in nostris motibus dissonum perpetramus. Canticum denique intelligitur, quicquid in simplici contemplatione theologiaque versatur. Atque haec magnus Basilius.

Gregorii nysseni.

Frater autem Basili Gregorius psalmum exististimat esse vitam nostram, quae nequaquam terrenis vocibus seu cogitationibus resonet, sed purum exauditque facilem, ex supernis caelestibusque causis confectum sonum reddat. Canticum vero intelligimus in rebus externis honestatem. Atque ut ex musicis instrumentis sonus tantum melodus ad aures fertur, ipsa vero melica verba voce articulata non proferuntur; in cantico autem utrumque fit, nempe et melicus rhythmus, et verborum vis una cum cantu procedit, quam non agnosci necesse est, si musicis tantum instrumentis melodia fiat; sic ad virtutem tendentibus accidit. Nam qui theoreticae tantum contemplativaeque vitae vacant, quam rem psalmo denotatam tropice diximus, ii ignoratam plerisque virtutem sectantur, bonum suum intra propriae conscientiae fines claudentes. Qui autem quotidianos simul mores componunt, hi externa quoque honestate, ceu quadam oratione canticoque modulato, vitae suae bene compositam rationem prae se ferunt. Psalmus igitur mentis bonitatem denotat; canticum autem mores et externam honestatem.

Quoniam vero didicimus quid sit psalmus, nempe cum instrumento musico melodia; quid item canticum, nempe melos ore prolatum; superest dicendum quid sit hymnus, nempe pro collatis bonis reddita Deo gratiarum actio. Iam laudatio, est divinorum miraculorum celebratio. Oratio, supplicatio ad Deum pro re aliqua utili. Sed de his alibi dicetur.

Chrysostomi.

Quartum iam caput scrutantes, num psalmi omnes sint Davidis, dicimus ter mille fuisse psalmorum cantores, ex levitica sacerdotali stirpe, qui in tres distributi choros Davidis psalmum canebant. Praeerat primo choro Idithum magister; secundo Aetham; tertio Asaphat. His fessis succedebant Core filii; unde contigit, ut multos David psalmos horum nomine canendos curaverit. Atque hinc perperam nonnulli existimaverunt, ipsorum esse hos psalmos, quia et eorumdem nomina interdum in psalmorum titulis reperiuntur. Sunt vero omnes psalmi, ut meliori veraeque sententiae videtur, Davidis.

Basilii.

Non sine cantu autem haec prophetia recitatur, ut unusquisque et animum suum recreet canendo, et lectionis laborem minus sentiat. Quia enim videbat Deus multos homines ad ignaviam valde pronos, atque ad spiritalis argumenti lectionem torpentes, eiusque rei molestiam aegre ferentes; ut laborem paulo gratiorem efficeret, et fatigationis sensum subtraheret, beati Davidis linguam commovit ad melodiam vaticinio admiscendam, ut nos rhythmi modulatione delectati, alacriter admodum sacros hymnos ei offeramus. Sic enim natura nostra cantu harmoniaque adficitur, ut et infantuli vagientes ita consopiantur, et textrices feminae, et viatores ac nautae, suorum operum laborem cantu solentur; quia facilius animus, si melos audiat et canticum, molesta quaevis et laboriosa tolerare potest. Quia igitur ita se habet animus noster erga hoc delectationis genus, ne forte daemones obtrusis canticis meretriciis omnia pessumdent, psalmos hominibus Deus fabricavit, ut ea res voluptati simul et utilitati sit: nam et sanctus Spiritus animae ita psallenti celeriter insilit.

Basilii.

Quia noverat sanctus Spiritus, uti iam diximus,

aegre genus humanum ad virtutem flecti, et quia sumus ad voluptatem proclives, rectam nos vitam negligere, melodiae iucunditatem dogmatibus inmiscuit, ut auditionis suavitate sermonum utilitatem latenter reciperemus. Ac quemadmodum sapientes medici cum austeriora atque amara remediorum pharmaca dant aegrotis ac nauseantibus, ea tolerabilia facere solent, mellis iucunditate condientes; sic etiam vitam cum virtute actam, per se certe asperam, melodiae usus suavem reddit. Propterea harmonica haec psalmorum cantica sunt excogitata, ut tenera aetate pueri, vel quilibet iuvenilibus moribus praediti, specie quidem videantur cantui indulgere, reapse autem animi ipsorum erudiantur. O sapiens magistri inventum, qui ut nos caneremus simul, et utilia disceremus, provide effecit! Unde etiam validius animis imprimuntur doctrinae: nam scientia violenter tradita, perdurare non solet: secus vero quicquid delectabiliter et iucunde nobis inseritur, id stabilius in animis nostris residet. Manifesta ergo causa, ob quam non sine voluptate psallendo operam damus, haec est, nempe quia verba cum melodo cantu proferimus.

Gregorii nysseni.

Videtur autem per philosophiam, quae in melodia sita est, maius quid, quam vulgo existimatur, significari. Quid porro aio? Audivi a quodam, qui de nostra natura disserebat, sapiente parvum veluti mundum esse hominem, cuncta in se magni mundi elementa continentem. Revera universi huius dispositio, musica quaedam harmonia est, multipliciter varieque, non sine tamen ordine quodam rhythmoque, inter se concinnata. Hac divina hymnodia videtur mihi magnus David audita, dixisse quodam in psalmo, laudari Deum et ab aliis cunctis caeli virtutibus, et a sidereis luminaribus, a sole ac luna, a caelis caelorum, et ab aquis quae supra caelos sunt. Si ergo universalis haec dispositio, musica harmonia est, itemque homo mundus parvus est, musica illa quae in universo conspicitur, eadem in humana quoque natura apparebit.

Id ostendit organica quoque corporis nostri compages, quam natura ad musicam operationem affabre struxit. Vides arteriae tibiam, palati testudinem, et linguae, maxillarum, atque oris, chordarum instar ac plectri in cithara, resonantiam. Quoniam igitur quod secundum naturam est, id naturae est amicum, demonstratumque fuit congruam esse nobis naturaliter musicam; ideo magnus David virtutum magisterium implicuit melodiae, ceu mellea dulcedine sublimia dogmata aspergens. Mihique per aenigmata suadere videtur, non oportere iniucundos neque absurdos neque absonos hominum cum virtute viventium esse mores, sed bene potius compositos ac modulatos, neque ultra debitam rationem exaggeratos. Infringitur enim, nimia chordae intensione, recta temperatio. Neque rursus immodicae voluptati effundendae habenae sunt. Muta enim vocisque expers fit anima voluptatum passionibus relaxata. Ex dictis itaque patet, quô melodiae aenigma spectet, nempe ut passionum cohibitionem suadeat, quae nobis per diversas vitae vices eveniunt. Quamobrem divinae huius musicae praeclaros effectus Davidi ipsi attribuit historia, qui Saulem insanientem ac mente deiectum quum deprehendisset, talem illius morbo medicinam canendo fecit, ut ad naturalem mentis facultatem redierit.

Epiphanii.

Psalmorum autem librum, id enim quaerendum supererat, in libellos quinque Hebraei dispescunt, ut hinc novus pentateuchus exortus sit. Namque a I. ad XL. psalmum, reputant libellum primum. A XLI. ad LXXI, alterum. A LXXII. ad LXXXVIII, tertium. Ab LXXXIV. ad CXV. quartum. Hinc usque ad finem conficitur quintus. Namque omnem psalmum, cuius in calce est « benedictus Dominus, fiat, fiat » finem facere libello censuerunt; quinta tantum sectione, pro « benedictus Dominus » habente « omnis spiritus laudet Dominum. » Quale vero est huius ordinis artificium? Prima quidem sectio, a malitia hominem retrahit. Secunda, hunc iam melioris rei cupidum, quasi cervam sitientem, deducit. Tertia spectatorem eum facit rerum naturae: quam bonus enim, ait, Deus Israhelis! Ego vero beluino ingenio eram cum caducarum rerum modulo bonum metiebar: nunc vero tecum sum, postquam ad potiora transivi. Quarta hominem diutius profanum esse non sinit, sed Deo copulat. Nam LXXXIX. psalmo inscritur titulus: oratio Moysi homini Dei. Quinta in supremi gradus culmine statuit, ubi humanae salutis complementum est. Omnis enim, inquit, anima laudet Dominum.

Haec gustûs causa dicta sint. Iam tempus est ut opiparam ipsam mensam, quam divus David praeclaris convivis suis apparavit, exhibeamus.

Deinde in praeclaro Nicetae codice sequitur amplissima Patrum graecorum catena in psalmos usque ad LXXVI, id est psalterii dimidium: namque altera pars secundo catenae volumine, quod periit, continebatur. Hanc nos codicis vaticani catenam interim praetermittimus, etsi ab illa edita per Corderium valde differt. Unum sumimus ex hac catena vat. Cyrillum, cuius item nonnisi inedita segmenta nostro in libro collocamus, omissis corderianis. Verumtamen Cyrillum non ex Nicetae tantum codice excerpimus sed etiam ex aliis undecim bibliothecae vaticanae graecis codicibus. Denique Cyrilli prohoemium suae in psalmos explanationis, in vaticanis catenis desideratum, nos Veronâ nuper transeuntes in membrana vetere feliciter nacti sumus.

SANCTI CYRILLI

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EXPLANATIO IN PSALMOS.

PROHOEMIUM.

Sacrae litterae, et divinarum doctrinarum volumina, nobilem disserentibus suppeditant utilitatem. Melior est enim sapientia lapidibus pretiosis: immo quicquid honorabile est, comparari ei nequit *. Existimo autem perquam alacriter esse laborandum; * Prov. III. 15. atque in his tantopere fructuosis, socordiam pigritiamque vincendam ab eo certe qui eximiarum rerum studio teneatur. Neque enim iis, quibus pigritia obrepere solet, egregia facinora patrare continget, sed iis potius qui sudorem pati decreverint. Hinc ego quoque nunc sum exacutus, ut pro viribus breviter psalmorum etiam librum interpreter. Hi enim maxime canuntur in ipsa Domini ecclesia ad populi auditum. Et Asaphus quidem propheta haberi potest tamquam princeps et magister constitutus a Davide in populo ad canendum Domino, eique confitendum. Haec tantum in praesenti dicta a nobis sint. De reliquis autem quae occurrent, puta de diapsalmate, vel obelo, vel lemnisco, vel alia re quavis, in unoquoque psalmo, Domini favore ductus, eiusque comitante gratia, mentionem postea faciam. Et de praedictis quoque in subsequentibus latius loquar, Dei gratia favente.

PSALMUS I.

Et omnia quaecumque faciet prosperabuntur. v. 3. *Gr. p.* 143.

Ante Servatoris quidem nostri adventum haud facile erat mortalibus superare viribus suis absurdam voluptatem, et mundanis cupiditatibus superiorem se constituere. Postquam vero nobis apparuit Deus dominus, plana et facilis nihilque habens arduum aut asperum visa via est quae nos ad virtutem ducit.

Non resurgent impii in iudicio etc. v. 5.

Sequitur (culparum minorum reos) quaedam etiam aliquando misericordia, ne pari cum impiis poena multentur. – Itaque reviviscent quidem et hi, verumtamen haud in concilio iustorum: « concilium autem iustorum intellige ordinem quemdam aut dignitatem (2). » Nam etsi aliqui forte fuerint, ex his qui peccarunt, misericordia aut indulgentia digni, non ideo tamen in sanctorum choris connumerabuntur. Alia enim horum est sors, excelsa gloria, admirabilis gratia, immortale gaudium. Fructum quippe praeclarorum operum colligunt, et suae ad omne bonum alacritatis mercedem percipiunt, Christo ipsis dicente: venite benedicti patris mei, possidete para-

(1) Saepe suum laboris amorem praedicat S. Cyrillus, nempe in prohoemiis ad glaphyra, ad Oseam, ad Isaiam, ad Iohannem, ad dialog. VII. de Trin., ad op. de ador. in sp. et ver. et contra Nest., nec non homil. XVII. et XXVI. Profecto nihil est dignius, animarum praesertim pastore, quam assiduum sacrae scientiae studium. Hinc tot egregii ab antiquis praesertim episcopis pro sancta religione orti sunt libri.

(2) Haec brevis pericope non legitur nisi in codd. B. et E, nempe: *βουλὴν δὲ δικαίων φησὶν οἷον τὴν τάξιν καὶ τὸ ἀξίωμα*. Hinc Romanorum senatus dicebatur a Graecis *βουλή*.

tum vobis regnum a mundi constitutione. Tu vero animadverte, primum Davidem et iudicii et promissionis vitae futurae manifestam notitiam intulisse, quum Moyses nihil horum memoravisset (1).

PSALMUS II.

Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania?

Heic quoque manifestius Iudaeorum vesaniam, et effrenatam adversus Christum audaciam, et consiliorum vanitatem, cogitationumque puerilitatem ferme incusat dicens: quare fremuerunt gentes? – (2) Alioqui frustra fuissent prophetarum libri, si quidem praedicatum ab illis generis humani Servatorem non erant recepturi.

Ego autem ab eo rex constitutus sum.

Nullius rei naturaliter indigens, quicquid accipere dicitur, ideo ut nos fiamus participes, accepit. – Electus sum, inquit, rex a Deo patre, ut annunciem praeceptum eius, et quidem ante alios Sionis incolis. Atque id arbitror adfirmabat Christus quum
* Matth. XV. 21. dixit *: non sum missus, nisi ad oves quae perierunt domus Israhelis. Nam quia his praedicationis debebatur gratia, primis ipsis evangelicae doctrinae largiebatur sermonem, et per fidem in ipsum iustificationem.

Filius meus es tu; ego hodie genui te.

Novit ergo David Christum, et quidem aeternum tenuisse deitatis thronum, pro-
* Ps. XLIV. 7. pter inenarrabilem ex patre nativitatem. Sedes enim tua, inquit, Deus in saeculum *. Novit ipsum humanitus quoque regnum in tempore accepisse, propter incarnationis novitatem. Et iterum aeternam illius generationem ostendit dicens: filius meus es tu. Fuit enim semper filius. Tum et illam quae secundum carnem est demonstrat, addens: ego hodie genui te. Namque hodie, temporis est (3). Donavit autem ei Deus tamquam homini nomen quod est super omne nomen, filii scilicet. – Vocabulum « hodie » praeseris tempus, quo caro factus fuit, declarat; qui tamen naturâ suâ re-
* Ioh. I. 11. rum omnium dominus erat. Testatus est enim de eo Iohannes *, quod in propria venerit, propria illius appellans mundum. Tamquam ad gloriam sibi consuetam, in regnum vocatus aiebat: ego autem constitutus sum rex ab eo, id est a Deo patre. Haec autem pertulit, ut in humanitate factus filius, etsi iam erat natura propria filius (4), viam per semet sterneret naturae humanae ad consequendam adoptionis participationem, atque ad regnum caelorum vocaret homines peccati tyrannide oppressos. Sicut enim, ceu quamdam hereditatem ad universum ex patre genus transmissam, transgressionis Adami mala recepimus, maledictione et morte gravati, ita vicissim in universum hominum genus splendida Christi dona decurrunt. Accipit enim nobis, non autem omnino sibi, Unigenitus; plenus quippe is est, utpote natura Deus (5), nec rei cuiusvis indiget; ditat vero ipse magis supernis bonis omnem creaturam.

(1) Similiter divus Hieronymus epist. 139. 5. *Mihi in evangelio promittuntur regna caelorum, quae instrumentum vetus omnino non nominat.* Sed tamen figurate saltem atque in aenigmate videri Moysem regnum caelorum denotavisse, non negant Photius in amphilochiana sexta quaestione, quam nos edidimus Script. vet. T. I., et Eusebius chron. lib. I. cap. 16. editionis nostrae mediolanensis. Diligenter vero ex recentioribus Chr. Colbergius, inter Dav. Michaëlis opuscula Goettingae an. 1759, hac super re disputavit, multis laudabiliter prolatis argumentis ob adserendam Moysis de futura vita sententiam.

(2) Sequens fragmentum a praecedente non pendet, ut saepe fit in catenis.

(3) Consentit Cyrillo diserte hoc loco etiam Theodorus mopsuestenus: πρὸ αἰώνων υἱός, σήμερον γεννᾶται γενόμενος ἄνθρωπος: *qui ante saecula filius erat, hodie nascitur factus homo.*

(4) Unicum esse filium, quamquam Deum simul et hominem, adseverat sexcentis in locis Cyrillus.

(5) Perpetuus divinitatis Iesu Christi praedicator est Cyrillus, ut ex toto hoc volumine patet

Postula a me, et dabo tibi gentes. v. 8.

Uno Israhelis populo ad vecordiam verso, ideoque abiecto, cunctae gentes traduntur Christo in quem credunt. Ipse enim est expectatio gentium, et in eum gentes sperabunt. Ac pro una Iudaeorum regione, mundi terminos acquisivit.

Et dabo tibi gentes hereditatem tuam. v. 8.

Nimirum quatenus homo, fit heres omnium, ut mox ceu suam hereditatem salvet eos qui in mundo ab adversariis potentiis vexabantur. Qua re peracta, ait patri filius: quos mihi dedisti, tui erant, et mihi eos dedisti *. Si ergo patris erant, nec Gr. p. 146. * Ioh. XVII. 6
non et eius qui cum illo regnat naturalis filii, hic quidem in proprias venit opes etiam carne vestitus. Quamobrem aiebat: omnia mea, tua sunt; et tua, mea. Ergo etiamsi dicitur et factus heres, et accepisse, secundum humanitatem id dicitur. Factus est enim homo, ut praedicaret captivis remissionem, qui a Deo recesserant. Sed haud idcirco Deus non mansit, quamquam hominis paupertate assumpta. Quare et Hebraeos Paulus aiebat *: per quem fecit et saecula. — Haud gloriae vel cuiusvis rei indigens * Hebr. I. 2.
filius, qui Verbi dignitate pollet, postulat a patre, et accipere dicitur, sed haec per dispensationem fiunt. Accipit enim humanitus, propter similitudinis nostrae formam. Est autem plenus tamquam Deus. Et paulo post. Postulat itaque et accipit a patre propter nos, quae ipse tamquam Deus naturaliter habet. Sed quia indigentem gloriae carnem assumpsit, eaque non alterius cuiusquam, sed ipsius est, merito sibi propria reputat, quae in ipsa et circa ipsam fiunt: et quatenus homo rebus illis egens, accipit a patre, etsi eas iam naturaliter habet tamquam filius et Deus.

Et possessionem tuam terminos terrae. v. 8.

Hinc demonstratur, vaticinium hoc ne Zorobabelis quidem tempori, ut Iudaei contendunt, posse accommodari. Quid enim ille accepit, aut quos terrae teminos possedit? Sed recte in Christum cadere, qui universum mundum in suam redegit potestatem (1).

Tamquam vasa figuli confringes eos. v. 9.

Quamdiu reformationis spes fuit, lutum dicebantur. Nonne enim, inquit *, ve- * Hier. XVIII. 6.
luti figulus reformare vos potero, domus Israhel? Postquam autem malitià excocti, facti sunt ceu testae, confractionem illis insanabilem comminatur. Regit vero et gentes Christus cruce sua veluti virga, suaque haud fragili sed valida potestate regia. Nam virga regni quoque symbolum est: ut illud *: virga rectitudinis, virga regni tui. * Ps. XLIV. 7.
Haec autem vasa confringit, non ut pessum det, sed ut reformet. Hic enim est figuli Gr. p. 147.
scopus, cum vasa sua frangit, nempe cum incolumem suam non servant facturam, nisi denuo igni admoveantur.

Adprehendite disciplinam. v. 12.

Adprehendite, per hyperbaton dictum, referendum est ad id quod paulo post sequitur « cito. » Apprehendite cito disciplinam, adhuc in hac vita superstites, ne irascatur Dominus, vosque a gaudio iustorum excludat. Mordicus inhaerere nos Domini doctrinae volens, recte vocabulo adprehendere usus est.

(1) Constans Patrum ecclesiae iudicium est, hunc psalmum nonnisi de Christo posse pronunciari; cuius interpretationis concors auctor fuit primorum fidelium ecclesia et Paulus ap. act. IV. 25. XIII. 33. Quare, ut alios audaciores mittam hodiernos, certe a religiosissimo Bossueto (cui ceteroqui propheticus psalmus est) dictum nollem ad v. 6. constitutus sum rex etc. « haec quidem utcumque Davidi congruunt, sed melius Christo. » Etenim ipse Rosenmüllerus Davidem et alios quosvis prorsus excludit, nec nisi propheticum psalmi huius sensum admitti posse valde valideque contendit, Hebraeorum quoque veterum firmam de hac re opinionem fuisse dicens.

PSALMUS III.

v. 2 **Domine, quid multiplicati sunt?**

Ait itaque: quid multiplicati sunt? vocabulum quid, pro valde dicens. Expavescit enim innumeros cernens qui insidias ipsi struunt. Et metuit quidem ut homo, haud tamen cedit terroribus; sed roboratum habens a Deo cor, expectat se rebellantibus fieri superiorem. Porro Davidem premebant multiplicati, illi videlicet Absalomo
* II. Reg. XV. adiuncti ex Hierusalem ducenti viri *, cum ei Achitophel etiam et Thecon (1) adhaeserunt, validusque seditiosorum globus et populus multus cum eodem erat. Hi omnes videlicet Davidi molesti erant, in quibus etiam Semei, qui abeunti eidem maledicebat.

v. 4 **Tu autem Domine susceptor meus es.**

Postquam suas ex inimicorum seditione angustias et anxietatem dixerat David, nunc canticum diapsalmate (2) quasi interpungens distinguit, et ei confisus a quo arcane inspirabatur, salutarem hanc locutionem pronunciat: tu autem Domine susceptor meus es. Illi, inquit, arma commovent, et me potituros sperant, quasi tua sim
[illegible] gratia nudatus; verumtamen servatorem meum redemptoremque probe novi. Haud arcui confido, neque meus me gladius servabit, sed pro inexpugabili muro, et armatorum invicta multitudine, benivolentia tua Domine mihi est, tuaque susceptio: neminemque metuam, tua mihi clementia gloriam tribuente, meumque caput levante, id est illustri loco supraque hostes me collocante. Aut capitis vocabulo, principatum suum denotat, quem brevi tempore depressum, mox relevatum receperat. Immo etiam Servator dicere potest quatenus homo patri: tu susceptor meus es, neque animam
* Ioh. XII. 28. meam in inferis derelinquis; sed gloria mea es (3), qui dixisti *: et glorificavi, et iterum glorificabo: et caput meum, divinitatem scilicet, extulisti, id est prodigiis claram fecisti. Nam miracula quae circa crucem acciderunt, perspicuam omnino divinitatis Unigeniti fecerunt demonstrationem. Extollit nostrum quoque caput Deus, id est mentem atque animum, cum sursum spectamus, omne corporeum despicientes.

v. 5 **Voce mea ad Dominum clamavi.**

Calamitates suas narrans propheta, atque ut fortiter casus illos pertulerit, exemplo suo magisterium nobis clarissimum patientiae tradit, docetque nonnisi ad Deum in adversitatibus esse confugiendum; et quod huius perfugii fructus sit, ab eo exaudiri. Nunc certe converso ad nos vultu psalmista, quomodo orans exauditus fuerit, narrat dicens: voce mea ad Dominum clamavi, et audivit me de monte sancto suo.

v. 6 **Ego dormivi, et soporatus sum.**

Hoc loco somnum mentis dicit, cuius causa in peccatum quoque deciderat. (Al. cod. Fatetur peccatum; et somno, qui menti propriae obrepserat, culpam casus praesentis tribuit.) Mens enim vigil dat operam satagitque ut malum arceat, et rem quamlibet nocuam devitet: contra vero supina mens et aegra torpet, et a carnalibus praesertim passionibus superatur. Itaque mentionem simul facit peccati sui, et gratiarum canticum Deo offert dicens: equidem socordia mea decidi quasi somnolentus in peccatum, cum Bersabea rem habens, et Uriam occidens. Neque ad paenitentiam exci-

(1) Ita prorsus legebat Cyrillus, non autem *Achitophel theconites.*

(2) Videsis quae de diapsalmate traduntur in praefatione Nicetae. Nimirum est hebraicum illud vocabulum סֶלָה, de quo triginta saltem feruntur eruditorum diversae sententiae. Itaque nos in hoc agone oleum et operam non perdemus. Saepe recurrit in psalmis, quandoque etiam apud Abbacucum.

(3) Exciderunt a graecis typis verba: εἰπών, καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω.

tatus essem, nisi Dominus me suscepisset (1). Haec porro verba sunt aperte fatentis humanae mentis infirmitatem, laudibus vero exornantis perpetuum opis salutisque auctorem Deum, qui diaboli laqueos confringit, et irretitos inde eripit. Sed enim Absalomo quoque rebellante, ait: ego ignaviter me habui, ac paene dormivi; nunc vero surrexi, cognovique Dominum iniuste mihi oppresso opem esse laturum. Excutiam autem pusillanimitatis somnum, quem mihi calamitatis nox adtulit, atque ad alacritatem consurgam, visa veluti candida die, rerum mearum hilariore restitutione. Etenim subsidii divini expectatio, me dormire vel animum despondere haud sinit. Gr. p. 149.

Non timebo milia populi. v. 7

Postquam, inquit, Dominus suscepit me, exsurrexi, atque adeo viriles sumpsi animos, ut nullo iam timore quaterer, etiamsi populi myriades Abessalomo conspirantis me circumdarent. Egregia igitur est sanctorum fiducia: prorsus enim non formidant concitatam contra se innumeram inimicorum multitudinem, dummodo Deus defensor sit. Sufficit enim ipse vel solus ad myriadas multas praesentia sua dispergendas. Certe nec Dominus, passionis suae tempore, circumsistentes se Iudaeos et ethnicos timuit; ideoque angelorum etiam legiones recusavit.

Exsurge, Domine; salva me Deus meus. v. 8

Non est innocuum afflictis silentium; sed utile ac salutare est dicere: exsurge, Domine; salva me, Deus meus. Ceteroquin id haud omnibus congruit. Nam qui divina iussa contemnunt, suisque voluptatibus totas veluti habenas effundunt, quomodo aut unde fiduciam suam in Deo reponent? Secus vero, ii qui docilem divinis legibus cervicem supponunt, magnopere in Deo confidunt, meritoque dicent: exsurge, salva me fidelem servum tuum. Quare et David dominum appellat Deum suum, quia nempe voluntati illius obsequebatur. Aitque: salva me, Deus meus; magno cum affectu universalem Deum sibi proprium faciens, atque ut exsurgat ad opem sibi ferendam deprecans. Digna vero est mansuetudine eius oratio: non enim dixit: perde inimicos meos; sed quid? salva me. Hoc unum, inquit, peto ut salver ego, non ut inimici mei pereant. Fortasse etiam, utpote propheta, fore cognoscens ut suam animam in inferis retentam Christus liberet a morte resurgens, rem futuram nunc praedicit; et Domini resurrectionem properare orat, et per eam ipse quoque salutem consequatur. Tamdiu vero, secundum scripturae proprium morem, Deus dormire dicitur, quamdiu procrastinat. Ut illud: quare obdormis, Domine *? Excitari vero, cum fit vindex et inspector. Igitur heic ait: exsurge, Domine; hoc est: omitte tantam longanimitatem, atque ad me suscipiendum evigila. Cum vero etiam Servator, nostri causa, traditus fuit, ipsi quodammodo obdormiebat pater, eam rem tolerans. Quem sic alloquebatur *: salvifica me ex hac hora. Hoc idem et nos in tentationibus dicere possumus. Verumtamen hoc animadverte, quod tum Deus ad salvandos nos exsurgit, cum ipsi evigilare voluerimus. Quare et David, primo quidem socordiae somnum discussit, deinde Deum quoque ut sibi opem ferret precatus est.

* Ps. XLIII. 23
Gr. p. 150
* Ioh. XII. 27

Quoniam tu percussisti omnes mihi adversantes sine causa. v. 8

Observa dicti cautelam: non enim simpliciter dixit adversantes, sed sine causa id agentes, id est vane, supervacue, et sine ulla Davidis culpa. Temere autem homo est infensus, cum nulla praecessit iniuria, neque aliquid passus est eorum quae affligere atque irritare solent. Ille enim sine causa habet inimicos, qui odii et inimici-

(1) En gratiae divinae necessitatem. Mirum quippe Dei consilium fuit, ut duo nobilissimi contemporales gratiae dogma defenderint Cyrillus atque Augustinus. Recole pag. lat. 17.

tiae ansam non dat, cuiusmodi sunt ii qui ob pie vivendum persecutionem patiuntur. Quibus ait Servator *: beati estis, cum contumeliis vos adficient, et persequentur, dicentque omne mali verbi genus adversus vos mentientes, propter me, et reliqua. David quoque multos habuit temere sibi irascentes, Saulem, Abessalomum, ut eorum adseclas. Quum enim ipse multam eis exhibuisset clementiam, stulte erant inimici.

* Matth. V. 11

Dentes peccatorum contrivisti.

Locutionem « dentes contrivisti » tamquam de saevis beluis dixit. Sanguinarii enim plerumque ii sunt qui peccatis delectantur, et contra sanctorum bonam famam dentibus strident. Mos autem inspiratae scripturae est feris comparare homines, qui aliquibus crudeliter abuti meditantur. Itaque, dentes contrivisti, pro, omni eos vi spoliasti, dictum est: sumpta metaphora a feris, quae ablatis dentibus, contemptibiles admodum sunt et imbecillae. Dicet autem etiam Servator patri suo: tu percussisti Herodem infanticidam, sine causa mihi irascentem; percuties quoque Iudaeos, Romanis illos tradens; dentesque eorum conteres, propterea quod dixerint: non habemus regem. Et, sanguis eius super nos. Percutiuntur a Domino etiam daemones, quia nulla re a nobis laesi, temere nobis ob malitiam suam insidiantur: sed intellectuales ipsorum dentes, passiones inquam, quibus simpliciores comedunt, conteruntur. Tu enim, inquit psalmista *, capita contribulasti draconum in aquis delitescentium: tu magnum cete resurrectione tua domuisti: tu inferos destruxisti, mortem calcasti, diabolum futilem reddidisti. Et mecum quaeso observa, quomodo detrimentum ii demum perferunt qui iniuriam faciunt; a Deo enim percutiuntur. Ab aliis autem laesi, potius iuvantur, quia salutem ab eo consequuntur.

Gr. p. 151.
* Ps. LXXIII. 13

v. 9. **Domini est salus, et super populum tuum benedictio tua.**

Decet hominem sanctum aliis quoque a Deo id precari, quod sibi bene evenire vult. Hic enim nequaquam se solum fieri participem optat divinorum beneficiorum, sed communem cunctis Dei amatoribus hanc beneficentiam patere. Neque mireris hoc esse sanctorum studium; siquidem condolent pariter patientibus, collacrimant cum flentibus, et debitam peccatoribus Dei iram sibi quoque communem dicunt. Fortasse etiam theologice hic David loquitur: nempe, utinam a te, Domine pater, mittatur servator Iesus, humanae naturae salus, et sancti Spiritus benedictio super populum descendat, id est super gentes, quibus utinam omni spiritali benedictione benedicas! In Christo enim omnes gentes benedicentur, Iudaei autem expellentur. Iam Christus ipse salutis suae, quam resurgens adeptus est, patrem auctorem habere dicit; pariterque benedictionem credentibus concessam, ipsi acceptam refert. Idcirco ait: venite benedicti patris mei, et possidete. Recte insuper psalmus humanae etiam naturae accommodabitur, quam affligebant daemones ante Servatoris adventum: verum hi Christi humanati virtute percussi fuere; oppugnata autem ab ipsis natura salutem ac benedictionem adepta est.

PSALMUS IV.

v. 1 **In finem, in hymnis. Psalmus cantici Davidi** (1).

Tertium quidem psalmum composuerat beatus David, fervente adhuc adversus Absalomum bello; quare et eiulatibus refertus erat. Quartum vero hunc psalmum post eius belli victoriam dedicat victori Deo ob gratiarum actionem. Quamobrem alii

(1) Ita est in tertio casu τῷ Δαβὶδ apud Septuaginta interpretes, quod ut sine ambiguitate sit, vulgatus saepe scribit *ipsi David*. Porro videsis a nobis adnotata ad Didymi fragmentum in calce operis.

interpretes pro « in finem » victori (1), idest triumphale hoc praetitulant canticum. Inscribitur autem « in finem » quia ob tyrannidis depulsionem psalmus est compo- *Gr. p.* 152
situs. Porro dicitur « in hymnis » quia haud iam lacrymatur David, sed datorem victoriae Deum collaudat. Item psalmus cantici appellatur, quia panegyrici more ac laetiore cantu triumphum celebrat.

Deus iustitiae meae. v. 2.

Alio loco comperiemus, eundem Davidem qui nunc opportune iustum se dicit, peccatorum semet reum fateri. Qui autem fieri potest, ut idem et iustus sit et peccatorum reus? Nempe quia iustis quoque prolabi contingit; iuxta illud *: septies cadet *Prov. XXIV. 16
iustus, totiesque resurget. Aliud itaque est incessanter peccare; aliud vero si quis, dum iustitiam sectari nititur, communem interdum experiatur infirmitatem. Delicta enim, uti scriptum est *, quis intelliget? Quis item purum se habere cor gloriabitur *? *Ps. XVIII. 13. *Prov. XX. 9.

In pressura dilatasti me. v. 2.

Quia dixerat se exauditum a Deo; tamquam si modo aliquis eum interroget, quanam in re exauditus fuisti, o propheta? quidve tibi iucundum accidit? declarat accepti auxilii rationem, aitque: quia in pressura dilatatus sum; id est non modo ab angustiis molestoque negotio expeditus fui, verum etiam ad animi laetitiam relaxatus. Etenim exaudiit me Dominus, haud opes tribuens, vel hostium (2) oppressorem me praestans, neque enim haec postulavi, sed me de media pressura remittens. – Itaque et Paulus audiit *: sufficit tibi gratia mea; nam mea virtus infirmitate perficitur. Utique et ii *II. Cor. XII. 9.
qui peccati laqueis evaserint, et qui fide perfecti, pressuras pro Christo ac dolores pertulerint, caelestibus perfruentur bonis. Sed enim ad Servatorem quoque potest hic sermo pertinere, innuendo scilicet ipsum quoque passione fuisse consummatum, et patiendo factum sublimiorem. Praeterea sciendum est, eas quidem quae iustis obveniunt calamitates, dici a divina scriptura pressuras, quia causa exercitationis ipsis accidunt; quae autem improbis, flagella appellari. Ut illud *: multa flagella peccatorum. *Ps. XXXI. 10.
Flagellantur enim, et ob peccata sua castigantur.

Et exaudi orationem meam. v. 2. *Gr. p.* 153.

Cur vero qui exauditum se dixerat, nunc iterum audiri se postulat? Tempus pro tempore ponitur: nam pro « misertus es mei, et exaudisti » dictum est miserere et exaudi. Vel fortasse etiam perpetuo audiri se flagitat; propterea quod fieri nequit, quominus ii, qui pie vivere volunt, in pressuris omnino versentur. Ergo etiamsi cunctae eius preces exauditae fuerant, nihilo tamen minus de futuro laborat. Unde et rursus orat, quam sit utilis oratio probe gnarus. Quamquam enim a doloribus et pavore expeditus fuerat, attamen uti homo, et futuro tempori timens, ne forte ingruentibus tentationibus satis non resistat, expediri se angustiis petit, et has ipsas dolorum causas praetervehi. Quare et ait: miserere mei; id est certamen dirime, da ut prorsus sim liber.

Filii hominum, usque quo gravi corde? v. 3.

Sensus quidem historicus est, ut haec iis dicantur, qui exercituum multitudine putabant se iustum capturos. Namque ipsa experientia edoctus David, quam utile sit Deo confidere, ab eoque uno salutem exquirere, communem vult esse eruditionem exemplum suum, aitque: o caeco intellectu et crassa mente praediti, quamdiu hunc morbum non depelletis? quamdiu ignorabitis, vanam esse et mendacem fiduciam in hominibus constitutam? Gigas enim non salvabitur suarum virium copia. Diserte vero

(1) Nempe Aquilas νικοποιῷ, Symmachus ἐπινίκιος, Theodotion εἰς τὸ νῖκος, Hieronymus *victori*.
(2) In graeco textu corrige ἐχθρῶν pro ἐχθρῷ.

David filios hominum appellat eos qui improbe vivunt, atque ad impietatem sunt proclives. Nam qui aliter se habent, ii natura quidem filii hominum sunt, gratia autem non ita, sed filii Dei.

v. 4 **Et scitote, quoniam mirificavit Dominus sanctum suum.**

Terrestrium rerum delectatio, haud differre videtur a spectaculorum iucunditate, quae statim ac spectata fuerint, nullius usus sunt, menti tantummodo illudunt otiosae. Secus vero iustitiae decus, eique decreta a Deo praemia, longum perennemque
Gr. p. 154. usum praestant et illustrem dignitatem. Excipit enim Deus sanctorum voces, et votis annuit: cui rei, quis parem inveniet?

v. 5 **Irascimini, et nolite peccare.**

Nemo irae passione immunis est, quae matrem habet dolorem, aut simultatem, aut aviditatem, aut ab aliquibus iniectum convicium. Possumus tamen iram amputare, haud secus quam corporis appetitus (1). Namque hos in nobis omnino non commoveri, fortasse ineluctabile est, neque arbitrii nostri. Possumus tamen commotiones has increpare; sicuti et iram; quae sane truculenta est dum commovetur; sed tamen ceu quibusdam frenis cohibetur meliore aliqua cogitatione. Et quamdiu quidem ea passio inefficax intra nos est, veniam a Deo meretur: sed si eiusdem tristes erumpant effectus, tunc poenas dabimus. Idem carnalibus quoque appetitibus usuvenit. Nam quamdiu in nobis ea prava delectatio iners est (2), quiescet pariter legis vindicta: verum si illa ad actum processerit, punitio simul intenditur. Ait itaque nunc quoque David: etiamsi forte inconsiderate irascimini, quae non est consummata culpa, ne quaeso actum quoque adiiciatis, quo peccatum perficeretur. Scite enim minorem rei partem infirmioribus indulget, iram inquam, ut maiorem puniat, id est caedem et alios quovis effrenatae irae effectus.

v. 6 **Sacrificate sacrificium iustitiae, et sperate in Domino.**

Res suas ponit in aliorum exemplum David; et quod offerentibus sanctissimo Deo iustitiae fructus, non vacua spes sit proposita, conatur docere. Statim ac enim, inquit, iustitiae sacrificium obtuli, atque in Deo spem collocavi, hostes vici, quamquam cadentem puerum dolui. Cum autem dicit, sacrificate sacrificium iustitiae, haud illud umbratile legis intelligit, sed Christi potius atque evangelicum. Nam prisca quidem docebat lex cruentas facere oblationes, quibus tamen conscientia hominis expiari perfecte non poterat. Eatenus enim offerebantur, quatenus veri cultus praefigurabant fragrantiam, atque interim dum melioratio adveniret, apponebantur. Idcirco a Christo depulsa umbra fuit: et deinceps credentium corda veritatis lux illustrat. Fortasse et-
Gr. p. 155. iam Iudaeis Dominus dicit: cruentarum sacrificia victimarum vos in caelum non deducent, sed ego potius qui de caelo descendi, in quo uno sperare debetis, nullam iam litterae habentes rationem.

v. 7 **Multi dicunt, quis ostendet nobis bona?**

Pauci quidem, inquit, probi simul et philosophandi gnari, inconcussam in Deo spem retinent: confidunt enim ei incomprehensibilia bona promittenti. Multi autem, id est vaga plebs atque indistincta, vesaniae dedita, praesentem carnalis impuritatis usum, speratis bonis anteponens ait: quis ostendet nobis bona? Illorum videlicet, qui Dei gubernationem flocci faciunt, verba haec sunt: ubinam Dei providentia in tanta

(1) Ad Ephesios IV. 26: *irascimini, et nolite peccare: sol non occidat super iracundiam vestram.*
(2) Mentis quoque puritatem non semel praedicat Cyrillus, veluti ad I. Cor. VI. 19. Itemque in fragmento ad Coloss. apud nos p. lat. 68, et alibi. Heic ergo de involuntaria phantasia loquitur.

humanarum rerum perturbatione? Et dum alii deliciis diffluunt, nos vero egestate extremisque malis conflictamur, quodnam divinae curae indicium superest?

Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. v. 7

Abstrusiore mysticoque sensu (1), vultus Dei patris, intelligitur filius; lumen autem ex ipso ad nos missum, Spiritus, quo obsignati fuimus, ad primigeniam imaginem reformati: a quo etiam vera bona edocti fuimus, quibus intellectuale gaudium in mentem et cor recepimus, in futurorum bonorum spe confirmati. – Angeli quidem faciem Dei semper vident, homines autem faciei eius lumen. Facies porro Dei est terrenarum omnium rerum spiritalis contemplatio; lumen vero faciei, harum ipsarum partialis cognitio. Siquidem, prout sapienti illi feminae thecuitidi videbatur *, angelus Dei erat David, quia cuncta quae fiebant in terris noverat. – Quinam demum est vultus Dei patris, cuius super nos lumen signatum est? Nempe Dei filius, imago simillima: propterea que dicens *: qui vidit me, vidit patrem meum. Ita vero in nobis signatus est, ut conformes nos sibi fecerit, et sui spiritus illuminationem, divinae instar imaginis, credentibus impresserit.

* II. Reg. XIV. 20.

* Ioh. XIV. 9.

Dedisti laetitiam in corde meo etc. v. 8.

Utique illos, inquit, miror qui dicere audent: quis ostendet nobis bona? quum reapse queant ex praesentibus certiores fieri futurorum. Namque arrham futurae abundanter bonitatis recepimus hanc in mundo clementiam creatoris ac providentiam. Larga enim manu suppeditat vitae necessaria, demittitque caelo pluvias, et agrorum fructus per tempora germinat. Qui ergo vitae huius copiose alimenta praebet, cur mentiri credatur cum alia post hanc vitam largiturum se promittit? Mihi ergo in corde dedisti laetitiam. *Gr. p.* 156

In pace in id ipsum dormiam et soporabor, quia tu Domine singulariter etc. v. 9.

Verba « in id ipsum » significant, una cum aliis sanctis somno similem mortem excipiam; verumtamen in pace (2), non habens scilicet peccatum, quae est adversus Deum inimicitia. Atque ita fine vitae imposito, mittar a Deo ad habitandum cum bona spe, id est firma immotaque spe fruar. Vocabulum autem singulariter (3), innuere videtur, peculiarem fore et selectam sanctorum sortem. Non enim in impiorum turba erunt, sed selecti quodammodo ac seorsum. Illis quippe ignis, sulphur, et procellae spiritus, ceu calicis portio servatur; his autem regnum paratum est, et sempiternarum in caelo deliciarum gaudium.

PSALMUS V.

Intellige clamorem meum. v. 2.

Intellige hoc loco dictum est, pro expende et explora clamoris mei scopum. Non enim humanum quid posco, vel a tuis alienum, Domine, legibus; sed illa potius quae accipientibus prosunt, immo et necessaria saluti sunt, et quae tuam largiri beneficentiam decet.

Mane exaudies vocem meam. v. 4.

Mane licet intelligere tempus adventus Servatoris. Tunc enim omnium preces acceptabiles evaserunt. – Valde interest ad castimoniae decus, iam inde a diluculo ad-

(1) Ita dicit, quia alius quoque versiculi sensus cognoscitur.

(2) Hinc sollemnis epitaphiorum christianorum formula *in pace*. In Hebraeorum quoque tumulis non infrequens est inscriptio ἐν εἰρήνῃ κοίμησις αὐτοῦ.

(3) Καταμόνας, *singulariter*, alio vocabulo *unice securus* apud Horat. lib. I. od. 26.

stare Deo, et gratiarum actionibus solem antevertere (1). Sic enim, inquit, divina et sancta mysteria tua cernam, quae parasti diligentibus te.

v. 7. Gr. p. 157. **Odisti, Domine, omnes operantes iniquitatem: perdes omnes qui loquuntur mendacium.**

Eos, qui in publica vita peccant, appellat operantes iniquitatem. Hos odit Deus, ceu qui veritate exciderunt. Loquentes mendacium dicit haereticos, quos Deus perdet. Et observa differentiam verborum odisti, et perdes; et primo quidem an sit peius odisti quam perdes: deinde vero cur illud praeteriti temporis forma declinaverit, hoc vero futuri (2).

v. 8. **Ego autem in multitudine misericordiae tuae etc.**

Ego, inquit, misericordiae tuae beneficio templum tuum ingrediar. Sic enim dicere potero: mane adstabo tibi, et videbo: et tamquam misericordiam consecutus, pie te venerabor in spiritu et veritate.

PSALMUS VI.

v. 2. **Neque in ira tua corripias me.**

Dum ait, neque in ira tua corripias me, deprecari fortasse videtur legalis litterae severitatem. Nam qui Moysis legem violasset, sine misericodia ex duorum vel trium testimonio necabatur: ideoque damnationis ministrationem divus Paulus legem appellat *. Namque lla neminem iustificabat, sed acerbas a peccantibus poenas reposcebat. Ergo legis correptione, incomparabiliter melior est correptio per Christum: illa enim ad peccantium redargutionem, atque ad transgressorum damnationem pertinebat, haec ad iustificationem peccatorum. Ut ergo iam diximus, haud petit ne redarguatur, sed ne cum ira.

* II. Cor. III. 9.

v. 3. **Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum: sana me, Domine.**

Non ait, remitte mihi, aut concede mihi, sed sana me: orat enim ut priora tollantur vulnera. Etenim ceu medico spirituum Deo accedens, naturaeque infirmitatem confitens, opem implorat; opto, dicens, sanitatem; male mihi habenti misericordia tua medere. Nam infirmitatis meae causa in hoc malum decidi. Quaenam porro infirmitas? luxata sunt ossa mea, dissoluta est ipsorum compages. Ossa autem dicit sobrias cogitationes, quae animam solidant, et rationales eiusdem animae vires, quae ipsam in intellectuali sanitate conservant; cuiusmodi sunt continentia, prudentia quae est secundum Deum, fortitudo, temperantia, iustitia, et omnino quodlibet virtutis genus: quae si ordinatae in nobis non fuerint, id est convenienter dispositae iuxta proprias singularum facultates, prorsus turbari animam necesse est, cupiditatibus tumultuantibus. Tunc enim velut in mundanarum voluptatum tempestate valde periclitatur: nam debilitata in nobis virtute, omnino praevalet trahens in vitium voluptas. Quod autem vocabulo ossa tropice significentur intellectuales animae vires, ob quas ipsa recto in statu retinetur et confirmatur, idem David dicti sui obscuritatem interpretatur, dum praedictis addit: anima mea valde est turbata.

Gr. p. 158.

v. 3. **Quoniam ossa mea conturbata sunt.**

Existimo aliud quoque significari (3), dum dicitur psalmista turbationem ossium

1) En chorus nocturnus vel matutinus Christianorum laudes divinas concinentium, quem morem ab orientalibus partibus aetate sua ad occidentem quoque transisse ait Augustinus confess. lib. IX. 7.

(2) Omisit eclogarius quae heic sine dubio pergebat argute loqui Cyrillus.

(3) Namque alium huius locutionis significatum dixit superius.

passus. Nam Deus ad immortalitatem hominem condidit: sed postquam spreto mandato ad transgressionem Adamus progenitor prolapsus est, continuo factus est maledictus. Dictum enim ei fuit: terra es, et in terram abibis. Turbata sunt itaque secundum quoque hanc rationem cunctorum ossa, quatenus in mortem caro dissolvenda est. Subierunt enim ipsam animam tumultus, consternationes, cupiditatumque tyrannis. Corruptibili nimirum corpore iam facto, corruptionis in eo pullularunt passiones, et peccati lex subintravit, quae carnis membris inest, quaeque ex adverso militat, et mentem ad absurdum quodvis captivam trahit. Facta est igitur humanae naturae medicina per humanati virtutem Unigeniti: hic enim corruptionem cohibuit, omnium ossa dispersa conligavit: a consternatione qualibet et perturbatione, ac pavoribus, cupiditatibus denique ac diabolica praepotentia liberam hominis naturam effecit.

Et tu, Domine, usque quo? v. 4

Immo vero, si quid magis mysticum dicendum est (1), haud increpat Dei iudicia propheta, neque tamquam tardantem et opem ferre detrectantem accusat dominum universalem; sed exquirit potius adventùs Christi tempus, qui demum die hebdomadae octava resurrexit. Quandonam enim, inquit, dies aderit qui per tuam resurrectionem sanitatem nobis largietur? Denique dictio « usque quo » procrastinatam quoque paenitentiam denotat.

Quoniam non est in morte qui memor sit tui. v. 6.
Gr. p. 159.

Certe qui semel mortis vinculis captus fuerit, nulli iam virtuti idoneus erit. Non est, inquit, in morte qui memor sit tui, id est qui mandata tuà observare queat, auxilio spiritus iam destitutus.

Laboravi in gemitu meo. v. 7

Monet nos, quod ii qui Deo placere student, haud in otio et somno atque ignavia tempora nocturna traducere debeant; id enim stolidissimum est, beluasque decet: sed in lucubrationibus potius, bonique operis vigiliis consumere. Optimum quippe est in silentio potissime ac solitudine cum Deo veluti colloqui per adsiduam orationem, et agnitarum culparum veniam postulare: insuper eum quae sunt animae utilia rogare, et canticorum melodià celebrare (2).

Turbatus est furore oculus meus. v. 8

Fortasse revocat sibi propheta in memoriam, quae humanae naturae acciderunt, ob Deum sub generis nostri primordiis offensum, id est sub Adamo. Ante quam enim hic divini praecepti oblivisceretur, nitidum habuit oculum, totumque divina contemplatione et bonis cogitationibus occupatum, defaecatumque ac divino lumine collustratum.

Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem. v. 9

Narrat quemadmodum animi laetitiam recuperaverit. Exauditam enim fuisse ait vocem fletus sui, precesque exceptas. Iamvero vocem dicit non plane illam quae labiis emittitur, verum eam potius quae per actus quodammodo ad Deum dirigitur. Sicuti enim est vox peccati, uti dictum Caino fuit *, vox sanguinis fratris tui clamat ad me, sic etiam paenitentiae est vox, cui Deus auscultat. Nec quisquam dicat, Deum a nobis exposcere vocem validam; non enim sic orare iussi fuimus. Clamorem contra dicit hoc loco preces cum labore, cuiusmodi sanctorum mos est. * Gen. IV. 10.

(1) Vides heic posteriorem tantummodo cyrilliani fragmenti partem.

(2) Laus rursus vigiliarum praesertim hominum asceticorum. Extant egregia duo *de servorum Dei vigiliis*, et *de psalmodiae bono*, Nicetii trevirensis episcopi (saec. VI.) apud Gallandium in Bibl. PP. T. XII.

v. 11 **Erubescant et conturbentur.**

Malitiae inventores magistrique daemones avertunt se et retrorsum cadunt, intolerabilem perpessi cladem. Primo quidem propter Dei servatoris repugnantiam:
Gr. p. 160 deinde quia nos resurgere a pristinis morbis volumus, atque ad domandum fortiter quemvis carnis affectum transire, mundique huius colluviem pedibus proterere, atque unice Dei placita spectare, eaque sine regressu sectari. Sic viriliter agentibus Christus aderit, qui nobis omnium bonorum dator est et auctor.

PSALMUS VII.

v. 1 **Domino propter verba Chusi filii Iemini** (1).

Tu vero animadverte, quod te tot victoriis assuetum, rursus ad alia certamina sermo hic emittit, rursus concitat tentationum incursu. Idem enim hostis, nempe ille Absalomus, tamquam ex nobis denuo natus, bellum contra nos conflat: quem tamen caedi nostrae anhelantem, nostra dispellit agendi prudentia, magis vero Dei auxilium. Certe quod nobis salutare est rectum dogma, idem fit adversario laqueus: dogma autem hoc est, ut nequitiam parem putemus, tum laedere tum laedentem ulcisci. Ipse enim sibi poenam indicit David, si forte comperiatur malum malo, tamquam alternatim, rependisse, et acceptam iniuriam iis rependisse qui fecerant.

v. 4 **Si est iniquitas in manibus meis.**

Non idcirco videatur omni se iniustitia purum David adfirmare; nam iniquus fuit in Uriam: sed hoc tantum dicit, quod in filii conspiratione ipse purus fuerit, nec ullam ansam praebuerit: neque enim illum, inquit, iniuria adfeci, neque socios eius, ita ut honestam haberent persequendi mei causam. Deinde suam quoque iniuriarum oblivionem memorat, ut Dei in se misericordiam provocet. Res patet ex sequentibus, ubi ait: si reddidi retribuentibus mihi mala.

v. 5 **Decidam utique ab inimicis meis inanis.**

Nempe ab omni honore gloriaque excidam, fiamque ut pulvis sub inimicorum meorum pedibus.

v. 7 **Exsurge, Domine, in ira tua.**

Itaque, ut dixi (2), transit sermo ad Christum, ipsumque ut consurgat precatur, haud sane adversus Absalomum; nam qui id fieri poterat, quum pro illo oraret: servate mihi puerum Absalomum? sed pro universo hominum genere consur-
Gr. p. 161. gere rogat Deum, tamquam ex antiquae patientiae quiete ad iram et commotionem contra fines inimicorum suorum. Plurimi enim sunt humani generis hostes, id est improbi flagitiosique daemones. Fines vero illorum intelligere licet potiores inter ipsos ac praesidentes, veluti Satanam ac familiares eius, nempe principes tenebrarum huius mundi. Contra hos expeditionem Christus suscepit.

v. 7 **Et exsurge, domine Deus meus, in praecepto quod mandasti.**

Heic manifeste Dei servatoris adventum nunciat (3). Antea enim patriarcharum ore salutem nobis promiserat. Et quidem redundat divina scriptura dictionibus de

(1) Nempe Chusi arachites Davidi profuit, decepto dolosis consiliis rebellante Absalomo, II. Reg. XVII. 7. Certe Arachitem intelligit Cyrillus, aliique nonnulli veteres. Alii tamen cogitare malunt de Chusi Saulis duce.

(2) Rursus hians sermo, ut fit in catenis, ubi auctores pro eclogarii libito excerpuntur.

(3) Perpetuus mos Cyrilli et patrum veterum agnoscendi passim in psalmis vaticinia de Christo. Porro heic breves aliquot particulae tribuuntur perperam in editis Athanasio, contradicente egregio codice vaticano. Alibi quoque interdum, sed raro, haec observatio facienda est.

Servatore nostro, quem prophetae sancti venturum per tempora spondent, et terrarum orbem redempturum: neque in Iudaea tantummodo insitae sibi bonitatis indicium facturum, verum etiam universas gentes visitaturum. Unde gentium spes appellatus est. Apparuit enim toti orbi Dominus, Deus scilicet verumque lumen; per quem patrem quoque ipsum agnovimus, antiquis tenebris errorum depulsis, oriente nostrae menti astro lucifero, die dilucescente, ipsoque semet attollente sole iustitiae, id est Christo. Exsurge igitur, inquit, secundum praeceptum quod mandasti, seu quod te executurum promisisti. Id enim hoc loco denotat verbum mandare.

Et super hanc in altum regredere. v. 8.

Fortasse verbum regredere, aut venerandam innuit crucem, in quam Christus peccata nostra extulit: aut eius in caelum reditum; perrexit enim ad patris conspectum pro nobis. Cur pro nobis? Novam scilicet et viventem reserans viam, ut caelum deinceps pervium fieret, nosque adeo in interius velum penetraremus: huius quoque rei duce nobis illo, qui ad omnia princeps est, Christo scilicet.

Dominus iudicabit populos. v. 9.

Dictum est hoc loco iudicabit, pro ius dicet. Ius enim reapse dixit inter nos et Satanam: atque hunc quidem praepotentia mundum vexantem, de sua tyrannide universali depulit; intolerabili autem gravamine oppressos miseratus est, uti Deus, et fide iustificavit.

Iudica me, Domine, secundum iustitiam meam. v. 9. *Gr. p.* 162

Quum nuper propheta dixisset, a Domino populos iudicatum iri, introducit nunc iudicandorum etiam personam, propriam fatentium infirmitatem, atque ita iudicari rogantium prout humanae conditionis fert modulus. Alia est enim, ut diximus (1), angelorum iustitia, quae ipsorum prorsus naturam decet: alia hominum, exigua nimirum, et naturae infirmitati respondens.

Consummetur nequitia peccatorum. v. 10.

Consummetur ergo peccatorum improbitas, id est diaboli tyrannis auferatur, et reliquarum cum ipso potentiarum: ut posthinc per rectam veluti ac planissimam semitam ad laudabilem vitam deveniat quicumque iustitiae operator est. Nam si nemo in alterutram partem stimulet, per suam iustus viam rectâ omnino procedet. Vel fortasse ut consummetur in peccatoribus improbitas orat propheta, id est ut a malitia cessent, ad virtutem translati. Itaque cessationem peccandi postulat pro singulis qui infirmitate fuerint prolapsi, ut deinceps iustus recta via pergat. Prorsus enim fieri non potest, ut quispiam fortia virtutis facinora edere videatur, nisi antea improbus esse desiverit.

Iustum auxilium meum a Deo. v. 11.

Iudaeis aeque et ethnicis sermo hic quadrabit. Nam scienter peccare, manifestus contemptus est; inscienter vero id agere, facilem dat petendae veniae aditum. Errabant tum Iudaei tum ethnici; illi quidem per ducum suorum malitiam a fide suscipienda impediti, et a redemptoris agnitione: isti autem nondum divinum in mentem receperant lumen, nec quisnam esset verus ac naturalis Deus sciebant. Propterea qui cor et renes scrutatur Deus, probe animadvertebat tum hos tum illos inscitia sua peccare, quia domini voluntatem nesciebant. Ergo iustum illis suppeditavit auxilium. Debetur enim errantibus revocatio in viam, caecatis illuminatio, debilibus virium instauratio a Deo. Ideo dicit: iustum auxilium a Deo.

(1) Nempe in commentarii partibus ab eclogario omissis.

v. 12. Gr. p. 163. **Deus iudex iustus et fortis et longaminis.**

Iis qui solutam et lubricam vitam degunt, utilis est admonitio quod iustus sit iudex, universalis Deus. Idem praeterea fortis est; ipso enim aditum homini obse-
[illegible] rante, quis aperiet *? Et manum elevatam quis avertet *? Ceteroqui longanimis simul est, neque statim et recente facinore ira eius peccantes persequitur. Quamquam tamen patiens est, non ideo nobis in culpa desidendum est. Nunc denuo sermo ad Israhelem simul et ethnicos convertendus est, iisque dicendum, quod nisi propere a suae vitae ratione recedant, et hi quidem a creaturae cultu abstineant, illi autem Christi fidem suscipiant, in iudicem iustum incurrent fortemque; patientem utique, sed tamen, nisi crimina exuant, vindicem. Id enim in sequentibus docet versiculis. Etenim ne forte audientes eum esse patientem, socordiores homines fiant, addit:

v. 13. **Gladium suum splendificabit, arcum suum intendit.**

Splendificabit, pro evaginabit contra vos gladium. Clemens est haec admonitio, atque a Dei bonitate iis oblata qui in morum infirmitate versantur. Non enim simpliciter quia mala operantur, gladium ipsis comminatur; sed tum demum, si haud cito converti velint, sine dubio vult eos intelligere, in graves cruciatus incursuros. Arcum quoque intendit, quem instructum habet mortis instrumentis, id est sagittis plenum, quas ardentibus, id est gehennae filiis, fabricatas dicit; qui per tempora audient dicentem iudicem: discedite a me maledicti, et reliqua. Gladio certe et arcu et sagittis et mortis instrumentis, vel varia poenarum genera denotari dicimus, vel potentias aliquas quae pro suo quemque merito ulciscantur. Mos autem est divinae scripturae, ex iis quae apud nos fiunt, figurare interdum quae non conspicue sed clam veluti et mente tantum comprehensibilia sunt.

v. 14. **Sagittas suas ardentibus effecit.**

Audiant haec tum Iudaei tum ethnici, quod nempe ineluctabiles poenas sint passuri, nisi converti malint; et hi quidem ab antiquo errore discedant, hi vero interfecti Domini crimen paenitentia abluant.

v. 15. Gr. p. 164. **Parturiit iniustitiam etc. Lacum effodit etc.**

Pergamus porro psalmodiam adhuc pervestigare. Convenienter sane dicitur de omni peccato, eum qui peccat, dolorem concipere, et iniquitatem parere. Semper enim anteeunt flagitiosis factis, malae cogitationes. Dictum hoc Iudaeorum quoque principibus congruit, qui cum dolore concipientes, id est pridem susceptis incredulitatis in Christum seminibus, quae diaboli importunitas in eis severat, pepererunt contra eundem Dominum iniustitiam. Quin adeo ipse Satanas iniustitiam parturiit, et iniquitatem peperit. Tentaturus enim in desertum venit: deinde ad tempus recessit, et susceptum ab initio consilium peregit. Namque interim Iudaeorum corda exacuit, nec non proditoris animum; qui more eius, qui sibi pater erat improbitatis, Satanae inquam, concepit adversus Christum iniustitiam, volens scilicet turpis mercedis gratia, Dominum homicidis tradere. Deinde iniquitatem quoque peperit, cum triginta acceptis denariis, illum tradidit; caedis signum, amoris symbolum, id est osculum, faciens: virtutem ipsam iniuste violans. Praeterea, veluti exempli causa, propheta loquitur de lacu aperto atque effosso. Nam statim propositae imaginis significatum declarat addens: convertetur labor eius in caput eiusdem. Laborem autem ab eo dici puto, aut effodiendae foveae vanam curam, aut invidiam quae invidentium cor liquefacit: porro iniustitiam intelligo, praepotentiam sive insidias quas proximo suo quispiam
* Prov. XXVI. intendit. Huiusmodi quiddam ab auctore quoque proverbiorum dici comperimus *:

qui foveam proximo fodit, incidet in ipsam. Hoc est enim Dei clementiae officium, qui talem dedit insidiis naturam, ut insidiatores in easdem decidant. Hinc etiam Dei sapientia maxime elucet, et improbis multa fit cohibitio, salvatis autem gaudium.

Confitebor Domino secundum iustitiam eius, psallam nomini Domini altissimi. v. 18

Vox est haec salvatorum in Christo, ceu Satana abolito, morte sublata, peccato
perempto, et cognito demum vero Dei filio. Confitebor autem dicit, pro, cum can-
tico gratias agam, secundum insitam illi iustitiam, idest secundum aequum quod exer- *Gr. p. 165.*
cuit iudicium, humanum salvans a Satana direptum genus, eiusque improbis satelli-
tibus. Magna est itaque Dei iustitia: ideoque nomini Domini altissimi psallunt gentes:
nam quem non noverant olim, nunc dominum et altissimum appellant.

PSALMUS VIII.

In finem pro torcularibus (1). **Psalmus Davidis.** v. 1.

Praedicitur ergo praesente cantico gentium vocatio. Inscribitur autem in finem, pro torcularibus. Et dictio quidem « in finem » adventum demonstrat, qui in fine saeculorum accidit, id est Unigeniti incarnationem (2). Dictio vero « pro torcularibus » hunc habet sensum: quidam volunt torcularia appellari tropice ecclesias Christi, ad quas veluti quosdam racemos sacri doctores comportant tum ex Iudaeorum turma tum etiam ex ethnicis credentes in Christum, et tamquam ex vinea dominica fructus coacervant. Vel torcularia aiunt esse altaria, quia illuc conferuntur ab omnibus oblationes.

Domine, dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! v. 2.

Olim quidem Dei gloria intra solam paene Iudaeam concludebatur: notus enim erat in ipsa Deus, et in Israhele magnum nomen eius. Postquam vero Deus dominus apparuit nobis, admirantur nomen eius omnes terrae incolae. Stupet itaque propheta diffusam inter homines nominis Dei notitiam: non enim iam solis notus est Iudaeis Deus.

Quoniam elevata est magnificentia tua. v. 2

Fortasse nihil est aliud magnificentia elevata, quam ipsius incarnatio (3). Quid enim in hac est, quod magnum dici non queat? nativitas ex virgine, ambulatio in mari, incorruptio in morte, et quaevis alia his similia. Haec ergo magnificentia elevata est, sedentis videlicet in dextera maiestatis in excelsis, post factam peccatorum purgationem. Sic etiam intelligendum est, quod excelsior caelis ipse sit factus post resurrectionem.

Ex ore infantium et lactentium etc. v. 3.

Novum recentemque coetum, puerilibus veluti constare ait animabus, propter *Gr. p. 166.*
regenerationem in Christo ubique terrarum factam post Domini ascensionem. Ideo et
quum ei acclamarent pueri, hosanna in altissimis *, indignantibus Iudaeis ait: num- * Matth. XXI. 16.
quam legistis? et reliqua.

Ob destruendum inimicum et ultorem. v. 3.

Nempe diabolum, qui postquam peccare coëgit, peccantes punit, gravitatem ipsis peccati ob oculos ponens. Idem quippe et ad peccatum impellit, et peccantium fit

(1) Non est absurda illorum opinio, qui ita inscriptum hunc, nec non LXXX. et LXXXIII, psalmos putant, quia fortasse canebantur autumnali tempore, quo uva et olea torcularibus supponuntur.

(2) Revera de Christo explicat hunc psalmum Paulus ad Hebr. II. 6. seqq. Item I. Cor. XV. 26. Immo et ipse Christus de se, ut infra dicitur.

(3) Semper Christus prae oculis religiosissimo Cyrillo est.

accusator. Ergo ut inimicus, peccare cogit; ut ultor, traditos sibi punit. Sic Hymenaeum atque Alexandrum quum ipse blasphemos effecisset, postea ob blasphemias
* 1. Tim. I. 20. in Deum castigavit *.

v. 5. **Quid est homo, quod memineris eius?**

Profecto haec cogitans miratur David, aitque: quamquam magnae creationes tuae sunt caelum et terra et quicquid iis continetur, quas res tu in omni aevo permanere constituisti, haud tamen magnae tibi fuerunt ad creandum, sed brevioris potentiae et quasi digitorum opera; sic enim voluit appellare minores Dei operationes. Verumtamen quae circa hominem facis, magis miror contemplans, nempe quod eius sis memor eique consulas: id quod sane non ageres, si parvum quoddam et nullius pretii animal esset. – Et alii quidem Iudaeorum principes aberrarunt, mysterium non intelligentes; ego vero, ait, mentis oculis creationem rerum contemplans, singulas tuas creaturas inspicio. Tu solem lunamque condidisti, eisque perpetuam regulam constituisti: sic enim interpretor « fundasti ea. » Et paulo post. Itaque quamvis, unus de nobis factus, et humano modulo per incarnationem circumscriptus, a quibusdam non es agnitus, ego tamen tuam non ignoro gloriam: novi summam dignitatem tuam: quamvis carne vestitum fateor te conditorem omnium, scio te dominum, et caducos prae te solem ac lunam. Porro hanc mundi partem enumerat, ut universam intelligas creaturam.

v. 6.
Gr. p. 167. **Minuisti eum parum quid prae angelis.**

Rationales quidem supernae virtutes longam et interminabilem agunt vitam. Rationalis similiter in terra homo, etsi superis non est par, aliquantum tamen infra angelorum dignitatem iacet, ob suam cum terreno corpore coniunctionem: minorque est, quatenus morti et corruptelae obnoxius, idque post transgressionem: ex hac enim, et corruptela et mors extiterunt. Imminutus itaque infra angelos dicitur Christus propter mortis perpessionem: pati enim carne propria sustinuit, quamquam in divina natura mansit impassibilis.

v. 10. **Domine, dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!**

Admirationem repetit, denuoque idem prohoemium in fine ponit, attonitus quod hominibus Deus innotuerit. Et tum ante, tum etiam post eius rei demonstrationem, eadem verba profert, et tamquam admiratione compulsus ad Dei laudationem progreditur: dilatatamque cernens per universum orbem Servatoris gloriam, propemodum exsilit, suumque sermonem resumens ait: Domine, dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra!

PSALMUS IX.

v. 1. **In finem, pro occultis filii.**

Inscriptio « in finem » demonstrat compositum fuisse a Davide psalmum haud de aliquibus iam peractis rebus, sed de futuris in saeculi consummatione. Porro sunt haec filii occulta, id est Christi mysterium, quod a sanctis quidem prophetis provisum fuit, Spiritu sancto revelante, propriis autem temporibus exitum habuit. Occulta igitur filii sunt ea quae occulte Servatori evenerunt: eaque multa sunt, nempe ex Virgine per Spiritum sanctum carnalis nativitas, item miracula, et mors ipsa, et descensus ad inferos, et a mortuis resurrectio, et summatim incarnationis ratio, et quae hinc mundo bona evenerunt. Haec enim omnia occulte ab eo facta sunt: namque haec ipsos mundi huius principes latuerunt: mysterium, inquit, absconditum a sae-

culis et a generationibus *. Et rursus: sapientiam absconditam Dei loquimur in mysterio, quam nullus princeps saeculi huius novit *. Latuit etiam discipulos mors Christi, et adversus mortem victoria. Erat enim hoc, inquit, absconditum oculis eorum. Merito igitur septuaginta interpretes mortem filii dixerunt quiddam esse occultum. – Continet vero hic psalmus ethnicorum vocationem, et ipsorum nomine gratiarum actionem; plenusque est incarnationis dominicae mysterio, et personarum distinctionem habet, praetereaque sententiarum alternationem ac transitum, quin tamen mens extra propositum abripiatur (1). Initium autem psalmi facit auctor persona ethnicorum assumpta, sive humanae naturae (2). [illegible] [illegible]

Laetabor et exultabo in te. v. 3.

Magnae fuerunt cunctae et auditu dignae res Christi, iis certe qui viderunt et cognoverunt. Ipse harum auctor gaudium fit et causa laetitiae, et sollemnitatis publicae occasio, ita ut unusquisque dicat: laetabor in te. Id vero amantis Deum animae indicium est: nam laetari in Deo et gaudere, demonstrat aperte mentem illorum, qui in Deo laetantur, procul abesse a negotiorum huius mundi oblectatione, quam vanitatem vesaniamque mendacem dicere licet. Laetatur autem in Deo mens quae fuerit studiosa virtutis, et gloriae ab eo recipiendae cupida, et miraculorum prodigiorumque ipsius contemplatrix.

In convertendo inimicum meum retrorsum. v. 4.

Quoniam narravimus conversos ad fidem ex ethnicis confessionem fecisse, cum audimus eosdem dicentes « laetabor in te, et reliqua » probe intelligimus decere hanc vocem illos qui crediderunt, et illuminati sunt, et ad veritatis notitiam pervenerunt.

Infirmabuntur et peribunt a facie tua. v. 4.

Secundum anagogen (3) autem, facies Dei patris filius est, qui est ipsius absque ulla differentia imago. Infirmati vero ab eo sunt omnes ipsius gloriae adversarii, id est Satanas cum satellitibus suis. Ante enim Servatoris adventum saevus erat, et omnia quae sub caelo sunt vexabat, dicens *: universum mundum manu ceu nidum capiam, atque ut ova derelicta diripiam. Sed postquam similitudine nostra adsumpta, Unigenitus factus est homo, infirmatus est hostis, ceciderunt dirae et intolerandae potentiae, et sanctorum pedibus suppositae sunt. * Is. X. 13. *Gr. p.* 169

Sedisti super thronum qui iudicas iustitiam. v. 5.

Exsequitur alacriter quod dixit, docetque perspicue quid significent verba « fecisti iudicium meum. » Sedere illum in throno dicit, humano loquendi more, et rerum nostrarum similitudini conformans ea quae nonnisi intellectu capiuntur. Nam reges cum audiunt laborare urbes aut provincias ex barbarica incursione aut aliquo ausu tyrannico, throno regni inscenso, iudicium de laesa maiestate instituunt, sententiamque in reos ferunt: et malos quidem male perire iubent, iniuriam vero passos tuentur. Ita etiam Servator in throno residet: neque tamen sessionem quamdam heic significat verbum sedet, sed potestatem demonstrat, maiestatisque iudicialis gloriam.

(1) Notissimum est, ab Hebraeis in duos dividi hunc psalmum, exceptis tamen quatuor apud Bern. Rubeum codicibus. Quin adeo figurata quoque (ut appellatur) syriaca codicis ambrosiani editio, quamquam de graeco sumpta, in duas hunc psalmum dividit partes, diserte inscribendo *pars prior pars altera*.

(2) Interpolantur haec et partim recitantur tamquam Athanasii in eius editione, quae nonnisi ex catenis sumpta fuit. Contradicit tamen optimus codex vaticanus, Cyrillo omnia vindicans.

(3) Confer infra p. 110. adn. 1. Notus autem est huius vocabuli usus, nempe ut sit elevatio sensûs a re terrena sive humana ad caelestem aut spiritalem vel supernaturalem.

Ita ut sedisti ponatur pro ius dixisti, auxiliator et vindex supervenisti. – Videtur hoc loco psalmista verbo sedisti, Dei vigilantiam ad iudicandum patefacere. Vocabulo autem gentes, malorum daemonum greges appellare per anagogen, qui inter se mundi partes distribuerunt, in multiformem variumque errorem trahentes ac peccatum. Impium autem pereuntem, aut quemvis huiuscemodi intellige, aut ipsum diabolum. Ut autem Dei vires cognoscas, audi sequentia.

Nomen eorum delesti in aeternum.

Non solum, inquit, infirmati sunt ac perierunt increpiti adversarii, sed et nomen eorum deletum fuit. Nomen autem hoc loco haud simpliciter dicit propriam appellationem: ea enim nequaquam destructa est; siquidem adhuc recordamur et Satanae et sodalium eius impurorum daemonum; sed deletam gloriam denotat.

v. 7 **Inimici defecerunt frameae in finem.**

Defecerunt diaboli quoque frameae in finem, id est omnino: hae autem intelligendae videntur adversariae phalanges, quibus ipse roboratur: vel tyrannicae contra nos passiones, quibus ille mortales perdomat, et impositis vulneribus, iugo suo supponit: vel insitae ipsi malitiae commenta, variaeque machinationes, quas ad huma-
Gr. p. 170. narum animarum perniciem struit. Omne enim flagitiosae voluptatis et ceterorum peccatorum genus, diabolicos esse gladios dicimus, sive immundorum spirituum tela, per quae cor transfigunt, ac mortali peccato perimunt. Sed iam frameae defecerunt; induti enim fuimus nos quoque Dei armatura, qua illas obtudimus.

Paravit in iudicio thronum suum.

Ergo sempiternus rex Christus, utpote Deus, gentibus quoque dominatur; nam et ipsas evangelicis decretis suis subiugavit. Hoc significant verba, thronum suum paravisse, et iudicare orbem in iustitia, et populos in rectitudine.

Et ipse iudicabit orbem in iustitia; iudicabit populos in rectitudine.

Quia mos est inspiratae scripturae verbum iudicare adhibendi pro ius dicere, vel pro ducem esse ac praeesse civitatibus aut provinciis, secundum illud: erudimini omnes qui iudicatis terram; dicendum est, fore ut deleto in sempiternum tempus nomine gentilitatis, extinctoque prorsus diabolico omni principatu ac potestate, cum iustitia dominetur regnetque Christus. Nam thronus regnum denotat, quod nemine adversante paratissimum erit, id est sine ullo impedimento fulgebit cum universali dominio. Ius enim iuste dicet Christus, populisque toto orbe imperabit. Etenim universae terrae rex est. Age vero hos versiculos alio etiam modo intelliges: nimirum destructa diaboli tyrannide, atque ab eius importunitate mundo subtracto, Christum esse venturum per tempora cum gloria patris, ut mundum aequo iure iudicet. Omne enim iudicium tradidit pater filio, nosque omnes oportet ante Christi tribunal manifestari.

v. 10. **Et factus est Dominus refugium pauperi, adiutor in opportunitatibus in tribulationibus.**

Cuinam inquit pauperi? Nempe ei qui sponte et propter Deum egenus est. Nam pro voluntaria paupertate huic Deus divitias suas largitur, et pressurae tempore liberator adiutorque eius esse dignoscitur. – Sed et secundum anagogen haec intelligenda sunt: quod pauperem spiritu populum, id est inopia laborantem ante Serva-
Gr. p. 171. toris nostri adventum, non legatus, non angelus, non alia quaelibet vis aut potentia rationalis adiuverit, sed ipsemet dominus, intellectualium divitiarum dator, ipse inquam in opportunitatibus opem tulerit, id est idoneo pressurae tempore servarit per-

commode. Quaenam vero pressura haec erat? Grave peccatum, ponderis instar impositum; ita ut unusquisque eo pressus exclamaret: iniquitates meae ceu grave pondus gravatae sunt super me. Certe et ipse Satanas gravis erat, et onere quovis molestior, cum sua perversa phalange insidens. Ergo orbe oppresso et quasi eliso, opportune venit in terram Dominus, et die salutari suppetias tulit. Scelesti autem daemones, incarnationis mysterium haud suo tempore factum dicebant *: venisti huc ante tempus * Matth. VIII. 29.
ad torquendum nos. Sed hem nequissimi! aliquis heic responderet: haud certe ante tempus, sed cum maxime oportebat, pressurae nostrae auxiliatus est, factusque est refugium Servator omnium et dominus.

Et sperent in te, qui noverunt nomen tuum. v. 11.

Quinam vero sunt in eum sperantes, et nominis eiusdem gnari? Nempe qui mandatis colla subdunt. Id ipse docebit inquiens *: qui me diligit, mandata mea servat. * Ioh. XIV. 21.

Quia non dereliquisti exquirentes te, Domine. v. 11.

Adfirmat, se rem expertum cognoscere, eamque stabili veritate niti. Vere enim dicit Hieremias *: benedictus homo qui confidit in Domino, et cuius fiducia erit Do- * Hier. XVII. 7.
minus: eritque quasi lignum bene crescens iuxta aquas. Alius (1) quoque pariter dicit: respicite antiquas generationes, et videte quisnam umquam sperans in Domino, repulsam tulit? Aut quis cum illum invocasset, derelictus est?

Psallite Domino qui habitat in Sion. v. 12.

Si ergo dicitur Deus habitare in Sione, ne idcirco tamen putemus secundum Iudaeorum opinionem ita sensibiliter rem se habere: non enim in terrestri Sione, neque in sola Hierusalem habitat Deus; sed Sionem esse dicimus spiritalem in orbe ecclesiam, quae etiam soror supernae intelligitur. Apte autem appellabitur Sion tam illa superna, quam quae in terra est ecclesia. Nam Sionem interpretamur speculam (2); quae est reapse tam illius quam huius natura. Ergo habitat Deus in Sione non circumscriptus, etenim omnia implet, sed tamquam commorans et requiescens in ea. *Gr. p. 172.*
Heic quippe, ait, habitabo quoniam elegi eam *. Re vera is a Iudaeorum synagoga * Ps. CXXXI. 14.
recessit dicens *: en vobis relinquitur domus vestra deserta. Contra vero ditata est * Luc. XIII. 35.
eius praesentià ethnicorum ecclesia, cui dicit psalmista: audi filia, et reliqua, quoniam concupivit rex pulchritudinem tuam. Ergo ab incolentibus hanc Sionem, id est ab iis qui misericordiam salutemque per fidem sunt consecuti, ulterius victimas offerri non (oportet): sed quoniam ad spiritalem cultum legales ritus transiverunt, hymnos Deo cani, eique sacrificium laudis mactari, psalli quoque et enarrari eius tantummodo magnalia ac recte facta.

Annunciate inter gentes studia eius. v. 12.

Christi studia dicimus aut eius miracula, aut ingeniosum incarnationis opus. Valde enim profunda est huius mysterii ratio, et vix subtili vestigatione partim comprehendenda, et fide potius tenenda. Grande enim miraculum est.

(1) Nempe Ecclesiasticus II. 11. Observent autem hoc heterodoxi, qui huius libri divinam auctoritatem negant. Et quidem Cyrillus noster contra Iul. lib. VII. ed. Aubert. T. VI. p. 235, postquam dixit Christianos uti solere inspirata a Deo scriptura τῆς θεοπνεύστου γραφῆς, mox citat ex Eccli. I. 1. *πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου, ὡς γέγραπται: omnis sapientia a Domino, ut scriptum est.*

(2) Perite צִיּוֹן *specula*, quasi a צָפָה *speculatus est.* Confer D. Michaëlium in supplem. lex. hebr. p. 2128. Ceteroqui valde arbitror Cyrillum uti solitum fuisse Philonis iudaei libro hebraicorum nominum, quorum etymologias iuxta ordinem litterarum e latere copulaverat, ut narrat S. Hieronymus; quem librum, nunc paene deperditum, marte suo idem Hieronymus refecit. Reapse in variis hieronymianis lexicis ed. Veron. T. III. *Sion* explicatur gr. σκοπευτήριον, lat. *specula.*

v. 13. **Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est.**

Quo modo? Nempe factus est homo, et similitudine nostra indutus, crucem pertulit, ut omnes sanguine suo redimeret, et diabolicis laqueis irretitos expediret.

v. 13. **Non est oblitus clamoris pauperum.**

Secundum autem anagogen (1), pauperes heic aut ethnicos nuncupat, aut sanctos qui pro illis saepe orant. Et illos quidem pauperes dicit, utpote spiritalibus opibus vacuos: nam qui verum suapte natura Deum nesciunt, quemnam spiritalem ornatum habere queant? Hos autem pauperes item appellat, utpote humilem demissamque mentem habentes. Si ergo pauperum nomine sanctos intelligi dicimus, non est oblitus clamoris illorum, quem extollunt dum saepe orant servatorem omnium Deum,
* Ps. LXXIX. 2. ut mundum visitet, et nostrarum rerum curam gerat. Dictum enim ab iis est *: qui sedes super Cherubim, appare: excita potentiam tuam et veni ad salvandum nos.
* Ps. CXLIII. 5. Et alibi *. Domine, inclina caelos et descende. Sin vero pauperes pro ethnicis dictum opinamur, quoniam voces ab iis umquam pro se missas nemo ostendere potest; quomodo enim eum invocarent, quem non noverant? superest ut dicamus, voces illorum factis magis quam verbis fuisse conflatas. Omnis enim iniquitas contra proprium
Gr. p. 173. auctorem clamare videtur, et pro laesis orat, laedentis saevitiam accusans, atque ad succurrendum invitans, si quis protegere queat. Hinc accidit ut adversus Cainum sanguis perempti ab eo fratris clamaret. Vox, inquit, sanguinis fratris tui ad me clamat.
* Hebr. XII. 24. Iam divus Paulus * Christi quoque sanguini vocem attribuit; dixit enim eum melius loqui quam Abelis. Ille enim interfectorem damnabat, et accusantis more vocem mittebat; hic autem mundo fuit salutaris, et peccatorum ei remissionem impetravit.
* I. Ioh. I. 7. Emundat enim nos ab omni peccato sanguis Christi, uti scriptum est *. Igitur ethnicorum perditio, sive ipsorum sanguis a Deo requisitus, clamoris vim habebat, et universalis creatoris iram invocabat contra ipsorum homicidas. Sicuti enim Abelis sanguis clamasse dicitur ad Deum, haud sane quod propriam haberet vocem, sed quia Deus facinoris illius enormitatem detestabatur; sic etiam cogitare licet de daemonum adoratoribus. Etiamsi enim universalem Deum non noverant, propthereaque ad eum non clamabant; attamen quia daemonis violentia opprimebantur, hac ipsa quodammodo re clamabant, impense sibi auxilium deposcentes.

v. 14. **Miserere mei, Domine; vide humilitatem meam.**

Secundum vero anagogen, post memoratum pauperum clamorem, cuius Deus non erat oblitus, statim intulit psalmista quinam porro esset hic pauperum ethnicorum clamor. Tamquam enim illuminati, et resipiscentes, et daemonum detestantes fraudem, atque horum detectis demum insidiis, adeo ut iam inimicorum loco haberent, quos antea venerabantur, rogant superno auxilio potiri; seque humiliatos dicunt fuisse, haud a propria natura, nam Deus ad immortalitatem bonaque opera hominem creavit, sed illorum insidiis. Diaboli enim invidia mors in mundum introiit. Sed o Domine, ait ethnicus, miserere mei. Tu enim a mortis potes revocare portis inibi clausos. Mortis autem portae sunt malae potestates, quae suos subditos ad mortis barathrum immittunt; nec non multiplicia peccata, quibus detentos Deus solet ex-
* In gr. corr. θυγατέρα. pedire. Filiam * vero Sionis, illius caelestis primogenitorum ecclesiae, hanc terre-

(1) Ex hoc sequentibusque locis patet eum, qui Cyrilli commentarium excerpsit, praetermissis ceteris partibus, nempe historicis aut moralibus, partem fere tantummodo anagogicam seu mysticam in hoc nono psalmo retinuisse. Reapse ego quemdam quoque codicem vidi, ubi locorum anagogicorum ex Cyrillo, Maximo, aliisque patribus fit collectio.

strem appellant: ad illam enim directa est. Cura, inquit scriptura *, ut omnia peragas ad typi regulam qui tibi in monte fuit ostensus. Porro typus ecclesiae fuit tabernaculum. In hac ergo iam versans ecclesia, Sione inquam, tibi cantabo, laudesque tuas omnes palam sine fine nunciabo, ita ut nullam celebrandi partem omittam. Videtur autem his verbis significare, nequaquam a degentibus extra ecclesias, sed ab ingressis in eas per fidem, laudari Deum decere. Non enim speciosa est laus in ore peccatoris (1). Sed quomodo canemus canticum Domini in terra aliena? Aiunt ergo ethnici: propterea de humilitate nos excitas, ut in superna Sione chorum celebremus.

* Exod. XXV 40. Gr. p. 174.

Exultabimus in salutari tuo. v. 16.

Secundum vero anagogen, gratum habent incarnationis opus ethnici, quod in Christo operatus est Deus pater, servatorem redemptoremque ipsum efficiens mundi totius. Libuit enim illi cuncta per eum instaurare, sive quae in caelis sunt, sive quae in terra. Quapropter ad fidem accesserunt, ceu quae inducere intra portas filiae Sionis potest. Salutiferum autem ubique scriptura Christum nuncupat. Quare canitur ex persona quorumdam adventum eius discupientium *: ostende nobis, Domine misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis.

* Ps. LXXXIV. 8.

In laqueo isto quem absconderunt. v. 16.

Secundum vero anagogen, ethnicos dicere oportet impuram daemonum multitudinem, qui Servatori concinnarunt mortis, ut certe ipsi putabant, exitium. Duces enim fuerunt iudaicae vesaniae, ministro utentes discipulo furacissimo: verum ipsi magis illaqueati sunt, quam is passus ipsorum insidias. Redemit enim proprio sanguine mundum, atque a diaboli saevitia liberavit. Nam dixit, quo tempore salutarem crucem passurus erat: nunc iudicium est mundi huius, nunc princeps huius mundi expelletur *. Et, si exaltatus fuero a terra, omnes ad me pertraham. Denique persecutores id passi sunt, quod aliis fuerant machinati.

* Ioh. XII. 31.

In operibus manuum eius (2). v. 17.

Secundum vero anagogen, recto iudicio peracto, poenaque reis inflicta, cognoscitur Dominus a credentibus in eum, ceu iustus, sanctus, potensque. Namque operibus manuum eius captus est peccator. Hoc dupliciter intelligere possumus: aut enim in Dei manus, tamquam in laqueum, incidens peccator, nequitiae suae poenas dat. Aut suarum manuum operibus irretitus capietur. Nam qui foveam proximo fodit, in ipsam decidet. Iustum vere iudicium est, ut qui homini mortem struunt, in eandem impingant, Deo fraudem contra fraudulentum convertente. Peccatorem autem heic appellat David aut absolute illum qui peccatorum reus est: namque omnino necesse est, eum qui sic vitam instituit, suis ipsis operibus compunctum puniri; suorum enim quisque peccatorum catenis vincitur. Aut peccatorem appellat iudaicum populum; et merito id quidem: mansit enim in suis sordibus, gratiae lavacrum nolens, atque in suis mortuus est criminibus. Denique peccatorem appellare Satanam quoque licet peccati inventorem, qui iusto iudicio circumventus fuit, propriis convictus operibus: insidiatus est enim, sed decidit sub sanctorum pedes.

Gr. p. 175

Convertantur peccatores in infernum. v. 18.

Secundum vero anagogen, vehementi Dei amore commoti credentes, videntur iis imprecari qui Christi adventum et optatissimam gratiam negarunt, qua fieri po-

(1) En rursus citatum a Cyrillo Ecclesiasticum cap. XV. 9.

(2) Graece αὐτοῦ, quod tam de Deo quam de ipso peccatore intelligi posse ait mox Cyrillus. Quare et nos non *suarum* sed *eius* posuimus, ut duplicem sensum conservaremus.

ferant regni caelorum heredes. Vel fortasse ethnici Dei obliti, daemones sunt. Hi enim nullatenus in suis actibus Dei recordantur, sed ab omni virtute bonove opere abhorrent.

v. 19. **Quoniam non in finem oblivio erit pauperis.**

Secundum vero anagogen, pauperes heic aut quosvis sanctos appellat simpliciter, qui demissum humilemque animum gerunt; aut vocatos ex gentibus, qui olim in omnium bonorum egestate versabantur (1). Horum, inquit, perpetua oblivio non erit; quorum reapse recordatus est misericors Deus; vocavitque eos per Christum ad veri notitiam, erroris veteris iugo depulso.

v. 20. **Exsurge, Domine, non confortetur homo.**

Secundum vero anagogen, illucescere mortalibus optat Unigenitum et suscitari, ut superbus ille diabolus, quem hominis nuncupatione nunc designat ob eius debilitatem, et quia prae Deo hilum est, sed unus veluti de terrae filiis; ne magis attollat supercilium, aut validus videatur. Gr. p. 176.

v. 20. **Iudicentur gentes in conspectu tuo.**

Secundum vero anagogen, salutare fieri de ethnicis iudicium precatur. Iudicentur enim, inquit, ethnici, non ut culparum suarum poenas dent, sed ut iniuriis potius adfecti appareant, et deinde tyranni manu erepti. Ita ut heic iudicium intelligatur, recta Dei discretio, qua misertus ethnicorum vocavit eos ad divinam sui notitiam.

v. 21. **Sciant gentes, quoniam homines sunt.**

Quod ait, huiuscemodi est. Multi huius quoque conditionis memoriam amiserunt, naturae suae obliti sunt, in vesaniam incurrerunt, semet ipsos nesciverunt. Viden, quomodo pro ipsis orat, atque eorum insaniae medicinam fieri petit? Nam se ipsum ignorare, extremi furoris ac vecordiae est, quorum alterum ad corporis coactam infirmitatem pertinet, alterum corruptae voluntatis morbus est. Secundum vero anagogen, orat ut gentibus legislator Christus constituatur; causamque huius precis addit: sciant gentes, quoniam homines sunt. Ante quam enim ad veritatis cognitionem venirent, et Servatoris iugo colla supponerent, beluinam vivebant vitam, nihil praeter carnem sapientes, pecudum instar voluptatibus ventris dediti. Adeo ut gemens diceret David *: homo cum in honore esset, non intellexit, iumentis comparatus est. Sed per Christum denique ad intelligentiam homine dignam sunt translati, mandatisque evangelicis ad virtutem directi.

* Ps. XLVIII. 21.

v. 22. **Cur, Domine, longe recessisti?**

Secundum vero anagogen, festinare illam, quae paulo post futura erat, gentium vocationem orat. Hoc autem ei desiderium iniecit diaboli fastus. Vel sic etiam explica. Cur procul abiisti, tamquam te afflictis subducens, atque eos praevalere sinis, qui res tuas diripiunt? Nec prope potius accedis per auxilium tuum, sed elisos negligis, etsi te invitat opportunitas ad defendendum? Sane misericordia non nisi afflictis debetur. Pressura igitur idoneum nunc adiutorium requirit. Non enim opus habent medico valentes, sed aegroti. Ceteroqui hic sermo humano nostro more figuratur. Non enim reapse abest Deus, qui omnia potius implet, nihilque eo caret. Gr. p. 177. Quod si procul abesse dicitur, cave de locali absentia cogites; est enim incircumscriptum numen; sed quia affligi aliquem patique permittit, auxilium minime suppeditans, sic is nimirum abesse dicitur. Praeterea a nobis veluti abest Deus, ob na-

(1) Confer retro p. 110, ubi eadem sententia est.

turae differentiam. Grande enim inter Deum et creaturam intervallum est, et differentia infinita. Videtur heic ergo invitare unigenitum Verbum ad incarnationem. Sic enim qui aberat, nobis appropinquavit, quia cum Deus suapte natura esset, factus est caro. Idoneo autem tempore peractum fuit incarnationis mysterium, cum in extremum malorum mundus devenisset, inimicis ei omne genus insidiarum struentibus.

Dum superbit impius, incenditur pauper. V. 23

Non solum in humanis negotiis damnum patitur pauper, verum etiam ad peccandum concitatur. Dum enim videt impium prospere agentem, cogitationes eius inflammantur, instigante Satana ut iniquum aemuletur. – Verus ergo hic sermo est, de superbo quovis et crudeli dictus, qui inevitabili praepotentia debiliores veluti incendit. Vere etiam alio sensu dicitur: nam qui mundanam hanc et diabolicam animalemque sapientiam excolunt, ob hanc superbiunt, et mente exiguos incendunt, id est gehennae filios efficiunt, mendacio faventes, et eloquentia sua fraudem exornantes, atque ita multos in errorem trahentes (1): qui heu tamquam laqueo quodam capiuntur decipientium consiliis circumventi: nam quod isti deliberant aut moliuntur, id infirmioribus decipula laqueusque fit. Alioquin et Satanas superbus est: qui cum sit huiusmodi, quamdiu certe hoc ei agere licuit et extolli supra mortales, incendebatur omnis pauper, id est mente exiguus, et spiritalibus viribus egens. Nam fastus improbi, pauperi populo veluti incendium fit. « Comprehensi sunt consiliis, quae agitabant. » Quinam vero consilia agitantes? Ipse peccati inventor, et ceteri mundi huius rectores, quorum consultationes atque malitia, et adversus omnes machinamenta, incautorum laquei fiunt. Vel ipsi hi praepotentes, suismet consiliis irretiuntur: *Gr. p. 178.* quod enim machinantur, sine dubio in ipsos recidet. Ut ergo verba ad compendium conferam, tolli de medio petit superbum draconem, et consociatas cum eo potestates, quorum consultationibus incenditur pauper, ad omne nequitiae genus compulsus, dum quis sit verus natura Deus ignorat, neque divinis legibus ad honestatem dirigitur.

Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae. V. 24

Vel etiam sic (2). In tantum, inquit, nequitiae atque infelicitatis res humanae venerunt, dum effertur superbia impius, ut prorsus nemo iam recte vivendi studiosus sit; contra vero laudentur ab omnibus ii, qui sui animi cupiditatibus obsequuntur. Atque hi fortasse de re male sibi plaudunt, et se pravos esse gloriantur, quia eis nemo convicium facit, immo omnes plaudunt potius ac benedicunt.

Exacerbavit Dominum peccator. V. 25

Potes et sic intelligere, quod Dominum nempe exacerbaverit, dum providentiam eius et iudicii eiusdem dogma irrideret. Multi enim, si quid huiusmodi audiunt, statim sibi risum excutiunt. His connectenda sunt verba « secundum multitudinem irae suae: » ut sit integer sensus hic: excerbavit, inquit, Dominum peccator, iram plurimam in se concitans. Nam « suae » de exacerbante Deum accipiendum est. Deinde dictio « non exquiret » cum interpunctione legenda: ut versiculi sententia sit: ergone hic quidem Deum exacerbat, et irae contra se plurimam inflammat? Deus vero non exquiret? Aut etiam hoc modo: exacerbat Dominum peccator, dum eum mente non retinet. Deinde

(1) Graphice Cyrillus describit sapientes illos qui compositis exornatisque speciosa eloquentia libris venenatam incautis populis, id est mente exiguis hominibus, doctrinam propinant, et gehennae filios efficiunt.

(2) Pars haec est tantum posterior cyrilliani fragmenti. Sic et infra.

interrogandum sic: quid porro? Deus non exquiret iudicii tempore, cum magnitudo et accensio irae eius erit (1)?

v. 25. et 26. **Non est Deus in conspectu eius; viae eius semper inquinantur.**

Nam qui Deum esse ignorat, ne iudicem quidem fore scit. Ergo ad homines quod adtinet, sic versiculorum sententia intelligenda est: quod cuiusque peccandi studiosi, et ad malum incontinenter spectantis, atque omnifariam exacerbando Deo dediti, eo quod de praesentia eius non cogitet, inquinantur omnino viae, hoc est actiones, et Gr. p. 179. immunditia scatent, nequitiaeque coeno foedantur, quasi de abolendis Dei iudiciis praeceptisque negotium sit. Namque omne peccatum divinorum mandatorum scopo adversatur; et quantum eius vires ferunt, ipsa virtutis moderatrix lex perimitur, et dominica voluntas evertitur. Sed de Satana quoque convenienter admodum haec dici queunt; semper enim impurae viae eius, et Dei legibus contrariae.

v. [illegible] **Omnium inimicorum suorum dominabitur.**

Non omnium inimicorum suorum dominabitur Satanas. Atqui cum omnes iusti, inimici ei sint, nonne omnium istorum dominabitur? Non in omni videlicet actione dominabitur, sed in aliqua. Unus enim Christus peccatum non fecit, neque inventus est dolus in ore eius.

v. [illegible] **Cuius os maledictione plenum est, et amaritudine ac dolo.**

Diaboli quoque (2) os amaritudine doloque redundat. Profecto obsidet pauperes, ut laqueis suis captos interimat. Quod autem sequitur « cum divitibus » quid aliud intelligatur, quam malitiā divites? Hi quippe una cum diabolo contra pauperes spiritu conspirant. Haec de haereticis quoque intelliges. Nam sicuti horribiles rabidique serpentes vim suam omnem morsibus exserunt, ita et isti: scatent enim amaris sermonibus, detestandisque sententiis, et fraude ac dolo, et molestiam sub lingua insitam habent. Tundunt enim impiorum voces corda simpliciorum, et cum dolo ac fraude ad illicita persaepe deducunt. Sed detestabilis prae ceteris fraus dolusque diaboli: is enim ad peccatum impellit, susurrans improbe ad cor mentemque, semperque malo patrando favens; et quod amarum est, dulce mentiens, tam ipse quam nequitiae eius imitatores: quorum negotium est bonos subvertere, et occultis insidiis immerentes occidere, id est latente scelere, et velato prout potuerint malo. Nam qui volunt rectos decipere, saepe bonitatem simulant; mox inhaerentes, erroris venenum insinuant, Gr. p. 180. sensimque menti innocentium subrepunt, ad sua illos sevocantes. Verumtamen haud contra omnes indiscriminatim id agunt, sed contra illos potissimum quorum paupercula mens est, prudentiae nimirum opibus carens. Id enim significari existimo verbis « oculi eorum in pauperem respiciunt. »

v. 30. **Insidiatur in occulto, sicut leo in spelunca sua.**

Etenim virtuti hominem deditum etiamsi parumper ad se attrahat [diabolus] nihilominus resipiscente demum et recedente eo non potitur. Verumtamen virtute pauperem et insipientem semel ac ad se traxerit, in spelunca nequitiae correptum mandit, ceu leo ovem in secreto. — Quid vero significat « insidiatur ut leo? » Aiunt leonem in montibus intra speluncam suam quietum se continere ac veluti delitescere, ne conspectu suo animalia cetera terreat, quibus ipse ali solet. Verum ubi quodpiam propinquans viderit, repente exsiliens graviter frendet, et cum horrendo rugitu irruit.

(1) Haec in aliis catenis videntur attributa fuisse, non sine interpolationibus, Athanasio, contradicente tamen Niceta in codice vaticano. Item postrema verba fragmenti primi psalm. seq.

(2) Nempe de aliis ante locutus fuerat Cyrillus.

rapitque occurrentem praedam, quam antea terrore exanimaverat. Leo rugiet, inquit scriptura *, quis non pavebit? Leoni ergo similis Satanas insidiatur, ut rapiat pauperem: contra timet a divitis virtute obstaculum. Interim mentis et spiritalium virium egenos, facillime capiens, dulcem sibi facit praedam. Plurimi autem sunt diaboli laquei, et ille praeter ceteros, si verus natura Deus ignoretur. Dictionibus autem « incurvabit se, et cadet » duplex sensus inest. Nempe vel quia dum impius potitur paupere, hic cladem passus, et sub illius tyrannidem redactus, incurvabit se et cadet, id est humiliabitur, ac veluti humi iacebit, pereuntibus in proelio similis. Vel ipse impius postquam pauperibus praevaluerit, id est debilibus, mox cadet; sicuti et Satanas post devictos pauperes humiliatus fuit.

* Amos III. 8.

Dixit enim in corde suo: oblitus est Deus. v. 32.

Existimavit autem etiam Satanas se pauperibus potiturum, quasi iam terram non respiceret Deus, sed ab ea aversus esset, neque viventium in ea curam gereret.

Elevetur manus tua. v. 33. *Gr. p.* 181.

Percutiat, inquit, manus tua, et iam attollatur, intendens peccatoribus ferulam, secundum Isaiae dictum *: in his omnibus non est aversus furor eius, sed adhuc manus eius sublata. Solet enim percutientium manus extolli. Si enim ita versiculum intelligas, utique et alibi manus Domini est, quae cuncta opera eius fortiter efficit, vivens et consubstantialis virtus, id est filius, qui in altum sublatus pro nobis, et venerandam crucem passus, gloriam adeptus est. Sic enim potentiam mortis extinxit, atque a corruptela ad incorruptionem immortalitatemque hominis naturam transtulit. Nam per filium omnia operatur. Quippe sic ait quodam loco Deus pater *: ego manu mea caelum solidavi.

* Is. V 25.
* Is. XLV 12.

Propter quid irritavit impius Deum? v. 34.

Impius quidem sic loquitur, rapiens, opprimens, nec tamen poenas adhuc dans. Propheta vero, ut huius dogmata extinguat, de Dei patientia sermonem infert. Et ille quidem dicit, Deum faciem suam avertisse ne videat; David autem contra ait, vides, Deus, et intelligis, tum laesorum laborem, tum etiam laedentium iram: differs autem, donec ipsi in manus tuas incidant. Haud tamen nos alii in Dei manus mittunt, sed unusquisque a peccatis propriis propemodum illuc pertrahitur. Age vero dictio « propter quid » haud dubitantis est, neque causam ignorantis ob quam ausus sit impius Deum exacerbare, sed eam potius narrantis. Ergo tamquam interrogando et cum interpunctione prior versiculus legendus est, ut causae declarationem faciat posterior. Sed enim impius secum reputavit, Deum neque exquirere, neque res humanas respicere. Quod autem a veritate aberraverit, et a cognitione bonitatis et caritatis Dei procul abierit, ipsa per se facta clamabunt. Prorsus enim res mundanas Deus non neglexit, sed caelo misit filium suum ad quaerendum quod perierat, revocandum errantes, roborandum quod languebat, et quicquid contritum erat morbo expediendum.

Tibi derelictus est pauper. v. 35. *Gr. p.* 182.

Dicit de infirmo et de ope destituto, qui a te uno auxilium requirunt. Potest enim servare pauperes atque pupillos. Valde autem versimile est, illos intelligi qui nondum verum suapte natura Deum agnoverunt; qui pauperes quidem eo nomine sunt, quod divinorum sacrorumque munerum copia carent, quae videlicet manant de pia conversatione et vita secundum Christum acta: pupilli autem, quia nondum patrem nacti sunt Deum. Dedit enim filius facultatem credentibus nomini eius, ut filii

Dei fiant. Qui ergo nondum crediderant, neque ex aqua et Spiritu renati erant, pupilli omnino censebantur.

Pupillo tu eras adiutor.

Non ait « es » sed eras. Antea enim quum omnes peccatores essent, tu solus pupillorum eras adiutor; nunc etiam tui [id praestant] qui legis mandata custodiunt.

Contere brachium peccatoris et maligni.

Satanae tantum fuit peccatum, ut a Deo inquisitum, extrema poena dignum fuerit iudicatum. Quamobrem contritum fuit et viribus cassum brachium illius, id est eius contra nos potentia. Verumtamen digna est sancto viro postulatio, et omni laude commendandum hoc precum genus. Sanctum enim est et universo mundo utile, ut cuiusvis peccatoris brachium infringatur, id est potentia: alioqui enim huic tantummodo usui eam retinent, ut pauperes conterant. Huiusce peccatoris brachium conteritur a Domino, et peccatum eius si forte quaeritur, iam non reperitur.

v. 37. **Quaeretur peccatum eius, et non invenietur.**

Si investigetur, inquit, inique agentis peccatum (1), haud invenietur, id est merito destruetur.

Peribitis gentes de terra illius.

Christo quippe regnante proiicientur in ignem aeternum. Gentes autem intelligit impuros daemones, non homines quorum salvandorum post iustificationem per Christum in fide, spes erat. Cur enim optasset abire in exitium etiam ethnicos qui nondum fidem susceperant?

Desiderium pauperum exaudivit Dominus.

Gr. p. 183. Hoc erat ipsorum votum, nempe ut futuris digni fierent bonis. Ob horum enim expectationem, ad omnia patienda cor comparabant. Sed fortasse dicet aliquis: quodnam erat hoc desiderium apud eos qui adhuc in errore versabantur? Respondemus ergo, quod brachio improbi contrito, qui non iam eos, ut olim in ignorantia Dei detinebat, vocatae sunt gentes ad desiderium consequendae per Christum salutis, veritatemque agnoscendam, et paratissimo ad credendum ei corde fuerunt.

v. 39. **Iudicare pupillo et humili, ne quis ultra se iactet.**

Secundum vero anagogen, verbis « pauper et humilis » intelliguntur adhuc increduli. His optat fieri iudicem Christum, qui Satanam damnet, deceptos autem ab hoc iustificet. Hoc enim peracto, iam homo in terra non gloriabitur: sive ipse Satanas hominis nomine indigitetur, propter insitam ei debilitatem: nihil enim prorsus ipse est prae Dei fortitudine: sive vel simpliciter intelligatur quicumque homo diabolicae nequitiae minister fit, atque eius voluntatum instrumentum. Homo enim huiusmodi, iam ulterius non gloriabitur de victoria contra infirmiores. Utinam det nobis quoque Deus debellare in occultis insidiantem beluam, ut in posterum nullum hosti de damno nostro gaudium supersit!

PSALMUS X.

v. 1 **In Domino confisus sum; quomodo dicitis animae meae? etc.**

Evidens est psalmistae scopus; nam se confisum in Domino adfirmat. Qui autem sequitur versiculus varios nobis sensus suppeditat. Parit enim suspicionem, psalmistam alloqui nonnullos, et quasi increpitare dicentibus sibi: transmigra in montes.

(1) In graeco textu suppleatur ἁμαρτία, quamquam deest in codice.

Cur mihi, inquit, in Deo confidenti suadetis ut passeri assimiler, atque in altissimos montes convolem? Oportuit ergo me, inquit, in Deo confidentem nequaquam audire « transmigra in montes » sed laudari potius sententiam meam, et tamquam optima consilia secutam magni fieri. Primus itaque hic sensus est. Alter vero. Tentatione instante, et bello mox insurgente, vel spiritali fortasse vel exteriore, quomodo nos comparatos esse oporteat, sermonem in propria persona figurans, conatur docere, aitque: Gr. p. 184.
in Domino confisus sum. Atque hactenus sermonem sistens, mox ut solent qui in discrimine versantur, pergit dicere: quomodo dicitis animae meae? id est, quaenam mihi laudabilia merito consilia suppeditatis, nempe ut migrem in montes sicut passer? Haec mihi a vobis, inquit, dicuntur. Nam qui Deo confidunt, eos intellectualiter volare decet, et in sanctis montibus commorari, id est sanctorum illorum contemplari vitas, et probati moris rationem scrutari, atque ipsorum vestigiis insistere. Sanctos autem montes dicimus sanctos prophetas ac iustos. Si qui ergo avolantis passeris more, intellectualibus his insidebunt montibus, videre hos licebit praeclaros fieri, non ob insitas ipsis vires, sed quia Deo confisi erant. Denique et alio modo eos qui Deo confidunt, veluti passerem evolare oportet in montes. Montes vero virtutes dicimus, quia nihil humi reptans habent: quos ad montes mentem nostram dirigentes, et terrenarum rerum desiderium vile expellentes, contra flagitiosas voluptates invicti permanebimus.

Ecce enim peccatores intenderunt arcum. v. 2.

Secundum vero anagogen, necessarium ait esse intellectualem in montes recessum, utpote intendentibus iam arcum peccatoribus, et proelium parantibus. His autem verbis ad fugam hortabantur aientes, nisi fugeret, fore ut illum peccatores tenebrosa in nocte sagittis appeterent, pro clam et tamquam sub hebete lunae luce. Huiusmodi enim sunt spiritalium hostium iaculationes. Nam tenebris se involvens malus daemon, in pulchrum ecclesiae corpus iacula dirigit. – Peccatores intelligi possunt etiam fidei persecutores, et qui pie vivendi studiosos palam insectantur. Id autem strenue admodum faciunt malae quoque potestates, omne insidiarum genus sanctis intendentes.

Ut sagittent in obscuro rectos corde. v. 2.

Parati sunt inimicorum in tenebris arcus. Sic enim appellavit subeuntes lunam tenebras eamque obumbrantes. Tunc ergo dimicant peccatores daemones: namque in luce ferire iustos nequeunt, sed in ignorantiae tenebris; cum socordiae superveniens Gr. p. 185.
nubes, lunae nostrae, id est mentis, lumen obscuraverit.

Quoniam quae tu perfecisti, ipsi destruxerunt. v. 3.

Secundum vero anagogen, manifeste demonstrat, Dei hostem Satanam et malas ceteras cum eo potestates pie vivere volentibus insidiari. Propositum enim illis est aedificium Dei evertere, et voluntatibus eius adversari. Contulit enim, inquit scriptura *, inimicus hominem in corruptelam, qui tamen ad immortalitatem creatus fuerat. * Sap. II. 23.
– Oppugnant daemones divinum propositum; et quae omnium dominus ita condidit ut bene se habeant, ipsi destruunt. Fingit enim laborem in praecepto * iniquitatis sedes, id est Satanas. * Ps. XCIII. 20.

Iustus autem quid fecit? Dominus in templo sancto suo. v. 3.

Iustum nunc Deum fatetur, id quod circa omnia quidem sed praecipue circa iustorum salutem dici putabimus. – Secundum vero anagogen, memorata diaboli perversitate, perspicue denotat eum, qui salvare valuit, atque ab illius oppressione sub-

ducere. Quum enim diabolus ea destruere adgressus esset, quae ad mortalium salutem Deus fecerat, legem suam doctrinamque tradens, quid iustus (Deus) egit, qui in proprio templo habitat, qui throni loco caelum habet, et cuius oculi pauperem respiciunt? Oportet enim versiculos connectere, tamquam si unam sententiam efficerent. Respectus autem hoc loco inspectionem significat. Deus certe inspiciens salvat, et extra laqueum statuit: respicit autem pauperem, spiritu inquam pauperem. Ad
* Is. LXVI. 2. quem enim, inquit, respiciam, nisi ad humilem et quietum *? Iam cum divina scriptura de Deo verba facit, deinde partium meminit corporearum, mens caveat audientium ne res sensibiles sibi proponat, sed ex sensibilibus tamquam verisimilibus rebus, ad intellectualium pulchritudinem conscendat, et extra omnem figuram, quantitatem, circumscriptionem, speciem, aliaque huiusmodi, quae corpora comitantur, Deum esse cogitet. Est enim reapse supra omnem intelligentiam. Humano autem more de Dei rebus loquimur, quia res nobis superiores haud aliter imaginari possumus. Palpebrae igitur, id est oculi, visualis Dei vis dicitur, quam in ipsius natura intelligimus: exquirit enim, id est accurate scrutatur, et considerat pium aeque ac impium homi-
Gr. p. 186. nem; et illi quidem auxiliarem commodat manum, et lumen menti obiicit, ne in tenebris sagittis appetatur; hunc autem effrenate currentem, per petras ac praecipitia ruere patitur.

v. 4. **Palpebrae eius examinant filios hominum.**

Iudicii tempore palpebris Deus ceu minarum indicio utitur. Namque has nos quoque solemus irati contrahere; item cum aliquid intente spectare volumus. Quare harum Salomon neque in sponso neque item in sponsa, ceu irae iudicioque magis, quam nuptiis et laetitiae idonearum, meminit. Vel denique oculus omnituentem Dei vim significat.

v. 6. **Spiritus procellae pars calicis eorum.**

Calicis vocabulo heic poenam designat, nempe veluti calicem in manu Domini unde bibunt peccatores. Secus vero iustorum calix, salutem ipsis confert, quia hila-
Ps. CXV. 13. ritatem vitamque conciliat; velut illud *: calicem salutaris accipiam. Secus autem peccatorum calix morti admovet, et inextinguibilem flammam excitat: est enim ignis, sulphur, et procellae spiritus: ut intelligamus, quod sicuti ventus in flammam incidens attollit ipsam et facit vehementiorem, sic etiam iudicis ira, procellosi spiritus instar, damnatis ad poenam incumbens, perennem fore poenam demonstrat.

v. 7. **Quia iustus Dominus, et iustitias dilexit.**

Id est aequitatem, quae tum servatur potissime et inclarescit, cum ad bona elevantur qui se propter Deum humiliaverant: et cum vicissim deprimuntur (1) ad poenam ii, quos diabolus extulerat. Hanc enim sibi propositam habet atque exercet Deus rectitudinem. – Punientur itaque iniustitiae amatores. Inspicit autem Deus hominem rectum, id est sanctum atque constantem, et qui morum suorum ac vitae regulam facit divinam legem.

PSALMUS XI.

v. 1 **In finem, pro octava, psalmus Davidi.**

Canitur hic quoque psalmus, veluti amoris erga Deum et genuinae adhaesionis continens demonstrationem. Invehitur porro David in simulatores quosdam, qui ami-

(1) In codice revera est ταπεινῶσι, sed scribendum fuerat ταπεινωθῶσι.

citiam spondebant, reapse autem inimico Sauli ipsum prodebant, et ubi lateret denunciabant. Sed psalmi verba sancto quoque cuivis conveniunt, qui puram singularemque vitam instituerit; neque propriae tantum sit sollicitus animae, sed de errantium quoque inscitia doleat, eosque pariter cupiat Deo obedientes fieri. Cantici huius argumentum est, invectio contra quemvis iniustum ac malignum, animo sententiaque inconstantem, mendacem et assentatorem, dolis ac fraudibus innutritum. Videtur etiam ethnicorum sapientiam increpare. Facit insuper Christi nostrum omnium servatoris mentionem. Continet etiam promissionem, tamquam eius qui necdum ad adiuvandum venisset oppressos a diabolo. Canitur autem pro octava, quo die fuit resurrectio, et vocatio gentium, et sancti Spiritus donatio, et intellectualis id est in spiritu circumcisionis virtus. Orat propheta, ut a generatione mala eripiatur: quae quidem illa fuit ut arbitror, Christi aetate, de qua ipse aiebat: viri ninivitae generationem hanc iudicabunt. Sic autem canticum exorditur. Gr. p. 187.

Salva me, Domine, quoniam defecit sanctus. v. 2

Tantam itaque ait David recte viventium esse penuriam, ut paene et illi in vitium trahantur qui in divina lege fuerant instituti: atque egere se dicit, id est omnes de quibus verba facit, manu tutelari, nimirum Christo; neque Iudaeos tantummodo, sed omnes sub caelo mortales. Est enim ipse expectatio gentium, uti scriptum est *. * Gen. XLIX 10.

Quia deminutae sunt veritates a filiis hominum. v. 2.

Falsa sunt omnia apud ethnicos, sapientia videlicet, sermones, et vitae ratio: nam verae rei, id est necessariae vel utilis, nihil apud eos quispiam comperiet, qui creaturam deificarunt, omisso eo qui suapte natura est Deus. Ergo apud illos deminutae sunt veritates.

Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum. v. 3.

Hoc de Iudaeis vere dicitur: unusquisque vana proximo suo locutus est, quo tempore adversus Servatorem nostrum struebant insidias. Apud ethnicos pariter poëtae et oratores sive historici, nihil de veritate solliciti, quicquid eis visum fuit, perinde composuerunt, hoc uno sibi fine proposito, linguae scilicet ostentatione (1). Gr. p. 188.

Perdat Dominus cuncta labia dolosa, linguam magniloquam! v. 4

Secundum vero anagogen, quomodo illa non est dicenda arrogans lingua, quae ausa fuit Servatori dicere *: in qua potestate haec facis? Aut quis tibi hanc dedit facultatem? Illud quoque iudaicae audaciae proprium fuit: labia nostra apud nos sunt, quis noster Dominus est? tamquam si illi mente revolverent, posse se quicquid vellent, adversus Servatorem dicere. * Luc. XX. 2

Labia nostra a nobis sunt. v. 5

Nos, aiunt ethnici, politi eloquii inventores fuimus.

Propter miseriam pauperum. v. 6.

Heic consurgit deprecantium persona. Qui autem preces recipit, respondet petentibus, promittens Dei interventum et auxilii munus. Pauperes nominat, spiritu pauperes, quorum exaudiens, inquit Deus, clamorem, consurgam adiutor.

Nunc exsurgam, dicit Dominus, ponam in salutari, fiducialiter agam in eo. v. 6

Consurrecturum se dicit. Neque vero dicimus, corporalem esse consurrectionem, sive excitationem, sed voluntatis significationem hanc esse, manum deinceps adiutricem laborantibus porrigendi. – Secundum vero anagogen, manifestum cunctis sa-

(1) Argumentum hoc latius exornat Cyrillus noster respondens quartae impii Iuliani obiectioni lib. VII.

lutare Christi constituit, et ubique inaudiendum: confidenter enim in universo orbe praedicatum fuit.

Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne septies examinatum.

Casta id est castos efficientia: nullatenus enim ea male se habent, sed adeo sunt splendida et defaecata, ut argentum videantur, igne non semel sed saepissime excoctum: id enim significari arbitror vocabulo « septies. » Probata sunt ergo terrae incolis Servatoris oracula. – Iudaeis per Isaiam exprobrat Dominus *: argentum vestrum haud est probatum, nempe fidei doctrina adulterina est et spuria, neque verum regiae imaginis characterem retinens.

v. 8. Gr. p. 189. **Tu, Domine, custodies nos, et conservabis.**

Secundum vero anagogen, orat propheta ut eripiatur a iudaica, cuiusmodi sub Servatore fuit, gente incredula, truculenta, et adultera.

In circuitu impii ambulant.

Secundum vero anagogen, ideo dicit custodies nos, quia nos undique circumstant impii, saluti nostrae insidiantes.

PSALMUS XII.

v. 1 **In finem, psalmus Davidi.**

Hunc canit psalmum peccati sui paenitens; simul nobis salutare illud nuncians, a quo normam accepimus, qua post peccatum accedere ad Deum possimus.

Quo usque avertes faciem tuam a me?

Quid est quod faciem Deus a peccatoribus avertit? quia indignos aspectu suo iudicat. Quamobrem ego conscientia mea compunctus, Deique iudicium metuens, utpote procul ab eo ob peccatum submotus, per paenitentiam animi voluntariam renovor, ne forte in peccato moriar. Atque ea res mihi potissimum maerorem animi creat. Pro quo Symmachus dixit: curam in corde meo quotidie. Iam haec nostri admonendi causa scripta sunt, atque docendi quomodo oporteat a peccatis resipiscere, praedictis verbis tamquam pharmacis utentes. Vel etiam oblivionem appellat auxilii dilationem, oratque ne a divina prorsus providentia destituatur.

Quamdiu exaltabitur inimicus meus super me?

Interrogat de his Deum, non quasi causam, sed quia nutu suo impedire eadem potest. – Nam si pie nobis viventibus deprimitur hostis, vicissim peccantibus extollitur. Nam Satanae elevatio est, hominum humiliatio: quia sicut Deus salutis nostrae causa efferri dicitur, ita diabolus exitio nostro extollitur (1). Sufficiat, inquit, ei semel fuisse elatum, dum ego scilicet peccato deprimerer. Cur iam diutius contra me extollitur?

v. 4 Gr. p. 19 **Ne umquam obdormiam in morte.**

Somni nomine pigritiam designavit, qua obsessi vitae phantasiis vagamur, otiosique in voluptatis lecto cubamus. Ne itaque pigritiae somnum dira mors subsequatur, illuminari oculos suos, id est animae sensus, postulat, ut videant veritatem. Vereor, inquit, ne somnus in mortem desinat, si vehementior fiat calamitatum dolor.

Qui tribulant me, exultabunt si motus fuero.

Siculi athleta extra stadii sulcum prosiliens vincitur, ita christianus deperditis quae initio acceperat donis, subversus cadit. Non igitur immutemur, ne gaudium inimicis nostris creemus.

1) Haec Nicetas ex Cyrillo recitat, quae alii nescio quomodo ad Athanasium traxerunt.

Cantabo Domino, qui bene mihi fecit. v. 6

Hoc quoque, ut aliud praecedens, tenendum est; nempe prophetam non quia nunc nesciat cantare. his verbis uti, sed quia perfectius in posterum cantaturus sit, cum magis profecerit consummatusque fuerit. Cuinam vero cantabit? benefactori nimirum suo, qui creavit et restauravit.

Psallam nomini Domini altissimi. v. 6

Beatus qui psallit spiritu et mente, si modo sciat cui psallat, quodque scit factis praestet! Qui hoc modo psallit, caelum penetrat, nubes transcendit; et Altissimo, cuius nomini concinit, nulla re impediente, adstat.

PSALMUS XIII.

Dixit insipiens in corde suo: non est Deus. v. 1

Culmen omnis nequitiae hoc est. Namque opinari Deum non esse, sed fortuito cuncta esse facta, proterviae omnis, illicitique operis initium est. Ergo hic sermo ostendit, in tantam venisse homines impietatem, ut his quae existunt rebus non praeesse Deum, sed universum mundum existiment fortuitam per se ipsum sortitum esse naturam. Age vero quid significant verba « dixit in corde? » Quandoquidem alius est sermo prolatus, alius intra repositus, non de prolato sermone nunc loquitur propheta, sed de animi interiore sententia. Dixit enim in corde suo, id est cogitavit Deum non esse. Nempe omnis qui palam et cum manifesto contemptu peccat, etsi non voce, operibus tamen ipsis et vitae perversitate paene clamat: non est Deus. Nam qui ita *Gr. p.* 191.
vivere solent quasi Deus non intueretur, quique omnia sine ullo respectu agunt, operibus ipsis et factis Deum negant.

Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum. v. 3.

Haec de ethnicis quoque intelligas licet. Nam caro terrena, peccati legem ceu morbum secum gerit: mensque hominis valde prona est ad declinandum in malum iam inde ab adolescentia sua, uti scriptum est *. Merito ergo sacer de nobis conque- * Gen. VIII. 21.
ritur sermo: omnes enim, inquit, declinaverunt. Nam quum recta via progredi oporteret, atque a creaturarum pulchritudine et ordine creatorem consequenter cognoscere, et a propheticis vocibus ad veritatem perduci, contra accidit; et in sexcentas erroris et perditionis vias declinarunt, ac flagitiosis actibus inutiles evaserunt, nemoque iam bonis moribus utitur.

Sepulcrum patens est guttur illorum etc. *usque ad* **ante oculos eorum.** v.

Diodorus, quidem Theodorus, Cyrillus, et Didymus, a verbis « sepulcrum patens » usque ad « in viis eorum » textum legunt; verumtamen in hexaplis haec non habentur (1).

(1) Scholion quod in graecis p. 191. posuimus, revera ita se habet in codice K, iterum a nobis inspecto; nempe recitatur ibi in margine (namque a textu abest) locus biblicus *τάφος ἀνεωγμένος* usque ad verba *ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν*, qui tamen usque ad *τῶν ὀφθαλμῶν* extendi debuisset; eatenus enim fragmentum hoc in sacra critica famigeratum pertingit. Iam vero in catenis vaticanis, quibus nos usi sumus, abest id fragmentum a codicibus A. B. E. F. I. L. Legitur autem in codice C. p. 24. sine commentario. Item in codice D. p. 58. in margine sub asteriscis, et cum scholio: *οὐδαμοῦ κεῖνται (οἱ στίχοι οὗτοι) τῶν ψαλμῶν· πόθεν δὲ ὁ ἀπόστολος εἴληφεν αὐτούς, ζητητέον.* Denique in codice M. p. 21. b. (quem codicem serius a me inventum dixi p. gr. 450.) ita legitur ut in codice K, nempe *Διόδωρος* etc. ut iam scripsi in graecis, sed tamen recte et plene usque ad *τῶν ὀφθαλμων αὐτῶν.* Nihil dico de codicibus G. et H. qui sunt acephali. Iam vero scholia duo quae ex codd. D. K. et M. nos citavimus, vidit iamdiu in mss. etiam Nobilius ad sixtinam latinam ex graeca, p. 753. Conferatur etiam Montfauconius in hexaplis, et magnus praecipue magister olim meus Bernardus Rubeus in variis lectionibus T. V., qui non levi eruditione hanc rem illustrat.

Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem?

Versiculus hic interrogative legendus est. Quoniam dixerat, omnes declinaverunt, et operantur inique, nunc ait: num ergo hi Dominum cognituri sunt, et in illum credituri? Sane multi credent: alii tamen in incredulitate perstabunt, et persequentur eos ac vexabunt qui in Christum crediderint.

Ibi timuerunt timore, ubi non erat timor.

Reprehendit hos psalmista. Iudaei ergo in infidelitate constantes, vano timore expaverunt, quem gratis experti sunt. Quinam vero fuit hic stultus timor? Timuerunt, ne si forte Christum admitterent, in eumque crederent, Deum offenderent. Quamquam versiculi sensus de credentibus quoque dici potest, ita ut loci sententia sit: Gr. p. 182. Moysis quidem lex poenam inferebat; Christi autem timor castus est; facit enim ut tamquam filii patrem metuamus. Ergo post illud tempus, quo Christi adventus fuit, timore timebunt ubi non est timor, a legis nimirum minis; quia tum erit conveniens potius liberis hominibus pietas.

Quis dabit ex Sion salutare Israhelis?

Cerne quantopere Dominum discupit, et quam non tolerat futuri temporis expectationem quo salutare Dei patris, nempe Christus, exorturum erat! Dicit autem ipsum * Matth. XV. 24. salutare Israhelis, quia primarius fortasse adveniendi finis Israhel fuit. Dixit enim *: non sum missus nisi ad oves deperditas domus Israhelis. Aut alio modo. Quia nempe, * Rom. IX. 4. ut divus Paulus scribit *, Iudaeorum erant promissiones, legislatio, foedus, et patres, unde factus est secundum carnem Christus. Discupio igitur adventum eius, ait

Profecto sanctus Hieronymus praef. ad lib. XVI. in Isaiam, etsi hos tres versiculos in ecclesiis legi non negat, attamen a Paulo (ad Rom. III. 13.) ex variis psalmis et ex Isaia collectos iudicat, et deinde ab alio nescio quo, ex Pauli epistola ad hunc psalmi locum translatos. Hieronymo adquiescere videtur doctissimus Bellarminus in suo ad hunc psalmi locum commentario. Immo idem vir purpuratus de verbo Dei lib. II. cap. 2. post relatam Hieronymi sententiam, diserte scribit: « dices, si ita est, cur Ecclesia in editione vulgata hos versiculos esse patitur? Nimirum ea de causa, quoniam sunt etiam ipsi sacrae scripturae partes quaedam; et quoniam sine turbatione et scandalo populi non possent auferri, cum longo iam tempore ibi fuerint: quomodo etiam patitur nonnullos errores typographorum. »

Quae quum ita se habeant, attamen ego nolo indefensam prorsus hanc rem destituere. Etenim codex omnium graecorum antiquissimus vaticanus, quem prae oculis habeo, p. 630. exhibet in psalmo hos versiculos, et quidem non in margine, ut a nonnullis temere dictitatum fuit, sed in ipso contextu, sine ullo veru, sine ullo interpolationis vestigio. Codex autem hic vaticanus iure meritoque sixtinorum bibliorum editoribus praef. p. 2. « ante tempora B. Hieronymi, et non infra, scriptus videbatur, et inter ceteros optimus iudicatus fuit. » Ceteroqui Hieronymus hunc non vidit, neque enim auctoritatem eius hoc loco neglexisset. Codicis vaticani patriam vel originem nondum ego cognovi; sed certe Georgius Syncellus in chron. ed. paris. p. 203. pervetustum quemdam memorat codicem septuagintaviralem, ex caesariensi Cappadociae bibliotheca a se acceptum, qui ex antiquiore adhuc descriptus fuerat codice, divi Basilii manu emendato. Me hercle maxime permovet, quod hi versiculi in tam insigni atque incomparabili codice recitentur, et quod testetur Hieronymus, ut iam dixi, eos a christianis ecclesiis in psalterio cantari solitos. Postremo, ut alia aliquot testimonia addam, habet hos versiculos codex etiam pervetus syriacus ambrosianus, quem item meis oculis vidi, quemque demum v. cl. Bugatius edidit. Habent vulgatus lat., arabs, et aethiops, praeter catenas vaticanas, quas supra appellavi; nam quominus vaticanorum codicum congeriem in praesenti scruter, tempore prohibeor. Legebantur in psalmo hi versiculi a graecis patribus, ut supra diximus, Diodoro, Theodoro, Cyrillo nostro, ac Didymo; quibus addo tertium patrem alexandrinum Athanasium, ex eius in psalmos fragmentis a Montfauconio vulgatis. Legebantur, observante Sabaterio, iidem versiculi a Iustino, et a latinis patribus Ambrosio, Augustino, Cassiodoro, Optato, qui omnes itala vetere ex graeco derivata utebantur. Denique mihi videtur credibilius, divum Paulum ex pleno aliquo psalterii codice, qualis est vaticanus, hos versiculos expedite recitasse, quam laboriose ex quinti, octavi, noni, trigesimique quinti ac noni psalmorum particulis, postremoque ex Isaia cap. LIX. 7., consarcinavisse. Stat ergo sua propria (ni rei nimio amore fortasse fallor) huic psalmi particulae auctoritas, quin ea ex aliis sacrorum bibliorum locis necessario conquiratur.

propheta. Quis mihi tribuet, ut Servatorem de superna Sione caeloque advenientem videam, aut ex inferiore Sione per nativitatem in carne procedentem?

PSALMUS XIV.

Quis tabernaculum ponet in monte sancto tuo? v. 1

Mons sanctus est futuri saeculi regnum; mons, ob celsitudinem et eminentiam; sanctus, quia ibi non habitat impurus. Qui ergo in hoc mundo habitat, et praesente vita tamquam umbra et foeno transeunter utitur, hic tabernaculum ponere id est habitare futuro in regno poterit. Quisnam vero hic homo sit, et qua ratione vitam instituat, in subsequentibus psalmi partibus proditur.

Et opprobrium non accepit super proximos suos. v. 3.

Habet quamdam hic sermo obscuritatem. Incertum est enim, utrum ipse a nonnullis proximis opprobrium non acceperit; an ipse e contrario opprobrium non intulerit. Existimo ego iustitiae studiosis utrumque inesse decere. Summae enim fructus pietatis est, adeo venerabilem vitam degere, ut nemo nobis exprobrare queat pulcherrimi cuiusvis operis negligentiam; vicissimque nullum aliis convicium facere, etiamsi aliquando lapsi fuerint aut titubarint. Aegra est enim hominis natura, et in culpam facile incurrit. – Contemptus intelligitur non ex mentis superbia, sed odio potius mali et abominatione.

PSALMUS XV.

Conserva me Domine, quoniam in te speravi. v. 1. *Gr. p.* 193.

Rursus et hoc servili (Christi) formae congruens; simulque demonstrans iustificationem in fide per confessionem. – Heic communem veluti humani generis induens personam Servator, cum Deo patre loquitur non tam pro se, quam propter nos atque pro nobis, tamquam unus ex nobis. Dominum itaque appellat patrem, postquam ipse servi formam assumpsit. Conservari autem se petit propter ecclesiam, quae est eius caro. Nam revera ecclesia caro eius est: conservari autem illam, iure meritoque petit: atque ad eius personam recte refertur tum ecclesia tum conservatio (1). Causam quoque ponit, ob quam conservandus sit: propterea enim, o pater, inquit, a te conservari peto, quia in te speravi: se ipsum vero cum dicit, ecclesiam dicit.

Dixi Domino, dominus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. v. 2.

In evangelio quoque dicebat *: ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum: et nunc natura factus homo, dominum suum appellat patrem. Addens autem « quoniam bonorum meorum non eges » legalis cultus ostendit inutilitatem. Nam bona heic nuncupavit oblatas hostias, quas nequaquam iam excipere apparet: nam fidei doctrina illas abolet. Num manducabo carnes taurorum, aut hircorum sanguinem bibam *? Et rursus: sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem coagmentasti mihi *. Porro observa Dei esse solius proprium, ut nulla re egeat: ast alii, qui dicuntur domini, oblationum a subditis revera indigent, nempe servorum, agricolarum, et fabrorum, aliorumque huiusmodi. Hoc itaque Christus etiam indicium statuit, patrem suum vere esse dominum, quoniam bonorum non indigeat ab se ei oblatorum, id est a carne sua seu ecclesia. Equidem etiamsi oret

* Ioh. XX. 17.

* Ps. XLIX. 13.

* Ps. XXXIX. 7. et Hebr. X. 5.

(1) Fragmenti huius partem video Athanasio ab aliis tributam; sed frustra, ut ego iudico Nicetae auctoritate fretus.

filius, lacrymetur, obsecret, non eget pater his bonis: nam qui scit omnia, precum non indiget, neque propheticis opus est ei sermonibus.

v. 3. **Sanctis qui sunt in terra eius.**

Gr. p. 194. Sanctos dicit sanctificatos in spiritu, terram autem ecclesiam Christi. Tum verbum « mirificavit » pro demonstravit aut glorificavit, positum est. Denique vocabulo « eius » patrem designat; ut sit integra sententia: sanctificatis in fide notam fecit patris voluntatem. Quare etiam dicitur magni consilii angelus.

v. 4. **Multiplicatae sunt infirmitates eorum.**

Ethnicorum videlicet. Iesu Christi nondum manifestata veritate, multiplicata fuerant peccata et passiones. Postea illucescente salute, properaverunt homines ad illius notitiam, et peccatorum depositionem. – Nonnulli vero ethnicorum idololatrias et miserias heic significatas aiunt; a quibus conversi, facti sunt sancti Dei: de quibus ait « sanctis qui sunt in terra eius: » qui et sine mora deseruerunt idola sua, aut potius incommoditates vel miserias, ante fidem susceptam sibi haerentes, mirificatis Servatoris apud eos voluntatibus.

v. 4. **Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus.**

Si quis haec de Iudaeis dicta intelligere velit, enuntiativo modo versiculos legat, ceu si Deus causas reiecti ab se Israhelis aperte narret. Non congregabo, inquit, synagogas eorum, neque illorum nomina labiis meis diutius commemorabo. Cur? Sanguinum, inquit, causa; id est quia plurimo inquinati sunt sanguine ac caedibus. Quod si quis dicat, locum hunc de ethnicis esse intelligendum, hoc modo interpretaberis: nam quia properarunt, inquit, ad fidem, prompteque ostensum Dominum exceperunt, atque ad divinum lumen accurrerunt, nonne ego congregabo conventus eorum? Interrogativa enim cum interpunctione legendum erit: nonne colligam, inquit, ex sanguinibus? idest, postquam omnes interfecti fuere, multusque ipsorum effusus est sanguis, Satana eos perdente, daemonumque grege eosdem vastante. Utique sanguis occisionem denotat, sive exitium, quod ethnici pertulerant, dum universalis creatoris notitia carerent. Sed enim illum gregem deduci ad infernum necesse erit. Sic enim de ipso et de Satana scriptum est: qui requirit sanguinem eorum, recordatus est *. Et illud: tamquam in inferno positi sunt; mors minabit eos *. Quippe ipse mors erat, id est mortis auctor Satanas pastoris veluti vice deducens, ac veluti quibusdam stabulis, in inferni caveis concludens. Quoniam igitur multus eorum effusus fuit sanguis, et quia properarunt ad fidem, nonne ego congrua misericordia utens conventus ipsorum congregabo?

Gr. p. 195.

* Ps. IX. 13.

* Ps. XLVIII. 15.

Sanctus Cyrillus versiculos hos interrogative vult legi. Quoniam, inquit, vocati ex ethnicis ad fidem properarunt, quid ni ipsorum conventus congregabo? Dictio autem « ex sanguinibus » ponitur pro « quoniam omnes interfecti fuerunt » *etc. ut supra.* Aut secundum Aquilam: non libabo * libationes eorum de sanguinibus. Olim Iudaei Deo libabant, iubente lege; ethnici autem idolis. Ego vero nova cunctis mysteria tradam, et incruentam hostiam, legales in posterum respuens oblationes.

* In gr. corr. σπείσω.

v. 6. **Funiculi ceciderunt mihi in praeclaris meis.**

Funiculus mensura est, ut in Iohannis evangelio scribitur *: non enim ex mensura dat Deus spiritum. Vel fortasse mensurae nomen ad doctrinam non refertur, sed ad eum qui ipsam recipit, quia amplioris doctrinae non sit capax. Nam et pluvia eadem ubique est, sed tamen pro capacitate vasorum fit mensurabilis.

* Ioh. III. 34.

v. 6. **Hereditas mea optima.**

Prior quidem hereditas, id est Israhel, non fuit optima, immo potius Deo in-

visa. Sed enim amoris funiculis, et vehementissimo affectu copulata Christo est, portio veluti electa, ethnicorum ecclesia, quam optimam merito appellat: inest enim ei multa credulitas ac docilitas, et mentis pulchritudine elucet, omni virtute exculta. Vel fortasse funiculi haud amoris vincula denotant, sed ex geometrarum metaphora heic dicuntur: nempe, quod pater hereditatem mihi funiculis dimensus sit, et terminis de- Gr. p. 196.
finiverit, et septo circummuniverit ac protexerit, ne optima posthinc mihi et patria diripiatur hereditas, in quam ceciderunt mihi sortis datae funiculi, hoc est quae mihi sortito attributa fuit. — Hereditas rationalis naturae est, praeteriti futurique temporis doctrina. Christi autem hereditas est, scientia a Deo communicata (1).

Providebam Dominum in conspectu meo semper (2). v. 8.

Hoc simile evangelico illi Christi dicto *: solus non sum, quia pater meus mecum * Ioh. XVI. 32
est. Quatenus intelligitur Deus Christus, ipse est omnia firmans et sustinens: quatenus autem factus est homo, decet eum etiam dicere, a dextris se habuisse Dominum, ne commoveretur. Conformat enim semet humanae naturae modulis, et eorum quae exinanitionis propria sunt non pudet eum propter incarnationem. Expectabam, inquit, quia pater meus mihi opem praestat, neque me sinit circumagi. A dextris autem dicit, pro: auxiliatur mihi; dexterae et melioris partis nomine, auxilium appellans. Tu vero mecum considera quomodo natura nostra Christo iucunda evaserit: quippe oblati sumus patris conspectui, qui pulsi eramus propter Adami transgressionem (3), habuimusque eum defensorem atque statorem. Habeamus ergo vicissim nos Deum semper prae oculis, eumque praesentem auxiliantemque cogitemus, ne ab officio depellamur, sed cesset potius ille qui a dextris nobis est adversarius diabolus: neque in nos maledictionem, quae Iudam perculit, provocemus: stet diabolus a dextris eius *: * Ps. CVIII. 6
namque a dextris iusti stat Dominus; a dextris autem peccatoris, diabolus.

Quoniam a dextris est mihi, ne commovear. v. 8.

Quoniam dictum est, sede a dextris meis; et eum post ascensionem sedisse a dextris magnificentiae patris; cur nunc filius ait: providebam Dominum a dextris meis semper, patrem designans? Ergo dexter est patri filius, et filio pater; secundum illud: ego in patre, et pater in me est. Videtur autem apprime de humanitate loqui: certe enim quatenus est Deus, non commovetur. Non est autem inanimis caro eius: non Gr. p. 197
enim ipsa caro dicit, habere se Deum a dextris, eumque semper spectare, ne peccet. Quippe commoveri significat motum ad peccatum.

Delectatio in dextera tua usque in finem. v. 11.

Sane decebat universalem creatorem et dominum ac Deum gaudere et laetari, ob creaturas suas in melius reformatas, et in antiquum statum a Deo patre repositas per ipsum filium. Per quem enim omnia ad existendum sunt adducta, per eundem reformationem in melius recipiunt. — Dextera patris, filius est, ob suae carnis iucunditatem formosus, qui deformem sordidamque naturam attollens, in patris dextera deificatam collocavit.

(1) Merito animadvertenda est apud Cyrillum haec humanae divinaeque scientiae definitio.

(2) Dictum de Christo hunc versiculum adfirmat apostolus Petrus Act. II. 25. Paulus autem Act. XIII. 35. aeque dictum de Christo adserit versiculum decimum. Nemo ergo christianus dubitabit psalmum hunc litterali quoque sensu ad Christum esse referendum.

(3) Perstant christianae religionis hostes originale peccatum eiusque poenam seu negando seu etiam irridendo, quo tamen dogmate nihil fere in patrum doctrina evidentius est. Ego vero Cardinalis quoque doctissimi Iacobi Sadoleti librum ineditum de originali peccato notum aliquando faciam.

PSALMUS XVI.

v. 1. **Exaudi, Deus, iustitiam meam.**

Iustitiam hoc loco haud virtutem perfectam dicit, ea enim iactantia pharisaica foret, sed iustam petitionem. Petit enim David non Saulis exitium, sed salutem propriam. Fortasse autem, quoniam nudis verbis haud auscultat Deus, sed virtuti veluti factis clamanti, docet nos propheta quomodo et nos obsecrantes exaudiemur, scilicet suffragante iustitia. Quod si forte apostolorum chorus heic orat, iustitiae dominum appellat Christum; haud illius legalis, quae non erat inreprehensibilis, sed perstabat usque ad tempus emendationis; sed verae omnino iustitiae id est evangelicae. Malentes ergo apostoli adorationem cultumque in spiritu, aiunt: exaudi nos, Domine et Deus iustitiae, non illius typicae, sed huius meae, id est verae ac spiritalis, cuius ex norma vivere volumus, quamque et aliis praedicamus. Ipsi vero Christo convenientissimum prae ceteris est, secundum humanitatem suam dicere Deo patri: exaudi iustitiam meam; ipse enim peccatum non fecit, nec inventus est dolus in
* I. Petr. II. 22. ore eius *.

v. 3. Gr. p. 198. **Visitasti nocte, igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.**

Qui ne in nocte quidem et somnis turpes et absurdas phantasias patitur, is si fieri potest ita loquatur. Adnotandum vero, verbum visitasti, extra punitionis sensum heic poni. Item sciendum est, diabolum ratione Deo contraria examinare solere: nam Deus non examinat nisi ubi praeexistentem iniustitiam compererit; quae si nulla fuerit, ab eo non comperitur.

v. 7. **A resistentibus dexterae tuae.**

Resistentes dexterae Dei daemones dicit: dextera autem Dei pius quisque et iu-
* Ps. LXXIX. 18. stus, de quo alibi dicit *: fiat super virum dexterae meae. Huius viri saluti obsistunt daemones, a quibus Deus eripit qui in ipsum sperant. — Resistunt Domino, qui est patris dextera, Iudaei et ethnici, et impurarum haereseon inventores, e quibus eripi apostoli obsecrant, et tutelam illam, quam pupillae oculi dedit natura, a Deo postulant, ne ullatenus laedatur ipsis mentis oculus, tenebrasque patiatur. Idem Servator quoque credibiliter postulat a patre, nempe ut ipsemet custodiatur, id est corpus eius, fidelium ecclesia, contra adversarios ipsius, pupillae oculi instar immaculata et recta acie cernentis. Custodiamur et nos adversus daemones obsistentes dexterae bonisque actibus nostris: qui quidem dextera Dei dicuntur, ceu a gratia ipsius et vi directi; ne umquam interiore nostro infuscato oculo, in peccati caliginem incurramus.

v. 8. **Utinam velamento alarum tuarum protegas me!**

Apostoli quoque necessariam faciunt petitionem, ut sub velamento Christi sint, dum eos affligere nituntur inimici, et omne genus insidiarum crudeliter intendunt.
* II. Tim. III. 12. Omnes enim, qui pie volunt vivere in Christo, persecutionem patientur *. Volebat quoque Servator filios Hierusalem congregare, quemadmodum gallina sub alis con-
* Matth. XXIII. 37. gregat pullos, sed illa renuit *. Quamobrem pro ecclesia, ceu pro corpore suo, petit a patre vim tutelarem. Fatigant nos, afflictosque et infelices efficiunt impietatis atque peccati inventores daemones; sed corda nostra et mentem custodiet Deus connaturalibus ipsi quibusdam et consubstantialibus alis, id est unigenito filio suo, et vivificante sancto Spiritu (1).

(1) Contra Arianos. Et animadverte theologicam versiculi elegantem explicationem.

Eicientes me nunc, circumdederunt me. v. 11. *Gr. p. 199.*

Et unde nos eiiciunt, cum circumdare et comprehendere volunt? nempe ex lege ac praeceptis, quae pro muro et munita urbe sobriis hominibus sunt: de qua urbe comperies prophetam dicentem *: quis deducet me in civitatem munitam? Cavendum * Ps. CVII. 11
est ergo ne errore aliquo ab hac recedamus, alioqui in hostium manus veniemus – Certe et hostes sanctorum nihil aliud spectant seu cogitant, nisi hoc unum, ut nempe sanctos a suis bonis studiis avertant, et a via Dei devient atque abducant. Ubinam vero nituntur inimici abstrahere sanctos ab amore Dei? in terra scilicet, id est dum vivunt, et terrestre hoc domicilium incolunt sancti. Nam postquam hinc migraverimus, decipere diutius adversarii nequeunt. Interim sancti omne genus insidiarum ferentes aiunt *: quis nos separabit a caritate Christi? Eiecerunt et ipsum Domi- * Rom. VIII. 35
num urbe Iudaei atque illum circumsteterunt, deque eius perdendi ratione prosternendique humi deliberarunt: cuius consilii exitus fuit, ut vilissimum crucis supplicium decernere praeoptarint.

Corripuerunt me sicut leo paratus ad praedam. v. 12.

Terribiles nobis daemonum incursiones proponit. Quid enim leone rapacius aut exitiosius? Ita reapse nobis post venationem abutuntur invisibiles inimici. Sed si nos resistamus, Petro obsequentes monenti *: sobrii estote et vigilate, quia adversarius * I. Petr. V. 8
vester diabolus, ut leo rugiens, circum ambulat, quaerens quem devoret; cui si fide resistatis, statim humiliatur, fitque ut catulus in abditis iacens. Tunc verebuntur daemones adgredi quos vident validos, temporis opportunitatem observabunt; huius enim rei causa latebras petunt.

Frameam tuam ab inimicis dexterae tuae. v. 13. *Gr. p. 200.*

Frameam ipsius Dei appellat hominem iustum, gladii instar daemonum agmina caedentem. Anima enim iusti, destructio peccati est: vita iusti, voluptatum mors. Idcirco (1) eripi animam suam ex impio, et ex hostium manu, id est diaboli ac daemonum, gravibus horum incursibus appetitus orat.

Exsurge, Domine; praeveni eos, et supplanta. v. 13

Verbum « praeveni » significat, ne sinas eos propositum suum consummare, sed meum praeveniens periculum, vanum effice nequitiae illorum exitum. Verbum item « supplanta » pro, ne planam eis viam contra me currentibus des: cadant potius, tamquam alio obvio; et illorum perniciosissimum cursum inhibe.

PSALMUS XVII.

In finem, puero Domini Davidi, cum huius cantici verba locutus est etc. (2). v. 1.

Vero autem (3) mysticoque sensu, qui in Christum crediderunt de Davidis genere ortum, hi Christo hoc canticum offerunt, cunctis hostibus liberati, et huius saeculi principe, quem de sua in nos tyrannide depulit (Davidis) filius, sicuti olim Deus Saulem de regno Israhelis eiecit. Producitur autem in psalmo modo fidelium, modo Christi persona, quae humana loquendi ratione utitur. Haec est etiam tituli « in finem » vis. Continet enim psalmus descensum Unigeniti, ascensionem, victoriam de daemoni-

(1) In textu gr. scribe τοῦτο pro τοῦ.

(2) Titulus idem fere II. Reg. cap. 22. ubi item hic psalmus canitur. Paulus apostolus Rom. XV. 9. laudat eius versiculum quinquagesimum. In syriaco codice ambrosiano, dividitur ob prolixitatem suam in partes aequales duas hic psalmus.

(3) Sic loquitur, quia alia ante dixerat, quae eclogarius Nicetas praetermisit. Et nota, quod sensum mysticum dicit verum Cyrillus.

bus, Israhelis expulsionem, et gentium vocationem, quae omnia in fine saeculorum evenerunt, cum Unigenitus est incarnatus. Simus utinam et nos pueri Domini, id est servi! Et tamquam in splendido die, virtutibus operibusque lucis honeste ambulemus: atque ita de cunctis hostibus, praecipue de manu Saulis, idest de actionibus et violentia Satanae liberemur! Nam manus symbolum actionis est: ut ad finem usque victoriae pervenientes, agere gratias possimus auctori victoriae Christo.

Protector meus, et cornu salutis meae, et susceptor meus.

Haec omnia epitheta recte illi inscribuntur, de quo nos psallere ipse hic propheta docuit: te opitulante inimicos nostros cornu appetemus. Sic nimirum protector noster, ut in carne sua; tamquam in scuto tela, passionem pro nobis exceperit. Susceptor, per divinitatem quae sola ob suam impassibilitatem nos suscipere, id est sustinere cadentes, poterat. Idem cornu salutare factus est nobis per crucem: nihil enim magis quam crucem daemones extimescunt.

Ascendit furor in ira eius, et ignis a facie eius exarsit.

Sicut fumus ignem anteit; accenso autem igne, et ligneam depascente materiem, carbones fieri solent; ita Dei ira coepit quidem ut fumus, crevit ut ignis, postremo in carbones redegit Davidis inimicos. Recte vero pro punitione fumus dicitur, qui lacrymas ciere solet. Nam reapse fumus in oculos incurrens stillare lacrymas facit. Nimirum irato creatore adversus daemones propter creaturae suae perniciem, antecessit ultioni fumus, nempe modica tyranni inhibitio: quam subsecutus ignis est, nempe omnimoda hostis destructio, a facie Dei, id est a Christo, qui est Dei facies, et character substantiae eius. Incarnato quippe Unigenito, incensus est ab eo ignis adver-
* Matth. VIII. 29. sus daemones, ita ut clamarint *: venisti huc ante tempus ad torquendum nos. Iudaeis
* Luc. XXIII. quoque in antecessum ceu fumus edita fuit a Christo comminatio. Ait enim *: quum videritis Hierusalem ab exercitibus obsessam, tunc dicite montibus, operite nos; et collibus, cadite super nos. Dein subsecuta est ceu ignis ira, quae tanta in eos exarsit, ut illos in carbones redegerit, id est consumpserit perdideritque. Scio bonum quoque esse ignem, illum videlicet quem Christus venit mittere in mundum. Atque hic demum ignis laudabiles carbones efficit: nam sancti Spiritus calore, spiritu ferventes appareat nonnulli. Ita ceu carbones accensi fuere a Deo apostoli, sua cum illo
* Is. XLVII. 14. coniunctione inflammati, et mundi lumina effecti *: deque ipsis dictum fuit civitati Hierusalem: habes carbones quibus insideas: hi tibi auxilio erunt (1).

Inclinavit caelos, et descendit etc.

Descendit, ut terram caelo coniungeret, et inferioribus communionem cum superioribus elargiretur. Hoc autem minime evenisset, nisi eo modo in terram descendisset, quo recipi poterat, id est carne indutus, quam nebulam veluti quamdam pedibus suppositam appellat. Haec enim Dei in fine temporis ad nos adventum occultavit.

Et posuit tenebras latibulum suum.

Tenebras heic arbitrare incomprehensibilitatis caliginem, quae mentis quoque nostrae oculis incidens, eum qui cum patre aeternus est, metiri tempore non permittit. – Tenebras intellige mysterii obscuritatem, quae carnis causa incredulis accidit: quam bene latibulum nominavit: sic enim Christus diabolum daemonesque latuit, qui videntes ipsum ne a Iudaeis quidem fidem impetrare, crucem ei compararunt, crucifixi potentiam ignorantes.

1) Sequitur presse Isaiae alexandrinum, nunc vaticanum, textum alexandrinus Cyrillus; nam vulgatus lat. textus satis differt.

Tenebrosa aqua in nubibus aëris. v. 12.

Adeo reconditum est Christi mysterium!

Misit ex alto et suscepit me, recepit me ex aquis multis. v. 17.

Fatetur fidelium ecclesia, Servatorem dominum sibi de caelo missum a patre, ut de sole radium, seque liberatam ex aquis multis, id est adversariis potestatibus, amarisque et turbulentis vitae huius negotiis et circumstantiis. Multas vero dicit aquas, quia varia sunt tentationum genera, et malorum spirituum insidiae. Sed ex his omnibus eripuit nos Christus.

Secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi. v. 21.

Consentanee manuum munditiem dices esse splendida et absque ullo inquinamento opera fidei, sine quibus fides mortua est.

Deus meus, impolluta via eius. v. 31

Solum Dei Verbum Deus verus est; idcirco et unigenitum, quia unicum est, utpote Deus: ceteri enim omnes praesentia Dei Verbi fiunt dii. Illos quippe dicit scriptura deos, ad quos verbum Dei factum est *. * Ioh. X. 35.

Deus qui praecinxit me virtute, et posuit immaculatam viam meam. v. 33. *Gr. p.* 203.

Congruunt haec etiam evangelii ministris, quibus Servator aiebat *: « sedete apud Hierusalem, donec induamini virtute ex alto: » qua praecincti et sancto armati spiritu, haec enim erat promissa virtus, restiterunt daemonibus et persecutoribus passionibusque, viamque vitae inculpatim decurrerunt. * Luc. XXIV 49.

Qui perfecit pedes meos tamquam cervi, et super excelsa statuit me. v. 34.

Aiunt cervos velocissimos esse, praetereaque serpentibus exitiosos, et insequentibus venatoribus ad alta contendere. Persecuti itaque Davidem sunt cum alii, tum etiam Saul, qui illum tamen non comprehendit, Deo celeritatem addente, atque ut venenatas viperas, hostes nempe calcaret, largiente. Quia vero naturalis est hinnulis perimendarum ferarum vis, halituque et cutis proprietate serpentes fugandi, recte Dominus hinnulus dicitur, utpote contrariam potentiam calcans atque consumens. Suos item discipulos naturâ quodammodo cervorum instruxit, dum ait *: potestatem vobis dedi calcandi serpentes et scorpios. Insequitur ergo serpentis instar Satanas; verum hi accepta a Servatore potestate calcandi serpentes et scorpios, intellectuales videlicet, nec non quamlibet inimici vim, non capiuntur; sed omisso humili terrestri affectu, tendunt tamquam in montem ad pretiosam virtutem. At enim non est tendendum tantummodo, sed inhaerendum est ac manendum in supernis locis, et in virtutum culminibus habitandum. Quamobrem iustum, firmis pedibus iam praeditum, non solum ad alta evehit Deus, verum et illic statuit, id est in virtute stabilem facit, ne umquam excidat. * Luc. X 19.

Gressus meos ampliasti. v. 37.

Gressus dicit, quibus a vitio ad virtutem, et ex sensibilibus ad intellectualia, atque a praesenti saeculo ad futurum quispiam graditur. Initia igitur arcta sunt et laboriosa viam angustam terenti, et inimicorum offendicula praetergredi volenti: progredienti tamen, plana loca patefiunt.

Populus, quem non noveram, servivit mihi. v. 44.

Non est hoc inscientiae indicium, nam et illas gentes utpote Deus noverat; sed ita denotat eos qui per varia tempora ipsius familiaritatem non sunt adepti. – Dici haec possunt etiam ex Christi persona et Davidis. Quod si gentibus non imperavit David, in Christo, qui ex illo ortus est, sermonem sistamus, qui semper quidem, *Gr. p.* [illegible]

utpote Deus, in omnes dominatus est; post incarnationem autem voluntarium quoque credentium ei obsequium recepit. Dupliciter enim corda nostra novit, aut sciendo, aut cognoscentem coniungendo cum cognito. Priore significatu, pravos quoque cogno-
* Luc. XVI. 15. scit Deus; quibus Servator aiebat *: utique vosmet coram hominibus iustificatis, sed
* Amos V. 12 Deus corda vestra novit. Nec non apud prophetam *: quoniam omnia vestra peccata novit. Posteriore autem significatu nonnisi iustos cognoscere dicitur, novit enim Do-
* Luc. XIII minus suos. Namque improbis aiebat Servator *: discedite a me, operatores iniquitatis, numquam novi vos. Pari ergo ratione ethnicus populus, idololatricus olim et peccator, ideoque a Servatore non agnitus, postea conversus ad paenitentiam, servire ipsi dicitur. Quare non dixit « quem non cognosco: » nam qui adhuc nequiter agit, non cognoscitur. Sed quem olim non noverat, nunc patet cognoscere. Veluti est il-
lud apostoli *: « sed tunc quidem ignorantes Deum iis, qui natura non sunt dii, serviebatis: nunc autem cum cognoveritis Deum, immo ab eo cogniti sitis. » Quamdiu enim ignorabant, ignorabantur: scientes autem, cogniti fuerunt.

Filii alieni.

Qui appellatus fuerat primogenitus Israhel, alienus deinde ob incredulitatem suam dictus est (1).

Inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis.

Pro inveterati sunt et claudicaverunt, Symmachus dixit: contumelia et pudore adficientur.

Vivit Dominus.

Vivit Dominus, pro « per viventem Dominum! » habet scriptura; sicut et Iobus
* Iob. XXVII. 3. ait *: vivit Dominus qui ita de me iudicavit, et amaritudine animam meam complevit! si adhuc halitus mihi remanet, et divinus spiritus in naribus superest.

PSALMUS XVIII.

Caeli enarrant gloriam Dei.

Ethnicorum multitudo magnitudine ac pulchritudine visibilium creaturarum haud sapienter considerata, existimavit caelum, seu firmamentum, esse Deum, eique cultum exhibuit. Attamen cognoscere artificem poterat ex miro rei opificio. Nam si magna excellensque est creatura, ea non tam suam quam creatoris gloriam depraedicat. Enarrant itaque gloriam Dei caeli absque voce, et propemodum clamat firmamentum Dei manibus se fuisse constructum.

Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam.

Postquam mosaicae narrationi consentaneam caeli mentionem fecit, et deinde firmamenti; exin de luce etiam diei effectrice loquitur, ostenditque posse nos ex diebus etiam ac noctibus admirari Dei gubernationem, qui ordinem illis, modum, ac revolutum circuitum, attribuit. Ipse enim noctem in mane convertit, idest cum nocte matutinam lucem commutat, auroram ac tenebras facit, id est diem et noctem. Ipse mandat ut dies diebus propria horarum intervalla cedant, itemque noctes: ita ut modo maiores sint, modo minores: ac propemodum dicit dies, puta, aestiva diei hibernali: cede mihi partem maiorem in horarum intervallis. Sic enim patriarchae videtur. Nox autem nocti indicat scientiam, nempe eam quae respicit creatorem; vel quod omnino oporteat hibernales noctes longiores esse, aestivales autem minores. Hoc significari

(1) Hoc quoque fragmentum, non Athanasio, sed Cyrillo inscribunt duo codices vaticani.

puto, dum dicitur dies diei eructare verbum, ac paene vocem emittere, partem maiorem horarum petens, noxque pariter nocti eamdem scientiam indicare.

Non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. v. 4.

Sanctus autem Cyrillus et maximus Athanasius cum interrogatione legunt haec verba: non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur voces eorum; id est: nonne sunt mutorum quoque vel negotiorum vel operum voces, absque sermone aut lingua? Utique, dicet aliquis: sicut enim textoris artem variegata vestis clamat; et opificem suum navis egregie compacta praedicat; et ferrarium fabrum pariter opi- Gr. p. 206.
ficium eius, sic etiam creatae res, quas nuper memoravimus, mutae quidem sunt, quia irrationales; sed tamen earum veluti loquelae sunt, admiranda constructio; vox autem, pulchritudo ipsarum et rectus ordo. Nam caelestis enarratio, et verbum a die clamatum, vox quidem articulata non est, neque oris loquela, sed tamen haec divinae virtutis magisterium fiunt iis qui auscultare sciunt, etiam voce silente. Interim dum mutam dixit creaturam David, spiritu sane praeditam et rationali facultate negavit, secus ac videtur ethnicorum sapientibus: hi enim animal esse totum hunc mundum aiunt: animalia similiter partes illas ex quibus componitur (1).

Et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo. v. 6.

Commode memorat David ordinatum solis cursum, et quod e thalamo finium terrae, tamquam pulcherrimus sponsus procedat: deinde tamquam a repagulis cursum auspicans, celerem validumque volatum faciat, et indefessus decurrat. Hoc enim significari puto verbis: exultabit ut gigas ad currendam viam.

Lex Domini immaculata, convertens animas. v. 8.

Non inutile cordatioribus est naturae spectaculum; quod contemplari volentibus, Dei repraesentat gloriam, ex creaturarum ornatu et recto ordine dignoscendam: invisibilia enim eius, ex creatura mundi, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur *. * Rom. I. 20.
Quae quum ita se haberent, ipse quoque apparuit nobis Christus, nosque ad patrem adduxit, haud per legalem cultum, sed per evangelicam potius exhortationem. Ergo, praeter naturae spectaculum, quod fit ut diximus ex creaturarum fabrica et ordine, illius quoque lucrati sumus praedicationem. Sufficiebat sane creatura ad demonstrandum hominibus creatorem; nihilominus legis quoque adiutorium suppeditavit, quod errantes revocare posset. Socorditer ergo scrutanti psalmi verba, non videtur praecedentibus connecti hic de lege et iustificationibus sermo. Attamen multa potius consensio est. Quod ut heic breviter exponam; tres sunt, et quidem divinae omnes, leges: prima naturae simul et creationis, ob quam duce conscientia et creaturis, officium nostrum intelligimus et creatorem simul agnoscimus. Secunda lex scripta, per *Gr. p.* 207.
Moysem data. Tertia lex spiritalis et evangelica. Postquam itaque de lege creationis veluti filia satis egit David, demonstravitque caelum et firmamentum, diem ac noctem, et solem, creatorem suum annunciare, et in naturali lege illam quoque creationis complexus est, namque ipsa natura inter creatas res est, transit deinde ad reliquas, scriptam scilicet et spiritalem, atque utramque subdividit in mandata, leges, iudicia, testimonia, et iustificationes.

Primo igitur evangelicam doctrinam, legem Domini dicit: non enim ab aliquo

(1) Haec ethnicorum absurda theologia eleganter recitatur apud Virgilium aen. VI. 724. seqq. *Principio caelum ac terras* etc. *spiritus intus alit, totamque infusa per artus mens agitat molem. Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum.* En errorem ethnicum, en eiusdem constantem a scripturis sacris patribusque ecclesiasticis refutationem.

ex prophetis promulgata fuit, sed ab ipso omnium Domino. Deinde hanc immaculatam nuncupat. Nam Moysis lex non erat inculpata, ut admodum venerandus Paulus scribit *, neminem enim perficiebat. Ait vero alicubi etiam Deus *: ego dedi eis praecepta legalia non bona, et iustificationes in quibus non vivent. Nam facta comparatione cum evangelicis mandatis, haud bona est lex. Immaculata vero Christi doctrina, quae etiam animas a vitiis ad virtutem convertit, ex errore ethnico ad rectam pietatem, ex inscitia et tenebris ad lucem atque sapientiam. Porro et evangelium dicitur lex, quia singulorum actionibus quod convenientissimum fuerit decernit, commendationem bonis, poenas contemptoribus.

* Hebr. VIII. 7
* Ezech. XX. 25.

Timor Domini sanctus, permanens in saeculum saeculi.

Nemo mundus sorde, etiamsi una die vixerit super terram. Verumtamen sicuti aiunt herbam esse quamdam purgatoriam sordium vestimentorum, ita timor Domini sanctus, id est sanctificans, si in mentem ceciderit humanam, omnem eius abstergit maculam. Immo et aeterna in vita hominem conservabit. Nam qui sancte hanc vitam transigit, is eodem modo se habebit etiam in futura.

Iudicia Domini vera, iustificata in id ipsum.

Iudicia rursus appellat divinas de unoquoque actu sententias atque decreta. Haec autem vera sunt et iusta in id ipsum, videlicet haud discordantia neque invicem repugnantia, cognata potius et inter se convenientia. Nulla enim contradictio in Servatoris legibus comperitur. Dupliciter vero Deus iudicat, aut clementer aut districte; indulgenter quidem, veluti cum homini circa undecimam horam vocato in vineam, parem mercedem tribuit cum illis qui ante laboraverant. Districte autem, veluti cum adstantibus agnis et haedis dicet illis quidem, venite, possidete regnum; his autem, discedite a me maledicti in ignem aeternum.

Si mihi dominati non fuerint, tunc immaculatus ero, et emundabor a delicto maximo.

Confessus iam propheta, accuratum quoque legis observatorem multa fugere, ait: o Domine, occulta [delicta] et alieni homines ne mihi dominentur, te iudice haud ea mihi obiiciente, neque in peccatum reputante! Aut: ne pravae cogitationes, quas diabolus menti iniicit, sic dominentur mihi, ut eis adsentiar! Tunc enim immaculatus fuero, et peccato actuali immunis, quod magnum vocatur, ob comparationem cum illo quod in mente tantum versatur (1). Prophetice quoque universa natura clamat ad Deum: lex quidem, Domine, corpus tantummodo momentaneis sanctificabat ablutionibus: tu vero ab occultis etiam munda me per baptismum, et praecave mihi ab alienis daemonibus: si enim hi mihi non fuerint dominati, tunc vero sine culpa ero, et incredulitate mundabor, vel etiam transgressione, quod est magnum peccatum. – Peccatum magnum appellat, illud quod actu fit, idque occultorum purgatione inhiberi ait.

PSALMUS XIX.

Exaudiat te Dominus in die tribulationis.

Semper sanctorum intenditur ad Deum scopus, ad quem unum respicientes, opem eius implorant, siquando aliquis commovetur fluctus, et aspera a daemonum insidiis tempestas excitatur. Rei gnarus etiam Hieremias aiebat *: Domine virtus mea,

* Hier. XVI. 19.

(1) En confirmatur a Cyrillo quod iam diximus p. 98. adnot. 2, nempe de mentis quoque puritate necessario conservanda.

auxiliator meus, refugium meum, in die malorum meorum. Hominum quippe adiutorium fragile, tutum supernum auxilium. Propterea sancti infelicem hominem dicunt, immo et maledictum, qui spem in homine collocat, et cor suum a Domino abalienat. Gr. p. 209.
Videtur autem nunc David diem tribulationis dicere, quo tempore Senacherimus impiam illam Rhapsacis misit epistolam *: « ne fallat vos Ezecias, quod Deus Hierusa- * IV. Reg. XIX. 14.
lem de manu mea liberaturus sit. » Allegorice vero passionis diem, cum aiebat Servator: « tristis est anima mea. » Orant itaque tum Ezecias ut Deus exaudiat se afflictum ob Senacherimi blasphemias; tum discipuli etiam Servatoris, ut eum Deus pater exaudiat. Discimus denique et nos non esse tribulationis tempore deficiendum, sed orandum, neque hominibus salutem nostram, sed omnipotenti Deo credendam.

Memor sit omnis sacrificii tui. v. 5

Vel inhaerens animae ratiocinium, vel sanctus Spiritus dicere haec videntur ad maerentis solamen. Afflictum autem oportet orare, neque spem abiicere. Sic enim Deus exauditor fit (1).

PSALMUS XX.

Posuisti in capite meo coronam de lapide pretioso. v. 4.

Acie confligens David contra Ammanitas victor fuit, vique eos sibi subiecit, et Melchomi coronam cepit. Erat autem hoc Ammanitarum idolum, cuius in corona magni pretii lapidem repertum transtulit in suam. Huius nunc historiae facta mentione, ait Deo: beneficiis me, Domine, meamque petitionem praevenis: pro lapide hoc pretioso non oraveram, verum tu hunc quoque mihi dedisti, precem meam praeoccupans. Alibi etiam ante suam regiam electionem Deo benedicens, id est laudes
canens dixerat *: inveni David servum meum, virum iuxta cor meum, quem regem * I. Reg. XIII. 14.
constituam *. Praeterea: equidem incolumem ex inimicis fieri a te petii, tu vero be- * Ps. LXXXVIII. 21.
nedictionibus, id est redundantia ac plenitudine bonitatis tuae, et victoriam mihi concessisti, et regnum, et prophetiam, et quod maximum est, Dei fieri progenitorem. Sed et Ezecias nonnisi libertatem poposcerat; adeptus est autem victoriam tantam, et summum hostium exitium: regnum quoque non expetitum recepit. Ceteroqui lapides pretiosos, Christi etiam discipulos existimare licet, et generatim fideles omnes, Gr. p. 210.
qui ornamentum illius sunt et gloria, et quasi corona capiti eiusdem imposita. Atque ut in evangelio pater filio dicitur nuptiale apparasse convivium *, ita hoc loco pro- * Matth. XXII. 2.
pheta Deo dicit: « posuisti in capite eius coronam. » Christo autem corona fit ecclesia, animatis lapidibus caput eius circumdans. Postremo et ipsum Christum recte dices lapidem pretiosum, ceu electum videlicet margaritum, quod nobis gloriosae instar coronae Deus pater imposuit, benedicens nobis bonitatis et sanctificationis benedictione. – Ex operibus quisque suis studiisque coronatur. Certe iudex ius aequum per- v. 7.
sequens, iustitiae coronam accipiet.

Inveniatur manus tua ab omnibus inimicis tuis; dextera tua inveniat omnes qui te oderunt. v. 9.

Deus aliter a perseverantibus in peccato, aliter a paenitentibus invenitur; illis quidem iudex, his redemptor invenitur. Verumtamen quod nos primo Deum invenire ait propheta, et tum demum nosmet fore ab illo inveniendos, hinc patet in nostra esse facultate salutem.

(1) Fragmentum hoc diserte inscribit Cyrillo codex vaticanus, licet alii Athanasio tribuisse videantur. Et quidem in codice nostro legitur ὑπήκοος, non ἐπήκοος.

PSALMUS XXI.

In finem pro susceptione matutina, psalmus Davidi.

Nonnulli matutinam susceptionem dicunt esse resurrectionis dominicae tempus: surrexit enim summo mane mortis victor. Susceptio itaque est resurrectio, utpote quae corporum corruptionem arcet, et terrenos incolas fide purificat. Nam si dixeris, inquit Paulus *, ore tuo Iesus, credideris que corde tuo a Deo illum suscitatum ex mortuis, salvus eris. Sed videamus quomodo patrem tamquam homo Dominus alloquatur, pro hominum genere intercedens, nobisque se exhibens advocatum (1).

* Rom. X. 9.

Opprobrium hominum, et abiectio plebis.

Hoc aientes, contumeliam in Deum reiiciunt, quasi nequeat filium, cuius causa vult, id est quem diligit, servare. Licet autem mirari iudaicorum ingeniorum tarditatem, quod haec legentes tamquam ex Christi persona contra se dicta, non cognoverint quem crucifixum videbant, atque hanc ipsorum sceleribus congruere prophetiam.

v. 1[illegible]
Gr. p. 211.

Factum est cor meum tamquam cera liquescens in medio ventris mei.

Magistri vox, si quando viderit filios suos calamitatem pati; cuiusmodi habuit Servator erga discipulos suos compatientem affectum, corde intimo tamquam filiis condolentem. Sed et cordis dulcedo, quum instar cerae esset, eliquata est, cibusque effecta in ventrem transiit. Dicit autem cogitationes, continua meditatione sic tritas, ut ad animae nutrimentum suppeditentur.

v. 23.

Narrabo nomen tuum fratribus meis.

Nomen hoc loco pro gloria dicit, veluti illud *: manifestavi nomen tuum hominibus. Reapse conspicuam effecit gloriam illius, non ob id tantummodo quod eum patrem esse affirmavit et docuit, sed quia bonitatem eiusdem et gloriam nobis revelavit, fratribus eius iam effectis, quatenus ipse nostram adscivit naturam. Dixit enim *: ita Deus dilexit mundum, ut filium unigenitum traderet, ut nemo in eum credens pereat, sed habeat vitam aeternam. Sed et aliter patris gloriam nobis manifestavit. Nam quotquot filium viderint mentis oculis, Deo dignam habentem dignitatem et omnipotentiam, hi patrem viderunt cognoveruntque. Sane quodam loco ipse quoque ait *: qui me vidit, vidit et patrem. Sed et in medio ecclesiae hymnum tibi dicam. Quamnam vero intelligit ecclesiam, nisi illam prorsus quam ipse sibi comparavit filius, non habentem maculam neque rugam, sed sanctam et immaculatam? Laudat itaque patrem, dum eius gloriam palam pandit. Id enim heic significatur nominis vocabulo.

* Ioh. XVII. 6.
* Ioh. III. 16.
* Ioh. XIV. 9.

PSALMUS XXII.

Psalmus, quem adgredimur, eamdem sententiam continet, quae circa finem praecedentis erat. Nam qui ex ethnicis crediderant, facti Dei docibiles, uti scriptum est *, edentes et spiritaliter saturati, salutaris cibi largitorem agnoscunt, pastoremque et nutritorem vocitant, seque adeo cum ipso unum quid esse dicunt propter fidem, atque in unico grege congregationem.

* Ioh. VI. 45.

v. [illegible]
Gr. p. 21[illegible]

Dominus pastor meus est, nihil mihi deerit.

Gloriantur qui per Christum divinis caulis sunt inclusi, atque eius pastorali cura recti: neque unum quemvis e sanctis sortiti ducem, veluti Moysem Israhel, sed pa-

(1) Rectissime totum de Christo Cyrillus hunc psalmum explicat, cuius rei testimonia tam multa in evangeliis sunt, ut in quinta generali synodo damnatus fuerit Theodorus mopsuestenus, qui nonnisi anagogico sensu hunc psalmum Christo accommodaverat.

storum principem, et docentium magistrum, in quo sunt omnes sapientiae abscon-
diti scientiaeque thesauri *. Cuius rei gnari, nihil sibi defore aiunt. Omnipotens enim * Coloss. II. 3.
Christus copiose largitur munera sua his qui cognoverunt adventum eius. Tribuit,
enim ex sua plenitudine, donatque patris benedictiones, ipseque omnis boni fons et
dispensator est.

In loco herbifero me collocavit. v. 2.

Quandoquidem congrua ovibus dictio est, Dominus pastor meus est, perstant in
hac sermonis metaphora ii qui sub Christo opilione sunt; adduntque provenientes sibi
a pastorali cura utilitates, quas herbam aquamque nuncupant. Intelligetur autem locus
quidem herbifer, Dei semper virentia oracula, sancta et inspirata scriptura, quae ad
spiritale robur credentium corda enutrit: aqua autem vivens et vivifica, sancti Spi-
ritus largitio. – Aut magis proprie locus herbifer, paradisus est unde excidimus, in
quem nos Christus reducit et collocat per aquam requietionis, id est per baptismum.
Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum caelorum *. * Ioh. III. 5

Nam etsi ambulavero in medio umbrae mortis. v. 4.

Quoniam vero in mortem Christi baptizamur *, dicetur et baptismus umbra atque * Rom. VI. 3.
imitatio mortis, quam timere non oportet. Intelligi etiam potest umbra mortis, na-
turalis et communis mors, ut eam distinguamus a voluntaria morte, animae inquam,
quae non est mortis umbra, sed vera mors.

Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. v. 5.

Qui ex ethnicis ad fidem accesserunt, evangelica mensa gustata, dicunt structori
eius Christo: quam nobis parasti mensam, ea contrariam rationem habet mensae ethni-
corum. Nam sapientes ethnici, nihil necessarium nos docuerunt, sed vexarunt tribu-
laruntque doctrinae cuiusvis utilis fame et inopia. Divina secus sacraque mensa, in- *Gr. p. 213.*
spirata nempe scriptura, adversatur noxiae illi et ieiunae tribulantium nos, copiosa-
que est ac dives, et ciborum variam multamque habet exhibitionem. Multae enim in
ea fiunt salutaresque exhortationes, quae veram bonae vitae rationem monstrant, et
ad spiritalem sanitatem provehunt. Fortasse etiam loquuntur fideles sic: parasti no-
bis spiritalem mensam, ut cibo validi effecti, possimus cum persecutoribus nostris,
quum opus fuerit, congredi. Nam spiritalis bona nutritio animam roborans, facit eam
et impuris spiritibus et errorum magistris resistentem. Immo vero et MYSTICA MENSA,
CARO DOMINI (1), fortes nos adversus cupiditates daemonesque praestat. Timet enim
Satanas eos qui pie mysteriorum fiunt participes.

Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitae meae. v. 6.

Abundans prorsus et perpetua continget illis alacritas, qui in Christo sanctificati
eiusque charismatibus digni fuerint, ut et sacrae mensae accubuerint, et oleo caput
impinguaverint, nec non de optimo calice ad ebrietatem usque biberint. Id enim iu-
dico significari cum dicitur Dei misericordia persequi quodammodo aliquem cunctis
vitae diebus. Non enim aufertur data semel a Christo sanctis gratia; et sine paeni-
tentia sunt dona eius et vocatio *. Scribit itaque divus Paulus his ita muneratis, reg- * Rom. XI. 29
num immobile eos recepisse *; neque enim a datis bonis excidere queunt: firmissima * Hebr. XII. 28.
quippe et inconcussa est sanctorum spes. Enimvero prisca etiam lex, quamquam um-
bram et typos non rei veritatem tenebat, fidei sanctorum immutabilitatem oblique
innuebat: mandabat enim ut in sabbato nemo tabernaculo suo prodiret, verum inibi

(1) Animadverte veram domini nostri Iesu Christi carnem in eucharistico sacramento, eiusque sa-
lutares effectus.

potius subsisteret, ibique paratis cibis frueretur: quo aenigmate significabatur sanctorum perpetua in supernis sedibus mansio (1): inde enim exulant dolor, maestitia, et gemitus. Iure ergo meritoque aiunt qui spem suam in Christo fixerunt, et supernas obtinere sedes expectant, comitem sibi in perenne tempus misericordiam fore. Quidam
Gr. p. 20 vero Dei misericordiam ipsum Christum intelligunt, qui per suam incarnationem ita persequitur, quoad omnes qui salvandi sunt comprehendat. Prorsus autem, quia non tam ex operibus contingit nobis iustificari, quam ex gratia (2) et misericordia Dei, ideo fideles recte Dei misericordiam implorant, atque ad eius clementiam confugiunt.

PSALMUS XXIII.

v. 1 **Psalmus Davidi in prima sabbati.**

Superiore psalmo inducebantur laetantes ac veluti gloriantes ii qui fuerant ethnici, propterea quod a Christo per fidem vocati fuissent, et eius munerum effecti participes. Praesente autem psalmo procedit persona sanctorum praedicatorum, vel ipsius etiam sancti Spiritus nuncians, universum orbem in sagenam Christi per fidem transisse. Sciendum vero est, Christi resurrectionem heic praedici verbis « prima sabbati. » Sic enim evangelia diem dominicam nominant. Vaticinatur etiam de ascensione (3) Domini: atque insuper docet, quo pacto fideles caelestibus digni fient mansionibus. Sed age videamus magnam hanc sacram et miram praedicationem.

v. 2 **Ipse super maria fundavit eam, et super flumina praeparavit eam.**

Praeparavit super flumina, exornavit significat. Oportebat enim creatam iam terram, et super abyssum mire suspensam, plenam potabilibus aquis a Deo fieri, ut suos nutrire incolas posset. Spiritaliter autem vocabulo « flumina » intelligi queunt apostoli, qui intellectualibus fluentis orbem inundant, et supernum verbum caelo in terram devehunt. Allegorice demum mundum existimare licet ecclesiam; maria, tentationes; flumina vero, Spiritus dulcia munera; atque ita dicere ecclesiam, in qua Deus habitat, tentationibus potissimum ab eo in fide fundatam et confirmatam; idoneamque Spiritui sancto excipiendo effectam, a quo, veluti ex fonte flumina, donorum varietas effluit.

v. 4 **Innocens manibus, et mundo corde.**

Gr. p. 21 Interrogationi respondet sanctus Spiritus, eum qui velit in intellectualem Domini montem conscendere, oportere corpore simul et spiritu esse innocentem: manibus quidem innocuum, id est rebus agendis inculpabilem; opus enim significat manus. Corde denique immaculatum, nempe cuius externis actibus, interior mentis ac spiritalis serenitas respondeat. Psalmistae igitur sermo in Dei montem hominem deducit, qui neque sententia, neque cogitatione, neque actibus constanter animam suam sordidaverit, in vitiis perseverans.

v. 8 **Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens.**

Ob exantlatum scilicet bellum, relatumque in humana vita a se suscepta triumphum. Hinc cognoscimus, non omnibus caeli potestatibus manifestum fuisse Christi mysterium; sed illis tantummodo quae ad rei ministerium fuerant delectae, cuiusmodi fuit Gabrihel, et reliqui qui in Domini nativitate dixerunt: gloria in excelsis Deo: namque hi Unigenito etiam in humana forma visibili, famulatum exhibebant. Postquam vero peracto incarnationis susceptae opere, ad patrem in caelos cum unita sibi

(1) Pulchrum testimonium de beata in caelis quae iustos expectat aeterna vita.
(2) Rursus testimonium de gratiae divinae necessitate.
(3) In codice gr. revera est ἀντιλήψεως, sed tamen ibi substituendum est ἀναλήψεως.

carne ascendit, obstupescebant rei novitate intellectuales illae potestates numquam antea viso tali spectaculo. Mox audito quoque Spiritu dicente: attollite portas, et introibit rex gloriae; fortasse disceptabant, quisnam hic quantusque est, homo quidem apparens ex carnis natura, sed tamen gloriae rex praedicatus? Quid ergo illis Spiritus? Dubitatis ne, et quisnam hic sit, intelligere avetis? Audite ergo: hic est rex gloriae.

PSALMUS XXIV.

Facit etiam utilem cunctis hominibus adhortationem. Congruit autem potissimum hic psalmus ex gentilitate vocatis, multamque habet cum praecedente connexionem. Namque in illo memorabatur gentium vocatio, et per sanctum Spiritum initiatio, docens quibusnam ascendere licebit in supernam civitatem, nempe manu innocentibus, et corde puris, et quod Christus dux sit futurus humanae naturae ad iter in superna, qui praecursor noster iam in caelum conscendit. Praesente autem psalmo persona vocatorum inducitur, nempe omnium qui per fidem spiritali unitate coaluerunt. Ea in- *Gr. p. 216.*
quam persona, a Deo qui se vocavit, postulat ut ad rei utilis ac necessariae adeptionem dirigatur, et gratam sinceramque se fore promittit. Audi iam, quid fideles, post reditum ab errore, unus veluti chorus effecti dicant.

Vias tuas Domine demonstra mihi, et semitas tua doce me. v. 4

Haec mutatio dexterae Altissimi. Nam qui olim diaboli vias decurrebant, nunc vias Domini quaerunt, id est mandata evangelica, et vitae quae sanctos decet rationem. Hae sunt enim viae Domini. Et lex quidem umbram habet veritatis et speciem; evangelium autem est ipsa veritas, ad quam se a Deo deduci petunt. Et Christus veritas est, atque ad eum pater deducit illos qui ipsum per fidem quaerunt. Sic enim aliquando Iudaeis aiebat *: nemo potest ad me venire, nisi qui misit me pater traxerit ** Ioh. VI. 44.*
eum. Fortasse legis quoque doctrina, via et semita Domini dicitur ad veritatem, id est Christum, deducens; de hoc enim Moyses scribebat. Notas ergo mihi fac veritatis umbras, quae nempe veritatis imaginem repraesentant. Petit etiam David cognoscere vias Dei, id est providentiae rationem qua is cuncta gubernat: atque ad veritatem se deduci orat, ne forte huic mendacium incautus anteponat.

Delicta iuventutis meae, et ignorantias meas, ne memineris. v. 7

Audiverant enim ex gentibus vocati, Christum dicentem *: dic tu prior peccata ** conf. Luc. XVIII. 14.*
tua, ut iustificeris: ideoque accedunt fatentes habere se iuventutis peccata, sive corporalia sive mente concepta (1), id est amentiae: omne enim peccatum ab amentia oritur: et quamvis aliquis in senectute peccet, hoc ipsum iuveniliter atque amentissime facit quod peccat: quare et iuvenis hic dici solet; veluti ille in evangelio prodigus, qui et ipse iunior filius appellatur. Obliviscere igitur aiunt, o Domine, eorum quae peccavimus idololatriae tempore, quae manifesta amentia fuit. Quumque rei simus, et obnoxii poenae atque ultioni propter plurimos nostros lapsus, dignare potius meminisse nostri; haud sane ob nostra opera, quorum causa iuste utique puniendi eramus; sed propter tuam tantummodo bonitatem dignitatemque; quia cadentium mise- *Gr. p. 217.*
reri soles, qui tuam exquirunt erga homines caritatem. Tu enim dixisti *: non vestri ** Ezech. XXXVI. 22.*
gratia id ago, sed nominis mei. Reputa vero, peccatis nos irretiri, partim quia divinam ignoravimus legem, partim quia involuntarii ad violandam Dei voluntatem coacti fuimus (2). Idcirco et David clamabat: delicta iuventutis meae et ignorantias ne me-

(1) Confer quae diximus p. lat. 98. adn. 2, et p. 132. adn. 1.
(2) Recole dicta pp. lat. 16. et 18. in adnotationibus.

mineris. Iobus autem Deum et bonum, et naturae nostrae infirmitatem haud ignorantem, prope incusat quasi morosum et detrectantem peccata remittere. Atque ita
* Iob. VII. 21. ait *: cur iniquitatis meae non es oblitus, et peccatum meum non abluisti?

v. 10. **Cunctae viae Domini misericordia et veritas.**

* II. Cor. III. 18. Qui credunt, arcana quoque intelligere valent, iuxta illud *: nos autem revelata facie gloriam Domini contemplantes, in eamdem imaginem transformamur, de cla-
* Is. VII. 9. ritate in claritatem. De infidelibus contra dictum fuit *: nisi credideritis, non intelligetis (1). Sic indocti permansere Iudaei: quamobrem velamen super eorum cor po-
* II. Cor. III. 15. situm ait sacrosanctus Paulus *, cum Moyses legitur. Vocati itaque ex gentibus per fidem, veluti iam Spiritus illuminatione edocti, et evangelicae doctrinae probe gnari, aiunt vias omnes Domini misericordiam esse ac veritatem, non autem severitatem et umbram, ceu Moysis lex erat. Neque enim clementiam experiebantur, qui Moysis legem violavissent, sed absque ulla misericordia sub duorum vel trium testimonio necabantur. Neque sane legales ritus vera res erant, sed umbra ac typus lex fuit. Ergo fideles ex ethnicis facti, quasi distinguentes mosaica a christianis, Christi vias aiunt esse misericordiam et veritatem. Quid ni enim sint misericordia, siquidem ad peccatorum remissionem vocant Christi mandata, liberantque oppressos peccati Satanaeque tyrannide? Verum autem cultum exhibent, qui Christo credunt, non cruentas fumosasque victimas, prout mos legis erat, adducentes, sed spiritali potius et Deo placita vita viventes, et bonorum operum odorem exhibentes. Sed enim viae Domini quibusnam sint misericordia et veritas, declarant dicentes: quod iis nimirum, qui exquirunt
Gr. p. 218. testamentum Domini et testimonia eius, id est qui Deo adhaerent, eumque amare decreverunt, per praeceptorum eius observantiam; non autem inobedientibus, et imposita a Christo mandata recusantibus: denique ne iis quidem qui aeque ac Galatae,
* Gal. V. 2. 3. post susceptam fidem umbras adhuc legis consectantur. Quibus Paulus scribit *: « si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. » Et rursus: « alienati estis a Christo, qui in lege iustificamini, a gratia ob id excidistis. » His, inquam, viae Domini non sunt misericordia et veritas, neque ullum inde emolumentum capient.

v. 21. Gr. p. 150. **Quoniam sustinui te, Domine.**

Ita dicit pro: expectavi, nempe ut mihi adiutor fieres. Nam verbo sustinere ita utitur divina scriptura (2).

PSALMUS XXV.

Iudica me, Domine, quoniam in innocentia mea ambulavi.

Persona quae heic introducitur iudicari postulat, sed non de peccatis. Neque enim verisimile est, hominem natum, multaque laborantem ad peccandum fragilitate, et lapsibus omnino non immunem, audacter dicere: iudica me Domine. Non ergo de peccatis iudicari petit, sed potius quod Iudaeis non consenserit Christi cultum aversantibus. Bona nimirum conscientia fretus, quod et sinceram mentem habeat, et a Iudaeorum pravitate prorsus alienam, dicit: iudica me, Domine, quoniam innocentiae viam sectatus sum: innocentem se dicens, quia Iudaeorum pravitati et vecordiae non communicaverit. Oportet enim qui in Christum credunt haud fieri malignos seru-

(1) Isaias VII. 9. Gr. οὐδὲ μὴ συνῆτε *non intelligetis*, ut Nobilius in sixtina, et multi latini patres apud Sabaterium. Vulgati lectionem *non permanebitis* sumpsit a Symmacho S. Hieronymus. Vide rursus Sabaterium.

(2) Additamentum hoc est ex codice M, cuiusmodi pauca alia infra dabimus.

tatores (1), cuiusmodi erant illi qui de Christo dicebant *: unde huic signa et sapien- * Matth. XIII. 54.
tia haec? quomodo hic litteras scit, quum non didicerit *? Vel: cur tu, qui homo es, * Ioh. VII. 15.
Deum te facis *? Verum hic simplici fide de semet ipso loquens, in innocentia ambu- * Ioh. X. 33.
lavi, ait. Sic etiam scriptum est: recte de Deo sentite, simplicique corde eum exqui-
rite (2). His enim se conspicuum ostendit Christus, veluti illi a nativitate sua caeco *. * Ioh. IX. 37.
Ergo fides in Christo, sine ulla malitia et sincero cum corde, cuiuslibet boni mini-
stra est.

In Domino sperans non infirmabor. v. 1.

Non cunctabor, non tergiversabor; firmam faciam postulationem, in te fiduciam
collocans: habeo enim te robur meum. – Qui in se ipso vel alio quopiam spem po- *Gr. p.* 219.
nit, facile nutabit; qui autem in Domino, non commovebitur. Si animi affectus scru-
taberis, in sola tua misericordia mentis meae universum studium defixum comperies:
quod dum facio, gratus tibi fiam, qui tuam diligo veritatem.

PSALMUS XXVI.

Psalmus Davidi priusquam ungeretur. v. 1.

Congruet praesens quoque psalmus personae novi populi, qui per fidem in Christo perfectus est. Namque huc introducitur spiritaliter iam factus adultus, et cuiusvis boni spem in Christo reponens, studensque maxime ne laboribus cedat, orans ut Christi legibus dirigatur, et in rectam viam deducatur. Conveniet idem psalmus non sine causa etiam divi Davidis personae, a quo et compositus fuit ante quam in regem ungeretur. Praevidens enim futura, ob sancti Spiritus illuminationem, probeque sciens se electum iri Israhelis regem, et sine dubio incursurum in insperatas tentationes, bella, proelia, atque alios vicissitudinum fluctus, multi enim illustribus adeo viris licenter insidiantur, latus quodammodo accingit, et veluti iam praesentia spectans, quae erant futura, atque ad patientiam cor suum praeparans, armaturam invictam reputans Dei auxilium, et se ab adversariis suis superiorem discessurum sperans, precem exorditur.

Quoniam abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum meorum protexit me etc. v. 5.

Accommodandi sunt versiculi etiam vocatis per fidem, dicendumque incumbente
calamitatum persecutionumque mole, tunc Deum, ut ait Moyses *, aquilae instar ni- * Deut. XXXII. 11.
dum suum protegere, expansisque alis illos ad se recipere, neque sinere ut adver-
sarii dominentur ipsorum. Hoc enim denotari puto verbis « tabernaculo, et taber-
naculi occultis. » Non solum autem, inquit, abscondit me et protexit, verum etiam
in petra exaltavit me. Petram autem heic dicimus vel immotam et solidam mentis
constantiam in perferendo, vel Christum in quo omnes nitimur: est enim ipse om-
nium fortitudo, et inconcussum fundamentum: cui impositi, per fidem et sanctifica- *Gr. p.* 220.
tionem extollimur: nihil enim in Christo humi repit; sed eius mandatis sublevantur
in altum dilecti ipsius; in culmen dico virtutis, quia nihil sancti abiectum habent, uti
scriptum est *, quod Dei fortes e terra valde elevati sunt (3). * Ps. XLVI. 10.

(1) Nominatim contra scrutatores extant egregii S. Ephraemii sermones nonaginta (syr. lat. T. III.) quae est eximia pro fidei christianae dogmatibus panoplia adversus priscos incredulos aut cavillatores, qui ab hodiernis non differunt.

(2) Sap. I. 1. Adhuc observa laudatum a Cyrillo Sapientiae librum.

(3) De hac lectione suo loco deinceps dicemus.

PSALMUS XXVII.

Canit praesentem psalmum David in persona credentium Christo, prece sua Dei adiutorium exposcens; simulque Iudaeorum vesaniam accusat (1), seque ab illorum societate abstrahit, Christo se spiritaliter adiungere satagens.

Ad te, Domine, clamavi.

Clamorem hoc loco, haud elatam magnamque vocem dicimus; indecorum quippe sit sanctis ita orare; sed mentis vigorem, et fiduciam immobiliter in Deo fixam. Excipit enim huiuscemodi precantium voces, cum sanctas extulerint manus orationis tempore. Ceteroquin insolitum Iudaeis est manus inter orandum extollere (2) sed commune inter christianos, qui manuum extensione venerandum salutaris crucis signum efformant (3); ipso actu dedicatos se Christo profitentes, atque eius cruce gloriantes. Tamquam enim participes facti passionum eius, suam quisque crucem baiulantes, eum-
* Marc. VIII. 34. que sequentes, ut ipse dixit *, hoc crucis signum figuramus. Verum haud in angulis
* Matth. VI. platearum iudaico more * oramus, quo ab hominibus conspiciamur, sed in sancto Dei templo brevi tempore manus attollimus, precesque offerimus. Mea enim domus, ait
* Hier. VII. 11. Deus per prophetam *, domus orationis vocabitur.

Ad psalmum 28. nihil est in codd.

PSALMUS XXIX.

Domine, in voluntate tua praestitisti decori meo virtutem.

Corporis pulchritudo in facie aestimatur. Plurimae vero partes ad unius pulchritudinis perfectionem concurrunt, veluti oculus, supercilium, genae, et reliqua. Eodem
Gr. p. 221. modo pulchritudinem quoque spiritalem aestimemus: una est enim ex multis ita conflata virtutibus ut cohaereat. Age vero loco oculi ponimus fidem; sicuti loco oris, prolatum sermonem, et analoga ratione reliqua. Ceterum, ut pulchritudo animo accedat virtusque quicquid officium postulat efficiendi, divina ad id gratia indigemus (4). Sicut itaque superius dixit, vitam esse in voluntate eius, ita nunc Deum exaltat gratiis agendis dicens: in voluntate tua praestitisti decori meo virtutem. Pulcher, inquit, natura eram; sed debilitatus fui, postquam insidiante serpente mortem peccati incurri (5). Pulchritudini ergo meae, quam a te prima in creatione acceperam, adiecisti virtutem officio implendo valentem. Pulchra est igitur omnis anima, quae non absque suarum virtutum symmetria spectatur: nam et formositas corporis, membrorum symmetriâ constat. Et qui huiusmodi in se virtutem experitur, eucharisticam hanc vocem emittit. Curanda itaque nobis haec pulchritudo est, ut Verbum, sponsi nomine as-
* Cant. IV. 7. sumpto, dum nos recipit, dicat *: tota pulchra es, proxima (6) mea, et macula non est in te.

(1) Hactenus nonnulli ad Athanasium verba haec traxerunt, reclamante Niceta qui ex Cyrillo omnia recitat in praestantissima ad psalmos catena vaticana codicis A.

(2) Dicit hoc propter versiculum 2: *dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.*

(3) Humanum corpus crucis figuram quamdam exhibere, acute iam observaverant Iustinus apol. I. 55, et Tertullianus ad nat. I. 12. Christianos autem expansis manibus orantes passim videmus in Romae subterraneae monumentis, et quidem in insigni pictura ad Titi thermas reperta sanctae martyris Felicitatis, cuius accuratum exemplar apud me religiose conservo.

(4) Dogma denuo de gratiae necessitate, contra Pelagium.

(5) En originale peccatum, nec eius poenam tantummodo, ut cacodoxi volunt.

(6) Sequitur alexandrinam, nunc vaticanam, lectionem πλησίον Cyrillus. Ceterum cum alexandrinas lectiones nomino, non veterem patriam codicis vaticani dico, quae incerta est, sed septuaginta virorum translationem alexandrinam, quae in praedicto codice legitur.

Num confitebitur tibi pulvis, aut annunciabit veritatem tuam? v. 10.

Simul ac quisque mortuus est, cessabit ilico a dicendis Deo laudibus, nihilque omnino praeteritis addet operibus: manet potius in eo quo deprehensus est merito, et generalis iudicii tempus expectat (1). Qui ergo vivunt, recteque agendi facultatem adhuc retinent, quum bene eis fuerit, laudabunt te, sicut et ego. Oro itaque ut ex voragine eruar; quia non confitebitur tibi pulvis; quia laudandi tui, officium viventium est; qui autem in pulverem dissoluti abierunt, quo id pacto poterunt? Videtur etiam David pro se ipso sic Deum alloqui: num quid emolumenti capietur ex corruptione mea?

PSALMUS XXX.

In te, Domine, speravi; non confundar in aeternum. v. 2.

Vox est tentati, nondum tamen lapsi, id est vigore carentis, sed tamen metuentis, ne persecutori inferior fiat. In te, inquit, speravi: nisi enim tu opem feras, inutilis ad salvandum est murorum circuitus. Beatus itaque qui omnem mundanarum rerum spem abiicit, eamque in uno Deo reponit! Sicut enim maledictus homo qui sperat ab homine *, ita benedictus qui Domino confidit. Neque enim dubia est spes in Deum: neque vult Dominus plenum suum illi suppeditare auxilium, qui modo opibus et gloriae potentiaeque in mundo confidit, modo Deum spem suam esse dictitat: sed revera opus est Dei solius adiutorio adquiescere, ut cum Davide dicat: in te, Domine, speravi, non confundar in aeternum. Peccando confusus sum, oro te ne diutius ignominia mihi adhaereat, propter meam erga te fiduciam. Ne igitur meum respicias peccatum, sed persecutorum potius meorum nequitiam. Quamquam enim rex erat David, divitiisque affluebat, et victoriis de hoste relatis clarebat, attamen nihil horum prodesse sibi ad tutelam putabat, praeter solam in Domino spem: idcirco orabat quominus hanc amitteret. Ille pariter qui finem sanctis propositum consecuturum se sperat, scit se in aeternum non esse confundendum.

Gr. p. 222.
* Hier. XVII. 5.

In tua iustitia libera me, et salvus ero. v. 2.

Nempe in Christo libera me a diaboli servitute, simque gehennae cruciatu immunis. Est enim Christus iustitia nostra, neque est aliud nomen datum hominibus, in quo nos oporteat salvari *. Ait enim: ego sum via, et ianua; et sine me nihil potestis facere *.

* Act. IV. 12.
* Ioh. X. 9. XV. 5.

Et propter nomen tuum deduces me, et enutries me. v. 4.

Cohaerent haec cum praecedente doctrina. Nam cum robur perfugiumque suum esse dixisset universalem Deum, nunc exponere pergit quod propter nomen suum, id est gloriam, eos deducit ut enutrit qui pura mente et caritate constante ei subsunt, et quae eidem sunt placita, cogitare et agere decreverunt. Admodum vero egregie dicit deduces me et enutries me; non enim aliter virtus quam duabus rebus prospere acquiritur, scientia videlicet et fortitudine spiritali. Modeste demum agit, dum hanc non viribus suis sed per Dei nomen consequi petit. *Gr. p. 223.*

In manus tuas spiritum meum commendabo. v. 6.

Sensus est: qui animae illius insidiabantur, in peccato eum deprehenderunt. Multi enim sunt vitae laquei usque ad ultimum spiritum. Ergo in anima bellum patiens, corporis enim exiguam sancti curam gerunt, et a deceptoribus vulnerari timens,

(1) Nempe ut corpus simul cum anima praemium poenamve recipiat.

spiritum Deo commendat, providentiam eius manuum vocabulo indigitans. Et quidem praesente dicto Servator quoque in cruce fixus usus est. Spiritum autem quandoque pro cogitatione ponit scriptura; veluti cum dicit de virgine apostolus *, ut sint sancta corpore et spiritu. Quandoque autem pro anima, veluti apud Iacobum *: corpus absque spiritu mortuum est. Quandoque demum pro insita animo conscientia; velut illud *: quis videt propria hominis, nisi qui in ipso est spiritus? Praesens certe textus triplici hoc modo intelligetur. David quidem ab hostibus captus, a Deo se redemptum dicit; et quia spes sua eum non fefellit, Deum peculiariter veritatem appellat.

* 1. Cor. VII. 34.
* Iac. II. 26.
* 1. Cor. II. 11.

v. 9. **Statuisti in loco spatioso pedes meos.**

Si spatiosus locus idem est quod lata via, id est voluptaria vita, gratias Deo iustus agit, quod terreno in loco versans, in quo ob latentes improbitates periculose vivitur, firmitatem nactus sit quominus hac et illac a cupiditatibus suis deferatur. Quod si latitudinem laudabili sensu dicit, gratiam habet quod pressus non constringitur, sed angustiis expeditus labores sustinet.

v. 10. **Miserere mei, quoniam tribulor.**

Videtur quodammodo non magnopere consonare superiori versiculo praesentis sententia. Dicet enim fortasse aliquis: qui in loco spatioso constitutos ait pedes suos, quomodo heic premi se dicit, veluti antea dictorum oblitus? Quid ergo respondebimus? Sentit utique gratiam Christi, miratur auxilii rationem; sed quasi illud nondum adeptus, ruminat veluti narrationem suam, et ante gratiam meminit malorum, ut tanto maior salvantis gloria sit. Quaenam porro sit haec tribulatio, prolixius mox exponit.

v. 12. **Apud omnes inimicos (1) meos factus sum opprobrium.**

Si haec de eo, qui hoc in psalmo confitetur, intelligantur, multam sane tum praecedentia dicta tum etiam praesentia demonstrant ipsius calamitatem. Factus sum, inquit, apud inimicos meos opprobrium, ceu qui me ipsum frustra fatigem; nec non notis meis proximisque timor, dum metuunt ne forte iam peream, propter eam quam ex mea confessione agnoscunt infelicitatem, et ob eum quem prae me fero paenitentiae excessum, sacco et cinere memet vexans, noctu diuque lugens, tamque gravibus me laboribus atterens. Et qui me spectabant, longe a me recesserunt, meam tamquam mortui desperantes salutem; fortasse etiam me insanire dicentes, neque iam vitae desiderio teneri. Quare et omnia mea paene oblivione obruerunt, meque ceu vas inutile et perditum arbitrati sunt. Namque iis diffugientibus, quasi mortuus oblivioni sum traditus. Visus sum denique ceu infimae ignominiae vas proiectum nulloque pretio dignum, ideoque nec requirendum.

v. 13. **Oblivione deletus sum, tamquam mortuus, a corde.**

A corde, id est a mente ac memoria.

v. 14. **Quoniam audivi vituperationem multorum commorantium in circuitu.**

Fortasse quod audierit vituperationem multorum, ea causa fuit superiora dicendi; quasi vero nunc dicat: non frustra memet affligebam, sed quia invisibiles hostes, me

(1) Ex commentario apparet Cyrillum legisse παρ' ἐχθροῖς, *apud inimicos*, non παρ' ἐχθρούς. Et quidem Nobilius in sixtina diserte adnotat heic verti posse *apud omnes inimicos;* atque ita cl. Bern. Rubeus magister olim meus interpretatus est in sua italica psalmorum editione. Utique et nos in hebraicis studiis ac philologia, praesertim sub tanto duce, iuvenilium annorum partem consumpsimus, cuius certe laboris numquam paenituit. Nunc tamen in edendo Cyrillo ne paratis quidem iamdiu nostris ad psalterium commentationibus uti volumus; primo, quia in graeco, non in hebraico, textu versamur; iterum, quia nihil praeter Cyrilli sensum declarandum suscepimus.

in peccatum prolapso, ut animam meam laniarent conspirarunt; ideo multa meimet afflictione Deum ad misericordiam flectebam.

In manibus tuis sortes meae. v. 16.

Vel (1) sortes apud Deum, de quibus divus loquitur David. Sperata, intelliguntur bona piis promissa; quae et illis annuet tempore constituto.

Ostende faciem tuam super servum tuum. v. 17.

Respectu dignatur Deus modestum ac docilem hominem, et divino timore cohibitum. Contra aversatur indocilem et repugnantem, quique nullam divini beneplaciti habet rationem. Nemo autem cordatus dubitabit, superiores fore cuilibet tentationi vel oppugnantium insidiis, eos qui Dei patrocinio utentur. Sicut enim sole oriente, solvuntur tenebrae; terram subeunte, succedit nox, qua suis antris silvestres ferae prodeunt, nec non maleficiorum auctores homines; ita cum Deus a quopiam se avertit, mox animae hostes consurgunt. Apparente autem divinitatis eius luce, quam Dei faciem appellat scriptura, diffugiunt omnes qui digna tenebris faciunt: quam rem ut impetret, orat etiam propheta, non propter actus suos sed ob misericordiam Dei. Haec est mihi, inquit, salutis ratio, si tuum ostendas vultum.

Domine, ne erubescam, quoniam te invocavi. v. 18.

Atheos decet, inquit, non me, erubescere. Certe id pati digni sunt impii, qui nempe te non agnoscunt, neque tuam fatentur deitatem et excelsitatem; sed daemoniis potius domini nomen imponunt, et omnium rerum principatum Satanae attribuunt, quibus etiam suae vitae sortes permittunt. Hos oportet ad orci domum pergere, et cum ibi conclusis submergi, quos etiam proprios sibi deos adsciverant.

Quanta est abundantia bonitatis tuae, Domine, quam abscondisti timentibus te! Operatus es sperantibus in te coram filiis hominum. v. 20.

Vocabulum « abscondisti » repugnare quodammodo videtur alteri dictioni « operatus es. » Nam si bonitatis copiam abscondit, quomodo vice versa operatus eam est coram filiis hominum? Igitur « abscondisti » intelligendum est pro, reconditam id est reservatam familiaribus suis solis bonitatem tenuit; nihilo tamen minus coram filiis hominum, id est nemine insciente. Quis enim ignorat bonum esse omnium rerum creatorem, non tamen indiscrete erga omnes, sed erga illos potius qui divinum in animabus suis retinent timorem? His quippe abscondit, id est reservavit, ceu sortem quamdam, bonitatis suae ubertatem. Neque in spe sola res illis est, sed et illam saepissime operatus est, factis videlicet conspicuam reddidit. Veluti, tenebrae incubuerunt Aegyptiis profundae per triduum; sed bonitas eius, qui devotos sibi servabat, tenebris immunem praestabat Israhelem. Perierunt Aegyptiorum primogeniti una nocte; apud Israhelitas autem ne canis quidem ringi auditus est, sed erant extra caedem omnes, Deo angelum exterminatorem arcente. Viden, ut in conspectu filiorum hominum, id est libere et palam operatus est bonitatis suae copiam erga sperantes in ipsum? quam simul etiam quodammodo abscondit, quia non omnibus illam participare licuit: reservata enim solis, ut dixi, fuit timentibus eum. Neque caret successu spes in Deum, immo vero salutis ab eo venientis conciliatrix est, multamque sperantibus infert utilitatem. Abscondis igitur, inquit, bonitatem tuam, id est reservas, metuentibus te; quia et ipsam idcirco operatus es, ut in te sperantibus praestes: quam immo palam exhibebis, ut omnes videant, ubi retributionis tempus aderit, cum dignis

(1) Sic loquitur, quia alia ante dixerat, quae eclogarius omisit.

concedi. Alio demum sensu, copia bonitatis Dei absconditam habet utilitatem; et nondum (1) satis clare videtur, sed ventura saecula expectat, ut tum denique manifestetur.

v. 22 **Benedictus Dominus, quoniam mirificavit misericordiam suam in civitate munita.**

Suam ad Deum precem bono conclusit fine, Deum benedicendo, qui bene ipsi fecerat. Per me enim, inquit, Deus gloria est auctus; quia innumeris contra me consurgentibus bellis, magnaeque instar urbis animam meam expugnare conantibus, defensor meus septo me circumdans, miram ostendisti misericordiam tuam; haud secus me conservans quam valido muro munitam civitatem. Vel potius civitatis munitae nomine filium suum Deus denotat, qui abscondit sanctos ac veluti operit tabernaculo, extra hominum tumultum et linguarum contradictionem. Vel etiam fortasse ecclesiam suam appellat sanctorum civitatem, Satanae inexpugnabilem et numquam capiendam, magnum, tutum, et inexpugnabilem murum. Nam portae inferi adversus eam non praevalent. Verumtamen misericordia haud extra sanctam civitatem datur, sed intra eam manentibus (2); quippe quia in ipsa dictum est illam mirificari. Erat sane munita muris civitas, imperturbata Davidis anima; sed enim impassibilitatis muro destructo, inimici eius cum Bersabea ad Davidem penetrarunt. Cuius rei causa in quinquagesimo psalmo orat Dominum ut aedificentur muri Hierusalem (3).

PSALMUS XXXI.

v. 1 **Psalmus Davidi intelligentiae. Beati quorum remissa sunt peccata!**

Multis suis commemoratis David aerumnis, quas paenitentiae tempore pertulit, beatos dicit eos qui absque ulla vexatione veniam impetrarunt per regenerationis lavacrum (4). Intelligentiae autem inscribitur psalmus, quia hac maxime indigent homines, qui cum sint valde ad passiones inclinati, equis et mulis assimilati sunt. Aut ad intelligentiam (5) hortatur, quia multa psalmus habet recondita, atque intelligentia opus est legenti.

v. 2 **Beatus vir cui Dominus peccatum non imputaverit.**

Tertia est haec peccantium classis, quorum actus non est laudabilis, sed mens inculpata. Primus ergo versiculus, congruet utique iis qui per sanctum baptismum reconciliati fuere; namque horum remissa sunt peccata. Secundus autem iis, qui paenitere volunt: namque horum operiuntur culpae a paenitentia, quas veluti oblivione obruit benignus Deus, ita ut nolit diutius eas intueri. Nam peccantibus post remissionem, nequaquam alteram remissionem, sed opertionem peccatorum exhibet. Posterioribus enim bonis actibus, operire praevia peccata concedit (6). Tertius demum versiculus congruit peccantibus quidem, sed absque malitiosa pravaque voluntate.

v. 7 **Tu es refugium meum a tribulatione quae comprehendit me.**

Valde interest non magnopere sibi confidere, sed eum agnoscere potius, qui

(1) Cod. habet οὕτω, *sic*; sed videbatur emendandum οὔπω, *nondum*.

(2) Egregium Cyrilli testimonium de necessitate communionis cum ecclesia catholica, qua super re noti sunt grandes verissimique S. Hieronymi sonitus in epistola ad Damasum. Opportunius autem id scribit Alexandriae Cyrillus, qua in urbe variae grassabantur haereses. Atque ita facit etiam S. Sophronius, a nobis editus, in sua alexandrina lucubratione de miraculis SS. Cyri et Iohannis, id est mirac. 12. 36. 37. 38. 39.

(3) Animadverte sensum pulchrum anagogicum, quem Cyrillus repetet infra suo loco; quin opus sit suspicari illo loco de temporibus captivitatis babylonicae, quod nonnulli faciunt.

(4) Athanasius quoque aliis verbis demonstrat se in hoc psalmistae loco agnoscere baptismi virtutem.

(5) Aliis videtur *psalmus qui dat intelligentiam*, id est didascalicus.

(6) Recole Eulogii fragmentum apud nos p. gr. 104. adn. 2.

potest nos liberare, cum appetimur curis et angustiis, quae pietatis nostrae causa, fulminis instar in nos irruunt ac perturbant.

O exultatio mea, libera me a circumdantibus me. v. 7.

Haec ait tamquam in persona cupientium eam, quae per Christum fit, salutem; cuius beneficio antiquae maledictionis depulimus anxietatem, recuperavimus autem hilaritatem atque laetitiam, morte et peccato erepti. Quid ni enim? quandoquidem caelestia bona consecuti sumus. Obsident autem sanctos, non homines tantum impii et flagitiosi, sed ipsa quoque perpetuae malitiae dedita daemonum agmina.

Intellectum tibi dabo, et docebo te viam hanc meam qua gradieris. v. 8. *Gr. p.* 228.

Petenti liberationem ex inimicis, respondet Deus directurum se promittens in rectam viam: dabo enim tibi, inquit, intellectum, viamque monstrabo, qua pergens, beatissimum terminum consequèris: tuarumque rerum curam geram, ut splendidis radiis illuminatus viam cernas, quam terere iussus es.

Camo et freno maxillas eorum constringe. v. 9.

Ad Deum veluti dirigit sermonem. Dicit autem: qui resipiscere nolunt, eos tu, ceu freno quodam, disciplina ad te ipsum converte, et desultoriis motibus ac ferocia compressa, durique oris contumacia domita, iugo tuo subde; neque hos sinas frena mordentes in praeceps barathrum ruere; sed manu cervicem illorum flectens, in salutarem dirige viam. Nam si quis a malo recedat, atque ad dignum homine intellectum rediens, vale dicat beluinis cupiditatibus, fiatque sapiens et cordatus vir, tunc demum spem perfugiumque habebit ad eruditorem suum Deum: tunc ipsum misericordia et clementia circumsistent, manusque Dei proteget qui salvare et scit et valet.

Laetamini in Domino, et exultate iusti. v. 11.

Quam scita est cantici conclusio! Deterret enim quominus re qualibet mundana gloriemur, atque ut in Deo potius laetemur, hortatur. Intelligit nimirum spiritalium donorum collationem, et praemiorum spem. Ceteroqui haud omnibus laetari in Deo congruet, sed iustitiae potius amatoribus. Horum est in solo Deo laetari, et eodem gloriari, prout divus monet apostolus: qui gloriatur, in Domino glorietur *. * I. Cor. I. 31.

PSALMUS XXXII.

Psalmus Davidi, sine titulo apud Hebraeos. v. 1.

Cantari hunc psalmum dicimus tamquam in beati Davidis persona; sive in honorem laudemque Christi, qui etiam David nominatus est ob suam in carne nativitatem: etenim de Iessae et Davidis sanguine ortus est. Habet autem praesentis carminis continentia primo quidem invitationem quamdam et adhortationem; quia nempe *Gr. p.* 229. sanctos oportet laudes dicere, et eucharisticos hymnos ad Deum extollere qui salutem orbi contulit, atque omnia in Christo restauravit caelestia simul atque terrestria, qui nos omnes diaboli tyrannide nequitiaque eripuit. Post haec, sermo statim incipit mystagogicus, quo docemur Christi manum esse invictam, voluntatem efficacissimam, potentiam universalem, gloriam Deo dignam, celsitatem supermundialem. Namque eum rerum omnium creatorem ostendit psalmista. Verbo enim, inquit, Domini caeli firmati sunt. Praeterea docet, ipsum esse omnium inspectorem, atque omnituentem oculum terrenis cunctis intendere, et uniuscuiusque semitas explorare. Porro utilem quamdam necessariamque praecedenti doctrinae imponit coronidem: demonstrat enim putrem fragilemque esse spem in hominibus collocatam; nec quempiam terrestrium saluti propriae posse consulere, nisi Deus auxilietur. Sic autem esse vult animatos eos

qui Deum diligunt, ut ei morem gerant, eiusque nutibus obsecundent, ipsique confidant; sibique plane persuadeant, ipsum omni tentatione expedire solere, et sibi fretos facile salvare. Sic ergo canticum exorditur.

v. 1 **Exultate iusti in Domino.**

Ergo mente in Domino defixâ, et pro viribus mirabilia eius contemplantes, ex hac ipsa consideratione cordibus nostris laetitiam comparemus. Atque ut summatim dicam, hoc est exultare iustos in Domino, ea sola nimirum velle quae ipsi iucunda sunt et grata; et bonam quidem disciplinam appetere, a mundanis autem recedere cupiditatibus et huius vitae colluvie.

v. 2 **Confitemini Domino cithara, psalterio decem chordarum psallite illi.**

Ps. LIII. 8. In aliis scribitur psalmis, modo quidem voluntarie sacrificabo tibi *; modo au-
* Ps. XXVII. 7. tem ex voluntate mea confitebor illi *: unde significatur non esse invite neque cum tristitia et segnitie preces faciendas, sed bona cum mente et hilari animo. Id heic quoque demonstrari dicimus, facta veluti exempli causa mentione eorum, qui cithara et psalterio uti solent. Neque enim melodiam, quae pulsu chordarum fit, imperat Deus (1); neque mundana crepundia attingere mandat eis qui mentis rectitudini student; sed cum digna sanctis laetitia celebrari se laudibus iubet. Apparet autem, psalmistam priscis se moribus accommodantem, organorum mentionem fecisse. Usitatum quippe Iudaeis fuit et lyram pulsare, et cymbalis atque nabliis aliisque huiusmodi instrumentis uti, hymnosque in ipsorum templo concinere. Vide porro sis, quomodo boum sacrificium sanctis, id est rectis non imperat, neque, thus incendere, sed hymnos potius, et incruenta sacrificia offerre, quae christianae vitae tessera est. Repudians enim cruentas victimas, quoniam dixit Israheli: non accipiam de domo vestra vitulos, ne-
* Ps. XLIX. 9. 14. que e gregibus vestris haedos *; ad hymnos cantusque adhortatur dicens: immola Deo sacrificium laudis.

v. 3 **Cantate Domino canticum novum, bene psallite ei cum vociferatione.**

Hinc quoque cognoscere licet, nequaquam ad eos, qui legis mosaicae cultum sequuntur, verba fieri a Spiritu per os psallentis, sed ad christianae vitae adseclas, et qui iustificationem a Christo per fidem sunt consecuti. Sunt autem hi, de quibus initio praecedentis psalmi aiebat: beati, quorum remissa sunt peccata! Quibusnam enim remisit Deus peccata, nisi iis qui ad novitatem vitae sunt reformati per sanctificationem in spiritu, qui et quamlibet maculam per sanctum baptismum eluerunt? His canere mandat, neque id quomodolibet, sed certa et insueta maioribus nostris ratione. Opus enim esse ait cantico novo; quod manifeste demonstrat, finem mosaicae legi fuisse impositum. Psallere autem bene iubet, id est ut decet sobriam conclamationem. Porro conclamationem proprie esse dicimus victorialem clamorem, quem exercitus post depressum hostem extollit.

v. 7. **Qui posuisti in thesauris abyssos.**

* Iob. XXXVIII. Sic alibi de mari ait *: constitui ipsi limites, claustris portisque impositis; eique dixi: hactenus pertinges, nec transgredieris, sed in semet ipsos fluctus tui refringen-
* Ier. V. 22 tur. Alibi item ad priscos quosdam per unum de sanctis prophetis ait *: ergone me
[illegible] non metuetis, inquit Dominus, neque faciem meam verebimini, qui limitem mari harenam constitui, mandatum aeternum quod numquam ab eo violabitur? Nam quod terram olim aquis obrutam, Dei nutus initio detexerit, significavit Moyses tamquam

1) Adnotabunt hanc Cyrilli sententiam ii, quibus paulo laetior et resonantior musica in christianis templis non placet.

in persona Dei dicens: congregentur aquae in stagnum unum, et appareat arida. Ergo abyssum, quae universam terram absorbere poterat, divina vis circumfusa utris vice continet; et quasi retrahens, haud patitur praeter adsignatos ipsi locos excedere.

Timeat Dominum omnis terra. v. 8.

Quod non frustra, immo vero utiliter, et pro communi bono necessariaque salute, haec de Dei gloria et in omnibus praeeminentia nobiscum verba fecerit, praecedentium tenore nobis fit exploratum. Hortatur enim mundum universum, ne posthinc cultum daemoniis exhibeat, sed divino se exornet timore, atque in mentem recipiat eum qui omnia potest, qui verbo suo cuncta ad existendum vocavit, caelos firmavit, omnium rerum subsistentiam ac integritatem conservat, per sancti Spiritus operationem. Ideo enim de divina gloria sermonem intulit David, ut nos insitae in ineffabili Dei natura praeeminentiae magnitudinem edocti, abiiciamus perniciosam rectis operibus exsequendis segnitiem: tum ut suscepto in cordibus nostris Dei timore, studeamus omni rei bonae, atque ita ad familiaritatem eius perveniamus. Nam quod salutaris sit Dei timor diligentibus eum, docet nos sacra scriptura * (1): timor Domini, inquit, cor delectabit, dabitque laetitiam et gaudium et longaevitatem. * Eccli. I. 10.

Ab eo autem commoveantur omnes inhabitantes orbem. v. 8.

Audita, inquit, doctrina eius, mundi incolae homines, a priore sua quam tenebant statione, id est idololatria, commoveantur, creatori proprio obtemperantes. Nam commoveri, non corporalem motum heic innuit aut aliam huiusmodi concussionem; sed inspiratae scripturae, nobisque adeo hic mos est, ut siquando aliquid insigniter fiat, dicamus factam commotionem. Veluti cum iumento insidens Iesus, pueris hymnum ei canentibus, ascendit Hierosolymam: tunc sollemnem, inquam, ingressum exponens evangelista scripsit, eo ingrediente Hierosolymam, universam civitatem esse commotam; nempe ut diceret, neminem latuisse, omnesque eum admiratos. Ita et hoc loco intelliges commotos omnes mundi incolas, attonitos videlicet et mirantes, ut iam nemo Dei gloriam ignoret, et celsissimam insitae illi potentiae praeeminentiaeque dignitatem. *Gr. p. 232.*

Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt. v. 9.

Fuit enim ipse et est, nos autem creati per vivens eius et consubstantiale Verbum, quod est eiusdem sapientia ac virtus. Iam et vocabulum « mandavit, » ne humano more aestimes; sed reputa potius, quod etiam illiberalium artium periti, cum aliquod notum sibi opificium machinari volunt, mandant propemodum peritiae propriae et arti, dum id volunt operari: mentisque ad opus faciendum propensio, vim mandati spontaneique motus habet. Ceterum in hominibus insubstantiva per se est cuiusque sapientia, et vis; in Deo non item. Subsistit enim Verbum, per quod omnia facit, per insitam nempe illi virtutem atque sapientiam. – Videsis autem, quod duobus dictis prioribus, nempe timeat omnis terra, et commoveantur omnes inhabitantes orbem, duo superaddit: ipse dixit et facta sunt; nec non, mandavit et creata sunt. Nam quia compositus est homo ex terreno plasmate, et inhabitante corpus anima; terra quidem id dicitur, quod de terra formatum est; incola autem orbis, ea quae in corpore sortita est incolatum anima. Convenienter itaque terrae, id est plasmati nostro

(1) Animadverte, librum Ecclesiastici appellari a Cyrillo *sacram* scripturam. Idem Cyrillus in oratione Ephesi habita ante quam a Comite comprehenderetur eundem Ecclesiasticum citans (II. 1.) *divinam* scripturam appellat. Libenter haec adnoto, oblata occasione, propter heterodoxos qui nondum sibi huius libri divinam auctoritatem persuaderi patiuntur.

ex terra formato, vocabulum « factum est » refertur: animae autem ad imaginem Dei creatae, vocabulum « creatum est. » Quoniam vero creatio saepenumero dicitur etiam
* Ephes. II. 15. pro reformatione, atque in melius restitutione, ut illud *: siqua nova in Christo crea-
* II. Cor. V. 17. tio est. Et illud *: ut duo crearet in unum novum hominem; fortasse vocabulum « factum est » de prima hominis existentia dicitur; secundum « creatum est » de secunda eius per Christi gratiam regeneratione. Quantum autem differt a simplici sermone mandatum Dei, tantundem inter creationem ac facturam interest.

v. 11 **Consilium autem Domini manet in aeternum.**

Revertitur ergo hoc loco ad cogitandum de Unigeniti vita in carne, et quid ab eo sit egregie factum considerat. Nam ille qui credebatur Deus esse huius saeculi, nec non et daemonum populus, amara nobis moliebantur: plurimae enim erant mortis decipulae, et peccati laquei passim extenti. In via hac, inquit, qua gradiebar, ab-
* Ps. CXLI. 4. sconderunt mihi laqueum *. Neque illorum nequitiae artificia vitari poterant. Homines quippe adorabant hos ipsos impuros spiritus, et quidem etiam ligna, et lapides, et mundi elementa; nec quisquam erat qui bene ageret, ne unus quidem, dum adeo gravi morbo premerentur omnes, nemoque collum ab illorum praepotentia subducere valeret, qui nobis dominari volebant. Sed dispersit Deus consilia principum, eripuit nos servavitque, captivos redemit, et tyrannicis expeditos laqueis, iugo suo alligavit. Instauravit enim omnia in Christo, atque ab universali principatu Satanam depulit. Neque nos aliquamdiu, id est dimenso tempore, ita futuri sumus, sed in longa et infinita saecula extenditur gratia eius. Nam quod Deus sanctus decrevit, inquit, quis
* Is. XIV. 27. dissipabit *? Ergo Domini consilium manet in aeternum, et cogitationes cordis eius in generationem et generationem. Neque sub alio deinceps erimus, sed ipse ac solus
* Ps. XLVII. 15. nobis dominabitur Christus: regnabit enim in aeternum: atque, ut psalmista ait *, ipse pastor noster erit in saecula.

v. 12. **Beata gens, cuius est Dominus, Deus eius!**

Beatus populus, qui nullum iam agnoscit falsum Deum aut nominat, sed dominum ac Deum sibi adscivit eum qui naturaliter ac vere Deus est, eique animam suam addixit! atque ita semet secrevit, ut hereditas quodammodo et patrimonium Dei evaserit.

v. 13. **De caelo respexit Dominus.**

Idem hoc existimo alicubi ab uno sanctorum prophetarum dictum, veluti nobis
* Luc. I. 78. in Christo vocatis ad iustificationem: « et respiciat nos oriens ex alto *. » Audio rursus divum psalmistam Davidem dicentem ei, qui in caelis est patri Deo: visita nos
Ps. CV. 4. in salutari tuo *. Porro salutare Dei patris nuncupatur vereque est, filius. Reapse misit
[illegible] ad nos Deus pater de caelo, tamquam aliquod lumen et lampadem, iustitiam et salutare suum, videlicet filium: iustificati enim fuimus in ipso, et divinum intellectuale vidimus lumen. Sequitur ergo ut Verbi incarnatio credatur merito visitatio Dei patris, nempe quae hoc loco respectus dicitur.

v. 14. **De praeparato habitaculo suo respexit super omnes qui habitant terram.**

Praeparatum habitaculum divina scriptura caelum solet nuncupare, sive habitantes in caelo angelos; propterea quod, ut arbitror, non est laborandum supernis virtutibus, secus ac nobis, ut purae fiant, sed adeo sunt sanctae ut in eis requiescat Deus. Sumus et nos habitaculum Dei, et quidem templa eius; verumtamen non ex abrupto ad hoc pervenimus, sed gratia donoque Dei iustificati, labore nempe ac sudore nostram purgantes mentem, ut sancti effecti, incolam habeamus eum qui omnino purus vereque sanctus est. — Animadverte, dicit David, factum de caelo respe-

ctum non super Israhelem tantummodo, sicut olim Moyse sapientissimo interveniente, sed super omnes filios hominum inhabitantes orbem. Vocata fuit enim ad salutem per communem nostrum servatorem Christum gentium multitudo universo orbe diffusa. Namque omnino universalis ad quamlibet gentem genusque hominum, per communem nostrum servatorem Christum, gratia redundavit.

Qui finxit singillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum. v. 15.

Vere utique Deus est filius, qui et corda nostra novit quae singillatim fecit; simulque omnia mortalium opera scit; non quod aliquis ei nunciet, sed ipsemet mentes introspiciens, et corda videns, et arcana cognoscens. Nam lux cum eo est, uti scriptum fuit *, immo vero ipsemet lux est. * I. Ioh. I. 7.

Fallax equus ad salutem. v. 17.

Erit autem fallax ad salutem equus, id est equestre agmen. Excidit enim interdum spe sua, qui illa fretus erat; et dum superiorem fore se putat, in hostium manus decidit. Nam virium suarum copia quisnam salvabitur? siquidem ne rex quidem, vel equestre ut dixi agmen. Recte enim utrilibet e praedictis versiculi sensum accommodabis. Deus igitur est virtutum dominus, atque ab eo victoria conceditur: liberat enim facileque salvat confidentes in ipso: quibus etiam ore unius e sanctis prophetis alicubi ait *: qui vos tetigerit, tamquam si pupillam oculi ipsius tetigerit. (Gr. p. 235.) * Zach. II. 8.

Ecce oculi Domini super timentes eum. v. 18.

Ostendit, Deum curam gerere eorum qui ad ipsius familiaritatem pervenerunt, spiritalem scilicet; et quod benivolo suo dignans eos respectu, extra omnem calamitatem collocat. Profecto dum dicit « ecce » rem veram esse demonstrat, et ipsa experientia exploratam. Oculi Domini super timentes eum. Ecquid aliud tanti est ad felicitatem? Vel quidni omni gaudio abundent, quibus a Deo respici contingit? Quo fit, ut ea re carere necessario timeant, qui Dei amore dependent: qui non sibi ipsis magis confidunt, quam clementiae Dei, spei loco habentes misericordiam eius.

Ut eruat a morte animas eorum. v. 19

Inspicit enim, ait, ut eruat a morte animas eorum; neque vero carnis mortem intelligit, sed spiritalem. Animae vero mortem dicimus, si quis diabolicis laqueis capiatur, et in peccati coenum mergatur: itemque, si aegre se gerat in tentationibus, et in rei agendae delectu labascat. Scopus itaque respicientis sanctos Dei est, ut morte liberet timentium se animas, eosque in fame alat.

Ut alat eos in fame. v. 19

Replet enim animas spiritaliter et religiose, panem ipsis de caelo dans, id est vere vivificam salutaremque doctrinam, et sancti Spiritus consolationem, qua ad omne opus bonum perficiendum corroboramur. Neque enim fame perire animam iustam Dominus patietur. Ideo dixit dum spiritalem nobis mensam exhiberet *: manducate et bibite atque inebriamini, o proximi. * Cant. V. 1.

Anima autem mea sustinet Dominum. v. 20. (Gr. p. 236)

Sustinere Dominum, nihil aliud esse dicimus, nisi propositum quicquid patiendi ob caritatem eius, et utiles non recusandi sudores ut illius placita exsequamur. Patientia enim vobis opus est, inquit, ut voluntatem Dei facientes, rem promissam consequamini *. * Hebr. X. 36.

Quoniam adiutor et protector noster est. v. 20.

Num igitur ita loquuntur ceu suis tantummodo uniceque viribus freti, et de se gloriose sentientes? Minime vero; sed sciunt potius protegi se a Deo, eumque habere

defensorem, vires salutemque praebentem. Propterea addunt: quoniam adiutor et protector noster est. Idcirco sustinebimus, aiunt, et omni constantia probatissimos nosmet exhibebimus, atque ita fidelitatis corona cingemur, tamquam Dei adiutorio et protectione utentes.

v. 22 **Fiat misericordia tua, Domine, super nos.**

Subsequatur misericordia tua, id est adsit sperantibus in te. Hoc etiam germani amoris valde evidens indicium est. Nam ceu familiares eius, et in eo solo laetantes spemque repositam habentes, misericordiam postulant.

PSALMUS XXXIII.

v. 1 **Davidi, cum immutavit vultum suum coram Abimelecho, a quo dimissus abiit.**

Titulus hic nulli e praecedentibus similis est. Nam neque canticum, neque psalmum scriptum hoc appellavit. Videtur itaque eucharistici hymni rationem habere Deo oblati, tamquam in persona quidem divi Davidis; sed neque ceteris inutilis, qui Dei beneficio tentationibus evaserint, eodemque adiutore gravissimas persecutorum insidias vitaverint. Quandonam vero vultum suum immutaverit, quis fuerit Abimelechus, et quomodo hic Davidem dimiserit, necesse est nos dicere ex sacris litteris contexentes
I. Reg. XXI. 1. historiam *. Persecutionem illo tempore patiebatur a Saule beatissimus David: palam autem se illi opponere nondum valens, quia nutibus eius obsequebatur cuncta vis militiae Israhelis, confugere decrevit ad Achim Gethaeorum, seu alienigenarum regem, consilio ad id Ionathae usus. Mox in itinere occurrit Abimelecho sacerdoti in oppido Nomba: quem quidem fugam suam celavit, missumque se dixit a rege, et Goliathi quoque gladium petiit. Neque se Davidem illum esse fassus est, qui manu divi prophetae Samuelis unctus in regem fuerat, sed ut gregarius quispiam panes ab eo postulavit: a quo responsum ei fuit, nullos esse praeter panes oblationis a mosaica lege imperatae. Quumque hos ipsos dari sibi beatus David posceret, sacerdos autem exquireret num forte famuli contaminati essent; respondit, a feminis abstinuisse iam triduo qui cum eo erant in itinere omnes. Acceptos igitur panes comedit. Ergo quum aliud dixerit, aliud in mente habuerit, immutasse eum vultum nonnulli interpretes dicunt. Deinde ad Gethaeos profectus, timens illic hostium insidias, insaniam simulavit; quo etiam tempore, uti scriptum est, salivam demittebat in barbam, et portabatur gradiens ceu mente captus et furens. Atque hoc pacto saluti suae consuluit. Huius diserte historiae meminit titulus. Sciendum autem, dominum quoque nostrum Iesum Christum dixisse Pharisaeis nonnullis discipulos accusantibus quod spicas confricantes manducarent in sabbato: nonne nostis quid fecerit David quando esuriit ipse et comites eius? quomodo sit ingressus aedem Dei, panesque oblationis comederit,
* Matth. XII. 3. quibus vesci non licebat nisi solis sacerdotibus *? Ergo salutem adeptus divus David, et ex omni bello incolumis, gratiarum actionem recitat dicens:

v. 2 **In Domino laudabitur anima mea.**

Nemo qui carnis legibus vivit, sed si quis potius spiritalium rerum vitaeque honestissimae genuinus amator est, dicet: in Domino (1) laudabitur anima mea. Nam qui animales terrenosque affectus habent, ii gloriam in ignominia sua habent. Porro nequaquam opus a volente homine, sed a gratia dirigente perficitur.

v. 3. Gr. p. 238. **Audiant mansueti, et laetentur.**

Gaudeant mansueti utilibus animae sermonibus, et delectentur illis. Nam qui sa-

(1) Cod. reapse τῷ κυρίῳ, sed videtur corrigendum ἐν τῷ κυρίῳ.

piente corde sunt, sapientia verba libenter audiunt, sententiasque ad bonum impellentes absque ulla cunctatione (1) recipiunt.

Magnificate Dominum mecum. v. 4

Quoniam una mens, et unius hominis meditatio, ne tantillum quidem valet ad magnalium Dei comprehensionem, cunctos simul mansuetos ad huius rei agendae communionem assumit.

Accedite ad eum, et illuminamini. v. 6.

Qui aliquid volunt de divina supremaque natura dicere, nihil abiectum aut humanis rebus consentaneum, vel genitae factaeque naturae quomodolibet simile, cogitant de illa vel dicunt, sed quaecumque potius sublimia sunt, et alii nemini communia. – Quaeritur Deus non localiter, quoniam haud loco divina natura continetur, sed extra omnem circumscriptionem omnia implet: devotione autem quaeritur, et sana cultus ratione: invenitur enim virtutis exercitio, et dogmatis rectitudine, ab eo qui iudicium iustitiamque exsequitur. – Quamdiu aliquis pravis moribus utitur, et coeno carnalium cupiditatum retinetur, nondum ad Deum accedit, sed ab eo potius recedit. Mox ubi fit servus Dei, et rectitudinem optat, et omnigena virtute imbutam mentem prae se fert, tunc demum Deo appropinquat. – Sedentes in tenebris et umbra mortis hortatur accedere ad Dominum, et ad eius divinitatis radios, ut ob hanc propinquitatem, gratia illuminationum ipsius illustrati resipiscant.

Dominus exaudivit eum. v. 7.

Si quis est modestus, huic Deus aurem suam patefacit, et libenter admodum petitionibus eiusdem annuit, donec eum adversitatibus cunctis expediat.

Castrametatur angelus Domini etc. v. 8.

Sanctis tentatis apponit Deus angelos (2) qui acuant ad fortitudinem, quique violentas ab eis incursiones arcere queant. Sola enim mens hominis tanto inimicorum incursui resistere nequit.

Beatus vir qui sperat in eo! v. 9 *Gr. p. 239.*

Quid enim copiosius est bonitate et caritate eius, qui omnia largitur diligentibus eum? Certe qui in eo spem suam collocaverit, beatissimus quaquaversus erit. Etenim melius est sperare a Domino, inquit scriptura *, quam a principibus a quibus non est salus. Putris enimvero et fragilis spes est quae collocatur in homine; tuta vero et omnimode stabilis quae in universali Deo.

* Ps. CXVII. 9 et CXLV. 2

Timete Dominum omnes sancti eius. v. 10.

Sanctis iam et bona mente praeditis, et universalem Deum agnoscentibus, recte inclamat: timete Dominum omnes sancti eius. Sed fortasse dicet aliquis: cur vero, oro te, iam sanctificatis dicit: timete Dominum? Num enim fieri potest ut quipiam sancti sint, qui timorem Dei nondum habeant? Quid ni hoc stulte dicatur? Namque homines antea timent, postea sancti fiunt. Certe rerum ordo hanc habet necessario rationem. Quid ergo nos dicemus? Verbum timete, hoc loco ponitur pro admiramini, id est stupete. Prorsus uti propheta Abbacumus Servatoris nostri res in incarnatione gestas admirans, Domine, inquit, audivi auditionem tuam et timui; consideravi opera tua, et obstupui *.

* Abac. III. 1.

(1) In cod. μελησμοῦ, quod ob iotacismum visum erat legendum esse μελισμοῦ. Nunc malo emendare μελλησμοῦ.

(2) Observa testimonium de spiritali hominum custodia angelis a Deo commissa, qui opem in tentationibus praesertim ferunt, quibus solius naturae vigore posse nos resistere, negat Cyrillus.

v. 11 **Divites eguerunt et esurierunt.**

Labuntur aliquando res humanae, et insperatas habent mutationes, ita ut heri dives, mox in extremam inopiam decidat; et qui luxuriabatur, exiguo pane careat. Nihil enim firmum in rebus humanis est.

v. 12 **Venite filii, audite me.**

Eruditionem gentium adgreditur, cuius primum ait esse caput timorem Dei; secundum, fratribus non obtrectare; tertium, quemvis dolum labiis suis ablegare; quartum, omni malo abstinere, et cuivis bono studere; et super haec omnia, pacem sectari: pax autem Christus est. Rerum harum studium, vitam appellat et dies bonos (1).

v. 13 **Quis est homo qui vult vitam?**

Quis est homo? nempe quis est rationalis et prudens, qui quidem velit mansuram infinitis saeculis vitam lucrari, longaque et sine fine felicitate frui? Accedat hic ad audiendos sermones meos, explicet legis volumen, salutarem doctrinam ediscat. Parata sunt regularis vitae amatoribus, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt. Modo is opera faciat, qui eruditus fuit. Nam qui, cum didicerit, mox nihil bonae frugis agit, similis est ineptae et uliginosae terrae, quae semina quidem ab agricolis recipit, nihil tamen omnino parit. Secus vero, sermonum auditor, et factor operum, fructuosae fecundissimaeque terrae merito comparabitur. – Quis est homo caelesti indole praeditus et cordatus, qui vitam optat, non sane communem hanc, quam etiam bruta animalia appetunt, sed veram vitam quam mors non amputat? Est autem vera vita Christus; quo fit ut nostra quoque in ipso conversatio, vera sit vita.

Gr. p. 240.

v. 14 **Prohibe linguam tuam a malo.**

Fores imponere linguae, neque sinere ut sermones indecori a nobis procedant, id demum recte factum, bonusque fructus sapientis et sanctae animae est. – Oportet apprime vitare maledicta, periuria, mussitationes, obtrectationes, convicia, turpes vanosve sermones, scurrilitates: benedicere potius non maledicere, linguam divinae hymnodiae attemperare, veraciter cum proximo loqui, labia a dolo cohibere. Dolus autem sunt mendacium, fraus, calumnia, criminationes quae veritate carent.

v. 15. **Declina a malo, et fac bonum.**

Quoniam inchoatio boni est, recessus a malo; contingit aliquando, ut aliquis male quidem non agat, necdum tamen bene.

v. 16. **Oculi Domini super iustos, et aures eius in preces eorum.**

Inspicit iustos Dominus, et superna observatione dignatur eos qui suam conformant cum ipso voluntatem. Aurem quoque ad preces eorum reserat. Simul autem vultum convertit ad nequitiae operatores, non ut aspectu suo illis prosit, quod de iustis diximus, sed ut deleat de terra memoriam ipsorum; de terra, inquam, non hac pedibus nostris supposita, sed illa potius de qua dixit Servator *: beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Non enim gradibilis iniquis est superna civitas, neque sanctorum sors attribuetur cuiquam qui peccato sit deditus: nulla quippe participatio fideli cum infideli, sicuti scriptum est *. Spectat itaque, inquit, iustos Dominus hilari oculo, veluti filiorum amans pater, cavens ubique ne in diaboli offendicula incurrant, id est ne capiantur laqueis illius: sed ut potius gratia sua vegetati, totum virtutis cursum absque labore conficiant. Vertit autem vultum etiam ad improbos, torvum sae-

* Matth. V. 5. *Gr. p. 241.* * II. Cor. VI. 15.

(1) Locum hunc alii dant Athanasio; repugnante codice optimo, olim Reginae svecae, nunc vaticano, ubi Cyrilli nomen inscribitur.

vumque defigens oculum et veluti ipsis comminans, quod non nondum, id est statim, extremas dederint poenas.

Ex omnibus tribulationibus eripuit eos. v. 18

Non ex una sed ex qualibet ipsorum pressura eripuit eos. Facit enim ad bene agendum perquam alacres, et laborum perferendorum cupidos.

Prope est Dominus. v. 19.

Vult hoc loco demonstrare, haud abesse a sanctis Deum, sed cum eis semper versari. Sum enim, ait, Deus appropinquans *. * Hier. XXIII. 23.

Multae tribulationes iustorum. v. 20

Semper nequitiae auctores dentibus frendent adversus evangelicae sectatores vitae, ferinoque ritu saeviunt. Hortatur etiam Satanas ut pressuras sanctorum cumulent; ex quibus tamen eripiet hos Dominus.

Custodit Dominus omnia ossa eorum. v. 21.

Ossa dicit pro animae viribus ad omne bonum praeclarumque opus. Nam sicut absque materialibus ossibus humanum corpus consistere nequit, ita ne anima quidem viri boni quicquam aget, nisi facultates suas validas habeat, et nullatenus luxatas. – Namque in peccati voluptatisque amatoribus, et huius vitae tumultu implicatis et fractis, qui fieri potest ut animae ossa iam subsistant? Ossa vero sanctorum custodit Dominus ut nihil ex iis confringatur, sive dum malos diaboli insultus patiuntur, sive *Gr. p.* 242 dum scelesti homines perturbationes illis et angustias persecutionesque suscitant. Vae enim, aiebat Servator, mundo a scandalis! quae tamen evenire necesse est.

Et non delinquent omnes qui sperant in eo. v. 23

Numquam omnino peccare, nemini mortalium eveniet: in multis enim offendimus omnes, et a sorde nemo mundus est, ne si uno quidem die in terra vixerit. Laus haec uni omnium servatori Christo reservata fuit, qui Deus erat in specie nostra. Verumtamen nos quoque absque peccato futuri sumus, modo gravia et intolerabilia atque ad mortem deducentia peccata vitemus. Etenim non omne peccatum mortem adfert (1).

PSALMUS XXXIV.

Expugna impugnantes me. v. 1.

Animadverte quomodo illum oppugnant, et ne sit Deus ac Dei filius, quantum in ipsis est, prohibent. Praeterea illum maximorum miraculorum operatorem videntes, traducere audebant, quasi ope Beelzebuli daemonia eiiceret. Et neque ipsi volebant credere, et alios simul impediebant. Aiebat itaque Christus *: vobis quoque * Luc. XI. 52 legis peritis vae! qui scientiae clavim sustulistis, et neque vos ingredimini, neque alios ingredi sinitis. Illi vero turbis de eo dicebant *: daemonium habet, et furit; cur ei * Ioh. X. 20 auscultatis?

Confundantur et revereantur, qui quaerunt animam meam. v. 4

Postquam adeo acerbum, et quantum in ipsis fuit, inevitabilem Servatori laqueum tetenderunt, pudore ignominiaque perfusi sunt, cum eversa, utpote Deus, mortis potentia templum suum excitavit. Revixit enim a mortuis, atque ad Deum patrem suum in caelos conscendit. Tunc enimvero confusi sunt et pudefacti, ut dixi, ac retro etiam cesserunt.

(1) Peccatorum venialium distinctionem a mortalibus habemus apud tridentinam synodum sess. VI. Namque omnia peccata esse aequalia paradoxum fuit Stoicorum, quod Cicero in philosophicis suis exponit.

v. 4 **Convertantur retrorsum.**

Quandoquidem fidem non admiserunt, immo contra exquisiverunt animam eius,
Gr. p. 213. conversi sunt retrorsum: reiecti enim fuerunt, et execrabiles Dei gratia exciderunt, nullum ex Servatoris adventu bonum perceperunt, praetereaque omne atrocis cala-
* Abd. 15. mitatis genus experti sunt. Peractum est, quod de ipsis scriptum fuerat *: sicut egisti,
* Is. III. 11. ita erit retributio tua quae in caput tuum recidet. Et rursus *: vae impio! malum ei secundum opera manuum eius eveniet. Nam quae Iudaeis mala perpeti contigit, scientibus supervacaneum puto narrare. Confundi autem et pudefieri accidit, immo et retrorsum converti impuris spiritibus, atque in primis Satanae, cuius ducatum sequentes Iudaei cruci tradiderunt vitae auctorem. Dicet, ut reor, aliquis haud proposito aberrans, haereticis maxime praesentium versiculorum sententiam congruere (1).

v. 5 **Et angelus Domini opprimens eos.**

Quodque gravius est, angelo in ipsos irruente, et omne calamitatis genus cumulante, extrema mala patientur. Sic interfectos dicimus Aegyptiorum primogenitos; sic Assyriorum centum octoginta quinque milia, cum Rhapsaces absurdas illas voces inclamavit, et adversus divinam maiestatem impia audacia locutus est. Processit enim,
* Is. XXXVII. 36. inquit, angelus Domini, interfecitque in castris alienigenarum milia CLXXXV. *

v. 6. **Fiat via illorum tenebrae.**

Comperiemus saepissime dominum nostrum Iesum Christum in evangelicis praedicationibus, adventus sui, nempe in hunc mundum, utilitatem palam nunciantem at-
* Ioh. XII. 46. que dicentem *: ego lux in hunc mundum veni. Discredentes ergo Iudaei veritati, et suae mentis oculo conniventes, manserunt in tenebris. Atque hoc nobis propheticus
* Is. LIX. 9. olim inclamaverat sermo *: sustinentibus ipsis, inquit, lux conversa in tenebras est; expectantes solis radium, in crepusculo ambulaverunt. Sustinentibus autem dixit pro expectantibus.

v. 6. **Et angelus Domini persequens eos.**

Cespitantes igitur in tenebris ambulant, angelo quoque Domini eos insectante.
Gr. p. 214. Neque enim favent iis, ut dixi, intellectuales sanctae potestates, sed adversantur potius ceu Christo invisis, et ab eius familiaritate repulsis.

v. 7. **Quia gratis absconderunt mihi interitum laquei sui.**

Quum nihil dare crimini possent, in tantam animi nequitiam, ferociam, impiumque ausum venerunt, ut exitiosae mortis laqueum ei tetenderint; ceteroquin dicenti:
* Ioh. VIII. 46. quis ex vobis arguet me de peccato *? Si veritatem dico vobis, cur mihi vos non creditis? Iamvero ubi culpam comperire non datur, ibi sine dubio persecutorum odium est inexcusabile. Nullo fundamento aut basi, id est causa, caedis amor innititur.

v. 7. **Sine causa conviciati sunt animae meae.**

Nonne enim gratis, nonne absque causa animae eius conviciabantur, modo eum samaritanum, modo vini potatorem adfirmantes, modo etiam daemone obsessum, plebis seductorem, immo et Beelzebuli virtute patrantem miracula? Ergo vere frustra et sine causa turbas agebant Iudaei, et Christo conviciabantur, obloquentes Deo iniu-
* Ps. LXXIV. 6. ste, cornuque extollentes, ut psalmista loquitur *.

v. 8. **Et captio quam absconderunt apprehendat eos.**

Captio quam Christo latenter paraverant, comprehendit eos, et in proprium laqueum incurrerunt. Capti enim fuerunt, ut dixi, et ultoribus traditi, atque in divinae

(1) Nempe infelicem haereticorum exitum memorat Cyrillus etiam in sermone suo de S. Deipara quem nos ex vaticano codice edidimus.

irae rete inciderunt. Ut enim ait proverbiorum auctor *, non inique (1) tenduntur * Prov. I. 17.
avibus retia. Namque ipsi homicidae, mala sibi parant, finis autem virorum iniquorum calamitosus. Denuo scriptura *: qui volvit lapidem, ab eo revoluto opprimitur. * Prov XXVI 27

Anima mea exultabit Domino. v. 9

Oportet eorum meminisse verborum quae sub initiis psalmi feci. Dixi enim, Christi personam introduci increpantem Iudaeorum impietatem (2), neque iniquitati illi convenientia verba detrectantem, et humano magis quam divino more loquentem saepissime propter adsumptae carnis mysterium. Ecce enim et heic in salutari patris lae- *Gr. p. 245*
tari se ait, ut ab eo nimirum servatus. Quin adeo apostolos quoque, qui et spectatores et ministri verbi fuere, sacraeque doctrinae genuini conservatores, hos inquam comperiemus dicere, ipsum a Deo patre fuisse suscitatum, gloriamque et dominatum accepisse, subiectis eidem inimicis suis.

Omnia ossa mea dicent etc. v. 10

Quum aliquid humano more Christus dixerit, id nos ad utilitatem nostram trahimus. Quid porro ait? omnia ossa mea dicent, Domine, Domine, quis similis tibi? Quod perinde est ac si diceret: omni conatu ac viribus, et intimo medullarum vigore confitebor. Nempe incomparabilem bonitatem et erga homines caritatem universali domino regique adscribit.

Eripiens inopem de manu fortiorum. v. 10

Generalis sermo est, et verus usquequaque. Nam pauperem spiritu, modestaque mente praeditum, atque in Deo omnem spem reponentem, urgent atque diripiunt, saevorum barbarorum more invadentes, viri flagitiosi, diabolicorum consiliorum ministri, et daemoniaco furore pleni: quibus sociatur crudelissima quoque impurorum spirituum multitudo. Dentibus enim infrendent adversus boni propositi homines, qui divinis docilem cervicem supponunt legibus. Ceterum, non quem ipsi volunt, negotium finem sortitur: servat enim iustos omnipotens Dei Verbum.

Insurgentes in me testes iniqui, quae ignorabam, interrogabant me. v. 11

Heic manifeste iudaicam impietatem memorat Christus, et iniuriarum quibus adversus se debacchati sunt, facit catalogum. Calumniati sunt ipsum coram Pilato adductum Iudaeorum principes. Nonnullos etiam advocarunt falso testantes: hic dixit posse se templum Dei dissolvere, et tribus diebus restituere. Tum ipsi causam rogati quamobrem postulantes clamarent, tolle tolle, crucifige eum; mentiti sunt dicentes: hic vetat tributa Caesari pendere, et turbas commovet. Immo et ante crucis supplicium calumniati eum varie fuerant: nam subditis sibi turbis aiebant: si hic *Gr. p. 246*
homo esset a Deo, sabbatum non violaret. Affirmabant etiam eum esse daemoniacum, et furere, cibi vinique appetentem, denique vi Beelzebuli patrare miracula.

Retribuebant sterilitatem animae meae. v. 12

Mos est divinae scripturae filios nominare, ob disciplinae meritum, magistrorum discipulos. Et quidem divus Paulus quibusdam scribens aiebat *: nam in Christo per * I. Cor. IV. 15.
evangelium ego vos genui. Galatis autem *: filioli, quos iterum parturio, donec for- * Gal. IV. 19.
metur in vobis Christus. Nominabantur filii quoque prophetarum ii, qui affectu et disciplina illorum lateri adhaerebant. Nam quod fieri quemquam Christi discipulum prohiberent iudaici populi principes, facile et hinc cognoscitur. Vociferabantur enim apud turbas, quod daemonio esset obsessus, et insaniret; cur eum auditis? Verbe-

(1) Ita est graece, et ita etiam latine ss. Hilarius, Hieronymus, et Paulinus, apud Sabaterium.
(2) Deest haec commentarii pars, qua psalmi argumentum exponebatur.

rabant etiam sanctos apostolos non semel in synedrio, crimini dantes Christi discipulatum.

v. 13 **Oratio mea in sinum meum convertetur.**

Oratio, inquit, mea in sinum meum convertetur, id est haud inefficax neque futilis fuit apud Deum, immo vero acceptabilis, et veluti in sinum meum coniecta. Solemus enim veluti sinu excipere quae nobis adferuntur dona. Quod autem sanctorum preces Deus admittat, quis dubitet? palam ipso dicente, modo quidem *: clama ad me, et ego te exaudiam; modo autem cuilibet oranti *: adhuc te loquente, dicam: ecce adsum. – Vel contrario sensu hoc dicitur a psalmista pro: orans reiecta recepi a Domino postulata, quibus sinum meum replevi. Id porro innuit, perseverasse illos in peccato: nihil enim impetrarunt, inquit, ob vesaniae excessum; oratione veluti in ipsorum sinum reflexa.

* Hier. XXXIII. * Is. LVIII. 9. Gr. p. 450.

v. 15. Gr. p. 246. **Dissipati sunt, nec compuncti.**

Id est, rigida mansit et inexorabilis mens illorum. Verumtamen ego ignorabam. Quid vero ignorabam? Causam scilicet, ob quam flagella consumebantur, quin tamen ipsi compungerentur. Nihil enim, ut dixi, habentes quod crimini darent, Christo nihilominus irascebantur. Attamen is palam dixerat *: quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico, cur mihi vos minime creditis? Itaque peccati, inquit, nullius conscius eram.

* Ioh. VIII. 46.

v. 16. Gr. p. 247. **Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione.**

Qui evangelica scripta leget, hoc etiam ausos Iudaeos comperiet adversus vitae nostrae auctorem, nempe Christum. Sexcentas enim malas cumularunt ei tribulationes, ac persaepe accesserunt, magistrum quidem eum appellantes, sed decipulas laqueosque intendentes. Miserunt una cum propriis discipulis ad eum Herodianos dicentes: scimus te viam Domini cum sinceritate docere, neque tibi quemlibet curae esse; non enim faciem hominis revereris. Licet ne Caesari dare tributum, nec ne? Interdum legales quaestiones proponentes, et discendi voluntatem prae se ferentes, nitebantur aliquid venari ex ore eius, sicuti scriptum est. Sed responsum tunc retulerunt: cur me tentatis, hypocritae? Non enim fieri poterat ut eum laterent qui cor videt ac renes, et occulta novit. Quod vero illum etiam subsannaverint, haud aegre cognoscitur ex iis quae de eo scripta sunt. Namque universalis Servator ac dominus dixerat: amen, amen, dico vobis: qui sermonem meum audit, creditque ei qui me misit, habet vitam sempiternam; addiditque: neque mortem videbit in aeternum. At illi duri ac superbi, ob suum pingue ingenium, dictum non intelligentes adversati sunt dicentes *: Abraham mortuus est, prophetae item mortui sunt; tu vero ais: si quis sermonem meum audierit, non videbit mortem in aeternum. Quem te ipsum facis?

* Ioh. VIII. 52.

v. 17. **Restitue animam meam a malignitate eorum.**

Iudaeorum ubique memorata impietate, diuque de salutari passione psalmista locutus, necessario intulit, ob priorum intelligentiam, de resurrectione quoque illius a mortuis sermonem. Gratiâ enim Dei, pro omnibus mortem gustavit, uti scriptum est *; haud tamen mansit in morte captivus. Ergo etiamsi pater eum redintegrasse dicitur, attamen id ipsum per filium fecisse adfirmamus, qui sapientia Dei, et patris virtus est.

* Hebr. II. 9.

v. 17. **A leonibus unicam meam.**

Leones dicit aut malas et contrarias potentias, quae adversus Christum quodammodo irrugierunt, vel ipsos quoque fortasse Iudaeorum principes. Sic enim ipso-

rum meminit voce Hieremiae (1) dicens *: facta est hereditas mea mihi tamquam leo in saltu; edidit contra me vocem suam: ideo odi eam. Unicae quidem nomine animam suam designat, scribens unicam pro dilecta: semper enim summo amore diligitur unicus filius (2). * Hier. XII 8. *Gr. p.* 218.

Confitebor tibi in ecclesia magna, in populo gravi laudabo te. v. 18.

Ecclesiam heic magnam appellat illam quae ex ethnicis congregata fuit; idque admodum recte, ceu innumerabili florentem multitudine, populumque ideirco iudaicum superante. Magna et alioqui est, ceu in Christo habens iustificationem, et vitae evangelicae genere ad summam sanctitatem evecta. Excedit certe cultum legalem spiritalis, et umbras veritas: quo fit ut magnitudo tum quod ad numerum tum etiam quod ad virtutem adtinet intelligatur. Gravis autem populus appellatur, ceu qui a iudaica levitate recesserat, neque iam instabilis et omni vento rapiendus erat, sed potius solidus, et firmitatem in fide tenens: unde accidit ut usque ad cruentum agonem pro Christo iam antea martyrium passo decertaverint; scriptaeque admonitioni paruerint: usque ad mortem decerta pro veritate (3).

Non supergaudeant mihi qui me oderunt iniuste. v. 19.

Quodnam superfuisset Iudaeis gaudium de Christo, aut quam habuissent occasionem contra ipsum laetandi, si apud mortuos mansisset? Nempe si ipse aeque ac alii intra mortis portas captivus substitisset? Prorsus nullus de eo sermo iam esset, post exantlatam in cruce passionem.

Qui oderunt me gratis, et innuunt oculis. v. 19.

Sine causa Dominum insectabantur, quippe nullam ansam habentes adversus eum, ob quam liceret videri iratos eos qui oculis innuebant. Frequentantes enim, ut dixi, illum et magistrum appellantes, viamque Dei cum sinceritate docere dictitantes, ironice omnino inter se loquebantur, hypocrisim prae se ferentes, quasi defensionem, quod nihil viderentur verum dicere, dum eum magistrum nuncupari volebant.

Quoniam mihi pacifica loquebantur. v. 20.

Accedentes enim, ut dixi, omnium nostrum Servatori Pharisaei aliquot, et discendi studium simulantes, bona verba fingebant, ac blandissimis ipsum alloquebantur sermonibus; reapse tamen haud laudantes, sed ut eum illaquearent, et ex ore eius venarentur aliquid, uti scriptum est. Sed mox a Christo his verbis coarguebantur *: quid me tentatis, hypocritae? *Gr. p.* 219. * Matth. XXII 18.

Vidisti, Domine, ne sileas. Domine, ne discedas a me. v. 22.

Petit a patre, ut contra illos, qui in se debacchati fuerant, ultio commoveatur. Ac propemodum adiurat dicens: vidisti Domine, ne sileas. Vult enim ne diutius ferat eos patienter Deus pater; sed ut consurgat quodammodo, omissaque longanimitate, poenas reposcat patratorum iniuste contra se facinorum. Attamen hoc dicit, non quasi interim nihil ipse operetur; nam pater potius neminem iudicat, sed omne iudicium filio commisit. – Dum autem ait, ne discedas a me, manifeste declarat, maximum esse salutis praesidium, si quis protectorem defensoremque habeat universalem Deum. Nam qui id consecuti fuerint, inimicis sine dubio suis fient superiores, et oppugnantium incursibus fortiter resistent, neque umquam illis succumbent.

(1) In codice, quem denuo inspexi, scribitur *Isaias* pro *Hieremia*. Equidem librarii id mendum credendum est. Ceteroqui recole dicta a nobis de pari mendo apud Cyrillum pag. gr. 37. adn. 1.

(2) Hunc locum retulerunt alii ad Athanasium; sed in vat. codice inscribitur nomen Cyrilli.

(3) Adhuc citatur Ecclesiastici auctoritas IV. 28.

Iudica me, Domine, secundum iustitiam tuam.

Sanctum de filio protulit Deus iudicium; non enim sivit ut incessanter molestiam huic impii crearent, sed risum potius illorum extinxit. – Iustum veluti iudicium postulat, patris aequitati convenientissimum, ut ne interfectoribus suis gaudio exultare concedat, neque de patiente laetari, praesertim sine fine.

Non dicant in cordibus suis: euge euge animae nostrae. Nec dicant: devoravimus eum.

Idcirco extinxit Iudaeorum risum Deus pater, ne in cordibus suis dicerent: euge euge animae nostrae. Nam si in crucifixione ac morte Christus perseverasset, merito dixissent interfectores eius: euge euge animae nostrae. Itemque: devoravimus eum. Sed quia ipsi omni genere calamitatis obruti fuerunt, igne ferroque tota eorum regione vastata cum incolis suis; contra vero patiens Christus a Deo patre glorificatur dicente: postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae; atque insuper: sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum; post haec, inquam, concidit Iudaeorum supercilium, prostrata superbia fuit, neque ulterius de eo laetati sunt, neque dicere iam potuerunt: devoravimus eum.

Exultent et laetentur qui volunt iustitiam meam.

Nihilominus harum sententiarum sensus quemlibet spectat, qui velit iustitiam illius, et cum eodem pacem fovere. Quibus etiam gaudium et laetitiam impertiri vult,
* Is. LI. 11 datam videlicet per ipsum a patre Deo. Scriptum est enim de omni iusto *: laus in capite eorum, et laetitia eosdem corripiet. Ceterum quaenam sit iustitia, de qua nunc loquitur, disquirendum superest. Sane illa per angelos dictata priscis hominibus lex, mediatore sapientissimo Moyse, magistra nobis iustitiae videbatur, non tamen satis
* Hebr. VIII. 7. perfectae. Quamobrem et divus Paulus *, non usquequaque inculpabilem ait ipsam fuisse, sed secundae typum, christianae scilicet, quae evangelicis mandatis continetur, et est perfectissima. Hanc itaque qui volunt iustitiam, exultent utique ac laetentur.

Qui volunt pacem servi eius.

Siqui de stirpe Israhelis magni aestimarunt (1) pacem cum eo habere, hi desertis typis legisque umbris, ad veritatem transierunt, quae est iustitia. Hoc docet sacro-
* Gal. II. 15 sanctus Paulus his verbis *: nos natura sumus iudaei, et non ex gentibus peccatores; cum tamen agnoverimus non iustificari hominem ex operibus legis, sed per fidem tantummodo Iesu Christi, nos quoque in Christum Iesum credidimus, ut in ipso iustificaremur. Quod si autem ethnica origine censebantur fortasse vocatorum nonnulli, hi nihilominus pacem optarent cum domino nostro Iesu Christo, derelicto qui eos arcebat errore, sublata inimicitia, remotoque quod interiacebat obstaculo. Quibus sa-
* Rom. V. 1. pientissimus quoque Paulus ea verba inclamabat *: iustificati ergo ex fide. Iam quod servum se Christus nominat, nemo conturbetur; sed reputet, eum servi forma adsumpta, et habitu inventum hominem, semet ipsum humiliavisse.

Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam, tota die laudem tuam.

Videsis denuo ex his humanitatis speciem in Christo egregie efformatam. Nam quia tamquam unus ex nobis factus est, ideo convenientissime, servili se continens modulo humanam iustitiam perficere dicitur. Opus vero iustitiae nostrae est, curam gerere ut semper Deo decens ac debita laus tribuatur. – Dicitur etiam Christus, spi-

(1) In graeco textu legatur τίοιντο pro νοοῖντο

ritalis instar victimae patri offerre, glorificandi causa, quotidie laudem suam. Atqui posteris Israhelis, siquando eucharisticum vellent offerre, praecipiebat legis umbra, boum aut ovium mactationes, aut turturum vel pullorum columbinorum oblationes, aut placentas et similam oleo perunctam. Sed enim in Christo perseverare typos non oportebat.

PSALMUS XXXV.

In finem, servo Domini Davidi. v. 1.

Quod hactenus diximus, ad historiam potius pertinet (1). Altiore autem sensu, criminatur psalmus iudaici populi superbiam, eiusque coarguit perversitatem: continet etiam iustorum iudiciorum laudem, quibus mundum Deus salvavit: praetereaque gratiae aguntur patri ob ea quae per filium largitus est beneficia: denique precibus sibi cavet psalmista, quominus in superbiam incidat (2). Iam dictio « in finem » quid significet, multoties iam dictum fuit, molestumque fortasse est crambem recoquere. Quod autem in titulo scribitur « servo Domini Davidi » id demonstrat decere quidem ut hoc canticum personae divi Davidis attribuatur, utpote qui sanctus fuerit, et mentis suae cervicem divino supposuerit iugo. Dixit enim de eo Samueli Deus *: inveni * Act. XIII. 22.
Davidem, Iessae filium, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. Quod si quispiam alius erit Dei famulus, sanctumque vitae genus sectans, hic pariter huiusmodi ad Deum prece utetur. Namque huius precis tenor vituperationem continet illorum qui toto animo ad peccandum declinaverunt. Deinde Dei placiditatem dignis laudibus ornat psalmista, studiumque munificentiae eius apud eos excitat qui constanti more illi deserviunt, suamque eidem vitam consecrant. Tum circa finem, *Gr. p.* 252
quid peccatoribus eventurum sit declarat. Ubique autem tum se tum lecturos omnes ad sanctam irreprehensibilemque vitam hortatur. Sic autem precem exorditur.

Dixit iniustus ut delinquat in semet ipso: non est timor Dei ante oculos eius. v. 2.

Hoc est, neminem existimat cogitationes ipsius videre. Simul ac peccare proposuit, procul oculis suis Dei timorem ablegat. Dicimus porro iniustum, qui divinis legibus omnino vale dixit, ita ut eas ne esse quidem vellet, et omnino proterve dissoluteque vivit, sine ulla resipiscentia ad inferi barathrum mortisque laqueum pergens. Huiuscemodi vitam agentium meminit alicubi sacra scriptura, ita de singulis loquens *: dicit autem Domino, recede a me, vias tuas cognoscere nolo. Hic caecutit, * Iob. XXI. 14
inquit, et prae mentis oculis timorem Dei non habet, a quo tamen ad bene agendum fervide impulsus fuisset, invictamque et insuperabilem ad honestam vitam sectandam accepisset alacritatem. Nam qui Dei timore carent, ii nullum genus iniquitatis recusant: quamquam id saepe pavore aliquo aut pudore circumstantibus prodere cohibentur.

Ut inveniat iniquitatem suam, et odio habeat. v. 3.

Si prae oculis, inquit, suis timorem Dei haberet, profecto iniquitatem suam com-

(1) Manifeste patet deesse heic Cyrilli partem illam commentarii, qua sensum huius psalmi historicum exposuerat. Quamnam vero in hoc psalmo, ceteroqui morali, historiam Cyrillus agnoverit, divinare fortasse licet ex aliis antiquis interpretibus, quos inter est Theodoretus, qui Saulis malitiam heic describi putaverunt, et clementiam Davidis, qui illi in castris dormienti pepercit.

(2) Hactenus nonnulli tribuerunt Athanasio fragmentum, contra tamen codicis vaticani auctoritatem, in quo etiam tantum prosequitur. Nescio enim quomodo in catenis duo hi alexandrini patres Athanasius atque Cyrillus ab amanuensibus interdum confusi fuerint; quos tamen accuratissime codices nostri vaticani discernunt. Certe ego nullam uspiam Cyrillo partem attribuo, nisi diserte Cyrilli nomen in codicibus gerat

perisset, eamque odisset, ut omisso vitii curriculo, ad bene agendum converteretur, atque e malorum abysso ad bonae frugis vitam emergeret.

v. 4. **Noluit intelligere, ut bene ageret.**

Magnum adiicit crimini pondus, si quis ne discere quidem velit qua ratione bonus fieri bonorumque operum sectator queat: manifestumque indicium est, eum in intimam nequitiae foveam esse prolapsum, si ne summo quidem, ut ita dicam, digito sacras doctrinas attingere velit, a quibus cuique licet scientiam haurire, quae ad optimam vitam ducat. Rudis est ergo homo iniquus, et salutarium vitaliumque disciplinarum expers.

v. 4. Gr. p. 253. **Verba oris eius iniquitas et dolus.**

Haud utitur sapiente vel prudente lingua, quae fores seramque habeat; sed effrenis est, et perversos undique iactat sermones; nequitiaque redundat ac dolo; nequitia quidem, ut Iudaei, ob illatas Christo iniurias; dolo autem, quia ut illum illaquearent, blando cum sermone accedebant.

v. 5. **Iniquitatem meditatus est in cubili suo.**

Qui sacris morem gerunt legibus, et quae sanctos decent studiis gloriantur insistere; qui splendidam et omni censura carentem vitam degunt, hi demum convenientibus quoque laudibus communem Servatorem celebrant. Media, inquit, enim nocte exsurgebam ad confitendum tibi super iudicia iustitiae tuae *: nempe divinis operam dantes scripturis, spiritali omnimodo odore mentem suam replent, et omnes virtutum scrutantur vias, seduloque exquirunt quonam ipsi pacto fiant meliores, denique pietatem simul sanctisque splendidam exemplis vitam sectantur (1). Secus vero flagitiosi exlegesque homines quietis nocturnae tempus lustris consumunt, atque omni vitiorum genere cor suum commaculantes, illucescente demum ut ita dicam die, perversarum suarum voluntatum fructum referunt. Insistunt enim viae non bonae.

* Ps. CXVIII. 62.

v. 5. **Adstitit viae non bonae.**

In tantam venit mens eorum nequitiam, ut a peccato numquam abhorreant. Neque enim absurda quaevis aversantur, qui legem passim violare solent. Nam certe id non agerent, quod odio haberent.

v. 6. **Domine in caelo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes.**

Nonnulli his auditis verbis « veritas tua usque ad nubes » ansa hinc erroris arrepta, sublunaria omnia destitui Dei providentia pronunciaverunt; in quorum numero est Aristoteles (2). Alii vero sensus historici densitatem vitantes, ad tropologiae subtilitatem se attollunt, et caelos dicunt esse angelos, nubes prophetas, montes Dei intellectuales celsasque potentias, aut virtute in altum sublatos homines. Atqui in re praesenti haud idonee haec cogitantur. Non enim in solis sanctis angelis misericordia versatur Dei; neque rursus in solis sublimibus virtute hominibus iustitia Dei conspicitur; sed ad omnes homines divinae bonitatis gratia redundat. Porro dicit psalmista in caelo esse misericordiam Dei, eiusque usque ad nubes veritatem esse sublimatam, iustitiam insuper eius montibus comparandam, ut ex his nempe dictionibus, excel-

Gr. p. 254.

(1) Laus iterum sacrarum vigiliarum precumque nocturnarum.

(2) Hanc Aristotelis impiam opinionem refert Theodoretus in sermone de providentia sub initio: ὁ δέ γε Νικομάχου μέχρι σελήνης ὑπείληφε τὸν Θεὸν πρυτανεύειν, τῶν δὲ μετὰ ταύτην ἁπάντων ἠμεληκέναι: *Nicomachi filius luna tenus putavit Dei providentiam res moderari; at ea quae infra lunam sunt, omnia negligere.* Contrarium tamen et insignem recitat Aristotelis locum Cicero de nat. D. II. 37. Operae vero pretium erit legere eumdem Ciceronem praedicto in libro cap. XXIX. et seqq. ab iis verbis: *proximum est ut doceam, deorum providentia mundum administrari* etc.

sitatem, sublimitatem, absolutamque eminentiam intelligamus. Quid enim excelsius montibus, nubibus, atque caelo? Loci autem sententia haec est: misericors, inquit, Deus, et verax, et iustus, non misereri tantummodo novit, verum etiam quatenus verax est, odit eos qui dolum mente fovent, et fraudibus sunt assueti. Quatenus vero aequitate pollet, quae altissimis montibus aemulatur, bonis quidem congruum gratiae munus conferet, perversis autem meritam poenam.

Homines et iumenta salvabis, Domine. v. 7.

Huic loco similis est alius Pauli, cum duorum populorum salutem exponere nobis voluit, qui appellationibus hominum ac iumentorum denotantur; hominum quidem, Iudaeorum ceu lege ad distinctionem boni malique eruditorum; iumentorum autem, irrationalium, ethnicorum. Nam mysterium a lege et prophetis Iudaei edocti, nihilominus exciderunt; ethnici autem, qui nil huiusmodi audierant, assumpti sunt. Ob eam rem David ait: iudicia tua, abyssus multa, id est incomprehensibilia prorsus et inscrutabilia. Namque ea curiosius scrutari velle, quae mentem excedunt hominis, periculosum noxiumque est. Quamobrem scriptum est *: altiora te ne quaesieris (1). * Eccli. III. 22.
Et rursus *: neque superflua sapias, ne forte obstupescas. – Dei summam placiditatem, et incomparabile bonitatis culmen vel hinc rursus cognoscere licet. Etenim benignitatem suam creatis omnibus a se rebus impertiri dignatur, neque hominibus tantum, sed etiam animalibus ratione carentibus. Nempe dixit alicubi * divo quoque Ionae: tu quidem cucurbitae compateris, cuius augendae causa molestiam nullam laboremve tulisti, quippe quae una nocte exorta est; ego vero Ninivae non parcam urbi magnae, quam plus centum viginti hominum milia incolunt, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram suam, et iumenta multa? Quin etiam psalmistae lyra Deum admiratur, ceu qui foenum iumentis, et herbam servitio hominum facit exoriri *. Et quidem sabbati quoque dum legem conderet, causam edisserens ob quam nihil omnino operari liceret, ut requiescat, inquit, servus tuus, et ancilla tua, et subiugale tuum, et quodvis iumentum tuum *. Quod si forte praedictis adversari videatur Pauli vox dicentis: num de bobus cura est Deo *? respondemus, consentaneum fuisse, ut legis umbrae quae veritatem parturiebant cessarent; neque idcirco existimandum esse, omnium creatorem clementia carere.

* Eccle. VII. 17.
* Ion. IV. 9.
* Ps. CIII. 14.
Gr. p. 255.
* Exod. XXIII 12.
* I. Cor. IX. 9

Quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus. v. 8.

Quo tempore Dei Verbum terrae incolis illuxit in hominum similitudine, et pro omnium salute mortem pertulit, in carne videlicet, tunc cumulata est misericordia Dei. Non enim solum iam Israhelem, veluti olim per Moysen, redemit, sed ad omnes homines salutis gratia manavit, sagenae instar attrahens per fidem ad veritatis naturalisque Dei cognitionem, Deoque patri per sanctificationem proximos faciens.

In tegmine alarum tuarum sperabunt. v. 8.

Ergo sub alis degimus, id est sub tegmine Christi, ita ut verba dicamus cantici canticorum *: umbram eius expetivi, et sedi. Quin et ipse Servator ait: ego uti iuniperus condensa (2) *. Versantur itaque sub alis eius [electi.] Cumulata denique misericordia fuit, iuxta dictas nuper rationes.

* Cant. II. 3.
* Os. XIV. 8.

(1) Denuo Ecclesiastici auctoritas apud Cyrillum. Meditentur autem haec illi, qui humanae rationis viribus plus aequo nituntur. Saepe enim non in lucem sed in profundissimas errorum vel etiam incredulitatis tenebras incurrunt.

(2) Ita est in graeco, et sic quoque Nobilius in sixtina. Porro Cyrillus hunc Oseae locum de Christo intelligit etiam in commentario ad praedictum prophetam

In lumine tuo videbimus lumen.

Si lumen de patris lumine filius est, quandonam in patre lumen ipsius non fuit? Sicut enim lucere inseparabile est ab igne, sic a patre lumen ex ipso genitum.

Praetende misericordiam tuam scientibus te.

Orat pro diligentibus Dominum, et qui adventum eius cognoverunt, quos in omni egregio opere versari par est, et divinis donis affluere. Ergo agnoscentibus Dominum praetendi misericordiam rogat: rectis autem corde iustitiam imprecatur, cuius causa id quo quisque dignus fuerit, attribuetur. Neque futurum est ut diversa ratione agantur secundi et primi, id est scientes et recti. Dei quippe notitiam subsequitur mentis Gr. p. 256. rectitudo distortae nullatenus. — Qui notitiam tantummodo habent, id est fidem, misericordia iustificantur et salvi fiunt. Qui autem operum quoque rectitudinem habent, hi iustitiae idest sanctae sententiae recipiunt coronam.

Non veniat mihi pes superbiae.

Extra passionem fieri petit. Quasi diceret: si tu praetendas misericordiam tuam mihi te agnoscenti, et iustitiam id est rectam animi sententiam optanti, numquam ad tam laevam mentem deflectam, ut turgere fastu et superbe incedere velim, et adeo lubricam viam terere. Ne porro me a proxima tibi statione dimoveat actio prava.

Et manus peccatoris ne concutiat me.

Manus peccatoris, diabolica operatio est. Manus peccatoris, aviditas est. Manus peccatoris, munerum corruptionis causa datio et acceptio. Manus peccatoris, sacerdos est qui indignos altari admovet. Ab hac manu quominus concutiamur, id est subvertamur, nos quoque oremus. Oportet enim firmos et immobiles in iustitia, etiamsi alii peccent, frugi homines perseverare.

Ibi ceciderunt omnes qui operantur iniquitatem.

Ibi dixit pro huius rei causa, id est propter superbiam. Vel etiam pro ubi positum fuit, ut sententia sit: ne sim illic, ubi concussi cadunt, et post casum expelluntur, et expulsi iam redire non poterunt. Vel ibi significat in futura vita; veluti

* Luc. XIII. 28. illud: ibi erit fletus *.

v. 13. **Expulsi sunt nec iam poterunt stare.**

Oportet itaque eos qui ad Deum accedunt, bonae rei petitionem facere, deprecari etiam animae infirmitates, et ne in diabolicam manum incidant, quae illos etiam concutit qui stare videntur, siquando socordes inveniantur, quaeque illos consistere prohibet qui ob plurimam impietatem a Deo fuerunt repulsi. Id quod carnali Israheli contigit, postquam intolerabili audacia adversus omnium servatorem Christum debacchatus fuit.

Gr. p. 257.

PSALMUS XXXVI.

Psalmus Davidi.

Moralis est psalmus, salutaremque animae nostrae doctrinam continet, docens novum populum abstinentiam a malo, et studium recti; duplicique suasione utens, nempe et spe bonis proposita, et parata improbis poena. Accommodabitur autem Davidi tamquam rectitudinis amatoribus accinenti, eosque hortanti ut prompte ab illaudata vita recedant. Opportune autem id agit; namque in praecedente psalmo plurima fuit cuiusvis iniqui obiurgatio: in hoc autem admonitionem nobis praebet, quae et ab impiorum imitatione nos retrahat, et ad meliora perducat.

Ne improbos aemuleris, neque zelaveris inique agentes. v. 1

Neque rursus imiteris aut beatos praedices huiusmodi homines, si prospere agentes videris; nam brevi florentes tempore, mox exarescunt; omnis enim caro foenum. Quid ergo invidendum habent, qui postquam breviter floruerint, cras in clibanum coniiciuntur, ut ait Servator *? Numquam ego dignam existimabo invidia apud eos, qui sancte vivere volunt, momentaneam improborum felicitatem: cogitare potius oportet, quem finem capiet susceptum ab his consilium improbe vivendi atque a Deo discrepandi. Ne igitur hos aemuleris, neque ad peccantium imitationem conciteris. Etiamsi deliciari nunc videantur, etiamsi impium bene rem gerere cernas, fuge pares mores, futurum spectans. Non enim in eodem semper statu erunt. Ideo addit:

* Matth. VI. 30

Quoniam sicut foenum velociter arescent. v. 2

Hortatur fugere iniquitatem, cuius finem esse ait boni cuiuslibet amissionem. Quid autem tam facile flaccescit ut foenum agri, et oleris natura? Quippe haec brevi florida, ilico marcescunt. Sic alibi dicit de splendidis mundi rebus: fiant sicut foenum tectorum *: nam foenum in tectis natum quia radice caret infructuosum est, ideoque ad marcescendum proclivius. Non est ergo his invidendum, qui partim ad ignominiam proiiciuntur, partim igni traduntur, brevi cessante prosperitate, velut herbae aut olera, quae nullum praeter quam in herbescendo usum habent. Namque his humana felicitas, propter suam putrem caducamque naturam similis est; quam gehennae ignis expectat. Digna vero sanctis est aemulatio eorum, quos subsequetur perpetua Dei nutu gloria, egregiorum facinorum splendori par.

* Ps. CXXVIII. 6.

Gr. p. 258.

Spera in Domino, et fac bonitatem, et inhabita terram. v. 3.

Id est ama probitatem, opta sacrorum donorum adeptionem, stude iis quae sanctis sunt reservata atque in thesauro Dei reposita. – Vel vocabulum inhabita, pro inhabitabis posuit. Terram autem illam dicit mansuetis promissam, ad quam cum veneris, divitiis eius frueris. Divitiae autem terrae mansuetorum, sive civitatis supernae in caelis, divinorum donorum copiosa largitio est et quaquaversus absoluta. Fortasse autem habitaculo comparat brevem hanc vitam, eaque nos uti vult ceu tabernaculo hospitali, ita ut ei nos dominemur, non viceversa obnoxii simus, eoque ad utilitatem non ad voluptates utamur. Sic enim a bono pastore regemur. Quantum copiae inter homines est divinorum dogmatum, eo fruamur, ita ut dicere liceat: Dominus regit me, et nihil mihi deerit *.

* Ps. XXII. 1.

Delectare in Domino. v. 4.

Qui autem Christo delectantur, eiusque muneribus plenam mentem gerunt, bonas eius voluntates opere perficientes, limpidam patentemque Deo exhibent viam suam, id est vitae rationem.

Revela Domino viam tuam, et spera in eo etc. v. 5.

Sit, inquit, exploratum, te placita Deo via incedere: id est nudam atque explicitam Deo exhibe vitae tuae rationem. Quid porro ipse faciet? In futuro vicissim saeculo te illustrem et quodammodo undique conspicuum ostendet, latere haud sinens rectae vitae tuae pulchritudinem. Erit enim cunctis manifesta iustitia tua, lucis instar resplendens, lucis inquam meridianae; nam meridies nominatur diei pars mediana; teque luce eiusmodi dignum iudicabit.

Gr. p. 259.

Subditus esto Domino, et ora eum. v. 7

Ipse quidem te luce dignum in futuro saeculo ostendet, tu vero interim illi subditus esto. Duo autem digna sanctis et egregia atque invicem cohaerentia proponit,

nempe Deo subiici, et ipsum orare: quod utrumque, tum sanctorum supplicationes, tum homines bonitatem sectari solitos decet. Nam Deo subesse, cuiuslibet mandati complementum est. Cedit enim Dei legibus, mollemque et docilem cervicem supponit is qui dominicis voluntatibus obtemperat, neque pervicaciae notam incurrere patitur. In oratione vero ad Deum, laudatio intelligitur, et harmonicis canticis mixtae preces, puritate interim operum intellectualis instar thymiamatis feliciter ad Deum ascendente. Subiectionem ergo heic dicit, abstinentiam a malo; nemo enim peccans, Deo subditum semet praebet.

Desine ab ira, et derelinque furorem.

Utile hoc praeceptum, et Deo subditis convenientissimum. Oportet enim mites esse et bene compositos, atque imperturbata mente praeditos, et tranquillitatis quae patientiae fonte manat amantes, denique irae fluctibus minime abripi. Scriptum est
* Prov. XV. 1. * Prov. XI. 25. enim, irà pessum dari etiam prudentes *. Rursusque: vir iracundus non est decorus *. Profecto passiones aliquot in multos minime cadunt, immo nonnulli aetate aut virtute progrediente eas abiiciunt; sed irae detestanda passio prudentiae quoque fama pollentes perturbat; neque hunc utique, alium secus; sed ausim prope dicere cunctos homines, excepto perfecto, si quis tamen inveniri perfectus potest.

v. 8. **Noli aemulari ut maligneris; maligni enim exterminabuntur.**

* Phil. III. 1. Haec a Davide, paria Paulo, scribuntur, nempe *: eadem dicere, mihi quidem non est taediosum, vobis autem tutum. Non enim creatur studiosis satietas, si ipsorum saepe menti de argumento eodem sermones utiles obtrudantur. Id nunc etiam
Cr. p. 260. facit psalmista, sus deque sapientem hanc dignamque auditu versans sententiam; videlicet: noli aemulari, ut maligneris, ne funditus de terra pereas: nam maligni in saeculo exterminabuntur, nempe futuro. Exterminari autem, excidere a Deo est. Sane malignitas peculiare prae ceteris peccatum est: quo fit ut egregie scriptura alium dicat
* Ps. X. 15. peccatorem, alium malignum; veluti: contere brachium peccatoris et maligni *. Definiunt vero malignitatem non absurde nonnulli voluntariam malitiam: aliud enim est inscienter male aliquid agere ac paene victum, aliud vero id ipsum male agere velle; quae nimirum malignitas est, ob quam diabolus vulgo audit malignus.

Sustinentes autem Dominum, ipsi hereditabunt terram.

Quia solemus plerumque ab improbitate abstinere, poenae timore ad meliora compulsi, ac Dei munerum spe ad bene moratam vitam perduci, ideo psalmista post demonstratum improborum exitiosum finem, addit fore ut qui Dominum sustinuerint, id est qui constanter atque patienter probatum vitae cursum tenuerint, terram hereditent; quae non utique pars huius telluris est, maledicto subiectae, quam dolens quotidie comedit qui eam excolit, sed illam possidebunt terram quae sanctis est praeparata. Horum enim est patrimonium pulchra sanctorum civitas sacra et caelestis. Illic enim angelorum choris intererunt, sine fine laudantes datorem huius sortis Deum, et ineffabilium donorum largitorem. Iam quemadmodum Servator, sapientia, verbum, pax, et iustitia dicitur, sic etiam expectatio. Scriptum est enim: et nunc quae est ex-
* Ps. XXXVIII pectatio mea? nonne Dominus *? A quo contingit id omne haurire et accipere, quod apud scripturas dicitur Christus. Nam sicut eius participatione, iusti evadimus, sapientes, atque pacifici, ita eiusdem quoque participatione sustinemus. Quiesce itaque sustinens et expectans Deum, neque instantibus rebus perturberis.

Et adhuc pusillum, et non erit peccator.

Brevi mox tempore, iam peccatorem subsistere non videbis: nam vitae finem

nanciscetur, simulque cum carne perdet haec quae possidere videbatur bona. Revera brevis admodum hominis aetas est, et vivendi in corpore tempus artatum. Igitur ne *Gr. p. 261.* ipse quidem, qui vita excesserit, locum suum videbit, namque omnino in infernum transibit, neque viventes ceteri locum eius deinceps scient. – Qui mundana sapiunt, et praesentis vitae tumultui mentem suam implicuerunt, laqueisque execrandae voluptatis sunt irretiti, semper fere oderunt eos qui castam probamque vitam sectantur, atque inimici loco habent virtutis cultorem.

Mansueti autem hereditabunt terram. v. 11.

Prudentissime David opponit impiorum poenis, sanctorum praemia. His enim acuit ipsos ad spiritalis studium fortitudinis, qua omne genus virtutis praestabunt. Ideo dicit: mansueti hereditabunt terram, supernam scilicet.

Et delectabuntur in multitudine pacis. v. 11.

Quinam sit hic pacis cumulus mansuetis promissae, operae pretium est cognoscere. Dicimus ergo, viventes adhuc et corporibus gravatos in hoc mundo sanctos, plurimum pati bellorum incursum, partim ob insitam infirmae carni legem peccati, quae spiritui semper repugnat: (haec quippe invicem adversantur: condelector enim, inquit, legi Dei secundum interiorem hominem; sed video aliam legem repugnantem legi mentis meae): partim vero principibus huius saeculi bella semper pugnasque *Rom. VII.* multiplicantibus: partim denique impiis haereticis adversantibus. Itaque quamdiu in hac vita versantur sancti, multos habent oppugnatores: cum autem ad paratam mansuetis terram pervenerint, pacis copia erit. Intellige vero pacis copiam, animae tranquillitatem, cum rerum quae vere existunt notitia.

Observabit peccator iustum, et stridebit super eum dentibus suis etc. v. 12

Docet his verbis psalmista, fore ut hominem iustum observet peccator: id est impium odio imbutum, tempus fortasse observaturum, quo insidiis capere iustum queat. Stridet certe dentibus semper in eum. Sed ridiculum Dominus eum ostendit: scit enim supremum eius diem venturum, quo morte irretitus evanescet. – Vel im- *Gr. p. 262* piis fortasse grave est ac molestum quod a iustorum virtute condemnari videntur, ceu qui non aeque ac hi optimas partes secuti sunt. Dentibus vero stridere, haud plane de corporibus intelligas velim, sed vocis potius silentium, in corde autem clamorem mala (1) machinantem adversus iustum. Sed enim dum peccator iustis irascitur, Deus irridet ipsius insidias, probe sciens a se constitutum diem, quo aliis quidem aeternam vitam, aliis vero aeternam aeque poenam retribuet. Hoc de diabolo quoque dictum accipere commodum est. Ipse enim est peccator, dentibus contra sanctos infrendens, qui tamen risui patet; etenim a iustis victus illuditur: veniet autem dies, qua in paratum ipsi ignem mittetur.

Ut deiiciant pauperem et inopem. v. 14.

Propositum peccatoris est, non ut aliquem sibi iniurium ulciscatur, vel omnino quemlibet a quo laesus fuerit, iustasque belli inferendi causas obtulerit; sed ut pauperem inopemque prosternat, et recto corde praeditos interficiat. Pauperem vero inopemque dicit pro pio ac modesto, iactantia alieno, et corde humili. Huiusmodi hominem Servator quoque pauperem spiritu appellavit, dignumque regno caelorum censuit. Sane contra pauperes potissime sycophantae militant. Praetereaque adversus iustos, qui sincera lingua utuntur, iniqui homines, illorum iustitiae invidentes, calumniis ceu gladiis armari solent.

(1) In codice *πονηρὰν*, sed *πονηρὰ* videtur corrigendum.

v. 15 **Gladius eorum intret in corda ipsorum.**

Id passi, inquit, sunt maligni daemones, quod contra sanctos moliti fuerant. Sine dubio sanctis irascuntur peccatores, et invidiae contra ipsos arcum intendunt, et improbitatis suae gladium evaginant, nullum insidiarum genus praetermittentes, et omnibus impietatis viribus sanctas oppugnant animas. Quomodo autem propulsandi sint, iisque resistendum, hinc discemus. Arma nostra non sunt carnalia, et quamquam in carne versamur, non tamen carnaliter militamus. Sed neque peccatorum nequitiam imitabimur: neque ut ipsi, arcum nos quoque intendemus aut gladium evaginabimus: sed hostibus superiores evademus, et meliore consilio uti videbimur, si ad Deum confugiemus, et omnipotentis invictique opem implorabimus; dicemusque de frustra nos oppugnantibus: gladius eorum intret in corda ipsorum.

v. 16 **Melius est modicum iusto, quam multae peccatorum divitiae.**

Egregie et nunc sermonem subnectit. Invicem enim et tamquam ex adverso ponit iniustorum casus, et iustorum bonos successus, ubique virtutem fructuosam demonstrans, inutiles vero vanasque mundi curas et vitam execrandam. Profecto ditescit, inquit, interdum peccator, et terrenis deliciis spatiatur, fragilique gloria superbit, carnem saginans, nullaque re magis quam his terrenis gaudens. Secus vero pauper corde, et iustitiae amator, his omnibus vale dicens, pium modestamque paupertatem amat. Sed hoc illi melius est, quam divitiae peccatoris multae.

v. 17 **Quoniam brachia peccatorum conterentur; confirmat autem iustos Dominus.**

Inutiles immo perniciosas peccatoribus divitias accidere, iustorum vero frugalitatem utilem esse Deoque placentem, hinc cognoscitur. Nam fructus divitiarum hominis impii, contritio est, et omnium virium amissio; id enim significat, ut puto, brachiorum contritio. Frugalitatis autem fructus est, sustentari a Deo, qui revera iustos fulcit, stabilemque ipsis tribuit alacritatem; quo fit ut immobili felicitate utantur, quin valeat quispiam eos infirmare aut in contrariam fortunam transferre. Nam
* Is. XIV. 27. manum elevatam quis avertet? sicuti scriptum est *.

v. 18 **Novit Dominus vias immaculatorum.**

In scripturis sacris Dominus bona tantummodo agnoscit, mala ignorat, ceu cog-
Gr. p. 264. nitionis suae indigna. Ideo novit Dominus suos, novit vias immaculatorum, utpote honestas. Quamobrem « cognoscit » heic dictum est pro adprobat, in pretio habet, amat, seu respicere dignatur. Alioqui cui non sit exploratum, peccatorum quoque vias Deum cognoscere, nihilque clam eo esse? Ergo in his cognitio, necessitudinem quamdam et familiaritatem significat. Namque et nos invisis dicere saepe solemus, non novi te; non quod omnino eos ignoremus, sed quia ab amore nostro et convictu exclusos volumus. Novit ergo Deus sanctorum vias et actus, id est eos libenter aspicit; sunt enim boni, et omni laude ornati.

v. 19 **Non confundentur in tempore malo.**

Malum hoc loco appellat tempus persecutionum, et angustiarum seu tentationum. Sic enim alicubi sapientissimus etiam Paulus quibusdam scribit, modo quidem: quia
* Ad I Cor. VII. 29? * Ephes. V. 16 tempus malum est *; modo autem: redimentes tempus, quia mali dies sunt *. Cum ergo in malum tempus inciderint, inquit, non adficientur ignominia, id est in peccatum non decident, neque decentem ipsos ornatum amittent. Donabit enim illis omnium Deus optimae cuiusque rei matrem altricemque constantiam et patientiam. Vel fortasse intelligendum: hereditabunt promissiones homines iusti, et iudicii tempore non pudefient, cum alii ad vitam resurgent, alii ad ignominiam pudoremque aeternum.

Et in diebus famis saturabuntur. v. 19.

Id quoque intelligimus isthoc fere modo. Videtur hic sermo suboscure innuere, fore ut iusti pressurarum tempore supernae felicitatis consequantur latitudinem. Nam diebus famis satiari, eiusmodi quiddam significat. Verum si quis malit aliter versiculi sententiam interpretari, illud reputabit: nempe in sacris lectionibus comperiemus universalem Deum saepissime a peccati amatoribus semet avertere, et sacrarum doctrinarum famem illis immittere. Dictum igitur ab eo fuit intolerabiliter peccantibus Israhelitis *: ecce ego adducam famem in terram, non famem panis, neque aquae sitim, * Amos VIII. 11.
sed famem audiendi verbi dominici. Iniecta est igitur peccatoribus sacrarum doctrinarum fames, non tamen divinorum praeceptorum studiosis; nam deficientibus per- *Gr. p. 265.*
secutionum tempore magistris, ipse Dominus spiritu suo credentes in ipsum enutriet.

Quia peccatores peribunt: inimici autem Domini simul ac honorificati fuerint et exaltati, deficientes sicut fumus deficient. v. 20.

Rursus opponit iustorum honoribus ea quae peccatoribus tempore suo eventura sunt ab ira divina; illa nimirum, ut arbitror quae ipsos in extremam calamitatem coniectura sunt. Nam etsi videntur aliquando prospere agere praesenti tempore, deliciantes videlicet, et omnium laudibus coronati, et mundanarum dignitatum potentia elati, nihilo tamen minus peribunt; etenim vitae illorum finis exitio ac perditione concluditur. Porro inimicos Domini eos quoque dicimus, qui illi quidem per fidem subiecti fuerant, sed tamen eidem contumacia sua restiterunt, praeceptisque eius continenter sunt adversati. Inimici item sunt cultores daemonum, et qui opera manuum suarum adorant, qui nempe creaturam pro creatore colunt. Praeterea haereseon inventores, quippe qui mendacium solent verorum dogmatum rectitudini opponere. Hi brevi florentes, et mox foeni instar marcescentes, in mortem incident, et culparum suarum poenas dabunt, inimicis Domini debitas, ac veluti fumus evanescent. Sunt autem ignis reliquiae fumus, deficientis nimirum et extincti, et in cineres favillamque desinentis. Fumo igitur comparantur, quia siculi extincto igne fumus desinit, sic mortuis peccatoribus universa ipsorum gloria perit.

Mutuum accipit peccator, et non reddet; iustus autem miseretur et tribuit. v. 21.

Non reddit, inquit, peccator gratiam beneficiis Dei; nec si quis ei bene fecerit, melior fiet: neque ex his quae sibi acciderunt, misericordiae viam discit: neque demum illos a quibus adiutus fuit, remunerari studet; sed quicquid sibi datum fuerit, more furis praedam suam esse putat, nihilque praeter lucrum pensi habens, mutuan- *Gr. p. 266.*
tem sibi gloriatur molestiis affligere. Sed enim iustus misericordiam retribuit, dominum suum imitans: et etiamsi nihil receperit, nihilominus est munificus, neque a liberalitate desistit. Imitatur enim patrem suum Deum, qui solem oriri facit supra pravos ac bonos, et supra iustos aeque atque iniustos pluit. – Singuli nos a Deo recipimus plurima et maxima beneficia, materialia haud minus quam spiritalia. Verumtamen qui peccatis est deditus, et voluptati sine freno indulget, suamque in mundanarum rerum colluviem mentem demergit, multis a Deo acceptis (1), nihil reddet, id est obedientiam non praestabit, iugo eius haud subiiciet cervicem, voluntati eiusdem morem non geret, virtutis fructum non germinabit, neque veluti usuram quamdam Deo pendet morum modestiam, neque dogmaticae doctrinae studiosus erit, sed durus infructuosusque manebit. Sed enim quamquam hic ita se habuerit, iustus tamen et bonus, id est Deus, misericordiam non contrahet, quominus illi gratiam suam

(1) In graeco videtur dicendum πολλὰ παρὰ θεοῦ λαβών. Sed λαβὼν revera deest in codice.

* Rom. II. 4 conferat, ut eidem postea dicendum sit *: an divitias bonitatis eius, ac patientiae, et longanimitatis contemnis? et reliqua.

Quia benedicentes ei hereditabunt terram.

* Gen. XII. Similiter dictum fuit Abrahamo *: benedicentibus tibi benedicam, maledicentibus tibi maledicam. Ergo, siquidem Deus est qui miseretur ac donat, utique qui eum ob id glorificant, id est ei benedicunt, promissae sanctis terrae heredes fient, recipientque bonam et spatiosam terram, centri terminique nesciam. Summi autem exitii dis-
* Exod. XXIII. crimen incurrimus, si iusto maledicamus. Ait enim iusto Dominus *: inimicus ero ini-
* Matth. XXV. micis tuis, adversabor adversantibus tibi. Et sicuti ait *: qui hunc nutristi, memet nutristi; ita consentaneum est dicere: qui huic convicium fecisti, mihi fecisti. Maledicunt autem Deo, qui se ad extremum punitum iri ab eo ignorant, qui contra eius maiestatem contumeliosas aliquando iactant voces; praeter quam quod ne ab aliis qui-
Gr. p. 267 dem ob accepta beneficia reddi eidem gratias sinunt. Christo itaque benedicunt gentes, ideoque regnum obtinent; Iudaei contra blasphemi, funditus destruuntur et pereunt.

v. 23 **Et viam eius volet.**

Melius fortasse est intelligere, fore ut Deus viam hominis velit, id est lubentem faciat et acceptam. Sicut enim animo aversatur transgressorum vias, ita lubentes sibi reddit illas quas probae vitae homines terunt. Quod autem Deo placet, id procul dubio egregium et omni laude cumulatum est; neque enim Deus quicquam volet, nisi eiusmodi sit.

v. 24 **Quum ceciderit, non collidetur; quia Dominus supponit manum suam.**

Siquando, inquit, eveniat ut aliquantulum sublabatur iustus, non ideo damnum patietur: sed tamquam strenuus luctator vi impulsus, et paululum cedens, statim se recipiet. Cur? quia Deum fulcientem habet: id enim iustis semper Deus praestat, hu-
* Prov. XXIV. 16 manas pusillanimitates miserans. Nam septies, inquit, cadet iustus, et resurget *: atque opus est ut tamquam fluctibus enatare satagant, qui diabolicae interdum potentiae succubuerunt, brevique tempore iacuerunt. Non enim omne peccatum ad mortem est, sicuti scriptum est (1). Ergo si quid eiusmodi iustus patiatur, fultor adest Deus, salutiferam porrigens manum suam: qua certe non opitulante, mens omnis infirmabitur: sustentante vero ac benigne roborante, vigebit omnino quicquid infirmum fuerat, et omne naufragum enatabit.

v. 25 **Iunior fui, nunc vero iam senui, nec umquam iustum vidi derelictum.**

Fide dignus testis, tum quia Spiritu sancto instinctus et prophetiae munere ornatus, tum etiam quia diuturno tempore multo rerum usu tritus, quod accurate didicerat, suffragio suo apprime volens confirmare; ab adolescentia, inquit, mea; modo enim iam consenui; iustum non vidi derelictum.

v. 26 **Tota die miseretur et fenerat iustus.**

Aliter (2) etiam feneral iustus ea quae morum praeceptis continentur, dum qui mutuum acceperunt, fructum mutui opere suo reddunt. Sane fructum egregiae sortis
Gr. p. 268 hunc percipient a Deo, qui ei feneraverint, ut numquam ab eo deserantur, propterea quod humani fuerint ac liberales: neque semen ipsorum, id est vel carnales filii, vel ob discipulatum aut artis caritatem ita appellati, necessaria vitae ullo tempore desiderabunt, sed divinae potius benedictionis compotes erunt.

(1) Recole p. lat. 153, et p. gr. 242, ubi in codice B, pro *sicuti scriptum est*, dicitur *iuxta sancti* viri, an Spiritùs?) *effatum*.

(2) Constat acephalum hoc esse fragmentum

Declina a malo et fac bonum, et inhabita in saeculum saeculi. v. 27

Perfectae vitae rationem nos docet, evangelicis mandatis haud absonam. Nam prisca lex a malo quidem deterrebat, neque tamen alumnos suos ad perfectum bonum informabat, id est ad inculpatae vitae speciem. Quod perspicuum nobis erit, si Servatoris verba adtente consideraverimus. Sic enim aiebat, dum legali vitae fideles suos anteponeret: « dictum est antiquis, non occides *. » Hoc significat, declinare a malo: nam qui caedibus haud inhiat, non idcirco boni aliquid agit, sed peccato potius abstinet. Idem est: non adulterium facies, non peierabis, non falsum testimonium dices. Ubinam vero est fac bonum? nempe in eo dicto *: quicumque irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio. Item in illo: quicumque mulierem aspiciens, et cetera. Quum ergo, inquit, a malo declinaveris, et bonum feceris, tunc inhabitabis in saeculum saeculi, firmamque et immotam spem consequêris, sicut Isaias ait *: oculi tui aspicient Hierusalem, civitatem opulentam, tabernaculum quod everti non poterit.

* Matth. V. 21

* Matth. V. 22.

* Is. XXXIII. 20.

Quia Dominus amat iudicium, et sanctos suos non derelinquet. v. 28

Iudicium pro iusta sententia dicit; secundum illud quod alibi simul canitur de lege aequam ius statuente: iudicium et iustitiam in Iacob tu fecisti *. Diligit itaque iustitiam Dominus, et huius adseclas incessabili gratia ornat, neque sanctos suos umquam destituet, nempe eos qui familiaritatem ipsius impetraverint, sed eosdem tuebitur. Quae verba satis significant, haud omnino in praesente vita tranquillum fore sanctorum chorum, immo certaminibus, laboribus, ac persecutionibus conflictatum iri, Satana suos satellites adversus illos concitante; ita ut ad sanguinem usque peccato resistere opus sit. Verum hi haud inulti manebunt; id enim denotant verba, non derelinquet sanctos suos; sed manum Deus oppugnatoribus ipsorum iniiciet. Iam in aeternum illos custoditum iri dicit, quia non momentanea erit gratia, neque ad definitum temporis spatium spei largitio a Deo bonis fiet, sed diuturna ac perennis erit, et ad saecula infinita pertingens, ac veluti cum ipsis saeculis decurrens.

* Ps. XCVIII. 4.

Gr p. 269

Innocentes autem inulti non erunt, et iniquorum semen destruetur. v. 28

Propositum psalmistae est, his quoque versiculis suadere, plurima esse sanctorum praemia, poenam vero et quicquid exitiosum est, peccatorum capiti imminere. Inulti non erunt, inquit, iusti; ruinae vero iniusti succumbent, funditusque interibunt, de regno trusi in gehennam, a regionibus lucis in tenebras exteriores. Utiliter vero psaltes et iustorum praemia, et peccatorum simul poenas proponit; ut malos timore supplicii a consuetis vitiis revocet, donorum vero desiderio ad vividiorem boni prosecutionem belle eos pertrahat qui recte vivere proposuerunt. Iam iniquorum semen, quod etiam destruendum praedicit, vel opera illorum intelligere oportet: nam quod seminaverit homo, scriptura inquit *, hoc et metet; vel eorumdem filios, carnales forsitan, vel quavis alia ratione ita appellatos, si patrissare forte voluerint, et avitae fieri pravitatis imitatores.

* Gal. VI. 8.

Iusti autem hereditabunt terram. v. 29

Sed hi quidem mali male peribunt, iusti autem mansuetorum terram hereditabunt, cuius saepe meminimus, aeternumque in ipsa diversabuntur; id est stabile capient regnum, perpetuoque supernis fruentur bonis hi qui virtute sua iustificati fuerint, sempiternasque in caelis et numquam perituras obtinuerint hereditates.

Lingua eius (iusti) loquetur iudicium. v. 30.

Gr. p. 270.

Iudicium esse dicimus vel de unaquaque re agenda rectam inreprehensibilemque doctrinam, quae ad officium eruditos a se homines recta ducit, id est Dei legem,

quae plerumque hoc sensu accipitur. Quamobrem de Deo atque Israhele scriptum est *: ibi constituit ei iustificationes et iudicium.

Lex Dei eius in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus eius.

Haud procul fore significat rei gestae utilitatem, sed veluti praesentem demonstrat loquendi sapienter fructum, et iustitiam meditandi. Nam qui Dei legem familiarem sibi fecerit, ac mente veluti et corde repositam habuerit, hoc consequetur ut nullatenus subverti queat, immo vero et ad quodlibet opus bonum recta rapietur; ac nemine impediente aut tentante, regia rectaque perget via. Nam quemadmodum naves rectum indeclinatumque cursum tenent si bene clavo gubernentur; et equus apprime velox egregie decurret, si freno ad id dirigatur; sic etiam iusti anima, gubernaculi loco divinam habens legem, recta incedit, periculosos tranat fluctus, et praesentis vitae tempestatibus evadit. Data est enim subsidii causa lex. Quare et divus
* Ps. CXVIII. David canit alicubi dicens Deo *: nisi lex tua meditatio mea fuisset, iamdiu perissem in humilitate mea. Laudandus igitur quisquis divinis sermonibus delectatur, Deique legem, ceu quamdam lucernam noctu lucentem, mente gerit. Quid autem hinc emolumenti erit? nempe ut gressus eius non supplantentur.

Considerat peccator iustum, et quaerit mortificare eum.

Quod igitur piorum fortiumque operum studiosi amaram in hoc mundo nec invidiae non obnoxiam vitam degant, et magnopere invisam improbis, demonstrat egregie, observari dicens eos a peccatore, et ad mortem exquiri. Quisnam porro peccator heic intelligendus est? draco apostata, nequitiae omnis inventor ac parens; huic enim apprime talis congruit appellatio. Hic dentibus adversus sanctos infrendet, invidiaeque in eos igne exardescit, turbasque miscet ut eos morti tradat, qui Deo placere student.
Gr. p. 271. Insilit ergo ceu serpens, peccati venenum fundens, turpes insinuans voluptates, atque ad absurdas semper concitans cupiditates, ac veluti melle varios perungens nequitiae modos, ut plurimos capiat.

Dominus autem non derelinquet eum in manibus eius etc.

Sed Dominus, inquit, haud eum permittet manibus illius; quia effugio demonstrato, haud concidere sinit sanctorum mentem, oblato statim adiutore, qui diaboli nequitiae viam praecludat. Deo enim protegente, quis noceat? Recta quoque et incorrupta omnino feretur a Deo sententia, impuros pravosque damnans, cunctos vero dilectos suos periculo omni ac timore expediens, nempe qui sacram eius legem mente cordeque gerunt, et meditationis suae scopum iustitiam faciunt: non enim iustum damnabit, cum de eo iudicium exercebit.

Expecta Dominum, et custodi viam eius.

Res optima patientia est, parit enim probationem, probatio autem spem, spes
* Ps. XXXIX. 1 autem non confundet. Canit igitur divus melodus *: expectans expectavi Dominum,
* Hebr. X. 36 et intendit mihi. Nec non alius vir sanctus *: patientia enim vobis, inquit, opus est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Comperiemus autem per universam a Deo inspiratam scripturam, ceu omnis boni conciliatricem celebrari patientiam. Iam verba « custodi viam Domini » divinis hominem dirigi legibus, ut reor, significant, ad inculpatam, singularem, miramque vitam instituendam, et quidem ita ut summa alacritate decurrat. Patientiae demum in bene agendo, et dignorum sanctis
* Ps. XLVI. 10. sudorum, finis erit, a Deo extolli, terrenisque tentationibus superiorem fieri. Scriptum est enim *: quoniam fortes Dei (1) e terra valde sublimes fuisse elevati fuerunt.

(1) Id est *fortissimi*, ut fert notissimus hebraismus; vel *a Deo roborati*. Videsis infra in loco suo.

Pergens vero iustum consolari psalmista, tu quidem, inquit, tantopere elevaberis, ut supernam sublimique loco positam mansuetorum terram possideas. Exploratum est autem, non attolli aliquem, ut hanc pedibus subiectam terram obtineat, sed illam potius adeo excelsam, ut opus Deo sit ad eam possidendam extollente. Postremo impios, quique in te dentibus infrendent, intercisos conspicies: destruentur enim, idque oculis ipse intueberis.

Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani etc. v. 35. *Gr. p.* 272

Cernens, inquit, malos homines prospere agentes, considerabam quomodo id adsecuti essent. Deinde dum hoc reputarem mecumque mirarer, volens denuo illos aspicere, oculos sustuli, ipsi autem nuspiam iam erant. Mox eorumdem monumentum aliquod deprehendere studens, ne locum quidem, ubi pridem consistere videbantur, reperire potui. Viden ut impiorum casus tantum non ob oculos omnium prostare dicit, nemine prorsus eos ignorante? Nam quod ipse singulariter dicit, id commune ceteris facit: non se unum vidisse ait, sed verbum « vidi » rem in omnium conspectu positam denotat. Aspexi ergo, inquit, impium cedrorum proceritates aemulantem, arboribusque altissimis parem, ob superbiam scilicet, inanemque tumorem, et mundanas gloriolas, ac ceteras vanitates. Verum is brevi tempore post, de medio recessit, atque in tantam venit miseriam, ut ne locus quidem eius superstes dignosceretur. Loci autem nomine memoriam designat.

Custodi innocentiam, specta aequitatem, quoniam sunt reliquiae homini pacifico. v. 37

Et supplicium, inquit, impiorum, et reliquiae id est hereditas piorum, morum tibi simplicitatem suadeant: innocentiam enim heic simplicitatem intelligere oportet, quicum sinceram, integram, atque omni hypocrisi, et quasi duplicitate, alienam vitam transigimus; cuiusmodi erat divus Nathanahel, de quo Christus dixit *: ecce vere * Ioh. I. 47.
israhelita, in quo dolus non est. Alibi etiam sacrae litterae dicunt *, Iacobum fuisse * Gen. XXV. 27
hominem simplicem et domisedum. Ergo morum simplicitatem et malitiae inexperientiam, hanc dicimus esse innocentiam. Aequitatem vero nihil aliud esse existimabimus, quam in scientia divinorum dogmatum rectum tramitem ac nuspiam distortum: genuina enim ratione veritatis doctrina tradenda est. Vel etiam intelligere licet, in exercenda virtute nullam obliquitatem. Dictum est enim alicubi de peccatoribus *: quo- * Prov. II. 15.
rum viae obliquae sunt, et flexuosae orbitae eorum. Serva igitur, inquit, innocentiam atque aequitatem. Quid inde porro? quoniam sunt reliquiae homini pacifico. Postquam enim perire funditus impium narravit, ut ne locus quidem eius reperiatur; reliquias his, qui Deum amare et innocentiam custodire decreverunt, conservatas ait. Huius- *Gr. p.* 273.
modi vero hominem appellat pacificum, qui pacem cum Deo sanctisque hominibus fovet, qui rectus est et insons.

Iniqui autem destruentur in id ipsum. v. 38.

Destruentur, inquit, iniqui; atque ideo dictum puto, non inveniri locum ipsorum. Dictio autem « in id ipsum » ponitur pro ilico et statim, ut unum idemque videatur tempus et exaltationis eorum simulque in ruinam casûs: non enim longum intercurret tempus, quin immo id minimum ac breve erit. Simul enim elevatus fuit iniquus, et cecidit; visus est, seque subduxit; floruit, et emarcuit. Hoc inquam est, in id ipsum.

Salus autem iustorum a Domino. v. 39.

Liberat devotos sibi Deus, et telum saevitiae improborum futile reddit. Non enim sinit sanctos feriri, sed horum adversarii a scopo aberrant, et omnis ipsorum conatus in eorumdem caput reflectitur.

PSALMUS XXXVII.

Psalmus Davidi in rememorationem de sabbato.

Hic quoque psalmus tamquam ex Davidis persona recitatur, maesti ac perturbati, propterea quod in peccatum cecidisset, observata haud sanctis oculis uxore Uriae, et huic deinde structis insidiis, et iniusta sententia neci obiecto: quam ob rem a Deo castigabatur, dum curis atque maeroribus cor eius tabesceret, atque hinc pae-
* Is. IV. 4 nitentiae laboribus culpam dilueret. Scriptum est enim *, fore ut abluat Dominus sor-
* Prov. III. 12 des filiorum filiarumque Sionis, in spiritu iudicii et in spiritu ardoris. Et rursus *: quem diligit Dominus, castigat; flagellatque omnem quem acceptam habet filium (1). Periit ergo Davidi filius Amnon; rebellavit Abessalomus, non regno tantum sed etiam vita pellere parentem volens. Haec recogitans David, et conscientiae morsibus vulneratus, cognoscens simul ab omnipotente Dei manu se oppugnari, preces offert, peccata confitetur, ac veluti animarum medico vulnera denudat, et medelam consequi rogat. Iamque canit hunc psalmum revocans sibi in mentem quam expertus erat infelicitatem, peccati sui causa: oratque pro se Deum ut sabbatismum, id est requiem a calamitatibus sibi concedat. Vel fortasse quia sabbato duplicem victimam inferri lex mandabat, offerebatur autem omnis victima a filiis Israhelis ob commemorationem, id est ut in Dei memoria maneret quicumque eam attulisset; propterea spiritu instinctus David, praevidensque fore ut per tempora umbra cessaret, vero subintrante per Christum cultu, pro imperato a lege sabbati sacrificio, hanc facit confessionem.

Congruet hoc canticum nobis quoque ipsis, sive cuivis homini conscientiam habenti vulneratam ob ea quae insane commisisse se novit adversus Dei legem (cuncti enim saepe labimur) petentique ab eo misericordiam, et paenitentiae lacrymam oculis exprimenti. Nisi enim res ita se haberet, cur in posterum, atque a nobis psalmus hic recitaretur? Quid enim ad nos attineret alterius hominis confessio, siquidem ipsi soli, neminique alii, congrueret? Datur ergo facultas iis, qui sua crimina deflere volunt, recitandi Deo praesentem psalmum, seu confessionem, ceu sacrificium in sabbato, quod duplex fiebat, quodque Deo in memoriam revocabat offerentes illud. Sane sexti psalmi verba similitudinem quamdam cum huius verbis prae se ferunt. Sed tamen sexti titulus erat: « in finem, in hymnis, pro octava. » In praesente autem nihil eiusmodi est, sed is tantummodo « psalmus Davidi in rememorationem » inscribitur. Verum huius vocabuli additio amandare nos videtur ad rememorationem tituli sexto praepositi; ut hic quoque psalmus sit: in finem, in hymnis, pro octava. Videtur quidem mihi David varia multis in locis ratione peccatum a se commissum confessus, peculiariter autem praesentem psalmum memorialem esse voluisse, quem in ore semper haberet; atque hac cantilena usum fuisse ad animae suae curationem. Precem itaque ad Deum adfert, qua impendentem peccatoribus cunctis iram avertit, propitiumque sibi facit bonum Dominum his eximiae confessionis vocibus.

Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

Veluti si quis medico, qui cautere, ferro, acerbisque antidotis ad ostensi sibi morbi remedium uti parat, dicat: ne igne mihi, quaeso, neque cautere aut incisione, sed mollibus mitibusque pharmacis medeare. Hic certe homo remedium non respuit, sed molestiam medicinarum. Admirari vero, ut puto, et quidem convenientissime

(1) Variat in secundo hoc hemistichio vulgatus lat. textus; sed itala vetus apud Sabaterium consonat cum graeco textu et cum Cyrillo.

oportet mansuetum in sanctis viris animi morem. Hi enim in lapsibus, quos forte patiuntur, quoniam omnem humanam non exuerunt infirmitatem, non admodum impatientes apparent, neque omnimodo se iniquitati tradunt, aut Dei correctionem fugientes recusant, sed petunt potius ut cum ira id eis non eveniat, neque acerbe arguantur, id est puniantur. Cunctis sane hominibus evenit, ut vel inviti (1) divinas aliquando leges violent. Sed enim eum casum reparat animarum medicus congruis interdum commotionibus. Scribit enim alicubi Salomon *: castiga filium tuum, sic enim bonam praebebit spem: tu quidem virga eum percuties, neque idcirco morietur, immo animam ipsius morte eripies. * Prov. XIX. 18.

Quoniam sagittae tuae infixae sunt mihi, et firmasti super me manum tuam. v. 3.

Infixas itaque sibi dicit Dei sagittas, manumque eius, ferientem scilicet, sibi graviter impositam, idque adsidue et incessanter: alia enim ex alia saepe accidit afflictio iis quos Deus castigat aut tentat; sicuti Iobo contigit, cui novi semper casus nuntiabantur, etsi is perstabat invictus. Quod si cui dictionem firmasti super me manum castigantem tuam, intelligere velit pro gravatus sum valde, et intolerabilem patior plagam, haud longe a probabili sententia aberrabit. Nam qui manum suam super aliquem firmat, pondus ei aegre ferendum imponit. Ne itaque dum furis, inquit, aut irasceris, me castiges. Cur? quia sagittae tuae infixae sunt mihi: etenim concepto furore iraque tua sagittae a te immissae, id est vindices potestates, valde me puniunt; ideoque peto, ne novam aliquam iram experiar.

Non est sanitas in carne mea a facie irae tuae, non est pax ossibus meis. v. 4. *Gr. p.* 276.

Magis perspicuam facit narrationem impacti sibi a divinis sagittis vulneris, gravataeque manus super se: aitque nullum omnino excogitari posse medelae genus, quod aegritudini carnis suae sufficere queat, seu laborantibus ac propemodum luxatis ossibus. Nam quod ea pacem inter se habere negatur, demonstrat luxata esse ac veluti a naturali concordia recessisse. Certe in gravioribus malis nos quoque dicere solemus: luxata sunt ossa mea. Ergo prope insanabilem ait evenisse carni suae aegritudinem, curis confectae, acerbisque anxietatibus tabescenti; vel alio etiam modo, ieiunio videlicet, diuturnaque cibi abstinentia et vigiliis extenuatae. Denique proprios quoque necessarios, ossa nuncupare, minime absurdum est. Nam si invicem membra sumus, ac unum veluti corpus reputamur, quid prohibet, quominus ossium nomine appellemus eos qui privatim nobis familiarissimi aut opportunissimi sunt? ita ut intolerabiliores, quam hostile bellum sint necessariorum rebelliones, quos etiam tropice ossa nominari iam diximus.

Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum. v. 5.

Docent nos haec verba, ne mala nostra celare velimus, neque tamquam ulcus quoddam et saniem in animae recessibus retinere peccata, cauteriatam habentes conscientiam. Nam sicuti in febrientibus, dum interius gliscit febris, maiorem efficit morbum; verum ubi exterius prodierit, declinationis spem ostendit, ita et animae usuvenit. Atque huc referri sapientis (2) effatum indico *: ne erubescas confiteri peccata tua. Itemque *: iniquitates tuas prior ipse dicas, ut iustificeris. Namque est absurdissimum, coram medicorum quidem oculis non erubescere, sed iis secretos morbos revelare, quô gravius etiam doleamus, sed et incisionem aliquam pati ne passio ulterius progrediatur; nolle autem spirituum medico haerentes animae morbos osten- * Eccli. IV. * Is. XLIII. 26.

(1) Ἀβουλήτως *invite* vel *inconsulto*. Recole dicta p. lat. 16. adn. 1, et alibi.

(2) Sapientis nomine vocat heic Cyrillus Sirachi filium seu Ecclesiasticum. Confer p. lat. 147. adn. 1.

dere, alioquin iam scienti etiamsi quispiam reticeat. Ergo supergressa sibi caput peccata dicit, supergrediendi vocabulo significans impositum sibi onus gravissimum. Id enim nobis proximus declarat versiculus, gravantia dicens ipsa, gravis ponderis instar: molestissimum quippe onus est mentis animique, peccati conscientia. Sed enim ab hoc malo aegros liberat Dominus dicens *: venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Sed et quiddam aliud sibi evenisse David narrat dicens: ut onus grave gravatae sunt iniquitates super me. Gravabant enim conscientiam eius facinora sua, adeo ut ferre ipsas nequiret, propter sui probi animi ingenuitatem. Nam qui pervicax durusque est, duritia sua iram sibi conciliat, dum proprias auget iniquitates: peccator enim quum in profundum malitiae venerit, contemnit. Probus autem homo, etsi semel diaboli interceptione peccaverit, graviter ob rei conscientiam cruciatur, adeo ut neque silere neque malum suum celare valeat. Ex abundantia igitur cordis os loquitur. Quamobrem tacendi impatiens, angustias suas pervulgat dicens: sicut onus grave gravatae sunt super me, nimirum iniquitates meae. Porro sic loqui nequeunt, qui suorum peccatorum vim non sentiunt. Immo nonnulli gaudent gloriantur que peccatis suis, eaque suaviter perferunt. Caput autem dicit pro rationali facultate. Iam quum nequitia, naturali motu ad infima tendat, ac tantopere gravis sit, ut plumbeo talento comparetur, solus nihilominus paenitens gravitatem eius sentit.

Gr. p. 277 · * Matth. XI. 28

v. 6 **Male olentes putruerunt cicatrices meae.**

Plagarum vulnerumque reliquias dicere licet superstites in carne cicatrices, si a quopiam feriri contingat. Atqui nisi hae quoque sanentur, non parum dolent: dilatantur etiam quandoque in ulcerationes, et morbum redintegrant. Hoc idem hominum animabus usuvenire conspicitur. Ferit enim culpa, vulnerisque instar ingeritur malum, si certe opere perficiatur. Verum etiamsi contineat se aliquis a peccato, id est ab absurdae detestandaeque voluptatis usu, quamdiu illa cupidinis vi tenetur atque obsidetur, quamquam ea melioribus forte cogitationibus supprimatur, nihilominus vulnerum cicatrices habet (1): quae si diuturnae fiant, vertentur fortasse, ut dixi, in
Gr. p. 278. exulcerationes, prava demum consummata voluptate. Igitur qui in peccatis desident, iisque gaudent et delectantur, suibus pares sunt in luto se volutantibus. Contra vero qui semel lapsus, mox se receperit, suillamque vitam atque ut ita dicam sensum deposuerit, resumpto divino sensu, suorum peccatorum sentiens foetorem, malum illum actum ceu foetentem impurumque aversatur. Huiusmodi quid expertus David, postea ad sanum sensum reversus, confitetur dicens: quae insipienter patravi, putruerunt mihi, quamdiu illa non restauravi; verumtamen omnia mihi paenitenti integra fient. Quandoquidem igitur multiplicatae iniquitates meae in cumulum consurrexerunt, meumque caput supergressae sunt, et super me gravatae, maleque oluerunt putrueruntque, ideo ut medicinam mihi adhibeam;

v. 7 **Miser factus sum (*id est* miseriae meae sensu tangor) et curvatus usque in finem, tota die contristatus ingrediebar.**

Heic sapienter enumerat, quae cuivis homini a propria conscientia eveniunt, cum valde maeret peccatorum causa et actuum haud rectorum. Incidit enim cordi maeror, oneris instar, vultumque attollere nos non sinit, sed summam perpeti cogit infelicitatem, ut suffocari atque obrui videamur, atque ut semper tristi vultu simus vel

1) Recole dicta de peccatis cogitando conceptis vel inceptis p. lat. 137. adn. 1.

nolentes cogit; et quidem perpetuo, id est ad extremam usque passionem; donec Deus misereatur, maloque eripiat, venia indulta, nostraque mente erecta, ut abiecta tristitia, receptaque fiducia, peccati incursibus strenue resistamus, quod hactenus miseros esse cogebat, curvosque incedere, contractumque gerere supercilium. Nam si cor, scriptura inquit *, laetum fuerit, vultus hilarescit, qui contra in tristitia concidit. Oble- * Prov. XV 13
ctat sane optimos quosque conscientia, testans illis morum splendidam puramque honestatem, et laudatissimum vitae genus. Affligit vero non parum, tristemque illorum efficit vultum quorum lapsus accusat, acerbisque reprehensionibus mentem vulnerat.

Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, non est sanitas in carne mea. v. 8. Gr. p. 279

Aliam praeter ceteras calamitatem ostendit peccatoribus accidere solitam. Anima (1), inquit, mea impleta est illusionibus. Illusionem vero dicit a Deo inspirata scriptura, quorumdam sannas, id est risum inimicorum. Sunt enim nonnulli maligni, derisores, conviciatores, ac saevi, qui peccatorum quidem suorum prope obliti, alios derident si quando eis prolabi abripique contingat. Quocirca intemperantium horum calumniis, sive illusionum huiusmodi conviciis plenam dicit animam suam, accusantibus passim praedictis hominibus. Interim carni meae, inquit salus non est, tantisque exercetur laboribus, ut procul omni sanitate sit.

Rugiebam a gemitu cordis mei. v. 9

Vexatum se rugientemque dicit ob gemitum cordis sui. Verberans enim cor conscientia, gemitus edere cogit. Nam qui omnino peccati reum se fecit, et a conscientia propria accusatur, sciens Deum a se offensum, haud desidere debet, sed maerore potius veluti submersam mentem habere, et cor amaro dolore attritum, sic ut rugire videatur, salientibus de profundo gemitibus, et ex intimis cordis recessibus gravi et ineloquaci resonante stridore. Non enim, inquit, ut multis notus fiam, labiis confiteor, sed intra cor ipsum oculo connivens, tibi soli occulta mea cernenti gemitus meos patefacio, interius rugiens. Nam neque pluribus mihi verbis opus est ad confessionem, sed huic rei sufficiunt cordis gemitus, et de intima anima ad Deum missi ploratus.

Domine, ante te omne desiderium meum. v. 10.

Voluptates quidem, quae ad nequitiae opera mentem hominis pertrahunt, longe ab oculis sanctissimi Dei sunt, qui rem sibi invisam spectare non patitur. Attamen desiderium quodlibet virtuti inhians ab eo inspicitur. Hoc igitur ad Deum dirigendum Gr. p. [illegible]
est, tamquam omnis affectus nostri fontem, ita ut concupiscibile omne ipsi offerentes dicere possimus: Domine, ante te omne desiderium meum. Certe et David huiusmodi quiddam dicit: paenitentiae meae affectus coram te esto.

Et gemitus meus a te non est absconditus. v. 10.

Adiicit psalmista: non est absconditus tibi gemitus meus; quod isthoc fere modo intelligendum est: nam te, ait, omnituentem scrutantemque corda et renes, testem facio gemituum meorum. Non enim ob aliam id ago causam, nisi quia doleo fleoque quod leges tuas violaverim. Solent autem qui precantur, imo de corde gemitus eiicere; Deo id quoque praestante ad urgentis doloris levamen et inhibitionem.

Cor meum conturbatum est, dereliquerunt me vires meae. v. 11

Enumerat denuo quae solent iis accidere, qui dira vincuntur libidine, mentem ipsorum quodammodo depraedante, atque ad indebita compellente. Nam quomodo sibi peccare contigerit, perspicue declarat. Tumultus quidem ac perturbatio meam

(1) De hac varietate lectionis, nempe *animae* pro *lumbis*, recole p. gr. 279. adn. 1.

subiit cor, simulque tenebris mens fuit obruta: quae sane quamdiu pravis voluptatibus non est capta, firmumque retinet propositum, omni cum modestia ingenuum probatumque vitae cursum sectandi, serenitate ac pace fruitur plurimaque tranquillitate, atque insuper donatae a Deo sobrietatis lumine illustratur. Namque ut sapientissimus scribit Paulus *: pax Christi, quae exsuperat omnem sensum, custodiet corda vestra et intelligentias vestras. Verum simul ac captivum cor fuerit, absurda malaque voluptate eidem offusa, implet illud Satanas perturbationibus, et cogitationes inserit pravas, inquinat etiam, et spiritalibus tenebris totum occupat, partim quidem quia bonae cogitationes ei desunt de sectanda virtute, partim vero quia lex peccati in vitium trahit. Fortasse innuit etiam, se vel meridiano tempore in anxietatis tenebris versari, multoque luctu vires suas esse consumptas.

* Phil. IV. 7

Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt etc.

Aliud quoddam narrat contingere interdum solitum diserte iis, qui a Deo peccati causa castigantur: suam videlicet gratiam ab ipsis removet; ex quo in tantam veniunt miseriam, ut nullum prorsus invenire queant adsistentem aut compatientem, quin immo, tum genere tum affectu, aut alio quovis amicitiae titulo olim proximos, iam inimicos experiantur. Carorum ergo meorum, inquit, vel proximorum alii quidem publice adversus me incesserunt atque steterunt, id est restiterunt, ut Abessalomus et Achitophel: alii vero humanius agentes procul constiterunt, suum erga me affectum longissime submoventes.

Vimque faciebant, qui animam meam quaerebant.

Praeterea qui animam meam exquirebant, vim inferebant; malumque mihi volentes, loquebantur vanitates, dolosque tota die meditabantur. Nemine enim defendente aut miserante, id est adsistente, inimici irruebant, meque opprimebant partim calumniis, partim etiam falsis obtrectationibus. Dolos quoque seu laqueos instruebant. Quid enim fuit in omni noxiarum rerum varietate, quod mihi non sint machinati? Ita quidem plerisque omnibus sanctis pati accidit. Sed enim sciendum est, ipsum haec eadem ante nos, et propter nos, et pro nobis passum esse Christum.

Ego autem tamquam surdus non audiebam etc.

Quoniam itaque in te speravi, spes autem non confundit, ideo exaudies, quia tibi misericordem esse lubet: nec tam peccatoris mortem vis quam paenitentiam. Igitur ego, inquit, tamquam mutus non audiebam, sed similis iis eram qui loquela carent omnino atque auditu, neque ore quemquam redarguere queunt. Nam qui calumniosis contradicere volunt, eos mendacii coarguunt, contra singula maledicta apologiam facientes, et accusantium criminationes diluentes. Verumtamen ego non ita me gessi: sed constanter tacui, ne acerbiores facerem osores meos. Oportet enim in vexationibus cedere potius, quam parem vicem persecutoribus reddere. Quod autem silere persecutionum tempore et mutos videri, non sit brutae stupiditatis officium, sed laudatae potius patientiae fructus, mox declarat: silui enim, inquit, quia in te uno salutis spem collocaveram, et quia te supremum mei ultorem delegeram, qui et tum cum Iobi amicos increpasti, ceu inhumaniter alloquentes virum exercitum et tentatum, demonstrasti displicere tibi si quis invadat eos qui in angustiis tentationibusque versantur. Tu ergo, Domine, audias oro inimicorum contra me dicteria, id est varia conviciorum genera, et quae contra me machinantur aspicias, dum ego interim verba iramque continebo, et quasi mutus in te uno spem reponam, satis gnarus te audire, etiamsi dum mihi maledicitur obmutescam.

Gr. p. 282.

Quia dixi: nequando supergaudeant mihi inimici mei etc. v. 17

Ego in te, inquit, sperans, ad cetera quidem mutus videbar, sed illud tantum requirebam, ut ne in manus inimicorum inciderem, neque mei causa laetarentur ii qui me oppugnare solent, ceu si supremam passus sim cladem et omnino subversus, atque a te expulsus, et per summam tuam indignationem abalienatus. Timebam insuper, ne si me supplantatum viderent, superbum aliquid et infame adversus maiestatem tuam blaterarent. Hoc enim, et non aliud, significat superbe quosdam de sanctis in tentatione versantibus loqui. Putant enim aliquando haud his ad salutem sufficere manum Dei salutarem, quasi ipsorum impetum sustinere is nequeat, in quo illi confidunt. Veluti babylonius ille Rhapsaces intemperante lingua contra Deum utens, aiebat *: num dii gentium suam quisque regionem de manu mea eripuerunt? * IV. Reg. XVIII. 33.

Quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper. v. 18.

Dolori suo mederi David satagens, ipse semet accusabat, suis editis coram Deo confessionibus. Ideo dicit: dolor meus in conspectu meo est semper; dolorem fortasse appellans dolendi causam, id est peccatum, quod reapse mentis vulnus cordisque ulcus nuncupare non est illepidum. Certe peccati sui semper recordari, sanctos decet. Nunc sane illud dicitur, quod ore Davidis in libro regum prolatum legitur *: incidamus in manus Domini potius, quam in hominum manus: hic enim bonus est et misericors, atque ut ait scriptura *, celerius a nocendo recedit; illi autem asperi sunt et crudeles, suasque iras in infinitum quandoque protendunt. Hoc itaque vitat David, ut ne aliqui inimicorum suorum de se supplantato et cadente laetentur. Id enim significant verba « commoveri pedes. » Nam Dei quidem percutientis pati flagellum, quamquam sit acerbum, optabile iudicat, propter correctionis utilitatem. Quare et semet ipse flagello supponit, seque huic paratissimum esse adseverat. Atque hoc est idoneum animae ad virtutem propensae indicium, dolentis quidem ob contractam ex illicitis actibus infirmitatem, verumtamen optima desideria persuaviter libentissimeque nutrientis. Namque id potissimum perspicue indicat dum ait, se paratum in verbera, et suum semper prae oculis habere dolorem, id est doloris causam peccatum.

Gr. p. 283. * II. Reg. XXIV. 14. * Iohel. II. 13 Ion. IV. 2.

Quoniam iniquitatem meam ego annunciabo, et de peccato meo cogitabo. v. 19

Fidelis animae, et Dei iudicium firme credentis, hae voces sunt. Utique verbum annunciabo ponit heic pro annunciavi; similiter etiam cogitabo pro cogitavi: nam tempora apud divinam quandoque scripturam indifferenter ponuntur. Non fui, inquit, cunctator ad paenitendum, non tardus ad lacrymas, neque piger ad confessionem; sed peccatum meum e vestigio subsecuta est ad Deum oratio. Prodest autem hoc etiam haud parum nobis, cognoscere inquam paenitentiae rationem.

Inimici mei vivunt, et roborati sunt super me, multiplicati sunt qui me oderunt inique. v. 20

Quod si (1) exteriores inimicos intelligas, ita explicabis: ego, inquit, flevi et maestus fui, et paenitentiae lacrymas fudi, quia insanivi et divinis legibus sum adversatus: malivoli autem mei vivunt, et contra me viribus augentur. Iam vocabulum « vivunt » heic habendum est pro « absoluta facultate pollent quicquid libuerit contra me faciendi. » Sic enim nos saepe solemus de eo qui expeditos efficacesque motus habeat, dicere: hic demum vividus homo est. Non enim necem inimicorum suorum a Deo peteret iustus, quod sane clementi Deo displiceret. Ergo « vivunt » hoc loco dicitur Gr. p. 284

(1) Vides deesse priorem explanationis in hunc versiculum partem.

pro « summo in gradu prosperitatis potentiaeque sunt. » Unde ilico addit: eosdem quoque roboratos adversus se. Multiplicatos vero, et quidem iniuste dicit osores suos, quia propter Dei alienationem id quoque accidere solet, iis qui peccatorum suorum causa, atterendo purgantur, et in laboribus vexationibusque versantur. Siquando enim alicui contingit Dei recessum experiri, et procul oculo eius fieri qui omnimodam securitatem opemque praestare scit, hic veteribus quoque amicis invisus fiet, etiamsi nulla causa dirimendae amicitiae discordiaeque intercesserit. Hoc nimirum, ut reor, est frustra iniusteque odio haberi. Quinam vero sint inique odientes, declarat mox in sequentibus: qui retribuebant mihi, inquit, mala pro bonis: obloquebantur mihi, et quidem non de re iniqua, sed de laudabili opere, quia iustitiam scilicet diligere coeperam. Nam qui Deum offenderunt, ut dixi, veteres quoque amicos adversarios experiuntur, temere concitatos, et sine causa iratos, et mala pro bonis retribuendi studiosos. Ergo sua vulnera universali Deo retegens, solvi se incumbentibus malis quae-
* Os. VI. 1. rit, remediumque petit a percussore. Scriptum est enim *: qui percussit, idem sanabit. Curatio autem atque ab his malis liberatio fiet, si Deus ipsum non derelinquet, immo vero maiore cura ad eum confirmandum, defendendum, salvandumque vigilabit. Dominum autem salutis Deum appellat, quia nutu eius facilis erit via salutis et expedita.

PSALMUS XXXVIII.

* v. 1. **Canticum Davidi, in finem, Idithumo** (1).

Sacrorum psalmorum auctor quum sit Idithumus, et prophetica gratia ornatus, canticum canere adgreditur, persona Davidis ipsius adsumpta peccatum suum confitentis. Vel canticum quidem David composuit, dedit autem Idithumo ut psalleret. In
Gr. p. 285. finem vero remittit nos, quia humanae naturae tragice canit fragilitatem, eiusque adfore finem ostendit. Recitavit vero hunc psalmum David, insectante Abessalomo, Semei conviciante. Porro multa similitudo est praesentis cantici cum superiore psalmo; sed enim illum sibimet ad rememorandum composuit, hunc autem aliis, ut aeque peccatorum paenitentiae studerent.

* v. 2. **Dixi: custodiam vias meas, ne peccem lingua mea etc. et silui a bonis.**

Perspicua firmi cordis significatio. Nam quia multifariam linguâ peccatur, ac prope omnis peccati initium a sermone fit, foedus inquit mecum ipse pepigi, ne lingua peccem: quandoquidem otiosi etiam sermonis ratio reddenda erit, atque ex propriis sermonibus iustificandi aut damnandi sumus. Sed dicet aliquis: cur psalmista
* I. Petr. III. 9. peccaret, dum conviciantibus responderet? Dicemus ergo quod sapiens Petrus docet *: nemini malum pro malo reddentes, nec maledictum pro maledicto. Dicit item Pau-
* I. Cor. IV. 12. lus *: maledicti benedicimus, et probris affecti obsecramus. Et de Servatore Petrus
* I. Petr. II. 23. ait *: qui quum malediceretur non maledicebat, quum pateretur non comminabatur; sed commendabat illi qui iuste iudicat (2). Silere autem a bonis, euphemismus est pro a malis (3): nempe ut oculis laesos, videntes saepe appellare solemus. Alio quoque sensu intelligere poteris. Haud ego profecto de illorum numero eram qui ad con-

(1) Idithmus inter sacros cantores I. paralip. XVI. 41. 42. XXV. 1. Videtur idem qui Ethan I. paralip. VI. 44.

(2) Hunc Petri textum recitaverat iam Cyrillus ad II. Cor. X. 1. Nos vero ibi p. lat. 66. adn. 1. de re satis diximus.

(3) Nova videtur ac felicissima haec Cyrilli explicatio per euphemismum: *nempe me cohibui a maledictis*. Sic certe III. Reg. XXI. 10. 13. Nabothus dicitur *benedixisse Deo et regi*, pro *maledixisse*. Sic Iobus I. 5. dicit: *ne forte peccaverint filii mei, et benedixerint Deo in cordibus suis*, id est *maledixerint*.

temptum sunt nati, quos invitos etiam potentiorum convicia tolerare opus est; sed ex illis unus in omni bonorum abundantia constitutis, quippe qui regali etiam gloria fulgebam; nihilo tamen minus ignominiam pertuli, et ori meo custodiam imposui. Ceteroqui haud stupiditate id patiebar, sed voluntario religiosae vitae studio, et quia me ante Dei oculos humiliare volebam.

Concaluit cor meum intra me. v. 4

Memoria, inquit, peccati veluti ignis cor meum corripuit. Vel quia mos est irascentes accendi, sanguine ipsis circa cor fervente. Caluit, inquit, cor meum, dum mihi malediceretur. Imitatur autem id quod igni usuvenit: praecedit enim ignem flammae *Gr. p. 286*
calor: prius ergo caluit, deinde exarsit. Dum virtutem meditarer, id est patientiam, succensus est intra viscera mea ignis. Urit enim tristitia sanctorum animas, neque tamen hi quemlibet furoris aut irae effectum pariunt. Atque huiusmodi fortasse illud est: irascimini, et nolite peccare. Etenim iram nullo modo concipere neque calescere, supra nostras fortasse vires est, neque humanae facultatis; sed eam continere, meliore consilio utentes, id demum in sanctorum potestate est. Caluit itaque, inquit, interius cor meum, neque tamen exterius iram protuli, sed intra me ipsum cohibui ac veluti suffocavi, nihil irate dicens aut agens; tristitia tantummodo interna urebar, dum meditarer mecumque recenserem illatam contumeliam. Quod autem hoc sit optimum virtutis genus, docebit nos Salomon dicens *: qui iram cohibet, melior est illo * Prov. XVI. 32
qui urbem capit.

Ut sciam quid desit mihi. v. 5

Ego existimo incredibiles, esse sermones eorum qui ita interpretantur (1). Erat enim sanctus simulque propheta David. Et quoniam eum pro peccatorum remissione orare exploratum est, haud satis opportune scire contenderet, quid sibi ad perfectam virtutem desit. Oportebat enim veniam potius implorare eorum, quae insaniter patraverat adversus divina mandata, non autem recte a se facta curiose considerare. Quid ergo ait? Diu ego exercitus laboribus, mihique plaga protelata, consequenter pro humana mea pusillanimitate loquebar; haud palam tamen, sed clandestino lin-

(1) Nimirum et heic, ceu saepe alibi, mutilus est S. Cyrilli commentarius, ut fit in catenis, ideoque pars antea dicta deest. Age vero quidnam antea vel a quonam dictum fuerat? Sine dubio contradicit populari suo Cyrillus Origeni cuius locum graece certe ineditum ex his ipsis vaticanis catenis cod. B. f. 141. et praesertim cod. I. f. 193. b. opportune recitabo. Ἐπεὶ ἀρξάμενος τοῦ ζῆν κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, καὶ τέλος αὐτῆς προσδοκῶ, ἄδηλον δέ μοι τοῦτο, σύ μοι γνώρισον τὸ πέρας μου, ἵνα τὸ πλῆθος τῶν ἐτῶν τῆς μετὰ σαρκὸς ζωῆς μαθων, καὶ τίνα μοι κατορθοῦσθαι δεῖ, γνῶ τί μὲν πεποίηκα, τί δὲ λείπει μοι πρὸς ἀναπλήρωσιν τελειώσεως· ἤγουν σκοπὸν θέμενος τὴν κρείττω ζωήν, βούλεται γνῶναι τίς ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὰ θεωρήματα ἡμερῶν, ἵνα μάθῃ πόσον ἀφέστηκε τοῦ σκοποῦ· ἢ καὶ οὕτως· ἐπεὶ πᾶς συνετὸς πράσσει καὶ ἐνεργεῖ ἐπὶ τέλει τινὶ, ὃ καὶ σκοπὸς καλεῖται, δεῖ δὲ τοῦτον γνῶσιν ἔχειν, εὔχεται γνῶναι τί τὸ τέλος, καθ' ὃ ζῆν προτέθειται, καὶ τίς ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὰ θεωρήματα τῆς ἀληθείας ἡμερῶν· οὕτω γὰρ εἴσεται τί αὐτῷ ὑστερεῖ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ· ὡσεὶ καὶ ἐπιστήμην τίς προθέμενος ἀναλαβεῖν, ἔφασκε τῷ διδασκάλῳ, τὰ θεωρήματα τῆς ἐπιστήμης δήλωσον πόσα ἐστίν, ἵνα γνῶ ποῖα ἔσχον, ποίοις δ' ἀκμὴν ὑστεροῦμαι. (Hactenus Origenes; sequiturque ibi in codd. contradicentis Cyrilli locus.) Porro ne haec esse Origenis verba dubitemus, testis adest prima in hunc psalmum homilia Origenis, quam latine nobis conservavit interpres Rufinus. Namque in Opp. T. II. p. 694. praedictus textus occurrit, quem partim saltem referemus, ut graece quoque ignari, rei veritatem agnoscant. *Cupit propheta ista de causa agnoscere finem suum, propter quem factus est, ut intuens finem, et dies suos perspiciens, et considerans perfectionem, videat quantum sibi deest ad illum finem quo tendit. Verbi gratia, ut si ponamus aliquem artificio traditum, et hunc dicere ad magistrum suum, volo scire quae sit artis huius perfectio, et nosse qui sit faber perfectus vel structor: et cum hoc didicerit requirat, quantum sibi deest ab illa perfectione, vel quantum profecerit in artis disciplina, ut cum utrumque cognoverit, sciat quid habeat, et quid perfectioni desit agnoscat etc. Non est putandum quod de corporali tempore et annis huius vitae loquatur etc.* Haec, ut vides, refutat prorsus praesens Cyrilli locus.

*

quae motu aiebam: o Domine, notum mihi fac vitae meae terminum, annorumque meorum numerum. Etenim comparatione tui, qui semper es, quid desit mihi innotescet, id est quantopere gloria et excellentia tua inferior sim, qui instar agrestis foeni brevi florens, mox flaccidus in mortem decido.

Et substantia mea quasi nihil est ante te.

Existentia, inquit, mea quasi nihil est ante te, quia mille anni ante oculos tuos
* Ps. LXXXIX. 6. tamquam dies hesterna quae praeteriit, vel custodia in nocte *, id est tres horae vel
Gr. p. 287. quatuor. Quandoquidem igitur tu aeternus es, mea vero existentia brevis omnino et contracta, ac veluti nihil omnino in conspectu tuo, ne quaeso sinas diu puniri eum qui ex infirmitate peccavit, neque ego in universa vita comitem habeam calamitatem. Pro substantia, Aquila scripsit demersionem, Symmachus vitam. Humana enim vita
* Ps. CI. 28. nihil est prae Dei aeternitate, secundum illud *: tu idem ipse es. Sed et omnes hominum curae, vanitas vanitatum.

En palmares posuisti dies meos.

Pro qua lectione Symmachus ait: en ut palmum dedisti dies meos. Vel palmares significat plenum se esse tentationum certaminibus (1).

Verumtamen in imagine pertransit homo; sed et frustra conturbatur etc.

Magnorum autem Athanasii et Cyrilli sententia est, ut quoniam imaginarie potius quam vere nunc homo pertransit, nam vera vita futuri saeculi est, merito psalmista vocabulo imaginis denotet vanitatem. Non enim nunc veram vivimus vitam, sed ipsius veluti imaginem, neque propter vera bona nunc laboramus. Idcirco perturbamur in cassum in mundanis cupiditatibus nos volutantes, thesauros cumulantes, quorum heredes non novimus. – Viventes homines a pictis in tabula nihil differunt, atque ut colores quidam florent: sed enim tam horum quam etiam illorum natura tempore defluit et corrumpitur. Quae quum ita se habeant, nihilominus agitantur aemulantes, contendentes, bella gerentes, mercaturam exercentes, plenaque tempestatibus vita est, atque in mortem desinit. Quumque magno labore ac sudore divitias congesserint, futurum nesciunt heredem. Sic equidem beatus etiam David scripsit vicibus suis permotus. Quum enim belli manubiis, et alienigenarum tributis maximum splendidumque regnum suum effecisset, ignorabat filii impiam scelestamque mentem. Mox ubi eum vidit regiis palatiis occupatis, repositas illic usurpasse opes, miram hanc emisit ore vocem: sed et frustra conturbatur; thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea.

v. 8. **Et nunc quae est expectatio mea? nonne Dominus? Et substantia mea apud te est.**

Gr. p. 288. Merito in Christo spem suam collocasse dicit, mundi sollicitudines satis expertus. Quis mihi, inquit, tribuit, ut constantiam tueri, fortiterque me gerere in calamitate potuerim, neque umquam animo ita conciderim ut quidpiam agerem diceremve ex humana imbecillitate? nonne Dominus? Quaenam vero est substantia mea? Id est, quis mihi vires suppeditat, ut ea patienter feram, quae superna ira mihi ingerit, dum me Deus, tamquam amans filii pater, ad meliorem erudit frugem? Quamobrem etiamsi Deus congrua concussione corrigit, idem simul constantiam largitur percussis atque patientiam: id enim denotatur verbo « substantia. » Sin vero quis malit existentiam, naturae nostrae machinam, vel etiam futuri expectationem, interpretari substantiae vocabulum, ne id quidem male se habebit: namque et a Deo existentiam accepimus, et ipse expectatio spesque nostra est.

(1) Virg. aen. III. 705. *palmosa Selinus,* quod interpres antiquissimus a me editus intelligit ideo dictum, quia multi extiterunt olympionicae selinuntii.

Ab omnibus iniquitatibus meis erue me. v. 9.

Tu mihi patientiam donasti, atque ut nihil dicerem ex humana infirmitate vel
agerem. Tu me ad haec subeunda erudisti, et ferendi vim indidisti. Porro dictionis
praesentis constructio huiuscemodi est: ab omnibus iniquitatibus meis eripe me, quia
tu me fecisti, id est creasti, ideoque ut creator haerentem humanae naturae infirmi-
tatem probe nosti. Alibi quoque scriptum est *: corpus corruptibile aggravat animam; * Sap. IX 15
terrenumque tabernaculum mentem curis gravatam deorsum vergit. Inveniemus quo-
que patientissimum Iobum his utentem verbis *: memento, inquit, quod pulverem * Iob. X. 9
me creasti. Et rursus *: nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti? * v. 10.
pelle et carne vestisti me, ossibus et nervis compegisti me. Et denuo idem David *: * Ps. CII 14-16
memento quod pulvis sumus: dies hominis tamquam foenum; ceu flos agri, ita ef-
florescet. Quia transitorius in eo spiritus est, nec permansurus. His videlicet vocibus
sancti viri utuntur, dum peccatorum veniam ab universali Deo postulant, atque hu-
manam testantur infirmitatem. Immo omnes homines naturae ad peccandum procli-
vitatem, ob veniam impetrandam causari solent. Petit igitur veniam David ceu satis
iam castigatus.

Obmutui, et non aperui os meum. v. 10. Gr.

Patior, inquit, probris nunc adpetitus, nihilque respondeo, quia te velle scio
me ignominia exerceri.

Remitte mihi, ut refrigerer prius quam abeam. v. 14.

Fortasse etiam tristia et flebilia cessare denique postulat; non eatenus ut bea-
titudo perfecta fiat, non enim haec praesentis temporis est, sed quatenus refrigerium
solamenque sit, quod in hac brevi vita expetimus, quam in terra transigimus more
hospitum et inquilinorum; hac a patribus conditione geniti, ut sub peccato simus,
et ob peccatum afflictionibus obsessi, et Adami causa morti destinati: cui priusquam
succumbamus, laborum aliquam requiem concedi nobis rogamus.

PSALMUS XXXIX.

In finem, psalmus Davidi. v. 1.

Nonnulli in persona Davidis dictum hunc psalmum aiunt, ceu iam erepti omni
calamitate et ex inflictis ei poenis a divina ira, propter patratum adversus Uriae uxo-
rem, ipsumque adeo Uriam, peccatum; reddique gratias putant ob incumbentium ma-
lorum depulsionem. Sed ecce in subsequentibus comperiemus introductam Servatoris
personam qui humanae naturae adsumptionem nunciat, et se gratiam toto orbe per
fidem praedicaturum. Deinde alia infertur viri persona quae Dei misericordiam exo-
ptat, seque propriis obrutam passionibus confitetur. At enim quomodo ea res divo
Davidi congruat? vel quomodo is Servatoris verba proferat? vel denique cuinam alii,
tamquam Dei ope servato, et gratiarum actionem canenti, haec accommodentur? Nos
certe psalmum hunc in persona dici existimamus novi populi, qui iam Christi fidem
feliciter sit amplexus, vereque e lacu miseriae expeditus fuerit, id est peccatorum
abysso, crassaeque materiae limo. Introducit enim, haud praeter propositum, ipsius
quoque Christi personam, qui gratis hominibus aperit veluti mysterii arcanum, et in-
carnationis pandit rationem, qua nimirum salvi sumus. Deinde post Christi verba,
rursus populi apparet persona, mala pariter in quibus versabatur, suorumque crimi-
num multitudinem fatentis, ut magis laudetur Christus qui se de barathro eripuit,
ac per fidem extra perditionis coenum collocavit. Postulant enim Israelitae liberari

se incredulitatis peccato, simulque narrant quae sibi ob incredulitatem evenerint mala. Denique alii ad captivos Babylone canticum hoc referunt, calamitate illa emendatos, atque ita reduces (1).

v. 2. **Sustinens sustinui Dominum, et intendit mihi.**

Sed dicet aliquis: quomodo sustinuerint isti Dominum, vel omnino quomodo exauditi fuerint, qui nec ad ipsum fortasse clamaverint, quia ne norant quidem quisnam sit verus rerum omnium creator ac dominus (2)? Dicimus ergo, Servatorem sagena sua terrae universae incolas comprehendisse, antiquata diaboli potentia, et malignarum potestatum saevitia cohibita, spiritalique libertate donasse vocatos, per ipsorum erga se fidem, ad sui notitiam. Sed enim haud multitudo gentium tantummodo introiit per fidem, verum ante has ipsas ii qui de stirpe Israhelis erant. Instauravit enim Christus populos duos in uno novo homine pacem faciens, ambosque uno in
* Ephes. II. 15. corpore convertens ad patrem, sicuti scriptum est *. Duo igitur unus facti sunt po-
* Ioh. X. 16. pulus, secundum ipsius Servatoris dictum: namque et alias, aiebat *, ego oves habeo, quae non sunt de hoc ovili; illas quoque me oportet adducere, ita ut fiat unum ovile et unus pastor. Ergo quod ab una persona pronunciatur, id omnino tum his tum illis congruet, propter vinculum unitatis, quae est in Christo per Spiritum. Quod autem Christi mysterium praenunciatum fuerit Israhelitis per legem atque prophetas, sacrarum certe litterarum peritis haud erit obscurum. Ait enim alicubi Christus Iu-
* Ioh. V. 46. daeos alloquens *: si Moysi crederetis, utique et mihi crederetis; nam de me ille scripsit. Reapse autem expectabant ipsum per tempora venturum Iudaei servatorem ac redemptorem non ipsorum tantummodo, verum etiam omnium ethnicorum. Quamobrem et Simeon iustus, cum infantem Christum sacro in templo vidit, nunc dimittis,
* Luc. II. 29. inquit *, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem tuam; lumen ad revelationem gentium, et gloriam populi Israhelis. Quin etiam samaritana muliercula cum Christo colloquens,
* Ioh. IV. 25. id ipsum aperte confessa est. Ait enim *: scimus Messiam esse venturum, qui dicitur Christus: quum ille venerit, omnia nobis annunciabit. Sed et a quodam e sanctis prophetis dictum fuit iudaico populo, dum Christus ore illius suum ad nos adventum
* Sophon. III. 8. sponderet *: propterea expecta me, dicit Dominus, in die qua testis exsurgam; etenim iudicium a me fiet in gentium congregatione. Ergo recte dicet, qui venturum per tempora expectat Dominum: sustinens sustinui Dominum, pro expectans expectavi, et intendit mihi, id est me visitavit. Deus enim dominus apparuit nobis, eduxitque nos de lacu miseriae, de mortis foribus, deque illius loci corruptione; qua liberati fuimus per Christum, qui transformat ad incorruptionem in se ipso, et quidem primo, hominis naturam, refingitque ad priorem conditionem, a luto palustri mundialium curarum, et peccati foetore. Inde enim nos Deus extraxit, arcana ineffabilique vi et manu nostri omnium servatoris Christi.

v. 3. **Et statuit super petram pedes meos etc.**

* I. Cor. II. 16. Etenim Christi adseclis firma mens est, sicut ait Paulus *: nos autem Christi men-

(1) Recole adnotationem p. gr. 290, ibique locum Theodori mopsuesteni, qui ita se habet. *Hoc in psalmo vaticinatur David de populo tamquam iam in potestatem babylonici regis redacto: atque in eius persona loquitur, Deo gratias agens ob futuram eiusdem populi a captivitate liberationem: docens nimirum, fieri posse ut si afflicti in Deo spem collocent, incumbentibus sibi molestiis expediantur. Deinde etiam beatos praedicat, propterea quod calamitatibus probati, cuivis indigno actui valedixerint, Deoque adhaeserint, a quo uno auxilium erant consecuturi.*

(2) Ergo in praecedentibus Cyrillus verba fecerat de ethnicis, quod apparet etiam ex subsequentibus.

tem habemus. Petra vero aliter etiam intelligitur Christus, omnium fulcrum, electus lapis, in Sionis fundamenta iactus a Deo patre, super quem cuncti aedificamur domus spiritalis, templum sanctum ad Dei habitaculum in spiritu. Direxit nostros etiam gressus: edocti enim fuimus rectas facere semitas, qui antea obliquas distortasque vias sectabamur.

Et inmisit in os meum canticum novum. v. 4

Hoc quoque cum aliis Christi donis numerandum est. Namque haud omnibus indiscriminatim evenit, ut Deum laudare queant: nec quisquam id agere studens gratus erit Deo, nisi sit ex illorum numero qui recte vivere adsueverunt. Non enim spe- *Gr. p. 292.*
ciosa laus est in ore peccatoris *. Inmisit ergo in os meum canticum novum pro illo * Eccli. XV. 9
vetere Moysis. Nam recte factorum novitati, novum prorsus canticum congruet, haud priscis hymnis simile. Quippe pro oblato olim impiis daemonibus idolisque cantico, hymnos per sanctum Spiritum docti fuimus concinere.

Videbunt multi et timebunt, et sperabunt in Domino. v. 4

Exemplum, inquit, ceteris fiam; ut me aemulantes, a malitia cessent, paremque habeant melioris vitae spem. Semper enim qui nondum crediderunt, eos qui iam crediderint aemulantur, eorumque mores ac pietatem presse sequi studentes, resipiscunt ad veritatem, eiusque lumen sectantur. Quid inde porro? Nempe divinum concipiunt mente timorem, de quo dictum est *: initium sapientiae timor Domini. Itemque *: ti- * Eccli. I. 16. * Prov. XVI. 6.
more Domini, unusquisque a malo declinat. Qui ergo, inquit, facti sunt credentium aemulatores, iamque divinum conceperunt timorem, hi spem suam in Deo fundantes, ab ipso solo dari sibi bona quaerunt; quamquam antea fortuna nescio qua, et horoscopo ac fato, rerum humanarum habenas regi putabant (1). Sed et alibi « videbunt » pro « visum recuperabunt » dictum est. Ait enim ore Isaiae de gentibus Deus *: ducam caecos in viam quam non noverant, faciamque eos semitas calcare * Is. XLII. 16.
quas ignorabant. Christus quoque Iudaeis ait *: ego sum lux. Quin adeo ad oculos * Ioh. VIII. 12.
aperiendos caecorum missus a patre fuit *. Videbunt itaque, id est visum recupera- * Luc. IV. 18.
bunt; et reliqua.

Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius, et non respexit in vanitates et insanias falsas. v. 5

Omnino nos hanc beatitudinem adepti sumus; nuncupamur enim christiani, et hoc est praeclarum nobis inditum nomen. – Quod si quis, praeter dicta (2), velit vanitates et insanias falsas appellare ethnicorum religionem, et quae ipsis veneranda videntur, totam inquam divinationem, et quasvis alieni generis doctrinas, a recto sensu non aberrabit. Scriptum ergo de nonnullis est *: insaniam in domo Domini statue- * Os. IX. 8.
runt; insaniam scilicet, pro divinatione dicit. Ausi sunt enim, inquit *, Israhelitae * Ezech. XIII. 3.
quidam ex corde suo loqui, non autem ex ore Domini; multique apud ipsos falsi ex- *Gr. p. 293.*
titere prophetae. Sed tolerabile fortasse erat, si in idolorum fanis tale aliquid ausum fuisset; sed quia id in ipsa Domini aede factum est, quid ni gravissimum habeatur?

Multa fecisti tu, Domine Deus mi, mirabilia tua etc. v. 6

Alio autem sensu, sic etiam intelliges (3). Quae fecisti, Domine, incarnationis tempore, multa ac mirifica sunt. Haec ego aliis quoque nunciavi, rei vero notitia toto

(1) Quanta fuerit veterum superstitio circa divinationem et oracula, abunde docet barbara, graeca, et romana historia. Instar omnium sint Ciceronis de divinatione libri.

(2) Periit haec cyrillianae explanationis pars, ab eclogario praetermissa.

(3) Heic quoque amissa videmus praecedentia.

orbe discurrit. Propterea concelebrant homines universalem servatorem Christum: vereque demonstrant ii, qui per fidem in Christum servati sunt, novum se canticum suscepisse, et hymnum qui illum deceat. Ecce enim ecce, aiunt, multa ab illo facta sunt mirifica, omnemque numerum excedentia miracula, quicquid scilicet ab eius providentia curatum est, prodigia in Aegypto, in deserto, sub Iosue, sub Samuhele, et his vetustiora quae nimirum sub Abrahamo natisque ex eo patriarchis, ne iam singulos nominem. Verumtamen res praesens mirabilior ceteris est. Non enim unius viri, vel unius gentis, sed omnium gentium curasti salutem, et antiquato legali cultu, qui Iudaeorum congruebat infirmitati, novam dedisti gratiam, rationalis cultus magistram, quo caeci corde divinum intellectuale lumen receperunt, recteque incedere didicerunt qui olim claudicabant, balbutientium lingua evasit expedita, aures surdorum audierunt, destructa mors est, deletum omnium peccatum, illuxit gratia immortalitatis. Atque haec omnia per Christum bona evenerunt. Ideo plurima fecisse mirabilia dicitur.

Cogitationibus autem eius nemo similis est. Quaenam porro sunt cogitationes Dei, favensque nobis consilium? Quum Deus natura sit, factus est homo, et quod erat tamen permansit. Quaenam vero fuerit naturae nostrae suscipiendae occasio, revelabit
* [illegible] mysteriorum eius sacerdos dicens *: quia pueri sanguini et carni communicaverunt, et ipse similiter factus est harum rerum particeps, ut per mortem suam eum de-
[illegible] strueret qui mortis imperium habebat, id est diabolum; liberaretque eos, qui metu mortis, per omnem vitam mancipati erant servituti. Haec, inquit, nunciavi, verbisque testatus sum, sermoni cuilibet esse superiora. Ita se gessisse exploratum est sanctos apostolos et evangelistas. Et quidem sapientissimum Iohannem, praeter iam nar-
* Ioh. XXI. 25. rata prodigia, addentem comperimus *: sunt et alia multa quae fecit Iesus, quae hoc libro non comprehenduntur: quae si singillatim scribantur, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros. Nempe quia ex parte cognoscimus,
* I. Cor. XIII. 9. et ex parte prophetamus *; neque Christi dogmatibus neque eius miraculis narrandis sufficimus. Nam quantavis narrata fuerint, maius adhuc superest quod indictum est. Res enim Christi numerum excedunt, sive quia suapte natura inmensurabiles sunt, sive quia propter multitudinem suam, vim numeri superant.

7-9 **Sacrificium et oblationem noluisti, corpus (1) autem perfecisti mihi.**

Prophetica ornatus gratia praesentis psalmi auctor, tamquam ex bono cordis sui thesauro bonos profert sermones, ita ut ab unigeniti filii Dei persona alieni non sint, qui similitudinem nostram sibi circumposuit, incarnatus est atque humanatus, servique formam induit. Nam quia, inquit, o pater, legalia sacrificia iam respuis, quae nihil habent praeter peccatorum memoriam et redargutionem, non autem remissionem, venio corpore sumpto, quod mihi tu perfecisti. Etenim sanctus Spiritus, et Altissimi virtus sanctam Virginem obumbravit. Venio autem ut tuam exsequar voluntatem, id est ut memet offeram ceu hostiam immaculatam, finemque imponam legis ritibus qui peccata auferre non valent. His simile dicimus quod Christus manifeste
* [illegible] locutus est *: descendi de caelo, non ut voluntatem meam faciam, sed voluntatem eius qui misit me. Id ergo ansam praebuit ut totus ab eo diceretur psalmus, servata eadem usque ad finem dicentis persona. Iam ergo praeterito umbrae tempore, quo sacrificium et oblatio offerebatur, nolens deinceps huiusmodi cultum Deus, confecit

(1) Sequitur communiorem graeci textus, immo etiam alexandrini, nunc vaticani, lectionem Cyrillus, σῶμα pro ὦτα hebraei et vulgati. Priorem lectionem habet Paulus ad Hebr. X. 5, nec non aliquot latini patres apud Sabaterium. De hac re prolixiora verba facere post tot alios criticos supervacaneum est.

ex Virgine corpus filio, quia iam holocausta sibi non placerent: dum Servator interim patri diceret: ecce prout voluisti venio; cuius voluntatis gratia peccatum mundi abstulit, mactatus ipse et oblatus pro omnium peccato; ut facta demum remissione, nequaquam postea sacrificio pro peccatis opus foret. Gr. p. 295.

In capite libri scriptum est de me. v. 8.

Caput dicit summam veluti contentarum in libro sententiarum, quae nimirum de nostrûm omnium servatore Christo loquuntur. Sane sciendum est, ipsum quoque prophetam Ezechielem caput libri dicere universam suam comprehensam illic prophetiam *. Dictio autem « in capite libri scriptum est de me » sic intelligenda est. Liber quincuplex, totum est Moysis sapientissimum scriptum; caput autem veluti atque initium universi libri illa est quae genesis appellatur, ubi quae de Isaaco scribuntur, ad Christum recte referuntur. Rursus caput significare apud divinas scripturas initium, tibi facile persuadebis, si Pauli dictum intelliges *: omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir, caput denique Christi Deus. Initium quippe viri Christus est, qui illum ex nihilo ad existendum produxit. Caput pariter mulieris vir, quia ipsa de viro sumpta fuit. Christi vero caput Deus, quia ipsius naturalis filius est, habetque numquam inceptum principium genitorem suum, cum quo sempiternaliter coëxistit. Versiculos hos Paulus quoque in epistola ad Hebraeos, ex Servatoris persona dictos ait. Nam quum dixisset animalium sanguine tolli peccata non potuisse, addit *: ideo Christus mundum ingrediens dicit patri: legale iam nullatenus sacrificium, sive pro salute sive pro peccato, voluisti; mihi potius corpus perfecisti: venique, inquit, atque adeo adsum, voluntatem tuam exsecuturus. Mox addit: destruit primum, ut alterum constituat; id est sacrificia repellit, ut oblatam a se hostiam stabiliat, quae cum odore suavitatis ascendit ad Deum patrem, corporis eius gratia.

* Ezech. II. 9.
* I. Cor. XI. 3.
* Hebr. X. 5.

Et legem tuam in medio cordis mei. v. 9.

Habens autem tuam voluntatem intra me reconditam; id enim, ut puto, denotant verba in medio ventris (1) mei; rem hanc cognatis meis manifestam faciam. Scire enim nos oportet, Christum solitum fuisse specialia quaedam dogmata delectis aliquot aperire, non autem omnibus absolute et sine discrimine dicere. Quamobrem Iudaeis non sine parabolis loquebatur; sanctis vero apostolis, defaecata mente praeditis, et exquisitarum doctrinarum capacibus, vobis, aiebat, datum est nosse regni mysteria, illis autem nequaquam. — Pulchre autem facimus, si ventrem nostrum purgamus, id est levamus, ut is legem Domini possit intra se recipere. Animae porro venter, receptaculum est spiritalium ciborum, id est mentis facultas. Gr. p. 296.

Annunciavi iustitiam tuam in ecclesia magna. v. 10.

Magna est ecclesia, magnis videlicet perfectisque repleta hominibus, in qua psalmista iustitiam annunciabat per fidem Iesu. Hanc autem ipse noverat, utpote in eam admissus, eidemque inseparabiliter factus familiaris. Quod vero evangelicae praedicationis virtus per universam terram reboaverit, magnamque ecclesiam, id est constitutam a Christo congregatamque cognoscentium adventum eius multitudinem, sono suo compleverit, ex subsequentibus patet: non enim labia sua cohibuit, sed per sanctos deinceps evangelistas aliosque labente tempore magistros loquitur. Namque hos Christi labia dicere, non est incongruum. Scribit ergo divus Paulus *: si experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus. Porro notam patri dicit iustitiam

* II. Cor. XIII. 3.

(1) Recole adnotationem nostram p. gr. 295.

suam, illam nempe absconditam, quae legem umbramque excedit, id est evangelicam, quam ipsemet filius meliorem esse illa, quae per Moysem antiquis dictata fuit,
* Matth. V. 20. declarat, sanctos apostolos hortans atque ita alloquens *: nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum.

PSALMUS XL.

v. 1 **In finem, psalmus ipsi Davidi.**

Nonnulli ad Davidem retulerunt praesentem psalmum; alii res Ezeciae heic praedici aiunt, quomodo nempe ob elationem suam in morbum inciderit, quomodoque amici erga ipsum affecti fuerint (1), et quod ob suam erga pauperes curam, sanitatem sit consecutus. Sed enim neutrum admittere sinit nos divinum evangelium. Nam quum
* Ioh. XIII. 18. Dominus dixerit *: ut adimpleatur scriptura, qui panem mecum manducat, levavit contra me calcaneum suum; demonstraritque, nemini nisi sibi hunc psalmum con-
Gr. p. 297. gruere, audax temerariumque consilium existimo si quis aliud argumentum confingere velit (2). Beatos itaque praesens psalmus praedicat Christo credentes, quorum ille fidem remunerans, confert auxilium suum. Ipsa quoque introducitur Domini persona, expostulans cum iudaici populi principibus, et cum proditore potissimum. Propterea et « in finem » inscribitur, quia nos remittit ad saeculi finem, quo tempore ea quae scripta sunt evenerunt.

v. 2. **Beatus qui intelligit super egenum et pauperem.**

Beatum dicit, qui paupertatem intelligere potest, quam nostri causa Christus suscepit. Hunc enim dicit pauperem, qui cum dives esset, propter nos indiguit, ut nos paupertate ipsius ditaremur.

v. 3. **Dominus custodiat eum, et vivificet eum, beatumque faciat in terra.**

Haec sunt fidei in Christum praemia, nimirum a Domino custodiri, aeternam vitam participare, in terra mansuetorum beatitudine frui, ex intellectualibus hostibus liberari. Eadem sunt praemia etiam caritatis erga pauperes (3): non enim futura tantummodo praemia pauperum amatori donat Dominus, veramque illam aeternam vitam, sed heic etiam beatum ipsum efficit.

v. 5. **Ego dixi: Domine, miserere mei; sana animam meam, quia peccavi tibi.**

Pro suo etiam peccato David orat: quippe qui se unum esse sciebat ex iis qui intelligunt super egenum et pauperem. Sed enim nil mirum est, quod David nunc etiam id fateatur. Salvator tamen id dicere nequit, nisi quia peccata nostra sibi assumpsit, quatenus ipse est naturae nostrae inchoatio. Christus enim pro nobis mor-
* Gal. III. 13. tuus est, factus pro nobis maledictio *. Et eum qui peccatum nescivit, Deus pro nobis
* II. Cor. V. 21 peccatum effecit *. Unde ei quoque congruit misericordia indigere. — Sequentia vero potissimum convenire sermonibus de Servatoris passione, cuncti adfirmant. Porro
Gr. p. 298. « peccavi » idem est ac dicere, adversus tuam, o Domine, legem insanivi. Quodvis enim peccatum nostrum hunc habet reatum.

(1) Res cognoscitur ex psalmi tenore.

(2) Reprehendi hoc loco Theodorum mopsuestenum a Cyrillo, demonstravimus p. gr. 297. adn. 1, cuius verba ita se habent. *Hoc in psalmo res beati Ezeciae beatus David vaticinatur, quomodo scilicet et cuius rei causa, nempe peccati, ille aegrotaverit: quidque ei aegrotanti ab amicis acciderit. Deinde docet, quomodo propter suam pauperum curam, valetudinem receperit; cunctos deinceps hortans ut ita se gerere velint.*

(3) Περὶ φιλοπτωχίας, *de diligendis pauperibus*, extat etiam S. Gregorii nysseni oratio inter illas a Gretsero additas.

Inimici dixerunt mala mihi: quando morietur, et peribit nomen eius? v. 6

Deinceps introducitur Christi persona, narrans ea quae sibi a Iudaeis acciderunt, quos etiam inimicos appellat, invidentes ei, necemque machinantes: qui quum cernerent nomen eius virtute multa praeditum, adeo ut per illud impuri spiritus fugarentur, et quilibet morbus sanaretur, existimarunt se posse ipsum, aeque ac ceteros homines, morte extinguere. At enim ecclesia, contrariam Christi hostibus sententiam gerens, personam eius celebrat in hymnis canens *: memor ero nominis tui in omni * Ps. XLIV. 18.
generatione et generatione. Item: unguentum (1) effusum nomen tuum *. Scit enim * Cant. I. 2
donatum illi esse nomen, quod est super omne nomen.

Et si ingrediebatur ut videret, vana loquebatur. v. 7

Sermonem prophetia transfert ad Iudam, ingredientem quidem uti discipulum, sed de Domino improbe loquentem et cogitantem, et cum Iudaeis paciscentem, qui mala contra Dominum consilia inibant, ipsumque invita lege innocentem occidere festinabant. Ergo ceteri, inquit, inimici, propemodum dicentes: grave nobis est vel ipsum videre; necem ei parabant; Iudas vero ingrediebatur uti familiaris ad explorandum: observabat enim proditioni tempus idoneum, scelesta hanc ob causam volvens secum concinnansque consilia: deliberavit enim homicidis Dominum tradere: ipsum vero latere putabat vana loquens, id est rabbi eundem appellans et magistrum.

Egrediebatur foras, et loquebatur in id ipsum. v. 7

Foras, inquit, prodiens paciscebatur cum scribis, pontificibus, ac pharisaeis; haud iam intra cor suum loquens, sed palam disserens. Quid porro aiebat? Quid vultis mihi dare, et ego eum vobis tradam *? * Matth. XXVI. 15.

Adversus me susurrabant omnes inimici mei. v. 8.

Iudaeorum contra se machinationes denotat et occulta consilia. Timentes enim plebem, haud audebant haec palam agere, sed occultum inibant conciliabulum. Nam susurratio, timida quaedam locutio est, et arcana maledictio; sicuti vice versa con- *Gr. p. 299.*
vicium, publica est et coram invectio.

Sermonem iniquum constituerunt adversus me. v. 9

Nempe is fuit: tolle, tolle, crucifige eum. Quod autem iste iniquus sermo fuerit, patet ex dicto *: innocentem et iustum non occides. Quin adeo tyrannidis quoque * Exod. XXIII. 7.
crimen illi adfinxerunt dicentes, eum regem semet facere, et vetare quominus Caesari tributum penderetur. Immo et falsos testes adversus Christum conquisiverunt, et mendacia confinxerunt.

Numquid qui dormit, non adiiciet ut resurgat? v. 9

Irridet Iudaeorum consilia Servator, utpote existimantium, morte eum se elisuros, quasi ex nostris unum. Ait ergo: cur speratis, morte vitam irretire? Somnus est mors mea; mors inquam non ad vitae extinctionem, sed ad ciendam resurrectionem. Nam si triduanus resurgo, quid ni somnus mors mea dicenda sit (2)?

Nam et homo pacis meae, in quo speravi etc. v. 10.

Pacis hominem Iudam dicit, propterea quod ex benivolorum amicorumque ordine videbatur, quatenus erat discipulus. Est autem sententia huiusmodi: quid mirum si inimici contra me talia egerunt, quandoquidem hic adeo familiaris et mensae meae particeps atque conviva, calcaneum suum tamquam calcem intendens contra me le-

(1) Graece μῦρον. Et quidem etiam itala vetus *unguentum*, quod saepe est odoratum oleum, ut habet vulgatus.

(2) Vindicat hoc fragmentum Cyrillo Nicetas in cod. vat.; namque alii ad Athanasium transtulerant.

vavit, dolumque latentem denudavit, subvertere me proditione sua connitens? Nam calcaneum nuncupavit dolum ac maleficium, capta metaphora ab iis, qui de celeritate certant, calcaneoque impingentes dant operam ut concurrentes suos prosternant (1).

v. 11 **Tu autem, Domine, miserere mei: et resuscita me, et retribuam illis.**

Haec Christo conveniunt secundum humanitatis modulum. Nam rursus animadverte, Deum Verbum, forma et aequalitate Dei patris praeditum, ex eius substantia natum, throni et omnium rerum imperii socium, nunc demissum ac deminutum ob nostram similitudinem, et humanitus potius ob exinanitionem, quam divinitus, ad patrem suum orationem convertere: miserere mei, inquit, et resuscita me. Quid ni tamen cunctis exploratum sit, ipsum suapte natura misericordiam esse Dei patris? ipsum similiter esse resurrectionem ac vitam, prout idemmet affirmavit *. Sed enim oportuit eum omnem iustitiam perficere; et quoniam factus erat homo, humanitatis haud recusare humilitatem, neque convenientem huic orationem dedignari, ob sollertem dispensationis rationem. Ceterum dicimus misericordiam simulque resurrectionem non tam sibi quam nobis utràque egentibus postulasse. Nam sicuti culpa in mundum introëunte, irruit simul in eumdem tamquam culpae filia mors; ita culpa de mundo depulsa, mors pariter expulsa fuit. Iustificamur enim in Christo, miserante nos Deo patre. Finem igitur habet mors in Christi resurrectione, per quem et in quo ad incorruptionem vitamque humana natura reflorescit. Quando ergo, inquit, o pater, me resuscitaveris, tunc retribuam illis, videlicet offensoribus meis. Observa tamen, quomodo ab humili sermonis specie, ad digna Deo verba rursus transilit (2). Non enim caelesti patri dixit, quando me resuscitaveris, tunc item illis retribues; sed ceu futurus ipse omnium iudex, verusque Deus, ego retribuam, inquit, illis. Namque ut alibi ipse dicit *: pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium tradidit filio, ut omnes filium haud secus quam patrem honorent. Quod autem, etiamsi pater dicatur dominum nostrum Iesum Christum suscitasse a mortuis, reapse filius per se id egerit, quis dubitare queat? Ipse enim, ut iam dixi, resurrectio ac vita est. Quare et Iudaeis de suo corpore aiebat *: solvite templum hoc, et ego tribus id diebus excitabo. Postremo quod poenas suae in ipsum impietatis Iudaei dederint, non est pluribus verbis confirmandum, ipsis hoc clamantibus rerum eventibus. Quippe illos Romanorum potestati tradidit. Deinde rursus humano more ait:

(* Ioh. XI. 25. Gr. p. 300. — * Ioh. V. 22. — * Ioh. II. 19.)

v. 12 **In hoc cognovi, quoniam voluisti me.**

Humanitus denuo loquitur, tamquam ideo homo factus, ut nos in se ipso offerret Deo patri, post illam nostram ab eodem Deo aversionem, transgressionis causa, et prementis nos tyrannide sua peccati. Namque in Christo nacti sumus patris familiaritatem, et ut deinceps diligamur. Ipse enim pax nostra est, ianua ac via ad spiritalem adsequendam amicitiam. Quando ergo, inquit, o pater, resuscitaveris me, tunc quod me volueris, sciam, nempe quod amaveris. Nam reapse in amore omnia sunt voluntaria. Et tunc non gaudebit inimicus meus super me. Inimicum totius humani generis diabolum intelliges, qui mortem per peccatum invexit. Hic a gaudio demum cessabit, cum immutatam ad incorruptionem viderit humanam naturam, transformatam in primigeniam speciem, peccato eiecto, et cum eo pariter corruptela. Proprie

(Gr. p. 301.)

(1) Qui huius rei vel ludi, id est σφυρῷ προσπαλαίειν, descriptionem cognoscere avent, adeant Philostratum seniorem imag. lib. II. 6., in Arrhichione.

(2) Ubique dat operam Cyrillus adfirmandae contra Arianos Christi verae divinitati, quae in passionis etiam humilitate elucet.

vero singillatimque Christi inimicos intelligere oportet pontifices, scribas, et pharisaeos, qui Iudam mercede corruperunt.

Benedictus dominus Deus Israhelis. v. 14

Nunc quoque psalmum concludit gratiarum actione, quas pro omnibus et omnium nomine Deo patri offert. Dignus es, inquit, qui aeternum benedicaris; facto nunc a nobis benedicendi initio, fine autem in futura vita, cum id, quod ex parte est, evacuabitur *. * I. Cor. XIII. 10.

PSALMUS XLI.

In finem, ad intellectum, filiis Core. v. 1

Primae partis psalmi, auctore Davide, quadraginta fuerunt (1). Sectio vero secunda psalmos complectitur duos supra triginta, quorum octo Core filiis inscribuntur, unus Asapho, et item Salomoni unus, reliqui Davidi. Priores procedunt ii, qui Core filiis attribuuntur. Hi porro sacri cantores fuerunt, odemque concinunt, non quam ipsi composuerint, sed ab inspiratis viris traditam, quibus futurarum per tempora rerum data fuit notitia ab omnia sciente Deo. Ergo accipientes ab eiusdem auctore Davide psalmum, res extremis temporibus eventuras significant. Introducunt autem ipsius Israhelis personam Christo confitentis per paenitentiam, quam in saeculorum fine peracturus est. Quare et « in finem » inscribitur, quia sermo de futuris fit. Ad intellectum item hortatur lectores titulus, quia divinitus dato intellectu opus est illis, qui post quantumvis tempus eventura cognoscere volunt. Sed quis demum Core *Gr. p. 302.*
fuit? Sub Moyse hic erat, periitque cum factiosis suis in conspiratione contra praedictum: verum eius liberi neque impietatis neque perditionis paternae participes fuerunt (2); sed adeo pii evaserunt, ut canendis psalmis fuerint deputati.

Sitivit anima mea ad Deum vivum etc. v. 3.

Quia in psalmo hunc praecedente dictum fuit ex Servatoris persona: Domine miserere mei, et resuscita me et retribuam illis, nunc crucifigentium persona proponitur, qui gravissima passi erant, quum sit exploratum eos deinceps receptum in gratiam iri. Hi sitire ad Deum se aiunt, fontemque (3) qui apud ipsum est discupere, de quo videlicet dictum fuit *: apud te fons vitae est. De his itaque Paulus ait *: nam * Ps. XXXV. 10. * Rom. XI. 24.
si tu ex naturali excisus es oleastro, et contra naturam insertus es in bonam olivam; quanto magis isti qui secundum naturam propriae inserentur olivae? Haec igitur Israhel paenitens dicit, nempe cupere se ad Deum accedere secundum affectum et sanctificationem, quae per fidem in Christum fit: et quem ceu hominem occiderunt, hunc Deum viventem appellant, errorem suum confitentes, quo vitae auctorem morti tradiderunt. Verba autem « quando veniam » propria sunt cupientium futuram vocationem, quaerentiumque tempus cognoscere, quo ipsi quoque coram Deo patre apparebunt, etsi nunc alieni Deo sunt. Sic enim Isaias dixit *: quum ad me manus te- * Is. I. 15.

(1) De divisione notissima psalmorum apud Hebraeos in quinque libros, recole apud nos Epiphanium p. gr. 142, lat. p. 90.

(2) Ita diserte Numer. XXVI. 11. *Core pereunte, filii eius non perierunt.*

(3) Num hinc apparet lectum fuisse a Cyrillo in textu *ad Deum fontem vivum?* uti est reapse in variis lectionibus lat. apud Sabaterium. Neque certe difficilis erat in latinis codd. inflexio *fontem* in *fortem:* Sed tamen pro lectione *fortem* stant codices graeci vatt. A. B. C. D. E. F. K. L, qui habent ἰσχυρόν, cum vulgato lat., ut ego conferens comperi; et ita in plurimis aliis legi valde reor. Ita habet etiam chaldaica paraphrasis, unde suum *fortem* hausisse puto Hieronymum in translatione ex hebr. Ceteroqui tam in hebraico textu quam in graeco antiquissimo vaticano nihil est aliud quam *ad Deum vivum.*

tenderitis (1), meos a vobis avertam oculos. Et si preces vestras multiplicaveritis, non tamen vos audiam: nam manus vestrae cruentae sunt. Secus vero cum vocabuntur, * Ps. XXIII. 16. tum apparebunt conspectui Dei; scriptum est enim *: oculi Domini super iustos.

v. 4. **Fuerunt lacrymae meae mihi panis diu noctuque.**

Derelictum a superna misericordia Israhelem graves corripuerunt calamitates: vastatae enim fuerunt Iudaeae civitates a romano exercitu. Et quod haec essent even- * Luc. XXIII [illegible] tura, Christus praedixerat *: « quum videritis, inquit, obsessam ab exercitibus Hierusalem, tunc dicetis montibus operite nos, et collibus cadite super nos. » Haec autem Iudaeis patientibus conviciabantur, uti par erat, nonnulli finitimi: semper enim pro- Gr. p. [illegible] ximae gentes gaudebant, dum ii bello fatigarentur et male se haberent. Ergo iucundorum necessariorumque loco, inquit, id est mensae cibique, contigit mihi eiulare amareque flere propter insperatam rerum in peius inclinationem. Quorumnam porro malorum memoria cruciatur Israhel? Primum quia Deum offendit, propter suum contra Christum facinus. Deinde quod salus per eum operata inutilis quodammodo sibi fuerit, et omni spe bona exciderit, ac tam gravibus calamitatibus correptus fuerit. Tertio denique quod haec patientem irridebant nonnulli dicentes: ubi est Deus tuus?

v. 5. **Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei, in voce exultationis et confessionis, soni festum celebrantis** (2).

Qui ob inimicorum irrisionem maerent, non mediocriter spe meliorum rerum recreantur, atque ad gaudium, mentemque supra quemlibet maerorem erigendam transiliunt, sibi spondent salutem, vitamque suo tempore consecuturos, divinasque sedes una cum aliis sanctis adituros, et participes sollemnis laetitiae illius fore, quae in laudando incessanter Deo versatur. Haec enim sanctos decet sollemnitas; quam rem alibi * Ps. LXXXIII [illegible] item divus David adfirmat *: « beati qui habitant in domo tua, per saecula saeculorum laudabunt te. » Admirabilis vero tabernaculi nomine, Dei domum denotat, terrestrem scilicet, quae caelestis ecclesiae imitatio est. Namque altius spem suam sancti extollunt, fore scilicet ut post huius vitae aerumnas, excipiat se beatissimus finis, mirabile Dei supernum tabernaculum, et interius eius penetrale, quò ab angelicis virtutibus elati introducentur, veluti Symmachus dicit: transportabor usque ad domum * I Thess. IV [illegible] Dei. Unde et dictum illud *: « rapiemur in nube. » Iam prae sensibili Moysis tabernaculo, intellectuale illud appellavit admirabile, verum scilicet illud quod Deus, non homo, constituit. Quod si gaudium in caelis fit angelis Dei super uno peccatore paenitentiam agente, nonne aequum sit, quum anima aliqua, postquam satis in hac vita exercita fuerit, in sanctas caelestes sedes devenerit, laetas voces illius multitudinis Gr. p. [illegible] excitari, saluti salvatorum plaudentis? Hinc ait: pergam cum voce exultationis et confessionis, sonique festum celebrantis; hymnos nimirum dicens, et cum feriatis cantica extollens servatori Christo.

v. 6. **Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam confitebor illi; salus vultus mei Deus meus.**

Tristitiam obiurgat, spe in Christum recreatus populus crucifixor, aitque: si tempus, o anima, decretum fuit, quo nostra per fidem vocatio, ducet nos cum ceteris iubilantibus ad illud tabernaculum, quare tristis es, et maerore conficeris? Spera in

(1) In textu graeco codicis B. (nam in cod. A. hoc deest) legitur ἐκτείνῃς *tetenderis;* sed sine dubio pluraliter ponendum est ἐκτείνητε.

(2) Graecum vocabulum ἑορτάζοντος sequimur, cum Hieronymo sic hebraicum interpretante in sua psalterii translatione.

Deo; confitebor enim illi, et ipse vultus mei salus erit. Vultum autem hoc loco, pro pulchritudine videtur dicere. Nam credentes Christo divina decet pulchritudo, quae in eis formatur per sanctificationem atque iustitiam. Contra vero, sequetur omnino incredulos deformitas, quia decente illos divina et ingenua pulchritudine carent. Quamobrem et illis qui post fidem susceptam, honorabant adhuc legalem iustitiam divus Paulus ita scribebat *: « filioli, quos iterum parturio, donec formetur in vobis * Gal. IV. 19.
Christus. » Ergo cum in nobis Christus formatur, tunc vultûs animae, id est pulchritudinis eius, salutem operatur. Rectissime autem Emmanuelem appellat Deum crucifixor populus, quamquam eum olim est persecutus dicens *: cur tu, homo quum sis, * Ioh. X. 33.
facis te ipsum Deum? Sed nunc demum cognito eius adventu, eamque rem confitens, Deum suum dicit Christum; praeclarumque id nomen sibi nobiscum imponit, ita ut sit voceturque christianus.

Apud me ipsum anima mea conturbata est; propterea memor tui de terra Iordanis et Hermoniim a monte modico. v. 7

Quia turbata est, inquit, anima mea, ideo revocans mihi in memoriam prodigia tua, quae nobis circa Iordanem ostendisti, et circa proximum montem Aërmonem, me ipsum solabor. Altiore autem sensu dicit: quum ad Iordanem venero, id est quum sanctum baptismum fuero consecutus, tunc tui meminero per verba confessionis. Meminero etiam Hermoniim, quod interpretari solet via lucernae (1), quia nimirum sanctus baptismus viam pandit illuminationis. Porro videtur mihi praedictorum sensus huiusmodi, si verborum vim inspiciamus. Post Moysis obitum, Iosue populum ad pro- *Gr. p. 305.*
missam regionem ducente, quum sacerdotes ad Iordanem venissent, arcam humeris gestantes, Iordanes, ut ait scriptura *, utramque ripam implebat. Ecce autem stete- * Ios. III. 15.
runt superiores aquae cumulatim constrictae: dum interim inferiores in mare salsum descenderent. Cunctique filii Israhelis transierunt per aridum solum in medio Iordane; inferiore nimirum fluxu in mare salsum defluente; superiore autem sursum verso, Dei virtute mirabiliter cohibito, ac retro cedente: quamobrem quae desuper e fontibus veniebant Iordanis fluenta, quum exitu prohiberentur, curvabantur, atque in cumulum erigebantur, dum invicem aquae glomerarentur, propterea quod cursu solito impedirentur. Ergo mente, inquit, revolvens datum tunc populo visitationis tuae beneficium, iure meritoque angor quod praesenti tempore nihil nobis a tua providentia par acciderit. Illi enim, praeter spem, Iordanem atque adiacentem huic Aërmonem superaverunt, mihi vero haec enarranti nihil huiusmodi contigit. Haec captivorum verba sunt.

Abyssus abyssum invocat in voce catarrhactarum tuarum. v. 8

Abyssus multitudinem infinitam denotat. Sic autem dicit pro: aquae mutuam opem implorant, ut in nos irruant; alioqui, si mutuum concursum omitterent, nobis transitum patefacerent. Nam recte catarrhactarum nomine appellavit, concessum a Deo tamquam ad abyssos decursum. – Non eius tantummodo quod apud Iordanem accidit portenti faciunt mentionem, verum et aliorum pariter catalogum contexunt, ex-

(1) Sic etiam in fragmentis quae Athanasio tribuuntur commentarii in psalmos. Sive autem ex Philone sumat Cyrillus, ut dixi p. lat. 109. adn. 2, sive ex simili opere Origenis, cuius auctoritatem valde elevat Martianaeus in praef. ad lexic. Origen., certe huiusmodi etymologiis (non solum in orientis linguis quarum infinitus est abusus, sed in nostris etiam) parum est fidendum, quamquam praesentis vestigia supersunt in lexicis vulgo hieronymianis opp. T. III. pp. 56. 627. 670. De vocabulo autem disputat Michaëlius in supplem. ad lex hebr. qui et Hermoniim etymologiam aliter pro suo arbitratu exponere nititur, cui non magis tamen fidendum puto.

posita illorum quae per tempora evenerunt serie. Alienigenae castrametabantur contra Israhelem in Massephat; sic enim in regum libris scribitur *. Cumque in aciem prodirent, omni bellico apparatu instructi, veriti incursum Israhelitae divum adeuntes Samuhelem, rogabant ut pro ipsis preces offerret. Is vero lactentem agnum mactavit, et aquam humi fudit, quae res Christi portendebat mysterium. Hoc autem pro illis oblato sacrificio, tam valida in hostes grando delata est, ut cuncti propemodum nemine contra ipsos pugnante ceciderint. Videtur ergo psalmista, hunc grandinis impetum, abyssum appellare super abysso ruentem: nam invocat dicit pro evocat. Alius enim ex alio fiebat grandinis impetus, ita ut prior alteram provocaret. Voces denique catarrhactarum, merito intelligentur grandinis cum impetu lapsus.

* I. Reg. VII. 8

Omnes elationes tuae, fluctusque tui super me transierunt.

Mox aliud prodigium commemorant; etenim rubrum mare permearunt, Pharaonis improbitatem fugientes: quo tempore fluctuum elationes, id est excelsitates, contra Israhelitas ferri videbantur. Nullatenus tamen nocuerunt. Id significari existimo verbis: omnes elationes tuae, fluctusque tui super me transierunt. Quippe aquae muri instar concretae fuerunt, et sicci transitus copia fuit.

In die mandabit Dominus misericordiam suam, et nocte canticum ipsi.

Profecto Deus in die, id est manifeste, ac veluti in luce, misericordiam per sanctorum oracula spondet: demonstrat autem, id est conspicuam facit, atque ad effectum perducit nocte, id est clam. Fortasse etiam divini auxilii celeritatem dicere vult psalmista. Sicut enim volens, fluctus mihi hostium concitasti; ita quum volueris me liberare, celerrimum praestabis auxilium: ita ut statim ac servari me imperaveris, nihil obstet quominus ilico gratias tibi agam; nihilque intersit inter mandatum tuum ac meam liberationem. Tertium mox subnectit iam narratis prodigium, cum Rhapsaces Hierosolymam obsidens, universali Deo ceu illam servare impotenti conviciabatur; contigitque ut una nocte CLXXXV. milia cum eo militantium ab angelo occiderentur; postquam Deus praecedente die Ezeciae praedixisset *: protegam hanc urbem propter me, et propter Davidem servum meum: ita ut die quidem promissum fuerit, nocte autem verba in rem collata. Id significat locutio in die mandabit Dominus misericordiam suam, et in nocte demonstrabit. Quum ergo talis tantaque sit Dei providentia, quid ni aequum sit tristitiam seponere, atque in illo spem collocare?

* Is. XXXVII.

v. 9. **Apud me oratio Deo vitae meae.**

Divus vero Cyrillus (1) facta interpunctione in verbis, et nocte canticum ipsi; deinde subiiciens: apud me oratio Deo vitae meae, sic versiculum interpretatur: nempe quod iam fide suscepta reiecius ille olim Israhel, ait se precem concepisse pro sua tantum salute, non ob quamlibet aliam temporalem commoditatem. Vel quia antiquitus quidem, vi legis, cruenta sacrificia Deo spondebantur; postea tamen mutata in veritatem umbra, vitam potius nostram Deo consecramus; secundum illud effatum *: exhibete Deo corpora vestra hostiam viventem sanctam. Igitur oratio hoc loco significat promissionem: ut sit sensus hic: apud me, videlicet Israhelem, vitae meae oratio et promissio Deo consecrata est. Deinde subdit orationis verba:

* Rom. XII. 1

(1) Cyrilli nomen in cunctis, quibus usus sum, vaticanis catenis scribitur vel in marginibus, vel intra paginam ante fragmenta singula: tantaque ego semper diligentia ac religione me gessi, ut nihil umquam in hoc volumine ponerem coniecturaliter, sed omnia nominis testimonio freta. Attamen interdum, etsi raro, accidit ut Nicetas eclogarius nomen Cyrilli in ipso textu rursus recitet; quod nomen etsi a me poni necesse heic non erat, propterea quod in libro meo cetera omnia Cyrilli aeque erant, nihilominus rem uti scripta erat, ita in librum transtuli.

Dicam Deo, susceptor meus es; quare oblitus es mei? etc. v. 10.

Resumit paenitens populus precem suam, Deum vehementius ad misericordiam provocans. Ego enim, inquit, probe memini ac novi clementiam tuam, repositamque in te spem foveo: tu vero nescio quo pacto mei oblitus es. Age vero cave ne forte in Deo passionem aliquam putes esse oblivionem, sed potius derelictionem existima. Namque oblivio, quae passio humana est, et memoriae detrimentum, in divinam naturam non cadit. Quippe Deus impassibilis immutabilisque est. Hinc etiam interrogat psalmista: cur mei oblitus es? Nemo enim de oblivione, quae involuntaria passio est, diceret: cur? Verum heic exhibetur, ceu voluntaria oblivio, hominis neglectus qui Dei cura indignus sit.

Dum confringuntur ossa mea, exprobraverunt mihi tribulantes me. v. 11.

Facta inimicorum mentione, ipsorum inclementiam saevitiamque vituperat: confregerunt enim, inquit, ossa mea, id est intolerando impetu irruerunt, audacterque insilientes, prorsus me contriverunt. Sed enim adhuc mihi intolerabiliora accidebant convicia ipsorum, mihi adsidue inclamantium, ubi est Deus tuus? videlicet, quis te persecutionibus eripiet? Ubinam ille est, qui se tibi olim auxiliaturum promiserat, in quo omnem spem tuam reposueras? Sane intoleranda est sanctis viris lingua in Deum contumeliosa.

Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi etc. v. 12.

Patientium mos est, adsiduas secum revolvere cogitationes, modo quidem desperationis, modo spei. Id nunc etiam tum paenitens Israhel, tum etiam captivus populus facit: uterque enim diu calamitate sua defleta, rursus imperat propriae animae, ne maerore tabescat, neve turbetur; sed ut spem magis in Deo constituat, eique gra- Gr. p. 308.
tias agat, qui servi assumpta forma, factus est personae nostrae Servator, id est pulcrae pacis quam nos inquinavimus. – Mox iterum ad solatium animam suam revocans, nec iam maerore diutius confici volens, sapienter respicit ad fiduciam erga Deum, aitque: quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi; salus vultus mei Deus meus. Porro dictionum harum interpretationem superius iam attulimus.

PSALMUS XLII.

Psalmus ipsi Davidi.

Divus Cyrillus ait, superiore in psalmo personam Israhelis introductam fuisse, ceu quae futuram extremis temporibus vocationem suam cognosceret, atque accedere deinceps ad Deum per fidem discuperet. Hoc autem in psalmo ethnici populi inferri ait personam, servari cupientis per fidem in Christum. Vult causam quoque explorare ob quam perierit, quae a diaboli improbitate, et ab impurorum spirituum tyrannide repetenda est: namque hos gentis haud sanctae nomine appellat: vel etiam fortasse intelligit horum ministros, ethnicorum inquam disertos et poëtas: quippe hos iniquos dolososque appellat, utpote deceptores ac mendaces. Ait enim:

Iudica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta etc. v. 1.

Tu, inquam, mihi iudex esto, Domine; qui non ex auditu iudicas, sed scienter ius dicis; meque Satanae aliorumque daemonum importunitati subtrahe. Nam diabolum hominis nomine nuncupat Isaias dicens *: aegyptium hominem, non Deum, sibi opem tulisse aiunt. * Is. XXXI. 3.

Quia tu es, Deus, fortitudo mea etc.

Resipiscentes illi etiam, qui de circumcisione sunt, Deum fortitudinem suam depraedicant: et qui ex ethnicis crediderunt, hunc ipsum robur suum esse iudicant: captivi denique ab alio servari non sperant. Cum vero etiam illi, qui nondum Deo crediderunt, aiunt nihilominus Deum esse fortitudinem suam, tunc dicimus intelli- *Gr. p. 309.* gendum esse Deum omnium creatorem, atque omnia conservantem continentemque, pro impertita communi naturae iam inde ab initio gratia. Quod si nonnulli offenderunt, lapsum passi voluntarium, seque procul Deo peccantes removerunt, cultum quoque prae illo creaturae exhibentes, nihil tamen vetat quominus et hi fortitudinem, seu conservatorem suum dicant Deum. Ceteroquin hi ob interpositum peccatum expulsi sunt, adfligente et opprimente eos Satana, et tristitiam iniiciente, ob gratiae dilationem. Nam quo pacto ii laetari possent, qui mox propemodum ob peccatum puniendi erant?

Quare me repulisti? etc.

Qui se ad Christum optant vocari, id videlicet studiose satagunt; et Dei aversionem cessare orant, ne ipsos diutius Satanas vexet. Captivi pariter gnari, suam olim potentiam a Deo datam fuisse, merito praesentem captivitatem divini repudii nomine appellant. Dicunt autem « quare » non quasi expostulantes aut stomachantes, sed quia calamitas ipsorum ob Dei misericordiam finem debeat nancisci. Quare enim, aiunt, Domine partes tuae non implentur, quae misericordiae sunt; nostra autem calamitas praevalet?

Emitte lucem tuam et veritatem tuam.

Perspicue his verbis significant universalis nostri servatoris Christi illuminatio- * Is. XLII. 16. nem. Id enim olim quoque Isaiae voce promisit Deus dicens *: efficiam illis ex tene- * Is. XLII. 7. bris lucem, et aspera in planitiem redigenda curabo. Quin ipsi filio dicitur *: ecce dedi te in foedus, esto lux gentium, et caecorum oculos resera. Orant profecto eum, qui est in caelis, patrem Deum, ut suum ad ipsos lumen mittat, nempe effulgens divinitus ex ipsius substantia Verbum, quod etiam veritatis nomine indigitant, ut a falsi nominis diis distinguant. Congruum quippe erat, recedentes a prisco errore, atque ad lucem veram properantes, huiusmodi vocabulis uti. Certe et ipse Christus de semet * Ioh. XIV. 6. ait *: ego sum lux (1) et veritas et vita. Porro lux a veritate substantialiter non differunt, quia id utrumque est filius Dei, sed notione tantummodo: nam quatenus tene- *Gr. p. 310.* bris et mendacio liberat, veritas est; quatenus autem ab errore et inscitia, lux est (2). – Ut lux veritasque mittantur rogant, quia his videlicet carent. Captivi vero, ceu qui in tenebris calamitatibusque versantur ac pressuris, harum depulsionem nec non veram firmamque Dei opitulationem, lucis nomine denotant.

Ipsa me deduxerunt, et adduxerunt in montem sanctum tuum, et in tabernacula tua.

Deduxerunt dicunt pro deducent, tempus pro tempore usurpantes. Non enim quasi iam divini luminis participes, veritatemque adsecuti, ab his se deduci adfirmant: sed illud potius aiunt, fore ut, si lumine ac veritate potientur, in sanctum illius montem eiusdemque tabernacula ducantur. Profecto quod heic tempus pro tempore positum fuerit, facile docebit subsequentium versiculorum tenor. Namque iidem homines dicunt, se introituros ad ipsius altare, et illi confessuros. Loci vero sententia haec est:

(1) Ita est in codice A, φῶς *lux*, quum tamen constans lectio Iohannis sit ὁδὸς *via*.

(2) Fortasse aliqua vocabulorum perturbatio graeco textui accidit, quem tamen retinui. Mallem certe: *quatenus inscitiâ ac mendacio liberat, veritas est; quatenus autem tenebris et aberratione, lux est.*

emitte lucem tuam et veritatem tuam, quae me deducent adducentque in caelestem montem et quae ibi sunt tabernacula. Vel sanctum montem intelligamus ecclesiam; quam sic reapse nominare solent sancti prophetae, ceu in sublimi intellectualiter positam, nihilque humi repens habentem. Nam credentium in Christum multitudo, dedignatur terrestria sapere; et quamquam in terra ambulat, conversatur in caelis.

Et introibo ad altare Dei. v. 4

Quod si forte in ethnicorum persona sermo fit, hoc quoque supra dictis addunt, quod nondum quidem ad Dei altare introiverint, sed tamen vocationis tempore sint introituri ad divinum et sacrosanctum Servatoris altare, id est ad ecclesiam, in qua sanctum purissimumque et incruentum cultum peragimus, et pro tenui compositoque thymiamate, laudationes Deo adferimus, cithara veluti utentes. Eius autem rei fructus quandonam sit extiturus, probe scientes, Deum alloquuntur ceu qui ipsorum iuventutem laetificet. Iuventutem vero heic haud corporalem cogitemus, sed intellectualem potius, illam inquam quae per mentis renovationem a Deo perficitur. Exuite, inquit scriptura *, veterem hominem erroris concupiscentiis corruptum, et induite novum qui a Deo in sanctitate et iustitia conditus fuit. De quo etiam psalmista dicit *: renovabitur ut aquilae iuventus tua, in qua nimirum quispiam laetatur dum pietatis opera exsequitur.

* Coloss. III. 9.
* Ps. CII. 5.
Gr. p. 311.

Confitebor tibi in cithara etc. v. 4.

Citharam corpus dicit, per quod natura comparatum est ut mens canat, sensuum veluti chordis harmoniam Deo conficientibus (1). Significat etiam cithara corporis mortificationem, virtutumque symphoniam. Nam mortificatio, fidibus; virtutum symphonia, harmonicis sonis innuitur. Denique laetitiam quoque psalmista significat citharae vocabulo; amorem autem, repetita exclamatione: Deus Deus meus; ut scias, hunc scilicet universalem Deum, tum a circumcisis paenitentibus tamquam suum peculiarem Deum zelo ac fide credi, tum etiam ab illis qui de gentibus ad fidem accesserunt: quorum spiritalis quoque iuventus laetatur, veteri homini contraria. Solus enim qui spiritu ac mente iuvenescit, prout congruit novo homini ac spiritus novitati, ad Deum ingreditur qui huiusmodi iuventam laetificat.

Spera in Deo. v. 5.

Pro spera, scripsit « expecta » Symmachus. Sic enim dicere poteris: expectans expectavi Dominum, et adtendit mihi. Item: spes autem non confundit. Cur autem maerendum sit, tantis bonis speratis? Adhuc enim modicum, et qui venturus est veniet, et non demorabitur, qui lux est et veritas.

PSALMUS XLIII.

In finem, filiis Core, ad intellectum. v. 1.

Quum idem sit titulus qui XLI. psalmi, idemque argumentum, quisnam sit psallentium scopus, dicere opus est. Ergo his personam imponemus hominum qui inreprehensibiliter in lege vixerint, recteque admodum laudatae illius vitae instituta observaverint: cuiusmodi erat divus Paulus dum scriberet *, sine querela se fuisse secundum legis iustitiam. Aliis tamen melius videtur verba intelligere secundum priorem editionem Eusebii caesariensis (2). Ergo decet hunc psalmum dicere vel in persona prophetarum, vel eorum qui sine culpa legalem cultum observaverunt.

* Philip. III. 6.
Gr. p. 312.

(1) Ita etiam S. Gregorius nyssenus apud nos p. gr. 142, et lat. p. 90.
(2) Hoc loco priorem, psalmo autem XLIV. 2. p. 200, posteriorem Eusebii editionem commentarii in psalmos, nominat Cyrillus. Hactenus autem unam noveramus.

Et plantasti eos.

Tamquam de vite, dictum est fuisse plantatos. Vitis reapse luxurians Israhel. Et vitem ex Aegypto transtulisti, populos adflixisti atque expulisti.

Dextera tua, et brachium tuum, et illuminatio vultus tui.

Dum verba addunt « et illuminatio vultus tui » sancti Spiritus vim, ut par est, commemorant. Nam Dei patris facies filius est, imago ei simillima, et substantiae figura. Illuminatio autem ex eo emissa in cor mentemque vocatorum ad redemptionem, sapientia intelligitur quae ad Deum illuminatos adducit. Ergo peractam aiunt Israhelis redemptionem, immo et victoriam de gentibus, Dei patris omnipotente manu seu brachio, nempe filio, sanctique Spiritus illuminatione. Nam Servatorem, id est Verbum in principio apud Deum existens, variis sensibus manum Dei, dexteram, brachiumque appellant divinae scripturae, nec non etiam Dei sapientiam, iustitiam, sanctificationem, virtutem; ita ut diversa sint nomina subiecti unius. Isaias itaque ait *: quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? David autem heic ipsum non brachium tantummodo nuncupat, sed et dexteram manum. Dicti vero sententia est, nempe reiecto post Servatorem proditum Israhele, nos ethnicis natos in divina sacrarum scripturarum doctrina plantatos fuisse. Haud tamen brachium nostrum aut opera nos servavit, sed gratis salutem obtinuimus. Non enim ex operibus sed ex fide iustificati in Christo sumus.

* Is. LIII. 1.

Tu es ipse rex meus et Deus meus, qui mandas salutes Iacob.

Symmachus ait: tu es rex meus, Deus, manda de salute Iacob. Haec iustis de populi classe, nec non prophetis conveniunt, qui haud sua servari se virtute fatentur. Alio quoque modo intelliges. His verbis « tu es ipse rex meus et Deus meus » fateri videntur ipsum semper eundemque esse. Quandoquidem ergo opem fert Israheli is qui omnipotens invictusque est, neque nobis licet vereri quominus eius vires deficiant, sequitur ut nihil aliud nisi de nostro peccato cogitemus: cuius causa et despecti fuimus et excidimus, ita ut iam unica supersit de tua clementia ac bonitate spes. Tu enim es qui mandas salutes Iacob, id est polliceris. Etenim promisit Deus Abrahamo posterisque eius, servaturum se universam ex eo natam propaginem. Scriptum insuper est *: angelis suis de te mandabit, ut te in omnibus viis tuis custodiant. Vel dic: manda, id est innue, tantummodo, et populus tuus salute perfruetur.

* Ps. [illegible]

Te opitulante, inimicos nostros cornu ventilabimus.

Cornigera animalia, armorum loco cornu a natura acceperunt; nos vero salutis cornu, et victricia arma, tuum nomen habemus. Equidem aliis armis nequaquam confido; nam tuam sum expertus potentiam, quum te fretus inimicos meos iam devicerim. – Sanctorum cornu Dominus est. Apud Danielem tamen cornua significant regna. Atque alibi dicitur *: protector meus, et cornu salutis meae. Cur ergo alibi ait scriptura *: et extollet cornu populi sui, quasi cornu aliud quid sit ab illud extollente? Sine dubio populi cornu est Dei Verbum a patre elevatum, postquam illud depresserat (1). Ideo Deus ipsum superexaltavit, ut ait apostolus *. Huic itaque cornui regique nixam aiunt salutem suam, non propriae virtuti. Idcirco addunt: et in Deo laudabimur tota die; vel apud Aquilam, gloriabimur; vel apud Symmachum, iubilabimus. Aiunt denique se ei confiteri, consueto scripturae more pro gratiarum actione dicentis confessionem.

* Ps. XVII. 3.
* Ps. CXLVIII. 14.
* Philip. II. 9.

(1) Animadvertant sacri critici hoc quoque psalmistae vaticinium, iuxta religiosissimi Cyrilli interpretationem.

Et in nomine tuo spernemus insurgentes adversus nos. v. 6.

Nomen eius, quo adversarii spernentur, gloriam significat. Namque ut glorificaretur Deus, data fuit potentia. Redemit itaque Deus Israhelem de manu Aegyptiorum, fama insuper inclyta ipsum coronans. Quamobrem etiam Pharaoni dixit *: ob id ipsum te excitavi, ut in te meam ostendam potentiam, atque ut nomen meum in universo orbe nuncietur. Alibi quoque per unum de sanctis prophetis dixit Deus *: filiorum autem Iudae miserebor, eosque salvabo in domino Deo ipsorum. Non, inquam, salvabo eos arcu, vel gladio, aut bello, aut curribus, aut equis vel equitatu.

* Exod. IX. 16. Gr. p. 34.

* Os. I. 7.

Nunc autem repulisti et confudisti nos. v. 10.

In suum veluti corpus recipiunt, qui ita loquuntur prophetae, peccantis populi mala. Patres quidem nostri haec nobis narraverunt. Ideo medium heic diapsalma (1) est, ob significandam rerum mutationem. Nunc contraria omnia videre est; namque in bellis ope destituis; non enim cum exercitibus nostris in aciem prodiisti.

Nec fuit multitudo in vociferationibus eorum. v. 13.

Vociferatio, seu clamor, triumphalis est vox eorum qui vicerunt. Quia vero pauci fuerunt qui id agerent, ideo dicimus non fuisse multitudinem in clamoribus eorum. Victi itaque fuimus atque direpti ab hostibus, et quidem numero paucis; non enim fuit multitudo in vociferationibus eorum. Quasi dicat: in tantum malorum venimus, adeoque incomparabilis calamitas nostra fuit, ut victi captique fuerimus absque multo hostium numero.

Posuisti nos parabolam finitimis nostris. v. 15.

Quid est parabola? narratio, exemplum, convicium. Namque et ii qui a nobis absunt res nostras narrant. Etenim Israhelitae in captivitatem redacti, et dominorum violentiae addicti, execrationibus erant obnoxii, dicentibus illis, ut verisimile est: ne fiamus ut Israhelitae!

Et declinasti semitas nostras a via tua. v. 19.

Secundum divum Cyrillum, locutionem « declinasti semitas nostras a via tua » intelliges ita. Quia Israhel fidem praedicationi Christi non praebuit, amisit etiam facultatem recte exercendi legalem cultum; cessavit enim legis umbra, transieruntque in veritatem typi. Hoc docent aientes: declinasti semitas nostras a via tua. Dicit autem alicui etiam per unum e prophetis de Hierusalem *: ecce ego impediam viam illius sudibus, obstruamque eam maceria, semitam suam non inveniet. Certe iam Iudaeorum synagoga placendi Deo rationem prorsus nescit. Sed etiamsi forte cognosceret, haud pervium negotium habet; quippe quae Christum ignorat viae demonstratorem, per quam ad vitam quispiam perveniat. Haec ergo aiunt, quia postquam impii adversus Christum fuerunt, cultum quoque legalem amiserunt. Iamque antea diximus, prophetas hanc orationem recitare ex populi persona, proprias sibi facientes eas quae acciderant ob illius peccata adversitates. Secus enim, quomodo mox dicerent, se neque Dei oblitos, neque adversus foedus eius egisse, aut cor suum retro avertisse, et tamen Dei aversionem expertos esse, iraeque eius damna sensisse? Namque aut mentiuntur dum se violasse Dei foedus negant, aut divina iudicia non mediocriter improbant, quasi immerito puniti sint. Ergo prophetae, iusti licet, et legis custodes utpote israhelitae, passiones sibi imponunt pebeiae multitudinis, quae in Christum insaniit; et peccantium supplicationes faciunt, satis gnari solere omnium dominum mi-

* Os. II. 6. [illegible]

(1) Recole dicta a nobis ad ps. III. p. lat. 94. adn. 2.

sereri multorum quoque reorum, ob paucos iustos. Ac veluti peccante in deserto Num. XVI olim populo, ideoque ruinae addicto, sumens Aaron thuribulum * obtulit pro illo incensum, et placatus est Deus plebi ob sacerdotis oblationem; sic etiam qui pii sunt in populo, rationale suum sacrificium offerunt pro eodem populo deprecantes, bonaque sua exhibentes, hostiae instar, opera. Certe haec dicere non erat plebis officium, quae ut peccatrix inimicis suis tradita fuerat: sed sicuti in se prophetae receperant plebis peccata, sic sua ei communicata volebant merita. Consectaneum quippe est, ut uno membro patiente, cetera omnia compatiantur; glorificato autem, congaudeant.

Nonne Deus requiret ista? Ipse enim abscondita cordis novit.

Ipsum invocant testem sermonum et cogitationum, quod nempe eos nulla res a recta religione averterit. Etenim nomini tuo confidentes, aiunt, gloriamur. Scis etiam cuiusmodi sint cogitationes nostrae, dum quotidie ob veram religionem mortificamur. Siquidem ille, qui suo proposito statuit in singulis tentationibus pro veritate mortem oppetere, iam instar mortui est: quod etiam Paulus, varias tolerans tentationes aiebat *: quotidie morior, sane per vestram gloriam! In occultis itaque nostris quotidie mortificamur: et quia semel nos ipsos sacrificium pro populo obtulimus, hoc mente patimur. Ergo veluti haec passi, te ad nos revocamus, et quasi his malis indormientem suscitamus.

Exsurge Domine, adiuva nos, et redime nos propter nomen tuum.

Eam, quae postremis temporibus futura est, Israhelis conversionem et vocationem, his versiculis nobis significant, addentes sermoni suo, id est suis ad Deum precibus hoc quoque « propter nomen tuum: » manifeste confitentes indignos se quidem misericordia, qui ob suam inscitiam cornu adversus Christum exacuerant. Ceteroqui Deum decere misericordiam, et iram adversus humanam fragilitatem non continuare, sed potius ad clementiam suimet gratia flecti. Quare et per unum e sanctis prophetis Ezech. XXXVI. 22. dixit *: non propter vos, ait Dominus, sed propter nomen meum id ago.

PSALMUS XLIV.

v. 1. **In finem, pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum (1), pro dilecto.**

Canitur hic psalmus in finem; continet enim narrationem, seu proclamationem, mysterii de Christo, quod in praesentis saeculi consummatione evenit. Sic enim nobis apparuit filius. Canticum autem pro iis qui commutabuntur, et pro dilecto, compositum dicitur. Commutatos porro Iudaeos pariter ethnicosque dicimus, atque in unum * Ephes. II. 1 coaluisse dilectum populum ex duobus, per vocationem. Namque ut Paulus ait *, populos duos in uno instauravit Christus novo homine.

v. 2. Gr. p. 317. **Eructavit cor meum verbum bonum (2).**

Heic mecum considera Verbi Dei ex substantia patris Dei processum et generationem, non tamquam corpus e corpore, sed sine compositione, immaterialem, in-

(1) Confer titulum psalmi XXXI. p. 144, ubi hanc dictionem in adn. 5. explicavimus.

(2) Psalmum hunc constanter Hebraei aeque et Christiani de Messia dictum adfirmant. Certe et Cosmas indicopleustes topogr. christ. lib. V. ed. p. 224. tertium hunc dicit ex quatuor (nempe II. VIII. XLIV. CIX.) quos David de Christo tantummodo, aliud nullum argumentum admiscens, scripsit: quod ceteroqui Cosmae iudicium iniustis plane limitibus esse restrictum, nemo criticus pius bonusque non existimabit. Nam totum ferme psalterium a patribus etiam vetustissimis ad Christum referri videmus. Ecce autem sanctus quoque Gregorius nyssenus eum, quem nos ex vat. cod. edidimus, sermonem contra Arium atque Sabellium ab hoc vocabulo exorditur: *eructavit cor meum Verbum bonum. Hoc bonum Dei Verbum Arii et Achilliae sectatores scelestissimâ blasphemiâ ausi sunt rem creatam factamve dictitare* etc.

intellectualem, ceu Verbum ex mente, sine ulla partitione vel divisione. Quis enim separabit a corde seu mente Verbum, quod in ipsa est, et ex ipsa, semperque cum ipsa? et quidem sic separabit, ut extra ipsam omnino sit? Videtur enim quodammodo quod pronunciatur perque linguam profertur verbum, aliud quid esse ab eructante ipsum corde; sed prodit quidem ex eo, attamen in eo est, neque alienum ab eodem est. Non enim fieri potest ut mens seu cor verbo umquam careat: neque item ut sit verbum, quin extet ex mente atque in mente, sive in corde et ex corde (1). Igitur, velut exempli gratia, cor verbumque in Deo admittentes, mentis nostrae oculum ad ea quae sensibiles res excedunt intendamus, Deique Verbi generationem digna Deo ratione factam credamus; quod sane pater verbi instar ex corde eructavit. Bonum autem illud appellat, et certe rectissime, ob propositum sibi scopum. Nam quia pro mundi salute ac vita, voluntariam exinanitionem pati voluit, pro sua congenita bonitate, Deoque digna clementia, necesse erat nunc maxime boni epithetum ipsi adtribuere; namque simul et lux est et vita et sapientia et virtus. Profecto, ut dixi, in excelsitate gloriaque divinitatis filius versatur; sed simul ac semet exinanivit, humanitatis modulum patitur. Decet autem hominem ea discere velle quae nescit. Nam quatenus Deus, inspirat hominum mentibus omnem boni notitiam, atque ita fiunt admonitionibus eius sapientes.

Videsis ergo in his, loquentem filio ceu iam humanato patrem: dico ego opera mea regi. Promittit enim propemodum docturum se eum, quibus uti debeat sermonibus; simul nos impellens ut illius opera aemulari velimus. Opera vero Dei dicimus religiosam vitam, et sanctarum actionum tenorem, quarum ratio ex evangelica doctrina nobis innotuit. Dixit enim Servator *: « a me ipso nihil facio; sed qui misit me * Ioh. XII. 49. Gr. p. 318.
pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam et quid eloquar. » Et rursus *. « Verba, * Ioh. VII. 16.
quae ego loquor, non sunt mea, sed eius qui misit me. » Scribit etiam sapiens Iohannes de eodem *. « Qui credit in filium, signavit Deum esse veracem. Quem enim * Ioh. III. 33.
Deus misit, is verba Dei loquitur. » Nam postquam discussa legis umbra, semet ipsum dixit esse veritatem, docuitque adorationem cultumque in spiritu et veritate; ne forte Iudaeis, hi praeter Dei voluntatem viderentur fieri sermones, personae Dei patris prudenter, ut dixi, suas accommodat voces. Illud quoque meminerimus, Deum in monte Horeb congregato Israheli denunciasse de Christo dicentem hierophanti Moysi *: pro- * Deut. XVIII 18.
phetam eis suscitabo ex ipsorum fratribus, tamquam te: daboque verba mea ori eius, qui loquetur illis quaecumque eidem mandavero. » Denique etiam Christus alicubi dicit *: « pater diligit filium, et omnia demonstrat ei, quae ipse facit: quin et maiora * Ioh. V. 20
demonstrabit ei opera, ut vos miremini. » Nam quod pater filio opera ostendat, dicet fortasse aliquis non esse alienum ab humanae conditionis humilitate; certe id exinanitionis scopo congruit. Sed praeclare admodum filium pater appellat regem, ne is forte intra humanitatis modulum continere videatur insitae sibi naturaliter dignitatis et summae excelsitatis mysterium. Etiamsi enim factus est in terra homo, nihilo tamen minus, quia aeternaliter genitus a rege patre fuit, rex manet in naturali celsitudine sua, digna Deo videlicet, et omnem creaturam superante.

Lingua mea calamus scribae velociter scribentis. v. 2.

Alio adhuc modo nobis Deus pater natum de sua substantia Verbum demonstrat. Linguam enim suam illud appellat, non sane diversum quid loquens, sed ea quae

(1) Confer Augustinum de Trinitate lib. IX. 12.

in ipso sunt: quod quidem nostra quoque lingua facit, quae latebant in mente et corde, extra deferens. Et velociter scribentis calamum dicit ipsum, namque huiusmodi calamus velociter paginis imprimit quorumlibet voces. Iam vero unigenitum Dei Verbum id ipsum exsequitur, credentium cordibus intellectualiter imprimens magnam sapientem veramque patris voluntatem. Quaenam vero sit patris voluntas, ipsum Verbum in evangeliis declarat dicens *: « ut omne quod dedit mihi pater, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. » Sed et alio modo scribit in nobis voluntatem patris bonam et bene placentem. Est igitur velox magnopere patris calamus. Nam Moysis certe lex longo circuitu multisque molestiarum ambagibus, litterà inquam creatis, exiliter et vix quae frugi erant demonstrabat: universalis vero Servator et dominus, sine ullo ambitu, actutum nobis revelavit patris voluntatem. Est enim magni consilii angelus. Alicubi etiam per sanctum prophetam quemdam dixit de vocatis ad fidem * [* Hier. XXXI.]: « diebus illis, ait Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, et in eorumdem cordibus scribam ipsas. » Scribit vero ad eosdem vocatos Paulus quoque sapientissimus * [* II. Cor. III. 2.]: « epistola nostra vos estis, agnita et lecta ab omnibus hominibus; manifestati quod epistola estis Christi, ministrata a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi. » Age vero hic calamus, praeter quam quod celer est et velox, excellit etiam pulchritudine prae filiis hominum. Promulgavit quidem priscis hominibus divus Moyses legem per angelos ministratam: narrarunt iisdem etiam prophetae revelationes Dei: verum enimvero pulcher demum fuit prae filiis hominum, patris calamus. Nam quis sanctorum comparabitur Christo? nemo omnino. Quam ob rem illa etiam in cantico canticorum introducta sponsa, ecclesiae personam gerens, quamquam ei licebat sapientissimi Moysis et sanctorum prophetarum adire scripturas, nihilominus Christi verba adpetebat, aiebatque * [* Cant. II. 14.]: « ostende mihi faciem tuam, audire me fac vocem tuam; quia vox tua dulcis, et facies tua decora. » Similia, ad sententiam quod adtinet, dicit in secunda sua expositione Eusebius caesariensis, etsi haud tantis scripturarum testimoniis utens. – Cognitiones scribit in nobis Spiritus, pro capacitate seu latitudine cordis nostri, plures vel minores; perspicuas omnibus vel obscuriores, pro puritatis nostrae praevio statu.

Speciosus forma prae filiis hominum.

Quum Deus in superioribus versiculis primas partes egerit, vindicat sibi revelationem chorus prophetarum, plauditque quodammodo patris sermonibus, suaque adprobatione mysterium commendat, et divini amoris vi percitus exclamat: quoniam tibi inest formositas prae reliquis filiis hominum, confitemur diffusam esse gratiam in labiis tuis. Idcirco benedixit tibi Deus in aeternum. Porro « benedixit » ait pro « benedictum effecit. » Laudamus enim incessanter, qui credidimus; laudabitur quoque in perpetuum, quum sit Deus verus, filiusque Dei cuncta excedentis, idemque rex gloriae. Quod si quis dicat, datum esse filio a patre ut a nobis benedicatur (1), hoc velim reputet: nam sicuti, postquam factus est homo, dedit ei pater nomen quod est super omne nomen, ut in nomine eius omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et infernorum, et omnis lingua confiteatur dominum esse Iesum Christum; ita etiam benedicti titulus a Deo datus illi dicitur, quia ab omnibus benedicitur. Atque id scilicet exinanitionis natura fert; nam quae Deus naturaliter habet, ea humanitus accipere dicitur (2). Sed ob aliam quoque causam oportebat filium, hominem

(1) Videtur haec una ex obiectionibus Arianorum.

(2) Animadverte pulchram Cyrilli theologiam.

factum, et alterum dictum Adamum, novamque in orbe constitutam radicem, a patre benedici quatenus homo erat, ut cessaret deinceps vis maledictionis terreno homini inflictae, ei nempe qui prima humani generis radix fuerat, id est Adamo. Nam sicut in illo maledicti fuimus (1), ita in Christo benedicti; a quo in universum genus traducta fuit ea quae ipsi ut homini data fuerat gratia. Qua super re gaudio elatus exclamabat melodus *: benedicti nos a Domino qui fecit caelum et terram. * Ps. CXIII. 23

Accingere gladio tuo super femur tuum, o potens, specie tua et pulchritudine tua. v. 4.

O Domine, aiunt, praeter tuam supra omnes incomparabilem formositatem, gladio etiam accingere, haud sane alieno sed tuo. Nihil enim alienum aut adscitum in Christo esse adfirmamus, sed eius iure credi propria quae Deum decent . . . potens est enim, id est potestatum dominus; neque aliunde potentiam accepit, sed insitam naturaliter habet, cum reliquis Deo convenientissimis ornamentis (2). Est sane formosus iis qui eum diligunt, eiusdemque adventum agnoverunt, quique mentis oculis intueri valent infinitam eius et supermundialem pulchritudinem. Habet autem accinctum lateri gladium, ut adversariorum phalanges terreat, aut etiam incredulorum audaciam compescat, ultionem illis poenamque minitans. Hoc enim alibi quoque dicit psalmista *: nisi conversi fueritis, gladium suum splendificabit: en arcum suum intendit paravitque; ibi mortis instrumenta disposuit; sagittas suas ardentibus effecit. *Gr. p. 321.* * Ps. VII. 14.

Et intende, et prospere age, et regna, propter veritatem et mansuetudinem ac iustitiam. v. 5.

Prospere age dicit, pro iube cuiuslibet boni operis rectum iter tenere eos, qui tuam doctrinam sectari decreverunt, atque ita regna super prospere agentes. Cernere autem est multam huius sermonis connexionem atque sequelam. Nam quum nemo prorsus per viam veluti rectam ad Dei beneplacitum pergere posset, opprimente diabolo, idcirco opportunissime primo arcum intendit, ut amoto diabolo eiusque sociis, qui bonae sanctorum voluntati adversantur, possint hi deinceps prospere agere, puraque via incedere, oppugnante ac resistente nemine, quominus regni Christi iugum subire queant. Recte ergo aiunt primo intende, deinde prospere age, mox tertio loco regna. Addunt etiam: propter veritatem et mansuetudinem ac iustitiam. Mansuetudinem, ut reor, immo etiam veritatem ac iustitiam, nihil aliud esse dicentes quam evangelicam doctrinam per quam Christo subiecti sumus: etenim per hanc universi orbis is regnum obtinuit. Est autem veritas, quatenus typos vincit et umbram mosaicam, nudeque et sine involucris mysterium Christi docet. Mansuetudinem quoque nominat, quia legis caret severitate. Namque, ut Paulus ait *, qui Moysis legem irritam fecisset, is sine miseratione sub duorum vel trium testimonio necabatur. Alio quoque sensu evangelica doctrina mansuetudo dicitur: facit enim mansuetos qui Christo credunt, non ultores neque iracundos, neque oculum pro oculo, pedem pro pede, manum pro manu repetentes; sed percutienti potius dextram maxillam, suadet aliam exhibere; imitantes eum qui dixit *: discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Quod si quis etiam dicat, Christo ipsi veritatem omnimodam inesse, quippe qui nullam Deo dignam qualitatem desideret, immo et summa mansuetudine iustitiaque sit praeditus, haud a vera interpretatione aberrabit. Nam reapse tum cetera omnia continentur evangelicis praeceptis, tum etiam iustitia. His enim sancti et inreprehensibiles efficimur. * Hebr. X. 28. *Gr. p. 322.* * Matth. XI. 29

(1) Adhuc de peccato originali.
(2) Contra Arianos de filii vera divinitate, pro qua ubique totisque viribus Cyrillus pugnat.

Et deducet te mirabiliter dextera tua.

* Rom. XI. 33. Divus Paulus mentis suae oculum in res divinas intendens, o altitudo, inquit *, divitiarum et sapientiae ac scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et investigabiles viae eius! Quis enim cognovit mentem Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Nihil enim ei prorsus deest, quominus sine dubio recteque quae sunt adseclis suis utilia pervideat, ita ut ipse sibimet dux in omni re agenda sit. Solus quippe cuncta novit, et lux cum eo est, atque in eo sunt omnes reconditi sapientiae ac scientiae thesauri. Quid ergo Christo aiunt sancti? deducet te mirabiliter dextera tua. Nam tibi quae sunt apta mortalium saluti consideranti, nemo nostrum, nemo item caelestium, consiliarius erit: huic enim rei sola sufficiet dextera tua. Neque vero his verbis diversum quid esse ab eo dicunt dexteram eius seu potentiam, sed dum aiunt « dextera tua, » sive magnificentia, nihil diversum ab eo intelligi oportet. Sic ergo etsi dextera tua, id est potentia, ab iis dicitur, ipsum solum per periphrasin denotant. Scit enim, scit, aiunt, dextera tua, quibusnam debeat gladium inferre; vel contra quos ineluctabilem arcum intendere: quibusnam item congruat prospere agere, Gr. p. 323. et iugo tuo colla subiicere, ut te unum confiteantur Deum et regem, servatorem ac redemptorem.

Sagittae tuae acutae, o potens; populi sub te cadent; in corde inimicorum regis.

Nullus Dei hostis aut superbus sub Deo procidit, sed illi potius qui per fidem subditi facti sunt. Sagittae ergo potentis, id est Christi, sunt apostoli. Inimici autem regis, id est Dei patris, Satanas et quilibet divinis dogmatibus adversantes. Confixo itaque Satana, vulneratoque spiritalium inimicorum corde potentis sagittis, prociderunt populi ad Christi pedes, et iugo regni eius subiecta colla obtulerunt. Nam sacri magistri feriunt quidem errantes verumque Deum ignorantes, non tamen eos leto dant sed Christi amori, ut sub eo concidant, dicantque: vulnerata amore ego sum *. Viden pulchrum belli successum, illorum scilicet qui antea resistebant conciliationem? Namque huiusmodi casus, ascensionis origo fit et instrumentum.

Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi; virga aequitatis virga regni tui.

Animadverte igitur, quod Deum appellat illum qui humanatus est, eique celsissimum thronum attribuit. Deus enim erat in specie humana (1), neque ob hanc ab eo, quod erat, exciderat: sed in sua potius sublimitate manebat, virgam insuper rectitudinis habens. Virga vero, regni quoque symbolum est; nam regnat cum iustitia Christus. De hoc et de doctoribus sanctis dixit quidam sanctus propheta *: « ecce rex * Is. XXXII. 1. iustus regnabit, et principes cum iudicio imperabunt. » Itaque a terrenorum regum exemplo qui sceptra gestare solent, sermo figuratur. Sciendum est autem, Christum ipsum saepe virgam nuncupari in divina scriptura. Quia vero mixtus sermo de Christo esse solet, propter divinam nempe naturam, et incarnationis dispensationem, ideo rursus ad Christi humanitatem respiciens David ait:

Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus etc.

Apud divinam scripturam multa huiusmodi comperiuntur de Deo patre dicta, nempe: iustus Dominus, et iustitiam dilexit *. Et rursus: odisti omnes operantes iniquitatem. Denique *: ego sum Dominus iustitiam diligens, et iniustas rapinas odio habens *. Ergone, quoniam idcirco dicit magnum Dominum, quia iustitiam diligit, et odit iniquitatem, mercedis loco Deo patri continget magni titulus? fietque ei virtutis

(1) Perfecta domini nostri Iesu Christi definitio contra Arium.

remuneratio, propterea quod haec diligit, illa odit? Nemo, inquam, ita insaniat. Sicut ergo de patre haec pie intelliguntur dicta, ita de filio quoque dicta credantur. Namque ad archetypum imago, archetypum vicissim ad imaginem refertur. Deinde, quia, inquit, utpote Deus, peccare nescis, iustitiam enim diligis, et aversaris iniquitatem, inaccessam malitiae ut ita dicam naturam habens, propterea unxit te Deus, Deus tuus. Unctus fuit enim filius in pontificem et apostolum confessionis nostrae *, quo tempore factus est homo, ut nos ad Deum patrem adduceret fidei erga ipsum odore fragrantes. Iamvero ungitur oleo laetitiae, ut de sancti Spiritus gratia cogitemus, quae nos ad alacritatem perpetuamque laetitiam transfert. Nam etiamsi in Christo id factum dicitur, res tamen dispensationis mysterio abundat. Est enim sancti Spiritus dator filius, quia ipsi naturaliter quicquid pater habet inest (1). Recepit autem humanitus Spiritum ipse quoque nobiscum, quum apud nos versaretur, haud sane quicquam sibi adiungens, quatenus Deus Verbumque intelligitur, sed in se ipso apprime humanae naturae exhibens laetitiae Spiritum. Ubi enim est divinae naturae participatio, et adoptionis gratia, et vitae aeternae in caelesti regno promissio, ibi sine dubio versatur laetitia. Verumtamen prae consortibus suis unctus fuit Christus: nos enim arrham tantummodo Spiritus in nobis recepimus; ut autem Paulus dicit *, omnis plenitudo divinitatis in Christo intelligitur (2) corporaliter. Quamobrem sancti homines aiunt, haud partim dari ab eo Spiritum, sed confitentur potius ex plenitudine eius se accipere.

* Hebr. III. 2

* Coloss. II. 9.

Quandonam vero unctus fuit Christus? Tum scilicet quum in columbae specie venit Spiritus super eum. Tunc nomen etiam novum recepit, iuxta prophetae oraculum *. Dixit enim, eum fore appellandum nomine novo, quod ei Dominus imponet. Namque ante quam fieret homo, simplex carensque carne Verbum nuncupabatur, prout Deum decet, lux, vita, et similibus titulis. Post incarnationem autem, cuius dispensatio susceptae unctionis vi continetur, unctus iam a patre novum nomen recipit, id est dicitur Christus (3). Is enim quamquam aliis, utpote Deus, sanctitatis est dator, nobiscum sanctificatur secundum humanitatem, in quam gratia cadit, et sanctificatio carnis suapte quidem natura non sanctae, sed quatenus tantummodo Deum participat. Discipulos vero fratres appellavit, et consortes sibi fecit. Sanctificat enim Deus, suo ungens spiritu, illos qui facti sunt sui participes per fidem.

Gr. p. 325

* Is. LXII. 2

Myrrha et stacte et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te filiae regum in honore tuo. v. 9.

Vestimenta Christi existimandi sunt familiares eius, ac veluti adhaerentes et stipatores, per fidem et sanctificationem et spiritalem necessitudinem. Domos eburneas hoc loco dicit ecclesias. Nam graece $\beta\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$ dicitur quaevis turris: elatas vero esse turrium instar ecclesias dicimus Christi vi ac gratia; sunt enim super petra fundatae. Eburneae demum dicuntur, id est splendidae, pretiosae, pulcherrimae. Hae quippe insunt iis dotes, cuiusmodi et confectis ex ebore vasis. Haec autem ex ebore aedificia, filiae quoque regum dicuntur. Cur, quave ratione? Filii nimirum regni quum essent divi discipuli, iure meritoque reges quoque appellari queunt. Iam hi patres sunt ecclesiarum, quas per evangelium sacrasque praedicationes genuerunt. Namque hoc beatus quoque Paulus dicit *: etenim in Christo Iesu per evangelium ego vos genui. Ex

* I. Cor. IV. 15

(1) Recole p. gr. 324. adnotationem nostram de Spiritus sancti processione etiam a filio.

(2) Ita Cyrillus graece νοεῖται. Vulgo tamen graeci et latini *inhabitat*.

(3) De Christi nomine paria dicit Cyrillus in capitulis de incarnatione, quae nos edidimus, cap. XXX. Similiter idem Cyrillus initio scholiorum de incarn. ed. Aubert. T. V. part. 1. p. 779.

vestimentis itaque tuis, et ex aedificiis eburneis, id ex ecclesiis pulcherrimis, effluit myrrha et stacte et casia, id est odorum spiritalium omne genus. His enim aromatibus, sive spiritalibus odoramentis, regum filiae te delectarunt in honore tuo, id est tempore quo te honorari ab ipsis oportebat. Nam cum vocatae fuerunt, tunc et honorarunt. Porro sciendum est, ex legis mosaicae praescripto, sacri olei compositionem, quo ungebantur tabernaculum, sacra vasa, et vocati ad ministerium homines, ex praedictis aromatibus confici solitam.

Adstitit regina a dexteris tuis.

Dispersas per universum orbem ecclesias, nunc unam appellat, propterea quod ad unum dominum pertinent, unam habent fidem, unumque pariter salutarem baptismum. Non enim ambiguitate dogmatum scinduntur; ita ut quamvis sint innumerae, una tamen appelletur (1).

Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam.

Reginam erudiunt, et sapientissimam efficere satagunt pronubi, et quaecumque eam iucundissimam sponso reddi'ura sint, eidem occinunt. Atque horum sermo debito ordine heic procedit. Nam primo nos oportet audire, id est loquentem admittere, eiusque doctrinam patienter auscultare: mox audita considerare: post haec inclinare aurem, id est exhibere deinceps omnimodam obedientiam. Filiam vero vocant ecclesiam, utpote ab ipsis exornatam superno caelestique sponso, id est Christo. Etenim Deo cooperantur Dei ministri, dum ei per fidem sacrumque baptismum universum orbem reconciliant.

Et obliviscere populum tuum, ac domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum, quia ipse est dominus tuus. Et adorabunt eum.

His verbis apte admodum et perspicue ecclesiam ex gentibus congregatam innuit prophetarum sermo. Non enim dixisset Spiritus sanctus Israhelitis verba: obliscere populum tuum, et domum patris tui: accedentibus autem ad fidem ethnicis merito dicuntur; quandoquidem insipientes eramus et irae filii, patrem diabolum habentes, cunctusque populus noster atheus erat et idololatra. Quia ergo ex his conflata est per orbem ecclesia, iure sermo ad ipsam dirigitur: obliviscere populum
Gr. p. 327 tuum, et domum patris tui, et veni in regionem quam tibi sum monstraturus. Observatur adhuc apud nos consuetudo haec, ut qui ad veritatis cognitionem convertuntur, oblivisci quodammodo domum prioris patris, et proprium populum debeant. Nam ingressos ad salutarem baptismum, et deinde ad occidentem conversos, clamare admonemus: abrenuncio tibi, Satana, et omnibus operibus tuis, et cunctis angelis tuis, et omni pompae tuae, et universo cultui tuo (2). Iam quam mercedem Christi filia his peractis sit consecutura, mox docet psalmista dicens: et concupiscet rex decorem tuum, quia ipse est dominus tuus. Si purificata, inquit, oblivioni tradideris priora mala, et naturalem animae pulchritudinem, qua ad Dei imaginem fueras creata, receperis, dilectum Dei *filium* habebis amatorem: ipse enim rex magnus formam tuam appetet: non dedignabitur tuus esse dominus, quamquam omnium sit rex sanctorum. Iamvero pro « adorabunt eum » Aquilas « et adoravit eum » interpretatus est. Symmachus autem: « et adora eum » dignam te adorandi eius exhibens; quibus verbis illam ad auscultandum invitat. – Alii aiunt sic eam vocari secundum prognosim.

(1) Hoc ii animadvertant qui nostris etiam temporibus, proh pudor! ecclesias in nationes dividere impie student; nec dogmata omnia, sed partim tantummodo, communia esse vellent.

(2) Videsis hac super re adnotationem 1. nostram p. gr. 327.

Omnis gloria filiae regis ab intus (1) in fimbriis aureis. v. 14.

Reconditus, inquit, ecclesiae ornatus est intra mentem et cogitatum. Fimbriae seu catenulae, variae sunt virtutes, quas veluti collo gestat sanctorum multitudo.

Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram. v. 17.

Intelliges etiam sic. Olim quidem regnabant Hierosolymis de Iudae tribu principes; sed tamen iudicando praepositi erant ii qui sancto tabernaculo ministrabant. Labia enim, inquit, sacerdotis conservabunt iudicium, et legem requirent de ore ipsorum *. Postquam vero umbra submota, et spiritalis cultùs illucescente splendore, * Malach. II. 7 iam mundo opus erat iudicibus splendidioribus, vocati ad id sunt divi discipuli. Idcirco matri Iudaeorum Hierusalem dicit: pro patribus tuis nati sunt tibi filii, id Gr. p. 328 est parentum locum occupaverunt. Domino autem dicitur: constitues eos principes; quod et reapse actum est: principes enim creavimus, iudicesque oecumenicos habuimus sanctos discipulos, quorum constitutionibus ipsum promulgatur Christi mysterium. Hi quippe et salutaris doctrinae custodes sunt, et morum magistri, qui quicquid vitiosum est, improbant; quicquid utile, suadent. Sic ergo ordinanda locutio est: filii pro patribus nascentur.

Condidit Christus ex duobus populis unum novum hominem, pacem faciens, reconciliansque ambos in uno corpore patri. Ex utroque nimirum ecclesiae multitudo conficitur. Dicunt ergo ei prophetae: pro patribus tuis nati sunt tibi filii: quibus verbis sanctos apostolos et evangelistas videntur commemorare. Erant quidem parentes Iudaeorum synagogae Abrahamus, et Isaacus, et Iacobus, ac post hos patriarchae atque prophetae: postquam vero Deus dominus nobis apparuit, creati sunt ab eo ecclesiae patres, ac loco priorum extiterunt divi discipuli. Nam quod et gentium et Iudaeorum simul pater extiterit divus Abrahamus, quis dubitare queat? Israhelis quidem secundum carnem pater fuit, gentium autem per promissionem; dictum enim ei fuerat *: * Gen. XVII. 5 patrem te multarum gentium constitui: quae reapse vestigia eius persecutae sunt, iustificatae per fidem: postquam autem factae sunt fideles, benedictionem cum illo sunt adeptae. Itaque loco parentum constituti sunt in ecclesia sapientissimi discipuli. Vere ergo Paulus dixit *: nam si decem milia paedagogorum habeatis in Christo, non ta- * I. Cor. IV. 15 men multos patres: etenim in Christo Iesu per evangelium ego vos genui. Utique et sapiens Iohannes * tamquam filios ubique eos qui Christo crediderant alloquitur. * Ep. I.

Memores erunt nominis tui in omni generatione et generatione. v. 18

Quamquam enim rebus humanis ii sunt exempti, adhuc tamen Christum commemorant, quia sacris libris doctrinam eius commendaverunt, atque in posterum quoque ipsum praedicant Deum (2).

PSALMUS XLV.

Propterea non timebimus dum turbabitur terra. v. 3. Gr. ...

Etiamsi, inquit, terra turbetur, id est habitatores eius, etiamsi adeo convalescant qui scaevitatem suam doctrinae nostrae opponere student, adeo ut montes etiam transferre et in mare se coniicere sperent (3), nobis tamen illa ad opem sufficit fortissima

(1) Dixi ad gr. p. 327. n. 2. Cyrillum non legisse heic 'Εσεβὼν pro ... . Legebat tamen ad op. de ador. in sp. et ver. ed. Aubert. T. I. p. 65: τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Ἐσεβών· τὸ δὲ Ἐσεβὼν inquit, ἔσωθέν ἐστιν Ἑβραίων φωνῇ, quo loco recte emendat Aubertus in adnot. fin. vol.

(2) Arianos sine requie exagitat refutatque Cyrillus.

(3) Videtur hoc a Cyrillo referri veluti quoddam hyperbolicum proverbium. Apud Matth. XVII. 19. Origenes, Hieronymus atque Hilarius in commentariis, montis vocabulo intelligunt daemonem. Ceteroqui

dextera, quae extra omnem tumultum ponet eos qui Dei partibus adhaerent; quaeque omnia ardua complanabit, et aspera ad lenitatem transferet, et gradibile faciet quod sublime est, et superborum supercilium deiiciet.

V. 4 **Sonuerunt et turbatae sunt aquae etc.**

Aquas sonantes et turbatas intelliges gentium multitudinem; sic enim has vocitare solet inspirata scriptura; veluti ait alicubi de Ninive *: Ninive, ut aquae piscina, aquae illius. Alius (1) quoque sanctus propheta ait *: haec dicit Dominus, qui imperat aquis multis, id est gentibus. Regnavit enim super omnes gentes Christus. Sed et montes, inquit, turbati sunt ob fortitudinem illius. Montes fortasse dicit illustriores in mundo homines, vanisque gloriolis superbientes. Sed et hi turbati sunt, et contra sanctos magistros consurrexerunt. Verumtamen nihil his nocere valuit scelestus Satanas; nam qui initio sanctos magistros persequebantur, Christi *deinde mansuetudinem secuti sunt*, et evangelicorum mandatorum facti sunt amatores. Quod admirans beatus David aiebat *: « haec mutatio dexterae excelsi. »

*Nahum II. 8
*Idem I.
*Ps. LXXVI. 11

V. 5 **Fluminis impetus laetificant civitatem Dei.**

Quod flumen appellatus sit etiam Christus saepissime in sanctis litteris, sine dubio comperiet sedulus scrutator. Ait enim ipse de nobis per unum de sanctis prophetis *: « ecce ego declino super eam ut flumen pacis, et sicut torrentem inundantem gloriam gentium. » Apteque admodum dicit declino: erat enim iter eius, sive via ipsi proposita ad Israhelitas: sed postquam hi fidem repudiarunt, nihilque pensi habuerunt ut fluenta eius participarent, propterea iuste admodum ad nos declinavit ex ethnicis vocatos, factusque est nobis flumen pacis et torrens inundans. – Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. – Tabernaculum pariter dicimus eius esse ecclesiam. Habitat enim in sanctis (2) piisque animabus, sanctas eas reddens, dum sancti Spiritus facit participes.

*Is. LXVI. 12

V. 6 **Adiuvabit eam Deus mane diluculo.**

Quia summo mane contigit Domini resurrectio, ideo dicit eam adiutorium. Adiuvatur autem civitas Dei appropinquante die. Est alia etiam lectio, quae habet: opem feret ei Deus vultu (3); conservat enim illaesam incorruptamque pulchritudinem illius, intellectualem videlicet, cum ab adversariis perturbationem patitur. Quamdiu enim anima inviolatam in semet retinet fidem, et omnium virtutum ornamenta sibi circumponit, pulchritudinem intellectualem habet, qua Christus quoque laetatur. Verum ubi ab officio recesserit, statim fit turpis et insuavis. Sed tamen hoc non patietur ecclesia, cuius ipse pulchritudinem tuetur. Iam ecclesiae vultus intelligi possunt ipsius antistites, quos etiam roborat semper Christus, ut possint evangelicam doctrinam tueri.

V. 8 **Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Iacob.**

Quod si quis aliam quoque interpretationis rationem malit (4), haud ei deerunt egregiae notiones. Nobiscum enim fuit virtutum Dominus, cum inter nos est versatus, forma servi suscepta, et habitu inventus ut homo. Idcirco etiam appellatus fuit Em-

et montem fide translatum a Gregorio thaumaturgo, priscae et graves narrant historiae. Nihil certe divinae voluntati resistit.

1) Immo est idem propheta Nahumus utriusque dicti auctor.

2) Codex unus ἁγίοις, quasi substantivum *sanctis*. Sed alius, id est cod. M. f. 76, recte ἁγίαις, idque in textu gr. scribendum est.

(3) Ita reapse septuaginta interpretes, ut vides in editione romana. Ita habent Ambrosius, Augustinus, et Cassiodorus, et psalteria aliquot, apud Sabaterium.

(4) Ergo deest prior Cyrilli interpretatio, ab eclogario omissa.

manuel, quod est interpretatum nobiscum Deus. Tunc defendit nos, et periclitantes servavit: retraxit enim a peccatorum corruptela, atque a sensibilium aeque et intelligibilium hostium dominatu. Vidit ergo David humanatum Deum, vidit ex virgine natum Emmanuelem, ideoque prophetice exclamabat: Dominus virtutum nobiscum: demonstrans scilicet, hunc esse qui prophetis sanctis et patriarchis apparuit. Susceptor, inquit, noster haud alius a memorato apud prophetas Deo, sed Deus Iacobi, qui in oraculo famulo suo ait *: ego sum Deus Abrahami et Deus Isaaci et Deus Iacobi. * Exod. III. 6

Videte opera Domini, quae posuit prodigia super terram. v. 9. Gr. p. 331.

Plurima patrata sunt prodigia splendida ac celebria, neque in Iudaea tantummodo, verum etiam a cunctis terrae incolis cognita per evangelicas praedicationes sanctorum sacerdotum, qui universam terram peragrantes, admirabilem Christi potentiam excellentiamque patefecerunt, partim opera illius narrantes, partim ipsi in nomine eius feliciter patrantes. Quod si quis dicat, oportere ut ex gentibus vocati discant opera Domini, id est visibilem creaturam, quae tantopere est admirabilis, ut a prodigio non valde absit, quo fit ut omnes creatorem universalem agnoscant, haud equidem a probabili sententia abludet.

PSALMUS XLVI.

In finem, pro filiis Core. v. 1.

Filiis Core famulabantur sine dubio sacri aliquot psaltae, qui etiam hanc precem offerunt. Habet itaque titulum pro filiis Core, non quod prorsus illorum causa hoc compositum fuerit canticum, sed tamquam ipsi deputati ministri sint huic dicendo. Loquitur autem sanctorum apostolorum persona, ceu qui iussi fuerint docere omnes populos, eosque baptizare in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Quia vero plurimorum ipsis grandiumque bonorum conciliatrix fides fuit; nam per ipsam ad adoptionem in filios Dei vocati fuerunt, divinaeque naturae facti sunt participes, et donorum caelestium gratia ditati, sanctorumque spem adepti; idcirco convenientissime iubent ipsos laudibus indulgere dicentes:

Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo. v. 2.

Laudationis causa est, quod per universam terram Christus talis innotuit uti reapse est, rex nimirum et Deus altissimus ac formidabilis; ita vero rex gentium ut non tunc regni initium habuerit, cum illae ei sunt suppositae, sed quia quum esset omnium rex et Deus, ipsas quoque sub regni sui sceptro collocavit, dominorum aliorum tyrannide ereptas. – Triumphale canticum est hic psalmus. Tamquam igitur victis adversariis potestatibus, ad canendum populos hortatur. Iubilant autem ceu qui Gr. p. 332. Christo favente vicerint.

Subiecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris. Elegit nobis hereditatem suam, speciem Iacob quam dilexit. v. 4.

Videntur aliis verba « subiecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris » alio quoque sensu intelligi posse: nam populos atque gentes sub sanctorum pedibus, ipsum Satanam eiusque malas potestates esse aiunt. De quibus Christus dixit *: ecce * Luc. X. 19 dedi vobis potestatem calcandi serpentes et scorpios et universam inimici potentiam. » Admirantur autem Redemptoris quoque liberalitatem, eo quod iusto Dei decreto cuncti Israhelitarum honores, factaeque his a Deo promissiones, collatae magis fuerint venientibus ex gentilitate, quia fidem susceperunt, et beneficii auctorem agnoverunt. Et quidem de ipsa divina praedicatione dictum fuit Israhelitis a sanctis magistris *: * Act. XIII. 46

« vobis oportebat primo loqui verbum Dei; sed quoniam id repellitis, vosque indignos iudicatis aeterna vita, ecce ad gentes convertimur; sic enim praecepit nobis Dominus. » Laetantur itaque, quod a Christo impetraverint ut sint eius sors, atque ut connumerentur in specie decora Iacobi. Olim portio Domini fuit populus Iacob, funiculus hereditatis eius Israhel. Sed postquam adversus Christum desaeviit, expulsus fuit ne sit diutius sors eius. Capta vero fuit per fidem ethnicorum multitudo, et a Deo excepta ut sit funiculus eius et sors. Alio quoque modo intelliges; nempe quod praeter ethnicorum multitudinem, ipsum quoque suppositum pedibus habent Iacobum, sive Iacobi posteros. Nam etiamsi haud universus credidit Iacob, at certe decora species ex universo populo id consilium est secuta, ut de reliqua parte aestimes. Nam consentaneum est reputare, sapientiores de coetu Israhelis credidisse Christo. Certe Philippus Nathanaheli aiebat *: « quem scripsit Moyses in lege ac prophetae, invenimus Iesum, Iosephi filium, a Nazareth. » Cui respondit ille: « a Nazareth potest boni esse aliquid? » Simul ac enim Nazareth audivit, ad caput recurrit accuratae notionis quam de Christo conceperat. Hanc esse dicimus decoram Iacobi speciem. Nam qui ita animo sunt comparati, siculi ipse Nathanahel verus israhelita, in quo dolus non erat, iure meritoque dici queunt species Iacobi decora, et a Deo amari, qui simul cum ethnicis subiecerunt semet sanctis magistris.

Ascendit Deus in iubilo, Dominus in voce tubae. Psallite Deo nostro etc.

Demonstrant chorum agere cum caelestibus sanctis angelis terrestres incolas, atque unam veluti temperantes lyram, harmonicum iucundumque melos pangere, laetabundos quia completo apud nos dispensationis opere ad Deum patrem in caelos Christus ascendit, primitiae veluti renovati ad immortalitatem humani generis. Namque id in Christo adepti sumus. Psallite ergo, inquit, et iterum psallite, et perpetuam dicite hymnodiam. Non est alius Deus, et alius Dominus, sed unus idemque; consectanea est enim deitati gloria dominationis: sicuti consectaneum est ut qui suapte natura est dominus, idem sit Deus. Quoniam vero iubilationis fit mentio et vocalis bucinae, par est nos ita cogitare qui res Christi meditamur et loquimur. Ascendit quidem in caelos nunc, ut appareat ante faciem Dei pro nobis; sed erat in caelo peregrinum spectaculum, dignà Deo glorià ornatus homo, et praeter omnem expectationem sublimatus. Necesse igitur fuit a sancto Spiritu edoceri supernas potentias, nempe eum, qui erat natura propria Deus, factum esse hominem, Dei inquam Verbum. Propterea illis quoque mandavit ut supernas portas attollerent, manifesteque cognoscerent, eum cum nostra forma reverti Deum ad convenientem sibi uni suaeque substan-
* Ps. XXIII. 7. tiae inhaerentem gloriam. Aiebat enim *: attollite portas, principes, vestras, et elevamini portae aeternales, et introibit rex gloriae. Interrogantibus autem supernis spiritibus vel etiam dubitantibus, quia non satis scirent, quisnam esset iste rex gloriae, dictum mox est, Dominum esse virtutum, Dominum fortem in bello. Scribit vero etiam
* Ephes. III. 10 sapientissimus Paulus *: « ut nunc innotescat principatibus et potestatibus multiformis sapientia Dei, secundum praefinitionem saeculorum, quam fecit in Christo. » Mone-
Gr. p. 331 bantur itaque ut iubilarent potentiae quoque intellectuales; et quasi bucinae clarisonus clangor revelatio erat ad illos per Spiritum, profundum humanationis mysterium patefaciens. Oportebat itaque una cum supernis spiritibus iubilare etiam servatos homines, et continenter psallere, et incessantem Christo hymnodiam extollere. Ceterum dum « ascendit » aiunt, docent eum quoque descendisse. Nam ita intelligens sapien-
* Ephes. IV. 9. tissimus quoque Paulus ait *: « quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit

primum in inferiores partes terrae? » Et rursus: « qui descendit, ipse est et qui ascendit super caelos, ut omnia impleret. »

Quia rex universae terrae Deus, psallite sapienter. v. 8

Non in Iudaea tantummodo tamquam Deus et rex, filius cognoscitur; sed iam deinceps in orbe quoque universo. Nam sub regni eius iugum festinavit certatim grandis immo innumerabilis gentium multitudo late per orbem dispersa. Psallite ergo sapienter, id est ea quae sanctos decet intelligentia, probe scientes Christi mysterium: quae res mentem et cor sapiens requirit. Sic enim et propheta dicit *: « quis sapiens, et intelliget haec? et prudens, et haec cognoscet? » Existimo autem alium quoque propositis verbis sensum inesse. Psallite, inquit, et collaudate; regnavit enim Deus sapienter super omnes gentes. Nam « sapienter » dicitur pro, cum sapientia et arcana quadam dispensatione. Reapse plenum sapientia est Christi mysterium.

* Ps. CVI. 43.

Deus sedet super throno sancto suo. v. 9

Thronum Dei caelum nominat inspirata scriptura; non ut corporeum aliquid cogitemus, quippe quia non est in ordine nostrarum rerum Deus, sed incorporeus et prorsus incomprehensibilis. Sed throni vocabulo regnum denotare solet praedicta scriptura. Cum ergo caelum dicitur throni instar habere Deus, scito oportere hinc intelligi sanctorum angelorum principatum. Sunt etiam ii thronus Dei, qui credunt in ipsum, qui pariter sancti sunt, utpote quorum eluta fuere peccata, et uncta corda sancti Spiritus operatione et gratia. Denique et divinae naturae ita facti participes sunt. Quod ergo inter terrigenas quoque unigenitum Dei Verbum commoratum fuerit, laetabundi adfirmant inspirati viri dicentes, sedere illud super throno sancto suo, hoc est requiescere in familiaribus suis, scilicet aeque nobiscum ac cum supernis spiritibus diversari. *Gr. p. 335.* Quod siquis malit existimare, vocabulo throni, stabilitatem firmitatemque summam regni Christi denotari, ita quoque recte interpretatus fuerit. Est quippe perpetuum Christi regnum, atque ad infinita saecula extenditur. Non enim regni eius erit finis, prout angelus dixit *.

* Luc. I, 33.

Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham: quoniam Dei fortes e terra vehementer elevati sunt. v. 10.

Videntur his verbis vel propriam electionem significare divi discipuli, vel prophetico more futurorum post ipsos sanctorum pastorum multitudinem expectare. Principes certe populorum priores ipsi fuerunt; post quos alii plurimi admodum et sapientes, pietatem eorum presso vestigio sectantes, divinamque et angelicam praedicationem ubique circumferentes. Hi ergo congregati sunt, id est convenerunt in unam fidem atque unanimitatem, immo etiam in unam loquendi rationem. Unus enim Dominus, una fides, unum baptisma *, et unus simul omnium sermo de Christo, recte de eiusdem mysterio sentientium. Quod si nonnulli adulterarunt aliquando veritatem ac distorserunt, a nobis quidem, quibus inest Christus, nulla horum ratio habetur. Neque est Christus novus Deus, sed idem ille progenitoris Abrahami. Hac ratione congregati sunt principes, de quibus nuper nos diximus, cum Deo Abrahami. Quod autem illustres atque spectabiles omnibus fuerint, Christo ipsis hanc gloriam largiente, aiunt dicentes: quoniam Dei (1) fortes, id est fortitudine spiritali praediti viri, for-

* Ephes. IV. 5.

(1) In textu biblico τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοί, aut quod idem est apud Cyrillum οἱ τοῦ θεοῦ κραταιοί. Certe *Dei* secundo singulari casu. Videtur autem hebraismus, rei magnitudinem vel excellentiam denotans, velut alibi *cedri Dei, flumen Dei*. Porro in textu biblico τῆς γῆς regitur ab ἐπηρθησαν, quasi ἤρθησαν ἐπὶ τῆς γῆς, *a terra* (aut *super terram*) *valde elevati sunt*, ut est in scholio apud Nobilium, qui hunc quo-

tissimi pugnatores, diaboli artificiis resistentes, et nebulonum novis doctrinis adversantes, hi inquam magnopere e terra elevati fuerunt; id est haud humi repentes vel obscuri abiectique credendi sunt, sed veluti alte grandientes per suam virtutem, et in superioribus partibus vitam degentes, quò multi conscendere nequeunt. Vel fortasse dum terrà elevati dicuntur, significatur eos mentem habere haud terrenis ne- Gr. p. 336. gotiis infixam, sed carnalia excedentem, sursumque spectantem, quia nempe volunt ad dogmaticae peritiae practicaeque honestatis sublimitatem pervenire.

PSALMUS XLVII.

Magnus Dominus etc.

[illegible] Magnus praecipue, quia ex magno Deo patre genitus. Ait enim *: pater qui mihi dedit, maior est omnibus. Quamvis enim ad alios quoque haec appellatio devenerit, dictique sint magni nonnulli etiam sive caelestes spiritus, sive terrigenae; attamen nonnisi per quamdam participationem atque imitationem eius, qui praecipue vereque et naturaliter magnus est, ipsi quoque agnomen hoc sunt adepti. – Nec iam in Iudaea tantummodo magnus Deus, verum etiam in monte sanctificato, quo nomine ob Dei dogmatum excelsitatem ecclesia intelligitur.

Fundatur (1) exultatione universae terrae. Montes Sion latera aquilonis.

Exultatio quoque est universae terrae *Christus*. Sic certe illum alibi nominat * Ps. XXXI. 7 divus David *: « exultatio mea, redime me a circumdantibus me. » Gaudium enimvero exultatioque est, et summae iucunditatis causa hominibus per universum orbem * Is. XXV. 8. Christus, omni nos tristitia avertens, lacrymasque inhibens, secundum Isaiae dictum *: « devoraverat *nos* mors praevalens; sed en rursus omnem lacrymam ab uniuscuiusque vultu Deus abstulit. » Quomodo autem exultatio sit universae terrae, manifeste iam dictum fuit. – Animadvertendum vero est, legem quoque Moysis mandasse, ut agnus [illegible] interficeretur in altaris latere aquilonari *; typo hoc nimirum portendente, fore ut Christus ad aquilonaria mundi convertatur latera, atque ad ipsa deinceps declinet, [illegible] largiturus iisdem revelationem, prout in psalmis dicitur *: oculi eius in pauperem (2) respiciunt.

V. 4. Gr. p. 337.

Deus in domibus eius cognoscitur.

Intelliges etiam sic. Βάρεις appellatas fuisse dicimus nobiliores turres, quae in moenium circuitu sunt. Non est ergo absonum, quandoquidem civitatis nomine appellata iam ecclesia fuit, turres eius dici sanctos apostolos, sive qui per temporum successionem magistri sanctarum ecclesiarum et initiatores fuerunt. Hi turrium instar inter alios eminent, suntque illustriores, et universi ecclesiae corporis veluti munimentum. In his ergo aedificiis, quisquis fortiter perstat, agnoscitur in eo Christus, cum illam tuetur nempe ecclesiam; *qui sine dubio opem* desuper defensoribus illius tribuit, eosque adversariorum semper et ubique victores efficit. Atque hinc patet,

que Cyrilli nostri locum demonstrat se in mss. catenis, ut puto, legisse; quam rem mirans Sabaterius scribit: *Cyrillus quoque, si Nobilio fides, ait* etc. Venerabilis Bellarminus in commentario ad psalm. ita scribit: « vox, *Dei*, ex graeco θεοῦ; unde putant aliqui in latino textu legendum esse *Dei*, et errore librariorum positum esse *Dii* pro *Dei*. Deinde idem Bellarminus lectionis *Dii* antiquitatem prolatis aliquot latinis auctoritatibus protegit. Nihil autem dico de textu hebraico, qui neque cum graeco neque cum lat. vulgato satis congruit.

(1) De vocabulo graeco εὐρίζων vel εὖ ῥιζῶν, vel εὐρύνων (sic enim variat) docte scribit Nobilius, quem studiosi cum fructu adibunt. Mihi de eo non est laborandum, quia non pertinet ad Cyrilli reliquias.

(2) Pauperes intelligit ethnicos tropologico sensu Cyrillus non semel in hoc commentario.

quanta ecclesiam suam cura dignetur. Praeterea sciendum est, Θάρσεις a nonnullis dici non tantum in moenibus turres, sed quoddam etiam navium genus bene artificioseque structarum. Ergo his quoque sanctorum virorum personae comparandae sunt, propterea quod quaqueversus navigant, et religionis sarcinam ad universum orbem deportant: cuiusmodi fuit et divus Paulus, qui abs Hierosolymis usque ad Illyricum excurrit praedicans Christi evangelium. Dicit vero alicubi etiam divus David *, in vasto Ps. CIII. 28
latoque mari naves decurrere, ibique versari draconem, ideo creatum ut ei illudatur. Naves *dictas intellige pro* sacrae doctrinae vectoribus; draconem autem, insidiantem his Satanam, quem etiam vicerunt, navium nomine designati sancti viri, opem ipsis salutiferam ferente Christo. Reliqua priori loco similia sunt.

Conteres naves Tharsis. [illegible]

Tharsis locus maritimus: dicitur autem Aethiopiae quaedam pars. Tarsus quoque urbs, apud Ionam dicitur Tharsis.

Sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri. [illegible]

Bellum illaturi coiverant inimici ecclesiae; sed mox eam bello invictam videntes, territi sunt, proelioque et iaculatu absistentes, clamant: sicut audieramus, ita et vidimus: nam qui vaticinia de ipsa noluimus admittere, deinde nos ipsi illorum veri- *Gr. p.* 338.
tatem spectavimus. Quomodo tamen dicere potuerunt « in civitate Dei nostri » qui fidem non susceperant? Nempe qui Deum simul et virtutum Dominum esse confitebantur, insitam sibi habere fidem denotant. Ubinam vero promissionem completam viderunt, nisi in ecclesia, quae est civitas Dei? Quod per fidem audimus, id per vitae puritatem cognoscimus fide dignum, eius rei demonstrationem habentes cupiditatum vim retusam. Demonstrata iam inimicorum conversione, praeit verba quibus usuri sunt illi qui salutem consecuti, benefactorem hymnis celebrant.

Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui etc. v. 10-11.

Suscepimus heic intelligendum est coniectavimus, aut cogitavimus, vel firmo pacatoque animo fuimus, quia misericordia tua prorsus adest iis qui in templo tuo versantur. Non enim dicimus, iis qui adhuc sunt infideles, communicatum iri Dei charismata, sed iis qui reapse fideles sunt. Dictum fuit enim antiquis *: bono animo esto- * Agg. II. 6
te, nam spiritus meus in medio vestrum est. Pariterque in praecedentibus psalmis *: * Ps. XLV. 6.
Deus in medio eius, non commovebitur.

Secundum nomen tuum, Deus, sic et laus tua usque ad fines terrae. v. 11.

Nomen pro gloria solet dicere divina scriptura: comitem porro gloriae eius laudem esse, congruenter meritoque ait: celebratur enim ab omnibus terrae incolis pro culminis sui excelsitate. Quid autem laudantes dicimus? « O Deus, quis similis tibi *? * Ps. LXX. 19.
Et, quis Deus tantus, ut noster Deus *? Tui sunt caeli et tua est terra; orbem, et * Ps. LXXVI. 13.
quicquid eo continetur, tu fundasti *. Tuus est dies, et tua est nox: tu solem lunam- * Ps. LXXVIII. 12.
que (1) fecisti *. » Generatim denique ut universalem Deum ac dominum ipsum ce- * Ps. LXXIII. 16.
lebramus. « Iustitia plena est dextera tua. » Mirantur laudem summo Deo ex universa terra provenientem, ceu gloriae eius et sublimitati congruam. Aliud quoque praeterea mirantur: nam Dei patris dexteram plenam esse aiunt iustitia, id est iusto iudicio. Quaenam vero a nobis intelligetur Dei patris dextera, nisi verum ex ipso natum unigenitum Dei Verbum? Haec magna, et supernaturalis, et omnium sublimis- *Gr. p.* 339

(1) Ergo inter eos est Cyrillus qui legebant σελήνην, ut est etiam in codice celebri vaticano, et in hebraico; utque habent apud Sabaterium S. Augustinus et nonnulli alii. Vulgati lectio *auroram* manat ex lectionibus φῶς, φαῦσιν, φωστῆρα, quae item recitantur apud Nobilium.

sima dextera patris, iusto decreto flagitiosum Satanam depulit ab eis qui olim victi huic suberant. Iustificavit enim ipsos per fidem, et antiquis absolutos criminibus, sanctos eos et inreprehensibiles obtulit Deo patri. Rei testis erit ipse filius dicens *: « nunc iudicium est mundi huius; nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero, omnes traham ad me ipsum. » Ergo ob sanctitatem atque iustitiam suspiciunt magnopere omnes gentes admirabilem Dei patris dexteram, quae oppressos ulciscitur, fractos relevat, obtenebratos illuminat.

* Ioh. XII. 31.

v. 12. **Laetetur mons Sion, exultent filiae Iudaeae.**

Qui ex omnibus gentibus ad veritatis lumen venerunt, valde laetantur de se ipsis, quia misericordiam impetraverint et cuiusvis boni participationem per divinam fortissimamque Dei patris dexteram. Videntur autem quodammodo alteri quoque populo gratulari, Israheli inquam, ceu qui per tempora ad notitiam gloriae vocandus sit servatoris omnium nostrûm Christi, atque ad donorum participationem quae nuper ethnici obtinuerant. Hoc propheticus quoque sermo comprobat *: « post haec, inquiens, revertentur filii Israhel, quaerentque dominum Deum suum, et Davidem item regem suum, et stupebunt ad Dominum, et super bonis eius in novissimo dierum. » Laetetur itaque, inquiunt, mons Sion, id est Hierusalem, et filiae Iudaeae propter iudicia tua, Domine, bona scilicet. Filiae vero Hierusalem intelligi possunt oppida ei circumstantia et subdita. Vel etiam sic interpretaberis: nempe montem Sionem, ecclesiam esse dices; filias vero eius, animas in ipsa nutritas, sive prolem ecclesiae, quae in spiritu circumcisionem excepit, quaeque melior est priore synagoga ac verior. Nam lex umbra erat, veritas autem Christus, et quae per ipsum.

* Os. III. 5.

v. 13. **Circumdate Sion, et complectimini eam, narrate in turribus eius.**

Spiritus sanctus hortatur divinas virtutes, ut ecclesiae Dei praesidio sint, eamque complectentes custodiant. Pro « complectimini » Symmachus dixit « circum munite. » Pro « narrate » autem Aquilas ait « computate turres eius; » Symmachus vero « numerate. » Alium quoque sensum adtribues: chori nempe iubet speciem componere, mediamque habentes veluti matrem Sionem, sanctas eius filias laudem canere Christo. Hoc enim significari arbitror verbis: narrate in turribus eius. Βάρεις igitur, sive turres ecclesiae, dicimus esse sanctos apostolos et evangelistas. Certe ore ipsorum narramus, atque eorumdem vocibus purisque doctrinis utimur, ut simus, iuxta illud effatum *, meditantes (1) columbae. Meminimus prophetae quoque dicentis *: sumite vobiscum sermones; illos videlicet quos sanctus Spiritus suggerit, ex quibus mysterium Christi discere licet. Vere enim res utilis Dei meminisse, et lingua eloqui laudes eius. Sed et alibi dicit psalmista *: « lingua mea meditabitur iustitiam tuam, tota die datam a te salutem (2). » Adhuc sane adhortatur manifeste Spiritus iustificatos in Christo, ad aperiendos vigilantissime mentis oculos, et sedulo speculandum ecclesiae redemptorem qui est Christus Iesus. Tota enim vis nostra ipse est, et ipsi innititur. Quamobrem nobis ait *: « sine me nihil potestis facere. » Videbimus autem ipsum potissime tum visibilium ope creaturarum, tum etiam invisibilium: namque est omnium creator, utpote Deus ac dominus, et in eodem cum patre, a quo genitus est, throno considens. Neque secius cognoscemus ex iis quae insigniter fecit tempore ad-

Gr. p. 340.
* Ezech. VII. 16.
Os. XIV. 2.
* Ps. XXXIV.
Ioh. XV. 5.

(1) Ergo Cyrillus legebat vocabulum μελετητικαί (uti est p. gr. 340) quod a vaticano quidem textu abest, sed extat in proprie dicto alexandrino, nunc anglicano, ut videre est apud Breitingerum.

(2) Ita evidenter in pervetere codice I. f. 264. col. 2. τὴν σωτηρίαν σου, quum alii passim graeci et latini itemque hebraici habeant *laudem tuam*, ἔπαινόν σου, תְּהִלָּתֶךָ.

ventus sui. Destruxit enim inimici omnem potentiam, orbem servavit, fide iustificans peccatores, atque ad adoptionem vocans homines ab extremitatibus mundi, partim doctrinis sapientia plenis, partim etiam insperatis prodigiis, ex quibus homines potuerunt agnoscere qualis quantusque esset, et quod nullatenus patre Deo inferior sit. Porro ubi virium perfecta aequalitas est, ibi omnino eandem quoque esse substantiam necesse est (1).

Βάρεις denuo dicimus nuncupari nobiliores quasque turres. Itaque βάρεις reputari queant magni delectique viri civitatis Dei, qui in ea excellunt; in quibus Deus cognoscitur, dum eos defendit servatque ex tentationibus. Horum nos pars quodammodo sumus, qui post illos vice magistrorum fungimur, quique ab eis recte et sine errore dicta excipientes, sermones inde nostros confirmamus, dum veritatis dogmata tueri studemus, et subiectis nobis plebibus morum doctrinam exponimus (2). Narramus autem haec a generatione in generationem, quia sacrum nostrum magisterium ad posteros quoque nostros perenni successione transmittitur. Et quidem sacrorum doctorum sermo semper atque omni tempore viribus pollet, quia Deus Christus numquam cessabit, immo super nos perpetuo regnabit. Gr. p. 311.

PSALMUS XLVIII.

In finem, filiis Core.

Praesente morali psalmo divinum tribunal, et quae cunctis hominibus eventura sunt praedicantur, nec non dies illa qua creaturam suam Deus in iudicium adducet. Videntur autem filii Core apostolorum personam gerere qui mundi initiatores fuerunt (3); ex quibus consequenter in universam terram doctrinae praedicatio diffunditur: ac veluti ante linguarum confusionem unum erat omnibus labium unaque vox, ita nunc gentes omnes totusque mundus cunctique homines, unius auditus atque unius cordis fiunt, una ipsis adsonante doctrina. Prorsus enim tardiore erat lingua benequc loquendi ignara prisca lex, quae longo vix circuitu, littera quodammodo delineato, Dei nobis placita prope balbutiebat. Sed ecce demum Moysis os eloquentissimum extitit Christus, qui typos ad veritatem contulit, et ubique obviam necessariarum rerum cognitionem exposuit. Et lex quidem unum erudiit carnalem Israhelem, at Christus explicatis mansuetudinis suae retibus mundum universum cepit. Merito ergo cunctis terrae incolis suadet quae sequuntur: audite haec omnes gentes etc.

Inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam.

Hoc perinde est ac si diceret: homo disputandi cupidus ego sum, et obscura quaeque atque involuta theoremata libentissime disco. Quod si forte eadem haec aperire, id est conspicua reddere opus sit, gratanter facio. Non enim iniucunda erit oratio mea, sed instar cantici psalterio temperati. Propositionem vero dicit id, quod sibi dicendum proponit. Semper autem iucunditas admixta est sanctorum sermoni. Sic enim sapientissimus quoque Paulus scribit *: « sit sermo vester sale conditus; » ut nempe audientibus sit gratiosus. Certe nemo dubitabit, quin is omnino iucundus gratusque studiosis virtutis sit. Gr. p. 312. * Coloss. IV.

(1) Adfirmatio defensioque est vocabuli nicaeni ὁμοούσιος.

(2) Insignis laus doctrinae atque auctoritatis Patrum ecclesiae; quorum se partem esse, utpote episcopum et alexandrinae ecclesiae magistrum, dicit Cyrillus.

(3) Tres hos priores versiculos maurinus Athanasii editor inter auctoris sui reliquias posuit; contradicente tamen iure meritoque Nicetae codice vaticano, ubi reliquam quoque partem continuat Cyrillus.

Cur timebo in die mala? etc. Qui confidunt viribus suis etc. Frater non redimit etc.

Intelliges etiam sic. Ego praenunciare divina oracula a sancto Spiritu dignus habitus, nihilominus timore quatior, Deique iudicium perhorresco; vos autem imperterriti auditis, qui praesentis vitae voluptatibus indulgetis, qui haud Deo sed viribus vestris confiditis, et vestrarum opum copia gloriamini? Atqui scitote, nihil vobis haec omnia profutura in praedicta die. Nam neque frater fratrem redimet, neque amicus amicum. Unusquisque enim propriam sibi mercedem recipiet; et « uniuscuiusque opus
[I. Cor. III. 13] quale sit, ignis probabit *. » Quis alius itaque hominum hunc redimet? Ideo dictum est: frater non redimit, redimet homo? Sed neque dabit quisquam Deo redemptionis propriae pretium illa die; neque veluti semet coëmens, pretium pro anima sua solvet. Quamobrem vanae sunt divitiae possidenti, vanae vires mortales his qui confidunt in eis. Verumtamen si in hoc mundo, praesentique vita recte divitiis utetur aliquis, eas-
[* Matth. XXIV.] que prudenter administrabit, ut Servatoris monitum fert dicentis *: quis est fidelis prudensque oeconomus, qui tempore idoneo dabit demensum conservis suis? hic, inquam, bona spe fruetur. Ergo abhinc tibi iam serens ad iustitiam, illic vitae fructus
[* Prov. XIII. 8.] collige. Nam redemptio hominis, ut ait sapiens *, propriae divitiae sunt. Sin vero nihil horum egerit, naufragium passus, cum ipsa divitiarum sarcina animam suam perdet: nam neque ulterius opibus suis frui poterit post hinc abscessum. Ergo praedicta in die, neque ipse pro se placamen dabit, neque pretium redemptionis libertatisque animae suae, neque a fratre vel cognato quovis iuvabitur. Qui autem nec opibus confidentes, neque viribus suis gloriantes, laboriosam aerumnosamque vitam toleraverint, promissa divino oraculo vita digni erunt.

Et laborabit in aeternum. Non videbit corruptionem, cum viderit sapientes morientes.

Pro laborabit in aeternum, Symmachus « sed postquam requieverit, inquit, in hoc saeculo, vivet in aeternum. » Aquilas autem: « et requievit in aeternum, et vivet ad victoriam. » Quinta demum editio « et laboravit, inquit, in aeternum, et vivet ad victoriam. » Nam qui in praesente vita pro pietate iustitiaque laboraverit, ex hac postea turba tumultuque evadens, pacatum tranquillumque aevum exiget, aeternam postremo vitam consecuturus. Hic corruptionem non videbit, etiamsi sapientes quoque morti occumbere cernet. Vel secundum Symmachum: « non videbit ipse corruptionem, quum sapientes morientes viderit. » Tantum quippe ab impiis distat, ut ipsis ne in morte quidem propinquaturus sit; sed procul ac veluti e superna specula corruptionem sapientium auditurus. Quorumnam vero sapientium, nisi quorum Deus sapientiam infatuavit?

Et ore suo complacebunt (1).

Cum ergo nos, inquit, qui piam puramque praeoptavimus vitam, iis qui sic vivere non consueverunt, increpantes dicemus: homo quum in honore esset, non intellexit, et reliqua; tunc et ipsi, etiamsi nunc id fateri nolunt dum in hoc mundo versantur, postea tamen dicta nostra comprobabunt: nam quod veracia fuerint, ex iis quae sibi evenerunt convicti consentient. Sed et alia quoque profertur scriptura: post haec ore suo benedicent (2); pro maledicent sibimet ipsi, pertaesi actuum suorum. Nam illa die, inquit, omnes cogitationes eorum peribunt.

(1) *Complaceo* pro *comprobo*, tum vulgati tum etiam S. Ambrosii ad hunc psalmum auctoritate, videtur collocari posse in lat. lexicis, praesertim quum iam ibi legatur *complacitum sit* pro *comprobatum*.

(2) Legesis adnotationem nostram p. gr. 343. Est autem lectio εὐλογήσουσιν, *benedicent*, septuaginta interpretum in editione graeca vaticana, quam sequuntur nonnulli latini veteres apud Sabaterium.

Mors pascet eos, et dominabuntur eis recti in matutino. v. 15

Mortem eos pascentem intelliges punitionem in morte. Namque omni vi gloriaque amissa, dominos ut ita dicam experientur sanctos cum mane orietur, id est cum gloriae Christi tempus advenerit. Etenim is de caelo descendet cum sanctis angelis, *Gr. p. 344* cum patris sui gloria, sanctis quidem parata ipsis praemia conlaturus, peccatores autem poenis et ultioni addicturus. Tunc et horum auxilium antiquabitur, id est auferetur; namque antiquatum, inquit, seu senescens proximum est destructioni. A sua vero mundana gloria ad ignominiam transferentur.

Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi, cum susceperit me. v. 16

Nam sanctorum animae in manus convolabunt Dei: quod nobis diversorium iam antea paravit universalis servator ac dominus cum in veneranda cruce penderet, Deo patri caelesti dicens *: pater, in manus tuas commendabo (1) spiritum meum. * Luc. XXIII. 46. Idemque gradibilem humanis animabus fecit paradisum, dum prius introivit, et crucifixo secum latroni ait: hodie mecum eris in paradiso. Propterea etiam beatus Stephanus cum lapidaretur aiebat *: domine Iesu Christe, suscipe spiritum meum. * Act. VII. 58 Non enim iam deinceps ad inferos abeunt sanctorum animae, ut illac peccatorum (2). Idque a psalmista dici arbitror his verbis: verumtamen Deus animam meam redimet de manu inferi, cum susceperit me.

Introibit usque in progenies patrum suorum, usque in aeternum non videbit lumen. v. 20

Qui eiusmodi est, lumine carebit, cum iis qui similitudine morum patres eius fuerunt. Nam qui tenebrarum opera fecerint, in tenebras abibunt exteriores, nempe ii qui beluinam vitam traduxerint.

PSALMUS XLIX.

Vocavit terram ab ortu solis usque ad occasum. v. 1

Vocati fuerunt a Deo sancti, cum factus homo locutus est, atque universam convocavit terram. Iam quid dixit *? docete omnes gentes *. * Matth. XXVIII. 19. Insuper, oportet praedicari evangelium hoc in universo mundo *. * Marc. XIII. 10. Est enim Christus magna et altisone clangens bucina. * Is. XXVII. 13. Nam sic praedicationum eius meminit Isaias propheta *: « et erit die illa clangent bucina grandi. » *Gr. p. 345.* Vocavit igitur non uti sub hierophanta Moyse Israhelem, sed omnes potius ab ortu solis usque ad occasum. Alio quoque sensu intelliges. Unum vocavit Israhelem divus Moyses, quia et servili conditione circumscriptus erat, et exili voce impeditaque lingua praeditus. Idcirco secundum psaltae dictum *, notus in Iudaea Deus erat, et in Israhele magnum nomen eius. * Ps. LXXV. 2 At universalis servator ac dominus, utpote Deus de Deo, nobis sese revelavit, ut universum vocaret mundum, quicquid nimirum incolarum est ab ortu solis usque ad occasum. Ait enim *: venite omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. » * Matth. XI. 28 Cunctis etiam mandavit sanctis discipulis: « euntes docete omnes gentes. »

Ex Sion species decoris eius. v. 2

Fuit, et est, Deus Verbum consubstantiale patri, et omnimoda aequalitate praeditum (3). Ita tamen quum esset natura comparatum, demisit se ad exinanitionem,

(1) Sequitur Cyrillus graecum communiorem textum παραθήσομαι. At latinus vulgatus variam gr. lectionem παρατίθεμαι, *commendo*.

(2) Nihil evidentius hac auctoritate Cyrilli contra hodiernorum Graecorum errorem, qui animas etiam iustorum nonnisi post generale iudicium apud Deum beatas fore dicunt.

(3) Perpetua haec apud Cyrillum praedicatio est, quod verus Deus, patrique consubstantialis filius sit.

servique formam suscepit. Videbatur ergo formositatis suae iam non prae se ferre decorem, quia similitudinem nostram adsciverat. Quod tamen non ex humanae eius conditionis modulo, divinam eiusdem excellentemque pulchritudinem aestimare quis debeat, sed quatenus potius Deus est, et patri potentia compar, demonstrat dicens: « ex Sione species decoris eius. » Iam ex Sione, pro ex superna Sione dictum intelliges: nempe in vocabulo Sion, id quod desuper et caeleste est (1). Non enim homo tantummodo Christus erat, sed caelestis potius; non quod de caelo carnem advexerit (2); nam genitus est de sancta virgine; sed quia de caelo erat illud quod carni unitum est Verbum: ideo caelestis homo nuncupatus est Christus; proptereaque ex Sione species decoris eius. Iamvero decoris eius sanctos apostolos conscios comperiemus. Ait
* II. Cor. V. 16 enim sapientissimus Paulus *: « nam etsi agnovimus in carne Christum, at nunc amplius non agnoscimus. » Etenim post resurrectionem a mortuis, et in caelos reditum, iam non ab exinanitionis modulo, sed ex digna Deo maiestate ipsum agnoscimus.

Deus noster manifeste veniet; Deus noster, et non silebit.

Quandonam venit manifeste, nisi cum caro factus est, secundum Iohannis dictum, quum similitudine nostra suscepta, de sancta virgine natus, et cum hominibus conversatus est? Tunc enim visibilis evasit qui suamet natura erat invisibilis, tangibilis qui erat tactui impervius, conditionis nostrae compos qui rem omnem creatam excedebat. Ergo manifeste venit. Veniens autem, ait psalmista, non silebit, quia mundum arguet de peccato, vel quia patris voluntatem nunciabit. Vocatur enim nomen eius magni consilii angelus.

Ignis ante eum exardescet, et circa ipsum tempestas valida.

Si in priore adventu ignis intelligitur, vel pro luce ponitur, ignis utique nominatur pro lucis fonte: ut existimemus lucem intellectualem praeire solere Christi notitiae, per quam fides in ipsum conficitur. Cuius rei typus erat illa quae Iudaeorum agmen noctu praecedebat ignea columna, viam demonstrans. Vel fortasse etiam ita cogitare congruum est: nempe quod multiplici peccato frigescentes per universam terram homines, Dei Verbum cum comperisset, illos incendit ad cupiditatem studiumque cuiusvis boni operis, intellectualem veluti ignem immittens sancti Spiritus participa-
* Luc. XII. 49. tionem. Unde aiebat *: « ignem veni mittere in terram; et quid volo, si iam accensus est (3)? Effecti enim sumus spiritu ferventes quotquot hac gratia donati dignanter fuimus: divinaeque naturae facti consortes, ex quo sanctum Spiritum participavimus. Atque haec causa est, quamobrem sancti Spiritus gratiam ignis ostensio comitatur (4). Baptizamur enim in Christo, secundum Iohannis dictum, in Spiritu sancto et igne.
* Mal. III. 1 Dicit autem quidam e sanctis prophetis *: « statim veniet in templum suum Dominus quem vos quaeritis, et angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit Dominus; quisnam sustinebit diem introitus eius? Quis ferre poterit ut aspiciat eum? Quia ipse ingreditur quasi ignis conflatorii, et quasi herba fullonum. Sedebit conflans et emundans sicut argentum et aurum. » Destruit enim quamlibet in nobis maculam sancti Spiritus operatio et vis, ignis instar peccati sordes consumens. Eadem tamen nihil Iudaeorum duris cordibus profuit, quia gratiam non admiserunt. Ideo Hieremiae quoque

(1) Videsis Cyrillum ad ps. IX. v. 12. cum adnotatione nostra p. lat. 109.
(2) Hoc dicitur contra Eutychianos.
(3) Ita graece, et sic codex cantabrigiensis, nec non SS. Hilarius atque Paulinus apud Sabaterium.
(4) Idcirco baptismus a Graecis dicebatur *sancta lumina*. Erat insuper graecae ecclesiae mos congruus ut in baptismi sollemnitate plurima incenderentur lumina.

voce de illis dixit omnium Deus *: defuit sufflatorio ignis, defuit plumbum: frustra argentum conflat argentarius faber. Malitiae eorum non sunt consumptae. – « Circa ipsum autem tempestas. » Nam quotquot pie volunt vivere in Christo, persecutionem patientur *. – Alio quoque modo interpretari poteris. Spectabatur quidem, ut ait, Christus in forma nostrae simili, id est ut homo, sed tamen sic etiam potestatem virtutemque deitatis habebat; ignem veluti quemdam validamque procellam in eos eiaculans qui suis adversabantur mandatis, diabolicum omnem exurens vigorem, et adversarias potestates consumens. Sic enim fere dicit et alibi Deo psalmista de adversantibus gloriae eius *: « Deus mi, pone eos ut rotam, ut stipulam ante faciem venti. Sicut ignis qui inflammat silvas, et flamma quae comburit montes, ita persequeris eos procella tua, et ira tua conturbabis ipsos. »

* Hier. VI. 29. *Gr. p.* 347.
* II. Tim. III. 12.
* Ps. LXXXII. 14. et 15.

Advocabit caelum desursum, et terram discernere populum suum. v. 4

Heic denuo operatae a Servatore apud nos dispensationis sollertiam comperies. Olim quippe terrae incolae beluinam vitam agitabant, erantque vulpium partes, ut ait psalmista *. Adorabant enim impuros spiritus, per regiones urbesque cultum exhibentes, et pro sua quisque opinione Deum habentes. Sed postquam Deus dominus nobis apparuit, omnium corda veri Dei notitiae luce illustravit, errantem convertit, luxatum alligavit, et boni pastoris officio feras ab ovium caula arcuit, sanctificavit Spiritu, angelicarum potestatum custodia munivit, sanctosque per universum orbem doctores praefecit (1). – Advocabit itaque caelum desursum, id est sanctos angelos qui desuper sunt in caelis, nec non electos et apostolatui qui in terra versantur destinatos, ut populum eius discernant. Nam divinae doctrinae ministri, morigeros ad Deum adduxerunt; qui secus fuere, eos Satanae dimiserunt, propemodum dicentes: ite ad ignis vestri lucem, et eius flammâ exardescite. Certe ad Iudaeos verba fecerunt, sed postquam eos obduratos senserunt, et omnis freni impatientes, aperte edixerunt *: « vobis apprime oportuit verbum Dei nunciari; quod quia repellitis, vosque indignos iudicatis aeterna vita, ecce ad gentes convertimur. » Videsis itaque quomodo populum Domini discernant. Quod autem sanctis doctoribus angeli auxilientur, nec non et initiatis fidei plebibus, patefaciet Paulus de illis dicens *: « nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis? » Sic etiam divus Iacobus scalam vidisse dicitur * de terra in caelum usque pertingentem, in eiusque culmine constitutum Dominum, sus deque autem discurrentes angelos. Namque in Domino supernis coniunguntur inferna, et communio et caritatis vinculum hominibus cum sanctis angelis fit (2). Canit vero alicubi et divus David *: « castrametatur angelus circa timentes eum, et ipsos liberabit. » Itaque cooperantes sanctis doctoribus, ipsi quoque populum Domini discernunt.

* Ps. LXII. 11.
* Act. XIII. 46. *Gr. p.* 348.
* Hebr. I. 14.
* Gen. XXVIII. 12.
* Ps. XXXIII. 8.

Congregate illi sanctos eius. v. 5.

Alio quoque modo intelliges, quod immo mihi melius dici videtur. Nempe hoc evidenter est discerni populum Dei spiritalium potestatum operâ, itemque illorum qui evangelica salutarique praedicatione fungi iussi sunt (3). Ipsis enim Spiritus praecipit ut congregent Christo sanctos eius * « quos praescivit, inquit, et praedestinavit conformes fieri imagini filii eius, quos et vocavit; quos autem vocavit, hos et iustificavit;

* Rom. VIII. 29.

(1) Animadverte custodes hominum angelos, et divinam sacrorum pastorum institutionem, quod utrumque cacodoxi negant.

(2) En symboli articulum de communione sanctorum.

(3) En sacerdotale ministerium et auctoritatem.

quos vero iustificavit, hos et glorificavit. » Ergo ex universa terra eos, qui iam praecogniti sunt ceu fideles futuri ac germani, congregate ait; qui etiam dispositi sunt, id
* Ps. IV. 6. est adimplere satagunt dispositum a Christo cultum sacrificiis haud cruentis vel fumosis, sed spiritalibus potius. Scriptum est enim *: « sacrificate sacrificium iustitiae, et
* Ps. XXVI. 6. sperate a Domino. » Huiusmodi sacrificiis gaudet Deus, suscipitque spiritalis odoris instar quae dicuntur ei laudes. Ait itaque divus melodus *: « circuivi et obtuli in ta-
Gr. p. 349. bernaculo eius hostiam vociferationis. » Plurima his facile accumulari possent, ex quibus cognoscere licet laudum ritum, sacrificium esse Deo iucundum (1). Deinde dicit:

v. 6. **Et annunciabunt caeli iustitiam tuam, Domine.**

Ante alios proposuit salutarem doctrinam Israhelitis; his enim datae fuerant promissiones, lex, et testamentum, et patres. Postquam vero facti sunt improbi et obdurati, et evangelicae praedicationis contemptores, vocantisque ad salutem repudiarunt gratiam, necessario ea migravit ad gentium greges, totumque orbem occupavit. Huius videlicet recti decreti causa, nunciabunt caeli iustitiam illius: iustus est enim iudex, rectus et bonus. Alioquin ius quoque dixit cunctis incolis terrae, et improbo
* Ioh. XII. 31. apostataeque draconi. Quamobrem aiebat publice *: « nunc iudicium est huius mundi, nunc princeps mundi huius eiicietur foras. Et ego si exaltatus fuero a terra, omnes
* Ioh. III. 17. traham ad me ipsum. » Idem insuper ait *: « non misit Deus filium suum in hunc mundum ut mundum iudicet, sed ut salvetur mundus per ipsum. » Quomodo ergo factum est iudicium de hoc mundo? Damnavit ceu tyrannum Satanam, et cum eo flagitiosos daemones; ultus autem est orbis incolas, qui vim patiebantur. – Heic ergo iudicem perspicue novit David Christum: et quod omnem iudicandi potestatem a patre acceperit, non reticuit dicens: Deus iudex est. Ita iudicia exercens laudatus est desuper a sanctis caelorum spiritibus, ut Deus iudex rectus, et incorrupta omnino rectitudine utens. Diapsalma.

v. 7. **Audi, popule meus, et loquar tecum; Israhel, et testificabor tibi.**
Deus, Deus tuus ego sum.

Evidenter his verbis persona Dei introducitur, legales typos ad veritatem convertentis. Nam usque ad tempus emendationis in melius, positam fuisse ait sapien-
* Hebr. VII. 18. tissimus Paulus * mosaicam legem. Emendationis autem tempus aliud non est quam
* Ioh. XIV. 6. illud quo terrae incolis illuxit Christus, apertissime dicens *: ego sum veritas. Sunt ergo typica inutilia, veritate praesente: hanc enim parturiunt umbrae; Christique my-
Gr. p. 350. sterium in legis litteris pervidebit quisquis fuerit spiritalis. Ergo quia Servator futurus erat doctrinae et cultûs legali illo nobilioris antecessor terrae incolis, necessario per psalmistae lyram spondet atque testatur Israhelitis dicens: « audi, popule meus, et loquar tecum; Israhel et testificabor tibi. » Ne quis autem existimaret, non tam ex ore Domini, quam ex proprio corde, psalmistam verba facere, addidit: « Deus, Deus tuus ego sum. » Qualis autem? Nempe bonus, qui ex ferrea tyrannidis Aegyptiorum fornace Israhelem eduxi, qui viam per mare medium obtuli, qui in deserto pavi, qui legem illam tibi constitui. Nec vero me alium legislatorem arbitreris, dum legum vides diversitatem.

v. 12. **Si esuriero, non tibi dicam.**

More populari intelligenda sunt verba haec: si esuriero, non tibi dicam. Namque
* Is. XL. 28. impossibile pro possibili ponit, insipientes coarguens. Alioqui Isaias propheta dicit *:

1) Laus pii chori in ecclesiis christianis canentis.

« Deus sempiternus, Deus finium terrae conditor, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiae eius.

Peccatori dixit Deus etc. v. 16.

Quod nequaquam idolorum cultoribus et nondum divina luce donatis haec dicat Deus, sed Israhelitis, satis est evidens. Nam quae illis divinae legis cura esse poterat, qui ne utrum quidem esset sciebant? Quis illorum, inquam, divinum foedus ore memoraret? Peccatorem igitur hoc loco dicit refractarium inexpiabilemque iudaeum, adhuc peccati servum. Omnis enim, inquit *, qui facit peccatum, servus est peccati. * Ioh. VIII. 34
Non enim eos qui sunt huiusmodi adhuc liberavit filius.

Sedens adversus fratrem tuum detrahebas. v. 20.

Sedentes in synedriis Christo obloquebantur dicentes *: « quid agimus, quia hic * Ioh. XI. 47.
homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic, venient Romani, nobisque auferent et gentem et regionem. » Tunc demum scandalum ei machinati sunt, et necis laqueum intenderunt. Namque ad Pilatum pertraxerunt, et ut cruci figeretur postularunt. Quod si Iudaeorum fratrem, et matris ipsorum filium vocat Christum psalmista, non excedit rectitudinis fines sermo. Natus est enim secundum carnem a Iudaeis, atque ob Gr. p. 351.
id synagogae filius dici potest.

Et illic via, qua monstrabo illi salutare Dei. v. 23.

Attende enim, quod etiamsi data fuisset antiquitus lex, quasi nondum demonstrata sit via qua quisque ad salutem tendat, demonstraturum se illam promittit. Sine controversia igitur meliores mosaicis sunt Christi res; siquidem via salutis ipse Christus est, eiusque mandata. Propterea divus dixit Isaias etc. *(nam reliqua sunt apud Corderium.)*

PSALMUS L.

Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam. v. 3.

Nihil adeo ad misericordiam Dominum flectit, quam peccati confessio. Quare et David totam rogat in se misericordiam atque universum miserationum fontem effundi. Nam sicuti misericordiae magnitudinem petit, ita miserationum multitudinem implorat, propterea quod grande peccatum esset, nec nisi congruente clementia deleri posset. Certe manus homicidio pollutas eluere, Dei tantummodo miserationum officium est. Miseretur autem naturae is qui eam finxit. Scit enim, ipsam multa imbecillitate aegram facile pertrahi ad immundas carnis passiones. Nam facile praedatur humanam mentem peccati inventor, auxiliatricem habens saevientem in carneis membris legem. Adeundus est igitur spirituum medicus, ut bonam valetudinem menti conciliet; omne quippe robur ab eo est (1). Fortasse vero quia praevidebat David, fore ut temporum decursu hominibus Christus appareret, omnia mundi peccata deleturus, merito misericordiam magnam appellat tam insignem gratiam (2). Scriptum est enim *: omne pec- * Ps. CVI. 42
catum oppilabit os suum. Namque ut ait apostolus *: Deus qui iustificat; quis est qui * Rom. VIII. 33.
condemnet? Iam Graeci dicunt πλημμέλημα huiusmodi peccatum, quod duplici legis transgressione conficitur.

Amplius lava me ab iniquitate mea etc. v. 4.

Quia dicit « amplius lava me » rursus heic animadverte, ut par est, Christi mysterium. Habuit lex purgationem per aquam, cuius etiam sapientissimus meminit Pau-

(1) En denuo divinae gratiae necessitatem.
(2) Pulcra et pia Cyrilli interpretatio *misericordiae magnae*.

Hebr. IX. 13. Gr. p. 352 lus dicens *: « si enim sanguis taurorum et hircorum, et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad carnis emundationem. » Attamen invalidus erat typus ad peccati ablutionem, et carnis tantummodo purgationi conferebat; verum Christi baptismique gratia et vis, legalem purificationem superans, magis eluit; immo vero ipsam animam absolutissime purgat.

v. 6 **Tibi soli peccavi etc.**

Iob. XXXIV Impius est qui regi dicit « peccas » ait alicubi divina scriptura *. Quoniam itaque nemo erat qui me peccantem reprehendere posset, tuque solus corrector idoneus eras, ideo tibi soli peccavi. Bene autem addidit: et malum coram te feci; namque id in II. Reg. XI. 27 historia quoque refertur *, nempe illud facinus visum esse improbum coram Domino.

v. 6 **Ut iustificeris in sermonibus tuis, et vincas cum iudicaris.**

Equidem, inquit, malorum auctor fui, tua vero aequitas vel hinc elucet. Nam si iudicium instituatur, et tua erga me benefacta in medium proferantur, meaque ex adverso opera illis componantur, tu quidem iustus clemensque videberis, ego autem peccator et ingratus. Ergo particula UT nequaquam hoc loco causam denotat: non enim ideo peccavit David, ut Deus iustificaretur; sed contra potius ex peccato tanto, Dei iustitia demonstratur. Omnium enim hominum providam gerit curam Deus.

7 **Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum.**

Hoc ait, non quia naturalis sit operatio peccatum; tunc enim de eo sumi poena non posset; sed quia fragilitas insita naturae est: eadem tamen proposito suo ac labore fit victrix, neque necessitate tenetur ob liberum arbitrium. – Fortasse etiam Babylone captivi, ut quidam existimant (1), Deo dicunt: si peccatorum meorum poenas a me expetis, iam expedit ut de progenitoribus quoque easdem sumas: nam ne illi quidem grati erga tua benefacta fuerunt. Ego itaque a patribus quodammodo hereditatis loco ut ingratus essem accepi, ex iisque peccatum contraho.

Gr. p. 353. Mos est sanctorum placandi Deum atque ad misericordiam provocandi, tum plurimis aliquando dictionibus, tum etiam coacte accusando haerentem hominis naturae

* Ps. CII. 14. 15. infirmitatem. Quare et clamantes audimus *: memento, Domine, quia pulvis sumus.

* Ps. LXXXVIII. 48. Homo sicut foenum dies eius. Item *: memento quae mea substantia. Id autem clarius

* Iob. X. 10. exponens patientissimus Iob, ad Deum exclamabat *: « nonne sicut lac mulsisti me, atque ut caseum coagulasti? pelle et carnibus vestisti me, ossibus et nervis compegisti me, vitam et misericordiam posuisti apud me? » Tantumdem nunc quoque praecedentibus versiculis significari dicimus. Namque ipsum nostrum geniturae principium haud absque carneae voluptatis sorde fieri adfirmat. Honorabiles sunt sine dubio nuptiae, et extra omnem calumniam apud Deum. Attamen si quis coniugii incundi causam vestiget, carnis cupiditatem esse comperiet; quamquam res acta peccati loco non habetur. Punitur vero copula, nisi adstipulantem habeat legem, et nisi liberorum susceptio, verus rei finis sit (2). Ergo quod adtinet ad solas cupiditates carnalesque motus, in iniquitatibus nos concipimur, et in peccatis appetunt matres. Quod si radi-

1) Dici haec psalmi verba a captivis Babylone, revera putavit auctor graecae psalmorum paraphraseos, quam Corderius edidit. Sed frustra est; patres enim plerique omnes originale peccatum heic denotari censent. Noster quoque Cyrillus tum superiore versiculo, tum latius sequente tractu, naturalem id est originalem peccati fomitem in his psalmistae verbis agnoscit. Nonne vero et universum psalmum paenitenti Davidi tribuit Cyrillus? Quicquid autem de babylonicis captivis addit, ea non ore proprio, sed diserte κατά τινας, id est *ut nonnulli putant*, dicit.

2) Confer similem Cyrilli locum in hoc ipso volumine explan. ep. I. ad Cor. p. lat. 52. Item lib. XV. de ador. in Sp. et ver. ed. Aubert. T. I. p. 525.

rem habet affectum carnalem corporum genitura, sequitur ut ea res plane sit morbida, et quicquid ex ipsa sequitur. Hinc sacratissimus Paulus de carnalibus motibus plurimum queritur dicens *: « condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? » Gratiae sint Deo per Iesum Christum dominum nostrum, per quem peccati mitigata lex fuit, et carnalium motuum adsultus mortificatus. Atque hoc praeter alia bona contulit nobis unigenitum Dei Verbum homo factum. Quam aeque rem divus Paulus testabitur *: « nam quod impossibile erat legis, in quo aegrotabat propter carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et pro peccato, damnavit in carne peccatum, ut legis iustitia perficiatur in nobis, qui secundum carnem non ambulamus sed secundum spiritum (1).

* Rom. VII. 22.

* Rom. VIII. 3.

Ecce enim veritatem dilexisti, incerta et occulta sapientiae tuae manifestati mihi.

V. 8. *Gr. p. 354.*

Demonstravit, hominum naturam iam inde ab initio peccato succubuisse propter Evae transgressionem, et cuiusque nativitatem maledicto subiacere (2). Altius autem

(1) Confer Cyrillum in explan. ep. ad Rom. apud nos p. lat. 18.

(2) Hinc fortasse apparet, duplicem praecessisse Cyrilli ad v. 7. disputationem; priorem de peccato proprie originali, posteriorem de luxuriae passione quae genituram comitatur. Atque haec quidem posterior, utcumque superest; verum prior, quae sine dubio plurimi esset facienda, in codicibus nostris non occurrit: nisi forte Cyrillus iis contentus fuit quae dixerat ad Rom. V. 12. (apud nos p. lat. 6. et seq.) Peccatum originale, quale in posteris Adami est, consistere in gratiae iustificantis iustitiaeque privatione, quae efficimur irae filii et a Deo aversi, vera et praecisa est catholicorum theologorum sententia, iuxta divum Thomam dicentem: *privatio originalis iustitiae, per quam voluntas subdebatur Deo, est formale* (scilicet *pars formalis*) *in peccato originali.* Prae manibus habeo, a docto et benigno Pisaurensium bibliothecario D. Petro Raphaëlio liberaliter communicatum, celeberrimi Cardinalis Iac. Sadoleti de peccato originali ineditum opusculum, elegante quidem stilo scriptum; sed quia rhetorico quasi more et ante tridentini decreta compositum fuit, haud scio quantopere illi innitendum sit. Eius tamen specimina aliquot heic recitare pretium operae est. Sic enim incipit.

*Acris est quaestio, et inter ceteras, quae catholicam Christi fidem in hoc tempore plurimae perturbant, diu et multum doctissimorum dissensionibus agitata, ecquodnam sit peccatum illud, quod a patre nostro capite humani generis Adam commissum primo, et adversus Deum insipienter susceptum, ex quo ille expulsus hortis nobilissimis, divinaque sententia terrae et morti addictus est, nos deinceps omnes stirpem progeniemque eius, qui vere ipse offendit, ita comprehendit et alligat, ut cuncti eadem imbuti culpa crimineque nascamur; nondum etiam expectato rationis iudicio, quo inter peccatum et recte factum valeamus discernere, simul atque in lucem editi, atque adeo in ipsa alvo matris, ut primum in naturam et speciem hominis adducti sumus, continuo rei paterni criminis arguamur, eandemque cum illo Dei offensionem, eandem poenam subeamus. Sic enim et litterae sacrae, divinaque in illis testimonia, et sancta mater nostra ecclesia, columna firmamentumque veritatis, nobis credendum suscipiendumque praescribit, cuius repugnare auctoritati non est fas. Est autem in sacris libris de hac re ita scriptum, quod crearit Deus primum parentem nostrum Adam, eumque in hortis amoenissimis collocarit, ut eorum ille cultura et custodia se exerceret; cumque ei commonstrasset arbores ceteras, viriditate, pulcritudine, pomorumque copia florentes, cunctas illi ad fruendum vescendumque concessit; unam tantummodo excepit, quae stabat in medio septi, arborem scientiae boni et mali, cuius a fructu pomisque Adam prohiberet: vetuit enim ex ea quicquam in cibum sumi. Nam quo die, inquit, de huiusce arboris pomis comederis, ex eo statim die morti eris obstrictus. Hoc igitur Dei praeceptum cum neglexisset Adam, uxorisque Evae suasu de pomis interdictae arboris edisset, eiectus a Deo confestim ex cultissimis hortis, et in incultam squalentemque terram proiectus, ex qua tamen terra antea compactus fuerat, post operosam et difficilem vitam, quae in terra degentibus omnibus proposita est, morti denique ipse cum omni sua posteritate est addictus. Hoc itaque peccatum, et hac peccati poena ab ipso patre nostro tradita, et transmissa nobis, in omne genus hominum penitus dimanavit, neque ullo unquam saeculo quisquam inventus est, qui quidem e viri semine esset ortus, quem huius paternae culpae tam in peccato, quam in peccati poena non comprehenderit labes**, *sicut etiam a Paulo apostolo apertissime est demonstratum, qui ad Romanos scribens, per unum, inquit, hominem pecca-*

* Quomodo hac in re tridentinum concilium sess. V. immaculatae virginis Mariae conceptionem honoraverit, nemo ignorat

contexit sermonem ut divini doni magnitudinem ostendat; quum Deus videlicet ex tam longo maledicto per regenerationis lavacrum nos eripuerit. Iam hoc loco vocabulo « veritas » videtur nuncupare sinceram cum veritate et iustitia vitam. Nam qui ita vivere non vult, Deo mentitur. Homo enim ideo in lucem editus ut bene agat,
[illegible] ut ait sapientissimus Paulus *, si fiat improbus, mentitur creatori suo, quia iustitiae
* Ps. XVII. 46. fructus non adfert. Sic alibi dicit divus etiam David in persona Christi Israhelitis *:
* Habac. III. 17. « filii alieni mentiti sunt mihi. » Item illud *: « mentietur opus olivae. » Sed et alio modo interpretaberis: nempe imbecillam esse peccato purgando legem, quae ad carnis ablutionem aquam spergit. Est autem incomparabiliter gratia Christi melior, quae omnimodas sordes destruere valet. Se itaque testatur veritatem amare Deus. Porro veritas Christus est, et quae ab eodem proveniunt; contra lex, typus et umbra. Tu ergo, inquit, Domine, qui veritas es, vetatemque diligis, volens nos in veritate vitam transigere, adeo nobis antiquum peccatum eluis, ut tamquam nix dealbemur. Dictio autem « occulta manifestasti mihi » innuit futura omnia, quae in suae sapientiae thesauro Deus recondidit, per sanctum Spiritum fuisse revelata. Fortasse etiam exaggerat peccatum suum, ut maiorem sibi incutiat pudorem, adfirmans se haud ignoranter peccasse, sed legis conscium, et postquam non regni solum befinecio verum etiam pro-

tum in mundum ingressum est, et per peccatum mors, et sic in omnes homines mors permeavit, quatenus omnes peccaverunt etc. *Nunc cum catholica ecclesia firme teneamus, nos et peccati et poenae eius quae peccatum secuta est, nempe interitus atque mortis, una cum patre nostro, velut illius heredes, reos factos esse. Quaeritur igitur quid sit hoc peccatum, quoque in nobis pacto haereat, ut simus propter id iure meritoque damnandi* etc. Pergit Sadoletus plurima dicere, et primum obiectiones multiplices contra originale peccatum; deinde argumenta et rationes varias, quibus a theologis praesertim scholasticis, pro diversitate systematum, peccati eius natura exposita fuit; tum ad antiquiores revertens ita subsumit. *Quibus ex omnibus intelligitur, primos illos maiores nostros, sanctitate doctrinaque praecellentes, scisse optime, quid esset hoc humani generis in parente Adam peccatum, quod non simpliciter peccatum, sed originis peccatum id appellaverunt, ut naturam ream huius peccati non voluntatem coarguerent; quo unico verbo plura et certiora de hoc peccato docuerunt, quam omnis secuta posteritas tam multis voluminibus fecerit. Est itaque hoc originis peccatum non deliberationis, naturae non voluntatis: sed et originis et naturae eo modo, ut voluntas et deliberatio omnino secutura sit. Neque enim potest homo in hunc amorem mundi carnis et rationis communi consensione nascens, non a Deo alienus aversusque existere. Itaque et apostolus Paulus natura nos confirmat irae filios esse* etc. Deinde multis exponit Auctor quomodo baptismus originale peccatum in nobis deleat, concluditque: *ex quibus perspicuum factum esse arbitror, expiari nos et purgari ab originis peccato in baptismo, quoniam mens nostra, in qua proprie et praecipue haerebat illud peccatum, a mundo se revellens et abstrahens, totam Deo se committit, ab eoque tamquam patre, et exemplum vitae agendae suae, et spem beatae atque aeternae hereditatis expectat* etc. Postea de Christo domino baptismi auctore locutus, eiusque exemplis sanctissimis, ita opusculum suum concludit Sadoletus. *Cum ergo haec aversio a mundo, et ad Deum unum conversio unica sit in caelum perveniendi via, quis tantum hunc itineris recte conficiendi ducem deserens, alio duce putet eó, quo intenderit, pervenire se posse, cum praesertim alius nemo possit idoneus esse dux, sed reliqui deductores erraturi ipsi potius cum comitibus suis sint, quam eos tuto et sine offensione deducturi. Quemadmodum igitur qui solem itineris monstratorem repudiat, et alio lumine ad gradiendum utitur, si id data opera sic faciat, insaniat profecto, et caecum atque amentem ostendat se spectantibus, sic Christum non agnoscere unicum recti itineris ducem, aut insaniae est miserandae, aut impietatis non ferendae. Ac quemadmodum sol ambulantibus non modo lucem ipsam visumque ministrat, sed vegetat etiam oculos corporaque ambulantium, sic e Christo nobis non solum vitae exemplum divinitus agendae, sed vis etiam et vegetatio ad eam agendam influit, ut quod in nobis ipsis nihil aut certe minimum possumus, in Christo domino omnia et confidamus et valeamus; cuius gratia et misericordia, ut eum nobis concedatur rite sequi, ipsum eundem dominum Iesum Christum supplices deprecamur.* De peccato originali, quod est dogma auctoritate quidem certum, sed explicatu difficile, tres integros scripsit libros venerabilis Bellarminus in controversiis, ad quem libenter ablego lectores, praesertim monitos a divo Cyrillo apud nos pp. lat. 28. 34. 36. 113. 125. 139. de fidei necessitate, humanae sapientiae fallacia, et quod Deo sine ulla cavillatione credendum sit. Denique de peccato originali loci sunt Cyrilli item apud nos, praeter hunc, p. lat. 6. 7. 8. 140. 201. 224.

phetiae dono ornatus fuerat. Hinc ergo demonstrata culpae gravitate, absolutionem deinceps postulat dicens:

Asperges me hyssopo, et mundabor. v. 9

Hyssopo sancti Spiritus operationem comparat, quia calorifica herba est, et nostram quamlibet abstergens maculam. Purgatio itaque per hyssopum fiet, sive per sanctum Spiritum. Etenim hyssopum herbam aiunt esse calidissimam stypticaque vi praeditam. Namque et medici hanc magni faciunt, utpote idoneam destruendis viscerum sordibus, et constrictis phlegmatibus aliorumque humorum concretione et crassitie dissolvendis, propter insitam illi naturalis caloris efficaciam. Oblique igitur innuit il- *Gr. p. 355* lam quae in nobis fit sancti Spiritus operationem, cuius gratia fervidam nostram efficit animam, omnemque nobis maculam aufert, ignis instar invisibiliter affusa. Propterea inspirati homines aiunt nos baptizari a Christo Spiritu sancto et igne (1). Pretiosus autem Christi sanguis non modo corruptela nos liberat, verum etiam interiore qualibet occulta impuritate, neque pigritia frigescere sinit.

Audire me facies exultationem et laetitiam etc. v. 10

Curabis, inquit, ut audiam per sanctum Spiritum futuram extremis temporibus exultationem. Quaenam porro haec, nisi illa notitia scilicet resurrectionis? quam etiam denotavit dicens: et exultabunt ossa humiliata. Quandonam vero exultabunt corrupta ossa, nisi tempore resurrectionis, quo, uti ait prophetia *, ossa nostra ut herba ger- * Is. LXVI. 14 minabunt (2)? Congrue autem verbis « asperges me » praedicta subiunxit: sequitur enim sancti baptismi gratiam spes resurrectionis, ad initia illa immortalis beatissimaeque vitae referens credentes in Christum. Tunc enim iusti ut sol fulgebunt, et quae mentem superant bonis fruentes, perennem habituri sunt laetitiam. Ergo purgatio per sanctum baptismum ilico et uno actu fit: datur enim in Christo gratia sancti Spiritus sanctificantis abstergentisque credentium corda. Auditur autem, neque hactenus spes fefellit, de futuris bonis exultatio ac laetitia. Quin adeo nonnullis interpretibus (3) exultatio et laetitia, divinis auditibus insonans, diversa res non videtur ab huiusmet datore Christo, qui renovabit suscitabitque singularum animarum vires passas contritionem. Ossa enim heic denotare putandum est mentis vigorem. Sed ut aliquid simplicius dicam, audiam inquit vocem exultationis, nempe quod duplex mihi peccatum condonatum fuerit.

(1) Bona haec demum ac simplex Cyrilli explicatio est, inter tot a theologis excogitatas, de baptismo in Spiritu sancto et igne.

(2) Huc usque fragmentum tribuitur Athanasio in huius editione. Sed repugnat Nicetas in codice vat. A. Et quidem Cyrillus continuat heic sermonem suum, Athanasius non item.

(3) Intelligit Cyrillus Apollinarem, ut ego feliciter comperi circa hunc ipsum locum in codice vat. B. f. 200, cuius egregium ineditumque fragmentum heic recitabo. ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ. Ὁ μὲν σωτὴρ τὸν Ἀβραὰμ ἔφη προσδοκῶντα τὲ τὴν ἡμέραν αὐτοῦ προηγαλλιᾶσθαι, καὶ παραγενομένης αὐτῆς ἰδεῖν καὶ χαίρειν· Ἀβραὰμ, λέγων, ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ ἴδε καὶ ἐχάρη· ὁ δὲ Δαβὶδ ἀντὶ τῆς ὄψεως, ἀκοὴν λέγει· ἀκούσεσθε λέγων ἐν ᾅδου τὴν αἰτίαν εὐφροσύνης μεγάλης, τὴν τῆς παρουσίας, ὑπὸ τοῦ πνεύματος αὐτῷ σημαινομένην· καὶ εὐφρανθήσεσθε μὲν ἐν ᾅδου τῷ πνεύματι· συναγάλλεσθαι δὲ αὐτῷ καὶ τὰ εἴσω μνημάτων ὀστέα, τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῷ θανάτῳ τεταπεινωμένα, συνταφέντος αὐτοῖς τοῦ τῆς ἀναστάσεως αἰτίου σώματος. APOLLINARIS. *Servator quidem dixit, Abrahamum diem eius expectantem gavisum esse; quo die iam praesente, Servatorem cum gaudio vidisse. Sic enim ait: Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; vidit, et gavisus est* (Ioh. VIII. 56.) *David vero pro visu dicit auditum. Audietis, inquit, in inferis magnae laetitiae causam, scilicet ob adventum (Christi) quem illi Spiritus revelaverat. Et exultabitis quidem spiritu in inferis. Congaudebunt autem cum ipso etiam ossa in sepulcris condita, quae peccato et morte humiliata fuerant, quandoquidem una cum illis sepultum fuit corpus illud, quod est causa resurrectionis.*

11. **Averte faciem tuam a peccatis meis.**

Gr. p. 356. Ne aspicias, inquit, iniquitates meas, sed me potius qui eas deploro. – Haec autem petere, nihil est aliud quam velle terrae incolis dari gratiam Christi.

12. **Cor mundum crea in me, Deus.**

Creatio apud sacram scripturam dicitur non solum effectio ex nihilo, verum etiam rei existentis in melius provectio. Creavit Deus caelum: hoc est ex nihilo facere. Creat etiam, cum malum hominem, bonum fecerit. Heic quidem creatio, rerum est in melius mutatio. Audi enim ipsum Davidem, qui quamquam ipse cum corde suo iamdiu creatus fuerat, attamen quia adulterii et homicidii reum se fecerat, et in corruptelam ruebat, crea inquit in me cor mundum; non quod antea corde careret, neque de animae substantia loquens, sed de optimo vitae genere. Fortasse etiam, quasi omnium sit cor pollutum, propter Adami transgressionem et in vitium flexu (1), reformationem quamdam rerum nostrarum fieri ab omnium creatore sancti postulant, qui nostram naturam novit et omnia potest, quod et reapse fecit. Nam reformati in Christo fuimus novitate mentis nostrae; corque purum gerimus, ad virtutis studium conversi.

13. **Ne proicias me a facie tua, et spiritum sanctum tuum ne auferas a me.**

Iis, quae sibi acciderant, commotus David, assumpta humani generis persona, pro universo orbe precatur. Nam iam inde ab Adami transgressione, ceu ab initio generis, a Deo aversa est humana natura: itaque et a paradiso expulsa fuit, et maledicta evasit, quae prius fuerat a creatore benedicta. Iam aucta generis multitudine, peccatique tyrannide cunctos premente, recessit etiam ille sanctus Dei spiritus nobis insufflatus, et imaginis pulcritudo deleta fuit. Dixit enim omnium Deus *: non permanebit in huiusmodi hominibus Spiritus meus, quia ipsi carnes sunt. Dum ait itaque: ne proiicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me, duo simul petit, nempe factae aversionis terminum, et sancti Spiritus ad nos reditum. Quod enim iure meritoque recesserit, propterea quod omnium cor ad malitiam sit pronum ab adolescentia, demonstrat egregie dicens: ne auferas a me. Nihilo tamen minus a Dei clementia postulat, ut malorum, quae praeter spem evenerant finis fiat: quod idem est, ac sancti Spiritus qui a nobis recesserat restitutio, quae reapse per Christum accidit; qui similitudine nostra adsumpta, aversionem sustulit, puram et irreprehensibilem in se ipso exhibens hominis naturam Deo patri. Accepit etiam Spiritum; quamquam, ut facile intelligitur, ipse revera est Spiritûs dator, quem per Christum in homines pater immittit. Insufflavit itaque in apostolos dicens *: accipite Spiritum sanctum. Sic enim in mundi quoque primordiis datus fuit hominis naturae.

* Gen. VI. 3.

Gr. p. 357.

* Ioh. XX. 22.

14. **Redde mihi laetitiam salutaris tui.**

Participem fieri humanam naturam primitivorum bonorum petit, quod reapse evenit mediatore Christo, qui est laetitia et salus. Etenim nos liberavit a corruptelae tristitia, morte destructa: servatique fuimus, peccati onere per sanctum baptismum abiecto, confirmatique sumus principali Spiritu, quibus verbis intelligitur data a sancto Spiritu fortitudo: quam si quis susceperit et mente sua condiderit, dominabitur omnino cupiditatibus suis, et diabolicam vim superabit, principem ducemve intra se habens Spiritum. Nam quicumque, inquit scriptura *, Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei. Et rursus *: spiritu ambulate, et carnis concupiscentiam ne perficiatis (2).

* Rom. VIII. 14.

* Gal. V. 16.

(1) Denuo heic et infra de peccato originali.

(2) Ita graecus textus modo coniunctivo.

Exultabit lingua mea iustitiam tuam. v. 16

Vel etiam sic. Argumentum spiritalis festi tuam faciet iustitiam, quae per fidei gratiam impium iustificat; idest per ipsum dominum nostrum Iesum Christum, qui datus est nobis a Deo patre iustitia, sanctificatio, et redemptio.

Domine, labia mea aperies. v. 17

Natura comparatum est ut culpa linguam vinciat, et os oppilet. Quia ergo Da-
vidis quoque clausa fuerant a peccato labia, postulat haec aperiri, et priorem fidu-
ciam recipere. Labia mea aperies, inquit, quia id divinum negotium est: non enim *Gr. p. 358.*
est speciosa laus in ore peccatoris *. Aperitur autem per paenitentiam os, quod tum * Eccli XV. 9
incipit Deum laudare. Captivi item (1), quia Dei canticum in aliena regione canere
ipsis non licebat, vel sacrificium peragere, reditum postulant.

Sacrificium Deo spiritus contritus. v. 19.

Spiritalis cultus vis haud mente tantummodo exercetur, sed comitem semper ha-
bere solet bonorum operum odorem, quem obedientia docilitasque efficiunt. Obedien-
tiam porro fructum esse dicimus mollis cordis atque tractabilis, nihilque rigidum ha-
bentis; secus ac illud fuit immitium Iudaeorum durum ac indocile. Quare sibi in-
duens illorum personam sanctus quidam propheta aiebat *: « cur errare nos fecisti, * Is. LXIII. 17
Domine, a via tua, et nostra corda obdurasti, quominus te metueremus? » Certe Dei
doctrinae capacia prorsus non sunt dura corda. Ergo non sine causa idoneum est
Deo sacrificium, et spiritalis odoris oblatio, spiritus contritus, id est mollis anima et
divinis dictis obtemperans.

Benigne fac, Domine, bona voluntate tua Sioni. v. 20

Secundum anagogem vero (2), cum benigne te geres erga Sionem, id est ecclesiam, cuncta instaurare in filio complacens, et cum aedificabuntur ecclesiae parietes, qui sunt huius praesidiarii sacerdotes atque doctores, tunc sacrificia offerentur haud cruenta, sed iustitiae ac laudis. Pariter et oblatio et holocausta, iustitià constabunt.

Tunc imponent super altare tuum vitulos. v. 21.

Sacrum animal et legitimum vitulus; offertur enim ad sacrificium, quia purum
est, maius item capra et ove; ipsa corporis magnitudine typum gerens perfectissimi
sacrificii, salientisque in supernas sedes odoris intellectualis. Nam corporis moles,
imago videtur spiritalis amplitudinis, quatenus de virtutibus intelligitur. Imponent
igitur, ait, super altare tuum vitulos, id est perfectissima sacrificia. Vel fortasse vi-
tulos hoc loco populorum doctores per aenigma nominat, propter spiritalem mentis
fortitudinem, quorum etiam vita sacra est. Hos nobis sensus sapientissimus Paulus *Gr. p. 359.*
suggerit, dum ait scriptum in lege *: « bovem triturantem non coarctabis camo. Deinde * I. Cor. IX. 9.
addens: num Deo cura est de bobus? An propter nos utique hoc dicit? »

PSALMUS LI.

Cur gloriatur malitià, qui potens est iniquitate? v. 1

Potentem vocat Doëcum utpote Saulis familiarem, vel etiam magna malitia praeditum. Vel Rhapsacem intelligit, qui dux fuit missus contra Hierusalem, ex qua olim oriundus, captivus venerat in manus Assyriorum (3). Est ergo prohoemium admirantis

(1) Hoc dicitur ex sententia eorum, qui hunc psalmum ad res quoque babylonicas extendendum putarunt; de qua re iam diximus p. 220. adn. 1.

(2) Videmus heic deesse priorem cyrilliani fragmenti partem.

(3) Hinc causam cognoscimus, cur Rhapsaces iudaicam linguam calluerit, eaque hierosolymitanos sit allocutus, atque ad apostasiam suam imitandam hortatus IV. Reg. XVIII. 28.

atque ut par est anxii, quod in tantum malitiae nonnulli venerint, ut quorum peccatorum causa lugere deberent, his immo glorientur. Verumtamen etsi historia Doëcum habet, nihilominus proditorem Iudam portendit, adeo malitia potentem, ut benefactorem suum prodiderit.

v. 4 **Sicut novacula acuta dolum fecisti.**

Hoc de Doëco dictum est, qui universam sacerdotum civitatem ceu novacula excidit *: adeo vehemens eius calumnia fuit! De Rhapsace autem, quatenus populum decipere nisus est, civitatemque proditione pessumdare. Denique acutus et prope insensibili acie caedens Iudae dolus fuit. Quid enim illo dolo acutius, quem proditionis lingua exacuens, de Iesu cum captoribus compeciscebatur *: quem ego osculatus fuero, ipse est; tenete eum.

* I. Reg. XXII. 18.

* Matth. XXVI.

v. 5 **Dilexisti prae bonitate malitiam, et iniquitatem magis quam loqui aequitatem.**

Iniuste egit Doëcus, cum sacerdoti calumniatus est, et numquam ab eo acta adfirmavit. Nam quod dixit, eum pro Davide Deum esse precatum *, mendacium contra rei veritatem fuit. Poterat autem cum aequitate loqui, Saulem docendo, causam, ob quam David secessisset, ignotam sacerdoti fuisse, tamquam regis familiarem excepisse, ac veluti regiis mandatis defungentem; honorandi mittentis causa, amice tractasse. Satanae pariter haec officia sunt, malitia scilicet et iniustitia gaudere. Increpat ergo Iudaeos, qui Christi iustitiam non admiserunt.

* Cap. cit. v. 10.

v. 6 (Gr. p. 360) **Dilexisti omnia verba praecipitationis, linguam dolosam.**

Merito haec dici possunt etiam de Iudaeorum principibus ipsoque Iuda. Namque et illi effrenate Domino obtrectaverunt, et proditor verbis usus est dolo hypocrisique plenis. Credi autem praecipitationis verba queunt quae in necem pertrahunt, atque ad inferos animam hominis deprimunt, susurrationes, obtrectationes, et adversus Deum blasphemia.

v. 7 **Emigrabit te de tabernaculo, et radicem tuam de terra viventium.**

De tabernaculo, id est de discipulatus statione, expellet; radicemque tuam, utpote dumosae arboris, de terra viventium et de apostolico agro evellet. Id etiam iudaico populo accidit, qui in Christo iustificari noluit. Simile hoc dicto illi *: deleantur de libro viventium. Iussi quoque migrare sunt de sacerdotali tabernaculo, in captivitatem abducti propter Domini crucifixionem.

* Ps. LXVIII.

v. 10 **Speravi de misericordia Dei in aeternum.**

Ego, inquit, nulli rei vanae ac terrenae confisus sum, sed Dei misericordiae quae iniuriam patientes comitari solet. Anagogice vero misericordiam Dei Christum divinae scripturae appellant, propterea quod misericordiam per ipsum nacti sumus. Namque omnia instauravit in ipso ac reformavit pater. Utique is qui eleemosynas facit, Dei misericordiam sperat, probe gnarus fore ut misericordes misericordiam consequantur. Et quidem spes eius haud uno saeculo terminatur, sed huius spatium adeo excedit, ut finis loco habeat immensitatem, quod psalmista saeculum saeculorum vocitat.

PSALMUS LII.

v. 1 **In finem, pro maëleth, intelligentiae Davidi.**

Ad verba quod adtinet psalmus hic tertium decimum imitatur, idemque argumentum habet, nempe de Rhapsace, et iis quae tunc evenerunt, nec non de Domini adventu vaticinium (1). Paucae vero dictiones utrumque discernunt; nam tertius deci-

(1) Ergo Cyrillus haec dixerat in expositione argumenti psalmi XIII, quae pars deerat in codd.

mus inscribitur: in finem Davidi; hic autem habet quidem aeque in titulo « in finem, Davidi: » verum abundat his verbis « pro maëleth, intelligentiae » quae significant triumphalem esse hunc psalmum, non sine chorea scite canendum. Nam tripudium seu choream maëleth interpretamur (1). Sane pro « in finem » alii interpretes scribunt « triumphale (2). » Atque ut universum titulum accurate enucleemus, dictio qui- Gr. p. 361.
dem « in finem » significare potest tempus quo prophetiae complendae erant tam de Rhapsace et Assyriis, quam de Christi adventu. Namque et illud Assyriorum mirabile exitium, cuius causa titulus inscribitur « pro chorea » quam salutem adepti duxerunt, multo post Davidem tempore contigit; et salutare Dei in saeculi consummatione terrae incolis apparens, choream instituit ex omnibus gentibus in ecclesia eius conflatam. Quamobrem compositus hic psalmus fuit ob tripudia et choreas quae postremis saeculi temporibus fuere, cum Unigenitus factus est homo. Vocabulum autem « intelligentiae » necessario additum est, quia nobis intelligentia opus est ad psalmodiae sensum cognoscendum.

Dissipavit Deus ossa eorum qui hominibus placeat. v. 6

Dogmaticas irreligiosorum vires, ossa dicit, quae nimirum suis scriptis inseruerunt, docentes adorare creaturam pro creatore.

De iis quae post psalmum LII. ad LVII. desiderantur, diximus pag. gr. 361.

PSALMUS LVII.

Etenim in corde iniquitates operamini in terra. v. 3

Haud temere additur « in terra. » Etiamsi enim iniquitatem quispiam intra cor committat, tamen ipsam operatur in terra, id est in materialibus rebus. Audiant etiam Iudaei: recte iudicate, et vobiscum reputate, num sermonibus vestris opera consonent. Nam videmini iniquitatem corde moliri, et aliud quidem cogitare, aliud autem ore loqui. Quamvis enim bona verba sunt, quibus legi favere vultis, cor tamen acerbitate redundat, actusque pariter iniquitate scatent, unde cordis cogitationes coarguuntur; quae in terra quidem latere queunt, non tamen cum omnia nudata iudicabuntur. Pergit mox, de iis qui salute exciderunt queritans, verbis quae sequuntur.

Alienati sunt peccatores ab utero. v. 4. Gr. p. 362.

Nonnulli sunt, qui consuetam inspiratis scripturis locutionem ignorantes, putant aliquos Dei operà iam inde ab utero abalienatos, et tamquam in ipsis matris visceribus, et ante plenum rationis usum, errore irretitos. Atqui hoc nihil aliud est, quam malum natura esse congenitum adfirmare, et alios in ipsa sui creatione ad bonos mores, alios ad improbos informari. Est autem haec Manichaeorum (3) sententia vel potius dementia, sic enim verius dicetur. Animadverte igitur, beatum Davidem non dixisse abalienatos quosdam Dei operà, sed simpliciter et absolute, non a Deo, sed ab utero. Nam, tamquam iam existentes, ait peccatores abalienatos iam inde ab utero maternisque visceribus, id est extraneos remotosque factos, et sine atero visceribus-

(1) Recte, nam reapse מְחֹלוֹת sunt *tripudia* vel *choreae* in multis sacrorum bibliorum locis quos singillatim adnumerare supervacaneum est. Aquila quoque et Theodotio aiunt ἐπὶ χορείᾳ et ὑπὲρ τῆς χορείας; Symmachus διὰ χοροῦ; Hieronymus *per chorum*. Nonnulli tamen philologi hoc vocabulo instrumentum musicum denotari existimant.

(2) Nempe Aquila τῷ νικοποιῷ, Symmachus ἐπινίκιον, Theodotio et quinta editio εἰς τὸ νῖκος.

(3) Innuit mali numinis, seu principii, in sententia Manichaeorum, adversus humanam libertatem, vim. Porro nos auctorum veterum nova adversus Manichaeos opuscula prelo propediem subiciemus.

que intellectualibus, quae bonos fructus parere queant. Nostra enim sumpta de tellure corpora, secundum propriam naturam pariunt. Hominum vero animae de cordibus suis, quasi de vulva et utero, bonos fructus efferunt, superne a Deo susceptis pietatis seminibus.

Erraverunt (1), ab utero locuti sunt mendacia.

Designat autem prophetia etiam Iudaeos, quibus nulla consequendae salutis occasio inerat; quippe qui prognostica Dei providentia inter perversos reputati fuerant, et ante etiam conceptum ei cogniti. Locuti porro sunt mendacia haud proprie ab utero, sed idonea aetate. More autem suo David repetitione utitur: nam alienati sunt, idem valet atque erraverunt, et vulva idem est ac uterus; ita ut unus sensus utriusque dictionis sit, alienati sunt peccatores ab utero, locutique mendacia sunt. Quorum furor, similis est furori patris mendacii, prisci illius serpentis. Audi enim: furor est illis secundum similitudinem serpentis.

Ad nihilum devenient tamquam aqua decurrens.

Aqua decurrens, eodem loco non permanet. Eadem ergo ratione impii quoque in prosperitate non perseverant, sed aquae currentis instar ad exitium properant.

Intendit arcum suum.

Arcum Deo cum tribui audis, iram eius cogita mortiferam.

Sicut cera, quae fluit, auferentur.

Cerae instar igni admotae et liquescentis dissolventur, vitaque spoliabuntur. Hoc enim significant verba: et non viderunt solem.

Et dicet homo: si utique fructus iusto etc.

Graeca particula ἄρα, haud heic dubitantis est, sed hominis magis qui iam sibi persuasit et credidit, et iam veluti concedit, se fructum sui erga Deum amoris cepisse, veniam eius videlicet et auxilium. Profecto ipse fit, ut dixi, per Dei tutelam incolumis; punitur vero per eundem peccator.

PSALMUS LVIII.

Ecce venati sunt animam meam.

Non enim destiterunt miseri a sua perversitate Iudaei, Christum persequentes, eique laqueos dolosque intendentes, et improbum quodvis genus machinationum molientes.

Et tu, Domine, Deus virtutum, Deus Israhelis etc.

Innocentiam David in uno esse conspiciens de se secundum carnem Christo exorturo, nec non suorum popularium Iudaeorum contra se furorem spiritu praevidens, angelicarum potestatum dominum, et Israhelis Deum orat, ut Iudaeis neglectis, immo nulla venia ob deicidium donatis, cunctam suam ad ethnicos transferat providentiam, ut hos divinae notitiae lumine illustret. Neque solus David fieri postulat idololatrarum ad Christi fidem conversionem, Israhelis autem ob iniquitates suas reiectionem, sed et ipse Dominus. Audi enim quomodo etiam ante incarnationem, tamquam si nobiscum iam versaretur, pro universo mundo sermocinatur cum caelesti patre Deo (2). — Certe et olim respexit terram Deus, verumtamen ad Israhelem tantummodo respectus eius erat: apud quem paedagogus erat Moyses, qui per typos umbrasque ad mysterium Christi deducebat. Finis enim legis et prophetarum Christus est. Et lex qui-

(1) Ita interpungit, et mox interpretatur Cyrillus.
(2) Desunt sacrae scripturae verba a Cyrillo designata.

dem olim quoque audiebatur, verumtamen in Iudaea tantummodo: sed enim divina caelestisque praedicatio universum orbem circumiit. Ita quippe dictum est de apostolis *: in omnem terram exivit sonus eorum, et reliqua. – Haec humano more patrem suum ac dominum virtutum, Deumque Israhelis orat et consequi vult Christus. * Ps. XVIII. 5.

PSALMUS LIX.

Salvum fac dexterâ tuâ. v. 7. *Gr. p.* 364.

Dexteram esse patris dicimus filium, per quem omnia facta fuerunt.

In Deo faciemus virtutem, et ipse ad nihilum rediget qui nos affligunt. v. 14.

Ita Paulus affectus erat quum diceret *: omnia possum in eo qui me confortat Christo. Et rursus *: non ego, sed gratia quae mecum est. * Philipp. IV. 13. * I. Cor. XV. 10.

PSALMUS LX.

Ductor mihi fuisti, quia factus es spes mea, turris fortitudinis. v. 3-4.

Quoniam ductorum officium est demonstrare quaenam sit tuta via, quaenam item fallax et damnosa testari, id quoque a Christo factum comperimus dicente *: ego sum via et ianua. Turris autem fortitudinis perinde est ac si dicatur: murus et munimen factus es, ne quid ab insidiosis inimicis patiar. Nam sicut, impressionem facientibus hostibus, hi qui validam turrim tenent, incolumes sunt; ita cum ab inimicis nos oppugnamur, firma turris et inconcussa fit Christus, et sibi confidentes facile salvat. * Ioh. X. 9.

Habitabo in tabernaculo tuo in saecula, protegar velamento alarum tuarum. v.

Sensus est. Ob accepta iam beneficia, futura quoque sperat; fore scilicet ut in superna tabernacula migrans, sub illius semper tutela sit. Nam velut ii qui festum aliquem diem celebraturi sunt, eo iam proximo, laetitiam praecipiunt et quasi praesentem spectant; sic etiam sancti bonam futurae vitae spem gerentes, ea laetantur. Alas vero vocat Dei providas vires, quibus Dei amans protegitur, nusquam a Dei tabernaculo discedens, sed illic omni aevo residens.

Dies supra dies regi adicies. v. 7.

Sensus est. Haec verba significant, hanc quoque partem esse hereditatis, nempe vitam aeternam. Tantumdem enim valet locutio, dies dierum regis annis adiicere. Vocabulum quippe dies heic tempora quaedam denotat atque saecula. Cave autem existimes de uno aliquo rege haec dici; sed de quovis ad regnum Dei vocato homine dicta magis scito; quem etiam aeternaliter coram Deo mansurum adfirmat. Nam qui conformati passionibus eius fuerunt, iidem et cum ipso perpetuo regnabunt. Ergo quum antea propheta dixisset: quoniam tu Deus preces meas exaudisti, per hyperbaton connexuit: dies supra dies adiecisti. Mediam autem collocavit timentium Dominum mentionem, quoniam his prophetia promisit hereditatem, quae vita aeterna est. *Gr. p.* 365.

PSALMUS LXI.

Nonne Deo subiecta erit anima mea? v. 2.

In animae erga Deum submissione, salutem niti David declarat. Certe res optima et perutilis et cuiuslibet nobis spei bonae ministra est, Deo subiici, mentem nostram iugo eius supponere, eique cum omni pietate adhaerere, propheticum illud dicentes *: ecce (1) nos erimus tibi, quia dominus Deus noster es. * Hierem. III. 22.

1) Hoc loco codex noster graecus οἴδε, textus septuagintaviralis δοῦλοι, vulgatus lat. *venimus*.

Quousque irruitis in hominem? interficitis universi vos?

Satanas enim cum filiis suis interfector animarum spirituumque est: quos ad peccatum iam vergentes, propter insitam naturae infirmitatem, ad lapsum impellit. Fortasse etiam in malos diaboli ministros sermo invehitur, excessum illis exprobrans structarum machinationum: homo enim animal, inquit, infirmum est; vos vero illum urgetis, haud primo impetu contenti, sed et secundum ac tertium admovetis; donec eius animam victam vobis substernatis, ita ut ea similis evadat parieti inclinato et maceriae dirutae.

Verumtamen honorem meum cogitaverunt repellere.

Mentis quoque propemodum usu daemones nos deiecerunt, dum ligna et lapides colere coëgerunt; ut de nobis diceretur *: homo quum in honore esset, non intellexit (1).

[* Ps. XLVIII. 21]

In siti cucurrerunt.

Irruentium daemonum vehementiam dicit, qui in nos incurrunt perniciem nostram sitientes et honoris spoliationem. Audin quomodo iniquitatis filii depellere nos student concesso per Deum honore, et exuere nituntur datis superne bonis? Dum volunt sanctos honore spoliare, sitiunt nimirum negotii sui successum, atque omne in eo peragendo studium collocant. Hoc est, in siti currere. Quibus vero machinis utuntur?

[Gr. p. 366.]

Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.

Sunt enimvero sunt quidam duplici lingua duplicique corde praediti, qui verbis quidem bonitatem prae se ferunt, veneno autem malitiaque omni refertam mentem gerunt.

Verumtamen Deo subiecta esto anima mea.

Rursus animam suam alloquitur, submissionem eius Deo graviter inculcans. Significat autem tentationum magnitudinem, atque illud apostoli dicit *: quia non sinet nos tentari supra id quod possumus. Ab ipso enim est patientia mea.

[* I. Cor. X. 13.]

Quia ipse Deus meus, et salvator meus, adiutor meus, non emigrabo.

Confitemur haud timide sed confidenter atque sincere Deum nostrum esse Emmanuelem, quem sancta deipara Virgo enixa est (2). Ergo ipsum agnoscentes verum Deum et salutis fontem, non patiemur servitium commutare, atque ad alium dominatum transire. Nam dictionem non emigrabo, pro non demutabor posuit. Non ero inquit transfuga a veritate ad errorem, neque servus peccati.

Sperate in eo omnis congregatio populorum.

Haud particularem aliquam dicit congregationem, veluti illam Moysis. — Simul autem et altiore vaticinio gentium omnium praedicit vocationem. Venit enim Unigenitus haud particularem aliquam facturus vocationem, sed cunctis per orbem clamans dicensque *: audite omnes gentes, et reliqua. Nam lex mosaica unum docuit Israhelis populum; Christi autem gratia toto orbe patet.

[* Ps. XLVIII. 2.]

Verumtamen vani filii hominum.

Vani revera filii hominum, id est terrena tantum sapientes, carnis cupidinibus dediti, temporalia sola quaerentes.

Divitiae si affluant, nolite cor apponere.

Nihil magnopere aestimes. Praetereunt enim, ut dixi, divitiae; vixque ut umbra

(1) Dat Nicetas Cyrillo in cod. vat. hoc fragmentum; itemque ad v. 6, quae alii nescio quo iure Athanasio tribuerunt.

(2) Centies videre est Cyrilli de Christi divinitate, et de beatae Mariae divina maternitate fidem.

conspectae dilabuntur. Quaeramus autem iustitiam Dei, scrutemur eius voluntatem bonam et bene placitam ac perfectam.

Semel locutus est Deus, duo haec audivi. v. 12.

Quid ais o beate David? Semel locutum adfirmas omnium Deum? Quomodo, inquam, id vere dicas? Locutus est enim non semel sed saepissime, multifariam, multisque modis ad maiores nostros. Cur ergo heic dicis, semel locutum esse Deum? Intelligamus sermonis vim; vult enim vir inspiratus hoc dicere: etiamsi semel, inquit, locutus Deus esset, equidem quum rei utilitatem recte noverim, haud longos eius sermones requirerem. Semel loquatur, et obtemperamus: duplicemque in me recipio eruditionem, animalem scilicet et spiritalem. Duplex enim semper est pietatis nostrae ratio, duplumque conatum habet, quem in odorem suavitatis Deo offerimus. Nos quippe oportet et corpore et spiritu esse puros. Vel, semel locutus est, dicitur pro perstat firmiter Dei sermo cum Moyse habitus, et numquam revocatus, quia dominus Deus misericors et clemens, et iustitiae tenax. Ergo vocabulum « semel » non de numero ponitur, sed de re prorsus eventura. Impossibile est enim non fieri, quod Deus futurum declaravit. Neque decretum revocabit. Ut illud *: semel iuravi in sancto meo, pro firmiter. Vel denique semel heic dicitur, quia etiamsi Deus multoties sit locutus, unus tamen multifariorum eius sermonum scopus est, nempe ut Deum fortem esse et clementem cognoscamus; atque uti fortem metuamus, uti ad clementem confugiamus. * Ps. LXXXVIII

Quia potestas Dei est, et apud te Domine misericordia. v. 12-13.

Quia potens est, inquit, Dominus in iudicio, idemque clemens. Verba enim de iudicio fecit, seque duo haec audisse ait, nempe quod ira dignis, propter suorum peccatorum excessum, iram retribuet: iis vero qui digna opera fecerint misericordiâ, hanc largietur. Nam potestatis vocabulum iram significat, et, adversus eam merentes, severitatem. Dominatur enim omnibus, qui potestate sua tenet omnia Deus; validaque manu superbum evertit, apostatam punit, miseretur vero amantium se. Nimirum unicuique retribuet pro suorum operum merito. Ne ergo in iniustitia confidatis, neque divitiis inhietis. Gr. p. [illegible]

PSALMUS LXII.

Deus Deus meus, ad te de luce vigilo. v. 1

Vigilare nos monet ad Deum, non ita ut aliis simul negotiis distractam mentem habeamus, sed ut unice iis dediti rebus simus, quae Deo rectae videntur et placent. Haec est enim digna vere sanctis hominibus conversatio et optimae vitae ratio.

Sitivit ad te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea, in terra deserta et invia et inaquosa. v. [illegible]

Haec dicit anima in regione a doctrinis sanis deserta, quae idcirco divinam irrigationem requirit. Possunt etiam verba, sitivit ad te anima mea et caro mea, significare statum eius qui carnem spiritui subiecerit, et animae consentientem fecerit, desertam scilicet a passionibus, atque inviam et inaquosam, id est lascivia liberam, et execrandis lubricitatis ac voluptatis humoribus. Quum ergo nos quoque membra nostra terrena mortificaverimus (1), tunc licebit Davidis verba confidenter dicere: sic in sancto, et reliqua. — Vel fortasse: sitiens cupiensque cum sancto tuo coniunctionem. Quis porro sanctus, nisi unigenitus filius tuus?

(1) Merito voluptates saepe castigat in hac expl. Cyrillus luxuriosissimae urbis episcopus.

v. 4. **Quoniam melior est misericordia tua super vitas.**

Qui misericordiam Dei, id est Christi, adepti sunt, et praesentem vitam nihili aestimant, ii verba haec pronunciabunt; nempe cuilibet longae in hoc mundo vitae praestare concessam sibi ab Unigenito misericordiam. Vel misericordiam dicit salutem in Christo; vitas autem legem, seu secundum legem vitae genus. Melior itaque, ait, quam vitae sunt, misericordia tua.

v. 4-5. **Labia mea laudabunt te, sic benedicam tibi in vita mea.**

Labiorum quasi fructum laudes sacras promittit; Deoque non ore tantummodo benedicere statuit, verum etiam vita sua, id est morum suorum honestate glorificare:
[illegible] aitque, manus se ad alienum Deum non esse sublaturum, sed tibi soli, tuique unius nomen in precibus invocaturum, nec quicquam a falsis diis petiturum; sed tibi vero suapte natura Deo supplicaturum. Est autem haec digna sanctis hominibus atque optima gloriatio, nosse unum omnium Deum, eique preces offerre.

v. 6. **Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.**

Demonstrat quantum capiant emolumentum ii, qui in Deo solo spem collocarunt. Sicut enim corpus ab adipatis id est pinguibus eduliis fit obesius, ita et animae accidit ex copiosa Spiritus largitione ac hilaritate: qua quidem repleri propheta postulat, ut labio exultante Dominum laudet spiritali cibo saturatus. Cum, inquit, nomen tuum in memoriam revoco, tunc enimvero os meum gaudio repletur.

v. 8. **In velamento alarum tuarum exultabo.**

Tutelarem Dei vim significat. Vel alarum vocabulo vetus novumque testamentum innuit.

v. 9. **Adhaesit anima mea post te.**

Adhaesionem vocat, mentem veluti defixam, et in virtute constantiam, et indivulsum amorem. Huiusmodi Paulus erat, dum aiebat *: quis nos separabit a caritate Christi? Cum vero purus aliquis puro copulatur, tunc ab eius deinceps dextera regitur, id est Christi. Ipse enim dextera Dei est, per quam omnia regit atque operatur. Ille autem Domino adhaerere potest, qui ad ipsum beatitudinis finem pervenerit; qui et Deum sibi dicentem audit *: tu vero heic permane mecum.

* Rom. VIII. 35.

* Deut. V. 31.

v. 10. **Introibunt in infima terrae.**

Increpat deinceps adversarias potestates, a quibus passus est vim, orans ut aeternis tradantur suppliciis; vel potius vaticinatur (1) fore ut in illas mala recidant quae sibi fuerant machinatae; mors nimirum, descensus ad inferos, gladius quem contra ipsum intenderant, bestiis traditio.

11 **Tradentur in manus gladii, partes vulpium erunt.**

Poenam quae illic dabitur demonstrat gladius, cuius manus existimandae sunt
[illegible] vel dolores ab ipso inflicti, vel eius ministri, qui irae vasa dicuntur. Propter improbitatem autem suam malae potestates appellantur vulpes: etenim laniant infirmiorum animas vulpes intellectuales, quae mortuis putridisque cadaveribus nutriri solent, id est improbi et perversissimi spiritus. Nam quum callidum immundumque animal vulpes sit, in impurorum malitiae spirituum exemplum sumitur, a quibus hac illac circumaguntur ignavi homines, non autem legis observatores. Nam recte de iusto dictum est *: lex Dei in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus eius. Lex enim ad ea quae Deo sunt placita dirigit.

* Ps. XXXVI. 31.

(1) Bona observatio, quod nempe in sacris libris imprecationes, vaticinia potius saepenumero sint.

Rex vero laetabitur in Deo, laudabitur omnis qui iurat in eo. v. 12

Adeo gaudium eorum, regum scilicet, Christus erit, ut ipsis merito laudi tribuendum sit quod etiam per illum iurent. Iurant enim Deum verum, uti scriptum est. Certe divus Moyses ait *: dominum Deum tuum timebis, et per nomen eius iurabis. * Deut. VI. 13. Nos quoque opus est, quotiescumque iurandum fuerit, unicum verum suapte natura Deum commemorare, alium praeterea neminem. Simile quid nunc etiam beatus David exponit dicens: laudabitur omnis qui iurat in eo. Namque et hoc, praeter cetera, amoris erga illum indicium est, si quum iurandi occasio evenerit, ipsius unice mentionem faciamus. Ergone illud adfirmamus, quod propheticus nempe sermo nos ad iurandum adhortetur? Atqui quid ni sit melius, numquam iurare? Namque ita nosmet gerere ipse iussit Servator *. Quid ergo haec sibi verba volunt? Cur sit laudandus qui * Matth. V. 34. iurat per ipsum? Habet prudentem et necessarium sensum hic sermo. Audi igitur. Israhelis posteri, quamquam divina eruditi lege, atque unum solumque Deum adorare iussi, ob summam suam nihilominus nequitiam, ad absurdos idolorum cultus lapsu temporum conversi sunt, atque opera manuum suarum adoraverunt, relicto illo qui suapte natura Deus est, ac per eos iurabant qui reapse dii non erant. Erat igitur tunc fidelis et germanus, et ab idololatriae crimine alienus, quisquis per alium quemlibet Deum non iurabat, sed ubi iureiurando opus erat, nomen veri naturaliter Dei interponebat. Ab illo igitur tunc vigente usu, fidelem vere genuinumque adoratorem designat dicens: laudabitur omnis qui per Deum iurat.

PSALMUS LXIII.

Exaudi, Deus, orationem meam cum te deprecor, a timore inimici eripe animam meam. v. 2. *Gr. p.* 371.

Dictio « exaudi me cum deprecor » ponitur pro « exaudi me non silentem sed orantem. » Nam in huiusmodi rerum adiunctis perniciosa res est silentium. Vel dicit: cito exaudi me, atque in ipso orationis momento. Veluti illud *: adhuc te loquente, * Is. LVIII. 9. dicam: ecce adsum. Videsis autem quam accurata sint precum verba: non dixit ab inimico eripe animam meam, sed a timore inimici. Non timet certamina, non deprecatur pugnam, non fugit adversitatem; postulat potius ut a Deo roboretur, ne timori succumbat. Id enim demonstrant verba: a timore inimici eripe animam meam. Fortitudinem poscit Deum, ut adversarium prorsus sternere queat.

Intenderunt arcum rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum. v. 4.

Rem amaram appellat calumniam contra insontem et immaculatum: nam et cuilibet calumniari, indignum est; iusto autem, multo gravius; quem in occulto, id est latenter, sagittant; quia non audent publice in illum invehi. Non enim visibilibus proeliantur telis qui terrena sapiunt, neque sagittis ligneo calamo infixis, sed arcûs instar suam malitiam intendentes, amaris telis et nequitia instructis sanctorum animas vulnerant.

Et non timebunt. v. 5.

Quem timeânt? Quandoquidem haud metuunt, inquit, protectorem sanctorum Deum: immo eum fortasse latere se putant, dicentes *: non videbit Dominus, nec in- * Ps. XCIII. 7. telliget Deus Iacob.

Firmaverunt sibi sermonem nequam. v. 6.

Mala enim, ut saepissime iam dixi, sunt impiorum consilia, qui omne genus nequitiae excogitantes, amatorem virtutis Deum offendunt.

PSALMUS LXIV.

Te decet hymnus, Deus, in Sion; et tibi reddetur votum in Hierusalem.

Sionem dicit haud terrenam illam in Iudaeae regione sitam, sed supernam in caelis, veram Callipolim (1), primogenitorum ecclesiam, sanctorum matrem, angelorum sacratissimum habitaculum. Ad huius similitudinem nos quoque occupamus terrenam Sionem, id est ecclesiam, et laudationibus universalem Servatorem Redemptoremque ornamus. Illic enim perfecti vereque hymni Deo redduntur. Itaque hymnus in Sione dictus, sive in illa caelesti, aut etiam terrestri ecclesia, decet unum laudatum Deum, cui etiam vota reddi par est. Votum porro solet scriptura appellare promissionem quamdam quam quis Deo facit. Dum autem ait « ad te omnis caro veniet » id est tibi omnis homo credet, per synecdochen loquens, parte scilicet totum demonstrante, vocationem cunctarum gentium nunciat, non autem unius Israhelis, prout a legis littera factum fuerat.

Sermones iniquorum praevaluerunt super nos.

Iniquorum sermones dicit sapientiam doctorum saeculi huius, cuius etiam causa infirmati sunt, a vera scientia excidentes (2).

Praeparans montes fortitudine tua.

Praeparare dicit pro complanare et commodos efficere; ita ut quidam valeant in montes quoque conscendere, id est ad altissimas pervenire virtutes.

Qui conturbas fundum maris, sonum fluctuum eius. Turbabuntur gentes.

Maris nomine mundum dicit, omniumque in eo versantium populorum multitudinem. Ad sensum quod adtinet, conturbat Christus, ceu alveum quemdam latitudinemque maris, multitudinem gentium, dum non sinit eas in antiquis erroribus desidere, sed magis commovet ad suae potentiae eminentiaeque cognitionem, ac veluti sonos quosdam undarum excitat omnium erga se laudationes. Quippe ubinam aut a quibus Christus iam non laudatur? Tum paucis interiectis. Quonam autem modo, turbandi sint, rursus ipse explicat dicens: et timebunt, qui habitant terminos, a signis tuis. Extimuerunt reapse gentes Christum; audierunt enim patrata ab eius vi potentiaque miracula: noverunt excitatos e sepulcris: uno verbo nutuque paralyticum ex tam longa infirmitate liberatum: caecis subito visum collatum; mare procellosum mirabiliter sedatum. His auditis gentes prodigiis, universalem Servatorem Redemptoremque merito extimuerunt; et omisso vetere congenitoque errore, fidem receperunt. Vel mare dicit hoc loco impurorum spirituum turmam, quae Christi adventu conturbata fuit. Quare et territi aiebant *: venisti huc ante tempus ad torquendum nos. Vel denique mare dicit multitudinem tyrannorum, propter ingratam idololatrici ipsorum cultus salsedinem. Sonos autem fluctuum, persecutiones cruciatusque martyrum (3); quos certe quisnam tolerasset, nisi Christi viribus munitus atque firmatus?

* Matth. VIII.

Exitus matutini et vesperae delectabis.

Nempe et quum coeperit matutinum tempus decurrere, itemque vespertinum, id est initio diei ac fine. Profecto, visis his magnis prodigiis, mundi incolae salutari ti-

(1) Id est *egregiam pulcramque civitatem*. Sic enim non indocte explicat Cyrillus, vel potius ex Philonis aut Origenis lexicis recitat, nomen יְרוּשָׁלַיִם.

(2) Hoc quoque frustum tribuit Cyrillo Nicetas, non Athanasio.

(3) Horum extat luculentissima et horrenda descriptio etiam in monumentis a nobis nuper editis, nempe in actibus S. Artemii ·M· Spicil. T. IV, et in oratione Constantini diaconi de laudibus omnium martyrum T. X.

more qualientur. Tunc etiam a mane ad vesperae exitum, id est omni tempore, delectationes (1) erunt exultantibus ob ea quae Christi adventus bona adtulit. Quin et ipsius Christi duo exitus, id est processus fuerunt; matutinus quidem ante omnia saecula ex patre, prout legitur *: exitus eius ab initio, a diebus saeculi: alter vero de * Mich. V.
Virgine, qui in saeculorum contigit consummatione. Uterque vero non sine delectatione gaudioque est. Ceterum Symmachus dicens « processiones matutini et vesperae hymnis celebrabunt » hoc videtur dicere, quod et incipiente et desinente die, gratam Deo extollent hymnodiam, qui relicto errore, verum naturaliter Deum agnoverint. Nonnulli (2) autem, exitus matutini, intelligunt orientales terrae partes: exitus autem vesperae, occidentales. Ergo tu, inquit, humanatus, atque in terra vitam degens, tum orientis tum occidentis incolas gaudio afficies. — In lumine tuo educ gentes, et in consummatione saeculi gaudio comple illas.

Visitasti terram, et inebriasti eam. v. 1[illegible]

Satiasti, inquit, supernis bonis universam terram; spiritalibus donis replesti eam, cunctos videlicet mundi incolas. Nos vero errore deceptos, aridam olim terram et inaquosam, uberem effecisti et fructuosissimam.

Flumen Dei repletum est aquis. v. 10. *Gr. p.* 374.

Dei flumen est ipsius sermo. Ipse etiam vitae fons, prout dictum est *: apud te * Ps. XXXV. 10.
fons vitae. Huius impetus, id est doctrinae, ecclesiam laetificant.

Quoniam ita est preparatio eius. v. 1[illegible] *Gr. p.* [illegible]

Dicit « ita » pro providentissime, atque ut Deum decet. Hinc videlicet fit futurarum rerum praedictio, non praeteritarum narratio.

Sulcos eius inebria. v. 11. *Gr. p.* [illegible]

Sulcos dicit, intima cordis; quae ubi Spiritûs diribitione inebriata fuerint, virtutum copiam germinant.

Benedices coronae anni benignitatis tuae. v. 12

Sensus est. Annus benignitatis, fructum ferens pietatem, tempus est quo Christus apparuit; quo tempore etiam benedictum nobis fuit, Deo ingenitam benignitatem clementiamque expromente. Sic et ipse Christus Isaiae prophetae voce ait *: spiritus Do- * Luc. IV. 18. ex Is. LXI. 1.
mini super me, propterea quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, et reliqua, vocare annum acceptabilem Domini. Certe acceptabilis annus ille erat, quo homo factus est unigenitus Dei filius; nosque item recepti fuimus per fidem, ipso ad patrem Deum adducente. Et paulo post. Cum ergo benedices coronae anni benignitatis tuae, tunc etiam campi ubertate implebuntur. Campis terrisque comparat credentium animas, quas divinis spiritalibusque bonis Deus pinguefacit, ut pietatis fructum reddere queant.

(1) Apparet Cyrillum habuisse τέρψεις loco nominis, non verbi. Divus pariter Hilarius in commentario ad hunc locum scribit: *exitus matutini et vespere delectationes.* Vulgatus cum hebraico aliisque consentit. Ceteroqui sententia eadem est.

(2) Didymus nimirum, ut est in catena apud Corderium. Conspirat autem Diodorus tarsensis in cod. vat. C. f. 134, cuius ineditum fragmentum recitare non piget. ΔΙΟΔΩΡΟΥ. Οὐκέτι γὰρ μόνοις ἡμῖν τὴν πνευματικὴν ἄρδειαν προσφέρεις, ἀλλὰ πᾶσαν εἰς κόρον ἀρδεύεις τὴν οἰκουμένην· ἐπλήθυνας γὰρ τοῦ πλουτίσαι αὐτὴν, ὑετὸν πνευματικὸν διδοὺς, πρώϊμον μὲν διὰ τῆς παλαιᾶς, ὄψιμον δὲ διὰ τῆς καινῆς διαθήκης· δι᾽ ὧν μεθυσθεῖσα ἡ ἀλληγορουμένη γῆ ψυχῆς ἀνθρώπου, ἐπλουτίσθη παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει καὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, πληθύνοντος αὐτὰ τοῦ θεοῦ. DIODORI. *Haud iam nobis tantummodo spiritalem facis irrigationem, sed universum mundum ad satietatem irrigas; grandi enim copia hunc ditasti, spiritalem imbrem largiens, matutinum quidem per testamentum vetus, serotinum autem per novum: quibus allegorica animae terra inebriata, redundat doctrina omnigena, et sapientia, bonisque operibus, auctore opum suarum Deo.*

Et exultatione colles accingentur.

Sensus est. Dei apparente benignitate, ea quae olim erat deserta terra fructificabit: et colles idoliciis sacrificiis polluti, receptis ad habitandum hominibus angelicam vitam profitentibus, laetabuntur. Vel collibus comparat sanctarum ecclesiarum per tempora duces, et populorum praesules seu pastores atque magistros. Nam sicut prae reliqua omni regione eminent montes collesque, ita pariter sanctorum doctorum dignitas ceteris excelsior est. Hi etiam exultatione accinguntur, id est sancti Spiritus consolationem intra se habent.

Et valles abundabunt frumento.

Tunc etiam valles, id est ecclesiae, frumenti illius copiam suppeditabunt, de quo
* Ioh. XII. 24. Gr. p. Dominus aiebat *: nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: quod si mortuum fuerit, multum fructum adfert. Cur autem ecclesiae vallium nomine denotantur? quia nimirum intellectualium montium, id est prophetarum, aquas excipiunt.

PSALMUS LXV.

In finem, canticum psalmi resurrectionis.

Praedicit simul gentium quoque vocationem ac salutem, et resurrectionem spiritalem illarum quae deinde facta est nunciat; prout dictum fuerat *: qui suscitat de terra inopem. Immo et apostolorum introducitur persona narrantium quanta pro evangelica praedicatione passi sint: et quomodo hae tribulationes ad aeterna gaudia ipsos deduxerint. Insuper iudaici quoque populi reiectio significatur (1).

Dicite Deo: quam terribilia sunt opera tua!

Atque historicus sensus, ita se habet (2). Quod vero ad spiritalem adtinet, valde terribilia sunt opera Christi, id est prodigia, et impurorum spirituum cohors fugata. Culmen vero et excessus potentiae eius resurrectio, quae mortis imperium evertit, et universam hominis naturam ad immortalitatem renovat. Sed enim iudaicus populus, quamquam magnorum Christi miraculorum spectator, quum illorum operatorem
* Matth. XII. 24. admirari deberet, contra potius maledicebat *: hic non eiicit daemonia, nisi in Beelzebul daemoniorum principe. Et post pauca. Increpat ergo illos beatus psalmista inquiens: dicite Deo, terribilia sunt opera tua. Et desinite, ait, intemperantem adeo effrenemque linguam contra omnium servatorem Christum commovere. Sane mos est sanctorum, non parum irascendi, si quid nonnulli adversus communem servatorem Christum peccant. Et beatus quidem David mitius illos obiurgat inquiens: dicite, et
* Is. LVII. 3. reliqua. Verum propheta Isaias contumeliosis his fervidius instat dicens *: filii perversi, progenies adulterorum ac meretricis. Et paulo post. Nonne vos estis perditionis filii? Itaque contumaces cernens, omissa ad eos adlocutione, ad accusatum Christum
Gr. p. 376. verba convertit dicens: multa tua potentia est, quandoquidem et inimici tui mentiuntur tibi; sponte nimirum contra exortam mundo lucem conniventes, quin tantus miraculorum excessus ad credendum eos compellat. Quamvis enim magnitudine virtutis suae Dominus noster, propriae humanitatis e mortuis resurrectionem perfecit, hostes tamen eius Hebraei mentiti sunt illi, id est resurrectioni eius obtrectarunt.

1) Fragmentum hoc alii Athanasio inscripserunt. Sed tamen Nicetas a Cyrillo sumit.

(2) Nullus mihi vaticanus codex partem hanc Cyrilli de historico psalmi sensu suppeditavit. Ceteroquin alii in catenis auctores de babylonicis captivis cogitant. Alii rectius cum Cyrillo, ut infra apparet, explicant de Christi resurrectione, gentiumque vocatione.

– Nimirum inimicos mendacesque denotat Iudaeorum doctores qui negarunt resur-
rectionem, atque ob id pecuniam militibus erogarunt *. * Matth. XXVIII. 12.

Universa terra te adoret et tibi psallat. v. 4.

Licet, inquit, Iudaei te negent, attamen loco illorum incurvabit se tibi teque adorabit universa terra, id est eius incolae gentes. Neque enim deinceps adorabitur Hierosolymis, cessante iam legali umbra, secundum dictum illud *: unusquisque de loco suo adorabit. (* Soph. II. 11) Scilicet subintrante adoratione in spiritu et veritate, operibus adorationi Dei respondentibus, atque illius appellatione ipsis imposita. Haec autem praesentis temporis praedictio est, quo in cunctis gentibus universalis celebratur hymnis Deus, et dominus Christus altissimus ab omnibus appellatur.

Ibi laetabimur in ipso. v. 6.

Sensus est. Ibi cum Christo regnabimus, cum ipse novo saeculo dominabitur. Atque in eo laetabimur: laetabimur quippe in eo qui aspera mitigat. – Ibi nostras absterget lacrymas, ibi omni nos maerore abducet, amanter inclamans dicensque *: (* Is. XLIII. 25.) ego sum, ego sum qui peccata tua deleo, neque illorum amplius meminero.

Qui exasperant, non exaltentur in semet ipsis. v. 7.

Exasperantes dicit Iudaeos. – Id est ne superbe sapiat populus arrogans, nempe Israhel, neque adversus gentes grave attollat supercilium. Ne secum ipse dicat: ego sum primogenitus filiorum Dei, ego patrem habeo Abrahamum. Ne, inquam, superbe sapiat; sciat potius, incredulitate sua contra se exasperasse vindicem Deum.

Auditam facite vocem laudis eius. v. 8. *Gr. p.* 377.

Quum audieritis, inquit, a nobis quemadmodum dici laudes debeant, tunc nobiscum laudate, haud iam ut olim falsos deos, sed Deum nostrum. – Id est a nobis discite, et tum demum glorificate nobiscum Deum, perpetuis ornantes laudibus universalem Servatorem ac Redemptorem.

Quia probasti nos, Deus, igne nos explorasti, sicuti exploratur argentum. v. 10.

Sensus est. Afflictiones, quae acciderunt apostolis ob praedicationem, Spiritus praedicit, ex ipsorum persona has enarrans. Sicut enim argentum igne liquefactum optime purgatur, ita sanctorum quoque animae quavis sorde arceantur, si tentationum incursibus viriliter resistant: nempe harum probatio quasi igne atque arte fusoria fit. Namque huiusmodi locutiones sanctis martyribus Paulus attribuit *. (* I. Cor. III. 13.) Verum et illi qui per ardentis irae ignem, et per medias lubricae voluptatis concupiscentiaeque aquas incedunt, neque tamen his passionibus detinentur, refrigerium inveniunt. – Servatoris discipulus nobis inclamat *: (* I. Petr. IV. 12.) fratres, nolite mirari (1) hanc apud vos exustionem, quae probationis causa vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat; sed quatenus Christi passionibus communicantes, gaudete. Exustionem scilicet heic dicit probationem per adversitates. Oportet enim vosmet in his fortes exhibere, scientes quod probatio vestrae fidei patientiam operatur *. (* Iac. I. 3.) Sed patientia, inquit, perfectum opus praestet, ut sitis perfecti et integri, nulla in re deficientes. Et paulo post. Igitur qui strenue pro religione certamina obierint, et in tentationibus recte se gerere consueverint, ac demum vicerint, atque ad spei suae terminum devenerint, aiunt: transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium. – Exustionem, ut iam dixi, appellat in con-

(1) Ita habent *nolite mirari* Gelasius PP. et Beda apud Sabaterium; Tertullianus autem et Fulgentius *ne expavescatis*, aut *nolite expavescere*. Varietas vulgati ex graeco manat μὴ ξενίζεσθαι, ut idem Sabaterius recte observat; ξενίζομαι enim utrumque significat *mirari* et *peregrinari*. Cyrillus autem priori significatui favet.

flictibus dolorem. Aquis pariter comparat persecutorum iniurias, sive immanes impetus et intolerandos incursus. Est enim intolerabilis fluvialium aquarum incursio.

v. 11 **Imposuisti tribulationes dorso nostro.**

Ubinam periti athletae virtus dignoscitur, nisi indictis certaminibus et coronis propositis? Ubinam miles exploratur? nonne cum occasio ad proelium vocat? Sic ergo fortem quoque religionis verae amatorem labores comprobant, et tentationes faciunt illustrem. Nam Deus quidem ita in laqueum induxerat, ut haud ipse tentationem instrueret, sed tentari potius permitteret; ut qui germani essent appareret, ut immarcessibilem coronam acciperent.

v. 1 **Holocausta medullata offeram tibi etc.**

Intelligenda sunt spiritaliter omnia, tam holocausta quam boves et hirci, quos se oblaturum promittit. Simul vero et arietum fit oblatio. Arietes autem sunt commotiones impetusque, qui a parte animi irascibili veniunt; vel etiam intelliguntur cogitationes, quae duce ratione contra passiones cornu veluti dimicant. Bovem is mactat, qui se ipsum hostiam viventem per sua opera offert. Habet autem quamdam cum terreno corpore analogiam bos, quum sit animal terrae colendae idoneum. Hirci denotant paenitentiae opera, quia pro peccato offerebantur. Postremo thymiama, fragrans est purarum animarum odor.

1 **Venite, audite, et narrabo.**

Veteres historias haud hoc loco commemorat, nec quomodo ex Aegypto liberatus per tempora Israhel fuerit: doctrinam autem tradit haud secundum legalem litteram; sed quasi iam novum praedicasset foedus, nova Servatoris nostri miratur beneficia, quae omnium nostrum animabus contulit.

v. 17 **Ad ipsum ore meo clamavi, et exaltavi sub lingua mea.**

Quid sit, clamavi et exaltavi sub lingua mea, necesse est subtili consideratione cognoscere. Nonnulli enim dum orant, iudaicam imitantur malitiam, et impiorum Pharisaeorum aemulantur iactantiam, alta magnaque voce utentes. Existimant enim, ob multam suam ut videtur inscitiam, quod nisi valide clamaverint, Deus auditurus non sit. Oportet itaque, quia Deus nos omnes, immo et cordis arcana, novit, solitatim et clam ipsum orare: clamet autem mens ad Deum ex valida precum intensione.
* Matth. VI. 6. Ita nos ipse orare docuit Servator dicens *: tu autem quum oraveris, et reliqua. Quid ergo significat, ad ipsum clamavi? Interiorem heic intensumque clamorem dicit, quem ardens cor pariebat.

v. 18 **Iniquitatem si aspiciebam in corde meo, non exaudiat me Dominus.**

Pulcra sanctorum fiducia! puram enim habent qualibet iniquitate conscientiam. – Iterum coram Deo gloriatur, quod nempe extra omnem iniquitatem fuerit: ideoque se exauditum iri confidit. Symmachus tamen sic: « iniustitiam si praevidi in corde meo, non exaudiat Dominus. » Si dum precarer pro libertate et postliminio, cogitavi simul iniquum aliquid agere post reditum, ne divinam impetrem benignitatem. Quod autem non mentiar, facta testantur. Non dixit aspexi, sed aspiciebam. Prius vocabulum malam brevis temporis cogitationem significat; alterum, diuturnioris.

1 **Benedictus Deus, qui non repulit orationem meam.**

Purum me huiusmodi cogitationibus cernens, donorum suorum copia dignatus est. His dictis piorum chorus, hymno concludit sermonem: purum habentis cor pura oratio repulsa non fuit. Misericordia ab oratione non abest: namque ego orando misericordiam a Deo postulo.

PSALMUS LXVI.

Ut cognoscamus in terra viam tuam.

Oro, inquit, Domine, ut tuus appareat aspectus, qui gentes in tenebris sedentes illuminet atque ad salutem adducat, ut terrae incolae et ethnici salutis viam cognoscant. Nam te faciem tuam revelante, via quae ad te ducit cognoscitur. Quaenam vero haec, nisi is qui dicit *, ego sum via, et nemo venit ad patrem nisi per me? qua * Ioh. XIV. 6.
gradientes salvati etiam fuimus per fidem. Ergo denuo cognovimus viam ad patrem esse ipsum filium. Via insuper Domini sunt mandata, iuxta effatum *: viam iustifi- * Ps. CXVIII.
cationum tuarum edoce me: quas quidem non in Iudaea tantummodo, ubi lex data fuit, praedicari postulat, sed a gentibus cunctis cognosci.

Confiteantur tibi populi, Deus.

Omnium gentium in Christum fidem vaticinatur propheticus spiritus, et salute mundi delectatus, saepe eadem loquitur, continua laetitiae suae narratione fruens. Ait igitur par esse, ut omnes populi, et sparsae per orbem gentes laetentur, et choreas agitent, tuaque benefacta enarrent. Noverunt enim, nullius rei te curam non gerere, sed universalem esse iudicem, iustas ferentem sententias; et errantes quidem ad veritatem deducentem, incredulos autem punientem. Nam postquam cognita est terrae *Gr. p. 380.*
incolis via, Deique salutare cunctis gentibus apparuit, hae demum omni malitia deposita et polytheismi errore, gaudent moralem virtutem exercentes, susceptamque Dei notitiam sibi gratulantur. Populi vero et gentes pro synonymis habentur.

Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes.

Quid ni enim, dicit hoc vaticinio, quid ni enim per orbem homines laudassent et oblationes adtulissent incenso ubique thymiamate, puraque hostia proposita? Porro dictionum repetitiones, intentos faciunt auditores. Sciendum est autem, homines dum Deo benedicunt, verba tantum ad eum adferre, opere bene facere ei non posse. Deus vero benedicens firmat sermones opere, et omnimodorum bonorum benedictis copiam confert. Deinde monet ut divinam consequamur benedictionem.

Terra dedit fructum suum. Benedicat nobis Deus!

Tunc uniuscuiusque hominis operum fructus comperitur. Nam terra heic pro homine dicitur. Quin etiam crux subobscure innuitur (1). Similiter et benedictionem exquirit. Dum autem gentes benedici se rogant, videntur certe iudicium legis a se deprecari, magisque optare salutem per Christum et gratiam.

Et metuant eum omnes fines terrae.

Dei enim timor ad virtutem exercendam compellit; quo facto, iis quidem qui ita se habent, bene prorsus et quaqueversus esse continget. Nam qui pie divina mandata sectatur, et futurum veretur iudicium, hac regula utens Deo famulatur. Iam Dei famulatus benedictionem conciliat. Animadverte autem, quod sub ipso fine, non Iudaeis tantum sed hominibus cunctis divinum insinuat timorem. Cunctae reapse tribus ac linguae timent honorantque Trinitatem. Observa insuper, quod ter pronunciato nomine Dei, subiungit singulariter « et eum metuant: » atque ita sanctae simul Trinitatis patefecit mysterium, et unitatem deitatis (2).

(1) Pie hoc dicitur: nempe terra lignum, ex quo crux, protulit. Patres nostri magna erga Christum caritate inflammati, nihil quod ad ipsum quomodocumque spectare videretur negligebant.

(2) Biblica aenigmata, quae sanctissimam Trinitatem praefigurarunt, collegit Iosephus in hypomnestico cap. LXVII.

PSALMUS LXVII.

Exsurgat Deus, et dissipentur inimici eius.

Quamdiu tolerat, nec peccantibus iustam poenam infert, creditur quodammodo Deus dormire et quiescere: quum autem irae frenum remittit, tunc veluti exsurgere bellumque gerere adversus inimicos suos videtur. Atque ad hoc ipsum provocant eum sanctorum voces. – Cum Deus itaque factus est homo, tunc dissipati sunt inimici eius, fugeruntque quotquot ipsum oderant.

Turbentur a facie eius, patris orphanorum, et iudicis viduarum.

Dei vim providam demonstrat, patrem dicens; iustitiam vero, cum iudicem ait; tutorem videlicet desertorum ab auxilio, et iudicem iniurias patientium. Quinam vero turbantur, nisi scelesti daemones? Nam quia vocatae sunt ad veritatis notitiam gentes, idcirco illi adeo turbantur, ut clament *: quid nobis, et tibi? Qui autem olim errore tenebantur, et creaturam pro creatore adorabant, pupillorum instar in hoc mundo sine tutela erant, et omni iniuriae expositi, ac veluti viduae sine Verbo sponso, direpti a Satana, et partes vulpium effecti; hi, inquam, postquam Christo crediderunt, patrem tutoremque sunt nacti Deum, sponsumque qui divina ipsis semina inserit, ceu sibi copulatis per fidem.

* Matth. VIII.

Deus in loco sancto suo.

Locus Dei sanctus amatores eius sunt, nempe cuiuslibet sancti anima.

Deus inhabitare facit unius moris in domo.

Firmam illis, inquit, et tutam concedit in omni re bona mansionem. Id enim significat fieri inhabitantem in domo a Deo. Quinam vero sint unius moris homines, dicendum est. Multi scilicet fidem Dei admiserunt; sed quia nondum mentem suam ab antiquo errore penitus abstraxerunt, partim adhuc aegrotant. Nam Deum quidem Christum esse credunt, sed ethnicas consuetudines conservant; respuunt enim cibos quosdam veluti vitandos, dies certos observant; sed et fatum nescio quod fortunamque nominantes, et genealogias confingentes, his gubernari putant res humanas (1). Iamvero qui ita, et quidem post susceptam fidem, opinatur, non est unius moris, immo vero multiplicis sententiae est, et varius, inconstans, instabilis.

Educens vinctos in fortitudine.

Simile dicto illi: qui ait vinctis, exite; et obtenebratis, revelamini *. Porro vincula ac tenebrae, idolorum cultus est, atque in inferno detentio (2). Ait ergo ad inferos profectum cum potestate Dei, spiritibus illic praedicasse olim incredulis, et criminum catenis compeditos, vinculisque antea diabolicis irretitos, dimissis peccatis liberasse (3). Quin etiam eos qui a saeculo morte detinebantur, secum suscitavit, mortis

* Is. XLIX

(1) Reapse temporibus etiam christianis supererant adhuc superstitionis ethnicae apud rudem praesertim plebem vestigia, quae tamen animarum pastores delere pro viribus satagebant. Id luculenter apparebit etiam ex Eusebii alexandrini sermone *de astronomis*, quem ex parisiaco codice acceptum postea vulgabimus. Confer etiam editum a nobis tertium Attonis sermonem Script. vet. T. VI. cum adn. De fato alibi noster in his commentariis.

(2) In graeco p. 382. v. 8. κατοχή, quod vocabulum apud alexandrinum Cyrillum notatu dignum est, quoniam id apparet eodem sensu non semel in alexandrinis graecis papyris tam musei britannici, quam vaticanis a me editis; de quo vocabulo recte disseruit egregius adolescens Bern. Peyronius in sua harum papyrorum nova declaratione p. 11. seqq. ubi opportune etiam memorat narrationem de Simeone Iacobi filio in κατοχῇ detento a fratre Iosepho in Aegypto.

(3) En dogma descensionis Christi ad inferos, quod americani Protestantes delere de symbolo ante hos annos volebant, ut R. Kenrichius narrat catholicus noster episcopus in sua praestante theologia T. I. p. 184.

restibus expeditos. Haud vero eos solos qui ex ethnicis crediderant liberare voluit, sed etiam circumcisos. Hos enim exasperantes vocat. Vel exasperantium nomine dicit incredulos, quos pariter eripere malis volebat. Quippe qui in infidelitate perseverant, hi propriis in corporibus tamquam foetentibus sepulcris habitant.

Deus quum egredereris in conspectu populi tui. v. 8

Quo tempore colentem idola Israhelem, et Aegyptiorum moribus innutritum liberare Deus constituit, atque ad veritatis notitiam revocare, omnia paene commovere visus est, aquis in sanguinem versis, grandine caelo missa, diviso mari fluctibusque eius concretis, manna caelo depluente. Et nunc psalmista demonstraturus, qui modo ad inferos descendit, eundem esse qui olim per Moysem ex Aegypto Israhelem eduxerat, ait ipsi: et eo tempore quo Iudaeos educebas, praeibasque eis in ignea columna ac nube per desertum, universa terra commota fuit, fama aures omnium implente, prodigiosi Israhelitarum egressûs, qui nemini mortali ignotus fuit. Namque audita sunt opera tua, atque ad universi orbis notitiam traducta. Nam ceu quis diceret, commota est universa civitas, pro, id audiit ac mirata est, ita et hoc loco intelliges dictum psalmistae voce, terra commota est. Obstupuit enim ob ea quae mirabiliter *Gr. p.* 383. fecisti in Sina monte, Israhelis filiis oracula reddens. Sed et altior quidam sensus est. Cum a populo suo discessit Deus, dicens * reliqui hereditatem meam, et migravi in * Hier. XII. 7. desertum id est ad ethnicorum ecclesiam, tunc motus mutatioque maxima rerum subsecuta est. Nam caeli, id est caelestia sapientes apostoli, divinas spiritalesque doctrinas ac leges destillaverunt. Id ipsum duobus quoque illis hircis denotabatur, quorum alter immolabatur, alter in desertum liber dimittebatur (1); ut Christum et carne passum a Iudaeis cogitemus, et impassibilem deitate manentem, ac veluti in desertum a deicidis ad ethnicos transmigrantem. Supervenit etiam Spiritûs gratia, guttas veluti roris imitata.

Pluviam voluntariam segregabis Deus hereditati tuae. v. 10

Pluvia secundum litterae sensum heic denotat manna, quod peculiari beneficio Iudaeis depluit. Spiritaliter vero pluviam dicit evangelicum sermonem, qui desuper de caelo per Christum ad nos est delatus; vel ipsum ad humanam conditionem demissum Servatorem; sicuti et alio in psalmo dicitur *: descendet sicut pluvia, et re- * Ps. LXXI. 6. liqua. Voluntariam vero, ut a legali cultu distinguatur. Nam quaedam veteris testamenti praecepta, non fuerunt Deo voluntaria, nec quasi hominis apprime propria data sunt; sed ea tantummodo accipientium naturae accommodata erant. Ideo dictum fuit *: * Hier. VI. 20. quis exquisivit haec de manu vestra? Verum Christi hereditas, ethnicorum ecclesia est, secundum illa verba *: dabo tibi gentes hereditatem tuam. Sic ergo Dei voluntate ac * Ps. II. 8. placito evangelica doctrina electa seu decreta fuit.

Evangelizantibus virtute multa. v. 12

Nempe apostolis, quibus multam signorum prodigiorumque vim attribuit.

Speciei domus dividere spolia. v. 13

Orbem beati discipuli inter se diviserunt, et alii aliis gentibus praedicaverunt. Ergo spolia diviserunt; nam diaboli antea cultores monitis suis ceperunt, Christoque *Gr. p.* 384. ad domus eius ornamentum attulerunt. Etenim species ornatusque est ecclesiarum, sancta credentium Christo multitudo.

Nive dealbabuntur in Selmon. v. 15.

Apostoli scilicet perlucebunt. Hi ergo in Selmone nive sunt dealbati. Selmon au-

1) De hac re extat peculiare Cyrilli nostri scriptum.

tem hebraicum est vocabulum significans retributionem (1). Et hi ergo invicem divisi, nive dealbabuntur, id est splendidi fient, hunc suae erga Christum fidelitatis, mercedis loco, nacti splendorem. Praedicit ergo pentecostes diem, qua in Selmone, id est Hierosolymis, Spiritum receperunt apostoli eoque illustrati fuere. Idem his mundi regnum distribuit, atque ut alii aliis gentibus praeessent mandavit.

v. 18 **Currus Dei multiplex.**

Currum Dei dicit caelestes et intellectuales potentias, quibus quasi currui insidet Deus. Currus intelligi possunt etiam apostoli, quibus vectus Deus Verbum mundum discurrit: itemque successores eorum, puri aeque et virtutibus abundantes, Deoque pietatis suae fructum ferentes: et longe plures numero, quam ii qui olim apud Iudaeos divino insessu digni fuerunt.

v. 19 **Ascendisti in altum, captivasti captivitatem.**

Qualem in altitudinem conscendit Dominus? in crucem scilicet, ut ipse te docet
* Ioh. XII. 32. dicens *: et ego si exaltatus fuero de terra; id est quum pro omnium vita procuranda crucem pertulero, cunctos traham ad me ipsum. Dominatum quippe universi mundi optinuit, destructo principe huius saeculi, cunctisque ad se ipsum pertractis.

v. 19 **Accepisti dona in homine. Etenim non credentes etc.**

Quaenam haec sint, ipse filius manifestabit tamquam ex Dei patris persona dicens: postula a me, et reliqua. — Namque incredulos olim et errore deceptos tradidit pater filio, ut in ipsis per Spiritum inhabitans, filios eosdem Dei efficiat.

v. 20 **Prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum.**

Qui nobis salutem, inquit, donavit, idem viam quoque nobis sternet, quominus a tantis bonis aberremus; ianuamque aperiet doctrinae, ut per viam nos evangelicam prospere faciat incedere.

v. 21 **Deus noster Deus salvos faciendi, et Domini exitus mortis.**
Cfr. p. 78

Manifeste confidunt apostoli, quos usque ad mortis limina progressos ob suam praedicationem, Deus fortiter eripit. Potentiae eius officium esse dicunt educere, id est avertere a morte, adiuvando scilicet amatores suos, quô mortis evadere seu effugere laqueos queant. Solus enim Deus salvos faciendi et fons salutis, mortis exitum invenit, resurgens a mortuis. Namque omnis homo mortis quidem ianuas adit, inde vero nequaquam potest exire. Ille autem qui his verbis denotatur Dominus, mortis exitu invento, eiusque inextricabili custodia nobis reserata, factus est Deus salutis.
* Iob. XXXVIII. 16. Ideo Iobo quoque aiebat *: pervenisti ad maris scaturiginem, et in abyssi fundo ambulasti? aperiuntur tibi metus causa portae mortis, et ianitores inferni te viso consternati sunt?

v. 23 **Convertam in profundum maris.**

Delatos, inquit, in voluptatum abyssum, mundanisque deliciis mersos, ad me convertam.

v. 24 **Ut intingatur pes tuus in sanguine.**

Rationem conversionis illorum docet, nempe malignis potestatibus destructis. Deduxit enim in terram sanguinem eorum, quo etiam in victoria sua aspersus est, ut

(1) In hebraico textu scribitur צַלְמוֹן, sine ulla apud Bern. Rubeum varia lectione; quod vocabulum significare *retributionem* non potest. Sed ecce שִׁלּוּם, prima videlicet mutata eiusdem prope soni littera, prorsus significat *retributionem* apud Oseam IX. 7. et Mich. VII. 3, nec non alibi: unde manifestum fit, vel ita cum שׁ lectum olim fuisse vocabulum in hoc psalmi loco, vel certe Cyrillum aut quos ipse sequitur lexicographos Philonem vel Origenem, ita scripsisse.

loquitur Isaias *, ita ut pes quoque eius sanguine intingeretur. Historico autem magis more heic sermo fit, et belli ducisque instruit figuram. Nam qui in bello proeliisque victores fiunt, cadentium cruoribus pedem inquinant dum mortuos conculcant. Ergo nunc pariter dum omnium Deum repraesentat ceu fortem aliquem hostes debellantem, et immerito oppressos liberantem, graphice pingit sanguinum rivos, et calcata cadavera sine honore sepulcri proiecta, et canum voracitati exposita. Ait itaque: tu periclitantes salvas, hostes profligas, ita ut pes tuus sanguine tingatur, tingatur item canum tuorum lingua sanguine hostili. Sumit rursus a re notoria exemplum: nam pecorum greges comitantur semper canes, qui latratibus morsibusque feras absterrent. Adsunt pariter spiritalibus Servatoris gregibus sacri ac sapientissimi canes, qui eloquentia sua, quasi quibusdam latratibus extraneas beluas arcent (1). Canes itaque Domini dicit intellectualis ovilis custodes, sanctos apostolos et episcopos, quorum lingua propemodum spiritalium inimicorum sanguinem gustat. Ait igitur fore ut quodammodo enecentur mali daemones, apostolorum voce ab ipso, id est Deo, adiuta. Hoc item est metaphoricum; namque hostibus interfectis, occidentium quoque canes sanguinem hostium lambunt, et corpora discerpunt. Alioquin vero, pes Christi est homo de Maria natus, qui in passione sua tinctus est sanguine. Canum vero, id est impurorum ethnicorum, lingua immaculatum sanguinem gustavit (2), postquam iidem a diabolo recesserunt.

* Is. LXIII. 3.

Gr. p. 386.

In ecclesiis benedicite Deo domino de fontibus Israhel.

Fontes Israhelis videntur beati prophetae, et ante hos lex. Ait ergo, haud aliunde oportere nos Deum, quam ex horum magisterio haurientes, laudare. Id vero monet, propter diversa haereticorum scripta. Namque ex legalibus propheticisque scripturis laudatur Dominus ab iis qui valent ex ipsis salutis fontibus cum gaudio aquam haurire (3).

Ibi Beniamin iunior in mentis excessu.

Ubinam vero? in ecclesiis, vel in mediis psallentibus. Quis porro Beniamin, nisi beatus Paulus qui fuit de Beniamini tribu? Iunior quidem, quia ipsi postremo apostolorum Dominus apparuit. In mentis autem excessu, ob suum in tertium caelum raptum, et propter revelationum sublimitatem; prout ipsemet ait *: sive mente excedimus Deo, sive sobrii sumus vobis. Tum denique quia diviniorem ipsi contigit facere conversionem. Unde et illud verum evasit: mane comedet, et vespere dividet escam *. Nam qui persequebatur ecclesiam, brevi post fidei evangelista fuit.

* II Cor. V. 13.

* Gen. XLIX. 27.

Principes Iudae duces eorum. v. 28.

Reliquorum etiam meminit magistrorum ecclesiae et apostolorum, qui ex omni prope Israhelis tribu delecti fuerunt ut oecumenica essent luminaria, aitque principes ducesque psallentium creatos; ex Iudae tribu, veluti fratres Domini ac Levis sive Matthaeus; ex tribu Zabulonis et Nephthalimi, ut Petrus atque Andreas, et Zebedaei liberi, ac Philippus, pago Bethsaide oriundi; Iacobus Alphaei de Capharnaumo; Simon Zelotes, qui cananaeus vocitatus est. Haec omnia sunt Galilaeae oppidula; ubi Zabulon et Nephthalimus sortem suam nacti fuerant. Rei huius testes duo, alter propheta, alter evangelista; ille praedicens, hic testans. Quamobrem ex dictis tribubus hi apostoli processerunt, qui principes ducesque ecclesiarum sunt constituti.

Gr. p. 387.

(1) Socordes contra et inepti episcopi ab Isaia LVI. 10. dicuntur: *speculatores, canes muti non valentes latrare*. Funesto tunc abutentes silentio lupi gregem Christi discerpunt.

(2) Nimirum in sacrosancta eucharistia, quae simul cum baptismo neophytis dabatur.

(3) In hoc praesertim et seq. versiculo congruunt fere cum Cyrillo quae Athanasii esse dicuntur.

Manda, Deus, virtuti tuae.

Virtutem patris dicit filium, iuxta illud: Christus Dei virtus, et Dei sapientia. Orat igitur apostolicus chorus patrem ut filio imperet praedicationem evangelii: namque a me ipso, ait, nihil loquor *; sed quicquid audierit *Spiritus* a patre *. Atque ut confirmet illis quod eisdem adstruxerat, digito propemodum ostendens, fore ut infirmum corpus, et in mortem deciduum propter factam in Adamo (1) transgressionem, fore inquam ut vivificet suo tempore Christus; postulant *sancti* ut corruptioni ereptum corpus, immortalitate convestiat, ad primigenium statum revocans, id est ad beatam quae initio erat et integram vitam; id quod reapse praestabit suo tempore Dominus, cum de caelo veniet, et mortui resurgent incorruptibiles.

* Ioh. XII. 49.
* Ioh. XVI. 13.

Increpa feras arundinis.

Quia multi vitae sanctorum secundum Deum actae irascuntur, praecipue impuri daemones, ideo postulat ut increpentur arundinis ferae. Porro sciendum est, locum esse in Palaestina, in itinere ad urbem Hierusalem, cui nomen Calamus, propterea quod ibi plurimus calamus sit, in quo latent saevi cruentique leones, atque aliae saevae beluae in luco reconditae, quae iter facientibus Hierusalem versus insidiantur (2). Igitur ex re notoria ad arcanos spiritalesque sensus psalmistae sermo nos transfert. Quid enim agunt in calamo ferae? nempe crudeli animo insidiantur iter facientibus ad urbem Hierusalem. Id ipsum ab impuris quoque daemonibus fieri comperiemus: insidiantur enim peregrinantibus ad intellectualem Hierusalem intellectuales leones, qui sterilitati levitatique inconstantium hominum subeunt, quiescuntque in iis qui sunt aridi ad virtutem, lubrici autem ad voluptatem. Sicuti apud Iobum dictum est de diabolo, nempe eum iacere sub omni arbore, intra calamum, palustres frutices, atque papyrum *. Sunt denique et aliae calami ferae, nempe impiarum haereseon inventores, qui latenter digna bestiis et perversa scribunt, qui dentis instar calamo utentes simpliciorum animas mandunt.

* Iob. XL. 16.

Dissipa gentes. - Venient legati ex Aegypto, Aethiopia praeveniet manum suam Deo (festinabit dare manus suas Deo.)

Quasi dissipatis iam intellectualibus inimicis, deinceps ad praedicationem currunt apostoli. Credent porro Aegyptii, itemque Aethiopes id est fines mundi: extremi enim sunt tum in oriente tum etiam in occidente Aethiopes. Significat autem per Aegyptios quidem, nationes apprime idololatricas, et religioni Israhelis adversas: per Aethiopas vero, ut diximus, mundi fines. Iam quomodo Aethiopia ad evangelium accesserit, et vaticinium de ipsa editum ad exitum sit deductum, licet cognoscere in aethiope eunucho *, quem Philippus ad veritatem adduxit, qui manus veluti erat reginae Aethiopum, utpote in Aethiopia dynastes, et quatenus universae eius gazae seu thesauro praepositus erat. Age vero quod insuper Aethiopia gentes omnes peccato nigrantes significet, sponsa nos docet in cantico inter suam paenitentiam dicens, nigra sum et formosa *; illud quidem ob idololatriam atque malitiam, hoc autem propter ab his vitiis recessum. Sic ergo Aethiopia manum suam Deo praevenit (seu tendit) inter orandum. Vel etiam ita se gessit, dum dona ad regem, tum pietatis aromata, tum adquisitae Dei notitiae aurum adtulit.

* Act. VIII. 27.
* Cant. I. 4.

(1) Animadverte dici peccatum originale ab humana natura in Adamo contractum; ne quis ad alium sensum, ut faciunt cacodoxi, rem detorqueat.

(2) Narratio haec occurrit etiam apud Athanasium iisdem plerumque verbis; sed eam Montfauconius editor alienam ab auctore suo iudicat.

Super Israhel magnificentia eius, et virtus eius in nubibus. v. 35.

Namque ab Israhele genus ducentes sacri apostoli, Dei magnificentiam patratis miraculis demonstrarunt. Et qui post illos magisterii gratiam susceperunt, ceu quaedam nebulae de sanctissimi Spiritus mari imbrem adtrahentes, irrigationem hominibus intulerunt. Vel dictio « virtus eius in nubibus » ponitur pro « magna, excelsa, admirabilis. » Alioqui ut quisque in Israhele excellit contemplatione, et supra res terrenas extollitur, ita Dei magnalia et virtus huic innotescunt.

Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israhel. v. 36. *Gr. p.* 389.

Virtutis amatores rectae vitae suae exemplis in causa sunt ut Deus laudetur; solique ipsi Deum admirantur, ceu qui magnificam eius providentiam contemplari queunt. Ipse itaque spiritalis Israhelis Deus, seu quod perinde est sanctorum Deus, novum populum corroborabit, ut omnia ob eius gloriam et dicat et agat: et vires quidem ut se subtrahant ab idolorum errore suppeditabit, firmitudinem autem, ut in pura Christi fide permaneant. Est enim Deus benivolus, qui finxit et refinxit et tantis bonis populum suum dignatus est.

PSALMUS LXVIII.

In finem, pro his qui commutabuntur, ipsi Davidi. v. 1.

Continet psalmus Servatoris preces tamquam hominis, ex humani generis persona prolatas, nec non causas ob quam ei inlatum fuit crucis supplicium, simulque ipsam passionem exponit, et eventuras post illam Iudaeis calamitates: praeterea evangelicae vitae introductionem, et adorationis in spiritu ac veritate doctrinam, quicum etiam psalmum concludit. Reapse totam hanc orationem a Servatore fieri ex humanae naturae persona, id ipsum significat sub psalmi finem ubi ait: quia exaudivit Dominus pauperes, et vinctos suos non despexit. Namque in praesentis saeculi consummatione apparuit nobis Deus dominus, et intellectuali conversione immutati fuimus, haud equidem ex bonis in peiora decidentes, veluti in Adamo contigit, sed ex quovis malitiae genere ad omnem bonitatem transmigrantes. Scribit autem in epistola ad Hebraeos etiam Paulus de Christo *, hunc in diebus carnis suae preces supplicationesque (* Hebr. V. 7.) ei, qui se poterat e morte eripere, cum clamore valido et lacrymis obtulisse. Et in evangelio *: factus in agonia cum sudore, angelo consolante, prolixius orabat. (* Luc. XXII. 43.)

Salva me, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam. v. 2. *Gr. p.* 390.

Videtur ex persona Domini id quod evenerat narrare, nempe quod homo factus usque ad mortem se humiliaverit. Nam quia nostri causa dolet, merito etiam postulat tentationibus liberari, quae torrentis instar animam ipsius circumdabant. Porro Christi typus Ionas, qui ait *: aquae circumfusae sunt usque ad animam meam. Et apud Io- (* Ion. II. 6.) bum *: venisti usque ad maris scaturiginem, et in abyssi fundo perambulasti, ubi (* Iob. XXXVIII. 16.) inferni regiones conspiciuntur? — Certe aquarum vocabulo inspirata scriptura tentationes denotat.

Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. v. 3.

Diversis variat sermonem imaginibus, quia dignam non invenit similitudinem illorum quae captivos premunt malorum. Innuit etiam inferni regiones, ad quas unus Christus descendens penetravit. Dictio autem « veni » similis est illi *: « ego pono (* Ioh. X. 18.) animam meam a me ipso. » Sponte enim Christus necem pertulit, quam tempestatis nomine indigitat. Congruit item haec locutio ei qui per omnium virtutum pelagus navigans dicat: veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me.

Deus tu cognovisti insipientiam meam, et delicta mea a te non sunt abscondita.

Vel dicit, quia siqua peccata fuissent, quorum causa me crucifixissent, certe tu prior, o Deus, cognovisses quem nulla latere res potest. Vel insipientiam dicit illam quam homines stultitiam appellant, passionem suam scilicet. Facta est enim Christi
I. Cor. I passio Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitia *. Quamobrem stultitiam vocabant Christi passionem, crucem autem infirmitatem. Tu ergo, pater, inquit, prudentem crucis rationem nosti, quae decreto tuo extitit. Hoc autem dicit, quia fuit obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Locutio denique « delicta
* II. Cor. V. 21. mea te non latuerunt » similis est huic *: qui peccatum non noverat, hunc fecisti pro nobis esse peccatum.

Extraneus factus sum fratribus meis.

Hac utique utatur locutione quisquis vere pius est, rectamque habet et incauponabilem fidem. Sane siquando religio persecutionem patietur a veritatis hostibus, tunc langueat oportet affectus erga genus atque familiam; et cum Dei gloria in ignominiam trahetur, tunc amoris in fratres lex cesset; sed unus prae omnibus ametur omnium Deus, cui nostram debemus vitam.

v. 11. Gr. p. 391. **Et operui in ieiunio animam meam, quae res mihi in opprobrium versa est.**

Matth. XI. 19 Dicet aliquis: atqui voracis et bibuli famam pertulit Christus apud malignos *. Cur ergo ait se ob ieiunium convicia esse passum? Respondemus itaque, raro Christum conviviis invitatum interfuisse cum propriis discipulis. Calumniatores autem ita loquebantur, quia reliquam ipsius parsimoniam ignorabant. Cui rei demonstrandae satis est continuum quadraginta dierum ieiunium. Id ipsum tempore quoque passionis contigit, cum erepto iam sponso, ieiunabant discipuli. Quamobrem et ipse paratam praevidens passionem, et hinc eventura Iudaeis mala, animam suam ieiunio affligebat. Quippe comprimit irrationalium passionum elationem ieiunium. – Ceterum nonnulli irrident asceticos sanctorum labores; et quae digna admiratione sunt, fiunt illis sannarum occasio.

Et posui vestimentum meum cilicium, et factus sum illis in parabolam.

Servator ipse pro nobis confitetur et adfligitur. Nam cilicium duram innuit victus rationem ac luctum. Verumtamen id quoque factum est in parabolam, id est convicium, Domino. Solent enim improbi exprobrare bonis quas hi patiuntur afflictiones. Quare fuit consentaneum ut Christus post necem suam, parabola fieret Iudaeis. Verbi gratia: talia patiatur inimicus noster, qualia hic crucifixus. Nonnulli vero interpretes putant cilicii vocabulo corpus denotari, quod durum est atque resistens (1). Ergo propter indutam sibi carnem contumelias pertulit Dominus.

Adversum me nugabantur sedentes in portis.

Iudaei quoque Christo in conviviis conviciabantur, de eo inter calices fabulantes et ludentes, atque in colloquiis eundem irridebant. Namque otiosorum leschae circa eum tempora insumebant, et nugabantur, id est otiabantur et perpetuo garriebant.

Ego vero oratione mea ad te, Domine.

Symmachus: mihi autem oratio es tu Domine. His, inquit, contingentibus, ego oculum ad te intendo, tuumque auxilium expecto. Quin etiam Servator patri dicere videtur: etiamsi mihi insultaverint, et mala pro bonis reddiderint, ego tamen pro

(1) Reapse Diodorus tarsensis in cod. C. f. 142, nec non Didymus in cod. B. f. 288. aiunt: *τινὲς δὲ φασι δηλοῦσθαι ἐκ τοῦ ἐνδύματος τούτου, ὃ ἀνέλαβε σῶμα: quidam vero aiunt denotari huiusmodi vestimento corpus quod Christus adsumpsit.*

ipsis numquam desinam preces meas tibi offerre. Hoc inde patet, quia evangelista *Gr. p.* 392.
facit eum in cruce pro crucifixoribus orantem *. Deinde verba etiam orationis in sequentibus ponit. * Luc. XXIII 34.

Tempus beneplaciti, Deus. v. 14.

Placuit Deo patri cuncta instaurare in Christo, id est resumere ac restituere rerum naturam in pristinum statum. Nam beneplacitum vocat Dei voluntatem nos salvandi, prout ei bene visum est. Cum ergo venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret *. * Gal. IV. 4.
Quum ergo hoc sibi proposito fine venisset, ait: tempus beneplaciti; quod idem est atque illud *: venit hora. * Ioh. XVII. 1.

In multitudine misericordiae tuae exaudi me, in veritate salutis tuae. v. 14.

Hoc autem effeceris, si mortuum me salvabis per resurrectionem. Nam pro ipsis vitam recupero ac salutem, quia mecum vivificabuntur qui ob peccatum mortui erant. Sola quippe vera salus est quam Deus confert; umbratilis autem illa quam medici ducesque exercituum praestant.

Utinam liberer ex odientibus me, et de profundis aquis! v. 15.

Postulat Servator ut Iudaeorum manu eripiatur, qui eum oderant propterea quod latentem in illorum animis nequitiam palam arguebat. Vel profunditatem aquarum dicit mortem ac tentationes, quas nos Christo adiuvante vincimus. Quam enim rem ipse tentatus expertus est, in eadem potest auxiliari tentatis.

Ne me demergat tempestas aquae. v. 16.

Aquae tempestatem, abyssum, puteumque appellare videtur, vel tentationum pericula, vel ipsos aliquando inferos. Ait enim *: eduxisti ab inferis animam meam: * Ps. XXIX. 4.
quasi de aliquo sermo sit qui in puteum inciderit, cuius os mox clausum fuerit. Iamvero postquam Dominus verbis illis, infixus sum in limo profundo, corporis in morte dissolutionem ostendit, ingressumque ad inferos narravit, nunc de reditu dicit: utinam eripiar ex profundis aquis! et reliqua. Namque alias quidem animas absorbuit mors praevalens, et puteus eas coërcebat ore suo clauso. Porro puteus ore praeditus mors est, quae omnes a saeculo absorbuit, qui in eam inciderunt, quibus absorptis, *Gr. p.* 393.
os clausit, ne quis ad vitam reverteretur. Mihi vero, inquit, nil tale eveniat. Dicit autem tempestatem, demonstrare volens acerbissimum iudaicae synagogae naufragium, simulque deprecans, ne cum illa incredulitatis profundo suffocetur. Cur autem, quum superius dixisset, tempestas submersit me, nunc ait, ne me submergat? Quia fieri potest ut submersus, denuo enatet, rogat ut quae passus est, rursus non experiatur. Fluctus cognovi, et alia huiusmodi, concitatamque terribilem adversus animam procellam carnis passionibus; quibus oportet se difficilem praebere, neque salsi illarum humoris exundantia obrui; sed orare semper dicentem: utinam liberer ex profundis aquis! et reliqua.

Exaudi me, Domine, quoniam benigna est misericordia tua. v. 17.

Cur vero etiam Unigenitus indigeat exaudiri, quum sit par patri et aequali praeditus dignitate, causam ipsemet dicit, quia nempe benigna est misericordia tua: id est, idcirco exaudiri indigeo quia homo per tuam erga homines clementiam factus sum, atque hominum causa hoc apte officium assumpsi.

Ne avertas faciem tuam a puero tuo. v. 18.

Quia pater quoque ob Adami transgressionem ab humana natura semet averterat, idcirco ut denuo faciem suam ad illam convertat rogat Christus, et ne iram re-

tineat (1): utiturque metaphora illorum, qui cum irascuntur, faciem avertunt. Aversio autem Domini, derelictio est.

v. 18. **Quoniam tribulor, cito exaudi me.**

Propter doloris excessum, subitum mihi solamen impertitor. Quid porro te an-
* Ps. XXXVII. 5. git, fare: quid tibi, o David, molestum est? Audi aperte dicentem *: quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum, ceu onus gravatae sunt super me. Ergo
* Matth. XI. 28. accede ad eum qui ait *: venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. – Christus quoque ita fortasse cum patre loquitur: de communi re, id est homine, sollicitus sum, ut a nobis tamquam captivus in libertatem vindicetur. Cito exaudi, quia haec arcana circa hominem operatio festinatione indiget.

v. 19. **Adtende animae meae, et libera ipsam.**

[illegible]

Dicere videtur patri Servator: redime animam meam ab eo qui eam detinet, id est a morte. Quaenam vero redemptionis ratio? Iustificatio in Christo, salus per fidem, peccatorum per sanctam baptismum remissio. Sic olim liberavit Israhelitas Deus, tamquam umbra ac typis antea nobis depingens Christi mysterium, quod ipsis angelis erat incognitum.

v. 19. **Propter inimicos meos eripe me.**

En ipse Servator, propter eam quam patimur ab intellectualibus inimicis iniquitatem, ob hanc inquam ipsam patrem excitat ut nostri misereatur. Quod si quis ambigat, cur postquam sic oraverit Christus, tentationes tamen non effugerit, audiat sane, eum ut hominem orasse quidem ut in tentationem non induceretur: verumtamen quia utile nostrae saluti erat ipsum pati, passionem excepit, divinam humanae voluntati anteferens (2).

20. **Tu scis improperium meum.**

Servator quoque patri vides, inquit, opprobrium, quo propter nomen tuum adfectus sum, ignominiam quam tuae veritatis causa sustinui, pudorem quo dum gloriae tuae studeo suffusus sum. Certe qui me vexant, exalapant, crucifigunt, haec omnia ante oculos tuos perpetrant.

v. 21. **Improperium expectavit cor meum et miseriam.**

Hinc iam Christus passionem suam enarrat, quam dein diserte apostoli conscripserunt. Nemo vero erat aut compatiens aut consolans, quia discipuli alius alio diffugerant.

22. **Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.**

Ipsum mihi cibum, inquit, amarum acerbumque effecerunt: namque insuavis est edentibus cum dolore quaevis etiam esca delicatissima. Narrant autem beati evange-
* Ioh. XIX. 28. listae *, sitienti Christo dum in cruce penderet, potumque petenti, oblatum fuisse acetum felle mixtum; quod quum gustasset, bibere noluit. Nempe ut haec psalmi scriptura adimpleretur.

v. 23. **Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum.**

Gr. p.

Sic etiam Symmachus interpretatus est: « fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in poenam. » Ita ut hinc colligatur, eventura quoque Iudaeis post Christi passionem mala significari. Perinde est ac si diceret: paria patiantur iis, quae me experiri voluerunt. Vae enim impio! quia mala ipsi pro suorum operum merito evenient.

(1) En gratiae iustificantis privationem, quam theologicam esse peccati originalis definitionem, iam diximus p. lat. 221. adn. 1.

(2) En contra Monothelitas duplicem in Christo voluntatem.

Obscurentur oculi ipsorum, ne videant. v. 24

Infer illis tenebrosum tentationum nimbum, ut nullatenus ad divinorum mysteriorum lucem respicientes, mali Iudaei male pereant, propter suam vesaniam, et indomitam incredulitatem (1). Quid ni enim Iudaei obtenebrati sint, qui iustitiae solem non admiserunt? quibus omnium rerum dominum crucifigentibus, sol occidit, diurnumque lumen in caliginem versum est: quod fuit evidens signum excaecatarum populi crucifixoris animarum. Nam parti certe Israhelis caecitas accidit, velumque illorum cordibus est obductum: atque oculis praediti, nil tamen vident, quia verum lumen repudiarunt, cordisque oculos spontanea conniventia clauserunt.

Et dorsum eorum semper incurva. v. 24

Et ipsorum lumbos prorsus enerva: babylonicam captivitatem decerne, Domine; ut pro suis facinoribus in calamitosum famulatum decidant semper oppressi.

Furor irae tuae comprehendat eos. v. 25.

Irae furorem appellat celerem et aerumnosam poenam. Certe adversus crucifixores furor divinae irae non partim, ut plerumque fieri solet, sed totus insumptus est, corripuitque illos omne genus calamitatis.

Quoniam quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt. v. 27

Tu quidem, inquit, dum vesaniae poenas a me reposcis, ceu quibusdam carnificibus, Babyloniis me tradidisti: hi vero pluribus etiam, quam ipsis mandatum fuerat, me malis implicuerunt, doloresque peccati mei auxerunt. Hanc illis universalis
quoque Deus crudelitatem exprobrat dicens *: ego eos potestati tuae tradidi, tu vero * Is. XLVII. 6.
nullam ipsis clementiae partem indulsisti: senioris iugum adgravasti, iunioris non es *Gr. p.* 396.
misertus. Quod si de crucifixoribus verba fiunt, haec ponitur causa, cur ea mala passuri sint. Simile hoc est dictis apud Zachariam *: percutiam pastorem, et dispergentur * Zach. XIII. 7.
oves. Nam quia filium pati sivit, eundem tradidisse dicitur. Passus tamen est filius non coactus, sed sponte; erat enim ipsi mundo passio eius salutaris. Hunc ergo, qui tua, *o pater*, voluntate semet plagis in passione supposuit, ipsi non recipientes, longe ab ipsorummet salute relegarunt. Non itaque quia pater, pro sua optima providentia, filium morti, prout fuerat destinatum, tradidit, idcirco impunes sint qui huius voluntatis ministri fuerunt. Non enim ut Deo gratificarentur, id agere studuerunt, sed animi voluntario peccarunt motu, et truculentae invidiae ductu, illud facinus perpetrarunt. Postea subiungit: et doloris vulnerum meorum incrementum fecerunt. Namque ipse semet humiliavit, illi autem leto dederunt. Vel quia, caede eius non contenti, resurrectionem quoque eius calumniose traduxerunt. Propterea pergit in sequentibus maledicere.

Appone iniquitatem super iniquitatem eorum. v. 28

Hoc ait ob addenda civitati Hierusalem supplicia (2). Iniquitatem scilicet dicit pro poena, quae peccato imponitur. Quod si de crucifixoribus sermo est, fore dicit ut iniquitati adversus Dominum exprompta, aliam insuper iniquitatem adiungant, nempe ut Zebedaei filium Iacobum gladio necent, fratrem vero Domini fuste, lapidibus Stephanum. Vel, una quidem iniquitas fuit, veritatis quae in mundum venerat exclusio, dum in umbra legis contra legem perseverare voluerunt: altera vero iniquitas fuit, quod Iudaeâ simulque typico cultu expulsi, nihilominus hunc ubi iam non licet re-

(1) Vaticinia sunt haec potius quam dirae, ut alibi dixit, moxque repetiturus est Cyrillus.

(2) Iam video retinendum fuisse in graeco textu vocabulum πρόσθεσιν (cod. πρόσθησιν) quod ad marginem ablegaveram. Et quidem Eusebius, qui in suo commentario p. 383. parem sensum, diversis tamen verbis, huic loco adtribuit, quique in margine nostro gr. citatur, scribit προσθήκην.

tinent. Quamobrem non intrant in iustitiam per Iesu Christi fidem, atque a gaudio iustis parato longe submovebuntur.

Deleantur de libro viventium, et cum iustis non scribantur.

Crucifixores, etsi primi propter ipsorum apud Deum viventes progenitores in album relati fuerant, et promissionum beneficium acceperant, attamen post tantum facinus, iure meritoque delebuntur, neque apud Deum conscribentur cum electis iustis, et apud eum vivere dignis; quia nempe vitae salutisque auctorem repudiarunt. Nam quae imperativo modo heic dicuntur, ea praedictivo potius oportet intelligere (1). Vitae vero liber, ipsa Dei memoria et scientia est. Ibi opera humana scribuntur. Beatus igitur, qui in superna Hierusalem scribi meritus est!

Pauper ac dolens ego sum: salus tua, Deus, me suscepit.

Verba pauper dolensque sum, ex persona captivorum dicta, hoc significant: cum me pressum miseria cerneres, et multis vexatum doloribus, ope tua salvifica dignatus es. Immo et ipse Dominus ait se pauperem esse, quatenus se ipsum exinanivit hominemque fecit: dolentem autem, quatenus crucem pertulit et inflictas a Iudaeis plagas; dicitque patri: salutare auxilium tuum, o Deus, me suscepit. Utique humano id quoque more dicit, et ubique dispensationis rationem servat: namque hominem factum, dici etiam oportebat a patre suscitatum. Hinc iam evangelicum institutum praedicatur, cuius initium facit Deo addictus chorus, spiritu pauper, qui ingreditur canens datam sibi ab Unigenito salutem. Indicitur autem ne cruenta deinceps sacrificia fiant, sed laudativa potius et spiritalia. Quamobrem dicere pergit:

Laudabo nomen Dei mei cum cantico.

Merito deflenda est Iudaeorum nequitia, qui legalis cultus infantiam noluerunt cognoscere; quamquam ii, qui Babylone erant captivi, laudaturos se Deum post reditum spondeant.

Placebit Deo magis, quam novellus vitulus.

Id est trimus ac perfectus; tales enim a lege imperabantur hostiae. — Sciendum est, masculum vitulum immolari solitum, quum synagoga peccasset; et item pro pontifice. Quia ergo pontifices et principes congregati sunt adversus Christum, et subditos quoque sibi populos contra eundem concitarunt, et peccati eorum causa fuerunt, ideoque legali purgatione indigebant, haud materialem, inquit, ego vitulum offero, sed parum incruentumque sacrificium, quod in ecclesia mea constitui.

Videant pauperes, et laetentur.

Gr. p. 398. Aiunt apostoli de iis qui ipsorum operâ Christo crediderunt, fore ut his cognitis rebus, pauperes spiritu gaudeant.

Laudent illum caeli et terra ac mare etc.

Universam, inquit, simul creaturam, ipsaque elementa, ad canendos hymnos invito: una quippe divinis non sufficit enarrandis lingua beneficiis. Laudant autem Deum supernae incessanter potestates ob recuperatam ab universo orbe libertatem. Namque id quoque bonum praestitit Servatoris adventus, quod terrestres homines supernis spiritibus copulavit, ut una eademque fiat ab omnibus adoratio. Quod si caelestes de hominum salute laetantur, multo magis qui in terra salvati sunt, Salvatorem suum laudabunt. Ideo additum est « et terra » ut dicat: cuncta illum superna et inferna concelebrent. Mare etiam dixit, quia futurum erat ut insularum quoque incolae salutare Dei reciperent.

(1) Consonat Cyrillus dictis suis p. lat. 232. Sic loquitur etiam Photius amphiloch. quaest. CCLX.

Quoniam Dominus salvam faciet Sionem, et Iudaeae civitates aedificabuntur; et semen servorum eius possidebit eam. v. 36-37.

Altiore autem sensu, Sion est sanctorum ecclesia, cuius aedificatae civitates, animae sunt ex incredulitatis lapsu per confessionem resuscitatae: nam Iudaeae vocabulum significat confessionem *. Iam Dei servi sancti apostoli sunt, quorum semen illi qui per ipsos Christo crediderunt.

* יָדָה

PSALMUS LXIX.

In finem, Davidi in rememorationem quod salvum fecerit eum Dominus. v. 1.

Potest etiam (1) Christus *hunc psalmum* dicere pro humano genere, orans Deum ut ad illud adiuvandum consurgat. Sic enim futurum erat ut instantes ei inimici daemones confunderentur; secus vero gauderent quotquot eiusdem saluti favent. Ideo exclamat:

Confundantur et revereantur qui quaerunt animam meam. v. 3.

Spe sua, inquit, excidant qui caedi meae anhelant, et fructum inde ignominiae referant. Sublimiore autem sensu, daemones qui meo casu, propter mortis maledictionem, exultabant, ne mihi diutius dominentur. Digna sane Davide oratio! non enim imprecatur iis qui opibus suis insidiabantur, aut praediorum limitibus: sed insidiatoribus animae, id est daemonibus, et ministris horum pravis hominibus atque incredulis. *Gr. p. 399.*

Retro vertantur qui dicunt mihi: euge, euge. v. 4.

Qui meis, inquit, malis delectantur, cum ignominia vertantur in fugam, dum meam conversam sortem aspiciunt, neque hoc gaudio fruantur. Namque euge, dicere solent homines ubi rei alicuius cum voluptate potiuntur. Hoc aiunt etiam daemones peccantibus nobis; quin et rident aliquando nobis illudentes. Sed certe peccanti prodest retro cedere, per paenitentiam ad derelictum bonum revertenti, non sine voluntario pudore.

Ego vero egenus et pauper sum; Deus adiuva me. v. 6.

Fortasse etiam ex populi ethnici persona dicuntur haec, egena nimirum ac paupere ob peccatum suum et irreligiositatem; petente autem celerem Christi opem, et intellectualium hostium ignominiam.

PSALMUS LXX.

In iustitia tua libera me, et eripe me. v. 2.

Iustitia patris est filius, a quo liberati culpa fuimus quae nos in corruptela detinebat. Qui ergo in Deo spem collocaverit, nullo umquam aevo pudore afficietur; quod secus illi accidit quum alia re confisus, spe excidit. Nam qui fidit opibus, cadet. Neque speretis a filiis hominum, qui salutem nequeunt praestare. Et maledictus qui spem ponit in homine. Benedictus homo, qui Domino confidit. Ego quoque, ait, si ab homine vel fallaci quavis caducave re spem meam pendere putavi, dignus plane sum qui pudorem experiar. Sin ceteris cunctis contemptis, in te uno fiduciam meam defixi, ne quaeso, o Deus, ullo tempore deludar. Tu vero congenitae tibi iustitiae memor, quae unumquemque pro suis meritis muneratur, libera me de persequentibus seu hominibus seu daemonibus, atque ab ipsorum saevitia incolumem praesta.

(1) Vides heic quoque nonnisi particulam cyrillianam de huius psalmi argumento; et quidem ea in aliis procul me catenis videtur Athanasio fuisse inscripta.

PSALMUS LXXI.

v. 1. **Deus, iudicium tuum regi da.**

Gr. p. 400 * Ephes. I. 10 Quale iudicium acceperit, paucis dicit beatus Paulus *, nempe quod Deo patri placuerit cuncta in Christo instaurare.

v. **Suscipiant montes pacem populo, et colles iustitiam.**

Montes et colles heic dicit angelicas potestates, quae olim quidem propter late grassantem iniquitatem, in terra non versabantur; nunc autem pacem cum omnibus hominibus habere iussae sunt.

v. **Salvos faciet filios pauperum.**

Quinam hoc loco denotentur pauperes, et quinam pauperum filii, oportet cognoscere. Pauperes itaque nominat sanctos apostolos; erant enim pauperes spiritu: nos vero servavit filios pauperum, iustificans per Spiritum in fide atque sanctificans.

v. **Et permanebit cum sole.**

Permanet (1), id est ad omne aevum protenditur Deus simul et homo; namque et ante lunam per saecula saeculorum erat.

v. **Orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec auferatur luna.**

Orietur nobis Christi tempore iustitia per fidem; abundantia vero pacis, propter
Gr. p. 450. conversionem ad Deum. Insuper de medio vicissim tolletur diabolus. – Animadverte, quod non dixerit auferatur, sed vicissim auferatur luna: nempe ut significet, diabolum qui hominem antea pessum dederat, vicissim perditum iri.

v. 10. Gr. p. 400. **Reges Tharsis.**

Tharsis gentium, Aethiopes sunt. Praeterea tharsis colorem significat hyacinthi-
* Ezech. I. 16. num, uti est apud prophetam *: similitudo eius ut tharsis (2). Apud Ionam denique
* Ion. I. 3. urbs Tarsus denotatur *.

v. 11-12. **Adorabunt eum. - Quia liberavit pauperem a potente.**

Adorabunt omnes, acerba diaboli tyrannide expediti: nam potentem hunc appellat; pauperem autem, humanam naturam, quae tunc erat Deo destituta.

v. 15. **Et orabunt de ipso** (3) **semper.**

Gr. p. 401. Quinam vero sunt hi orantes, nisi nos ipsi qui eius recepimus fidem? Intendentes enim ad Deum preces, bona nobis largiri per Christum postulamus.

v. 17. **Sit nomen eius benedictum.**

Ubinam vero non est Christus, aut quae gens appellatione hac non gloriatur? – Ante solem permanet nomen eius. Quomodo ergo accepit, quod semper eum habuisse apparet? Et v. 19. Flectitur ei omne genu, et honorato filio honoratur simul qui ipsum genuit. Patris enim gloriam dicit scriptura esse filium. Sic certe aliquando
* Ioh. XVII. 1. tamquam filius cum ipso colloquens aiebat *: pater, clarifica filium tuum, ut et filius clarificet te. Hoc ergo, inquit, nomen id est filius seu Christus Iesus, sit benedictum in saecula.

v. 18. **Qui facit mirabilia solus.**

Narrans quae fecit incarnationis tempore, hymnum ad eum extollit dicens: tu es

(1) Cyrillus ergo videtur in textu legisse sensu praesentis temporis *συμπαραμένει*.

(2) תַּרְשִׁישׁ intelligit hyacinthum gemmam, vel potius hyacinthinum colorem, Cyrillus; cui favet vulgatus interpretans *mare*, id est *caeruleum* vel *subnigrum*, quod bene refertur ad Aethiopas. Alii tamen chrysolithum intelligere malunt.

(3) Sic etiam Flaminius Nobilius interpretatur dictionem *περὶ αὐτοῦ* hoc loco in bibliis sixtinis.

Deus Israhelis, tu unus haec mirabilia patrare potuisti, nempe Satanae potentiam destruere, et irretitos daemonum tyrannide eripere. Animadverte autem, nihil prorsus dictorum in hoc psalmo convenire Salomoni de Uriae uxore nato; nec videlicet: ante solem nomen eius. Nec illud: ante lunam per saecula saeculorum erat. Undique igitur patet de Iesu Christo dictum esse hunc psalmum (1).

PSALMUS LXXII.

Domine, in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. v. 20.

De civitate loquitur superna et intellectuali, quae mater nostra est. Nam si imaginem tuam, *o Deus*, conservassent homines, merito civitatem quoque caelestem essent adepti.

Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me. v. 24. *Gr. p.* 460.

Quoniam iustitiae operator, Dei gratia glorians, dixerat « tenuisti etc. » id est observatorem me voluntatum tuarum constituisti; idcirco ceu magnum quid et eximium declarans id universalis Deus, propemodum exclamat dicens mox: quid enim mihi est in caelo? etc.

Quia ecce, qui elongant se a te peribunt. v. 27. *Gr. p.* 462.

Elongant se quidam a Domino non localibus spatiis, sed consuetudine quodammodo, sententia, ac moribus. Namque improbi homines et iniusti, vel aliorum criminum rei, procul Deo esse dicuntur. Etenim quae communio luci cum tenebris? Secus vero boni ac iusti, et praeclarorum erga religionem meritorum conscii, prope Deum sunt.

Perdidisti omnes qui fornicantur abs te. v. 27.

Fornicationis mater est incredulitas. Nam quis Deum ubique praesentem credens, et singulis actibus adstantem, et cordium voluntates introspicientem, quis inquam vel improbam cogitationem admitteret, vel mali aliquid perficeret? Quare hi, ceu qui Deum de ipsorum actibus haud cogitantem iudicant, merito peribunt. Cessemus a spiritalis fornicationis moribus, ne congruum debitumque peccati amatoribus exitium subeamus. Est autem spiritalis fornicatio omne genus nequitiae et impuritatis. Et quia peccata a Dei propinquitate nos separant, auferamus dirum hoc impedimentum, et quicquid invicem appropinquare prohibet. Deus enim, inquit *, propinquus ego sum, * Hier. XXIII. 23.
non Deus remotus.

PSALMUS LXXIII.

Dedisti eum escam populis Aethiopum. v. 14.

Aethiopas dici credendum est homines illos qui obtenebratam obscuratamque mentem habent, et nondum divino lumine illustratam. Verum ii qui genua filio flectunt, de quibus dictum fuit *, coram illo procident Aethiopes, ab eo illustrantur, * Ps. LXXI. 9.
atque exclamant *: sit splendor domini Dei nostri super nos. Qui autem prope indelebilem habent improbitatem, atque in sua perseverant nigredine, hi esca fient apostatae draconis capitibus, et gladio cadent. * Ps. LXXXIX. 17.

Tu siccasti fluvios Ethan. v. 15.

Ea quae in deserto contigerunt dicit, quum elicitis de rupe aquis populo potum praebuit. Ethan (2) interpretantur austrum; ad austrum vero Iudaeae Iordanes est.

(1) Reapse ecclesiae patres, nec non ipsi Hebraei de Christo hunc psalmum interpretantur.

(2) אֵיתָן *notum* sive *austrum* cur interpretetur Cyrillus, non satis ego video; nam certe eius radix

v. 17. **Aestatem et ver tu fecisti.**

Fortasse volens quatuor terrae climata propheta indicare, clamat ad Dominum: aestatem et ver tu fecisti, id est torridas et australes mundi partes, nec non boreales
Ps. LXXXVIII et frigidas. Veluti illud *: aquilonem et mare tu creasti. Heic autem praetermisit autumnum et hiemem, quia aestas iuxta autumnum est, et hiems iuxta ver.

PSALMUS LXXIV.

v. 5. **Dixi iniquis, nolite inique agere: et delinquentibus, nolite exaltare cornu.**

Historico quidem sensu praecipitur Assyriis ac Babyloniis ne sint in Deum blasphemi, neque viribus propriis superbiant. Nam cornu ad imaginem virium sumitur,
Ps. CXI. sive regni; veluti de Christo dictum est *: cornu eius exaltabitur in gloria, id est regnum, et supra res omnes fortitudo ac potestas. Significat etiam superbiam, ut hoc loco: ne cornu erigatis. Ad sententiam quod adtinet, dicit Servator, se stabilitis ecclesiae columnis, id est apostolis, monuisse alios quominus a mandatis aberrent: quod postremum alteri classi id est circumcisis dicitur, qui seditiosi in Servatorem elatique ira fuerunt: quorum causa perdita patria fuit eiusque incolae universi. Tota enim Pharisaei sacrilegis linguis suis frena laxarunt, praecepsque adversus Christum maledictum effuderunt, et omnia iura violarunt, dum illum, quem minime oportebat, impie damnarunt. Cornu quoque erexerunt, se Dei voluntatem cognoscere adfirmantes
* Ioh. IX. 29. dicendo *: nos scimus Moysi Deum esse locutum (1).

v. 6. **Ne extollatis in altum cornu vestrum, neque loquamini adversus Deum iniquitatem.**

Peccant autem, et adversus Deum iniquitatem loquuntur, idololatrae ethnici. Nempe veluti in altum cornu erigunt, arrogantemque intendunt cervicem Deo adversantes, qui vera dogmata oppugnant, mendaciis assueti, neque quid dicant scientes neque quid adfirment. Quippe et cornigera animalia cornibus apprime gloriantur. Verumtamen praesens sermo praedictos hortatur ne peccata augeant, neque adversus Deum linguam commoveant.

v. 7. Gr. p. 404. **Quia neque ab ortu, neque ab occidente, neque a desertis montibus.**

His verbis universum mundum designat; ortu orientem, unde sol oritur; occidente partes hesperias; montibus desertis aquilonarem et australem plagas: hae quippe ob immodicum frigus vel aestum sunt inhabitabiles. Ne peccetis itaque, ait; nihil enim quod in mundo peccatur latet Deum.

PSALMUS LXXV.

v. 5. **Illuminas tu mirabiliter a montibus aeternis.**

Et prophetae et apostoli dici queunt montes, propter haerentis illis virtutis celsitudinem, et quia depressum nihil et humi repens in ipsis est. Aeterni autem, quia incolumis et perpetua manet praedicata ab eis doctrina. Ergo illuminamur per ipsos, id est ducimur, erudimur.

v. 8. **Tu terribilis es. v. 12. Omnes qui in circuitu eius afferent dona.**

Terribilitatem undique innuit. – Circumstantes autem ei dicit sanctos, qui virtutes suas ei offerunt.

יתן alios parit significatus. Obiter autem observo haberi heic methathesim quamdam cum vocabulo *notus*. Ceteroqui Iordanem heic recte intelligi, cuius alveus sub Iosua mirabiliter fuit exsiccatus, exploratum est.

(1) His in locis nonnulla data sunt Athanasio in editis, quae codices vaticani constanter Cyrillo inscribunt.

PSALMUS LXXVI.

Exercitatus sum, et defecit spiritus meus. v. 4

Exercitatus sum ait, pro meditabar, curis minutis angebar, ut prope animum desponderem. Deinde quid factum sit, et quodnam omnino illud esset exercitium, sive cura, suadens, demonstrat mox dicens: praeoccupaverunt custodias omnes inimici mei. Hoc autem quid rursus est? Si quando hostes urbem obsident, quamdiu cives custodias sive propugnacula servari vident, spem salutis retinent. Quod si custodes dormitent, et mox subeuntes hostes custodias occupent, ac muros superent, tunc hi demum victores fiunt. Cum ergo psalmista, sumpta a bellico negotio similitudine ait: praeoccupaverunt custodias omnes inimici mei, docere vult se victum a cunctis hostibus, et victoriam paenes illos stare. Et paucis interiectis. Veluti urbem devicerunt, potitique sunt victoria hostes.

Et dixi: nunc coepi; haec mutatio dexterae excelsi. v. 11. Gr. p. 405.

Alio quoque modo intelliges; nempe nunc coepi recte sapienterque intelligere, quae Deus per incarnationis mysterium egerit; quod nimirum Christus factus homo rem nostram in melius mutaverit. Mutatus fui et ego de animi habitu in alium; recte iam sentio; bene erga Deum sum affectus, quia is sanctos diligit salvosque facit. Sed et quilibet homo a nequitia recedens, vel in virtute perseverans ac proficiens, dicat utique: nunc coepi; hanc mutationem dextera Dei largitur, nempe ut semper per exercitia pietatis in melius procedamus. Nam qui virtute proficit, non est sine quadam mutatione. Iamvero et ipse Unigenitus mutatus dicitur, ceu si divina natura demissione sua in formam nostram speciemque conversa sit (1), non tamen amissione (2) aliqua sed assumptione.

Deus in sancto via tua. - Tu es Deus faciens mirabilia: notam fecisti in populis virtutem tuam; redemisti brachio tuo. v. 14-15.

Viam Dei esse dicit veritatis studium, rectam cuiusque negotii tractationem, negotii inquam cuiusvis iusti et sancti. – Ipse enim est mirabilium auctor, quia solus est suapte natura et vere Deus. – Virtutem et brachium intelliges esse filium Dei.

Viderunt te aquae, Deus, et timuerunt, turbataeque sunt abyssi. v. 17

Redimit sanctum baptisma, et a diaboli tyrannide fortiter vindicat. Hic enim nostri dominatur per peccatum, quod in membris nostris gliscit.

Vocem dederunt nubes, etenim sagittae tuae discurrunt etc. v. 18-19.

Secundum tropologiam autem, multitudo collectorum in ecclesiis Dei populorum, aquis comparata, videns inter homines versantem Deum, metum salutarem est experta qui sapientiae initium est. Abyssi autem, id est incredulorum classis, turbatae sunt dum contra ecclesiam insurgunt. Iam nubes, quibus mandatum fuit, ne deinceps supra antiquam vineam Israhelem pluviam demitterent, discipuli Servatoris sunt, qui evangelicum administrantes verbum, toto orbe caelestem pluviam distribuerunt, vocem dederunt, in universam enim terram exivit sonus eorum. Tum etiam salutares electaeque sagittae, quae salvatorum animas feriunt, nimirum ipsi rursus apostoli, vel ignea Dei oracula, et Spiritus efficacia, quaqueversus cursitant. Tonitru pariter, evan- Gr. p. 406

(1) Rectus Cyrilli sensus cuique patet; praeter quam quod alibi centies dicit, deitatem non esse in humanitatem mutatam, neque vice versa etc.

(2) Dixi in graeco margine malle me κατ' ἀποβολὴν, quam lectionem omnino confirmat sanctus Nicephorus constantinopolitanus in apologia minore pro sacris imaginibus, quae a nobis mox vulgabitur.

* Marc. III. 17. gelicus sermo, qui toto sonuit mundo, unde et quidam dicti sunt tonitrus filii *. In rota datus est, id est in hoc orbe sphaerico, qui circumagitur: cui alia rota inest, hominum scilicet vita, sicuti est apud Ezechielem, rota in rota. Coruscationes item, quae
* Matth. V. 14 spiritali nos luce illuminant, id est evangelici sacerdotes, quibus dictum fuit * vos estis lux mundi, usque ad terminos terrae illuxerunt. Neque enim dicimus coruscationum, quae inter imbrem fiunt, mentionem facere Davidem; sed spiritalis potius divinique luminis splendorem, coruscationis vocabulo denotare voluisse. Sciendum vero est sanctum quemvis hominem nihil habere angulosum aut asperum, sed rotae instar vix levi sui parte terram contingere; cui nil tortuosum habenti vox sapientiae insonat. Secus autem peccator, et alioqui obliquus est; et si forte orat, in angulis orat: et sinuosam, non autem rectà ducentem viam terit anima eius. Nos utique hae quoque sensibiles coruscationes ad tonantem fulgurantemque Deum convertant: percellunt enim admiratione animos, dum subito orbi coruscant, tenebrasque noctis dispellunt: non enim sol tantummodo verum etiam fulgura tenebras solvunt. Quod si adhuc hoc in sermone, ceu similitudine quadam, immorandum est, apostoli rotae seu turbinis instar, evangelicae doctrinae vocem sumunt; atque ita coruscant, splendetque ipsorum lumen coram hominibus; quo fit ut mentis simul et operis ipsorum coruscationes appareant (1).

PSALMUS LXXVII.

v. 13 **Interrupit mare, et perduxit eos.**

Eadem nos quoque ratione dominus noster Iesus Christus servavit: traduxit enim nos veluti per quoddam mare, per vitae praesentis tempestatem, adversitates, tentationes, undosas vices. Ab ipso adiuti adversarios nostros superavimus. Vim nobis suppeditavit calcandi serpentes et scorpios, et quamlibet hostis potentiam. Denique
* Matth. V. 4. nos in promissam regionem introduxit, cuius meminit dicens *: beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.

v. 24. Gr. p. 407. **Panem caeli dedit eis.**

Caeli panis est Dei Unigenitus: idem reapse verum est manna: panis de caelo rationali cuilibet creaturae suppeditatus.

PSALMUS LXXVIII.

v. **Usque quo, Domine, irascêris in finem?**

Quia Christus prompte admodum sanctorum excipit preces (2), quas pro peccatoribus fundunt; etenim fratribus suppetias ferunt, et afflictorum participant lacrymas, suasque faciunt illorum calamitates, quasi et ipsi caritatis suae causa paterentur; ideo clementi Deo prosternentes se dicunt: usque quo, Domine, irascêris in finem, et ignis instar ira tua exardescet? Ne sine modo atque incessanter ira tua peccantes persequatur. Certe natura tua non ita es comparatus: nam percutit certe Deus illos qui recte vivere negligunt: sed quia magna est et incomparabilis eius clementia, non secundum iniquitates nostras facit nobis, neque secundum peccata nostra retribuit nobis. Semper enim iram cohibet, neque pares peccatis nostris poenas infert; in tantum,

(1) Quia cessat in hoc psalmo codex praestantissimus A, qui unus, ad Cyrillum quod adtinet, ceteros simul omnes ferme exaequat, idcirco longe pauciora iam sequentur Cyrilli segmenta.

(2) Animadverte catholicae ecclesiae doctrinam de utilitate precum, quas sancti homines ad Deum pro ceteris fundunt.

ut nonnulli propter congenitam ei benignitatem et obliviscendarum iniuriarum morem, propemodum eum incusent quod omnino aliquando irascatur. Ecce enim et patientissimus Iobus Deo supplex aiebat *: cur iniquitatum mearum non es oblitus, et peccata non emundasti? Sed enim, cur Dominum, inquam, incusas? Non incuso, inquit, sed peto potius consuetam ei congenitamque benignitatem. Haec ille athleta praeclarus. * Iob. VII. 21.

Effunde iram tuam in gentes, quae te non noverunt. v. 6.

Prosunt nobis sanctorum preces; supplices enim se Deo prosternunt pro nobis, et irruentem in nos iram, ad alios quodammodo divertunt dicentes: effunde iram tuam in gentes, quae te non noverunt, et in regna quae nomen tuum non invocant. Ergone contra alios prorsus, qui nihil peccarunt, effundi vult iram divinam? Quî fieri posset ut Deus ferret hortantem se ad iniustitiam? Vel quomodo sanctus omnino is sit, qui tam duras preces pronunciet? Quid ergo ait? Cum creaturae Dei aliquae peccant, simul tamen eius cultum retinent, tunc sane moderate punit, iram veniae miscens. Cum autem nonnulli ex his qui ipsum ignorant, perpetuo simul irritant, tunc hos effreni ira persequitur. *Gr. p. 408.*

Quia pauperes facti sumus nimis. v. 8.

Quodnam sit spiritalis nostrae paupertatis genus, et quasnam proprie amiserimus divitias, oportet cognoscere. Nudata omni bono fuit hominis natura, supernis donis destituta, a Dei familiaritate alienata (1). Siquidem interveniente peccato, exuti immortalitate fuimus, in crudelem impiumque latronem incidimus, Satanam dico. Nam Deus mortem non fecerat *, sed ad immortalitatem omnia condiderat, mundique origines salute plenae fuerunt: invidia autem diaboli mors in orbem terrarum introivit *. Ergo valde pauperes facti fuimus, sed tamen in Christo divites evadimus, antiquis bonis receptis. Pauper enim nobiscum factus est qui dives erat, ut nos eius paupertate ditaremur *.

* Sap. I. 13.
* Sap. II. 23.
* II. Cor. VIII. 9.

PSALMUS LXXIX.

Veni ad salvandum nos. v. 2.

Dicta sunt haec prophetice. Exitum vero habuerunt, ut dixi, apud nos, in quos saeculorum fines occurrerunt. Extremis enim temporibus unigenitum Dei Verbum homo factum est.

Ostende faciem tuam, et salvi erimus. v. 4.

Faciem Dei patris filium appellant; est enim imago et figura substantiae illius, atque in ipso solo Dei patris pulcritudo manifestatur. – Illucescente nobis patris facie, id est filio, conversi sumus ad Deum viventem ac verum ex vana paterna conversatione, ac per eum salvati fuimus.

Quo usque irasceris super orationem servi tui? v. 5.

Haud iam de morante queritur, sed orat potius ut gratiam acceleret. Ceteroquin qui omnia scit Deus, singularum quoque rerum congruum tempus cognoscit.

Potabis nos lacrymis in mensura. v. 6. *Gr. p. 409.*

Lugentes atque gementes necessarium cibum capimus. Haec autem nobis fecisti iustam poenam peccatis nostris retribuens.

Posuisti nos in contradictionem vicinis nostris. v. 7. *Gr. p. 409.*

Quomodo autem expositi erant filii Israhelis finitimorum suorum contradictioni,

(1) En apud Cyrillum peccati originalis descriptionem, ut apud nos p. lat. 221. adn. 2.

et hostium irrisioni? Quia nimirum debilitati, et oppressi, et pedibus hostium suppositi. Certe in eo maerore constituti rem prospere agere haud poterant. – Haud queruntur iniuriam a Deo sibi fieri, lugent potius destitutum illius auxilio Israhelem.

v. 10-11. **Dux itineris fuisti ante ipsam, radices eius plantasti etc.**

Praecedens enim eiecit e conspectu eius gentes. Radix autem iudaicae vitis Moyses ac Iosue. Hi terram pietate sua impleverunt; quaquaversus enim virtutes ipsorum discurrerunt. Vitem tropice populum quum nominasset, metaphorae insistit. Et montes quidem vim finitimarum gentium appellat; umbram vero eos cooperientem, dicit Israhelis dominatum ipsis impositum; cedros Dei, excelsos principes qui a Deo potentiam acceperunt; arbustivas vites, quae cedros circumtegunt, dicit israheliticum regnum quod his illustrius evasit: quam rem sub beato Davide ac Salomone evenisse scimus. Nam magnus David non ab alienigenis tantum et Idumaeis, Ammanitis ac Moabitis, verum etiam ab utroque Syro tributa exigebat. Ad Salomonem autem Aethiopum quoque regina venit; adeo apud omnes clarus evaserat! Palmites ait populi multitudinem, propagines vero proselytos ex ethnicis accedentes, Dei notitia suscepta. Denique ex his omnibus antiquam populi ubertatem ostendit.

v. 14. **Solivagus ferus.**

Hoc de diabolo quoque intelligere poteris.

v. 15. Gr. p. 408. **Convertere et respice.**

Omitte aversionem; desolatae vineae memento, atque in eam intellectualem imbrem demitte. Cinge eam ceu quodam sepimento potentiis intellectualibus, et tua virtute ac gratia confirma, vineam inquam quam dextera tua plantavit. Est autem patris dextera filius; nam per ipsum, tamquam manum suam, omnia operatur. Tunc demum ea quae ambusta fuerat, reflorescet ac reviviscet, bonosque fructus germinabit. Etenim qui eam incenderant, peribunt. Facies Dei, filius est; est enim imago et figura substantiae illius, atque in ipso patrem spectamus (1).

v. 16. Gr. p. 409. **Visita vineam istam, et perfice eam.**

Dispone, inquit, quodammodo super filium hominis; id est largire hominibus cor bonum, ut agnoscant ac per fidem recipiant eum qui factus est homo. Et paulo post. Quum ergo, inquit, eam vitem stabiliet, parabitque cor ad suscipiendum per fidem filium hominis, tunc illa succensa et suffossa atque inutilis prorsus effecta, pul-
Gr. p. 410. lulabit iterum et reviviscet bonosque proferet fructus. Nam qui eam succenderant et suffoderant, ab increpatione vultus tui peribunt. Vultum vero denuo Dei, appellat filium, qui est imago et figura substantiae eius, atque in ipso patrem spectamus.

v. 18. **Super virum dexterae tuae, et super filium hominis.**

Fatemur nominari a psalmista his verbis omnium servatorem Christum, id est unigenitum Dei Verbum. Nam quia homo factus est, humano more de ipso loquitur. Hic est Christus, hoc est humanatum Dei Verbum, quod et nostri causa se exinanivit, et tamen mansit quod erat.

PSALMUS LXXX.

v. 6. **Cum exiret ipse de terra Aegypti, linguam quam non noverat audivit.**

Grande hoc et praecipuum, et omnimodae felicitati habendae sufficiens, homini certe Dei amantissimo. Eductus fuit enim de regione Aegypti manu valida et excelso

(1) Postrema haec paulo sunt ampliora in sequente fragmento. Licet ergo cognoscere diversam eclogariorum agendi rationem.

brachio, sicuti scriptum est *, evasitque ex loci illius tyrannide. Et paulo post. Haec * Ps. CXXXV. 12.
omnia praeteriens cantici auctor, mentionem facit datae apud Sinam legis. Illic enim
audivit Israhel linguam quam non noverat. Illic primum ipsi editum est vaticinium
de omnium nostrum servatore Christo. Quanam id porro ratione, iam dicam. Stabat
populus ad montis Sinae radices, cum ecce descendit illuc sub ignis specie Deus.
Mox, uti in exodo scriptum est *, protulit Dominus hos sermones: audi Israhel, ego * Exod. XX. 1.
sum dominus Deus tuus, qui eduxi te de regione Aegypti, de domo servitutis. Et pau-
cis interiectis. Deinde aiunt sacrae litterae. Et populus universus spectabat vocem et v. 18.
lampades igneas, et tubae vocem, et fumantem montem. Timuitque cunctus populus,
et procul substitit. Dixeruntque Moysi: loquere tu nobiscum, non autem Deus nos
alloquatur, ne moriamur. Audin, quomodo insuetam non sustinent vocem? Nempe
quia loquentem Deum ferre nequeunt. Et paulo post. Idcirco mirans ait de Israhele
psalmographus: cum exiret ipse de terra Aegypti, et reliqua. Audivit enim legem fe-
rentem Deum; sed quia res huiusmodi intolerabilis ipsi accidit, ideo mediatorem po-
poscit, beato Moysi dicens: loquere tu nobiscum, non autem Deus, ne forte moriamur.
Quid ergo hinc portenditur? Nempe Deus pater facile cognovit opus nobis esse media- *Gr. p.* 411.
tore. Sed tamen fieri non poterat ut homo mortalis aeque ac nos Moyses, perpetuus
inter Deum et homines esset mediator. Quamobrem de Christo statim prophetiam in-
tulit dicens *: prophetam illis suscitabo inter fratres ipsorum sicuti te: ponamque ser- * Deut. XVIII. 18.
mones meos in ore eius, et omnia quae praecepero ipsi loquetur. Porro autem quis-
quis dicta ab eo propheta in nomine meo non audierit, ego ulciscar. Factus est itaque
inter nos Deumque mediator filius. Quanam vero ratione mediator? Quia demisit se ad
exinanitionem, sumpsit servi speciem, versatus in terra est tamquam homo. Et multis
interpositis. Pater dixit se positurum sermones in ore illius, foreque ut idem loqua-
tur quaecumque ei mandata fuerint. Filius vicissim ait *: a memet ipso non loquor *: * Ioh. XII. 49. * Ioh. XIV. 10.
sed qui misit me pater, ipse mihi praecepit quid dicam et quid eloquar. Et rursus.
Verba quae ego locutus sum vobis, mea non sunt, sed eius qui misit me. Ceterum
verba patris loquitur, non tamquam verborum minister, sed ceu ipsum patris Verbum.
Ideo dicit Isaias propheta de eo *: filius natus est nobis, cuius imperium super hu- * Is. IX. 6.
merum eius: vocaturque nomen eius magni consilii angelus. Magnum porro consilium
Dei patris est, quod nobis filius nunciavit, quum sit ipse, ut dixi, patris Verbum.

Manus eius in cophino servierunt. v. 7.

Nam qui latericio opere famulabantur, cophino lutum iniicientes humero portabant. Cophinus reapse ad hanc usque diem dicitur instrumentum quo onera gestantur (1). Dorsum itaque illorum avertit ab oneribus, id est gestationibus liberavit. Manus item illorum liberavit, quominus servirent in cophino. Hic est igitur summatim versuum sensus, qui nihil omnino difficultatis prae se fert. Et multis interiectis. Verumtamen populi carnaliter liberati minister erat Moyses; noster vero spiritaliter minister factus est Christus. Is enim intellectualem debellavit Pharaonem, id est Satanam; quem a sua adversus omnes tyrannide depulit. Idem nos non corporali tantummodo, sed spiritali potissimum servitute expedivit.

Inimici Domini mentiti sunt ei. v. 16. *Gr. p.* 412.

Nam cum expectaretur ab eis ut omni studio et conatu fructum pietatis expromerent, e contrario facti sunt improbi.

(1) Adi Philonis de oblativi cophini festo, ob hunc molestum aegyptiacum ferme instituto, breve opusculum, quod nos ex florentino codice edidimus.

v. 17. **De petra melle saturavit eos.**

Quasi diceret: tamquam infantulum nuper natum atque tantillum, multaque cura indigentem, sic eos Deus nutrivit, panem ad saturitatem praebens, melleo cibo replens, quae propria puerulorum esca est.

PSALMUS LXXXI.

v. 1. **Deus stetit in synagoga deorum.**

Deum hoc loco sine dubio appellat Servatorem, Deum inquam verum non spurium aut falsi nominis: haud sane ab aliquo hanc appellationem gratiose adeptum, sed qui vere et suapte natura quod est, id esse dicitur (1). Deos contra illos dicit, qui revera tales non sunt, sed ita gratiose nominati: quorum etiam sapientissimus Paulus meminit dicens *: nam etiamsi multi sunt qui dii dicuntur et domini tum in caelo tum etiam in terra, nobis tamen unus est Deus pater, ex quo omnia, et nos ex ipso: et unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum. Sunt igitur nonnulli gratiose tantum nominati dii. Quare nobis quoque dictum est a psalmista *: ego dixi, dii estis, et filii Altissimi omnes. Deus ergo verus, unigenitum Dei Verbum, in synagoga stetit deorum. Quorumnam vero deorum? nempe eorum qui ob sacerdotii dignitatem, Dei titulo honorati sunt. Sic enim hos Paulus quoque nuncupat dicens *: diis non obtrectabis, neque principi populi convicium facies.

* I. Cor. VIII. 5.

* Ps. LXXXI. 6.

* Act. XXIII. 5.

PSALMUS LXXXII.

v. 3. **Qui oderunt te, caput extulerunt.**

Rursus, tamquam si de serpentibus aspidibusque verba faceret, ait extulerunt caput. Nam sicuti serpentes tacite caput ad mordendum attollunt, seque solo elevant, (* p. 413.) sic etiam qui Christi gloriam oppugnant, caput aliquantum attollunt; sed mox concidunt ab ipso percussi, qui draconum capita conterere solet.

v. 7. **Tabernacula Idumaeorum, et Ismahelitae etc.**

Erant hi barbari populi et carnali Israheli infensi, alienigenae potissimum dicti. Verumtamen illos quoque tunc Deus salvavit, vanos reddens hostium incursus.

v. 9. **Assur quoque sociatus est illis.**

Eodem peccat proposito, qui alicuius mentem naturali lumine praeditam peccare cogit. Qui vero bellum tibi indixerunt, Gebalitani sunt, nec non Syri, etc.

PSALMUS LXXXIII.

v. 2. **Quam dilecta tabernacula tua!**

Aeterna et caelestia dicit tabernacula.

v. 4. **Turtur nidum sibi invenit.**

Carminis huius auctores admirantur, ut dixi, ecclesiae pulcritudinem: laudant insuper magistrorum eius piam caritatem; quia veluti quidam turtures pullos suos apud divina fovent altaria. Magistrorum pulli sunt, qui per illos fidem susceperunt, nam spiritalium patrum locum tenent. Mos quippe est divinae scripturae comparandi turturibus sanctos doctores. Cur id, inquam? quia vocalissimus et suavis est turtur. Nobis autem discendi studiosis, tales videntur sacrorum magistrorum sermones. Sunt igitur hi spiritalium turturum instar. Neque animus tantum laetatur et gaudet, sed

(1) Admiremur hanc quoque de Christi divinitate insignem Cyrilli praedicationem in civitate Arii natali.

corpus etiam fit laetitiae particeps, spe resurrectionis concepta. Id enim et subsequens sermo innuit. Propterea et antea Deum vivum dixit, ceu vitae datorem. Certe Babyloniorum dii, itemque maiorum nostrorum, exanimes insensilesque omnino erant. Quo fit ut egregie prorsus, qui illos dereliquerunt, hunc, qui vere Deus est, viventem nominent.

Ascensiones in corde suo disposuit. v. 6.

Quasnam ascensiones? in caelum scilicet. Etenim id mente agitamus, atque hanc spem fovemus, fore ut in supernam civitatem ascendamus, sanctorum matrem, cae- *Gr. p. 414.*
lestem ecclesiam, atque ibi cum omnium servatore Christo versemur (1).

Domine Deus virtutum. v. 9.

Dominum virtutum et Deum Iacobi appellat Christum, ne quis eum recentem existimet Deum, propter nativitatem in carne, sed illum potius esse credamus, quem ipsi Israhelis patres coluerunt, quem provisione spectarunt, cuius mysterium non ignoraverunt, revelante scilicet Deo patre, sancto Spiritu illuminante (2).

Elegi abiectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. v. 11

Cura tua fruens, o Domine, populus tuus, templo tuo semper adsidet, multam inde utilitatem capiens. Nam quae bona vel unico die ibi percipit, haud alibi adquirat, multis laborans dierum millibus. Haec dicere captivos quoque apud Babylonem decuit, cum impiis hominibus vivere coactos, nullumque inde emolumentum capientes, sed reputantes potius quantam a Dei templo utilitatem essent capturi.

PSALMUS LXXXV.

Ad te clamabo tota die. v. 3.

Tota die dicit, pro per diem totam, nempe omni tempore. Oportet enim nos semper Deo supplices fieri, eiusque misericordiam exquirere.

PSALMUS LXXXVI.

Fundamenta eius in montibus sanctis. v. 1

Montibus comparat ecclesiam inspirata divinitus scriptura, propter dogmatum illius altitudinem. — Montes itaque existimamus esse ecclesias, sive degentes in iis homines. Templa enim sumus Dei viventis, et Dei domus ut aiunt scripturae *. Quaenam * I. Cor. III. 16.
vero sint fundamenta quae in nobis collocat Christus, docebit Paulus dicens *: fides, * Gal. V. 22.
spes, caritas; et praeter has, fortitudo ac patientia, temperantia et continentia, mansuetudo et longanimitas, et omnino virtutum omne genus. — Terrestris Sion, quae in *Gr. p. 415.*
iudaica regione est, pars est urbis Hierusalem, excelsa videlicet ac veluti in monte sita. Illam propterea interpretantur speculam (3). Huic veluti in monte conditae Sioni comparant ecclesiam, id est credentium multitudinem, sacrae litterae *. Est enim ex- * Hebr. XII. 22.
celsa ecclesia, nihil humile habens: nam terrestria sapere dedignatur, sed quaerit potius superna: ecclesiae autem alumni ambulant quidem in terra, sed eorum conversatio in caelis est.

(1) Animadvertamus piorum christianorum beatae in caelo aeternitatis spem, pro qua mundani homines, et voluptatibus dediti, parum sunt solliciti.

(2) Adhuc contra Arianos, immo et Eusebianos. Namque a caesariensi Eusebio nonnisi minorem, post patrem, Deum existimatum esse Filium, manifeste demonstrat Montfauconius praef. ad Euseb. comment. in psalm. cap. VI.

(3) De hac vocabuli hebraici *Sion* interpretatione diximus p. lat. 109. adn. 2.

PSALMUS LXXXVIII.

Usque in aeternum semen tuum parabo.

Nempe de semine eius suscitatus est secundum carnem Christus, et ex Iudae tribu, ex qua David ipse erat oriundus.

In brachio virtutis tuae.

Patris brachium appellat filium, per quem omnia operatur; sicuti manu nostra et nos omnia facere solemus.

Domine, in lumine vultus tui ambulabunt.

In lumine, quod est ex Spiritu, quodque a tuo vultu emittitur, id est a filio tuo, ambulabunt. Ducit enim nos Spiritus sanctus ad singula quae in lumine facienda sunt opera.

In nomine tuo exultabunt.

Semper enim nos ornat Christi super nos invocatum nomen. Siquidem ex Christo christiani sumus nominati.

Odientes eum in fugam convertam.

Post Servatoris crucem, in graves atque inevitabiles incidit calamitates Iudaeorum synagoga. Traditi enim fuerunt in hostium manus, qui universam ipsorum vastarunt regionem. Itaque dispersi sunt.

Cornu eius extolletur.

Solet inspirata divinitus scriptura cornu designare superbiam, si de peccatoribus agitur; gloriam vero, si de iustis sermo est.

In aeternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi.

Populum ipsum alloquitur sibi credentem; misericordiam autem dicit veniam per fidem. Fidele autem foedus dicit, id est firmum ac permanens. Nam prius foedus
Gr. p. 416. cessavit propter ipsius infirmitatem atque inutilitatem. Nihil enim perfecit lex. Cessavit, inquam, prius illud, quia umbratilem typum solamque veritatis speciem habebat: verumtamen spei melioris introductio nobis fuit, ob quam Deo propinquamus,
* Hebr. VII. 19. ut beatus scribit Paulus *.

Thronus eius sicut sol.

Thronum hoc loco dicit principatum illius, id est ecclesiam. Nam Christi reapse thronus est ecclesia: in ipsa enim velut in sanctis angelis requiescit. Scriptum quippe
* Is. LXVI. 1. est *: caelum mihi thronus est. Certe superna ecclesia throni vice fungitur; tum et haec terrestris, Dei omnium nostrum thronus est. Splendebit itaque, inquit, Christi ecclesia mundumque illuminabit, atque instar solis lunaeque perpetua manebit. Nam sicuti nemo in caelis solis lunaeve orbem extinguere poterit, sic nullus umquam homo ecclesiae radios sive spiritalem splendorem obscurabit. Nam aeque ac sol et luna semper lucet.

Tu vero repulisti et despexisti, distulisti Christum tuum etc.

Sic ait, pro: repelli et despici permisisti. Neque enim pater proprium filium repulit aut despexit; Iudaei potius ita se gesserunt, verumtamen permittente Deo patre. Distulisti Christum tuum, id est, promissionum de illo editarum exitum distulisti. Quomodo autem distulit? Subvertisti foedus servi tui. Promiseras, inquit, in aeternum esse mansurum: ita enim se habebat foedus a te cum illo initum. Nihilominus eum crucifixere Iudaei, et inter mortuos reputatus fuit. Passus est, inquit, et in crucem sublatus. Ergo foedus servi tui subvertisti: humi detractum sanctuarium eius pro-

fanasti, gloriam eius prostravisti. Nam quatenus patiebatur, merus homo reputatus est. Atqui inter mortuos non mansit, neque dedecus ei passio attulit, immo hinc maiorem adeptus est gloriam. Verumtamen res veluti iam actas narrant prophetae.

Non es ei auxiliatus in bello. v. 44

Quandoquidem qui suapte natura Deus erat, verusque filius et virtutum dominus, passionem admisit, etsi non pati poterat si ita voluisset, tuque o pater ea in re siluisti, propterea dicimus, te illi non esse auxiliatum. Iamvero bellum appellat tempus honorandae crucis, quo dimicarunt adversus Christi gloriam Herodes, Pontius Pilatus, cum ethnicis populoque Israhelis *, nec non ipse in primis Satanas. Gr. p. 417. * Act. IV. 27.

Dissolvisti eum ab emundatione. v. 45. Gr. p. 417.

Dissolvisti, pro deiecisti; nam res dissoluta deiicitur. Deiecisti ergo ab emundatione ipsius, id est quominus se mundum crederet. Etenim improbus reputatus est, ac tamquam peccator punitus.

Usque quo, Domine, avertis in finem? v. 47. Gr. p. 417

Viden quomodo res divinae incarnationis vult cognoscere? Quo usque, Domine? id est quamdiu praevalebit Iudaeorum audacia? Interfecerunt, inquit, vitae auctorem. Num mortuus iacebit? Num tu sine fine aversus eris, atque ut ignis exardescet ira tua? Sed enim aversatio et ira haud contra Christum est; cave id putes; sed adversus nos. Nos enim multifariam peccavimus, nos paradiso deliciarum, in progenitoribus inquam, excidimus.

Quis est homo qui vivet et non videbit mortem? v. 49

Vere igitur quod filios hominum non frustra creaveris, ipsa eventuum natura testabitur: namque in Adamo mortui, per Christum reviximus.

Quod continui in sinu meo multarum gentium. v. 51.

Recipimus quodammodo in sinum, quae aliqui nobis conferunt dona. Hoc loco rogatur Deus ut promissionis meminerit, quam in sinum multarum gentium contulit. Quid enim promisit gentibus Servator? peccati veniam, liberationem a morte, salutem ac vitam.

Quod exprobraverunt commutationem Christi tui. v. 52.

Id est ecclesiam, sive credentes in eum; namque ex his componi dicimus ecclesiam. Cur autem commutatio dicta est? quia pro Iudaeorum synagoga (1) dedit pater filio conflatam ex gentibus ecclesiam.

PSALMUS XC.

Deus meus, et sperabo in ipsum. v. 2.

Vides quantam habeat apud Deum fiduciam: totum enim se illi tradens, spem salutis omnem in eo collocat. Beatissimus hic enimvero est, atque omni prosperitate cumulabitur. Canit ergo beatus David *: domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te! * Ps. LXXXIII. 13.

Ipse eripiet de laqueo venantium, et a turbulento sermone. v. 3. Gr. p. 418

Quinam est turbulentus sermo? nempe impiorum haereticorum, qui orthodoxorum corda conturbant, effrenate blasphemantes, nec quid loquantur nec quid adfirment intelligentes. Hi filium a paternae substantiae, quantum in ipsis est, consortio abstrahunt, et de sublimi throno deponunt, creaturis eum adnumerantes; et rerum

(1) De synagogae defectu librum scripserat noster Cyrillus, teste Gennadio cap. LVII: cuius operis frustum fortasse aliquod me aliquando prolaturum non despero, cum minutiores Cyrilli reliquias colligam.

omnium creatorem et artificem, facturam esse aiunt, atque ex non extantibus ad existentiam perductum. Alii de sancto Spiritu falsa tradunt, ipsum quoque rem creatam dicentes (1); ignem ita atque vindictam in capita sua attrahentes. Quid ergo de his
* Ps. LIV. psalmista *? Submerge, Domine, et divide linguas illorum, quia facti sunt veritatis accusatores, et mendacii patroni. Est itaque turbulentus sermo eorum, qui a veritate non fulcitur.

Non timebis a timore nocturno, a sagitta volante in die.

Quid hocce est? Duo genera noxii moliminis esse scimus. Nam vel clam et occulte, ac veluti nocte et tenebris latentes nonnulli quibus volunt laqueos tendunt, dolosque struunt: vel palam et tamquam in die publiceque id agunt. Vel timoris quidem nocturni vocabulo secretum periculum designat, latentemque in nocte et tenebris malitiam; sagittam vero in die volantem dicit conspicuam et publicam adgressionem.

A casu et daemonio meridiano.

Meridianum daemonium appellat acidiam seu negligentiam, quae nonnullis aliquando obrepit. Et paulo post. Casum nonnulli patiuntur cum mens ipsorum voluptati succumbit, cum cor labascit atque ad carnis delectationes devolvitur, cum ad religionis opera torpet, et virtutis studium negligit. Sed tunc etiam salvat Deus; retrahit enim a casu atque acidia, id est meridiano daemonio.

Cadent a latere tuo milia.

Latus hoc loco dicit partem sinistram seu obliquam. Etiamsi itaque multi sint, inquit, numeroque longe plures ii qui religiosos erga Deum invadunt, nihilominus
Gr. p. 119. cernes eos hinc et inde cadentes, temet vero mirabiliter a tutore tuo ac defensore ser-
* Exod. XVII. vatum. Namque ut aiunt sacrae litterae *, manu occulta dimicat Deus contra Amalec omni tempore. Neque desinit amatoribus suis ferre salutem.

Quoniam tu Domine spes mea. Altissimum posuisti refugium tuum.

Animadvertendum est, praedictos versiculos aliter a quibusdam intelligi, perverse nimirum et vitiose: etenim illos ad ipsius personam Christi referunt, copulantes uno sensu ac dicentes: quia tu Domine spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum. Et paulo post. Aiunt Christum refugium suum habere Deum altissimum, videlicet caelestem patrem (2). Huius intelligentiae auctor illis Satanas fuit, qui talem reapse ver-
* Matth. IV. siculis sensum attribuit, id quod ex evangelica scriptura cognoscemus *. Nam cum Christum tentavit, transtulit super templi pinnaculum, aitque: si filius Dei es, mitte te hinc deorsum. Scriptum est enim: angelis suis mandavit de te, ut te custodiant in omnibus viis tuis. Calumniator enim et seductor quum sit Satanas, quae de nobis erant dicta, ipsi accommodavit Christi omnium nostrum Servatoris personae. Verumtamen nos haud illum sensum qui Satanae placet sectemur. Quod si ita intellexerunt Ariani, nil mirum est; parenti enim tuo obsequuntur. Porro mendax est Satanas, et
* Io. VIII 44. veritas in eo non mansit, prout Servatoris ait oraculum *. Et paucis interpositis. Nam si id, prout ipsi putant, verum sit, nos autem spem nostram fecimus ipsum, qui pariter refugium suum habet patrem: sequitur ut ad opis indigentem confugerimus, et servatorem eum nominemus qui ab alio servatur. Verum enimvero non ita res plane

(1) Perpetuum Cyrillo bellum fuit contra Arianos et Pneumatomachos.

(2) Impiam hanc reapse davidici versiculi interpretationem scribit Eusebius caesariensis in suo ad hunc psalmum commentario p. 596. seq. Et quidem ex dicto etiam ad psalmos commentario arianus innotuit Eusebius; ita ut post cognitam eius operis editionem, iam sit inutilis, A. Zacharia iudice, docta illa apologia, quam olim paraverat pro tuenda Eusebii orthodoxia Fr. Stavolus S. I., de cuius inedito codice locutus ego sum in mea chronici eusebiani editione mediolanensi praef. p. ult.

se habet. Nos ergo his qui ita interpretari solent dicimus: aliena nobis narratis; novam hanc aberrationem suadetis. Certe extra rectum tramitem, omissa regia via gradimini, in tribulos foveasque decidilis, a veritate receditis. Etenim aequalis similisque per omnia patri est filius, et figura substantiae eius, imago et splendor gloriae eius, denique altissimus aeque ac pater est.

Flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. v. 10. *Gr. p.* 420.

Tabernaculum apud inspiratam scripturam non ubique (1) corpus denotat (2), sed vel urbem vel regionem vel domum. Ei rei fidem facit beatus David dicens *: * Ps. CXXXI. 3.
si ascendero in lectum strati mei; si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, ac requiem temporibus meis; donec invenero locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.

Quoniam angelis suis mandavit de te. v. 11.

His usus est versiculis Satanas, de nostro omnium servatore Christo, tamquam communi homine, eos recitans *. Nam quia totus caligo est, caliginosam habet men- * Matth. IV. 6
tem, neque dictorum vim intellexit. Ignorabat insuper, Verbum Deum factum esse hominem, ipsum esse qui se humano more tentari patiebatur. Verumtamen Satanas, ut iam dixi, tamquam de homine communi, vel de aliquo sancto propheta dictum id esse existimavit. Atqui absurdissimum foret, si nos cognito accurate hoc mysterio, credentesque hunc esse Deum, et Dei filium, et nostri causa hominem factum, nihilominus de ipso loqui versiculos hos putaremus. Non ergo congruit ut de persona nostri omnium servatoris Christi, dicatur: Altissimum posuisti refugium tuum (3). Quippe ipsemet Altissimus est, omnium refugium, omnium spes, omnipotens patris dextera. Oportuit potius, unicuique vero adoratori intelligi dictum a patre: Altissimum posuisti refugium tuum: non accedent ad te mala, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Tuetur enim Altissimus, nempe Christus, de se sperantes et cum fide accedentes.

In manibus portabunt te etc. v. 12.

Nam sicuti carnales parentes, sicubi viderint viam asperam aegreque gradibilem, puerulos manu sustollunt, ne forte vexentur, pedibus adhuc tenellis, duramque viam nondum tolerare valentibus; sic etiam intellectuales potestates (4), eos qui nondum labores ferre queunt, puerili adhuc mente praeditos, non sinunt supra vires fatigari, sed omni tentatione eripiunt, ne animum despondentes sub diaboli pedes concidant, et divini famulatus studium abiiciant.

Super aspidem et basiliscum ambulabis. v. 13. *Gr. p.* 421

Et olim ipsum conculcavit Christus, et adhuc nunc conculcat, quia discipulis potestatem attribuit calcandi serpentes et scorpios, et quamlibet inimici potentiam.

Et conculcabis leonem ac draconem. v. 13

Leo, draco, basiliscus, intelligatur idem Satanas, et cum eo rebellantes improbi

(1) Graece πάντως, sed mallem πάντοτε, atque ita transtuli, quia certe apud divum Petr. apost. II. cap. I. 13. et 14. σκήνωμα *tabernaculum* pro corpore aliquando ponitur.

(2) Hoc quoque contra Eusebium, et Theodorum heracleotam aeque arianum, qui ambo hanc proponunt interpretationem. Porro hoc fragmentum extabat anonymum apud Corderium; sed ecce nunc duo codices vatt. Cyrillo inscribunt.

(3) Hinc denuo cognoscimus quantopere intersit, scripturam sacram ducibus patribus orthodoxis, non autem heterodoxis doctis licet hominibus, interpretari atque intelligere. Ecce enim ex uno versiculo alii arianum venenum, alii vitae potum hauriebant.

(4) Videsis angelorum custodum erga homines officia.

angeli, qui dignitatem suam non retinuerunt, quibus caligo tenebrarum in aeternum
* II. Petr. II. 17. reservata est *. Rursus aspis et basiliscus, nec non leo dracoque, intelligi queunt etiam illi qui diaboli voluntatibus obsequi solent, eiusque perversitatem imitantur, amari, violenti, asperrimi, et a saevis beluis haud differentes, serpentium quoque venenum prae se ferentes. Et si placet, serpentes ac basiliscos intellige impiarum haereseon inventores.

Quoniam cognovit nomen meum.

Quisnam vero est, qui nomen eius agnoscit? Nempe is qui illum solum colit, solum adorat, nullumque praeter ipsum Deum novit: qui pura conscientia illum veneratur, et omni idololatriae crimine alienus est: qui docile illi mentis collum subiicit: qui eiusdem voluntatibus obsequitur: hic demum nomen eius agnoscit. Iam no-
* Prov. XXII. 1. men cum audis, gloriam cogita. Scriptum est enim *: melius est bonum nomen, id est gloria, quam opes multae.

Longitudine dierum replebo illum.

Quemnam autem repleturum se spondet dierum longitudine? Revertamur ad totius psalmi initium. Ait ibi: qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur. Si quis itaque sub Altissimi praesidio est, et Dei caeli tutela protegitur, hic dierum multitudine cumulabitur, videbitque salutare Dei, id est salutem a Christo collatam. Promittit ergo amantibus ipsum futuram aeternam vitam, beatam, tranquillissimam, incolumem et ad infinita saecula producendam.

Diximus p. 422, quantum Cyrillo iure optimo accessurum sit ex anonymis apud Corderium fragmentis, et ex iis quibus idem Corderius alienum nomen imposuit, a psalmo XCI. ad XCVI. Heic ergo nonnisi quae sunt nova apud nos fragmenta, latine repraesentabimus.

Ps. XCI. Insipiens non intelliget haec.

Haud facile omnibus datum est, tam profundum ac sacrosanctum Christi mysterium posse cognoscere; sed iis potius quibus ipse pater revelaverit.

Plantati in domo Domini, in atriis Dei nostri florebunt.

Domum Domini et atria, sanctas ecclesias esse ait, in quibus plantati per fidem fructum adferunt in patientia. Florent nimirum in suis singuli ecclesiis. Nam Dei domum generatim vocavit diffusam per universum orbem ecclesiam.

v. 3. Gr. p. 423. **Ps. XCII. Elevaverunt flumina voces suas.**

Magnum quid et immensum sanctorum sermo sonuit, et ad universam terram
* Ps. XVIII. devenit sonus ipsorum, sicuti scriptum est *, et usque ad mundi terminos verba eorum. Nam flumina hoc loco appellatos dicimus sanctos apostolos, quorum voces, id est magisteria, ubique innotuerunt.

A vocibus aquarum multarum.

Sicut enim, inquit, ex multarum aquarum seu fluctuum consurgentium sonitu, mirus fragor attollitur, sic est gentium laudes sacras canentium strepitus, quae universalem servatorem Christum celebrant.

v. 8. **Ps. XCIII. Intelligite insipientes in populo.**

* Prov. III. 11. Correctio hoc loco increpationem indignationemque significat. Ait enim Salomon *: fili mi, ne contemnas disciplinam Domini, nec deficias cum ab eo corripieris. Quem enim diligit Deus corripit, et quemlibet sibi acceptum filium flagellat. Ergo heic correctio castigationem denotat. – Vox naturae est, numquam minorem esse creantem

creato. Insipientes igitur enimvero stultique, qui res naturae ne eatenus quidem norunt, quatenus ad sententias naturae contrarias minime devolvantur, et factorum suorum iudicium detrectent; immo et aliis suadeant nullum fore iudicium: et quod est impossibile, opinentur; nisi forte Deum et dicta non audire, et facta non intueri aut *Gr. p. 428*
scire, quispiam existimet.

Quem tu erudieris Domine. v. 12

Quomodo autem erudies? num verberibus? Non ita ait. Sed qui modus sit heic intelligendus, ipse explanat psalmista dicens: de lege tua docueris illum.

A diebus malis. v. 13

Dies revera nefasti et mali iis qui prorsus sunt extrusi, et ad ignis poenam profecturi, dies inquam inexorabilis iudicii.

Non repellet Dominus populum suum. v. 14

Excessit quidem a nobis, quod ad carnem adtinet, post suam a mortuis resurrectionem, in caelum redux, et ad Dei patris dexteram sedens. Sed quia utpote Deus omnia implet, eoque tum caelum tum ipsa terra plena est, amanter credimus eum nunc quoque nobiscum versari, eiusdemque ope posse nos diaboli fraudes superare, peccatique tyrannidem, et congenitarum voluptatum incursionem. Et paucis interiectis. Num igitur, quia nos quidem in mundo mansimus, ipse autem ad patrem ascendit, ab amatoribus suis abest? Minime gentium. Namque ipsemet spopondit nobis *: * Ioh. XIV. 18
non relinquam vos orphanos, sed ad vos veniam. Venit autem ad nos, cum pro se et tamquam se ipsum ad nos misit Paraclitum, id est procedentem a Patre Spiritum, qui est etiam ipsius filii proprius (1).

Donec iustitia convertatur in iudicium. v. 15

Iustitia est ipse omnium Servator et dominus. Sic enim eundem Deus pater sanctorum prophetarum ore nuncupat dicens *: appropinquat brevi iustitia mea, et mi- * Is. LVI. 1
sericordia mea mox apparebit. Et paulo post. Convertetur in iudicium, id est de caelo veniet cum gloria patris sui, comitantibus angelis, ut mundum iuste iudicet. Tunc *Gr. p. 42*
enim, inquit, quum iustitia convertetur in iudicium, iuxta illam erunt, id est cum illa, omnes recti corde, id est iusti.

Consolationes tuae laetificaverunt animam meam. v. 19.

Consolatur Deus eos qui defatigantur propter virtutem, laborantes pietatis causa, vitae genus ipsi acceptum sectari volentes, carnis motum mortificantes, suismet voluntatibus resistentes, donec id quod studiose intendunt, recte perficiant.

Num adhaerebit tibi sedes iniquitatis? v. 20

Iniquitatis vocabulo Satanam designat, qui est iniquitatis peccatique inventor ac magister. Sedes autem denotat principatum seu potestatem. Num ergo, Domine, est quisquam, ait, adeo ineruditus et insipiens, qui putet aut animo admittat, quicquam negotii cum regno tuo habere sedem iniquitatis, id est diaboli tyrannidem ac principatum? Absit, inquit. Solus enim tu Deus es, virtutum dominus, omniumque rerum dominatum habens cum proprio patre.

Venabuntur animam iusti. v. 21.

Venati sunt sanctorum animas, laqueosque illis intenderunt mali execrandique daemones, et horum dux Satanas. Insidiantur revera cuique sancto, et dentibus strident adversus eos qui honestatis fama celebrari solent. Scriptum est enim *: cibus * Habac. I. 16.
eius electus.

(1) Hoc tum ad naturam Spiritus sancti pertinet, tum etiam ad processionem. Recole p. lat. 57. adn. 1.

PSALMUS XCIV.

Gr. p. 426 Insultemus Satanae, iubilemus ipso victo et iacente, triumphum agamus de impia belua insolubili laqueo constricta (1).

PSALMUS XCV.

v. 2 **Annuntiate de die in diem salutare eius.**

Cuiusnam vero? Nempe Dei patris; filium scilicet de quo dicit nobis per unum
* Is. LVI. 1 de sanctis prophetis *: appropinquat brevi iustitia mea, et misericordia mea mox ap-
Is. LXII. 1 parebit. Salutare vero meum ceu lampas accendetur *. Misericordiae quippe et iustitiae nomine filium indigitat: per ipsum enim clementiam experti sumus, et omnem iustitiae viam didicimus. Et paulo post. Dictio de die in diem ponitur pro omni die; quod sane praestiterunt beati discipuli, qui nullo praetermisso tempore, per quamlibet regionem civitatemque discurrerunt, Christum nunciantes, sacramque doctrinam tradentes. – Praedicaverunt cunctis ubique populis res eius mirabiles, prodigia ipsius, id est magnifica opera praeter omnium expectationem patrata.

v. 8. Gr. p. 427 **Tollite hostias, et introite in atria eius.**

Quanam vero via introibitis? fide scilicet; haec est enim ad salutem introductio.
* Rom. XII. 1. Et paulo post. Quasnam porro hostias tollemus, beatus admonet Paulus dicens *: exhibete corpora vestra hostiam puram, viventem, Deo placentem, rationalem cultum vestrum.

v. 10 **Iudicabit populos cum aequitate.**

Populos recte iudicavit Dominus, servavit enim mundum, diaboli eripuit manibus, daemonum tyrannide expedivit, iustificavit fide, qui olim aberraverant iugo suo subiecit, sanctos effecit adoratores, pestilentem Satanam cum angelis eius damnavit.

v. 11. **Commoveatur mare.**

Mare heic cum audis, ne hoc notissimum cogites, sed aliud potius, id est terrestre hoc spatium, sive orbem universum eiusque incolas.

v. 12 **Tunc omnia silvae ligna exultabunt.**

Profecto nequaquam dicimus, fieri posse ut insensibilia ligna laetentur; id enim potius sanctos decet, quos potissimum Christo orbi illucescente laetatos dicit.

v. 13 **Quoniam venit ad iudicandam terram.**

Venit consilio ex dignitate Dei suscepto. Damnabit principem malorum beluam, atque in ignem incessabilem mittet. Liberabit eos qui sub eius ditionem devenerant, nos videlicet, ac fide iustificabit.

PSALMUS XCVI.

v. 1 Gr. p. 428. **Davidi, quando terra eius restituta est.**

David saepissime appellatus est ab inspirata scriptura natus de stirpe Davidis secundum carnem Christus; sicut etiam Israhel, oriundi Israhele; et Iacob, oriundi ex eo. Canitur ergo psalmus Davidi secundum carnem Christo. Quandonam vero et quam ob rem canitur? Quando, inquit, terra eius restituta fuit. Et paulo post. Apparuit nobis unigenitum Dei Verbum, perturbationes sedavit, terram restituit. Quanam vero

(1) Ut diximus pag. gr. 426, plura sunt Cyrilli ad hunc etiam XCIV. psalmum fragmenta, quae Corderius partim anonyma, partim aliter inscripta edidit, quaeque idcirco nos interim omisimus; nunc tamen codices vaticani demonstrant esse Cyrilli.

id actum sit ratione, psalmus docebit: Dominus regnavit, exultet terra, laetentur insulae multae. Sic rem nostram restituit; nempe quia Christus regnavit. Haec est sollemnitatis causa.

Illuxerunt fulgura eius orbi terrae. v. 4.

Apparuit Christi splendor cunctis terrae populis, et corda illustravit.

Montes sicut cera fluxerunt coram facie eius. v. 5.

Montes dicit excelsas superbasque potestates, adversarias nimirum; sive rectores tenebrarum harum, quos ob multam superbiam montibus comparat. Has Servator potestates cerae instar dissolvit, tamquam ignis videlicet cerae iniectus.

Rectis corde. v. 11.

Quid significat, rectum habere cor? Nempe erectum et invertibile.

Confitemini memoriae sanctitatis eius. v. 12. Gr. p. [illegible]

Confessio denotat gratiarum actionem. Oportet igitur gratias agere, quia qui Deus suapte natura est, et omnium dominus, et patris consessor, qui omnes dignitate superat, dignatus est memor esse nostri: memor vero, benedixit. Quod pariter nos docebit beatus David dicens *: Dominus memor fuit nostri, et benedixit nobis. * Ps. CXIII. 12

PSALMUS XCVII.

Cantate Domino canticum novum. [illegible]

Novum fit canticum, quia omnia in Christo nova sunt, vetera transierunt. Et paulo post. Quaenam sunt haec nova? etc. Et paucis interiectis. Quam autem ob rem et quid canere debeamus, ipse te rursus docebit: quia mirabilia fecit Dominus. Quaenam vero sunt haec? Eximia scilicet illa et admiratione digna, quae universalis Servator ac dominus fecit.

PSALMUS XCVIII.

Confiteantur nomini tuo magno. v. 3.

Magnum enim et excelsum est deitatis nomen, seu gloria (1). Non enim est ut creatura aliqua omnium creator, sed incomparabili potius excessu cuncta superat. Nihil porro ei simile, praeter unicum quod est ex ipso et in ipso et consubstantiale ipsi Deus Verbum, quod factum homo a Seraphim hymnis celebratur. Ipsum enim est nomen super omne nomen *; namque in nomine eius omne genu flectitur caelestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confitebitur, quoniam dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Magnum ergo et admirabile deitatis nomen, siquidem, ut diximus, omne ei flectitur genu, rebus creatis eum adorantibus, et digna Deo honorificentia exornantibus. * Philip. II. 9

Exaltate dominum Deum nostrum. v. 5.

Id est altissimum esse creditote illud quod humanatum est Dei Verbum, nihil humile de eo opinantes, quod secus infelices Iudaei factitaverunt.

PSALMUS XCIX.

Scitote quoniam dominus ipse est Deus. v. 3. Gr. p. 431.

Hic est Christus, qui universam sanguine suo terram redemit. Idem nostrae quoque creationis auctor est. Neque enim propria virtute facti fuimus, sed manuum eius

(1) Confer p. 266. v. 12.

opus sumus. Idcirco et populus eius, et oves eiusdem existimus. Populum autem reputare licet, partem mortalium magis rationalem: oves vero partem illam hac discre-
* Ps. CXVIII. tione destitutam, neque divinorum oraculorum participem; iuxta illud *: erravi sicut ovis quae periit.

Ps. C. Non adhaesit mihi cor pravum.

Id est homo pravum cor seu distortum habens.

Ad v. 4. et 5. Sanctae mentis fructus est, detestari impios. Summae vero improbitatis argumentum est, fratribus obtrectare.

PSALMUS CIII.

Animalia pusilla cum magnis.

Hoc quoque divinae providentiae argumentum est, quod minuta animalium genera cum magnis versantur, quin ab his omnino consumantur.

Iucundum sit ei eloquium meum.

Eloquium dicit laudationem; nam qui psallit, Deum alloquitur.

Deficiant peccatores a terra.

Sed ad haec fortasse dicet aliquis: ergone beatus propheta imprecatur iis qui in peccato versantur? ergone omnes peccatis irretitos perire destruique vult? Atqui decebat sanctum et divino Spiritu instinctum hominem orare potius pro infirmitate animae laborantibus. Et paulo post. Audi deinceps, nam paucis rem edisseram. Ante
Gr. p. 131. Servatoris adventum, cuncti in peccatis volutabamur, dominabatur mundo Satanas, non erat qui bonum faceret ne unus quidem, omnes declinaverant, simul inutiles facti erant. Ethnici idolorum cultores modestiae mores nesciebant, honestae vitae semitam ignorabant, immo ne ipsum quidem omnium creatorem servatoremque Christum cognoscebant. Iudaei item habebant quidem paedagogi instar legem, sed tamen in lege iustificari homo non poterat. Et paulo post. Ergo omnes in peccatis eramus; iniquitate terra redundabat. Postquam vero apparuit unigenitum Dei Verbum, et factum est homo, desiverunt peccatores, defecerunt qui iniquitatibus indulgebant. Quomodo id, inquam? Iustificavit nempe omnes, criminibus avertit, liberos purgatosque effecit. Sic ergo peccatores relicti sunt pauci, multi vero iustificati (1).

PSALMUS CIX.

Virgam virtutis emittet tibi Dominus ex Sion.

Factus est nobis virga virtutis Christus, qui est ex Sion, superna scilicet. Idcirco et caelestis nominatur. Non enim ceu primus Adam de terra terrenus, sed ex caelo
* I. Cor. XV. 47. supernus, ut beatus loquitur Paulus * (2).

PSALMUS CXIII.

Similes illis fiant qui faciunt ea.

Etiamsi facimus imagines piorum hominum, non tamen ut eas adoremus tamquam deos; sed ut iis inspectis, ad ipsorum aemulationem impellamur. Ideo autem Christi imaginem facimus, ut mens nostra ad illius amorem excitetur. Haud certe corruptibilem imaginem vel corruptibilis hominis adoramus. Sed quoniam Deus dignatus

(1) Pulcra enimvero ac pia versiculi interpretatio!

(2) Est hic quartus ex iis psalmis quos Cosmas indicopleusta topogr. christ. lib. V. ed. p. 226. nonnisi de Christo posse intelligi dicit.

est, sine aliqua tamen sui conversione, homo fieri, facimus ipsius tamquam hominis imaginem, quamquam alioqui scimus eum esse natura sua Deum. Non ergo imaginem dicimus esse Deum, sed Deum esse scimus qui in imagine pictus est, et quem imago repraesentat (1). Secus vero ethnici errore abrepti iconas deos esse credunt.

Ps. CXIV. Dilexi. Non cuiuslibet hominis est dicere « dilexi » sed perfecti, et V. 1. Gr. p. 432
qui servili timori superior est factus. Neque additur « certum aliquem nempe dilexi; » sed subintelligendus a nobis est universalis Deus.

PSALMUS CXVII.

Haec est porta Domini. V. 20.

Prorsus aliter fieri non potest ut ad Dei patris notitiam perveniamus, nisi per eum ipsum quem dixit Christus *. Nemo enim, inquit, venit ad patrem nisi per me. * Ioh. XIV. 6
– Ingredimur enim veluti ad familiaritatem cum Deo; itemque in regnum caelorum, veluti per quoddam ostium aut portam, per servatorem nostrum Christum.

Qui venit in nomine Domini. V. 26.

Illi quidem veniunt servitutis induti schemate et conditione; hic autem cum gloria Deo digna et in nomine Domini, nempe vere et suapte natura talis. – Quid enim reapse significant verba in nomine Domini? Scilicet cum gloria Deo digna, dominatu, et gradu cunctos excedente.

PSALMUS CXVIII.

In corde meo abscondi eloquia tua. V. 11.

Nam veluti si quis aeneo in vase ignis favillam ponat, totum prorsus caloris particeps reddet; sic mens quae in animi recessibus ac praecordiis divinam caelestemque doctrinam fovet, propter suum omnis virtutis studium, semper ad hoc doctrinâ illâ inflammatur. – Sicuti enim nihil non prodest vitaeque salutare est, sermonum Dei semper meminisse, ita exitii causa est illorum oblivio. – Abscondere oportet in corde praecepta Dei, propter daemones qui ea diripere solent. Eadem admonet in proverbiis Salomon *: fili, inquit, si verba mandati mei recepta apud te celaveris, audiet * Prov. II. 1
sapientiam auris tua. Ergo ea quae mandata dicuntur, in evangeliis Dominus semen appellavit quod a caeli volucribus diripitur *. Is ergo mandatum abscondit, qui sem- * Matth. XIII. 4.
per illud exsequitur. Nam qui rapiunt illud, propterea quod nos idem exsequi non Gr. p. 433.
sinunt, idcirco rapere dicuntur.

In aequitate tua vivifica me. V. 40.

Vivificat nos iustitia sua Deus pater; est haec autem Christus.

Prius quam humiliarer ego deliqui. V. 67.

Namque ob praevias mentis passiones, atque ut ita dicam praecurrentes physicarum cogitationum aegritudines, tentatoris praepotentia intolerabilior fit; et prius quam a diabolo prosternamur, iam nos peccavimus; ante externum incursum, interiore pernicie laborantes (2). – Ante enim quam prorsus succumbamus, nos quidem mentis nostrae consensu peccatum quasi honorantes admittimus, aditumque Satanae

(1) Notabilis Cyrilli locus de sanctis apud Christianos imaginibus, cum iisque comparandus quae de crucis et sepulcrorum martyricorum veneratione dicit idem Cyrillus contra Iulianum lib. VI. et X. Item notanda adfirmatio quod ethnici reapse ceu deitatem quandam idolis inesse putarent.

(2) En cogitata peccata evidenter adfirmantur, de quibus recole adnotationes nostras p. lat. 98. et 132.

per hoc patefacimus. Rei huius typus et imago sunt, quae proditori Iudae infeliciter acciderunt.

Latum mandatum tuum nimis.

Requirit enim Deus spiritalem fortitudinem, continentiam, patientiam, aliasque insuper virtutes.

v. 1 **Anima mea in manibus tuis semper.**

Manus esse dicit practica opera, quibus ad Dei visionem pervenire meremur.

Ps. CXIX. Heu mihi! quia incolatus meus prolongatus est.

Fastidit praesentem vitam; et quia prorogatur ei hic incolatus, queritur lugens et eiulans ac deplorans diutinam in carne mansionem.

CANTICUM MOYSIS IN EXODO.

Ex. XV. 1 Cyrilli. Ausus est quidam ex ethnicis dicere, partem aliquam Aegyptiorum fuisse Hebraeos, gregum scilicet ipsorum pastores: qui deinde contra dominos quum rebellassent, Aegypto excesserunt. Verum hic ethnicus non consideravit, tum ex hebraicae linguae genio, tum etiam ex hebraicorum nominum proprietate, quantum distet inter Hebraeos atque Aegyptios (1).

CANTICUM MOYSIS IN DEUTERONOMIO.

Cap. XXXII. 15 **Incrassatus, impinguatus, dilatatus.**

Cyrilli. Postquam supernis deliciis cumulatus fuerat, a Dei caritate recessit.

v. 19 **Vidit Dominus, et zelavit, et ad iracundiam concitatus est.**

Cyrilli. Zelantem si dicunt Deum sacrae litterae, nemo idcirco scandalum patiatur. Non enim nostri moduli est divina et ineffabilis natura; sed adeo in altum extollitur, mentemque nostram effugit, ut incomparabilis differentia sit. Namque in nobis quidem rerum actionumve varietas non sine passione fit. Nostra quippe natura laborat infirmitate quadam, et peccato valde est obnoxia. Verumtamen in Deo nostro res huiusmodi nonnisi vocabulis usuque sermonis apud nos designantur, sed revera non ita se habere intelliguntur. Caret enim passione Deus: zelare autem dicitur, quatenus neminem, qui eius gloriam semel noverit, ad turpia vult deflectere. Iram vero dicit pro commotione ad puniendum: sicut etiam verbum « concitari » impetum significat motumque ad infligendam poenam.

EXPLICIUNT QUAE REPERTA SUNT DE CYRILLI EXPLANATIONE IN PSALMOS.

(1) De pastorum in Aegypto dynastia Eusebius in chronico editionis nostrae mediolanensis lib. I. cap. XX. ex Manethone, et cap. XXI. ex Iosepho. Item lib. II. ad Abrahami annum CXC.

S. EIUSDEM CYRILLI ALEXANDRINI

FRAGMENTA EXPLANATIONIS IN LIBROS REGUM

EX CODICE VENETO (1).

LIBER I.

Et sumpsit Samuhel agnum lactentem unum. I. Reg. VII. 9. *Gr. p.* 435.

Cyrilli alexandriae archiepiscopi. Viden uti mediatorem simul salutisque dispensatorem faciebat Christum? atque ut huius mysterium, ceu invictam armaturam, alienigenarum incursioni opponens, Israhelem servavit? Namque agnum lactentem immolavit ceu Christi typum, iamdiu prophetarum voce clamantis: ego tamquam agniculus innocuus qui ad sacrificium ducitur, non cognovi. Animadverte autem, quomodo vis sacrificii, promptiorem ad opitulandum (2) laborantibus patrem reddidit. Tonuit enim in hostes grandi immanique strepitu; et iis qui victimam adtulerant, mercedis loco salutem largitus est. Atque hic typus mysterii in Christo consummati fuit.

Et nunc regem nobis constitue. VIII. 5

Cyrilli. Renuit Israhel diutius a Deo gubernari per prophetas; regemque depoposcit hominem. Hinc accidit, ut a lege quoque postea discederet: nam primus Salomon Baalim coluit; post quem Hieroboamus iuvencas (3) adorandas proposuit.

Dixitque Dominus Samuheli: audi vocem istorum etc. v. 7. *Gr. p.* 436.

Cyrilli. Quum res bene Israhelitis procederent, atque optimo rei publicae statu fruerentur, acerba sibi infeliciter concinnarunt. Etenim divini veluti regni abiecto iugo, ad beatum accessere Samuhelem dicentes: constitue nobis regem, qui ius nobis dicat, et reliqua. Deinde quum Samuhel quae forent regis iura ipsis exponeret, multisque eos compleret terroribus, atque a tam nocuo pravoque consilio summopere retraheret, hi nihilominus instabant dicentes: nequaquam, sed regnum nobis constituatur.

Dixitque Saul puero etc. quid adferemus etc. IX. 7.

Cyrilli, ex commentario in matthaeum. Natura comparatum est, ut qui beneficio aliquo usi fuerint, id est rem aliquam apprime iucundam abs quolibet receperint, gratiam pro viribus referre velint, et paribus vel etiam maioribus eum qui sibi benefecit muneribus adficere (4). Atque ad hanc probae mentis demonstrationem ii praecipue prompto studio feruntur, qui bonis ingenuisque moribus praediti sunt.

Ibique erat unus de Saulis famulis etc. cui nomen Doec. XXI. 7

Cyrilli. Fuit vir quidam gente idumaeus, cui nomen Doec. Hic a beati Davidis stipatoribus submotus fuerat, eratque officio iumentarius, homo acerbus et barbarus, nihilque bonae frugis habens. Is clam Saulem adibat, cunctasque ei molitiones et con-

(1) Videant lectores mei quae dixi in pag. gr. 435. adn. 1.

(2) In graeco deesse videtur *πρὸς*, nempe *πρὸς ἐπικουρίαν*.

(3) Nempe Aegyptios imitatus, quorum in pictis papyris Apim aut iuvencas sacras passim videmus.

(4) Fortasse loquitur Cyrillus de leproso illo, quem Iesus sanavit apud Matth. VIII. 2; qui apud Marc. I. 45, Iesu beneficium coepit praedicare; itemque alius apud Lucam XVII. 15, cuius ut gratum animum laudavit Dominus, ita aliorum aeque mundatorum ingratitudinem vituperavit.

silia renuntiabat. Promiserat etiam se idoneo tempore Davidem illi fore traditurum. Iam vero beatum virum domum Dei ingressum quum vidisset, quo tempore panes oblationis comedit, et cum Achimelecho sacerdote collocutus est, rem Sauli significavit, nempe quod paucis omnino stiparetur, facilique negotio a superveniente capi posset atque in potestatem redigi. Sic ergo Doec quidem Davidem prodidit Sauli, revelans quod in aede Dei congressus fuisset cum Abimelecho; servavit tamen prophetam universalis Deus, nequitiaeque eius cassum conatum reddidit (1).

LIBER II.

II. Reg. V **Dictumque est Davidi: non ingredieris huc, quia caeci claudique adversantur.**

Cyrilli. Beato itaque Davidi quotquot Hierosolymis, sive in urbe Iebus, habitabant caeci et claudi obsistebant, cuius rei causa misere perierunt; etenim urbem David occupavit. Pari modo servatori omnium Christo, tempore adventûs eius, Hierosolymorum incolae claudi et caeci adversati sunt; neque enim rectâ incedere valebant, vel divinum mente recipere lumen, qui fidem non admiserant, scribae potissimum ac Pharisaei.

XI. 4 **Missisque David nunciis cepit illam, atque ad eandem ingressus est.**

Cyrilli. Ne facile perturberis, si quando sancti quoque homines errore labuntur. Nam fortissimi etiam milites, corporum robore et arte bellica celebres, vulnerantur quandoque in proeliis, non tamen prorsus succumbunt. Praeter quam quod dictis antea nobis hanc etiam addere oportet sententiam, nempe unius esse praerogativam benigni servatoris Christi, peccatum non pati, quia quum suapte natura Deus esset, factus est caro. Quamobrem ipsemet de se aiebat: venit princeps huius saeculi, et in me non deprehendet quicquam (2). Et paulo post. Atque haec aio de peccato Davidis, quo tempore ad uxorem Uriae Bersabeam accessit. Cunctos autem respicit huius historiae narratio. Nam etsi ut homo fragilitate laboravit, et inopinum aliquid passus est, demonstravit tamen sanctorum casum celerem nancisci relevationem.

XII. 13 **Dixitque David Nathani: peccavi Domino.**

Cyrilli, ex commentario in quinquagesimum psalmum (3). Heic mecum admirare beatum Davidem. Non est obrutus omnino voluptatis concupiscentia, non existimavit sibi gravem prophetam, non tulit aegre reprehensionem, doni loco habuit admonitionem, commissum ilico confessus est, culpam deflevit. Ac veluti fortis peritusque
Gr. p. 438. auriga, equorum indomito impetu extra stadium abreptus, pudibundus erubescit: sic etiam beatus David deflexit aliquantum a recto; sed, ut dixi, propositum suum recepit, peccatumque deflevit.

14. **Et quidem natus tibi filius, morti occumbet.**

Cyrilli, ex commentario (4) in psalterium, super illud: domine ne in furore tuo arguas me. His tamen a propheta auditis, securus mansit (5), animum non despondit,

(1) De Doeco confer dicta a Cyrillo ad psalmum LII.

(2) Ioh. XIV. 30.

(3) Tractus hic Cyrilli transferendus erit ad initia explicationis cyrillianae psalmi huius, quum universa Cyrilli in psalmos lucubratio, adsumptis etiam corderianis fragmentis ordinabitur.

(4) Priore loco in gr. ἐκ τῆς, id est ἑρμηνείας *interpretatione;* posteriore ἐκ τοῦ ὑπομνήματος *ex commentario.* Utrum ergo Cyrillus in titulo posuerit, incertum videtur.

(5) Patet sermonem adhuc esse de Davide et propheta Nathane. Et quidem fragmentum hoc deest apud nos in commentario Cyrilli ad psalmum sextum; itaque illuc aliquando transferendum erit.

vigorem non remisit: sed valde delectatus indulgentis Dei benignitate, et gratiarum hymno persoluto, nihilominus in maerore versabatur, quia peccaverat: etenim sanctos laudari magis decet, quam veniam impetrare.

Et regis Molchomi cepit coronam. II. Reg. XII. 2

Cyrilli. Bellum gerebat contra Ammonitas, et horum vesaniae opitulantes Syros, quos vicit vique subegit: potitusque Molchomi corona, repertam ibi praegrandem pretiosamque gemmam proprio inseruit diademati.

Ascendebatque David lugens, capite operto. XV. 30

Cyrilli. Quia ante bellum cum Abessalomo beati Davidis peccatum contigerat, illud videlicet contra Uriam, rumor de eo erat in universa ut ita dicam Iudaeorum regione, neque frustra suspicabantur nonnulli propter commissum in Uriam crimen poenas Davidem luere; et ob Dei offensam, nunc hostibus suis facile deditum iri, atque ad animi consternationem esse redactum.

Dissipa consilium Achitophelis.

Cyrilli. Dissipa, inquit, Achitophelis consilium, domine Deus mi. Quippe erat Achitophel alti consilii vir, acerbus, prudens admodum, et expediendis negotiis idoneus, atque insuper militaris rei scientissimus. Metuebat ergo David prae ceteris Achitophelem, ob sententiarum eius acerbitatem et belli gerendi peritiam.

Ecce autem occurrit ei Chusi.

Cyrilli. Chusi huic familiari suo suadet David, ut secessionem ab ipso simulet, et Abessalomi partes sequi, quò latenter Achitophelis consilia oppugnet; quod et reapse contigit.

Atque ita dicebat Semei, quum ei malediceret. XVI. 7.

Cyrilli. Quum ei Semei conviciatus fuisset, totque amaras voces in eundem iaculatus, incolumis tunc a Davide dimissus est: etsi postea acerbas illi debitasque poenas persolvit. Patienter vero David, multis licet eum concitantibus, illo tempore silentium tenuit, non sine plurima admirandaque prudentia. Reputabat enim quia Deum offendisset, nunc se plagis expositum, quarum partem esse iudicabat nonnullorum convicia, dicteria, atque irrisiones. Ubi enim adversus aliquem Dei aversio fit et derelictio, quamlibet modica sit, ibi sine dubio molestiae multae creari solent.

Quia Dominus mandavit illi ut malediceret Davidi.

Cyrilli. Rei huius meminit in psalmo (XXXVIII. 9.) dicens: ludibrium insipienti dedisti me.

Dixitque Achitophel Abessalomo etc. XVII. 1

Cyrilli. Abessalomus quidem fugientem patrem persequi avebat; idque viriliter esse faciendum suadebat Achitophel. Chusi contra callide eum deterrebat; patris asperitatem consideraret, temere ad hoc non decurreret, pararet potius idoneas vires, militumque multitudinem contraheret, eo quod fortis valde et bellandi peritus et pugnacissimus esset beatus David.

Et mulier sumptum velamen expandit etc.

Cyrilli. Igitur, etiamsi ab hominibus beneficium aliquod nobis contingat, cavendum est ne magis his quam Deo, qui per ipsos nobis gratificatus est, gratias agamus.

Cognovitque Achitophel infectum consilium suum.

Cyrilli. Praevaluit Chusi sententia. Quod aegerrime ferens Achitophel, laqueo vitam finivit, ipse sibi iustam poenam decernens.

II. Reg. XVIII **Luxitque et ita aiebat etc.**

Gr. p. [illegible] Cyrilli. Bellum Abessalomus beato Davidi intulit, atque insperato hostilia arma contra genitorem commovit adolescens: sed captus periit. Haud tamen gavisus est eius nece pater, sed uti filium deflevit.

LIBER III.

III. Reg. I. 1. **Et rex David senuerat provecta iam aetate.**

Cyrilli. Gravissimis perfunctus certaminibus, hostium domitor, contra insidiantes invictus. Etenim non alienigenis solum potitus fuerat, et cruentorum barbarorum phalanges prostraverat, verum etiam rebellantes sibi identidem eorumque auxiliares.

III. 9. **Et dabis servo tuo cor docile, ut populo tuo recte ius dicat.**

Cyrilli. Oportet esse sapientes, et rerum utilium peritos, qui Deo famulari student; atque insuper mente vigilantes, qui ex huius vitae tempestatibus enavigare volunt. Sicut enim navigia si gubernaculis sint instructa, rectà ad scopum feruntur, et undarum impetu evadunt, quamvis saeviat contra ipsa mare: secus vero gubernaculis destituta, hac illac facile iactantur, et vago errore nutant, scopulisque et cautibus allisa franguntur: sic hominis anima si bona mente regatur, vitabit facile procellosum Satanam; cassas item efficiet insidiantium sibi nequitias. Verumtamen cor sapientia carens, dirum patitur naufragium.

v. 10. **Et placuit coram Domino etc.**

Cyrilli. Placuit, inquit, Domino quod Salomon rem hanc petisset; qui sane magnam laudem meruit, et beneficio donatus fuit. Annuit enim ei munifice rerum omnium Dominus: nam bene petentibus sine mora Deus favet. – Vere enim eximium Dei donum est sapientia atque intellectus. Namque huiusmodi donis ornatur pariter angelorum natura, et caelestium spirituum beata multitudo. Nam quaenam alia, praeter hanc, est animi propria possessio? Num aurum argentumve? At haec nihil ad nos adtinent, quia et temporalia sunt et fluxa et omnino caduca, nihilque hominis animam iuvant. Verum enimvero pretiosa et vere desiderabilis animae hominis possessio, sapientia est et scientia, Dei scilicet. (Gr. p. 441.)

v. 13. **Illa quoque quae non postulasti, tibi concessi, divitias etc.**

Cyrilli. Erudit nos quaenam oporteat postulare, quaenam vero additamenti instar accipere. Nam petenti sapientiam, post hanc datam, reliqua omnia adiecit. Etenim ipse in evangeliis dixit: petite primo regnum Dei, et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis.

VIII. 29. **Ut sint oculi tui aperti super domum hanc.**

Cyrilli. Oculi inquit, oculi tui auresque tuae pateant. Iamvero cum partium, seu membrorum, sacra meminit scriptura, nobiscum de Deo loquens, ipsam ex norma eorum quae naturaliter nobis insunt loqui solere sciendum est: neque enim aliter res Dei intelligere possumus. Vera igitur causa quamobrem corporaliter de Deo nobiscum inspirata scriptura loquitur, mentis nostrae linguaeque tenuitas est. Nam divina sunt ineffabilia. Nec intelligere quicquam summe necessariorum liceret nobis, qui in tangibilibus crassisque versamur corporibus, nisi exemplorum loco membra propria habentes, vix adhuc ad persubtiles circa Deum intelligentias erigeremur (1).

1) Contra anthropomorphitas peculiaris extat S. Cyrilli liber.

Sed et regina Saba etc. III. Reg. X. 1

Cyrilli, ex commentario in Lucam (1). Mulier barbara, magno locorum intervallo distans, socordiam omisit, non ut opes conquireret, sed ut Salomonis sapientiam audiret, parabolas et aenigmata loquentis, et humanorum morum laudes vituperationesque describentis.

Tunc aedificavit Salomon fanum Chamos idolo Moab. XI. 7.

Cyrilli. Inter absurda vero peccata, quodnam ingratius esse potest quam cum honoris amorisque cultus uni suapte natura Deo debitus, daemoniorum gregibus impenditur, immo etiam lapidibus lignisque exhibetur, atque his templa aedificantur?

Iratusque est Dominus Salomoni etc. v. 9. Gr. p. 442.

Cyrilli. Cur autem mandatum fuerat et ipsi et ceteris cunctis sub lege viventibus hominibus, ne affinitates cum alienigenis contraherent? Edixit enim: filiam tuam non dabis filio illius; neque vicissim filiam illius filio tuo coniugem accipies. Futurum est enim ut filium tuum a me abalienet, isque ad alios Deos adorandos pergat. Iam mandati huius immemor Salomon, alienigenarum filiabus amore copulatus est. Quandoquidem igitur, inquit, datum praeceptum flocci faciens, atque ad apostasiam declinans alienigenarum deos adorasti; et quum omnem creaturam scires mihi esse servam, nihilo tamen minus meum mihique tantummodo congruentem honorem eidem contulisti; ego quoque regnum tuum discindam, idque servo tuo tradam; ut tuum facinus ex his quae evenerint agnoscas. – Victus amore mulierum, quamquam adeo sapiens Salomon, ad immanes ausus ut ita dicam prorupit, nempe ut regnum Dei diviserit, idolis tribuens cultum honoremque Deo unice debitum. Iure igitur meritoque divisurum se regnum illius Deus comminabatur, pari ratione eum crucians, sicuti apud Ezechielem scribitur: sicut fecisti, ita tibi eveniet; retributio tua in caput tuum retribuetur.

Et excogitato consilio abiit rex, duasque fabricavit iuvencas. XII. 28.

Cyrilli. Causa ruinae fuit Israhelitis Hieroboamus, docens eos praeoptare hominum imperium, atque a Dei regno per prophetas administrato recedere. En, inquit Deus, Hieroboamus me dominum irritavit iuvencarum nova structura, cultuque his adhibito. Et rursus. Excogitavit ab initio Hieroboamus iuvencas, iisque legalem cultum exhiberi mandavit, convenientem Deo gloriam inventis suis miser attribuens: atque ut tutum sibi haberet regnum, re sua veluti Deum exspoliavit.

Vinea una erat Naboth. vat. XX. 1 vulg. XXI. 1 Gr. p. 443.

Cyrilli. Ut vineam intelligamus Israhelem, Isaias (cap. V.) nobis suggerit. Verum populi principes, quorum typum gerit Achaabus, optaverunt eam obtinere; neque tamen persuaserunt domino ut vinea patris electa sibi traderetur, ut eam in hortum herbarium converterent, docentes praecepta hominum, eumque lutulenta subversione rigantes. Deinde vero quid egit invisa Deo Iezabel, id est Iudaeorum synagoga, ducum suorum secuta simultates? Dolo circumvenit iustum Naboth, quod interpretatur veniens (2). Extinctus enim calumniis fuit Emmanuel.

Deus montium Deus Israhelis. vat. XXI. 23 vulg. XX. 23

Cyrilli. Putabant [alienigenae] Israhelitas discessisse victores, quia in montibus

(1) Nempe ad Luc. XI. 31. Hoc quoque fragmentum addendum erit commentario Cyrilli in Lucam a nobis edito.

(2) Recte; est enim ab hebraico בוא *venit*. Figura fuit Redemptoris interfecti Naboth. Respicitur autem ad vaticinium illud: *donec veniat qui mittendus est*. Et ad verba: *benedictus qui venit in nomine Domini*.

tantum collibusve salutem conferre posset Deus. Victi, itaque aiebant, fuimus quia Deus montium Deus Israhelis. Quod si puro in campo acie confligere accidat, superiores sine dubio erimus, Deo Israhelis in vallibus vires amittente. Sunt autem hae fatuitates ethnicae blasphemiae, et linguae gravis intemperantia eorum qui verum naturalemque Deum ignorabant. Indignabatur itaque iure meritoque universitatis Deus alienigenis, quia quum Israhelem, ut dixi, superassent, diis suis gratias agebant, nugaciterque se putabant ipsum vicisse Deum.

vat. XXI. 37 vulg. XX. 37 **Invenitque alium hominem, cui dixit: percute me.**

Cyrilli. Audin, quomodo is qui prophetam percutere recusaverat, misere periit, in saevam beluam incidens? Atqui quomodo vere non diceretur pietatis fructus, si quis sanctum atque prophetam percutere ausus non esset? Attamen verbo Domini interveniente, piaculum inevitabile erat inobedientia. – Adeo crimen est, praeter Dei voluntatem quicquam agere, aut socorditer quicquid ille imperaverit exsequi! – Ergo oportet absque ignavia aut cunctatione a nobis fieri quod Deo libuerit. Porro quidvis aliud praeter id agere, aut faciendum iudicare, superbiae crimen infert. Namque hi propemodum arguere videntur, Deum ipsum haud recte iudicavisse.

LIBER IV.

IV. Reg. V. 26 **Et nunc recepisti argentum etc.**

Cyrilli. Hoc etiam Christus in sanctis evangeliis (Luc. X. 4.) dixit: nolite portare sacculum neque peram, et neminem in via salutaveritis. Oportet enim recto cursu ad opus pergere, et ne benedicenti quidem vicissim benedicere. Detrimentum quippe diligentiae est, si ad alios respiciamus, et debitum praedicationi tempus, in negotia haud necessaria insumamus. Sed ne amicitiis quidem inutile otium indulgendum est (1).

XVII. 24. **Et sortiti sunt regionem Samariae.**

Cyrilli. Hi ergo qui regionem Samaritanorum sortiti fuere, filios quoque genuerunt fortasse; atque ad Iudaeorum sacra transiverunt, leonum incursu territi. Ex horum numero fuerunt Sarasar et Arbeseser, qui et rex nominatus fuit, propterea quod is dux illo tempore fuerit redeuntium Samariam ex regione Persarum.

XVIII. 1. **Regnavit Ezecias filius Achasi regis Iudae.**

Cyrilli. In tantam gloriam potentiamque venit Ezecias, ut populos qui erant Iudaeae finitimi subigeret, multaque ab his tributa exigeret. Et paulo post. Deinde humanum aliquid passus est. Nam deliciis nimiis, et gloriae sublimitate victus, alta coepit cogitare, superbiae morbo inflatus, atque ipsi Dei legi adversari. Putavit enim oportere ipsis quoque sacri sacerdotii insignibus semet exornare. Itaque ausus est divinum ingredi templum, manuque propria Deo thus adolere, et legales ritus obire. Huius rei causa ilico lepra percussus fuit, et summa ignominia notatus: etenim legali iure execrandus est, qui leprae morbo fuerit correptus.

Gr. p. 445. **Ubi est Deus Aemath? etc. num Samariam de manu mea eripuerunt?**

Cyrilli. Existimavit fortasse homo mente pariter ac lingua barbarus (2), unum esse de falsi nominis diis etiam terrae caelique regnatorem, rerumque omnium creatorem ac dominum. Porro mos est atheorum deridendi spem sanctorum, atque eos liberatum iri audacter negandi. – Attamen haud ignorabat, falsi nominis deos ma-

1) Puta quum amici vanis colloquiis nobis tempora eripiunt. Quare et S. Ignatius loiolaeus interdum queritans aiebat: *amici fures temporis*.

(2) De Rhapsace, qui tamen verbis regis assyrii loquebatur, videsis adn. 3. p. lat. 225.

nibus hominum factos; quum contra verus ac naturaliter Deus a nemine sit creatus, immo ipse potius quae numquam fuerant ad existentiam produxerit. – Capta est ergo Samaria, Deo opem subtrahente. Atque ut retro dixi, etiamsi nullus ex appellatis apud ethnicos diis regionem propriam conservasset, nihil hoc ad Deum, qui vere naturaliterque Deus magnus est. Et illi quidem visibilem tantummodo formam ab humana arte sortiti sunt, hic autem universitati rerum imperat, et potestatum est dominus.

Vestimenta sua discidit. IV. Reg. XIX, 1

Cyrilli. Viden, quomodo rerum suarum oblitus, Dei causâ maeret, et ultionem postulat? Discidit, inquit, vestimenta sua, et saccum induit, et templum Domini ingressus est. Quaenam vero lacerandae vestis causa erat? Mos Iudaeorum fuit, si quando contra Deum blasphemias audirent, id factitare; quod in evangeliis quoque a Caipha factum narratur.

Praecidi magnitudinem cedri eius. v. 23

Cyrilli. Cuiusnam vero? Libani videlicet seu Iudaeae. Altitudine vero cedri, regnum ipsorum denotat. – Futurum quippe erat ut Ezeciae regni in altum extolleretur gloria. Gr. p. [illegible]

Ponam, inquit, circulum in naribus eius, et camum in labiis eius. v. 28

Cyrilli. Nempe, ut sic loqui iam non audeat. Verumtamen etiamsi, cum reliqua multitudine non periit (1) praedictam ob causam, propter quam Pharao quoque ceterorum qui puniebantur Aegyptiorum servatus est spectator, attamen filios suos parricidas nactus est, statim ac in suam regionem regressus fuit.

Protegam urbem hanc propter me. v. 34

Cyrilli. Hoc enim Deum decet. Propterea id faciam mei causa, non quod hi auxilio digni sint.

Egressusque angelus Domini percussit in castris Assyriorum CLXXXV. milia. v. 35.

Cyrilli. Solutum est bellum, recesserunt cum periculis minae: ita ut posthinc Hierosolymorum incolae Dei auxilio magnopere laeti dicerent: convertisti luctum meum in gaudium mihi. Observa rerum conversionem; considera sedulo verba: convertisti luctum meum in gaudium mihi. Grandis erat luctus ob hostium multitudinem, grande aeque postea fuit gaudium ob occisorum numerum.

S. Irenaei episcopi lugdunensis fragmenta duo ex eadem veneta catena (2).

Irenaei lugd. ep. Lavit, inquit, in Iordane septies. Haud frustra olim Naaman leprosus, lavando mundatus est; sed ad nostram eruditionem, qui peccatis facti leprosi, sanctis aquis et Domini invocatione veteribus culpis mundamur, ceu infantes recens nati spiritaliter regenerati, sicut et Dominus ait: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum caelorum. IV. Reg. V. 14 Gr. p. 447.

Irenaei lugd. ep. Si Elissaei cadaver hominem mortuum suscitavit, quanto magis Deus hominum corpora vitae restituta in iudicium adducet? IV. Reg. XIII 21

(1) Videtur scribendum in graeco συναπώλησε pro συναπήλαυσε.

(2) De his Irenaei et mox Theophili fragmentis dixi in pag. gr. 446. et 452. Dogmaticas ex Irenaeo auctoritates iam animadvertimus p. 447.

Theophili alexandrini fragmenta tria ex catenis veneta et vaticana.

II. Reg. XIII 21 THEOPHILI ALEX. Colorem improbitati suae obtendens, violentum illi stuprum intulit, nobilem puellam nefaria copula polluens (1). Appetitus enim minime cohibiti, ad absurdissimam impudentiam proruunt.

II. Reg. XXIV 11 EIUSDEM THEOPHILI. Sermo, inquit, Domini factus est ad Gad prophetam, ne videlicet praesentis peccati venia, occasio aliorum fieret. Ingressus ergo ad Davidem regem Gad propheta, quae sibi Dei oraculum dixerat, retulit: nempe elige, utrum tres famis anni eveniant in regno tuo, et reliqua. Et paulo post idem Theophilus. Elegit sibi David mortem; ut et ipsemet erudiretur, quominus exercitus numero, sed Dei magis providentiae confideret; et populus aeque agnosceret haud sibi, quae ventura forent, tribuenda; sed ex Davidis vicibus, bonos eventus disceret providentiae adscribere.

Gr. p. 451. EIUSDEM THEOPHILI ad psalmum XCII. 1. Dominus regnavit, decorem indutus est. Postquam corruptibile corpus susceperat, decore indutus est, cum illud non iam corruptibile sed corruptionis expers resuscitavit. Dominus, inquam, regnavit, decorem indutus est. Resumpsit enim in resurrectione corpus suum, prout ipse praedixerat: solvite templum hoc, et tribus diebus excitabo illud. Corpus ergo sibi induit, quod resuscitavit. Dictum enim fuerat: non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem. Insuper: et caro mea habitabit cum spe (2). Quia resurrexit, in sepulcro non mansit: sed ne in sepulcro quidem expertus est corruptionem; corruptio adversus eum non praevaluit. Incorruptibile Verbum corpus per se corruptibile ad immortalitatem suscitavit.

Tituli epistolarum Severi antiocheni in veneta ad libros Regum catena laudatarum.

Gr. p. 447-448. 1. Ad Photium et Andream presbyterum. 2. Ad Bostrenses. 3. Ad Ammonium presbyterum (*in cod. vat.* ad Ammonium et Petrum.) 4. Ad Constantinum episcopum. 5. Ad Anastasium consulem. 6. Festalis ad episcopos. 7. Ad Auxonem. 8. Ad Timotheum archiepiscopum. 9. Ad Isidorum comitem. 10. Ad Misahelem diaconum. 11. Ad Sergium. 12. Ad Caesarium (*in cod. vat.* ad Caesariam patriciam.) 13. Ad Antonium episcopum. 14. Ad Euphemium. *Aliorum operum tituli.* 15. In auditorio (3) de martyribus. 16. Ex sermonibus 45. 48. 82. 105.

(1) Sermo est de Amnone ac Thamare.

(2) Ioh. II. 19. Act. II. 27. Ps. XV. 9.

(3) Ita subdubitans explico vocabulum ὑπακοή. Nisi forte aliquis mavult *in obsequium martyrum*. Certe et Montfauconius bibl. coislin. p. 54. parem titulum non est ausus interpretari.

SANCTI BASILII

AD URBICIUM MONACHUM

EPISTOLA DE CONTINENTIA.

(Ex codice veneto. Videsis eius notitiam pag. gr. 448.)

Recte facis, iustos nobis fines definiens, ut non solum continentiam verum etiam eius fructum cognoscamus. Est igitur fructus eius, Dei participatio: etenim non corrumpi, perinde est ac Deum participare; sicuti corrumpi, mundi participatio est. Continentia negatio corporis est, et Dei confessio: a quavis re mortali semet abstrahit, et instar corporis habet spiritum Dei, et Deo nos commiscet, aemulatione qualibet atque invidia carens. Nam qui corpus amat, alii invidet. Qui autem corruptionis morbum in cor non admittit, labori cuilibet deinceps sustinendo par est; et licet corpore occumbat, vivit immortalitati. Immo si rem perfecte cognoscamus, continentia videtur esse Deus, qui nihil concupiscit, sed omnia in se habet, nihilque appetit, nec sive oculis sive auribus passionem experitur; sed nulla re indigens, plenus usquequaque est. Concupiscentia morbus est animae; sanitas eiusdem, continentia. Verumtamen haud in una specie continentiam oportet spectare, veluti circa res venereas; sed et in alia re qualibet, quam anima prave appetit, necessariis non contenta. Gignitur invidia, ob aurum; et improbitates innumerae, ob alias cupiditates. Iam et ebrietate carere, continentia est: et cibi crapula non dirumpi, et corpus suum cohibere, continentia est. Item pravis dominari cogitationibus, quoties animam turbat aliqua phantasia neque bona neque veritati consentiens, corque in vanas distrahit curas. Prorsus nos liberos praestat continentia, quia simul medicina virtusque est: non enim temperantiam docet, sed praebet. Gratia Dei, continentia est. Iesus ipsa continentia visus est, cum terra marique levior fuit: nam neque tellus illum portavit neque mare; sed sicuti mare calcavit, ita telluri oneri non fuit. Nam si ex corruptione mors sequitur; ex corruptionis autem immunitate, immortalitas; utique Iesus deitatem magis prae se tulit quam mortalitatem (1). Manducavit bibitque singulari modo, quin quicquam comesum ex se redderet (2): tanta quippe fuit in eo continentiae vis, ut cibus in eo non corrumperetur, quia ipse Iesus corruptibilitate carebat (3). Si modo aliqua continentia in nobis sit, superiores omnibus sumus. Nam et angelos audivimus, postquam incontinentes sunt effecti, caelo propter concupiscentiam praecipites actos: victi sunt enim, non ipsi per se descenderunt. Quid enim illic ageret morbus hic, si (4) huius- *Gr. p. 449.*

(1) Ludit quodammodo, Basilius in vocabulis θεότητα et θνητότητα, quod latine fieri nequit.

(2) Hac super re reverentissime theologiceque scribit Athanasius Corinthi episcopus in fragmento quod nos edidimus AA. class. T. X. p. 499-500, quod incipit: ζητοῦμεν εἰ ἡ πλήρωσις τῶν βρωμάτων ἐπὶ Χριστοῦ ἐκέκτητο καὶ κένωσιν. Erat enim haec quoque una ex obiectionibus haereticorum. Definit autem, corpus Christi hac in re fuisse ceteris superius, sicuti etiam in insolita nativitate. Utitur quoque Athanasius exemplo trinitatis illius apud Abrahamum convivantis, neque tamen naturali necessitati obtemperantis; quod item de Christo post resurrectionem edente intelligendum dicit.

(3) Non natura sed gratia et inhabitantis divinitatis privilegio. Videsis opus Severi antiocheni contra incorrupticolas, apud nos in Spicilegio rom. T. X.

(4) Graece εἰ μή τις. Sed μή redundare videtur, propter ea quae sequuntur.

modi oculus ibidem extitisset? Propterea dixi: aliquantulum continentiae si in nobis sit, et mundum minime diligamus, sed caelestia saecula, illic inveniemur quò mentem intenderimus. Hic enim videtur esse oculus, qui invisibilia cernere potest: nam etiam vulgo dici solet: mens videt, et mens audit. Pauca tibi haec videntur, sed multa ego scripsi: etenim unumquodque verbum, sensus quidam est; atque id scio te legentem fore cogniturum.

Ex Theodoro mopsuesteno, psalmi LIV. argumentum (1).

Babylonica captivitate Iudaei mirabiliter a Dei potentia liberati, instauraverunt templum, suamque rursus patriam incoluerunt; ipsaque urbs totum recepit splendorem veterem, altaque pace cuncti fruebantur. Progressu autem temporis pontifex gentis factus est Onias, vir iustissimus et religiosissimus: tunc enim ad pontifices principatus quoque gentis deferri solebat. Ergo Onia rei publicae praesidente, legis iure accurate observato, religione erga Deum optime exercita, Simon quidam de tribu Beniamini, Seleuco Asiae universae Syriaeque et Phoeniciae imperante, quadam templi praepositura praeditus, parum honeste ab Onia dissidebat: in qua contentione victus, convenit Apollonium praefectum, eique indicavit plurimam esse in templo pecuniam, quae inde protracta, regi ad militum stipendia utilis foret. Quod quum a praefecto regi significatum fuisset, hic eo indicio usus Heliodorum quemdam familiarem suum misit qui pecuniam caperet. Iam vero illuc profectus Heliodorus, comperit non tantas esse in templo opes quantas Simon delator dixerat, sed thesaurum modicum, et quidem ex alienis depositis hominum qui loco fidentes et Dei potentiam religionemque spectantes, ibi sua reposuerant. Hortabatur porro Heliodorum Onias, ne quid inde detraheret: etenim Deo factum iri iniuriam gravemque offensam, si deposita apud ipsum pecunia diriperetur. Verumtamen haec nihil pensi Heliodorus habebat, cui prae omnibus cordi erat regis mandatum exsequi. Preces igitur ac lamentationes tota urbe erant orantium Deum, ne is ausus foret inultus. Ecce autem ille sequenti die ingrediebatur pecuniam sumpturus; cum Deus populi precibus annuens et pontificis pietatem respiciens, terribili admodum visione facinus inhibuit. Apparuit enim iam ingredienti equus in aëre terribilis aspectu, splendida forma, equitem gerens aurea tectum armatura; isque valido cum impetu prioribus calcibus Heliodorum percussit. Duo insuper iuvenes, terribili pariter specie, ac splendido ornatu, utrique lateri adstantes Heliodorum verberabant. Atque ita tum ea visione tum plagis consternatus, semivivus inde elatus est. Tum vero Heliodori comites Oniam orabant, apud Deum intercessorem fieri, ut ille imminente morte liberaretur. Quod ilico faciens Onias, sacrificio eius gratia oblato, hominem infirmitate expedivit, Deo ipsi apparente, multasque gratias pontifici reddere iubente. Sic ille servatus, oblatis Deo victimis, ad regem reversus est, quae sibi acciderant narraturus. Non tamen destitit a sua nequitia Simon, neque a calumniis contra Oniam struendis: ita ut hic ad regem profectus, et criminationes sibi inlatas cognoverit, et simul populo idoneam pacem conciliaverit.

Haec dum ageret Onias, Seleucus moritur, regnumque occupavit Antiochus illustris: cui Iason quidam, Oniae frater, pecuniam plurimam se daturum spopondit, si pontificatum ipse impetraret. Alia insuper dona plurima offerebat, si gymnasium

(1) Recole huius scripti notitiam p. gr. 453.

in urbe struere, circumcisionem antiquare, atque omnino legis ritus abolere sibi permitteretur. His promissis persuasus Antiochus, dignitatem illi contulit. Igitur Onias quidem religiosissimus ac iustissimus vir, exauctoratus pontificatu est; Iason autem sacerdotio simul et principatu potitus, statim ad ethnicos mores aggressus est Iudaeos traducere, et gymnasium praeter iudaicam consuetudinem aedificavit: et legem immutare pergens, cunctis a Dei cultu praeceptisque legalibus recedere suadebat, atque ethnicorum mores suscipere, gymnasia, palaestras, et alia huiusmodi frequentare. Iamque omittebatur circumcisio, sabbatorum observantia negligebatur, generatimque ethnicam formam civitas induebat. Haec videns beatus Onias diu fieri, angebatur animo, ferebat aegerrime, ac deplorabat. Malo autem quotidie ingravescente, urbem dereliquit, atque in Aegyptum profectus altare ibi erexit, templum adornavit, divinique ibi cultus curam gessit, Iudaeis indigenis in his quae ad religionem pertinent ministerium suum commodans.

Haec beatus David praesente psalmo vaticinatur; adsumptaque Oniae persona ea dicit, quae dici ab illo oportebat qui insidias a suis passus erat, et ab Antiochi satellitibus sacerdotio deiectus, et qui ob incolarum urbis nequitiam, postremoque ob irreligiosorum civium praepotentiam, legalium rituum abolitionem, semperque auctam malorum molem, se in pedes dederat. Ceteroqui hunc psalmum David Saule insectante composuit, quum exul esset et deserta loca incolere coactus. Praedicit simul Iudaeorum quoque adversus Servatorem insidias, atque in se ipso Domini passionem ante tempus describit. Ipse enim a Saule, cui bene fecerat, exagitatus, et ab aliquot familiaribus proditus, Dominum spiritalibus oculis praevidebat eadem passurum. Propterea etiam inscriptio « in finem » ad res praedictas lectorem transmittit, sapienterque dictis attendere monet, ceu prophetico sensu illic latente, qui suo tempore ad finem deducendus erat. Insuper hic psalmus inter hymnos quoque numeratur, quia passionis dominicae continet adumbrationem. Merito enim ille hymnis celebrandus est, qui talia pro hominum salute pati voluerit. Iam nemo dictionum humilitatem considerans, indignas has servatore Christo existimet: consideret potius, eum qui fel acetumque et alia huiuscemodi toleraverit, eundem facile ne dictionum quidem humilitatem recusavisse. Etenim verba consonare factis consentaneum est. Nam et ipsius vox est: discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Et rursus. Mandatum accepi, quid dicam et quid eloquar, et nihil a me ipso facio. Et, Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me? Haec et huius generis alia humano more loquebatur, ut humanam suam naturam ostenderet, atque ut se Iudaeorum infirmitati accommodaret. Hoc certe loco David et iniurias sibi illatas docet, et simul Domino eventuras praedicit; ob passionum communionem plaudens sibi, ac propemodum cum Paulo exclamans: ego stigmata domini Iesu in corpore meo porto.

Ex eodem Theodoro, argumentum psalmi XXXIV.

Hoc in psalmo res beatus David sub Hieremia gestas praedicit, cuius adsumpta persona, ea loquitur quae homini conveniunt in eadem conditione versato; prout ipsius sollemnis consuetudo est, dicendi nimirum illa quae iis conveniunt de quibus vaticinatur. Iam hic psalmus, mutata tantum persona differt ab illis qui de captivis apud Babylonem detentis extant. Fuit enim Hieremias circa illud tempus propheta, eademque proximus dicit, quae alii multo ante cecinerant; ideoque a populo quae

sunt notissima passus est, quia de eodem vaticinatus fuerat. Sane manifeste vult demonstrare haec illos merito passos, quia ne proximo quidem temporibus ipsorum prophetae crediderant, cum rerum instans eventus praedictioni fidem faciebat. Haud tamen de beato solo Hieremia vaticinatur heic beatus David, sed prout in plerisque psalmis solet, futuros populorum eventus simul addit.

Didymi alexandrini de titulo psalmi quarti: « in finem, in psalmis, canticum Davidi. »

Canticum est triumphalis aut eucharistica laudatio, voce tantum prolata (1). Psalmus, est hymnus qui ad instrumentum, cui nomen psalterium vel etiam cithara, canitur. Secundum vero anagogen, ode est contemplatio veritatis quae solo intellectu, musica veluti harmonia temperato, fit. Psalmus item actiones denotat, quae secundum rectam rationem fiunt: ita ut psallat, qui practicae vitae genus sequitur; canat autem, qui theoreticum. Quoniam itaque David contemplatur puro corde Deum eiusque veritatem, canticum profert, quod ait esse in psalmis, propterea quod ipse plurima agendo recte fecerit. Haec de cantico. Iam dictio « in finem » illud significat quod vulgo extremum appetibile dici solet, quia huius gratia cetera omnia optanda et appetibilia sunt; ipsum vero haud alterius gratia; quae cuiusvis rei perfectio est. De quo etiam Paulus loquitur. Secundo loco finis est, quo quis Deo factus similis, ipsum videbit. Cur autem canticum Davidi, non autem canticum Davidis inscribitur? Aiunt nonnulli, Davidis esse psalmum aut canticum, cum ipsemet a Deo inspiratus recitat. Davidi autem esse canticum aut psalmum, cum ea quae dicuntur ipsum respiciunt (2). Saepe autem accidit, ut et ipsius et ipsi sit, quod recitatur; nempe quum David Spiritui obsecundans, quae sibi ab hoc suggeruntur vaticinatur: deinde psalmus alicui cantori datur, a quo vicissim Davidi recitatur. Quomodo autem reapse se habeant, quae in sacris iacent scripturis, ille tantummodo, qui secundum Deum sapiens est, cire poterit.

Sancti Cyrilli deperditum opus, quod diximus p. lat. 263. *in adn. sic a Gennadio cap. LVII, et deinde ab aliis memoratur:* libri Cyrilli sunt de synagogae defectu. *Pastrengius autem veronensis scribit:* extare dicuntur et libri Cyrilli de synagogae defectu. *Iamvero quum istius* de synagogae defectu *operis vestigium nullum mihi occurreret, legi demum apud Bandinium in descriptione bibliothecae laurentianae plut. IX. cod. XXIV. p.* 18. *inter auctores a Niceta choniata in sua partim adhuc inedita panoplia citatos, cyrilliani operis eum titulum quem mox scribemus cum ipsius operis non contemnendo fragmento. Profecto vidimus dici a Cyrillo nostro in hoc volumine p. gr.* 417. *et p. lat.* 263, *ad ps. LXXXVIII.* 52, *commutationem Christi intelligendam esse ecclesiam, quia Christus synagogam in ecclesiam suam commutavit. Porro titulus a Niceta nobis conservatus, videtur mihi synagogae mutationem in christianam ecclesiam, quae ex ethnicis praecipue coaluit, significare: cui rei suffragatur fragmentum quod sequitur, seu similitudo, transnominationis Abrami in Abrahamum ab ipso Deo factae. Itaque si coniectura*

(1) Loci huius scripturam videsis apud nos excusam in aere ex codice vat.

(2) Canones grammatici aiunt, ut cuique hebraeophilo notum est, articulum לְ tam secundo quam tertio casui apud Hebraeos inservire. Itaque לְדָוִד tam *Davidis* significat quam *Davidi*. Licuit ergo alterutrum pure interpretari. Ceteri ergo sensus figuratae altiorisque exegeseos sunt.

mea aliquid valet, habemus denique in manibus fragmentum praedicti operis, quod certe Cyrilli esse Nicetas testatur.

Ad rem quod adtinet, exploratum est, Philonem iudaeum de hac Abrahami transnominatione saltem quinquies locutum, nempe in allegoriarum libro III. ed. Mang. T. I. p. 103, *et de Cherubim p.* 139, *nec non de gigantibus p.* 271, *et denique copiosius in libro de nominum mutatione pp.* 588. 589. *Tum etiam T. II. p.* 13. *in libro de Abrahamo. Verumtamen nihil habet de Trinitate iudaeus homo Philo. Hieronymus quoque noster in quaestionibus hebraicis, paeneque omnes auctores, qui ad locum illum geneseos XVII.* 5. *commentati sunt, nominis eius etymon attigerunt. Duos tantum appellabo Glassium in philolog. sacr. T. I. de nom. propr., et Ikenium in secunda sua dissertatione. Atqui ex his nemo, quos ego viderim, Cyrilli hoc fragmentum se legisse demonstrat: quod tamen Cyrillo in argutiarum numero non est deputandum; nam contra Iudaeos pugnantem, ipsorum methodo ac genio paulisper indulgere non fuit absurdum.*

Reliquum est ut dicam, egregium hoc Cyrilli fragmentum debere me humanitati ac liberalitati cl. ac reverendissimi Gasparis Bencinii canonici, et richardianae bibliothecae in florentina urbe praesidis, graecarum litterarum peritissimi, ut eius plurima hac in re merita orbi iamdiu demonstrarunt.

SANCTI CYRILLI

Ex libro, cui titulus demonstratio ex divinis ad inclytos patriarchas editis olim oraculis circa mutationem ac translationem Iudaeorum atque ethnicorum (1).

Abrahami transnominatione significari comperimus ternarium numerum divinarum sublimium personarum. Nam quum Abram appellaretur inclytus patriarcha, Abraham divinitus transnominatus fuit. Id si quis volet interpretari, nominis quidem priorem litteram A, cum copulata sibi et proxima B, omnino comperiet, facta etiam traiectione alterius A, quae est post R, significare *patrem*: etenim *aba* (2), *patrem* interpretamur. Quod si postremam litteram, id est M, cum copulata sibi et proxima A, legere et explicare quis voluerit contrario ordine, inveniet, adsumpta simul eadem R, inveniet inquam significatum *altissimus*: reapse enim *mar* (3) explicatur *altissimus*; quod vocabulum sanctissimi Spiritus denotat personam: quippe quia Deum ipsum naturaliter esse haec nos dictio periphrastice docet: nihil enim est aliud *altissimus*, quam omnino suapte natura Deus. Quum haec igitur a Deo facta fuerit patriarchae transnominatio, deprehenditur manifeste, iamdiu scriptum praemonstratumque fuisse sanctae quoque Trinitatis ineffabile prorsus arcanumque dogma; manifeste omnino, vi ipsius vocabuli, demonstrante ac significante mysticeque nos docente Patrem Filium et sanctum Spiritum ipsa Abrahami appellatione, iuxta Christi servatoris

(1) Hoc argumentum attingit etiam titulus capituli quarti Glaphyrorum in leviticum Cyrilli nostri ὅτι συνέβη πεσεῖν τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν ἐξ ἀπειθείας: *quod ob suam contumaciam contigit ruina synagogae Iudaeorum.* Nulla pars tamen sequentis fragmenti ibi legitur.

(2) Ergo ex chaldaica potius seu syriaca, quam ex vetustiore Hebraeorum lingua interpretatur Cyrillus, nempe *aba* pro *ab;* et mox *bar* pro *ben.* Sic reapse *abba* ter in novo testamento.

(3) Hoc quoque syriacum. Sed miror, quomodo *mar* pro *ram* dicatur. Reapse enim *mar,* est *dominus; ram, altus* vel *altissimus.* Non igitur locus erat heic metathesi litterarum.

nostri in theologico sermone perspicuam apprime denominationem, enumerationem, ac traditionem (1).

Reverendissimus idem Bencinius petenti mihi misit insuper Cyrilli fragmentum homiliae ex eodem laurentiano Nicetae codice p. 140. b; et mox alia duo minora, quae postea subtexam. De Cyrilli homiliis sic Gennadius cap. LVII: Cyrillus alexandrinae urbis episcopus homilias composuit plurimas, quae ad declamandum a graecis episcopis memoriae commendantur.

Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τῆς πρώτης ὁμιλίας τῆς ὅτι οὐ χρὴ λέγειν ἄνθρωπον θεοφόρον (2), ἀλλὰ θεὸν ἐνανθρωπήσαντα.

Μέγας ἦν ὄντως ὁ μακάριος Μωϋσῆς· ἤκουσε γὰρ θεοῦ λέγοντος· οἶδά σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὗρες παρ' ἐμοί· ἀλλ' ἦν ὡς οἰκέτης ἐν οἴκῳ πιστός· ἀξιάγαστος ἦν ὁ προφήτης Σαμουὴλ, ἀλλ' ἦν ἐναρίθμιος τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸν τῶν ὅλων θεόν· ἅγιοι γεγόνασιν οἱ μακάριοι προφῆται, πλὴν ὁμολογοῦσι τὸ τῆς δουλείας μέτρον, καὶ τὴν οἰκέταις πρέπουσαν ἀνεπλήρουν οἰκονομίαν, τοὺς ἄνωθεν καὶ παρὰ θεοῦ λόγους τοῖς τηνικάδε διαπορθμεύοντες, μᾶλλον δὲ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς· διακεκράγασι γὰρ ἀεί· τάδε λέγει κύριος· ἔφη δέ που καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς περὶ τοῦ μακαρίου Βαπτιστοῦ· ὁ δὲ, καί τοι κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ σωτῆρος φωνὴν τὴν ἄνω τάξιν ἐν δικαιοσύνῃ λαχὼν, οὐκ ἠγνόησε τὴν ὑπεροχὴν, ὡμολόγησε τὸν δεσπότην, παρεχώρησε τὸ νικᾷν τῇ δόξῃ Χριστοῦ· ἔφη γὰρ ἐναργῶς· οὗτος ἦν περὶ οὗ εἶπον ἐγώ· ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ· πλείστων οὖν ἁγίων ἐν ἑαυτοῖς ἐσχηκότων τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, περὶ οὐδενὸς ἐκείνων γέγραπται ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ἐπ' οὐδενὶ τὰς ἄνω δυνάμεις χορευούσας εὑρήσομεν· τίνος γὰρ, εἰπέ μοι, γεννηθέντος, πλῆθος οὐρανίου στρατιᾶς τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ἐποιήσατο χαριστηρίους ᾠδάς; ἐπὶ μόνῳ τῷ Ἐμμανουὴλ εἰρήκασι· δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· ἐν πολλοῖς οὖν, ὡς ἔφην, ἁγίοις κατοικήσαντος τοῦ θεοῦ, ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐπιδημῆσαι λέγεται· ἅπαξ γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ περὶ ἑνὸς ὁ προφήτης φησίν· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· εἷς ἡμᾶς καὶ μόνος ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα· ἕνα δέδωκεν υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ πατήρ· εἷς υἱὸς τέθεικεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἰδίαν ψυχήν· εἷς ἐσταυρώθη καὶ ἀνεβίω, τοῦ θανάτου πατήσας τὸ κράτος· οὐκοῦν ἐν σαρκὶ γεγονότα κατὰ ἀλήθειαν, ἤγουν ἑνωθέντα τῇ σαρκὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἐπιγινώσκομεν· καὶ οὐκ ἄνθρωπον εἶναι φαμὲν θεοφόρον τὸν Ἐμμανουήλ· ὁμολογοῦμεν δὲ ὅτι θεὸς ὢν φύσει, μορφὴν δούλου λαβὼν, γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου· καί ἐστιν ὁ αὐτὸς θεός τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος.

(1) Haec mihi clausula subobscura est.
(2) Recole dicta nobis ad titulum dialogi S. Cyrilli cum Nestorio.

Ex eodem laurentiano Nicetae codice f. 179.

Τοῦ αὐτοῦ Κυρίλλου ἐκ τοῦ πρὸς Ἀλεξανδρεῖς προσφωνητικοῦ λόγου.

Ἡ μὲν σύγκρασις ἀφανισμὸν τῶν φύσεων ἐργάζεται· ἡ δὲ ἄῤῥητος ἕνωσις, παρὰ τῶν ὀρθῶς φρονούντων ὁμολογουμένη, ἀμφοτέρας ἀσυγχύτως σώζει τὰς φύσεις.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τῶν δύο φύσεων τῶν ἑτεροουσίων ἐν ἑνὶ Χριστῷ υἱῷ ὄντι τοῦ Θεοῦ σωζομένων, καὶ μήτε συγκεχυμένων μήτε ἀπολλυμένων ἢ διαιρεθεισῶν.

Sequentia duo fragmenta edidimus nos Tom. VIII. Script. vet. part. 2. p. 148, quae tamen nunc repetimus, atque heic connectimus, quia sunt ex eodem Cyrilli ad Alexandrinos prosphonetico (1).

Ἐκ τοῦ προσφωνητικοῦ πρὸς Ἀλεξανδρεῖς.

Εἰ γὰρ κέκρανται αἱ δύο φύσεις εἰς μίαν, ἑτεροούσιαι τυγχάνουσαι, οὐδ' ὁποτέρα σώζεται, ἀλλ' ἀμφότεραι συγχυθεῖσαι ἠφανίσθησαν.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Καὶ λέλυται ὁ ναὸς ἐν τῷ καιρῷ τῆς τριημήρου ταφῆς, βουλομένου αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἀνέστησεν αὐτόν· καὶ ἡνώθη αὐτῷ ἀῤῥήτῳ καὶ ἀφράστῳ λόγῳ, οὐ κεκραμένος ἐν αὐτῷ ἢ ἀποσεσαρκωμένος, ἀλλ' ὑποσώζων ἐν ἑαυτῷ τῶν ἑτεροουσίων ἀσύγχυτον τὴν ἰδιότητα.

Sancti eiusdem Cyrilli, ex prima homilia, cuius argumentum est, quod non sit dicendus homo theophorus, sed Deus humanatus.

Magnus revera erat beatus Moyses; audierat enim Deum dicentem: novi te prae omnibus, et gratiam apud me nactus es. Nihilominus fuit tamquam famulus in domo fidelis. Admirandus erat propheta Samuhel, sed tamen unus ex eorum numero, qui universalem Deum invocabant. Sancti fuerunt beati prophetae, simul tamen confitentur servilem suam conditionem, servisque congruo fungebantur officio, traditum sibi superne a Deo sermonem viventibus tunc hominibus, immo et nobis ipsis, communicantes. Laudavit aliquando Christus ipse beatum Baptistam; hic tamen, quamquam iuxta verax Servatoris oraculum, sublimem ordinem in iustitiae virtute tenebat, attamen illum maiorem se esse non ignoravit, dominum confessus est, potiores partes Christi gloriae concessit. Aperte enim ait: hic est, de quo dixi: venit post me vir,

(1) Ex Cyrillo paulo longiores alias deperditi prosphonetici partes recitat Anastasius presbyter apud nos Script. vet. T. VII. pp. 7. et 8. Quodque idem opus videtur, p. 46. ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου πρὸς Ἀλεξανδρέας. Denique aliud segmentum cum Leontio dedimus tom. cit. p. 132. Nonnulla tamen segmentorum horum commata interdum repetuntur. Sic itaque mediocrem numerum cyrilliani prosphonetici fragmentorum habemus.

cuius ego non sum dignus corrigiam calceamentorum solvere. Igitur quum sancti plurimi verbum Domini apud se habuerint, de nemine tamen dictum fuit, quod Verbum caro factum sit, et in nobis habitaverit. Nullius illorum causa caelestes potestates choream agitasse comperiemus. Nam quonam alio, dic mihi, nato multitudo caelestis exercitus, eucharisticos pro nobis hymnos cecinit? De solo Emmanuhele dixerunt: gloria in altissimis Deo, in terra pax, in hominibus bona voluntas. Ergo postquam in multis, ut dixi, sanctis hominibus habitaverat Deus, semel in fine saeculorum Verbum Dei advenisse dicitur; semel factum est homo; deque uno dicit propheta: ecce virgo in utero habebit et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuhelem. Unus nos solusque ex maledicto legis redemit, factus pro nobis maledictum: unum tradidit filium pro nobis pater: unus filius propriam animam pro nobis posuit: unus crucifixus est et revixit, mortis potentiam calcans. Ergo in carne revera existens, id est carni unitum Dei Verbum agnoscimus, non autem theophorum hominem dicimus esse Emmanuhelem: sed confitemur, eum qui est suapte natura Deus, servi forma adsumpta, filium quoque hominis esse factum: eundemque et Deum simul esse et hominem.

Cyrilli eiusdem, ex sermone prosphonetico ad Alexandrinos.

Concretio quidem destructionem naturarum efficit. Contra vero ineffabilis unio, quam orthodoxi confitentur, ambas inconfuse conservat naturas.

Ex eodem sermone.

Duabus diversae substantiae naturis in uno Christo filio Dei conservatis, non autem confusis, aut pereuntibus, aut divisis.

Ex eodem prosphonetico ad Alexandrinos.

Nam si in unum veluti cinnum coaluissent duae naturae, quae diversa substantia constant, neutra incolumis mansisset, sed utraque, confusionis causa, periisset.

Ex eodem sermone.

Et dissolutum templum fuit triduanae sepulturae tempore, volente ipso; tum et illud rursus excitavit: unitusque templo fuit arcana ineffabilique ratione, non tamen cum eo concretus, neque in carnem conversus; sed diversarum substantiarum inconfusam proprietatem in se conservavit.

Ex codice vat. 1904. f. 54. Fragmentum homiliae sancti Cyrilli apud Euthymii Zygabeni panopliam tit. XVI, quod ego hoc loco cum aliis ponere debeo, sive extet, ut puto in editione graeca unica panopliae Euthymii, Tergobisti in Moldavia olim curata, sive secus.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΕΚ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΣ ΟΜΙΛΙΑΣ.

Peperit nobis virgo Emmanuhelem, secundum deitatem consubstantialem patri, secundum vero humanitatem nobis consubstantialem: deitate, impassibilem, humanitate, passibilem. Etiamsi enim proprias sibi facit proprii corporis passiones Deus Verbum, atque ad se refert, nihilo tamen minus manet idem in impassibilitatis suae finibus. Etiamsi audias ab eo dici: dedi dorsum meum ad flagella, et malas meas ad alapas, faciemque meam a sputorum foeditate non averti; nihil tamen huiusmodi pertulisse ipsum in propria natura existimes; sed potius sibi fecisse proprias corporis proprii verbera. Nam cuius proprium est corpus, huic recte adscribentur, quae sunt corporis propria, excepto peccato. Igitur quamquam Verbum se inhumanavit, mansit tamen divinitus impassibile: sed quia necessario sibi proprias fecit carnis adfectiones, passum dicitur secundum carnem, etiamsi immune cruciatuum est, quatenus Deus intelligitur. Non ergo hi considerant, servatam ei esse impassibilitatem, quatenus Deus est; adscribi autem eidem etiam passiones pro nobis, secundum carnem, quatenus nempe qui erat suapte natura Deus, factus est homo perfectus. Nam quis patri Deo caelesti dicebat: sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi: holocausta et pro peccato non postulasti? Tunc dixi: ecce venio facere, Deus, voluntatem tuam. Nam qui extra corpus erat Deus, corpus sibi aptasse dicit, ut hoc pro nobis offerens, proprio livore nos omnes sanaret, ut ait propheta.

Ἔτεκεν ἡμῖν ἡ παρθένος τὸν Ἐμμανουὴλ, κατὰ τὴν θεότητα ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα ἡμῖν ὁμοούσιον· κατὰ τὴν θεότητα, ἀπαθῆ· κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, παθητόν· εἰ γὰρ καὶ οἰκειοῦται τοῦ οἰκείου σώματος τὰ πάθη ὁ θεὸς λόγος καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρει, ἀλλά γε αὐτὸς μεμένηκεν ἐν τοῖς τῆς ἀπαθείας ὅροις· κἂν ἀκούσῃς αὐτοῦ λέγοντος· * ἔδωκα τὸν νῶτόν μου εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων, μηδὲν αὐτὸν πεπονθέναι εἰς τὴν οἰκείαν φύσιν ὑπολάβῃς, οἰκειώσασθαι δὲ μᾶλλον τὰς τοῦ ἰδίου σώματος τὰς μάστιγας· οὗ γὰρ ἴδιόν ἐστι τὸ σῶμα, τούτῳ ἂν εἰκότως προσγράφοιτο καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα, δίχα μόνης ἁμαρτίας· οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐνανθρωπήσας ἦν ὁ λόγος, μεμένηκεν μὲν θεϊκῶς ἀπαθής· οἰκειούμενος δὲ ἀναγκαίως τὰ τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς, παθεῖν λέγεται κατὰ σάρκα, καίτοι τοῦ παθεῖν ἀπείρατος ὢν, καθ᾽ ὃ νοεῖται θεός· οὐκ ἐννοοῦσιν οὖν ὅτι τετήρηται μὲν τὸ ἀπαθὲς αὐτῷ, καθ᾽ ὃ θεός ἐστι· προσγράφεται δὲ καὶ τὸ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, κατὰ σάρκα· καθ᾽ ὃ θεὸς ὢν φύσει, γέγονε σὰρξ, ἤτοι τέλειος ἄνθρωπος; τίς γὰρ ἦν ὁ λέγων, πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς πατέρα καὶ θεόν· * θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας· τότε εἶπον· ἰδοὺ ἥκω τοῦ ποιῆσαι ὁ θεὸς τὸ θέλημά σου· ὁ γὰρ ἔξω σώματος ὡς θεὸς, ἑαυτῷ σῶμα κατηρτίσθαι φησὶν, ἵνα τοῦτο ὑπὲρ ἡμῶν προσενέγκας, τῷ ἰδίῳ μώλωπι πάντας ἡμᾶς θεραπεύσῃ, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν *.

* Is. L. 6

* Ps. XXXIX. 7

* Is. LIII. 5.

Cyrilli locus pertinens ad commentarium in epistolam ad Romanos, et quidem ponendus ante primum fragmentum a nobis editum p. 1, quod est huius veluti compendium; vel potius ei substituendus. Conservavit autem nobis hunc Cyrilli tractum Nicephorus in antirrhetico III. cap. 30. editionis nostrae gr. p. 94.

Ἔτι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, τὸν ἱεροφάντην Κύριλλον τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου καὶ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχον προστησάμενοι, ἴδωμεν τοῦ ποτε ἄρα ὁ τῆς εἰκόνος αὐτοῖς λόγος ἐκβήσεται· θαυμάζω γὰρ εἰ μὴ ἀποστασίου γραφὴν ἀπενέγκοιντο· ὧδε γάρ, φησι, τὴν πρὸς Ῥωμαίους τοῦ θείου ἀποστόλου ὑπομνηματίζων ἐπιστολήν.

“ Τόν γε μὴν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ γεγονότα, κατὰ τὴν σάρκα ὡρίσθαι φησὶν εἰς υἱὸν θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν· ὡρίσμεθα μὲν γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰς υἱούς, ἀλλ' οὐκ ἐν δυνάμει μᾶλλον, ἀλλ' ὡς ἐν χάριτος μοίρᾳ, τῆς κλήσεως ἀξιούμενοι· καὶ ὡς ἐν μόνῃ θελήσει τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς, τὸ χρῆμα κερδαίνοντες· ὁ δέ γε Ἐμμανουὴλ οὐκ ἂν ὧδε ἔχοι, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλ' εἰ καὶ γέγονεν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ κατὰ σάρκα, καὶ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν εἰς υἱὸν λογίζεται θεοῦ διὰ * τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλ' οὖν ἐν δυνάμει καὶ ἀληθείᾳ κατὰ φύσιν υἱός ἐστι· δι' οὗ καὶ ἡμεῖς υἱοποιούμεθα· εἴπερ ἐστιν ἀληθὲς εἰπεῖν, ὡς τὸ αὐτοῦ πνεῦμα πεπλουτηκότες διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, τότε δὴ τότε καὶ ἀνεπιπλήκτως φαμέν, ἀββᾶ ὁ πατήρ· οὐκοῦν ὡς εἰκόνες πρὸς ἀρχέτυπον, οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ κατὰ θέσιν υἱοί, πρὸς τὸν φύσει τε καὶ δυνάμει καὶ ἀληθῶς ἐκ πατρὸς μεμαρτυρημένον εἰς τοῦτο. ”

* p. 1. κατά.

Sed nos, praeter dicta, hierophantam Cyrillum, sermonis nostri veritatisque patronum producentes, videamus quònam haec de imaginibus controversia istis demum evadet. Miror enim, nisi huic ipsi sancto viro repudii libellum dent. Quippe is sic ait, divi apostoli ad Romanos epistolam commentario explanans.

« De semine Davidis natum secundum carnem, praedestinatum ait filium Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum. Etenim praedestinati fuimus etiam nos filii, sed tamen non ex virtute, sed tamquam ex gratia, hac appellatione digni habiti; et tamquam sola Dei patris voluntate, hanc rem sortiti. Verum enimvero Emmanuhel multum abest ut ita se habeat. Etiamsi enim de Davidis semine extitit secundum carnem, et tamquam unus ex nobis filius Dei censetur in humanitate; attamen virtute ac veritate naturalis filius est; perque eum nos quoque filii efficimur. Siquidem vere dicitur, quod eius ditati spiritu per sanctum baptismum, tunc demum citra reprehensionem dicimus: abba pater. Igitur sicut imagines sunt erga archetypa, ita et nos per adoptionem filii, erga eum sumus qui suapte natura ac virtute vereque patris testimonio talis est declaratus. »

Pag. gr. 157. in fine commentarii Cyrilli ad psalmum V. addendum est fragmentum, a nobis antea editum Script. vet. T. VII. p. 51. ex Anastasio presbytero, quod quidem ne apud Corderii quidem catenam extabat.

Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ εἰς τὸν ε' ψαλμόν.

Καὶ γὰρ ἀμελούμενα, μείζονα γίνεται τῶν ἁμαρτημάτων τὰ τραύματα· καὶ οὐ μέχρι τραυμάτων ἵσταται τὰ τῆς νόσου καὶ τῆς ἀρρωστίας, ἀλλὰ καὶ θάνατον τίκτει τὸν ἀθάνατον.

Cyrilli Alexandriae ex commentario in quintum psalmum.

Etenim neglecta, maiora fiunt peccatorum vulnera: neque vulneribus contenta morbi infirmitas, mortem quoque immortalem parit.

INDEX RERUM

SECUNDUM PAGINAS LATINAS, QUARUM IN MARGINIBUS CITANTUR PAGINAE GRAECAE, SI QUIS FORTE AD HAS RESPICERE MALUERIT.

A

Aaron Christi typus p. 68. 76.
Abrami in Abrahamum transnominatio, de qua curiose disserit Cyrillus p. 285.
Abrahamus quomodo fide iustificatus potius quam operibus p. 5.
Acerbitatis utilitas p. 83.
Adami ante lapsum felicitas p. 8.
Aethiopes extremi in oriente et occidente p. 244.
'Αλάλητος id est *tacitus*, vulgo *inenarrabilis* p. 21.
Allegoriae variae p. 78. 136.
Amicitiis inutile otium non esse impendendum p. 278.
Anagoge, id est mysticus sensus, saepe placuit Cyrillo p. 110. seq. 127. 225. et alibi.
Angeli adversantur hostibus Dei p. 154.
Angeli custodes hominum, p. 115. 151. 217. 265.
Angeli in singulis ecclesiis constituti a Deo custodes p. 42.
Angeli interdum dicti pro re non saeculari p. 38.
Angeli introducunt iustos in paradisum p. 190.
Angeli non omnes mysterium incarnationis dominicae cognoscebant p. 136. 248.
Angeli sunt thronus Dei p. 209.
Angeli vocantur dii a Paulo apostolo p. 41.
Angelorum impeccantia p. 86. 148.
Angelorum natura caret crassitie terrena p. 63.
Angelorum peccatum p. 4. 281.
Animae iustorum statim post corporis obitum transferuntur in paradisum p. 215.
Ἄνωθεν apud Ioh. III. 5. quomodo intelligendum p. 28. adn.
Anthropologia de Deo p. 276.
Apollinaris locus ad quem respicit Cyrillus p. 223.
Apostolorum patriae ac tribus p. 243.
Aquae seu mare, allegorice pro hominum multitudine p. 206. 234.
Aquilae translatio Bibliorum p. 124. 180. 196. 204. 212. 214.
Ἄρα interdum non dubitantis sed credentis p. 228.
Arbeseser Samaritanorum regulus p. 278.
Ariani arguuntur p. 69. 70. 71. 73. 201. 205. 261. 263. 264. 265.
Ariani epistolam Pauli ad Hebraeos non admittebant p. 82. in adn.
Ariani Verbum Dei comparabant angelis p. 70.
Aristoteles providentiam negavit p. 160. Sed contra in adn. ibidem.
Athei nihil mali non acturi sunt p. 37.
Atheorum mos derisôrius p. 278.
Αὐτοῦ ambiguum in psalmo IX. 17. p. 111.

B

Baptismus adultorum non sine spiritali praeparatione suscipiendus p. 9.
Baptismus, id est formula abrenunciationis in baptismo p. 204. Confer gr. p. 327. adn. Faciebant hanc abrenunciationem diabolo Christiani conversi ad occidentem, quum e contrario Deum precarentur spectantes orientem.
Baptismus in nomine Christi cur idem ac in nomine trium personarum divinarum p. 9.
Baptismus peccata remittit p. 9. 144. 146. 223. 255. 279.
Baptismus in Spiritu sancto et igne cur dicatur p. 223.
Βάρις quid sit p. 210-213.
Basilii (S.) epistola de continentia p. 281.
Benedicere, dictum pro maledicere p. 214.
Biblia cur obscura p. 88. N.
Bibliorum editio Esdrae annis CCL, ante illam τῶν LXX. p. 87. N.
Bibliorum translatio τῶν LXX. anno ante Christum CCCI. p. 87. N. Si vere id dicitur, non sub Philadelpho confecta fuit sed sub Lagi filio, ut reapse eruditi nonnulli volunt. Graecae variae translationes, ibidem.

C

Caelibatus christiani laus luculenta p. 39.
Caeli novi et nova terra quomodo intelligantur apud Petrum II. ep. cap. III. 13. p. 20.
Caiphas quomodo prophetaverit p. 86.
Calamus loci nomen p. 244.
Calcaneis pugnare, ludi genus p. 188. Vide adn.
Callipolis id est paradisus p. 234.
Cantus sacri utilitas p. 89. 90. N.
Capita cur viri nuda gerant, feminae velata p. 42.
Caput libri pro summa rei contentae in libro p. 185.
Caritatis divinae mira descriptio p. 30.
Carpocrates angelos mundi creatores dicebat p. 70.
Carpocratis error de natura Christi p. 70.
Cervi dicuntur serpentibus exitiosi p. 129.
Chori christiani vetus consuetudo p. 46. 218.
Christi accurata definitio, id est Deus in specie humana p. 202.
Christi corpus in eucharistia p. 19. 38. 135. 243.
Christi descensus ad inferos p. 240. 245.
Christi divinitas p. 1. 3. 33. 42. 44. 55. 56. 57. 58. 61. 67. 68. 69. 71. 72. 73. 74. 74. 75. 77. 79. 81. 82. 84. 85. 92. 93. 99. 108. 125. 126. 129. 145. 147. 148. 185. 188. 194. 196. 198. seq. 203. 205.

207. 208. 213. 215. 217. 227. 228. 230. 247. 255. 258. 260. 261. 263. 265. 267. 269. 270. 288. 289.
Christi mansuetudo p. 66. [illegible]
Christi natura duplex p. 288.
Christi passio voluntaria p. 41. 245. 249.
Christi regnum aeternum p. 81. 209.
Christi resuscitati corpus habuit πλήρωσιν, non κένωσιν p. 281. cum adn. Cyrillus apud nos ait idem in comm. ad Luc. XXIV. 43.
Christi sanguis purgat conscientiam nostram p. 60.
Christi unctio et nomen p. 72. 203.
Christus absque omni indigna passione p. 10. 52.
Christus dictus apostolus quatenus homo est p. 73.
Christus dictus aliquando David p. 145. 268.
Christus exemplum nostrum p. 62.
Christus filius Dei unus, etiam in carne sua p. 61. 72. 73.
Christus imminutus infra angelos ob necem suam p. 106.
Christus impeccantiam a sua divinitate habebat p. 76.
Christus in psalmo quinquagesimo dictus a Davide *magna misericordia* p. 219. 232. (Item in cantico B. Mariae apud Cyril. in Luc. p. 119.)
Christus iustificatus dicitur quia numquam non fuit iustus p. 7.
Christus passiones nostras mortificavit p. 221.
Christus petra dictus propter stabilitatem p. 68. 139. 183.
Christus pro peccatis nostris mortuus p. 47. et alibi.
Christus quae ut Deus naturaliter habet, ea ut homo accipere dicitur p. 200.
Christus qua forma rediturus in mundum sit p. 84.
Christus quomodo dicatur factus pro nobis peccatum p. 65.
Christus quo sensu dictus propheta p. 5.
Christus raro interfuit conviviis invitatus p. 246.
Christus semet sibi ipsi et patri sacrificium obtulit p. 73. cum adn.
Christus semet resuscitavit p. 9. 10, cooperantibus patre ac spiritu sancto p. 19.
Christus testimonium Dei p. 35.
Christus ubique terrarum cultus p. 234. 239. 252. 266.
Christus unus peccatum non fecit p. 114. 153. 247.
Cilicium pro corpore dictum (ps. LXVIII. 12.) quidam putaverunt, nempe Diodorus ac Didymus p. 246. adn.
Circumcisionis abolitio p. 40.
Clamor in precibus dicitur pro vigore et fiducia precum p. 101. 140.
Κοίτην pro κοίτου varia Pauli lectio p. 24. 27. adn.
Columbae meditantes (Ezech. VII. 16.) lectio est Cyrilli p. 212. Ibidem lectio *salus* pro *laus*.
Commendabo spiritum, pro commendo (Luc. XXIII. 46.) p. 215. cum adn.
Communionis cum ecclesia necessitas p. 144.
Communio sanctorum p. 217.
Coniugii firmitas p. 39.
Coniugium cum infidelibus innocuum priscis Christianis p. 40. (locus insignis.)
Conquisitor, id est cavillosus, seu rationalista p. 34.
Consilia evangelica Iudaeis incognita p. 39.
Continentiae laus ex epistola S. Basilii p. 281.
Conversatio cum improbis et incredulis periculosa p. 41. 78.
Copulae coniugalis rectus finis p. 52. 220.
Corpus spiritale quodnam sit p. 20.
Creatio modo dicitur ex nihilo, modo in melius provectio p. 221.
Crucem apprime daemones extimescunt p. 128.
Crux subobscure indicata (in ps. LXVI. 7.) p. 239.
Cyrilli deperditarum homiliarum fragmenta p. 109. 110. 111. 112. 113. 114.
Cyrilli homilia quod Christus non sit dicendus homo theophorus, sed Deus incarnatus p. 285.
Cyrilli in edd. emendatur mendosa lectio θαμίζειν pro θαυμάζειν. Item ἐμβαρύνεται pro ἐναβρύνεται p. gr. 445. adn.
Cyrilli locus ex deperdito comment. in Matthaeum, duoque alii ex comment. in psalmos p. 274.
Cyrillus ad laborem impiger p. 91.
Cyrillus aliquando memoriae lapsu citat alium auctorem seu librum pro alio p. 37. 157. 206. (Idem animadvertimus etiam in comment. eiusdem ad Lucam.)
Cyrillus ex chaldaica vel syriaca potius lingua quam ex hebraica etymologias interpretans p. 285.
Cyrillus legebat νοεῖται pro κατοικεῖ (ad Coloss. II. 9.) p. 203.

D

Davidis mansuetudo p. 95. Prompta paenitentia p. 274. Patientia p. 275.
David primus vitam futuram memoravit p. 92. Vide tamen adn.
Davidis regis ditio quanta fuerit p. 258.
Delectatio iners pro involuntaria phantasia p. 98.
Delectatio morosa non sine peccato p. 174.
Deus extra omnes hominum qualitates et intelligentiam est p. 118. 151.
Diabolus causa fuit crucifigendi Christi p. 36.
Diapsalma quid sit p. 88. 89. N. Item p. 94. 197.
Δικαίως pro ἀδίκως (in epist. Petri) p. 66.
Didymus ac Diodorus cum fragm. p. 235. 246. adn.
Didymus de titulo psalmi IV. p. 284.
Divinationis vituperatio p. 183.
Divitiarum et frugalitatis diversus exitus p. 166.
Doctores et praedicatores a Deo dati ecclesiae p. 216.

E

Ecclesiae unitas ob dogmatum unitatem p. 204.
Ecclesia inexpugnabilis a Satana p. 144.
Ecclesiastici liber citatur a Cyrillo p. 109. 111. 161. 157. 173. Et quidem cum titulo scripturae sacrae p. 147.
Editio quinta graeca Bibliorum p. 214.
Eleemosynae laus p. 226.
Ἐντυγχάνειν verbi apud Paulum sensus p. 21.
Episcopi tempore Pauli p. 34.
Esau et Iacob typi praedestinationis p. 24. seq.

Ethnici politae eloquentiae inventores p. 119.
Eucharistiae salutaris effectus p. 19. 38.
Eulogii alexandrini fragmentum p. 101. adn.
Euphemismus Cyrilli p. 178.
Eusebii caesariensis commentariorum in psalmos duae fuerunt editiones p. 195. 200.
Eusebii caesariensis emendatur lectio mendosa ὑποκείμενον pro ὑποκαιόμενον p. gr. 336.
Ezeciae regis curae de sacris Bibliis p. 88. N. Eiusdem gloria et calamitas p. 278.

F

Fati et fortunae vituperatio p. 15. 183. 240.
Fide et baptismo reconciliatur mundo Deus p. 204.
Fidei firmitas et certitudo, dubitatione omni immo et examine excluso p. 28. 80. 138. 139. (loci insignes.)
Fidei laus p. 5. 139. 207.
Fidei necessitas p. 28. 34. 36. 113. 125. 139.
Fides aliquando est constantia recte agendi p. 44.
Fides non est fustibus ingerenda p. 66.
Figura ἀπὸ τοῦ κοινοῦ p. 1.
Filii sensus multiplex p. 155.
Filius pro discipulo p. 155.
Fortes Dei, κραταιοὶ θεοῦ, pro dii fortes p. 139. 170. 209.
Φρόνημα σαρκὸς loco φιλοσαρκίας p. 19.

G

Gehenna seu inferi p. 118. 141. 159. 165. 169. 226. 232. 240. 267.
Gemitus inenarrabiles qui sint p. 21. cum adn.
Gloriae caelestis praemia p. 19. 20. 62. 63. 80. 81. 91. 99. 123. 135. 136. 164. 165. 169. 186. 190. 215.
Gratiae Christi necessitas p. 17. 29. 37. 95. 136. 140. 143. 145. 168. 176. 219.
Gratiae divinae laus p. 11. 225.
Gratiae divinae subserviendum p. 95.
Gratiae divinae subtractio p. 176.
Gratia legi superior p. 4. 9. 11. 12.
Gratia praeveniens et comitans p. 22.
Gratus animus probae mentis indicium p. 273.

H

Haeretici non sunt christiani p. 34.
Haereticorum vituperatio p. 114. 154. 167.
Hermoniim explicat *viam lucernae* Cyrillus p. 191.
Homo absque Dei ope tentationi non resistit p. 151.
Horoscopi superstitio vituperata p. 183.
Humani status mutationes tres, sub lege, sub gratia, in futura vita p. 81. Immo et quinque N. p. 90.
Humilitas pia p. 144. 149. 165.
Hymnus melior est oblatione materiali p. 82.

I

Iacobi decora species (psal. XLVI. 5.) quae fuerit p. 208.
Idololatriâ nihil est ingratius adversus Deum p. 277.
Imago Salvatoris non est Deus sed Dei imago p. 271.
Imperativus modus quandoque praedictivus p. 250. 270.
Impossibile pro possibili ponitur p. 218.
Imprecationes in sacris litteris sunt potius vaticinia p. 232. 250. Sic adamussim ait etiam S. Augustinus, loco ibi cit.
Incarnationis dominicae scopus p. 5. 6.
Incredulitas mater impuritatis p. 253.
Inferorum poenae p. 159. 215. et alibi.
Inimicorum necem a Deo postulare non est aequum p. 177.
Iniquitas pro poena iniquitatis p. 249.
Interpretatio prophetiarum maius quid, quam linguarum variarum usus p. 45.
Interpunctio quaedam Cyrilli ps. LVIII. 4. p. 228.
Interrogatio ignorantiam in Christo non arguit p. 85.
Interrogative legendus videtur Cyrillo Pauli quidam versiculus p. 7.
Ionas Christi typus p. 245.
Iordanes pro baptismo p. 191.
Irae passione nemo immunis p. 98.
Israhel salvandus post ethnicos p. 30.
Iudaei ad voluptatem proclives p. 38. Tardo ad divina intellectu p. 68. 76.
Iudaicae historiae post captivitatem summarium ex Theodoro mopsuesteno p. 282.
Iudicium Dei futurum p. 267. 279.
Iurare per Deum, verae religionis indicium fuit p. 233.
Iustificatio non ex operibus nostris, sed ex misericordia Dei p. 4.
Iusti vita est, voluptatum mors p. 127.

L

Laudare Deum in ecclesiae communione, non extra illam, oportet ac decet p. 111.
Lazari resuscitatio postremum Christi miraculum p. 86.
Lectio varia Matthaei et Lucae conciliatur p. 83.
Legis mosaicae praecepta cur dicta non bona p. 86. 132.
Lex mosaica cur interposita inter Adamum et Christum p. 8. 9.
Lex mosaica non instificabat p. 100.
Libertas arbitrii in homine p. 15. 16.
Libertas christiana quae sit p. 40. 41. 60.
Libertati humanae non officit praecognitio divina p. 22.
Lingua et nomina hebraica ab aegyptiaci sermonis forma abhorrent p. 272.
Lingua peccati prope omnis initium p. 178.
Litterator, id est grammaticus, p. 34.
Luciani M. translatio Bibliorum p. 87. N.
Ludi athletici genus quoddam p. 188.
Lumina olim ad baptismi ritum adhibita p. 216.
Luna pro aurora (ps. XLVII. 11.) apud Cyrillum p. 211.

M

Maëleth tripudium vel chorea interpretatur p. 227.
Magisterium in ecclesia nemo suscipiat, nisi Christi virtutibus dives p. 83.

Manichaeorum sententia de malo naturali p. 227.
Maria deipara p. 230.
Martyres nonnisi Christi viribus victores fuerunt p. 234.
Melchomus Ammonitarum idolum p. 133. 275.
Melior vocabulum haud comparative dictum de Christo erga angelos, sed discretive p. 69. 70. Sic Didymus in fragmento inedito ad Salomonis proverbia cap. XII. 2. ait: *τὸ κρεῖσσον, οὐ συγκριτικὸν, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ: vox « melius » non est comparativa hoc in loco, sed boni significativa.*
Miracula plurima a praedicatoribus evangelicis patrata p. 207.
Mortificatio propria vitae christianae p. 63. 267. et alibi.
Mortui cur ante corruptionem sepeliantur p. 85.
Mundum ethnici sapientes animal esse dixerunt, quod negat David p. 131.
Mundus ex nihilo, contra impios philosophos p. 34.
Musica cum organis in re sacra Hebraeis placuit, Christianis secus p. 146.

N

Naboth interpretatur *veniens*, fuitque Redemptoris figura p. 277. cum adn.
Naturae duae in Christo inconfusae p. 288.
Negotia sacerdotes a praedicatione non impediant p. 278.
Nequitia par est tum laedere tum laedentem ulcisci p. 102.
Nicephorus et Anastasius fragmenta tria Cyrilli conservaverunt p. 27. et 290.
Nuptiae honorabiles p. 52.

O

Oblivio de Deo dicitur pro nostri derelictione p. 193.
Occulta filii in psalm. IX. dictum pro Christi nece p. 107.
Oniae sacerdotis fuga in Aegyptum p. 283.
Orandum animo, non lingua tantum p. 46.
Orandum omni tempore p. 261.
Orandum sine clamore et clam potius p. 238.
Orantes Christiani manus extollebant, crucem hac corporis specie denotantes. Iudaeos hunc morem non habuisse videtur Cyrillo p. 140. Sed contra in ps. CXL. 2.
Oratio matutina castimoniae utilis p. 99. 100.
Orationis laus p. 100. 101.
Origeni contradicit Cyrillus p. 179.
Origenis locus ineditus recitatur p. 179. adn.

P

Pacifici dicuntur etiam qui infideles ad Deum convertunt p. 83.
Paenitendum dum vivimus p. 83.
Paenitentiae verae definitio p. 84.
Palmaris pro pugnax p. 180.
Paschatis festum propria in patria celebrare licebat p. 86.
Pater (Deus) dexter est filio, et Filius patri p. 125.
Patrum ecclesiae officium et doctrina p. 213.
Pauli apostoli lectio varia p. 53. Item alia ex hebraico Oseae textu p. 54. Sed contra p. 64.
Paulus apostolus aliquando baptizavit p. 34.
Paulus idem interdum hyperbolice locutus p. 23.
Pauperibus impertita benignitas laudatur p. 186.
Peccare, humanum est generaliter p. 114. 119. 123. 153. 274.
Peccasse animas ante suscepta corpora, quidam ethnici falso existimaverunt p. 10.
Peccata comedere, id est victimas pro peccatis oblatas p. 65.
Peccata in baptismo remittuntur, post baptismum autem bonis operibus operiuntur gr. 104. lat. p. 144.
Peccata mentis p. 271.
Peccati originalis descriptio p. 257.
Peccati violentia p. 16. 17. 18. 137. 173. 176. (Conferatur Augustinus in novis sermonibus VIII. et XVII. apud nos.)
Peccator hyperbolicus sive summus p. 14.
Peccatorum mortalium distinctio a venialibus p. 153. 168.
Peccatum actuale, maximum; mentis autem peccatum, minore gradu p. 132. 174.
Peccatum ignorantiae p. 13. 14. 50. 51. 72. 73. 103. 125. 164.
Peccatum originale p. 6. 7. 8. 11. 101. 125. 140. 201. 221. 224. 226. 244. 245. 257.
Petri epist. I. cap. II. 23. lectio varia p. 66. cum adn.
Pharaonis cor quomodo obduratum p. 26. 27.
Pietas summa est, inculpate vivere, et peccantibus convicium non facere p. 123.
Pietatis summa est bene vivere, et secus viventibus convicium non facere p. 123.
Πλημμέλημα gravioris peccati genus p. 219.
Pneumatomachi reprehenduntur p. 262.
Potentiae ultrices apud inferos p. 104.
Praecepti evangelici severitas p. 93.
Praedestinationis obscura quaestio p. 25.
Praedestinatio post praevisa merita p. 22. 25.
Praemia caelestia p. 19. 20. 62. 84. 136. 152. 215.
Praesentia Dei credita excludit peccatum p. 253.
Precandi egregia praecepta p. 146.
Preces concludendi in nomine Christi mos ecclesiasticus p. 56.
Preces sanctorum peccatoribus utiles p. 256. 257.
Precum breviloquentia utilis p. 83.
Pressurae piis accidunt, impiis autem flagella p. 97.
Prophetare idem est interdum ac prophetas interpretari p. 45. 46.
Proverbium hyperbolicum (ex Matth. XVII. 19.) p. 205.
Proverbium improbum p. 4.
Psalterii instrumenti descriptio p. 88. N.
Psalmi II. IX. XXI. XLIV. LXXI. nonnisi de Christo loquuntur p. 93. 106. 134. 198. 253. Cosmas indicoplesta aliique addunt etiam psalm. VIII. et CIX, ibidem.
Psalmi XIII. versiculos tres *sepulcrum patens* etc. legebant Cyrillus, Diodorus, Theodorus. Sanctus

quoque Augustinus eos recitat in genuino Speculo, quod nos nuper edidimus, cap. 51. Maximi momenti est codex graecus vat. omnium antiquissimus, in quo item leguntur. Sed plura nos diximus in adn. Nam divum Paulum hos versiculos in aliquo potius legisse pleniore codice, cuiusmodi est vaticanus, quam ex variis dissitisque ss. Bibliorum locis carpsisse et coadunasse, multo facillime credendum est p. 121.

Psalmi XV. versiculum 4. Cyrillus interrogative legebat p. 124. Item v. 4. ps. XVIII.

Psalmi XXX. 12. lectio παρ᾽ ἐχθροῖς, non παρ᾽ ἐχθρούς, apud Cyrillum p. 142. V. adn.

Psalmi XC. versiculus 9. et seqq. ab Arianis, et quidem ab Eusebio caesariensi, prave intellectus p. 262. cum adnot. et p. 265. (Confer Cyrillum etiam in comm. ad Luc. p. 119. apud nos.)

Psalmo XXXVII. 8. Cyrillus legebat ψυχὴ *anima*, pro ψύαι *lumbi* p. 175. cum adn.

Psalmo XXXIX. 7. sequitur lectionem σῶμα *corpus* Cyrillus pro ὦτα *aurem* p. 184. Et v. 9. κοιλίας *ventris* pro καρδίας *cordis* p. 185.

Psalmo XLI. 3. Cyrillus videtur legisse *fontem* pro *fortem* p. 189.

Psalmorum libri quinque p. 90. N. et p. 189.

Psalmorum omnium auctorem esse Davidem, sententia melior dicitur p. 89. N.

Psalmus a cantico differt p. 89. N. Item 289.

Psalmus ad intellectum quid sit p. 144. V. adn.

Puritas non operis tantum sed etiam mentis necessaria p. 38. 68. 132. 135. 137.

Ψυχικὸς et πνευματικὸς quomodo differant p. 36.

R

Reges pastores Aegyptiorum non fuerunt hebraei p. 272.

Resurrectio corporum p. 19. 20. 46. 60. 67. 85. 141. 223. Hoc dogma late defenditur p. 47-54.

Resurrectio etiam impiorum erit p. 53.

Resurrectionis modus quinam futurus sit p. 50. 51. 53.

Resurrectionis mysterium priscis etiam sanctis minime ignotum p. 47.

Rhapsaces Hierosolymus oriundus, ac deinde apostata, ideoque linguae patriae peritus p. 225.

S

Sacerdos qui indignos altari admovet, manus peccatoris est p. 162.

Sacerdotes ministri reconciliationis hominum cum Deo p. 65. Ibi formula precum in danda reconciliatione.

Sacrificia vetera conscientiam hominum non expiabant p. 98.

Sadoleti Cardinalis excerptum ex eius opusculo inedito de peccato originali p. 221. 222.

Saecularia iudicia, sive de rebus saecularibus, vitanda in ecclesia p. 38.

Salomonis ingratus in Deum animus p. 277.

Sapiens, id est rhetor seu sophista p. 34.

Sapientiae liber citatur a Cyrillo p. 62. 117. 139.

Sapientiae mundanae vituperatio p. 113. 119. 135. 234.

Sapientia et scientia in quo differant p. 43. (Aliter S. Augustinus de divers. quaest. lib. II. ed. Antuerp. T. VI. col. 83, qui tamen alios sensus non contemnit.)

Sapientia in hominibus est insubstantiva, in Deo non item p. 147.

Satanam daemonesque, et ipsorum adversus homines maleficia saepissime Cyrillus memorat, ut legentibus exploratum fiet.

Satanas cur dictus huius mundi Deus p. 60. 61.

Scenopegiae festum totius gentis ad urbem Hierusalem concursu fiebat p. 86.

Scripturae sacrae arcana Deus sanctorum animabus revelat p. 36.

Scripturae sacrae comparatio cum humanis litteris p. 37.

Semel, ἅπαξ, aliquando pro *firmiter* p. 231. Sic Itali dicunt *una volta per sempre.*

Septuaginta interpretes non legem solum verum etiam psalmos transtulerunt p. 87.

Sermo defectivus in Paulo apostolo p. 18. 24.

Sessio dicitur de Christo pro potestate ac maiestate p. 107.

Severi antiocheni variorum scriptorum catalogus ex codice veneto p. gr. 447. 448, lat. p. 280.

Severus antiochenus citat Cyrillum p. gr. 103, lat. p. 63. 64. 67.

Silere a bonis (XXXVIII. 3.) euphemismus pro silere a malis p. 178.

Sion, specula, res superna et caelestis p. 109. 216. 261.

Σωτηρία lectio pro ἔπαινος p. 212.

Spes Christianorum, caelestis civitas p. 261. (Id saepe inculcat etiam S. Augustinus.)

Spiritus ponitur interdum pro cogitatione, anima, conscientia p. 142.

Spiritus sancti divinitas p. 43. 45. 57. cum adn. et p. 60. 126. 264.

Spiritus sancti processio etiam a Filio p. gr. 324. in adn., et lat. p. 57. 203. 267.

Spiritus sancti relatio interna ad Filium p. 19.

Stephanus, quamquam minister mensarum, etiam baptizabat p. 34.

Substantia pro expectatione p. 180. Hinc Paulus *fides sperantium substantia*, de quo textu nos diximus in adnotationibus ad Nicephorum part. lat. p. 258.

Superstitionum reliquiae inter Christianos p. 240.

Symmachi graeca editio bibliorum citatur p. 120. 130. 180. 190. 195. 196. 204. 212. 214. 235. 238. 246. 248.

שִׂיוֹם lectum a Cyrillo pro צַלְמוֹן p. 240. adn.

T

Tabernaculi veteris descriptio p. 77.

Tempora verborum permutantur in ss. bibliis p. 97. et alibi.

Τέρψεις *delectationes*, non verbum τέρψεις *delectabis*, legebat Cyrillus p. 235.

Tharsis creditur Aethiopiae quaedam pars p. 211. 252.
Theeon nomen proprium viri, non patrium theconites p. 94, si sana lectio est.
Theseus filio imprecatur et necem infert, accusante noverca p. 37.
Theodori mopsuesteni fragmentum, quod a Cyrillo reprehenditur p. 186. Vide adn. et gr. p. 290. Item aliud eiusdem fragmentum p. 297. Eiusdem argumenta psalmorum XXXIV. et LIV. p. 282. 283.
Timere dictum interdum pro admirari, stupere p. 151.
Timoris servilis utilitas p. 164.
Timor legis mosaicae, servilis; timor Christi, castus p. 122.
Torcularia in psalmis dicuntur pro ecclesiis vel altaribus p. 105.
Trinitas divina Abrahami nomine significata p. 285.
Trinitatis divinae et simul unitatis indicium dant verba (in ps. LXVI. 8.) *benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus* p. 239.
Tropologicus sensus p. 255.
Turtures dicuntur sacri doctores quia vocalissimi p. 260.

V

Valentinus angelos homogeneos Christo dicebat p. 70.
Verbum caro factum non per conversionem aut immutationem p. 73.
Vigiliae nocturnae sanctorum p. 101. 160.
Virgae multiplex sensus p. 71.
Virgo θεοτόκος p. 230.
Vitae christianae descriptio p. 152; mundanae 180.
Vivere dictum aliquando pro viribus pollere p. 177.
Vocatio gentium ad evangelium p. 22. 30.
Voluntas Dei vitae nostrae summa regula p. 278.
Voluntates duae in Christo p. 248.
Voluptatis detestatio p. 12. 16. 38. 62. 68. 84. 90. 91. 95. 100. 102. 108. 117. 142. 151. 153. 160. 165. 170. 174. 175. 231. 237. 240. 267. 280.
Unicus pro dilecto p. 157.

X

Ξενίζεσθαι verbi duplex sensus *mirari* et *peregrinari*. Cyrillus p. 237. et vetus itala lat. sequuntur priorem sensum in epist. I. Petri IV. 12.
Xenocratis fragmentum ex eius deperdito libro λιθογνώμων p. gr. 433. in adn.

Z

Zelus Dei cuiusmodi sit p. 272.

EMENDATIONES.

P. gr. 19. v. 2. addi potest initio ἅγιος ὁ νόμος, et v. 6. item initio ἁγία ἡ ἐντολή. Ibidem adde ἡ ante εἰς. Ibid. v. 10. scribe τόν pro τό. P. 21. v. 6. a fin. corr. αὐτῷ. P. 51. omittatur adn. P. 88. v. 8. οὐχ corr. οὐχ ὡς ἐν. Et v. 22. adde θεῷ. P. 96. v. 7. corr. ἔξω. P. 102. v. 8. corr. ἐνεργόν. P. 139. col. 2. v. 20. corr. τοῦτον. P. 143. v. 2. corr. κρεῖσσον. Sic enim est in cod. veron. Sic habet textus biblicus vat., et Cyrillus ipse in exordio libri I. contra Nestorium. P. 143. v. 10. Mallem retinuisse δύνονται, quod videtur ex dialecto alexandrina; namque et in codice celebri vat. Matth. XXVI. 53. scribitur δύνομαι a prima manu. P. 181. v. 18. corr. κόπον. P. 183. v. 4. τοιαύτη. P. 205. v. 20. παραχώρει. v. ult. ὑφάντου. P. 214. v. 4. ἔλεος. v. 4. a fin. δέξασθαι. P. 234. v. 9. ἕτοιμον. P. 246. v. 20. κόλπους. P. 254. v. 5. a fin. κολοκύνθης. P. 256. v. 2. a fin. πεπαρῴνηκεν. P. 323. v. ult. ἠγάπησεν. Alias graecae partis emendationes fecimus in partis latinae marginibus vel adnotationibus.

Pag. lat. 93. v. 13. corrige *ad Hebraeos*. P. 101. Substituendus est versiculus psal. VI. 10. *exaudivit Dominus deprecationem meam*. Sic etiam in parte graeca. P. 115. v. 5. a fin. corr. *verisimile*. P. 140. Omittatur adn. 6. P. 151. Omittatur adn. 1. P. 157. adn. 1. *gr.* corrige *lat.* P. 210. v. 3. corr. *gradientes*. P. 255. v. 11. corr. *penes*. P. 280. adn. 3. εἰς ὑπακοήν, sine dubio intellige, ut dixi, *in auditorio*, vel *in concione*, seu *panegyri* ad honorandos martyres.

Admonitio. Longus psalmi III. prologus editus a Fleckmanno inter sua athanasiana, in codice nostro A. f. 15. adscribitur utrique, Athanasio scilicet et Cyrillo; quod nimirum significat eadem esse verba vel sententiam utriusque patris.